

**ULUSLARARASI
BÜTÜN YÖNLERİYLE ÇORUM SEMPOZYUMU
28 - 30 NİSAN 2016**

BİLDİRİLER KİTABI

Editör

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK

Editör Yardımcıları

Öğr. Gör. Ömer Faruk KARAKAŞ
Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN
Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN

Düzenleyen

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

2. Cilt

Çorum, 2016

Bu bildiri kitabının her hakkı saklıdır. Bu yayının tümü veya hiçbir bölümü önceden izin alınmaksızın çoğaltılamaz, basılıp yayınlanamaz, kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz. Bu yayında yer alan yazılarda öne sürülen görüşler yazarların kişisel görüşleridir; yazılar ile ilgili her türlü sorumluluk yazarlara aittir.

ISBN

978-605-5244-06-4

İsteme Adresi

Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler MYO
Gazi Caddesi No : 99, P. K.:19169 Çorum
Telefon: 0364 2221555-56
sbmyo@hitit.edu.tr

İletişim

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
zekeriyaisik@hitit.edu.tr

Grafik & Tasarım

Bir Medya
Yeniyol Mh. Gazi Sk. No: 9/13 Çorum
Telefon: (+90-364) 225 66 64
www.birmedya.net

Baskı & Cilt

Salmat Basım Yayım Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.
Kültür Bakanlığı Sertifika No: 26062
Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1, İskitler-Altındağ/Ankara
Telefon: (+90-312) 341 10 20
www.salmat.com.tr

Ekim, 2016

SEMPOZYUM ONURSAL BAŞKANI

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
Hitit Üniversitesi Rektörü

SEMPOZYUM DÜZENLEME KURULU

Muzaffer KÜLCÜ

Çorum Belediyesi Başkanı

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
Hitit Üniversitesi Rektörü

Seyfettin ZENGİN

Çorum İnsani Değerler Platformu Sözcüsü

Doç. Dr. Muammer CENGİL

Hitit Üniversitesi İskilip Meslek Yüksekokulu Müdürü

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü

YÜRÜTME KURULU

Yrd. Doç. Dr. Atiye NAZLI

Yrd. Doç. Dr. Faruk MARAŞLIĞOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Menekşe ŞAHİN

Öğr. Gör. Abdulkadir ÖZDEMİR

Öğr. Gör. Alper Bora DEMİREL

Öğr. Gör. Cemal ÇEVİKLİ

Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN

Öğr. Gör. Fatih ÖZÇALIK

Öğr. Gör. Halil İbrahim AŞGIN

Öğr. Gör. Harun KISACIK

Öğr. Gör. Kevser BURAN

Öğr. Gör. Mehmet Erol ÇALMAZ

Öğr. Gör. Murat KARTAL

Öğr. Gör. Ömer Faruk KARAKAŞ

Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN

Öğr. Gör. Zeki AKIN

BİLİM KURULU

- Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER, Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet Lütfi KAZANCI
- Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Arif ERSOY, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi
- Prof. Dr. Bagdat BEYSENOV, El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Dintanu ve Medeniyettanu Bölümü
Prof. Dr. Emre GÜLER, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Halil İbrahim ŞİMŞEK, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Hayrettin KARAMAN
- Prof. Dr. İrfan ÇAĞLAR, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Prof. Dr. Kayrat ZATOV, El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Dintanu ve Medeniyettanu Bölümü
Prof. Dr. Mehmet AZİMLİ, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
- Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Menderes SUIÇMEZ, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Mete DOLAPÇI Hitit Üniversitesi, Tıp Fakültesi
- Prof. Dr. Mustafa ARSLAN, Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa AŞKAR, Batman Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Prof. Dr. Mustafa BIYIK, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Nurcan BAYKAM Hitit Üniversitesi, Tıp Fakültesi
Prof. Dr. Recep KAYMAKCAN
- Prof. Dr. Serdar GÜLER, Hitit Üniversitesi, Tıp Fakültesi
Prof. Dr. Şaban HAKLI, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Prof. Dr. Yaşar Erkan ERSOY, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Prof. Dr. Yaşar KURT, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Adem KORUKCU, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
- Doç. Dr. Ahmet ÖZALP, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Barış SARIKÖSE, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Doç. Dr. Bekzhan MEYRBAYEV, El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Dintanu ve Medeniyettanu Bölümü
Doç. Dr. Cavid QASIMOV, Azerbaycan Bilimler Akademisi
- Doç. Dr. Dilorom HAMROEVA, Azerbaycan Bilimler Akademisi, Dil ve Edebiyat Enstitüsü
Doç. Dr. Edina SOLAK, Zenica Üniversitesi
- Doç. Dr. Cemil HAKYEMEZ, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Faruk YAMANER, Hitit Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Doç. Dr. Fatih DUMAN, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Fatma Muazzez ŞİMŞİR, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Habib AKDOĞAN, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Hakan REYHAN, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. İlknur TAŞ, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Kadir GÜRLER, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Meral DEMİRYÜREK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Muammer CENGİL, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Naki ÇOLAK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Doç. Dr. Pelin AVŞAR KARABAŞ, Dumlupınar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
Doç. Dr. Sabiha KILIÇ, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Selçuk KENDİRLİ, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Doç. Dr. Selim TÜRÇAN, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

- Doç. Dr. Sultanmurat ABZHALOV, El Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Dintanu ve Medeniyettanu Bölümü
Doç. Dr. Süleyman GEZER, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Doç. Dr. Tudora ARNAUT, Ukrayna Taras Şevçenko Milli Üniversitesi
Doç. Dr. Uğur ÖZSARAÇ, Sakarya Üniversitesi, Teknoloji Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Abdülkerim EL-UBEYDİ, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Ali SALUR, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Atiye NAZLI, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Cihat SAVSAR, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Elif AYAN NİZAM, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Esra KESKİN, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Eşref Savaş BAŞÇI, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Gökhan KAYA, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. H. Ahmet SEZİKLİ, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Harun BEKİROĞLU, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hiclal DEMİR, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hiroki WAKAMATSU, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Hümeyra KARABIYIK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İclal ARSLAN, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. İsmail YILDIRIM, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Yrd. Doç. Dr. İsmet ALTIKARDEŞ
Yrd. Doç. Dr. Metin UÇAR, Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mohamed Rızk Elshahhat Abdelhamit SHOEIR, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa BAKAN, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Mustafa Tolga ÇIRAK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Sıdika Öznur SAKINÇ, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Özlem SİR GAVAZ, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Qays ABDULLAH MOHAMMED, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK, Hitit Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Şule YUSUFOVA, Araştırmacı/Kazakistan

SEKRETERYA

- Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Tel:0364 222 15 55-56 Dâhili: 3685 - tugbagulen@hitit.edu.tr
Öğr. Gör. Harun KISACIK, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu
Tel:0364 222 15 55-56 Dâhili: 3643 - harunkisacik@hitit.edu.tr
Arş. Gör. Fatma AKIN, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tel: 0364 227 7000 Dâhili: 1689 - fatmaakin@hitit.edu.tr
Arş. Gör. Mehmet Ali BOZKUŞ, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tel: 0364 227 7000 Dâhili: 1712 - malibozkus@hitit.edu.tr

SPONSORLAR

MUSIAD
ÇORUM

Kurum ve Kuruluşlarına Uluslararası Bütün Yınnleriyle Çorum Sempozyumuna vermiş oldukları desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
Düzenleme Kurulu Başkanı

SUNUŞ

Değerli Okurlar,

Elinizdeki kitap, Üniversitemiz ev sahipliğinde Çorum Belediyesi, MÜSİAD Çorum Şubesi ve Çorum İnsani Değerler Platformu işbirliğinde 28-30 Nisan 2016 tarihleri arasında düzenlenen Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu isimli etkinlikte sunulan bildirilerden oluşmaktadır. Dünyanın çeşitli bölgelerinden bilim insanları, araştırmacılar ve ilgililerin katılımıyla gerçekleştirilen kapsamlı etkinliğimiz ile ilimiz hakkında birçok bilgi ve belgenin toplanmasına vesile olmaktan büyük bir gurur ve heyecan duyduğumu belirtmek istiyorum.

Bilindiği üzere Çorum sadece Anadolu’da değil, dünya Medeniyet Tarihi’nin oluşmasında da önemli bir yer tutmaktadır. Bugün de zengin kültürel mirası, tarihî önemi, coğrafi konumu, hinterlandının geniş olması, ticarî alt yapısı, ekonomik gelişimi ve geleceğe dönük vizyonu ile önemini korumaktadır.

“İnsanların en hayırlısı insanlığa faydalı olanıdır” düsturunu amaç edinen Üniversitemiz, Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu ile “Dün, Bugün, Yarın ve Değişim” temasıyla Antropoloji, Arkeoloji, Coğrafya, Dil, Edebiyat, Halk Bilimi, Dinî ve Tasavvufî Hayat, Eğitim, Ekoloji, Ekonomi, Sanayi, Ticaret, Etnografya, Jeoloji, Kentleşme, Mimarlık, Kütüphanecilik, Medya, Müzecilik, Önemli Şahsiyetler ve Eserleri, Psiko-Sosyal Yaşam ve İnsan, Sosyoloji, Etnoloji, Spor, Tarım, Hayvancılık, Tarih, Sanat Tarihi ve Turizm alanları başta olmak üzere Çorum ile ilgili her konuda bilimsel çalışmalarla ilimizin geçmişine, bugününe ve geleceğine yönelik daha geniş bir perspektiften bakmayı hedeflemiştir.

Bu çerçevede etkinliğimizde 5 ayrı salonda eş zamanlı olarak gerçekleştirilen 8 oturumda sunulan 158 sözlü, 3 poster olmak üzere toplam 161 bildiriye bu değerlerin bilgilerin bir araya getirilmesi büyük önem arz etmektedir. Eserde yer alan bildirilerin; Çorum’un tanıtılmasına, problemlerin ortaya konarak çözüm üretilmesine, ilimizde yeni açılımlar ve ufuklar katacak çalışmaların ortaya çıkmasına, ilimizin geçmişten günümüze geldiği noktaya dair önemli referanslar sağlayacağına inanıyorum.

Geniş açıdan bakıldığında, aslında düzenlenen etkinliğin sadece mikro anlamda değil; makro anlamda da insanlığa hizmet etmekte olduğunu görmemek mümkün değil. Üniversitelerin sadece eğitim veren kurumlar olmadığına aynı zamanda bulunduğu şehrin hatta bölgenin sosyo-kültürel kalkınmasına da katkı sağlaması gerektiği inancıyla hareket eden Üniversitemiz, ilk yerleşim yeri ve uygarlığa açılan ilk kapı olan Çorum ilimizin tanıtımına büyük katkı sağlarken araştırmacılara da değerli ve anlamlı bir hediye sunmaktadır.

İçerisindeki bilgilerin gelecek nesillere aktarılması adına kalıcı ve belge niteliği taşıdığına da inandığım bu kaynak eserin sizlere ulaşmasında bilgi, belge ve emekleriyle katkıda bulunan herkese en kalbi duygularla şükranlarımı sunarken binlerce yıllık geçmişe sahip bir kültür mozaiği olan ilimize kazandırılan bu eserin; daima daha iyiyi arayan ve gönüllü olarak emeklerini bir araya getirenlerin eseri olduğunu da vurgulamak istiyorum.

Bu duygu ve düşüncelerle, bu etkinliğin düzenlenmesindeki değerli katkılardan dolayı başta Çorum Belediyesi, MÜSİAD Çorum Şubesi ve Çorum İnsani Değerler Platformu olmak üzere sempozyum düzenleme kuruluna, çalışma arkadaşlarıma, sponsorlarımıza, değerli hemşehrilerime ve bizlere maddi/manevi destek veren tüm gönüldeşlerimize teşekkür eder, kitabın bilim dünyasına katkıda bulunması temennisiyle en içten selam ve saygılarımı sunarım.

Prof. Dr. Reha Metin ALKAN
Hitit Üniversitesi Rektörü

SONUÇ BİLDİRİSİ

Değerli Katılımcılar;

Üniversitemiz ev sahipliğinde Çorum Belediyesi, MÜSİAD Çorum Şubesi ve Çorum İnsani Değerler Platformu ortaklığıyla 28-30 Nisan 2016 tarihinde “Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu” düzenlenmiştir. Sempozyumda sekiz oturumda, eş zamanlı olarak Suheyb-i Rûmî, Kerem-i Gazi, Hattuşa, Abdalata ve 7-8 Hasan Paşa isimleri verilen 5 ayrı salonda, 40 program gerçekleştirilmiş olup, 8 farklı ülkeden katılan 200’ün üzerindeki katılımcı tarafından 158 sözlü, 3 poster olmak üzere toplam 161 bildiri sunulmuştur. Sonuç bildirisi olarak ela alınan bu yazıda Sempozyumun kapanış ve değerlendirme oturumuna ait notlar verilecek olup bunun yanı sıra sempozyumun çıktıları aktarılacaktır.

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN başkanlığında düzenlenen kapanış oturumunda, Prof. Dr. Tuncer BAYKARA, Prof. Dr. İsmet ÇETİN, Prof. Dr. Ahmet GÜMÜŞ, Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK yer almış olup görüşleri şu şekildedir;

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA, “1971’de Malazgirt’in 900. Yılı dolayısıyla o zaman mensubu olduğum Atatürk Üniversitesi gerçekten benim için dahi büyük önem taşıyan bir sempozyum yapmıştı, fakir orda bir bildiri sunmuştu. Dolayısıyla 46 senedir hem araştırmacı olarak daha sonra da öğretim üyesi olarak bu tür sempozyumların içindeyim. Benim ilgi alanım biraz daha geniş, epeyce de geniştir. Dolayısıyla yüzlerce yurtdışında ve yurt içinde sempozyumlara katıldım. Çorumda geçen seneki İskilip’i konu alan bir sempozyuma katılmamıştım, biraz onun için kendimi bu sempozyuma zorla davet ettirdim” şeklinde giriş konuşması yapan Hocamız şu maddeler ile değerlendirmelerini yapmıştır.

1-Sempozyumun bir Meslek Yüksek Okulu tarafından gerçekleştirilmiş olması, beklentilerimizi azaltmıştı, lakin beklentilerimizin çok çok üzerinde her iki yönüyle başarılı olmuştur.

2-Genellikle bu tip sempozyumlara dinleyici olarak katılım az olması beklenir. Bu sempozyumun tüm salonlarının dolu olması sempozyumun diğer bir başarısıdır.

3-En önemli başarı ise halk ile Akademik camianın aynı çatı altında birleştirilmesi olmuştur.

4-Sempozyum da eksik olarak bir şey yok. Hem akademik anlamda hem de misafirler, ağırlama anlamında her yönüyle tam olan bir sempozyum olmuştur.

“Üniversiteyi, üniversite yönetimini, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü Sn. Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK hocamı, yönetimini ve koşuşturan gençleri tebrik ediyorum, hepsine teşekkür ediyorum. Sağ olun, var olun” diyerek değerlendirmelerini tamamlamıştır.

Kapanış oturumunda diğer değerlendirme ise, Prof. Dr. İsmet ÇETİN Hocamız tarafından yapılmıştır. Hocamız, “Efendim ben şöyle bir genel değerlendirme yapmak istiyorum. İstatistiki bir değerlendirme yapacağım. Bu değerlendirme daha çok sempozyumun istatistiksel yönü ile ilgilidir. Bu istatistiksel bilgilerini salonları tek tek gezerek not aldım. Sempozyuma toplamda sekiz ülkeden katılım gerçekleştirilmiş olup (Kazakistan, Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Bosna Hersek, Japonya, Ukrayna) Bu durumun uluslararası bir sempozyuma yakışır nitelikte olduğunu söyleyebilirim”.

Prof. Dr. İsmet ÇETİN Hocamız sözlerine sempozyuma katılan ülkemizdeki üniversiteleri sayarak devam etmiştir. Bu üniversiteler, Cumhuriyet Üniversitesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Giresun Üniversitesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Fırat Üniversitesi, Bozok Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, Adnan Menderes Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Kastamonu Üniversitesi, Niğde Üniversitesi, Amasya Üniversitesi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Bingöl Üniversitesi, Trakya Üniversitesi, Osmangazi Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Bilecek Şeyh Edebalı Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Karabük Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Bartın Üniversitesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Üniversitesi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Dumlupınar Üniversitesi, Sinop Üniversitesi ve son olarak Dicle Üniversitesi olmak üzere 38 üniversiteden akademisyenler katılarak bildiri sunmuşlardır. Bunlara ek olarak bazı kamu kurum ve kuruluşlarından araştırmacılar katılmış ve bildiri sunmuşlardır. Bu kurumlar Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım Bakanlığında ilgili uzmanlar kendi alanlarıyla ilgili çalışmalarıyla

katılmışlardır. Ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü, Çorum Belediyesi, Tarım ve Sosyal Araştırmalar Derneğinden, Dünya Genç Yazarlar Birliği, Folklor Araştırmaları Vakfı, Yapı Kredi Yayınlarından çok sayıda araştırmacı araştırmalarını sunmuşlardır.

Sempozyumda sunulan bildirileri de konularına göre genel bir tasnif yapan hocamız, Tarih, Arkeoloji, Coğrafya, Beşeri Coğrafya, Edebiyat, Tarih-Mimari, Mimarlık Tarihi, Nüfus Hareketliliği ve Ekonomi alanında çok farklı bilim dallarından bildirilerin sunulduğuna dikkat çekmektedir. Çorumun gelişmekte olan iller arasında olduğunu sözlerine ekleyen hocamız özellikle önümüzdeki dönemlerde Çorumun ekonomik yönünün ve gelişimine katkı yapacak konuların tartışıldığı sempozyumların düzenlenmesi konusunda “Çorumun başka yönlerinin de tartışılmaya ihtiyaç var. Çorum’un kendi içerisinde özellikle iktisadi yapılanma alanında, sanayileşme alanında, sermayenin Çorum da tutulması alanında, Toprak Sanayii alanında, onların burada (Bilimsel Toplantılar) işlenmesi, gerekirse çalışma gruplarının müşterek tebliğler hazırlaması marifetiyle buraya getirilmesi gerekir” diye uyarılarını da dile getirmiştir.

Kapanış oturumunda yer alan diğer hocamız Prof. Dr. Ahmet Gümüş’tür. Hocamızın değerlendirmesi ise “Öncelikle sempozyumun düzenlenmiş olduğu bu Yüksekokulu görünce ben Yüksekokulda uzun süre öğretim üyeliği yapmış birisi olarak ve şuanda da Yüksekokul Müdürü olarak gerçekten de ekstradan gurur duydum. Çünkü normalde Türkiye şartlarında Meslek Yüksekokullarının alt yapıları genel anlamda değerlendirildiği zaman gerçekten de burası standartların üstü gibi geliyor bana. Sempozyum bu yönüyle de değerlendirildiği zaman gerçekten de Hitit Üniversitesini Rektörümüz başta olmak üzere kutluyorum. Gerçekten de bir Çorumlu olarak mutlu olduğumu ve gurur duyduğumu tekrar söylüyorum” şeklinde olmuştur. Hocamızın bazı konularda uyarıları olmuş ve bu uyarılar özellikle “Tarım İl Müdürlüğü ve diğer Tarım ile ilgili STK’lar veya özel sektörden yetkililerin biraz daha fazla buralara katılması ve bu yönüyle de Çorum iline neler kazandırılabilir, ne gibi artılar ve katma değerler kazandırılabiliriz noktasında biraz daha fazla katılımın olmasını beklerdim” şeklinde olmuştur.

Kapanış oturumunda yer alan diğer hocamız Prof. Dr. Mehmet DEMİRYÜREK’tir. Hocamız öncelikle sempozyumun verimli olduğunu dile getirmiştir. Ve değerlendirmeleri şu şekilde sıralamıştır.

- 1-Genç araştırmacıların sunum yapması gerektiği noktasından hareketle burada bu imkânı bulduklarını ve sunumlarının kaliteli olduğunu,
- 2-Multi disiplin çalışmaların çokluğunun iyi bir gelişme olduğunu,
- 3-Genç araştırmacılar için bu tür bilimsel nitelikli toplantıların onları geleceğe hazırlama noktasında katkısının yadsınamaz olduğunu dile getiren hocamız emeği geçen herkese teşekkürlerini sunmuştur.

Son olarak kapanış oturumunu yöneten Prof Dr. Mehmet EVKURAN hocamızın değerlendirmesi ise şu şekildedir. “Öncelikle Sempozyuma katılan tüm katılımcılara teşekkür ederim. Kapanış oturumunda değerlendirme yapan tüm hocalarımızın söylediklerini kaydettik ve bu konuda gerekenleri eksikliklerimizi giderme noktasında elimizden geleninin fazlasıyla yapılacağından kimsenin kuşkusu olmasın. Bu tip bilimsel toplantılarda hiçbir kitaptan okunarak öğrenilemeyecek bilgilerin, tecrübelerin ve kazanımların olduğu kesindir. Ayrıca Sempozyum düzenleme kurulu adına, Çorum Belediyesi, MÜSİAD ve İnsani Değerler Platformuna sempozyuma verdikleri destekten dolayı, bu sempozyumun gerçekleştirilmesinde gayretleri dolayısıyla Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Müdürü Sn. Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK hocama ve şahsında tüm arkadaşlarıma sonsuz teşekkürlerimi sunarım” şeklinde olmuştur.

Sempozyumun değerlendirilmesinin ardından sempozyumun çıktıları ise şu maddeler ile açıklanmaktadır. Çorum’un tarih, kültür, sanat, mimari, ekonomi ve sağlık alanında değerinin- ortaya çıkarılması için düzenlenen bu sempozyum da birçok bildiri sunulmuş ve tartışılmış olup,

- 1-Yetkili makamlara farkındalık oluşturması,
- 2-Çorum ilinin ve Hitit Üniversitesinin tanıtımına katkısı,
- 3-Üniversitenin bu sempozyum vasıtasıyla bir çok kamu kurum ve kuruluşu ile bağlarının güçlenmesi ve gelecekte işbirliği için olumlu adımların atılmasına katkıda bulunduğu söylenebilir.

Bu kapsamda başta tüm katılımcılara, Sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen Çorum Belediyesi, MÜSİAD ve İnsani Değerler Platformuna, emeği geçen tüm akademik ve idari personele teşekkürlerimi sunarım.

Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK
Sempozyum Düzenleme Kurulu Adına

2. CİLT

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ.....	vii
SONUÇ BİLDİRİSİ	ix
İKİ SANCAK ARASINDA BİR KAZA: MECİDÖZÜ	1
Arş. Gör. Edip UZUNDAL , <i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/TOKAT</i>	
SUNGURLU İLÇESİ'NİN KURULUŞ TARİHİ VE İSKÂN YAPISINA DAİR BAZI TESPİTLER.....	9
İsmail UÇAKCI , <i>Araştırmacı-Yazar</i>	
ÇORUM İLİ AROMATİK BİTKİLERİ VE TERMAL SU KAYNAKLARININ KOZMETİK ENDÜSTRİSİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ.....	23
Doç. Dr. Evren ALĞIN YAPAR , <i>T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu</i>	
ÇORUM İLİ SAĞLIK İSTATİSTİKLERİ VE ETKİNLİK DEĞERLENDİRMESİ	29
Öğr. Gör. Emre DEMİR , <i>Hitit Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik AD</i>	
Doç. Dr. Serdal Kenan KÖSE , <i>Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik AD</i>	
ALMON MODELİYLE ÇORUM İLİ KIRMIZI ET ÜRETİMİ VE FİYAT İLİŞKİSİ.....	45
Yrd. Doç. Dr. Sevim AKGÜL , <i>Bayburt Üniversitesi, İİBF-İktisat Bölümü</i>	
Yrd. Doç. Dr. Şaduman YILDIZ , <i>Bayburt Üniversitesi, İİBF-İktisat Bölümü</i>	
ÇORUM'UN İLK İTHAL İŞÇİLERİ: NAM.RA'LAR	55
Öğr. Gör. Arif KUMAŞ , <i>Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO</i>	
19. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇORUM'UN DEMOGRAFİK YAPISI.....	73
Serpil SÖNMEZ	
ÇORUM' DA İŞSİZLİK VE ENFLASYON İLİŞKİSİNİN ANALİZİ	89
Prof. Dr. Ahmet ULUSOY , <i>Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü</i>	
Arş. Gör. Mete DİBO , <i>Hitit Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü</i>	
SOSYO-EKONOMİK KALKINMADA ÇORUM İLİNİN DURUM ANALİZİ.....	99
Prof. Dr. Orhan ÖZÇATALBAŞ , <i>Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü</i>	
KENT EKONOMİ FORUMU GÖZÜYLE ÇORUM 2023 VİZYONU	113
Prof. Dr. Mehmet BARCA , <i>Ankara Sosyal Bilimler Üni. SBF İşletme Bölümü</i>	
Doç. Dr. Hüseyin TUTAR , <i>Yıldırım Beyazıt Üni. İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü</i>	
Yrd. Doç. Dr. Musa Said DÖVEN , <i>Gaziosmanpaşa Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü</i>	

ÇORUM TURİZMİNE GENEL BİR BAKIŞ	133
Doç. Dr. Habib AKDOĞAN , <i>Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>	
Arş. Gör. Ela HİÇYORULMAZ , <i>Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>	
YOKOLMAYA YÜZTUTMUŞ BİR KÜLTÜR MİRASI: ÇORUM ÇANDI TAHİL AMBARLARI.....	145
ALİ ÖZÜDOĞRU , <i>Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürü</i>	
Prof. Dr. Zeynep AYGEN , <i>Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Öğretim Üyesi</i>	
ÇORUM İLİNDE HİTİT MUTFAĞININ GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	159
Yrd. Doç. Dr. Üzeyir KEMENT , <i>Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO</i>	
Berkan BAŞAR , <i>Gazi Üniversitesi, Rekreasyon Yönetimi A.B.D., Y. Lisans Mezun Öğrenci</i>	
ÇORUM'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ İLE RAYLI SİSTEM UYGULAMASI.....	175
Yrd. Doç. Dr. Bilgehan TOZLU , <i>Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere MYO</i>	
HAFİF RAYLI SİSTEM ÇORUM İÇİN NEDEN YAPILABİLİR DİR?.....	183
Öğr. Gör. Dr. Mustafa Emre ÇAĞLAR , <i>Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi</i>	
ULUSAL GAZETELERİN İNTERNET SİTELERİNDE ÇORUM TURİZMİ: İÇERİK ANALİZİNE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME	203
Öğr. Gör. Yusuf ORMANKIRAN , <i>Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO</i>	
Öğr. Gör. Ayhan BAŞÇI , <i>Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO</i>	
Öğr. Gör. Ahmet AKNAR , <i>Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO</i>	
ÇORUM'DAN GÖÇ ve ÇORUMLU ÂŞIKLARIN ŞİİRİNE YANSIMASI	213
Prof. Dr. İsmet ÇETİN	
ÇORUMLU ÂŞIK HALİL'İN ŞİİRLERİNİN DİNİ VE TASAVVUFİ EKSENDE İNCELENMESİ, DİN BÜYÜKLERİNE VE MUTASAVVIFLARA DUYULAN SEVGİ.....	233
Talat ÖZER , <i>Araştırmacı Yazar ve Şair</i>	
ÇORUM'DA BİR EREN: DERVİŞ EDNA ÇORUM'S SAİNT: DERVİŞ EDNA	241
Ali ONAR , <i>Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü</i>	
AKŞEMSEDDİN'İN İNSAN, İDRAK VE HAKİKAT ANLAYIŞI AKŞEMSEDDİN'S PERCEPTION OF HUMAN, COMPREHENSION AND REALITY.....	253
Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN , <i>G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	
TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA BİR KAYNAK OLARAK ŞER'İYE SİCİLLERİ ÇORUM ŞER'İYE SİCİLLERİ ÖRNEĞİ	263
Prof. Dr. Ahmet Cahid HAKSEVER , <i>Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi</i>	

KİMLİK VE GERÇEKLİĞİN İNŞA SÜRECİ: ÇORUMLU H. GALİP KUŞÇUOĞLU ÖRNEĞİ	271
Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR , <i>Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi</i>	
OSMANLI DEVLET POLİTİKALARININ TAŞRA TEKKE VE ZAVİYELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (II. MAHMUT DÖNEMİ VE SONRASI): ÇORUM ÖRNEĞİ.....	285
Yrd. Doç. Dr. Zekeriya IŞIK , <i>Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi</i>	
ÇORUM ve YÖRESİ HALVETİ UŞŞAKİ GELENEĞİNDE TASAVVUF EDEBİYATI	303
Eyyüp KAYACI	
HALVETİ UŞŞAKİ GELENEĞİNİN ÇORUM'DAKİ TARİHSEL SEYRİ.....	323
Fatih KÜÇÜKTİRYAKI	
ÇORUM YÖRESİ HALVETİ UŞŞAKİ ŞEYHLERİNDE PEYGAMBER SEVGİSİ	337
Murat KAYACI	
ÇORUM VE ÇEVRESİNİN DİN ANLAYIŞINA TESİR EDEN BİR BİLGE: HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN AHİRET ANLAYIŞI	349
Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN , <i>Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı</i>	
ÇORUM'DA MEVLEVİLİK	357
Doç. Dr. Fatma Muazzez ŞİMŞİR , <i>Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü</i>	
TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE XVI. YÜZYILDA ÇORUM MEVLEVİHANESİNİN DURUMU.....	365
Yrd. Doç. Dr. Hümeysra KARABIYIK , <i>Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü</i>	
UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNE KABULÜNÜN 30. YILINDA BİR KENT İMGESİ OLARAK HATTUŞA: HİTİT BAŞKENTİ	373
Arş. Gör. Altuğ ORTAKCI , <i>Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü</i>	
ÇORUM İL MERKEZİNDE GÖREV YAPAN DİN GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ DOYUM DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	387
Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU , <i>Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı</i>	
YEREL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNDE KENT KONSEYLERİNİN ROLÜ: ÇORUM ÖRNEĞİ	397
Öğr. Gör. Halil İbrahim AŞGIN , <i>Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu</i>	
ÇORUM'DA DİNDARLIK - SEÇMEN TERCİHİ İLİŞKİSİ	409
Nevzat GENCER , <i>Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Öğrencisi</i>	

ВЛИЯНИЕ КИНОИНДУСТРИИ НА РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ТУРИЗМА В ТУРЦИИ.....	431
Университет Кастамону ЖАКСЫГУЛОВА Г. (Gulzira ZHAXYGULOVA)	
Университет Кастамону МЫРЗАБЕКОВА М. (Maiya MYRZABEKOVA)	
YABANCI UYRUKLU ÖĞRETİM ELEMANI VE ÖĞRENCİLERİN ÇORUM'A OLAN ORYANTASYON SÜREÇLERİ.....	437
Gülnara Iristayeva RAYISKIZI, Hitit Üniversitesi Doktora Öğrencisi	
GELENEKSEL ÇORUM EVLERİNDE METAL AKSESUARLAR.....	441
Hasan TULUK, Araştırmacı-Metal Sanatçısı	
Prof. Dr. Ömer İskender TULUK, Karadeniz Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü	
ÇORUM İLİ TANITIM AFİŞLERİNİN TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ.....	457
Öğr. Gör. Abdulkadir ÖZDEMİR, Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek YO	
ÇORUM- SUNGURLU YÖRESİNE AİT YAŞAM MALZEMELERİNDEN ÖRNEKLER	481
Hüseyin ÇELİK, Emekli Öğretmen	
ŞEHZADE SANCAĞI ÇORUM	491
Prof. Dr. Haldun EROĞLU, Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Bölümü	
OSMANCIK'TAN PADİŞAH SOFRASINA: KAPARI'NİN HİKÂYESİ.....	497
Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU, Ankara Üniversitesi	
HİTİTLERDEN GÜNÜMÜZE DEFNE	511
Doç. Dr. Ebru GÖKMEŞE, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	
Yrd. Doç. Dr. Özlem Sir GAVAZ, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi	
ÇORUM'UN İLK KADIN MİLLETVEKİLİ; HASENE ILGAZ	523
Öğr. Gör. Tuğba GÜLEN, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu	
1950-1960 DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ	535
Arş. Gör. Serhat SİPAHİ, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi	
KENT KÜLTÜRÜ, KENT KİMLİĞİ, KENT BELLEĞİve SANAT KÜLTÜRÜNÜN ZENGİNLEŞTİRİLMESİNDE, GELİŞTİRİLMESİNDE MÜZELERİN ROLÜ -TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER İÇİN MODEL OLUŞUM: ÇORUM BELEDİYESİ SANAT MÜZESİ	557
Öğr. Gör. Kadir ŞİŞGİNOĞLU, KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü	

19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM SANCAK MERKEZİNDE NÜFUS VE EKONOMİ 577
(H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettuat Defterlerine Göre)
The Population and Economy of Çorum Sanjak Center in the mid 19th century
(According to Temettuat books: 1844-1845)
Yrd. Doç. Dr. Necati ÇAVDAR, *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*
- ÇORUM KARGI BEZİNİN BOYAR MADDELERLE RENKLENDİRİLMESİ 595
Yrd. Doç. Dr. Sevil ÖZKINALI, *Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü*
- ÇORUM YÖRESİ BAZI HIDRELLEZ GELENEKLERİNE ETNOLOJİK YAKLAŞIM 609
Etnolog Alparslan SANTUR, *Folklor Araştırmacıları Vakfı*
- ÇORUM OSMANCIK'TAN OSMANLI SARAYI HELVAHANESİNE GİDEN BİR
BİTKİNİN ÖYKÜSÜ..... 617
Ekrem ÖZDEMİR, *TASAD, Tarih ve Sosyal Araştırmalar Derneği, Başkan Yardımcısı*
- ÇORUM İLİ İSKİLİP İLÇESİ ULU CAMİ MİHRABI ÇİNİ SÜSLEMELERİNİN TEKNİK,
MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ 633
Öğr. Gör. Begül ÖZKOCA, *Hitit Üniversitesi İskilip Meslek Yüksekokulu, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü*
- H. 984 YILINDA ÇORUM SANCAĞINDA HAYVANCILIK 643
Arş. Gör. Yalçın GEZER, *Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü*
- BİR ŞEHİR EFSANESİ KOMET (GÜRKAN COŞKUN) 651
Öğr. Gör. Neslihan YILMAZ TOPRAK, *Hitit Üniversitesi İskilip Meslek Yüksek Okulu*
- BUKET UZUNER'İN TOPRAK ROMANINDA ÇORUM 659
Okt. Burcu ÖZAYDIN, *Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*
- ÇORUMLULAR MİZAHİ NASIL KULLANIYORLAR?..... 675
Ergün VEREN, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Programı*
- ÇORUM BİLMECELERİ ve ÇORUM'DA BİLMECE SORMA GELENEĞİ 693
Sümevra TOZLU, *Mimar Sinan Orta Okulu, Türkçe Öğretmeni*
Yrd. Doç. Dr. Sedat BAHADIR, *Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi*
- BİR SOSYAL SORUMLULUK PROJESİ OLARAK İLAHİYAT FAKÜLTESİ
ÖĞRENCİLERİNİN SEVGİ EVLERİ FAALİYETLERİ 719
Doç. Dr. Adem KORUKCU, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Eğitimi*

ÇORUM'DA ÖZEL EĞİTİM	737
Yrd. Doç. Dr. Yaşar BARUT , <i>OMU</i>	
Yrd. Doç. Dr. Aydoğan SOYGÜDEN , <i>Hitit Üniversitesi</i>	
Emine Huban DEMİR , <i>OMU</i>	
Arş. Gör. Volkan DURAN , <i>OMU</i>	
REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (ÇORUM RAM ÖRNEĞİ)	745
Yrd. Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU , <i>Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü</i>	
ÇORUM RAM , <i>Bu çalışmanın istatistiksel verileri, Çorum Merkez Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin (RAM) 2014-2015 çalışmalarından derlenmiştir.</i>	
ÇORUM İLİNDE TANILAMA, ÖZEL EĞİTİM UYGULAMALARI, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	761
Tahir DEMİR , <i>Çorum Rehberlik Araştırma Merkezi Müdürü</i>	
YÜKSELEN ÇORUM'UN GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ	769
Prof. Dr. Yaşar AKBIYIK , <i>Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi</i>	
Теоретические и методологические предпосылки изучения языкового сознания и межкультурного общения	791
Doç. Dr. Altınay KALJANOVA	
UZAKTAN EĞİTİM MERKEZİ KURULUM VE GELİŞİM SÜRECİ DENEYİMLERİ: HİTİT-ÜNİVERSİTESİ (ÇORUM)	793
Öğr. Gör. Hakan KÖR , <i>Hitit Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi</i>	
Prof. Dr. Hasan ERBAY , <i>Kırıkkale Üniversitesi Mühendislik Fakültesi</i>	
ÇORUM EKONOMİSİNDE ELEKTİRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ İLE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ	801
Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN , <i>Hitit Üniversitesi</i>	
TÜRKİSTAN HORASAN DİYAR-I RUM HATTINDA MARİFETİN SON DURAĞI ÇORUM VE ÇEVRESİ	809
Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN , <i>NEÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Sosyoloji Bölümü</i>	

İKİ SANCAK ARASINDA BİR KAZA: MECİDÖZÜ

Edip UZUNDAL¹

¹ Arş. Gör., Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü/TOKAT
edipuzundal@hotmail.com

ÖZET

1864 ve 1871 tarihli vilayet nizamnamelerine göre taşra teşkilatı yeniden teşekkül etmiştir: Öncelikle eyaletin adı değişmiş, vilayet olmuş ve sınırları daraltılmak suretiyle vilayet teşkilatı ortaya çıkmıştır. Sancaklar liva adını alarak vilayetın alt birimi halinde yeniden teşekkül etmiş, kazalar da livalara bağlanmıştır. Nahiyeler kazaların altında bir idari birim olarak yer almıştır. Bu yeni idari sistemde sancaklar ve kazalar ön plana çıkmıştır.

Bildirimizde Orta Karadeniz Bölgesinde Çorum – Amasya karayolu üzerinde bulunan ve günümüzde Çorum iline bağlı bir ilçe statüsünde bulunan Mecidözü'nü ele almaya çalışacağız. Sivas vilayetinin teşkil edilmesiyle birlikte Mecidözü kazasının da Amasya sancağına bağlı bir kaza statüsünde vilayet içerisinde yer aldığını görüyoruz. Uzun yıllar Amasya sancağına bağlı bir kaza olarak varlığını sürdüren Mecidözü 1900'lerin başından itibaren Amasya'dan ayrılarak Çorum sancağına bağlanmak için bir takım arzuhaller, istid'alar yazarak bu isteklerini en yüksek makamlara kadar duyurmuştur. Tebliğimizde Mecidözü kazasının Amasya sancağından ayrılarak Çorum sancağına bağlanması sürecini ele almaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Mecidözü, Amasya, Çorum, Kaza

AN ACCIDENT BETWEEN TWO STARBOARD

ABSTRACT

Based on the 1864 and 1871 dated Vilayet Nizamname, country organization was reformed: first, the name "Eyalet" was changed and became "Vilayet", and the frontier of the Vilayet were narrowed, thus Vilayet organization were formed. Sandjaks named as Liva, and reformed as a subdivision of the Vilayet, and Kazas bonded to Livas. Nahiyeler were subordinated administration unit of the Kazas. In this new administration system, Sandjaks and Kazas have been came into prominence.

In this work, Kaza of Mecidözü is been examined, which is currently located in the Çorum-Amasya highway -Central Blacksea Region- and bonded to County of Çorum. Its been seen, that with the establishment of the Vilayet of the Sivas, Kaza of Mecidözü were bonded to the Sandjak of Amasya. For a very long time, she has kept her position as a Kaza which bonded to Sandjak of Amasya, Mecidözü, tried to bonded to the Sadjak of Çorum on the early 1900's, and for that aim people of Mecidözü sent some letter to the central government and started some movements. In this work we tried to explain the process of the separation of Mecidözü, from Sandjak of the Amasya and bonded to the Sadjak of Çorum.

Keywords: Mecidözü, Amasya, Çorum, Kaza

GİRİŞ

Merkezi Avkat köyü civarında iki tepenin düzce olan sırtlarında kurulu bulunan Mecidözü kasabası Avkatlı Oğlu Hacı Ali Ağa'ya nispeten Hacıköy denilmekle meşhur olmuştur. Gümüşhacıköy ile ismen karışmaması için buraya Avkat Hacıköy denilmiştir (Abdi Zade, C.I, 2013:179).

1075 yılında Çorum'un fethi ile Danişmendliler'in yönetimine geçen Mecidözü'ne Kayı ve Bayırdır Türk boyları yerleştirilmiştir (Erkoç, 2001:112). Danişmendliler zamanında Anadolu beldeleri kadısı olan Abdülmecid-i Hervî H.530 / M. 1136 yılında bugünkü Mecidözü'nün bulunduğu yere malikânesini kurdurmuş, isminden dolayı da burası "Mecid-özü" demekle meşhur olmuştur (Abdi Zade, C.I, 2013:179).

Avkatlı Zade Hacı Ali Ağa 1728 tarihinden itibaren bu köyde oturarak büyük bir nüfuz ve itibar elde etmiştir. Bu zat burada bir cami-i şerif, bir hamam, bir mektep ve kendine ait büyük bir konak yaptırmıştır. Daha sonra torunu da bir medrese inşa etmiştir (Abdi Zade, C.I, 2013:179). Bu aile yaptığı eserlerle köyü kasaba haline getirmişlerdir.

Daha sonra İbtida ve Rüştiye Mektepleri, Saat Kulesi ve Hükümet Konağı inşa edilerek kaymakam tayini ile kasaba kaza hüviyetine kavuşmuştur. 1287 /1870 tarihli Sivas vilayet salnamesine göre de Mecidözü kazası Köprü, Merzifon, Osmançık, Erbaa, Ladik ve Zile ile beraber Amasya sancağının yedi kazasından biri olarak liva ve vilayet içerisinde yerini almıştır (Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, 1287/1870: 70).

Âşık Paşa, Âşık Paşazade, Elvan Çelebi ve Şeyhülislam Kara Halil Efendi gibi tarihi şahsiyetlerin yetiştiği Mecidözü kazası (Erkoç, 2001:114), coğrafi konumu itibariyle Orta Karadeniz Bölgesi'nde Çorum – Amasya arasında yer almaktadır. Mevcut konumundan dolayı Mecidözü kazası aynı anda idari yönden Amasya sancağına bağlı iken adli veya askeri yönden Çorum sancağına tabi olabilmıştır. Mecidözü ahalisi açısından karışıklığa yol açan bu durumun resmi yazışmalara da konu olduğu görülmüştür.

1. MECİDÖZÜ KAZASI'NIN AMASYA SANCAĞI'NDAN AYRILARAK ÇORUM SANCAĞI'NA BAĞLANMASINA DAİR TALEPLER

Sivas vilayetine tabi Amasya sancağı kazalarından biri olan Mecidözü kazasının Amasya'dan ayrılarak Ankara vilayetine tabi Çorum sancağı'na bağlanmak istediğini görmekteyiz. Bu hususta mütemadiyen yerel idareciler ve kaza ahalisi tarafından sancak ve vilayet merkezi ile bazı zamanlar doğrudan doğruya Sadarete arzuhaller yazılmış, telgraflar çekilmiştir. Mecidözü kazasının Amasya ve Çorum sancakları arasındaki konumu, bazı dönemlerde idari, adli ve askeri cihetlerden iki sancağa da bağlı olması bir takım problemlere yol açmıştır. Bununla ilgili olarak 17 Nisan 1900 tarihli bir vesikada; Çorum, Mecidözü ve Amasya kazalarının taksimatı idare-i mülkiyeyi ve muamelat-ı askeriyyeyi güçleştirdiğinden ıslah edilmesi gerektiği dile getirilmiştir (BEO. 1472/110340).

Ankara vilayeti tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 1 Ağustos 1902 tarihli yazıda Mecidözü kazasının Çorum sancağına bağlanması isteği ifade edilmesine karşılık

¹ Çorum Sancağının teşkili, idari ve mülki yapısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Adem Kara, **Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008.

bunun mümkün olamayacağı ve kazanın eskiden olduğu gibi Sivas vilayetine bağlı kalması gerektiği vurgulanmıştır (DH.TMIK.S 39/33).

Mecidözü köylerinin Amasya'dan ziyade Çorum'a yakın olduğunu göstermesi bakımından Mecidözü'ne bağlı köylerin imamları ve muhtarları tarafından 29 Nisan 1895 tarihinde gönderilen istid'a önemlidir. Bu istid'ada Mecidözü kazasına tabi karyelerin kazaya uzak mesafede olduğundan Çorum'a bağlanmasına dair ahalinin talebi iletilmiş ve Sivas vilayetinin bu husustaki mütalaasının bildirilmesi istenmiştir (DH. MKT 369/17). Yine 13 Mart 1910 tarihli yazıda da Mecidözü kazasının Çorum sancağına bağlanması isteği tekrar gündeme getirilmiş ve cevaben de bunun münasip olabileceği ifade edilmesine rağmen idari manada bir değişiklik vuku bulmamıştır (ŞD. 1809/9).

Mecidözü kazasının Amasya'dan ayrılması sürecini hızlandıran ya da bu ayrılığı bölge halkı açısından haklı kılan bazı etkenlerin de var olduğu şüphesizdir. Bunların başında Sivas vilayeti tarafından kazaya gerekli yatırımların yapılmadığı ve kazanın yeterli hizmetleri alamadığı meselesi gelmektedir. Kaza ahalisi yollarının yapılması hususunda belli aralılarla vilayet merkezi ile Dersaadet'e arzuhaller göndermiştir. Bunlardan biri 26 Ocak 1905 tarihli arzuhaldir. Bu arzuhalde; Mecidözü kazasından Merzifon'a kadar olan şosenin inşası ve ikmal istenmiştir (BEO 2492/186875). Yine 10 gün sonra 5 Şubat 1905 tarihinde gönderilen bir başka yazıda da; Alaca, Mecidözü ve Merzifon kazaları arasındaki şose yolun inşasının tamamlanması hususunda Mecidözü ahalisi tarafından verilen arzuhalin gereğinin yapılacağı ifade edilmiş bu arada bu şekilde usule uymayan çok imzalı arzuhallerin de verilmemesi gerektiği belirtilmiştir (DH. MKT 930/10).

Mecidözü – Merzifon yolunun yapımı meselesi kazanın Amasya'dan ayrılıp Çorum'a bağlanması sürecinde adeta bir mihenk taşı olmuştur. Zira öteden beri Çorum sancağına bağlanma isteğinde bulunan kaza ahalisi için yollarının yapılmaması ve devamlı surette başka kazaların kendilerine tercih edilmesi tabir caizse bardağı taşıran son damla olmuştur. 14 Nisan 1911 tarihinde Mecidözü kazasından doğrudan Sadaret'e telgraf çekilmiştir. Birçok şikâyetin dile getirildiği bu telgraf pek çok açıdan ehemmiyeti haizdir. Zira bu telgraf bir protesto telgrafıdır ve telgrafın çekildiği saatlerde Mecidözü kazasında beş binden ziyade insanın katıldığı bir miting gerçekleştirilmiştir. Bu durum belgede; *“Otuz seneden berü çektiğimiz istibdâd yetmiyormuş gibi Meşrûtiyet ilânından berü de vilâyet ve livânın istibdatkarânesi umûmuzun son derece dilgir ittiğinden bugün merkezde ictimâ' iden beş bini mütecâviz ahâlinin efkâr-ı müttehidesiyle livâ ve vilâyetin muamelât-ı hod serânesini ber-vech-i zîr arz ve müsebbiplerini şiddetle protesto ideriz”*(DH. İD. 3/35 Lef 1) ifadeleriyle geçmektedir.

Belediye reisi, Veli, Osman, İbrahim ve miting heyetinden Hayalci Zade Hüseyin'in imzalarıyla çekilen telgrafta, Mecidözü kazasının mukadderatının bu yolun yapılmasına bağlı olduğu ve kırk yedi kilometreden ibaret olan Mecidözü - Merzifon yolunun yapılmasıyla Mecidözü'nün mamur bir hale geleceği, ayrıca Yozgat'tan beri milyonlarca ahali ve mahsulatin da üç gün evvel Samsun'a ulaşacağı üstelik bu yolun cüzi bir masrafla inşa edilebileceği dile getirilmiştir. Adı geçen yolun *“devr-i zâilde de ehemmiyeti takdir olunarak kısmen tesviye-i turâbiyesi yapıldığı”* ancak sonradan tehir edildiği ve bunun yerine otuz saat devam eden güzergâhtan hiçbir kasabaya uğramayan Amasya – Yozgat yolunun tercih edildiği ve bu tercihte de *“Amâsya'nın muhtekir ve murâbahacı birkaç tüccârın istifâdesini te'min”* etmek gibi bir gerçeğin etkili olduğu ve böylece milyonlarca kuruşun bu işe sarf edilmesi ile hazinenin zarara uğratılacağı anlatılmıştır. Bütün bunlara rağmen liva ve vilayetçe Amasya – Yozgat yolunun yapılmasına karar verildiği ve hatta işe başlanılmak üzere bulunulduğunun öğrenilmesi halktaki istikbal ümidinin bir anda mahvolmasına yol açmıştır (DH. İD. 3/35 Lef 1).

Telgrafta ifade edildiğine göre, bütün bunlara sebep olan şeyin Mecidözü kazasının verilen emir ve teklifleri zamanında yerine getirmiş olmasıdır. Zira geçen seneki tekâlif-i umumiyenin Mecidözü kazası genelinde yüzde doksan raddelerinde tahsil edildiği buna mukabil bu oranın Amasya için yüzde yirmi raddelerinde olduğu belirtilmiştir. Liva ve vilayetin kendi menfaatlerinden başka bir şey görmediği, nafia komisyonlarının ise hazinenin ve halkın menfaatlerini düşünemediği bundan mütevellid artık Mecidözü kazasının geleceğinin de nafia komisyonlarının “*re ’y-i hodlarına*” bırakılmayacağı ifade edilerek evvel emirde ehemmiyeti daha önce ifade edilen Mecidözü – Merzifon yolunun bu sene inşasına mutlaka emir verilmesinin beklenildiği ifade edilmiştir (DH. İD. 3/35 Lef 1).

Protesto telgrafında mezkûr yol ile ilgili istekler ifade edildiği gibi buradan hareketle yıllardır dile getirdikleri Amasya sancağından ayrılıp Çorum sancağına bağlanma isteklerini de yine gündeme getirmişlerdir. Kendilerine on iki saat uzaklıkta olan Amasya’nın yapmakta olduğu “*zulm-i istibdâda*” tahammülleri kalmadığından bahsedilerek “*râbitamızı keserek altı sâat mesâfede bulunan Çorum’a ilhâkımızı istirhâm eyliyor ve neticeyi almak için de burada duruyoruz*” denilerek telgraf sonlandırılmıştır.

Protesto telgrafından iki gün sonra, 16 Nisan 1911’de, Sivas vilayetinden Dâhiliye Nezareti’ne konuyla ilgili bir telgraf çekilmiştir. Sivas Vali Vekili Alaaddin Bey bu telgrafta, protesto mitingi ile Sadaret ve Meclisi-i Mebusan’a çekilen telgraflarla ilgili bilginin kendisine ulaştığını ve protestonun da yanlış bir bilgidен kaynaklandığını dile getirmiştir. Buna göre, kaza ahali Meclis-i Umumi kararına göre öncelikli olarak Mecidözü - Merzifon yolunun yapılacağını sanmaktadır ve Amasya – Yozgat yolunun yapılacağını da haber aldıklarından bunu protesto etmişlerdir. Ancak Vali Vekili durumun kaza ahalisinin düşündüğü gibi olmadığını, Meclis-i Umumi’nin kararına göre Mecidözü – Merzifon yolunun 328² senesinde inşasının düşünüldüğünü ve Amasya – Yozgat yolunun da bu sene yalnız on kilometrelik kısmına dair keşif evraklarının tanzim edileceğini ifade etmiştir. Buna göre Amasya mutasarrıfına ve Mecidözü kaymakamına kaza ahalisinin zihnindeki bu yanlış düşüncenin giderilmesi hususunda gereken emri de verdiğini dile getirmiştir (DH. İD. 3/35 Lef 2).

Mecidözü kazasının Çorum sancağına rabtı hususunda mezkûr kazanın çeşitli meslek ve zümreden ileri gelenleri bu isteklerini üst makamlara iletmeye devam etmişlerdir. Zira 25 Şubat 1912 tarihli Çorum sancağı mutasarrıfına gönderilen yazıda Cami-i Kebir İmamı ve Müftü-i Belde Ahmed Efendi ile beraber 5 ulema, 15 eşraf, 8 tüccar, 8 esnaf, 6 millet azası, 1 millet-i Ermeniyan vekili olmak üzere çeşitli zümrelerden toplam 44 kişinin mührü bulunmaktaydı. Çorum mutasarrıfına gönderilen bu yazıda; ikamet ettikleri Mecidözü kazasının Çorum merkezine beş altı saat mesafede bulunduğu, kazanın adli cihetten Çorum’a mülki cihette ise Amasya’ya tabi olduğu ve bu durumdan dolayı Mecidözü kazasının iki sancak arasında bir keşmekeşte kaldığı ifade edilmiştir. Mevcut halden mütevellid ne yollarının ne de mekteplerinin düzgün bir şekilde vücuda getirilebildiğinden bahseden halk birçok memleket işlerinin de ortada kaldığını ve bu meselenin bir an önce çözüme kavuşması hususunda kendilerine yardım edilmesini istemiştir (DH. İD. 144/31 Lef 1).

5 Mart 1912 tarihli Çorum sancağı meclis dairesinden Ankara vilayetine gönderilen bir diğer yazıda, Mecidözü kazasının Çorum sancağına bağlanması hususu tekraren ifade edilirken mezkûr kazadan yirmi sekiz köyün muamelat-ı askeriye bakımından Çorum taburuna bağlı olduğu zikredilmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 2).

30 Mart 1912 tarihinde Dâhiliye Nezareti’nden Harbiye Nezareti’ne gönderilen yazıda, Mecidözü kazasının Çorum sancağına rabtı hususundaki istekleri ekleriyle birlikte

² 1912/1913

gönderilmiş ve Harbiye Nezareti'nden bu husustaki mütalaası istenmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 4). Konuyla ilgili olarak Mecidözü taburu Binbaşısı Ömer Şevki bin Osman görevlendirilmiş ve o da mütalaasını 23 Nisan 1912'de Umum Erkân-ı Harbiye Üçüncü Dairesi'ne göndermiştir. Binbaşı bu mütalaasında; Mecidözü kazasının rabtı hususunda Çorum'la Amasya sancakları arasında birinin tercih edilmesi gerekirse bunun Amasya sancağı olması gerektiğini ifade etmiş ve bu iddiasını da Samsun limanı üzerinden anlatmıştır. Binbaşı Ömer Şevki Bey'e göre, Mecidözü kazasının Samsun'la olan bilumum ithalat ve ihracatı Merzifon ve Amasya yollarıyla vuku bulmakta, öte yandan zahire ve emtia-i saire ve posta Merzifon ve kısmen de Amasya üzerinden gidip geldiğinden Çorum'la zerre kadar bir ticari ve iktisadi münasebeti bulunmamaktadır. Binbaşı Ömer Şevki Bey, Çorum'un dahi yağmurlu ve karlı havalarda ticaret mallarını Mecidözü ve Amasya yoluyla Samsun'a celb ettiğini söylemektedir (DH. İD. 144/31 Lef 5).

Binbaşı Ömer Şevki Bey'e göre, her ne kadar Mecidözü kazası Çorum sancağına altı, Amasya sancağına on bir saat mesafede ise de kazanın "*hey'et-i umûmiyesi itibâriyle Amâsya'ya olan kurb ve münâsebeti daha fazla*"dır. Zira bu civar kazaların mülki ve askeri yönden teşkilatı, zabt ve rabt-ı idaresi bakımından karışık bulunduğu aşikârdır. Bundan dolayı geçen sene her türlü tafsilatı içeren bir harita ve mazbatanın Sivas vilayetine takdim kılındığını ifade eden Binbaşı Ömer Şevki Bey, bu gerekçelerden hareketle idari manada yapılacak bir rabt ve ilhakın hem askeri yönden mahzurları bulunduğunu hem de hazineyi zarara uğratacağından buna müsaade edilmemesi gerektiğini ifade etmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 5).

Ahalinin Amasya'dan ayrılarak Çorum'a bağlanması bahsine gelince, Binbaşı Ömer Şevki Bey bu meselenin bu denli büyümesinde Mecidözü kazasının ticari ihtiyaçları için gereken yollarının yapılmaması, Sivas eski Valisi Halil Rifat Paşa zamanında açılan Amasya – Mecidözü şosesinin bir türlü tamirine yanaşılması, öte yandan Çorum sancağının "*telkîn-i hayr ve selâmette*" bulunmasının etkili olduğunu belirtmiştir. Mecidözü askeri daire civarında bulunup Amasya nafia heyetince inşası otuz bin kuruşa ihale edilen ufak bir köprü'nün on sekiz bin kuruşla ikinci ve sekiz bin kuruşla da üçüncü bir müteahhide devr edildiğinden bahseden Ömer Şevki Bey, Mecidözü kazası ahalisinin Amasya hakkındaki su-i zannında ne derece haklı olduğunu ortaya koyması bakımından bu örneğin önemine dikkat çekmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 5).

19 Mayıs 1912 tarihinde Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen evrakta, Mecidözü kazasının Veray nahiyesi Amasya'da kalmak üzere diğer nahiyeleriyle Çorum sancağına rabt ve ilhakı meselesi Mecidözü kazasının, Amasya ve Çorum sancağının Yozgad redif fırka dairesi dâhilinde olması ve mezkûr fırkalarının ayrı redif mıntıklarına bağlı bulunması nedeniyle uygun görülmediği ve Amasya fırkası kumandanlığından gönderilen Mecidözü taburu Binbaşısının bu konudaki mütalaasının da yazıyla beraber gönderildiği ifade olunmuştur (DH. İD. 144/31 Lef 6).

Mecidözü kazasının Çorum sancağına bağlanması hususunda yalnız kaza ahali ve idarecileri tarafından talep gelmemekte bilakis Çorum sancağı da kazanın kendilerine bağlanmasını arzu etmektedir. Zira bu minval üzere 1 Ağustos 1912 tarihinde Çorum Sancağı Meclis Dairesinden Ankara vilayetine gönderilen yazıda; Mecidözü kazasının adli işlerinin geçen sene Çorum'a bağlandığı, askeri muameleler yönünden de kısmen Çorum'a bağlı olduğu ve kazanın Amasya'ya on iki, Çorum'a ise beş saat mesafede olduğu hatırlatılarak köylerin çoğunun Pazar yeri olarak Çorum kazasını tercih ettikleri ve alışveriş ve hususi işleri için Çorum'a gidip geldikleri ifade edilmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 7).

Mecidözü kazasının Çorum sancağına bağlanmasının lüzumuna işaret edilen yazıda; "*kazâ-i mezkûrun hudûdu Çorum kazâsı kenarına kadar gelerek kasaba ile ittisâl peydâ*

iylemiş” denilerek kazanın Çorum’a ne kadar yakın olduğu ifade edilmiştir. Öte yandan Mecidözü’nde koyun sayımına Nisan’da bu livada ise Mart’ta başlanıldığından hazinenin zarara uğradığı, yine ahalinin hükümete dair işler için on iki, on sekiz ve yirmi saat ilerde bulunan Amasya merkezine kadar gidip gelmeleri hasebiyle birçok zahmet ve müşkülâtın ortaya çıktığı ve bu yüzden de ziraatlerinin tehire maruz kaldığı vurgulanmıştır. Bu gerekçelerden hareketle Amasya’ya yakın olan ve münasebeti bulunan Veray nahiyesinin mülki, adli ve askeri bakımdan eskiden olduğu gibi Amasya’ya bağlı kalması diğer nahije ve köyleriyle beraber Mecidözü’nün Çorum’a bağlanmasına müsaade edilmesi istenmiş ve bu hususta daha önce de 21 Şubat 327³ tarih ve 4975/1034 sayılı mazbata ile talepte bulunulduğu hatırlatılarak bir cevap alınmadığından bahsedilmiştir (DH. İD. 144/31 Lef 7).

6 Eylül 1911 tarihli Adliye ve Mezahib Nezareti’nin ilgili yazısı (. İ. AZN. 103/1329) ve yine 10 Eylül 1911 tarihli diğer bir vesika (BEO 3935/295120) ile Amasya sancağından adli muamelat yönünden irtibatı kopan Mecidözü kazasının, nihayet 12 Mayıs 1914 tarihli İrade (İ.DH. 1508/1332) ve yine 20 Ocak 1915 tarihli diğer bir yazı (DH. İD. 212/4) ile Veray nahiyesi Amasya’da kalmak üzere geri kalan kısmının da Çorum’a bağlanmasına karar verilmiştir.

SONUÇ

1287 /1870 tarihli Sivas vilayet salnamesine göre Köprü, Merzifon, Osmancık, Erbaa, Lâdik ve Zile ile beraber Amasya sancağının yedi kazasından biri olan Mecidözü bu konumunu 1915’e kadar muhafaza etmiştir. Ancak 1900’lerin hemen başından itibaren bir takım gerekçeler ileri sürerek Amasya Sancağı’ndan ayrılıp Çorum Sancağı’na bağlanmak istemişlerdir. Bu hususta, gerek idareciler gerek ileri gelenler ve gerekse halk arzuahaller yazarak isteklerini en üst makamlara kadar iletmişlerdir.

Bağlı oldukları Amasya Sancağı’nın ve Sivas Vilayeti’nin Mecidözü kazasına gereken hizmetleri yerine getirmediğini, sancak ve vilayetin sadece kendi menfaatlerini düşündüğünü ve en temel ihtiyaçları olan yollarının dahi yapılmadığını ileri sürmüşlerdir. Mecidözü – Merzifon yolunun yapılmaması kaza ahali için artık bardağı taşıran son damla olmuş ve beş bin kadar kişinin katılımıyla bir miting düzenlenmiş ve Sadaret ile Meclis-i Mebusan’a kendilerine yapılan haksızlıklardan dolayı liva ve vilayeti protesto ettiklerini ifade eden bir telgraf çekmişlerdir. Dönemin ruhunu, siyasi ve fikri yapısını anlamak adına 14 Nisan 1911 tarihinde düzenlenen bu miting ve çekilen protesto telgrafı önem arz etmektedir. II. Meşrutiyet’in ilânın yansımalarını bu telgrafta görmek mümkündür. Zira telgrafta kazanın yaşadığı mahrumiyet ve mağduriyetler dile getirilirken “*otuz seneden beri çekilen istibdâd*”, “*devr-i zâil*”, “*protesto etmek*”, “*miting akd etmek*” gibi ifadeler kullanılması dönemin karakterini ortaya koymasından bakımından ehemmiyeti haizdir.

Sonuç olarak, Mecidözü kazası Sivas Vilayeti Amasya Sancağı’ndan ayrılarak Ankara Vilayeti Çorum Sancağı’na bağlanmıştır. Günümüzde de Çorum’a bağlı orta ölçekli bir ilçe statüsünde varlığını devam ettirmektedir. Bu ayrılık ve birleşmeden ise geriye tarihten mitingler, protestolar ve hak arayışı için kaza ahalisinin ortaya koyduğu örgütlü tavır kalmıştır.

³ 5 Mart 1912

KAYNAKLAR

Arşiv Belgeleri

Babiâli Evrak Odası (BOA. BEO); 1472/110340, 2492/186875, 3935/295120.

Şura-yı Devlet Evrakı (BOA. ŞD.); 1809/9.

İrade Dâhiliye (BOA. İ.DH.) 1508/1332.

İrade Adliye ve Mezahib (BOA. İ. AZN.); 103/1329.

Dâhiliye Nezareti Mektubî Kalemi (BOA. DH. MKT); 369/17, 930/10.

Dâhiliye Nezareti Tesri-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (BOA. DH. TMİK.S); 39/33.

Dâhiliye Nezareti İdare Evrakı (BOA. DH. İD.) 3/35 (Lef 1 – 2), 144/31 (Lef 1, 2, 4, 5, 6, 7), 212/4.

Sürelî Yayınlar

Sâlnâme-i Vilâyet-i Sivas, Def'a 1, Sene 1287 (1870).

Araştırma Eserleri

Abdi Zade, H. H. (2013). Amasya Tarihi C. I, Amasya Belediyesi Yayınları, Amasya.

Erkoç, E. (2001). Yirmi Birinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri, Kardeş Matbaacılık, Çorum.

Kara, A. (2008). Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul.

SUNGURLU İLÇESİ'NİN KURULUŞ TARİHİ VE İSKÂN YAPISINA DAİR BAZI TESPİTLER

İsmail UÇAKCI¹
¹Araştırmacı-Yazar

ÖZET

Bu çalışmada, Çorum ili Sungurlu ilçesinin kuruluş tarihçesi ve iskan yapısı üzerinde durulacak, daha önceki yıllarda yayın hayatına geçirdiğimiz “*Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu, Kara Hisâr-ı Demürlü Yöresinde Oğuz Boyları ve Oğuz Boyları “Aşiret, Oymak, Cemaatler”*” adlı kitaplarımızda verdiğimiz bilgiler özetle ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İskan Yapısı, Sungurlu

SOME ESTABLISHINGS ABAOUT FOUNING HISTORY OF SUNGURLU AND ITS SETTLEMENTED STRUCTURE

ABSTRACT

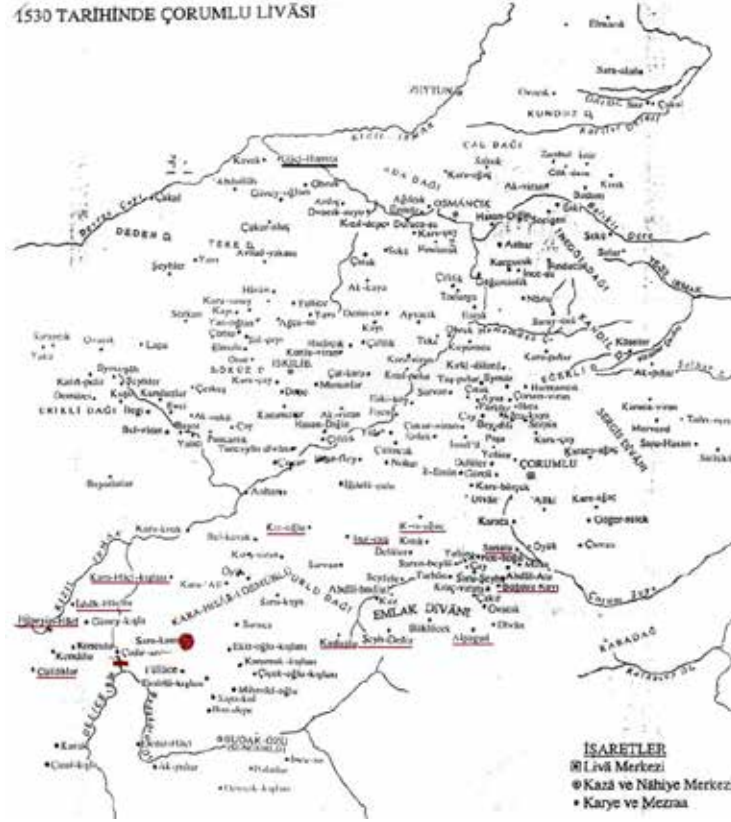
In this study, it will be focused on the founding date of Sungurlu-Çorum and settled structure. In previous years, we published “History Culture and religion form of Sungurlu. Al it will be mentioned Oğuz Tribes in Demürlü region” Tribes, clan, communities in our books.

Key Words: Settled Structure, Sungurlu

SUNGURLU İLÇESİ'NİN KURULUŞ TARİHİ VE İSKÂN YAPISINA DAİR BAZI TESPİTLER

1075 yılı ilkbaharında Yenkonıye adı verilen Çorum şehri Danişmendli Devleti tarafından fetih edilmesiyle, Oğuzların Peçenek Boyuna bağlı Çorumlu oymağı beylerinden İlyas Bey şehre vali olarak bırakılmış, beylerinin şehre vali bırakılmasıyla oymak ünlenmiş ve adı şehre verilerek bundan sonra Çorumlu adıyla anılır olmuştur. Çorum adı, kelime kökeni olarak Çor sözcüğünden türediği, Çor sözcüğünün de Göktürk ve Uygur dilinde Hakan'dan sonra gelen devlet görevlisine verilen ad-unvan, Oğuz dilinde ise bitki anlamına geldiği bilinmektedir.

Buna, Orta Moğolistan'da Tadrüşlar üzerine Çor tayin edilen 722 tarihli “İç Bora Köl İç Çor” ve “Uybat Üç Kül İç Çor” yazıtları ile diğer kültür kaynakları kaynak oluşturmaktadır. Sakalar döneminde büyük bir boy olduğu bilinen Çor'ların, Türgişlere bağlı olduğu ve Göktürk Hakanlığı'nın bir kolunu oluşturduğu belirtilmektedir. 592 yılında Avar ordusu ile Anadolu'yu ele geçirmek amacıyla sefere çıktığı ve bu seferlerinde hakim oldukları bölgelere “Çorlu şehri, Çor'uk'h' ırmağı, Çor geçidi” gibi boy adlarını verdikleri bilinmektedir.

Şekil 1. 1530 Tarihinde Çorum Livası

Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde, "Selçuklu hükümdarı Kılıçarslan'ın oğlu Yakup Mirza ile yüzlerce askerinin hastalığa yakalandığı ve bu hastaları tedavi için Çorumlu şehrine gönderdiği, Yakup Mirza ile askerlerin burada kısa sürede şifa bulunduğu" belirtilmektedir.

Kültür kaynakları ve günümüz yöre halk kültüründen anlaşılacağı gibi "Çor" kelimesi Çorum ağız, aksanında soğuk algınlığından oluşan nezle, grip türü bulaşıcı hastalıklara, "Çor'um" sözcüğü bu hastalığa yakalanmış kişinin kendisini tanımlamasına, "Çorlu" ise hastalığı uzun süre üzerinden atamayan kişiler için kullanılmaktadır.

Bu bilgiler bize daha yakın geçmişimize kadar yaygın olarak kullanılan halk hekimliği Ocak Geleneğini akla getirmektedir. Bilineceği üzere pek çok hastalıkta olduğu gibi Çor hastalığı tedavisi içinde kendisini geliştirmiş oymaklar, aileler diğer bölgelerde olduğu gibi Çorum yöresinde de yaygın olarak bulunurdu. Bu bağlamda Yakup Mirza ve yüzlerce Selçuklu Askerinin tedavisinin Çorumlu oymağı mensupları tarafından kurulmuş ocaklarda, bitkilerle yapıldığı söylenebilir.

Adını doğrudan Oğuz Boylarından almış; "Oğuzlar, Bayat, Dodurga, Kargı, Salur-Sungurlu" adı ile beş ilçe, "Kayı, Kara Evli, Bayat, Akla Evli, Yazır, Döğer, Dodurga, Kargın, Beğdili, Avşar, Bayındır, Çepni, Eymür, Alayundlu, Salur, Kınık, Yıva, Büğdüz, Alpoğuz" adı ile 60 civarında yerleşim yeri köyü bulunan bir Oğuz şehrinin adının "Gordions, Trokmu, Rum, Dzorom, Cürümlü, Çevrim" gibi antik ve efsanevi yorumlarla açıklanması tarih biliminde yer bulamamıştır.

Bilindiği üzere bir yerleşim yerini ele alırken o yerleşim yerinin coğrafi konumu, geçmiş siyasi olayları ve bölgesinde kurulmuş önemli şehirleri ile birlikte ele almak tarihi

temayüllerdendir. Bu bağlamda, Sungurlu İlçesini devamı, diğer bir anlatımla kökeni olduğunu bildiğimiz Kara Hisâr-ı Demürlü, Budak-özü ve Kalınsaz şehirleriyle birlikte ele almaya çalışacağız.

1075 yılı yaz aylarında Danişmedli Devletinin siyasi hakimiyetine geçen Kara Hisâr-ı Demürlü şehri ahali 1101 yılı Haçlı Seferinde Haçlılara caydırıcı olmuş ve topraklarında yerleşmiş Müslüman Türklerin yoğunluğu 60.000 kişilik Haçlı Ordularının güzergahını değiştirmesine neden olmuştur. Işın Demirkent, I. Sultan Kılıçarslan.,s.37. Haçlı Seferinde “Haçlı ordusu komutan Tzitost komutasında İznik (İzmit) teki karargahını boşaltıp, 60.000 kişilik ordusuyla Danişmendli Devleti’nin merkezi Amasya ve Niksar’ı hedef alarak saldırıya geçti. Selçukluların düşüncesi Haçlıları, Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelere çekmek, orada sıkıştırmak olduğundan direniş göstermediler ve Haçlı ordusu bir hafta da (23 Haziran) Ankara’ya geldiler. Üç gün Ankara Kalesinde dinlenen ordu, tekrar yürüyüşlerine devam ettiler. Yahşihan’a varınca komutan Tzitost, öncü istihbarat birliklerini göndererek geçiş güzergâhı ve yol güvenliği hakkında bilgi istedi. Birlikler güzergah üzerinde tahkikatlarını yaptılar ve komutan Tzitost’a güzergah üzerinde kurulmuş Kara Hisâr-ı Demürlü ve Çorum şehirleri mıntıklarına yerleşmiş Müslüman ahalinin orduları için tehlike oluşturacak kalabalık olduğunu bildirdi. Komutan Tzitost ordusunun geçiş güzergâhını değiştirerek daha az Müslüman Türk’ün yurt tuttuğu Çankırı istikametine çevirdi” denilmektedir.

Şekil 2. Kara Hisar-ı Demürlü Kalesi

Merkezi bu günkü Sungurlu İlçesi Yörüklü kasabası Sarıkamış mahallesi olan Kara Hisâr-ı Demürlü şehri, 1243 yılında Selçuklu ile Moğollar arasında yapılan Köseadağ Savaşı ve Kara Hisâr-ı Demürlü Kalesi yenilgisiyle Moğolların hakimiyetine geçmiştir. Bu kale savaşında Melik unvanıyla anılan Selçuklu Sultanı Mesut şiddetli çatışmalar sonrasında esir alınmış ve bölge ahali güneye doğru kaçarak Memluklu Devletine sığınmışlardır. Böylelikle bölgesinin önemli şehri, kimi araştırmacılara göre başşehir olan Kara Hisâr-ı Demürlü, merkezi Kayseriyye olan Eretna Devleti siyasi hakimiyeti içerisinde kalmış ve bu hakimiyet döneminde ünlü Moğol Şehzadeleri Kongurtay, Turku, Tuvadın tarafından Delice kışlaklarından idare edilmiştir.

Güneye kaçarak Memluklulara sığınmış bölge ahali 1339 yılında Karaca Bey önderliğinde Elbistan merkezli Dulkadirli adıyla devletlerini kurmuşlar ve kendi adlarıyla anılmaya başlamışlardır.

159 yıllık Moğol hakimiyeti döneminde Kara Hisâr-ı Demürlü, Katar, Bayat-özü şehirleri yoğun olarak Kara Tatar Türkmen göçü almış ve yakın çevresinde kurulmuş pek çok yerleşim yeri bu Türkmenlerin topluca yurt tuttuğu bölgeler haline gelmiştir.

1402 yılında yapılan Ankara Savaşına kadar siyasi hakimiyetlerini sürdürmüş olan Moğolların önemli bir kısmı Timur tarafından Anadolu topraklarından geri çekilmiş, bir kısmı da Kara Hisâr-ı Demürlü, Katar, Bayat-özü kazalarında toplu halde kalmışlardır. Bu Kara Tatar Türkmenleri, Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmet'in, Samsun Seferinde, sefere katılmaları çağrısına Çongar, İnallı Aşiretleri ile birlikte savaşla karşılık vermişler ve bunun sonucu olarak bölgeden uzaklaştırılarak Filipe'ye zorunlu iskana tabi tutulmuşlardır.

Kendi içerisinde siyasi sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti, Moğolların toplu halde kaldığı bu bölge sınırlarını iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu Dulkadirli Devletinin siyasi hakimiyetine açmış ve güneyden akın akın gelen Dulkadirli Türkmenleri Moğollardan boşalan köylere yerleştirilerek buraya set olmaları sağlanmıştır.

Dulkadirli Devletinin yöreye hakim olmasıyla, bölgede kurulmuş pek çok yerleşim yerinde olduğu gibi Yozgat yöresi bağlı boyu olan Bozok adıyla anılmış, Süleymanlı (Salmanlı) adlı şehir Dulkadirli beylerden Süleyman Bey adı ile Budak-özü ırmağı, ovası ve şehri, bölgeye tasarruf etmiş ve hükümdarlık makamında bulunmuş Dulkadirli beylerden Şah Budak Beyin adı ile anılmıştır.

Şekil 3. Dulkadiroğlu Konağı

Bölge, Dulkadirli Devleti siyasi hakimiyetine geçmesiyle idari düzenlemeler yapılmış, Kara Hisâr-ı Demirli Kazası idari sahasında, merkezi bu günkü Sungurlu İlçesinin doğu kısımlarında kurulmuş mahalleler olan Budak-özü adıyla yeni bir yerleşim yeri oluşturulmuş ve zamanla buraya nahiye statüsü verilmiştir. Sınırları içerisinde kurulmuş Zülkadirkehdüda kışlağında yaşadığı anlaşılan Dulkadirli beyleri, bir asrı aşkın bir zaman devletlerini buradan idare etmişler ve devleti meydana getiren oymakların bazıları kendi adıyla şehir ve köyler kurmuşlar, bazıları da yörede kurulmuş yerleşim yerlerinde yurt tutmuşlardır. Bildiri konumuz olan Sungurlu mezrası ve Kalınsaz kışlası bu köylerdendir.

Bu yüzyılda Dulkadirliyle gelen aşiretlerin ekseriyetini “Musa Hacılı, Salmanlı, Karakeçili, Ağcalı, Ağcakoyunlu, Çiçekli, Söklen, Şam Bayatı, Eymürlü, Varsak, Miragülü, Budak, Bohacı, Çukurlu, Kemal-oğlu, Turgutlu, Uluyörük İnanduklu, Karalı, Kızılkoca, Kara Baba, Demircili” aşiretlerine bağlı oymaklar oluşturmuştur.

Kara Hisâr-ı Demürlü yöresinde olduğu gibi Budak-özü yöresinde yurt tutmuş Kara Tatar Türkmenleri de devlet buyruklarına uymamaya devam etmiş ve bu nedenle bir kısmı Fatih Sultan Mehmet döneminde Trabzon'a zorunlu iskana tabi tutularak devlet otoritesi sağlanılmaya çalışılmıştır.

1480'li yıllarda Bozok idari sahasında bulunan Budak-özü yöresinde kurulmuş “*Bey, Güney, Öyük, Varsak, Üçkaraağaç, Yassıviran, Araklu mezarları*” ve Hüseyin-Abâd (Alaca) Nahiyesi İdari sahası içerisinde kurulmuş “*Perçem, Hırka, Yatankavak, Sofular, Kavurgalı, Üçargun, Hatip, Tahir, Sarıhocalı mezarları*” Dulkadirli beylerden Alaüddevle (Bozkurt) Beye dirlik arazisi olarak verilmiş, bu bey kendi adıyla kurdurduğu vakıf-zaviyeleri ile yöreye bazı eserler kazandırmış ve bunlardan biriside Kemallı köyü cami ve mescidi olmuştur.

II. Beyazıt döneminde Budak-özü ile Kara Hisâr-ı Demürlü ayrı birer vilayet olduğu, Kara Hisâr-ı Demürlü şehrine bağlı 1. kale, 59 karye ve 180 mezra bulunduğu kaynaklarda yer almıştır.

1514 yılında Safeviler üzerine yürüyen Yavuz Sultan Selim ordusu ile Orta Anadolu'dan geçerken Dulkadirli Devletinden asker, at, araba gibi askeri yardım talebinde bulunmuş, devlet yönetimi ise bu isteğe olumsuz cevap vererek, asırlarca sürmüş Osmanlı, Dulkadirli dostluğu sona erdirmişlerdir. Yavuz Sultan Selim, Dulkadirli Devlet yönetimine kırgınlığı ile seferine devam etmiş, Ağrı yöresinde siyasi hakimiyetini sürdüren Beyazıt Hanlığından 20. 000 asker yardımı alarak Çaldıran ovasında savaştığı Safevi ordularını yenmiştir. Bu savaşta, Safeviler yanında kendi ordusuna karşı savaşmış “*Dulkadir, Alpagud, Akkoyunlu, Söklen, Çayan, Şam Bayadı, Varsak, Şadili, Çepni, Turgutlu*” gibi pek çok Dulkadirli Aşiretini gören Yavuz Sultan Selim'in kırgınlığı, kızgınlığa dönüşmüş; savaş sonrası taraftarı olan Beyazıt Hanlığı askerlerini beraberinde Anadolu içlerine getirerek Çukurova bölgesi, diğer bir anlatımla Dulkadirli Devleti sınırlarına konuşlandırmış ve bu güçle 1515 yılında Dulkadirli Devletinin siyasi hakimiyetine son vermiştir.

Devletlerinin siyasi hakimiyetine son verilmesine karşı gelen bölge ahalisi, hakim devlet Osmanlı'ya karşı 1517 yılında Bozoklu Celal Baba, 1519 yılında Şah Veli tarafından isyanlar çıkartılmış ve bu isyanların merkezi Bozok yaylası, dolayısı ile Budak-özü yöresi olmuştur.

Şekil 4. Bozok Yaylası

Devlet, isyanların etkisini kırmak, bölgede sulh ortamı sağlamak amacıyla 1520'li yıllarda tekrar bir idari düzenleme yapmış ve bu düzenlemede Kara Hisâr-ı Demürlü ile Budak-özü şehirleri Çorumlu Livasına bağlı ayrı birer nahiyeye olarak yer verilmiştir. Bu yıllarda Kara Hisâr-ı Demürlü şehrinin doğu sınırları “*Çomarpınarı, Alpagud, Deliler köyleri*”, kuzey sınırlarını “*İnalözü, Karaavdar, Kızıoğlu köyleri*”, batı sınırlarını “*İshakhacı, Cüllahlar köyleri*” oluşturulmuş iken, Budak-özü şehir merkezi, Budak-özü çayının güneyinde kurulmuş İncesu, Dereçikkışla (Derekişla), Akpınar ve Denizhacı (Denizli) köyleri Çorum Livası idari sahasında, Boğazkışla (Boğazkale), Beşkız, Sarıkaya köyleri de Bozok Livası idari sahasında yer verilerek, Budak-özü şehrinin güney sınırları daraltılmaya çalışılmıştır.

1525 yılında Söklenoğlu Musa Atmaca, 1526 yılında Zünnunoğlu Halil Baba, 1527 yılında Kalender Çelebi öncülüğünde Bozok merkezli çıkartılan yeni isyanlar genişleyerek tüm Orta Anadolu'yu etkisine almış ve bu nedenle Osmanlı Devleti ile bölgenin ekonomisini önemli ölçüde etkilemiştir. Yöresinin önemli şehri olan Kara Hisâr-ı Demürlü 1560'lı yıllarda tekrar kaza statüsü almış, şehir merkezi ve bir çok bağlı köyüne güzergah olan Uluyol adlı tarihi yolu, Kale ve yerleşkesi, Ali Baba, Erkulu (Ergülü) Baba, Ahi Meccuddin, Şadi, Şakir Bey, Hüsamettin Efendi, Mevlevi Hane, Hamdullah Kadı, Hacı Feyzullah gibi adlarla anılan vakıf-zaviyeleri ile hayat bulmaya devam etmiştir.

Ankara güzergahı ile gelen bu tarihi yol, Tülüce (Kavşut köyü) Uluyol köprüsü, Erikli, Köpeç, Belkavak, Yeniyan köylerini izlemiş, İstanbul yönünden gelen daha büyük bir yol ile Osmancık/Hacıhamza kasabasında birleşerek Sinop limanlarına, bir kolu da Merzifon'da birleşerek doğuya doğru ilerlemiştir.

Şekil 5. Uluyol Köprüsü

Devlet, yörede yaşanan bu isyanları bitirmek ve otoritesini sağlamak amacıyla isyanların merkezi Sivas ile Bozok Kazalarını içerisine alan geniş bölgeye Yeniil Sancağı adıyla XVI. Yüzyıl ortalarında müstakil bir yönetim birimi oluşturmuş ve Budak-özü yöresi bu sancak idari sahasına dahil edilmiştir.

Bu yıllarda Kara Hisâr-ı Demürlü şehri kaza statüsü ile Çorumlu Vilayetine bağlılığı devam ederken; XVII. Yüzyıl ortalarında Budak-özü Kazasına bağlı Sungurlu mezasının Sunguroğlu adı ile anıldığı ve burasının Hüseyin-Abâd (Alaca) Nahiyesinden büyük bir nahiye olduğu bilgileri aktarılmıştır.

İsyanlar nedeniyle devlet otoritesi bozulmuş, binlerce hektar tarım arazisi işlenemez hale gelmiş; devlet, asker, vergi gibi zorunlu hizmetlerini karşılayamaz olmuş ve bu nedenle soruna daha etkili bir çözüm olacağı düşüncesiyle bölge ahalisini Zorunlu Rakka İskanına tabi tutmaya karar vermiştir.

Devlet, iskanlarda kolluk kuvveti olarak görev alması amacıyla Dulkadirliiler arasında yaylak, kışlak hayatı yaşayan ve kendi taraftarı olan Mamalı (Çapanoğlu) Aşiretini 1701 yılında bölgeye getirmiş ve isyanların yoğun olduğu Bozok bölgesi ile Budak-özü Kazası idari sahasında iskan ettirilmiştir.

Dulkadirli şehri olan Budak-özü önemini kaybederken, Sungurlu Nahiyesi hızla gelişmeye başlamış ve bu gelişme sürecine bir biriyle iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu anlaşılan Sunguroğlu ailesi ile Mamalı Aşireti oymaklarından Çapanoğulları oymağının büyük oranda etkisi olmuştur.

1706 tarihinde Mamalı oymaklarından olduğu ve Salmanlı Nahiyesi Aygar köyünden geldiği bilinen Aygar oymağı beylerinden Nabi ya da Yusuf Hoca'nın tasarruf ettiği cami vakfı aracılığı ile Bala mahallesinde yaptırılan cami ve medrese Sungurlu'nun şehirleşme sürecinde önemli yıllar olmuştur. Mimari ve siyasi bakımdan hareketli geçen bu yıllarda Sungurlu beyi Sungur Bey, Sungurlu yöresinden, Hüseyin-Abâd (Alaca) ve Mamalı Aşireti beyi Ömer Bey Alaca yöresinden topladığı 3000 atlı gücü İran'a yollayarak taraftarı oldukları Safevi kardeşlerden III. Abbas Beyin şahlığını ilan etmesine yardımcı olmuşlardır. Bu yıllarda Zorunlu Rakka ve Kıbrıs iskanları hız kazanmış ve isyanların etkili olduğu bölgede kurulmuş "Yeniil, Deliceözü, Katar, Tahta't Tarik, Feva't Tarik, Hüseyin-Abâd, Baltı, Süleymanlı-Salmanlı, Kızılkocalı, Karadere" şehirleri gibi "Kara Hisâr-ı Demürlü, Budak-özü, Kalınsaz" adlı şehir ve köy ahalisi de tehciye yollanarak isyanlar durdurulmaya çalışılmıştır. Söz konusu şehirler ve bunlara bağlı onlarca köyün boşalmasıyla bölgede "Yozgat, Yerköy, Şefaati, Sungurlu, Alaca" gibi yeni şehirler kurulmuş ve Sungurlu şehrine ekseriyeti Türkmen olmak üzere, bir kısım Ermeni, Rum, Kıpti Protestan adıyla adlandırılan gayrimüslim ahalinin iskanları yapılmıştır.

1728 yılında Çapanoğulları ailesinden Ahmet bey, Yeniil Mütesellimliği, 1732 yılında bağlı aşireti olan Mamalı Aşireti Mütesellimliği, bu görevde iken 1741 yılında Bozok Sancağı Mütesellimliği görevine getirilmiş ve zorunlu göçlerde devletin yanında yer alıp, kendi adına kolluk kuvveti görevi üstlenmeleri sebebi ile ödüllendirilerek kendisine Bozok Sancağının tüm idari yetkisi verilmiştir.

1754 yılında Sivas Eyaleti Bozok Sancağı Budak-özü Kazasına bağlı ve birbirine çok yakın nahiye olan Sungurlu ve Kalınsaz Nahiyeleri, Sungurlu beyi Mehmet beyin tasarruf ettiği Sungurzade Hacı Mehmed Ağa Camii Vakfı tarafından 1756 yılında cami, medrese, hamam gibi önemli vakıf eserlerine kavuşmuştur. Bu zorunlu iskanlara Mamalı Aşiretine bağlı akraba oymaklarında dahil edilerek Rakka ve Kıbrıs Adasına gönderilmesi durumuna karşı gelen Ahmet bey cezalandırılıp 1765 yılında idamı edilmesi ve aşiretin bazı üyelerinin de Yozgat cezaevine atılarak suçlu bulunması olayı aşiretin devlet yönetimiyle olan yarım asırlık dostluğunu sona erdirmiştir.

Mustafa adlı bir beyi, gözaltında bulunduğu Bozok cezaevinden firar ederek aynı yıl Diyarbakır yöresine kaçmış, bir süre Diyarbakır yöresinde yurt tutmuş Mamalı Aşireti üyeleri arasında saklanıp, daha sonra geri dönerek kendisini güvende gördüğü bağlı aşireti Budak-özü civarında konar, göçer halde yaşayan Mamalı Aşiretine sığınmıştır.

1772 yılında Mamalı ve çevrede yurt tutmuş oymaklarından topladığı 2000 atlı kuvvetle bölgede kaçak hayatı yaşayan 800 kişilik Rakka ve Kıbrıs sürgünü kaçağını Sungurlu'nun kuzeyinde bulunan Kıran harmanları ile Aygar dağı eteklerinde kurulmuş Evcî köyü mevkiinde ölü olarak etkisiz hale getirmiştir. Gücünü göstermek ve yaptıklarını ispatlamak amacıyla elebaşlarının kellelerini Sivas valisine göndermiş, bu eylemi ile aile devlet yönetiminin yeniden gözüne girmiş ve cezası affedilerek kendisine Bozok Sancağı Mütesellimliği verilmiştir. 1782 yılında hizmetçileri tarafından öldürülmüş olan bu beyden sonra, Bozok Sancağı Mütesellimliği aileden Süleyman Bey'e verilmiştir. Söz konusu yıllarda Sungurlu yöresinde oldukça etkili olduğu anlaşılan Çapanoğulları ailesi adına kayıtlı değirmenler, bağlar, bahçeler, araziler, pek çok köyde silsilesi bulunduğu ve bunların bir

kısımının İlçe-anlu (Arifegazili) köyü, Sarıkaya köyü, Espkıran (Beylice) köyü, Turgutlu köyü, Baraklı köyü, Tuğlu köyü, Keller köyü, Alembeg köyü, Çiçekli köyü, Karacalı köyü, Mahmadlı köyü, Karakocalı köyü ile Osmanoğlu köyünde yurt tuttıkları kaynaklarda yer almıştır.

Bunun yanı sıra yöre göç almaya devam etmiş; *Kuyumcu Aşireti* üyeleri Topuz köyü, *Anamashlı Aşireti* üyeleri Kaledere köyü, Ortakışla köyü, Hacıosman köyü, Kertme köyü, Karakocalı köyü, Akdere köyü, Muratkolu köyü, Karakaya köyüne, *Çayan Aşireti* üyeleri Çayan köyü, Oyaca köyü, Topuz köyü, Sarıkamış köyü, Çavuşcu köyü, Ortakışla köyüne, *Pehlivanlı Aşireti* üyeleri Sarıkamış köyü, Çayan köyü, Kızılcağışla köyü, Demirşeyh köyü, Yırce köyü, Karavelisağır köyü, Yamadı köyüne, *Sarıcalar Aşireti* üyeleri Sarıcalar köyüne, Çorumkürdü (Lek) Aşireti Kızılcağışla köyü, Tuğlu köyü, Üçoluk köyü, Karaveli köyü, Yamadı köyü, Karaoğlu köyü, Tirkeş köyü, Espkıran köyü, Aşağıbeşpınar köyü, İncesu, Demirşeyh köyü, Çulhalı, Eskikişla köyüne, *Salmanlı Aşireti* üyeleri Demirşeyh köyü, Eşme köyü, Karaoğlu köyüne, *İnallı Aşireti* üyeleri Çayan köyü, Topuz köyü, Ortakışla köyüne, Aygar Aşireti üyeleri Tatlı, Kadılı, Keller köyü, İncesu köyü, Derekişla köylerine, *Yorgalar Aşireti* üyeleri Yorgalı köyüne, *Cerit Aşireti* üyeleri Yorgalı ve Sarıkaya köylerine, *Argun (Zengi-Dalkılıç) Aşireti* üyeleri Zangı-Yarımsöğüt köyüne iskan edilerek Rakka sürgünlerinden boşalan köyler tekrar şenlendirilmiştir.

1813 yılında Kalınsaz adlı yerleşim yeri ile birlikte anılan Sungurlu, 1833 yılında merkezinde 250 hane ahali ve nahiye statüsü ile gelişip, güçlenmiş, 1840 yılında Budak-özü'nün diğer bir adı ile anılarak kaza statüsünde bulunduğu bilgisi kaynaklarda yer almıştır. Sungurlu şehrinin kaza statüsü almasıyla Danişmendli, Selçuklu ve Osmanlıların önemli yerleşim yeri olan Kara Hisâr-ı Demürlü şehri lağvedilmiş, Ankara Vilayeti Yozgat Sancağına bağlı olarak 1866 yılında Belediye statüsü almış, Dulkadirli Devletinin önemli şehri Budak-özü ile Kalınsaz adlı yerleşim yerleri de Sungurlu Kazasının bir mahallesi olarak anılmaya başlamıştır.

Sungurlu Kazası, İdari Meclisi, Belediye Meclisi, Emlak Komisyonu, Hükümet Konağı, Belediye binası, Bidayet Mahkemesi, Aşar Dairesi, Ziraat Odası, Menafî Sandığı, Ziraat Bankası, Duyun-ı Umumiye İdaresi, Reji İdaresi, Maarif Komisyonu, Nüfus İdarisi, 156 cami, 171 mektep, 1 medrese, gayri Müslim ahaliye ait 3 mektep, 3 han, 1 hamam, 8 fırın, 294 dükkan, 1 cephan, 1 telgraf hattı, 1892 yılında Kaymakam Edip Bey tarafından yapılan saati kulesi, 1895 yılında Belediye tarafından yaptırılan cezaevi, 1896 yılında eski Ankara-Samsun yolu üzerine yaptırılan üç karakol, 2. Ordu 6. Alay'ın 2. Tabur'una bağlı 4 ve 5. Bölükleri ile gelişmesi devam etmiştir.

Kazanın, “*Yusuf Hoca, Cami Kebir, Mantıkçı Zade, Osman Efendi, H. Mustafa Efendi, Ahmet Efendi, Hasan Efend, Ali Efendi, Hüsnü Efendi, Cami Şerif, Halil Bey*” gibi adlarla anılan eğitim kurumları ile mimari ve teşkilatlanma gelişmeleri sürerken, Ali Baba vakfi tasarrufunda bulunan “*Ali Baba, Sarıkaya-Emrullah, Akçakoyunlu, Çayan, Boncuk, Sekili, Coğul*” tuzlarında elde edilen tuz, “*Budak-özü, Delice, Taybı, Kemallı, Eminepınarı*” gibi akarsu kenarlarında bulunan verimli ovalarda yetiştirilen tahıl, üzüm bağcılığı, ipek böceği ve canlı hayvan yetiştiriciliği ile ülke ekonomisine yaptığı önemli katkıları da kaynaklarda yer almıştır.

Sungurlu yöresi bu yıllarda göç almaya devam etmiş ve bu bağlamda Osmanlı, Rus savaşı neticesinde Doğu Anadolu, Kırım, Kafkas, Ahıska bölgesinden gelen Türkmen aileler ile Ermeni ve Rum aileler iskan edilmişlerdir. Çapanoğlu ailesinde olduğu gibi Sunguroğlu

ailesinin de hükümet ve bölgede ki nüfuzu bu yıllarda da devam etmiş, Ahmet İzzet Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamit'e gönderilen "*Sungurzade'nin katibi, mühürdarı ve haznedarı olan İsmail Efendinin Bozok mütesellimliğine atanması isteği*" konulu yazıda ailenin önemi belirtilmiştir.

XIX. Yüzyılın son çeyreğinde merkez nüfusu 5. 210 kişi, Salmanlı Nahiyesiyle birlikte 171 bağlı köyü ve toplam 29.208 nüfusu bulunduğu anlaşılan Sungurlu Kazası, XIX. Yüzyıl sonlarında başlayan, XX. Yüzyıl ilk yıllarında hızlanan Ermeni olaylarından fazlaca etkilenmiştir. 1866 yılında Onasis ya da Grogeryan adlı bir vatandaşını Sungurlu Belediye Başkanı seçtirerek, şehrin emini olmuş olan Ermeni ahaliyi Rusların ayartması, diasporanın sevk-idaresi ile bölücü eylemlere girmişlerdir.

Tamamı şehir merkezi olmak üzere 1902 yılında 1511 nüfusa sahip oldukları anlaşılan Ermeni ahaliyi, ayrılıkçı "*Vatan Sever İslamlar Komitesi, Sosyalist İhtilal Komitesi (Hincakyan)*" gibi fesat cemiyetleri aracılığı ile devlete karşı silahlı örgüt kurma, bu fesat cemiyetlerine üye olma, Ermeni vatandaşlarından kuracakları devlet için vergi toplama, silah ve cephane temin etme, yasak doküman dağıtma, dükkanlarını açmayarak eylemlere girme, devlet yanlısı Ermeni ahaliyi hain ilan etme ve Türk gençleri ile kavgalara girme gibi kanunsuz eylemleriyle 1915 yılında tehcir kararı verilmiştir.

Kaymakamlık tarafından mahallelerde tellal çağrılarak Ermeni ahalisinden 743 kişinin tehcire tabi tutulduğu, bu ahalinin isteği halinde malını mülkünü satıp, paraya dönüştürebileceği, parasını Ziraat Bankası'na yatırıp, güvene alabilecekleri ve Üç gün sonra tehcire yollanacakları bildirilmiştir.

Üç gün sonra tekrar bir tellal çağrılarak, bu ahalinin Hükümet konağının önünde toplanması istenmiş ve burada toplanmış ahaliye yapılan sayımlarda 87 eksik kişi olduğu, diğer bir anlatımla toplantı yerine 743 kişiden 656 Ermeni ahalisinin geldiği anlaşılmıştır. Bu eksik kişilerin, askerde veya kaçak olduğu kabul edilerek Yozgat tarafından gelmiş bir teğmen komutasında, bir takım asker nezareti ile göç hareket etmiş, Yozgat, Kayseri hattı ile Ulukışla'ya buradan da trene bindirilerek Suriye'ye tehcire gönderilmişlerdir.

1915 yılı tüm Anadolu'da olduğu gibi Sungurlu yöresi içinde sıkıntılı geçmiş, Birinci Dünya Savaşında Üç kıta, Yedi cephede görev almış ordulara asker yetiştirmek kolay olmamış ve bu bağlamda eli silah tutan her insan silah altına çağrılmıştır. Erkeklerin silah altına çağrılmasıyla ekim, biçim gibi geçim işleri kadınlara kalmış, kadınlar ailesi ve devletin devamı için canla, başla çalışırken bir taraftan da Bozok yaylasının batı uzantısında bulunan Aygar dağına mesken tutmuş asker kaçağı eşkıyalarla mücadele vermişlerdir. Eşkıyalar, geceleri köyleri basarak köylüden vergi adı altında haraçlarını alırlarken, bazı köylerde "*Döne, Gürcü, Fatma, Kamer*" gibi adlarla anılan Ana sultanlar çıkmış, köylerindeki diğer kadınlarla iş birliği yaparak ellerine silahlarını almış ve nöbetleşerek eşkıyayı köylerine koymamışlardır.

Sungurlu yöresi, Birinci Dünya Savaşında olduğu gibi bunu takip eden Türk İstiklal Savaşında da sıkıntılı dönemlere sahne olmuş, Süleyman beyin ölümünden sonra eski gücünü yitirmiş ve bu güce tekrar kavuşma arayışlarında bulunan Çapanoğulları ailesi, Türk İstiklal Savaşı ile güç kaybına uğramış devlete karşı büyük bir isyan çıkartmışlardır. 15 Mayıs 1920 yılında Çapanoğlu ailesinden Halit, Celal, Edip, Salih tarafından çıkartılan ve organize edilen isyan bir yıl sürmüş ve tarihte Yozgat Çapanoğlu İsyanı olarak yer almıştır. Çevre il ve ilçeleri de etkisine alan bu isyana Sungurlu yöresinden eşkıya başı Katil İlyas ile Rum Aleko 250-300 atlı çete üyesi ile katılmışlardır.

1922 yılı şubat ayında 45 atlısı ile Sungurlu Jandarma Komutanlığını basmış olan Katil İlyas, kendisinin affedilmesi şartıyla teslim olacağı ve aldığı rehinleri serbest bırakacağını söylemiştir. Bu baskın hadisesi, İçişleri Bakanı Fethi Bey tarafından af önerisiyle meclisin gündemine getirilmiş, Atatürk'ün başkanlık ettiği mecliste konu uzun uzun konuşulmuş ve Fethi Beyin af önerisi geri çevrilerek, Katil İlyas'ın başını getirene 1000 tl. Para ödülü konulmuştur. Aradan çok geçmemiş, Sungurlu Kazası Evcı köyü Yıldızderesi mevkiinde, Derbent köylü Elibol ile Evcı köyünden Köşger Hüseyin'in öncülük ettiği beş kişilik bir grup tarafından vurularak etkisiz hale getirilmişlerdir.

Türk İstiklal savaşı yıllarında da önemli bir şehir olduğu anlaşılan Sungurlu Kazasında Milli Savunma Bakanlığı emrinde 750 yataklı gezici bir hastane, Menzil Bölge Müfettişliği, Nokta Komutanlığı kurulduğu ve bu kuruluşlar aracılığıyla Karadeniz bölgesi ile yöreden gelen silah, cephane, asker, iaşe yardımları sevk ve idare edilerek, buradan ana merkezlere sevkiyatı yapıldığı bilgileri aktarılmıştır.

Sungurlu idari sahasında kurulmuş *“Eşme köyü, Kaledere kasabası, Çavuşçu köyü, Yörüklü kasabası, Muratkolu köyü, Mahmatlı köyü, Hacıosman köyü, Aşağıekmekçi köyü, Kemallı köyü, Salman köyü, Tokullu köyü, İnegazili köyü, Küçükolatlı köyü, Yarımsöğüt köyü, Büyükpolatlı köyü, Ortaköy, Sarıkaya köyü, Büyükincesu köyü, Güvendik köyü, Çiçeklikeller köyü, Derekişla köyü, Çadırhüyük köyü, Alembeyli köyü, Çamoluk köyü, Çayan köyü, Bozyayla köyü ve Kavşut kasabası”* mevkiilerinde yapılan arkeolojik araştırmalarda yerleşim yeri ve diğer kalıntılar elde edilmiş ve Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Büyük İskender, Galat, Roma, Bizans dönemlerine ait yaşam izleri bulunduğu anlaşılmıştır.

Kara Hisâr-ı Demürlü şehri ile Danişmendli Devletine, Budak-özü şehri ile Dulkadirli Devletine merkez olmuş bin yıllık Türkmen yurdu Sungurlu yöresinde *“Kara Baba, Ali Çelebi-Ali Baba, Kartal Baba, Erkulu (Ergülü) Baba, Şeyh Demir, Azak Dede, Eymür Dede, Soğanlı Dede, Yemlihan Dede, Çırçır Baba, Koçi Baba, Tokuş Baba, Tosun Baba, Işıklı Baba, Kara Evliya, Halil Dede, Söklen Baba”* gibi dini ve milli kanaat önderleri izler, *“Kaşkaya, Beşkız, Güllüce, Gelincik, Sarıkız, Gelinin mezarı, Sultan kuyusu, Yığıltaş, İzlikaya, Kızıoğlan, Ervan kayası, Ardiç, Çınar, Meşe, Çam, Kavak, Karaçalı, Ahlat, Kütük, Karaağaç, Kırklar Yediler”* gibi adak yerleri efsaneler bırakmıştır.

Şekil 6. Ergülü Baba Camii

“*Bozok yaylası*, Dulkadirliilerin önemli bir yerleşim yeri ve yaylağı olan Bozok yaylasının merkezi yerleşim yeri Boğazkale İlçesi olmak üzere, Çorum İlinin güney batısı, Alaca İlçesinin güneyi, bu yaylanın batı uzantısı olan Aygar dağının kuzeyinde Sungurlu İlçesi, doğu ve güneyi Yozgat ili, güney batısı ise Yerköy ilçesi bulunmaktadır. *Çakıroğlu yaylası*, *Çavuşoğlu yaylası*, *Araplar yaylası*, *Kirazlı yaylası*, *Kamberli yaylası*” gibi çam ve meşe ağaçları ile kaplı önemli yaylara sahip olan Sungurlu, merkezinden geçen ve halk arasında Ankara-Samsun yolu olarak adlandırılan Devlet yolu ile tarihte olduğu gibi günümüzde de bölgesinin tarih ve ticaret merkezi özelliğini korumuştur.

KAYNAKÇA

- Ateş, İ., Bir Sosyal Güvenlik Kurumu Olan Vakıflar, (Derleme).
- B. Dev. Arş, Tarih : 04/S /1246 (Hicrî) Dosya No :1583 Gömlek No :8 Fon Kodu :HAT
- B. Dev. Arş. Tarih:17/B /1302 (Hicrî) Dosya No:1534 Gömlek No 41 Fon Kodu: ŞD.
- B.Devlet Arş. İE. AS. 06/ZA/1089, Dosya 24.
- B.O.A.Tarih: 14/Ca/1229 (Hicrî) Dosya No: 412 Gömlek No: 20889 Fon Kodu : C.EV.
- BOA 998 Numaralı Muhaseb-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve Arabve Zül'l-Kadiriyye Defteri, Cilt.II, s. 146.
- BOA.387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri Cilt. II, s.1.
- BOA.387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri. Cilt.II.,s.387., 998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve 'Arab ve Zül'l-Kadiriyye Defteri, Cilt.II,s.139.
- Çorum İl Yıllığı, 1973, s.7.
- Çorum Kültür Envanteri, Çorum Valiliği, İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayını.
- Faruk, S. Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, Cumhuriyetin 50 Yıldönümünü Anma Kitabı, Ankara Üniversitesi, DTCF Yayını, s.319.
- Halaçoğlu Y., Anadolu Aşiretleri, TTK. Yayını, cilt II, s.851.
- Halaçoğlu, Y., 2008 XVIII. Osmanlı İmparatorluğu İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi, TTK. Yayını.
- Koç, Y., 1989, XV ve XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskan ve Nüfus Yapısı, Kültür Bakanlığı Yayınları, s.202.
- Koç, Y., 2000 Bozok Türkmenleri, Anadolu'da ve Rumeli'de Yörükler ve Türkmenler Sempozyumu Bildirileri, Yörtürk Vakfı Yayını, s.195.
- Kurt, Y., XVI. Yüzyılda Çorum Sancağı Kişi Adları, Belleten Dergisi, 224, s.75.
- Sümer, F, Bozok Tarihine Dair Araştırmalar, s.311.
- Sümer, F., Anadolu'da Moğollar, Selçuklu Araştırmaları Dergisi, sayı1, s.136.
- Şahin, H., 2013 Çorum Bölgesi Aşiretleri, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, s.27-32..
- Şahin, K., Çorum'da Vakıf Kuran Hanımlar, s.37.
- Uçakcı İ., 2006,Tarihi, Kültürü ve İnançlarıyla Sungurlu, s.3, Ankara.
- Uçakcı, İ, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresi Oğuz Boyları, Cilt1,Baskı 2, s.36.
- Uçakcı, İ., 2014, Anadolu'dan Zorunlu Türkmen İskanları, Eğimin Sesi Dergisi, Türk Eğitim-Sen Yayın Organı, Ankara, sayı48, s.61.
- Uçakcı, İ., 2015 Oğuz Boyları, Aşiret, Oymak, Cemaatler II, Üçoklar, Bilge Oğuz Yayınları, s.283.
- Uçakcı, İ., 2015, Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresinde Oğuz Boyları I. "Aşiret, Oymak Cemaatler", Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, Baskı 2,s.42.
- Uçakcı, İ., Bozoklar 1 ve Üçoklar II.

Uçakcı, İ., Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresi Oğuz Boyları 1, Baskı 2, s.380.

Uçakcı, İ., Çorum, Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale, Çankırı Yöresi Oğuz Boyları I. “Aşiret, Oymak, Cemaatler”, 2.Baskı, s.280-284.

Uçakcı, İ., Kara Hisâr-ı Demürlü Yöresinde Oğuz Boyları, s.34.

Uçakcı, İ., Sungurlu, 2006, s.134.

Uçakcı, İ., Üçoklar, Cilt II, s.308-316.

Uçakcı, İ.,Bozoklar, s.59.

Uçakcı,İ., 2015, Oğuz Boyları II, Üçoklar, Aşiret, Oymak, Cemaatler, Bilgeoğuz Yayınları, İstanbul, s.247.

Umar, B., Türkiye’deki Tarihsel Adlar, İnkilap Kitapevi, İstanbul.

Yozgat Tarihi, Yozgat Ticaret Sanayi Odası, www.yozgattso.org.

ÇORUM İLİ AROMATİK BİTKİLERİ VE TERMAL SU KAYNAKLARININ KOZMETİK ENDÜSTRİSİNDE KULLANILABİLİRLİĞİ

Evren ALĞIN YAPAR¹

¹Doç.Dr., T.C. Sağlık Bakanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, evren.yapar@yahoo.com

ÖZET

Çorum ilinde yetişen, aralarında aromatik bitkilerin yer aldığı; adaçayı, anason, aspir, biberiye, çemenotu, çörekotu, ebegümece, fesleğen, hardal, haşhaş, kanola, kekik, kuşburnu, lavanta, maydanoz, nane, oğulotu, sarımsak ve karabuğdayın kozmetik ürünlerde çeşitli amaçlarla kullanımı mevcut olup, üzerlik otunun kullanımı bulunmamakta, kimyon için ise meyve ekstrelerinin kullanımı yasaklı olup tohumlarının tozu, ekstresi ve yağının kullanımı ise yasal olarak koşullu statüdedir.

Terminolojide “termomineral sular” olarak ta adlandırılan termal suların mineral içerikleri ve sıcaklıkları aktığı toprağın jeolojik yapısı ile ilişkili olup, içerdikleri mineral ve oligoelementler cildin nemlendirilmesi, temizlenmesi ve yenilenmesinde etkili olup bu amaçlarla termal sular kozmetik bakım ürünlerinde kullanılmaktadır. Bu kapsamda, Çorum ili ve çevresindeki termal sular kozmetik kullanım açısından potansiyel kaynaklardır.

Bu çalışmada, Çorum ilinde kozmetik değeri olan bitkilerin ve termomineral suların, ülkemiz kozmetik endüstrisinde yerli hammadde kaynağı olarak kullanılabilirliği hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Aromatik Bitki, Termomineral Su, Kozmetik Ürün, Doğal, Hammadde

AVAILABILITY OF ÇORUM's AROMATIC PLANTS AND THERMAL WATER RESOURCES IN THE COSMETIC INDUSTRY

ABSTRACT

Çorum grown in the province, where the aromatic plants, including; salvia, anise, safflower, rosemary, fenugreek, nigella, tall mallow, basil, mustard, opium poppy, canola, thymus, rose hip, lavender, parsley, peppermint, lemon balm, garlic and buckwheat are available for use for various purposes in cosmetic products. Therewith harmal grass has not used and the fruit extract of cumin has banned in cosmetics. However powder, extract and oil of cumin seed use in cosmetics is limited legally.

Terminology "thermo-mineral waters", known as the thermal waters which mineral content and temperature is associated with the soil where they flow and the earth's geological structure. Thermo-mineral waters used in cosmetics contain minerals and oligoelements that moisturizing, cleaning and regeneration of the skin. In this context, Thermal waters of Çorum's and the surrounding area are potential source for cosmetic use.

In this study, the cosmetic value of the plants and thermo-mineral waters of Çorum, will be informed about the availability of domestic raw materials for the cosmetics industry.

Key words: Aromatic Plants, Thermomineral Water, Cosmetics, Natural, Raw Material

GİRİŞ

Doğal yapısı itibariyle Türkiye iklim ve topografya yelpazesinin sonuçları olarak zengin bitki örtüsüne sahip bir ülkedir. Ülkemiz, gelişmiş ülkelerin ilaç, kozmetik ve gıda sanayilerinin girdileri arasında yer alan bitkisel hammaddelerin çoğunu ve Avrupa kıtasında bulunan bitki türlerinin %75'ini barındırmakta olup bunların yaklaşık üçte biri endemik türlerdir (Özhatay, 2008).

Dünya pazarlarında tıbbi ve aromatik bitkilere olan talep her geçen gün giderek artmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'nün yapmış olduğu araştırmalara göre tüm dünyada kullanılan tıbbi bitki türü 20.000 adet olup, yayın olarak kullanılan 4.000 çeşit Avrupa'da ticareti yapılan bitkisel droglar ise 2.000 çeşit olarak belirlenmiştir. Türkiye'de iç ve dış ticareti yapılan tıbbi ve aromatik bitkiler alt türler dahil olmak üzere 350 civarı olup bunlardan 150 kadar türünün dış satımının yapıldığı bilinmektedir. Ülkemizde bahse konu ticarete, genel olarak bitkiler doğadan toplanmakta sınırlı sayıda bitkinin ise kültürü yapılmaktadır (Sarı ve Oğuz, 2002). Bu ticarete ilişkin pazar büyüklüğü ve rakamının topluca belirlenmesi güç olup örneğin bitkisel ürünlerin gıda takviyesi olarak kullanımına ilişkin dünya pazarının 100 milyar dolara yaklaştığı 2020 yılında 115 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir (Global Industry Analysts, Inc., 2016).

Tıbbi ve aromatik bitkiler, hem aktif maddeleri hem de tüketim alanları yönünden oldukça geniş bir yelpazeye yayılmakta ancak bu başlık altında bir tanımı ve sınıflandırması bulunmamaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkilerin sınıflandırılmalarının bitki taksonomisine, içerdikleri aktif bileşenlere, farmakolojik aktivitelerine veya tüketim alanlarına göre yapılabildiği görülmektedir. Baharat veya çeşni sınıfına giren pek çok bitki, tıbbi veya aromatik özellikler göstermekte ve de ilaç, kozmetik ve gıda sanayinde kullanılabilir. Bu nedenle tıbbi ve aromatik bitkiler arasında kesin sınırlar oluşturmak imkansız olup ticarete bu durum dış satım cetvellerinde kullanılan Gümrük Tarife İstatistik Pozisyon (GTİP) numaralarında ve sıralamasında da görülmektedir. Tıbbi veya aromatik bitkilerin özel olarak bir sınıflandırılması bulunmamakta, GTİP numarası ile ihraç veya ithal edilmesi ticari takibine ve istatistiğine imkan vermektedir (Bayram ve diğ., 2010).

Çorum ilinde yetişen tıbbi ve aromatik bitkilerin kozmetik sektöründe kullanıma bakıldığında; adaçayı, anason, aspir, biberiye, çemen, çörekotu, ebegümeci, fesleğen, hardal, haşhaş, kanola, kekik, kuşburnu, lavanta, maydanoz, nane, oğulotu, sarımsak ve karabuğdayın kozmetik endüstrisinde çeşitli amaçlarla kullanımı mevcuttur. Bunlardan Türkiye ve Avrupa Birliği kozmetik mevzuatına göre üzerlik otunun kozmetikte kullanımı bulunmamakta, kimyon için ise meyve ekstralarının kullanımı yasaklı tohumlarının tozu, ekstresi ve yağının kullanımı ise yasal olarak koşullu statüdedir (Kozmetik Yönetmeliği, 2005; EC 1223/2009).

Özellikle kozmetik endüstrisinde dünyada artan bir değer ve pazar olarak bitkisel ve doğal kaynaklar incelendiğinde, yukarıda anılan ve Çorum ilinde yetişen bitkisel kaynakların kullanımı bulunmakla beraber, bir diğer doğal kaynak ise termal sulardır. Terminolojide "termomineral sular" olarak ta adlandırılan termal suların mineral içerikleri ve sıcaklıkları aktığı toprağın jeolojik yapısı ile ilişkilidir. Termomineral suların içerdikleri mineraller ve oligoelementler cildin nemlendirilmesi, temizlenmesi ve yenilenmesinde etkili olup bu amaçlarla termal sular kozmetik endüstrisinde kullanılmaktadır. Bu nedenle Çorum ili ve çevresindeki termal sular kozmetik kullanım açısından potansiyel kaynaklardır.

Bu çalışmada, Çorum ilinde kozmetik değeri olan bitkilerin ve termomineral suların, ülkemiz kozmetik endüstrisinde yerli hammadde kaynağı olarak kullanılabilirliği hakkında bilgi verilecektir.

1. ÇORUM İLİ AROMATİK BİTKİLERİNİN KOZMETİKTE KULLANIMI

Çorum ilinde yetişen tıbbi ve aromatik bitki çerçevesinde yer alan bitkilerin kozmetik sektöründe yasal olarak kullanılan kısımları ve kullanım amaçlarına ilişkin bilgiler özetle aşağıda verilmiştir (EC 1223:2009). Bu tür bitkilerin üretime kazandırılmasında önemli aşamalar arasında yetiştirme, toplama ve amacına uygun olarak işleme yer almaktadır. Bu aşamalar bitkisel hammaddelerin içerik ve kalitesini önemli ölçüde etkilemektedir. Yetiştirme ve toplamada “İyi Tarım ve Toplama Uygulamaları” standartlarının dikkate alınması, hasat sonrası ise “yıkama, kurutma, ayırma-kıyma-doğrama, depolama ve paketlenme” (Arslan ve diğ., 2015) aşamalarında belli standartların geliştirilmesi ve uygulanması önem taşımaktadır.

Adaçayı (*Salvia L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları tomurcuk, çiçek ve yapraklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde kepek önleyici, antimikrobiyal, antioksidan, astrenjan, temizleyici, koku verici, cilt yumuşatıcı, cilt koruyucu, yatıştırıcı ve tonik olarak kullanılmaktadır.

Anason (*Pimpinella anisum L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları meyve ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde maskeleyici, astrenjan ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Aspir (*Carthamus tinctorius*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları çiçek ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde maskeleyici ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Bebiriye (*Rosmarinus officinalis L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları kallus, çiçek ve yapraklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde antimikrobiyal, antioksidan, cilt bakımı, saç bakımı, koku verici, koku giderici, cilt yumuşatıcı ve maskeleyici olarak kullanılmaktadır.

Çemen (*Trigonella foenum-graecum L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları meyve ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde maskeleyici, koku verici ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Çörekotu (*Nigella damascena* ve *Nigella sativa*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları tohum ve kotiledon kısımlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde aşındırıcı, nemlendirici, koku verici ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Ebegümece (*Malva sylvestris L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları kallus, çiçek, yaprak ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde saç bakımı, antioksidan, antimikrobiyal, nemlendirici, cilt koruyucu ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Fesleğen (*Ocimum basilicum L.*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları çiçek, yaprak, kök ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde tonik, koku verici, antioksidan ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Hardal (*Brassica juncea* ve *Brassica nigra*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları filiz ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Haşhaş (*Papaver somniferum*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları tohumlarıdır. Bu kısmı kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Kanola (*Brassica napus* L.) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları çiçek, filiz ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı ve nemlendirici olarak kullanılmaktadır.

Karabuğday (*Fagopyrum tataricum*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları tohumlarıdır. Bu kısmı kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Kekik (*Thymus, Thymbra, Origanum, Coridothymus, Satureja*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları çiçek ve yapraklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı ve koku verici olarak kullanılmaktadır.

Kuşburnu (*Rosa canina* L.) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları; tomurcuk, çiçek, meyve ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde; cilt yumuşatıcı, astrenjan, tonik ve nemlendirici olarak kullanılmaktadır.

Lavanta (*Lavandula* L.) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları; kallus, çiçek, yaprak ve tomurcuklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde; cilt yumuşatıcı ve koku verici olarak kullanılmaktadır.

Maydanoz (*Petroselinum crispum*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları toprak üstü kısımları, yaprak ve tomurcuklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı ve koku verici olarak kullanılmaktadır.

Nane (*Mentha* L.) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları toprak üstü kısımları ve yapraklarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde maskeleyici, ağız bakımı, yenileyici, cilt yumuşatıcı ve koku verici olarak kullanılmaktadır.

Oğulotu (*Melissa officinalis* L.) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları çiçek, yaprak, kök ve tohumlarıdır. Bu kısımlar kozmetik ürünlerde yatıştırıcı, tonik ve cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Sarımsak (*Allium sativum*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları soğanlarıdır. Bu kısmı kozmetik ürünlerde cilt yumuşatıcı olarak kullanılmaktadır.

Üzerlikotu (*Peganum harmala*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanımı yasal olarak tanımlanmamıştır. Ancak geleneksel kullanımda saç bakımı amacıyla kullanımı bilinmekle beraber bilimsel olarak toksisitesine ilişkin çalışmalar mevcuttur (Bnouham ve ark. 2002: 40)

Kimyon (*Cuminum cyminum*) bitkisinin, kozmetik amaçla kullanılan kısımları meyve ve tohumlarıdır. Bu kısımların koku verici, maskeleyici ve cilt yumuşatıcı özellikleri olmasına rağmen yasal olarak Ülkemiz ve Avrupa Birliği'nde kullanımı yasaktır.

2. ÇORUM İLİ TERMAL SULARININ KOZMETİKTE KULLANIMI

Terminolojide “termomineral sular” olarak ta adlandırılan termal suların mineral içerikleri ve sıcaklıkları aktığı toprağın jeolojik yapısı ile ilişkilidir. Termomineral suların içerdikleri mineraller ve oligoelementler cildin nemlendirilmesi, temizlenmesi ve yenilenmesinde etkili olup bu amaçlarla termal sular kozmetik endüstrisinde kullanılmaktadır.

Termomineral sular beş ana kategoriye (bikarbonat, sülfat, sülfid, klor, zayıf mineralize eser metali) ayrılıp, soğuk (en az 20 °C), ılık (20-30 °C) veya sıcak (100 °C ye kadar)

olabilmektedirler. Termomineral sularda genellikle kalsiyum, bikarbonat, silikatlar, demir bileşikleri, sodyum ve magnezyum tuzları, sülfür bileşikleri ve selenyum gibi eser elementler bulunur. Termomineral suların fizikokimyasal özellikleri arasında pH, direnç, sıcaklık, kuru çökelti ve içerdiği element profili yer alır (Seite, 2013).

Kozmetik kullanımı olan bir termomineral su örneğinin fizikokimyasal özellikleri; pH:7, direnç:1540 ohm, sıcaklık: 13 °C, kuru çökelti: 595 mg/L, kalsiyum: 149 mg/L, bikarbonat: 387 mg/L, silikat: 31.6 mg/L, magnezyum: 4.4 mg/L, stransiyum: 0.3 mg/L, selenyum: 0.053 mg/L, çinko<0.005 mg/L ve bakır<0.005 mg/L olarak verilebilir. Termomineral suyun sınıfı ve içerdiği elementlerin özellikleri kozmetik kullanım özelliğini belirler örneğin selenyum içeriği antioksidan özellik kazandırmaktadır (Seite, 2013). Çorum ili ve çevresindeki termal suların 12-18 kaynak arasında değiştiği ve kaynakların fizikokimyasal özelliklerinin değerlendirilme çalışmalarının devam ettiği bilinmekle beraber genel olarak zengin içerikli bu kaynaklardan kozmetik kullanıma uygun fizikokimyasal profile sahip olanlarının termal su içerikli kozmetik ürün üretiminde potansiyel kaynaklar olabileceği düşünülmektedir.

SONUÇ

Tıbbi ve aromatik bitkilerin ülkemizde yetiştiği bölgelerde kozmetik, ilaç ve gıda sektörleri başta olmak üzere üretime kazandırılması; doğal kaynakların korunması, yerel olarak işlenmesi ile katma değerinin artması ve de bu alanda istihdam sağlanmasına da imkan sağlayacaktır. Benzer şekilde termomineral suların da yerel üretimlere kazandırılmasının çok yönlü faydaları olacaktır.

KAYNAKÇA

Arslan, N., Baydar, H., Kızıl, S., Karık, Ü., Şekeroğlu, N. ve Gümüşçü, A. (2015). Tıbbi Aromatik Bitkiler Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Bildiriler Kitabı 1:483-507.

Bayram, E., Kırıcı, S., Tansı, S., Yılmaz, G., Arabacı, O., Kızıl, S. Ve Telci, İ. (2010). Tıbbi ve aromatik bitkiler üretiminin artırılması olanakları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15.

European Commission Cosmetic Product Regulation EC 1223:2009.

Global Industry Analysts, Inc. Market Research on Herbal Supplements and Remedies Market Trends. <http://www.strategyr.com>

Kozmetik Yönetmeliği, Resmi Gazete Tarihi: 23.05.2005 Resmi Gazete Sayısı: 25823.

Özhatay, N., Koyuncu, M., Atay, S., ve Byfield, A. (1997). Türkiye'nin doğal tıbbi bitkilerinin ticareti hakkında bir çalışma. Doğal Hayatı Koruma Derneği Yayınları, İstanbul.

Sari, A.O. ve Oguz, B. (2002). Activities on medicinal and aromatic plants at the Aegean Agricultural Research Institute. compilers. 2004. Report of a Working Group on Medicinal and Aromatic Plants, 121.

Sophie Seite. (2013). Thermal waters as cosmeceuticals: La Roche-Posay thermal spring water example. Clinical, Cosmetic and Investigational Dermatology 6: 23-28.

ÇORUM İLİ SAĞLIK İSTATİSTİKLERİ VE ETKİNLİK DEĞERLENDİRMESİ

Emre DEMİR¹
Serdal Kenan KÖSE²

¹Öğr.Gör., Hitit Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik AD, emredemir82@gmail.com
²Doç.Dr., Ankara Üniversitesi, Tıp Fakültesi, Biyoistatistik AD, kose@medicine.ankara.edu.tr

ÖZET

Sağlık hizmetlerinin temel amacı; birey, aile ve toplumların sağlıklarının korunup geliştirilmesi, hastaların tedavi edilmesi ve tedavi sonrası bireylerin yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürmelerinin sağlanması olarak özetlenebilir. Gelişmekte olan dünya ile uyum sürecinde, sağlık kurumlarımızın koşullarının geliştirilmesi gerekmektedir. Gelişim ise öncelikle sağlıklı birey ve sağlıklı toplum ile mümkündür. Bireyin ve toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında, yetişmiş insan gücü ile birlikte mevcut tesislerin, araç ve gereçlerin verimli biçimde kullanılması gereklidir. Bunun içinde öncelikle var olan imkânların tespit edilmesi ve bu doğrultuda planlama yapılması gerekmektedir. Sağlıkla ilgili var olan durumun ve Uluslararası ortamlarda yapılan bilgi alışverişleri, teknoloji paylaşımlarının saptanması sağlık yönetimi sürecinin bir parçası olarak karar vericilere yol göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu veriler kullanılarak, Sağlık Personeli, Hastane, Yatak, Aile Hekimliği, 112 İstasyon, Ambulans, Yatan Hasta sayısı gibi önemli parametrelere göre Çorum ili sağlık istatistiklerinin yıllara göre değişimi incelenmiştir. Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılarak sağlık hizmetleri görelî etkinliği değerlendirilmiş ve Hitit Üniversitesi adresli Tıp alanında yapılan Uluslararası yayınlar incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sağlık İstatistikleri, Veri Zarflama Analizi, Etkinlik

ÇORUM HEALTH STATISTICS AND EVALUATION OF EFFICIENCY

ABSTRACT

The main objective of health services can be summarized as; to protect and improve the health of individuals, families and communities, to treat patients and ensure individuals lives as healthy after therapy. In the process of harmonization with the developing world, our health institutions conditions are to be developed. The development is possible with healthy individuals and healthy communities. To obtain healthy individuals and society, in addition to trained manpower existing facilities and equipment need to be used efficiently. Thus, firstly the existing facilities are needed to determine and planning performed in this direction. The existing situation regarding health and information exchange made in the international environment, the health management of technology sharing detection process is important in terms of providing guidance to decision-makers as part of.

In this study, we were examined the changes by years of Health Statistics Çorum according to the number of Medical Staff, Hospital, Bed, Family Medicine, 112 Station, Ambulance, Inpatient by using data published by

the Ministry of Health. Data envelopment analysis was used to evaluate relative efficiency and International publications addressed Hitit University which made in the medical field were also investigated.

Key words: Health Statistics, Data Envelopment Analysis, Efficiency

1. GİRİŞ

Sağlık hizmetlerinin temel amacı; birey, aile ve toplumların sağlıklarının korunup geliştirilmesi, hastaların tedavi edilmesi ve tedavi sonrası bireylerin yaşamlarını sağlıklı olarak sürdürmelerinin sağlanması olarak özetlenebilir. Sağlık hizmetlerinin sunumu, nitelikli sağlık hizmetlerine olan taleplerin artması ile birlikte değişim göstermektedir. Son yıllarda artan nüfus yoğunluğu ve sağlık hizmetlerinin sunumunda kalitenin artırılma çabaları ile birlikte özelleştirmenin sağlık alanındaki etkinliğini arttırsa da Türkiye’de sağlık hizmetlerinin sunumu, çoğunlukla kamu tarafından yapılmaktadır.

Sağlık hizmetlerinin verimli ve etkin sunumu, toplumsal gelişmemizin esas öğelerindedir. Sağlık hizmetlerinin sunumunda tam etkin olmak için öncelikle sağlık hizmetlerinin nicelik ve niteliğinin artırılması ve karar vericilerin bu hizmetlere önem vermesi her birimizi ilgilendiren bir konu olmaktadır. Gelişmekte olan dünya ile uyum sürecinde, sağlık kurumlarımızın toplumsal değişime paralel olarak yapılandırılması ve etkinliğinin artırılması gerekmektedir. Bireyin ve toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında, yetişmiş insan gücü ile birlikte mevcut tesislerin, araç ve gereçlerin verimli biçimde kullanılması gereklidir. Bunun için ise öncelikle var olan imkânların tespit edilmesi ve bu doğrultuda planlama yapılması gerekmektedir. Sağlıkla ilgili var olan durumun ve Uluslararası ortamlarda yapılan bilgi alışverişleri, teknoloji paylaşımlarının saptanması sağlık yönetimi sürecinin bir parçası olarak karar vericilere yol göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Bu çalışmada Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu veriler (Sağlık İstatistikleri Yıllığı) kullanılarak, Sağlık Personeli, Hastane, Yatak, Aile Hekimliği, 112 İstasyon, Ambulans, Yatan Hasta, Toplam Ameliyat, Muayene Edilen Hasta sayısı gibi önemli parametrelerine göre Çorum İli Sağlık istatistiklerinin yıllara göre değişimi incelenmiştir. Kalite göstergeleri olarak bu parametreler açısından bölgeler arasında Sağlık hizmetlerinde kaynak tahsisi bakımından farklılıkların araştırılması amacıyla Veri Zarflama Analizi kullanılarak sağlık hizmetleri görelî etkinliği değerlendirilmiş ve Hitit Üniversitesi adresli Tıp alanında yapılan Uluslararası yayınlar incelenmiştir.

2. GEREÇ VE YÖNTEMLER

2.1. Regresyon Analizi

Bir bağımlı (y), diğeri (x) bağımsız olmak üzere bağımlı değişkenin (y) bağımsız değişkenin (x)’in bir fonksiyonu olarak ifade edildiği ilişkiye regresyon denir (Aydın, 2014).

Regresyon, iki veya daha çok değişken arasındaki doğrusal ilişkinin fonksiyonel yapısını, biri bağımlı diğeri bağımsız değişken olarak bir doğru denklemi ile göstermesinin yanı sıra değişkenlerden birinin değeri bilindiğinde diğeri hakkında kestirim yapılmasını sağlar. Burada bağımsız değişken başka bir değişken tarafından etkilenmeyen ama bağımlı değişkenin nedeni olan, onu etkilediği düşünülen, açıklayıcı değişkendir. Bağımlı değişken ise bağımlı değişkene bağlı olarak değişebilen ya da ondan etkilenen, açıklanan değişkendir. Regresyon Analizinde, değişkenler arasındaki ilişkiyi matematiksel bir modelle açıklamak ve bu ilişkiyi tanımlayabilmek amaçlanmaktadır.

Eğri uydurma; veri noktalarının bir kümesi için en uygun olan bir matematiksel modeli ya da eğriyi inşaat etme sürecidir. Kurulan model yardımıyla önceden bilinmeyen değerlerin kestirilmesi mümkün olabilmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi en uygun biçimde belirten matematiksel fonksiyon doğrusal bir formda ($y = a_0 + a_1x$) olabileceği gibi, eğrisel formlarda da (kuadratik ($y = a_0 + a_1x + a_2x^2$), kübik ($y = a_0 + a_1x + a_2x^2 + a_3x^3$), üstel ($y = ab^x$), logaritmik $y = \log x$) olabilir. Hangi modelin daha yeterli olabileceği serpilme diyagramındaki noktaların dağılımından anlaşılabilir.

Belirlilik (Açıklama) Katsayısı (R^2) korelasyon katayısının karesidir ve bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişken tarafından yüzde ne kadarının açıklanabildiğini belirten bir ölçüdür (Gamgam ve Altunkaynak, 2015). Belirlilik katsayısı bir veya bire yakın bulunur ise, bağımlı değişkendeki değişimin tamamı ve ya büyük bir kısmı bağımsız değişken tarafından açıklanabilir yorumu yapılabilecektir.

Bu çalışmanın uygulama bölümünde yayın tahmininde kullanılan veriye en uygun tahmini belirlemek için (en yüksek belirlilik katsayısı) Lineer, kuadratik, kübik, üstel, logaritmik gibi birden çok yöntem SPSS paket programıyla denenmiştir. Bu çalışmada sadece yayın tahmini için eğri uydurulduğu için regresyon analizi detaylı olarak açıklanmamıştır.

2.2. Veri Zarflama Analizi (VZA)

Literatürde kamu kurumlarının etkinlik ve verimlilik karşılaştırmalarında VZA, Bulanık Veri Zarflama Analizi, Stokastik Sınır Analizi gibi parametrik ve parametrik olmayan yöntemler yaygın olarak kullanılmaktadır.

Veri Zarflama Analizi matematiksel doğrusal programlama tabanlı, parametrik olmayan bir tekniktir. VZA girdiye ve çıktıya yönelik olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Girdiye yönelik VZA modellerinde belirli bir çıktıyı en etkin şekilde üretebilmek amacıyla kullanılacak en uygun girdinin nasıl olması gerektiği araştırılırken, çıktıya yönelik VZA modellerinde belirli bir girdi ile en fazla ne kadar çıktı elde edilebileceği araştırılmaktadır (Charnes ve diğ. 1981: 669).

VZA' nın görelî etkinliğı ölçme şekli iki aşamalı olarak, kısaca şu şekildedir (Yolalan, 1993; Demir ve Durakoğlu, 2013: 27) :

1) Veri kümesi içerisindeki en az girdi bileşenini kullanarak en çok çıktı bileşenini üreten “en iyi” gözlemleri (etkinlik sınırını oluşturan karar verme birimlerini) belirler.

2) Belirlediği sınırı “referans” olarak kabul edip, etkin olmayan karar verme birimlerinin bu referans sınıra olan uzaklıklarını (etkinlik düzeylerini) “oransal” olarak ölçer.

Veri Zarflama Analizinin uygulanabilmesi için gerekli olan adımlar; girdi ve çıktı faktörlerinin seçimi, modelin belirlenmesi ve sonuçların yorumlanmasıdır.

Charnes ve diğerlerinin Farrell'in tanımından hareketle kurdukları kesirli programlama modelinin eş doğrusal programlama modeli (CCR) Eşitlik (1) ve (2) ile aşağıda verilmiştir (Tarım, 2001: 50, Demir, 2014: 44).

Amaç fonksiyonu:

$$\max \phi_k = \sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rk} \quad (1)$$

Kısıtlayıcılar:

$$\sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ik} = 1$$

$$\sum_{r=1}^s u_{rk} Y_{rj} - \sum_{i=1}^m v_{ik} X_{ij} \leq 0 \quad j = 1, \dots, N \quad r = 1, \dots, s \quad i = 1, \dots, m$$

Pozitif kısıtlama:

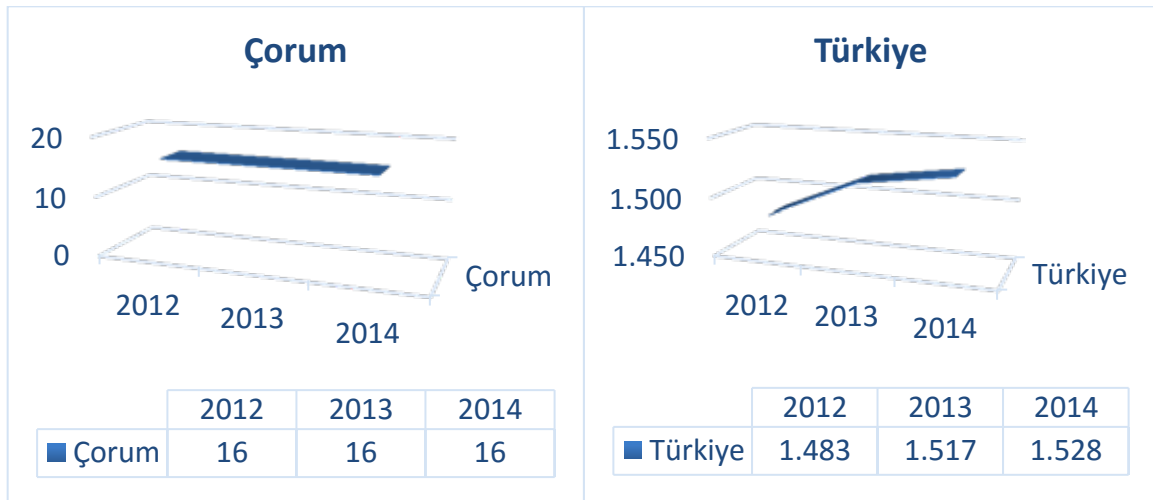
$$u_{rk} \geq 0, v_{ik} \geq 0 \quad (2)$$

Y_{rk} : k'inci karar verme biriminin ürettiği çıktı miktarı
 X_{ik} : k'inci karar verme biriminin kullandığı girdi miktarı
 u_{rk} : r'inci çıktının ağırlığı
 v_{ik} : i'inci girdinin ağırlığı

3. BULGULAR

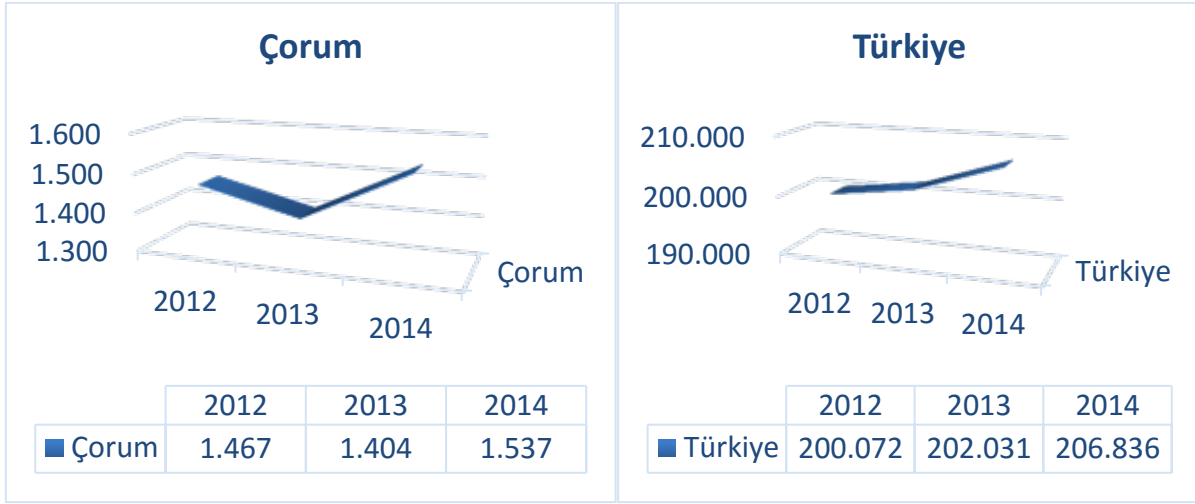
3.1. Sağlık Göstergeleri

Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında hastane sayılarındaki değişim Şekil-1 de gösterilmektedir.

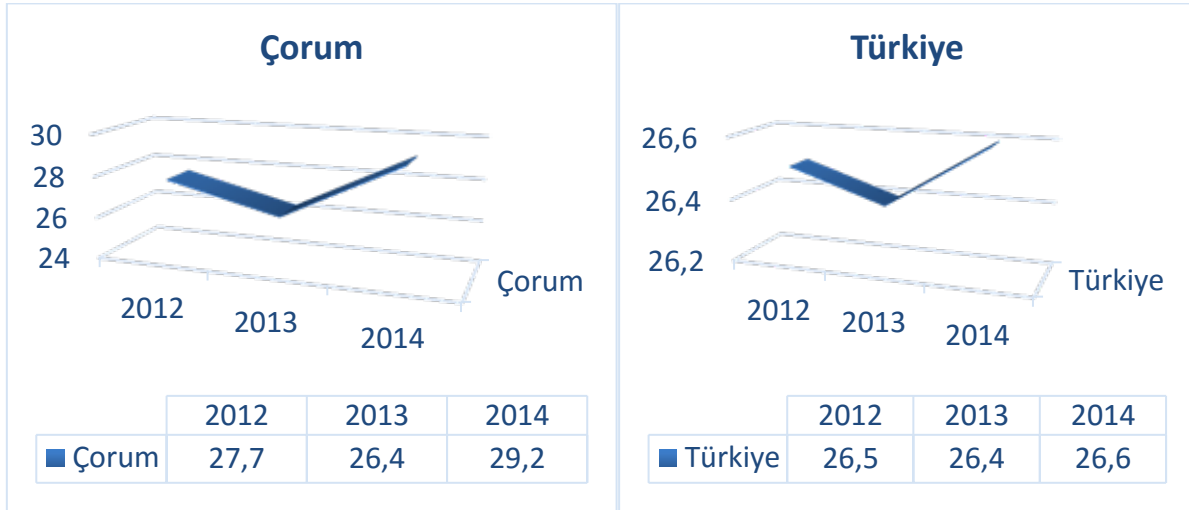

Şekil 1: Yıllara Göre Hastane Sayısındaki Değişim

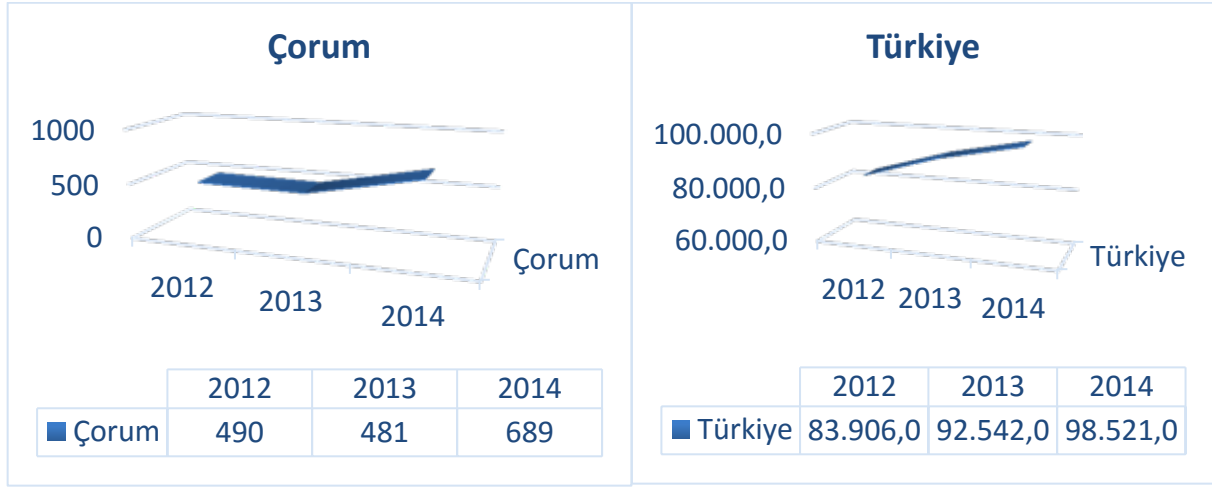
Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında yatak sayısı, 10000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısı, Nitelikli Yatak Sayısı ve Yoğun Bakım Yatak sayılarındaki değişim Şekil-2,3,4 ve 5 te gösterilmektedir.

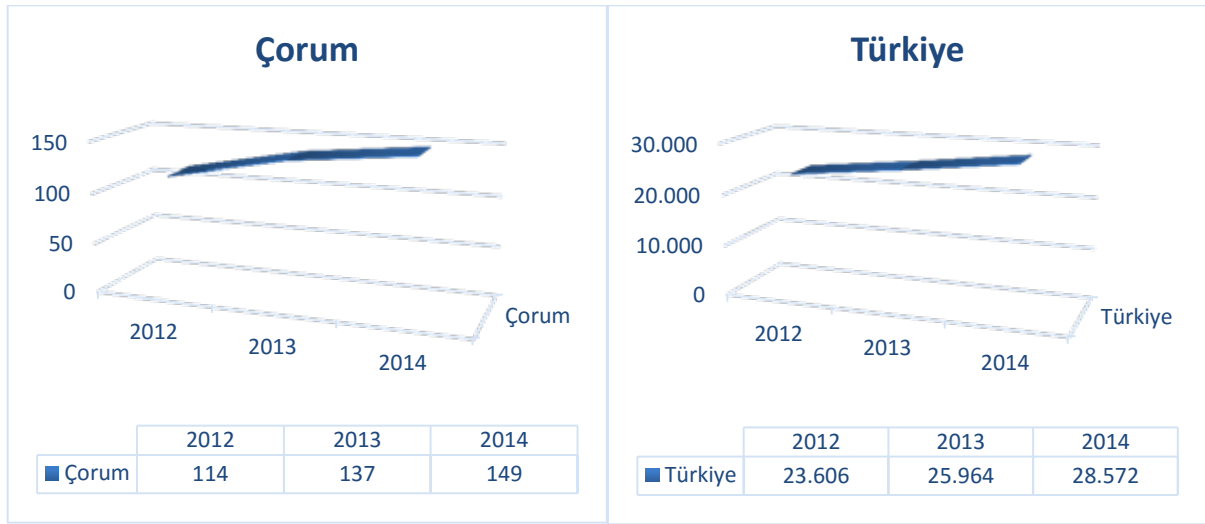
Şekil 2: Yıllara Göre Yatak Sayısındaki Değişim

Şekil 3: Yıllara Göre 10000 Kişiyeye Düşen Yatak Sayısındaki Değişim

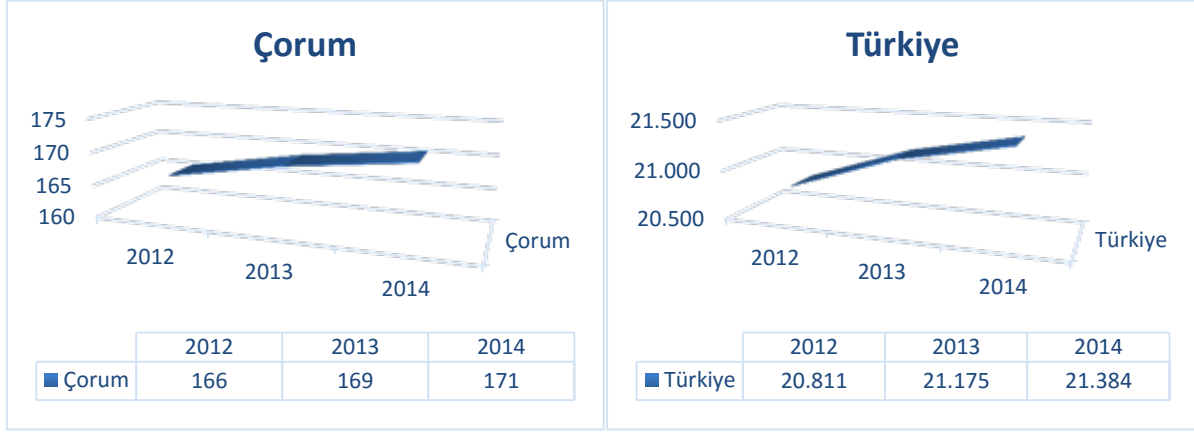

Şekil 4: Yıllara Göre Nitelikli Yatak Sayısındaki Değişim

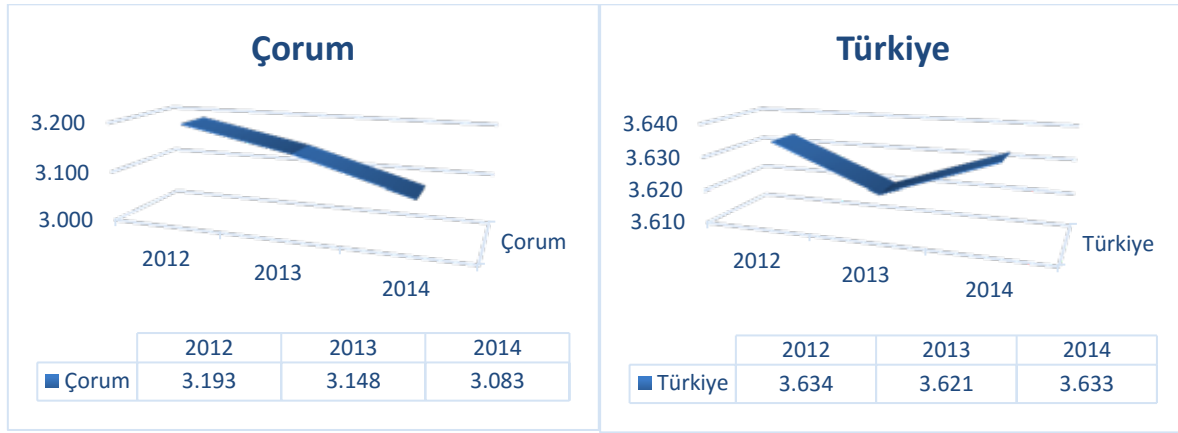

Şekil 5: Yıllara Göre Yoğun Bakım Yatak Sayısındaki Değişim

Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında Aile Hekimliği ve Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus sayılarındaki değişim Şekil-6 ve 7 de gösterilmektedir.

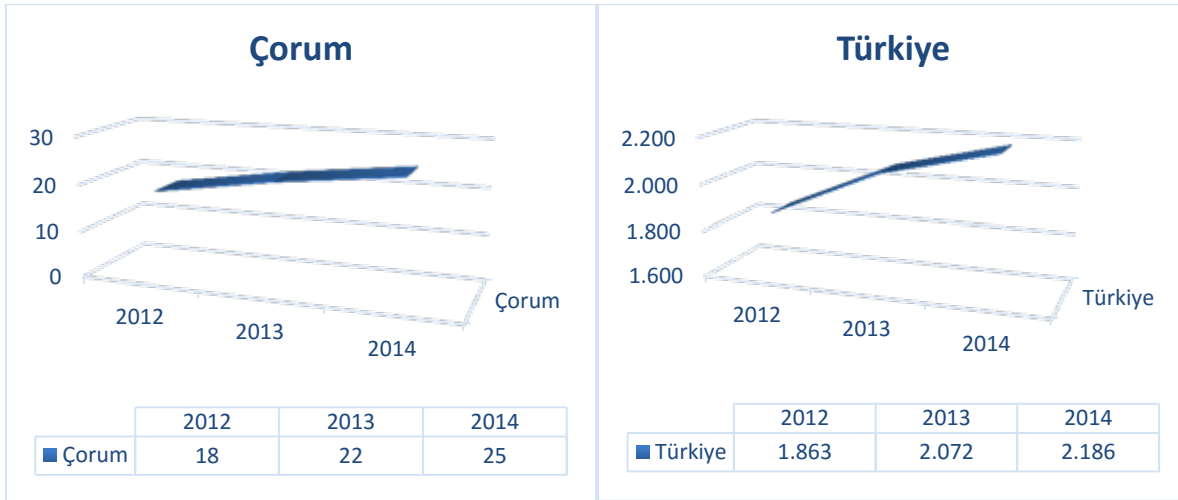

Şekil 6: Yıllara Göre Aile Hekimliği Sayısındaki Değişim

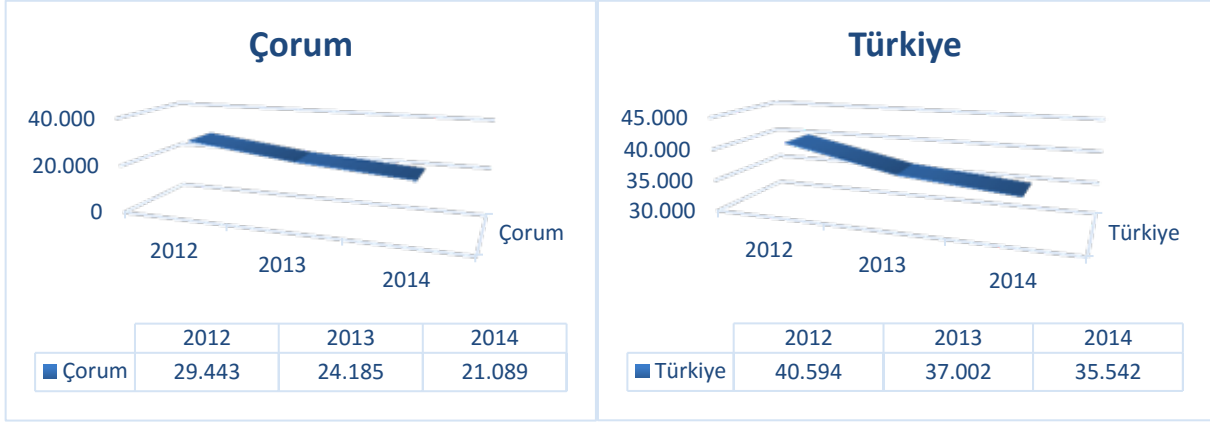

Şekil 7: Yıllara Göre Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus Sayısındaki Değişim

Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında 112 İstasyon ve 112 İstasyon Başına Düşen Nüfus sayılarındaki değişim Şekil-8 ve 9 da gösterilmektedir.

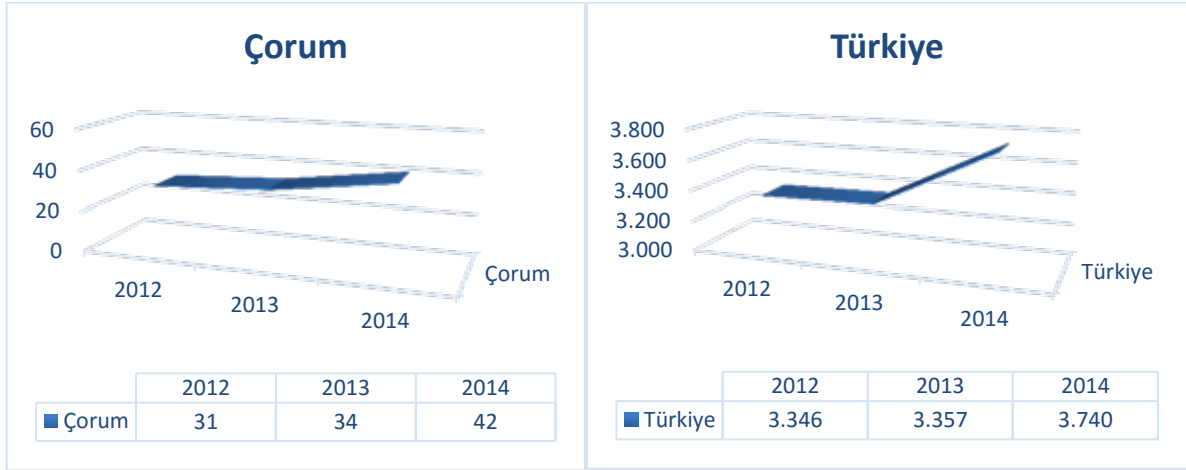

Şekil 8: Yıllara Göre 112 İstasyon Sayısındaki Değişim

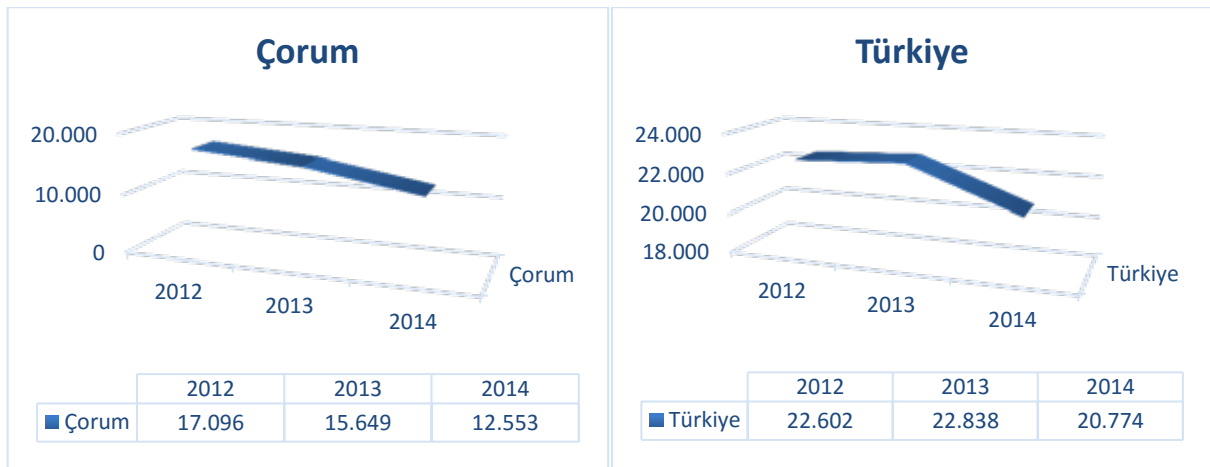

Şekil 9: Yıllara Göre 112 İstasyon Başına Düşen Nüfus Sayısındaki Değişim

Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında 112 Ambulans ve 112 Ambulans Başına Düşen Nüfus sayılarındaki değişim Şekil-10 ve 11 de gösterilmektedir.

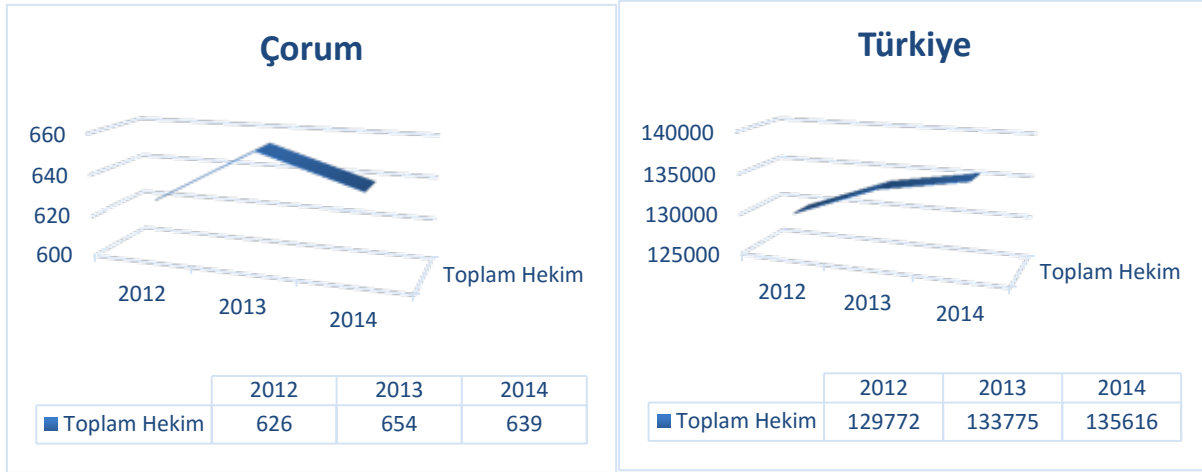

Şekil 10: Yıllara Göre 112 Ambulans Sayısındaki Değişim

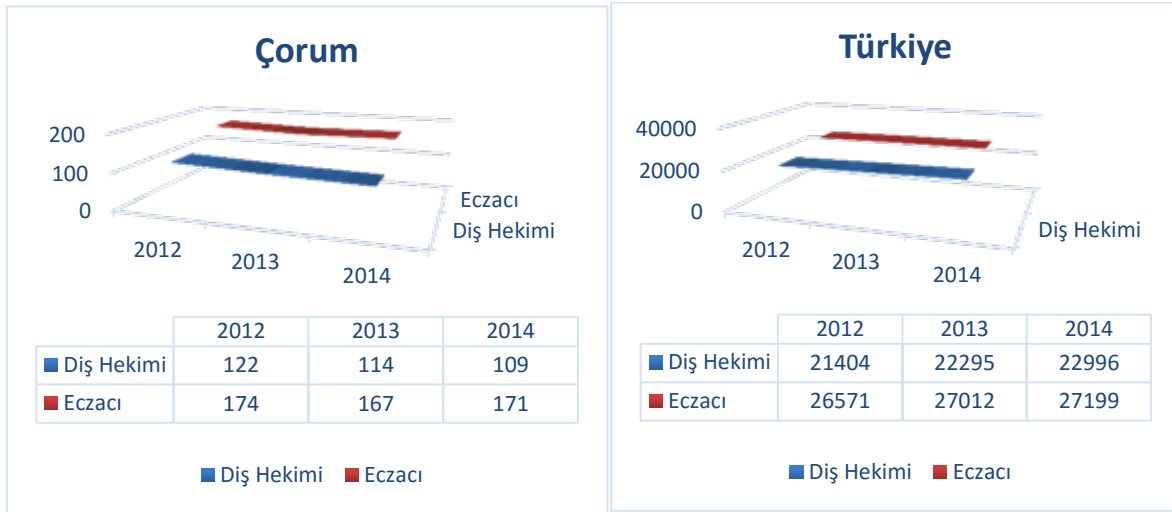

Şekil 11: Yıllara Göre 112 Ambulans Başına Düşen Nüfus Sayısındaki Değişim

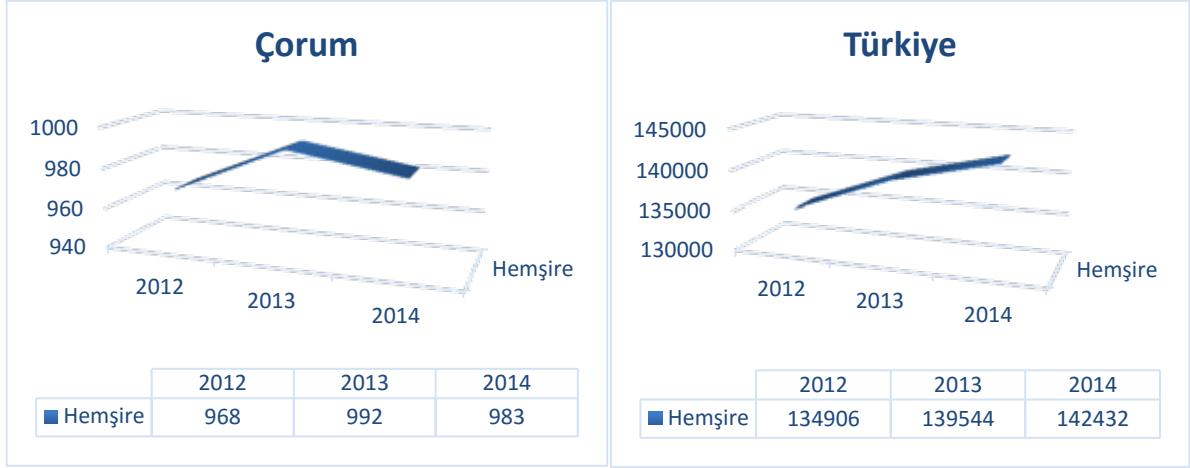
Çorum ili ve Türkiye geneli 2012-2014 yılları arasında Toplam Hekim Sayısı, Diş Hekimi ve Eczacı Sayısı, Hemşire Sayısı, Ebe Sayısı ve Diğer Sağlık Personeli sayılarındaki değişim Şekil-12, 13, 14, 15 ve 16 da gösterilmektedir.

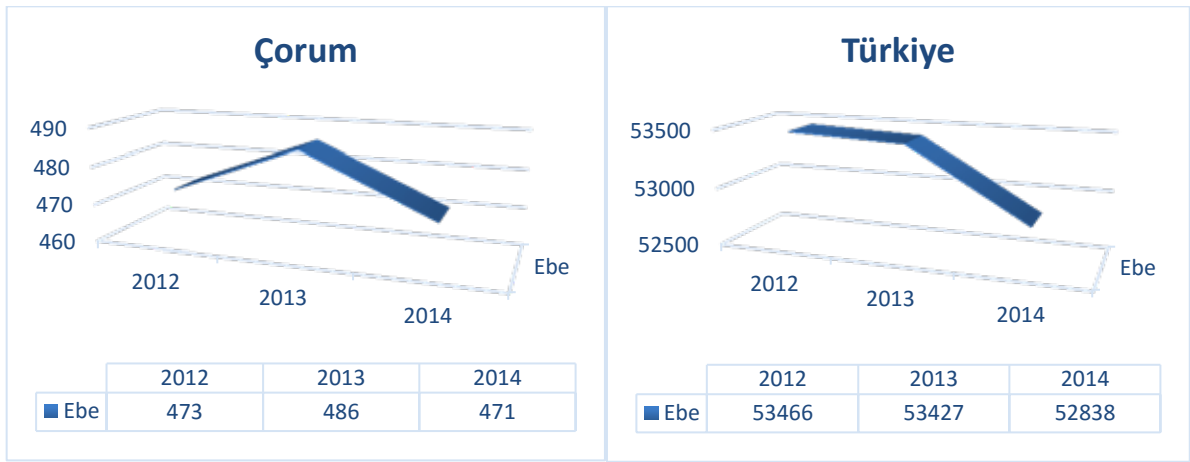
Şekil 12: Yıllara Göre Toplam Hekim Sayısındaki Değişim

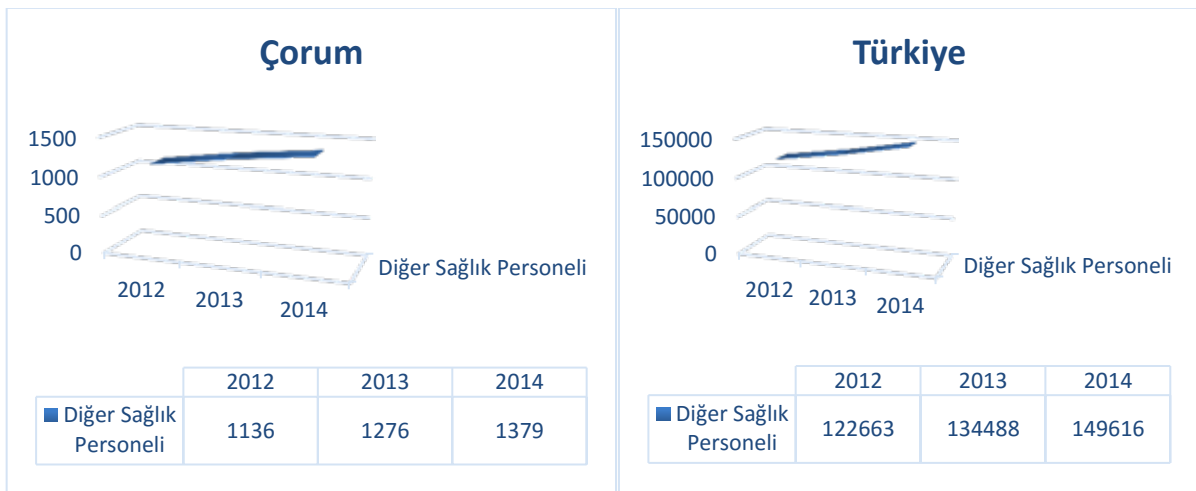
Şekil 13: Yıllara Göre Diş Hekimi ve Eczacı Sayısındaki Değişim

Şekil 14: Yıllara Göre Hemşire Sayısındaki Değişim

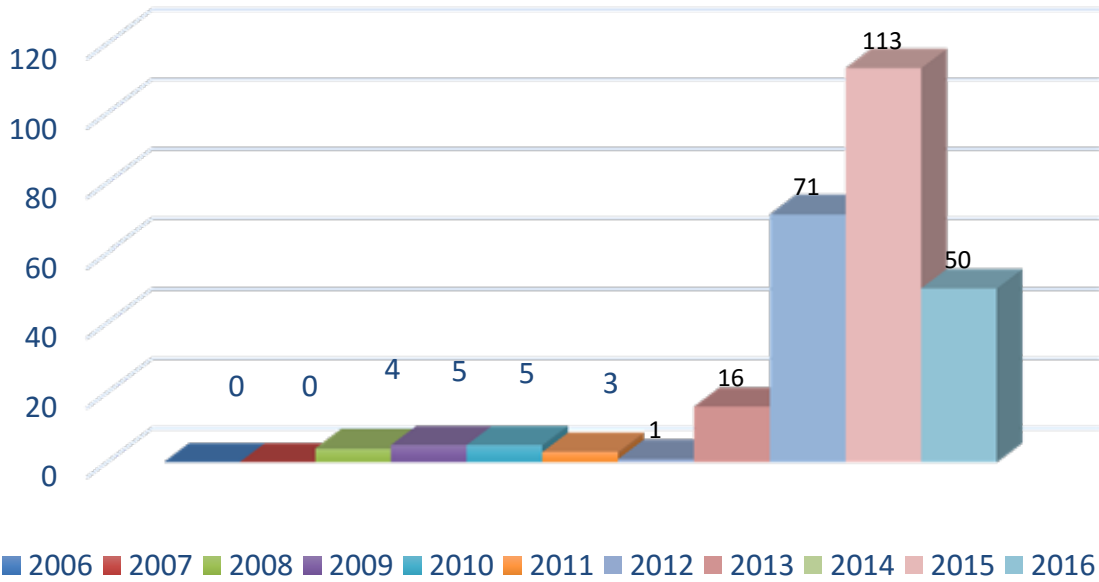
Şekil 15: Yıllara Göre Ebe Sayısındaki Değişim Sayısı

Şekil 16: Yıllara Göre Diğer Sağlık Personeli Sayısındaki Değişim

3.2. Sağlık Hizmetlerine Hitit Üniversitesi'nin Akademik Katkısı

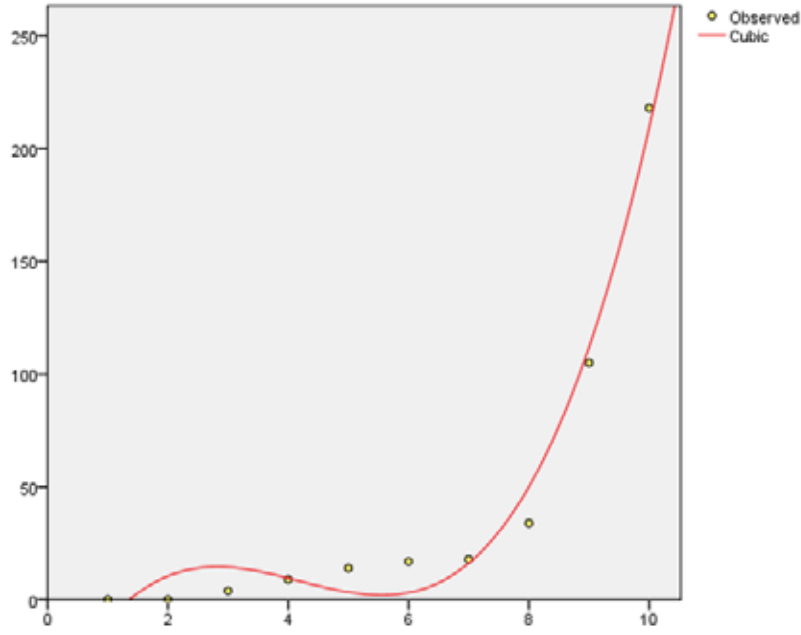
Yayın taraması için MEDLINE (Medical Literature Analysis and Retrieval System) tarafından sağlanan özellikle tıp araştırmalarında yaygın olarak kullanılan PubMed veri tabanı kullanılmıştır. Veri tabanında Hitit Üniversitesinin kuruluş yıldönümü olan 2006 yılından 2016 yılına kadar yayımlanmış Hitit Üniversitesi adresli yayınlar taranmıştır. Çorum ilinde bulunan Hitit Üniversitesi adresli yayın sayıları Şekil 17'de gösterilmiştir. 2013 yılında 16 olan yayın sayısı 2014 yılında 71'e ve 2015 yılında büyük bir artışla 113 sayısına çıkmıştır. 2016 yılının ilk 4 ayında 50 yayına ulaşıldığı şekilden görülmektedir. Şekil 17 incelendiğinde 2013 yılından itibaren yayın sayılarında büyük bir artış olduğu görülmektedir. Buda özellikle Tıp Fakültesinin sağlık araştırmalarındaki etkisini göstermektedir. Son yıllarda birçok öğretim elemanına sahip olan Tıp Fakültesi akademisyenlerinin uluslararası alanda yapmış olduğu yayınlar Çorum ilinde birçok sağlık araştırmasının yürütüldüğünü göstermektedir. Yakın zamanda Fakültenin Çorum ili sağlık hizmetlerine katkısının çok daha büyük olacağı görülmektedir.

Şekil 17: Hitit Üniversitesi'nin Yıllara Göre Yayın Sayıları

3.2.1. Regresyon Analizi ve Eğri Uydurma

Şekil 17 verileri kullanılarak aşağıda Hitit Üniversitesi adresli 2016 yılı yayın sayısı tahmin edilmiştir.

Şekil 18: Hitit Üniversitesi Adresli 2016 Yılı Yayın Tahmin Modeli
(X eksenini = Yıllar (2006-2016) Y eksenini = Yayın sayısı kümülatif toplamı)

Şekil 18’ de 2006-2016 yılları verileri kullanılarak SPSS (Versiyon22, Lisans; Hitit Üniversitesi) paket programında 2016 yılı yayın tahmini için uydurulan eğri gösterilmiştir. İstatistiksel analiz sonucunda elde edilen parametre tahminleri ve model sonuçları Tablo1’ de verilmiştir.

Kurulan modeldeki gözlem değerlerinin modele uyumluluğu belirlilik katsayısı (R^2) ile ölçülür (Şenel ve Demir, 2015). R^2 bağımlı değişkendeki değişimin bağımsız değişken tarafından açıklanma yüzdesini gösteren katsayıdır. R^2 Belirleyicilik katsayısının 1.000 çıkması modelinin uygunluğunu ve bağımlı değişkendeki değişimin tamamının modeldeki bağımsız değişkenler ile açıklandığını göstermektedir.

Tablo 1: Kübik Model Sonuçları ve Parametre Tahmini

Model Sonuçları			Parametre Tahmini			
R^2	F	p	Sabit	b_1	b_2	b_3
0,977	84,059	0,000	-53,100	57,751	-15,430	1,228

Tablo1’ de verilen değerler kullanılarak 2016 Hitit Üniversitesi adresli yayın tahmini için hesaplamalar altta verilmiştir.

$$Y = -53,1 + 57,751 \cdot x + -15,430 \cdot x^2 + 1,228 \cdot x^3$$

$$Y = -53,1 + 57,751 \cdot 11 + -15,430 \cdot 11^2 + 1,228 \cdot 11^3 \cong 350 \text{ (Kümülatif toplamlı yayın sayısı)}$$

2006-2015 toplam yayın sayısı 218 kümülatif toplamdan çıkarılarak 2016 yılı yayın sayısı $350 - 218 = 132$ olarak kestirilmiştir.

Kübik model ile Hitit Üniversitesi'nin 2016 yılı yayın sayısı 132 olarak tahmin edilmiştir. İlk 4 ayda 50 yayın yapıldığı düşünüldüğünde bu sayının 132'yi geçebileceğinin de mümkün olduğu düşünülmektedir.

3.3. Veri Zarflama Analizi

Araştırmanın son bölümünde Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu "Sağlık İstatistikleri Yıllığı-2014" verileri kullanılarak VZA yöntemi ile Türkiye'de bulunan 81 ilin görece sağlık etkinlikleri, literatürde kamu performans karşılaştırılması için yaygın kullanılan VZA'da girdiye yönelik ölçüğe göre sabit getirili Charnes-Cooper-Rhodes (CCR) Modeli ile hesaplanmıştır.

Bölüm 3.1 de incelenen tüm parametreler aday girdi değişkeni olarak belirlenmiştir. Aday çıktı değişkeni olarak ise 1. 2. ve 3. basamak hastaneye başvuru sayısı, toplam hekime başvuru sayısı, kişi başı hekime başvuru sayısı, yatan hasta sayısı, ameliyat sayısı, yatak doluluk oranı, ortalama kalış günü, yatak devir hızı ve yatak devir aralığı belirlenmiştir. Korelasyon hesaplamaları sonucunda yüksek korelasyona sahip girdi ve çıktı çiftlerinden bazıları modelden çıkarılmıştır. Modele dahil edilen girdi ve çıktı değişkenleri Tablo2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Korelasyon Analizi Sonrası Analize Alınan Girdi ve Çıktı Değişkenleri

Girdi Değişkenleri	Çıktı Değişkenleri
Toplam Nüfus	1., 2. ve 3. Basamak Başvuru Sayısı (Toplam Başvuran Hasta Sayısı)
Toplam Personel Sayısı	Kişi Baş Hekime Başvuru
Hastane Sayısı	Yatak Doluluk Oranı
10.000 Kişiye Düşen Yatak Sayısı	Ortalama Kalış Günü
Aile Hekimi Başına Düşen Nüfus	
112 İstasyon Sayısı ve Ambulans Sayısı	
112 Ambulans Başına Düşen Nüfus	

EMS (Version 1.3) paket programıyla Girdiye yönelik CCR Modeli kullanılarak ölçüğe göre sabit getiri (CRS) varsayımı altında elde edilen etkinlik skorları Tablo 3'te sunulmuştur.

Tablo 3: İllerin Etkinlik Skorları

KVB	Skor %	KVB	Skor %	KVB	Skor %	KVB	Skor %
Adana	<u>100,00</u>	Edirne	<u>100,00</u>	Kütahya	<u>100,00</u>	Uşak	<u>100,00</u>
Adıyaman	86,68	Elazığ	94,47	Malatya	83,16	Van	79,74
Afyonkarahisar	83,42	Erzincan	93,92	Manisa	93,38	Yozgat	<u>100,00</u>
Ağrı	71,40	Erzurum	<u>100,00</u>	Kahramanmaraş	85,07	Zonguldak	94,97
Amasya	<u>100,00</u>	Eskişehir	89,67	Mardin	88,14	Aksaray	77,82
Ankara	<u>100,00</u>	Gaziantep	96,79	Muğla	89,85	Bayburt	<u>100,00</u>

Antalya	90,95	Giresun	87,75	Muş	93,08	Karaman	86,50
Artvin	83,66	Gümüşhane	82,86	Nevşehir	86,45	Kırıkkale	93,29
Aydın	89,22	Hakkari	75,75	Niğde	88,89	Batman	73,80
Balıkesir	90,54	Hatay	92,95	Ordu	78,68	Şırnak	79,54
Bilecik	<u>100,00</u>	Isparta	99,60	Rize	<u>100,00</u>	Bartın	<u>100,00</u>
Bingöl	73,03	Mersin	98,50	Sakarya	88,33	Ardahan	99,40
Bitlis	72,90	İstanbul	<u>100,00</u>	Samsun	96,69	Iğdır	78,00
Bolu	<u>100,00</u>	İzmir	<u>100,00</u>	Siirt	71,72	Yalova	<u>100,00</u>
Burdur	96,35	Kars	78,17	Sinop	85,05	Karabük	97,68
Bursa	<u>100,00</u>	Kastamonu	86,28	Sivas	93,26	Kilis	<u>100,00</u>
Çanakkale	89,08	Kayseri	85,16	Tekirdağ	87,21	Osmaniye	91,77
Çankırı	82,46	Kırklareli	88,41	Tokat	81,97	Düzce	79,86
Çorum	89,01	Kırşehir	99,65	Trabzon	<u>100,00</u>		
Denizli	97,09	Kocaeli	93,73	Tunceli	<u>100,00</u>		
Diyarbakır	72,94	Konya	87,01	Şanlıurfa	<u>100,00</u>		

Tablo 3 incelendiğinde 23 ilin etkin ve verimli çalıştığı (Skor %100) 58 ilin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çorum ilinin %89,01 etkinlik skoru aldığı görülmektedir. Etkinlik skorları büyükten küçüğe sıralandığında Çorum 48. sırada yer almıştır.

4.SONUÇ

Bireyin ve toplumun sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasında, yetişmiş insan gücü ile birlikte mevcut tesislerin, araç ve gereçlerin verimli biçimde kullanılması gereklidir. Sağlıkla ilgili var olan durumun ve Uluslararası ortamlarda yapılan bilgi alışverişleri, teknoloji paylaşımlarının saptanması sağlık yönetimi sürecinin bir parçası olarak karar vericilere yol göstermesi açısından önem taşımaktadır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde Sağlık Bakanlığının yayınlamış olduğu veriler kullanılarak, Sağlık Personeli, Hastane, Yatak, Aile Hekimliği, 112 İstasyon, Ambulans, Yatan Hasta, Toplam Ameliyat, Muayene Edilen Hasta sayısı gibi önemli parametrelerine göre Çorum İli Sağlık istatistiklerinin yıllara göre değişimi incelenmiştir. 2012 ve 2014 yılları değişimine göre hastane sayısı Türkiye’de artış gösterirken Çorum ilinde sabit olarak seyretmiştir. Yatak sayısı, nitelikli yatak sayısı, yoğun bakım yatak sayısı ve 10000 kişiye düşen yatak sayısındaki değişim yaklaşık olarak Türkiye ile paralellik göstermiştir. Aile Hekimliği, 112 İstasyon, Ambulans, 112 Ambulans başına düşen nüfus ve 112 İstasyon başına düşen nüfus sayısı Türkiye ile paralel seyrederken, aile hekimi başına düşen nüfus Türkiye ortalamasının altında seyretmiştir. Buda bir aile hekimine düşen nüfusun ilimizde ortalamadan daha hızlı azaldığını göstermektedir. Toplam hekim ve hemşire sayısındaki değişim 2012-2013 yılları arasında Türkiye’deki artışa paralel seyrederken 2013-2014 arası Çorum ilinde Toplam hekim ve hemşire sayısında azalma görülmüştür. Diş Hekimi, Eczacı, Ebe ve Diğer sağlık personeli sayısındaki değişim Türkiye ile paralel seyretmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde PubMed veri tabanı kullanılarak Hitit Üniversitesi adresli tıp araştırmaları incelenmiştir. Veri tabanında Hitit Üniversitesinin kuruluş yıldönümü olan 2006 yılından 2016 yılına kadar yayımlanmış Hitit Üniversitesi adresli yayınlar taratılmış ve 2016 yılı yayın tahmini yapılmıştır. Tıp fakültesinin kurulmasıyla birlikte 2013 yılından itibaren tıp alanındaki yayın sayısında büyük bir artış gözlenmiş ve 2016 yılı için 132 yayın tahmini yapılmıştır. Şüphesiz son 2 yılda birçok öğretim elemanına sahip olan Tıp Fakültesi akademisyenlerinin uluslararası alanda yapmış olduğu yayınlar, Tıp Fakültesinin kurulmasıyla il dışından gelen akademisyenler ile birlikte hekim sayısındaki artış ve akademisyenlerin

Çorum Hitit Üniversitesi Eğitim ve Araştırma Hastanesinde klinik muayene hizmeti vermesi Çorum ilinde Üniversitenin sağlık hizmetlerine olan büyük katkısını göstermektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Veri Zarflama Analizi (VZA) kullanılarak 81 ilin sağlık hizmetleri görelî etkinliği değerlendirilmiş ve etkinlik skorları belirlenmiştir. VZA analizi sonucunda 23 ilin etkin ve verimli çalıştığı (Skor %100) 58 ilin etkin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çorum ilinin %89,01 etkinlik skoru ile iller arasında 48. Sırada bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Sağlık hizmetlerinin sunumunda niceliğin yanı sıra niteliksel kalite daha önemli olsa da niceliksel bazı sayılara ulaşılmadan kaliteli sağlık hizmetlerinin sunumundan bahsetmek doğru olmayacaktır. Bu araştırmada sağlık hizmetleri ile ilgili niceliksel parametreler incelenmiştir. Sağlık hizmetleri esas olarak “koruyucu”, “tedavi edici” ve “rehabilitasyon” bölümlerinden oluşmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sunumunda korumak, tedavi etmekten çok daha az maliyetli olacağı göz önünde bulundurulursa Koruyucu Sağlık Hizmetleri’ne diğerlerine göre daha fazla önem verilmelidir.

KAYNAKÇA

- Aydin, D. (2014). Uygulamalı Regresyon Analizi/Kavramlar ve R Hesaplamaları, Nobel Yayıncılık.
- Charnes, A. Cooper, W.W. and Rhodes E. (1981). "Evaluating Program and Managerial Efficiency: An Application of Data Envelopment Analysis to Program Follow Through", Management Science, 27 (6), 668-697.
- Demir, E. Durakoğlu, M. (2013). Çorum ilindeki liselerin 2012-2013 eğitim öğretim sürecindeki etkinliğinin Veri Zarflama Analizi ile ölçülmesi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6 (1), 19-42.
- Demir, E. (2014). A comparison of classical and fuzzy data envelopment analyses in measuring and evaluating school activities, TJFS, 5 (1), 37-58.
- Gamgam, H. Altunkaynak B. (2015). Regresyon Analizi; En Küçük Kareler - Değişen Seçme - Regresyon Tanıları, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- Şenel, E. and Demir, E. (2015). A global productivity and bibliometric analysis of telemedicine and teledermatology publication trends during 1980-2013, Dermatologica Sinica, 33 (1), 16-20.
- Tarım, A. (2001). Veri Zarflama Analizi Matematiksel Programlama Tabanlı Görelilik Ölçüm Yaklaşımı, Ankara: Sayıştay Yayınları.
- Yolalan, R. (1993). İşletmelerarası Görelilik Ölçümü, Ankara: Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları.
- <http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-2952/istatistik-yilliklari.html> (Sağlık Bakanlığı; erişim tarihi: 10 Şubat 2016)
- <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed> (Erişim tarihi: 15 Şubat 2016)

ALMON MODELİYLE ÇORUM İLİ KIRMIZI ET ÜRETİMİ VE FİYAT İLİŞKİSİ

Sevim AKGÜL¹
Şaduman YILDIZ²

¹Yrd.Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, İİBF-İktisat Bölümü, akgul@bayburt.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr., Bayburt Üniversitesi, İİBF-İktisat Bölümü, sayildiz@bayburt.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada Çorum'un kırmızı et üretimi ile kırmızı et fiyatları arasındaki ilişki incelenmektedir. Kırmızı et üreticileri üretim kararı alırken genellikle bir önceki yılın fiyatını dikkate almaktadırlar. Bu durum kırmızı et miktarı ve fiyatıyla ilgili dalgalanmalara neden olmaktadır. Kırmızı et üretimi piyasada oluşan ortalama fiyatın gecikmeli değerinden etkilenmektedir. Bir regresyon denkleminde, açıklayıcı değişkenin geçmiş değerleri de yer alıyorsa, buna gecikmesi dağıtılmış model denir. Bu tür modeller ekonometri çözümlerinde yaygın olarak kullanılır.

Bu çalışmada, Çorum kırmızı et üretimi bağımlı değişken olarak alınmaktadır. Türkiye kırmızı et fiyatı ise bağımsız değişken olarak alınmıştır. Çalışma 1994–2014 dönemini kapsamaktadır ve değişkenlerin yıllık değerleri alınmıştır. Fiyat ve fiyatın gecikmeli değerlerinin kırmızı et üretimine olan etkileri Almon modeli kullanılarak tahmin edilmiştir. Çorum'un kırmızı et üretim potansiyeli üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çorum Kırmızı Et Üretimi ve Fiyat, Almon Modeli, Gecikmesi Dağıtılmış Model

ALMON WITH MODEL ÇORUM RED MEAT PRODUCTION AND PRICE RELATIONSHIP

ABSTRACT

This study examined the relationship between price of red meat and Çorum's red meat production. While red meat production decision producers they generally take into account the price of the previous year. This situation leads to the fluctuation of the amount of red meat and price. Red meat production is affected by the value of the delayed average of price in the market. In a regression equation, if the past values of the explanatory variables take place, it is called a distributed lag model. Such models are commonly used in econometric analysis.

In this study, production of red meat of Çorum is taken as the dependent variable. The price of Turkey red meat were taken as independent variable. The study covers the period 1994-2014 and the annual values of variables are taken. Effects on red meat production of the price and its lagged values was estimated using the Almon model. It has been emphasized on potential of Çorum red meat production.

Key words: Çorum Red Meat Production and Prices, Almon Model Distributed Lag Models

GİRİŞ

Günümüzde hızla artan nüfusla beraber, bireylerin bitkisel veya hayvansal üretim kaynaklı temel gıda maddelerinden yeterli, dengeli ve sağlıklı beslenmelerinin ve yine bireylerin temel gıda maddelerine istenen düzeyde ve en az maliyetle ulaşmasına olanak sağlayacak tarım politikalarının oluşturulması ve geliştirilmesinin önemi her geçen gün daha da artmaktadır (Rekabet Kurumu, 2010: 4). Yaklaşık 6 milyar olan Dünya nüfusunun 1/10'ünün açlık sınırında bulunması, uluslararası politikalarda bitkisel ve hayvansal üretimi neredeyse stratejik bir silah konumuna getirmiştir (Ertuğrul, 2000: 41).

Yapılan araştırmalar sağlıklı beslenme için, gelişmiş ülkelerde günlük tüketilen protein miktarının yaklaşık 3/4'ünün özellikle kırmızı et gibi hayvansal gıdalardan, 1/4'inin bitkisel gıdalardan sağlandığını gösterirken gelişmemiş yada az gelişmiş ülkelerde tam tersi bir durum söz konusudur (Rekabet Kurumu, 2010: 4). Ülkelere göre yıllık kişi başına kırmızı et tüketimi incelendiğinde ise, 61 kg ve yukarısında kırmızı et tüketimi olan Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa ülkeleri ve Avusturalya'yı, 23 - 61 kg arasında kırmızı et tüketimi olan Orta Doğu, Rusya, Çin, Kazakistan ve Türkmenistan'ı, 23 kg ve altında kırmızı et tüketimi olan Türkiye ve Afrika ülkelerini görmek mümkündür (Lorcu ve Bolat, 2012:14).

Dengeli beslenme için kişi başına yıllık kırmızı et tüketimi yaklaşık 33 kg olması gerekirken TÜİK verilerine göre 2009 yılında ülkemizde kişi başına kırmızı et tüketiminin 12 kg olması Türkiye'de kırmızı et üretiminin artırılmasının önemini açıkça ortaya koymaktadır (Rekabet Kurumu, 2010: 4). Çeşitli nedenlerden dolayı kişi başına et tüketiminin son derece düşük olduğu Türkiye'de, özellikle kırmızı et fiyatlarının son yıllarda gösterdiği artış nedeniyle büyük bir kriz yaşanmakta olup (Lorcu ve Bolat, 2012:14) bir yandan kırmızı et üretimi için teşvik tedbirleri alınırken diğer yandan kırmızı et ithalatının serbest bırakılması gibi çözüm yolları aranmaktadır.

Cumhuriyet döneminde gelişmemiş bir tarım ülkesi konumunda olan Türkiye, geçen süre zarfında gelişmekte olan bir ülke olarak hayvancılık açısından dünyada ilk sıralarda yer almakla birlikte, kırmızı et üretimi gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmıştır (Ertuğrul, 2000:30). Ülkemizde yıllardır yürütülen ıslah çalışmaları, uygulanan teşvik tedbirleri ve özellikle Avrupa Birliği tarafından ülkemize sağlanan Katılım Öncesi Mali Yardımlar, hayvancılık sektöründe ve özellikle kırmızı et üretiminde il bazında önemli adımların atılmasını sağlamıştır. Bu illerden biri olan ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'nda yer alan Çorum, 1.278.381 ha yüz ölçümünün 563.354 ha yani % 45'i tarım arazisi olup Türkiye'nin 20. büyük ilidir.

Türkiye'nin ve Çorum'un yıllar itibariyle büyükbaş ve küçükbaş canlı hayvan sayısı ve Çorum'un canlı hayvan sayısının Türkiye'nin canlı hayvan sayısının yüzde kaçını oluşturduğu karşılaştırmalı olarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Yıllara Göre Türkiye ve Çorum'un Canlı Hayvan Sayısı (Baş)

Yıllar	Sığır			Manda			Koyun			Keçi		
	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%
1991	11972923	232572	1,94	366150	23497	6,42	40432340	404476	1,00	10764198	67508	0,63
1992	11950907	241350	2,02	352410	24240	6,88	39415938	403000	1,02	10453940	69070	0,66
1993	11910000	221390	1,86	316000	14170	4,48	37541000	272890	0,73	10133000	70020	0,69
1994	11901000	227880	1,91	305000	13600	4,46	35646000	262910	0,74	9564000	67370	0,70
1995	11789000	230410	1,95	255000	12970	5,09	33791000	247940	0,73	9111000	63990	0,70
1996	11886000	228700	1,92	235000	12370	5,26	33072000	240640	0,73	8951000	63410	0,71
1997	11185000	222580	1,99	194000	10200	5,26	30238000	240750	0,80	8376000	67650	0,81
1998	11031000	223440	2,03	176000	9100	5,17	29435000	229930	0,78	8057000	64320	0,80
1999	11054000	224640	2,03	165000	8380	5,08	30256000	212540	0,70	7774000	57910	0,74

2000	10761000	202820	1,88	146000	6820	4,67	28492000	174710	0,61	7201000	38320	0,53
2001	10548000	194300	1,84	138000	6020	4,36	26972000	157830	0,59	7022000	27400	0,39
2002	9803498	162144	1,65	121077	4830	3,99	25173706	139334	0,55	6780094	20410	0,30
2003	9788102	163280	1,67	113356	4466	3,94	25431539	138759	0,55	6771675	19308	0,29
2004	10069346	159586	1,58	103900	3625	3,49	25201155	140910	0,56	6609937	18525	0,28
2005	10526440	164344	1,56	104965	3297	3,14	25304325	154185	0,61	6517464	20898	0,32
2006	10871364	168559	1,55	100516	3251	3,23	25616912	155653	0,61	6643294	20720	0,31
2007	11036753	169492	1,54	84705	2906	3,43	25462293	151090	0,59	6286358	19306	0,31
2008	10859942	168847	1,55	86297	2399	2,78	23974591	138099	0,58	5593561	16799	0,30
2009	10723958	170899	1,59	87207	1664	1,91	21749508	91003	0,42	5128285	12293	0,24
2010	11369800	190417	1,67	84726	1610	1,90	23089691	110843	0,48	6293233	22115	0,35
2011	12386337	215897	1,74	97632	1769	1,81	25031565	128235	0,51	7277953	25914	0,36
2012	13914912	227950	1,64	107435	1823	1,70	27425233	132699	0,48	8357286	30836	0,37
2013	14415257	238322	1,65	117591	2152	1,83	29284247	151993	0,52	9225548	38772	0,42
2014	14223109	216951	1,53	121826	2333	1,92	31140244	161352	0,52	10344936	43690	0,42
2015	13994071	213759	1,53	133766	2687	2,01	31507934	160427	0,51	10416166	48470	0,47

Kaynak:TÜİK

Tablo 1’de, Çorum’un sığır üretiminin Türkiye içindeki payının % 2,03 ile 1,53 arasında olduğu, manda üretiminin Türkiye içindeki payının % 6,88 ile 1,70 arasında olduğu, koyun üretiminin Türkiye içindeki payının % 1,02 ile 0,42 arasında olduğu ve keçi üretiminin Türkiye içindeki payının % 0,81 ile 0,028 arasında olduğu ve Çorum’un canlı hayvan sayısının yıllar itibariyle gittikçe azaldığı da görülmektedir.

Çorum’un yıllar itibariyle, hayvan ırkları açısından kırmızı et üretim değerleri Tablo 2’de verilmiştir. Türkiye ve Çorum’un yıllar itibariyle, kırmızı et üretim değerleri ise karşılaştırmalı olarak Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 2: Yıllara Göre Türkiye ve Çorum’un Kırmızı Et Üretim Değerleri (Ton)

Yıllar	Sığır			Manda			Koyun			Keçi		
	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%	Türkiye	Çorum	%
1991	309563	3216,494	1,04	8803	755,334	8,58	128626	1273,167	0,99	19570	240,404	1,23
1992	300652	4267,148	1,42	7967	726,400	9,12	122887	946,601	0,77	17286	146,446	0,85
1993	296066	4455,790	1,51	7131	584,940	8,20	112806	879,120	0,78	16166	179,860	1,11
1994	316654	4643,110	1,47	8162	450,540	5,52	126306	911,410	0,72	14908	141,970	0,95
1995	292447	5240,260	1,79	6095	291,940	4,79	102115	606,360	0,59	14124	126,470	0,90
1996	301828	4141,839	1,37	3140	170,862	5,44	98127	763,442	0,78	12274	129,310	1,05
1997	379541	4586,880	1,21	5640	227,707	4,04	116104	913,962	0,79	15592	229,374	1,47
1998	359273	6650,473	1,85	4762	214,084	4,50	144703	1379,560	0,95	23429	385,833	1,65
1999	349681	5450,558	1,56	5196	141,908	2,73	132476	1042,300	0,79	23693	248,707	1,05
2000	354636	7184,670	2,03	4047	118,128	2,92	111139	942,918	0,85	21395	183,572	0,86
2001	331590	8423,922	2,54	2294	96,006	4,19	85661	917,466	1,07	16138	193,316	1,20
2002	327629	4924,533	1,50	1630	30,024	1,84	75828	383,516	0,51	15454	124,972	0,81
2003	290454	4028,722	1,39	1709	90,588	5,30	63006	460,124	0,73	11487	122,934	1,07
2004	365000	4910,420	1,35	1950	98,126	5,03	69715	561,512	0,81	10301	86,195	0,84
2005	321681	3753,910	1,17	1577	41,112	2,61	73743	639,016	0,87	12390	86,890	0,70
2006	340705	3388,460	1,00	1774	41,525	2,34	81899	690,724	0,84	14133	70,475	0,50
2007	432406	6982,604	1,62	1989	35,459	1,78	118075	1130,288	0,96	24360	130,144	0,53
2008	370619	5719,820	1,54	1334	25,785	1,93	96738	1022,743	1,06	13752	40,614	0,30
2009	325286	5126,180	1,58	1005	22,135	2,20	74633	594,969	0,80	11675	45,955	0,39

Kaynak: TÜİK

Tablo 2’de, Çorum’un sığırdan elde edilen kırmızı et üretiminin Türkiye içindeki payının % 2,54 ile 1,00 arasında olduğu, mandadan elde edilen kırmızı et üretiminin Türkiye içindeki payının % 9,12 ile 1,78 arasında olduğu, koyundan elde edilen kırmızı et üretiminin Türkiye içindeki payının % 1,07 ile 0,51 arasında olduğu ve keçiden elde edilen kırmızı et üretiminin Türkiye içindeki payının % 1,65 ile 0,30 arasında olduğu görülmektedir.

Tablo 3: Türkiye ve Çorum’un Kırmızı Et Üretim Değerlerinin Karşılaştırılması (Ton)

Yıllar	Türkiye	Çorum	%
1991	466562	5485,399	1,18
1992	448792	6086,595	1,36

1993	432169	6099,710	1,41
1994	466030	6147,030	1,32
1995	414781	6265,030	1,51
1996	415369	5205,453	1,25
1997	516877	5957,923	1,15
1998	532167	8629,950	1,62
1999	511046	6883,473	1,35
2000	491217	8429,288	1,72
2001	435683	9630,710	2,21
2002	420541	5463,045	1,30
2003	366656	4702,368	1,28
2004	446966	5656,253	1,27
2005	409391	4520,928	1,10
2006	438511	4191,184	0,96
2007	576830	8278,495	1,44
2008	482443	6808,962	1,41
2009	412599	5789,239	1,40

Kaynak: TÜİK

Tablo 3'e göre, Çorum'un kırmızı et üretiminin Türkiye içindeki payının % 2,21 ile 0,96 arasında olduğu görülmektedir.

Türkiye'nin yıllar itibariyle koyun, keçi, sığır ve manda eti fiyatları Tablo 4'de verilmiştir.

Tablo 4: Türkiye Kırmızı Et Fiyatları (1994-2014) (kg/TL)

Yıllar	Koyun Eti Fiyatı	Keçi Eti Fiyatı	Sığır Eti Fiyatları	Manda Eti Fiyatları
1994	0,14	0,13	0,15	0,14
1995	0,29	0,27	0,30	0,28
2000	2,81	2,64	2,84	2,59
2005	9,57	9,07	9,56	8,44
2010	18,93	18,32	18,41	16,65
2011	20,36	18,87	18,54	16,8
2012	19,64	18,78	17,51	15,97
2013	18,14	17,00	15,83	15,57
2014	18,28	17,00	17,10	15,25

Kaynak: TÜİK

Tablo 4'e göre Türkiye'deki kırmızı et fiyatları oldukça yüksek seyretmektedir. Bu durum kırmızı et üretimi ile tüketimi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır.

Bu çalışmada, Çorum kırmızı et üretimi ile Türkiye kırmızı et fiyatları arasındaki ilişkiyi Almon modeli ile analiz etmek amaçlanmıştır. Ancak TÜİK'de 2010 yılı ve sonrasında il bazında kırmızı et üretim rakamları verilmediğinden eksik olan veriler yerine zaman serisi analizi ile elde edilen öngörü değerleri kullanılmıştır.

1.ALMON MODELİ

İktisat literatüründe gecikmesi dağıtılmış modeller, önemli bir yer tutmaktadır. Zaman serisi verileri kullanan regresyon modellerinde bağımsız değişkenin sadece bugünkü değeri değil geçmiş değerleri de yer alıyorsa, buna gecikmesi dağıtılmış model denir (Gujarati, 1999:584). İktisadi hayat statik değil dinamik olduğu için sözelimi, bugünkü tüketim harcamaları fonksiyonu, sadece bugünkü gelire bağlı olmayıp geçmiş yıllardaki tasarruf miktarına da bağlıdır (Tarı, 2005:263).

Bu tür modeller, sonsuz ve sonlu gecikmesi dağıtılmış modeller olmak üzere iki şekilde ifade edilebilir (Gujarati, 1999:590). Sonsuz gecikmesi dağıtılmış model aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \varepsilon_t \quad (1)$$

Sonlu gecikmesi dağıtılmış model ise aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \beta_0 X_t + \beta_1 X_{t-1} + \beta_2 X_{t-2} + \dots + \beta_k X_{t-k} \varepsilon_t \quad (2)$$

Gecikmesi dağıtılmış modellerin tahmininde kullanılan başlıca modeller, Almon ve Koyck modelidir. Almon modeli Koyck modeli ile karşılaştırıldığında, Koyck modelinin parametreleri β 'lar sürekli azalan bir seyir göstermektedir ve bu durum model açısından oldukça sınırlayıcı olabilmektedir. Almon modelinde β 'lar önce artıp sonra azalabilir veya önce azalıp sonra artabilir (Kutlar, 2005:211).

Matematikte Weierstrass Teoremi olarak bilinen bir teoremden hareketle Almon, modeldeki β değerlerinin, gecikme uzunluğu olan i 'nin bir fonksiyonu olarak yazılabileceğini ve belli bir derecedeki çok terimli ile yaklaşık olarak bulunabileceğini geliştirmiştir (Gujarati, 1999:613).

Sonlu gecikmesi dağıtılmış model (2), aşağıdaki gibi sıkıştırılmış bir şekilde yazılabilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=0}^k \beta_i X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Çokterimli gecikme modeli, aşağıdaki gibi yazılabilen bir polinomdur.

$$\beta_i = a_0 + a_1^i + a_2^{i^2} + \dots + a_m^{i^m} \quad (4)$$

Almon modelinin ikinci derecede bir polinom olduğu durumu ele alındığında, Eşitlik (4), Eşitlik (3)'de yerine konursa aşağıdaki denklem elde edilir.

$$Y_t = \alpha_0 + a_0 \sum_{i=0}^k X_{t-i} + a_1 \sum_{i=0}^k i X_{t-i} + a_2 \sum_{i=0}^k i^2 X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Veya aşağıdaki denklem elde edilir.

$$Y_t = \alpha_0 + \sum_{i=0}^k (a_0 + a_1^i + a_2^{i^2}) X_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Aşağıdaki Z_{0t} , Z_{1t} ve Z_{2t} kısaltmaları yapılır.

$$Z_{0t} = \sum_{i=0}^k X_{t-i}$$

$$Z_{1t} = \sum_{i=0}^k i X_{t-i}$$

$$Z_{2t} = \sum_{i=0}^k i^2 X_{t-i}$$

Daha sonra Z_{0t} , Z_{1t} ve Z_{2t} kısaltmaları, (5) no'lu denklemde yerine konular ve aşağıdaki dönüştürülmüş model elde edilir.

$$Y_t = \alpha_0 + a_0 Z_{0t} + a_1 Z_{1t} + a_2 Z_{2t} + \varepsilon_t \quad (7)$$

Bu model, En Küçük Kareler yönteminin uygulanması ile tahmin edilir. Tahmin edilen a 'lar β 'lere ait denklem sisteminde yerine konularak β 'ler tahmin edilir ve başlangıçtaki sonlu gecikmesi dağıtılmış model (2) tahmin edilmiş olur. Böylece çok sayıda gecikmeli değişken arasındaki çoklu doğrusal bağlantı sorunu çözülmüş olur (Tarı, 2005:267).

Almon modelinin tahmin edilebilmesi için gecikme uzunluğu (k) ve çok terimli derecesi (m)'nin tespit edilmesi gerekir. Ancak (k) ve (m)'nin belirlenmesi araştırmacının öngörüsüne kalmıştır. Modelde uygun gecikme için Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bayesian Kriteri (SBC) kullanılır. En küçük AIC ve SBC değerini veren model en uygun modeldir.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Bir malın üretim miktarı ile fiyatı arasındaki ilişkiyi analiz edebilmek için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Almon ve Koyck Modeli, en sık kullanılan modellerdir. (Koutsoyiannis, 1989:296-320).

Türkiye'de Almon modeli kullanılarak tarımsal ürün ve fiyat ilişkisini inceleyen çalışmalar mevcuttur. Yurdakul (1998) tarafından "Pamuk Üretimi İle Pamuk Fiyatı Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: Koyck-Almon Yaklaşımı", Dikmen (2006) tarafından "Koyck-Almon Yaklaşımı İle Tütün Üretimi ve Fiyat İlişkisi", Çetinkaya (2012) tarafından "Türkiye'nin Son On Yıllık Buğday Üretimdeki Miktar-Fiyat İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Koyck-Almon Tekniği", Doğan ve Gürler (2013) tarafından "Gecikmesi Dağıtılmış Ekonometrik Modelin Seçilmiş Bir Tarım Ürünü Üzerine Uygulanması (Kuru Soğanda Almon Modeli Örneği)" ve Doğan ve ark. (2014) tarafından "Üretim Fiyat İlişkisinde Almon Polinomial Tekniği Yaklaşımı (Samsun İli Çeltik Örneği)" isimli çalışmalar yapılmıştır.

Ancak hayvansal ürün üretimi ve fiyat ilişkisini inceleyen sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Çelik (2015) tarafından "Koyck ve Almon Gecikme Modeli ile Manda Sütü Üretiminde Üretim-Fiyat İlişkisinin Analizi", Çelik (2015) tarafından "Koyck Ve Almon Gecikme Modeli İle Koyun Sütü Üretiminde Üretim-Fiyat İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği" isimli çalışmalar yapılmıştır. Kırmızı et üretim ve fiyat ilişkisi üzerine Almon modeli ile henüz bir çalışma yapılmamıştır. Hayvansal ürünlerin üretim ve pazarlama dönemleri arasındaki gecikme dikkate alındığında, gecikme uzunluğunun tarımsal ürünlerin üretim ve pazarlama dönemlerinden daha uzun olduğu görülecektir. Bundan dolayı hayvansal bir ürün olan kırmızı et üretim ve fiyat ilişkisi, gecikmesi dağıtılmış bir model olarak düşünülmüş ve Almon modeli ile analiz edilmiştir.

3.UYGULAMA

4.1.Verilerin Oluşturulması

Türkiye'de kırmızı et üretimi hesaplamalarına; koyun, keçi, sığır ve manda eti dahil edilmektedir. Çorum kırmızı et üretimi yıllık verileri 1991 yılından 2009 yılına kadar düzenli

olarak TUIK'te yer almasına rağmen 2009 yılından sonra TUIK'te il bazında kırmızı et üretim rakamlarına yer verilmemiştir. Analiz 1994-2014 dönemini kapsadığı için eksik yıllara ait verilerin başka türlü tamamlanma imkanı bulunmadığından zaman serileri analizi ile öngörü çalışması ile eksik verilerin tamamlanması yoluna gidilmiştir.

Eksik verilerin tamamlanmasında basit yöntemlerden karmaşık algoritmalara kadar farklı yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemler; model tabanlı olabileceği gibi, herhangi bir modele dayanmaksızın tamamen istatistiki yöntemlere de dayalı olabilir (Çilingirtürk ve Altaş, 2010:75). Model tabanlı eksik veri tamamlama yöntemlerinde ise zaman serileri kullanılmaktadır (Wasito, 2003:9). Zaman serisi analizi kullanılarak verilerin zamana bağlı olarak hareketi yakalanır ve eksik verilerin değerleri tahmin edilebilir (Seker, 2015:25).

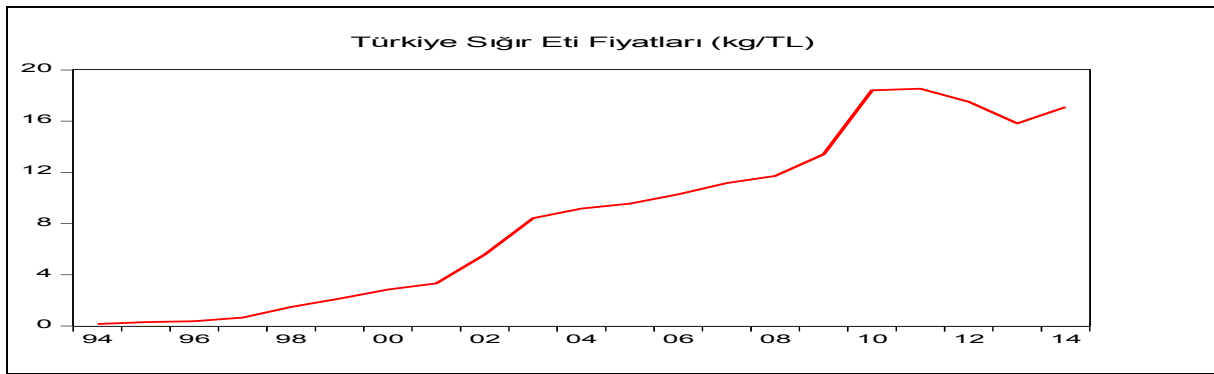
Çalışmada eksik olan 2010-2014 dönemi verileri için model oluşturularak zaman serileri analizi uygulanmış ve elde edilen öngörü değerleri Tablo 5'de verilmiştir.

Tablo 5: Çorum Kırmızı Et Üretimi Öngörü Değerleri (Ton)

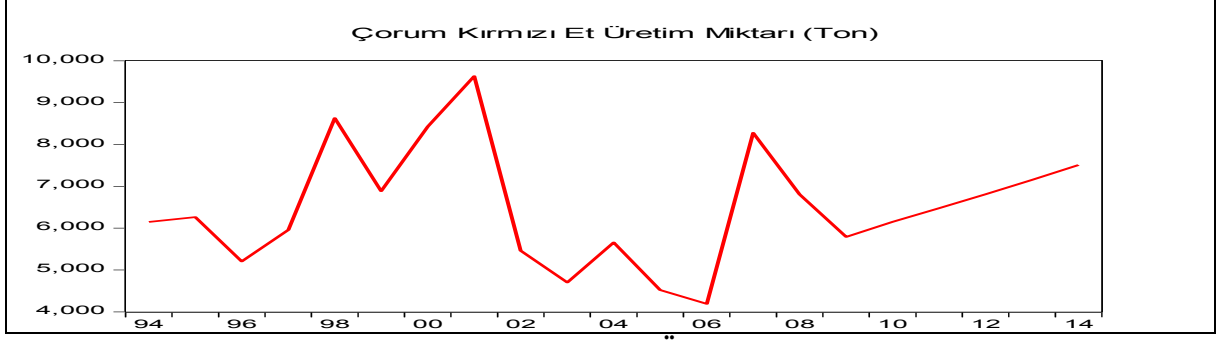
Yıllar	2010	2011	2012	2013	2014
Kırmızı Et Üretimi Öngörü Değerleri	6151.134	6476.422	6811.010	7154.898	7508.088

Kırmızı et fiyatları ise TUIK verilerinden derlenmiş olan Türkiye geneli sığır eti fiyatlarıdır. İnceleme dönemi boyunca sürekli artış eğilimi gösteren kırmızı et fiyatlarına, önlenemeyen yükselişi nedeniyle 2016 yılı itibariyle tavan fiyat politikası uygulanmaya başlanmıştır. Ancak bu tavan fiyat politikası analizin inceleme dönemini kapsamamaktadır.

Türkiye sığır eti fiyatları Şekil 1'de, Çorum kırmızı et üretim miktarı Şekil 2'de verilmiştir.

Şekil 1: Türkiye Sığır Eti Fiyatları (kg/TL)

Şekil 2: Çorum Kırmızı Et Üretim Miktarı (Ton)

Şekil 1'e göre Türkiye'de kırmızı et fiyatlarının 1994 yılından itibaren sürekli yükselen bir seyir gösterdiği görülmektedir. 2011 yılından 2014 yılına kadar da azalan bir seyir göstermektedir. Bu durum kırmızı et üretimi ile tüketimi arasındaki dengesizlikten kaynaklanmaktadır.

Şekil 2'ye göre Çorum kırmızı et üretim miktarı 1994 yılından günümüze kadar sürekli dalgalı bir seyir izlemiştir. Dönem dönem artan kırmızı et üretim miktarı 1996, 1999, 2002, 2003, 2005, 2006, 2008 ve 2009 yıllarında sert düşüş göstermiştir.

4.2. Almon Modelinin Uygulanması

Çalışmada kullanılacak eksik veriler tamamlandıktan sonra Almon modeli ile değişkenler arasındaki analiz yapılabilecektir. Kırmızı et üretim fiyat ilişkisinin, gecikmesi dağıtılmış modellere uygun olup olmadığını belirlemek için, değişkenler arasındaki korelasyon ilişkisine bakılmıştır. Değişkenler arasındaki korelasyon katsayısı -0.072865 olarak hesaplanmış ve yapılan diğer çalışmalarda katsayılar nazaran son derece düşük çıktığı görülmüştür. Almon modelinin uygulanabilmesi için öncelikli olarak kırmızı et fiyatlarının gecikmeli değerleri AIC ve SCI kriterlerine göre 6 olarak tespit edilmiştir.

Tablo 6. Akaike Bilgi Kriteri (AIC)'ne Göre Gecikme Uzunluğu Değerleri

Lag	AIC	SC
0	23.77599	23.87040
1	21.61337	21.89659
2	21.95387	22.42590
3	22.12205	22.78289
4	21.18044	22.03010
5	20.66877	21.70724
6	17.95666*	19.18394*

Bu durumda kırmızı et fiyatlarının kırmızı et üretimine olan etkisi 6. yıldan sonra sıfır olmaktadır. Belirlenen gecikme uzunluğuna göre kırmızı et üretimi ile fiyatı arasındaki ilişki en küçük kareler yöntemi (EKK) kullanılarak modelin derecesi $m=2$ kabul edilerek "Z" değerlerini içeren eşitlik, eşitlik (9)'daki gibi tahmin edilmiştir.

$$Q_t = \alpha_0 + a_0 Z_{0t} + a_1 Z_{1t} + a_2 Z_{2t} + \varepsilon_t \quad (8)$$

$$Q_t = 8713.03 + 26.832 Z_{0t} + 90.958 Z_{1t} - 4.314 Z_{2t} \quad (9)$$

"Z" değerleri tahmin edildikten sonra β değerleri aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

$$\beta_0 = a_0 = 26.832 \quad (10)$$

$$\beta_1 = a_0 + a_1^1 + a_2^{1^2} = 26.832 + (90.958) + (-4.314) = 113.476$$

$$\beta_2 = a_0 + a_1^2 + a_2^{2^2} = 26.832 + 2(90.958) + 4(-4.314) = 200.120$$

$$\beta_3 = a_0 + a_1^3 + a_2^{3^2} = 26.832 + 3(90.958) + 9(-4.314) = 260.880$$

$$\beta_4 = a_0 + a_1^4 + a_2^{4^2} = 26.832 + 4(90.958) + 16(-4.314) = 321.640$$

$$\beta_5 = a_0 + a_1^5 + a_2^{5^2} = 26.832 + 5(90.958) + 25(-4.314) = 373.772$$

$$\beta_6 = a_0 + a_1^6 + a_2^{6^2} = 26.832 + 6(90.958) + 36(-4.314) = 417.276$$

β değerleri elde edildikten sonra Almon modeli aşağıdaki gibi elde edilmiştir.

$$Q_t = 8713.03 + 26.832 P_t + 113.476 P_{t-1} + 200.120 P_{t-2} + 260.880 P_{t-3} + 321.640 P_{t-4} + 373.772 P_{t-5} + 417.276 P_{t-6} \quad (11)$$

Almon model sonuçlarına göre, fiyatlarda hiçbir değişiklik yokken üretim 8713.03 ton olarak gerçekleşmektedir. Cari dönemde fiyattaki 1 TL'lik artış, üretimi 26.832 ton, 1 dönem önceki fiyatlardaki 1 TL'lik artış üretimi 113.476 ton, 2 dönem önceki fiyattaki 1 TL'lik artış üretimi 200.120 ton, 3 dönem önceki fiyattaki 1 TL'lik artış üretimi 260.880 ton, 4 dönem önceki fiyattaki 1 TL'lik artış üretimi 321.640 ton, 5 dönem önceki fiyattaki 1 TL'lik artış üretimi 373.772 ton, 6 dönem önceki fiyatlardaki 1 TL'lik artış üretimi 417.276 ton arttırmaktadır. Bu etki 6 yıl sürmekte olup 7. yılda sıfıra düşmektedir.

5.SONUÇ

Bu çalışmada, 1994-2014 dönemine ait kırmızı et üretim miktarı ile fiyatları arasındaki ilişki gecikmesi dağıtılmış modellerden Almon modeli ile analiz edilmiştir. Katsayıların ve bir bütün olarak modelin yüzde 10 önem seviyesinde anlamlı olduğu Almon modeli sonuçlarına göre, kırmızı et üretim miktarı geçmiş 6 yıldaki fiyatlardan etkilenmektedir. Analiz sonuçlarına göre t, t-1, t-2, t-3, t-4, t-5 ve t-6 yıldaki fiyatlar ile üretim miktarı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Kırmızı et fiyatında hiçbir değişme söz konusu değil iken kırmızı et üretim miktarı 8713.03 ton olarak gerçekleşmektedir. t yılı kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 26.832 tonluk artma, 1 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 113.476 ton artma, 2 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 200.120 ton artma, 3 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında 260.880 ton artma, 4 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 321.640 ton artma, 5 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 373.772 ton artma, 6 yıl önceki kırmızı et fiyatındaki bir birimlik değişme karşısında üretim miktarında 417.276 ton artma olmuştur.

Sonuç olarak, serbest piyasa koşullarında kırmızı et fiyatları, kırmızı et üretim miktarını büyük ölçüde belirlemektedir.

KAYNAKÇA

- Çelik, Ş. (2015). “Koyck ve Almon Gecikme Modeli ile Manda Sütü Üretiminde Üretim-Fiyat İlişkisinin Analizi”, 9. Ulusal Zootekni Bilim Kongresi (3-5 Eylül 2015 /KONYA), 83-92.
- Çelik, Ş. (2015). “Koyck Ve Almon Gecikme Modeli İle Koyun Sütü Üretiminde Üretim-Fiyat İlişkisinin Analizi: Türkiye Örneği”, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi S:50, Temmuz – Ağustos 2015, 137-149.
- Çetinkaya, Ş. (2012). “Türkiye’nin Son On Yıllık Buğday Üretimdeki Miktar-Fiyat İlişkisinin Ekonometrik Analizi: Koyck–Almon Tekniği”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 4, 2012.
- Çilingirtürk, A.M., Altaş, D. (2010). “Makro İktisat Verilerinde Kayıp Verilerin Regresyona Dayalı En Yakın Komşu “Hot Deck” Yöntemi İle Tamamlanması”, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:25, Sayı:2, Yıl:2010, ss.73-83.
- Dikmen, N. (2005). “Koyck - Almon Yaklaşımı İle Tütün Üretimi ve Fiyat İlişkisi”, VII. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu, İstanbul Üniversitesi, 26-27 Mayıs 2005.
- Doğan, H.G., Gürler, A.Z. (2013). “Gecikmesi Dağıtılmış Ekonometrik Bir Modelin Seçilmiş Bir Tarım Ürünü Üzerine Uygulanması”, Akademik Bakış Dergisi, Sayı:39, Sayfa:1-12.
- Doğan vd., (2014). “Üretim Fiyat İlişkisinde Almon Polinomial Tekniği Yaklaşımı (Samsun İli Çeltik Örneği)”, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, (2014) 31 (3), 50-56.
- Lorcu, F., Bolat, B. A. (2012). “Türkiye’de Kırmızı İthal Et”, Hayvansal Üretim 53(1): 14-20, 2012.
- Gujarati, N. D.,Porter, C. D. (2012). Temel Ekonometri, 5.baskı, Çev. Ümit Şenesen Gülay Günlük Şenesen, Literatür Yayınları:656, 2012 İstanbul.
- Kutlar, A. (2005). Ekonometrik Zaman Serileri, Gazi Yayınları, 2005 Ankara.
- Koutsoyiannis A. (1989). Ekonometri Kuramı, Verso Yayıncılık, Çevirenler: Ümit Şenesen ve Gülay Göktürk Şenesen, 1989 Ankara.
- Recep Tarı. (2005). Ekonometri, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Baskı, Kocaeli Üniversitesi Yayınları, 2005 Kocaeli.
- Seker, S. E. (2015). Zaman Serileri Analizi (Time Series Analysis), YBS Ansiklopedi, v.2, is.4, Aralık 2015.
- Ünlüsoy, K. (2010). Rekabet Kurumu, Türkiye Kırmızı Et Sektörü Ve Rekabet Politikası, Ankara 2010.
- Yurdakul, F. (1998). “Pamuk Üretimi İle Pamuk Fiyatı Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Analizi: Koyck-Almon Yaklaşımı”, Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi, Cilt 8, Sayı 1, 1998 Adana.
- Wasito, I. (2003). “Least Squares Algorithms with Nearest Neighbour Techniques for Imputing Missing Data Values”, Doktora Tezi, University of London, 9-28, 2003.

ÇORUM'UN İLK İTHAL İŞÇİLERİ: NAM.RA'LAR

Arif KUMAŞ¹

¹Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, arifkumas@hitit.edu.tr

ÖZET

M.Ö. İkinci binde Anadolu'nun ilk merkezî devletini kuran Hititler'in Anadolu'da kurdukları egemenliğin devamı, askerî ve siyasî başarılarının yanında Hitit ekonomisinin temel kaynağını oluşturan tarıma dayanmaktadır. Tarıma dayalı Hitit ekonomik sisteminin aksatılmadan yürütülmesinde gerekli unsurların başında, üretimin devamı için gerekli olan yoğun işgücü gelmektedir. Yerli işgücünün muhtelif sebeplerle yetersizliğinden dolayı sistemin temel işgücü ihtiyacı, zaferle sonuçlanan askerî seferlerden getirilen NAM.RA adlı savaş tutsakları ile karşılanmaktadır. Yapılan bu sistemli tahsisler için NAM.RA'ların sayım yoluyla kayıt altına alınmaları ve çiftliklere kaçır kişi dağıtılacaklarının belirtilmesi, ithal işgücü sayısı ile ilgili bilgiler verdiği gibi; ülke içindeki tarım işletmelerinin büyüklükleri ve faaliyetleriyle ilgili ipuçları da vermektedir. Üretimin aksamaması için NAM.RA tahsisi ile işgücü açığının kapatılmasının, Hititler için hayli önem arz ettiği bilinmektedir. Zamanla NAM.RA'lara işletilmek üzere toprak tahsisi yapılarak "hür" insan statüsüne yükseldikleri görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Hitit, Tarım, Çiftlik, Tarım İşçisi, Nam.ra

THE FIRST IMPORTED WORKERS OF ÇORUM: NAM.RAS

ABSTRACT

In 2000 B.C. the Hittites , which founded the first central state in Anatolia, had a domination in the region and this was mainly the result of agriculture, as well as military and political successes of them. Their economy depended mostly on agriculture; and labor force was necessary to maintain production. If local labor force was inadequate due to various reasons, it was supplied by the prisoners, called Nam.ras, after the wars that were successful. The processes of employing these Nam.ras in a complicated way and dsistributing them into the farms give us information about the number of imported labor force, the agricultural operations and activities in the country. It is known that Nam.ras are very important not to hinder production. In time it's seen that Nam.ras were given land and they became "free" people.

Key words: Hittite, Agriculture, Farm, Agricultural Labourer, Nam.ra

GİRİŞ

M.Ö. İkinci binde Hititler Anadolu'da, dağınık şehir devletlerini birleştirerek merkezi bir idare oluşturmuşlar, döneminin en güçlü devletini kurmuşlardı. Hiç kuşkusuz ki bu güçlü devletin yüzyıllarca ayakta kalabilmesi, döneminin gerektirdiği siyasi, askeri, ekonomik ve hatta sosyal şartların göz önünde bulundurularak oluşturulacak bir devlet sistemiyle mümkündü. Ve bu sistemin sağlıklı ve başarılı bir şekilde devam edebilmesi, devletin yegane ekonomik kaynağının toprak olması hasebiyle, gelişmiş bir toprak sistemine de bağlıydı.

Hitit anlayışına göre ülkenin bütün toprakları tanrılara aitti. Ancak tanrılar, kendilerine vekil olarak Hitit krallarını tayin etmişlerdi ve Hitit kralları da tanrılar adına bu toprakları yönetir, istediği kişilere bağışlayabilir, satabilir veya kiralayabilirdi.(Ünal, 2005: 144; Dinçol,1982: 67)¹

Hitit Kanunu'nun birçok maddesinden (İmparati, 1992: 36-185; Galanti, 1931: 1-50.) ve sınırlı sayıda da olsa bazı vesikalardan (Reyhan, 1998 (b): 481., dn.2.) Hitit krallarının ülke arazisini;

I – Askeri, idari, sosyal ve ekonomik mecburiyetlerin bir gereği olarak, mülkiyet hakkını elinde tutma şartıyla, kullanma hakkını bazı kişilere verdiğini,

II – Büyük oranlarda dini kuruluşlara tahsis ettiklerini,

III – Kral hediyesi olarak kişilere bağışladıklarını (Reyhan, 1998 (b): 481)²,

görmekteyiz. Kendilerine arazi tahsisatı yapılan kişilerin ise devlete karşı yerine getirmekle yükümlü oldukları *şahhan* (sahip olunan araziye karşılık devlete sunulan bir çeşit vergi) (Alp, 1947: 399; Reyhan, 1998 (a): 207) ve *luzzi* (devlete ait işlerde çalışma mükellefiyeti ve angarya) (Alp, 1947: 399; Yakar, 2007: 231; Memiş, 1995: 200) mükellefiyetleri diye adlandırılan yükümlülükleri vardı.

Hititler'in Anadolu'da kurdukları egemenlik, büyük ölçüde, Hitit ekonomisinin asıl kaynağını oluşturan tarıma dayanıyordu. Sıradan vatandaşın gündelik yaşamı da toprağın işlenmesi üzerine konumlanmıştı.(Eğilmez, 2005: 22-24; Memiş, 1995: 219-220 ;Sevinç, 2008: 17; Stefano de Martino, 2006: 87; Atakum, v.d., 2006:27; Akurgal (b),1998: 184.) Hitit Çağı'nı aydınlatan arşiv malzemelerinden olan *kanun-name*,³ *askerî talimat-name*⁴ ve *arazi*

¹Arazilerin gerçek sahipliği hususunda küçük bir ritüel parçası ülkenin gerçek sahibinin kim olduğunu açık bir şekilde bildirmektedir. “*Ülke fırtına Tanrısı'na aittir. O (Tanrı), Labarna'yı idareci yaptı. O'na tüm HattiÜlkesi'ni verdi. Bırakalım kendi toprakları ile birlikte tüm toprakları idare etsin! Kim kral Labarna'nın mallarının, mülklerinin ve insanların çok yakınına gelirse bırakalım Fırtına Tanrısı onu yok etsin!*”Ayrıntılar için bkz. Reyhan, 1998 (b): 487-488.

²Eski Anadolu topraklarının Hititler tarafından kolonileştirilmesinde önemli rol oynayan arazi bağış belgeleri, öncelikle hudut bölgelerindeki arazilerin, karşılıklı çıkar esasına dayanarak büyük kral tarafından belirlenen hanedan mensubu veya kendine yakın kimselere hediye edilmesiyle ilgili bağış senetleriydi. Ayrıntılar için bkz. Özcan, Karauğuz, 2008: 584., dn.24; Ünal, (a) 2007: 52.

³Hitit Kanunu'nun ayrıntılı transkripsiyonu ve tercümesi için bkz., İmparati, 1992: 36-185.; ayrıca tercüme için bkz., Galanti, 1931: 1-50.

⁴Askeri ferman örneği için bkz. Alp, 2001: 59-64.

*bağış belgeleri*⁵, tarla listeleri, tapu kayıtları, ve oldukça büyük oldukları anlaşılan malikanelerin demirbaş listeleri (Gurney, 1990: 73) gibi çiviyazılı tabletlerden elde edilen bilgiler ile arkeolojik kazılar neticesinde elde edilen arkeolojik ve mimari araştırma bulguları (Özcan ve Karauğuz, 2008: 581.vd.), Hitit çağında tarımsal üretim ve toprak kullanım politikaları kapsamında toprak-insan ilişkilerini ortaya koymakta, Hititler’de tarıma dayalı bir ekonomik sistemin varlığını desteklemektedir.

İşlemeye elverişli toprakların bir kısmı tarla, bir kısmı ise bağ ve bahçe olarak kullanılmaktaydı. Metinlerden tespit edildiği üzere öncelikle tahıllardan arpa, buğday, çavdar gibi hububatlar; bezelye, fasulye, nohut, mercimek gibi bir takım baklagiller; soğan sarımsak, pırasa havuç gibi sebzeler; bunun yanında üzüm bağları ve incirlikler de vardı. Yağı için zeytinin de yetiştirildiği anlaşılmaktadır (Sevinç, 2008: 17; Bryce, 2002: 90; Macqueen, 2001: 106; Eğilmez, 2005: 22-24.; Hititler Dönemi’nde Anadolu’da yetiştirilen ürünler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Ertem, 1987: 1-75).

Tarıma dayalı bir ekonomik sistemde Hitit kralları, zirai faaliyetlerin başı bozuk bir hal almaması için gerekli bütün önlemleri almış görünmektedir. “Eğer bir bağ” diye başlayan 100 maddesinin tamamı tarımla ilgili olmak üzere, tamamı 200 madde olarak elimize geçen Hitit Kanunu’nun (Hitit Kanunu’nun ayrıntılı transkripsiyonu ve tercümesi için bkz. İmparati, 1992: 36-185; ayrıca tercüme için bkz. Galanti, 1931: 1-50) birçok maddesi, ceza hukuku yanında, arazinin işletilmesi, tımar ve zeamet usulü kiralınması, tarım, hayvan ve araç gereçlerinin fiyatları veya kiraya verilmesi ve tarla ziraatinin korunması amacıyla tarıma yönelik cürümlerle ilgili olması (Kınal, 1962: 163-164; Ünal, 2007 (a): 50), Hitit iktisadi yapısında tarımın ne denli önemli olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Bununla ilgili bir kanun maddesinde (İmparati, 1992: 123-125):

§ 107.

(8) *ták-ku*LÚ.ULÚ^{LU}-aš i-ja-at-ni-ja-an-da-aš^{GIS}SAR.GEŠ = TIN UDU^{HLA}tar-na-a-i

(9) *ta-a har-ni-ik-zi ták-ku mi-an-da- A.NA* 1IKU₁₀GİN KÚ.BABBAR *pa-a-i*

(10) *pár-na-aš-še-e-a šu-wa-a-iz-zi ták-ku dan-na-at-ta-an-ma* 3 GİN KÚ.BABBAR

(II) *pa-a-i*

8. Eğer bir kişi ekilmiş bağlara (2) koyunları (3) salarsa,

9. ve <bağlara> zarara verirse, eğer meyveli (4) <iseler>, bir IKU (5) için on şekel gümüş versin,

10. ve <böylece suçu> evinden uzaklaştırır (6), ama eğer boş (7) <iseler>, üç şekel gümüş

⁵ Arazi bağış belgeleri; Hitit yönetimi tarafından devlet tasarrufundaki arazilerin, kraliyet soyundan ya da hanedanından gelen veya devlet yöneticilerine belirli süre ve yükümlülükler/hizmetler karşılığında ya da siyasal stratejiler gereğince bütün kullanma hakları verilmek üzere dağıtıldığına ya da bağışladığına ilişkin resmî belgelerdir. Ayrıntılar için bkz. Özcan, Karauğuz, 2008: 584,585. Ayrıca bağış belgesi örnekleri için bkz. Alp, 2001: 76-77.; 78-82.

11. versin (8).

görüldüğü üzere tarımsal alanların zarara uğratılması durumunda uygulanacak cürümler bir hükme bağlanmış, eğer zarar gören arazi ekili ise verilecek ceza yüksek tutulmuştur. Hitit Kanunu'nun 108. ve 109. Maddeleri (İmparati, 1992: 124-125) de tarımı ve tarımsal üretimi korumaya yönelik bu istikamette hükümler içermektedir.

Hatta öyle ki, Hitit toplumunda nadir olarak görülen ölüm cezası ekilmiş bir tarlaya yeniden tohum atan kişiye verilmekteydi. Yasalar kitabının 166. Paragrafı cezayı ayrıntılarıyla vermektedir(İmparati, 1992: 154-157):

§ 166.

(34) *ták-ku NUMUN-niše-ir NUMUN-an ku-iš-ki šu-ú-ni-iz-zi*

(35) *GÚ-ZU^{GIŠ} APIN- an še-ir ti-an-z[i (2)] ZI.IM.TI GUD^{HLA}*

(36) *tu-ri-ya-an-zi ki-e-el me-n[e-]iš-ši-it du-wa-an*

(37) *ki-e-el-la me-ne-iš-ši-it du-wa-a-an*

(38) *ne-e-ya-an-zi LÚ^{MEŠ} a-ki GUD^{HLA} yja ak-kán-zi*

(39) *Ú A.ŠÀ^{LAM} ka-ru-ú-pat ku-iš šu-ú-ni-it*

(40) *ta-az a-pa-a-aš da-a-i ka-ru-ú ki-iš-ša-an e-eš-šir*

34. Eğer bir tohum üzerine biri <başka> bir tohum serperse (1),

35. onun ensesi saban üzerine konulsun (2), [(iki)] (3) koşum öküzü

36. bağı (4) lansın, birinin (onun) yüzü bu tarafa doğru,

37. diğerinin (onun) yüzü o tarafa doğru

38. çevrilsin (5); adam (6) ölsün (7) ve öküzler ölsünler (7)

39. ve alana daha önce ekin ekmiş olan kimse,

40. o zaman o kendisi için <onu> alsın (8). Eskiden böyle yapıyordu (9);

Tarım arazilerinin işletilmesiyle ilgili olarak, *ilkum* ve *GIŠTUKUL(GIŠKU)* adı altında iki guruba ayrılarak işlenen topraklar ve bu toprakları kullanma hakkına sahip olan iki çeşit

“hür”⁶ insan gurubu, *LÚ*ilkum (il.ki adamları) ve *LÚ*^{GIS}TUKUL(ya da *LÚ*^{GIS}KU)’u (^{GIS}TUKUL adamları) vardı.

ilkum, yüksek bir makam tarafından kendisine arazi verilen bir kimsenin makama sunacağı hizmet; *LÚ*ilkum ise, “tımara (arazisi) sahibi” veya “tımara adamı” olarak tanımlanmıştır (İmparati, 1992: 212; Sevinç, 2008: 26, dn.82).

LÚ^{GIS}TUKUL(ya da *LÚ*^{GIS}KU)’un yorumu çok tartışılmıştır. Önceleri ^{GIS}TUKUL ’un “silah” olan anlamı temel alınarak bütün ifade “silahların adamı, asker” şeklinde çevrilmiştir (İmparati, 1992: 213; Reyhan 1998 (b): 482). Gurney’e göre, “silahlı adam” büyük ihtimalle askeri hizmet koşullarını yerine getirmeyi kabul etmiş bir askerdir (Gurney, 1990: 84). Şayet bu tanımlamalar doğru ise *LÚ*^{GIS}TUKUL ’leri, üretimdeki aktif rolleri yanında askeri sefer zamanlarında da orduda aktif olarak savaşa katılan arazi sahipleri olarak değerlendirebiliriz.

Ancak bu ifadelerin görüldüğü Hitit metinlerinin özenli bir incelemesinden sonra Sommer, bunun askeri işlevi olan bir kelime olarak kullanılmadığını, tam aksine meslekî işlevi olan, meslek belirleyen terimlerle ilgili olarak ortaya çıktığını ve bir zanaat icra eden kişilere işaret edebileceğini belirterek ^{GIS}TUKUL ’u, “silah ve (işte kullanılan) alet”, *LÚ*^{GIS}TUKUL ’u ise zanaatkar olarak yorumlamıştır (Reyhan 1998 (b): 483, dn.12).

Erkut, tam anlamı çokça tartışılan ^{GIS}TUKUL hakkında şimdiye kadar ortaya atılan fikir ve teklifleri kronolojik bir sırayla vermeye çalışmış ve Hititoloji dünyasında ^{GIS}TUKUL ’un, genellikle “işçi, zanaatkar” olarak karşılık bulunduğunu kabul etmiş ve bu kavramların da “sütçü, arıcı, ekmekçi, meyve ekicisi” gibi mesleklerin ortak adı olarak somutlaştırılabileceği sonucuna varmıştır (Erkut, 1990: 293-294).

Değerlendirmelerde kısmi farklar olsa da ^{GIS}TUKUL adamları, toprağa bağlı üretimin içinde yer almaları ve elde ettikleri kârın büyük çoğunluğunu askeriye hizmetine sunmalarından dolayı “devlete ait tarım arazilerini işleyen köylüler” olarak tanımlanabilir. İşledikleri topraklardan elde ettikleri kârlar ise üst düzey devlet görevlileri ve asillerin elde ettiği kârlarla karşılaştırıldığında onlara göre daha az kâr ettiklerini tahmin etmek yanıltıcı olmaz.

İster *ilki* adamları ister ^{GIS}TUKUL(^{GIS}KU) adamları tarafından işlensin, ekilebilir tarlalar, bağlar, bahçeler ve otlaklar Hitit krallığının ve toplumunun birinci dereceden geçim ve hayat kaynaklarıydı. Ve böyle bir ekonomik sistemin temelinde, Hitit metinlerinde ^É7 Sümerogramı ile ifade edilen, Hititçesi, *parn-*, *pir* olan ve toprakların doğrudan üretime katılmasını sağlayan, Hitit ekonomisinin bel kemiği ve en küçük birimi olan, “Çiftlik”ler vardı (Yakar, 2007: 58; Sevinç, 2008: 17).

⁶Hitit toplumunda asiller ve üst tabaka dışında halkın, hürler ve köleler olmak üzere iki sınıftan oluştuğunu belirtmeliyiz. Aslında Hititler’de bu ayırım, seçme ve seçilme hakkına sahip olup olmamak ya da yönetime doğrudan katılıp katılmamak veya alınıp satılır durumlarının farklı olması değil, gerçekte bu ayırım “insanların ekonomik sistemdeki rolleri” ne, bir başka deyişle ekonomik hayatta aktif olarak yer alıp almadıklarına bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Zaten kölelerin durumlarına bakıldığında bu kişilere köle denilip denilmemesi noktasında tartışılacak durumdaydı. Bu insanlar, –diğer toplumlardaki kölelerin aksine- özgür bir kadınla evlenebilmekte ve kendisine yapılan bir eylem karşısında hakkını aramak amacıyla mevcut yargıya başvurabilmekteydi. Ayrıntılar için bkz. Doğan, 2008: 223.

⁷É (*BİTU*) kelimesi metinlerde değişik anlamlarda geçmektedir. Bunlar: “ev, mekan, yerleşim, çiftlik, aile, arazi”. Ayrıntılar için bakınız: Ünal, 2007 (b): 523.

Ataerkil⁸ bir aile yapısıyla organize olmuş olan bu tarımsal işletmeler, Hitit metinleri açısından bakıldığında genellikle bir ailenin barındığı ve hayatını devam ettirdiği, günümüzdeki anlamıyla bir yuva kavramından çok, bizzat ev halkının da içinde yer aldığı bir üretim mekanizması, bir işletmeydi ve ellerinde bulunan üretim araçlarının (tarlalar, bağlar, bahçeler, otlaklar, hayvanlar) oranına göre de, zengin, orta halli ve yoksul olarak sınıflandırılabilir durumlardı (Sevinç, 2008: 17).

İşletmeleri oluşturan ailelerin niceliklerine gelince; 7-8 kişiden oluşan çekirdek ailelerin yanı sıra, işlenen araziye ortaklaşa sahiplenen evli oğullar ve kardeşler gibi, akrabalığı olan birkaç çekirdek aileden oluşan geniş aileler de vardı (Yakar, 2007: 58).

Çiftlik'lerdeki çalışabilir işgücü sayısı ne olursa olsun işlerin iyice yoğunlaştığı ve aile bireylerinin işlerin altından tek başlarına kalkamayacağı hasat mevsimlerinde geçici işçi kiralandığı da bilinmektedir. Bunlar, çalıştıkları süre boyunca *çiftlik* reisinin emrine girip, işler bitince de bağlarını koparan, belirli bir ücret karşılığında "*mevsimlik işçi*" olarak çalışan özgür insanlardı (Sevinç, 2008: 19, dn. 42). İşçi kiralama işlemi azımsanmayacak yoğunlukta olmalı ki bu durum Hitit kanunlarının muhtelif maddelerinde yer almaktadır. Hitit Kanunlarının 150 ve 158. Maddeleri (İmparati, 1992: 146-149; Galanti, 1931: 31-32), işçi kiralamasını detaylarıyla vermektedir.

1. NAMRA'LARIN HİTİT EKONOMİSİNDEKİ YERİ

Yukarıda tarımın, Hitit devletinin ve toplumunun birinci dereceden geçim ve hayat kaynakları olduğunu ve tarım ekonomisinin temelinde de toprakların doğrudan üretime katılmasını sağlayan, Hitit tarım ekonomisinin bel kemiği ve en küçük birimi olan *Çiftlik*'ler olduğunu belirtmiştik. İşte ortalama 7-8 kişilik personele sahip olan bu *Çiftlik*'lerde çalışacak nüfus azaldığında, NAM.RA bağı ile denge sağlanıyordu. *Çiftlik*'lere yapılan bu personel ilaveleri, Hitit metinlerinde Sümerce bir kelime olan NAM.RA ile ifade bulan, Hititçesi *arnuwala* olan "savaş tutsakları/sürgünler" ile sağlanmaktaydı (Alp, 1949: 245-270). Bu insanlar, Hititlerin, fethettikleri topraklardan sürüp Anadolu içlerine getirdikleri ve ihtiyaç dahilinde istihdam ettikleri canlı savaş ganimetlerdi.

Hitit kralları, Babil ve Asur krallarının da yaptığı gibi, sefer düzenleyip yendikleri ülkelerin halkını yurtlarından uzaklaştırıp kendi ülkesindeki bölgelere yerleştirerek, bir taraftan yenilen düşman memleketlerinin insani güçleri zayıflatılırken diğer yandan da kendi memleketinin ekonomik faaliyetleri için işgücü temin ediyor, ayrıca yerli halkının bir kısmını da savaşlarda kullanabilme imkânı sağlıyorlardı (Alp, 1949: 253). Zaten Hitit tarihini, kuruluşundan, hakimiyet sahasını en yüksek seviyeye çıkardığı M.Ö. 13. yüzyıla kadar toplumun ve ekonominin yapısını şekillendiren hemen hemen her yıl yapılan savaşlar belirlemiş, yakıp yıktıkları ülkelerden ganimet olarak sadece değerli eşya değil, sürü hayvanları ve sivil esirler de getirmişlerdi (Yakar, 2007:56; Reyhan, 2009: 162, dn.23). Bu yönüyle bakıldığında, ekonomisi tarıma bağlı olan Hititler için savaş, savunmadan veya yeni topraklar kazanmadan başka bir anlam kazanmış, ekonomik bir faaliyet şeklini almıştır da denilebilir. Diğer taraftan Hitit kralları da yıllıklarında, savaşlarda yendikleri ülkelerden

⁸ Hitit haneleri baba soyu üzerine kurulmuştu ve başında bulunan en yaşlı üye, en büyük otoriteyi teşkil ediyor ve "ev" ekonomisinin getirdiği nimetlerden yararlanıyordu. Devamı için bkz. Yakar, 2007: 59 vd.

oldukça çok miktarda NAM.RA getirdiklerinden övgüyle bahsetmektedirler. II. Murşili'nin, *"Ve Arzawa ülkesini yendim. Ve ben majeste o (ülkedeki) NAMRA'ları saraya getirdim. Ve onların tamamı 66.000 NAM.RA'dır. Hattuşa Beyleri'nin, yaya askerlerin ve arabalı savaşçuların götürdükleri sivil tutsakların, sığır ve koyunların miktarını saymak imkansızdır."* (Reyhan, 2008: 52, dn.10) sözleri, bu ifadelerle bir örnektir. Ancak II. Murşili'nin bu sözlerinden yola çıkarak Hitit krallarının bu sayıları biraz abartmış olabileceği kanaati doğmaktadır. Çünkü Ünal'ın da belirttiği gibi o zamanın nüfus yapısı dikkate alındığında bu sayı oldukça fazladır. Şöyle ki, getirilen NAM.RA'ların getirildikleri Hitit ülkesinde çalıştırılacakları hesaba katılarak sadece olgun yaştaki ve eli iş tutan erkeklerden seçildikleri dikkate alınır bu rakam yarım milyon insanı etkilerdi ki bu da bütün batı Anadolu halkı demekti (Ünal, 2005: 147). Öte yandan getirilen NAM.RA'ların sayısı konusunda şayet bir abartma varsa bu abartı, Hitit kralların dış ülkelere karşı bir meydan okuma ve gözdağı; ülke içinde ise hem siyasi olarak hem de halkın son derece ihtiyaç duyduğu işçi ihtiyacını gidermek amacıyla bedava işgücü getirip halka sunarak, Hitit toplumunu ekonomik ve sosyal yönden güçlendirmek, böylece halkın gözündeki değerlerini artırıp halkın kendilerine olan güven ve sadakatini yükseltmek ve pekiştirmek gibi amaçlar hedeflemiş olabilirler. Yine de amaçları her ne olursa olsun kralların getirdikleri NAM.RA'ları beyan etmeleri ve hatta rakam vererek övünmeleri, NAM.RA'lara verdikleri önemin göstergesidir de denilebilir.

Hititler'in sefer düzenlediği anayurtlarından kopartılarak Anadolu'ya getirdiği bu NAM.RA'lar, kral tarafından işçi olarak tarım işletmelerine ya da tapınaklara tahsis ediliyor ve hiç kimsenin mülkiyetine verilmiyor kralın kontrolü altında tutuluyorlardı. Herhangi bir hareket özgürlükleri yoktu. İşçi olarak yerleştirildikleri tarlalardan veya tapınaklardan çıkmaları kesinlikle yasaklanmış olup, ülkelerine veya bir başka yere gidemiyorlardı. Öyle ki bir başka ülkeye kaçmaları durumunda geri alabilmek için o ülkeye diplomatik yollardan baskı bile uygulanıyordu (Reyhan, 2009: 162, dn.23). O halde bu insanların Hitit ülkesindeki tarımsal işgücü ihtiyacını önemli ölçüde giderdikleri ve devlet ve dolayısıyla Hitit kralları nezdinden son derece önemli bir yer teşkil ettikleri muhakkaktır.

Çiftliklerde çalıştırılan personel ve ırgatların en başında, kuşkusuz tımar yükümlülüğünü üstlenen kişilerin aile bireyleri yanında, işte bu NAM.RA'lar geliyordu. Arazinin büyüklüğüne ve verimliliğine göre geçici işçi kiralayabilmekle beraber devlet, hem verimi hem de alacağı verginin (*şahhan ve luzzi*) miktarını artırabilmek için çoğu kez karın tokluğuna yani bedavaya çalıştırılan bu işçileri çiftliklere dağıtıyordu. NAM.RA'ların listelerinin tutulduğu metinlerden bir tanesinin verdiği bilgiler, çiftliklere kaçır kişi olarak dağıtıldıkları hakkında bilgiler vermektedir:

"Uşhaniya kentinde kral şöyle bir karar aldı: İçlerinde otuzar köle (NAM.RA) bulunan iki hane. ... evi. Kipitta kentinde kral Güneş Tanrısı için şunu belirledi: İçinde 10 köle bulunan bir ev. ... Kral Hanhana(?)'lu insanları Innarauwa'ya verecektir. 4 koşum öküzü, ... Uşhaniya kentinden 100 adet koyunu (da) birlikte verecekler(?). Tuz işçilerine ait 100 adet koyun. ... 20 keçiyi Pihanaya kirlardan temin edecektir. Ziraat aletlerini yapacaklardır. 15 (ölçek?) ürün verecektir(?). Tenizida kentinde Tanrı Pirwa için kral şunu belirledi: Her birinin içinde onar köle bulunan 4 hane; çobanları, atları, 4 sığır, 30 koyunu Tummana kralı (beyi) temin edecektir. 30 ölçek hasılatı vardır(?). Piddaniya kentinde kral Tanrı Pirwa için şunu belirledi: İçinde 10 köle bulunan bir hane. Şarmanzana köyü sakinleri. İçlerinde yirmişer köle bulunan 2 hane. Daharili adamları ... İçinde 10 köle bulunan 1 hane.

Rahip eskiden beri olanı(dır)?. Toplam olarak 4 hane 40 köle 20 koyunu Tummana kralı temin edecektir. 30 ölçek ürünü vardır(?).”(Ünal, 2007(a): 72-73, dn.,81.)

Yine, bir Hitit kralının kale kumandanına emirlerini içeren fermanında, NAM.RA’ların yerleştirilmelerine ve tarımsal üretime katılmalarına yönelik olarak, tarımsal alanların tahsis edilmesi ve sayım yoluyla kayıt altına alınması, kullanım biçimleri ve süreleri ile verilen teşviklerin kapsamıyla ilgili emir ve talimatlar anlatılmaktadır:

“Eğer (diğer bir bölgeden alıp getirilen) bir göçmen ülke içinde oturuyorsa, onu erzak(?), tohumluk, sığır ve koyun (tahsis etmek suretiyle) gözet! Ona peynir, ayran(?) ve yün temin et! Eğer göçmen ülkeden giderse, kim onun yerinde kalırsa, ona to[hum]luk ver! O yeterli tarla ile dolu olsun! (Ona bol miktarda tarla sağlansın!) Ona derhal veriyi (?) (hediye?) sunsunlar!

(Başka yerlerden uzaklaştırılıp getirilen) göçmenlere ekin ektikleri zaman kale kumandanı [her b]akımdan dikkatli olsun! Eğer (onlardan) biri şöyle derse: “Bana tohumluk ver! Onu tarlama ekeceğim! Sonra (hasat zamanı) (ekin) yığını (olarak) yığacağım!” (Bu konu) üstüne kale kumandanı dikkatli olsun! Hasat zamanı olunca, (göçmen) o tarlayı biç[sin] (ve aldığı tohumluğu teslim etsin)!

Kaybolan bir silah adamının boş olan tarlaları (eğer onlar ona) hediye(?) (olarak verilmiş ise), onların hepsi senin tarafından kaydedilmiş olsun! Göçmenler verdikleri zaman, ona (gideceği?) y[er]i derhal gösterebilir! Araziye sevk edilmiş olanlara inşaat konusunda dikkatli ol! O iyi inşa edilmiş olsun!” (Alp, 2001, s.81)

III. Hattuşili’nin Kaşka mıntıkasında bulunan veya bu bölgeye komşu olan Tiliura şehri ile akdettiği anlaşma KUB XXI 29 (Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz. Alp, 1949: 245-246) özel bir önem taşımaktadır. Bu anlaşmanın I. sütunu şu sözleri içermektedir:

11 ^{URU} Ti-li-u₂-ra-aš URU-aš IŠ.TU UD.KAM I Ha-an-ti-li

12 dan-na-at-ti-iš e-eš-ta na-an A.BI.IA

13 ¹Mur-ši-li-iš EGIR-pa u₂-te-it a-še-ša-nu-ut-ma-an [X]

14 na-a-vi SIG₅-in a-še-ša-nu-ut-ma-an a-pı₂-e-el [X]

15 IŠ.TU NAM.RA ^{GIŠ}KU tar-ah-ha-an-ti-it

16 an-na-al-li-uš-ma-kan₂ku-i-e-eš LU₂.MEŠ [^{URU}Ti-li-u₂-ra ^{LÚ}₂.MEŠ APIN.LAL]

17 EGIR-an e-šir na-aš-kan₂ ar-ha [da-ah-hu-un]

18 na-aš ^DUTU^{SI} EGIR-pa u₂-ua-t[e-nu-un]

19 na-aš EGIR-pa I.NA ^{URU}T[i-li-u₂-ra a-še-ša-nu-nu-un]

“11 Tiliura şehri Hantili'nin gününden beri
12 boştu. Babam Murşili onu
13 tekrar inşa etti, fakat
14 onu iyice iskan etmedi. Onu
15 silah ile yendiği NAM.RA'ları ile iskan etti.
16 sonradan [çiftçi?] olan [Tiliura'nın]
17 eski sakinlerini çekip [aldım]
18 ve (ben) majeste, onları geri geti]rdim]
19 ve onları tekrar Tİ[liura]'da [iskan ettim].”

Bu metinde, Tiliura Şehri'nin, memleketlerinden koparılarak getirilen NAM.RA'larla iskan edilişi açıkça anlaşılmaktadır. Ancak, iskanın tamamen NAM.RA'larla mı yapıldığı; yoksa NAM.RA'ların yerli ahalinin yanında mı iskan edildikleri tam olarak anlaşılamamaktadır.

NAM.RA'lar, çoğunlukla eli iş tutan erkeklerden oluşuyordu. Arazi ve otlaklar söz konusu olduğunda bu ırgatların topraklarla birlikte sayılmaları ve böyle muamele görmeleri de, (Ünal, 2007(a): 72-73, dn.,78) bunun kanıtı olarak değerlendirilebilir. Getirilen bu NAM.RA'ların, getiriliş amaçlarından birisi ve en önemlisinin Hitit ülkesinde tarımsal işletmelerde istihdam edilmesi olduğuna göre bu insanların erkeklerden tercih edilmesi son derece doğal ve mantıklıdır. Ancak getirilen ganimetlerden bahseden KUB XXVI 69,(Metnin transkripsiyonu ve tercümesi için bkz. Alp, 1949: 247-248) NAM.RA'ların aynı zamanda kadın olabileceğini de göstermektedir:

10 nu-kan 2 XII NAM.RA ŞA¹UR.ŞA[G]

11 I.NA^{URU}I-ia-u₂-pa-pa EGIR-an [da-ah-hu-un]

12 II SAL^{URU}I-u₂-mi-ia-tal-?-li₂?

13 II SAL^{URU}I-u₂I? -te-li I SAL^{URU}[...]

14 II^{SAL}E.PIŞ BA.BA.ZA É^{1D}XXX-SUM[X]

15 I ŞAL^{URU}Za-al-pu-ut-ta EGIR-a[n da-ah-hu-un]

16 ŞU.NIGIN XX NAM.R[A.M]EŞ^{URU} Dur-x [-ş]a?

“10¹UR.SAG’in on iki NAM.RA’sını

11 İyaupapa şehrinde sonradan [aldım].

12 İyaupapa Şehrinden iki kadın,

13 İ. Şehrinden iki kadın, [...] şehrinden bir kadın,

14^{1D} XXX-SUM’un evinden iki çorba (?) - hazırlayıcı kadın

15 (ve) Zalputta şehrinden bir kadın sonradan [aldım].

16 Ceman D. Şehrinden yirmi NAM.RA.”

Metinde, getirilen NAM.RA’ların kadın oldukları aşıkardır. Ancak bu durumun ihtiyaç dahilinde bir istisna olduğu ve getirilen NAM.RA’ların önemli bir çoğunluğunun, asıl getiriliş amaçlarına da uygun olarak, erkeklerden oluşturulmuş kanaatimizi yinelemek isteriz.

2.NAMRA’LARIN HUKUKİ DURUMU VE DEVLET NAZARINDAKİ STATÜLERİ

NAM.RA’ların hukuki durumu tartışılmıştır. NAM.RA’ları birer “devlet kölesi” olarak tanımlayan Ünal, tıpkı Eski Roma’daki büyük çiftliklerde (*latifundium*) kölelerin karın tokluğuna çalıştırıldığı gibi, savaşlarda işgal edilen düşman ülkelerinden getirilen on binlerce sürgün erkeğin Hitit ülkesindeki çiftlikler arasında paylaştırıldığını, NAM.RA’ların tamamen devlet kontrolünde hatta baskısı altında yaşamlarını sürdürmek zorunda olduklarını ifade eder, (Ünal, 2007(a): 72). Buna karşılık Doğan ise, bu insanların Roma’dakilerden farklı olduklarını, özgür bir kadınla evlenebilmeleri, kendilerine yapılan bir haksızlık durumunda, haksızlığı yapanın durumuna bakılmaksızın yargıya başvurabildiklerini belirterek, bu kişilere köle denip denmemesi noktasında tartışılması gerektiğini ifade etmektedir (Doğan, 2008: 223).

Hukukî statüleri bir yana, başarılı Hitit askeri seferleri neticesinde getirilen bu sivil esirlerin⁹ tarım ekonomisi içine çekilmesi, hiç şüphesiz kralın oldukça büyük arazi mülkleri tahsis ettiği arazi sahiplerinin de işine yaramış olmalıydı.

Her şeye rağmen Hititler’in NAM.RA’lara önem verdiği, devlet nazarında kısmen de olsa ayrıcalıklı bir yerinin olduğu görülmektedir. Şöyle ki bir şehrin isyanı esnasında bu şehrin erkeklerinin ölüm cezasına çarptırılması emredildiği halde NAM.RA’ların ise sadece

⁹ Sedat Alp, NAM.RA’ların “Esir” olarak tercüme edilmesine karşı durmuştur. Ayrıntılar için bkz. Sedat Alp, 1949, s.246.vd.

Büyük Kralın huzuruna getirilmesinin emredilmesiyle yetinildiği görülmektedir (Alp, 1949: 246-247):

25 *ma-a-an-kan₂ KUR-ia-maiš-tar-na I URU^{LUM}ua-nš-da[-a-i nu] KUR^{URU}IŠ-mi-ri-ka an-da a-ar-te-ni^L[^{U2}GAL. ŠU.NU]*

26 *IŠ.TU LU₂.MEŠ ku-en-te-en NAM.RA-ma MA.HAR^DU[TU^{ŠI} u₂-ua-t]e-et-ten GUD.HI.A-ia UDU.HI.A šu-um-me-e-eš [e-ip-ten]*

27 *ma-a-an-kan₂ A.NA URU^{LIM}-maiš-tar-na I É^{TUM}u[a-aš-da-a-i] a-pa-a-at É-ir LU₂.MEŠ-it a-ku SA[G.GIM₃.IR₃. MEŠ-ma MA-HAR^DUTU^{ŠI}]*

28 *u₂-ua-te-et-ten GUD.HI.A-ma-za UDU.HI.A šu-me-e-eš e[-ip-ten ma-a-a]n I-EN LU₂-ma ua-aš-da-a-i na[-an ku-en-te-en]*

“25 Eğer memleket içinde bir şehir günah [işlerse ve] (siz) İšmirika memleketine varırsanız, [başlarını]

26 erkeklerle (birlikte) öldürün. Fakat NAM.RA’ları m[ajestenin] huzuruna [getir]in ve koyunlarla sığırları siz [alın].

27 Eğer şehir içinde bir ev gün[ah işlerse], o ev (halkı) erkeklerle (birlikte) ölsün. Fakat u[şakları majestenin huzuruna]

28 getirin ve sığırlarla koyunları siz a[ln]. Fakat [eğer] bir erkek günah işlerse, [onu öldürün]”.

Bu son durumda ifade ettiğimiz NAM.RA’lara verilen önem, Büyük krallığın vasallarıyla olan münasebetlerine de yansyordu. NAM.RA’lar Büyük Kral ile komşu vasalları arasında birçok defa müzakere veya mücadele konusu oluşturmaktaydı. Çünkü Vasallar Büyük krala ait olup kendi bölgelerine sevk edilen veya kaçmış olan NAM.RA’ları ellerinde tutmak istiyorlardı. Vasallarla yapılan anlaşmalarda genellikle NAM.RA’ların geri verilmesi şart koşuluyor ve yemine tabi tutuluyorlardı. Öyle ki NAM.RA’ları iade etmemek savaş sebebi sayılıyordu (Alp, 1949: 249., dn.20,21,22.).

Bu son iki durumun da teyit ettiği gibi NAM.RA’lar Hitit Devleti için bir hayli önem arz etmekteydi. Zaten onların hukuki durumları, hürlerle köleler arasında oluşturulmuş yeni bir sosyal sınıf şeklinde idi. NAM.RA’lar krala karşı sorumlu olmakla birlikte, köleler gibi münferit sahiplerinin arzularına bağlı değillerdi. Bunlar III.Hattuşili’nin kendi hal tercümesinde sosyal bir sınıf olarak hürlerle karşı karşıya anılmaktadır (Alp, 1949: 249, dn.24). Bu bilgilere göre NAM.RA’ların hukukunun özgür tebaaya göre daha az olduğu görülmektedir. Ancak bu kısıtlılıklarının yerleştirildikleri bölgelerden dışarı çıkamamaları çerçevesinde olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çünkü Hitit Kanunları, NAM.RA’ları sosyal bir sınıf olarak tanımakla beraber, onlar için de köleler hakkında olduğu gibi hürlerden ayrı ceza hükümlerini içermemesi, hürlerle uygulanan ceza hükümlerinin NAM.RA’lara da uygulanabileceği düşüncesini akla getirmektedir.

Her ne kadar hukuken çok zayıf bir durumda olmasalar da NAM.RA'lar, -yüksek ihtimalle güç yaşam koşullarının bir sonucu olarak- her fırsatta ülkelerine kaçmaya çalışırlardı. Kaçan NAM.RA'lar muhtemelen karın tokluğuna çalıştırılan kesimden olmalıydı. Belki de bu firarların önüne geçebilmek için artık NAM.RA'lara da toprak tahsis edilerek bağlanmaya çalışılmaları hedeflenmişti. Bu firarlar Hatti toplumunda o kadar yaygın olmalıydı ki bu konu, Hitit Kanunu'na kadar girmişti. Yasaların 22. maddesine göre (İmparati,1992: 46-47 ; Galanti, 1931: 9) bir köleyi kaçarken yakalayıp geri getiren köle avcısına mükafat olarak sadece para değil, yakaladığı yerin uzaklık durumuna göre yakalama esnasında eskittiği ayakkabılarının yerine yenisi de veriliyordu.

Maddeye göre:

§ 22.

(56) *ták-ku ÍR-aš hu-u-wa-i na-an EGIR-paku-iš-ki u-wa-te-iz-zitá[(k-kuma-an-ni-in-ku-an)]*

(57) *e-ip-zi nu-uš-ši^{KUŠ}E.SIR-ušpa-i tak-ku ki-e-iz ÍD-az 2 [(GÍN KÚ.BABBAR pa-a-i)]*

(58) *Ták-ku e-di ÍD- az nu-uš-ši 3 GÍN KÚ.BABBAR [(pa-a-i)]*

56. Eğer bir köle kaçarsa ve biri onu geri getirirse, eğer yakınlarda

57. <onu> yakalarsa, o zaman o ona (1) ayakkabı versin; eğer nehrin (2) bu tarafında <onu yakalarsa> iki şekel gümüş versin,

58. eğer nehrin ötesinde <onu yakalarsa> o zaman o ona (1) üç şekel gümüş versin.

Ayrıntıları çok açık olmamakla beraber NAM.RA'ların tamamının aynı muameleye tabi tutulmadıkları görülmektedir. Bir kısmı yukarda değindiğimiz gibi bazı çiftlik sahiplerinin yanlarında istihdam edilirken; diğer bir kısmı ise herhangi bir yerde iskan edilerek orada kendilerine tahsis edilen tarım arazilerinde, kendi işletmelerinde çalışabiliyorlardı. İkinci durum söz konusu olduğunda devlet, işletmenin tesisi için gerekli olan arazi, tohumluk, gıda maddesi, elbiselik yün, büyük ve küçük baş hayvan vererek altyapıyı sağlıyor, bundan sonra işletmenin devam ettirilmesi ise buraya yerleştirilen NAM.RA'lara kalıyordu (Alp, 1949: 254). Devletin kendilerine tahsis ettiği tohumluk ve diğer maddeler, muhtemelen arazinin terk edilmesi anında iadesi gereken avans niteliğinde olmalıdır. Çünkü tahsis edilen arazi kendilerine mülk olarak verilmiyordu ve yalnız orada kaldıkları müddetçe araziden faydalanabiliyorlardı. Verilen arazinin terk edilmesi aynı zamanda kazanılan hakların da kaybedilmesi demektir (Alp, 1949: 255).

NAM.RA'lara tahsis edilen arazi, -diğer tahsisatlarda olduğu gibi- *šahhan* ve *luzzi* gibi vergilere tabi tutulmuştu. Ancak kendilerine arazi tahsis edilen NAM.RA'lar, *šahhan* mükellefiyetinden üç yıl muaf tutuluyorlar, dördüncü yıldan itibaren ise diğer tımar

sahipleriyle aynı oranda olmak koşuluyla vergilerini vermeye başlıyorlardı. Bu durum Hitit Kanunu'nun 112. Maddesinde (İmparati,1992: 126-127) şu şekilde ifade bulmaktadır:

§ 112.

(21) [ták-ku A.NA NAM.RA^{HI.}] A.ŠA^{LAM}ŠA LÚ^{GIŠ}KU hal-ki-in pi-an[(-zi)]

(22) [MU. 3. KAM ša-ah-ha-an] Ú.UL i-ya-an-zi I.NA MU.4.KAM-maša-a[h-ha-an]

(23) [(e-eš-šu-u-wa-an IT.T)]I LÚ^{MEŠ GIŠ}KU da-a[(-i)]

21. [Eğer sivi]l [tutsaklara] (2) bir zanaatçının ekin alanı ve buğday verilirse,

22.[üç yıl boyunca şahhan] yerine getirme (3) sinler (4), ama dördüncü yıl ša[hhan']ı

23. zanaatçıların aynı oranında yerine getirmeye başlasın.

Maddede bildirilen ilk üç yıl için geçerli olan bu vergi muafiyeti, bir taraftan sık sık ülkelerine kaçmaya çalışan NAM.RA'ların bu firarlarının önüne geçmek; diğer taraftan da özellikle çalışabilecek durumda olan erkeklerden seçilerek getirilen bu etkin işgücünü, devletin temel üretim kaynağı olan toprağa yerleştirip tarımsal üretimi artırmaya yönelik olmalıdır. Ayrıca maddenin son cümlesinde belirtilen diğer arazi sahipleriyle aynı oranda vergi uygulaması, arazi sahibi NAM.RA'larla yerli arazi sahiplerinin, en azından arazi sahipliği konusunda eşit haklara sahip olduğunu göstermesi açısından dikkate değerdir.

Öte yandan kanun kitabının 40. Maddesi (İmparati,1992: 58-61) NAM.RA'ya arazi tahsisinin yapılabilmesi için araziyi işleyen ^{GIŠ}KU adamının mevcut olmaması şartını getirmiştir.

§ 40.

(37) ták-kuLÚ^{GIŠ}[KU har-]ak-zi LÚIL.KI ti-it-ti-an-za nu LÚ IL.KI te-iz-zi

(38) ki-i ^{GIŠ}KU[-li]-me-it ki-i-ma ša-ah-ha-mi-it nu-za ŠA LÚ^{GIŠ}KU A.ŠA^{HI.A}[^{LA}]

(39) an-da ši-y[a-at-t.]a-ri-ya-zi^{GIŠ}KU-ya har-zi sa-ah-ha-na iš-š [a-i]

(40) ták-ku^{GIŠ}KU[-ma (mi-i)]m-ma-i nu A.ŠA^{HI.A}ŠA LÚ^{GIŠ}KU har-kan ta-an t[-ra-a)n-zi

(41) na-an LÚ^{MEŠ}URU-r [i a]n-ni-eš-kan-zi ma-a-an LUGAL-uš NAM.RA HI.A pa-a-i

(42) nu-uš-šiA.ŠA^{HI.A} [(pi-a)-zi na-aš ^{GIŠ}KU ki-ša-ri

37. Eğer bir za[naatçı(1) kay]bolursa (2) <ve>virIL.KI (3) adamı <ona> ortak olmuş (4) <ise> ve (5) IL.KI adamı derse:

38. 'Bu benim zanaat (6) hakkım<dır>, ama (7) bu benim şahhan<ımdır>; o zaman zanaatçının ekin alanlarını

39. mühür altında (8) elde eder ve zanaatçı hakkını elinde tutar ve şahhan'ı ifaya dev[am] eder.

40. [Ama] eğer zanaatçı hakkını reddederse (9) o zaman zanaatçının (10) ekin alanlarını boş ilan eder[ler] (11).

41. ve kent adamları (12) onu işlerler. Eğer (13) kral bir sivil tutsak (14) verirse,

42. o zaman ona ekin alanları tahsis edilir (15) ve o zanaatçı olur (16).

Bu maddenin son hükmü, NAM.RA'ların devlet nazarındaki yeni statüleri açısından bakıldığında dikkate değerdir. Bu hükme göre ilgili arazi tahsis edildikten sonra NAM.RA'ların ^{GİS}KU adamı oldukları görülüyor. Yukarıda, kendilerine tarım arazisi tahsis edilen, görev ve yetkilerini doğrudan saraydan alan *ilku* adamları ile; görev ve yetkilerini yerel otoritelerden alan ^{GİS}KU adamlarından ayrıntılarıyla bahsetmiş, zamanla *ilku* görevleri ile ^{GİS}TUKUL görevleri iç içe geçip, *ilku* adamları ile ^{GİS}TUKUL adamları ortaklaşa hareket etmeye başladıklarını belirtmiş, bir *ilku* görevlisinin statüsünün bir ^{GİS}KU görevlisinin statüsünden -görevi hangi otoriteden aldıklarından başka- çok farklı olmadığını vurgulamıştık. Neticede devlete ait tarım arazilerinin bu iki "hür" insan gurubuna verildiğini ve "hür" olmak "insanların ekonomik sistemdeki rolleri" ne bağlı olarak ortaya çıktığını, mutlak monarşinin hüküm sürdüğü Hitit Devleti'nde "hürler" olarak adlandıracağımız sosyal tabakanın "toprak üzerindeki kullanım hakları" doğrultusunda kendi içinde farklılık gösteren insanlardan oluştuğunu belirtmiştik. İşte bu noktada NAM.RA'ların da toprağı kullanma hakkını elde edip ^{GİS}KU statüsünü elde etmeleriyle birlikte -en azından kendilerine toprak tahsis edilenlerin- Hitit toplumunda "hür" insan oldukları sonucunu elde edebiliriz.

SONUÇ

Hititler, Eskiçağ Anadolu tarihini uzunca bir süre biçimlendirmiş, M.Ö. 2. Binyıl Anadolu'sunda Hititler Dönemi yaşanmıştır.

Devletleri ayakta tutan siyasi ve askeri kurumlar düzenli ve uyumlu olmalıdır. Bu durum ise, ancak iyi idare edilen, dönemi itibariyle işlevsel bir ekonomik sistemle desteklediği müddetçe sağlıklı bir şekilde devam edebilir.

Hititlerin ekonomik sistemlerinin başarılı olmasında, Hitit kralları, kuruluşundan itibaren uyguladıkları merkezîyetçi idarî yapısı ile zamanının ve coğrafi şartların kaçınılmaz sonucu ve temel ekonomik faaliyeti olan tarımsal üretimi birleştirerek oluşturdukları ekonomik sistem oluşturmuşlardır. Bu sisteme göre, tarıma elverişli bütün devlet arazileri, mülkiyeti devlette kalmak şartıyla ve belli vergiler karşılığında işletmelere ayrılıp, yine devletin belirlediği kurullarla işletilmek üzere dağıtılmıştır.

Hititler, ziraate konu olan bu topraklarda tarımın başıbozuk bir hal almaması için gerekli bütün tedbirleri almışlar, Hitit toplumsal hayatını düzenleyen Hitit Kanunu maddelerinin büyük bir kısmı tarımsal faaliyetlerin düzenlenmesi ile ziraatin korunmasına yönelik cürümlerle ilgilidir. Tarım işletmeleri, belirlenen kurallar çerçevesinde, idareciler vasıtasıyla sürekli kontrol altında tutulmaktadır.

Hitit devlet sisteminde bütün Hitit topraklarının gerçek sahibi olarak büyük kralın, arazi ve mülklerin saygın kişilere, dini kurumlara, çeşitli guruplara ve şahıslara verilmek üzere ayırım ve dağılımına karar verme hak ve yetkisine sahip olduğu anlayış ile, yine Hitit idare sistemindeki merkeze sıkı sıkıya bağlı devletçiklerle vasallık esasına göre oluşturulan feodal idare sistemiyle de paralellik gösteren bir iktisadi sistemdir.

Hitit ekonomik sisteminde, zaferle neticelenen askeri seferlerde yendikleri ülkelerden getirilen, eli iş tutan ve çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu NAM.RA adlı savaş tutsakları/ganimetler son derece önemli bir yer teşkil etmektedir. NAM.RA'lar yoğun işgücüne ihtiyaç duyulan tarımsal faaliyetlerin aksatılmadan yürütülmesinde adeta bir kurtarıcı vazifesi görmektedirler. Kral tarafından işçi olarak tarım işletmelerine ya da tapınaklara tahsis edilmekte ve hiç kimsenin mülkiyetine verilmeyip kralın kontrolü altında tutulmaktadır ki bu durum devletin mezkeziyetçi siyasi yapısının göstergesi olması açısından dikkate değerdir.

NAM.RA'ların hukuki durumları her ne kadar tartışılrsa da devlet nezdinde neredeyse ayrıcalıklı bir yerlerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun temel mesnedi devletin yegane ekonomik faaliyeti olan tarımsal üretimin devamına sağladıkları katkıdan dolaydır. NAM.RA'lara zamanla toprak tahsisinin yapılması da bu düşünceyi doğrular niteliktedir.

Hitit toprak sisteminde işgücü olarak çok önemli bir yere sahip olan NAM.RA'lar, askeri ve siyasi açılardan da ayrı bir öneme sahiptir. Savaş olağan bir devlet olan Hititler hemen her yıl ilkbahar aylarından itibaren sefere çıkmaktadırlar. Bu askeri seferler neticesinde mağlup olan devletlerdeki çoğunlukla eli iş tutan erkekler toplanarak Hitit ülkesine getirilmektedir. Böylece ülke içindeki tarımsal işletmelerdeki işgücü ihtiyacı giderilerek tarımsal faaliyetlerin devamı sağlanmakta ve böylece hem yerli Hitit halkının sefere çıkmalarına imkan verilmekte, hem de düşman memleketlerinin kullanılabilir insan kaynaklarına verilen zararlar, söz konusu devlet veya krallığın bir daha kendilerini toparlamalarını zorlaştırmaktadır ki bu durum, Hitit kralların işlerini oldukça kolaylaştıran bir durumdur. Öte yandan ekonomisi tarıma bağlı olan Hititler için savaş, savunmadan veya yeni topraklar kazanmadan başka bir anlam kazanmış, ekonomik bir faaliyet şeklini almıştır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1998) ,Türkiye'nin Kültür Sorunları ve Anadolu Uygarlıklarının Dünya Tarihindeki Önemi, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Alp, S. (1947) “ Hitit Kralı IV. (?) Tuthaliya'nın Askeri Fermanı” ,*Belleten* C. XI, 43, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 383-402.
- Alp, S. (1949) “Hititler’de Sosyal Sınıf NAM.RA’lar ve İdeogramın Hititçe Karşılığı” , *Belleten*,C. XIII, S.50, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 245-270.
- Alp, S. (2001). Hitit Çağında Anadolu Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar, Ankara: Tübitak Yayınları.
- Atakum, Ç, Tanyeri Erdemir, T, Erdem, D, v.d. (Ed: Koç, İ) (2006). Hititler O.D.T.Ü. Yayınları.
- Bryce, T. (2002). Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum (Çev. Müfit Günay), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- De Martino, S. (2006). Hititler (Çev. Erendiz Özbayoglu), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Diñcol, M. A. (1982). “Hititler”, Anadolu Uygarlıkları Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi I. Ankara: Görsel Yayınları, 18-120.
- Doğan, E. (2008). “Yabancılaşmaya Karşı Hitit Hukuku”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Cilt I., Çorum, 215-226.
- Eğilmez, M. (2005). Hitit Ekonomisi, İstanbul: Türk Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları.
- Erkut, S. (1990). Hititçe’deki GIS TUKUL Hakkında”, X. Türk Tarih Kongresi’nden ayrışım, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ertem, H. (1987). Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu’sunun Florası, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Galanti, A. (1931). Hitit Kanunu, İstanbul: Bankalar Matbaası Yayınları.
- Gurney, O. R. (2001). Hititler (Çev. Pınar Arpaçay), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İmparati, F. (1992) Hitit Yasaları, Ankara: İtalyan Kültür Heyeti Yayınları.
- Kınal, F. (1962). Eski Anadolu Tarihi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Macqueen, J.G. (2001). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu (Çev. Esra Davutoğlu), Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Memiş, E. (1995). Eskiçağ Türkiye Tarihi, Konya: Öz Eğitim Yayınları.
- Özcan, K. ve Karauğuz, G. (2008)“Hitit Çağı Toprak-İnsan İlişkileri”, VII. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Cilt II., Çorum, 579-590.
- Reyhan, E. (a) (1998). “Ana Hatlarıyla Hitit İdari Sistemi”, Türkiye’de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri, Ankara, 189-211.
- Reyhan, E. (b) (1998). “Hititlerde Toprak Tahsisi”, III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri, Ankara, 481-489.
- Reyhan, E. (2008). “Bir Hitit Metni: Asker Yemini”, Eskiçağ’dan Modern Çağ’a Ordular –Oluşum,Teşkilat ve İşlev-,(Ed:Feridun M. Emecen), İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Reyhan, E. (2009). “Hititlerde Devlet Gelirleri, Depolama ve Yeniden Dağıtım”, Gazi Akademik Bakış Dergisi, C. 2, S. 4, Ankara, 157-174.

Sevinç, F. (2008). “Hititler’in Anadolu’da Kurdukları Ekonomik ve Sosyal Sistem”, SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi, 17, 11-32.

Ünal, A. (2007) (a). Anadolu’nun En Eski Yemekleri *Hititler ve Çağdaş Topumlarda Mutfak Kültürü*, İstanbul: Homer Yayınları.

Ünal, A. (2007) (b). Hititçe Çok Dilli El Sözlüğü, Hamburg.

Ünal, A. (2005). Hititler Devrinde Anadolu III, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Yakar, J. (2007) ,Anadolu’nun Etnoarkeolojisi *Tunç ve Demir Çağlarında Kırsal Kesimin Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Çev: Selen Hırçın Riegel) İstanbul: Homer Yayınları.

19. YÜZYILIN İLK YARISINDA ÇORUM'UN DEMOGRAFİK YAPISI

Serpil SÖNMEZ

ÖZET

Bu çalışma Çorum'un 19. yüzyılın ilk yarısındaki demografik yapısını tespit etmeye yönelik bir deneme mahiyetindedir. Çalışma iki ana tarihi kaynaktan elde edilen verilere göre yapılmıştır. Bu iki tarihi kaynak, biri H. 1246 (M.1830), diğeri H.1260 (M.1844) tarihlerinde yapılmış olan nüfus sayımlarının kaydedildiği nefis-i Çorum nüfus defterleridir. Bu çalışma sonucunda Çorum şehir nüfusunun 16. yüzyıldan Tanzimat'a kadar geçen uzun dönemde büyüklük bakımından değişiklik göstermediği söylenebilir. 19. yüzyıl ortalarında Çorum'da yaklaşık 10.500 kişi yaşamaktadır. Şehirde hane büyüklüğünün yaklaşık 4,8'dir. Şehirdeki erkek nüfusun % 1,85'i göçmen olarak gelmişken, % 7,68'i gurbetçi veya firari olarak şehir dışına gitmiştir. Bunlara ek olarak bu çalışma sonucunda Çorum şehrinin, eyaletin merkezi olan Sivas şehrine göre biraz daha yaşlı bir nüfus barındırdığı; Çorum'da yetişkin erkek nüfus içinde meslek/iş sahibi olma oranının % 57,7; İş göremez (amelmande) olanların oranının % 6,47; Sakat ve hastaların oranının % 4,2; 6-13 yaş grubunda okullaşma oranının % 21 olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca şehir halkının neredeyse tamamının (% 98,4) oturduğu evin sahibi olduğu ortaya çıkmıştır. Çorum'da icra edilen meslekler incelendiğinde en yüksek istihdamın ayakkabıcılık, dokuma ve dericilik iş kollarında olduğu görülmektedir. Bu durum, şehrin iktisadi hayatında en fazla üretimin bu iş kollarında gerçekleştirildiğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Çorum, Nüfus, Hane, Yaş, Esnaf, Meslek, Eğitim, Göçmen, Gurbet.

THE DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF ÇORUM DURING THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

ABSTRACT

The present study was an attempt to determine the demographic structure of Çorum during the first half of the 19th Century. The study was based on data from two main historical resources, namely the Çorum civil registration records based on the censuses dated 1246 AH (1830 AD) and 1260 AH (1844 AD). It could be suggested as a result of the study that the urban population of Çorum did not change in size during the extended period between 16th Century and *Tanzimat* (Reforms). Approximately 10,500 people resided in Çorum during the mid-19th Century. Approximate household size in the city was 4.8. While 1.85% of the male population immigrated to the city, 7.68% left the city to work elsewhere or to run away. In addition, the population in Çorum was older than that of Sivas, the provincial center, where the rate of the occupied/employed, of the individuals with incapacity, and of the disabled and sick in the adult male population was 57.7%, 6.47%, and 4.2% respectively. The rate of schooling in the 6-13 years age group was 21%. Furthermore, it was seen that almost all of the residents (98.4%) owned the house they resided. The highest employment rates among the occupations in Çorum were seen in shoe making, weaving, and leather production and trade, suggesting that the said lines of work accounted for the largest volume of production in the economic life of the city.

Keywords: Ottoman, Çorum, Population, Household, Age, Merchant, Occupation, Education, Immigrant, *Gurbet* (Working Abroad).

GİRİŞ

Çorum'un içinde yer aldığı bölge eski bir yerleşim alanıdır. Arkeolojik kazılar bu bölgede iskanın M.Ö. 4000-3000 tarihlerinde başladığına işaret etmektedir. M.Ö. 2000 yıllarında burada önce Hattilerin daha sonra da Hititlerin hâkimiyeti tespit edilmiştir. Hititlerden sonra Friglerin ve Perslerin egemenliğine giren Çorum yöresi bir dönem Pontus krallığı ve Roma İmparatorluğu hâkimiyetinde de kalmıştır. Roma İmparatorluğu'nun doğu ve batı olarak ikiye ayrılmasından sonra Çorum ve yöresi Doğu Roma İmparatorluğu'nun sınırları içinde kalmıştır.

Anadolu Selçuklu devleti döneminde Çorum kervan yolları üzerinde olmadığından Sivas, Amasya ve Tokat gibi bir gelişim gösterememiştir. Bununla birlikte Anadolu'dan Karadeniz sahiline, Sinop ve Samsun limanlarına giden iki kervan yolundan biri Çorum'un batısından diğeri ise doğusundan geçiyordu. Ayrıca Çorum'da Anadolu Selçuklu dönemine ait mimari bir yapı olmayışını dikkate alan bazı araştırmacılar Çorum'un gerek Selçuklu gerek Beylikler döneminde sönük bir kasaba olduğu ileri sürmüşlerdir.

Anadolu Selçuklularından sonra sırasıyla Eratna ve Kadı Burhanettin devletlerinin hâkimiyeti altında olan Çorum, Kadı Burhanettin'in Akkoyunlu Beyi Karayülük Osman'a yenilmesinin ardından Osmanlı hâkimiyetine girdi (1398 yılından sonra). Çorum Osmanlı idaresinde her bakımdan (nüfus, fiziki yapı ve ekonomi) gelişme gösterdi. Özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında sanayileşen Avrupa'nın gıda ve hammadde ihtiyacına yönelik olarak Orta Anadolu'nun tahıl ürünleri ve hammaddelerinin Samsun limanından Avrupa'ya ihraç edilmesiyle birlikte, Orta Anadolu'yu Samsun'a bağlayan yol üzerinde bulunan Çorum'un bir ticaret şehri halini aldığı ileri sürülmektedir (Turan, 2008:165).

İdari taksimatta Çorum 1521 yılında Rum eyaletine bağlı bir sancak statüsündedir. Çorum'un tam olarak ne zaman sancak merkezi olduğu bilinmemektedir ancak 16. yüzyıl başlarından 19. yüzyıl ortalarına kadar Çorum sancak statüsünü korumuştur. 16. yüzyıl başlarında Çorum Sancağı beş kazadan oluşmaktadır. Bunlar Çorumlu, İskilip, Osmancık, Karahisar-ı Demirli ve Katar idi. Çorum 1831'den sonra Ankara'ya bağlı bir kaza statüsündedir. Ancak 1836'da tekrar sancak statüsüne getirilmiştir. 1856'da Bozok sancağına bağlı bir kaza yapılmış, 1893 yılında tekrar sancak olmuştur. Üç asra yakın bir süre Sivas Eyaleti'ne bağlı olan Çorum, Osmanlı'nın son döneminde Ankara'ya bağlanmıştır.

1. ÇORUM NÜFUS DEFTERLERİ

Bu çalışmada Çorum'a ait iki nüfus defteri temel kaynak olarak kullanılmıştır¹. Bunlardan Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 1911 numarada kayıtlı olan defterin başlangıç

¹ Her iki nüfus defteri bu çalışma için okunarak değerlendirilmiştir. Ancak 1844 tarihli defter Hacı Haldun Şahin tarafından transkripsiyon edilerek yayımlandığından bu eserden de faydalanılmıştır. Bkz. H.Haldun Şahin, *Çorum Nüfus Defterleri (1837)-(1844)*, Ankara, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.

tarihi H.1246 Muharremdir (M. Haziran-Temmuz 1830). 62x22 boyutlarında olan bu defter 100 sayfadan ibarettir. Defterin ilk 77 sayfasında Çorum şehrinin nüfusu kayıtlıdır. Defter Osmanlı rakamlarıyla numaralandırılmış olmasına rağmen sonradan Latin rakamları ile de numaralandırılmıştır.

Defter incelendiğinde kâtibin şehir nüfusunu mahalle mahalle kaydetmekle birlikte hane bazında kaydetmediği, karışık bir kayıt sistemi kullandığı anlaşılmaktadır. Örneğin hem 1833 Sivas nüfus defterinde hem de 1844 tarihli Çorum nüfus defterinde dikkati çeken, çocukların büyükten küçüğe doğru sırayla kaydedilmesi kaidesine 1830 tarihli sayımda dikkat edilmediği görülmektedir. Zira birçok örnekte küçük çocukların ağabeylerinden önce kaydedildiği tespit edilebilmektedir. Daha ciddi sonuçlara yol açan başka bir durum ise küçük çocukların (13 yaş altı) babalarıyla birlikte kaydedilmesine özen gösterilmemiş olmasıdır. Bu defterde bu durumu destekleyen dikkati çekecek sayıda örnek tespit edilmiştir. Hem bu yüzden hem de kâtibin hane ayırımına önem vermemiş olmasından dolayı 1830 sayımında şehirde kaç hane olduğunu sağlıklı bir şekilde tespit etmek mümkün değildir. Hane sayısı tespit edilemediğinden 1830 yılına ait hane büyüklüğü de tespit edilememiştir.

Kayıtlarda kişilerin lakabı, unvanları, isim ve yaşları ile varsa sakatlıkları belirtilmiştir. Bu defterde kişilerin sadece sakalına dair özellikler belirtilmiştir: *Ak sakallı, kara sakallı, kır sakallı* gibi. Yetişkinlerin mesleğine dair kayıtlar ise son derece sınırlıdır. İmam, muhtar, müezzin, mütevellî gibi bazı dinî ve vakıf görevlileri kaydedilmekle birlikte diğer meslek kayıtları yok denecek kadar azdır. Bununla birlikte kişilerin babalarına ait mesleklere dair birçok kayıt söz konusudur: *meddah oğlu Ali, zincirci oğlu, kaşağıcı oğlu, mayıncı oğlu* gibi kayıtlar buna örnektir. Bu defter üzerinde nüfus vukuat kayıtları olarak adlandırılan işlemler de bulunmaktadır. Doğum, ölüm, gitti-geldi (*ref-amed*) ve mahalleler arası nakil kayıtları bunların örnekleridir. Defterde ilk kayıtlar siyah mürekkeple, nüfus vukuat kayıtları ise kırmızı mürekkeple yapılmıştır.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 1924 numarada kayıtlı Çorum nüfus defterinin başlangıç tarihi H.1260 Şevvaldir (M. Ekim-Kasım 1844). Bu defter 30x86 ebatlarında, toplam 120 sayfadan oluşmaktadır. Ancak 3 sayfası boştur. Deftere her mahallenin hane ve nüfus adetleri ayrıca yazılmıştır. Kayıtlarda hane reisleri en başta, varsa çocuklar büyükten küçüğe doğru sırayla yazılmıştır. Bütün fertlerin boy pos, sakal vb. eşkâlleri, meslekleri, yaş ve sağlık durumları; askerde olanların hangi orduda görev yaptığı belirtilirken çeşitli sebeplerle ihraç edilenler *muhreç*, askerlikten muaf olanlar ise *müsin* olarak kaydedilmiştir (Şahin, 2012:63). Bunların yanı sıra okula giden çocuklar *mekteþ-nişin*, mesleği olmayan yetişkinler *bila-zanâat*, evli olup çocuğu olmayanlar –bekâr zannedilmemeleri için- *müteehhil* olarak ayrıca belirtilmişlerdir. Bunların yanı sıra sayım esnasında şehirde bulunmayanların eşkâlleri -sayımla görevli kişi/kişiler bu kişileri görmediğinden- belirtilmemekle birlikte, bunların yaş, meslek ve niçin şehir dışında oldukları gibi bilgileri kaydedilmiştir.

2. NÜFUSUN BAZI ÖZELLİKLERİ

Çorum Şehri'nin Tanzimat'ın hemen ardından nüfus yapısını ve nüfusun bazı özelliklerini incelemeye geçmeden önce şehrin özellikle 15-16. yüzyıllardaki nüfus büyüklüğü hakkında bilgi vermek ve bahsi geçen döneme ait nüfus tahminleri üzerinde durmak faydalı olacaktır. Osmanlı Devleti'nin 15-16. yüzyıllardaki nüfusu üzerine çalışanların en önemli kaynaklarından birinin tahrir defterleri olduğu ve bu defterlerde vergi

mükellefi olan erkek nüfusun kaydedildiği bilinmektedir. Başka bir ifade ile vergi ödeyebilecek yaşa gelmiş ve iktisadi durumu vergi ödemeye uygun olan erkekler bu defterlere kaydedilmiştir. Bilindiği gibi tahrir defterlerini kullanarak Osmanlı nüfusu üzerinde ilk çalışmaları yapan Ömer Lütfi Barkan'dır. Barkan, bu defterlerden elde ettiği verilerle Osmanlı Devleti'nin 15-16. yüzyıllardaki nüfusunu hesaplamaya çalışırken, bu defterlerde sadece vergi mükellefi erkeklerin kayıtlı olmasının yarattığı sorunu, tahmini nüfus hesaplarında 5 kat sayısını kullanmayı önererek çözmeye çalışmıştır. Yine Barkan'ın kendisinin de belirttiği gibi 5 katsayısını bilimsel bir çalışmanın sonucu olarak değil tamamen sübjektif olarak önermiştir (2000:1413). Barkan'dan sonra bu defterlerden hareketle nüfus üzerine çalışan tarihçiler bu katsayıyı kullanmaya devam etmişlerdir. Ancak nüfus hakkında son 20-30 yılda yapılan çalışmalar tahmini nüfus hesaplarında 5 kat sayısının değil hane için 4, nefer için ise 3 katsayısının kullanılmasının doğru olacağını göstermektedir (Koç, 2013:186)². Bu sebeple Çorum'un 15-16. yüzyıllardaki tahmini nüfus büyüklüğünün hesaplanmasında bu çalışmada nefer için 3, hane için 4 katsayısı kullanılmıştır.

Çorum'un günümüze ulaşan en eski tahrir defteri 15. yüzyıl ortalarına (H. 1554) aittir. Bu defterde "Nefs-i Şehr-i Çorumlu" olarak kaydedilen şehirde vergi mükellefi olan 438 kişi yaşamaktadır. Yine 1530 tarihli bir icmal tahrir defterinde ise Çorum'da 855 evli, 433 bekâr olmak üzere toplam 1288 erkek kayıtlıdır (Korkmaz, 2006:407, 408). 1576 tahririne göre ise Çorum Şehri'nde 1719 evli, 1230 bekar ve 33 de imam, müezzin, hatip vb. olmak üzere toplam 2982 nefer kayıtlıdır (Bulduk, 1992:136-137). Bu verilerden hareketle ve yukarıda belirtildiği gibi nefer sayısı için 3 katsayısı kullanılarak Çorum'un 15. yüzyıl ortalarında tahmini nüfusunun yaklaşık 1300; 1530 sayımına göre tahmini nüfusunun yaklaşık 3900 ve 1576 sayımına göre de yaklaşık 8950 civarında olduğunu söylemek mümkündür³.

19. yüzyıla gelindiğinde ise biri Tanzimat öncesinde diğeri ise Tanzimat'ın hemen sonrasında yapılan iki nüfus sayımına göre 1830 yılında Çorum şehrinde 42 mahallede 4804 erkek yaşamaktadır. Mahalle sayısı aynı kalmak üzere 1844 sayımında kaydedilen erkek sayısı ise 5138'dir. Genel olarak kadın-erkek oranının birbirine yakın seviyelerde seyrettiği kabul edilirse⁴ Çorum'da 1830 yılında yaklaşık 9800, 1844 yılında ise yaklaşık 10.500 kişiden oluşan bir nüfus yaşamaktaydı. Bu nüfus büyüklüğü ile Çorum küçük bir pazar şehri veya kasabası görüntüsü vermektedir (Aktüre, 1978:17).

1830 ile 1844 nüfus sayımları arasında geçen 14 yılda Çorum şehir nüfusunda yaklaşık % 7,14 oranında bir artış olmuştur. Nüfustaki bu artış yıl bazında hesaplandığında, yıl başına % 0,51'e tekabül etmektedir. Bilindiği gibi Endüstri öncesi toplumlarında nüfusun normal yıllık artış hızı % 1-1,5 aralığında kabul edilmektedir (Erder, 1975:285-286). Buna göre Çorum'da 1830-1844 yılları arasında gerçekleşen % 0,51'lik artışın beklenenin altında olduğu söylenebilir. Diğer yandan 16. yüzyılın son çeyreğine ait nüfus tahminleri göz önüne alındığında yaklaşık 270 yıllık bir zaman zarfında şehrin nüfusunda kayda değer bir artış

² Koç'un bu çalışması hem 15-16. yüzyıl Osmanlı demografi tarihi üzerinde çalışan tarihçilerin tahmini nüfus hesaplarında kullanılacak katsayıya dair önerileri bir araya getirmesiyle hem önemli bir kaynak teşkil etmekte hem de hala 5 katsayısının kullanılması sebebiyle varılan yanlış sonuçlara dikkat çekmektedir (Bkz. Koç, 2013:185-187).

³ Barkan'ın önerdiği 5 katsayısını kullanan tarihçilere göre Çorum'da 1554 tahririne göre yaklaşık 2000-2200; 1530 tahririne göre yaklaşık 5000 ve 1576 tahririne göre de yaklaşık 10.000 kişilik bir nüfus yaşamaktaydı (Korkmaz, 2006:407-408; Bulduk, 1992:137)

⁴ Ömer Demirel tarafından yapılan bir araştırmaya göre Osmanlı nüfusunun % 49'u erkek, % 51'i kadınlardan oluşmaktadır (Bkz. Demirel, 2008:1362).

görülmemektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında siyasal ve toplumsal olayların rolü olduğu muhakkaktır ve bu ayrı bir inceleme konusudur.

Çorum'da 16. yüzyılın ilk çeyreğinde⁵ nüfusun % 1'ini Gayrimüslimler oluşturuyordu (BOA TD 387). 19. yüzyıla gelindiğinde ise Çorum tamamen Müslümanların yaşadığı bir şehir olarak karşımıza çıkmaktadır⁶. Dolayısıyla 19. yüzyılın ilk yarısında şehirde hâkim olan dinin İslam, dilin ise Türkçe olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1830 nüfus sayımında hane esasına göre kayıt yapılmadığından 1844 verileriyle hareket edildiğinde Tanzimat'tan 5 yıl sonra Çorum'da hane büyüklüğünün yaklaşık 4,8 olduğu görülmektedir⁷. Sivas şehrinin 1833 yılında yapılan nüfus sayımına göre hane büyüklüğünün şehir genelinde 5,45 olduğu göz önüne alındığında Çorum şehrinde hane büyüklüğünün eyalet merkezine kıyasla bir miktar düşük olduğu ortaya çıkmaktadır.

II. Mahmut döneminde başlayan nüfus sayımlarında genellikle haneye dayalı bir kayıt sistemi olduğu görülmektedir. Bu sisteme göre bir hanenin halkı kaydedilirken hane reisi olanlar ilk sırada kaydediliyordu. Diğer hane üyeleri kaydedilirken hane reisiyle olan akrabalık ilişkisi göz önünde bulunduruluyordu. Örneğin hane reisinden sonra varsa erkek çocukları büyükten küçüğe doğru yazılıyor, ardından hane reisinin erkek kardeşi ve onun erkek çocukları, bundan sonra da varsa diğer akrabalar (amca, yeğen, kayınbirader gibi) kaydediliyordu. Yetişkin hane reisinin olmadığı durumlarda eğer varsa erkek çocuk veya erkek çocukların en büyüğü yaşına bakılmaksızın ilk sırada kaydediliyordu. Bu şekilde 1 yaşındaki bir çocuğun bile hane reisi olarak ilk sırada kaydedildiği örnekler bulunmaktadır. Yetişkin erkek veya küçük erkek çocuğun bulunmadığı haneler ise *bilâ-zükûr* olarak deftere kaydediliyordu⁸.

Çorum'da 1844 sayımında kaydedilen hane reisleri yaş bakımından incelendiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. 1844 Yılında Yaş Gruplarına Göre Hane Reisleri

Yaş Aralığı	Aile Reisi Sayısı	Toplam Hane Reisleri İçindeki Yüzdesi
0-12	38	% 1,73
13-25	159	% 7,25
26-40	604	% 27,56
41-60	936	% 42,70
61 ve Üzeri	455	% 20,76

Tabloda da görüldüğü gibi hane reislerinin yaklaşık % 64'ü 41 yaşın üstünde yani orta yaş ve üzerindedir. Hane reisi olarak kaydedilen 0-12 yaş aralığındaki 38 çocuğu göz ardı ettiğimizde yani 13 yaş ve üzeri hane reislerinden 77'si bekâr olarak kaydedilmiştir. Bunların

⁵ O dönemde şehir *Çorumlu* olarak isimlendiriliyordu (Bkz. BOA TD 387).

⁶ Gayrimüslimlerin Çorum'a tam olarak yerleşme tarihleri tespit edilememekle birlikte bunun 1845-1858 yılları arasında olduğu tahmin edilmektedir (Turan, 2008: 165-166)

⁷ Ömer Demirel, Çorum şer'iyeye sicillerinden tespit ettiği ve 1863-1876 yılları arasına ait 56 tereke kaydını inceleyerek miras haklarından yararlanan akrabaları da dahil ederek hane büyüklüğünü 6,5 olarak hesaplamıştır (2008: 1356, 1363).

⁸ 1924 numaralı ve 1844 tarihli Çorum nüfus defterinde *bilâ-zükûr* veya *hâlî* (boş) olarak kaydedilen hane olmaması dikkat çekicidir. Zira 1833 tarihli Sivas nüfus defterinde bu hanelerin de kaydedildiği görülmektedir.

hane reisleri içindeki oranının en az % 3,57 olduğu söylenebilir⁹. Ayrıca 0-12 yaş grubunda hane reisi olarak kaydedilen 38 çocuğun bulunduğu ailelerde aslında fiilen kadınların hane reisi durumunda olduğunu ve bu durumda hane reislerinin % 1,73'ünün kadın olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Şehir nüfusunu yaş bakımından incelemeyen önce çocukluktan yetişkinliğe geçiş yaşının tespiti önemlidir. Bilindiği gibi Osmanlı toplumunda hangi yaş üzerinin yetişkin, hangi yaş altının çocuk kabul edildiği problemlidir. Çocukluktan yetişkinliğe geçiş yaşını tespit etmek erkeklerin kaç yaşından itibaren vergi mükellefi olarak kabul edildiğini tespit açısından da önem kazanmaktadır. Çorum şehrine ait 1844 nüfus sayım defteri bu bakımdan değerli veriler sunmaktadır. Bu defterde 0-7 yaş aralığındaki çocukların *sabî*, 8-11 yaş aralığındaki çocukların ise *sagîr* olarak kaydedilmiş olması dikkat çekicidir. Bilindiği gibi *sabî* ve *sagîr* sıfatları henüz buluşa erişmemiş ve İslam dinince yükümlü sayılmayan çocuklar için kullanılan terimlerdir (Ayverdi, 2006:2616, 2630). Hemen hemen aynı anlama gelen bu iki sıfat, yukarıda da belirtildiği gibi 1844 tarihli Çorum nüfus defterinde farklı yaş gruplarındaki çocuklar için kullanılmıştır. Aynı defterde 12 ve 13 yaşındaki çocuklar için herhangi bir nitelendirme yapılmamıştır. Bu durum erkek çocuklarının 12-13 yaşından itibaren yetişkinliğe adım attığına işaret etmektedir. Aynı şekilde 1833 yılında Sivas'ta yapılan nüfus sayımına ait defterlerden Gayrimüslim nüfusun kaydedildiği defterdeki veriler de bu durumu desteklemektedir¹⁰. Bu defter incelendiğinde 13 yaşında olan 64 Gayrimüslim çocuktan 29'unun *sıbyan* olarak kaydedildiği (yani cizye ödeme yaşına henüz gelmemiş olduğu) görülmektedir (Sönmez, 2015a:302-303). Diğer yandan kâtibin 13 yaşındaki 64 çocuktan 35'ini neden *sıbyan* olarak kaydetmediği bir sorudur. Bu soruya kesin bir cevap vermek mümkün olmamakla birlikte bazı açıklamalar yapılabilir. Bilindiği gibi büyüme döneminde olan çocukların bedensel gelişimleri farklılık gösterebilmektedir. Bazıları daha erken gelişme gösterirken bazılarının gelişimi daha geç gerçekleşmektedir. Buna dayanarak 13 yaşındaki bazı çocukların *sıbyan* olarak kaydedilmesinde nüfus kâtibinin şahsi gözlemlerinin rol oynadığı ileri sürülebilir. Kâtip, bedensel olarak belli bir düzeyde gelişmiş olan çocukları yetişkin kabul etmiş, henüz gelişiminin tamamlanmamış olanları da *sıbyan* olarak kaydetmiş olabilir. Aynı defter incelendiğinde 14 yaşındaki bütün çocukların yetişkin statüsünde kaydedildiği (yani cizye mükellefi oldukları) görülecektir. Bu bilgilere dayanarak 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı taşra toplumunda erkek çocukların, çocukluktan yetişkinliğe geçişinde kritik yaşın 13 olduğunu ve 14 yaşından itibaren yetişkin kabul edildiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Diğer yandan ilk nüfus sayımlarında Kütahya'da görevlendirilen İzmit Kadısı Hüsamettin'in 8 yaş altı bütün erkek çocukları *asgar* (en küçük), 8-15 yaş aralığını *sagîr* (küçük), 15-40 yaş aralığını *şebb-i emred* (sakalsız), 40-60 yaş aralığını *sinni-vusta* (orta yaş) ve 60 yaş üzerini *pir* (yaşlı) olarak sınıflandırmayı önerdiği bilinmektedir (Karpaz, 2010:63-64). Kadı Hüsamettin Bey'in bu önerisi kabul edilmemekle birlikte Osmanlı toplumunda yaş algısına dair bir ipucu vermektedir.

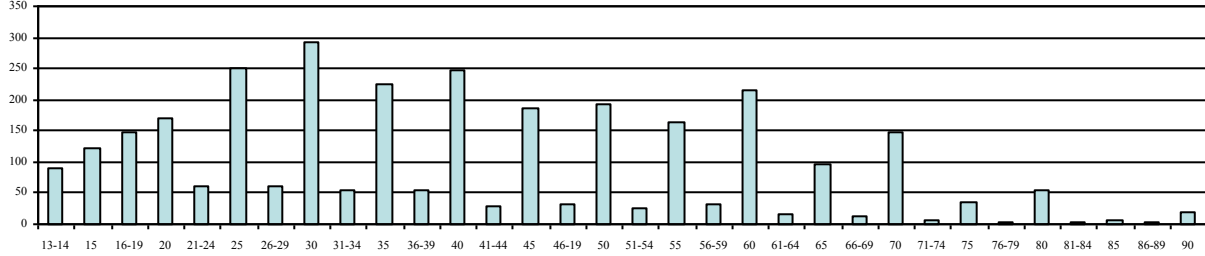
Diğer yandan halkın yaşını doğru beyan edip etmediği bir sorundur. 20. Yüzyılda yapılan modern nüfus sayımlarında dahi halkın yaşını yuvarlak rakamlarla beyan etme eğiliminde olduğu bilinmektedir (Gürtan, 1966:30-31). Çorum nüfus defterlerinden elde

⁹ 1924 numaralı Çorum nüfus defterinde evli olmayanlar *bekâr* olarak kaydedilirken evli olup erkek çocuğu olmayan erkekler ise *müteeħhil* (evli) olarak kaydedilmiştir. Ancak defterde boşanmış ya da eşi öldüğü için dul kalmış erkeklerle dair bir kayıt yoktur. Bu sebeple boşanma veya ölüm sebebiyle dul kalmış olan (bekâr) erkeklerin de olabileceği ihtimali göz önüne alınarak bekâr erkeklerin hane reisleri içindeki oranının en az % 3,57 olduğunu söylemek daha doğru olacaktır.

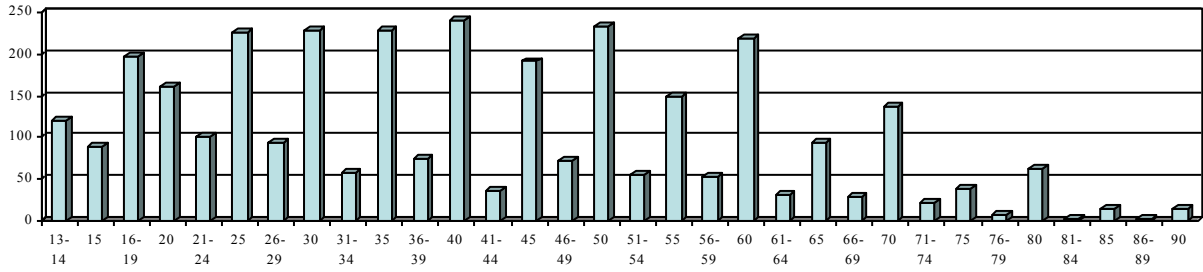
¹⁰ Bkz. BOA Nfs.d. 2400.

edilen veriler de Çorum'da halkın yaş hesaplama konusunda çok titiz davranmadığını göstermektedir. Özellikle yetişkinlerde (13 yaş üzeri erkeklerde) 0 ve 5 ile biten yaşlarda görülen yığılma bunun göstergesidir. Hem 1830 ve hem 1844 nüfus sayımında elde edilen yaş verilerinin sınıflandırılmasıyla oluşturulan aşağıdaki grafikler halkın yaş hesaplama konusundaki bu tutumuna işaret etmektedir.

Grafik I: 1830 Yılında 13 Yaş Üzeri Erkek Nüfusun Yaşa Göre

Grafik II: 1844 Yılında 13 Yaş Üzeri Erkek Nüfusun Yaşa Göre Dağılımı

Bu duruma rağmen bir fikir vermesi açısından Çorum şehrinin hem 1830 hem de 1844 yıllarındaki nüfusları aşağıdaki tablolarda gösterildiği şekilde sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırmaya göre yaş gruplarının şehir nüfusuna göre oranları da tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 2. 1830 Yılında Çorum'da Erkeklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı	Nüfus İçindeki Yüzdesi
0-12	1743	% 36,28
13-25	842	% 17,53
26-40	932	% 19,40
41-60	877	% 18,26
61 ve Üzeri	410	% 8,53

Tablo 3. 1844 Yılında Çorum'da Erkeklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Kişi Sayısı	Nüfus İçindeki Yüzdesi
0-12	1846	% 35,95
13-25	891	% 17,35
26-40	924	% 17,99
41-60	1009	% 19,65
61 ve Üzeri	465	% 9,06

Bu iki tablo kıyaslandığında her iki sayım sonuçlarına göre 14 yıllık zaman zarfında 0-25 yaş aralığında oranların pek fazla değişmediği söylenebilir. Değişim küçük olmakla birlikte özellikle 26-40 (% 1,4'lük bir düşüş) ile 41-60 yaş aralıklarında (% 1,39'luk bir yükseliş) gözlenmektedir. 61 ve üzeri yaş aralığında ise göz ardı edilebilecek bir (% 0,53'lük) bir yükselme söz konusudur. Bu artışların ortaya çıkmasında şehirde ortalama yaşam süresinin yükselmesi, şehrin aldığı göç gibi faktörlerin etkisi olmuş olabilir.

1830 Çorum nüfus sayımı sonuçlarını, eyalet merkezi olan Sivas'ın 1833 yılında yapılan sayım sonuçları ile kıyasladığımızda Çorum'da nüfusun Sivas'a oranla biraz daha yaşlı olduğu söylenebilir.

Sivas'ta 1833 sayımına göre nüfusun yaş kategorilerine göre oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4. 1833 Yılında Sivas'ta Erkeklerin Yaş Gruplarına Göre Dağılımı

Yaş Aralığı	Nüfus İçindeki Yüzdesi
0-12	% 37,07
13-25	% 23,54
26-40	% 19,87
41-60	% 15,14
61 ve Üzeri	% 4,38

Görüldüğü gibi her iki şehirdeki 0-12 yaş aralığındaki çocukların oranı birbirine oldukça yakındır. 13-25 yaş aralığındaki nüfus Çorum şehrinde Sivas'a göre yaklaşık % 6 daha düşüktür. 26-40 yaş aralığındaki nüfus her iki şehirde de hemen hemen aynı orandadır. 41-60 yaş aralığında Çorum lehine % 3,12'lik; 61 ve üzeri yaş grubunda da yine Çorum lehine % 4,15'lik bir artış olduğu hesaplanmaktadır. Gerek 13-25 yaş aralığında Sivas lehine % 6'luk bir fazlalık olması gerekse 41 ve üzeri yaş grubunda Çorum lehine yaklaşık % 7,3'lük bir fazlalık olması Çorum'da nüfusun Sivas'a göre daha yaşlı olduğunu göstermektedir. Ancak Çorum'da nüfusun Sivas'a oranla neden daha yaşlı olduğunu açıklamamaktadır. Çorum'da doğum oranlarının düşük olması bir sebep olabilir. Fakat her iki şehirde de 0-12 yaş aralığında bulunan çocukların nüfusa oranı birbirine yakındır. Diğer yandan Çorum'da çocuk ve genç ölümlerinin oransal olarak yüksek olma ihtimali akla gelmektedir. Bunlara ek olarak Çorum'da ortalama yaşam süresinin Sivas'a göre daha yüksek olma ihtimali de değerlendirilmelidir.

1830 sayımında pek az yetişkinin mesleğinin kaydedildiği yukarıda belirtilmişti. Bu sayımda 13 yaş üzeri yetişkinlerin sadece yaklaşık % 8,7'sinin mesleği yazılmıştır. 1844 sayımında ise meslek kayıtlarının daha özenli yapıldığı hatta mesleksiz olanların da *bilâ-zanaat* olarak ayrıca kaydedildiğini gözönüne alarak meslek sahibi olma, iktisadi hayat vb. incelemelerin sadece 1844 sayımına göre yapılması anlamlı bulunmuştur. Bu sayım

sonuçlarına göre 12 yaş üzeri erkeklerin % 57,07'si bir meslek sahibidir¹¹. Yine 13 yaş üzeri erkeklerin % 29,82'si mesleksiz (*bilâ-zanaat*) olarak kaydedilmiştir. Mesleksiz olanlar *bilâ-zanaat* olarak kaydedilmiş olmakla birlikte bazı yetişkinlerin mesleği yazılmadığı gibi *bilâ-zanaat* olarak da kaydedilmemişlerdir. Bu şekilde herhangi bir meslek veya mesleksizlik kaydı yapılmamış olan yetişkinler de dikkate alındığında (bunların içindeki sakat ve amelmandeler göz ardı edilerek) 13 yaş üzeri erkek nüfus içinde mesleksiz olanların oranı % 39,76'ya yükselmektedir.

Çorum'da 1844 sayımına göre 1877 erkek bir meslek sahibidir. Meslek sahibi olanlar içinde 12 yaşında 8 çocuk olduğu da tespit edilmiştir. Bunlar çiftçilik, demircilik, berberlik gibi meslekler icra etmektedir. Meslek sahiplerinin % 68,46'sını esnaf ve zanaatkârlar oluşturmaktadır. Esnaf ve zanaatkârlar içinde sayıca en fazla olanlar sırasıyla terziler, dikiciler, debbağlar ve mutafırlardır. Bu rakamlar Çorum'da ayakkabıcılık, dericilik ve dokuma sanayilerinin öne çıktığına işaret etmektedir. Meslek sahiplerinin % 20,13'ünü ehl-i örf, asker veya ilmiye sınıfından olanlar oluşturmaktadır. Bunların içinde kadı, nüfus nazırı, müftü, nakibü'l-eşraf kaymakamı, naip, imam, müderris, muallim-i sıbyan, muhızır, zaptiye vb. görevliler ile askerler bulunmaktadır. Meslek sahiplerinin yaklaşık % 8,3'ünü ziraatla geçimini sağlayanlar oluştururken, % 3,11'ini de hademe, hizmetkâr vb. işlerde çalışanlar oluşturmaktadır¹².

İş göremez (*amelmande*) durumda olanların 13 yaş üzeri yetişkinlerdeki oranı % 6,47'dir. Amelmandelerin yaşları incelendiğinde bunların % 92,48'inin 61 ve üzeri yaş grubunda olduğu görülmektedir. Nüfus genelinde 61 ve üzeri yaşta olanların % 42,36'sı iş göremez (*amelmande*) durumundadır.

Mektepnişin olarak kaydedilen çocukların yaşları incelendiğinde bunların % 98,28'inin 6-13 yaş aralığında olduğu ortaya çıkmaktadır¹³. Bu bilgi aynı zamanda sıbyan mekteplerine başlama yaşının 6'ya kadar indiğine de işaret etmektedir. Nüfus genelinde 6-13 yaş aralığında bulunan çocukların (819 çocuk) % 21'i sıbyan mektebine devam etmektedir. Yine aynı sayım sonuçlarına göre şehirde 7 tane muallim-i sıbyan bulunmaktadır. Bu durumda her bir muallim yaklaşık 25 çocuğa eğitim vermektedir.

Yüksek öğrenim görenler yani medrese öğrencileri ise *talebe-i ulûm* olarak kaydedilmiştir. 1844 sayımında Bu şekilde kaydedilmiş 45 kişi bulunmaktadır. Bunların yaş aralığı 11 ile 50 arasında değişmektedir. Bununla birlikte medrese öğrencilerinin % 84,44'ü 14-30 yaş aralığındadır. Medrese öğrencilerinin yaklaşık 1/3'ünün medrese eğitimlerini Çorum dışında yaptığı aşağıda gösterilmiştir (Bkz. Tablo 8). Şehirdeki müderris sayısı ise 20'dir.

1844 sayımına göre Çorum şehrinde yaşayan ve herhangi bir sakatlığı ya da hastalığı olanların oranı nüfus genelinde % 4,2'dir. Bu nüfus sayımında kaydedilen sakatlıklar incelendiğinde bunların oldukça ayrıntılı olarak kaydedildiği tespit edilebilmektedir. Örneğin

¹¹ Ancak mesleği kaydedilenlerin içinde 23 tanesi iş göremez (*amelmande*) durumundadır.

¹² 1844 sayımına göre Çorum'da mesleklerin değerlendirildiği bir diğer çalışma için bkz. Kamil Özdemir- Salih Akyel, 1844 (1260 H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı, *Histroy Studies International Journal Of History*, Volume 7 Issue 1, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim Güler, s.153-174, Mart 2015.

¹³ *Mektepnişin* olarak kaydedilen çocuklardan biri 18, ikisi ise 15 yaşındadır. Geriye kalan 172 çocuk 6-13 yaş aralığındadır.

görme bozukluklarına ve göz sakatlıklarına dair *yekçeşm*, *âmâ/kör*, *gözleri muavvec*, *gözleri müşevveş*, *sağ gözü yıllık* ve *tavukkarası* olmak üzere 6 farklı sakatlık veya hastalık kaydedilmiştir. Bu sakatlık veya hastalıklara sahip olanların sakatlar içindeki oranı % 39,35'tir. Konuşma bozuklukları *ahres* (dilsiz) ve *peltek* olarak belirtilmiştir. Duyma kaybını belirtmek için ise aynı anlama gelen *asam* ve *sağır* tabirleri kullanılmıştır. Bu tür duyma ve konuşma bozukluklarının sakatlıklar içindeki oranı % 6,48'dir. En yaygın bedensel sakatlıklardan ikisi topallık (% 17,13) ve çolaklıktır (% 11,11). Bunların hangi el, kol veya ayaklarının sakat olduğu *sağ eli*, *sol kolu*, *sol ayağı* veya *her iki ayağı*, *her iki kolu*, *her iki eli* gibi ayrıntılarıyla belirtilmiştir. Ayrıca cücelik ve yarma dudak gibi doğuştan gelen sakatlık ve hastalıklar da söz konusudur. Bunların sakatlar içindeki oranı sırasıyla % 2,77 ve % 1,85'tir.

Sakatlıkların yanı sıra fitik, felç ve sara gibi hastalıklar söz konusudur¹⁴. Ayrıca *alil-vücut* olarak kaydedilenler de kronik hastalıkları olan kişiler olarak değerlendirilebilir¹⁵. Zihinsel rahatsızlıkları olanlar *mecnun* ve *cünun-ı mutbık* terimleriyle ifade edilmiştir. Bir kişinin ise *mülahham* (şişman) olarak kaydedilmesi bu kişinin dikkatten kaçmayacak derecede şişman (obez) olduğu şeklinde yorumlanmıştır.

1844 sayımına göre herhangi bir sakatlığı ya da hastalığı olanların % 21,76'sı çocuk (0-12 yaş grubunda), % 78,24'ü ise yetişkindir (13 yaş ve üzeri). Sakat ya da hasta yetişkinlerin % 35,5'inin mesleği kaydedilmiştir. Bunların hiçbiri *amelmande* değildir. Yani sakatlık ya da hastalıklarına rağmen çalışmaya devam edebilmektedirler.

1844 sayımına göre Çorum'da 2189 hanede¹⁶ 2192 aile yaşıyordu. 3 aile kiracı olarak ev sahibi ile aynı evi paylaşırken 37 aile kiracı olarak müstakil evlerde yaşamaktaydı. Buna göre Çorum'da yaşadığı eve sahip olma oranının % 98,3 olduğu söylenebilir. Kiracıların ise yaklaşık ¼'ü Çorum'a dışarıdan gelerek yerleşen kişiler/ailelerdir.

Ev sahibi-Kiracı olma durumu eyalet merkezi olan Sivas ile karşılaştırıldığında Çorum'da ev sahibi olma oranının son derece yüksek olduğu bir kere daha anlaşılmaktadır. Zira 1833 nüfus sayımına göre Sivas şehrinde oturduğu eve sahip olma oranı % 77 iken kiracıların oranı % 23'tür (Sönmez, 2015b:225).

3. NÜFUS HAREKETLERİ

Nüfus hareketleri doğum, ölüm, evlenme, boşanma ve iç ve dış göç olaylarının tümünü kapsayan bir tanımdır (Üner, 1972; 21).

Çorum'un 1844 tarihli nüfus defterinde doğum, ölüm, evlenme ve boşanma kayıtları bulunmamaktadır. Bununla birlikte bir deneme mahiyetinde olarak bir yaş altı çocukların

¹⁴ Felç geçirenler *mefluç*, sarahlılar ise *masrû* olarak kaydedilmiştir.

¹⁵ *Alil* kelimesinin ilk anlamı hastalıklı, hasta veya illetli olmakla birlikte sakatlık ve (göz için) körlük belirten anlamları da bulunmaktadır (Ayverdi, 2006:106). Nüfus sayımında sakatlıklar ayrıntılı olarak kaydedildiğinden *alil-vücut* olarak kaydedilenler kronik hastalık sahipleri olarak değerlendirilmiştir.

¹⁶ Burada hane ile kastedilen ev olarak kullanılan binadır.

genel nüfusa oranına bakılarak gerçekleşen en düşük doğum oranını hesaplamak mümkündür. Ancak bu noktada ölü doğumlar ile doğumdan sonra 1 yıl içinde gerçekleşen çocuk ölümlerinin sayısı bilinmediğinden hesaplanan doğum oranlarının olabilecek en düşük oranlar olduğu mutlaka hatırdan tutulması gereken önemli bir konudur.

1830 nüfus sayımında bir yaş altı çocukların nüfusa oranının yaklaşık % 2,5; 1844 yılı sayımında ise bunların nüfusa oranının yaklaşık % 3,62 olduğu görülmektedir. Bu oranlar ölü doğumlar ve 1 yaşına varmadan gerçekleşen ölümler bilinmediğinden, olabilecek en düşük canlı doğum oranları olarak da kabul edilebilir. 14 yıllık zaman zarfında Çorum'da 0-1 yaş aralığında olan çocukların nüfusa oranında % 50'lik bir artış olduğu hesaplanmaktadır. Bu artışa rağmen yine de en düşük canlı doğum oranları veya 0-1 yaş grubundaki çocukların 1830 ve 1844 yıllarında genel nüfusa oranlarının -tıpkı hane büyüklüğünde olduğu gibi- eyalet merkezi olan Sivas'a göre düşük olduğu bir gerçektir. Zira Sivas'ta 1833 yılında 0-1 yaşında olan çocukların nüfusa oranı şehir genelinde % 4,5'tir.

Çorum'da Sivas'la kıyaslandığında hem hane büyüklüğünde hem de canlı doğum oranında görülen düşüşün nedenleri hakkında şu anki bilgilerimizle bir açıklama yapmak mümkün değildir. Ayrıca Çorum'da 1830 ile 1844 yıllarına ait doğum oranları arasında ortaya çıkan % 50'lik artışın veya 1830 yılında canlı doğum oranının 1844'e göre düşük olmasının nedenlerini nüfus defterlerinden elde edilen verilerle açıklamak da mümkün değildir. Bu durumun ortaya çıkmasına salgın hastalık, kıtlık vb. çeşitli faktörler sebep olmuş olabilir.

Ölüm oranlarını tespit etmek bakımından yine bir deneme mahiyetinde olarak Çorum'un her iki nüfus sayımının sonuçları yaş bakımından farklı bir kıyaslamaya tabi tutulabilir. Ancak bu kıyaslamada da hatırdan tutulması gereken önemli bir nokta bulunmaktadır. Bu da 1830-1844 yılları arasında şehirde gerçekleşen iç ve dış göçler sonucunda şehri terk eden veya şehre gelip yerleşen ailelerin çocuklarının göz ardı edilmiş olduğudur. Bu bilgi hatırdan tutulmak kaydıyla 1830 nüfus sayımında 0-5 yaş aralığında olan çocukların yaklaşık 14 yıl sonraki sayımda yani 1844 yılında 14-19 yaş aralığında olacakları göz önüne alınırsa; 1830 sayımında 0-5 yaş aralığında olan 1046 çocuğa karşılık 14 yıl sonra 14-19 yaş aralığında 447 genç bulunmaktadır. Bu rakamlara göre 1830 sayımında 0-5 yaş aralığında olanların % 57,26'sı 1844 sayımında mevcut değildir. Bunların büyük bir kısmının hayatta olmadığını, küçük bir kısmının ise göç etmiş olma olasılığının bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yine 1830 sayımında 6-10 yaş aralığında 535 çocuk bulunurken 1844 sayımında 20-24 yaş aralığında 261 genç bulunmaktadır. Yani 1830 yılında 6-10 yaşında olan çocukların % 51,21'i sonraki sayımda mevcut değildir. Bu durumda genel bir değerlendirme yapıldığında 1830 sayımında 0-10 yaş grubunda olan çocuklarda ölüm oranının yaklaşık % 55 olduğunu söylemek mümkündür. Ancak göçler dikkate alınmadığından bunun gerçekleşebilecek en yüksek ölüm oranı olarak kabul edilmesi daha doğru olacaktır.

1844 sayımına göre Çorum'da hem çeşitli sebeplerle şehirden gidenler hem de şehre başka yerlerden gelerek yerleşenler bulunmaktadır. Bu çalışmada şehre başka yerden gelerek yerleşenler ile çeşitli sebeplerle şehir dışına gidenleri birbirinden ayırmak için *göçmen* ve *gurbetçi* terimleri kullanılmıştır. Bilindiği gibi yaşadığı yeri terk ederek yerleşmek üzere başka bir yere gidenlere *göçmen*, yabancı memleketlere *gurbet*, çalışmak için yabancı memleketlere/*gurbete* gidenlere de *gurbetçi* denilmektedir. Bu sebeple başka yerlerden

gelerek Çorum'a yerleşenleri *göçmen*, çeşitli sebeplerle şehir dışına gidenleri de *gurbetçi* olarak isimlendirmek isabetli olacaktır.

1844 sayımına göre Çorum'da göçmen sayısı 68'dir. Bunların çocuklarını da dâhil edersek rakam 95'e yükselmektedir. Çocuklarıyla birlikte göçmenlerin erkek nüfus içindeki oranları yaklaşık % 1,85'tir. Sivas şehrinde 1833 yılında göçmenlerin oranının % 15,6 olduğu göz önüne alındığında Çorum'da göçmenlerin oranının son derece düşük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Sönmez, 2015a:308).

Çorum'a gelen göçmenler Tokat, Amasya, Bozok, Canik, Zile, Hüseyinabad gibi Sivas Eyaleti dâhilinde yer alan ve nispeten yakın sayılabilecek sancak, kaza, şehir, kasaba ve bölgelerin yanı sıra Aydın, Edirne, İzmir, Erzurum, Eğin, Kelkit, Malatya, Çemişkezek, Midyat ve Van gibi eyaletin dışında yer alan daha uzak şehir ve bölgelerden ve ayrıca Mısır, Kahire, İran, Razgrat, Bağdat, Vidin gibi oldukça uzak yerlerden gelmişlerdir.

Çorum'a göçmen olarak gelenlerden üçü daha sonra şehir dışına gitmiştir. Bunlardan biri zahire ticareti için Samsun'a, diğer ikisi çalışmak amacıyla Amasya ve Budaközü'ne gitmiştir.

Nüfus sayımı sırasında Çorum'da bulunmayanların sayısı 395'tir. Bunların erkek nüfusa oranı % 7,68'dir. Nüfus sayımı sırasında şehirde bulunmayanların % 4,3'ünü (17'sini) firariler oluşturmaktadır. Firariler içinde terzi, saraç gibi esnafın yanı sıra bir medrese öğrencisi de yer almaktadır. Firar etme sebepleri arasında borç ve askerlik dikkati çekmektedir. Örneğin firarilerden ikisi borç yüzünden; yine başka iki kişi de yeniden asker yazıldıkları için firar etmişlerdir. Ayrıca Nizip bozgununda firar etmiş bir asker de *firari* olarak kaydedilmiştir.

Firariler dışındakileri gurbete çıkma sebeplerine göre bir ayrıma tabi tuttuğumuzda aşağıdaki tablo ortaya çıkmaktadır.

Tablo 5. 1844 Sayımına Göre Gurbete Çıkış Sebepleri

Gurbete Çıkış Sebebi	Kişi Sayısı	Gurbetçiler İçindeki Yüzdeleri
Görevi Gereği (Askerlik)	231	% 61,11
Ticaret	66	% 17,46
Kısmet Arzusu ¹⁷	46	% 12,17
Tahsil	15	% 3,97
Borç Yüzünden	2	% 0,53
Aldığı Ceza Sebebiyle	3	% 0,8
Naip ve İmam Olarak	4	% 1,05
Diğer	11	% 2,91

Askerler bağlı oldukları ordunun görev yerine göre İstanbul, Ankara, Şam ve Tunus şehirleri ile Rumeli vilayetinde bulunuyorlardı. Görevi sebebiyle Çorum dışında bulunan askerlerin görev yaptığı orduya göre sayıları ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹⁷ 1844 tarihli Çorum nüfus defterinde karşımıza çıkan *kısmet arzusu ile'a gitmiştir* şeklinde kaydedilmiş kişiler, iş bulup çalışmak amacıyla (gurbetçi olarak) şehir dışına gidenler olarak değerlendirilmiştir.

Tablo 6. 1844 Yılında Askerlerin Görev Yaptığı Ordulara Göre Sayıları

Ordunun Adı/Görev Yeri	Görevli Asker Sayısı
Anadolu	41
Ankara	2
Arabistan	1
Âsitâne	75
Bağdat	4
Behisni	2
Haymiye Taburu	1
Rumeli	61
Şam	18
Tersâne-i Âmire	1
Tophâne-i Âmire	7
Tunus	2
Üsküdar	12
Belirsiz	3
...?	1
Toplam	231

Âsitâne ve Üsküdar orduları ile Tersâne-i Âmire ve Tophâne-i Âmire’de görev yapan askerler dikkate alındığında Çorum’un en fazla İstanbul’a asker gönderdiği anlaşılmaktadır. İkinci sırada Rumeli, üçüncü sırada ise Anadolu orduları gelmektedir.

Ticaret amacıyla Çorum dışına gidenlerden % 33,33’ü deri ticaretiyle uğraşıyordu. Deri ticareti yapanların yaklaşık % 73’ünün mesleği debbağlıktır. Ancak deri ticaretiyle uğraşan bu debbağların deri satmak amacıyla mı yoksa deri almak amacıyla mı Çorum dışına gittiği nüfus defteri verilerinden anlaşılamamaktadır. Ticareti yapılan diğer mal ve ürünler şunlardır: hayvan, tütün, zahire, bakır, helva ve baharat (attar emtiası).

Ticaret amacıyla Çorum dışına çıkan gurbetçilerin gittiği yerler ve buralara giden kişi sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 7. 1844 Sayımına Göre Tüccarların Gittiği Yerler

Gidilen Yer	Giden Kişi Sayısı
Amasya	4
Ankara	1
Bağdat	1
Bozok	1
Haymana	2
Hüseyinabat	1
İstanbul	1
Kayseri	16
Köhne	1
Merzifon	3
Samsun	5
Sinop	1
Sungurlu	2
Tosya	1
Yozgat	26
Toplam	66

Bu tabloya göre Çorum'un en fazla Kayseri ve Yozgat ile ticaret ilişkisi olduğu söylenebilir. 1844 kayıtlarından anlaşıldığına göre Çorum'un Yozgat ile bakar¹⁸, Bağdat ve Merzifon ile duhan (tütün), Samsun ile zahire, Yozgat, Kayseri ve Sungurlu ile deri, yine Yozgat ile helva, İstanbul ile baharat (attar emtiası) ve yine Kayseri ile bakır ticareti ilişkileri olduğu anlaşılmaktadır.

Bir iş bulmak amacıyla (kısmet arzusu ile) gurbete çıkanların içinde, mesleksiz (*bilâ-zanaat*) ve mesleği belirtilmemiş olanlar çoğunlukta (yaklaşık % 71,74) olmakla birlikte, bunların içinde 2 bezzaz, 2 boyacı ve birer attar, çiftçi, debbağ, müezzin, neccar ve saraç da bulunmaktaydı. Kısmet arzusuyla gurbete çıkanların gittiği yerler ve sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 8. Kısmet Arzusu İle Gurbete Çıkanların Gittiği Yerler

Gidilen Yer	Giden Kişi Sayısı
Adana	2
Amasya	6
Bozok	2
Budaközü	1
Haymana	1
İstanbul	2
Kastamonu	3
Kayseri	7
Merzifon	3
Mısır	2
Osmancık	1
Safranbolu	1
Samsun	4
Sungurlu	3
Yozgat	8
Toplam	46

Medrese eğitimi için gurbete çıkanların gittiği şehirler tablo 9'da gösterilmiştir.

Tablo 9. Eğitim Amacıyla Gurbete Çıkanların Gittiği Yerler

Gidilen Yer	Kişi Sayısı
Amasya	3
Ankara	1
Bursa	1
İstanbul	2
Kahire (Mısır)	2
Kayseri	3
Kütahya	3
Toplam	15

Zamanın ulaşım koşulları göz önüne alındığında gerek ticaret, gerek kısmet gerekse eğitim amacıyla şehir dışına gidenlerin Kayseri, Yozgat, Amasya gibi görece yakın şehirlere yönelmeleri daha iyi anlaşılmaktadır.

¹⁸ Sığır, öküz, inek, manda cinsinden büyükbaş hayvan.

DEĞERLENDİRME

Bu çalışma sonucunda 19. yüzyıl ortalarına doğru Çorum şehrinin nüfus büyüklüğü bakımından küçük bir pazar şehri veya kasabası görünümünde olduğu söylenebilir. Çorum şehrinde 1830 sayımına göre en düşük canlı doğum oranının yaklaşık % 2,5, 1844 sayımına göre de yaklaşık % 3,62; Hane büyüklüğünün 1844 sayımına göre yaklaşık 4,8 olduğu tespit edilmiştir. Çorum'da gerek canlı doğum oranının gerekse hane büyüklüğünün eyalet merkezi olan Sivas'a oranla düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlara uygun olarak Çorum şehrinde Sivas'a göre daha yaşlı bir nüfus yaşamaktadır.

Çorum'da yaşayan hemen hemen bütün haneler/aileler ev sahibidir. Ev sahibi olma oranı Sivas'a oranla Çorum'da son derece yüksektir. Bu yüzden Çorum'da ikinci ev sahibi olma ve kira gelirine sahip olma oranının düşük olduğu bir gerçektir.

İç ve dış göç bakımından Çorum'un statik/durağan bir şehir olduğu ileri sürülebilir. Zira hemen hemen 15-20 yıllık bir zaman diliminde şehrin aldığı göçün oranı % 1,85'tir. Buna mukabil hemen hemen aynı dönemde şehir dışına gidenlerin oranı ise % 7,68'dir. Bu zaman diliminde göçmen ve gurbetçilerin nüfus genelinde toplam oranı % 9,53'tür. Yıllık olarak hesap edildiğinde yaklaşık % 0,5 gibi bir oran karşımıza çıkmaktadır. Bu da bize ancak 200 kişide bir kişinin yatay nüfus hareketliliği bakımından aktif olduğunu göstermektedir.

19. yüzyıl ortalarında Çorum gerek İstanbul, Anadolu ve gerekse Rumeli ordularına asker göndermektedir. Çorum'un en fazla Kayseri ve Yozgat ile ticaret ilişkileri içinde olduğu anlaşılmaktadır. Buna ek olarak ticari ilişkilerin büyük oranda Çorum'un coğrafi olarak yakın çevresiyle sürdürüldüğü ve ticari ilişki kurulan en uzak yerlerin İstanbul ve Bağdat olduğu söylenebilir. Çalışmak amacıyla gurbete çıkanların da büyük oranda Çorum'a coğrafi olarak görece yakın olan Amasya, Kayseri, Samsun ve Yozgat gibi yakın yerleri tercih ettikleri söylenebilir. Çalışmak için gidilen en uzak yerler ise İstanbul ve Mısır'dır.

Çorum'da 1844 sayımına göre meslek sahiplerinin % 68,46'sını esnaf ve zanaatkarlar oluşturmaktadır. Esnaf ve zanaatkarlar içinde sayıca en fazla olanlar sırasıyla terziler, dikiçiler, debbağlar ve mutafıdır. Bu rakamlar Çorum'da ayakkabıcılık, dericilik ve dokuma sanayilerinin öne çıktığına işaret etmektedir. Meslek sahiplerinin % 20,13'ünü ehl-i örf, asker veya ilmiye sınıfından olanlar; yaklaşık % 8,3'ünü ziraatla geçimini sağlayanlar oluştururken, % 3,11'ini de hademe, hizmetkar vb. işlerde çalışanlar oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Nfs.d. 1911

Nfs.d. 1924

TD 387

Araştırma ve İnceleme:

- Aktüre, S.** (1978), 19. Yüzyıl Sonunda Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemesi, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.
- Ayverdi, İ.** (2006), Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul: Kubbealtı Yayınları.
- Barkan, Ö.L.** (2000), Osmanlı Devleti'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi: Osmanlı Devleti Arşivleri Üzerine Tetkikler-Makaleler, Cilt:2. İstanbul, Yayına Hazırlayan: Hüseyin Özdeğer.
- Bulduk, Ü.** (1992), XVI. Yüzyılda Çorum Sancağı, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, Ankara
- Demirel, Ö.** (2008), Osmanlı Dönemi Çorum'da Ailenin Demografik Yapısı, Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri.
- Erder, L.** (1975), The Measurement of Preindustrial Population Changes: The Ottoman Empire From The 15th To The 17th Century. Middle Eastern Studies, 11/3.
- Gürtan, Kenan** (1966), Türkiye'de Nüfus Problemi ve İktisadî Kalkınma İle İlgisi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları.
- Karal, E.Z.** (1943), Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara: Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları.
- Karpat, K.H.** (2010), Osmanlı Nüfusu 1830-1914, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Koç, Y.** (2013), Ömer Lütfi Barkan'ın Tarihsel Demografi Çalışmalarına Katkısı ve Klasik Dönem Osmanlı Nüfus Tarihinin Sorunları. Bilig, 65.
- Korkmaz, Ş.** (2006), Çorum'da Nüfus ve Göç Hareketleri. Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri.
- Özdemir, K. – S. Akyel,** (2015), 1844 (1260 H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı, Histroy Studies International Journal Of History, A Tribute to Prof. Dr. İbrahim Güler, 7 (1), 153-174.
- Sönmez, S.** (2015a), Tanzimat Öncesinde Sivas Şehrinin Demografik Yapısı (1833 Nüfus Sayımına Göre). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 23, 299-324.
- Sönmez, S.** (2015b), Tanzimat'a Giden Yolda Bir Osmanlı Kenti: Sivas (1777-1839). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, H.H.** (2012), Çorum Nüfus Defterleri (1837)- (1844), Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Turan, Ömer** (2008), Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri. Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Çorum Sempozyumu'nda Sunulmuş Bildiri.
- Üner, S.** (1972), Nüfusbilim Sözlüğü. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

ÇORUM' DA İŞSİZLİK VE ENFLASYON İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

Ahmet ULUSOY¹

Mete DİBO²

Prof.Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, aulusoy@ktu.edu.tr

Arş.Gör., Hitit Üniversitesi, İİBF Maliye Bölümü, metedibo@gmail.com

ÖZET

Fiyat istikrarı ve tam istihdamın birlikte sağlanması durumunda ortaya çıkan ekonomik istikrarın temin edilmesi, her ekonomi yönetiminin gerçekleştirmeyi hedeflediği önemli maliye politikası amaçlarından. Yeni Zelanda'lı ekonomist Alban William Phillips, 1958 yılında İngiltere ekonomisine ilişkin yaptığı bir çalışmayla ücretler ve işsizlik oranı arasındaki ters yönlü ilişkiden söz etmiştir. Samuelson ve Solow ise bundan birkaç yıl sonra Phillips'in sonuçlarından hareketle enflasyon ve işsizlik oranı arasında negatif yönlü bir ilişkinin varlığından bahsetmişlerdir. Bu şekliyle Phillips eğrisi, ekonomiler için istenmeyen iki istikrarsızlık durumunun ödüneşimini ifade etmektedir. Buna göre daha düşük enflasyon hedefleri için daha yüksek işsizliğe razı olmak gerekmektedir. Çalışmamızın bir amacı, 2005-2014 yılları için Çorum ilindeki enflasyon ve işsizlik göstergelerini Türkiye genelindeki oranlarla kıyaslayarak durum analizi yapmak, diğer bir amacıysa ilgili yıllar için Çorum ilinde işsizlik ve enflasyon göstergelerinin, Solow ve Samuelson' un ileri sürdüğü türden bir ilişkiye sahip olup olmadığını korelasyon analiziyle test etmektir.

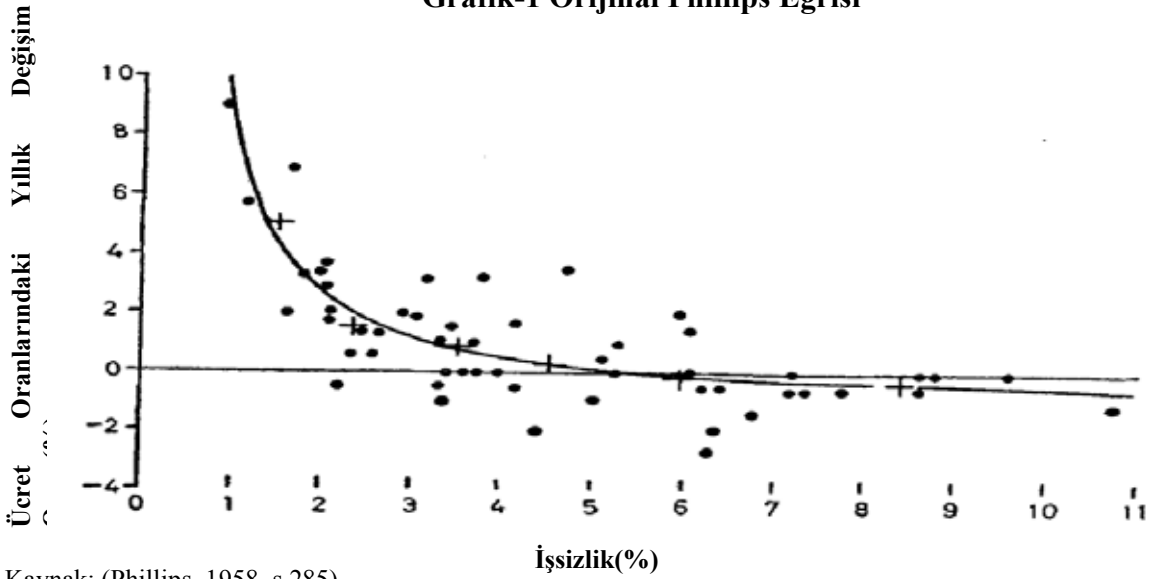
Anahtar Kelimeler: İşsizlik, Enflasyon, Çorum, Phillips Eğrisi

Jel Sınıflandırması: E24, E31, E52, E6

Phillips Eğrisi Öncesi ve Sonrası Çalışmalar

Alban William Phillips(1958), “İngilterede İşsizlik ve Parasal Ücret Oranlarındaki Değişim Oranı Arasındaki İlişki 1861-1957 (The Relation Between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom 1861-1957)” başlıklı çalışmasında parasal ücret oranlarındaki değişim oranının, işsizlik oranıyla ve işsizlik oranındaki değişimle açıklanabileceğine ilişkin hipotezin istatistiki olarak kanıtlanıp kanıtlanamayacağını İngiltere ekonomisi için test etmiş ve işsizlik ile parasal ücret oranlarındaki değişim oranı arasındaki ilişkiye yönelik sayısal bazı tahminlerde bulunmuştur. Bunu yaparken 1861-1913, 1913-1948 ve 1948-1957 dönemlerini ayrı ayrı ele almış, ithalat fiyatlarının çok hızlı arttığı yıllar ile bu yılların hemen sonrasındaki dönemleri dışarıda bırakmıştır. Sonuçlarına göre hipotez doğrulanmaktadır ve ücret oranlarıyla işsizlik oranı arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır(Phillips, 1958, s.284-299). Phillips bu ilişkiyi aşağıdaki şekilde grafiklemiştir.

Grafik-1 Orijinal Phillips Eğrisi

Kaynak: (Phillips, 1958, s.285)

Aslında Phillips'in öne sürdüğü bu ilişkinin iktisadi açıklaması oldukça basittir. Piyasada işgücüne yönelik talebin artması sonucunda işgücü ücretleri yükseldiğinde bu yüksek fiyatlardan çalışmak isteyenlerin sayısı da artacağından işsizlik oranlarının düşmesi beklenecektir. Diğer taraftan piyasadaki işsizlerin azalması da işverenlerin ancak daha yüksek fiyatlar ödeyerek işgücü ihtiyaçlarını karşılayabilmelerine yol açacaktır. Dolayısıyla ücretlerle işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu görmek zor olmayacaktır(Phillips, 1958, s.283).

Phillips Eğrisi ortaya çıkışından sonra ücret enflasyonu ve fiyat enflasyonu gibi alternatif enflasyon ölçütleriyle işsizlik oranı veya bazı toplam ekonomik faaliyet hacmi ölçütleri (çıktı açığı, marjinal maliyetin trendinden sapması v.b.) arasındaki ilişkileri açıklamaya yönelik temel bir araç haline gelmiştir(Tunay, 2010).

Enflasyon ve işsizlik ilişkisinde de açıklama oldukça basittir. Daha hızlı büyüme genellikle ekonomideki kaynakların daha yoğun kullanımını anlamına geldiğinden daha hızlı büyümeyle birlikte işsizliğin azalması beklenecektir. Bu nedenle daha yüksek enflasyon daha düşük işsizlikle ilişkilendirilmektedir. Bu şekliyle Phillips eğrisi iki kötü iktisadi çıktı arasındaki ödünleşimi açıklamaktadır. Bu iki iktisadi çıktıdan biri enflasyon ve diğeri de işsizliktir. Enflasyonu azaltmak daha yüksek işsizliği kabul etmeyi gerektirmektedir(Lacker & Weinberg, 2007, s.202).

A.W. Phillips öncesinde ücretlerle veya enflasyonla işsizlik arasındaki istatistiki ilişkiyi konu edinen birçok çalışma olmuştur. John Law, David Hume, Henry Thornton, Irving Fisher, Jan Tinbergen, Klein ve Goldberger' in çalışmaları bunlar arasında yer alan önemli çalışmalardır¹.

Irving Fisher(1926), Birleşik Devletler verilerini kullanarak enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi istatistiki olarak araştıran ilk çalışmayı gerçekleştiren kişi olmuştur(Fisher, 1973, s.496).

¹ Bu çalışmalar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız Thomas M. Humphrey(1985)' in "The Early History of the Phillips Curve" başlıklı çalışması.

Jan Tinbergen, 1936'da ortaya koyduğu bir eşitlikle nedenselliğin işsizlikten ücret enflasyonu oranına doğru olduğunu söylemiştir. "An Economic Policy for 1936" başlıklı çalışmasında Hollanda'nın 1923-1933 dönemine ait verileri kullanarak $dW = 0.16 E + 0.27 dP-1$ eşitliğindeki katsayıları bulgulamıştır. Burada dW parasal ücretlerdeki değişimi, E normal(trend gibi) seviyesine oranla istihdamı ve $dP-1$ ise gecikmeli fiyat değişimlerini göstermektedir(Humphrey, 1985, s.21). Tinbergen'in, işsizlikten enflasyona yönelik nedensellik ilişkisini emek piyasasındaki talep baskısına dayalı olarak açıklaması da bir ilktir. Ayrıca fonksiyonda yer alan gecikmeli fiyat değişimi ile Phillips Eğrisi'ndeki kaymalar da açıklanabilmektedir(Büyükakın, 2008, s.235).

Arthur J. Brown 1955 tarihli The Great Inflation 1939-1951 adlı eserinde Phillips eğrisine benzer bir serpm diyagramı sunmuştur. Bu diyagramda Birleşik Krallığa ilişkin 1880-1914 ile 1920-1951 dönemlerindeki ve Birleşik Devletlere ilişkin 1921-1948 dönemindeki yıllık ücretlerle işsizlik oranları yer almaktadır. Bu grafikte Brown iki sonuca ulaşmaktadır. İlk olarak ilgili iki değişken arasında ters yönlü bir ilişki bulunmaktadır. İkinci olarak ücretler, düşük enflasyonun olduğu durumda yüksek enflasyonun olduğu duruma göre daha hızlı değiştiği için, bu ters yönlü ilişki doğrusal değildir. Brown ayrıca bu grafiği ücret enflasyonunun verimlilik artışını geçtiği ve dolayısıyla fiyatların yükseldiği düzeyin altındaki enflasyonist olmayan kritik işsizlik düzeyini değerlendirmiştir(belirlemiştir). Ancak elindeki verilere uygun bir eğri ortaya koyamamıştır. Brown, Phillips eğrisine benzer bir grafik sunmasına karşın Phillips tarafından üretilen ve dikkatleri üzerine çeken bir eğri çizememiştir. Bu nedenle Humphrey(1985), A.P. Thirlwall'ın, bu eğriye Phillips yerine Brown'ın isminin verilmesi gerektiğine ilişkin iddialarının reddedilebileceğini ifade etmektedir(Humphrey, 1985, s.22-23).

Hem Phillips hem de Brown I. Dünya Savaşı öncesi dönemde enflasyon ve işsizlik arasında ters yönlü bir ilişkiden söz etmektedirler. Ancak Phillips'in aksine Brown, bu ilişkide dönemden döneme belirgin farklılıklar olacağı üzerine vurgu yapmaktadır. Ayrıca Brown maliyet değişikliklerinin toplam talep ile ilişkisinin olmamasının I. ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemlerdeki enflasyonun temel nedeni olduğunu ifade etmektedir. Bu nedenle Brown The Great Inflation adlı çalışmasında maliyet azaltıcı politikalar önermektedir. Bunun aksine Phillips parasal ücret oranlarındaki değişim oranı ile işsizlik arasında asırlar süren istikrarlı ve ters yönlü bir ilişkiden söz etmektedir(Wulwick, 1987, s.838).

Phillips(1958) ile Samuelson ve Solow(1960) tarafından gerçekleştirilen çalışmalar ise büyük ilgi gören çalışmalar olmuştur. Bu çalışmaların tümü işsizlik oranı(işgücünün yüzdesi olarak) ile nominal ücret artışı veya enflasyon oranı arasındaki negatif ilişkiyi ortaya koymaktadır(Atkeson & Ohanian, 2001, s.3).

Ücret oranlarındaki artışla işsizlik oranları arasındaki negatif yönlü ilişkinin belirlenmesi yeni bir olgu değildir. Yeni olan bu iki değişken arasındaki istikrarlı bir ilişkinin varlığıyla ilgili iddialardır. Bu konuya ilişkin en güçlü teorik katkı Richard G. Lipsey(1960) tarafından yapılmıştır. Çalışmasında, Phillips ilişkisinin işgücü piyasalarındaki arz ve talep koşullarından ileri geldiğini ifade etmiştir. Burada Lipsey iki yapıyı kullanmaktadır. İlki, işgücü piyasasındaki aşırı işgücü talebiyle ücretler arasındaki pozitif yönlü ilişkiden bahseden neoklasik işgücü piyasa teorisidir. İkincisi de aşırı işgücü talebiyle işsizlik oranı arasındaki negatif yönlü ilişkidir(Frisch, 1977, s.1290).

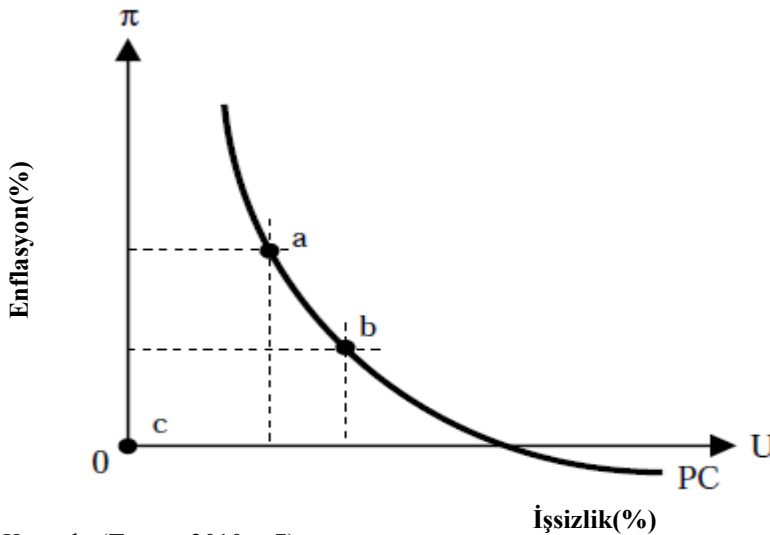
İlk yöntem R.R.Neild(1963) ve Robert J.Gordon(1971) tarafından tercih edilmişken ikinci yöntem Robert M. Solow(1969), S.H. Hymans(1970) ve Goeffrey Maynard ile Willy

van Rijckeghem(1976)'in çalışmalarında kullanılmıştır. Lipsey(1965), Phillips ilişkisi ile hipotetik konkav refah fonksiyonunu birleştirerek ödünleşim problemini açıkça formüle eden kişi olmuştur(Frisch, 1977, s.1293).

Bu ampirik çalışmalar Phillips eğrisinin enflasyon tahmini konusundaki kullanışlılığına ilişkin süregelen tartışmaları başlatmıştır. Bu tartışmaların çoğunluğunun merkezinde işsizlik ve enflasyon arasındaki istatistiki ilişkinin zaman içerisinde değişip değişmeyeceği sorusu yer almaktadır. Friedman(1968), Phelps(1969), Lucas(1972), Fischer(1977) ve Taylor(1980) tarafından yapılan çalışmalara göre iktisadi teori cari işsizlik ve gelecekteki enflasyon arasında sistematik ve istikrarlı bir ilişki öngörmemektedir. Bunun yerine teori ilgili değişkenler arasındaki gözlemlenen ilişkinin, ajanların enflasyon beklentilerindeki değişime bağlı olarak değişmesi gerektiğini öngörmektedir. Teoriye göre ekonomik koşullardaki değişime bağlı olarak ajanların enflasyon beklentilerinin de değişiklik göstermesi gerekmektedir. Dolayısıyla teori, geçmiş verilerden yola çıkarak mevcut işsizlik ve gelecekteki enflasyon arasında gözlemlenen herhangi bir ilişkinin ekonomik koşullardaki değişimle birlikte farklılaşması gerektiğini öngörmektedir. Sonuç olarak bir ekonomide gözlemlenen istatistiki ilişki yeterince istikrarlı olmadığından, bu ekonomide bir değişim meydana geldiğinde bu ilişkinin enflasyon tahmininde kullanılması uygun olmamaktadır(Atkeson & Ohanian, 2001, s.3).

Paul Samuelson ve Robert M. Solow(1960), Phillips eğrisini bir iktisat politikası aracı olarak türetmişlerdir. Onlara göre enflasyon oranları ile işsizlik arasında bir ödünleşim söz konusudur. Dolayısıyla devlet, farklı işsizlik ve enflasyon oranlarını gösteren Phillips eğrisi üzerindeki alternatif noktalardan birini seçme olanağına sahiptir. Samuelson ve Solow'un çalışmaları ile orijinal Phillips eğrisi arasındaki bağlantı iki farklı yolla açıklanabilir. Birinci yol firmaların birim işgücü maliyetleri üzerindeki sabit mark-up fiyatlandırma varsayımdır. Burada enflasyon oranı, ücret artış oranları ile işgücü verimliliği arasındaki farka eşittir. İkinci yol ücret-fiyat sistemidir. Burada ücret oranlarındaki değişim, enflasyon ve işsizlik oranlarının bir fonksiyonudur. Ayrıca enflasyon oranı, ücret oranındaki değişim ve mal piyasasındaki talep fazlasının bir fonksiyonudur.

Grafik-2 Samuelson ve Solow'un Phillips Eğrisi

Kaynak: (Tunay, 2010, s.7)

Phillips Eğrisinin yaygın olarak bilinen şekli, enflasyon ile işsizlik arasındaki ilişkiyi yansıtan ve dikey ekseninde fiyat enflasyonunun, yatay ekseninde de işsizliğin yer aldığı şekildedir ve bu yukarıdaki şekilde gösterilmektedir.

Samuelson ve Solow, politika yapımcıların eğrinin ortaya koyduğu menüden seçim yapmaları gerektiğini ifade ederler. Sıfır enflasyon oranı veya fiyat istikrarı yaklaşık %2.5 işsizlik oranını gerektirmektedir. Yazarların tam istihdam olarak gördükleri % 3 işsizlik oranına ulaşmak için eğriye göre enflasyon oranının %5'e yakın olmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Samuelson ve Solow, tahmin ettikleri eğrinin kesinlikle değişmeyen kalıcı bir ilişkiyi açıkladığını iddia etmemektedirler. Bunun yerine ekonominin ilerleyen yıllarda karşı karşıya gelebileceği olasılıkları sergilemektedirler(Lacker & Weinberg, 2007, s.206-207).

Türkiye Genelinde ve Çorumda İşsizlik ve Enflasyon

Çorum ve diğer bölge illerinin(Samsun, Amasya ve Tokat) ortalama işsizlik oranlarının Türkiye genelindeki işsizlik oranlarının altında, ortalama enflasyon oranlarının ise Türkiye genelindeki oranların üzerinde olduğu görülmektedir. Çorum' da en düşük işsizlik oranı %4.7 ile 2011 yılında gerçekleşmiştir. Enflasyon ise %5.86 ile 2009'da en düşük seviyededir. Buna karşılık ülke genelinde en düşük işsizlik %8.4 ile 2012 yılında ve enflasyon da %6.25 ile 2009 yılında gerçekleşmiştir. 2009 yılı hem ülke genelinde hem de bölgede en düşük enflasyon oranlarının gözlemlendiği yıldır.

Tablo-1 Çorum ve Türkiye'deki İşsizlik ve Enflasyon Göstergeleri(2005-2014)

Yıl	ÇORUM		TÜRKİYE	
	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı	İşsizlik Oranı	Enflasyon Oranı
2005	6,2	8,43	9,5	8,18
2006	6,2	9,4	9,0	9,6
2007	7,2	9,47	9,2	8,76
2008	7,5	10,53	10,0	10,44
2009	6,3	5,86	13,1	6,25
2010	6,5	8,72	11,1	8,57
2011	4,7	6,64	9,1	6,47
2012	5,1	9,12	8,4	8,89
2013	5,9	7,39	9,0	7,49
2014	6,2	9,1	9,9	8,85
Ortalama	6,18	8,46	9,83	8,35

Çorum ili 2008-2013 arası yılların işsizlik verileri Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)'nin resmi internet sayfasından elde edilmiştir. 2005, 2006, 2007, 2014 ve 2015 verileri ise TR83 bölgesi göstergelerinden elde edilmiştir. Enflasyon verileri ise TÜİK'in bölgesel istatistiki göstergelerinden elde edilmiştir. (TÜİK, 2016)

Çorum'da İşsizlik ve Enflasyon İlişkisinin Analizi

Çalışmanın bu kısmında TÜİK verilerinden hareketle 2005-2014 döneminde Çorum ili enflasyon ve işsizlik oranları arasında Solow ve Samuelson'un öngördüğü türden ters yönlü bir ilişkinin olup olmadığı korelasyon analiziyle test edilecektir. Korelasyon analizi, aralık ve rasyo seviyesinde ölçülmüş iki değişken arasındaki ilişkinin veya bağımlılığın şiddetini belirlemeye yönelik bir analiz tekniğidir(Altunışık, Coşkun, Bayraktaroğlu, & Yıldırım, 2007, s.199).

Korelasyon analizine başlamadan önce hangi korelasyon yönteminin tercih edileceğine yönelik olarak normallik sınaması gerçekleştirilmiştir. Elimizdeki verilerin her ikisi de normal dağılım varsayımını sağladıklarından enflasyon ve işsizlik ilişkisinin analizinde Pearson korelasyon tekniği kullanılmıştır. Aşağıda her iki değişkene ilişkin normallik testi gösterilmektedir. Görüldüğü gibi anlamlılık düzeyi hem Kolmogorov-Smirnov ve hem de Shapiro-Wilk testlerine göre 0.05'in üzerinde olduğundan verilerin normal dağılıma sahip olduğu kabul edilmiştir.

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
işsizlik	,178	10	,200*	,940	10	,555
enflasyon	,190	10	,200*	,936	10	,510

a. Lilliefors Significance Correction

*. This is a lower bound of the true significance.

Pearson korelasyon analizi sonuçları aşağıda verilmiştir. Bu sonuçlara göre Çorum ili işsizlik oranları ile enflasyon oranları arasında istatistiki olarak negatif ya da pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Correlations			
		işsizlik	enflasyon
işsizlik	Pearson Correlation	1	,502
	Sig. (2-tailed)		,139
	N	10	10
enflasyon	Pearson Correlation	,502	1
	Sig. (2-tailed)	,139	
	N	10	10

Aslında korelasyon katsayısı bize değişkenler arasında orta düzey pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını göstermektedir ancak bu istatistiksel olarak anlamlılık taşımamaktadır. Sonuç olarak Çorum ili için enflasyon ve işsizlik oranları arasında Solow ve Samuelson'un öngördüğü türden negatif(ters) yönlü bir ilişkiden söz edilememektedir.

Tests of Normality						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
ışsz.tr	,250	10	,075	,820	10	,025
enf.tr	,167	10	,200 [*]	,949	10	,659

a. Lilliefors Significance Correction

*. This is a lower bound of the true significance.

Aynı dönemde Türkiye genelindeki durumun analizine baktığımızda da benzer sonuçların söz konusu olduğu görülmektedir. Yine korelasyon analizini gerçekleştirmeden önce yapılan normallik sınavında işsizlik verilerinin Shapiro-Wilk kriterine göre normal dağılmadığı görüldüğünden analizde bu kez Spearman korelasyon analiz yöntemi tercih edilmiştir.

Correlations				
		enf.tr		ışsz.tr
Spearman's rho	enf.tr	Correlation Coefficient	1,000	-,225
		Sig. (2-tailed)	.	,532
		N	10	10
ışsz.tr	enf.tr	Correlation Coefficient	-,225	1,000
		Sig. (2-tailed)	,532	.
		N	10	10

Analizimize konu dönem verileri dahilinde yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre Türkiye geneli için enflasyon ve işsizlik oranları arasında Solow ve Samuelson'un öngördüğü türden negatif(ters) yönlü anlamlı bir ilişkiden söz edilememektedir.

Sonuç

A.W.Phillips, 1958 yılında yayınlanan çalışmasıyla İngiltere ekonomisi için ücret oranları ve enflasyon oranları arasındaki ters yönlü ilişkiyi ortaya koyarak geliştirdiği eğriyle uzun yıllar boyunca sürecektir tartışmaları başlatmıştır. İlgili değişkenler arasında benzer bir ilişkinin olup olmadığına yönelik birçok çalışma gerçekleştirilmiştir.

Aslında Phillips öncesinde de benzer ilişkiyi açıklayan çalışmalar ortaya atılmışsa da bu ilişkiyi açıklayan bir eğrinin meydana getirilmemesi eğrinin Phillips'in adını almasına yol açmış ve bu ilişki Phillips Eğrisi olarak akıllarda yer etmiştir.

Phillips sonrasında Paul Samuelson ve Robert M. Solow(1960), Phillips eğrisini bir iktisat politikası aracı olarak üretmişlerdir. Solow ve Samuelson ücret oranlarındaki değişim yerine enflasyon oranını ikame ederek enflasyon oranları ile işsizlik arasındaki ödünleşimden bahsetmişlerdir. Eğrinin bu şekli daha fazla ilgi görmüş ve artık Phillips eğrisi denildiğinde akla enflasyon ve işsizlik ilişkisi akla gelmektedir.

Bu çalışmada işsizlik ve enflasyon arasındaki ilişki 2005-2014 dönemine yönelik olarak Çorum ili için ele alınmış ve Pearson korelasyon yöntemi kullanılarak bu ilişki istatistiki olarak test edilmiştir. Sonuçlara göre Çorum'da işsizlik ve enflasyon arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkiden söz edilememektedir. Yine aynı dönemdeki Türkiye verilerinden hareketle Spearman korelasyon yöntemi ile gerçekleştirilen teste göre işsizlik ve enflasyon arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişkiden bahsedilememektedir. Aylık verilere veya daha geçmiş dönemlere ait verilere ulaşılması durumunda farklı sonuçların elde edilebilmesinin mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ancak özellikle il düzeyinde bu verilere ulaşılmasındaki güçlükler nedeniyle çalışmamızda nispeten dar bir dönem ele alınabilmektedir.

Kaynakça

- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri* (5th ed.). Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Atkeson, A., & Ohanian, L. E. (2001). Are Phillips Curves Useful for Forecasting Inflation? *Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review*, 25(1), 2–11.
- Büyükakın, T. (2008). Phillips Eğrisi: Yarım Yüzyıldır Bitmeyen Tartışma. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 133–159.
- Fisher, I. (1973). I Discovered the Phillips Curve: A Statistical Relation between Unemployment and Price Changes. *Journal of Political Economy*, 81(2), 496–502.
- Frisch, H. (1977). Inflation Theory 1963-1975: A “Second Generation” Survey. *American Economic Association*, 15(4), 1289–1317.
- Humphrey, T. M. (1985). The Early History of the Phillips Curve. *Economic Review*, 71(3), 17–24.
- Lacker, J. M., & Weinberg, J. A. (2007). Inflation and Unemployment: A Layperson’s Guide to the Phillips Curve. *Economic Quarterly*, 93(3), 201–227.
- Phillips, A. W. (1958). The Relation between Unemployment and the Rate of Change of Money Wage Rates in the United Kingdom, 1861-1957. *Economica*, 25(100), 283. <http://doi.org/10.2307/2550759>
- TÜİK. (2016). TÜİK. Retrieved January 13, 2016, from http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- Tunay, B. (2010). *50. Yılında Phillips Eğrisi - Makro ekonomik istikrar ve maliyetleri*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Wulwick, N. J. (1987). The Phillips Curve: Which? Whose? To Do What? How? *Southern Economic Journal*, 53(4), 834–857. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/1059680?origin=crossref>

SOSYO-EKONOMİK KALKINMADA ÇORUM İLİNİN DURUM ANALİZİ

Orhan ÖZÇATALBAŞ¹

¹Prof.Dr., Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Ekonomisi Bölümü,
ozcatalbas@akdeniz.edu.tr

ÖZET

Bu bildiride Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından ortaya konulan insani kalkınma endeksi verileri yanında diğer uluslararası çalışmalarda yer alan veriler kullanılarak dünyadaki genel durum içinde Türkiye'nin yeri tartışılmış, yine illerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalı olarak ölçülmesinde kullanılan ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması(SEGE) Araştırması verileri kullanılarak Çorum ilinin bulunduğu bölgedeki iller ve ülke genelindeki sosyo ekonomik bakımdan gelişmişlik durumu karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. Çorum ili bulunduğu bölge ve diğer tüm iller düzeyinde dikkate alınmıştır. Çorum ili Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi değerine göre 50. Sıradadır. Buna göre Çorum sosyo-ekonomik göstergeler bakımından Türkiye, bölge ve komşu iller ortalamasından daha düşük değerlere sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Sosyo-Ekonomik Yapı, İnsani Kalkınma, Çorum

SOCIO-ECONOMIC ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF ÇORUM PROVINCE

ABSTRACT

In this paper, the United Nations Development Programme (UNDP) human development index put forward by the data is used and Turkey's place in the world in general is discussed. Again, used for measuring the comparative level of development of provinces and regions and Socio-Economic Development Ranking (SEDI) Çorum using survey data from provinces in the region where the province and the country socio-wide economically from the development level were comparatively investigated. Çorum province, it is discussed at the level of all provinces and region. According to the Socio-economic Development Index value, Çorum is 50th in line. Accordingly, in terms of socio-economic indicators Çorum has a lower value than the average of Turkey, the region and neighboring provinces.

Keywords: Development, Socio-Economic Structure, Human Development, Çorum

GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanan İnsani Gelişme Raporları 1990 yılından beri gerçekleştirilmektedir. Çalışmada ölçülebilir ve ulaşılabilir veriler olması dolayısıyla gelir, eğitim sağlık, istihdam, ücretler, cinsiyet farklılıkları, karar alma mekanizmalarına katılım, çevre kirliliği, elektrik hizmetlerine ve temiz suya erişim, ısınmak için kullanılan yakıt türü, araç sahipliği gibi insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan göstergeler kullanılmaktadır. İGE esas olarak insani gelişmenin uzun

ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam için gerekli gelir olarak belirlenen üç boyutu üzerinde durmaktadır(UNDP, 1990).

İGE hesaplamasında kullanılan söz konusu üç temel bileşen (eğitim, sağlık ve gelir) uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak gelire sahip olma durumunu ifade etmektedir. Bu üç boyutu ölçmek için kullanılan değişkenler ise 1990 yılından 2010 yılına kadar sırasıyla doğumda beklenen ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı ile brüt okullaşma oranı ve satın alma gücü paritesine göre uyarlanmış Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) iken, 2010 yılında söz konusu üç boyut (eğitim, sağlık, gelir) aynı kalmakla birlikte, bu boyutlardan gelir ve eğitimi ölçmek için kullanılan ölçütler farklılaşarak sırasıyla, beklenen okullaşma yılı, ortalama okullaşma yılı, doğumda beklenen yaşam süresi ve kişi başına Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) olarak ifade edilmiştir.

1. LİTERATÜR

Ülkelerin gelişmişlik düzeyine yönelik göstergeler üzerinde akademik dünya ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) gibi uluslararası kuruluşlar özellikle son birkaç on yıldan beri büyük önem vererek çalışmaktadır. Yapılan çalışmalar ve kalkınma literatürü kalkınmanın sadece ekonomik alandaki rakamsal büyükler üzerinde durmak olmadığını, aynı zamanda sosyal ve kültürel, kurumsal yapı, çevresel duyarlılık ve sürdürülebilirlik üzerindeki iyileşmelerle ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yapının tam odağında ise insan kaynağı bulunmaktadır.

2. YÖNTEM

Bu çalışmada Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı(UNDP) tarafından ortaya konulan insani kalkınma endeksi verileri yanında diğer uluslararası çalışmalarda yer alan veriler kullanılarak dünyadaki genel durum içinde Türkiye'nin yeri tartışılmış, yine illerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalı olarak ölçülmesinde kullanılan ve Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması(SEGE) Araştırması verileri kullanılarak Çorum ilinin bulunduğu bölgedeki iller ve ülke genelindeki sosyo ekonomik bakımdan gelişmişlik durumu karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

3. İNSANİ GELİŞME DÜZEYİ

İGE, UNDP'nin her yıl düzenli olarak yayınladığı ve ülkeleri, belirli verileri dikkate alarak insani gelişmişlik düzeylerine göre sıraladığı bir endekstir. Endeks; kalkınmanın ve kalkınma performansının sadece ekonomik olmayan boyutları kapsamında da ölçülebileceğini göstermeye çalışan, ulusal ve uluslararası kıyaslamalı veri ve istatistiklere dayalı bir ölçüt niteliğinde (Aydınlıgil, 2009) olup, ülkeler çok yüksek insani(beşeri) kalkınma grubuna giren, yüksek, orta ve düşük gelişmişlik düzeyinde bulunanlar olmak üzere dört grupta ele alınmaktadır(Çizelge 1).

Çizelge 1. İGE’de Kullanılan Ölçütler ve Hesaplama Yöntemindeki Değişiklikler

Önceki		Dönüşüm		2010		
Boyutlar	Göstergeler	Dönüşüm		Göstergeler	Dönüşüm	
		min	max değer		min	max gözlemlenen değer
Sağlık	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	25	85	Doğumda beklenen yaşam süresi (yıl)	20	83,2
Bilgi	Yetişkin okuryazarlık (%)	0	100	Beklenen okullaşma yılı	0	20,6
	Bütünleşik brüt okullaşma oranı (%)	0	100	Ortalama okullaşma yılı	0	13,2
Yaşam standardı	Kişi başı GSYH (SGP ABD \$)	100	40,00	Kişi başı GSMG (SGP ABD\$)	163	108,211
Birleştirilmiş	Aritmetik Ortalama		Geometrik Ortalama			

Kaynak: UNDP, 2014.

Birleşmiş Milletler geçen 15 yıl içinde 2000 yılında belirlediği Binyıl Kalkınma Hedefleri ile yoksulluğu, açlığı, hastalıkları, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ve su ve sanitasyona erişememeyi azaltmak gibi 8 temel konu üzerinde durmuştur. Bu kapsamda binyıl kalkınma hedeflerinde önemli ilerlemeler sağlanmıştır. Ancak kaydedilen gelişmelere rağmen, yoksulluk hala küresel ölçekte sona ermemiştir.

25 Eylül 2015 tarihinde Amerika Birleşik Devletlerinde gerçekleştirilen Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi'nde ise; Birleşmiş Milletlere üye ülkeler 2030 yılına kadar yoksulluğu sona erdirmek, eşitsizlik ve adaletsizlikle mücadele etmek ve iklim değişikliğinin üstesinden gelmek gibi 17 alanı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefine ulaşmak için zorunlu çalışma ve gelişme alanı olarak saptamışlardır (UNDP, 2015).

3.1. Ülkelere Göre İnsani Gelişme Endeksi

Seçilmiş ülkelerde insani gelişme endeksi değerlerine bakıldığında; Norveç ilk sırada yer alırken Nijer en alt sırada bulunmaktadır. Türkiye ise 69. Sırada bulunmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi 0-1 arasındadır. Buna göre; 0,800 ün üstünde olan ülkeler çok yüksek insani gelişme grubuna giren ülkeleri, 0,700-0,799 yüksek insani gelişme grubunu, 0,550-0,699 arası orta insani gelişme grubunu, 0,500'ün altında olan ülkeler ise düşük insani gelişme grubunda bulunan ülkeleri ifade etmektedir (UNDP, 2014).

Türkiye "İnsani Kalkınma Endeksi(İGE)" değerlendirmesine göre; dünyadaki yüksek gelişmiş ülkeler grubunda yer almaktadır. 2008-2013 döneminde 6 sıra yükselerek en yüksek çıkış yapan ülke olmuştur. Türkiye'nin sahip olduğu beşeri kaynağın nitelikleri ve fiziki kaynakların etkin kullanımı yıldan yıla iyileşmektedir. Ülkede 1980 yılında ortalama yaşam süresi 59 yıldan 2013 yılında 75 yıla çıkmıştır. Aynı dönemde ortalama okullaşma süresi 2,9 yıldan 7,6 yıla, insani kalkınma endeksi değeri ise %53 artmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan değişim kayda değer olup, Türkiye bulunduğu bölgenin en önemli ülkesi konumundadır. Yine belirtilen dönemde İGE bakımından ortaya çıkan değişimle birlikte bilim ve teknoloji üretimine yönelik ar-ge politikalarında da önemli değişimler olmuştur. 2003 yılında gayrisafi yurtiçi hasıladan Ar-Ge'ye ayrılan pay binde 48 iken 2014 yılında yüzde 1'in üzerine çıkmıştır. 2003 ile 2014 yılları arasında Türkiye milli gelirini 305 milyar dolardan 800 milyar doların üzerine çıkararak GSYH'sını 2,6 kat artırmışken, aynı dönemde Ar-Ge'ye ayırdığı payı 8 kattan fazla artırmıştır.

Gelişmişlik bakımından ilk üç sırada bulunan Norveç, Avustralya ve İsviçre’de yaşam standartlarının yüksekliği, huzur ve iç barış ikliminin hakim olmasının aksine, düşük gelişmişlik grubunda bulunan Nijer, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Orta Afrika Cumhuriyeti gibi ülkelerde iç savaşlar ve kaos nedeniyle sahip olunan zenginliklerden yararlanılmadığı ve özellikle beşeri kaynakların geliştirilemediği görülmektedir. Bunun bir sonucu olarak düşük gelişmişlik grubunda bulunanlar için yoksulluk ve yoksunluk hatta açlığın hala ana bir sorun olduğu görülmektedir.

Çizelge 2. Seçilmiş Ülkelerde İnsani Gelişme Endeksi Değerleri (2013)

	Sıra No	Ülkeler	İnsani Kalkınma Endeksi	Doğuşta Beklenen Yaşam	Ortalama Eğitim Süresi (yıl)	Kişi Başı GSMH
Çok Yüksek İnsani Gelişme	1	Norveç	0.944	81.5	12,6	63,909
	2	Avustralya	0.933	82.5	12,8	41,524
	3	İsviçre	0.933	82.6	12,2	53,762
	6	Almanya	0.911	80.7	12,9	43,049
	17	Japonya	0.890	83.6	11,5	36,747
	20	Fransa	0.884	81.8	11,1	36,629
	26	İtalya	0.872	82.4	10,1	32,669
	34	Suudi Arabistan	0.836	75.5	8,7	52,109
Yüksek İnsani Gelişme	50	Uruguay	0.790	77.2	8,5	18,108
	53	Belarus	0.768	69.9	11,5	16,403
	55	Libya	0.784	75.3	7,5	21,666
	57	Rusya	0.778	68	11,7	22,617
	58	Bulgaristan	0.777	73.5	10,6	15,402
	65	Panama	0.765	77.6	9,4	16,379
	69	Türkiye	0.759	75.3	7,6	18,391
	71	Meksika	0.756	77.5	8,5	15,854
	76	Azerbaycan	0.747	70.8	11,2	15,725
	98	Kolombiya	0.711	74	7,1	11,527

Orta İnsani Gelişme	103	Türkmenistan	0.698	65.5	9,9	11,533
	108	Endonezya	0.684	70.8	7,5	8,97
	110	Mısır	0.682	71.2	6,4	10,4
	114	Moldova	0.663	68.9	9,8	5,041
	118	Güney Afrika	0.658	56.9	9,9	11,788
	120	Irak	0.642	69.4	5,6	14,007
	125	Kırgızistan	0.628	67.5	9,3	3,021
	133	Tacikistan	0.607	67.2	9,9	2,424
	135	Hindistan	0.586	66.4	4,4	5,15
	136	Kambocya	0.584	71.9	5,8	2,805
Düşük İnsani Gelişme	146	Pakistan	0.537	66.6	4,7	4,652
	147	Kenya	0.535	61.7	6,3	2,158
	152	Nijerya	0.504	52.5	5,2	5,353
	154	Yemen	0.500	63.1	2,5	3,945
	163	Senegal	0.485	63.5	4,5	2,169
	164	Uganda	0.484	59.2	5,4	1,335
	166	Sudan	0.473	62.1	3,1	3,428
	169	Afganistan	0.468	60.9	3,2	1,904
	178	Mozambik	0.393	50.3	3,2	1,011
	187	Nijer	0.337	58.4	1,4	873

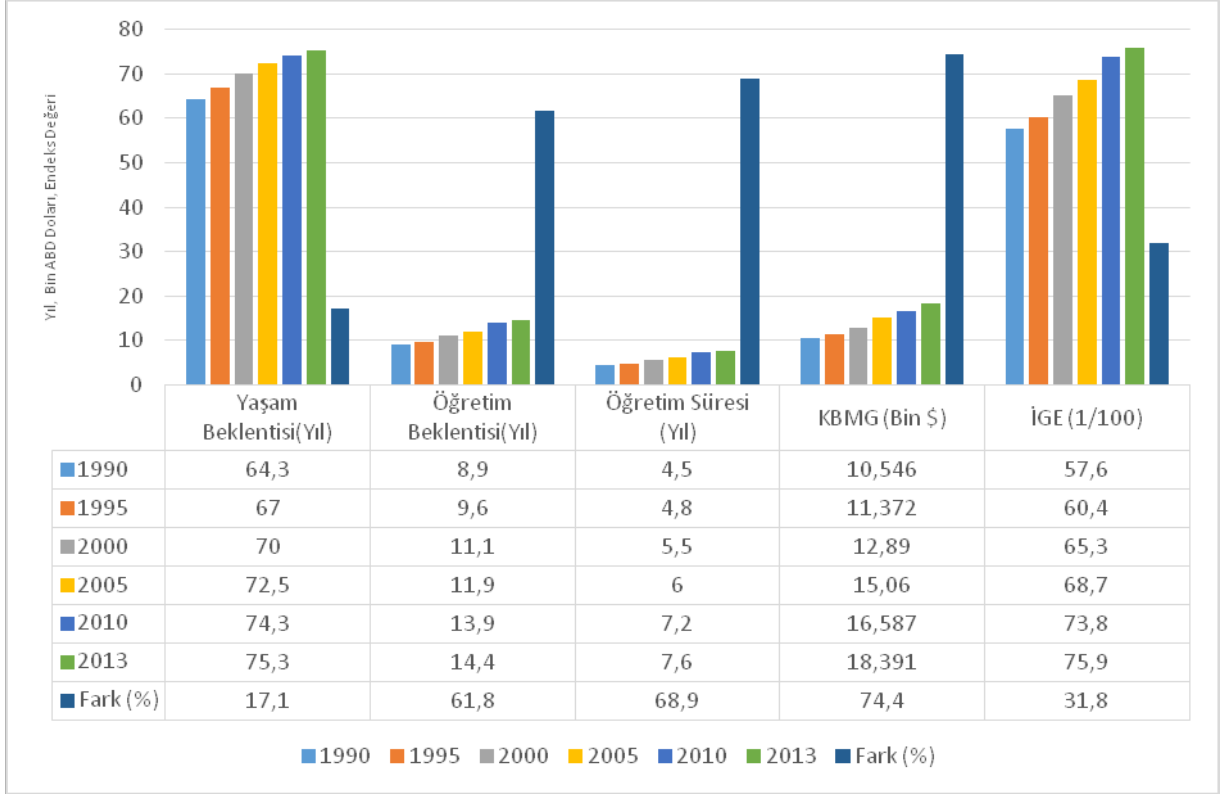
Kaynak: UNDP,2014.

3.2. İnsani Gelişme Bakımından Türkiye

Türkiye insani gelişme bakımından dikkate alınan göstergeler bakımından 1990 ile 2013 döneminde %31,8 oranında bir gelişme sağlamıştır. Türkiye 1990 yılında 73. sırada iken 2000 yılında 85. Sırada, 2013 yılında ise 187 ülke arasında 69.sırada yer almıştır ve yüksek insani gelişme kategorisinde bulunmaktadır. 2011 yılında dünya genelinde ortaya çıkan ekonomik kriz ise son üç yıllık dönemde Türkiye verilerinde durağan bir gelişme seyrine neden olmuştur(UNDP, 2014a).

Halen tüm dünya'da teknolojinin hızlı gelişimi ve mobilizasyonu teknolojinin etkin kullanımı konusunda örgün ve özellikle yaygın eğitimi çok daha önemli hale getirmiştir. Buna göre kapsayıcı ve sürdürülebilir kalkınma anlayışının hakim kılınması hayati önem taşımaktadır ve ülkelerin tek başlarına yaptıkları iyileştirmelerin yeterli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu nedenle küresel ölçekte işbirliklerinin kurulması bugün çok önemli hale gelmiştir.

Grafik 1. Türkiye'de Yıllara Göre İGE'ndeki Gelişmeler

Kaynak: UNDP, 2014a.

4. ÇORUM İLİNDE SOSYO-EKONOMİK GELİŞME

Bu bölümde Kalkınma Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yayınlanan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (SEGE) verileri kullanılarak Çorum ilinin bulunduğu bölgedeki iller ve ülke genelindeki sosyo ekonomik bakımdan gelişmişlik durumu karşılaştırmalı olarak ortaya konulmuştur. SEGE illerin ve illerin bulunduğu bölgelerin sosyo-ekonomik bakımdan kalkınma performanslarının izlenmesine yönelik önemli veriler sunmaktadır. Buna göre özellikle illerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeylerinin karşılaştırmalı olarak ölçülmesinde kullanılan ve sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından sıralayan çalışmaya göre 2011 yılında daha önce İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli, Bursa, Eskişehir, Tekirdağ ve Antalya ile birlikte ilk 10'da yer alan Yalova ve Adana'nın yerini Denizli ile Muğla almıştır. 2003 yılında yapılan SEGE çalışmasında 10 alt kategoride 58 adet değişken kullanılırken 2011 çalışmasında ise demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi olmak üzere 8 alt kategoride, çoğunluğu 2009-2010 yıllarına ait olmak üzere 61 değişken kullanılmıştır(SEGE,2011).

Çizelge 3. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişliklerine Göre Sıralaması

İl Kodu	İller	SEGE-2011 Sırası	SEGE-2011 Endeks Değeri	İl Kodu	İller	SEGE-2011 Sırası	SEGE-2011 Endeks Değeri
TR100	İstanbul	1	4,5154	TRB11	Malatya	42	-0,0785
TR510	Ankara	2	2,8384	TR332	Afyon	43	-0,0797
TR310	İzmir	3	1,9715	TR905	Artvin	44	-0,1046
TR421	Kocaeli	4	1,6592	TRA12	Erzincan	45	-0,1056
TR611	Antalya	5	1,5026	TR631	Hatay	46	-0,1302
TR411	Bursa	6	1,3740	TR821	Kastamonu	47	-0,1471
TR412	Eskişehir	7	1,1671	TR813	Bartın	48	-0,1976
TR323	Muğla	8	1,0493	TR722	Sivas	49	-0,2208
TR211	Tekirdağ	9	0,9154	TR833	Çorum	50	-0,2405
TR322	Denizli	10	0,9122	TR823	Sinop	51	-0,2479
TR424	Bolu	11	0,6394	TR903	Giresun	52	-0,2564
TR212	Edirne	12	0,6383	TR633	Osmaniye	53	-0,2892
TR425	Yalova	13	0,6263	TR822	Çankırı	54	-0,3312
TR222	Çanakkale	14	0,5999	TR712	Aksaray	55	-0,3671
TR213	Kırklareli	15	0,5923	TR713	Niğde	56	-0,3761
TR621	Adana	16	0,5666	TR832	Tokat	57	-0,3821
TR721	Kayseri	17	0,5650	TRB14	Tunceli	58	-0,3892
TR422	Sakarya	18	0,5641	TRA11	Erzurum	59	-0,4327
TR321	Aydın	19	0,5597	TR632	Kahramanmaraş	60	-0,4677
TR521	Konya	20	0,5308	TR902	Ordu	61	-0,4810
TR612	Isparta	21	0,5272	TR906	Gümüşhane	62	-0,4814
TR221	Balıkesir	22	0,4764	TRC13	Kilis	63	-0,5733
TR331	Manisa	23	0,4711	TRA13	Bayburt	64	-0,5946
TR622	Mersin	24	0,4636	TR723	Yozgat	65	-0,6079
TR334	Uşak	25	0,3737	TRC12	Adıyaman	66	-0,9602
TR613	Burdur	26	0,3684	TRC22	Diyarbakır	67	-1,0014
TR413	Bilecik	27	0,3634	TRA22	Kars	68	-1,0923
TR812	Karabük	28	0,2916	TRA23	İğdır	69	-1,1184
TR811	Zonguldak	29	0,2758	TRC32	Batman	70	-1,1203
TRC11	Gaziantep	30	0,2678	TRA24	Ardahan	71	-1,1384
TR901	Trabzon	31	0,2218	TRB13	Bingöl	72	-1,1920
TR522	Karaman	32	0,1864	TRC21	Şanlıurfa	73	-1,2801
TR831	Samsun	33	0,1579	TRC31	Mardin	74	-1,3591
TR904	Rize	34	0,1550	TRB21	Van	75	-1,3783
TR423	Düzce	35	0,1056	TRB23	Bitlis	76	-1,4003
TR714	Nevşehir	36	0,1029	TRC34	Siiirt	77	-1,4166
TR834	Amasya	37	0,0510	TRC33	Şırnak	78	-1,4605
TR333	Kütahya	38	0,0198	TRA21	Ağrı	79	-1,6366
TRB12	Elazığ	39	-0,0103	TRB24	Hakkâri	80	-1,6961
TR715	Kırşehir	40	-0,0211	TRB22	Muş	81	-1,7329
TR711	Kırkkale	41	-0,0687				

Kaynak: SEGE,2011.

4.1. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Durumu

Türkiye'deki illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından 6 kategoride ele alınmıştır. Buna göre İstanbul, Kocaeli, Ankara, Eskişehir, İzmir, Muğla ve Antalya ilk yedi sırayı 1.Kategoride yer alarak paylaşmaktadır.

Şekil 1. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

Kaynak: Anonim, 2016.

Çorum ili ise komşu illerden Amasya, Kırıkkale ve Kastamonu gibi 4. Kategoride yer almakta, Samsun ili bir üst grupta yani 3.Kategoride, Sinop, Çankırı ve Yozgat illeri ise bir alt kategoride yer almaktadır. Çorum ili dördüncü kademedeki bulunan 17 il arasında son sırada yer almaktadır.

Çizelge 4. Çorum İlinin Bulunduğu Grupta Sosyo-Ekonomik Gelişmişliklerine Göre İller

Dördüncü Kademe Gelişmiş İller			
İl Kodu	İller	SEGE 2011 Sırası	Endeks Değeri
TR904	Rize	34	0,1550
TR423	Düzce	35	0,1056
TR714	Nevşehir	36	0,1029
TR834	Amasya	37	0,0510
TR333	Kütahya	38	0,0198
TRB12	Elazığ	39	-0,0103
TR715	Kırşehir	40	-0,0211
TR711	Kırıkkale	41	-0,0687
TRB11	Malatya	42	-0,0785
TR332	Afyon	43	-0,0797
TR905	Artvin	44	-0,1046
TRA12	Erzincan	45	-0,1056
TR631	Hatay	46	-0,1302
TR821	Kastamonu	47	-0,1471
TR813	Bartın	48	-0,1976
TR722	Sivas	49	-0,2208
TR833	Çorum	50	-0,2405

Beşinci Kademe Gelişmiş İller

TR823	Sinop	51	-0,2479
TR903	Giresun	52	-0,2564
TR633	Osmaniye	53	-0,2892
TR822	Çankırı	54	-0,3312
TR712	Aksaray	55	-0,3671
TR713	Niğde	56	-0,3761
TR832	Tokat	57	-0,3821
TRB14	Tunceli	58	-0,3892
TRA11	Erzurum	59	-0,4327
TR632	Kahramanmaraş	60	-0,4677
TR902	Ordu	61	-0,4810
TR906	Gümüşhane	62	-0,4814
TRC13	Kilis	63	-0,5733
TRA13	Bayburt	64	-0,5946
TR723	Yozgat	65	-0,6079
TRC12	Adıyaman	66	-0,9602

Anonim, 2013b.

4.2. Gelir Düzeyine Göre İller ve Bölgesel Sınıflandırma

Bölgelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyindeki farklılıkları ortaya koymak üzere ekonomik ve sosyal alanlarda seçilmiş ve gelişmişlik düzeyini yansıtan bir sınıflama yapılmıştır. İllerin ve bölgelerin zaman içindeki gelişmelerinin izlenmesinin yanında, kamu kaynaklarının tahsisi ve özel sektör yatırımlarının yönlendirilmesi ile başta bölgesel kalkınma politikaları olmak üzere mekân duyarlılığı güden strateji, politika ve uygulamaların belirlenmesinde önemli bir referans niteliği taşıyan SEGE-2011 sınıflaması kullanılmıştır.

Ekonomi, sosyal göstergeler, istihdam, demografi, eğitim, sağlık ve sanayi gibi farklı göstergelerden yararlanarak istatistiki bir yöntemle iller bazında sosyo-ekonomik gelişmişlik sınıflaması yapılmıştır. Bölgelere kişi başına düşen gelir açısından bakıldığında, Satınalma gücü paritesine göre kişi başı GSYH Türkiye ortalaması üzerinde olan bölgeleri “Yüksek Gelirli”, kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının altında ancak %75’inin üzerinde olan bölgeler “Orta-Yüksek Gelirli”, kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının %75’inin altında ve %50’sinin üstünde olan bölgeleri “Orta-Düşük Gelirli” ve kişi başı GSYH değeri Türkiye ortalamasının %50’sinden düşük bölgeleri “Düşük Gelirli” olarak sınıflamak mümkündür. Gelişmişlik ve gelir açısından yapılan sınıflamaların farklı kullanım alanları bulunmaktadır (Anonim, 2013a). Çorum ili TR83 bölgesi illeri ile birlikte “Orta-Düşük Gelirli” iller arasında yer almaktadır.

Şekil 2. Gelir Düzeyine Göre İller ve Bölgesel Sınıflandırma

Yüksek Gelir Düzeyi	TR10 (İstanbul) TR42 (Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova) TR41 (Bursa, Eskişehir, Balıkesir) TR51 (Ankara) TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli) TR31 (İzmir) TR61 (Antalya, Isparta, Burdur)	Satınalma Gücü Paritesine göre Kişi başı GSYH Değeri Türkiye Ortalaması Üzerinde Olan Bölgeler (son beş yıl)
Orta-Yüksek Gelir Düzeyi	TR32 (Aydın, Denizli, Muğla) TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın) TR22 (Balıkesir, Çanakkale) TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak) TR62 (Adana, Mersin) TR52 (Konya, Karaman)	Satınalma Gücü Paritesine göre Kişi başı GSYH Değeri Türkiye Ortalamasının altında %75'inin Üzerinde Olan Bölgeler (son beş yıl)
Orta-Düşük Gelir Düzeyi	TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane) TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop) TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir) TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye) TRB1 (Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli) TRA1 (Erzurum, Erzincan, Bayburt) TRC1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis)	Satınalma Gücü Paritesine göre Kişi başı GSYH Değeri Türkiye Ortalamasının %75'inin Altında %50'sinin Üstünde Olan Bölgeler (son beş yıl)
Düşük Gelir Düzeyi	TRC3 (Mardin, Batman, Şırnak, Siirt) TRC2 (Şanlıurfa, Diyarbakır) TRA2 (Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan) TRB2 (Van, Muş, Bitlis, Hakkâri)	Satınalma Gücü Paritesine göre Kişi başı GSYH Değeri Türkiye ortalamasının %50'sinden düşük bölgeler (son beş yıl)

Kaynak: Anonim, 2013a.

4.3. Yapısal Gelişmişlik Durumu

Demografi, eğitim, sağlık, istihdam, rekabetçi ve yenilikçi kapasite, mali kapasite, erişilebilirlik ile yaşam kalitesi göstergeleri itibariyle illeri 6 gelişmişlik grubunda ele alarak, bölgeleri gelişmişlik düzeyleri bakımından dört kademede ele alan Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi (SEGE) ülke genelinde doğudan batıya doğru gelişmişliğin arttığını göstermektedir. Çorum ili gelişmişlik bakımında yapısal dönüşüm illeri grubunda olup ikincil sanayi illeri arasında yer almaktadır. Bu gruptaki iller çoğunlukla ekonomisi tek sektöre bağımlı veya içinde temel bir sanayi birikimi bulunan ancak endüstriyel büyüme odakları veya bölgesel çekim merkezleri kadar geniş bir gelişme ve etki alanına sahip bulunmayan şehirleri ve çevrelerini kapsamaktadır.

Genel olarak 2004-2010 Döneminde Çorum ilinin de içinde bulunduğu TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) Bölgesinde yer alan 4 ilin ortalaması satın alma gücü paritesine göre kişi başına GSYH yıllık ortalama büyüme hızı ülke ortalamasının üzerinde olmasına karşın, kişi başına düşen GSYH ülke ortalamasının altındadır. Buna göre 2004-2010 döneminde bölge illeri 1 sıra gerileyerek 18. sıraya düşmüştür. Yine gelir dağılımında bölgesel düzeyde yaşanan farklılıklar, sektörel bakımdan da yaşanmaktadır. Genel olarak Türkiye'de tarımdan sanayi ve hizmetler sektörüne doğru hareket söz konusudur. TR83 bölgesinde 1995-2010 döneminde GSYH içinde tarımın payı %27'den %18,6'ya düşerken, sanayide bu oranlar %18'den %21,6'e, hizmetlerde ise %55'ten ve %59,8'e yükseliş olmuştur(Anonim, 2013a).

Çizelge 5. Yapısal Dönüşüm Durumuna Göre İller

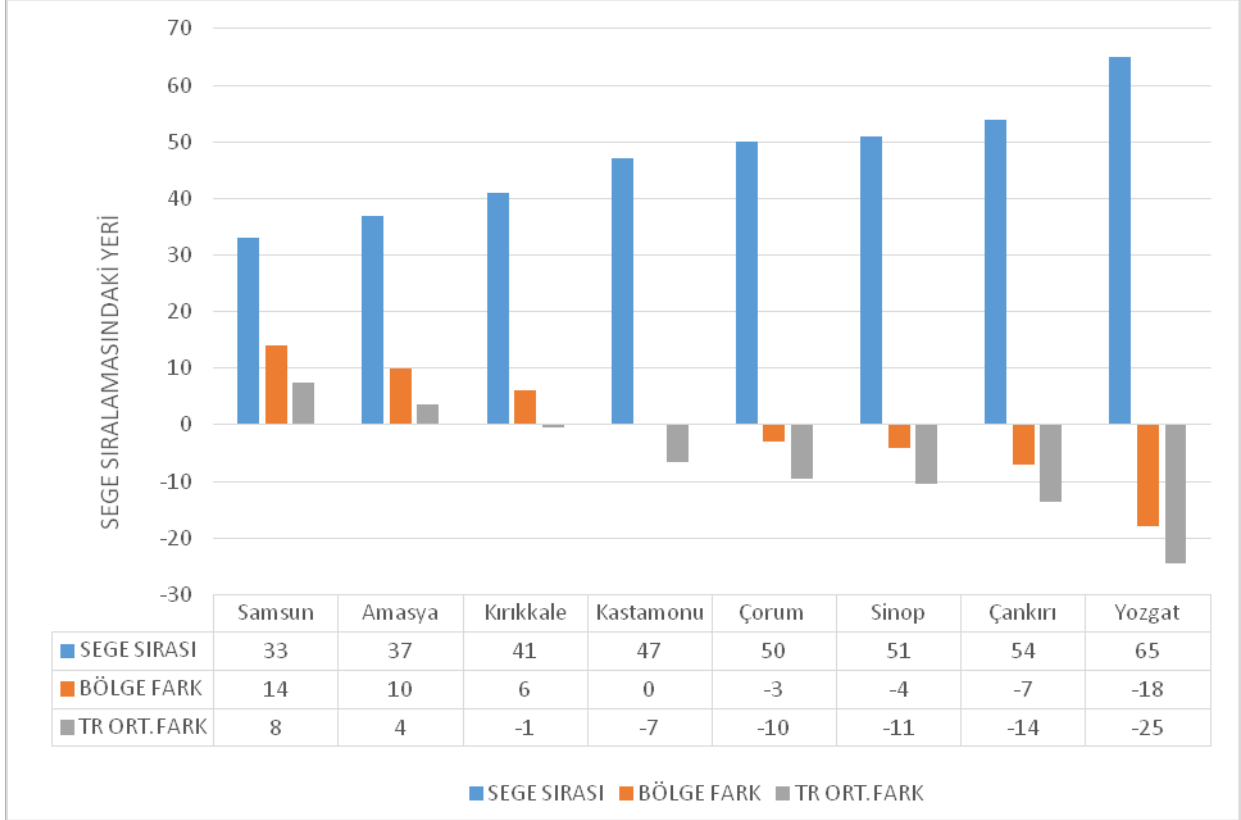
Kentsel Sınıflama	İller
Metropol	İstanbul, Ankara, İzmir, Adana-Mersin (potansiyel)
Metropol Alt Merkezleri	Kocaeli, Sakarya, Bursa, Tekirdağ, Manisa
Endüstriyel Büyüme Odağı	Gaziantep, Konya, Kayseri, Eskişehir, Denizli, Hatay, [Kocaeli], [Sakarya], [Bursa], [Tekirdağ], [Manisa], [Adana], [Mersin], [Antalya]
Bölgesel Çekim Merkezi	Trabzon, Diyarbakır, Samsun, Erzurum, Van, Elazığ, Malatya, Şanlıurfa ve Sivas
Turizm Odakları	Antalya, Aydın, Nevşehir, Muğla, [İstanbul], [İzmir], Afyonkarahisar, Balıkesir, Çanakkale, [Denizli], Mardin (potansiyel)
Yapısal Dönüşüm İlleri	
i-İkincil Sanayi İlleri	Zonguldak, Kahramanmaraş, Kırklareli, Bilecik, Osmaniye, Düzce, Kütahya, Yalova, Uşak, Karabük, Ordu, Çorum, Rize, Kırıkkale, [Mardin], [Aydın], [Muğla], [Afyonkarahisar], [Balıkesir], [Çanakkale]
ii-Sanayisi Güçlenen İller	Aksaray, Edirne, Karaman, Bartın, Sinop, Burdur, [Mardin], Adıyaman, Isparta, Batman, Bolu, [Nevşehir]
iii-Sanayi Nüvesi İller	Niğde, Kırşehir, Kastamonu, Yozgat, Tokat, Giresun, Artvin, Amasya, Çankırı, Gümüşhane, Erzincan, Kilis
Öncelikli Gelişme İlleri	Kars, Iğdır, Ardahan, Bingöl, Bitlis, Siirt, Şırnak, Ağrı, Hakkâri, Muş, Tunceli, Bayburt

Kaynak: Anonim, 2013a.

4.4. Çorum İlinin Değerlendirilmesi

Çorum ili sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Türkiye ortalaması ile karşılaştırıldığında Türkiye ortalamasına göre 10 sıra geride bulunmaktadır. Çorum ili TR83 bölgesinde 4 il arasında 3. sıradadır. Yine 8 komşu il dikkate alındığında ise 5. sıradadır. Çorum ilinin komşusu olan illerden sıralamada en iyi durumda olan il 33. sırada bulunan Samsun ilidir, bunu Amasya ve Kırıkkale illeri izlemektedir. Buna göre Çorum ilinin bulunduğu bölge illeri arasında ve komşu iller içinde performansının düşük olduğu görülmektedir.

Grafik 2. Çorum İlinin Türkiye ve Komşu illerle Karşılaştırılması

SONUÇ

Çorum ili bölge ve iller düzeyinde ele alındığında sosyo-ekonomik göstergeler bakımından Türkiye, bölge ve komşu iller ortalamasının altında değerlere sahiptir. İkincil sanayi illeri arasında bulunmasına rağmen Çorum ili Türkiye genelinde sosyo-ekonomik gelişmişlik bakımından Amasya, Kırıkkale ve Kastamonu gibi komşu iller gibi 4. Kategoride yer almaktadır. Buna göre İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi değerine göre Çorum ili 50.sırada bulunmaktadır. Dolayısıyla genel olarak Çorum ili sosyo-ekonomik parametreler bakımından Türkiye ortalamasının altında yer bulmaktadır.

Bu durum ikincil sanayi illeri arasında bulunan Çorum ilinin sanayi, tarım ve diğer alanlarda daha etkili hale gelmesini sağlayacak imkanların araştırılmasını ve konu üzerinde durulmasını önemli hale getirmektedir. Bu kapsamda tarım ve sanayi alanlarında etkinlik artırıcı çalışmalarla birlikte mevcut potansiyelin harekete geçirilmesini sağlayacak önlemler üzerinde durmak gerekiyor. Yine hizmet sektörü bakımından da önemli bir potansiyele sahip olan Çorum ilinin Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Hitit Kültür ve Turizm Gelişim Bölgesi" olarak belirlenmesi (Anonim, 2007) hizmet sektörünün gelişmesine çok önemli katkılar yapabilecektir. Özellikle bu alanda yapılacak atılımlarla iç ve dış turizme yönelik olarak kültür turizminin gelişmesi il ekonomisi içinde turizm sektörünü öne çıkarabilecektir.

Sonuç olarak; tarım, sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerine yönelik il düzeyinde doğru stratejilerin geliştirilmesi ve ulusal düzeyde belirlenen politikalarla uyum içinde çalışılması ve uygulanmasıyla birlikte Çorum ilinin yer aldığı TR83 bölgesi illeri ile komşu iller içinde ve aynı şekilde Türkiye gelişmişlik sıralamasındaki yerinin geliştirilmesi ve sosyo-ekonomik bakımdan daha üst sıralarda yer alması beklenebilir.

KAYNAKLAR

- Anonim, 2007, Türkiye Turizm Stratejisi(2023). T.C.Kültür Ve Turizm Bakanlığı Ankara.
- Anonim, 2013a. Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (2014-2023) Daha Dengeli, Topyekün Kalkınma. T.C.Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- Anonim, 2013b. İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE-2011), T.C.Kalkınma Bakanlığı. Ankara.
- Anonim, 2016. İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması. T.C.kalkınma Bakanlığı, İpekyolu Kalkınma Ajansı (<http://www.ika.org.tr/İllerin-Sosyo-Ekonomik-Gelismislik-Siralamasi-Guncellendi-haberler-464.html>) Erişim: 14.03.2016.
- SEGE, 2014. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması(SEGE-2011), T.C.Kalkınma Bakanlığı, Ankara.
- UNDP, 2014. İnsani Gelişme Raporu, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, UNDP (http://www.tr.undp.org/content/turkey/en/home/library/human_development/hdr-2014/) erişim: 16.03.2016).
- UNDP, 2015. Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/post-2015/sdg-overview/> UNDP Data 2013

KENT EKONOMİ FORUMU GÖZÜYLE ÇORUM 2023 VİZYONU

Mehmet BARCA¹
Hüseyin TUTAR²
Musa Said DÖVEN³

¹Prof. Dr., Ankara Sosyal Bilimler Üni. SBF İşletme Böl., barcamehmet@gmail.com

²Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üni. İnsan ve Toplum Bilimleri Fak. Sosyoloji Böl.,
huseyintutar1@hotmail.com

³Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üni. İİBF İşletme Böl., saiddoven@yahoo.com

ÖZET

Kentlerin rekabetçiliğini arttırmak için yapılması gereken faaliyetler olarak “her kentin özgün şartlarını araştırmak ve bunları dayalı olarak rekabetçiliği geliştirici stratejiler belirlemek ve hayata geçirmek olarak” ifade edilebilir. Bu kapsamda kentlerin ekonomik kapasite ve potansiyellerinin belirlenebilmesi amacıyla kentin tüm paydaşlarının katılımı ile 2013 yılında Çorum kent ekonomileri forumu (KEF) düzenlenmiştir. KEF sonucu Çorum kentine ilişkin ekonomik vizyon olarak 3 temel başlık belirlenmiştir. Bunlar: (i) Tarım ve Hayvancılık Alanında Entegre Gıda Sanayi, (ii) Anahtar Teslimi Fabrika Kuran Makine Sanayi (iii) Hitit Medeniyeti Ve Doğa Güzellikleri Odaklı Turizm Şehri vizyonları’dır. Bu vizyon çerçevesinde projeler ve faaliyetler belirlenmiştir. Bu çalışmada Kent ekonomileri forumlarının arka planında yatan teorik çerçeve açıklanacak, daha sonra Kent ekonomileri forumlarının işleyiş esas ve yöntemleri hakkında bilgi verilecektir. Son olarak da Çorum Kent ekonomileri forumun sonuçları, ortaya çıkan vizyonlar, stratejiler, hedefler, proje ve faaliyetler ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şehir Rekabetçiliği, Kent Ekonomileri Forumları, Şehir Stratejisi

ABSTRACT

The activities to be done to improve the competitiveness of the city "to investigate the unique circumstances of each city to identify and implement competitive strategies" can be expressed as. Determining the economic capacity and potential of the city in this context, with the participation of all the city's stakeholders in order Corum Urban Economics Forum (KEF) was held in 2013. At the end of the KEF, the three basic topics as the economic vision of Corum. Those are : (i) Integrated Food Industry in the Field of agriculture and livestock, (ii) Turnkey Factory establishing Machinery Industry, (iii) Tourism City Based on Hittite Civilization and Nature Beauties. This study will be explained primarily in the theoretical framework underlying the background of KEF's. Then it will given information about the operating principles and methods of KEF's. Finally Corum KEF's results, the emerging vision, strategies, objectives, projects and activities will be presented.

Keywords: Urban Competitiveness Urban Economics Forum, Urban Strategy

1. KENT ve REKABETÇİLİK

Bir ülkenin belirli bölgelerinin gerek ekonomik olarak gerekse sosyal olarak kalkınması gerekmekte fakat yetmemektedir. Eğer bir ülkede bölgeler\ şehirlerarası kalkınmışlık farkı mevcut ise bu durum o ülkenin rekabet edebilirliğinde de ciddi bir dezavantaj oluşturmaktadır. Gelişmiş bölgeler üstün yanlarını rekabet avantajını oluşturmada

kullanamamakta, aksine gelişmemiş bölgelerin zayıflıklarını kapatmak için kullanılmaktadırlar. Bundan dolayıdır ki son yıllarda ülkeler tarafından yapılan, bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkını en aza indirecek, bölgesel rekabetçiliği geliştirecek çalışmalar artış göstermektedir.(Döven:2011,1)

Son yıllarda da bu odak kayması sonucu ülke rekabetçiliğini geliştirmede temel amaç “Kent rekabetçiliğini geliştirmek” olmuştur. Bu sebepten dolayı 20–30 sene öncesinin kent kalkınması/gelişmesi kavramı yerini giderek kalkınmayı, gelişmişliği de içine alan Kent rekabet edebilirliği kavramına bırakılmaktadır. (Döven:2008,1:21) Şüphesiz bu rekabetçilik şirketler arası rekabetten farklı kapsam ve araçlarla olacaktır. Fakat rekabetin tanımı gereği birden fazla birimi, bu birimler arası yarışı ve yarışta önde gelmek için gerekli olan stratejileri gerekli kılmaktadır.

Kent rekabetçiliği ile ilgili diğer bir konu ise; eğer şehirler rekabet ediyorsa söz konusu bu rekabetçilik nasıl ölçülmektedir. Ölçemediğiniz bir olguyu geliştirmeniz mümkün değildir. Ölçmenin, uygulamacılar açısından profesyonel bir yönetim sergilemek, araştırmacılar açısından da şehirlerarası karşılaştırmalar yapabilmek için gerekliliği tartışılmazdır Şehir rekabetçiliğinin anlaşılması, ölçülmesi, karşılaştırmaların yapılması ve geliştirilmesi için görgül araştırmalar, teorik açıklamalar, STK’ların, Kamunun ve/veya özel sektörün önderliğinde yapılan araştırma ve projeler konunun geniş bir çalışma alanına sahip olmasına sebep olmuştur. (Döven,2011:73)

Kent rekabetçiliğini ölçmeye dönük çalışmaları üç gruba ayrılabilir:(i) Bir şehrin çeşitli göstergeler itibarıyla yıllar içindeki değişimini inceleyen çalışmalar. (ii) Bir kaç şehri az sayıda değişken yardımıyla karşılaştıran çalışmalar. (iii) Çok sayıda değişken yardımıyla bir ya da birkaç endeks oluşturarak belirli bir ölçekteki (eyalet, bölge, ülke vb.) tüm şehirleri inceleyen çalışmalar.

Şehrin rekabetçiliğini ölçmede kişi başına düşen GSMH, kişi başına düşen milli gelir gibi basit ve tekil ölçütler bulunsa da genellikle şehirler derecelendirilirken bütün büyüme ve/veya verimlilik oranları; ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği, çeşitli göstergelerle yapılan ayrıntılı ölçümler gibi yöntemler kullanılmaktadır (Lever, Turok,1999:792). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde; yöntem (tek bir endeks-birkaç gösterge), kapsam (tüm şehirler-bir/birkaç şehir), amaç (akademik-pratik) vb yönlerden farklı şekillerde kategorilere ayırmak mümkündür. Burada bir yada birkaç şehri ele alan yurt içi çalışmalara yer verilecektir. Burada amaç şehrin diğer şehirler karşısındaki rekabetçi pozisyonunu belirlenmesinden çok; her bir şehrin mevcut durumunu geliştirmek daha rekabetçi, daha gelişmiş şehir yapmak amacıyla yapılan çalışmalardır. Bu çalışmaların bir kısmı akademik çalışmalar olduğu gibi, bir kısmı özel sektörün önderlik ettiği çalışmalardır. Bir kısmı ise şehir gelişme planları gibi kanuni zorunluluk çerçevesinde kamu kuruluşların yapmış oldukları çalışmalarıdır.

Barca vd (2002) yapmış olduğu çalışmada Türkiye’deki 5 şehir (Çorum, Denizli, Gaziantep, Kayseri, Kahramanmaraş) analize dâhil edilerek bu şehirlerin çeşitli boyutlar itibarıyla rekabetçilik seviyeleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede aşağıdaki boyutlar kullanılmıştır; yoğunlaşma, kümelenme, politikalar, stratejik konumlanma, faktör şartları, talep şartları, kaynak ve kabiliyetler, kültürel iklim, öğrenen bölgeler, girişimcilik kabiliyeti. Her bir boyut için “yüksek, düşük ve orta puanı” verilerek şehirlerin mevcut durumu ortaya konulmuştur.

Coşkun vd (2004) yaptığı çalışmada Sakarya şehrinin rekabetçi pozisyonunu belirlemek için 13 farklı alanda inceleme yapılmıştır. Bu çalışma tek bir şehir özelinde yapılan detaylı rekabet analizlerini kapsamaktadır. Çalışmada irdelenen boyutlar; “sanayi, yatırım, teknoloji, ticaret ve finans alanı; tarım ve hayvancılık alanı; turizm alanı; eğitim, gençlik ve spor alanı; Sosyo-kültürel yapı alanı; insan sermayesi ve istihdam alanı; sosyal politika ve sosyal hizmetler alanı; AB boyutu alanı; sağlık ve sosyal güvenlik alanı; afet yönetimi alanı; doğal

yapı ve kaynaklar alanı; çevre alanı; şehirleşme alanı” şeklindedir. Her bir alanla ilgili doküman analizi anketler, mülakatlar yapılarak her bir boyutun SWOT analizleri yapılarak Sakarya ilinin Genel bir durumu resmedilmiştir.

TEB’in çeşitli şehirler için düzenlediği (finanse ettiği) “İller İçin Gelecek Stratejileri” çalışmaları da kurumlar tarafından yapılan çalışmalara örnek olarak verilebilir. Hatay (2007), Trabzon (2007), Eskişehir (2007), Samsun (2007), Kayseri (2007) ve Adana (2008) şehirleri için yapılan bu çalışmalarda Şehrin (gönüllü) yerel aktörlerinden oluşan katılımcılar tarafından gruplar oluşturulmuştur. Her grup moderatörler eşliğinde şehir ekonomisinde başarabildikleri-başaramadıklarını; şehrin SWOT analizini, şehrin ekonomik gelişimini etkileyen eğilimler haritasını; ekonomik gelişim görevlerinin ve hedeflerinin belirlenmesi faaliyetlerini yerine getirmişlerdir. Çalıştayın sonucunda ise çalıştay çıktıları, görüş ve öneriler rapor halinde yayınlanmıştır. (Döven, 2013:202)

Kalkınma Ajanslarının, Ticaret ve Sanayi Odalarının, Valiliklerin organize ettiği kent stratejisi ile ilgili çalışmalarda da rekabetçilik analizi çalışmaları sıklıkla yapılmaktadır. Bu çalışmalarda ise yoğun olarak SWOT analizi, Elmas modeli teknikleri kullanılmaktadır. Bu çalışmada ise Çorum ilinin gelecek vizyonunu ve bu vizyona ulaşabilmesi için yapacak faaliyetleri ortaya koymak adına “Kent Ekonomi Forumu” adlı yöntem kullanılacaktır. Aşağıda Kent Ekonomi Forumu” hakkında bilgiler verilmiştir.

2. KENT EKONOMİLERİ FORUMLARININ AMAÇ, KAPSAM VE İŞLEYİŞİ **

KEF çalışmalarının amacı, kentlerin ekonomik gelişimine temel oluşturacak vizyonlar, stratejiler, hedefler, proje ve faaliyetler belirlemek ve hayata geçirmektir. Günümüzde ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmı kentlerde gerçekleşmektedir. Diğer bir ifade ile ekonomik faaliyetlerin gerçekleştiği en temel birim kentlerdir. Dolayısıyla, ekonomik faaliyetlere merkezlik yapan bu en temel birimi esas alarak, her bir kentin Türkiye’de ve dünyada hangi bakımlardan öne çıkmasının mümkün olabileceği, gelişime açık alanlarının neler olduğu, istihdam kapasitesinin nasıl artırılacağı vs. bir stratejik bakış açısıyla ele alınmayı gerektirmektedir

Bu doğrultuda, her kentin özgün şartlarını araştırmak ve bunları göz önüne alarak kentin ekonomik gelişimine temel teşkil edecek yenilikçi fikirler geliştirmek, projelendirmek, ilgili çevrelerin katılım ve katkısını sağlamak, finansal destekler bulmak, hayata geçirmek ve sonuçlarından kent yaşayanlarının yaygın kullanımını sağlamak bu çalışmanın gerçekleştirmek istediği ana amaç olarak ifade edilebilir. Kentlerimizin ekonomik anlamda bir sıçrama yapabilmeleri, şüphe yok ki, yeni girişimlere, stratejilere, yaklaşımlara ve projelere olan ihtiyacı gündeme getirmektedir. Bu ihtiyacın karşılanması, bir yandan yeni fikir ve projeleri, diğer yandan siyasal, yönetsel ve finansal destekleri zorunlu kılmaktadır. Bütün bunların gerçekleşmesi merkezin ve yerelin birlikte ve geniş katılımlı bir süreç yönetimini gerektirmektedir. Bu amaçla yürütülen Kent ekonomileri forumları kentlerin ekonomik gelişimine temel oluşturacak vizyonlar, stratejiler, hedefler, proje ve faaliyetler belirlemek ve hayata geçirmek için 81 ilde gerçekleştirilmiştir.

Kent Ekonomileri Forumu bu amaçla; bir siyasi parti koordinasyonunda (Forumlarda yapılan eleştiriler, katılımcıların siyasi kimliklerinden vb. hususlardan da anlaşılacağı üzere koordinasyonu bir siyasi parti yapmış olmasına rağmen forumlar siyaset üstü olarak düzenlenmiştir.); kentte ki **tüm kesimlerin** temsilcilerinin bir araya gelerek her kentin özgün

* Çalışmanın kısmı Prof. Dr. Mehmet BARCA’nın 17 Mart 2013 tarihli “Kent Ekonomileri Forumu Yerel İnisiyatif Hamlesi” sunumu ve “Küresel-Yerel Etkileşiminde Kent Ekonomileri: Yerel Potansiyeli Geliştirme Hamlesi” adlı Kent Ekonomileri Forumu bilgi notundan faydalanılarak hazırlanmıştır.

† Kent Ekonomi Forumları ile ilgili detaylı bilgi Yrd. Doç. Dr. Musa Said DÖVEN’den) temin edilebilir.

şartlarını ve dinamiklerini araştırmak ve kentlerin ekonomik gelişimine temel teşkil edecek yenilikçi fikirler geliştirmek için oluşturulmuş yeni bir inisiyatif olup Türkiye'nin tüm illerinde hayata geçirilmiştir. Bu amaçla yürütülen kent ekonomisi çalışmalarının aşağıdaki gibi faydaları bulunmaktadır.

1. Katılımcı ve uzlaşmacı demokrasinin somut bir alanda bütüncül bir yaklaşımla uygulanması sağlanacaktır.

2. İl, alt bölge veya bölge bazında genel kalkınma veya ihtisaslaşma argümanları tartışılarak bir sonuca varılması sağlanacaktır.

3. Her ilin uzun vadede referans alabileceği kalkınma vizyonu, stratejisi ve hedefleri tanımlanmış olacaktır.

4. Yereldeki karar alıcıların hesap verebilirlikleri artacak, performansları gözlenebilir, ölçülebilir ve karşılaştırılabilir hale gelecektir.

5. İl düzeyindeki karar alıcılar, siyasi ve ekonomik aktörler ve yöneticilerin görüşleri, mahallinde gündem oluşturacaktır.

Şimdiye kadar, genel olarak, geleneksel bir yaklaşım ile kentlerin ekonomik kalkınmasına yönelik vizyon, strateji ve proje çalışmaları daha ziyade merkezden tasarlanıp geliştirilmekte, yerelden bu yönde bir inisiyatif geliştirme mümkün olmamaktaydı. Bu proje ile tersine bir eğilim geliştirilecek ve yerelden merkeze doğru stratejik hedef ve projelerin akışı sağlanmış olacaktır.

Bu çalışmada esas alınacak temel yöntem, araştırmalar ile kentin imkan ve kabiliyetlerini belirlemeyi ve geniş katımlı fikir geliştirme süreci ile geleceğe yönelik görüş ve önerileri ortaya çıkarmaya yönelik bir yol izlemeyi gerektirmektedir. Diğer bir ifade ile kent ekonomisi çalışması,

a. Bir yandan, bilimsel yöntemler ile yürütülen araştırmalar sonucunda ortaya çıkan bilgileri,

b. Diğer yandan, yerel ekonominin aktörlerinin görüş ve önerilerinin ortaya çıkarılmasını ve

c. Bunların sentezlenerek uygulamaya yön verecek vizyon, strateji ve projelere dönüştürülmesini gerektirmektedir.

Kent ekonomisi çalışmasında, en kritik faaliyet kentin ekonomik aktörleri ile yapılacak forumlar olacaktır. Forumlarda, kentin çeşitli yönleri öncelikle alt gruplarda tartışmaya açılacak, daha sonra da genel bir tartışma ile vizyon, hedef ve projelere dönüştürülecektir.

Forumların yönetilmesi şu adımlarda gerçekleştirilecektir:

1. Forum moderatörlerinin kent ekonomileri konusunda hazırlanması için gerekli çalışmalar (merkezde eğitim, kentler ile ilgili kaynakların gözden geçirilmesi vs.)

2. Her kent için belirlenen moderatörün ilgili kent için yapacağı ön hazırlıklar (bilgi toplama, davetçi kuruluş hazırlıkları, ilde belirlenen danışma grubuyla toplantı, forumun planlanması vs.)

3. Forumların gerçekleştirilmesi (ihtiyaç duyulursa, fikir sahibi kişiler ile mülakatlar da yapılabilir).

Kent forumlarına aşağıdaki kurumları temsilen kurum yöneticilerinin veya kurum adına yetkililerin katılımı sağlanacaktır. Katılımın il merkezleriyle sınırlı tutulmayıp, her ilde ileri gelen ilçelerin de Forum'a dahil edilmiştir. Bu bağlamda her ilçe belediyesinin yanı sıra mümkünse büyük ilçelerdeki belli başlı meslek kuruluşları temsilcilerinin de katılımı sağlanmıştır. Forumlara katılacak olan katılımcı sayısı ilden ilden değişiklik göstermiştir. Her ilde minimum 50 kişiden oluşan bir katılımcı ile Forumları gerçekleştirme yönünde planlama yapılmıştır. İllerin büyüklüğüne bağlı olarak bu sayı 100'e kadar çıkmıştır. Forumlara katılım sağlayacak kişiler arasında şunların olmasına öncelik verilmiş ve özen gösterilmiştir.

-Belediyeler	-Esnaf Sanatkâr Odaları Birlikleri
-İl Genel Meclisleri	-Ticaret ve Sanayi Odaları
-İşadamları Dernekleri	-Sivil Toplum Kuruluşları
-Üniversiteler	-Mimar ve Mühendis Odaları
-Ziraat Odaları	-Organize Sanayi Bölgeleri
-Başarılı İşadamları	-Kalkınma Ajansları

Kent ekonomileri çalışmalarını ile demokratik meşruiyeti yüksek, kent veya merkezi yönetim düzeyinde talepleri ortaya çıkarmak hedeflemektedir. Bu doğrultuda, somut, nesnel, toplumsal karşılığı sağlanmış, yerel ve bölgesel karar vericilerin mutabık kaldığı sağlam bir fikri yapıya sahip, sağlam dayanakları olan ileri ve geri bağlantıları tasarlanmış, vizyoner ve uygulanabilir, proje döngüsü tamamlanmış, toplumsal mutabakata dayalı (projelerin kurumlararası oluşturulan ekiplerden dolayı ulaşılan kurumsal mutabakat) olmasına özen gösterilecektir.

Kent ekonomileri forumlarında kentin ekonomik potansiyelleri, varlıkları, rekabetçi yetenekleri bakımından söz söyleyebilecek, katkı sağlayabilecek tüm paydaşların katılımı sağlanmaya çalışılmış ve her birine davetiye çıkarılmıştır. Kent ekonomileri forumlarında arama konferansı yöntemi tercih edilmiştir. Arama konferansları katılımcıların müzakere edilen konu hakkında bilgi birikim ve tecrübelerinin kendi bakış açılarından sunduğu ve moderatör eşliğinde konunun her boyutuyla ortaya çıkarılmasına katkı sağladığı bir yöntem olarak tanımlanabilir. Arama konferansları sonucunda tek tek toplanan verilerden çok daha zengin içerikli veriler elde etme şansı vardır. Bir masa etrafında aynı konunun müzakeresi esnasında katılımcıların ortak aklı belirleme ve daha bütüncül yaklaşımların elde edilmesine katkı verme fırsatı da artar.

Türkiye'de il düzeyinde kent rekabetçiliği/ stratejisi bağlamında yapılan, 80 ili kapsayan, özel sektör, STK ve kamu katılımı ile gerçekleştirilen aynı dönemde (Nisan-Kasım 2013) yapılan, iç tutarlılığı olan (80 ilde de aynı formatta yapılan) ve sivil olarak yapılan tek çalışmadır.

Forumlar aşağıdaki gibi bir temel soru ve 5 tamamlayıcı soru çerçevesinde yürütülmüştür.

Temel Soru: Önümüzdeki 10 yıl (2023) ve ötesinde kent ekonomisinin hangi yönde ve nasıl gelişmesi gerektiğini düşünüyorsunuz? (**Kent için uzun vadeli vizyonunuz nedir?**)

Tamamlayıcı sorular:

1. Kentin uzun vadeli vizyonuna erişmesi için başarmasını düşündüğünüz en önemli hedefler nelerdir ve bu hedefler için uygulamaya konulmasını uygun gördüğünüz **vizyoner projeleriniz** (üç adet) nelerdir?

2. Kentin uzun vadeli vizyonuna erişmesi için seçilmesi gerekli olan sektörler ve bu sektörlerin çıktıları (ürünleri) nelerdir ve bunlar için **vizyoner projeleriniz** (üç adet) ?

3. Kentin vizyonuna uygun belirlenen alanlarda kentin rekabet gücü ve pazarlama kabiliyeti ne durumdadır? Bunların vizyona uygun geliştirilebilmesi için neler yapılmalıdır (**vizyoner projeleriniz** üç adet) ?

4. Kentin eğitim ve istihdam profili ne durumdadır? Kentin vizyonuna uygun insan kaynağını geliştirmek için yapılması gereken çalışmalar nelerdir (**vizyoner projeleriniz** üç adet) ?

5. Kentin OSB, Teknokent, vb. örgütlenmeleri ile üniversite ve araştırma merkezlerinin hali hazırdaki ekonomik katkılarının uzun vadeli vizyoner projelere uyumlu hale getirilebilmesi için neler yapılmalıdır(**vizyoner projeleriniz** üç adet)

3. ÇORUM KENT EKONOMİ FORUMU

Bu çerçevede Çorum Kent Ekonomisi Forumunun birincisi 11 Mayıs 2013 tarihinde kentin paydaşlarının geniş katılımları ile düzenlenmiştir. Çorum Kent Ekonomisi Forumunun Öncesinde ildeki paydaşlarla beraber katılımcılar belirlenmiştir. Kentin her alanda olan girişimciliği Kent Ekonomisi Forumunda da ortaya çıkmıştır. 50 civarı olması hedeflenen katılımcı sayısı 70'e kadar çıkmıştır. Daha sonra Kent Ekonomisi Forumunun yapılacağı duyan şehirdeki paydaşların da katılım isteğiyle davet edileceklerin sayısı 100'ü bulmuştur. Sayının fazlalığından dolayı sayı 80'in altına çekilmeye çalışılmış ve masa dağılımlarını oluşturmuştur. Masa dağılımlarının oluşturulmasında heterojen dağılıma özen gösterilmiştir. Ayrıca her masadan mümkün olan en fazla katkının elde edilmesine fırsat verecek şekilde masalarda sekiz katılımcı olması uygun bulunmuştur. Her masada bir masa moderatörü ile raportör yer almıştır.

Foruma davet edilenlere önceden masalarda müzakere edilecek sorular gönderilmiş ve zihinsel açıdan hazırlıklı gelmeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu şekilde masa arama konferansının daha verimli geçmesi sağlanmıştır. Masa moderatörlerine ise sorular yanında sürece ilişkin bir rehber de ayrıca ulaştırılmış ve forum öncesi kendileriyle yüzyüze görüşülmüştür. Masa raportörleri ile forum öncesinde yapılan görüşmede ise tutulacak not ve vurgulamaya ilişkin öneriler kendilerine iletilmiştir. Masa moderatörleri ile raportörlerin arama konferansı konusunda tecrübeli olmaları hususuna ayrıca özen gösterilmiştir.

Kent de belediye başkanlarından, öğretim üyelerinden, sanayi ve ticaret odaları başkanlarından, STK temsilcilerinden, KSS ve OSB başkanlarından ve şehrin farklı sektörlerde alanında önder olan iş adamlarından oluşan kalabalık bir heyetle Çorum Kent Ekonomisi Forumu anılan tarihte yapılmıştır. Çorum Kent Ekonomisi Forumunun düzenlenmesinde masalarda moderatör olarak da Hitit Üniversitesi akademik personelinden ve Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı Çorum Yatırım Destek Ofisi uzmanlarından yardım alınmıştır. Raportör olarak lisans üstü öğrencilerden faydalanılmıştır. Açılış konuşmalarından sonra Kent Ekonomi Forumunun amacının ve işleyişinin anlatıldığı bilgilendirme sunumu yapılmıştır.

Çorum Kent Ekonomisi Forumu 8 masada yaklaşık 8'er kişiden oluşan katılımcılar yukarıda belirtilmiş olan soruların her biri üzerinde yaklaşık 20'şer dakikalık tartışmalarla devam etmiştir. Her bir tamamlayıcı soru için katılımcılardan 3'er Vizyoner proje istenmiştir. Forumun sonunda her bir masadan önerdikleri (5*3) 15 projeden en önemli gördükleri 3 vizyoner projelerini seçmeleri istenmiştir. Daha sonra her bir masanın belirlediği 3'er Vizyoner proje masa sözcüleri tarafından sunularak katılımcılardan projeleri oylamaları istenmiştir. Oylama sonucu ise 5 vizyoner proje belirlenmiştir. Çorum Kent Ekonomisi Forumu sonunda masa sözcülerinden masalardan konuşulanların toparlamaları ve masa raporları oluşturmaları istenmiştir. Daha sonra il moderatörü gerek masa raporlarından, gerek KEF soruları çerçevesinde önceden hazırlanmış yazılardan, gerek kent ile ilgili önceki çalışmalarından ve gerekse görüşme kayıtlarından hareketle kent raporu oluşturmuştur.

3.1. Forumda Ele Alınan Konular

Forumda 1 temel soru ve 5 tamamlayıcı soru katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılara gönderilen davetiye metni ile beraber sorular da iletiğinden bir kısmı doküman açısından hazırlıklı, bir kısmı ise zihinsel açıdan hazırlıklı gelmiştir. Aşağıda her bir soru başlığında konuşulan vizyon, projeler, hedefler belirtilecektir. Fakat o kısma geçmeden önce forumda ön plana çıkan birkaç hususu belirtmekte fayda vardır.

❖ Çorum gibi Anadolu kaplanları olarak nitelendirilen bir şehirde bile önerilen projeleri “kim yapsın” sorusu karşılığında “devlet yapsın” cevabı alınmaktadır. Gerçi diğer iller ile kıyaslayınca “devlet yapsın” cevabı daha az sayıdadır. Fakat önerilen vizyon, projeler, hedefler devletin yapması gereken vizyon, projeler, hedefler şeklinde olmuştur. Özel sektör şu vizyon, projeler, hedefleri gerçekleştirsin; Sivil toplum örgütlerimiz şu vizyon, projeler, hedefleri gerçekleştirsin şeklinde bir öneri, temenni maalesef az sayıda gelmiştir.

❖ Forumda vizyon, projeler, hedeflerden ziyade mevcut durum, sorunlar vb unsurlar tartışılmıştır. Bu durum da stratejik düşünme ile ilgili vurgulanan “mevcut durum bilgisine sahip yöneticiler çoğunlukta; arzu edilen gelecek bilgisine sahip yönetici görece daha az; yöntem bilgisine sahip yönetici ise çok az” hususunun ne kadar doğru olduğunu bize göstermektedir.

❖ Katılımcılara mevcut durum ve sorunlar zaten çok konuşuldu, yazıldı, çizildi proje üretelim dendiğinde ise proje üretmek yerine bir kısım katılımcı temenni bildirdiler.

Çorum gibi girişimci bir ilde bile bu durumun yaşanması proje üretme kabiliyetimizin ülke olarak düşük olduğunun bir göstergesi olmakla beraber; zihinleri proje üretmeye yönlendiren, zorlayan Kent Ekonomileri Forumlarının ne kadar gerekli bir uygulama olduğunun bir göstergesidir.

Bu noktadan hareketle, Temel soru çerçevesinde Çorum ekonomisinin 2023’e kadar hangi yönde ve nasıl gelişmesi gerektiği düşünülüyor, ya da Çorum’un uzun vadeli vizyon ve hedefleri nelerdir sorusuna verilen cevaplar katılımcı masaların raporları doğrultusunda üç temel başlık altında sınıflandırılarak aşağıdaki biçimde düzenlenmiştir.

- (i) Tarım ve Hayvancılık Alanında Entegre Gıda Sanayi
- (ii) Anahtar Teslimi Fabrika Kuran Makine Sanayi
- (iii) Hitit Medeniyeti Ve Doğal Güzellikler Odaklı Turizm Şehri

Bu üç temel başlık haricinde gerek başlıkların bir ya da daha fazlasını direk ilgilendiren gerekse ilin genel konumunu ilgilendiren hedef, proje ve faaliyetler de belirtilmiştir. Bunlar da dördüncü bir başlık içinde değerlendirilecektir.

Bu üç vizyon hedef incelendiğinde birbirinden ayrı üç alanda şehrin gelişmesini arzu ettiği görülmektedir. Katılımcıları fazla yönlendirme yapmadan uzmanlaşmanın bir ekseninde yoğunlaşmasının daha doğru olacağı anlatılmasına rağmen katılımcılar ilin gerek tarihsel, gerek doğal gerekse de sanayi varlığı, kaynağı, tecrübesi ve birikimlerinin doğrultusunda bu 3 ekseninde eşit öneme sahip olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu 3 ekseninde yapılan değerlendirmelere geçmeden önce her üç eksen için de önemli olan ve her masaca üzerinde ittifak edilmiş olan bir hususu belirtmekte yarar vardır. Gerek daha önce yapılan çalışmalarda gerek Forum esnasında ortaya konulan hedeflerde tartışmasız fikir birliğine varılan husus “DEMİR YOLU PROJESİ”dir. Raporun ilerleyen bölümlerinde daha detaylı anlatılacağı üzere katılımcılar özellikle yük taşımacılığında demir yolunun eksikliğinin ciddi bir rekabet dezavantajına yol açtığını belirtmişlerdir.

Diğer bir husus yine ulaşım ile ilgili olarak “Amasya-Merzifon Havaalanı” konusudur. Mevcut havaalanı şehre yaklaşık 1 saat uzaklıkta olup “Ankara’daki bir kişinin havaalanına ulaştığı sürede Çorumlular Amasya-Merzifon Havaalanı ulaşabilmektedir.” Fakat Özellikle yurt dışındaki yatırımcı/tedarikçi/müşteri ilde havaalanı var mı diye sorduğunda “ilimizde yok ama yakın bir ilde mevcut 1 saatte varabiliyorsunuz” cümlesi olumlu karşılanmamaktadır. Katılımcıların büyük çoğunluğu şu aşamada yeni bir havaalanının rantabl olmadığı konusunda hem fikir olmakla beraber en azından havaalanının isminin “Çorum’u da dahil edecek şekilde değişmesi” ya da “bölgesel havaalanı statüsünde mevcut isminden farklı bir isim verilmesini” önermektedir. Böylece yurt dışındaki yatırımcı /tedarikçi / müşterilere bölgesel havaalanımız var denilebilecektir. Katılımcıların bir kısmı ise ilerleyen dönemlerde ise ile ait bir havaalanı talep etmektedir.

a. *Tarım ve Hayvancılık Alanında Entegre Gıda Sanayi*

Bu başlık Çorum ilinin sahip olduğu doğal kaynakların değerlendirilmesi ile ilgilidir. Hali hazırda gelişmiş yumurta sektörü, gelişmeye açık endemik, tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tarım ürünlerini girdi olarak kullanılabilir gıda sanayileri (bisküvi, makarna vb), biyogaz üretimi gibi sektörlerde bulunmaktadır. Bölgeye has, ve bilinirliği olan Sungurlu üzümünün, Osmancık pirinci, Oğuzlar cevizi, ve Yeşil mercimek ilin diğer değerlendirilebilecek tarım ürünleridir. İl 2023’de bu hammadde potansiyelini kullanarak entegre bir şekilde gıda ve hayvancılıkta söz sahibi olmak istemektedir. Bu çerçevede önerilen proje ve faaliyetler aşağıdaki gibidir.

Bu başlık altında yapılan değerlendirmeler ve öneriler aşağıdaki gibidir.

- ❖ Sungurlu üzümünün daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, tanıtımı ve pazarlanması
- ❖ Osmancık pirincinin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, tanıtımı ve pazarlanması
- ❖ Oğuzlar cevizinin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, tanıtımı ve pazarlanması
- ❖ Yeşil mercimeğin daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, tanıtımı ve pazarlanması
- ❖ Sert buğdayın daha etkin bir şekilde değerlendirilmesi, tanıtımı ve pazarlanması
- ❖ Buğday üretimine bağlı olarak un, bisküvi ve makarna sanayinin geliştirilmesi
- ❖ Sulama sistemlerinin geliştirilmesi
- ❖ Çiftçilerin bilinçlendirilip eğitilmesi
- ❖ Endemik bitkilerin ticarileştirilmesi
- ❖ Tıbbi ve aromatik bitkilerin ticarileştirilmesi
- ❖ Et ve yumurta tavukçuluğunun geliştirilmesi
- ❖ Tarım ve hayvancılık sektöründe (organik gibi) katma değeri yüksek alanlara kaymak
- ❖ Yumurta sanayiinde faaliyet gösteren onlarca küçük işletmenin bir araya getirilerek rekabet gücü daha yüksek ve ölçek ekonomisine haiz firmaların ortaya çıkarılması
- ❖ Leblebi memleketi ama nohut memleketi değil nohut ekimin geliştirmesi
- ❖ Hayvancılığın gelişebilmesi için yem sektörünün geliştirilmesi
- ❖ Biyogaz ve organik gübre sektörünün geliştirilmesi
- ❖ Gıda OSB’si kurulması
- ❖ Tarım ve hayvancılıkla ilgili bölümlerin Hitit Üniversitesi bünyesinde açılması

b. *Anahtar Teslimi Fabrika Kuran Makine Sanayi*

Çorum ilinde faaliyet gösteren işletmeler incelendiğinde imalatçı firma sayısı açısından en fazla paya sahip sektör “Makine-Metal Sanayisidir”. Çok farklı sektörlerle yönelik makine teçhizat üretiminden anahtar teslim fabrika üreten bir çeşitliliğe sahip Makine-Metal Sanayisi ilin Ar-Ge ve teknoloji ağırlıklı sektörlerde de rekabet şansının olduğunu bir göstergesidir. Düne kadar un, leblebi, yumurta üreten şehir, 2023 de un, leblebi, yumurta üretiminde kullanılacak makilerin üretiminde ülkede iddia sahibi olmak istemektedir.

Bu başlık altında önerilen proje ve faaliyetler aşağıdaki gibidir

- ❖ Katma değeri daha yüksek iş makineleri sektörüne kayılması
- ❖ Yük taşımacılığı başta olmak üzere demir yolunun yapılması
- ❖ Kalifiye eleman ihtiyacının giderilmesi
- ❖ Yerel gayretlerle başlatılan Ahi Evran Sanayi Sitesi Projesinin Hayata Geçirilmesinde Mali ve idari desteğin sağlanması
- ❖ Ortaklık ve girişimcilik kültürünün geliştirilmesi
- ❖ Savunma sanayinin bölgeye çekilmesi
- ❖ Bir yada birkaç sektörde Ana sanayinin devlet eliyle teşvik edilerek bölgeye gelmesi
- ❖ Makine ile ilgili bölümlerin Hitit Üniversitesi bünyesinde açılması
- ❖ Dış ticaret mevzuatı, Pazar araştırma, yabancı dil gibi konularda uzman iş gücü ihtiyacının karşılanması
- ❖ Şirketlerde kurumsallaşmanın sağlanması
- ❖ İlimiz bünyesinde kurulum aşaması devam eden Teknoparkın faaliyete geçmesi
- ❖ Bürokrasisinin ve devletin kurum kuruluşlarının sanayicinin yanında olması

c. *Hitit Medeniyeti Ve Doğa Güzellikleri Odaklı Turizm Şehri*

Çorum ili için tasarlanan 2023 vizyonunda önemli bir yere sahip olan diğer bir alan ise turizmde sahip olduğu zenginliklerdir. Anadolu medeniyetlerinin önde gelenlerinden olan Hitit Medeniyetinin merkezi olan Çorum bu yönüyle Anadolu'daki ender şehirlerinden olma özelliğini göstermektedir. Aynı dönemin medeniyeti olan Mısır medeniyeti piramitler bölgesi haricinde gerek konaklama, gerek sağlık, gerekse güvenlik açısından elverişli bir bölge olmamasına rağmen dünya çapında bilinirlik ve turist çekme açısından Çorum ile kıyaslanamayacak kadar öndedir. İlin bu tarihi zenginliğini etkin kullanamamasının bir çok sebebi bulunmaktadır. Hitit Medeniyetinin izlerini taşımasının yanında Selçuklu, Osmanlı dönemine ait bir çok eser bulunmaktadır.

Forum sürecinde gerek bu eksikliğin sebepleri gerekse bu eksikliği giderecek stratejiler aşağıda detaylı anlatıldığı üzere bol bol tartışılmıştır. İlin turizm açısından sahip olduğu diğer bir zenginlik ise doğa zenginliğidir. Özellikle sahip olduğu bu doğa güzelliği özellikle kongre fuar organizasyonları, spor kampları ve organizasyonları için etkin olarak kullanılabilir.

Bu kısa açıklamalardan sonra bu başlık altında önerilen proje ve faaliyetler aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- ❖ Turizmin gelişimi için gerekli olan alt yapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi
- ❖ Özellikle Alacahöyük ve Boğazkale'ye içine alan bir turizm bölgesi oluşturmak, bu bölgelerin birbirleri ile olan bağlantısını sağlamak ve modernleştirmek
- ❖ Alacahöyük ve Boğazkale'de yürütülmekte olan kazı çalışmalarının hızlandırılması
- ❖ Her bir şehir sakinin gönül elçisi gibi çalışmasına katkı sağlayacak yüksek yaşam kalitesini sağlamak için, şehir sakinlerinin zaman geçireceği sosyal, kültürel donatıların ve eğlence mekânlarının tesis edilmesi.
- ❖ Şehirde konaklama imkânlarının artırılması
- ❖ Turistler için Konaklamanın yanında hediyelik eşya, restoran ve kafelerin, sosyo-kültürel imkanların genişlediği bir çorum
- ❖ Yöresel ürünlerin el sanatlarının daha ekonomik bir şekilde üretimi ve pazarlaması yapılarak katma değer üretilmesinin sağlanması
- ❖ Çevre yollarında büyük bir AVM yapılması
- ❖ Turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli elamanın geliştirilmesini ve elde tutulmasını sağlamak
- ❖ Turizm ile ilgili bölümlerin Hitit Üniversitesi bünyesinde açılması
- ❖ Futbol takımlarının kamplarını bölgede yapmalarını temin etmek
- ❖ İli kongre ve Fuar merkezi haline getirmek
- ❖ İlin sahip olduğu tarihi ve doğal zenginliklerini dizi ve sinema sektörü ile Türkiye'ye ve Dünyaya duyurmak
- ❖ Şehrin ulaşım imkânlarının (hızlı Tren ve Uçak) artırılması
- ❖ Hattuşa ve diğer tarihi mekânları turistler için daha cazibedar hale getirmek
- ❖ Tarihi mekânlara yakın bir bölgeye mini bir Hitit şehir kurarak Turistler için birkaç saat gezilen değil birkaç gün kalınan şehir haline getirmek
- ❖ İl merkezinde Çorum İlinin Tarihi zenginliğini yansıtacak bir müze alanının oluşturulması
- ❖ Çorum'a ait tarihi eserlerin Çorumda muhafazası ve sergilenmesi
- ❖ Kızılırmak'tan daha aktif ve etkin faydalanılması
- ❖ İlin sahip olduğu tarihi ve doğal zenginliklerini pazarlayabilmek için etkin çalışabilecek, yetkisi, bütçesi ve sorumlulukları olan bir turizm konseyi oluşturulması
- ❖ Amasya başta olmak üzere iller arası bir destinasyon oluşturarak sinerji oluşturmak

d. *İlin 20023 Vizyonuna Dair Diğer Hedef, Proje ve Faaliyetler*

Yukarıda belirtilen üç temel başlık haricinde gerek başlıkların bir ya da daha fazlasını direk ilgilendiren gerekse ilin genel konumunu ilgilendiren ve katılımcıların belirttikleri hedef, proje ve faaliyetler de bu başlık altında değerlendirilmiştir.

❖ İki kişi bir araya gelse kim patron olacak denilmektedir. Şehirdeki ortaklık kültürünün geliştirilmesi gerekmektedir.

❖ İş görenlerinin iş disiplin kültürlerinin geliştirilmesi

❖ Madencilik sektörünün gelişimi

❖ Şehirdeki Kanaat önderlerinin eksikliğinin giderilmesi

❖ Çorum ruhunun, Çorumluluk Bilincinin geliştirilmesi

❖ Çorum'un yetiştirdiği iş gücünü elde tutulamıyor. Dışarıya göç veriliyor. Böyle bir ortamda dışardan nitelikli elemanın gelmesi mümkün değildir. Öncelikle ailelerin bilinçlenerek gençlerin burada çalışması sağlanmalıdır.

❖ Üniversite-sanayi işbirliği; sanayi-çıraklık eğitim merkezi vb projelerle nitelikli iş gücünün artırılması

❖ Çorumun, Finansal hareketliliğinin artması için, Banka Şubelerin olduğu bir şehirden Banka Bölge Müdürlüklerinin olduğu bir şehre dönüşmesi

❖ Tekstil sektörü özellikle ilçeler için gelişime açık bir sektördür. Özellikle Osmancık'ta olan tekstil sektörü şu an itibariyle Dodurga'yı bile olumlu etkilemektedir. Bu sektörün geliştirilmesi gerekmektedir.

❖ İlçelerin gerek kendi arasında gerekse merkezle ulaşımının daha modern yollarla sağlanması

❖ İlin başarılı olduğu sektörlerde ileriye ve geriye bütünleşme sağlayarak entegre bir sanayi haline gelmesi

❖ İlin reklam ve tanıtım eksikliğinin giderilmesi (Örneğin; insanlar Hitit Vazosunu biliyorlar ama Çorum'u bilmiyorlar, ilin fabrika kuran bir şehir olduğunu bilmiyorlar, vb.)

❖ İlde ilgili sektörler için (örneğin unlu mamuller) ihtisas OSB kurulması

❖ Aile şirketlerinin ve küçük işletmelerin birleşmesinin sağlanması (eğitim, bilinçlendirme, Güzel Örnekler, Teşvik vb. stratejilerle)

❖ Kargı Bezini bir Şile Bezi kadar tanınmış yaparak ürüne katma değer kazandırmak

❖ Sosyal Amaçlı Yardımlar İnsanları Tembelleğe yöneltmektedir. Bu da işletmelerin işgücü ihtiyacını daha da arttırmaktadır. Yardım mekanizmasının daha etkin oluşturulması gerekmektedir. (Örneğin, yardımlar karşılıksız değil, belirlenen kriterleri sağlayan firmalara eş finansmanlı olarak işgücü olarak verilse hem kişinin iş tecrübesi artar, hem işletmeler için bir katkı sağlar. Böylece devlet balık vermek yerine balık tutmayı öğretmiş olur.)

❖ İlde gerek kamu kurum ve kuruluşları arasında, gerekse kamu-özel sektör-STK'lar arasında bir koordinasyon sağlanması

❖ Kırsal nüfusun ve Kadın nüfusun ekonomiye kazandırılmasına yönelik çalışmalar yapılması.

3.2. Kent Ekonomisine İlişkin Proje Fikirleri

Bu başlık altında Çorum KEF' inde önerilen Her bir projenin genel tanıtımı ve ilgili vizyonla ilişkisi ve projeye katkı sunacaklar ile projenin beklenen faydaları özetlenecektir. Her bir proje ile ilgili kısa bilgiler verilmeden önce genel bir hatırlatmada fayda var, şöyle ki; Yukarıda da belirtildiği üzere sorun/problem/mevcut durum tespitindeki başarılar genel olarak maalesef projelendirme safhasında gösterilemiyor. Forum esnasında yapılan uyarılara rağmen bu sebepten bazı projeler temenniden, bazıları ise mevcut durumun açıklanmasından ibarettir.

Diğer taraftan birbirleri ile örtüşen ve/veya çakışan projeler bulunmaktadır. Her bir masanın düşüncesini es geçmemek adına her biri hakkında bilgi verilecektir.

1. Çorum Fabrika Kuran Fabrika Şehir

Bu proje ile Çorum ilinin; leblebi üretiminin olduğu, Un Yem başta olmak üzere tarıma dayalı sanayinin ve/veya toprağa dayalı sanayinin geliştiği bir şehir olma imajından sıyrılıp anahtar teslimi fabrika kuracak kadar gelişmiş bir makine sanayiye sahip bir şehir olma imajı olma hedefine yöneliktir.

Hali hazırda ilde ki makine sanayinin potansiyeli incelendiğinde çok da uzak bir hedef olmadığı gözükmemektedir. Şu an itibarıyla un ve yem makineleri üreten bir makine sektörü ilde mevcuttur. Proje ile hedeflenen mevcut durumun diğer sektör makinelerine de kayması daha da ilerde ise iş makinalarının üretimine doğru kaymasıdır.

Çorumun vizyonunu üç temel başlık halinde düşünüldüğünde bu proje saç ayağının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Projeye ile ilgili paydaşların hepsinin katkı sunması hedeflenmektedir.

Devlet: Özellikle Demir yolu olmak üzere alt yapı eksikliklerini gidermek, Sektördeki büyük oyuncuların bölgeye gelmesini ve mevcut firmaların büyümesini sağlayacak mekanizmalar geliştirmek, konularda rol oynayacaktır. Bu kapsamda KOSGEB, TUBİTAK, Kalkınma Ajansları, MFİB vb kuruluşlar destek ve hibelerle katkı sağlayacaklardır.

STK: İş adamları dernekleri başta olmak üzere STK'lar ildeki girişimcilik, ortaklık ve biz kültürünü geliştirici faaliyetler yapmak, ulusal ve uluslararası lobi, tanıtım ve pazarlama faaliyetlerini yürütmek, gerekli eğitimleri belirleyip vermek vb konularda rol oynayacaktır.

İşletmeler: Projenin lokomotifleri olacaktır. Yapacakları yatırımlarla sektörün gelişmesinde rol oynayacaktır. Bu aşamada ortak hareket edebilme kültürü önem arz etmektedir.

Bu projenin uygulamaya geçirilmesi ile;

- (i) Katma değeri düşük sektörlerden, Katma değeri yüksek sektörlerle geçilecektir.
- (ii) İstihdam artışı yüksek olacaktır.
- (iii) Makine sektörünün diğer sektörlerle göre çarpan etkisinin daha yüksek olması sebebiyle ilin sanayileşmesinin gelişme hızı artacaktır.
- (iv) Çorum' un ülkenin 2023 ihracat ve büyüme hedeflerine yapacağı katkı çok daha fazla olacaktır.

2. Kamu/Özel Mesleki Liselerin ve Üniversitenin Bölge İhtiyacına Odaklı Bölümler Açması

Ülkenin birçok şehrinde de yaşandığı üzere nitelikli eleman eksikliği bölgenin 2023 vizyonuna ulaşmasında önemli bir engel oluşturmaktadır. Bu kapsamda Bölge İhtiyacına odaklanan eğitimlerin verilmesi bu projenin temel amacını oluşturmaktadır. Bu kapsamda gerek lise düzeyinde gerek Üniversite düzeyinde gerekse hayat boyu öğrenme kapsamında bölgenin ihtiyaç duyduğu iş gücünün geliştirilmesi gerekmektedir.

Çorumun vizyonunu meydana getiren her üç temel başlık bünyesinde de nitelikli iş görenin yetiştirilmesi önemli bir husustur. 2023 vizyonuna nitelikli, iş disiplinine sahip iş gücü olmadan ulaşmak imkânsızdır.

Bu kapsamda

STK'lar önceliğinde bir eğitim ihtiyacı analizi gerçekleştirilmelidir. Öncelikle bölgenin ihtiyaç duyduğu iş gören niteliklerinin ve bu eğitimi gerçekleştirecek eğitim birimlerinin belirlenmesi gerekmektedir. Akabinde ilgili birimlere (Milli Eğitim, Halk Eğitim, Özel Sektör, Üniversite vb) bu isteklerin etkin bir şekilde duyurulması sağlanmalıdır

Daha sonra Milli Eğitim, Halk Eğitim ve Üniversite vb kamu kurum ve kuruluşlarının bölgenin ihtiyaç duyduğu nitelikte iş gören yetiştirmek üzere birimler açılması konusunda hem kendi bünyelerinde çalışmalar, hem de alınması gerekli izinler hususunda yoğun çalışmalar yapılması gerekmektedir.

Son olarak ise yetiştirilen nitelikli iş gücünü istihdam edecek nitelikli firma ve yöneticilerin olması gerekmektedir. Yoksa yetişen iş gücü kendilerini istihdam edecek nitelikli firma ve yöneticilerin olduğu başka şehirlere gideceklerdir.

Bölgede yapılan eğitim ihtiyaç analizleri çerçevesinde yapılan eğitim çalışmaları (bölümlerin açılması, öğrenci yetiştirilmesi) sayesinde bölgede arzu edilen nitelikte iş gören bulunarak aşağıdaki faydalar sağlanacaktır.

(i) Nitelikli bir iş gücü daha verimli ve etkinliği geliştirerek firmaların daha rekabetçi olmalarına katkı sağlayacaktır.

(ii) Nitelikli iş gücü yoksunluğundan bölgeden ayrılmak durumuyla karşı karşıya kalan işletmeler ve /veya Çorum iline gelmek konusunda kararsız olan işletmelerin Çorum'da faaliyet göstermelerine / Çorum'a gelmelerine katkı sağlayacaktır.

(iii) Bölgenin ihtiyacı odaklı eğitim birimleri açan ve/veya yürüten eğitim birimleri kaynaklarını daha etkin kullanabilecektir.

3. Çoruma Yönelik Tarıma Elverişli Endemik Ürünlerin Belirlenmesi ve Değerlendirilmesidir.

Çorum ili sahip olduğu doğal güzellikleri ile de önemli bir şehirdir. Katılımcılar tarafından önerilen bu proje ile Çorum İline özgü ürünlerin (Endemik ürünlerin) belirlenerek değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Bu kapsamda Endemik ürünlerden, tarıma uygun, sanayileşebilecek ve ticarileşebilecek ürünlerin belirlenmesi ve değerlendirilmesi hedeflenmektedir.

Çorum ilinin Vizyonunun bir saçı ayağını oluşturan tarım ve tarıma dayalı sanayi başlığı altında sanayileşebilecek ve ticarileşebilecek endemik ürünlerin işlenmesi ile katma değeri yüksek tarım ürünleri üretilecektir.

Bu kapsamda üniversite, Tarım Bakanlığı, endemik ürünler ile ilgili kurulmuş/ kurulacak olan kooperatifler, Üretici Birlikleri ve Sivil Toplum Kuruluşları endemik ürünlerin belirlenmesi, ticarileştirilmesi, tanıtım ve pazarlamasının yapılması konusunda katkı sağlayacaktır.

4. Çorum Tohum Şehir

Bu projeden Çorum ilinin sahip olduğu medeniyete vurgu yapılmaktadır. Hititliler bilindiği üzere en eski medeniyetlerden biri olup Çorum bölgesinde yaşamışlardır. Dolayısıyla Çorum ili, Hititliler gibi kendisinden sonra gelen birçok medeniyeti etkilemiş olan bir medeniyetin üzerine kurulmuştur. Hitit medeniyeti ile çağdaş olan Mısırlılar turist çekmek konusunda Çorum ilinden çok çok daha ilerde olması bu projenin ana sorunsalını oluşturmaktadır. Bu kapsamda Turizm odaklı bir vizyon belirleyen bu grup projeyi ilin Hitit medeniyetini çok iyi kullanması gerektiği üzerine kurgulamıştır. Yapılacak alt yapı ve üst yapı çalışmaları, tanıtım çalışmaları, daha nitelikli konaklama ve eğlence mekanları, nitelikli hizmet sektörü personeli, geliştirilecek olan halkın olumlu bakış açısı sayesinde Medeniyetlere önderlik etmiş bir bakıma Anadolu medeniyetine tohum olmuş Çorum ili turizm sektöründe hak ettiği yere alacaktır. Bu aşamada yukarıda sayılan faaliyetleri gerçekleştirmek için hem devlete, hem STK'lara hem de şirketlere önemli görevler düşmektedir.

5. Çorumu Görmeden Olmaz

Yine turizm odaklı olan bu proje ilin turizm varlık ve kaynaklarını daha etkin kullanmaya odaklanmıştır. Gerek doğa, gerek tarih turizminin geliştirilebileceği Çorum ilinde gerek özel sektör tarafından gerekse devlet tarafından yapılacak olan çalışmalarla konukların ilde daha fazla konaklamalarını sağlayacak konaklama, eğlence mekanlarının artırılması, gerek genel gerekse ile özel hediyelik eşya sektörünün geliştirilmesi, ilin tarihi ve doğal varlıklarının tanıtılması yapılmalıdır. Böylelikle bacasız sanayi gelişerek, istihdam, üretim ve ekonomik canlılık sağlanacaktır.

6. İlin Büyük Şehir Olması

Bu proje ilin sahip olduğu potansiyel göz önüne alındığında ilin büyük şehir yapılmasının gerekliliği üzerinde durmaktadır. Bu kapsamda gerek kamu kurum ve kuruluşların gerekse bankaların bölge temsilciliklerinin ilde yer alacağı düşünülmektedir. Büyük şehir olması ile gerek yatırımcıların gerek müşterilerin bakış açılarının iyileşeceği beklenmektedir. Bu amaçla ildeki yerel yetkililerini, Siyasi temsilcilerinin, STK'ların lobi faaliyetleri yapması gerekmektedir.

7. 4.000 Yıllık Şehir

İlin tarihi geçmişine vurgu yapan bir turizm projesidir. Bu kapsamda Obruk barajının turizme kazandırılması ve bunun için teleferikten yararlanılması gibi gerekli yatırımların yapılması, yerel yönetimler üniversite ve halk bütünleşmesi sağlanarak turizm elçiliği görevinin üstlenilmesi, Çorum tanıtım vakfının kurulması, turizm Meslek liseleri aracılığı ile turizmin alanında çalışacak gerekli personelin yetiştirilmesinin sağlanması gibi faaliyetler bu proje kapsamında önerilmiştir.

Öncelikle yerel yönetimler, Üniversite, Milli Eğitim Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Sivil Toplum Kuruluşlarının projeye katkı vermesi beklenmektedir.

8. Doğa, Kültür, Spor Turizminin Geliştirmesi (Obruk, Çatak, Boyabat)

Özellikle Obruk, Çatak, Boyabat destinasyonlarının sahip olduğu doğa imkanlarının kullanımına yönelik olan bu projede bu bölgelerin sportif ve kültürel faaliyetler için kullanılması önerilmektedir. Bu kapsamda Abant'ta yapılmakta olan sportif kampların bölgede yapılması ile bölgenin bir cazibe merkezi olması hedeflenmektedir. Bunun için bölgeye yönelik ulaşım başta olmak üzere altyapı yapmak devletin görevi iken buralarda tesislerin yapılması ise özel sektörün görevidir. Diğer projelerde olduğu gibi kalifiye elemanın da sağlanmış olması gerekmektedir.

9. Sanayi Bölgesi Kurulması

Bu proje bölgede bir sanayi bölgesi kurulmasını hedeflemektedir. Fakat bu sanayi bölgesi, bugün ilçelerde dahi bulunan OSB'lerden farklı bir içeriktedir. Bu sanayi bölgesinde sanayi için gerekli olan alt yapı sağlandığı gibi buna ilaveten tasarım merkezlerinin, Ortak kullanıma ait paketleme, pazarlama, ar-ge vb destekleyici birimlerin de yer alması gerekmektedir.

Diğer taraftan çalışanların vakit geçirebilecekleri mekan eksikliği nitelikli işgücünü ilde tutamamanın önemli bir sebebidir. Bu sıkıntıyı gidermek için sanayi bölgesinde sosyal, kültürel ve sportif tesislerin de olması öngörülmektedir. Diğer taraftan Çorum için önemli olan iş kolları için ilişkili ve destekleyici sektörlerin yer alması sağlanacaktır. Son olarak da

eğitimin sürdürülebilir olduğu bir sanayi bölgesi olması hedeflenmektedir. Bu kapsamda gerek üniversite gerek İl Milli Eğitim müdürlüğünün desteği gerekmektedir.

Diğer bir deyişle önerilen proje ile sanayi bölgesinde iş hayatını ve özel yaşamının her türlü ihtiyacını giderebilecek bir mekan oluşturma hedeflenmektedir. Bu yatırım büyük ölçekte devlet tarafından finanse edilmesi öngörülmektedir. Diğer taraftan yap-işlet- devret modeli, vb yöntemlerde kullanılabilir. Projenin hayata geçirilmesi ile farklı sektörlerde gerek yeni yatırımcı ve işgücünü bölgeye çekmek mümkün olacak, gerekse mevcut yatırımcı ve işgücünü elde tutmak mümkün olacaktır.

10. Kargı Doğa Turizm Başkenti

Bu proje ile Kargı merkezli bir doğa merkezi kurulması hedeflenmektedir. Kargı sahip olduğu doğa güzellikleri ile potansiyeli yüksek olan bir bölge olmasına rağmen, sahip olduğu potansiyeli kullanamamaktadır. Bu durumun sebepleri arasında bölgedeki tesislerin yetersizliği, insan kaynaklarındaki nitelik eksikliği, tanıtım eksikliği sayılabilir. Bu durumu teresine döndürmeyi hedefleyen proje ile bölgede başta spor turizmi olmak üzere birçok alanı aktifleştirme istenmektedir. Spor kulüpleri kamp için başta bolu olmak üzere bir çok mekanı tercih etmektedir. Kargı başta olmak üzere Çorum'un doğal güzelliklerini yapılacak olan tesislerle bir spor merkezi haline getirmek, Kamp, yürüyüş vb. doğa sporları için bir üs haline getirmek amaçlanmaktadır.

Bu kapsamda tesisler için alt yapıların tamamlanmasında devlete önemli görevler düşmektedir. Diğer taraftan Tanıtım aşamasında gerek kamu kurum kuruluşların, gerek STK'ların gerekse özel sektörün çabası gerekmektedir. Tesislerin yapımı ve işletilmesinde ise özel sektöre büyük görev düşmektedir. Son olarak sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünün yetiştirilmesinde üniversite başta olmak üzere eğitim kurumlarına görev düşmektedir.

11. Boğazkale'de Hitit Şehri

Bu proje ile Hitit medeniyetinin başkenti sayılabilecek Boğazkale, Hattuşaş, Alacahöyük destinasyonlarının çevresine/yakınına bir Hitit şehri kurulması, böylelikle ziyaretçilere bölgenin tarihi dokusunu yaşatabilmeyi hedeflemektedir. Bölgeye gelen turistlerin bölgede konaklama süresi saatlerle ifade edilebilir. Şehirde bir tur, ulaşım imkanı varsa ören yerlerine bir tur yapılması birkaç saatte hallolacaktır. Çünkü ne Çorum ilinde ne de adı geçen yerlerde ziyaretçiyi memnun edecek, daha fazla kalmasını sağlayacak, il ekonomisine daha fazla katkıda bulunmasını sağlayacak bir ortam bulunmamaktadır.

Bu proje ile ören yerlerini ziyaret edecek kişileri geçmişe götürebilecek bir mimari tasarlanmaktadır. Mini bir Hitit şehri kurarak, deneyim pazarlaması sayesinde katma değer yüksek bir hizmet ziyaretçilere sunulabilecektir.

Bu kapsamda Hitit şehirlerindeki mimariye uygun yapıtların, taş otellerin, sokakların yapılması, dönemin giyim tarzına uygun elbiselerin giyilmesi, giydirilmesi amaçlanmaktadır. Kısacası Hitit Şehrine gelenler Hitit kültürünü görececek, öğrenecek hatta yaşayacaktır. Bölgede aynı zamanda Hitit medeniyetine ait araç-gereçlerin, hediyelik ürünlerin ve elbiselerin satışı da yapılacaktır. Bölgenin alt yapısı devlet tarafından yapılacak olup konaklama, eğlence, hediyelik mekânlar mimariye uygun tarzda girişimciler tarafından yapılacaktır. STK'lar bölgenin tanıtımında diğer paydaşlar ile beraber rol oynayacaktır.

12. Müze Binası Çevresinin Kamulaştırılıp Kültür Havza Alanının Açılması

Şehir merkezinde destinasyonlarının en önemlilerinden biri olan Müze şu an itibariyle etrafı baraka ve binalarla dolu olan bir mekan şeklindedir. Yoldan geçen birisinin fark edemediği bir yapıya sahiptir. Kendisi de tarihi bir mekan olan Müze binasının etrafındaki baraka ve yapıları Kamulaştırıp daha ferah bir ortam oluşturulması projede hedeflenmiştir.

Bu çerçevede proje; şehirde bir kültür havzası oluşturarak hem müzenin/müze binasının görülmesini sağlamak, hem de baraka ve yapılardan boşalan yerde turistleri vakit geçirebilecekleri, il ekonomisine daha fazla katkı sağlayacakları bir ortam kazandıracaktır. Kamulaştırma ve sonrası kültür havzasının açılması Devletin vazifesi iken bu mekanları işletmek girişimcilere düşmektedir.

13. Minia World

Çorum ili sahip olduğu tarihi ve kültürel miras ile (Hitit Medeniyeti), değil Anadolu'nun Dünya medeniyet tarihinin önemli bir yapı taşıdır. Fakat şehre gelen yerli ve yabancı turistin sayıları incelendiğinde bu potansiyelini neredeyse hiç kullanmadığı görülmektedir. Yerli ve yabancı turistin bölgeye ilgisini çekebilmek, hak ettiği cazibe merkezi olmasına katkıda bulunmak ve Dünya medeniyet tarihinde bölgenin önemine vurgu yapmak adına bu proje önerilmiştir. Bu proje ile bölgede Minia World kurulması hedeflenmiştir.

Yani dünya medeniyet tarihinde önemli yere sahip olan yapıların (piramitler, Pizza kulesi, Eyfel Kulesi vb.) minyatürünün bölgede yapılması bu proje çerçevesinde yapılması düşünülen faaliyetlerdir. Kamu kaynakları ile yapılacak olan bu tesisin işletmesi özel sektöre devredilmesi düşünülmektedir. Böylece Hitit Medeniyetinin izlerine ve doğal yapısına ilave olarak kurulacak olan Minia World Çorum İlinin hak ettiği cazibe merkezi olmasına katkı sağlayacaktır.

14. Biyogaz Ve Organik Gübre Sektörü

Tarıma dayalı gelişme vizyonuna vurgu yapan bu proje ile biyogaz ve organik gübre sektörünün geliştirilmesi hedeflenmektedir. Yem sektöründe ve diğer tarım ve hayvancılığa dayalı alanlarda gelişmiş olan bölgede sektörün atıklarının değerlendirilmesi üzerine kurgulanan bu proje ile başta yem sektörünün artıklarının olmak üzere yumurta ve benzeri tarım ve hayvancılık alanlarının artıklarının organik gübre sektörüne girdi olması amaçlanmıştır. Diğer taraftan enerji sektöründe giderek önemi artan biyogaz üretimi de bölgede bu proje ile geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Bu aşamada her iki sektörde de (biyogaz ve organik gübre) gerekli yatırımlar özel sektör tarafından yapılacak olup Devlet gerekli destekleri sağlayacaktır. Yem sektörünün artıklarının her iki sektörde de kullanıma uygun olması için gerekli olan iyileştirmeler/geliştirmeler yapılmasında etkili olacak farkındalıklar ve eğitimler üniversite sayesinde yapılacaktır. Sadece ildeki yem sektörünün artıkları değil bölge illerdeki artıklarının da biyogaz ve organik gübre üretiminde kullanılması hedeflenmektedir. Böylece geri dönüşüm sağlandığı gibi katma değer de yaratılacaktır.

Bu çerçevede Avusturya ve Almanya'da Kurulu olan teknolojik altyapıyı ülkeye transfer etmek konusunda da gerek üniversiteden gerek TKDK, KOSGEB, TUBİTAK, vb. kurum kuruluşlardan destek alınacaktır.

15. Et Ve Unlu Mamullerinde Entegre Tesislerinin Kurulması

Çorum ilinde yer alan et ve unlu mamulleri sektörlerinde entegrasyonu ifade eden bu proje ile ilgili sektörlerdeki katma değer artırılması hedeflenmektedir. Bölgede gelişmiş olan un üretimi makarna, bisküvi vb. unlu mamuller sektörüne girdi sağlamaktadır. Fakat bu sektörler bölgede yerleşik değildir. Bu proje ile un üretiminde yer alan başarılı şirketlerin ileriye entegrasyonu teşvik edilecek. Böylelikle katma değeri daha yüksek olan makarna ve bisküvi sektörünün bölgede yer alması ile bölgedeki istihdam artacaktır. Diğer taraftan yem sektörü ve yumurta sektörü bölgede gelişmiş olmasına rağmen bölgede et tavukçuluğu geride kalmıştır. “Çorum Yumurtasının yanında Çorum Pilici” markasını yaratmak projenin diğer ayağını oluşturmaktadır. Sungurlu Üzümlü, Yeşil Mercimek, Osmancık Pirinci, Oğuzlar Cevizi gibi dünyada en yüksek kalite seviyesine sahip yöresel ürünler bölgede üretilmektedir. Fakat işlenmesi, tanıtımı, pazarlanması ve marka haline gelmesi bu projenin diğer ayağını oluşturmaktadır.

Tüm bu faaliyetler esas olarak özel sektör tarafından yapılacak olup ilgili STK’lar gerekli tanıtım ve markalaşma faaliyetlerini organize edecektir. Devlet gerekli olan alt yapı ve üst yapı çalışmalarını tamamlaması gerekmektedir. Bu çerçevede devletten; Unlu gıdalar için İhtisas Organize Sanayi Bölgesi kurması, yatırımcılar için gerekli olan teşvik, hibe ve kredi mekanizmalarını işletmesi beklenmektedir. Bu projenin hayata geçirilmesi ile bölge vizyonunun bir ayağı olan “Tarım ve Hayvancılık Alanında Entegre Gıda Sanayi” gerçekleşmesine önemli bir katkı sağlanacaktır.

16. Çorum Ve Osmancık Çevre Yollarında Avm’ler Kurulması

Çorum il merkezi Ankara-Samsun- Artvin kara yolu üzerinde; Osmancık ise İstanbul-Samsun- Artvin ve İstanbul- Amasya-Erzurum kara yolu üzerinde olup günlük transit yolcu adedi bir çok şehirden fazladır. Fakat anılan karayollarında Bolu ve Afyon örneğinde olduğu gibi AVM benzeri yapıları görmek mümkün değildir. Bölgeden geçen araçlar, sayıları onlarla ifade edilebilen leblebicilerden aldıkları hediyelik leblebi dışında durabilecekleri mekan yok denecek kadar azdır. Bu soruna dikkat çeken proje ile Çorum Ve Osmancık Çevre Yollarında Avm’ler Kurulması hedeflenmektedir.

Kurulacak olan AVM’ler ile bölge ekonomisine canlılık getirilecek ve istihdam sağlanacaktır. Diğer taraftan AVM’lerde satılacak Çorum’a özgü ürünler, hediyelik eşyalar, bilgilendirme faaliyetleri sayesinde ilin kültürel, tarihi varlıkları AVM ziyaretçilerine anlatılacaktır. AVM’lerin kurulması ile ilgili olan izin süreci vb. işlemler yerel ve merkezi hükümet tarafından yürütülecek olup AVM’lerdeki faaliyetler girişimciler tarafından yürütülecektir.

17. Madencilik Ekonomisinin Geliştirilmesi

Bu proje ile Çorum ilinin sahip olduğu maden rezervinin Bölge ekonomisine katkısını arttırmayı hedeflemektedir. Çorum ilinde Her ne kadar turizm, Gıda ve Makine Sektörü ön planda olsa da Madencilikte de sahip olduğu rezervler açısından da avantajlı durumdadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığının teşviki ile yeni alçı taşı ocaklarının açılması ve kullanılabilir hale getirilmesi, Çorumun alçı taşı bakımından zengin yataklara sahip olması nedeniyle Alçı ile ilgili gerekli yatırımların yapılması, Elde edilen ürün ve yan ürünlerin ilgili sanayilerde girdi kullanılması, Özellikle inşaat sektörüne dayalı yatırım alanlarında faaliyet göstererek Dış ticaret yollarının etkin kullanılması bu projenin hedefleri arasındadır. Bu kapsamda MTA’dan alınacak teknik yardım ve ilgili bakanlıklardan alınacak izinler önem arz etmektedir. Özel sektörün sayesinde yapılan fabrika ve diğer yatırımlar ile yeni istihdam alanları oluşturulacaktır.

18. Turizmin Geliştirilmesi

Diğer projelere göre daha geniş bir perspektife sahip olan bu proje İl turizmin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda Kalifiye eleman yetiştirilmesi, Konaklama tesislerinin artırılması, Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerinin yapılması hedeflenmektedir. Bu projenin yürütücülüğünün STK'lar tarafından yürütülmesi hedeflenmektedir. Yatırımların özel sektör tarafından yapılması, gerekli desteklerin KOSGEB, OKA, TKKDK vb. kamu kurum kuruluşları başta olmak üzere Devlet tarafından verilmesi, gerekli eğitimlerin, tanıtım çalışmalarının, Lobi faaliyetlerinin yapılmasında Çorum ili STK'lar organize edecektir.

19. Tarımın Geliştirilmesi

Bir önceki proje ile aynı şekilde Diğer projelere göre daha geniş bir perspektife sahip olan bu proje İl Tarımının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Bu kapsamda Sulu Tarımın Teşvik Edilmesi, Teşviklerin Artırılması, Baraj ve Sulama Kanallarının Yapılması, Entegre ve bilinçli tarımın teşviki ve yapılması hedeflenmektedir. Gerekli alt yapı çalışmalarının devlet tarafından yapılacak olan projede çiftçileri ve tarımsal işletmeleri bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. Bu eğitim ve farkındalık çalışmalarında üniversiteden de destek alınacaktır. Yatırımcıların özellikle katma değeri yüksek olan alanlara teşviki için gerekli olan mekanizmalar devlet tarafından işletilecektir.

SONUÇ

Çorum Kent ekonomi forumu sonucunda kentin 2023 Vizyonunun 3 saç ayağı belirlenmiştir. Bu vizyona ulaşabilmek için de temel 5 vizyoner proje önerilmiştir. Çorum 2023 vizyonunu oluşturan 3 tema aşağıdaki gibidir.

1. Tarım ve Hayvancılık Alanında Entegre Gıda Sanayi

Bu başlık Çorum ilinin sahip olduğu doğal kaynakların değerlendirilmesi ile ilgilidir. Hali hazırda gelişmiş yumurta sektörü, gelişmeye açık endemik, tıbbi ve aromatik bitkiler sektörü bulunmaktadır. Bunun yanı sıra tarım ürünlerini girdi olarak kullanılacak gıda sanayileri (bisküvi, makarna vb), biyogaz üretimi gibi sektörlerde bulunmaktadır. Bölgeye has, ve bilinirliği olan Sungurlu üzümünün, Osmanlık pirinci, Oğuzlar cevizi, ve Yeşil mercimek ilin diğer değerlendirilebilecek tarım ürünleridir. İl 2023'de bu hammadde potansiyelini kullanarak entegre bir şekilde gıda ve hayvancılıkta söz sahibi olmak istemektedir.

2. Anahtar Teslimi Fabrika Kuran Makine Sanayi

Çorum ilinde faaliyet gösteren işletmeler incelendiğinde imalatçı firma sayısı açısından en fazla paya sahip sektör "Makine-Metal Sanayisidir". Çok farklı sektörlerle yönelik makine teçhizat üretiminden anahtar teslim fabrika üreten bir çeşitliliğe sahip Makine-Metal Sanayisi ilin Ar-Ge ve teknoloji ağırlıklı sektörlerde de rekabet şansının olduğunun bir göstergesidir. Düne kadar un, leblebi, yumurta üreten şehir, 2023 de başta un, leblebi, yumurta üretiminde kullanılacak makilerin üretiminde olmak üzere farklı sektörlerde kullanılan makine parkları üretiminde ülkede iddia sahibi olmak istemektedir.

3. Hitit Medeniyeti Ve Doğa Güzellikleri Odaklı Turizm Şehri

Çorum ili için tasarlanan 2023 vizyonunda önemli bir yere sahip olan diğer bir alan ise turizmde sahip olduğu zenginliklerdir. Anadolu medeniyetlerinin önde gelenlerinden olan Hitit Medeniyetinin merkezi olan Çorum bu yönüyle Anadolu'daki ender şehirlerinden olma özelliğini göstermektedir. Aynı dönemin medeniyeti olan Mısır medeniyeti piramitler bölgesi haricinde gerek konaklama, gerek sağlık, gerekse güvenlik açısından elverişli bir bölge olmamasına rağmen dünya çapında bilinirlik ve turist çekme açısından Çorum ile kıyaslanamayacak kadar öndedir. Hitit Medeniyetinin izlerini taşımasının yanında Selçuklu, Osmanlı dönemine ait bir çok eser bulunmaktadır. İlin turizm açısından sahip olduğu diğer bir zenginlik ise doğa zenginliğidir. Özellikle sahip olduğu bu doğa güzelliği özellikle kongre fuar organizasyonları, spor kampları ve organizasyonları için etkin olarak kullanılabilir.

2023 Çorum vizyonuna ulaşabilmek için önerilen Vizyoner Projelerden en çok oy alan 5 proje ve kısa açıklama ise aşağıdaki gibidir.

1. *Proje: Gerek Yurt İçinde Gerek Yurt Dışında Çorum'un Tarım Ve Sanayi Potansiyelini Ortaya Çıkarabilmek İçin Demiryolu Projesi*

Bölgede üretilen ürünler için gerekli olan hammaddenin farklı bölgelerden temininde ve bölgede üretilen ürünlerin pazarlanmasında lojistik önemli bir maliyet kalemidir. Makine sanayi için gerekli olan hammadde (Metal), üretilen makineler, Taş ve toprağa dayalı sanayinin ürünleri (kiremit, tuğla vb.), Yem sanayi için ihtiyaç duyulan hammadde ve üretilen ürünler lojistik maliyeti yüksek ürünlerdir. Bölgede demir yolu eksikliği diğer bölgelerdeki rakiplere karşı ciddi bir maliyet dezavantajına sebep olmaktadır. Bu sebepten (lojistik maliyetleri açısından) eşit şartlarda rekabet edebilmek için bölgede demir yolu önem arz etmektedir.

Demir yolu projesinin hayata geçirilmesi ile bölgede farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmalar diğer bölgelerdeki firmalar karşısında rekabet edebilecektir. Diğer taraftan lojistik maliyetleri için bölgeden ayrılacak firmaların bölgede kalmaları sağlanacaktır. Maliyet dezavantajının ortadan kalkması ile kapasite ve istihdam artışı bölge ekonomisini geliştirecektir. Orta vadede ise Demir yolu projesi ile bölgenin cazibe merkezi olması mümkün olacaktır. Projenin paydaşları olarak; Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlığı, Yerel Yönetimler, İşletmeler, STK'lar düşünülmektedir.

2. *Proje: Hitit Üniversitesi İşbirliği ile Entegre Tarım ve Hayvancılık*

Bu proje ile Tarım ve hayvancılıkta faaliyet gösteren şirketlerin ileriye ve geriye doğru büyümesi amaçlanmaktadır. Böylelikle tedarik zincirindeki her bir aşamada sağlanacak katma değer ve istihdam bölgede kalacak ve işletmelerin dikey büyümeleri sağlanacaktır. Bu entegrasyonda Hitit Üniversitesi gerek eğitim danışmanlık aşamasında, nitelikli personelin yetiştirilmesi, Ar-Ge çalışmaları konusunda destek sağlayacaktır. Bölgede üretilen mamul/yarı mamul yine bölgedeki firmalara girdi sağlayacak, bölgedeki istihdam, katma değer ve üretilen hâsıla artacaktır. Proje Paydaşları olarak; Hitit Üniversitesi, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, TKKDK, İşletmeler, STK'lar düşünülmektedir.

3. *Proje Çorum Fabrika Kuran Fabrika Şehri*

Özellikle un ve yem sektöründe kullanılan makinelerin üretiminde ilin sahip olduğu tecrübenin geliştirilerek çeşitli sektörlerde bir fabrika makine parkında olması gereken tüm makinelerin üretilmesi amaçlanmaktadır. Diğer bir deyişle, proje Çorum ilinin, Leblebi'nin, Un'un, Yem'in, Yumurta Tavukçuluğu'nun lideri olmasını değil; Leblebi'nin, Un'un,

Yem'in, Yumurta Tavukçuluğu'nun üretiminde kullanılan makinelerin üretiminde lider bir şehir olmasını hedeflemektedir. Teknolojiye ve Ar-Ge'ye dayalı olan makine sanayi, katma değeri yüksek bir sektördür. Sektördeki Çarpan etkilerinin yüksekliği, Ürünlerin ithalatı azaltmada ve artan ihracat da sektörün özeldir bölgeye genelde de ülkeye katkılarındandır. Proje Paydaşları olarak; Bilim Sanayi Ve Teknoloji Bakanlığı, TSO, İş Adamları Dernekleri, KOSGEB, OKA, İşletmeler, Eğitim Kurumları düşünülmektedir.

4. Proje Hitit Medeniyeti ve Tabiat güzelliği ile Yükselen Turizm Şehri Çorum

Çorum ili turizm alanında özellikle Hitit Medeniyeti ve Tabiat güzelliği ile önemli bir cazibe merkezi olabilecek potansiyele sahiptir. Proje ile bu potansiyelinin hayata geçirilmesini hedeflemektedir. Bu kapsamda Devletin alt yapı çalışmaları, özel sektörün yatırımları, STK'lar başta olmak üzere paydaşlar tarafından yapılan tanıtım çabaları ilin cazibe merkezi olma yolunda önemli katkı sağlayacaktır. Proje ile bölgeye gelen yerli ve yabancı turistin sayısında yüksek miktarda artış beklendiği gibi yapılan yatırımlarla (Konaklama, Eğlence, Hediyelik eşya vb.) bölgeye gelecek turistlerin ilde daha fazla vakit geçirmeleri ve şehir ekonomisine daha fazla katkı yapmaları beklenmektedir. Böylece turizm sektörünün bölgedeki istihdama katkısı da artacaktır. Proje Paydaşları olarak; Kültür ve Turizm Bakanlığı, TKDK, STK'lar, İşletmeler, Eğitim Kurumları düşünülmektedir.

5. Proje Bölge ihtiyacına odaklı Kamu/Özel mesleki liselerin, Hitit Üniversite'sinde ilgili bölümlerinin açılması ve hayat boyu eğitimin gerçekleştirilmesi

Proje, şehrin vizyonuna dayanak teşkil eden her üç sektörde de ortak sorun/ihtiyaç olan nitelikli eleman eksikliğini gidermeyi amaçlamaktadır. Söz konusu eksiklik, teknik bilgi eksikliği olduğu gibi iş disiplini/iş kültürü eksikliğini de içermektedir. Proje ile lise ve üniversite düzeyinde bölümler ile iş hayatına girecek olan iş görenlerin eğitimi hedeflenirken; hayat boyu eğitim öğretim faaliyetleri ile çalışma hayatında olan ve/veya mezun gençlerin eğitimi hedeflenmektedir. Birçok bölgede olduğu gibi Çorum ilinde de nitelikli eleman sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu durum potansiyel yatırımcıların bölgeye gelmesini engellemektedir. Diğer yandan mevcut işletmelerin de bölgeden ayrılma niyetlerini etkilemekte ve büyümelerinin önünde bir engel teşkil etmektedir. Nitelikli eleman eksikliğini giderilmesi, mevcut işletmelerin ayakta kalmalarına ve büyümelerine katkı sağlayacağı gibi yeni, yatırımların bölgeye gelmesine katkı sağlayacaktır. Son olarak da hedeflenen tüm projelerin ve Çorum ilinin vizyonunun gerçekleşmesi için nitelikli insan kaynağı olmazsa olmaz unsurdur. Proje Paydaşları olarak; Milli Eğitim Bakanlığı, Hitit Üniversitesi, Meslek Odaları, Eğitim Kurumları, İşletmeler, STK'lar düşünülmektedir.

Çorum kenti gerek mevcut durumunu gerek ulaşmak istediği noktayı gerekse ulaşmak için yürütülecek stratejileri belirlemiş durumdadır. Bu noktadan sonra çorum kentinin siyasi, yerel, idari, yöneticilerinin, özel ve kamu sektörünün, STK'ların yapması gereken husus etkin işbirliği ve koordinasyon ile hedefe doğru yürümek olacaktır.

KAYNAKÇA

- Barca, M. (2013) “Küresel-Yerel Etkileşiminde Kent Ekonomileri: Yerel Potansiyeli Geliştirme Hamlesi” Basılmamış Kent Ekonomileri Forumu Bilgi Notu, Ankara
- Barca, M. (2013) “Kent Ekonomileri Forumu Yerel İnisiyatif Hamlesi Hazırlık Çalışması” Basılmamış Kent Ekonomileri Forumu Bilgi Notu, Ankara
- Barca, M., R. Coşkun, ve R. Altunışık, (2002), “Explaining Performance Differences Among Turkish Cities: A Tale Of Five Cities”, Small Business And Entrepreneurship Development Conference, The University Of Nottingham, UK.
- Coşkun, R., Ve Diğerleri (2004), Rekabetçi Sakarya: Sakarya’nın Rekabet Gücü’nün Belirlenmesi Ve Geliştirilmesi Projesi, Sakarya Üniversitesi, Adapazarı.
- Döven M. S. (2008) “Kent Rekabetçiliği Küçük Ölçekli Kentler İçin Ne Anlama Gelmektedir? Bingöl Örneği” II Bingöl Sempozyumu Ss 122 133
- Döven M. S. (2011) “Şehir Rekabetçiliği Üzerine Bir Araştırma: Türkiye Örneği” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya
- Döven M. S. (2013) “Şehir Rekabetçiliğinin Ölçümü: Literatür İncelemesi” Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi Yıl: 2013, Cilt: 8 Sayı: 1
- Lever W. F., Turok I.(1999) “Competitive Cities: Introduction To The Review”, Urban Studies, 36/1999, Sayı 5-6, Ss.791-793

ÇORUM TURİZMİNE GENEL BİR BAKIŞ

¹Doç. Dr. Habib AKDOĞAN

²Arş. Gör. Ela HİÇYORULMAZ

^{1,2} Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çorum, Türkiye,

ÖZET

Ülkemizin turizm potansiyeli düşünüldüğünde, dünyada şanslı konumda olduğumuzu söyleyebiliriz¹. Ancak Çorum için baktığımızda Hititler gibi temel bir potansiyeli olmasına rağmen istenilen seviyede olduğu söylenemez. Turizmin sektörel anlamda bir hizmet ihracı yaratması nedeniyle ülkeye döviz girdisi sağlamanın yanında, yeni istihdam alanları yaratması, ülkenin iç ve dış borç ödemeleri için kaynak oluşturması, bölgeler arası dengeli kalkınmaya katkı sağlaması gibi önemli fonksiyonları vardır. Turizm etkinliklerinin ev sahibi için bir fantezi olmayıp ekonomik faydaya dönüşmesi beklenir.

Çorum ili turizmi ele alındığında, Alacahöyük, Hattuşa potansiyeline, Ortaköy'de bulunan Şapınuva'yı, İncesu Kanyonu'nu, Osmancıkta bulunan Koyunbaba Köprüsü'nü ve Türbesi'ni, Kargı'da bulunan yayla turizmini, Mecitözü'nde bulunan tarihi Beke Kaplıcaları'nı, su sporlarının yapılabileceği Obruk Barajını, İskilip'te bulunan Bedri Rahmi Eyüboğlu Müzesi'ni, yöresel yemeklerini, Gölün yazı Kuş Cenneti'ni, Saat Kulesi'ni, Çorum Kalesi'ni ve de müzesini değerlendirerek, beğenileri, anlayışları değişmiş bulunan farklı beklentideki turistlere yönelik turizm türleri ve alanlarının yaratılması gerekir².

Bu anlamda Çorum ili için 2015 yılında turizm master planı çalışmaları başlatılarak, turizm hareketliliği, turistlerin demografik özellikleri ve gelir yaratması gibi çeşitli alanlarda çalışmalar ve durum analizi yapılmıştır.

ABSTRACT

It is obviously known all over the world that Turkey has a big tourism potential. Çorum has a crucial tourism potential, Hittites , but Çorum is not where it is deserved to be. Since tourism is a service export, it provides foreign exchange, new areas of employment and also it contributes balanced growth between regions. Host countries expect to gain economic profits more than having fun by tourism activities.

Alacahöyük, Hattusa, Sapinova and İncesu Canyon in Ortaköy, Koyunbaba Bridge and Tomb in Osmancık, tableland tourism in Kargı, Historical Beke thermal spring in Mecitözü, water sports in Obruk Dam, Bedri Rahmi Eyüboğlu Museum in İskilip, Gölün yazı bird sanctuary, Clock Tower, Historical Çorum Castle and Museum and traditional foods are touristic objects of Çorum. These objects should be evaluated and new tourism types and areas should be created for all kind of tourists³.

For this reason, tourism master plan studies are started for Çorum in 2015 and situation analysis are done in some areas such as tourism mobility, demographic features of tourists, income generation.

¹ www.iibfdergisi.ksu.edu.tr Erişim Tarihi: 14.08.2015

² Akdoğan, Habib (2014), 'Turizm Potansiyelimizi Ne Kadar Değerlendirebiliyoruz', Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını" Sempozyumu 9-11 Ekim, Çorum

GİRİŞ

Hızla değişen turist profili ve turizm algısı sektörün yeniliklere açık ve değişimlere uyumlu olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Bu durum hem turizm arzında, hem de talebinde yeni bazı çalışmaların yapılmasının gerekliliğini ortaya koymuştur. Turizm arzının ve ürünlerinin çeşitlendirilerek, ülke geneline ve yılın tamamına yayılarak yaygınlaştırılması, alternatif olanaklarının artırılması ile turizm sektöründen elde edilecek gelirden de artışlar sağlanacaktır. Turizm faaliyetleri bir taraftan ekonomiye önemli katkılar sağlarken, iyi düşünülmüş ve planlanmış olmaları gerekir. Aksi halde çevreye olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durum da sürdürülemez bir hal almaktadır. Bu konuda iyi örneklerde bulunmaktadır. Örneğin; Avusturya'da *Stadhalle Butik Otel*, 2001 yılında kurulmuştur. Otel binası sıfır enerjili bina dizaynına sahiptir. Bu da, binanın kendisinin güneş pilleri, ısı pompaları ve benzerleri ile sağladığı enerjiden daha fazlasını harcamadığı anlamına gelmektedir. Çevre dostu seyahati tercih eden misafirlerine indirim fırsatları sunmaktadır. Ayrıca konaklamaları süresince çevre dostu yaklaşımla hareket eden misafirlerine ödüller vermektedir³.

BM Dünya Turizm Örgütü'nün (DTÖ) verilerine göre 2013 yılında turizm harcaması yaklaşık % 5 artarak 1 trilyon 377 milyar dolara ulaşmıştır. Buradan en yüksek payı toplam gelirin % 42'si olan 489 milyar dolarla Avrupa almaktadır. Bunu Asya ve Pasifik ülkeleri % 31 pay ve 358,1 milyar dolarla ikinci sırada, 3. Sırada % 19.8 pay ve 229,8 milyar dolarla Amerika, 4 sırada % 4.1 pay ve 47.3 milyar dolarla Ortadoğu, % 3 pay ve 34.2 milyar dolarla Afrika izlemiştir.⁴

Dünya Turizm Örgütü verilerine göre, seyahat edenlerin sayısı dünya genelinde 2014'te yüzde 4,7 artışla 1 milyar 138 milyon kişiye ulaşmıştır. 2015 yılında ise turist sayısında yüzde 3-4 artış öngörülmektedir⁵.

Bugün baktığımızda turizm türlerini; akarsu turizmi, av turizmi, dağcılık turizmi, golf turizmi, hava sporları turizmi, inanç turizmi, İpekyolu turizmi, kış sporları turizmi, kongre turizmi, kuş gözlemevciliği turizmi, mağara turizmi, sağlık ve termal turizmi, su altı dalış turizmi, yat turizmi, yayla turizmi gibi en az onbeş farklı aktivite başlığı altında sıralayabiliriz⁶. Bu sınıflamadan sözü edilen özelliklere göre hitap eden bir şeyleri Çorum'da da bulmak mümkündür.

Turizmle ilgili olarak bugüne kadar üzerinde durulan konu; kaç turist geldiği değil, gelen turistin ne kadar para harcadığıdır. Her sektörde olduğu gibi turizm sektöründe de, beceri ve inovasyona dayalı çözümlerle katma değeri yüksek üretime geçmek kalkınmamız açısından daha önemli hale gelmiştir. Katma değeri yüksek turizm, gelen turistlere daha kaliteli hizmet sunup, daha fazla gelir elde etmek demektir. Bu nedenle gelen turiste parasını harcayabileceği kültürel, sanatsal, ticari hizmetleri organize etmek gerekecektir.⁷

³ Göral, Ramazan, Akgöz Erkan, Topuz, Çetin (2013), "Turizm İşletmelerinde Yeşil İş Modeli İnovasyonu Yönetim Aracı Olarak Yeşil İnovasyon Radarı", 14. Ulusal Turizm Kongresi, Erciyes Üniversitesi, Aralık 2013, s.51, Kayseri.

⁴ <http://www.dunya.com/dunya-turizm-harcamasi-14-trilyon-dolar-228576h.htm> Erişim Tarihi:10.10.2015

⁵ www.radikal.com.tr Erişim Tarihi: 22.12.2015

⁶ <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi:13.05.2015

⁷ Şirin, Selçuk R. "Yol Ayrımındaki Türkiye, Doğan Egmont Yayıncılık, 6. Baskı, 2015, İstanbul, S.71

Yaşanabilir bir dünya ve yaşanabilir çevre koşullarının turizm faaliyetleri ve turizm endüstrisi ile paralel yürütülmesinin de unutulmaması gereken en önemli konularının başında gelmektedir. İşletmeler hem ekonomik, hem de çevre anlamında sürdürülebilir olmayı hedeflemelidirler.

1. ÇORUM TURİZM HAREKETLİLİĞİNE İLİŞKİN VERİLER

2016-2023 Çorum ili turizmi master planı hazırlama çalışmalarımız sırasında, Çorum, Hattuşa ve Alaca müzelerini ziyaret eden turistlere 1-31 Mayıs 2015 tarihleri arasında bir anket uygulanmıştır. Toplam on dört soru bulunan bu anket İngilizce ve Türkçe olmak üzere iki dilde hazırlanmıştır. Ancak bu çalışmada soruların on biri yerli ve yabancı ziyaretçiler için ayrı ayrı analiz edilmiştir. Sorulardan ilk dördü Çorum'a gelen turistlerin demografik özellikleri ve eğitim durumlarına ilişkindir. Geriye kalanlar ise geliş nedenleri, konaklama, gelir ve harcama düzeyleri vb. sorulardan oluşmuştur.

Anket Çorum, Hattuşa ve Alaca müzelerini ziyaret eden 292 yerli ve 41 yabancı turiste uygulanmıştır. Veri tabanı oluşturmaya yönelik bu ön çalışmadan sonra yerli ve yabancı ziyaretçilerin analiz sonuçları incelenerek demografi, eğitim, ikamet, gelir durumu, turistik gezi algısı başlıkları altında değerlendirilmiştir.⁸

Bu anket çalışmasıyla; Çorum iline yönelik turist profili, önceliklerin belirlenmesi, talep yönlü veri bankasının oluşturulması, kamu ve özel kesim yatırım kararlarına ve kentin sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik kalkınma planlarına yardımcı olması, kısa ve orta vadeli tanıtım faaliyetlerini yönlendirmesi, turizmde talep yaratanların beklentilerinin karşılanması amaçlanmıştır.

2. VERİLERİN ANALİZ EDİLMESİ

Verilerin analizinde yerli ve yabancı ziyaretçilerin anketlere verdikleri cevaplar ayrı ayrı değerlendirilerek yorumlanmıştır.

1.Yerli Ziyaretçilerin Analizleri

Tablo 1.1: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	N	F
Erkek	175	59,93
Kadın	117	40,07
Toplam	292	100,00

2015 yılında Çorum'da bulunan müzeleri ziyaret eden 292 yerli ziyaretçinin 175'i erkek, 117'si kadındır.

Tablo 1.2: Yaş Dağılımı

Yaş	N	F
25 yaş ve altı	52	17,81
26-40	123	42,12
41-60	93	31,85
61 ve üzeri	24	8,22
Toplam	292	100.00

⁸ Çorum Turizm Master Planı Çalışmaları, 2015

Yerli ziyaretçilerin yaş dağılımını gösteren Tablo 1.2 incelendiğinde %42,12' lik bir oranla 26-40 yaş grubu ve %31,85' lik oranla 41-60 yaş grubunun yoğunluk kazandığı görülmektedir. 25 yaş ve altındakiler %17,81, 61 yaş ve üzerindeki ise %8, 22 ile daha az yoğunluk oluşturmuşlardır.

Tablo 1.3: Medeni Durum Dağılımı

Medeni Durumu	N	F
Evli	166	56,85
Bekâr	126	43,15
Toplam	292	100,00

Araştırmamıza katılan yerli ziyaretçilerin %56,85i evli, %43,15i ise bekâr olduklarını belirtmiştir.

Tablo 1.4: Eğitimi Durum Dağılımı

	N	F
Okuryazar	2	0,70
İlk- Ortaöğretim	5	1,73
Lise	59	20,49
Önlisans-Lisans	151	52,43
Lisansüstü	71	24,65
Toplam	288	100,00

Eğitim durumu dağılımını gösteren Tablo 1.4 incelendiğinde yerli ziyaretçilerin %52,43 ü önlisans ya da lisans mezunu olduğunu %24,65'i ise lisansüstü eğitimini tamamladığını belirtmiştir. Yani yaklaşık % 77'si üniversite mezunudur. %0,70 gibi çok küçük bir oran ise sadece okuma yazma bilmektedir.

Tablo 1.5: Gelir Durum Dağılımı

	N	F
1000 TL ve altı	23	10,87
1001 TL – 2000 TL	54	25,47
2001 TL-3000 TL	54	25,47
3001 TL – 4000 TL	27	12,73
4001 TL – 5000TL	27	12,73
5001 TL ve üzeri	27	12,73
Toplam	212	100,00

Yerli ziyaretçilerin gelir dağılımları incelendiğinde 1001TL-2000TL aralığında gelir elde edenlerin sayısı ile 2001TL-3000TL gelir elde edenlerin sayısı 54 kişi ile birbirine eşittir. Ayrıca 3001TL-4000 TL, 4001TL- 5000TL ve 5001 TL ve üzerinde gelir elde eden gruplar da 27 kişi ile birbirine eşittir. 1000TL ve altında gelir elde edenlerin sayısı ise 23'dür. Ziyaretçilerin yarısının gelir düzeyi 1000TL – 3000 TL arasındadır.

Tablo 1.6: Çorum'u Ziyaret Etmeye İlişkin Bilgi Kaynağı Dağılımı

	N	F
Yakın-Tanıdık Tavsiyeleri	82	28,98
İnternet	34	12,01
Seyahat Acentası	34	12,01
Görsel ve Yazılı Basın	51	18,02
Diğer	82	28,98
Toplam	283	100,00

Çorum' u ziyaret eden yerli ziyaretçilerin %28,98'i tanıdıklarının tavsiyeleri doğrultusunda hareket etmiş, %12,01'i internet ve seyahat acentalarını dikkate almış, %18,02'si görsel ve yazılı basın sayesinde Çorum'a gelmeye karar vermiş ve % 28,98'i diğer yollarla bu geziyi düzenlemiştir. Tavsiyelerin yine ön planda olduğu görülmüştür.

Tablo 1.7: Çorum'u Ziyaret Etme Amacına İlişkin Dağılımı

	N	F
Hitit Uygarlığı	158	55,84
Sağlık- Termal-Sportif Faaliyetler	6	2,12
Kongre – Sempozyum vb.	17	6,00
Doğa Turizmi	42	14,84
Diğer	60	21,20
Toplam	283	100,00

Çorum' a geliş amaçları değerlendirildiğinde %55,84 gibi büyük bir oranla Hitit Uygarlığı ilk sırada yer almaktadır. Doğa turizmi nedeniyle Çorum'u tercih edenlerin oranı %14,84, Kongre, sempozyum nedeniyle Çorum' a gelenlerin oranı %6 ve sağlık- termal-sportif faaliyetler nedeniyle bulunanlarının oranı ise %2,12'dir.

Tablo 1.8: Çorum'u Ziyaret Etme Sıklığına İlişkin Dağılım

	N	F
Bir Kez	144	50,88
İki Kez	34	12,02
Üç ve Üzeri	105	37,10
Toplam	283	100,00

Çorum' a ilk kez gelenlerin oranı %50,88, ikinci kez gelenlerin oranı %12,02, üç ve üçten daha çok gelenlerin oranı ise %37,10'dur. Ziyaretçilerin yarısı bir kez gelmekte ve bir daha gelmemektedir. Bu durumun irdelenmesi gerekir. Oysa insanların dünyanın birçok yerinde aynı yeri tekrar görme isteklerinin daha fazla olduğunu düşünmekteyiz.

Tablo 1.9: Çorum'da Konaklama Süresine İlişkin Dağılım

	N	F
Günübirlik	127	44,88
Bir gece	57	20,14
İki – yedi gece	65	22,97
Yedi gece ve üzeri	34	12,01
Toplam	283	100,00

Çorum'a geldiğinde herhangi bir yerde konaklama yapmadan gezilerini sürdüren yerli ziyaretçilerin oranı %44, 88'dir. Bir gece konaklayanların oranı %20,14'dür. Ziyaretçilerin turist olarak değerlendirilmesi için 24 saatini o şehirde geçirmesi gerekmektedir. Burada gününbirlik ziyaretçiler ile bir gece konaklayanların oranlarını topladığımızda %65,02 olmaktadır. İki gece ile yedi gece arasında konaklayanların oranı %22,97 yedi gecenin üzerinde konaklayanların oranı ise %12,01'dir.

Tablo 1.10: Çorum'da Ziyaret Edilen Yer Sayısına İlişkin Dağılım

	N	F
Hattuşa	193	26,59
Ortaköy	82	11,30
Alacahöyük	211	29,06
Çorum Müzesi	183	25,20
Yaylalar	17	2,34
Diğer	40	5,50
Toplam	726	100

Tablo1.10'un alt verileri tekrar incelendiğinde, Hattuşa'yı ziyaret eden toplam 193 kişi bulunurken, bu turistlerin 68 tanesi Şapınuva (Ortaköy)'yü da ziyaret ettiğini, 162 tanesi aynı zamanda Alacahöyük'ü, 130 tanesi Çorum Müzesini ve 11 tanesi yaylaları da ziyaret ettiğini belirtmiştir. Diğer yandan Şapınuva (Ortaköy)'yü ziyaret eden 82 kişi bulunmaktadır. Bu yerli turistlerden 73 tanesi aynı zamanda Alacahöyük'ü, 69 tanesi Çorum Müzesini de ziyaret ettiğini belirtirken, 8 tanesi ise yaylaları da ziyaret ettiğini belirtmiştir. Çorum ilini ziyaret eden yerli turistlerden, Alacahöyük'ü ziyaret eden 211 kişi bulunmakta olup, bunların 137 tanesi Çorum Müzesini, 14 tanesinin de yaylaları ziyaret ettiği görülmektedir. Yukarıdaki tabloya göre, Çorum Müzesini ziyaret eden 183 kişinin 11 tanesi yaylaları da ziyaret etmiştir. Son olarak yaylaları ziyaret eden 17 tane yerli turist olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1.11: Çorum'da Ziyaret Eden Turistlerin Harcama Düzeyine İlişkin Dağılım

	N	F
100 TL ve altı	44	28,76
101 TL – 500 TL	77	50,32
501 TL -1000 TL	19	12,33
1001 TL – 2000 TL	9	5,89
2000 TL ve üzeri	4	2,61
Toplam	153	100,00

Bu gezi sırasında yerli ziyaretçilerin % 50,32 si 101TL ile 500 TL arasında harcamada bulunmuştur.%28'i 100 TL'nin altında, %12'si ise 501TL ile 1000 TL arasında, %8,5'i ise 1001 TL'nin üzerinde para harcamıştır. 500 TL'nin altında harcama yapanların oranı % 79,08'dir.

2. Yabancı Ziyaretçilerin Analizleri

Tablo 2.1: Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	N	F
Erkek	24	58,53
Kadın	17	41,47
Toplam	41	100,00

Çorum'a gelen yabancı ziyaretçilerin %58,53'ü erkek, %41,47'si kadındır.

Tablo 2.2: Yaş Dağılımı

Yaş	N	F
25 yaş ve altı	4	9,75
26-40	15	36,59
41-60	15	36,59
61 ve üzeri	7	17,07
Toplam	41	100,00

Çorum'a gelen yabancı ziyaretçilerin %36,59' u 26-40 ve 41-60 yaş grubu arasında, %17,07'si 61 yaş ve üzerinde, %9,75'i ise 25 yaş ve altındadır.

Tablo 2.3: Medeni Durum Dağılımı

Medeni Durumu	N	F
Evli	18	43,91
Bekâr	23	56,09
Toplam	41	100,00

Yerli ziyaretçiler gibi yabancı ziyaretçiler de medeni durum açısından birbirine yakın oranlar göstermektedir. Yabancı ziyaretçilerin %56,09'u bekâr, %43,9'i ise evli olduklarını bildirmişlerdir.

Tablo 2.4: Eğitimi Durum Dağılımı

	N	F
Okur-yazar	-	-
İlk- Ortaöğretim	1	2,57
Lise	1	2,57
Önlisans-Lisans	13	33,33
Lisansüstü	24	61,53
Toplam	39	100,00

Eğitim durumu dağılımını gösteren Tablo 2.4 incelendiğinde lisansüstü eğitimi tamamlayan yabancı ziyaretçilerin oranının %61,53 olduğu görülmektedir. Diğer dikkat çeken nokta ise okuryazar oranının sıfır olmasıdır.

Tablo 2.5: Gelir Durumu Dağılımı

	N	F
2500 \$ ve altı	9	47,38
2501 \$ - 5000 \$	4	21,05
5001 \$ -7500\$	1	5,26
7501 \$ - 10.000\$	1	5,26
10.000 \$ ve üzeri	4	21,05
Toplam	19	100,00

Tablo 2.5’de yer alan aylık gelir durumu dağılımı tablosuna göre; yabancı ziyaretçilerin %47,38’i 2500\$ ve altında, %21,05’i 2501-5000 \$ arasında ve yine %21,05’i 10.000 \$ ve üzerinde gelir elde etmektedir. %5,26’lık dilimde ise 5001-7500\$ ve 7501-10.000\$ gelir elde eden ziyaretçiler bulunmaktadır. Gelen ziyaretçilerin alt gelir grubunda olduğu söylenebilir.

Tablo 2.6: Çorum’u Ziyaret Etmeye İlişkin Bilgi Kaynağı Nedenleri Dağılımı

	N	F
Yakın-Tanıdık Tavsiyeleri	11	26,84
İnternet	8	19,51
Seyahat Acentası	4	9,75
Görsel ve Yazılı Basın	8	19,51
Diğer	10	24,39
Toplam	41	100,00

Yabancı ziyaretçilerin % 26,84’ü yakınları ya da tanıdıkları vasıtasıyla Çorum’a gelmeye karar vermiştir.%19,51’i internet, görsel ve yazılı basın yoluyla bilgi edinmiştir.%9,75’i ise seyahat acentasını kullanarak Çorum hakkında bilgi sahibi olmuştur. Yabancılar da yerli ziyaretçilerde olduğu gibi yakın tanıdık tavsiyeleri ön sıralarda yer almaktadır.

Tablo 2.7: Çorum’u Ziyaret Etme Amacına İlişkin Dağılımı

	N	F
Hitit Uygarlığı	36	87,81
Sağlık- Termal-Sportif Faaliyetler	2	4,88
Kongre – Sempozyum vb.	2	4,88
Doğa Turizmi	1	2,43
Diğer	-	-
Toplam	41	100,00

Yabancı ziyaretçilerin %87,81 gibi çok büyük bir oranı Hitit Uygarlığını ziyaret etmek için Çorum’u tercih etmiştir. %4,88’i sağlık - termal - sportif faaliyetler nedeniyle yine %4,88’i kongre-sempozyuma katılmak için ve %2,43’ü de doğa turizmini amacıyla Çorum’a gelmiştir.

Tablo 2.8: Çorum’u Ziyaret Etme Sıklığına İlişkin Dağılım

	N	F
Bir Kez	37	90,25
İki Kez	3	7,32
Üç ve Üzeri	1	2,43
Toplam	41	100,00

Çorum’ a ilk kez gelen yabancı ziyaretçilerin oranı %90,25, ikinci kez gelenlerin oranı %7,32 ve üç ve üzerindeki oranı ise %2,43’dür. Yabancı ziyaretçilerden bir kez gelenlerin tekrar gelmedikleri çok yüksek bir oranda ortaya çıkmıştır. Bu durum çok düşündürücüdür. Beklentilerin karşılanmadığı gibi bir durumdan söz edilebilir.

Tablo 2.9: Çorum’da Konaklama Süresine İlişkin Dağılım

	N	F
Günübirlik	18	43,91
Bir gece	15	36,59
İki – yedi gece	6	14,63
Yedi gece ve üzeri	2	4,87
Toplam	41	100,00

Konaklama süreleri açısından değerlendirildiğinde; %43,91’i günübirlik, %36,59’u bir gece, %14,63’ü iki ile yedi gece arasında, %4,87’si de yedi gece ve üzerinde konaklamayı tercih etmiştir. Yine Çorum turizm bölgelerini ziyaret edenlerin %81 gibi bir oranla, 24 saatin altında zaman geçirdikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 2.10: Çorum’da Ziyaret Edilen Yer Sayısına İlişkin Dağılım

	N	F
Hattuşa	30	48,38
Ortaköy	1	1,62
Alacahöyük	13	20,97
Çorum Müzesi	15	24,19
Yaylalar	1	1,62
Diğer	2	3,22
Toplam	62	100,00

Tablo 2.10’un alt verileri incelendiğinde, Hattuşa’yı ziyaret edenlerin sayısı 30 kişi olurken, 13 kişi Alacahöyük, 15 kişi ise Çorum Müzesini ziyaret etmiştir. Ortaköy ve yaylaları ise, ankete katılan yabancı ziyaretçiler içerisinde birer kişi ziyaret ettiğini belirtmiştir. Burada, ankete katılanlar arasında Çorum ilinde ziyaret ettikleri yerler baz alınarak, yabancı ziyaretçilerin aynı zaman bir yer dışında başka nereleri de ziyaret ettiklerine ilişkin bulgular değerlendirilmiştir.

Buna göre, Hattuşa’yı ziyaret eden toplam 30 kişi bulunurken, bu ziyaretçilerin hiçbiri Şapınuva(Ortaköy)’yü ziyaret etmediğini, 11 tanesi aynı zamanda Alacahöyük’ü ve Çorum Müzesi’ni de ziyaret ettiğini belirtmiştir. Yine Hattuşa’yı ziyaret eden 30 kişiden hiçbiri yaylaları ziyaret etmemiştir. Diğer yandan Şapınuva(Ortaköy)’yü ziyaret eden 1 kişi bulunmaktadır. Bu yabancı ziyaretçi aynı zamanda Çorum Müzesini de ziyaret ettiğini belirtirken, Alacahöyük ve yaylaları ziyaret etmediğini belirtmiştir. Çorum ilini ziyaret eden yabancı ziyaretçilerden, Alacahöyük’ü ziyaret eden 13 kişi bulunmakta olup, bu 13 kişinin 5 tanesinin Çorum Müzesini de ziyaret ettiğini, ancak hiçbirinin yaylaları ziyaret etmediğini görmekteyiz. Yukarıdaki tabloya göre, Çorum Müzesini ziyaret eden 15 kişinin hiçbiri yaylaları ziyaret etmemiştir. Son olarak yaylaları ziyaret eden 1 tane yabancı turist olduğu gözlenmiştir.

Tablo 2.11: Çorum’da Ziyaret Eden Turistlerin Harcama Düzeyine İlişkin Dağılım

	N	F
100 TL ve Altı	10	62,5
101 TL - 500 TL	6	37,5
501 TL - 1000 TL	-	-
1001 TL - 2000 TL	-	-
2001 TL ve Üzeri	-	-
Toplam	16	100,00

Tablo 2.11; yabancı ziyaretçilerin Çorum’a yapmış oldukları ziyaretler sırasında harcamış oldukları miktarı göstermektedir. Buna göre %62,5 i 100 TL ve altında, %37,5 i ise 101 TL ile 500 TL arasında harcamada bulunmuştur. Yeterince, istenen düzeyde harcama yapmadıkları sonucu çıkmıştır.

SONUÇ

‘Bacasız Sanayi’ olarak adlandırılan turizm faaliyetleri her dönemde dikkat çeken bir hizmet sektörü olmuştur. UNESCO Dünya Kültür Mirası listesine giren Hititlerin başkentinin Çorum’da olması ilimizi daha önemli kılmıştır. Çorum ilinin turizm faaliyetlerinin değerlendirilmesi amacıyla yapılan master planı çalışmaları sırasında, Çorum’a gelen yerli ve yabancı ziyaretçilere 1-31 Mayıs 2015 tarihleri arasında bir anket uygulanmış ve sonuçları değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmeye göre, Türkiye’ye gelen yaklaşık 35 milyon turistin çok az miktarının Çorum’a geldiği gözlenmiştir.

Anketler de yer alan sorular hem yerli hem de yabancı ziyaretçilere Çorum Müzesi, Hattuşa ve Alacahöyük’ te uygulanmıştır. Bu anketlerle 292 yerli, 41 yabancı ziyaretçiye ulaşılmıştır. Yerli ziyaretçilerin %73,97’si 26-60 yaş grubunda yer alırken yabancı ziyaretçilerin %73,18’inin 26-40 yaş grubunda yer aldığı görülmektedir. 26-60 yaş grubunun aktif olarak yaşamına devam edebilmesi nedeniyle yerli ve yabancı ziyaretçilerin yoğunluğunun bu grupta olması beklenen bir durumdur.

Eğitim durumu değişkeni incelendiğinde önlisans, lisans ve lisansüstü eğitimini tamamlayan yerli ziyaretçilerin oranının %77,08 yabancı ziyaretçilerin oranının ise %94,86 olduğu belirlenmiştir. Diğer dikkat çeken nokta ise okuryazar oranlarıdır. Yerli ziyaretçilerde çok küçük bir oranla (%0,70) da olsa sadece okuma yazma bilen kişilere rastlanırken, yabancı ziyaretçilerde bu oran sıfırdır.

‘Bir Turist Bin Turist’ sloganı her dönemde etkili olmaktadır. Çünkü insanlar yakınlarının deneyimlerinden etkilenmekte ve önerilerini değerlendirmektedir. Araştırmamızda da katılımcılara Çorum’u nereden duydukları sorusu yöneltilmiş ve yerli ziyaretçilerin % 28,98’i yabancı ziyaretçilerin ise %26,84’ü yakınları ya da tanıdıkları vasıtasıyla bilgi sahibi oldukları ilk sırada yer almıştır. İkinci sırada yerli ziyaretçilerin % 18,02’si görsel ve yazılı basın, üçüncü sırada %12,01’i interneti kullanarak bilgi sahibi olmuştur. Seyahat acentaları ise %12,01 ile en son sırada yer almıştır. Yabancı ziyaretçilerde ikinci sırayı %19,51 ile internet ve görsel yazılı basın izlemektedir. Yine seyahat acentaları %9,75 ile son sırayı almıştır. Bu durum insanların daha önce ziyaret edenlerin görüşlerine daha çok önem verdiklerini göstermektedir.

Çorum denildiğinde ilk akla gelen Hitit Uygarlığı olmaktadır. Bu nedenle yerli ziyaretçilerin %55,84'ü yabancı ziyaretçilerin ise % 87,81'i Hitit Uygarlığını ziyaret etmek amacıyla Çorum'a geldiklerini belirtmiştir. Yabancı ziyaretçilerin yerli ziyaretçilere oranla Hitit Uygarlığına daha çok önem verdikleri görülmüştür. Sağlık- termal turizmi amacıyla Çorum'a gelen yerli ziyaretçilerin oranı % 2,12 yabancı ziyaretçilerin oranı ise 4,88'dir. Sağlık- termal turizmi Avrupa ülkelerinde teşvik edilmekte, ancak Çorum'da bu yönde yeterli yatırım bulunmamaktadır. Bu nedenle sağlık turizminin oranlarının düşük olması şaşırtıcı değildir.

Çorum'a gelen ziyaretçilerin oranının az olması ziyaret sıklığına ilişkin dağılımlarda da görülmektedir. Yerli ziyaretçilerin %50,88'i yabancı ziyaretçilerin ise %90,25'i Çorum'a sadece 1 kez gelmiştir. Çorum'a birçok kez gelmelerinin sağlanması yönünde çeşitli tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Turist kavramı açıklanırken bulunduğu şehirde 24 saatten fazla bulunması gerektiği belirtilir. Ancak yapmış olduğumuz çalışmada Çorum'a gelen yerli ziyaretçilerin %65,02'si yabancı ziyaretçilerin ise %80,50'si günübirlik ya da bir gece konakladıklarını belirtmiştir. Burada hedef bu ziyaretçilerin Çorum'da daha çok kalmalarını teşvik etmek olmalıdır. Bu alanda yatırımların yapılması kaçınılmazdır.

Hattuşa ve Alacahöyük mesafe olarak birbirine çok yakındır. Ancak buna rağmen yerli ziyaretçilerin 211'i Alacahöyük'ü, 193'ü ise Hattuşa'yı ziyaret etmiştir. 18 kişi çok kısa bir mesafede olmasına rağmen Hattuşa'ya gitmemiştir. Yabancı ziyaretçilerde ise tam tersi bir durum söz konusudur. Hattuşa'ya 30, Alacahöyük'e 13 kişi gitmiştir. 17 kişi Alacahöyük'e uğramadan Çorum'u terk etmiştir. Bu durum yabancı ziyaretçilerin Kapadokya yönünden geldikleri izlenimi vermektedir. Yani asıl turizm alanlarına girmediğini göstermektedir.

Türkiye'ye gelen yabancı turistlerin ortalama 800 dolar harcama yapmalarına rağmen Çorum'a gelen yabancı ziyaretçiler bu oranın çok altında harcama yapmışlardır. 100 TL ve altında harcama yapanların oranı % 62,5 iken, 101 TL ile 500 TL arasında harcama yapanların oranı %37,5'dir. Yerli ziyaretçiler açısından da durum hemen hemen aynıdır. %79,08 gibi büyük bir oran 500 TL'nin altında harcama yapmıştır. Bu oranlardan da çıkarılacağı üzere ziyaretçiler Çorum'da para harcamamakta ya da harcama yapmaları gereken mekanlar sağlanamadığı için para harcamamaktadır.

Çorum'a gelen turist sayısı mutlaka önemlidir. Bundan daha önemlisi iddia ettiğimiz gibi sayıdan çok yarattığı katma değer olmalıdır. Ne kadar çok para harcadıkları yine her zamanki gibi önemli olmuştur. Bunun içinde gelen ziyaretçilerin uzun süre kalmalarının, kaldıkları süre içerisinde harcama yapabilecekleri sosyal, kültürel ve ticari arzlarının yaratılması gerekir. Geleneksel Türk misafirperverliği mutlaka önemlidir. Ancak yine de onların ziyaretlerinin turizm açısından bir gelir yaratması daha da önemlidir.

KAYNAKÇA

Akdoğan, Habib (2014), 'Turizm Potansiyelimizi Ne Kadar Değerlendirebiliyoruz', Her Yönüyle İskilip: Dünü, Bugünü, Yarını" Sempozyumu 9-11 Ekim, Çorum

Çorum Turizm Master Planı Çalışmaları, 2015

Göral, Ramazan, Akgöz Erkan, Topuz, Çetin (2013), 'Turizm İşletmelerinde Yeşil İş Modeli İnovasyonu Yönetim Aracı Olarak Yeşil İnovasyon Radarı', 14. Ulusal Turizm Kongresi, Erciyes Üniversitesi, Aralık 2013, s.51, Kayseri.

<http://sgb.kulturturizm.gov.tr/> Erişim Tarihi: 13.05.2015

<http://www.dunya.com/dunya-turizm-harcamasi-14-trilyon-dolar-228576h.htm> Erişim Tarihi: 10.10.2015

Öztürk, Mensure, Bayat, Murat, 'Uluslararası Turizm Hareketlerinde Sağlık Turizminin Rolü ve Kalite Çalışmalarının Önemi Bir Literatür Çalışması' www.iibfdergisi.ksu.edu.tr Erişim Tarihi: 14.08.2015

Şirin, Selçuk R. 'Yol Ayırımındaki Türkiye, Doğan Egmont Yayıncılık, 6. Baskı, 2015, İstanbul www.radikal.com.tr Erişim Tarihi: 22.12.2015

YOKOLMAYA YÜZTUTMUŞ BİR KÜLTÜR MİRASI: ÇORUM ÇANDI TAHİL AMBARLARI

ALİ ÖZÜDOĞRU¹

ZEYNEP AYGEN²

¹Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürü
¹Prof. Dr., Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Ahşap kütüklerin birbirini tutacak şekilde oyularak işlenmesiyle çivisiz olarak uygulanan inşa tekniği Türkçe’de çandı veya çantı olarak adlandırılır. Bu sistemle inşa edilmiş olan yapılara ülkemizde genellikle ormanlık alanların daha yoğun olduğu Kuzey Anadolu bölgesinde rastlandığı gibi, Anadolu içlerinde Çorum ile Ankara Kızılcahamam arasındaki bölgede de bu tür yapı örnekleri sıklıkla görülür. Bu yapıların Türkiye dışında Bosna’dan Azarbaycan’a ve Doğu Türkistan’a kadar uzanan coğrafi kuşakta yoğunlaşmış olması çandı sisteminin Türk toplumsal belleğinde ve mimari kültüründe önemli bir yer tuttuğuna da işaret eder. Dolayısıyla bu çalışma bir yandan Çorum kültür mirasına katkıda bulunurken diğer yandan da Çorum geleneklerinin Türk kültürünün bütünlüğü içinde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

ABSTRACT

The construction system based on timber logs attached to each other without nails or just using wooden nails is called in Turkey ‘çandı’. These buildings are found in Turkey usually in Northern Black sea and also in the area between Çorum and Kızılcahamam, Ankara. In addition to Turkey the geographical area with a concentration of these log buildings is stretching from Bosnia to Azarbaijan and East Turkestan. This fact points out to the importance of the ‘çandı’system in Turkish collective memory and architectural culture. Therefore where this paper is contributing to the knowledge in regard of Çorum’s cultural heritage, in the same time it will re-evaluate the cultural traditions of Çorum within the entity of the Turkish cultural discourse.

GİRİŞ

Ahşap kütüklerin birbirini tutacak şekilde oyularak işlenmesiyle çivisiz olarak uygulanan inşa tekniği Türkçe’de çandı veya çantı olarak adlandırılır. Bu sistemle inşa edilmiş olan yapılara ülkemizde genellikle ormanlık alanların daha yoğun olduğu Kuzey Anadolu bölgesinde rastlandığı gibi, Anadolu içlerinde Çorum ile Ankara Kızılcahamam arasındaki bölgede de bu tür yapı örnekleri sıklıkla görülür. Bu yapıların Türkiye dışında Bosna’dan Azarbaycan’a ve Doğu Türkistan’a kadar uzanan coğrafi kuşakta yoğunlaşmış olması (Dolu, 02/01/2016) çandı sisteminin Türk toplumsal belleğinde ve mimari kültüründe önemli bir yer tuttuğuna da işaret eder. Öte yandan her yörenin çandı tekniği kendine özgü yöresel farklılıklar gösterir. Özellikle Oğuz Boyları’nın en fazla yerleşmiş olduğu Kastamonu ve yine Oğuz isimlerini yer adlarında kolayca izleyebildiğimiz ve Danişmend Beyliği kültür kuşağı diye nitelendirebileceğimiz Tokat ile Çorum arasında görülen yapıların özgün karakteristiklerinde Türk çandı geleneğinin izleri çok belirgindir.

Her ne kadar çandı tekniği ile yapılmış yapılar üzerine özellikle son yıllarda oldukça çok sayıda bilimsel çalışma yapıldıysa da bunların büyük bir kısmı dini yapılar üzerinde yoğunlaşmıştır. Konut mimarisi üzerine olan araştırmaların çoğunda da Karadeniz Bölgesi ve başta Koceeli çevresi olmak üzere Marmara Bölgesi'ne yönelik araştırmalar ön plana çıkmıştır. Anadolu-Türk kültüründe çok önemli bir yeri olan çandı tekniği ile yapılmış tahıl ambarları konusunda ise çok az sayıda araştırma vardır. Anadolu'daki tahıl ambarları konusundaki araştırmalar genellikle ahşap karkas tekniği ile yapılmış olan ve Karadeniz Bölgesi özelinde, özellikle de sahil kesimi ile onu sınırlayan denize bakan dağlık kesimde görülen serenderler üzerinde yoğunlaşmıştır. Her ne kadar bazı makalelerde serender kelimesi seren direği üzerinden Türkçe'ye ve böylelikle Orta Asya'ya bağlanıyorsa da (Demir, 2015) sözcüğünün kökeni etimolojik açıdan Farsçayı andırmakta olup, ayrıca ' dar' sözcüğünün de Farsça'da ahşap ve odun anlamlarını taşıdığı unutulmamalıdır. Oysa çandı ya da çantı etimolojisi yönünden de Türkçe bir kelimedir ve bu açıdan da somut olmayan kültür mirasımız açısından mimari gelenekle dili birbirine bağlayan bir kavram olarak büyük bir önem taşır.

UNESCO'nun tanımına göre aynı zamanda yaşayan miras olarak da adlandırılan somut olmayan kültürel miras'topuluklar tarafından kuşaktan kuşağa aktarılan uygulamaları, temsilleri, ifadeleri, bilgiyi ve becerileri içermektedir' (Unesco). Toplumsal belleğimizin güçlendirilmesine yönelik bir örnek oluşturacak olan çalışmamız Çorum çevresinde ayakta kalan çandı örneklerini belgelemek ve aynı zamanda yok olmaya yüz tutmuş olan bu tekniği bilen ve çandı tahıl ambarlarının aktif olarak kullanıldığı döneme şahitlik etmiş olan bireylerle söyleşiler yaparak somut ve soyut kültür mirasını birleştirerek analiz etmek amacındadır. Dolayısıyla bu çalışma bir yandan Çorum kültür mirasına katkıda bulunurken diğer yandan da Çorum geleneklerinin Anadolu-Türk kültürünün bütünlüğü içinde değerlendirilmesini sağlayacaktır.

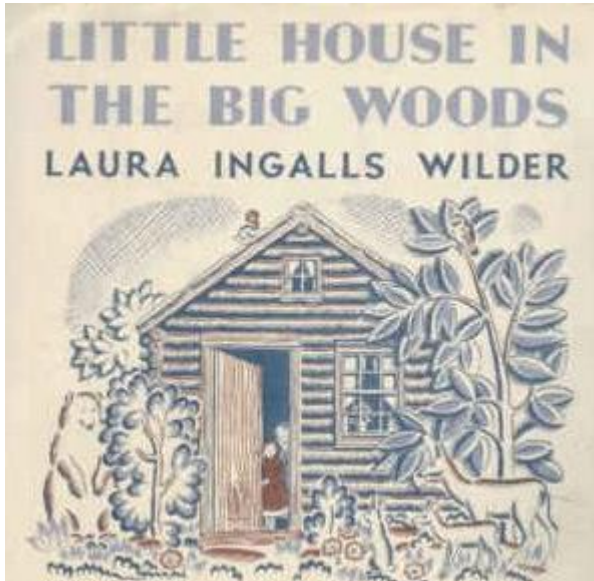
1. AHŞAP YIĞMA SİSTEMLERİN TARİHSEL GELİŞME SÜRECİ

Ahşap yığma sistemlerin ülkemiz kültür tarihi için taşıdığı önemin en belirgin göstergesi, dünyanın bilinen en eski mimarlık tarihçilerinden Vitruvius Pollio'nun De Architectura adlı ünlü eserinde bu ahşap yapım tekniğinin günümüz Türkiye'sinin Kuzey-Doğu Anadolu bölgesine özgü olduğunu belirtmiş olmasıdır. M. Ö 1. Yüzyıl'da yaşamış olan mimar ve mühendis Vitruvius'a göre bu yapılar kütüklerin yatay olarak üstüste yığılıp aralarında oluşan boşlukların da ,kıymıklar ve çamurla doldurularak' yalıtılması yoluyla yapılmaktadır (Vitruvius, 1914). Öte yandan ellerinde Vitruvius gibi yazılı bir kaynak olmamasına karşın Avrupalı mimarlık tarihçilerinin çoğu ahşap yığma sistemlerin İskandinavya ve Doğu Avrupa'da, Bronz Çağı'nda gelişmiş olduklarını savunmaktadırlar. Onlara göre bu yapım tekniği Avrupa'da başlamış ve oradan da Kuzey Amerika'ya taşınmıştır. Örneğin ünlü Avusturyalı mimarlık tarihçisi Koepf ahşap yığma yapıları köken olarak İskandinavya, Rusya ve Alp Dağları'ndaki yerleşmelere bağlamaktadır (Koepf, 1974). Özellikle Weslager ise günümüzde Finlandiya'da halen kullanılmakta olan ahşap yığma saunaların varlığını dayanak göstererek sistemin Kuzey Avrupa kökenli olduğunu savunmaktadır (Weslager, 1969). Oysa Finler'in de Orta Asya kökenli olduğu da göz önünde tutulursa bu sistemin Kuzey Anadolu ve Kuzey ve Orta Asya ekseninde gelişmiş olduğu açıktır. Avrupalı mimarlık tarihçileri bu bölgelere çok geç tarihlerde ulaşabilmiş olduklarından ahşap yığma sistemlerin Kuzey Anadolu ve Kuzey ve Orta Asya ile ilişkilendirmesi Avrupa mimarlık ve konstrüksiyon tarihi çerçevesinde değerlendirilememiştir.

Hatta Tibet, Çin ve Japonya kökenlerinden söz eden yayınların Orta Asya ve Anadolu'ya atlayıp doğrudan Avrupa'ya geçmeleri gerçekten ilginçtir¹.

Avrupa'da halen ayakta olan en eski tarihli ahşap yığma yapılar çoğunlukla ortaçağa aittir. Öte yandan arkeolojik kazılar ilerledikçe bu yapıların daha eski tarihlerden beri var olabileceği de ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmelerle birlikte ahşap yığma yapıların bulunduğu alanların dünya kültür mirası siti ilan edilmesi önerileri de yapılmaktadır. İsviçre'de Schwyz Kantonu'nda bu tip yapıları kataloglamış olan Georges Desceoudres bölgede bu yapılar tahrip edilmemiş olsa bir bunlarla bir açık hava müzesi yapılarak bu alana kültür mirası statüsü kazandırılabilceğini, dolayısıyla bunların in situ olarak yerinde korunması gerektiğini belirtmektedir (Desceoudres, 2007). Ahşap yığma tahıl ambarları söz konusu olduğunda da batılı yazarların bu yapıların kökenlerini yine Avrupa'da aradıklarına şahit oluyoruz. İsviçreli araştırmacı Benno Furrer bu yapıları İskandinavya, Almanya, Fransa (Alsas) ve İsviçre' de ararken (Furrer), Macaristan ve Romanya'daki yapıları inceleyen bazı yazarlar her ne kadar bu tekniğin Avrupa'nın doğusunda da olduğunu savunsalar da, Anadolu ve Orta Asya'da bulunan ahşap yığma tahıl ambarları ile ilgili hemen hiç bir uluslararası kaynağa rastlanmamaktadır.

Ahşap yığma sistemlerin Kuzey Amerika'ya göçü ile ilgili olarak ilginç kaynaklardan biri olan Donald Hustlar'ın 18. Ve 19. Yüzyıl belgelerine dayanarak yaptığı çalışmalarının sonucunda bu yapı tekniğinin Kuzey Amerika'ya 18. Yüzyılda geldiği ve daha çok Kuzey Batı ve Orta Batı Amerika'da yoğunlaştığı belgelenmektedir (Hustlar, 1986). Hustlar'ın kitabının adının 'Architecture of Migration-Göç Mimarisi' olması bir kez daha bu yapıların Avrupa kökenli olduğu varsayımına gönderme yapar. Öte yandan ahşap yığma ile bir kimlik ilişkisi kurulmasının en güzel örneği de Kuzay Amerika'dadır. 'Log Cabin-Kütük Kulübe' şarkılardan filmlere Amerika'ya ilk giden Avrupalı göçmenlerin simgesi olarak sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin Amerika'da çok sevilen bir çocuk romanı olan 'Little House in the Big Woods-Büyük Ormanlar İçindeki Küçük Ev' (Wilder, 1953) bu anlamda klasik bir örnek oluşturur.

Şekil 1: *Little House in the Big Woods-Büyük Ormanlar İçindeki Küçük Ev* (Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Little_House_in_the_Big_Woods)

¹ Örneğin bkz. Zwerger, K., Das Holz un seine Verbindungen: Traditionelle Bautechniken in Europa, Japan und China (Basel: Birkhaeuser)

Hemen tüm ülkelerde özellikle yirminci yüzyılın başlarından itibaren modernizmin etkisiyle terk edilip geçmişe ilişkin bir romantizmle yaklaşılan, bazı durumlarda da salt kırsal mimari ile ilişkilendirilip unutulmuş ahşap yığma yapılar günümüzde tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Özellikle ahşabın sürdürülebilirlik kapsamında bir yapı malzemesi olarak yeniden değerlendirilmesiyle bu teknikle üretilen yapılar çoğu ülkelerde yeni yorumlarla tüketiciye sunulmaktadır. Orta Avrupa ve İskandinav ülkelerinde bazı marangozluk şirketleri ‘Kanada tipi’ ahşap yığma kulübe satış ilanları vermektedirler². Özellikle Almanya ve Avusturya’da kimi mimarlık büroları ise bu yapıları geleneksel bir meditasyon tekniği olan Feng Shui ile ilişkilendirerek sunmaktadır³. Buna karşın Hong Kong kökenli bir firma ise otelden villaya kadar uzanan bir yelpazede ahşap yığma yapılar üretmektedir⁴. ABD’de pek çok emlak firması ise yalnızca ahşap yığma konut satışında uzmanlaşmıştır; yine aynı ülkede OLLGA Mimarlık gibi bazı tasarımcılar aşağıda görülen resimde izleyebileceğimiz doğrultuda çok yenilikçi ahşap yığma tasarımlar üretmektedirler⁵.

Şekil 2: ABD’den Çağdaş Bir Ahşap Yığma Yapı Örneği: OLLGA Mimarlık Tarafından Üretilen Taşınır Ev (The Flake House) <http://smallhousebliss.com/2012/09/28/flake-house-by-olga/>

2. ANADOLU COĞRAFYASINDA AHŞAP YIĞMA YAPILAR

Anadolu coğrafyasında ahşap yığma yapı tekniğinin tarihçesi bazı araştırmacılara göre tarih öncesi çağlara dek uzanmaktadır. Şevket ve E. Emine Naza Dönmez’e göre Karadeniz Bölgesi’nde Bafra İkiztepe ve Samsun Dündartepe kazılarında Geç Kalkolitik Çağ (İ.Ö. 4500-

² <http://www.kistler-zimmerer.ch/Referenzen/Spezialanfertigungen-aus-Holz.htm>

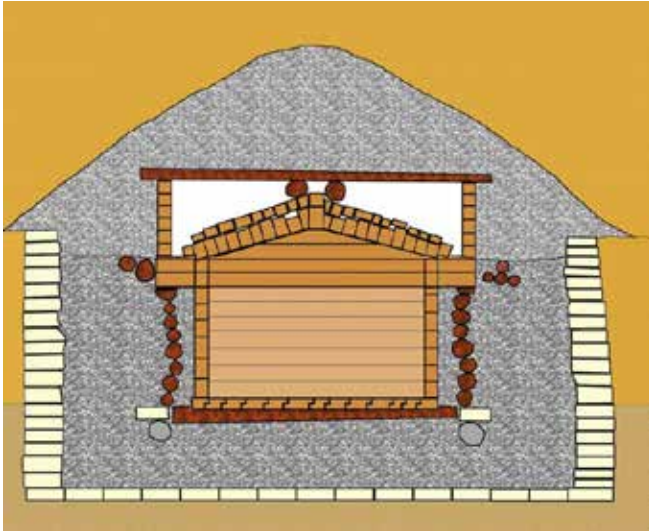
³ <http://www.everyday-feng-shui.de/feng-shui-news/blockhaeuser-aus-massiv-holz/>

⁴ <http://www.en.dewoodenhouse.com/index.asp>

⁵ <http://www.inhabitat.com/flake-house-by-olga-architects/>

3500) tarihlenen ve daha sonra Orta Tunç Çağı'na dek devam ettiği saptanan ahşap yığma yapılar bulunmuştur. İkiztepe'deki yapıların temeli yoktur, dört köşe bir kasnak üzerinde tomrukların köşelerde birleştirilmesi ile inşa edilmiş oldukları 1974 yılından beri süren kazılar yardımıyla anlaşılmış bulunmaktadır. Öte yandan diğer örneklerdeki bulguların işaret ettiği gibi temellerde de ahşap kütüklerin kullanılmış olabileceği saptanmıştır. Kastamonu yüzey araştırmaları, Ordu Mesudiye'deki bulgular ve Karadeniz Otoyolu yapımı sırasında Boyabat'ta kurtarma kazısında ortaya çıkan kalıntılar biz bu yapı kültürünün Tunç Çağı'nda İç Karadeniz'e doğru yayılmış olduğunu göstermektedir (Dönmez Ş & Dönmez, 2007).

Anadolu tarihinin daha sonraki dönemleri söz konusu olduğunda Anadolu'nun Türkleşmesine kadar ilk bakışta her ne kadar ahşap yığma tekniğinin neredeyse tamamen yok olduğu düşünülebilirse, de az sayıda ilginç örneklerle hala varlığını sürdürmektedir. Ahşabı genellikle kerpiçle birlikte kullanan Hititlerin aksine, Frigler ahşap yığma tekniğini doğrudan uygulamış bulunmaktadır. Özellikle Tümülüs mezar odalarının içten uygulanmış ahşap taşıma sistemi yığma tekniği esasına dayanmaktadır. Bunların en çok bilineni Ankara Polatlı'nın kuzey batısındaki Gordion'daki halk arasında Midas Tümülüs'ü olarak adlandırılan mezar odasıdır. Radyo karbon yöntemi ile İ. Ö 740 civarlarına tarihlenmiş olan bu ahşap yığma strüktür uzmanlarca dünyada bozulmadan ayakta kalmış olan en eski ahşap yapı olarak nitelendirilir (Kealhofer, 2005). Yine Polatlı yakınlarında bulunan yarım bloklar ve onları destekleyen blok ağaç kirişlerle oluşturulmuş olan Frig mezar odaları ise tekniğin Friglerde yaygın kullanıldığının kanıtıdır (Koller, 1995). Öte yandan aynı dönemdeki Batı Anadolu uygarlıklarında bu sistemin kullanımına rastlanmaması da ilginçtir. Anadolu'ya Trakya üzerinden gelmiş oldukları varsayılan Friglerin bazı araştırmacılar tarafından Kuzey Avrupa'ya bağlanan kökenleri bu konuda aydınlatıcı olabilir (Erzen, 1994).

Şekil 3: Gordion'da Frig Mezarı –Temsili Resim <http://bobjyeon.tistory.com/170>

Genellikle taşa ve tuğla malzeme kullanımının yaygınlaşıp ahşabın geri plana itildiği Helenistik, Roma ve Bizans dönemlerinin ardından Anadolu'da ahşap yığma tekniğinin kullanımı Türklerin Anadolu'ya gelişi ile tekrar canlanmıştır. Özellikle ahşap yığma cami yapımı erken dönem Osmanlı egemenliğine dek yoğun olarak sürmüştür. Bu konuda en ilginç araştırmalardan birini yapmış olan Ekrem Hakkı Ayverdi'ye göre, yakınlarında ormanlık alanlar olduğu halde kargir geleneği ya da ahşabı daha çok hatıl olarak benimseyen Safranbolu, Bolu, Mudurnu ve Göynük yerleşmelerinin aksine Doğu Türkistan ve Orta Asya'dan gelen boyların doğrudan yerleşmiş olduğu bölgelerde ahşap yığma (çandı) camiler yoğunluktadır. Ayverdi bunun nedenlerini Orta Asya'dan gelen Türklerin geleneği

sürdürmek istemelerine bağlamakta, özellikle Akça Koca'nın kendi türbesini oymak ananesine uygun olarak cami'i ile birlikte Kandıra yakınlarındaki Baba Köyü'nde Karadeniz'e bakan bir zirvede kütüklerle yaptırmış olmasını çok anlamlı bulmaktadır (Ayverdi, 1966).

Ülkemizde çandı yapım tekniği ile ilgili araştırmalarda daha çok dini mimariye ve konutlara değinilmiş bulunmaktadır. Bu çalışmalar da daha çok Kocaeli ve Samsun bölgelerinde yoğunlaşmaktadır⁶. Konut mimarisi ile ilgili çalışmalarda ise yine Kocaeli (İzmit) ön plana çıkmaktadır (Yiş, 2007). Konutlar ile ilgili olan ilginç bir kaynak ise Emin Baydil'in makalesidir. Baydil bu makalesinde Kastamonu yöresinde çandı tekniği ile oluşturulmuş mesken işlevli yapılarda bu yapım sisteminin çoğunlukla alt kattaki ahırlar, ilave üst katlar ve meskenden bağımsız samanlıklarda görüldüğünden ve bunlara daha çok Gökırmak Havzası'nda rastlandığından söz etmektedir. Yazara göre bölgede aynı zamanda bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak işleyeceğimiz çandı tahıl ambarlarına da az da olsa rastlanmaktadır (Baydil, 2005).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÇANDI TAHİL AMBARLARI

Günümüzde ahşap yapılar genelde, ancak ahşap tarım yapıları ise özel olarak ciddi bir yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmış bulunmaktadır. Ahşap kullanımının azalması, ahşap yapım tekniklerinin unutulması ve köylerin terk edilmesi, boşalması gibi nedenler bu yapıların köhnemesine ve yok olmasına yol açmaktadır. Oysa bu yapılar kültür tarihi açısından büyük bir önem taşır. ABD Milli Parklar Dairesi koruma ile ilgili yayınları aracılığı ile tarım yapılarını korumanın Amerikan kimliği ve geleneğini koruyup gözetmek anlamına geleceğini belirtmektedir. Bu kurumun tarihi samanlık ve ambarların korunması ile ilgili olarak yayınlamış olduğu bir rehberde ahşap yığma tarım yapılarının daha çok Arkansas, Tennessee, Virginia ve Kentucky'de yer aldığından söz edilmekte ve bunlardan çok az sayıda örnek kaldığı belirtilmektedir (Auer) . Diğer bir yayında da bu yapıların Texas için önemi vurgulanmaktadır (Jordan, 1978). Daha önce de değinmiş olduğumuz gibi ahşap yığma kültür mirası yalnızca ülkemiz için değil dünyada pek çok ülke için de bir tarihi kimlik anısı ve önemli bir kültür varlığı niteliğini taşımaktadır.

Çandı tahıl ambarları Avrupa'da artık az sayıda da olsa daha çok İsviçre, Avusturya ile Kuzey İtalya'nın üçgen yaptığı bölgede görülür. Yazının başlarında sözünü etmiş olduğumuz İsviçre Schwyz Kantonu'nda kataloglanmış olan yapıların yanı sıra Güney Tirol'de Avrupa Anıtlar Günü'nde kataloga girmiş olan ve 1640 tarihli bir çiftlikte bulunan yapı bu kategoride sayılabilir⁷. Ayrıca Finlandiya ve İskandinav ülkeleri ile bazı Baltık ülkelerinde tekil örnekler vardır. Baltık ülkeleri arasında Latvia bu konuda ilginç araştırmalar yapmakta ve tarım yapılarını yeniden değerlendirmektedir (Zilgalvis). İlginçtir ki dijital resim siteleri incelendiğinde bu bağlamda en fazla örneğe Rusya'da rastlansa da bu konuda uluslar arası yayın sayısı çok sınırlıdır. Dilbilimci Nieminen'in makalesi bu konuya ışık tutabilir; Nieminen Rus dilindeki yığma ahşap ve bunu yapmakta kullanılan gereçlerin isimlerinin Rusçaya Finceden geçmiş olduğunu öne sürmektedir (Nieminen, 1963). Burada ilginç olan ahşap yapı ile ilgili olan pek çok sözcüğün Finceye Almanca ve Baltık dilleri gibi yabancı

⁶ Bkz. Bayraktar, M. S.i, "Samsun'da Cumhuriyetten Önce İnşa Edilen Ahşap (Çantı) Camiler", Samsun Sempozyumu (2011). Yıldız, Ş (Ed.), 'Samsun' Ahşap Camiler, Ankara 2011, Dolu, Y. B., Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiler, <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler,02/01/2016> (op. cit)

⁷ <http://www.provinz.bz.it>

dillerden geçmiş olmasına karşın, yığma ahşap ile ilgili terimlerin Fin-Ugor kökeninden geliyor olmasıdır. Fin Ugor dil grubu ise Ural Altay dil grubunun alt kategorilerinden birini oluşturur. Bu durum yığma ahşap kökeninin Orta Asya'yı işaret etmesine yönelik diğer bir veri oluşturmakta ve sözlü kültür mirasının taşınmaz kültür varlıkları ile ilgili araştırmalar açısından taşıdığı önemi bir kez daha vurgulamaktadır.

Öte yandan Orta Asya'ya gelindiğinde çandı yapıların sözlü kültür mirası üzerinden bu bölgenin dilleri ve dolayısıyla kültürleri arasında bir ilişki kurduğunu görüyoruz. Divan-ı Lügat-üt Türk'te'de yer alan çandı kelimesi Kırgızcada 'kendik' (yağ veya tahıl konulan oda), Çuvaşçada 'kandi' (yuvarlak ahşap), Pehlevicede 'kanduk' ve Farsçada 'kandu' (tahıl depolamaya yarayan) olarak yeniden karşımıza çıkmaktadır (Güner, 2009). Bu yapıım tekniği geleneğinin yirminci yüzyıl başındaki görgü tanığı Sven Hedin, 'Asya'nın Kumları İçinde' adlı eserinde Takla Makan Çölü'nde rastlamış olduğu altı-yedi yüz yıllık yapılardan söz eder⁸. Oliver Stoll'a göre ahşap yığma için kullanılan ağaç bloklar ilk kez Orta Asya'da üretilmiş olup daha önce hiçbir kültürde izlerine rastlanmamıştır (Stoll, 2008).

Uzakdoğu söz konusu olduğunda Japonya'da Şinto tapınaklarında ahşap yığma sistemlerin kullanıldığını 19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl başında yazılan kitaplardaki betimlemelerde görebiliyoruz. Örneğin Dr. Joseph Lauterer'in 1904 tarihli yayınında böyle bir tapınak çizimi bulunmaktadır (Lauterer, 1904). Aynı yayında Yamato kentinde bu teknikle yapılmış tahıl depolarından da söz edilmektedir. Tapınaklarda kullanılan kütükler ince işçilikle işlenmişken tahıl depolarındaki işçilik muhtemelen farklıdır. Öte yandan Doğu Asya'da Çin, Moğolistan ve Rusya arasında kalan bölgede bulunan Tuva Türkleri Bölgesindeki kurganlardaki ahşap yığma mimari ve Çin'de Özerk Uygur Bölgesindeki yığma ahşap örnekler çandı tekniğinin Türk kökenlerini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu konuda Tuva Cumhuriyeti'nde bulunan Arzhan kurganları ile ilgili olarak yayınlanan arkeolojik araştırmalar özellikle aydınlatıcı nitelik taşımaktadır (Chungov. K.V., 2004).

4. ÇORUM, OSMANCIK KARGI KÖYÜNDE BULUNAN ÇANDI TAHIL DEPOLARI

Makalenin daha önceki bölümleri göstermiştir ki, çandı (ahşap yığma) tahıl ambarları dünyada yok denecek kadar az kaldığı için son derece değer kazanmış taşınmaz kültür varlıklarıdır. Diğer ülkelerde olsun, yurdumuzda olsun yalnızca tekil örnekleri kalmış olan bu yapıların toplu bir şekilde ayakta durdukları ender yerlerden biri Çorum'un Osmancık ilçesine bağlı olan Kargı Köyü'dür. 05-06 Mart tarihlerinde köyde gerçekleştirmiş olduğumuz alan çalışması yaklaşık yirmi kadar ambarın bulunduğu ve bazılarının da çok iyi durumda korunmuş bulunduğunu belgelemiştir. Çalışmanın yöntemsel yaklaşımı çerçevesinde korunmuş durumda olan ambar sahipleri ile söyleşiler yapılarak çandı tekniği somut olmayan kültür mirası çerçevesinde toplumsal bellek üzerinden de değerlendirilmiştir. Bu söyleşiler sonucunda aşağıda ayrıntılı olarak açıklayacağımız ustaların kimliği, yapıım ve tamir yöntemleri ve değer yargıları ile ilgili pek çok yeni bilgiye ulaşılmıştır.

⁸ Hedin, S., *Dans les Sables d'Asie*, (Paris: Charles Rabot, 1903), s. 183, nakleden Ayverdi, E. H., op. cit., s. 120

Şekil 4: Somut Olmayan Kültür Mirası: Köyün Yaşlıları ile Söyleşiler Yapılıyor

Yapılan söyleşilerde ortaya çıkan en önemli noktalardan biri köydeki çandı tahıl depolarından çoğunu aynı ustanın yapmış olması ve bu ustanın köyün baktığı İnegöl Dağı'nın arkasında kalan Gümüşhacıköy'den gelmiş olduğunun anlaşılmasıdır. Konuşulan bireylerin tümü de ustanın adının 'Bavli' olduğu ve 'gayrimüslim' olduğu konusunda hemfikirdirler. Bu bilgiler Kargı Köyünün Osmanlı döneminde önemli bir belde olan Gümüşhacıköy ile yakın bir ekonomik ve kültürel ilişki içinde olduğuna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu konuda gerek arşiv araştırmaları gerekse Gümüşhacıköy'de alan araştırmaları yapılması gerekecektir. Araştırmamız bir pilot araştırma niteliğinde olduğundan bu aşama daha sonra ele alınacaktır.

Söyleşilerde konuştuğumuz kişiler iki gruptan oluşmaktadır, ilk grup yaklaşık seksendoksan yaş grubu arasından seçilmişken ikinci grup kırk-altmış yaş grubundandır. İlk gruptaki kişiler depoların yapılış tarihlerini kendileri hatırlamayıp babalarından naklen anlattıklarına göre depoların büyük çoğunluğunun yaklaşık yüz yıl önce yapılmış olduğu düşünülebilir.

Şekil 5 ve 6: Yanında konut olan tahıl ambarlarından bir örnek-işçilikteki özen diğer coğrafyalardan farklılık yaratıyor.

Yukarıda görüldüğü bazı ambarlar doğrudan konutlarla bütünleşik iken, bazı örneklerde ambar konuttan bağımsızdır. Oysa Avrupa'daki örneklerin hemen hepsinde ambar konutun hemen yanında bulunmaktadır. Ülkemiz kırsal yerleşmelerindeki bu farklılığın toplumsal güven düzeyi ve Türk kültüründe komşuluk ilişkilerine atfedilen özel değer ile ilişkili olması üzerinden değerlendirilebilir. Öte yandan Kargı Köyü'ndeki örnekler diğer ülkelerde bulunan tekil örneklerden gerek nicelik gerek nitelik açısından farklı olduklarından özel bir değer taşımaktadırlar.

Şekil 7: Konuttan bağımsız bir çandı tahıl ambarı örneği

Yukarıda görülen bu örnekte de detaya verilen özen dikkati çekmektedir. Aşağıda Şekil 8'de daha ayrıntılı olarak görülen bu detay adeta anıtsal mimariyi akla getiren bir yaklaşımla oluşturulmuştur. Yurt dışında bu tür örnekler hemen hiç rastlanmamaktadır. Bu kültür mirası birikimi Kargı Köyü'nün özel bir statüde değerlendirilerek yurtiçi ve yurtdışı kültür turizmine açılması doğrultusunda bir potansiyel oluşturmaktadır. Çandı sivil mimari anıtlarının UNESCO'nun minimum müdahale ilkeleri doğrultusunda restore edilmesinden sonra Kargı Köyünde belirlenecek bir kültür yolu, nüfus kaybı ve kente göç ile ekonomisi değişmiş bu yerleşmenin kültür turizmi ile kalkınmasına önemli bir katkı sağlayacaktır.

Şekil 8: Özel detaylar ve bütünsel korunmuşluk bu örneğin özenle korunmasını gerektiriyor

Kültür yolu projeleri günümüzde kültürel peyzaj kavramının bir alt kategorisi olarak özel bir kültür turizmi değeri olarak ele alınmaktadır. Hayes ve Macleod'un da belirttikleri gibi genellikle daha çok kentsel yerleşmelerde ekonomik bir değer oluşturan bu tasarımlar (Hayes, 2007), günümüzde kırsal yerleşmelerde de giderek artarak değerlendirilmektedir. Ziyaretçilerin ve turistlerin bölgedeki deneyimlerini maksimum değere dönüştürebilmelerinde kültür yolları önemli bir rol oynamaktadır. Yakınında Hattuşaş gibi önemli bir arkeolojik sit bulunan Kargı Köyü, burayı ziyaret eden turların bölgede daha uzun zaman geçirmelerini sağlayabilecek ekonomik ve kültürel bir değere dönüştürülebilir. Tarihi bölgelerde kültür yolları tasarımı sürdürülebilir turizm kapsamında ele alınmakta ve verimliliği arttırabilmek için çeşitli modeller geliştirilmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde genel peyzaj içinde özel odak noktaları oluşturmaya yönelik modellerin kullanımında Kargı Köyü ülkemiz için iyi bir örnek oluşturabilir. Bu modelin uygulanmasında yerel bilginin yanı sıra uluslar arası deneyimlerden yararlanılması da uygun olacaktır. Bu konuda başarılı ülkeler arasında Güney Afrika (Briedenhann, 2004) ve Avustralya sayılabilir. Avustralya bu çerçevede kültür yolları çerçevesinde Queensland Kültür Yolu projesi ile özel bir örnek oluşturmuş bulunmaktadır (Prideaux, 2002).

Şekil 9 ve 10: Çandı tekniğinde ahşap geçme detayları-metal kullanılmayan yapım tekniği

Şekil 8, 9 ve 10'da gösterilen detaylar Kargı Köyü taşınmaz kültür mirasının yapı tarihine de önemli bir katkı sağlayacağını kanıttır. Söyleşilerde çandı yapıların tamir

teknğine değinen 40-60 yaş kuşağı grubundan bazı katılımcılar yapılar tamir ve temizlik amaçlı olarak geçici bir zaman için söküldüğü zaman tüm kütüklerin tek tek numaralandığını, eğer her kütük tam yerine oturtulmazsa yapı tekrar ayağa kaldırılamayacağını belirtmişlerdir. Bu yaklaşım sayesinde Kargı Köyündeki çandı ambarlar yapısal açıdan hiç bozulmadan günümüze değin ulaşabildikleri için araştırmacılar açısından da çok önemli örnekler oluşturmaktadırlar.

Şekil 11: Kargı Köyü-Tarihi Ahşap Cami

Ekrem Hakkı Ayverdi Orta Asya ve Doğu Türkistan'dan gelen Türk boylarının bazılarının taş kullandığını, ancak çoğunun ahşabı tercih etmesinin nedeninin 'Orta Asya'dan gelen Türklerin Şarki Türkistan'da bu tarzda binalara alışmış olup bir sevk-tabii ile ve içtimai ile burada da eşlerini görmek istemeleri' ile açıklamaktadır⁹. Bu yorum ve çalışmamızdaki diğer kanıtlar aynı zamanda Türk boylarının yalnızca göçebe kökenli olmayıp tarımsal yerleşik düzenden gelen boyların da Anadolu'ya göç eden boylar arasında olduğunu gösteriyor olmasından dolayı da değerlendirilmeye açıktır. Yukarıda görülen tarihi ahşap caminin de yeniden işlevlendirilmesi ile çandı tahıl ambarları yardımıyla bütünsel bir kültür yolu olabilme niteliklerini taşıyan Osmancık, Kargı Köyü'nün Orta Asya'dan Anadolu'ya taşınan canlı bir toplumsal belleği ve somut olmayan kültür mirasını sergileyerek yeniden değerlendirilmesi büyük bir önem taşımaktadır.

⁹ Op. cit., s. 120

Kaynakça

- Auer, M. J. *The Preservation of Historic Barns, Preservation Brief 20*. National Park Service, U. S. Department of the Interior.
- Ayverdi, E. H. (1966). *Osmanlı Mimarisinin İlk Devri (1230-1402)*. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Baydil, E. (2005). Taşköprü Çevresindeki Köy Meskenlerinin Yerleşme Coğrafyası Bakımından Değerlendirilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* , 13 (1), 181-192.
- Briedenhann, J. &. (2004, Şubat). 'Tourism Routes for the Economic Development of Rural Areas: Vibrant Hope or Impossible Dream'. *Tourism Management* , 25 (1), s. 71-79.
- Chungov, K.V., P. H. (2004). Chronology and Cultural Affinity of the Kurgan Arzhan-2 Complex According to Archaeological Data. E. M. Scott içinde, *Impact of the Environment on Human Migration in Eurasia 1-7*. Leiden: Kluwer Academic Publishers.
- Demir, N. (2015). Trabzon ve Yöresinde Serenderler. *Erdem* (Sayı 68).
- Desceoudres, D. (2007). *Herrenhaeuser aus Holz: Eine Mittelalterliche Wohnbaugruppe in der Mittelschweiz*. Basel: Schweizerbeiträge zur Kulturgeschichte und Archäologie des Mittelalters 34.
- Dolu, Y. B. (02/01/2016). Kocaeli ve Çevresinde Çandı (Ahşap Yığma) Teknikle Yapılmış Camiiler. <http://www.kocaelitarihsempozyumu.com/bildiriler>.
- Dönmez Ş & Dönmez, E. (2007). Geç Kalkolitik Çağdan Günümüze Orta Karadeniz Bölgesi Kıyıları Kırsal Kesiminde Geleneksel Ahşap Mimari. P. H. Alparslan M. D. içinde, *Vita-Festschrift in Honor of Belkis Dinçol and Ali Dinçol* (s. 216-236). İstanbul: Ege Yayınları,.
- Erzen, A. (1994). *İlkçağ Tarihinde Trakya* . İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Furrer, B. (tarih yok). *Rundholzblock Scheunen-Unterschiedliche Sichtweisen auf Nutzbauten*. <https://www.zg.ch/behoerden/weitere-organisationen/bauernhausforschung> adresinden alınmıştır
- Güner, G. (2009, Kış). Divan-ı Lugat-üt Türk'te Kençekler ve Bazı Kençekçe Kelimler Üzerine Düşünceler. *Bilig* (48), s. 75-40.
- Hayes, D. &. (2007, Ocak). 'Packing Places: Designing Heritage Trails Using An Experience Economy Perspective to Maximize Visitor Engagement', ,. *Journal of Vacation Marketing* , 3 (1), s. 45-58.
- Hustlar, D. (1986). *The Architecture of Migration: Log Construction in the Ohio Country 1750-1850* . Athens: Ohio University Press.
- Jordan, T. G. (1978). *A Folk Architecture*,. Austin: University of Texas Press.
- Kealhofer, L. (2005). *The Archaeology of Midas and the Phrygians: Recent Work at Gordion*. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology.
- Koepf, H. (1974). *Bildwörterbuch der Architektur*. Stuttgart: Kröner, 1974.
- Koller, E. L. (1995). *The Gordion Excavations 1950-1973 - The Lesser Phrygian Tumuli*. Final Reports - Volume 2. Philadelphia: University of Pennsylvania Museum.
- Lauterer, J. (1904). *Das Land der Aufgebenden Sonne Einst und Jetzt*,. Berlin: Springer Verlag.

Nieminen, E. (1963). Ausdrücke für Bau-Arbeits und Nutzhölzer Fremden Ursprungs im Finnischen. *Zeitschrift für Slavische Philologie* , 31 (2), s. 233-241.

Prideaux, B. (2002, Temmuz & Ağustos). ‘Creating Rural Heritage Visitor Attractions: The Queensland Heritage Trail Project’. *International Journal of Tourism Research* , 4 (4), s. 313-323.

Stoll, O. (2008). Erwartung und Hindernis: Missverständnisse bei der Beurteilung antiker wirtschaftlicher Technik oder Technologien und ihre Ursache in modernen Terminologien und Perspektiven . H. & Geuss içinde, *Dona Sunt Pulcherina-Festschrift für Rudolf Rieks*. Oberheid: Utopica.

Unesco. (tarih yok). 01 02, 2016 tarihinde <http://www.unesco.org.tr>. adresinden alındı

Vitruvius, P. (1914). *Ten Books of Architecture*. Boston: Harvard University Press.

Weslager, C. A. (1969). *The Log Cabin in America, New Brunswick, New Jersey*. New Brunswick:: Rutgers University Press.

Wilder, L. I. (1953). *Little House in the Big Woods*. New York: Harper Collins.

Yiş, R. (2007). İzmit ve Kandıra Yöresi Çandı Evleri. *I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri* , 2, s. 1315-1322.

Zilgalvis, J. (tarih yok). The Revival of Liepupe Manor-Synthesis of the Values of Architectural and Cultural-Historical Environment Over Time. *Scientific Journal of Latvia University of Agriculture, Landscape, Architecture and Art* , 5 (5), s. 37-47.

ÇORUM İLİNDE HİTİT MUTFAĞININ GASTRONOMİ TURİZMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üzeyir KEMENT¹
Berkan BAŞAR²

¹Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Sosyal Bilimler MYO, ukement@bingol.edu.tr

²Y. Lisans mezun öğrenci, Gazi Üniversitesi, Rekreasyon Yönetimi A.B.D., berkan_basar@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Çorum ilinde ziyaretçilere sunulan yiyecek ve içeceklerde Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin veya yemek seremonilerinin kullanımını incelemek ve bu doğrultuda gelecek yıllar için Çorum ilinin sahip olduğu kültürel zenginliklerinin getirisi olan Hitit mutfağına ait özelliklerin gastronomi turizmi kapsamında kullanılmasına yönelik ilde bulunan yiyecek ve içecek işletmeleri ve otellerin bakış açılarının değerlendirmesini yapmaktır. Araştırmada Çorum ili merkezi ve Hitit uygarlığına ait kalıntıları bünyesinde barındıran Boğazkale, Ortaköy, Sungurlu ve Alaca ilçelerinde veriler toplanmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde Hitit mutfağına yönelik turistik isteklerin en fazla olduğu yerin Boğazkale olduğu ve henüz hiçbir Hitti mutfağına ait yiyecek ve içeceğin bulunmadığı yerin ise Ortaköy olduğu tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde Çorum'da yer alan yiyecek içecek işletmeleri ve otel işletmelerinde araştırmaya katılan yöneticiler alana yönelik aşçıların yetiştirilmesi gerekliliğine inanmaktadırlar. Uzmanlar ise tam tersine bunun için bir eğitime ihtiyaç olmadığı ve araştırarak gerçekleştirilebileceğini ifade etmektedirler. Ayrıca uzmanlar gelecek açısından Çorum ilinin gastronomi turizmi için hem yöresel yiyeceklerin hem de Hitit mutfağının kullanılmasını doğru bulmaktadırlar. Ancak yapılan görüşmeler neticesinde henüz Hitti mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin oldukça az işletmede kullanıldığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Çorum, Hitit Mutfağı

THE EVALUATION OF THE HITTITE COUSINE IN THE CITY OF ÇORUM IN TERMS OF GASTRONOMY TOURISM

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the use of food and drinks in Hittite cuisine and drink or meal ceremonies served to the visitors in Çorum, and to make an assessment of the perspectives of the food and beverage businesses and hotels in the province on the usage of features of the Hittite Cuisine within gastronomic tourism which is the return of cultural wealth for Çorum for future years. In the research, data were collected in the province center of Corum and in the towns of Boğazkale, Ortaköy, Sungurlu and Alaca which overall embody the ruins of the Hittite civilization. When the survey results are analyzed, Boğazkale was found to be the place where most of the touristic demand occurred for the Hittite's Cuisine, while no presence of food and drinks of Hittite Cuisine was found to be in Ortakoy. When the survey results are analyzed, the managers of catering business and hotel business located in Corum believe in the necessity of the training of cooks for the areas in discourse. In contrast, experts have expressed that there is no need for this training, instead it can be carried out by researching. They also find it true that the local food and Hittite's Cuisine of Corum will contribute to the future of gastronomy tourism of the province. However, as a result of negotiations held, it was determined that the food and drinks of Hittite's Cuisine were used in quite a few businesses.

Key Words: Gastronomy, Corum, Hittite Cuisine

GİRİŞ

Hititler, Anadolu'da kurulmuş en güçlü medeniyetlerinden biridir. Özellikle İç Anadolu'nun zor iklim ve yeryüzü şartlarına karşı bir uyum sağlamış ve sınırlarını geniş tutabilmeyi başarmışlardır. Hititler Orta Anadolu'da taştan bir medeniyet kurmuş ve tarih sahnesindeki önemli medeniyetlerden biri haline gelmiştir. Sahip olduğu siyasi düzen, mimari anlayışları, taşları adeta bir nakış gibi işleyip güçlü bir medeniyet kurmaları aynı dönemde Hititlerle birlikte yaşamış olan tüm medeniyetleri derinden etkilemiştir. Bunun yanında Hititler günümüzde bile birçok araştırmaya konu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

Hititlerin Anadolu'ya geliş yönleri veya nereden geldikleri mevcut araştırmalarla açıklığa kavuşturulamamış olmasına rağmen, dışardan geldikleri, Anadolu'nun yerli halkı olmadıkları genellikle kabul edilen bir görüştür (Taracha, 1991: 70). Hititler Anadolu'ya ani bir göç dalgasından çok kuşaklar boyu süren bir taşınma ile gelmiş olmalıdırlar. Hitit Devleti Merkezi bir güç olarak ortaya çıkmadan önce, Asur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde (M.Ö. 1950–1750) önemli merkezlerden biri olan Kayseri- Kültepe'de gün yüzüne çıkarılan tabletler, onların Anadolu'da var olduklarına dair kesin kanıtlar arz etmektedir (Alp, 1997: 15).

Hitit uygarlığı diplomasisi, çok kültürlü yapısı, sahip olduğu yönetim anlayışı, mimarisi ve sanatının yanında mutfak kültürü ile de adından sıkça bahsettirmiştir. Kullandıkları yemek malzemeleri, buldukları Neolitik çağ şartlarına uygun, hatta zaman zaman üstüne çıkan yemek alışkanlıkları Hititlerin bu alanda da önemli bir medeniyet olduğunu ortaya koymaktadır. Mutfak kültür açısından bakıldığında Orta Anadolu'nun coğrafi ve iklimsel nitelikleri ile Neolitik Çağ'dan başlayan beslenme biçimi, flora ve fauna göz önüne alındığında burada yaşayan insanların nasıl bir yeme-içme kültürü geliştirmiş olabilecekleri tahmin edilebilmektedir. Anadolu'da Neolitik Çağ'dan beri biline tahıl tarımı ve bunun sonucu olan tahıla dayalı beslenme elbette Hititler için de temel yeme-içme içerisinde yer almış olmalıdır. Boğazköy ve diğer bazı Hitit yerleşimlerinde ortaya çıkartılan tahıl depoları bunun kanıtıdır. Hitit metinlerinin çözümlerinden anlaşıldığı üzere Hititler 180'den fazla ekmek ya da unlu mamul ürün yapmaktaydılar. Hititlerde et ve süt ürünleri tahıldan sonra ikinci sırada besin kaynaklarıdır. Kazılarda bulunan hayvan kemikleri ve çivi yazılı metinler kıyaslanarak günümüz Türkiye'sinde olduğu gibi koyun ve sığır etinin en başta tüketildiğini göstermiştir (Gurney ve Arpaçay, 2001).

Bu çalışmada Hititlerin yeme içme ve mutfak kültürü konuları açıklanmaya çalışacaktır. Çorum bölgesindeki Gastronomi turizminin de Hitit kültüründen nasıl etkilendiği restoranlarla yapılan görüşmelerle ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Gastronomi Turizmi

Giderek büyüyen ve gelişen turizm sektörü çeşitliliğini arttırmak için gastrominin çekiciliğinden yararlanmaktadır. Gastronomi yemek pişirme sanatı, yemek merakı, mutfak kültürü olarak adlandırılmaktadır (Aslan, 2010: 41). Gastronomi turizmi daha önce yaşanmamış bir yiyecek içecek deneyimini yaşamak için seyahat motivasyonu yaratan ve seyahat davranışlarının güdülenmesinde önemli etki eden bir turizm türüdür (Harrington ve Ottenbacher, 2010: 14).

Gastronomi turizmi ait olduğu bölgenin kültürel kimliğini ve mirasını yansıtarak o bölgeye rekabet avantajı sağlayan önemli bir turizm çeşididir. Kültürel kimlik ve mirasın aktarımında, gastronomik kimlik en etkili faktörlerden bir tanesidir (Çalışkan, 2013: 41). Ülkemizde gastronomi turizmi anlamında çok önemli değerlerimiz vardır. Örneğin Antep baklavası, Şanlıurfa çiğ köftesi, Adana kebabı, Kayseri mantısı sadece bunlardan bir kaçıdır. Her bölge, il hatta ilçeler kendi damak tadına ve geleneklerine bağlı olarak tarihsel gelişim süreci içerisinde kendi yöresel mutfağını oluşturmuştur. Bu değerlerden bazıları Türk Patent Enstitüsü (TPE) tarafından tescillenmiş olup, bazıları da tescil almayı beklemektedir. Türk Patent Enstitüsü tarafından onaylanan ve listesinde yer alan Çorum yöresinin gastronomik değerleri; İskilip dolması, memlaha tuzu, İskilip turşusu olmuştur (Enstitü, 2013).

1.2. Hititler ve Mutfak Kültürü

Hititler, tarihte Anadolu'da devlet kurmuş bir uygarlıktır. Hint-Avrupa dil ailesine dâhil bir dil konuştukları için Hint-Avrupa kökenli bir topluluk olduğu kabul edilmektedir. M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya göç ederek yerli Hatti Beylikleri üzerinde hâkimiyet kurdukları bilinmektedir. Çok kültürlü bir yapıya sahip olan Hititler, Anadolu'da çok geniş bir alana yayılmışlardır. Büyük Hitit Krallığı (M.Ö. 1460-1190) güçlü bir imparatorluk düzeyine ulaştığı ve M.Ö. 13. yüzyılın birinci yarısında o zamanki doğu dünyasını Mısırlılarla paylaştığı halde, bilindiği gibi, tipik bir federal devlet yapısında idi. Bu federal yapıyı oluşturan beyliklerin birçoğu kendi başına buyruk devletçiklerdi. Nitekim aşağı yukarı M.Ö. 1200 tarihlerinde bu büyük federe devlet bütünü ile yok olmuştur. Hitit geleneği ancak güney ve güneydoğu Anadolu'da bir süre daha devam etmiştir (Dinçol, 1982: 73).

1.2.1. Ekmek ve Hitit Mutfağı

Askeriyeden diplomasiye, sanattan mimariye pek çok alanda ileri bir medeniyet olan Hititler, yemek ve mutfak kültürü alanından da önemli gelişmelere ve yapılara imza atmıştır. Hititler, yemekleri pişirme tarzları, yaptıkları yemeklerle günümüze kadar uzanan bir yeme içme alışkanlığını da beraberinde getirmiş, örnek oluşturmuştur.

Tahıl üretiminin önemi, öncelikle Anadolu insanı için kutsal olarak tanımlanabilen yiyecek maddelerinden ekmeği akla getirir. Bu coğrafyada ekmeğe yüklenen dinsel anlam zamanla onun kutsallığını gerektirmiş, nimet olarak tanımlanmış, bu nedenle de en ufak bir parçası bile değerli sayılmıştır. Anadolu'da hâlâ yemin ederken kullanılan "Nimet çarpsın ki!" cümlesindeki nimet, ekmeğin eş anlamlıdır. Aslında Eskiçağın hemen tüm toplumlarında yiyecek ve içecekler, besin kaynağı olmanın ötesinde, birer tapınım aracına dönüşmüş, yani zaman içerisinde kültleşmiştir. Kutsallık atfedilen yiyeceklerin başında da, bereketi de simgeleyen "buğday" gelir. Dönemin tarımla uğraşan toplumları için, tahıl ürünleri, meyve ve sebzelerin yaşamın devamını sağlayan hayati unsurlar olduğu açıktır. Bu gerçek, onların yiyeceklerle tanrılar arasında bağlantı kurmasına ve tarım tanrısı kültleri geliştirmelerine yol açar. Bunların ilk akla gelen örnekleri; Hititlerde tarım, bolluk, bereket tanrısı Telipinu Eski Yunan'da başak ve bereket tanrıçası Demeter üzüm ve şarap tanrısı Dionysos'tur. (Sandıkçıoğlu, 2009).

Başka bir deyişle Hititlerin mutfak kültürüne verdikleri önem, yaşanan coğrafyaya da bağlı olarak gelişme göstermiştir. İç Anadolu'nun iklim ve yer şekli koşullarından dolayı, tahıl ürünlerine yönelen Hitit medeniyeti tahıllardan elde edilen yemeklerde iyi bir konuma gelmişlerdir.

Hitit mutfağında ekmeğin pek çok çeşidi olduğu artık yaygın olarak bilinen bir gerçektir. Bazıları çevre kültürlerde de görülen bu ekmeklerin Asur Ticaret Kolonileri

Çağından beri Anadolu ile ticari ilişkilerini sürdüren Mezopotamya kökenli olmaları şaşırtıcı değildir. Mezopotamya’da çok zengin bir ekmek çeşitliliği görülmektedir. Sümerler döneminde, ekmek hamuruna zeytinyağı veya erimiş tereyağı katılır, ayrıca baharat, kokulu otlar, kimyon, çörekotu, rezene tohumu, safran, susam, hardal ve karpuz çekirdeği eklenerek çeşitli çörekler yapılırdı (Sandıkçioğlu, 2009). Görüldüğü gibi Hititler yaptıkları ekmeklerle günümüzde oldukça popüler olan ve sıklıkla tüketilen ekmeklere de ilham kaynağı olmuştur.

1.2.2. Hititlerde Et Yemekleri

Hititlerin sahip oldukları yemek ve mutfak kültürünün büyük bir kısmını da kırmızı et yemekleri oluştururdu. Koyun, inek, domuz ve yaban domuzundan elde ettikleri yemekler hayatlarının vazgeçilmez bir parçası haline gelmiştir. Hititler eti çiğ olarak tüketmemişlerdir. Genellikle etleri güçlü odun ateşlerinde iyice pişirildikten sonra yemişlerdir. Yaptıkları ekmeklerle birlikte etleri de tüketen Hititler sandviçin belki de ilk örneklerini vermişlerdir (Ünal, 2007: 244). Metinlerde sık sık geçen bir yemekte, şaramna denilen ekmekler bir şişe dizilmekte ve aralarına pişmiş hayvan yağı konmaktadır. Ekmekler yağı emdikten sonra ise, yağ parçaları çıkarılır. Koruyucu tanrıya kurban edilen bir yaban keçisinin ciğerinden, yüreğinden ve boynundan şişte kebab yapıldığı; başka bir metinde ise, kurban hayvanının dokuz uzvunun şişte kebab yapımı gibi pişirildiği yer almaktadır (Arıhan, 2012). Özellikle tahıl tarımı ve hayvancılığa izin veren İç Anadolu Karasal iklimi Hititleri hem ekmek yapmaya hem de et yemekleri konusunda çeşitler geliştirmeyi zorunlu kılmıştır. Özellikle eti çok pişmiş seven Hititler, etleri ızgara yaparlar hatta yanık et yemeyi sevelerdi.

1.2.3. Hititlerde Yeme-İçme Alışkanlıkları

Sanat tarihinde Hititlere ait önemli tasvirlerden biri de elinde üzüm olan Hitit kralları ve tanrılarının kaya kabartmalarıdır. Bu durum da Hititlerin üzüme verdikleri önemi göstermektedir. Ayrıca, üzümün işlenerek şarap yapılması Hitit mutfak kültürü içinde önemli bir rol oynamıştır (Darga, 1985; Alp, 1999).

Tarih sahnesinde ilk şarap üretimi yapan ve bunu dünyaya yayan ilk medeniyet Hititlerdir. “Hitit’lerin en etkili olduğu dönemde, Hitit metinlerinden anlaşıldığı kadarıyla şarap, Anadolu’da çok kullanılan bir içki türüdür. Hitit döneminde aşağı yukarı 8 çeşit şarap üretilmiştir. Ayrıca şarap kelimesi 'Hitit’lerin Anadolu’da buldukları bir kelimedir. Buradan hareketle, Hititler gelmeden önce şarap, Anadolu’da çok eski bir geleneğe sahipti ve adı da “Viyana'dır” şeklinde ifade edilmesi mümkündür (Öz, 2011). Özellikle Hititlerin yeme içme alışkanlıkları ve kültürüyle ilgilenen araştırmacılar şarap kültürünün dünyaya Hitit medeniyeti sayesinde yayıldığı belirtilmektedir. Üzümlerin damıtılması, ezilmesi ve mayalanması yoluyla elde edilen Hitit şarapları farklı kaplarda sunulmuş ve içme alışkanlığını sanatla da birleştirmişlerdir (Ünal ve Başgelen, 2002).

Hitit mutfak kültüründe besin gruplarına göre yeme-içme alışkanlıkları Akkor (2012) tarafından aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır;

1. *Sığır, koyun, keçi, kümes ve av hayvanları*; Hititler tıpkı günümüzde olduğu gibi sadece sığır, koyun, keçi ve farklı olarak bir de çok az miktarda domuz eti yemektedirler. Hititlerin %30 oranında büyükbaş hayvan ve %70 oranında da küçükbaş hayvan tükettikleri bilinmektedir.
2. *Süt ve süt ürünleri*: Hititler beslenmelerinde süt ve süt ürünlerini kullanıyor, etlerin yanında hayvan sütünden, süt ürünlerinden, peynir, tereyağı ve lordan yararlanıyorlardı.

3. *Tahıllar ve tahıl ürünleri:* Hitit insanının temel besin maddesinin ekmek ve sudan ibaret olduğu, sayısız metinlerden anlaşılmaktadır. Hititçe metinlerde, 180'e yakın ekmek, pasta, börek ve un mamullerinin adı vardır. Bu da tarıma ve tahıllara verdikleri önemi göstermektedir.
4. *Sebze ve meyveler:* Hititler döneminde kullanılan meyveler, tarla ve bahçe bitkilerinden; buğday, arpa, fasulye, kır fasulyesi, bezelye çeşitleri, kendir, mercimek, burçak, soğan, pırasa, lahana, sarımsak, acı sarımsak, kimyon, susam, üzüm, hurma, elma, alıç, kayısı, Antep fıstığı, üzüm, fındık, kiraz, muşmula, nar, zeytin, salatalık ve isimleri henüz tercüme edilmemiş birçok bitki bilinmektedir.
5. *Yağ ve şekerler:* Hititlerde yağ olarak Susam, ceviz, badem, keten, fındık, fıstık ve zeytinden yemeklerde ve endüstride kullanılan çeşitli yağ türleri elde ediliyordu. Pekmez ve bal ise kullandıkları şekerlerdi.

Görüldüğü üzere tarıma dayalı, yerleşik hayat yaşayan bir medeniyet olan Hititler de bu kültür, mutfaklarına da yansımış ve temel besin olarak tahıl ve et tüketmişlerdir. Tarımla uğraşan bir topluluk oldukları için sebze meyve kültürleri de oldukça yaygın bir şekilde mutfaklarında yer almıştır. Hitit uygarlığında yemek yapan kişilerin hijyenine son derece önem verildiği birçok araştırma sonucu ortaya çıkmış bir gerçektir. Katı mutfak kurallarından bazılarını Akkor (2012) şu şekilde sıralamaktadır;

- Tapınak mutfaklarında günlük ekmekleri yapan kişilerin yıkanmış, traşlı ve temiz giysili olması zorunludur.
- Fırınlardan, tabanın silinmiş, süpürülmüş ve su serpilmiş olması gerekir.
- Ekmek kırıntılarının döküldüğü yerlere ve kapların bulunduğu kısımlara köpek ve domuzlar girmemelidir.
- Yemek yapılacak kaplara hayvan dışkısı bulaşmışsa ya da hayvan kabı yalamışsa kap atılmalıdır.
- Görevliler dönemin en önemli içkileri olan bira ve şarap sunarken çok dikkatli olmalı, bardakları fazla doldurarak taşırmamalıdır.

Sadece yemek çeşidi zenginliği bakımından değil aynı zamanda, uygulama aşamasının sert hijyen kuralları içermesi bakımından da dikkat çekici bir mutfak olan Hitit mutfağında öne çıkan bazı yemekler ise; “ballı zeytinyağı, happena, kariya, kistanziya, soğuk et, sandviç”; ayrıca ekmek kültürünün son derece önemli olduğu Hititlerde en çok kullanılan ekmek isimleri ise; “nında imza, nında gurra, nındaku” olarak sıralanabilir (Albayrak, Solak ve Uhri, 2008).

2. UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Gastronomi turizmi kapsamında Çorum ilini ziyaret eden tüketicilere sunulan yiyecek ve içeceklerde Hitit mutfağına ait özelliklerin ve yiyecek ve içecek türlerinin kullanımını incelemek ve Hitit mutfağına ait değerlerin ilde gastronomi turizmi kapsamında kullanımına yönelik yapılmış olan pazarlama ve planlama çalışmalarının tespit etmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır.

Araştırma çorum ilinde var olan yiyecek içecek işlemlerinin gastronomi turizmi kapsamında gerçekleştirmiş oldukları Hitit mutfağına yönelik çalışmaları değerlendirmesi bakımından tanımlayıcı sınıfındadır (Clark, Wood, Wilkie ve Riley, 1998: 9). Araştırmada nitel yöntemlerden biri olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmaktadır. Nitel

araştırmalar bir durumun ilgili bireylerin görüşleri kapsamında değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Ayrıca bu görüşleri sayesinde sürecin detayları ile değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Çalışmada nitel veri toplama yöntemi olarak görüşme kullanılmıştır. Hitit kültürü değerlerine sahip olan Çorum'da bulunan yiyecek ve içecek işletmelerinin Hitit mutfağına ait yiyecek ve içecekleri işletmeleri bünyesinde sunup sunmadıklarını ve sahip olunan yiyecek ve içeceklerin ve mutfak kültürünün pazarlama ve tanıtımının yapılıp yapılmadığı belirlemek için yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde araştırmacı önceden sormayı planladığı soruları içeren görüşme protokolünü oluşturur. Ayrıca araştırmacı görüşmenin akışına bağlı olarak değişik sorularla görüşmenin akışını etkileyebilir ve katılımcıların yanıtlarını detaylandırmasını sağlayabilir. Eğer katılımcı görüşme esnasında belli soruların yanıtlarını başka soruların içerisinde yanıtlamış ise araştırmacı bu soruları katılımcılara sormayabilir (Türnüklü, 2000: 547). Araştırma kapsamında gastronomi alanında uzman bireylerin bilgi ve düşünceleri doğrultusunda katılımcılara sorulması planlanan sorular oluşturulmuş ayrıca çalışma kapsamında sorulması planlanan soruların hazırlanmasında Temizkan, Ekici ve Demirci (2015) tarafından hazırlanmış olan çalışmadan da faydalanılmıştır.

2.2. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Çorum ilinde yer alan yiyecek ve içecek işletmeleri yöneticileri oluşturmaktadır. Çorum Belediyesi internet sitesinden edinilen bilgiler doğrultusunda il merkezinde 39 adet otel ve restoranın olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Hitit uygarlığına ait kalıntılara sahip olan dört ilçede yer alan otel ve restoranlar çalışmaya dâhil edilmiştir. Boğazkale ilçesinde 7 adet otel ve restoranın olduğu, Alaca ilçesinde 3 adet işletme, Sungurlu ilçesinde 11 adet işletme ve Ortaköy ilçesinde ise 2 adet restoranın olduğu yapılan araştırmalar sonucunda belirlenmiştir. İncelemeler esnasında resmi bir envanter bilgisi olmadığı için çeşitli internet kaynakları ve bireysel bilgilere başvurulmuştur. Araştırma kapsamında Çorum merkezde 12 otel işletmesi 8 yiyecek ve içecek işletmesiyle, Boğazkale'de 4 hem otel hem yiyecek ve içecek işletmesiyle, Sungurlu'da 3 otel işletmesi, 4 yiyecek ve içecek işletmesiyle, Alaca'da 1 otel, 1 yiyecek ve içecek işletmesiyle ve Ortaköy'de 1 adet yiyecek ve içecek işletmesiyle görüşülmüştür. Bu işletmeler dışında kalan işletmelerin genellikle yerel anlamda hizmet vermesi, kafe, çay bahçesi gibi benzer özellikler taşıması, farklı mutfaklara yönelik hizmet vermesi, hazır yiyecek işletmeleri olması gibi nedenlerden ötürü görüşme yapılmamıştır. Ayrıca bazı işletmelerle görüşme yapılmak istenmiş ancak olumsuz yanıt alındığı için görüşme gerçekleştirilememiştir. Bazı otellerde ise yiyecek ve içecek hizmeti verilmediği yapılan görüşme neticesinde belirlenmiş ve ilgili işletmeler araştırma kapsamında dâhil edilmemiştir. İlgili işletmelerin yöneticilerine araştırma amacı kapsamında belirlenen sorular yöneltilmiştir. Araştırma kapsamında sorular yöneticilere telefon aracılığı ile sorulmuş ve görüşmeler kaydedilerek çalışmanın ilerleyen kısımlarında raporlandırılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan telefon ile görüşmeler yöneticilerden izin alınarak kayıt altına alınmıştır ve görüşmeler yaklaşık 20 dakika sürmüştür.

İşletme yöneticilerine sorulan sorular restoranlarda Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin kullanılıp kullanılmadığı, mutfak kültürüne ait değerlerin işletme bünyesinde yer alıp almadığı, tüketicilerin Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerle yönelik talep durumları, ilgili mutfak kültürüne yönelik pazarlama ve tanıtım çalışmalarının yiyecek ve içecek işletmeleri yönetimi tarafından gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği ile ilgili sorulardır. Veriler betimsel olarak analize tabi tutulmuştur. Ayrıca araştırma sürecinde katılımcıların vermiş

oldukları cevaplar zaman zaman doğrudan alınarak çalışmaya konulmuştur. Böylelikle elde edilen sonuçların neden sonuç ilişkisi çerçevesinde analiz edilmesi mümkün olmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

2.3. Araştırma Bulguları

2.3.1. Demografik Bulgular

Araştırma kapsamında görüşülen işletmeciler eğer otel işletmesi yöneticisi ise O, yiyecek ve içecek işletmesi yöneticisi ise Y şeklinde kodlanmıştır. Bu kısımda işletme yöneticilerinin demografik özellikleri belirlenmiş ve bu bilgiler otel işletmecileri için ayrı yiyecek ve içecek işletmecileri için ayrı olacak şekilde tablo haline getirilmiştir.

Tablo 1. Otel İşletme Yöneticileri Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Alanı
O1	Erkek	54	Üniversite	İşletme
O2	Erkek	30	Üniversite	Turizm
O3	Erkek	42	Üniversite	Mühendislik
O4	Erkek	36	Üniversite	İşletme
O5	Erkek	52	Ortaokul	-
O6	Erkek	26	Lise	-
O7	Erkek	40	Lise	-
O8	Erkek	50	Ortaokul	-
O9	Erkek	45	Lise	-
O10	Erkek	56	Lise	-
O11	Erkek	43	Üniversite	Eğitim
O12	Erkek	50	Ortaokul	-
O13	Erkek	38	Lise	Turizm
O14	Erkek	50	Lise	-
O15	Erkek	54	Lise	-
O16	Erkek	50	Lise	-
O17	Erkek	42	Üniversite	İşletme
O18	Erkek	52	Üniversite	İşletme
O19	Erkek	53	Lise	-
O20	Erkek	46	Ortaokul	-

Tablo incelendiğinde araştırma kapsamında toplam 20 otel işletmesi yöneticisi ile görüşüldüğü görülmektedir. Görüşme yapılan yöneticilerin hepsi erkek, yaş ortalamaları 45-50 civarında ve eğitimleri çoğunlukla lise ve üniversite olduğu görülmektedir. Ayrıca yöneticilerin üniversite mezuniyet alanları yoğunlukla işletme olarak tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yiyecek ve İçecek İşletme Yöneticileri Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim durumu	Alanı
Y1	Erkek	50	Lise	-
Y2	Kadın	48	Üniversite	İşletme
Y3	Erkek	51	Lise	-
Y4	Erkek	62	Ortaokul	-
Y5	Erkek	40	Lise	-
Y6	Erkek	36	Üniversite	İktisat
Y7	Erkek	34	Üniversite	İşletme
Y8	Erkek	55	Üniversite	Matematik
Y9	Erkek	56	Lise	-
Y10	Erkek	38	Ortaokul	-
Y11	Erkek	45	Üniversite	İşletme
Y12	Erkek	35	Üniversite	İşletme
Y13	Erkek	32	Lise	-
Y14	Erkek	54	Ortaokul	-
Y15	Erkek	49	Ortaokul	-

Tablodan da görüldüğü üzere yiyecek ve içecek işletme yöneticilerinden sadece birisi bayan diğerleri erkektir. Ayrıca yaş ortalamaları incelendiğinde yine 45-50 civarında, eğitim seviyeleri 4 tanesi ortaokul, 5 tanesi lise ve 6 tanesi de üniversite mezunu şeklindedir. Üniversite mezunu olan yöneticilerin mezuniyet alanları incelendiğinde çoğunun işletme alanından mezun olduğu görülmektedir.

2.3.2. Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Hitit Mutfağına Ait Yiyeceklerin Kullanımına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında işletmecilere yiyecek ve içecek sunumlarında misafirlerine Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerden sunup sunmadıkları sorulmuştur. Çorum merkezde yer alan otel işletmelerinden bir tanesi dışında diğer oteller misafirlerine servis ettikleri yiyecek ve içeceklerde Hitit mutfağına ait bir yemeğin olmadığını ifade ettiler. O1 işletme yöneticisi ise bazı zaman dilimlerinde dışarıdan grup olarak gelen misafirlerinin Hitit mutfağına ait yiyeceklerden talep ettiklerini, bu doğrultuda ilde bilindik bir Hitit mutfağı uzmanı tarafından o misafirlere özel olmak üzere yemek hazırlandığını ifade etmiştir. Bu konuda ilgili uzman/aşçı ile anlaştıklarını ve bu şekilde bir Hitit mutfağı yiyeceklerinin sunumunu gerçekleştirdiklerini söylemiştir. Diğer otel yöneticilerinden O2 ve O3, işletmelerinin ayrıca alakart restoran kısmının olduğunu ancak burada da Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin sunulmadığını ifade etmişlerdir. Bu durumun nedeni için ise özellikle alanda aşçı yetersizliğini göstermişlerdir. Çorum merkezde yer alan restoranlar incelendiğinde sekiz işletmeden hiçbirinde Hitit mutfağına ait bir yiyecek ve içeceğin bulunmadığı tespit edilmiştir. İlgili işletmelerden Y2 işletme yöneticisi “daha önceden burada Hitit mutfağını bilen bir aşçımız vardı ve o hazırlıyordu yoğunlukla ancak o da gitti şimdi hazırlamıyoruz, istesek de aşçı bulamıyoruz” şeklinde durumu açıkladı. Y3 işletme yöneticisi de Y2 tarafından söylenen cümlelerin aynısını kurarak durumu açıkladı. Y4 işletme yöneticisi ise daha yoğun olarak Çorum kültürüne ait yiyeceklerden (İskilip dolması, Çorum tandırı vb.) hazırladıklarını ifade etmiştir.

Boğazkale’de yer alan işletmeler incelendiğinde ilgili işletmelerin hem otel hem de kamping alanı olarak hizmet verdikleri ve bünyelerinde restoran barındırdıkları belirlenmiştir.

O13 ve O14 otel yöneticileri işletmelerinde Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerden sunum gerçekleştirdiklerini ifade etmişlerdir. İlgili işletmeler genellikle turist kafilelerinin uğrak yeri olduklarını ve bir gün önceden kafileyi getiren kişiler tarafından bilgilendirildiklerini ve bu kapsamda yiyecekleri hazırladıklarını ifade etmişlerdir. Zira ilgili yiyeceklerin hazırlanmasının uzun süre aldığını ve bu kapsamda önceden haber verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak O15 ve O16 işletmeleri daha çok yöresel yiyeceklere yöneldiklerini açıklamışlardır. Zira işletmeler ellerinde Hitit mutfağından anlayan bir aşçıların olmadığını ve bu yüzden böyle bir sunum gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir.

Sungurlu'da yer alan otel işletmeleri incelendiğinde (O17, O18, O19) hiçbirisinin Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin sunumunu gerçekleştirmedi tespit edilmiştir. O17 otel yöneticisi bünyelerinde restoran olduğu ancak aşçılar bilmedikleri için Hitit mutfağına yönelik yiyecek ve içecek çıkartamadıklarını belirtmektedir. Diğer otel işletme yöneticileri ise bünyelerinde restoran bulundurmadıklarını ancak kahvaltılarında da Hitit mutfak kültürünü yansıtan bir yiyecek sunmadıklarını ifade etmişlerdir.

Alaca'da yer alan otel işletmesi ve iki adet restoran incelendiğinde hiçbirisinin yine Hitit mutfağına ait yiyecek ve içecek sunmadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca bu yörede bu konuda herhangi bir çalışmanın daha öncede gerçekleştirilmediği ve böyle bir planlamanın da akıllarında olmadığı görüşme sonucu belirlenmiştir.

Ortaköy'de yer alan Y15 otel yöneticisi misafirlerinin yoğunlukla yerel halk olduğunu ve yerel halkın da günümüz yiyecekleri dışında taleplerinin olmadığını, dolayısıyla işletmelerinde Hitit mutfağına ait bir yiyecek ve içeceğin sunulmadığını belirtmiştir. Ortaköy'de bu kapsamda yine bir çalışmanın olmadığı, ilçede yiyecek içecek işletmelerinin az olduğu ve ilçede bünyesinde restoran barından bir otel işletmesi bulunmadığı yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiştir.

2.3.3. Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Hitit Mutfak Kültürüne Ait Malzemelerin Kullanımına İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında işletme yöneticilerine Hitit mutfak kültürüne ait malzemelerin işletmelerinde yiyecek ve içecek sunumlarında ve restoranlarında aksesuar nitelikli olarak kullanıp kullanmadıkları sorulmuştur. Çorum merkezde yer alan 12 adet otel işletmesinden edinilen bilgiler kapsamında O1 dışından diğer otellerin kullanmadıkları, O1 otel işletmesinin ise restoran kısmında değil önbüro kısmında kullandıkları ifade edilmiştir. Yiyecek ve içecek işletmelerine sorulduğunda otel işletmeleri gibi kullanmadıklarını dile getirmişlerdir. Yiyecek ve içecek işletmelerinden Y1, Y2, Y3, Y4 ve Y8 işletme yöneticileri daha çok işletmelerinde yöresel yiyecek hazırladıklarını ve bu yiyecekleri de yine kendilerine özel kaplarda misafire sunduklarını ifade ederlerken, Y7 işletme yöneticisi ise modern bir işletme olduklarını ve sundukları yiyeceklerin güncel türlerden olduğunu ve sunum için kullanılan malzemelerin de modern olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hitit mutfağının konseptlerine uymadığını dile getirmiştir.

Boğazkale'de yer alan işletmeler incelendiğinde iki işletmenin Hitit mutfağına ait yiyecek ve içecek sunmadığı gibi mutfak kültürünü yansıtan malzemeleri de bünyelerinde kullanmadıklarını dile getirirken, diğer iki işletme yöneticisi (O13 ve O14) ise sunmuş oldukları Hitit yöresel yiyeceklerini sunarken Hitit mutfak kültürüne uygun bir biçimde sunum yaptıklarını ifade etmişlerdir. O14 işletme yöneticisi ayrıca işletmesinde Hitit kültürünü yansıtan bir restoran bölümü oluşturduklarını ve Hitit mutfağına ait yiyecek sunumlarında o bölümü kullandıklarını görüşme esnasında söylemiştir. Ayrıca O16 işletme

yöneticisi ilerleyen süreçte Hitit kültürünü yansıtan bir konsept oluşturmayı planladıklarını dile getirmiştir.

Sungurlu'da yer alan işletmelerde Hitit mutfağına ait yiyecek ve içecek sunumu olmadığı gibi Hitit mutfak kültürünü yansıtan bir malzeme kullanımının da olmadığı ilgili işletme yöneticileri tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca ilgili işletmelerden Y11 ve Y12 işletme yöneticileri misafirlerinin yoğunlukla yolculuk yapan bireyler olduğunu dolayısıyla sunumlarında tabldot servisi yoğun kullandıklarını dile getirmişlerdir.

Alaca ve Ortaköy'de yer alan işletmelere bakıldığında, Hitit mutfak kültürüne ait bir konseptlerinin olmadığı ve yiyecek ve içecek sunumlarında da bu uygarlık tarafından kullanılan malzemelerin kullanılmadığı tespit edilmiştir.

2.3.4. Yiyecek ve İçecek İşletmelerini Ziyaret Eden Misafirlere İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında görüşme yapılan işletmelere ziyaretçilerinin Hitit mutfağına yönelik beklentileri sorulmuştur. Çorum merkezde yer alan otel işletmeleri incelendiğinde O1 otel yöneticisi "zaman zaman grup halinde gelen misafirlerimizi Hitit mutfağına ait bir yiyecek sunmamızı istiyorlar" şeklinde misafir isteklerini dile getirmiştir. İsteklerin ilkbahar ve yaz aylarında kültür gezileri amacıyla gelen misafirlerde yoğunlaştığını da ifade etmiştir. Ayrıca Hitit uygarlığına ait bölgelerin esasen Çorum merkeze uzak olduğunu yiyecek konusunda çoğunlukla turistlerin gezileri yaptıkları destinasyonda karşılamak istediklerini açıklamıştır. O2, O3 ve O11 işletme yöneticileri de ortalama %20 civarında misafirleri tarafından Hitit kültürüne ait yiyecek ve içeceklerin kendilerine sorulduğunu ifade etmişlerdir. Diğer otel işletmeleri ise nadir de olsa bu soruyla karşılaştıklarını söylemişlerdir. Çorum merkezde yer alan yiyecek ve içecek işletmeleri incelendiğinde Y1, Y2, Y3, Y4 ve Y8 işletme yöneticileri ortalama %40 civarında misafirleri tarafından Hitit kültürüne ait yiyecek ve içeceklerin sorulduğunu açıklamışlardır. Diğer işletmeler de nadiren sorulduğunu dile getirmişlerdir.

Boğazkale'de yer alan işletmelere görüşüldüğünde O13 ve O14 işletme yöneticileri restoranlarında dışarıdan gelen misafirler tarafından en fazla tüketilen yiyeceğin Hitit mutfağına ait yiyecekler olduğunu söylemektedirler. Ayrıca misafirlerin Hitit yemeklerini bilmediklerini ve merak ettikleri için yemek istediklerini ifade etmişlerdir. Diğer iki işletme de Hitit yemeklerinin sorulduğunu ancak ellerinde bu mutfağı bilen aşçıların olmamasından ötürü hizmet veremediklerini söylemişlerdir.

Sungurlu'da yer alan işletmeler ile görüşüldüğünde O17 işletme yöneticisi kendilerine yaklaşık ayda 2-3 defa Hitit yemeklerinin sorulduğunu ifade etmektedir. Diğer otel işletmeleri kahvaltı esnasında böyle bir soruyla karşılaşmadıklarını söylerken yiyecek içecek işletmeleri de nadiren karşılaştıklarını dile getirmişlerdir.

Alaca ve Ortaköy'de yer alan işletmelerde de işletme yöneticilerinden edinilen bilgiye göre nadiren Hitit yemeklerinin yapıp yapılmadığı sorulmaktadır. Ayrıca buradaki işletmelerde Hitit mutfak kültürünün geliştirilmesine yönelik bir çalışma da yapılmamaktadır.

Genel olarak incelendiğinde işletmelere yaklaşık %20-30 civarından bölgeye gelen misafirler tarafından Hitit yiyecek ve içecekleri sorulmakta ancak istenen beklenti tam anlamıyla karşılanamamaktadır. Ayrıca işletmecilere genel olarak Hitit mutfağı bu yörede geliştirilmeli mi? Şeklinde sorulan soruya da %100 evet geliştirilmeli olarak cevap alınmıştır.

2.3.5. Yiyecek ve İçecek İşletmelerinde Hitit Mutfağına Yönelik Pazarlama ve Tanıtım Çalışmalarına Yönelik Bulgular

Araştırma kapsamında işletme yöneticilerine Hitit yemekleri sundukları takdirde buna yönelik pazarlama ve tanıtım çalışmaları yapıp yapmadıkları ve yapıyorlarsa bunu hangi yollarla gerçekleştirdikleri sorulmuştur. Çorum merkezde yer alan işletmelerden O1 işletmesinin seyahat acenteleri ile çalıştıkları ancak bu süreçte bir farkındalık olarak Hitit mutfağını kullanmadıkları belirlenmiştir. Diğer otel işletmelerinde ise Hitit mutfağına ait yiyecek ve içecekler sunulmadığı için pazarlama çalışmalarında da Hitit mutfağını kullanılmadığı görülmektedir. Yiyecek ve içecek işletmeleri incelendiğinde yine onlarda da Hitit mutfağına ait yiyecekler ve içecekler kullanılmadığı için pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde Hitit mutfağına ait bir çalışma olmadığı belirlenmiştir.

Boğazkale’de yer alan O13 ve O14 işletmelerinin seyahat acenteleri ile çalıştıkları ilgili seyahat acentelerine farklı bir sunum olarak Hitit mutfağından bahsettikleri belirlenmiştir. Hitit yemek kültürünü pazarlama ve tanıtım çalışmalarında kullanan Çorum’da sadece bu iki işletme olduğu tespit edilmiştir. Ancak onlar da yine istenen çeşitlilikte sunum gerçekleştiremediklerini ifade etmişlerdir. Diğer işletmelerde ise Hitit mutfağı kullanılmadığı için pazarlama faaliyetlerinde de Hitit mutfak kültürüne yer verilmediği yapılan görüşmeler neticesinde anlaşılmıştır.

Sungurlu, Alaca ve Ortaköy ilçelerinde yer alan işletmelerde de Hitit mutfak kültürü kullanılmadığı için yapılan pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde Hitit mutfağından bahsedilmediği belirlenmiştir.

Hitit mutfak kültürünün işletmelerce yeterince kullanılmadığı dolayısıyla pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinde de yer almadığı yapılan incelemeler sonucunda belirlenmiştir. Çorum şehrinin yıllar itibarıyla Hitit uygarlık kalıntlarına ev sahipliği yaptığı aşikârdır. Ancak bu yöre gastronomi turizmi açısından Hitit mutfağını gerçek manada henüz kullanamamaktadır. Kullanılabilmesi için ise zamana ihtiyaç olduğu gibi bir takım eksiklerin de giderilmesi gerekmektedir. Ancak eksikler giderildikten sonra pazarlama ve tanıtım çalışmaları amacına ulaşabilecektir

2.3.6. Araştırmacıların Hitit Mutfağı Kültürel Değerlerinin ve Yiyecek ve İçeceklerinin Gastronomi Turizmi Kapsamında Değerlendirilmesine İlişkin Görüşleri

Araştırma kapsamında Hitit mutfağı kültürü alanlarında uzman olan kişilere Çorum ilinde Hitit mutfağına gastronomi turizmi kapsamında geliştirilmesinin mümkün olup olmadığı ve geliştirilmesi için yapılması gerekenler sorulmuştur. Uzmanlar tarafından elde edilen bilgiler incelendiğinde öncelikle Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin insanların bildikleri lezzetlerin dışında olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca bu yiyeceklerin kolayca hazırlanabildiği ve Hitit döneminde ilgili yiyecek kültürünün atıştırmalık olarak kullanıldığı ve birçoğunun hızlı hazırlanıp tüketildiği ifade edilmektedir. Uzmanlar işletme yöneticilerinin aksine Hitit mutfağı yiyecek ve içeceklerinin hazırlanması hususunda aşçı yetiştirilmesini mantıklı bulmamaktadırlar. Aksine alana ilgisi olan aşçıların araştırmalar yaparak bu yiyecek ve içecekleri yapabileceklerine inanmaktadırlar. Uzmanlar Çorum ilinin sahip olduğu bu değer ile marka bir gastronomi destinasyonu olmasının mümkün olduğunu söylemektedirler. Bunun için öncelikle yerel kamu kurum ve kuruluşlarının özel sektör temsilcilerini desteklemesi gerektiğine inanmaktadırlar. Ayrıca uzmanlar bölgede yaşayan her bireyin bölgenin gastronomik değerlerinin tanıtımında sorumluluk alması gerektiğini ifade

etmektedirler. Hitit mutfağı yiyecek ve içeceklerinin gastronomik değeri uzmanlara sorulduğunda Türkiye’de yer alan en önemli gastronomi turizmi parçalarından biri olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gastronomi, yiyecek ve içeceklerin tarihsel gelişim sürecinden başlayarak tüm özelliklerinin ayrıntılı olarak anlaşılması, uygulanması ve geliştirilerek çağın şartlarına uyarlanması çalışmalarını kapsayan ve bilimsel ve sanatsal unsurlarla katkı sağlayan bir bilim dalıdır (Birdir ve Akgöl, 2015). Buradan hareketle, gastronomi alanına yönelik gerçekleştirilecek turizm faaliyeti ise Harrington ve Ottenbacher (2010: 14)’ göre daha önceden deneyimlenmemiş bir yiyecek ve içecek tecrübe edinimini yaşamak için seyahat motivasyonu yaratan ve bireylerin seyahat davranışlarının güdülenmesine önemli ölçüde katkı sağlayan turizm şeklidir.

Tüm bu bilgiler ışığında çalışmanın amacı Çorum ilinin sahip olduğu Hitit mutfak kültürünü gastronomi turizmi açısından kullanılabilirliğinin değerlendirilmesidir. Ayrıca eksik yönlerin belirlenerek giderilmesine yönelik önerilerin oluşturulmasıdır. Bu kapsamda Çorum’da Hitit uygarlığına ait kalıntıların yer aldığı ilçeler ve Çorum merkezinde yer alan otel ve restoran işletmeleriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Yapılan görüşmeler neticesinde öncelikle sadece çorum merkezde bir otel işletmesinde zaman zaman Hitit mutfağına ait yiyecek ve içeceklerin yapıldığı ve Boğazkale ilçesinde yalnızca iki adet otel işletmesinde Hitit mutfağına ait sadece bir adet yemeğin sunumunun gerçekleştirildiği belirlenmiştir. Ayrıca Hitit mutfak kültürünü yansıtacak şekilde tüm il kapsamında sadece Boğazkale’de yer alan bir işletmede bir alanın geliştirilmiş olduğu yapılan çalışma sonucunda görülmektedir. Elde edilen sonuçlar gösteriyor ki, Çorum’da Hitit uygarlığına ait birçok kalıntının olması ve bu kapsamda birçok turistin ziyaret merkezi olmasına rağmen henüz yiyecek ve içecek noktasında var olan kültürün yaşatılması istenilen noktaya getirilememiştir veya bu konuda herhangi ciddi bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Çorum’da birçok otel işletmesi ve yiyecek içecek işletmesi açılmasına rağmen ilgili işletmelerde Hitit mutfağı alanına yetiştirilmiş aşçıların mevcut olmadığı görülmektedir. Birçok işletmenin de gelişime sıcak bakmasına rağmen ellerinde ilgili mutfağı bilen aşçıların olmaması gastronomi turizmi alanında şehirde gelişimin ciddi anlamda eksik yanlarından birisi olduğu görülmektedir. Bu konuda ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının çalışmalar yapması muhtemelen bu sorunun çözülmesinde faydalı olabilecektir.

Bir bölgenin farkındalığının yaratılması için var olan kültürel değerlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılabilir nitelikte sunumunun gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Deveci, Türkmen ve Avcıkurt, 2013; Kodaş ve Dikici, 2012; Gökdeniz, Erdem, Dinç ve Uğuz, 2015). Ayrıca mutfak kültürü turistik amaçlarla kullanılabilirliği gibi son zamanlarda turistlerin birincil amaçları haline de gelmeye başlamıştır (Zengin, Uyar ve Erkol, 2014; Cömert, 2014). Ayrıca var olan kültürel özelliklerin sunulması bir destinasyonun pazarlanmasında önemli etkenlerden biri olurken konaklama endüstrisi için de tamamlayıcı bir nitelik taşımaktadır (Brotherton, 2002; Çalışkan, 2013).

Araştırma kapsamında işletmecilere gelen misafirlerinin Hitit mutfağına yönelik beklentileri sorulmuş ve genel olarak işletmelerin yarıdan fazlasının böyle bir istekle karşı karşıya kaldıkları anlaşılmıştır. Özellikle Boğazkale ve Çorum merkezde olan işletmelerde bu isteklerin daha yoğun olduğu yapılan görüşmeler sonucunda anlaşılmıştır. Ayrıca yeterli seviyede Hitit mutfağı yiyecek ve içeceklerine yönelik sunum olmadığı için pazarlama ve

tanıtım faaliyetlerinde Hitit mutfak kültürünün kullanılmadığı görülmektedir. Çorum şehrinde öncelikle Hitit mutfak kültürünün kullanımı sağlanmalı ve akabinde gelişen pazara yönelik pazarlama ve tanıtım faaliyetleri gerekirse yapılmalıdır.

Tüketicilerin talepleri doğrultusunda yapılacak olan pazarlama ve planlama çalışmaları ilgili işletmelerin veya destinasyonların sahip olduğu ziyaretçi kitlesinin yoğunlaşmasına olanak tanınmasında etken olduğu gibi tanınırlığının artmasında ve markalaşmasında da önemli olduğu söylenebilir (Öztürk ve Seyhan, 2005; Giritlioğlu ve Avcıkurt, 2010; Kavacık, Zafer ve İnal, 2012).

Araştırma sadece işletmelere yönelik yapılmıştır. Bu durum araştırmanın sınırlılıklarındandır. İlerleyen dönemlerde Çorum ilini ziyaret eden turistik tüketicilerin şehirde gastronomi turizmi bakımından beklentileri incelenebilir ve bu çalışma ile karşılaştırılarak daha doğru çözümlerin oluşturulması sağlanabilir. Şu an için işletmeciler gözüyle bakıldığında Hitit mutfak kültürünün bölgede geliştirilmesinin önünde en büyük engel olarak ilgili mutfağa yönelik aşçı yetersizliği görülmektedir. Ayrıca işletmeciler gelen ziyaretçilerin Hitit mutfağından yeterince haberdar olmadıklarını iddia etmektedirler. Böyle bir durumun olup olmadığı ilerleyen çalışmalarda incelenebilir ve böylelikle bölgede gastronomi turizmi faaliyetlerinin geliştirilmesinin gerekliliği belirlenebilir. Bölgede gastronomi turizmi faaliyetlerinin sadece Hitit mutfağı ile sınırlı kalmayıp Çorum iline ait yöresel yemekleri de kapsayacak şekilde yapılmasına yönelik de ayrıca araştırmalar geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkor, Ö. (2016). Seyahat ve Yemek, <http://m-omurakkor.blogspot.com.tr/2012/09/hitit-mutfagi.html>, Erişim Tarihi: 04.04.2016.
- Albayrak, A., Solak., Ü. & Uhri, A. (2008). Deneysel Bir Arkeoloji Çalışması Olarak Hitit Mutfacı, Metro Kültür Yayınları, İstanbul.
- Alp, S. (1997). Assur Ticaret Kolonileri Çağında Kaneş Neşa'da Hititler'in Varlığı ve Yoğunluğu (Bilimsel Bir Oluşumun Öyküsü), Gs Bilgiç, ss. 1-17.
- Alp, S. (1999). Hitit Çağında Anadolu'da Üzüm ve Şarap, Kavaklıdere Kültür Yayınları, Ankara.
- Arihan, S. (2012). Antik Çağda Beslenme, Beslenme Antropolojisi-I, Hatipoğlu Yayınları: 160, Beslenme ve Diyetetik Dizisi: 03, s. 45-78, Ankara.
- Aslan, H. (2010). Gastronomi Turizminin Turizm Eğitimi Programlarındaki Yeri ve Önemi-Bir Uygulama. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Birdir, K. & Akgöl, Y. (2015). Gastronomi Turizmi ve Türkiye'yi Ziyaret Eden Yabancı Turistlerin Gastronomi Deneyimlerinin Değerlendirilmesi, İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi, 3(2), 57-68.
- Brotherton, B. (2002). Finding the hospitality industry (A response to Paul Slattery). Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education, 1(2), 75-79.
- Clark, M. A., Riley, M., Wilkie, E. & Wood, R. C. (1998). Researching and Writing Dissertations in Hospitality and Tourism, London: International Thomson Business Press.
- Cömert, M. (2014). Turizm Pazarlamasında Yöresel Mutfakların Önemi ve Hatay Mutfacı Örneği, The Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2(1), 64-70.
- Çalışkan, O. (2013). Destinasyon Rekabetçiliği ve Seyahat Bakımından Gastronomik Kimlik. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 1(2), 39-51.
- Darga, A. M. (1985). Hitit mimarlığı: Yapı sanatı: arkeolojik ve filolojik veriler. Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Deveci, B., Türkmen, S. & Avcıkurt, C. (2013). Kırsal turizm ile gastronomi turizmi ilişkisi: Bigadiç örneği. Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi, 3(2), 29-34.
- Diñçol, A. (1982). Hititler. Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, 1, 18-136.
- Enstitüsü, T. P. (2013). Yıllık faaliyet raporu, Strateji Geliştirme Müdürlüğü, Ankara.
- Giritlioğlu, İ. & Avcıkurt, C. (2010). Şehirlerin turistik bir ürün olarak pazarlanması, örnek şehirler ve Türkiye'deki şehirler üzerine öneriler (derlemeden oluşmuş bir uygulama). Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(4), 74-89.
- Gökdeniz, A., Erdem, B., Diñç, Y. & Uğuz, S. Ç. (2015). Gastronomi Turizmi: Ayvalık'ta Yerli Turistler Üzerinde Görgül Bir Araştırma. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 3(1), 14-29.
- Gurney, O. R. & Arpaçay, P. (2001). Hititler. Dost Kitabevi.
- Harrington, R. J. & Ottenbacher, M. C. (2010). Culinary Tourism-A Case Study of the Gastronomic Capital. Journal of Culinary Science and Technology, (8), 14-32.
- Kavacık, M., Zafer, S., & İnal, M. E. (2012). Turizmde Destinasyon Markalaması: Alanya Örneği, Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (39), 169-192.
- Kodaş, D. & Dikici, E. (2012). Ahlat, Kırsal Bölgesinde Gastronomi Turizminin Muhtemel Toplumsal Etkileri Üzerine Nitel Bir Çalışma. Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(2), 51-68.
- Öz, E. (2011). Kültepe Tabletlerine Göre Asur Ticaret Kolonileri Döneminde Anadolu'da Üzüm Yetiştiriciliği ve Bağcılık. *Gazi Academic View*, 5(9).285-294.
- Öztürk, Y. & Seyhan, K. (2005). Konaklama İşletmelerinde Sunulan Hizmet Kalitesinin Artırılmasında İşgören Eğitiminin Yeri ve Önemi, Journal of Commerce and Tourism Education Faculty, (1), 121-140.

Sandıkçıoğlu, T. (2009). II. Bin Yıl Anadolu'sunda Yeme-İçme Kültürü. 2. Geleneksel Gıdalar Sempozyumu, Van.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim bilim araştırmalarında etkin olarak kullanılabilen nitel bir araştırma tekniği: Görüşme. Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi, 6 (24), 543-559.

Taracha, P. (1991). Hittites in Alaca Hüyük? An Old Question Reconsidered, Archaeologia Polona 29, 71-78.

Temizkan, S. P., Ekici, A. & Demirci, B. (2015). Eskişehir'de Termal Su Kullanan Hamamların Turizm Açısından Değerlendirilmesi, I. Avrasya Uluslararası Turizm Kongresi: Güncel Sorunlar, Eğilim ve Göstergeler. 534-541. Mayıs, 2015, Konya.

Ünal, A. (2007). Anadolu'nun En Eski Yemekleri; Hititler ve Çağdaş Toplumlarda Mutfak Kültürü. Tarih İncelemeleri Dergisi, 22(2), 241-242.

Ünal, A. & Başgelen, N. (2002). Hititler Devrinde Anadolu. Arkeoloji ve Sanat Yayınları, Ankara.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Zengin, B., Uyar, H. & Erkol, G. (2014). Gastronomi Turizmi Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. 15. Ulusal Turizm Kongresi. ss. 1-16.

ÇORUM'DA YENİLENEBİLİR ENERJİ İLE RAYLI SİSTEM UYGULAMASI

Bilgehan TOZLU¹

¹Yrd.Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Osmancık Ömer Derindere MYO, bilgehantozlu@hitit.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada; yenilenebilir enerji kaynaklarından güneş enerjisi, tramvay gibi bir toplu taşıma aracında enerji kaynağı olarak kullanılmıştır. Çalışmada 15-20 kişi kapasiteli bir tramvay ve 100 m. uzunluğunda portatif bir ray hattı imal edilmiştir. Tramvayı sürmek için 1kW gücünde seri bağlı bir dc motor kullanılmıştır. Oluşturulan tramvay sistemi gerekli enerjiyi tramvay üstünde kurulu sabit bir enerji nakil hattından değil akülerden temin etmektedir. Akülerden kullanılan elektrik enerjisi tramvay üzerine yerleştirilmiş güneş paneli ile üretilmekte ve akü buradan şarj edilmektedir. Bu sayede tramvayın çalışması için gerekli tüm enerji güneşten temin edilmekte ve yakıt sarfiyatı sıfıra inmektedir. Bu çalışma ile Çorum gibi düz ve oldukça güneş alan coğrafyaya sahip yerlerde, tramvay gibi toplu taşıma sistemlerinde güneş enerjisi kullanımının oldukça kullanışlı ve ekonomik olduğu gösterilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Güneş Enerjisi, Elektrikli Araç, Tramvay.

ABSTRACT

In this study; solar energy is used for energy source in a tram as a public transportation. In this Project, a tram for 15-20 people has been built with 100 m. portable railway. 1kW Dc motor is chosen for drive train. Motor obtains the required energy from solar panel charged batteries. By this Project, it is indicated that using of solar system is quite effective and economic in public transportation systems like tram.

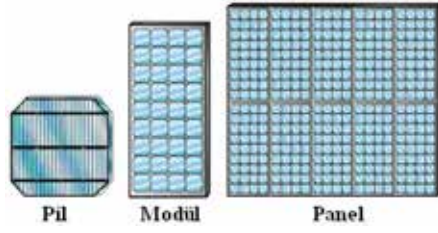
Key Words: Solar Energy, Electric Vehicle, Tram.

GİRİŞ

Kısaca “iş yapma yeteneği” olarak bilinen enerji, hayatın devamlılığı için gerekli en temel ihtiyaçlardan biridir (NükTe,2007:1). Bugün neredeyse bütün dünya ülkelerinin en önemli gündem maddelerinden biri enerji üretimidir. Sürekli artan enerji ihtiyacı ve fosil yakıtların hızla tükeniyor olması, insanları alternatif enerji kaynaklarını daha etkin kullanmaya yöneltmiştir.

Alternatif enerji kaynaklarının başında hiç şüphesiz güneş enerjisi gelmektedir. Fotovoltaik güneş panelleri kullanılarak güneş enerjisi (solar enerji) ile elektrik enerjisi üretilmektedir. Güneş pili (fotovoltaik pil) yüzeyine gelen güneş ışığını içerdiği yarı iletkenler sayesinde elektrik enerjisine dönüştürmektedir.

Şekil 1.a.'da güneş pili, modülü ve paneli gösterimleri ve Şekil 1.b.'de güneş panelleri ile oluşturulmuş bir güneş tarlası gösterimi verilmiştir.

Şekil 1.a: Güneş pili, modülü ve paneli

Şekil 1.b: Güneş tarlası

Güneş pilleri, kurulan sistem boyutuna bağlı olarak birkaç Watttan yüzlerce MW'a kadar elektrik enerjisi üretebilmektedir. 2014 birinci çeyrek itibariyle dünyanın bazı ülkelerindeki güneş enerjisi ile elektrik üretimi kurulu gücü Tablo-1'de verilmiştir (Altıngrup, Dünyada Solar Enerji). Tablo-1'de görüldüğü gibi, güneş enerjisi ile elektrik üretimi ülkemizde henüz tam anlamıyla kullanılmaya başlamamıştır.

Tablo-1. 2014 Birinci Çeyrekte Ülkelerin Güneş Enerjisinden Elektrik Üretimleri

ÜLKE	Güneş Enerjisi Kurulu Gücü (MW)
Almanya	36.000
Çin	34.000
İtalya	18.400
Japonya	13.600
ABD	10.000
İspanya	4.400
Fransa	4.390
Belçika	2.830
Hindistan	2.630
Yunanistan	2.523
İngiltere	2.500
Bulgaristan	2.210
Çek Cumhuriyeti	2.132
Avustralya	1.298
Romanya	1.100
Danimarka	600
Kanada	444
Güney Kore	442
Avusturya	420
Tayland	317
Bae	100
Türkiye	20
TOPLAM	140.356

Güneş enerjili araç çalışmaları oldukça fazladır. Ancak bu çalışmalar ekseri elektrikli otomobil üzerine olmuştur (Demir, B. ve Yıldız, M.N., 2009; Koç, A. ve Aksal, M.E.: Başoğlu, M.E. ve ark., 2009). Aynı şekilde solar enerjili bot çalışmaları da yapılmıştır (Mahmud, K. ve ark., 2014; Spagnolo, G.S. ve ark., 2012).

Paris'ten Amsterdam'a giden hızlı tren hattının Belçika içindeki 3 km. uzunluğunda bir tünelinin üzeri 16.000 adet güneş paneli ile kaplanmıştır ve tren burada üretilen elektrik enerjisi ile çalışmaktadır (Mahony, M., 2011). Bu tünelinin fotoğrafı Şekil-2'de verilmiştir.

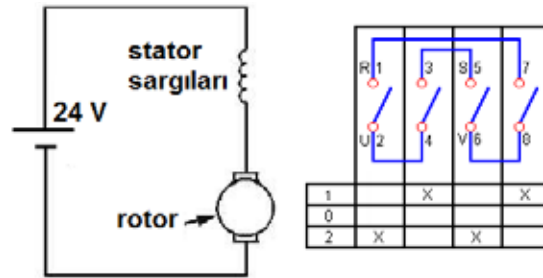

Şekil 2: Paris-Amsterdam Hızlı Treninin Belçika'daki Tüneli

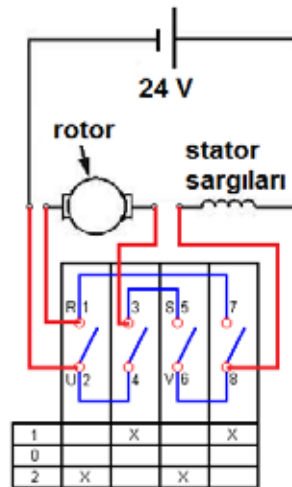
1. YAPILAN ÇALIŞMA

Çalışmada 3,4 m. uzunluğunda, 1 m. eninde ve 2,4 m. yüksekliğinde bir tramvay üretilmiştir. Tramvayın hareketi için yaklaşık 100 m. uzunluğunda ray hattı imal edilmiştir.

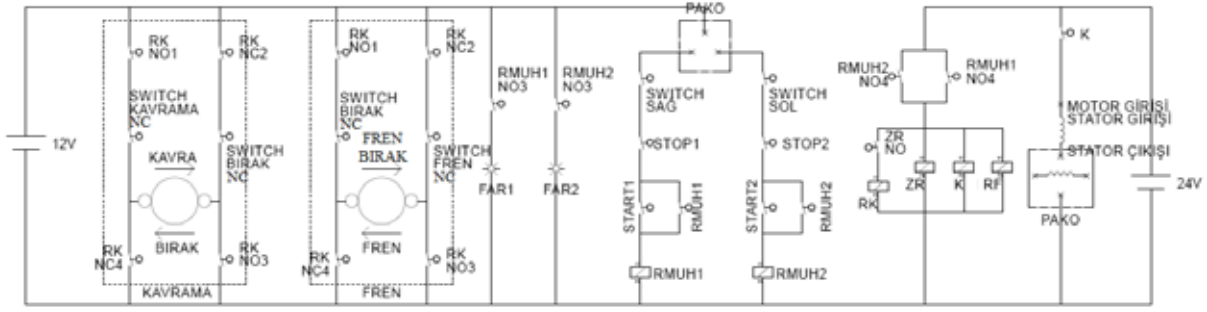
Tramvayı hareket ettirmek için 1 kW gücünde dc seri motor kullanılmıştır. Motorun dönüş yönü 2 kademeli 2 fazlı bir pako şalter kullanılarak değiştirilmiştir. Statordan rotora giden akım yolu sökülerek pako şalterden geçirilmiştir. Şekil 3'da seri bağlı motor ve kullanılan pako şalterin kontak şeması, Şekil 4'de motor ile pako şalterin bağlantı şeması verilmiştir. Pako şalter kademe değiştirildiğinde statordan geçen akım aynı yönlü kalmakta, sadece rotorun akım yönü değişmektedir. Bu sayede motorun dönüş yönü değişmektedir.

Şekil 3. Seri bağlı motor ve kullanılan pako şalterin kontak şeması

Şekil 4. Seri bağlı motor ile pako şalterin bağlantı şeması

Şekil 5. HİTİTRAY'ın kumanda ve güç devresi şeması

Şekil 5'te HİTİTRAY'ın kumanda ve güç devresi şeması verilmiştir. Burada tramvayın sağ tarafında bulunan start-stop için RMUH1 (1. Mühürleme rölesi), sol tarafında bulunan start-stop için RMUH2 (2. Mühürleme rölesi) kullanılmıştır. Tramvay, kurulan portatif ray düzenine sağ ucuna geldiğinde SWITCH SAĞ isimli mekanik sınır anahtarı, sol ucuna geldiğinde SWITCH SOL isimli mekanik sınır anahtarı konum değiştirecektir. Bu sayede tramvay rayın herhangi bir uç noktasında iken çalışmaması gereken tarafa doğru çalıştırılmayacaktır. Şekil 4'te iki fazlı olarak gösterilen pako şalterin gösterilmeyen 3. fazından da Şekil 5'te verilen tramvayın iki farklı ucunda olan start-stopların kumandası yapılmaktadır.

Motorun, ilk hareketi yüklü bir şekilde yapmaması için kayış-kasnak sistemiyle kavrama sistemi yapılmıştır. Starta basıldığında, motor yüksük bir şekilde ilk hareketi gerçekleştirmekte ve zaman rölesinin 3 saniye saymasından sonra motorun redüktör çıkışı ile tekerlek arasındaki kayış gerilmektedir. Böylece hem tramvay için yumuşak bir kalkış sağlanmaktadır hem de motorun yüklü bir şekilde kalkması engellenerek ilk kalkıştaki demeraj akımına ilave bir akım yükünün önüne geçilmiştir.

Kavrama sistemi 4 kontaklı bir röle (R_K) ile gerçekleştirilmiştir. Starta basıldığında zaman rölesi (Z_R) 3 saniye saydıktan sonra Z_R NO kontağını kapatmakta ve R_K rölesinin bobini enerjilenmektedir. R_K rölesinin NO1 ve NO3 kontakları kapanmakta ve kavramayı sağlayan 100W'lık dc kavrama motoru enerjilenerek, tramvay motorunun redüktör çıkışı ile tekerlek arasındaki kayışı gerekir şekilde çalışmaktadır. Kayış yeterli gerginliğe ulaştığında mekanik sınır anahtarının kapalı kontağı (SWITCH KAVRAMA NC) açılmakta ve kavrama motorunun enerjisi kesilmektedir. Stop tuşuna basıldığında da aynı işlem tersine yapılmakta ve tramvay motoru tekerlekten ayrılmaktadır. Kayış yeterince gevşediğinde mekanik sınır anahtarı (SWITCH BIRAK NC) konum değiştirmekte ve motor tekerlekten bağımsız bir şekilde yeniden çalışmayı beklemektedir.

Fren sisteminde de yine 4 kontaklı bir röle (R_F) kullanılmıştır. Çalışma mantığı kavrama sistemindekiyle aynı olup, starta basıldığı an itibarıyla fren bırakılmakta, stopa basıldığında frenleme yapılmaktadır. Fren sistemiyle hem durma işlemi güvenli bir şekilde yapılmaktadır hem de araç çalışmadığında fren sistemi aktif olduğundan araca inip binerken aracın sağa sola kayması engellenmektedir.

Mühürleme rölelerinin hangisi enerjilenirse yani tramvay hangi tarafa gidiyorsa, o rölenin 3. NO kontağıyla o taraftaki far yanmaktadır.

Motor, ihtiyacı olan 24V besleme gerilimini akülerden temin etmektedir. Akülerden kullanılan elektrik enerjisi, tramvay üzerine yerleştirilen güneş paneli ile üretilmektedir.

Tramvay üzerine 40 Watt'lık bir güneş paneli yerleştirilmiştir. Hem yapılan çalışmanın eğitim amaçlı olduğundan hem de maliyetinden ötürü güneş paneli düşük güçlü seçilmiştir. Gerekli güneş paneli kurulumu yapıldığında tramvay harcadığı enerjiyi anlık olarak güneş panellerinden temin edebilecektir.

Üretilen tramvaya “HİTİTRAY” ismi verilmiştir. Aküsüz ağırlığı 500 kg. olan HİTİTRAY, 2 adet 120Ah ve 1 adet 60Ah'lik aküleriyle birlikte yaklaşık 15-20 kişiyi, ortalama yaya hızı olan 5 km/saat hızla taşıyacak şekilde tasarlanmıştır.

Şekil 6 ve Şekil 7’de HİTİTRAY’ın kullanılabilir hâlinin fotoğrafları verilmiştir.

Şekil 6. HİTİTRAY

Şekil 7. HİTİTRAY kullanımda

SONUÇ

Bu çalışmada güneş enerjisi ile hareket eden bir tramvay uygulaması gerçekleştirilmiştir. Güneş enerjisinin tramvay gibi bir toplu taşıma aracında kullanılabilirliği test edilmiş ve sistemin günlük hayatta uygulanabilirliği gösterilmiştir. Kullanılan motor yerine daha güçlü bir motor seçilerek hız ve taşıma kapasitesini artırmak mümkündür. Tramvayı süren seri bağlı dc motorun devir yönü pako şalter kullanılarak değiştirilmiştir.

Aracı çalıştıran motorun harcadığı elektrik enerjisi, araç üzerine yerleştirilen güneş paneli tarafından ücretsiz olarak üretilmektedir. Bu sayede tramvay ücretsiz olarak kullanılabilir. Bu sayede tramvay ücretsiz olarak kullanılabilir.

Güneş paneli kullanımı, sabit bir hatta bağımlılığı da ortadan kaldırmıştır. Bu sayede sistemin gerçeği oluşturulduğunda, kurulum maliyeti de oldukça aşağı çekilmiş olacaktır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Hitit Üniversitesi Osmancık Ömer Derindere Meslek Yüksekokulu bünyesinde Elektronik ve Otomasyon Bölümü'nde Sistem Analizi ve Tasarımı 1 ve 2 derslerinde proje ödevi olarak yapılmıştır. Bu çalışmanın temel amacı öğrencilerimizin özgüven sahibi, daha becerili, daha yetkin, daha geniş vizyona sahip birer birey olarak yetişmelerini sağlamaktır.

Öğrencilerim: Yavuz BİÇER, Ömer KAYA, Battal YILMAZ, İbrahim TÜRKOĞLU, Emrah TOPÇU, Burhan PAYDAR, Berk KARA, Mehmet AKGÜN ve Tolga KILIÇ'a teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

- Altıngrup, Dünyada Solar Enerji, [<http://www.altıngrup.com/index.php/dunyadasolar>], Erişim Tarihi: 18.02.2016.
- Başoğlu, M.E., Şahin, T., Baştürk, G., Özümlü, Ö., Oral, Y., (2009), Çakır, B., Güneş Arabalarının Elektrik Ve Elektronik Sisteminin Tasarım Kriterleri, Nuclear&Renewable Energy Resources Conference With International Participation 28-29 September 2009 Ankara – Turkey.
- Demir, B., Yıldız, M.N., (2009), Formula-G Güneş Arabaları Yarışı İçin Güneş Enerjili Bir Aracın Mekanik Tasarımı ve Üretimi, Taşıt Teknolojileri Elektronik Dergisi, 2009 (3), s. 31-42.
- Koç, A., Aksal, M.E., Güneş Enerjisinin Taşıtlarda Kullanımı ve Kırıkkale Üniversitesi Güneş Enerjili Araç Projesi Örneği, International Journal of Engineering Research and Development, (8), s. 1-6.
- Mahmud, K., Morsalin, S., Khan, I., (2014), Design and Fabrication of an Automated Solar Boat, International Journal of Advanced Science and Technology Vol.64 (2014), pp.31-42.
- Mahony, M., (2011), Sun-powered high speed rail rises in Europe, <http://www.zdnet.com/article/sun-powered-high-speed-rail-rises-in-europe/>
- NükTe, (2007), Enerji Nedir?, [<http://www.nukte.org/node/100>], Erişim Tarihi: 10.02.2016.
- Spagnolo, G.S., Papalillo, D., Martocchia, A., Makary, G., (2012), Solar-Electric Boat, Journal of Transportation Technologies, 2012, 2, 144-149.

HAFİF RAYLI SİSTEM ÇORUM İÇİN NEDEN YAPILABİLİR DİR?

Mustafa Emre ÇAĞLAR¹

¹Öğr. Gör. Dr., Hitit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
emre.cag@gmail.com

ÖZET

Toplu taşıma ve özel araç kullanımı arasındaki gerilimin hangi taraf lehine çözümleneceği, mevcut alt yapı kadar, halkın geçmişe bağımlı alışkanlıkları ve kültürel tercihleri tarafından belirlenmektedir. Mevcut altyapı ise, şehrin özel araç kullanımına uygunluğuna karşılık toplu taşıma seçeneklerinin sunduğu olanakları betimlemektedir. Bu çalışmada, DPT kriterlerine göre Çorum için yapılabilir bulunmayan hafif raylı sistem kurulumunun ve özelde bir Metrobüs Sistemi kurulumunun, yatırımın uzun vadeli dışsallıkları değerlendirildiğinde ve toplum toplu taşıma sistemlerine itildiğinde nasıl yapılabilir olacağı tartışılmaktadır. Bunun için öncelikle Metrobüs Sistemi yatırımının önerilen şartlarda yıllara yayılı getirileri bu güne indirgenmiş ve bu değer, yatırımın toplam maliyeti ile karşılaştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hafif Raylı Sistem, Metrobüs Sistemleri, Toplu Taşıma, Şehir Planlama

Key words: Light Rail Transport, Public Transportation, City Planning

GİRİŞ

Toplu taşıma sistemleri lehine özel araç kullanımının azalması şehirlerin yaşamında muazzam değişimler başlatmaya muktedirdir. Aşağıdaki iki şekilde 177 özel aracın içinde seyahat etmekte olan 200 insanın şehir içinde kapladığı alan ve bu insanların bir hafif raylı sistem vagonunda seyahat ederken kapladıkları alan karşılaştırılmaktadır.

Resim 1

Japonya'yı, özelde Tokyo'yu ziyaret eden bir gözlemci, Jenks ve Burgees'in (2000) vurguladıkları, devletin özel araç kullanımını çekici olmaktan çıkartan politikaları ve muazzam toplu taşıma yatırımları da saklı kalmak kaydıyla şu izlenime varacaktır: Türkiye'de

orta ve büyük ölçekli şehirlerde ulaşım ihtiyacını karşılamak için özel araç kullanımı yaygındır ancak halkın toplu taşıma olanakları bulunmadığı için bu davranışı sergilediği peşinen söylenemez. Türkiye’de halk özel araç kullanımına sıkıca yapışık olduğu için, toplu taşıma yatırımları fizible olamamaktadır. Türkiye 1000 kişi başına 253 araç (iki tekerlekli araçlar hariç) ile, 1000 kişi başına 588 araç sahibi olan Japonya’nın oldukça gerisinde kalmaktadır, ancak Türk halkı, özel aracını, toplu taşıma imkanları lehine terk etmekte Japon halkına nazaran daha çekimserdir. Tokyo’da metrolar yoğun iken geniş caddeler çoğunlukla % 20 ila 30 doluluk ile işlev gösterir. İnsanlar araçlarını çoğunlukla evlerinde bırakırlar ve yine Tokyo’da bisiklet kullanımı Türkiye’nin ılımlı engebeye sahip diğer şehirlerine kıyasla çok daha yoğundur. Yine Tokyo yollarında gezinen özel araçların yarıya yakını Türkiye standartlarının oldukça aşağısında konfora sahip, temiz fakat çok mütevazı araçlardır. Bu görüntü Türkiye’de araç sahipliğinin bir prestij meselesi olarak da algılandığı izlenimi uyandırmaktadır. Örneğin Çorum’da 21 Mart – 8 Nisan 2016 tarihleri arasında, trafiğin en yoğun saatlerinde yaptığımız sayımlarda, **otobüslerin ortalama doluluk oranı % 46,8** olarak tespit edilmiştir. (Bu değer sabah ve akşam pik saatte gözlemlenen ve nüfus merkezlerine giren yada o bölgeden çıkan 16 otobüsün ortalamasını ifade etmektedir.) Güne yayılı doluluk yaklaşık **% 30** olarak tespit edilmiştir.

Özel araç ile toplu taşıma seçenekleri arasındaki geçişkenlik, yerleşimin topolojisinden, alt yapı imkanlarına, sosyo-kültürel faktörlerin etkili olduğu tercihlerden kamu politikalarına kadar geniş bir faktörler dizisinden etkilenmektedir ancak bu olasılıklar, toplu taşıma ve diğer ulaşım seçeneklerini destekleyen halk katmanlarının yetersizliği konusundaki şüphelerimizi giderememektedir.

Türkiye de araç sahibi olmak toplu taşımanın büyük şehirlerde çok yaygın olduğu Japonya gibi ülkelere kıyasla daha ucuz değildir, aksine daha pahalıdır: Japonya’da üretilen sıfır kilometre Hibrit Toyota Prius’un bedeli 3 milyon Yen’dir. Bu miktar yaklaşık 75 bin TL ye karşılık gelmektedir. Bu aracın eş değeri Prius modelinin bir Türk kullanıcısına mal oluşu 60.000 euro’dur. Bu bedel yaklaşık olarak 180 bin TL ye karşılık gelmektedir. Üstelik Türkiye’de akaryakıt fiyatları Japonya’dan belirgin miktarda fazladır (2016 rakamları ile Japonya’da akaryakıt litre başına 0,96 \$ iken, Türkiye’de 1,51 \$ dir) ve aynı aracın bedelinin, ortalama bir Japon ailesinin bütçesinde kapladığı yer, ortalama bir Türk ailesinin bütçesinde kapladığı yerden daha küçüktür.

Kanımızca sosyo-kültürel faktörler Türk vatandaşlarının tercihlerini baskın biçimde etkilemektedir: **a)** Özel araç prestij yada itibar kaynağıdır. **b)** Özel araç bireyin toplumdan sterilizasyonunu, kolektif yaşamın rahatsızlığından konfora kaçışı yada özel yaşamının korunumunu sağlamaktadır ve belki de görece muhafazakar bir toplum olan Türk toplumu bu imkanı çekici bulmaktadır. Bu tespitlerden ötürü şehir sakinlerinin toplu taşıma seçeneklerine çekilmesi gerektiği kadar, itilmesi gerektiğini de düşünüyoruz. Çorum için bu düşüncenin nasıl uygulanabileceğini bu çalışmanın 3. bölümünde tartışacağız.

Toplu taşıma seçeneklerinin yolcu için beraberinde getirdiği diğer faydaların yanı sıra, yolculuğu özel araçlar lehine tercih edilmez kılan düşük konfor çıktılarının minimize edilmesi, toplu taşıma seçeneklerini ülkemiz vatandaşları için daha cazip hale getirebilir. Bu konfor çıktıları; araç vagon yada sayılarının metre kare başına daha az yolcu düşecek biçimde artırılması, aracın seyrettiği güzergahın özel biçimde ağaçlandırılması gibi faktörler ile artırılabilir.

1. ÇORUM İÇİN METROBÜS HATTININ TASARIMI VE GÜZERGAH'IN GEREKÇELERİ

DPT'ye göre Çorum'un nüfusu ve nüfusun gün içindeki dinamizmi, belirli noktalar arasında Hafif Raylı Sistemleri ve Metrobüs Sistemleri'ni fizible kılabilen büyüklükte değildir. Bu çalışma ise, önerilen güzergahta kurulacak 24 km'lik Metrobüs hattının şehrin yaşanabilirliğine ve ülke ekonomisine katkılarının önemli değerlerde olacağını gösterirken, sistemin yatırım maliyetlerinin iyi senaryoda 5 ila 7 yıl içinde, kötü senaryoda ise 10 ila 13 yıl içinde kendini karşılayacağını hesaplamıştır.

Çorum'da; Gazi, Bahabey ve İnönü Caddeleri'nin servis kapasitelerinin, nüfus artışını ve nüfusun mobilitesini karşılamamasından kaynaklanan bir **trafik yoğunluğu** söz konusu. 2000 yılından itibaren gözlenmekte olan ve giderek artan bu sorun, Çorum'un nüfusunun 150.000'e ulaştığı noktadan sonra belirginleşmeye başladı. (Güncel nüfus yaklaşık 240.000) Aslında trafik sorunu şehir merkezinin topolojik yapısının bir çıktısı ve bu bakımdan buz dağının görünen yüzüne benzetilebilir. Gelişmekte olan şehrin doğru biçimde tasarlanması yada kendini organize etmesine izin verilmesi, tanımlanan trafik yoğunluğunu çözecek temel politikadır. Bu konu tarafımızdan daha önce çalışılmış ve Çorum Belediyesine bir sunum yapılmıştır. Ancak bu çalışmada trafik yoğunluğuna yalnızca ulaşım politikaları bağlamında yaklaşmaktadır.

Trafik yoğunluğu kavramını sübjektif bir zeminden daha objektif bir tartışma zeminine taşıyalım:

- Gazi Caddesinde farklı zaman dilimlerinde gerçekleştirdiğimiz ve aşağıdaki grafikte sunduğumuz araç sayılarına göre bu caddeden gün içinde pik olmayan saatlerde 1 dakikada tek yönde geçen araç sayısı ortalama **11**'dir ve standart sapma beklenebileceği gibi yüksek değildir. En yoğun saatlerde bu sayı **15**'e kadar çıkmaktadır. Akşam üstlerinin pik saatleri hariç bu geçiş yoğunluğu, trafiği tıkayacak düzeyde değildir nitekim gözlemlerimize göre trafik Gazi, İnönü ve Bahabey Caddelerinde pik saat-ler haricinde ortalama hız düşük olsa da akıcıdır. Ancak bu yoğunlukta trafiğin kentin merkezine yaşanabilir-huzurlu-istenen gürültüden uzak bir atmosfer sunduğu söylenemez. Bu sav kısmen sübjektiftir ve çevreden elde edilen görüşlerle beslenmiştir.
- Hafta içi akşamları pik saat-ler'de adı geçen caddelerde trafik oldukça yavaşlamaktadır. Tarafımızdan yapılan ölçüme göre, özel bir araç Anitta Otel'den Stad'a kadar olan mesafeyi, İnönü ve Gazi Caddesi güzergahını kullanarak ortalama **25 dakikada** alabilmektedir. 1.980 metrelik bu mesafe, yolun akıcı olması halinde saatte 55 km hız ile 2 dakika 12 saniye'de yada kabaca 3 dakikada alınabilirdi.
- Günün her hangi bir saatinde adı geçen ana caddelere bağlanan yollarda, özellikle pek çok kritik lokasyonda (Örneğin; Yazıçarşı göbeği civarı – Ulucami etrafı – Albayrak Caddesi üzeri - Ilıca Caddesi üzeri – Bahçelievler 1. Cadde - Gazi Caddesi üzeri) ikinci sıraya park etme davranışı gözlenmektedir. (Bunun temel nedeni elbette hizmet merkezlerinin şehir içinde birbirlerine yakın konuşlanıyor olması ve –dolayısıyla- her bir hizmet merkezine karşılık gelecek yeterli park alanının olmamasıdır. Diğer neden ise yoğun özel araç kullanımınıdır. Bu durum yol geçişlerinde trafik akışkanlığını azaltmakta ve yolcuların-şehir sakinlerinin stresini yükseltmektedir.
- Bir başka dikkat çekici tespit; yeteri kadar toplu taşıma aracının bulunuyor olması ancak bu araçların şehir sakinleri tarafından yeterince tercih edilmiyor oluşudur. Bu tartışma

giriş kısmında da açılmıştı. Örneğin Binevler-Buhara-İkbal Kent hattından pik saatlerde yani sabah 7.30 ile 9.30 arasında ve akşam 17.30 ile 19.30 arasında merkeze inen ve merkezden bu bölgeye çıkan otobüslerin (veri 25 otobüs'ten elde edildi) ortalama doluluk oranı % 45 olarak tespit edilmiştir. Yine merkez otobüs durağından kalkarak gün içinde şehir çeperine dağılan otobüslerin ortalama doluluk oranı % 26 olarak tespit edilmiştir ki bu doluluklara en önemli katkıyı % 50 ila % 80 doluluk oranlarında kalkan Buhara ve Mimar Sinan otobüsleri yapmaktadır. Buhara hattına ilişkin bu tespitimiz, Metrobüs güzergahına ilişkin tercihimizi de desteklemektedir.

Bu verilerin, giriş bölümünde tartıştığımız TC vatandaşlarının kişisel ulaşım tercihlerinin Çorum ilindeki görüntüsünü ifade ettiği söylenebilir. Metrobüs hattının, istasyonlar (binme ve inme kolaylığı) ve ulaşım önceliği gibi avantajları nedeniyle toplu taşıma yönelik bir çekim yaratabileceği düşünülmektedir. Ancak Metrobüs sistemini işler ve feasible kılacak başat politika son bölümde tartışılmaktadır.

Ulaşım ve iletişim alt yapıları, coğrafyaya yayılmış olan meta'ların ve entellektüel sermayenin bir araya gelmesini ve sinerjinin ortaya çıkmasını sağlar. Ulaşım hatları bunu yaparken yerleşimin topolojisini de yapılandırır. Yollar imkan yaratırken sınırlılıklar da yaratır ve yerleşim alanları arasında lehte ve aleyhte seçimler yaparak insan kitlelerinin etkileşim niteliklerini ve niceliklerini belirlerler.

Resim 2

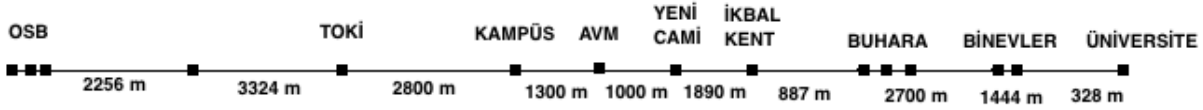
Haritada, tasarlanan metrobüs güzergahı geniş açıdan görülmektedir. Bu hatta yapılacak düzenlemeler, gelecekte bir tramvay hattı için hazırlık işlevi de görecektir. Bu hat, yüklü nüfus ve işlev odaklarından tercih edilen ve hattın olabilirliği açısından uygun parçaları, şehrin imkan verdiği ölçülerde en kısa yoldan bir araya getirmektedir. Öngörülen bu hat aynı zamanda Çorum'un seçkin entellektüel sermayesi (Üniversite) ni, Çorum'un en verimli üretim odağını (OSB) ve Çorum merkezini yani Çorum'un siyasi, hukuki ve yaşamsal odağını birbiri ile ilişkilendirmektedir. Aynı zamanda hat; Çorum Belediyesi'nin 'Çorum İçin Bir projem Var' adı ile yaptığı proje kabullerinde sunulan 'Çorum Şehir Merkezi Topolojisinin Yol Açtığı Sorunların Çözümüne Yönelik Self-Organizatif bir Yaklaşım' çalışmamızda

sunduğumuz nedenlere dayanarak, yerleşimin Ömerbey Köyü - Buhara hattına doğru kaymasına yönelik bir rol de oynayacaktır.

Bu çalışma kapsamında tanımlanan hat 23 km. ve 733 metre uzunluğundadır; kabaca **24 kilometre** olarak değerlendirilmiştir. Hat üzerinde **15 durak** tanımlanmıştır ve hat; **2 menfez ile 10 asfalt yol geçişini** zorunlu kılmaktadır. Aşağıdaki resimde, duraklar noktalar ile gösterilmiştir. Noktalar arasındaki çizgiler ise, duraklar arasındaki mesafeleri metre cinsinden vermektedir. Şekil 2'deki kutuların içinde ise, tanımlanan duraklara 400 metre yürüyüş mesafesinde bulunan toplam nüfus verilmektedir.

Şehirler arası demiryolu hattı, Amasya istikametinden Çorum il sınırlarına girdikten sonra belli bir mesafeyi Çorum-Samsun karayoluna paralel seyrettikten sonra, Çomar Barajı'nın kuzeyinden il merkezinin etrafını dolanmakta ve sonra Akkent Mahallesi'ndeki (TOKİ) Sevgi Evleri'nin önünden Organize Sanayi Bölgesi istikametine devam etmektedir. Tarafımızdan tanımlanan metroüs hattı da OSB'ye Sevgi Evlerinin önünden geçerek ve Ankara yoluna paralel devam ederek ulaşmaktadır. Bu nedenle Metrobüs hattı planlanırken, demiryolu projesi ile eşgüdüm içerisinde olunması elzemdir.

Elde edilen bilgilere göre şehirler arası demiryolu hattının Çorum istasyonlarından biri OSB'de diğeri Sungurlu'dadır. Metrobüs hattı gelecekte istasyona ulaşmaya çalışan yada istasyondan Çorum merkezine ulaşmaya çalışan yolculara da hizmet verecektir.

Şekil 1

Hat boyunca tahmin edilen seyahat hızı **saatte 35 ila 40 km.**'dir. Bu hızın belirlenmesinde, seçilen bir hat üzerindeki durak sayısının benzerliği dolayısıyla 'BursaRay' esas alınmıştır. BursaRay bir hafif raylı sistemdir ancak İstanbul Metrobüs hattı bu çalışmanın tasarımı ile uyuşmamaktadır. Bu nedenle BursaRay örnek olarak kullanılmıştır.

Tahmin edilen ortalama hızda 24 kilometrelik hattın bir uçtan bir uca kat edilmesi yaklaşık **36 dakika** (yoğun saatlerde 45 dk.) almaktadır. Hattın bir ucundan diğer ucuna makul bir hız kullanarak (ort. 60 km.) binek araç ile yapılacak seyahat ise **20 dakikada** tamamlanmaktadır. Bu süre bizzat test edilmiştir.

Bölünmüş Yol Sorunu

Tartışılan bu projenin inşa sürecinde karşılaşılabilecek en büyük sorun, bu çalışmada belirlenen güzergahın, yer yer şehrin trafiğine paralel seyretmek zorunda oluşudur. Hususi bir yol ile trafiğe paralel seyredecek olan Metrobüs hattı için gidiş geliş şeritlerini ayıran orta refüjlerin düzenlenmesi gerekecektir. Double Metrobüs yolu en az 7 metrelik bir hat genişliğine ihtiyaç duymaktadır. Bu bir sorundur çünkü; geçen on yıllar içinde şehri dizayn eden karar vericiler raylı sistemi veya toplu taşıma sistemlerini yada artan araç trafiğini öngören kararlar almadıkları için, şimdi belirlenen güzergah üzerine kurulacak raylı sistem yada bölünmüş metrobüs yolu, özellikle gidiş geliş olmak üzere double şeritler ihtiva ettiğinde, mevcut yol şeritlerinin % 40'ını kapatmak durumunda kalacaktır. Bu durum tanımlanmış güzergahtaki bir kısım yolların iki taraflı olarak tek şeride düşeceği anlamına gelmektedir. Bu

esnada orta refüjde dikili olan ağaçların da sökülmesi gerekecektir. Bu sorunu çözecek Monoray sistemler ise Hafif Raylı Sistemlerden dahi pahalıdır.

Bu ciddi soruna rağmen; Çorum'da körüklü araçlarla, güzergahın % 75'i boyunca hususi Metrobüs yolunda seyreden ve diğer yerlerde bir otobüs gibi davranan HİBRİT bir hattın kurulması mümkündür. Böylelikle mevcut hat, geleceğin raylı sistemi için şehirde belirli bir hattı ipotek altına almaya başlamış da olacaktır.

Bir Metrobüs hattı, körüklü otobüslerin kendilerine özgülenmiş bir yolda gitmeleri ile ortaya çıkar. Metrobüs sistemleri, raylı sistemlerin ikincil önemli avantajlarını kullanmaktadırlar:

- Trafik ışıklarına ve trafikte seyreden diğer araçlara maruz kalmadan ilerleyebilmek.
- Körük ile kazandıkları ek taşıma kapasitesi ile de raylı sistemlerin birincil avantajlarını kısmen kullanırlar.

Eğer bir trafik sistemi, bölünmüş bir yol kullanmadan dahi, her hangi bir toplu taşıma aracının (bir ambulans gibi) trafiğe maruz kalmadan ilerlemesini sağlayabiliyor ise yukarıda bahsi geçen bölünmüş yolu, ilgili araç için yaratıyor demektir. Kavşaklarda toplu taşıma araçları için 5 saniye erken yanan yeşil ışık sistemleri, trafik sistemlerinin sağlayabileceği bu fonksiyona bir örnektir.

Aşağıda kuzey doğudan – güney batıya doğru parça parça paylaşılan haritalarda, 'yeşil çizgiler' körüklü otobüsün kendisine ayrılmış bir yolda seyredeceği kısımları, 'kırmızı çizgiler' ise otobüsün trafiğe karıştığı yerleri göstermektedir. Haritalarda çizgilerin değiştiği her noktada körüklü otobüs ya bölünmüş yoldan trafiğe geçmekte yada trafikten bölünmüş yola girmektedir. Ucu aşağı dönük beyaz oklarla işaretlenen yerler; trafik ışıklarının, körüklü otobüs bölünmüş yolda seyrederken bir kavşağa denk geldiğinde durmadan –direkt- geçmesi

için tüm trafiği durduracak şekilde çalıştığı yerleri göstermektedir. İnce mavi çizgiler ise tasarlanabilecek gelecek hatları işaret etmektedir.

Resim 3: Metrobüs Hattı Kuzey

Resim 4: Metrobüs Hattı Merkez

Resim 4: Metrobüs Hattı Güney

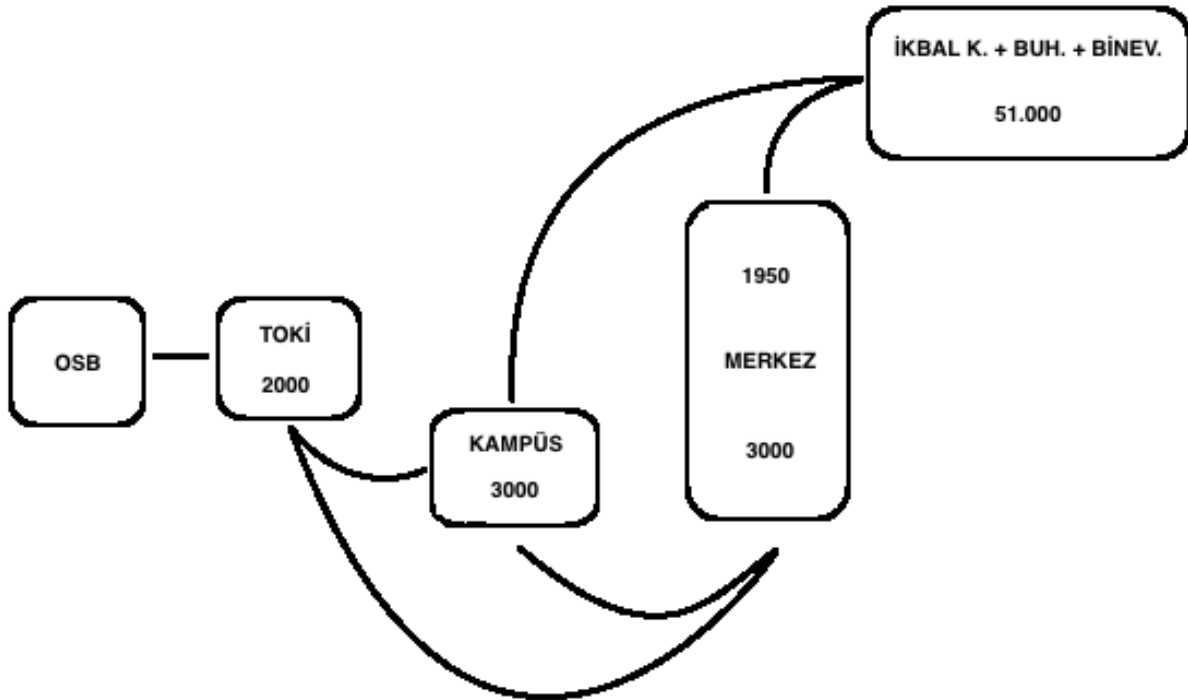
Resim 2’de görüldüğü gibi Metrobüs hattı Buhara içinde Dr. Sadık Ahmet Caddesi boyunca trafiğe karışmakta ve bu süreç boyunca geçiş önceliğinin korunması için tasarlanmış 3 ışıktan geçmektedir. Metrobüs, Osmancık caddesini geçerek İkbâl Kent dolaylarına girdiği andan itibaren hususi bir yola sahip olacak kadar mekan genişliğine kavuşmaktadır ardından çevre yolunu aşarak Bahçeler Caddesi ve Yeni Sanayi Caddesi güzergahı boyunca eski terminal kavşağına doğru inerken sağda kalan alanların % 95’i hususi hatta özgülenebilir niteliktedir (Resim3). Sanayinin taşınmasına yönelik planlar da bu niteliğe katkıda bulunmaktadır. Çorum’un geleceği için bu şans kaçırılmamalıdır zira kamu binalarının Meydan Camii’nden ayrılan İskilip yolu üzerine alınmasına yönelik planlar ile bu bölge

gelecekte Çorum'un merkezinin kaydığı lokasyonu ifade edecektir. Eski terminal kavşağından itibaren Ankara tarafında devam eden İnönü Caddesi yine hususi bir hatta imkan tanımaktadır (Resim 4).

Hattın Muhatap Olduğu Nüfus Merkezleri

Hattın birbirine bağladığı durakları merkeze alan 400 metre çapındaki alanların ihtiva ettiği yaklaşık nüfus ve bu nüfusun dağılacağı hizmet ve üretim merkezleri aşağıdaki çizimde gösterilmiştir. Örneğin, İkbal Kent ile Buhara'yı bağlayan ve Buhara'yı kat eden Dr. Sadık Ahmet Caddesi'ne, 800 metre yada 600 metre ara ile sıralanan duraklar, yolun iki cephesinde 400'er metre derinlik esas alındığında, Buhara nüfusunun % 85'ine ulaşabilmektedir.

Metrobüs hattının muhatap olduğu toplam 60.950; yaklaşık 61.000 kişilik nüfus Şekil 2'deki gibi kategorize edilebilir. Çorum merkez mahallelerinin nüfus bilgileri, ilgili mahallelere konuşlanan durakların 400 metreye uzanan bir çemberin merkezi oldukları düşünülerek tasnif edilmiş ve şekilde kutucukların içinde verilen nüfus rakamlarına ulaşılmıştır. Şeklin üst-sağ kısmında yer alan kutucuk, Binevler-Buhara-İkbal Kent duraklarının muhatap olduğu nüfusa karşılık gelmektedir. Merkez kutucuğu ise çevre yolu ile Eski Otogar kavşağı arasında kalan hatta dizili, iki yada üç durağın muhatap olduğu nüfusu içermektedir. Kampüs kutucuğunun içerdiği nüfus yalnızca Kredi Yurtlar Kurumu'nun barındırdığı öğrenci sayısına tekabül etmektedir. Nitekim Adliye Ek Binası, Otogar ve Fen, Öğretmen ve İmam-hatip Liseleri ve şu anda yapımı devam eden Hastane -gün bazında- daimi nüfus merkezleri olmayıp, genelde gün içinde şehrin ikamet alanlarından nüfus çeken ve akşamları boşalan bina stoklarıdır. Şekilde Üniversite kutucuğu (Üniversite Kuzey Kampüsü) gösterilmemiştir. Bu kutucuk da Organize Sanayi Bölgesi veya kısmen Kampüs bölgesi gibi ikamet edici nüfus barındırmayan bir lokasyona karşılık gelmektedir.

Şekil 2

Muhatap Nüfusun Ne Kadarı Metrobüs Hizmetini Kullanacak?

Şekil 2’de, aralarında insan hareketliliğinin yoğun olduğu kutucuklar (şehir bölümleri) arasına çizgiler çekilmiştir ve muhatap nüfus’un ne kadarının Metrobüs hizmetini kullanacağına ilişkin tahminler aşağıdaki gibi elde edilmiştir:

Türkiye’de kadın başına çocuk oranı 2,1 civarında seyretmektedir. Bu oran Ege ve Marmara bölgesinde 1,8 civarındadır ve Doğu’da belirgin biçimde yüksektir, ancak İç Anadolu Bölgesine ait Çorum gibi iller kadın başına çocukta Türkiye ortalamasını izlemektedirler. Türkiye’nin yaş ortalaması 29’dur. Bu bilgilere dayanarak Çorum merkezde bir ailenin ekseriyetle 4 bireyden oluştuğunu tespit edebiliriz. Bu bilgilere dayanarak, Orta Anadolu için kendimize tipik bir aile şeması da çizebiliriz: Bu aile biri küçük ve diğeri daha büyük iki çocuğa sahiptir ve ebeveynler orta yaş grubundadırlar.

İkbal Kent – Buhara – Binevler Kullanıcıları Tartışması

Yukarıda çerçevesini çizdiğimiz aile tablosunu esas aldığımızda, İkbal Kent - Buhara – Binevler hattını tanımlayan ve Metrobüs hattının muhatap olduğu 51.000 kişinin 4’te 1’i:

- 12.750 kişi erkeklerden oluşmaktadır.
 - 12.750 kişi kadınlardan,
 - 12.750 kişi ilk okul yada orta okula giden çocuklardan
 - 12.750 kişi liseye giden yada liseyi bitirmiş ancak evi terk etmemiş bireylerden oluşmaktadır.
- Çeşitli yaş gruplarına dağılmış 12.750 erkeğin, oldukça yaşlı olanlar hariç, çalışsın yada çalışmasın günün ilk yarısında yada gün içinde evini terk ettiğini varsayabiliriz. Böylece 12.000 erkeğin İkbal K.-Binevler hattından şehir merkezine, çoğunlukla iş için yada başka nedenlerle ineceğini varsayıyoruz. Bu erkeklerin halihazırda yaklaşık % 21’i ve kadınların % 70’i otobüs kullanmaktadır.

Bunu nereden biliyoruz? Bu araştırma kapsamında, Mart ayının son çeyreğinde ve Nisan ayı’nın ilk yarısında, sabah vakitlerinde, üç ana çıkışı kullanarak Buhara bölgesinden Merkeze inen ve akşam vakitlerinde Merkezden Buhara bölgesine çıkan araçların, aralıklarla, birer saate ulaşan sürelerde sayımları yapılmıştır. İlgili sayımların çoğu eklerde sunulmaktadır.

Sayımlarımıza göre sabah vakitlerinde Buhara-Binevler hattından merkeze inen araç sayısı, 7.00-8.00-8.30-9.00-9.30-10.00 ve 11.00 saat aralıklarına göre sırası ile 400 araç, 618 araç, 500 araç, 305 araç, 180 araç, 100 araç ve 11 den sonra toplam 50 ila 100 araç kadardır. Bu sayılar:

- Carfour çıkışı için bize 2.155 sayısını vermektedir.
- İlim Yayma çıkışı için gözlemlerimiz yaklaşık 1.700 sayısını ve
- Osmancık Caddesi (İkbal Kent) çıkışı için yaklaşık 900 sayısını vermektedir.

a) Öyle ise yaklaşık 65000 kişilik bir nüfus için yaklaşık 5.000 araç gün içinde merkeze inmektedir. Bir orantı ile bu gözlemi Çorum geneline elbette hata payı ile uyarlayabiliriz: 250.000 kişi / 65.000 = 3,8 kat. 3,8 x 5.000 araç = Yaklaşık 20.000 araç. Hesaba katılmayan saatleri de eklediğimizde gün içinde Çorum’un merkez caddelerinde yaklaşık **25.000 farklı aracın** yolculuk yapmakta olduğu söylenebilir. Ancak elbette merkeze inen her bir araç her bir yoldan mutlaka tek bir kez geçmemektedir. Merkeze inen bir araç aynı yolu aynı gün içinde birden fazla kez kullanabilmektedir. Bu bilgi, Çorum merkezinin; örneğin Gazi ve İnönü Caddelerinin ifade ettiği hattın, gün içinde 35.000 ila 40.000 araç geçişine maruz

kaldığı anlamına gelmektedir. **b)** Çorum merkezinde kullanılan araç sayısı TÜİK verilerine göre 45.000 adettir. Bu araçların % 70'inin gün içinde merkeze indiği varsayıldığında yine 31.500 kadar bir araç sayısına ulaşılmaktadır. **c)** Gazi Caddesi'nde tarafımızdan yapılan araç sayımlarında, araçları caddeyi kullandığı günün 16 saati boyunca, dakikada ortalama **11 araç** geçişinin gerçekleştiği tespit edilmiştir. Bu sayımlara göre, 1 gün boyunca Gazi Caddesinden tek yönde, $11 \times 60 \times 16 = 10.560$ adet ve dolayısıyla çift yönde toplam **21.120** adet araç geçmektedir. Şehir merkezine inen tüm araçların Gazi Caddesine uğramadığı ama çoğunun (2/3) uğrayacağı düşünüldüğünde, bu veri şehir merkezi için tahmin edilen 30.000 yada 35.000 aracı destekleyecektir.

Örneğin 21 Mart sabahı saat 9.05 ile saat 9.35 arasında Buhara'dan, çevre yolunu Carfour güzergahından aşarak, Şehir merkezine toplam 310 adet araç inmiştir. Böylece dakikada ortalama 10,1 araç geçişi gerçekleşmiştir. 310 adet aracın 5 adeti otobüstür. Otobüslerin sırası ile; % 80, % 30, % 80, % 15 ve % 40 doluluk oranlarına sahip oldukları tespit edilmiştir. Otobüsler maksimum yaklaşık 70 kişi taşıyabilmektedir. Bu tespit otobüslerdeki yolcu sayılarının sırası ile; 56, 22, 56 ve son iki otobüs için 40 kişi olduğunu göstermektedir. Otobüs yolcularının ise yarısının erkek olduğu gözlenmiştir. Buna göre adı geçen saatler arasında Şehir Merkezi'ne otobüs ile inen erkek yolcu sayısı toplam 87 adettir. Aynı saatler arasında merkeze inen 305 aracın % 85'inde 1 kişinin bulunduğu, yaklaşık % 13'ünde 2 kişinin bulunduğu ve % 2'sinde 3 ila 5 kişinin bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu oranlar, araç ile merkeze inen yaklaşık 358 kişi olduğunu göstermektedir. Özel araçlarda bulunanların % 90'ının erkek olduğu da gözlemlenmiştir: $358 \times 0,90 = 322$ kişi. O halde ilgili saatlerde şehre inmekte olan toplam nüfusun ($322 + 87 = 409$ kişi) % 21'i ($87/409$) erkektir. Biz, Metrobüs sisteminin kurgulanması ve 3. bölümde anlatılan özel araç kullanımını baskılama sisteminin aktive olması ile erkeklerin toplu taşımayı tercih etme oranının % 20'lerden, % 30'lar çerçevesine ulaşacağını tahmin ediyoruz. Başka bir deyişle Metrobüs sistem kurulumu ve onunla ilişkili politikaların şehir içi özel araç kullanımını **% 10 kadar azaltacağı** tahmin edilmektedir. 35.000 aracın % 10'u 3500 araçtır. Öyle ise metrobüs yatırımı vasıtası ile her gün **merkez trafiğinden** başlangıç dönemleri için **3500 araç eksilecektir**. Bu rakam bir limite kadar giderek artacaktır.

Yine bu tespitlere dayanarak ilgili saatlerde, ilgili hattı kullanarak şehre inmekte olan kadın nüfusunun; 36 kişi (özel araç ile şehre inen) + 87 kişi (otobüs ile şehre inen) = 123 kişi olduğunu söyleyebiliriz. Kadınların % 70'i toplu taşıma kullanmaktadır.

Bu veriler diğer zaman aralıklarında ve hatlarda yapılan gözlemler ile büyük ölçüde uyusmaktadır. Öyle ise 12.000 erkeğin % 30'unun ($12.000 \times 0,3 = 3600$ kişi) Metrobüs kullanmayı tercih edeceğini varsayabiliriz.

- 12.750 kadının ise yalnızca % 20'sinin gün içinde evini terk ederek merkeze ineceğini varsayıyoruz. $12.750 \times 0,20 = 2.500$ kişilik bir kitleye ulaşıyoruz. $2500 \times 0,7 = 1750$ kadın'ın toplu taşımayı kullanacağını varsayabiliriz. Kanımızca bu kitle üzerinde metrobüs hattının kullanımı artırıcı etkisi olmayacaktır.
- 51.000 kişinin 4'te birini oluşturan lise çağı ve ötesindeki aile bireylerinin % 20'sinin Kampüste okuduğu veya hattın yakınlarında bulunan okullara gittikleri yada şehir merkezindeki cafelerde veya başka hizmet merkezlerinde vakit geçirmek için hatta yakın yerlere gittikleri düşünülmüştür. Buna göre $12.750 \times 0,2 = 2500$ kişi elde edilmektedir.

Bu sayılar, İkbal-Buhara-Binevler hattında ikamet eden aile'lere aittir. Hitit Üniversitesi'nin fakülteleri 5 yıl içinde (son tarih 2021) tamamen kuzey kampüsüne

taşındığında, Buhara – binevler bölgesi kampüse oldukça yakın olduğundan, üniversite öğrencileri şehrin farklı yerlerinden buraya taşınmaya başlayacaktır. Yeni bina stokları da bölgede artacaktır, şimdi artma eğilimindedir. Bu çalışma kapsamında metrobüs hattını kullanarak kuzey kampüsüne ulaşacak öğrenci sayısının günde **1000** kişi olacağı tahmin edilmiştir.

Böylece İkbal Kent-Buhara-Binevler hattından gün içinde iki defa bilet alarak metrobüs hattını kullanacak birey sayısı **toplam 7850 + 1000 = 8850 kişi** olacağı tahmin edilmektedir.

Yukarıdaki hesabın bir benzeri, yukarıdaki şekilde tanımlanan her bir nüfus merkezi (kutucuk) için yapılmış ve aşağıdaki matris elde edilmiştir. Matris gün içinde her bir nüfus merkezinden ayrılan ve başka yerlerden oraya varan kişi sayılarını vermektedir. Bir nüfus merkezinden ayrılan bireylerin hangi sayılarda hangi nüfus merkezlerine dağılacakları; iş yerlerinin, hizmet merkezlerinin ve eğitim kurumlarının nüfus merkezlerindeki dağılımları esas alınarak tespit edilmiştir. Örneğin, İkbal-Buhara-Binevler hattından çıkan lise çağı gençlerinin çoğu hattı Kampüste bulunan liselere ulaşmak için kullanacağı beklenmektedir. Bu nedenle 2500 kişinin 1500'ü Kampüs kutucuğuna atanıştır.

Matris ikametlerden çıkan bireylerin ikametlerine yeniden dönüşlerini hesaba katmamaktadır. Bu veriyi elde etmek için matriste taranan toplam yolcu sayısının bir mislini almak kafidir.

Merkez Nüfus bölgesi Kullanıcıları Tartışılması

Merkezde metrobüs hattına muhatap olan alanda yerleştiği tahmin edilen yaklaşık 5000 kişiye ilişkin kullanım tahminleri için de yukarıdaki yaklaşım benimsenmiştir. Merkez nüfusunun düşük bir oranının gün içinde metrobüs hattını kullanacağı tahmin edilmektedir. 5000 kişi dörde bölündüğünde;

- 1250'den 1000 çalışan erkeğin 150'sinin OSB'de çalıştığı varsayılmıştır.
- 1250 kadından 200 adetinin çalıştığı ve bunlardan 20 kadarının OSB de çalıştığı varsayılmıştır.
- 1250 çocuktan ise 150 tanesinin kampüste okuduğu varsayılmıştır.

Böylece toplam 320 kişiye ulaşılmıştır. Bu sayıya ek olarak merkezde ikamet eden 500 kadar üniversite öğrencisinin de hattı kullanacağı tahmin edilmiştir. Bu sayılar yine indirgenmiş ve matristeki dağılım elde edilmiştir.

Kampüs Bölgesi Kullanıcılarının Tartışılması

11.000 üniversite öğrencisinin yaklaşık 3000 kadarının metrobüs hattını kullanacağı tahmin edilmektedir. Bu sayının 1000 kadarının Buhara bölgesinden kaynaklanacağı tahmin edilmişti. Kalan 2000 kişinin büyük kısmı ise Kampüste bulunan ve yaklaşık 2500 kişiyi barındıran öğrenci yurdunda ikamet eden öğrencilerden oluşacaktır.

TOKİ Bölgesi Kullanıcılarının Tartışılması

Toki'de metrobüs hattına muhatap olan 500 erkeğin 350 kadarının, 500 kadının 80 kadarının, 500 gencin ise 100 kadarının metrobüsü kullanacağı tahmin edilmiştir. 100 kadar üniversite öğrencisinin de burada ikamet ederken metrobüs ile kuzey kampüsüne ulaşacağı varsayılmıştır. Bu durumda TOKİ'den hattı kullanacak insan sayısı 680 dir.

Nüfus Dağıtım Matrisi

Aşağıdaki matris bireyleri soldaki nüfus merkezlerinden (x Axis) yukarıdaki nüfus merkezlerine (Y Axis) doğru dağıtmaktadır. Matrise göre gün içinde nüfus merkezlerinden Metrobüs hattı vasıtası ile dağılan kişi sayısı **12.170'tir**. Bu bireylerin **% 95'inin** çıktıkları mekanlara geri döndükleri varsayıldığında; gün içinde kullanılacak bilet satış adeti ve taşınacak toplam yolcu sayısı belirlenmektedir.

$12.170 + 11.561 = 23.731$ kişi. Kötümser bir budama ile bu sayı **22 bin kişi** olarak esas alınmıştır. Ancak yapılan trafik sayımlarından ve güncel değerlendirmelerden elde edilen izlenime göre bu araştırmada şehrin merkez ve çeperi arasındaki yolculuğa konu olan bireyler gün içinde çeperden merkeze yada merkezden çepere yalnızca 1 git-gel yapmamaktadır. Konu olan bireylerin bir kısmı (Belki % 25'i) gün içinde merkez ve periferi arasında 4 kere yolculuk yapmaktadır. Bu gerçek 22 bin biniş'i **30 bin'e** doğru yaklaştıracaktır. Ancak bu araştırmada kötümser senaryo tercih edilmiş ve analizler 22 bin biniş için yapılmıştır.

Yolcu için durakta 5 dakikalık bekleme süresinin normal olduğu varsayıldığında bir yöndeki saatlik yolculuk talebi; yolcu sayısı < 92 ise dolmuşun, Yolcu sayısı 92–225 arasında ise minibüsün, Yolcu sayısı 225–6.400 arasında ise otobüsün, Yolcu sayısı 6.400–12.800 arasında ise özel yollu otobüsün, Yolcu sayısı 12.800–32.000 arasında ise tramvayın, Yolcu sayısı >32.000 ise metro ya da trenin, ekonomik olduklarıdır (Tanış & Evren, 2007).

	İkb-Buh-Bin	Merkez	Kampüs	Toki	OSB	Üniversite	Nüf. Merk. Dağılan Top.
İk-Buh-Bin	0	5.850	1.500	100	400	1.000	8.850
Merkez	10	0	150	10	170	300	640
Kampüs	20	500	0	25	5	1.450	2.000
Toki	5	400	45	0	130	100	680
OSB	0	0	0	0	0	0	0
Üniversite	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	35	6.750	1.695	135	705	2.850	12.170

Şekil 3

Bundan sonraki bölümde, metrobüs hattında gerçekleşen günlük 22.000 biniş'in pozitif dışsallığı ve bu sayıda biniş için katlanılan toplam maliyet karşılaştırılmaktadır.

2. METROBÜS SİSTEMİ'NİN MALİYETİ VE POZİTİF DIŞSALLIKLARI

Bu başlık altında, haritada çizilen 24 km'lik Metrobüs Hattı'nın yatırım maliyetleri, yukarıda paylaşılan politikaların çıktısı olarak tahmin edilen kullanıcı sayısı ile birlikte değerlendirilmiş ve hattın hava kirliliğine, asfalt tadilat giderlerine, kentte gerçekleşen toplam yakıt sarfiyatına, trafiğin rahatlaması ile beraber gelen tüm diğer pozitif dışsallıklara, finansal açıdan indirgenmiştir. Ardından sabit yatırım maliyetleri, geleceğe yayılmış faydaların net bu günkü değerlerinin toplamı ile karşılaştırılmıştır. Aşağıda bu analizin çerçevesini ve finansal değerleri içeren tablo görülmektedir.

SABİT MALİYET		DEĞİŞKEN MALİYET		FAYDA	
				10,8 milyon TL	TOP. YAKIT SARF. AZALMASI
500 b. TL	ARAÇ OKUMA SİSTEMİ (2 adet)			21,6 milyon TL	AKILLI RADAR SİSTEMİNDEN KAZANCI
3,7 mily. TL	5 ADET METROBÜS (Mercedes Conecto 5 adet)	5 b. x 24 = 120 b. TL	Asfalt Altyapı Bakım	hesaplanmadı	HAVA KİRLİLİĞİNİN AZALMASI VE SAĞLIĞA ETKİSİ
		10 bin TL	Metrobüs Bakım (Yıllık)	hesaplanmadı	STRESS'İN AZALMASI VE SAĞLIĞA ETKİSİ
24 KİLOMETRE HAT İÇİN		VE	1 YIL İÇİN		
336 mily. TL	METROBÜS HATTI YATIRIMI (5 milyon \$/km)	2,7 milyon TL	Araçların 22 bin binış için yakıt maliyeti	10 milyon TL	BİLET SATIŞ GELİRİ
				0,9 milyon TL	KAZALARDA AZALMA
				2 bin TL	KİŞİN YOL TUZLAMANNIN ARAÇ'TA MALİYETİNDEN KAZANÇ
				1,7 milyon TL	TRAFİKTE GEÇEN SÜREDEEN GERÇEKLEŞEN KAZANÇ
				750 bin TL	ÖZEL ARAÇ BAKIM MALİYETLERİNİN AZALMASI

Şekil 4

Fizibilite

- Tabloya göre toplam **sabit yatırım bedeli**: 340 milyon TL tutmaktadır.
- **Sürdürme maliyetleri** 2,8 milyon TL,
- **1 yıllık gelir** ise yaklaşık 45 milyon TL dir.

Gelecek yıllarda gerçekleşecek getirilerin, bu güne indirgenen değerlerindeki düşüşe karşılık gelen bir artış (zam) oranına endekslendiğini varsaydığımızda;

- Her yıl yaklaşık $45 - 2,8 = 42,2$ milyon TL lik bir kazanç sisteme girecektir. Bu kazancın tümünün yatırımları ve sürdürme maliyetlerini karşılamak için kullanılacağını varsayıyoruz. Bu durumda yatırım kendini $340 / 42,2 = 8$ yılda karşılamaktadır.
- Pozitif dışsallıklar kazanç olarak kabul edilmediğinde, bilet satışlarından ve akıllı radar sisteminden elde edilen kazanç ile yatırım değerlendirildiğinde yatırım kendini $340 / 26 = 13$ yılda karşılamaktadır.
- Kötü bir senaryoda; günde 22 bin kişi yerine **11 bin kişinin sistemi kullandığı varsayıldığında**, pozitif dışsallıklarla birlikte, yatırım yine kendini yaklaşık **10 yılda** geri kazanmaktadır.

Bu rakamlar, bu misyona sahip yatırımlar için makul zaman dilimlerine işaret etmektedir. Şimdi, yukarıda paylaşılan zaman verilerinin ve finansal verilerin dayandığı temel verileri, varsayımları ve analizleri sırasıyla inceleyelim.

Sabit Maliyetler

Metrobüs hat kurulumlarının maliyetleri 2 ila 10 milyon \$ arasında değişmektedir (Tanış & Evren, 2007). Çorum için bu çalışma kapsamında tasarlanan Metrobüs hattı, dünya ortalamalarına göre mutedil denebilecek bir coğrafyada seyretmektedir. Benzer hatların maliyetleri ile kıyaslanarak çizilen hattın km başına düşen maliyeti 5 milyon \$ civarında olacaktır. $24 \times 5 = 120$ milyon \$ yatırımın TL karşılığı $\times 2,8 = 336$ milyon \$ civarında olacaktır.

3. bölümde gerekçesi anlatılacak olan 2 adet araç plaka okuma sisteminin maliyeti yaklaşık $250 \text{ bin} \times 2 = 500$ bin TL civarındadır.

24 kilometrelik hatta saatte ortalama 40 km lik hızla hareket eden metrobüslerin her bir durağa 15 dakika ara ile hizmet verebilmesi için 5 adet metrobüs'e ihtiyaç bulunmaktadır. 1 adet Mercedes Conecto 232.000 euro'dur. 5 adeti; 1 milyon 160 bin euroya denk gelmekte ve bu da yaklaşık **3,7 milyon TL** ye denk gelmektedir.

Değişken maliyetler

Her gün 20 bin ila 35 bin biniş aralığı için körüklü otobüslerin yıllık yakıt maliyetleri **2,7 milyon TL** tutmaktadır. 24 kilometrelik hattın asfalt bakım maliyeti yıllık **120 bin TL** dir. Bir metrobüsün yıllık bakımı ise 2 bin TL civarındadır. Bu ise **10 bin TL** lik yıllık bakım masrafına katlanılacağı anlamına gelir. Bu miktarların üzerine % 3 lük bir beklenmeyen gider de eklenebilir.

Toplam Yakıt Sarfiyatının Azalması

Sınırlı bir çevre ile yapılan mülakatlarda, Çorumda ikamet eden ve ortalama eğilimlerle binek araç kullanan bir Çorumlu'nun günde 20 km yol kat ettiği tespit edilmiştir. Bu mesafeye karşılık gelen aylık benzin tüketimi 270 TL'dir. Ancak özel aracı ile şehre inmeyen bir özel araç sahibinin bunu tüm ay boyunca yapacağı ileri sürülemez. Bu bakımdan Çorum merkezinden çekilen her bir aracın benzin tüketimini aylık 200 TL kadar azaltacağı tahmin edilebilir. 3500 araç ile 200 TL çarpıldığında elde edilen fayda aylık 700 bin TL'ye denk gelmektedir. Ayrıca metrobüs hattı ile 60 kadar öğrenci servisinin de trafikten çekilmek durumunda kalacağı tahmin edilmişti. Bu minibüslerin aylık ortalama akaryakıt masrafları 3000 TL kadardır. $60 \times 3000 = 180$ bin TL. Toplam aylık yaklaşık 900 bin TL'lik kazancı 12 ay ile çarptığımızda **10,8 milyon TL'lik** bir fayda ortaya çıkmaktadır.

Akıllı Radar Sisteminden Elde Edilen Kazanç

Gazi ve İnönü caddelerinin girişlerine konuşlanan radarlara günde en az bir defa kullanan araçların plakalarına 2 TL ücret kesilecektir. Bu uygulamanın gerekçesi ve bir başarılı örnek 3. bölümde anlatılmaktadır. Şehir merkezindeki park alanlarında kesilen park ücretleri ise sıfırlanacaktır.

$35.000 - 3500$ araç = kabaca 30.000 araç $\times 2$ TL = Günde 60.000 TL $\times 30$ = Ayda yaklaşık 1,8 milyon TL ise yılda yaklaşık **21,6 milyon TL** elde edilecektir.

Hava Kirliliğinin Azalması ve Sağlığa Katkısı

Burada incelenmedi.

Stress'in Azalması ve Sağlığa Katkısı

Burada incelenmedi.

Bilet Satış Geliri

22 bin biniş x 1,5 TL bilet fiyatı = 33.000 TL günde x 26 gün = 858.000 TL x 12 ay = 10 milyon 300 bin tl. Bu değer **10 milyon TL** olarak alınabilir.

Bu çalışma için referans alınan ortalama bir özel araç Çorumda günde 9 TL yakmaktadır. Bu miktara 2 tl eklendiğinde;

- Merkeze özel araç ile inmenin maliyeti **11 TL + stress + yer bulma maliyeti + kaza riski vb.**
- Faydası ise kişisel konfor olarak belirmektedir.
- Diğer taraftan Metrobüsün maliyeti **1,5 TL + Ortalama 200 (400/2) +500 (1000/2) = 700 x 2 = 1400 metrelik bir yürüyüştür.**

Belediye karar alıcıları Metrobüs hattını bütün bir sistem olarak ele almalı ve duraklardan dağılan yolcuların genel yürüyüş rotalarının ilk 50 metresini güzelleştiren çevresel değişimleri de tasarlamalıdır.

Kazalarda Azalma

Çorum ili genelinde yerleşim yerlerinde gerçekleşen kaza sayısı, il ve ilçe nüfuslarına oranlanmış ve Çorum merkezinde gerçekleşmiş olan kazalara yakınsayan bir rakam elde edilmiştir.

Buna göre Çorum merkezde 2014 yılında 496 kaza gerçekleşmiş ve her bir kazanın ortalama 2 aracı ilgilendirdiği varsayılabilir. Bu 992 aracın Çorum şehir merkezi sınırları içinde kaza geçirdiği anlamına gelir ve % 50 değer kaybı ortaya çıktığını da varsayabiliriz. Bu da 496 yani yaklaşık 500 aracın kaybedildiği anlamına gelir. Kaybedilen 500 aracın yaklaşık % 50'sinin ise şehir merkezinin en yoğun mekanlarında gerçekleştiğini varsaydığımızda 250 araç kaybının, projemizin araç kullanımını azaltacağı mekanlarda gerçekleştiğini düşünebiliriz.

Çorum merkezinde gezinen araçların % 10'unu eksildiğinde (doğrusal bir ilişki olduğunu varsaydığımızda) kazaların da % 10 oranında azalacağını tespit etmiş oluruz. Öyle ise bu, $250 \times 0,10 = 25$ araç kaybedilmeyecek anlamına gelir. Piyasadaki araçların ortalama maliyetleri 35.000 tl civarındadır. $35.000 \times 25 = 875.000$ TL'lik bir maddi kazanç elde edilecektir.

Kışın Yol Tuzlamanın Araçların Yıkama Maliyetinin Yoldan Çekilen Araç Sayısı Kadar Azalması

Trafikten çekilen 3500 araç, kışın buzlanmaya yönelik yapılan tuzlama ve topraklamanın etkisi ile Ocak-Şubat-Mart-Nisan ayları boyunca her ay en az 3'er defa ve toplamda 12 defa yıkanmakta idi. Bu sayının az kullanılan bir araçta 4 defaya ineceği tahmin edilmiştir böylece 8 adet yıkama gerçekleşmeyecektir. 8×3500 araç = 28.000 yıkama.

Bir yıkama ortalama 10 dakika sürmektedir. Ve basınçlı makinalar ile 70 litre su harcanmaktadır. Bu ise 28.000×70 ; yılda 1 milyon 9600 bin litreye karşılık gelmektedir. Bu su miktarı ise 9 hanenin 1 yıllık su tüketimine karşılık gelmektedir. Bu değer in parasal karşılığı ise yaklaşık **2 bin küsur TL'dir**.

Trafikte Geçen Sürenin Azalmasından Gerçekleşen Kazanç

35.000 aracın bir kısmının Çorum'un ana arterleri üzerinde bulunduğu akşam saatlerinde trafik yoğunluğu had safhada iken Anitta Otel'den Çorum Stad'ına ortalama 25 dakikada varılabilmektedir. Araç miktarındaki % 10'luk azalmanın bu ortalama süreyi 18 dakikaya indireceği varsayılmıştır.

Trafik sıklığı doğrusal olmayan bir hadisedir. Önce bir kapasite eşiğine ulaşır sonra sıklık hızlı bir şekilde yükselmeye başlar. Aynı zamanda tersine de aynı şekilde çalışır. Eğer kısmen trafiği azaltabilirseniz, o zaman tıkanıklık düşündüğünüzden çok daha hızlı azalır. (İzdihamın ortaya çıkması için metre kare başına düşen insan sayısının bir limitinin bulunması gibi)

Yapılan kısa süreli sayımlarla, (35.000 araçtan) 5 bin kadar aracın yoğun saatlerde Gazi Caddesi üzerinde bulunduğu tespit edilmiştir. 5.000×7 dakika = 35 bin dakika / 583 saat eder / 8 saat = 73 işgünü. Yani 1 günde 73 iş günü kazanılmıştır. 73×365 = yılda yaklaşık 26.645 işgünü / 30 = 888 iş ayı \times 2000 TL ücret = **1 milyon 776 bin TL** yılda.

Araç Bakım Maliyetlerinin Azalması

Binek araçların ortalama kilometre başına düşen bakım maliyetleri 0,03 TL'dir. Yıllık 3500 araç günde 25 km yerine 5 kilometre yol yapacak. 3500×20 km kurtarılan yol = 70.000 km \times 365 = yaklaşık 25 milyon kilometre = 25 milyon km \times 0,03 TL = **750 bin TL** kurtarılmış maliyet

Ambülans ve İtfaiye Gibi Araçların Ana Arterleri Kullanmaları Halinde Gerçekleşen Kazanç

Burada incelenmedi.

Bu çalışmada simülasyonu yapılmısa da özel durumlarda Ambülanlara yada İtfaiye araçlarına, metrobüs yolunu kullanma hakkı tanınabilir. Bu tür kullanım anlarında metrobüslerin yolun uygun yerlerine açılmış ceplere geçmesi mümkün kılınabilir.

3. TOPLU TAŞIMAYA İTME POLİTİKASI VE UYGULANABİLİRLİĞİ

Çorumda tanımlanan hafif raylı sistemin ve ek toplu taşıma kapasitesinin kurulması durumunda bu kapasitenin toplum tarafından, belirgin bir kayma yaratacak düzeyde, kullanılacağını düşünmüyoruz. İnsanların alışkanlıklarını ve varsayımlarını değiştirmek için onları ufak kuvvetler ile itmek ve 'bilişsel çelişki'nin çalışmasını beklemek gerekiyor.

'İsveç Ulaştırma Araştırmaları Merkezi' direktörü ve Stockholm ve Göteborg gibi şehirlerde trafiğin düzenlenmesi üzerine çalışmalarda bulunan Jonass Eliasson'un 2006 yılında, Stokholm'deki trafik sorununu çözmek üzere uyguladığı başarılı çalışma esas alınarak, Gazi ve İnönü Caddelerine kurulacak, plaka okuyarak caddeye giren araçlara

sembolik bedeller (2 TL) kesen bir sistemin araç kullanıcılarını Metrobüs hattına ve ek otobüs seferlerine itebileceği düşünülmüştür. Bu işlem ile birey, kendi kendine, o an için şehir merkezine inmek üzere gerçekten bir özel araca ihtiyacı olup olmadığını sorgulamaya başlayacaktır.

Stokholm 2 milyon kadarlık nüfusu ile orta büyüklükte bir şehirdir. Anakara ile birlikte küçüklü büyüklü adacıkların üzerine kurulu olduğundan onlarca köprü şehrin parçalarını birbirine bağlar. Hali hazırda bu köprüler de trafik sıkışıklığının en yoğun olarak yaşandığı noktalar olarak ön plana çıkmaktadır.

Jonas Eliasson TED Speechs'e yaptığı sunumunda şöyle diyor:

Trafik sıkışıklığının yaşandığı bir çok büyük şehirde klasik karar alıcılar ortak bir noktada birleşirler. Bu girişimler, insanların iş çıkış saatlerinde araba sürmek yerine yapmaları gereken şeyin ne olduğunu çözmeye çalışan girişimlerdir. Aslında bir noktaya kadar bu, diğer insanların ne yapmaları gerektiğini yani onların hayatlarını onlar adına planlama çabasıdır.

2006 yılında, Stokholm'deki trafik sorununu çözmek üzere 'Ulaştırma Araştırmaları Merkezi'nden bir çalışan şu fikri ortaya atmıştır: 'Bu darboğazlarda sürücülerden bir ya da iki euro ücret almayı deneyelim.'

Araç sürücülerinin gerçekte bu oldukça düşük ücrete tepki vermeyecekleri beklenmiştir ancak, bu bedeller yoğun saatlerde arabaların %20'sinin ortadan kaybolması için yeterli olmuştur.

Sürücülerinin yüzde 20'si ortadan kaybolduğunda, onların bir şekilde hoşnutsuzluk duymuş olmaları gerektiği düşünülmüştür. Bunu tespit etmek üzere Eliasson ve arkadaşları geniş katılımlı anket çalışmaları gerçekleştirmişlerdir. Sonuçta bu %20'lik kitlenin kendilerini bilmediği ortaya çıkmıştır. Bazı nedenlerden dolayı sürücüler, eskiden beri gerçekten aynı yolu kullandıkları konusunda kendilerinden emindirler. Peki onların fikrini kim değiştirmiştir? Bir başka röportaj anketi yaparak, insanların neden fikirlerini değiştirdiklerini ve hangi grupların fikirlerini değiştirdikleri anlamaya çalışmıştır. Cevapların analizinden sonra, yarısından çoğunun fikirlerini değiştirmediklerine inandıkları ortaya çıktı. Aslında, hepsi sıkışıklık ücretlerini baştan beri sevdiklerinden emindiler. Bu demektir ki, son durumda ücretli hatlarda trafik % 20 azalmıştır ve sıkışıklık muazzam sayılarla azalmıştır ancak insanlar kendilerindeki bu değişikliğin farkında değiller ve onlar bundan baştan beri hoşlandıklarına içtenlikle inanmaktadırlar.

Bu örnekte insanlar dolaylı olarak (2 euro ücret ile) tetiklenerek yerel alışkanlıkları değiştirilmiş ve insanlar yaşadıkları bilişsel çelişkinin gerilimi nedeniyle değişen alışkanlıklarından memnun olmaya başlamışlardır.

Eliasson konuşmasını şöyle sonlandırır: Karmaşık sosyal problemleri çözmeye çalışırken dürtülerin gücü budur ve bunu yaptığımızda, nasıl uyum sağlayacaklarını insanlara söylemeye çalışmamalısınız. Onları sadece doğru yönde dürtmelisiniz. Bunu doğru şekilde yaparsanız insanlar bu değişimi sahipleneceklerdir.

Bu çalışmada, veri olan diğer girdilerin ışığında, Metrobüs sisteminin kullanımına ilişkin tahminler ve Çorum merkezi'nin ana arterlerini kullanmaktan vazgeçeceği düşünülen özel araç sürücülerinin sayısına ilişkin tahminler, Gazi ve İnönü caddelerinin girişlerine ve Saat kulesi civarına yerleştirilecek akıllı radar sistemlerinin projeye entegre edilmesine endekslenmiştir. Metrobüs kullanımı şehir sakinlerini toplu taşıma sistemine çekerken, akıllı radar sistemi toplu taşıma kullanmaya itmektedir. Şehir merkezine inen ve radarlara takılan

her araçtan kesilecek 2 ila 3 tl'lik bedelin, özel araç kullanıcılarının bilincinde yada bilinçaltında şu düşünsel süreci harekete geçireceği beklenmektedir: 'Acaba bu gün şehir merkezine inmek için gerçekten özel aracıma ihtiyacım var mı?' yada, 'Hafta boyunca alışverişlerimi ve diğer faaliyetlerimi nasıl organize edeyim ki, her gün şehir merkezine özel aracım ile inmiş olmayayım?' Belediye'nin Metrobüs sistemi lehine alacağı bir karar; hatta yalnızca önerilen metrobüs hattı boyunca uzanan alanlarda yol genişliklerini standart değerlerden daha geniş tutmaya yönelik alacağı bir karar, Çorum şehrinin geleceğinin daha yaşanabilir kılacaktır.

KAYNAKÇA

Baştürk, G., (2014), “Kent İçi Raylı Toplu Taşıma Sistemleri İncelemesi ve Dünya Örnekleri ile Karşılaştırılması”, Ulaştırma ve Haberleşme Uzmanlığı Tezi, Ankara

Jenks, M., Burgees, R., (2000), “Compact Cities”, Spon Press, London

Eliasson, J. (2012), <https://www.amara.org/en/videos/OS9itaNNPdIG/info/how-to-solve-traffic-jams>.

Tanış, M., Ögüt, K., S., (2007) “Orta Ölçekli Kentler için Toplu Taşıma Seçeneklerinin Teknik ve Mali Karşılaştırması”, 5. Kentsel Altyapı Ulusal Sempozyumu, Hatay, s. 132-146

EK

Aşağıdaki tabloda, 21 Mart ile 15 Nisan tarihleri arasındaki çeşitli zaman dilimlerinde, Binevler-Buhara-İkbal Kent bölgesinden şehir merkezine inen ve merkezden bu bölgeye çıkan araçlara ilişkin yapılan sayım ve ilgili detaylar, ayrıca merkezden dağılan toplu taşıma araçlarının doluluk oranları görülmektedir.

BUHARA'DAN MERKEZ'E									
Tarih	Saat	İkbal Kent Çıkışı	Tarih	Saat	İlim Yayma Çıkışı	Tarih	Saat	Carfour Çıkışı	
8 NİSAN CUMA 2016	7,47	48	28 MART PAZARTESİ	8,46	14	28 MART PAZARTESİ 2016	8,03	37	
	7,49	37		8,48	19		8,05	38	
	7,51	27		8,49	16		8,07	41	
	7,53	39 1 otbs (%40)		8,51	17		8,09	48 1 otbs (%80)	
	7,55	33		8,52	22		8,10	37	
	7,57	36		8,54	8		8,12	34 1 otbs (%80)	
	7,59	33		8,55	10		8,14	33 1 otbs (%30)	
	8,01	38		8,56	13		8,16	41	
	8,03	33		8,57	son		8,18	34	
	8,05	31		Toplam 119 araç			8,20	40	
	8,07	35		Dakikada 10,8 araç			8,22	64 1 otbs (%90)	
	8,09	30		9,05 68			8,25	44	
	8,11	32 1 otbs (%60)		9,11 30 1 otbs (%80)			8,27	24 1 otbs (%5)	
	8,14	31		9,14 30			8,28	31 1 otbs (%50)	
	8,16	38		9,17 44 2 otbs (%30)			8,30	16	
	8,18	son		9,22 30			8,31	11	
	Toplam 521 araç			9,26 30			8,32	28	
	Toplam 31 dak.			9,29 33 1 otbs (%80)			8,33	17	
Dakikada 16 araç		9,32 40 1 otbs (%15)		8,34	son				
		9,35 son 1 otbs (%40)		Toplam 618 araç					
		Toplam 305 araç		Dakikada 19,1 araç					
		Dakikada 10,1 araç		%75 1 kişi					
		%85 1 kişi		%20 2 kişi					
		%13 2 kişi		%5 3 ve +					
		%2 3 ve fazlası							

MERKEZ'DEN BUHARA'YA					DOLULUK ORANLARI					
Tari	Saat	İlim Yayma Çıkışı	Tari	Saat	Carfour Çıkışı	Merkez Otobüs Durağı Sayımı				
21 MART PAZARTESİ 2016	18,09	29	22 MART SALI 2016	20,15	43	27 Nisan Çarşamba/11.00-45				
	18,11	30		20,18	18	0,15				
	18,12	21		20,21	11	0,30				
	18,13	29		20,22	22	1 otbs (% 40)	0,40			
	18,15	19		20,25	12	0,20				
	18,16	17		20,26	10	0,4				
	18,18	26		20,28	8	0,12				
	18,19	21		20,29	7	0,2				
	18,20	30		1 otbs (% 20)	20,31	12	0,80 Buhara'ya			
	18,22	27			20,32	18	0,10			
	18,23	20			20,33	10	0,60 Mimar Sinan'a			
	18,24	29			20,34	son	0,20			
	18,26	27			Toplam 171 araç		0,17			
	18,27	26			Dakikada 9 araç		Ortalama Doluluk: 0,25			
	18,28	21		1 otbs (% 10)	MERKEZ SAYIMLARI					
	18,30	22			Tarih	Saat	Gazi Cad. Güneye doğru	Tarih	Saat	Gazi Cad. Güneye doğru
	18,31	22				18,50	28		18,39	37
	18,32	24				18,52	16		18,41	24
	18,34	18				18,54	22		18,44	16
	18,35	23			18,56	17		18,46	son	
18,36	19		22 NİSAN 2016	18,58	18	Toplam 77 araç / 7 dak				
18,38	22			19,00	28	Dakika'da 11 araç				
18,39	31			19,02	son	Otobüs ortalama doluluk: % 15				
18,40	19			Toplam 129 araç / 12 dak		27 NİSAN 2016	Saat	Gazi Cad. Kuzeye doğru		
18,41	24		Dakika'da 11 araç		18,46		50			
18,43	24		Otobüs ortalama doluluk: % 10		18,49		29			
18,44	son				18,51		20			
Toplam 620 araç					18,53		21			
Toplam 35 dakika					18,55		32			
Dakikada 17,2 araç					18,57		27			
					18,59		24			
					19,01	26				
					19,03	son				
					Toplam 229 araç / 17 dakika					
					Dakika'da 13,5 araç					
					Otobüs ortalama doluluk: % 10					

ULUSAL GAZETELERİN İNTERNET SİTELERİNDE ÇORUM TURİZMİ: İÇERİK ANALİZİNE DAYALI BİR DEĞERLENDİRME

Yusuf ORMANKIRAN¹
Ayhan BAŞÇI²
Ahmet AKNAR³

¹Öğr Gör., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO, yusufmankiran@hitit.edu.tr

²Öğr Gör., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO, ayhanbasci@hitit.edu.tr

³Öğr Gör., Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek YO, ahmetaknar@hitit.edu.tr

Özet

İletişim teknolojilerdeki hızlı gelişmeler kaçınılmaz olarak tanıtım faaliyetlerini de etkilemiş ve tanıtım temel işlevi olan duyurma çalışmasından çıkarak, toplumu inandırma ve çekebilme sanatı haline gelmiştir. Yazılı ve elektronik basında yer alan bir haber, kuşkusuz reklamdaki daha etkili ve inandırıcıdır. Böylece tanıtım yöntem ve tekniklerinde en önemli araç hatta silah, basın olarak adlandırılan yazılı ve elektronik basın olmaktadır. Gerek yazılı, gerekse elektronik basındaki okuma, dinleme ve izleme oranının artması tanıtım açısından son derece yararlıdır ve basının konumunu çok daha önemli hale getirmiştir. Bu noktadan hareketle bu araştırmada Çorum ili ile ilgili ulusal basında yer alan haberler incelenmiştir.

“Çorum Turizmi” ile ilgili haberlerin ulusal gazetelerin internet siteleri arşivlerindeki haber sayılarını tespit etmek ve bu haberlerin basına nasıl yansıdığını içerik analizi yönetimi ile ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu kapsamda uyarlanan ölçek doğrultusunda 259 haber araştırma kapsamına alınarak analize tabi tutulmuştur. Araştırma sonucunda; Turistik değerlerin ulusal gazetelerde yer alan haberlerin tonunun büyük çoğunlukla pozitif değere sahip olduğu görülmekte ve Hattuşaş’ın UNESCO listesinde olmasından dolayı değerinin ve öneminin ülke ve dünya çapında bilindiği düşünülerek, Çorum ile ilgili faaliyetlerde turistik bir değer vurgulanmak istendiğinde Hattuşaş ve Hitit Medeniyeti ile ilişkilendirilerek faaliyetlerin yapılmasının daha etkili olacağı sonuçlarına varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum Turizmi, Hattuşaş, Hitit, Alacahöyük,

Abstract

Increasing advances in communication technology has inevitably also affect the promotional activities. Thus, promotion, convince society Taking announce that the work has become the basic functions and be able to take art. A news in printed press and electronic press could be more attractive than advertising activities. Therefore, press is seen as the best attractive method for advertising methods and techniques. Increasing reading, writing and listening rates in both printed media and on electronic media is so useful for the aspect of advertising and it made more important to position of media. From this viewpoint, in this study, news, which printed in the national press, regarding to Çorum have been investigated.

"Corum Tourism" of the related articles in "national newspapers to determine the number of news websites and archives are intended to reveal how management is reflected in the content analysis of the news media. In this context the scale line tailored reports 259 were subjected to analysis according to the study. The results of the tourist value of the news in national newspapers seem to have positive values of the majority. Hattusa importance due to the UNESCO list is known worldwide. Corum is therefore to emphasize the value of tourist-related activities should be associated with the Hattusa and the Hittite civilization. Thus, it is thought that more effective results returned.

GİRİŞ

Turizm sektörü, dünyada en hızlı gelişen ve en dirençli ekonomik faaliyetlerden birini temsil etmektedir. Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) uluslararası turizm verilerine göre 2014 yılında 1.1 milyar kişi seyahat etmiştir. WTO'nun 2030 yılı tahminlerinde uluslararası turist varışlarının sürekli artarak 1.8 milyar kişiye ulaşacağı öngörülmüştür (UNWTO, Tourism Highligts, 2015) turizm sektörünün hızla gelişimini devam ettireceğini göstermektedir.

Turizm sektörü uluslararası ticarete hizmet ihracatının %30'unu, toplam ihracatın da %6'sını oluşturarak dünya çapında petrol, ilaç ve gıda sanayinden sonra dördüncü sıraya yerleşerek (UNWTO, Annual Report, 2014) 1.5 trilyon ABD doları seviyesine ulaşmıştır (UNWTO, Tourism Highligts, 2015).

Turizm sektörü sahip olduğu bu ekonomik potansiyel ile sadece doğrudan sektörde değil, aynı zamanda dolaylı olarak tarım, inşaat, imalat, el sanatları, finansal hizmetler veya bilgi ve iletişim teknolojileri gibi birçok farklı sektörde (T.20 Turizm Bakanları Toplantısı) çarpan etkisi ile farklı iş imkanları oluşturmaktadır. WTO'ya göre turizm sektörü, dünyadaki her on bir işten birini oluşturan emek yoğun bir sektördür (UNWTO, Tourism Highligts, 2015). Diğer taraftan özellikle gençlerin sektörde istihdam edilmesi, genç işsizlik oranlarını azaltmaktadır. Böylece turizm sektörü geçmişten günümüze istihdam yaratmada, ekonomik büyümede ve ülkelerin kalkınmasında çok önemli bir araç haline gelmiştir (T.20 Turizm Bakanları Toplantısı). Dünya barışına katkı sağlanması, insanlar ve uluslararası olumlu atmosfer oluşturması (Şahbaz ve Keskin, 2012), ülkelere gelir sağlanması, istihdam yaratması ve diğer sektörleri desteklemesi gibi temel katkıları; bu endüstriyi makro düzeyde vazgeçilmez kılmaktadır. Turizmin ülke ekonomilerine sağladığı katkılar ile ekonomik gelişimini henüz tamamlamamış ülkeler için ekonomik kalkınmanın bir gereği olarak kabul edilmesi, az ya da çok turistik çekiciliğe sahip ülkeleri turizmi geliştirme çabalarına yönlendirerek küresel anlamda bir rekabet ortamı oluşturmaktadır. Bu rekabette ön plana çıkarabilmek için önce kaliteli mal ve hizmet üretimi, sonra da üretilen mal ve hizmetin etkili bir şekilde pazarlanması ve tanıtılması gerekmektedir. Türkiye'nin dünya turizm hareketlerinden daha büyük bir pay alabilmesi için sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerleri en iyi şekilde tanıtması gerekmektedir (Akarsu, 2001).

Turizmde tanıtma potansiyel turistlerin yönelime çekilmesinde, bireylerde turistik ürün satın alma davranışı oluşturmada, ülke imajına olumlu katkı yapıp varsa olumsuzlukları ortadan kaldırmada kullanılan faaliyetler bütünüdür (Kozak, 1992, s. 20, Kastal, 2008, s. 35). Turistik tanıtma halkla ilişkiler, enformasyon, propaganda, reklam, satış tutundurma, duyurum, kişisel satış, lobi ve sponsorluk gibi çok çeşitli faaliyetleri kapsayan, çok yönlü, çok amaçlı ve çok büyük harcama gerektiren faaliyetler kullanılmaktadır.

Yaygın bir tanıma göre turizmde tanıtma, "gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında insanların ilgilerin bir ülkenin bölgenin veya turistik bir yönelimin mal ve hizmetleri üzerine çekmek için bilgi vermek, eğitmek, telkinde bulunmak, bellekte bir imaj yaratmak ve bir inanç meydana getirmek suretiyle turistik mal ve hizmetlerin satın alınmasını kolaylaştıran sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik bir çıkara yönelik etkinlik araç ve teknikleri içeren bir iletişim olayıdır" (Rızaoğlu, 2004: 73).

Temelde bir iletişim faaliyeti olan tanıtımda; bilgi teknolojilerini kullanılarak gerçekleştirilen iletişim araçları (e-posta, web, blog vb); göze ve kulağa hitap eden, multimedya teknolojilerini kullanan görsel-işitsel iletişim araçları (tv, sinema, radyo vb); elektrik, elektronik ve optik teknolojileri kullanarak gerçekleştirilen telekomünikasyon iletişim araçları (telefon, cep telefonu, fax, vb); basım - yayım araçları (gazete, dergi, afiş, el

ilanı, tabela, mektup, not, kitap, vb); eğlence, eğitim, gezi gibi etkinliklerin gerçekleştirildiği iletişim araçları (eğitim gezisi, tanıtım gezisi, fuar, event marketing konseri, defile, konferans vb) ve son olarak sanatsal iletişim araçları (dans, resim, müzik, şarkı, sergi, konser, tiyatro, defile, heykel, seramik, animasyon vb) gibi çok çeşitli araçlar kullanılmaktadır.

İletişim aracının seçiminde en önemli unsur, hedeflenen kitle tarafından görülecek, okunacak veya duyulacak olanları seçmektir. Hangi iletişim araçlarının hangi hedef kitlelere daha ağırlıklı olarak seslendikleri, hangi ülkelerde hangi toplumsal kesimlerin hangi iletişim araçlarından daha çok etkilendikleri bilinmelidir. Bunların bilinmesi iletişim aracının seçiminde önemli rol oynar (Avcıkurt, 2005, s.76).

Günümüzde tanıtım faaliyetleri herhangi bir eşya veya hizmeti bir şekilde kamuya duyurma çalışması olmaktan çıkmış, toplumu inandırma ve çekebilme sanatı haline gelmiştir (Casson, 2001, s. 7). Yazılı ve elektronik basında yer alan bir haber, kuşkusuz reklamdan daha etkili ve inandırıcıdır. Böylece tanıtım yöntem ve tekniklerinde en önemli araç hatta silah, basın olarak adlandırılan yazılı ve elektronik basın olmaktadır. Gerek yazılı, gerekse elektronik basındaki okuma, dinleme ve izleme oranının artması tanıtım açısından son derece yararlıdır ve basının konumunu çok daha önemli hale getirmiştir (Bülbül, 2000). Bu noktadan hareketle bu araştırmada Çorum ili ile ilgili ulusal basında yer alan haberler incelenmiştir.

1. YÖNTEM

İçerik analizi tekniklerinin ortak paydası, mesajların önceden hazırlanmış bir ölçek aracılığıyla analiz edilmesi sonucunda ortaya çıkan bulguları okuyucunun anlayabileceği biçimde düzenlenmesi ve yorumlanması amacı taşıyan bilimsel nitelikteki bir araştırma metodudur (Bilgin, 2006, s. 13; Başfıncı, 2008, s. 53; Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 227).

Araştırma kapsamında YAYSAT verilerine göre tezgah satışı sıralamasında ilk 4 içerisindeki (Hürriyet, Posta, Sözcü, Milliyet) gazetelerin internet sayfaları örneklem olarak alınmıştır. Ancak Sözcü Gazetesi'nin arşivine ulaşamadığı için Sözcü Gazetesi araştırma kapsamı dışında bırakılmıştır. Araştırmada Çorum turizmi ile ilgili tezgah satışı en çok olan gazetelerin internet siteleri arşivlerinden elde edilen haberler 7 başlık altında; yıllara göre haberlerin yayımlanma sayıları, haberin kapsamı, haberin sunumu, haberin konusu, haberin tonu ve haberde vurgulan konu ile ilgili özelliklerine göre sınıflandırılarak değerlendirilmiştir. Araştırmada Bayram, Ormankıran ve Akbulut tarafından 2014 yılında "Gazete internet sayfalarında engelli turizmi: İçerik analizine dayalı bir değerlendirme" isimli çalışmada geliştirilen ölçek Çorum turizmine uyarlanarak kullanılmıştır. Araştırmada Çorum Turizmi ile ilgili "Hattuşaş", "Alacahöyük", "Çorum Turizmi", "Boğazkale" ve "Hitit" anahtar kelimeleri ile toplam 2032 haber incelenmiş ve bu haberlerden anahtar kelimelerle ilgisi olan 259 haber değerlendirmeye alınmıştır. Araştırma 2 Şubat - 7 Mart 2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

2. AMAÇ

Bu çalışmanın temel amacı "Çorum Turizmi" ile ilgili haberlerin ulusal gazetelerin internet siteleri arşivlerindeki haber sayılarını tespit etmek ve bu haberlerin basına nasıl yansıdığını içerik analizi yönetimi ile ortaya koymaktır. Bu temel amaç ile birlikte 2006-2016 yılları arasında ulusal gazetelerin internet siteleri arşivinde Çorum Turizm ile ilgili haberlerin hangi kavramlar ve hangi konularla ön plana çıktığı da tespit edilmeye çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Gazetelerin internet sitelerinde yer alan Çorum turizmi ile ilgili haberlerin frekans analizinin yıllara göre dağılımı Tablo 1’de gösterilmektedir. Tablo 1 incelendiğinde en fazla haberin 2011 yılında %15,44 (40 haber) oran ile yayımlandığı; en az haberin ise %5,79 (15 haber) oran ile 2010 yılında yayımlandığı görülmektedir. 10 yıllık süre zarfında toplamda en çok haberin ise Hürriyet Gazetesi’nin internet sitesinde (163 haber) yayımlandığı tespit edilmiştir. Posta Gazetesi’nin internet sitesi arşivinde ise 2006 ile 2009 yılları arasında Çorum turizmiyle ilgili hiçbir habere yer verilmemesi dikkat çekmektedir.

Tablo 1: Yıllara Göre Haberlerin Yayımlanmasına Yönelik Frekans Analizi

Haberin Yayımlandığı Yıl	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
2006	12	7,36	6	8,22	-	-	18	6,95
2007	19	11,66	9	12,33	-	-	28	10,81
2008	14	8,59	7	9,59	-	-	21	8,11
2009	16	9,82	10	13,70	-	-	26	10,04
2010	10	6,13	4	5,48	1	4,35	15	5,79
2011	25	15,34	9	12,33	6	26,09	40	15,44
2012	21	12,88	5	6,85	9	39,13	35	13,51
2013	12	7,36	6	8,22	3	13,04	21	8,11
2014	14	8,59	6	8,22	2	8,70	22	8,49
2015	20	12,27	11	15,07	1	4,35	32	12,36
2016	-	-	-	-	1	4,35	1	0,39
Toplam	163	100	73	100	23	100	259	100

Tablo 2’de haberin kapsamı gösterilmektedir. Buna göre haberlerin %88,42’sinin olay-durum yazısı, % 11,58’inin ise köşe yazısı olarak yayımlandığı görülmektedir. Tablo 2 incelendiğinde en fazla olay-durum ve köşe yazısı haberleri Hürriyet Gazetesi’nin internet sitesinde, en az olay-durum yazısının Posta Gazetesi’nin internet sitesinde ve en az köşe yazısının Milliyet gazetesinin internet sitesinde yayımlandığı tespit edilmiştir.

Tablo 2: Haber Kapsamının Frekans Analizi

Haberin Kapsamı	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Olay-Durum	145	88,96	69	94,52	15	65,22	229	88,42
Köşe Yazısı	18	11,04	4	5,48	8	34,78	30	11,58
Toplam	163	100	73	100	23	100	259	100

Çorum turizmüne yönelik yapılan haberlerin sunumunda görsel kullanma durumları Tablo 3'te frekans analizi ile gösterilmiştir. 97 haberle Hürriyet Gazetesi haberin sunumunda en çok görsel kullanan gazete, 7 haberle Posta Gazetesi ise haberin sunumunda en az görsel kullanan gazete olduğu görülmüştür. Araştırmaya konu olan tüm gazetelerin görsel kullanma toplamları incelendiğinde ise yayımlanan haberlerin %47,1'inde (122) görsel kullanıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Haberlerin Sunumuna Yönelik Frekans Analizi

Haberin Sunumu	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Metin	66	40,49	55	75,34	16	69,57	137	52,90
Metin ve Görsel	97	59,51	18	24,66	7	30,43	122	47,10
Toplam	163	100	73	100	23	100	259	100

Haberlerin konusuna yönelik frekans analizi Tablo 4'de gösterilmiştir. Haber içerisinde en çok değinilen konu %18,87'lik oranla (87) Arkeoloji konusu olmuştur. Arkeoloji konusunu %15,40'lik oranla (71) Tanıtım, %6,72 (31) ile Kültür Turizmi, %6,07 (28) ile Tarih konuları izlemiştir. En az değinilen konular ise %0,22'lik oranla (1) inanç turizmi ve konferans konuları olmuştur.

Tablo 4: Haberlerin Konusuna Yönelik Frekans Analizi

Haberin Konusu	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Arkeoloji	47	22,6	29	15,9	11	15,7	87	18,9
Tanıtım	22	10,6	37	20,2	12	17,1	71	15,4
Kültür Turizmi	14	6,73	12	6,56	5	7,14	31	6,72
Tarih	5	2,4	19	10,4	4	5,71	28	6,07
UNESCO	8	3,85	19	10,4	-	-	27	5,86
Spor Organizasyonu	25	12	-	-	1	1,43	26	5,64
Gastronomi	14	6,73	5	2,73	4	5,71	23	4,99
Toplumsal Bilinç	-	-	17	9,29	6	8,57	23	4,99
Reconstruction	9	4,33	9	4,92	4	5,71	22	4,77
Tarihi Eser İadesi	7	3,37	9	4,92	4	5,71	20	4,34
Tarihi Eser Kaçakçılığı/ Kaçak Kazı	5	2,4	8	4,37	1	1,43	14	3,04
Gezi	8	3,85	6	3,28	-	-	14	3,04
Festival, Fuar, Sergi	11	5,29	1	0,55	2	2,86	14	3,04
Firma Faaliyetleri	1	0,48	4	2,19	6	8,57	11	2,39
Bisiklet/Trekking	7	3,37	-	-	4	5,71	11	2,39
Proje	6	2,88	3	1,64	1	1,43	10	2,17
Organizasyon	5	2,4	-	-	1	1,43	6	1,3
Karşılaştırma	-	-	1	0,55	3	4,29	4	0,87
Eko Turizm	2	0,96	1	0,55	1	1,43	4	0,87
Alt Yapı Problemleri	2	0,96	1	0,55	-	-	3	0,65

Haberin Konusu	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Turizm Sorunları	1	0,48	2	1,09	-	-	3	0,65
Marka Kent / Kent Sembolü	3	1,44	-	-	-	-	3	0,65
Av Turizmi	2	0,96	-	-	-	-	2	0,43
Sosyal Sorumluluk	2	0,96	-	-	-	-	2	0,43
İnanç Turizmi	1	0,48	-	-	-	-	1	0,22
Konferans	1	0,48	-	-	-	-	1	0,22
Toplam	208	100	183	100	70	100	461	100

Tablo 5’de Çorum Turizmi ile ilgili haberlerin tonu gösterilmiştir. Tablo 5’deki sonuçlara göre; Çorum turizmine yönelik haberlerin tonu %84,56 (219) ile pozitif olduğu görülmektedir. Nötr tonlu haberler ise %10,04 (26) ile ikinci sırada yer almaktadır. Negatif haberlerin tonu ise %5,41 (14)’dir. Buna göre; gazetelerde genellikle Çorum turizmi ile olumlu faaliyetlerin haber konusu yapıldığı söylenebilir.

Tablo 5: Çorum Turizm Haberlerinin Tonuna Yönelik Frekans Analizi

Haberin Tonu	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Pozitif	151	92,64	51	69,86	17	73,91	219	84,56
Negatif	10	6,13	4	5,48	-	-	14	5,41
Nötr	2	1,23	18	24,66	6	26,09	26	10,04
Toplam	163	100	73	100	23	100	59	100

Çorum turizmi ile ilgili haberlerde anahtar kelimelerin geçtiği yere yönelik yapılan frekans analizi Tablo 6’da gösterilmiştir. Buna göre; yapılan haberlerin %72,59’unun (188) haberin metni içerisinde geçtiği, %27,41’nin (71) haberin hem başlığı hem de metninde geçtiği tespit edilmiştir.

Tablo 6: Anahtar Kelimenin Geçtiği Yere Yönelik Frekans Analizi

Anahtar Kelimenin Geçtiği Yer	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Metin	128	78,53	45	61,64	15	65,22	188	72,59
Başlık / Metin	35	21,47	28	38,36	8	34,78	71	27,41
Toplam	163	100	73	100	23	100	259	100

Tablo 7’de Çorum Turizmi haberlerinde vurgulanan kelimeye yönelik yapılan frekans analizi gösterilmiştir. En çok vurgulanan %35,01 (125) ile Hitit kelimesi olmuştur. Bunu sırasıyla %17,93 (64) ile Hattuşaş kelimesi, %11,48 (41) ile Alacahöyük kelimesi, %10,92 (39) ile Çorum turizmi kelimesi izlemiştir. En az vurgulan ise %1,12 (4) ile Hitit Güneşi kelimesi olmuştur.

Tablo 7: Çorum Turizmi Haberlerinde Vurgulanan Kelimeye Yönelik Frekans Analizi

Vurgulanan Kelimeler	Hürriyet		Milliyet		Posta		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Hitit	70	33,02	46	38,98	9	33,33	125	35,01
Hattuşaş	28	13,21	31	26,27	5	18,52	64	17,93
Alacahöyük	22	10,38	13	11,02	6	22,22	41	11,48
Çorum	32	15,09	5	4,24	2	7,41	39	10,92
Boğazkale	16	7,55	13	11,02	-	-	29	8,12
Müze	11	5,19	8	6,78	3	11,11	22	6,16
Hitit Rallisi	14	6,60	-	-	1	3,70	15	4,20
Şapinuva	5	2,36	-	-	1	3,70	6	1,68
Leblebi	5	2,36	1	0,85	-	-	6	1,68
Kültürel Miras	6	2,83	-	-	-	-	6	1,68
Hitit Güneşi	3	1,42	1	0,85	-	-	4	1,12
Toplam	212	100	118	100	27	100	357	100

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çorum ili sahip olduğu tarihi ve kültürel turistik değerlerin çokluğuna rağmen yerli ve yabancı turistlerin yeterince ilgisini çekememektedir. Bu sorun yıllardır gerek kamu gerekse özel sektör temsilcileri ile il genelinde üzerinde tartışılan önemli bir konu olmuştur. Bir yerin turizm destinasyonu olarak adlandırılması, farkındalık yaratarak bilinirliğinin artması için insanları yönlendirme gücüne sahip çok önemli bir araç olan ulusal medya da yer alan haberlerin durumunu incelemeye değer bir konu olarak gündeme gelmiştir.

Araştırma ilgili gazetelerin internet sitelerinden elde edilen ve analize tabi tutulan 259 adet haberi içermektedir. Yıllara göre haberlerin yayımlanma sayısı incelendiğinde haberlerin yaklaşık %58' inin (161) 2011-2015 yılları arasında yayımlandığı görülmektedir. Haberlerin çoğunluğunun son beş yılda olması, Hitit ve gastronomi yürüyüş yollarının bu tarih aralığında hizmete açılması ve Hitit Sfenksinin Almanya'dan bu tarih aralıklarında getirilmesinin etkili olduğu söylenebilir. Ayrıca haber sayısında son 5 yılda bir artış eğilimi olsa da haberlerin ulusal gazetelerde yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Çorum ili kurum ve kuruluşları, Çorum ilinin tarihi ve kültürel turistik değerleri ile ilgili organizasyonlar yaparken ulusal basın da ilgisini çekebilecek, haber niteliği taşıyabilecek tarzda organizasyonlar yapılmasına özen göstermeleri gerekmektedir. Ulusal basında Çorum turizmi ile ilgili haberlerin sayısı ne kadar fazla olursa ilin turistik değerlerinin bilirliliği artacak ve bu sayede Çorum iline gelen turist sayısını artabilecektir.

Araştırma da ele alınan bir diğer haber değerlendirme özelliği olan haberin kapsamı incelendiğinde, haberlerin %88,42'sinin (229) olay – durum yazıları kapsamında olduğu görülmüştür. Köşe yazılarının ülke genelinde tanınan ve görüşlerinin önemsendiği kişiler tarafından kaleme alınıyor olmasından dolayı onların önerilerini dikkate alınmasına yönelik

bir eğilim olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Çorum turizmi ile ilgili yazılacak köşe yazılarının bir olay ve durum yazısına göre daha etkili olabileceği düşünülebilir. Bu yüzden köşe yazarları Çorum iline davet edilerek ön plana çıkarılması düşünülen turistik değerler tanıtılmalı ve bu değerlerin yazarlar tarafından kaleme alınması sağlanmalıdır.

Haberin sunumuna yönelik yapılan incelemede ise Çorum Turizmi ile ilgili haberlerin %52,90'ında (137) görsel kullanılmadığı, %47,10'unda (122) görsel kullanıldığı görülmüştür. İnsanların görsel unsurların kullanıldığı materyallerin diğerlerine göre akıllarında daha fazla kalma oranına sahip olduğu ve öğrenmede görsel unsurların önemi düşünüldüğünde, ulusal basında sunulan haberlerde görsel kullanmanın ilin bilinirliğini artırmada daha etkili bir yol olacağı söylenebilir. Bu sebeple haberlerde ilgi çekici görsel unsurların kullanılması ve haber niteliği taşıyan faaliyetlerde fotoğraf çekimlerinin insanlarda merak duygusu uyandıracak nitelikte yapılması gerektiği düşünülmektedir.

Gazete haberleri konusuna göre incelenmesinde arkeoloji, tanıtım, kültür turizmi, tarih, spor organizasyonlarının ağırlıklı olarak bahsedilen konular içerisinde olması, devletin, sivil toplum kuruluşlarının ve özel sektörün Çorum ilinin sahip olduğu turistik değerlerin bilinirliğinin artırılmasına yönelik ulusal basında haber niteliği taşıyan çalışmalar yaptıkları söylenebilir. Ancak yapılan haberlerde Çorum'daki diğer turizm türlerine ağırlık verilmediği görülmektedir.

Araştırmada Çorum turizmine yönelik analizde haberlerin çok büyük bir çoğunluğunun pozitif yönlü olduğu görülmüştür. Bu durum iki şekilde açıklanabilir; birincisi Çorum turizminde ya hiç problem olmadığı ya da çok az bir problemin olduğu ifade edilebilir. İkincisi Çorum turizminde karşılaşılan problemlerin ya medya da yer almadığı ya da haber niteliği taşımadığıdır. Birinci sonuç düşünüldüğünde Çorum turizm haberlerinin pozitif yönlü olmasından dolayı ziyaretçi sayısının da yüksek olması beklenmektedir. Ancak gelen turist sayısı beklenen düzeyin altında olduğundan, ikinci sonuç olan karşılaşılan problemlerin çeşitli nedenlerle ulusal basının dikkatini çekmedi ve haberlerde yer almadığı görüşünün ön plana çıktığı ifade edilebilir.

Çorum turizmi haberlerinde en çok vurgulanan kelime "Hitit" kelimesi olmuştur. Bu durumun Çorum'un Hitit kelimesiyle özleştiğinin bir göstergesi olduğu söylenebilir. Ayrıca, araştırmada, anahtar kelimenin geçtiği yere yönelik analizde kelimelerin büyük çoğunluğunun haber metninde geçtiği görülmüştür. Her ne kadar haber metninde Çorum turizmi ile ilgili bir bölüm olsa da haberin en dikkat çeken bölümü olan başlıkta anahtar kelimenin yeterince yer almadığı, anahtar kelimelerin geçtiği haberlerde başka destinasyonların ön planda olduğu söylenebilir. Haber metni içerisinde geçen haberlerin büyük bir çoğunluğunun Hattuşaş'ın UNESCO listesinde olmasının etkisiyle oluştuğu yapılan incelemede görülmüştür. Hattuşaş'ın UNESCO listesinde olmasının değerinin ve öneminin ülke ve dünya çapında bilindiği düşünülerek, Çorum ile ilgili faaliyetlerde turistik bir değer vurgulanmak isteniyorsa Hattuşaş ve Hitit Medeniyeti ile ilişkilendirilerek faaliyetlerin yapılmasının daha etkin sonuçlar doğuracağı söylenebilir.

Sonuç olarak, 2006-2016 yılları arasında 5 farklı anahtar kelime ile 3 farklı gazetenin internet sitelerinin arşivlerinde tarama yapılmış, anahtar kelimelerle ilgili 2032 haber taranmış ve Çorum turizmi ile ilgili 259 habere rastlanmıştır. Çorum'un tarihi ve kültürel önemi göz önüne alındığında 10 yıllık bir süreçte çıkan haber sayısının yetersiz olduğu ifade edilebilir. Pozitif yönlü gazete haberlerinin tanıtımındaki etkisi düşünüldüğünde, Çorum turizmini tanıtıcı, haber niteliği olan çalışmaların yapılması ve bu çalışmaların ulusal basına görsel içerikle etkili bir şekilde sunulması pozitif yönlü haberlerin sayısını arttıracak gibi Çorum turizminin bilinirliği üzerinde de önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Akarsu, E. N. (2001). Turistik Tanıtma Amaçlı Uluslararası Düzeyde Verilen Reklamların Turistler Üzerindeki Etkisinin Araştırılması. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Avcıkurt, C.(2005). Turizmde Tanıtma ve Satış Geliştirme. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Başfıncı Şahin, Ç. (2008). Bir Pazarlama İletişim Medyası Olarak Web Ortamında İçerik Analizi Yapmanın Güçlükleri Ve Olası Çözüm Önerileri. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi 19(61):52-71.
- Bayram, A.T., Ormankıran, Y. ve Akbulut, M.C. (2014). Gazete İnternet Sayfalarında Engelli Turizmi: İçerik Analizine Dayalı Bir Değerlendirme. 15. Ulusal Turizm Kongresinde Sunulmuş Bildiri.
- Bilgin, N. (2006). Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. (2. Baskı). Siyasal Kitabevi: Ankara.
- Bülbül, A.R. (2000). Halkla İlişkiler ve Tanıtım. Ankara: Nobel Yayınları.
- Casson, H. N. (2001). Tanıtım ve Reklam Sanatı. İstanbul: Toker Yayınları.
- Rızaoğlu, B. (2004). Turizmde Tanıtma. Ankara: Detay Yayınları.
- Şahbaz, R.P. ve Keskin, E. (2012). Tanıtım Faaliyetlerinin Turistik Bölge Seçimine Etkisi: Kapadokya Bölgesini Ziyaret Eden Japon Turistlere Yönelik Bir Araştırma. İşletme Araştırmaları Dergisi. 4 (3), 97-117.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (8. Baskı) Seçkin Yayınları: Ankara.

ÇORUM'DAN GÖÇ ve ÇORUMLU ÂŞIKLARIN ŞİİRİNE YANSIMASI

Prof. Dr. İsmet ÇETİN

ÖZET

Dünyadaki gelişmeler yaşadığımız coğrafyada da mutlaka hissedilecektir. Sanayileşmenin başlamasıyla birlikte tarım ve hayvancılığa dayalı ekonomik yapı ve bu yapıya bağlı insan/toplum yerleşimi değişmiştir. Daha çok idarî, askerî ve ticarî alanda faaliyet gösteren toplumların yaşadığı şehir merkezleri zamanla sanayi merkezi olmuşlardır. Ticaret ve sanayi merkezlerinin dışında kalan büyük kitleler bu değişime paralel olarak yer değiştirmiş, tarım ve hayvancılığa dayalı bölgelerden sanayi bölgelerine akmaya başlamışlardır.

Türkiye'de özellikle I. Dünya Savaşı'ndan sonra ticaret merkezi olan büyük yerleşim merkezleri sanayi merkezi olmaya evrilmiş ve bu süreçte yoğun göç hareketliliğini maruz kalmıştır. Çorum da bu hareketlilikten etkilenen, hatta Türkiye'de çok göç veren merkezlerden biri olmuştur.

İnsan hayatında olup bitenleri, geçmiş tecrübeler ve geleceğe dair tasavvurları kendine konu edinen edebiyat alanı, göçü de konu edinmiştir. Özellikle teşekkül ettiği andan itibaren geleneğin gereği olarak hareketliliği, seyahat ve göçü yaşayan; yaşadığını işleyen âşık tarzı edebiyat geleneği Çorum'dan olan göçleri, göç sonuçlarını, göçün getirdiği kırgınlık ve yılgınlıkları; gurbet ve gurbette gariplikler ile gariplikten kurtulmak için yapılması gerekenleri, dayanışma ve bunun için kimliğin korunmasındaki endişe ve çabaları sıkça işlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Âşık Şiiri, Çorum ve Göç.

IMMIGRATION FROM ÇORUM and REFLECTION OF POET-SINGERS OF ÇORUM ON POETRY

Abstract

Developments in the world would absolutely be felt in the geography we live in. Together with the industrialization, economic structure based on agriculture and husbandry and people/society settlement based on this structure have also changed. City centers where society that is rather active in administrative, military and commercial field have become industrial centers in time. Large masses apart from commercial and industrial centers have shifted place parallel to this change from regions based on agriculture and husbandry to industrial regions.

Big settlement centers which have become trade centers in Turkey especially after the I. World War evolved to become industry center and in this process exposed to intensive immigrating mobility. Çorum has also be influenced from this mobility and even it has become one of the centers in Turkey where intensive immigration are observed.

The field of literature which grounds on people's life, past experiences and thoughts about future has also dealt with immigration. Especially the tradition of poet-singer literature which lives mobility, travelling and immigration and deals with these issues as the necessity of tradition since the moment it takes place has discussed immigrations from Çorum, immigration problems, resentment and fatigue of immigration; peculiarities at abroad and things to do to get rid of these peculiarities, solidarity and worries and efforts in protecting the identity for solidarity.

Keywords: Immigration, Poet-singer poetry, Çorum and Immigration.

Çorum, Osmanlı döneminde Anadolu'nun karayolu sistemi içinde hâkim noktada olmamıştır. Ticaret yolları üzerinde olmayan Çorum, ticari hayattan da mahalli pazar kenti özelliği göstermektedir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Samsun limanındaki ticari faaliyetlerden İç Anadolu bağlantı yolu güzergâhında olması münasebetiyle Çorum'da ekonomik faaliyetler canlılık kazanmıştır. 1950'li yıllardan itibaren konumu itibariyle uğrak yeri olan Çorum, 18. Yüzyıla kadar dericilik ve tarım aletlerinin yapımında lider durumdayken, 19. Yüzyıldan sonra bu özelliğini yitirmiştir.

Bölgenin hayvan varlığı ve Kızılırmak vadisindeki verimli araziler, Çorum'daki dokumacılık sektörünün 1940'lı yıllara kadar sürmesini sağlamış, işlenmiş bakırcılık iş kolunda oldukça ileri olan Çorum, 19. Yüzyılda Tokat'ta bulunan haddahanelerin kapanmasıyla birlikte bu sektörden de çekilmiştir. Devletin tarım politikalarına bağlı olsa gerek ki, Çorum ve çevresinde tarım alanlarının çoğalması tarım aletleri yapımında önemli ekonomik katkı sağlamıştır. Ancak Batıda gelişen sanayi sektörü, Osmanlı Devleti'nin tümünü, dolayısıyla Çorum'u da etkilemiş küçük ölçekli el beceri ve emeğine dayalı sektörler, yerini ucuz. Batı'dan gelen sanayii mallarına bırakmıştır. Dolayısıyla Çorum ekonomisi de gerilemiştir.

Cumhuriyet Döneminde Çorum, Türkiye'nin genel manzarasıyla benzerlik göstermektedir. Türkiye'de, 1927 sanayi sayımı sonuçlarına göre, 65.245 endüstri tesisi bulunmakta ve bu tesislerde 256.855 kişi çalışmaktadır. Aynı sanayi sayımı sonucuna göre, Çorum ilinde 1.182 işletmede 5.308 kişi çalışmaktadır. İlde işletme başına ortalama 4,4 işçi düşmektedir. Bu da bize Çorum ilindeki işletmelerin 1927 yılında ne kadar küçük ölçekte olduğunu gösterir. İşletme sayısı bakımından en büyük sektör 489 işletme (%41,4) ile tarım ürünlerini işleyen endüstri kolludur. Onu 267 işletmeyle (%22,6) maden ve maden işletmesi endüstrisi ile makine imalatı endüstrisi izlemektedir. Dokuma sektöründe ise 180 işletme (%15,2) bulunmaktadır (Çizelge 1; Şekil 3). Bunlar genellikle ev tezgâhları şeklindeki işletmelerdir.

Çizelge 1. 1927 Sanayi sayımında Çorum ilinde endüstri kollarına göre işyeri ve çalışanlar sayısı

Endüstri kolları	İşyeri sayısı	%	Çalışan sayısı	%
Maden çıkarımı	11	0,9	3.022	56,9
Tarıma dayalı endüstrisi	489	41,4	939	17,7
Dokuma endüstrisi	180	15,2	296	5,6
Ağaç ürünleri endüstrisi	170	14,4	315	5,9
İnşaat endüstrisi	51	4,4	144	2,7
Maden ve maden işletmesi ile makine imalatı endüstrisi	267	22,6	561	10,6
Kağıt ve basım endüstrisi	1	0,1	10	0,2
Kimya endüstrisi	8	0,6	11	0,2
Diğer endüstri dalları	5	0,4	10	0,2
Toplam	1.182	100,0	0 5.308	100,0
(Yılmaz 2002)				

Çorum'un ekonomik yapısının Türkiye'nin genel ekonomik yapısından ayrı düşünmek mümkün değildir. Cumhuriyetin kuruluş döneminden itibaren tarım ve hayvancı toplumunun gerektirdiği politikaların uygulandığı Çorum'da II. Dünya savaşı sonrası Batı Bloku içinde yer almaya amaç edinen Türkiye, buranın endüstriyel gelişimi ne takip edecektir. Dolayısıyla gelişen sanayi, tarım ve hayvancılıkla sanayi sektöründen faydalanmak söz konusu olacaktır. Ancak dünya ve Türkiye'deki gelişmeler maalesef yurt sathındaki gibi ilk başlarda Çorum'da da hissedilmez. Şehir ancak kendine yetecek miktarda üretim yapar. Hatta 1940'tan önce yapılanların üzerine yeni yatırımlar yapılmaz. Resmî istatistik verileri bu manzarayı gözler önüne sermektedir:

Endüstri grupları	Toplam	1940 Öncesi	1940-1944	1945- 1946	1950-1954	1955-1959	1960-1963	Bilinmeyen
Gıda maddeleri endüstrisi	7	2	-	-	-	2	2	1
Dokuma endüstrisi	1	-	1	-	-	-	-	-
Metal dışı madenlerden mamul eşya imali	4	-	-	-	1	2	1	-
Madeni eşya imali	1	-	-	-	1	-	-	-
Toplam	13	2	1	-	2	4	3	1
Devlet	1	-	-	-	1	-	-	-
Özel	12	2	1	-	1	4	3	-

Uzun bir zaman sonra, 1998 yılında Çorum ilinde bulunan sanayi kuruluşlarında gözle görünür bir artış olmadığı gibi artan nüfus oranına göre azalma olmuştur.

Sektörler	İşletme S.	Oranı (%)	İşçi S.	Oranı (%)
Tuğla ve Kiremit Sanayi	43	25	2780	35,4
Makine Sanayi	44	25,6	894	11,14
Gıda sanayi	38	22,1	1072	13,4
Oto Yan Sanayi	8	4,65	174	
Konfeksiyon	7	4,07	722	9,19
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	6	3,49	1118	14,2
Diğer	26	15,1	1093	13,9
Toplam	172	100	7853	100
(Şahin,2001:31)				

Sanayileşen Türkiye’de sanayi sektöründen yeterli payı alamayan Çorum nüfusu, sanayi merkezlerine taşınmak zorunda kalmıştır. Çorum’dan başka illere yapılan göçlerin en önemli nedenlerinden biri budur. Kamu yatırımlarının azlığı, özel sektörün ancak 1980’li yıllardan sonra yatırım yapmaya başlaması, bir nebze de olsa göçün yavaşlamasını sağlamış olsa bile durduramamıştır. 2000’li yıllarda baş gösteren ekonomik kriz de Çorum’da göçü tetikleyen unsurlardan biridir.

Göçün bir başka nedeni de tarım sektöründeki yetersizliktir. Sanayileşme yönünde çaba sarf eden Türkiye’de sanayi yatırımlarından yeterli payı alamayan Çorum’da tarım alanlarının yetersiz ve özellikle tarım teknolojisinin kullanılmaması, Türkiye’nin tarım toplum yapısından sanayii toplum yapısına geçmesi göçün nedenlerindedir. Aşağıdaki tablo, belirtilen yıllarda, tarımsal faaliyet yapılan alan, üretimi yapılan tarım ürünü hakkında bir fikir vermektedir.

Tarım

İşlenen tarım alanı									
Yıl	Toplam Ekilen tarım alanı	Toplam	Ekilen	Nada s	Sebz e	Topla m	Meyveler, içecek ve baharat	Bağ	Yem Bitkileri
2002	614 918	602 410	473 450	115 674	13 286	12 508	2 904	9 604	3 063
2003	601 196	588 615	463 359	112 848	12 408	12 581	2 988	9 593	2 967
2004	602 991	591 076	457 218	121 759	12 099	11 915	2 822	9 093	7 55
2005	602 752	591 111	453 048	126 766	11 297	11 641	2 798	8 843	8 269
2006	587 249	575 652	438 897	125 530	11 225	11 597	2 812	8 785	10 107
2007	577 389	565 836	430 018	125 007	10 811	11 553	2 868	8 685	20 383
2008	566 388	554 736	414 020	130 387	10 329	11 652	2 869	8 783	12 081
2009	562 516	551 151	382 440	160 130	8 580	11 366	2 698	8 668	8 72
TUİK (2011)									

Çorum'da sınırlı tarım alanında ve yine sınırla yapılan ürünlerin üretim değeri de sınırlı olacaktır. Dolayısıyla yetersiz tarım alanı ve yetiştirilen ürün, bu sektörde işleyen insanlara yetmeyecek ve sonuç olarak göçü getirecektir.

Tarımsal Ürün Ekonomik Girdileri

Tarımsal üretim değeri			
Yıl	Bitkisel üretim değeri	Canlı hayvanlar değeri	Hayvansal ürünler değeri
2002	394 455	115 038	128 418
2003	407 977	161 530	216 170
2004	611 108	215 608	266 854
2005	583 446	270 390	247 593
2006	398 143	309 463	268 349
2007	518 006	331 234	342 866
2008	754 148	367 193	414 395
2009	708 609	413 528	423 927
TUİK (2011)			

Çorum İlinde yaşayan nüfusun faaliyet alanı dikkate alındığında, diğer sektörel alanlar ile tarım sektörü arasındaki fark da gösterecektir ki, sanayi toplumunda tarım sektöründe çalışan nüfusun fazlalığı alanda gelişmeyi engelleyen, dolayısıyla göçü mecbur kılan bir yapıdır.

	Toplam	Tarım	%	Endüstri	%	Hizmet	%
İl Toplamı	247 176	167 114	67,7	28 986	11,7	51 049	20,6
Merkez ilçe	39 105	1 357	3,4	12 974	33,2	24 774	63,4
Alaca	4382	735	16,8	993	22,7	2 654	60,5
Bayat	1369	144	10,5	891	24,4	891	65,1
Bogazkale	371	72	19,4	261	10,2	261	70,4
Dodurga	610	71	11,6	332	33,9	332	54,5
İsklüp	4 014	305	7,6	2 506	30,0	2 506	62,4
Kargı	1392	240	17,2	770	27,4	770	55,4
Laçın	485	88	18,1	180	44,7	180	37,2
Mecitözü	1499	596	39,8	741	10,4	747	49,8
Oğuzlar	751	181	24,1	401	22,5	401	53,4
Ortaköy	532	117	22,0	344	13,3	344	64,7
Osmancık	7121	974	13,7	3 378	38,9	3 378	47,4
Sungurlu	7120	788	9,7	4 648	25,1	4 648	65,2
Uğurludağ	1086	459	42,3	485	13,1	485	44,6

(Şahin-Mutlu 2008:1483)

Sağlık alanında Türkiye ortalamasının altında hizmet verilmesi Çorum'un dışarıya gitmesine sebep olmaktadır.

Çorum sağlık İstatistik			
	Hastahane Sayısı	Yatak Sayısı	Sağlık Personeli
Türkiye/2004	1175	171888	246435
2004	16	1634	2021
2005	16	1697	2168
2006	16	1697	2171
Türkiye/2007	1276	184 983	
2007	16	1827	
Türkiye 2012	1483	200 072	
2012	16	1467	4125
TUİK, Bölgesel Göstergeler 2010, TR83 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya ve 13 göstergeleri			

Yukarıdaki tablo, sağlık hizmetlerindeki artışın Türkiye'nin gerisinde olduğunu göstermektedir. Buna sebep, küçük yerleşim birimlerinde sağlık yatırımlarının yapılmaması, mevcut sağlık kuruluşlarının yatak sayısının artırılması suretiyle çözüm bulunmasıdır.

Sağlık alanındaki bu yapı da göçü tetikleyen unsurlardan biri olarak dikkatlerden kaçmamalıdır.

Çorum Ortaöğretim Kurumları

Yılı	Genel			Mesleki ve Teknik Eğitim		
	Okul	Öğretmen	Öğrenci	Okul	Öğretmen	Öğrenci
2002/'03	26	733	17 232	38	656	7 899
2003/'04	26	744	16 411	40	748	8 236
2004/'05	24	881	15 642	38	793	8 249
2005/'06	28	978	16 741	38	844	8 537
2006/'07	31	988	17 003	40	839	8 965
2007/'08	32	966	15 276	41	793	8 785
2008/'09	35	918	16 273	41	796	11 123
2009/'10	35	931	16 890	44	886	13 391
2010/'11	38	971	17 632	45	911	15 710
2011/'12	37	1007	17832	49	945	15354
2012/'13	37	974	18041	52	1118	16 634
2013/'14	33	1041	20017	62	1345	17385
TÜİK, Seçilmiş Göstergelerle Çorum, 2010 ve 2013						

2008-2009 yılı itibariyle hem eğitim kurumu/okul hem öğrenci ve öğretmen sayısında gözle görünür bir artış bulunmaktadır. Buna sebep Çorum'dan olan göçlerin yapılan yeni yatırımlar ve özellikle 12 yıllık mecburi eğitim politikalarının uygulanmasıdır.

Ancak dikkatlerden kaçmaması gereken asıl konu kimi az sayıda da olsa 4 okulun kapanmış olması.

Çorum'un bu yapısı eğitim, sağlık; ulaşım gibi temel altyapı hizmetlerinin gitmemesi; dolayısıyla Çorum il merkezi ile ana ulaşım yol güzergahları ve bunlara yakın yerlerde bulunmayan yerleşim birimlerine hizmetler ile bu hizmet sektöründe çalışanların gönülsüz gitmeleri hizmeti aksatmaktadır. Toplum hizmetten yararlanmak için daha büyük yerleşim birimlerine yönelmekte ve bu alanları boşaltmaktadırlar.

Çorum Nüfus Hareketliliği:

Çorum ili nüfusu, Cumhuriyet döneminin ilk sayımı olan 1927 yılından itibaren Türkiye'deki nüfus artışına göre bir artış göstermemiştir. "1927 yapılan ilk nüfus sayımı sonuçlarına göre, il genelinde 247 602 kişi yaşamaktadır. Bu sayı 1940 yılında 302 745'e, 1950 yılında 341 353'e, 1960 yılında 446 389'a, 1970 yılında 518 366'ya, 1980 yılında 517

831'e, 1990'da 610 065'e çıkmıştır. 2000 yılında ise il nüfusu bir miktar azalarak 597 065 kişiye düşmüştür. 1927-2000 yılları arasındaki 73 yıllık dönemde, Çorum ili nüfusu % 140,8 oranında büyümüştür. Aynı dönemde Türkiye nüfusu ise % 397,1 oranında büyümüştür.” (Şahin-Mutlu 2008:1475)

Yıllık nüfus artış hızı (%)								
	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Türkiye Geneli	13,1	14,5	15,9	13,5	12,0	13,7	13,3	13,4
Çorum	-8,0	-8,7	-9,8	-1,5	-8,6	4,0	-9,2	-3,9

Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, 2007-2015

2007-2015 yılları arasında Türkiye ve Çorum'da nüfus artış hızı.(TİK Verileri)

Yukarıda gösterilen nüfus artış oranları Türkiye genelindeki nüfus artışına paralel bir artış göstermemektedir. Buna sebep Çorum'dan Çorum dışına olan göçlerle Çorum'a başka yerlerden olan göçlerdeki oransızlıktır.

Zorunlu olsun veya olmasın Çorum'dan göçler, birinci derecede sanayi kuruluşlarının olduğu kentler ile kamu bürokrasinde istihdamın çok olduğu kentlere olmaktadır. Çorum'dan göçlerin bir başka özelliği de Çorum'dan ayrılanların gittikleri yerlerle ilişkilerini kesmemeleri, kandaş toplum olmanın getirdiği kültürel yapı ile kan akrabalığı ve kan bağına dayanmayan başta hemşehrilik olmak üzere arkadaşlık, yârenlik gibi birliktelikler korunmaktadır. Bu bağlar sebebiyle göçler çoğunlukla Çorum'un komşu illerine olmaktadır.

Çorum'da il dışına yönelik göç en yoğun olarak 1965-1970 döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde diğer illerden gelen 15 000 kişiye karşılık, 44 000 kişi il dışına göç etmiştir. Çorum ili 1960'lı yıllarda sonra, yurtdışına yönelik göç hareketinin yoğun yaşandığı illerden biri olmuştur. Nitekim 1964-1977 yılları arasında Çorum ilinden 7.643 kişi yurtdışına göç etmiştir. Yurtdışına göçün en yoğun olduğu 1973 yılında 2 616 kişi yurtdışına gitmiştir (Karaaslan, 1995:92'dan Şahin-Mutlu,2008:1484). Bir fikir vermesi için 2007-2014 yılları arasında Çorum'dan olan göçler aşağıda gösterilmiştir.

2008-2013 yılları Çorum'un aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı.

ÇORUM	ADNKS	Aldığı göç	Verdiği göç	Net göç	Net göç
2008-2009	540 704	13 672	22 699	- 9 027	-16,56
2009-2010	535 405	14 462	22 860	- 8 398	-1b,b6
2010-2011	534 578	15 174	22 441	- 7 267	-13,b0
2011-2012	529 975	13 289	20 610	- 7 321	-13,72
2012-2013	532 080	17 073	21 460	-4 387	-8.21

TUİK, SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE ÇORUM 2013

Çorum'dan Göç Edilen Merkezler

Yıllar	En çok göç verilen 5 il	En çok göç verilen 5 ile gidenler
2007-2008	1-Ankara	11.698
	2-İstanbul	3.257
	3-İzmir	832
	4-Antalya	668
	5-Amasya	602
2008-2009	1-Ankara	10.028
	2-İstanbul	3.272
	3-İzmir	717
	4-Amasya	693
	5-Samsun	628
2009-2010	1-Ankara	9.629
	2-İstanbul	3.291
	3-Samsun	709
	4-Antalya	680
	5-İzmir	625
2010-	1-Ankara	8.861
	2-İstanbul	3.273

2011	3-İzmir	696
	4-Antalya	621
	5-Samsun	610
2011-2012	1-Ankara	8.033
	2-İstanbul	2.766
	3-Samsun	736
	4-İzmir	644
	5- Antalya	600
2012-2013	1-Ankara	8.300
	2-İstanbul	2.694
	3-İzmir	713
	4-Samsun	704
	5-Amasya	635
2013-2014	1-Ankara	9.720
	2-İstanbul	3.177
	3-Samsun	908
	4-Amasya	760
	5-İzmir	698

Kaynak: TÜİK, ADNKS

(Çoban 2016:23)

Aşağıda gösterilen nüfus artış oranları Türkiye genelindeki nüfus artışına paralel bir artış göstermemektedir. Buna sebep Çorum'dan Çorum dışına olan göçlerle Çorum'a başka yerlerden olan göçlerdeki oransızlıktır.

Yıllık nüfus artış hızı (%)								
	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	2012-2013	2013-2014	2014-2015
Türkiye Geneli	13,1	14,5	15,9	13,5	12,0	13,7	13,3	13,4
Çorum	-8,0	-8,7	-9,8	-1,5	-8,6	4,0	-9,2	-3,9

TÜİK,Kaynak: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçları, 2007-2015

Çorum Şehirleşme Oranı:

Büyük şehir, kültür merkezi ve sanayi çevreleri dışında olan ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayalı kır kesiminden olan göçlerin sebebi şehir/kent ve çevresinin çekiciliği, buna karşılık imkansızlıklarla dolu olan kır kesimin iticiliğidir. Şehir hayatının ekonomik, eğitim, sağlık imkânlarının kişiye refah sağladığını ifade eden Sağlam, kırın iticiliği ise, tarımda makineleşme sonucu açığa çıkan işgücü, toprağın aşın parçalanması, kan davaları gibi olumsuzluklara bağlar (Sağlam, 2006). Çorum şehir merkezi dışında kalan yerleşim birimlerinin tarım ve hayvancılığa bağlı olması münasebetiyle birinci derecede şehir merkezi cazibe merkezi durumuna gelmiştir. . Bir yanda nüfusun giderek artması, bu nüfus artışının zıddına tarım arazilerinin küçülmesi, Çorum il merkezine göçlerin artmasına sebep olmuştur. Şehrin sunduğu imkânlardan yararlanmak isteyen kır kesimi insanı bu merkeze göç etmeye

başlamasına rağmen Türkiye ortalamasının altında bir şehirleşmenin yaşandığı gözden uzak tutulmamalıdır.

Yıl	Türkiye		Toplam	Şehirli	Köylü	
	Çorum					
1965	Türkiye		31.391.421	10.805.817	20.585.604	
	Çorum		485.567	97.032	388.535	
1970	Türkiye		35.605.176	13.691.101	21.914.075	
	Çorum		518.366	124.283	394.083	
1975	Türkiye		40.347.719	16.869.068	23.478.651	
	Çorum		547.580	145.969	401.611	
1980	Türkiye		44.736.957	19.645.007	25.091.950	
	Çorum		571.831	167.273	404.558	
1985	Türkiye		50664458	26.865.757	23.798.701	
	Çorum		599.204	200.431	398.773	
1990	Türkiye		56.473.035	33.326.351	23.146.684	
	Çorum		609.863	253.804	356.059	
2000	Türkiye		67.803.927	44.006.184	23.797.743	
	Çorum		597.065	311.897	285.168	Köy/Şehir Oranı
2011	Türkiye		75 627 384	58 448 431	17 178 953	23,2
	Çorum		534588	369 163	162 917	32,4
2013	Türkiye		76 667 864	70 034 413	6 633 451	8,7
	Çorum		532 080	369 163	162 917	30,6

Bu ve başka veriler dikkate alındığında Çorum'da kentleşme, bölge içinde nisbi olarak yüksek ise de, ülkenin genel kentleşme eğilimi ile sahip olduğu kaynak potansiyeline göre gecikmiştir (Polat,1995:18;Şahin-Mutlu 2008:1478). Çorum'un kentleşme bakımından ileride olmasına rağmen merkez dışındaki yerleşim birimlerinin etkisi ile Türkiye genelinde arka sıralardadır.

...Ve Şiir

Daha iyi bir hayat kurabilmek, gelecek nesillere refah içinde yaşayabilecekleri istikbal temin etmek için doğup büyüdükleri yerlerden ayrılmak zorunda kalan kişi, sebebi ne olursa olsun bir parçasını ayrıldığı yerde bırakır. Hatıraları, akraba ve akranlarıyla orada kalır. Gittiği yerde uzun zaman iğreti durur ve kendisini ifade ederken memleketini söyler. Yeni tanıdıklarına nereli, hatta neresinden oldukları sorulur. Doğulan yerden ayrılmalar, baba ocağından da ayrılmak anlamına gelir. Baba ocağından ayrılmak neslin devamına katkı sağlamamak olmalı ki kişi kendisini kimsesiz, garip hisseder. Onun bu kimsesizliği gurbette daha da belirginleşir.

Kimi zaman kaçmak, kimi zaman statü kazanmak, kimi zaman ayrıldığı yerde hayata yeniden başlamak için ekonomik kaynak bulma düşüncesiyle gidilir. Gidişler hüznü, hüznü olduğu kadar cesurandır. Zira gidenler yeni hayatlarındaki sonucu bilmez, sadece tahmin ederler. Temenniler, ümitler olumludur. Ancak gidişler hüznüdür.

Ozan Yusuf Polatoğlu, bey olmak için bir meçhule yelken açar ve Almanya'ya gider. Bildiği şey Almanya'ya gittiğidir. Orada ne olacağı, ne yapacağı, nasıl bir hayat kuracağına dair bilgisi yoktur.

Fakir giden oluyor bey
Orayı övdüler epey..
Şimdilik bildiğim tek şey
Almanya'ya gidiyorum..

Ali Akbaş Almanya yolculuğunu anlatırken tarihle yüzleşir, Avrupa'daki Türk imajını dün fethedenlerin nasıl tren istasyonlarında varlıklarından birşeyler kaybederek gittiklerini anlatır:

Sirkeci'den tren gider,
Varım yoğum törem gider,
Tuna bizden utanır, biz Tuna'dan,
Yüzüne kapatır ellerini.
Aldırma be Tuna'm,
Yiğit çıplak doğar anadan.
...

Sirkeci'den tren gider,
Bir yaldızlı Kur'an gider,
Su serperler ya gidenlerin ardında,
Dün askere Hint'e, Yemen'e,
Bugün ekmeğe, yaban ellerine,
Dönmezler ya andan.

Türkiye'den Almanya'ya 1961 yılından itibaren ekonomik, 1980 yılında sonra da politik sebeplerle göçler olmuştur. Özellikle 1961 yılından itibaren Türkiye'nin işsizlik problemine çözüm ve döviz girdisinin sağlanması, Almanya'nın da çökmüş olan alt yapısının tesisi ve iş gücüne olan ihtiyacı karşılamak için 31 Ekim 1961 tarihinde iki ülke arasında "İş Gücü Anlaşması" imzalanmış, bundan sonra da Türkiye'den Almanya'ya süratli bir iş gücü göçü olmuştur. Araştırmacılar iki ülkenin vardığı mutabakat dolayısıyla bu göçü "gönüllülük esasına bağlı göç" olarak kabul etseler (Adıgüzel,2008:9-17) bile kanaatimize göre gönüllü bir göç tarzı değildir. Zira Almanya'ya göç eden ilk nesil, ekonomik gerekçelerle göçmek mecburiyetinde kalmıştır. Daha sonra gidişler aile birleşmeleri, öğrenim görme veya evlilik dolayısıyla olan göçlerdir. Yine 1980 yılından itibaren Türkiye'deki askerî yönetimin idari tarzındaki olumsuzluklardan dolayı olan göçler de gönüllülük esasına dayanan göç sayılamaz.

Türkiye'den Almanya olan göçler gönüllülük esasına dayansın dayanmasın, Türkiye ülkedeki fazla işgücünü eritmek, Almanya başta olmak üzere Batı ülkelerine giden işçilerin

döndüklerinde sağlayacağı düşünülen sosyal ve ekonomik girdiler sağlamak amacıyla Batı ülkelerine göçmen işçi göndermiştir. Göçmen işçilerin yurtdışından getirdikleri kaynak dikkate alındığında bu durum daha iyi anlaşılır. İşçi gelirleri, 1964 yılında 45 milyon ABD doları iken 1980 yılında 2 milyar ABD dolarına çıkmış ve bu hacmi ile dış açıkların kapatılmasında büyük pay sahibi olmuştur (Abadan, 1995:282'dan Yılmaz,2014).

Türkiye'den Batı Avrupa'ya giden Türk insanı ilgili ülkelere ekonomik katkı sağlamak yanında kültürel alanda içinde yaşadıkları topluma yeni unsurlar katmış, iki toplum arasında kültürel iletişimi sağlamış ve kültürlerin birbirinden etkilenmelerine sebep olmuşlardır.

Türkiye'den Almanya'ya gidip orada sürekli kalan göçmenlere yönelik adeta özel bir şiir, şiirlerin yaratıcıları âşıklar ve konular yaratılmıştır (Öztürk,2001) Bunların Türkiye'ye yansımaları ile Alman kültürü üzerindeki tesirleri de dikkate değerdir. Almanya'daki sıkıntı, Türklerin vatandan, köyünden, yakınlarından kopması, Almanya'da yabancılaşmasıdır. Yabancılaşma dil ve dilin ifade edildiği hayat tarzı yabancılaşmasıyla ifade edilir. Âşık Kemterî'nin;

Unutturdular sana ana dilini
Makinaya nikâhladık gelini
Çöktük aha bükecekler belini
Yurda dön hey bacım yurda dön yurda! (Öztürk,2001)

Âşık tarzı edebiyat alanını besleyen halkın ortak bilinci mânilerden türkülere, ölçülü sözlerden muammaya kadar her alanda anonim örnekler verir. Çorum'dan Almanya'ya uzanan sonu gelmeyen yolculukta Almanya'dan ötesi yoktur. Sonsuzluğu, kimsesizliği, garipliği anlatan bir türkü kim bilir hangi âşıkâne söz söyleyenin "Alamancı"nın duygu tezahürleridir. Celal Bülbül'ün söylediği bu türkü Alamancı'nın med-cezirlerini anlatmaktadır:

Almanya dediler geldik buraya
Sıra sıra dağlar girdi araya
Daha bundan öte nereye
Gel gardaş dönelim vatanımıza

Kimimiz Hamburg'da kimimiz Kölün
Kimimiz hudutda çekeriz zulüm
Vatandan ayrılmak bize bir ölüm
Gel gardaş dönelim vatanımıza (Kaynak Kişi: Salih Şahin)

Eşref Erdugan (Alaca 1941-), Çorum'un Alaca ilçesine bağlı Haydar köyünden Almanya'ya gidip yerleşen göçmen işçidir. Bir süre Ankara'da kalan Erdugan geçim derdine çareyi Almanya'ya işçi olarak gitmekte bulmuştur. 1969 yılında yazdığı bir şiirinde Almanya'ya göç sebebini fakirlik olarak anlatır:

Şu garip yurdunda yol almak için
Her işini kendin yapan olmalı
Gurbetten sılaya yol almak için
Kese büyük cebin dolu olmalı

Nerde kapı açsam kader açmıyor
Kurduğum kazanda haram pişmiyor
Hangi işe baksam bana düşmüyor
Önce para baban zengin olmalı

Erdugan yoksulluk sebebiyle gittiği Almanya'da muhtemeldir ki Türkiye'de yaşadığı şartlardan daha konforlu bir hayat yaşasın. Ancak doğup büyüdüğü, ilk hatıralarını yaşadığı topraklara özlem duyar. Gaston Bachelard "Mekânın Poetikası" adlı eserinde; "İnsanın doğduğu ev, oturulan bir evdir. İçsellik değerleri her yana dağılır burada. Bir türlü istikrara kavuşmaz. Çeşitli diyalektiklerin etkisine girer... Doğduğumuz ev, anıların ötesinde, fiziksel olarak içimize kaydedilmiştir. Bir organik alışkanlıklar öbeğidir. Aradan yirmi yıl bile geçmiş olsa, bilmediğimiz onca merdiveni çıkmış da olsak, çıktığımız "ilk merdivenin" reflekslerine yeniden kavuşuruz"(2013:45). Erdugan'ın şahsında Batı Avrupa'da yerleşen veya geçici olarak kalan Türklerin gel gitleri, Almanya'da Türk, Türkiye'de Almancı olmalarının getirdiği ötekilik duygusu, mensup olduğu ailenin dağınıklığı ve nihayet çekirdek ailesiyle birlikte olsa bile yoğun iş ortamı ve başka bir vatanda bulunma duygusu kişinin ilk dönemlerine dönme arzusunu canlı tutar. Erdugan şiirlerinde bu arzusunun canlılığını hissettirirken, daha konforlu bir hayat yaşadığı Almanya'yı kendi zihninde ve kültürel yapısındaki dağınıklığa, başkalaştırılmaya sebep olduğu için yerer:

Doğup büyüdüğüm Haydar köyünü
Terk ettirmedi mi bana Almanya
Sertin havasını soğuk suyunu
Terk ettirmedi mi bana Almanya

Bağlarbaşı Yeni Pınar düzünü
Görebilsem baharını yazını

Baba diye yola bakan kuzumu
Terk ettirmedi mi bana Almanya

Yüksek olur Alaca'nın ovası
Bahçesinde vardır şahin yuvası
Eşrefoğlu geçti gençlik havası
Terk ettirmedi mi bana Almanya (Baklan, 2007:251)

Hasan Yördem (Çorum 1934-Ankara 2004), Çorum'dan Ankara'ya göçen ve hayatını burada idame ettiren bir âşıktır. Muhtemeldir ki, doğup büyüdüğü yer olan Sungurlu'nun Oğlaközü Köyü'yle ilişkisini devam ettirsin. Kendisi Almanya'ya gitmemiştir. Buna rağmen Almanya'da göçmen işçi olarak bulunanların sıkıntılarını, parçalanmış ailelerin dertlerini bilir.

“Hasan derki işçileri severim
Yurdumuza fabrikalar kuralım
İşsizlik kalkıncı olmaz bunalım
Çeken bilir gurbet elin derdini” (Yördem1986:7)

Mısralarıyla göçün önlenmesinin sanayileşmeye bağlı olduğunu işler ve aynı şiirde; “Yoksulluk ayırdı cennet yurdumdan” mısraında olduğu gibi göçün yoksulluktan kaynaklandığını söyler. Yörden; “Yabancılar anlamıyor derdimden/Yavrularım mektup salar ardımdan” mısralarında Almanya'da bulunan işçinin hissiyatını dilendirirken, “Zamanında yurda varmaz paramız/Babam der ki oğlum para salmıyor/ Salsa bile zamanında gelmiyor” mısralarıyla da Türkiye'de kalan ailenin problemini dillendirir.

Turan Gül, Sungurlu'dan Almanya'ya uzanan bir göç hikâyesinin kahramanlarındandır. O da Almanya'yı yerer ve Türkiye'ye dönerek Ankara'ya yerleşir.

Dünyada yalnız beni mi buldun
Tek تنها bıraktın burada Almanya
Sevgili yârimden ben ayrı kaldım
Aramızda dağlar perde Almanya (Taşlıova,2008:623)

Memleketten Memlekete gitmenin hikayesi Çorum'un şâirleri, Çorumlu şâirler tarafından dile getirilir. Hikâye doğulan yerlerde yaşamakta zorlanan insanlar çâreyi oradan ayrılmakta bulurlar. Maişetini temin etmek, kendisini, ailesini kimseye muhtaç etmemektir

maksat. Bunun için çalışmak gereklidir. Çalışkanlık, kişinin kendisi ve içinde yaşadığı topluma faydalı olmak için gösterdiği gayret, harcadığı enerjidir. Kişinin hayatının devamlılığını sağlayabilmek için kendisi ve toplum için hizmet ve ürün üretmesi, üretime emeğiyle katkı sağlaması olarak da ifade edilebilen çalışmak, insan hayatında sıradan bir davranıştır. Birey için çalışmak, sadece bir gelir elde etmek değildir. Aynı zamanda kendine bir statü sağlamak, mevcut statüsünü yükseltmek, böylece yeni bir kimlik edinmek ve çevrede saygın bir mevkiye yükselme duygusudur. Bu maksatla Çorumlu çalışmak için doğduğu yerden ayrılır. Zira hem kendisinin hem ailesinin toplum içinde sahip olduğu statüyü korumak ya da yükseltmektir. Böylece daha iyi, daha kaliteli bir hayata kavuşacak ve dolayısıyla kendinden sonra gelenlere de iyi bir hayat hazırlayacaktır.

Âşık Dursun Sarı nerede şu anda nerede yaşıyor bilmiyorum. Ancak Çorum'dan ayrılanların derdiyle dertlenmekte. Göçülüp gidilen sanayi şehirlerinde yalnızlığa mahkum edilen insanların duygusunu anlatmakta. Kopup gittiği çevresinden, akraba ve akranlarından ayrılmanın hüznü, gittiği yerde kalmaya mecbur olması, kardan kapanan yollara benzetilir. Şâir ailesini; karısını, çocuğunu alıp gurbete gitmiştir, anası, babası memlekette, köyünde kalmıştır. Sevgili olan kadını değil, sevgili olan Çorum'dur, nazenin bir sevgiliye benzetilir Çorum:

Kokuyor burnuma Çorum elleri
Bağladı da gurbet yine varamam
Mah yüzüne durmuş zülfün telleri
Bahçesine girip gülün deremem
Gidemem Çorum'a
Karlar yağdı yoluma
Yar selamım almamış
O da gider zoruma

Âşık Rıfat Kurtoğlu, yokluktan ve yoksulluktan kurtulmak için memleketinden ayrılmak zorunda olduğunu hayat hikâyesini anlatarak izah eder. Ayrılma gerekçesini anlatırken, çocukluğundan itibaren hayat hikâyesini anlattığı yaşnâmede daha iyi bir hayat için gurbete gittiğini ifade eder:

Elin kapısında azapmış babam,
Anamın başında hısım, akrabam,
Bir kara yapıdır ocağım, obam,
Evimde saadet saçtığım günler...

Vilayetim Çorum, Eskiekin köyüm,
Meçik sülâlesi, Cemal oğluyum,
İste o gün bu gün ben Kurtoğlu'yum,
Kütüğe, kayıda geçtiğim günler...

...

Altı yaşımdayken kömüş güderdim,
Bir yavan dürüme talim ederdim,
Yazıda, gobellerden bol dayak yerdim,
Esmelerden çökek içtiğim günler...

Gam, kasavet yoktu o an başımda,
Mektebe başladım yedi yaşımda,
Mektepde en lezzetli aşım da,
Çörekle süt tozu içtiğim günler...

...

Bir gün hatun ile fena hırlaştık!
Dokuz ay ayrılıp tekrar birleştik,
Perişan bir halde şehre yerleştik,
Bir kat alıgıman göçtüğüm günler...

Bir salon, bir oda tuttuk, bir ören,
Dilenci sanırdı halımı gören,
Ne iş veren vardı, ne de borç veren,
Fakirlik şerbeti içtiğim günler...

...

Çorum'dan kalkıp göz açtım Ankara'da,
Bir yıl çay sattım tüm pazarlarda,
Çorum'dan da beter oldum orada,
Özleyip sılaya kaçtığım günler...

Tekrardan Çorum'a geldim, o geliş,
Üç gece aç yattım, bulamadım iş,
Burada da pazarlarda çay sattım, o kış,
Rızkımın derdine düştüğüm günler. (Baklan, :91-99)

Kalabalıklar içinde kendinden olmayan ve herkesin birbirini yabancı gördüğü, farklı kültürel alanların, hayat tarzlarının bir arada bulunduğu ama toplumun homojen bir yapıya kavuşmadığı sosyal alanlarda kişiler “biz” diyebileceği mahallî dernek, vakıf gibi sosyal gruplara katılırlar. Aksi takdirde kendilerini güvensiz bir ortamda hissederler.

Kemal Özgür, gurbete çıkılınca yalnızlaşılacağını bilir. 1950’li yıllardan itibaren artan iç göç hareketliliği ve bunun getirdiği yalnızlık duygusu insanları yıldınlıştırmıştır. O, içinde yaşadığı toplumdan kopup başka bir alanda yaşamaya başlayanlara öğüt verir:

Varıp gurbet ele vasil olunca
Aman dostum elin ilinden sakın
Kış geçip de yaz ayları gelince
Boz bulanık akan selinden sakın

El malı haramdır alayım deme
Elin güzeliyle olayım deme
Gidip koyu gıybet kılayım deme
Elinden belinden dilinden sakın (Çelebi,2010:189)

Toplum ve toplum içinde fertler hayatlarını kendi koyduğu kurallar dahilinde yaşarlar. Bu hayat tarzı kendi standartlarını da belirler. Yaşadıkları alan, görüp şahit oldukları şeyler onların yaşama alanlarının da sınırlarıdır. Yaşama alanlarının sınırları dışına çıktıklarında farklı bir yaşama alanı veya unsurlarla karşılaşır, kendi hayatlarının daha güzelleşmesi, kolaylaşması için bu unsurlardan kendi alanlara taşımam isterler. Bunları da kendi imkânları dâhilinde yaparlar. Yetişemedikleri zaman alternatif arayışlara girerler. İmkânları kısıtlı çevrede yaşayan Türk köylüsü, tarım ve hayvancılık üzerine kurulu bir hayat sürerken kendi hayatları dışında sanayileşmenin getirdiği birtakım yenilikleri tanır ve bunları kendi hayatlarında kullanmaya gayret eder, yetişemeyince de alternatif olarak kendi alanından başka bir alana göçer. Hayatın bir gereği olarak görülen göçler, kendi içinde psikolojik kırılmalara yol açar ve bunlar duygu yüklü mısralarla türkü biçiminde dillendirilir. “Taşradan kopup kentlerin kenar mahallelerini mesken tutan yoksul insanlar, göçmenlerin ekseriyetini oluşturur. Yaşadıkları yerler çoğu kez yaşanılabilir yerler değildir. Ancak yaşadığı için sevilir, yaşanılan çevre olduğu için mutlu olunur” (Yücel Çetin,2013:208) fakat mutluluk yüzeyseldir. Zira göç eden insanın iç dünyası karamsardır, kişi mahzundur. Çalışmaya gittikleri büyük şehirlerden ayrıldıkları yere, köyelerine, baba topraklarına döndüklerinde daha iyi şartları yaşadıkları için mutlu görünürler. Bu görünüm gurbete dönüldüğü zaman yeniden değişir ve hüzne dönüşür. Şah Menevşe

Yaşadığım yerden ayrı düşeli,
Doğduğum yerleri göresim geldi,
Ölüm girmiş ıssız kalmış oralar,
Görünce kaderi vurasım geldi.(Taşlıova,2008:278)

mısralarıyla gurbetten sılaya bakar ve özlemini dile getirirken İsmail Karabacak;

Memleketim Buget çekildim geldim
Güzel köyümüze misafir oldum
Bir zaman köyde eğlendim kaldım
Ayrıldım köyümden gelemem gayrı (Taşlıova,2008:556)

mısralarıyla köye dönememeyi dile getirir.

Türk kültüründe kuş ve kuş çevresinde oluşan inanma ve uygulamalar oldukça çoktur. Bunlardan turna kuşu, hem İslamiyet'ten önceki hem de İslamî dönemde Türk kültürü içinde kalıcılığı devam eden kuşlardandır. Yakut/Saha Türklerinden bazı kabilelerin ata saydıkları turna (Ögel2003:34), göçmen kuşlardan olması ve göç esnasında birçok yeri geçmesi, gurbetten sılaya da haber getireceği, taraflar arasında haberleşmeyi sağlayacağı varsayılmaktadır. Kendisiyle dertleşilen, konuşulan, haber getiren, haber gönderilen bir kuş olarak tasavvur edilen (Duran,2010:164) turna, Ali Başturan'ın şiirinde işlenir, turnaların çiftler halinde yaşamasına atıfta bulunmak suretiyle âşık turna ile yârine selam gönderir.

Gökyüzünde bölük bölük giderken,
Selamımı söyle yâre turnalar.
Bir kırık sazımla kaldım gurbette,
Selamımı söyle yâre turnalar.

Bilmem turnam bilmem ne imiş suçum
Sıla hasretiyle yanıyor içim,
Çorum'a uğrayın hatırım için,
Selamımı söyle yâre turnalar.

...

Âşık Ali Başturan, kendisinin doğduğu ve büyüdüğü yerlerden ayılmasına sebep olarak yoksulluğu görür. Yoksulluktur kendisini yârinden yaranından ayrı koyan, haberleşmek için turnalara muhtaç eden. O, tarım ve hayvancılık üzerine kurulu bir ekonomik yapının sonuna gelindiği, sanayi toplumunun oluşmaya başladığı bir dönemde, 1940'lı yılların sonuna doğru doğar (1946). Bu dönemde artık tarım araçları modernize olmaya başlamış, toprak işlenmesi kolaylaşmış, modernize edilmeyen araçlarla toprak işleyenler ise yoksullaşmaya

başlamıştır. Âşık Asarı'nın ailesi de aynı yoksullaşma sürecini yaşamış olmalı ki O, doğuştan itibaren fakir olduğunu, bu sebeple gurbet çıktığını dile getirir:

Benimle mi doğdun, dedemden mi kaldın

Yeter şu yakamı bırak fakirlik

Bir sadık yar gibi beni mi buldun

Yeter şu yakamı bırak fakirlik

Dünyaya gelince geldim çileli

Ayrılmadın benden bildim bileli

Her zaman işim zor başım belalı

Yeter şu yakamı bırak fakirlik (Taşlıova,2008:48)

Ayrılık, gurbet, göç, yer değiştirme, iltica, mülteci, yerinden edilmişlik, mecburi yerleşim, iskan edilme, ekonomik yetersizlik, daha iyi hayat, çocukların istikbali, sosyal imkanlar gibi birçok söz ve söz gurubu günümüzde göç konusu işlenirken kullanılan kavramlar. Hangi sebeplerle olursa olsun, kişi veya toplumun tek tek, grup grup veya topluca yer değiştirmesi, kalıcı olarak başka yere yerleşmeleri “göç” kavramını karşılamaktadır. Göç, adı ve ifade edilen kavram ne olursa olsun toplumu, dolayısıyla fertleri derinden sarsmaktadır. Assmann'ın ifadesiyle toplumsal kimlik olarak adlandırılan sosyal aidiyet bilinci, ortak bir dilin konuşulması ya da daha genel bir ifade ile ortak bir simgesel sistemin kullanımını ile ulaşılan ortak bilgi ve belleğe katılıma dayanmaktadır. Aidiyet duygusunda önemli olan kelime, cümle ve bunlardan oluşan metinler değil, giysiden mutfığa, danstan törenlere, şarkılardan toprak işlemeye, sınır işaretleri, yol bilgisi gibi birçok ortak unsurdur. Bu ortaklık toplumun kültürel sistemini oluşturur. Kültürel sistem ortak kimliği oluşturduğu gibi kuşaklar boyu sürdürülen dinamik yapıdır (2001:139). Bu dinamik yapı aynı zamanda toplumun kolektif belleğini oluşturur. Göçler, kendi kültürel alanı içinde sistemleşmiş toplumsal yapıdan kopan fertlerin veya grupların ayrılmasıyla toplum ve fertlerde kültürel parçalanmaya, dejenarasyona ve bunların getirdiği bunalımlara sebep olur. Toplumun ortak hayatını belirleyen prensipler zayıflar, bu zayıflamayla toplumun kolektif belleği de zayıflar ve zaman geçtikçe geçmiş unutulmaya başlar. Tarih unutulduğu zaman da kişi ve toplum dününden hareketle ne günü ne de yarını tayin edemez. Dolayısıyla toplumsal bunalım, kargaşa oluşur. Kişiler tek tek korku odalarında yalnızlığa mahkûm ya da kalabalıklar içinde bir grubun üyesi olarak kendileri olan özelliklerini kaybederler. Bu duygudan kurtulmak için hemşehri, köylü, şehirlî dernekleri, vakıfları gibi toplumsal örgütlenmelere giderler. Zira kendilerini ifade edebilecekleri, dayanışma içinde olabilecekleri, yalnızlıklarından

kurtulabilecekleri başka yol olmadığına inanırlar. Gurbet türküleri, gurbet hikâyeleri, gurbet şiirleri, gurbet anlatıları bütün bu söylediklerimizle doludur. Ali Başturan, Melek Kalınsazlıoğlu, Hasan Yavuz, Hamdi Alkır, Aslan Karabacak, Yeter Bektaş, İsmail Karabacak, Hüseyin Boynuuzun, Eşref Erdoğan, Aşur Elma, Sürmelican Kaya, Selvet Özkan, Mustafa Alagözyaylası gibi birçok şâir Çorum'dan gurbete olan göçü şiirlerine konu edinmişler. Kimi zaman Çorum'dan Almanya'ya uzanan uzun bir yolculuk bilinmezliklerde mutlulukla bitmiş, kimi zaman ızdırap olmuş ağıta dönüşmüş.

Çorum, merkezî otorite tarafından sağlanan sosyal ve ekonomik imkanlarla yetinmeyen kitlelerin, daha iyi bir hayat sürebilmek düşüncesiyle büyük sanayi merkezlerine göçmelerine sebep olmuştur. Göçün sebebi, göç edilen yer veya göçülen yer ne olursa olsun, sonuç doğulan ve yaşama alışkanlığı edinilen topraklar ile sosyal çevreden kopmalar toplumu derinden sarsmıştır.

Türkiye'de toprağa bağlı olmak, toprağı vatan tutmak, siyasallaştırmak, kendileştirmek, hatıralarıyla yoğurmak ve toprağa duygularını, duygularına toprağı karıştırmak, onunla beslenmek ve onunla seslenmek insanımızın gönlünde şiir, sazında koşma, dilinde türkü olmuş. Göç sebep ve şartları ne olursa olsun sonunda gurbet olmuş. Çorum, bu bağlılık, bağlandığı yerden kopmanın acısını yüreğinde hissetmiş ve toplumun duygularını sanatçıların dilinden, sazının telinden anlatmış, gurbette kimsesizlik duygusunu bastırmaya, yok etmeye çalışıp gurbete yenmiştir. Bugün şehirlerimizde doğma memleketlerinden göçüp büyük şehirlere yerleşen insanımızın başarı hikâyeleri bu galibiyet duygusunun yansımasından başka bir şey değildir.

KAYNAKLAR

- ADIGÜZEL, Y. (2008), Almanya ve İngiltere'deki Türkiye Kökenlilerin Kültürel Kimlik Algılarının Karşılaştırılması, 38. ICANAS Bildiriler - Kültürel Değişim, Gelişim Ve Hareketlilik – C.I, 1-29.
- BACHELARD, G. (2013), Mekanın Poetikası (Çev. A. Timurtekin), İstanbul.
- ÇELEBİ, E.(2010), Çorum'da Tekke Tarzı Şiir Geleneği ve Temsilcileri, Kayseri.(Erciyes Üniv. Sos.Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)
- ÇELİK (BAKLAN), C. (2007), Çorumlu Âşık Halil Erdugan ve Çıraqları, Ankara. (G.Ü. Sos. Bil. Enst. Basılmamış Yüksek Lisan Tezi)
- Çorum İl Yıllığı (1973), Ankara.
- DİE (2002), 2000 Genel Nüfus Sayımı Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, 19 Çorum, Ankara.
- DURAN, H. (2010), Yol Türküleri Üzerine Bir Değerlendirme, Gazi Türkiyat (Bahar), 155-165.
- KARATAY, O. (2010), Suvarlar: Doğu Avrupa'nın Esrarengiz Kavmi, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,X, 1, 99-116.
- ÖGEL B.(2003), Türk mitolojisi-I, Ankara.
- ÖZTÜRK, A. O.(2001), Alamanya Türküleri. Türk Göçmen Edebiyatının Sözlü/Öncü Kolu, Ankara.<http://www.turkuler.com/yazi/gocmenedebiyati.asp>.
- SAĞLAM, S. (2006), Türkiye'de İç Göç Olgusu ve Kentleşme Türkiyat Araştırmaları, 5 (Güz), 33-45.
- ŞAHİN, S.- YILMAZ, M. (2008), Cumhuriyet Döneminde Çorum İlinde Nüfus Gelişimi, Uluslararası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyum 23-25 Kasım 2007, Çorum, 1473-1487.
- ŞAHİN, S.(2001), Türkiye'de Tuğla-Kiremit Sanayiinin Genel Görünümü ve Çorum İli Örneği, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21, 2, 19-41
- TAŞLIOVA, M. M. (2008), Sözlü ve yazılı Kaynaklarla Çorum Halk Şiiri Antolojisi-Âşıklar, Ozanlar, Şâirler-Çorum.
- TUİK (2011), Bölgesel Göstergeler TR83 2010 Samsun, Tokat, Çorum, Amasya, Ankara.
- TUİK (2014). Seçilmiş Göstergelerle Çorum 2013, Ankara.
- YILMAZ, A. (2014), Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri, Turkish Studies - 9/2 (Winter) , 1685-1704.
- YÖRDEM, Hasan (1986), Nasırlı El, Ankara.
- YÜCEL ÇETİN, A. (), Göç ve Türk Halk Türkülerine Yansıması-Giden Tez Döner mi Bilinmez-, Halk Kültüründe Göç Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, (Ed. A. Duymaz)
- ZELYUT, R. (1982), Halk Şiirinde Gerçekçilik, İstanbul.
- ÇOBAN, A. (2016), Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Marmara Coğrafya Dergisi 33 (Ocak), 410-438.

ÇORUMLU ÂŞIK HALİL'İN ŞİİRLERİNİN DİNİ VE TASAVVUFİ EKSENDE İNCELENMESİ, DİN BÜYÜKLERİNE VE MUTASAVVIFLARA DUYULAN SEVGİ

Talat ÖZER¹

¹Araştırmacı Yazar ve Şair talat_ozер_@hotmil.com

ÖZET

Aşık Halil bölgenin güçlü şairlerinden biridir Avrupa görmüş önemli bir şairdir. Onun şiirinde din ve tasavvuf büyüklerine derin sevgi vardır.

Şiirlerinde işlediği sevgi konusuyla evrensel değerlere değinmesini bilmiştir. Onun şiirlerinde Başta Allah sevgisi peygamber sevgisi olmakla birlikte peygamber ailesine duyulan sevgi Türk mutasavvıflarına duyulan sevgi dikkat çekmektedir. Bu süreçte ise hep insanların hak yolunda olmalarını hakikat yolunun bu yol olduğunu belirtmiştir.

Alevi Bektaşî geleneğine sahip olan aşık Halil geleneğin içerisinde önemli bir yere sahip olmuştur aşıklık membaı olan çorumda aşık Halil şimdiye kadar gün yüzüne çıkmayan ve geleneği bilen ve bilinçli bir şekilde aktaran 20.yy aşıklarındandır.

Anahtar Kelimeler: Aşık Halil, Sevgi, Çorum, Mutassavıflık, gelenek

KHALIL'S BEEN CALLED ÇORUMLU ON THE AXIS OF RELIGIOUS AND MYSTICAL POETRY IN LOVE EXAMINATION, THE SUFIS THE LOVE FOR ELDERS AND RELIGIOUS

ABSTRACT

The European Region saw Halil in love is one of the most powerful poets of an important poet. Religion and mysticism in his poetry a deep love for their elders.

The topic of love in his poems always knew how committed did not mention universal values. In his poems, although love is the love of Allah the Prophet the Prophet the love for family attracts the attention of the Turkish Sufis. This process is always truth to be stated that this way the way people on the path of truth.

The alevi bektashi tradition has had an important place in the tradition of minstrelsy in love with Halil Halil source I love Cora and knows that won't ever see the light of day and tradition transmits in a conscious manner 20.yy is one of the lovers.

Key words: Aşık Halil, , Corum, Mystics, Love, Tradition

1.GİRİŞ

Âşıklık geleneği, Türk Edebiyatı içerisinde 15 yüzyıla kadar gelinceye kadar Ozan denilen saz ve söz ustaları tarafından geliştirilmiştir. On altıncı yüzyıl itibariyle ozanlıktan ayrılan âşıklık sistemi Halk Edebiyatı içerisinde âşık Edebiyatı adı altında adlandırılmıştır. Âşık Edebiyatı, yüzyıllara göre güçlü temsilciler yetiştirmiştir.

Âşık: Halkın dilini, kültürünü, yaşayışını, düşüncesini, giyim-kuşamını, gelenek - göreneklerini, töresini en güzel şekilde dile getirenler, halkı genel özellikleriyle kendilerinde sembolleştirenler, yine aynı insan topluluğunun içinden kopup gelmiş olan halk şairleridir. (Yakıcı, 1993:3).

Gelişen teknolojinin geleneği ve göreneği öğüttüğü bir dönemde âşıklık geleneği geçmişe nazaran zayıf halkalar halinde devam eder. Çukurova bölgesi Erzurum Kars Ardahan bölgesi Sivas –Tokat –Yozgat ve Çorum Kırşehir eksenini Âşıklığın yaşatıldığı başlıca membalardır.

Bu anlatımızda görüşlerde bulunacağımız 20. Yüzyıl iç Anadolu bölgesi Âşıklarından olan Halil Erdugan 1928 yılında Çorum ilinin Alaca ilçesine bağlı Haydar Köyü'nde dünyaya gelmiştir. Yedi kardeşin en küçük olanıdır. Bölgede lakap takma isim geleneğine bağlı olarak Âşık Halil, Halil Ağa adlarıyla anılmaktadır.

Âşık Halil Erdugan, Allah'ın kudretine imanı tam olan, dinî inançları sağlam bir âşıktır. Aynı zamanda Alevî – Bektaşî inancına sahiptir. Âşık Halil Hakikat yolu olarak Ehlibeyt yolunu görüp, Bektaşîliğin yolunu da kendine yol bilmiştir.

Hacı Bektaş-i Velinin “ Eline, beline, diline sahip ol” ilkesini hayat boyu yaşantısına uygulamaya çalışmıştır. Âşık kendini hak aşığı olarak görmüştür. Âşık Halil, cem zakirliği de yapmaktadır. Cem törenlerinde hem usta malî şiirler okumakta hem de Kendine ait şiirleri okumaktadır. Yazdığı şiirlerde dinî ve tasavvufi unsurlara yer vermiştir.

Âşık Halil Erdugan, Allah'a yürekten inanmış bir halk şairidir.

Ona göre yaşadığımız dünya geçici ve boştur. Her şeyin aslını oluşturan Allah her yerdedir. O, herkesin dileğini yerine getirendir. Biz nereye gidersek gidelim, Allah her yerde olduğu için, yüzümüz daima ona dönüktür demiştir.

Allah aşkı insanı âşık yapar der. Bu cümleleriyle halk âşıklığından hak âşıklığına geçişin nasıl gerçekliğine değinmiştir.

Âşık Halil'in şiirlerine din ve tasavvufi konuları şu şekilde sıralayabiliriz.

1.1.Allah

Allah inancı kuvvetli olan Âşık, şiirlerinde sık sık Allah'ın adını anar. Çünkü Yüce Allah, derdi ve dermanı veren, bağışlayan, lûtf eden, azab eden, Esirgeyen, biz kulları el açtığında geri çevirmeyen, her şeye can verendir. Onsuz hiçbir şey var olmaz. Bütün kâinatın tek gerçeği o'dur. O'nun izni olmadan bir yaprak bile kıpırdamaz, iyi ve kötü hep O'nun izni dahilinde vücut bulur. (Pala, 1989.33).

Hakkın huzurunda insanoğluyuz
Bir can ile canana bağlıyız
Halil der ki hep Allah'ın kuluyuz

İnsanlığın kıymetini bilelim

Şairin en büyük amacı Allah'ın rızasını kazanmaktır. Paylaştığım dörtlüğü “**Yaradılanı hoş gör Yaratandan ötürü**” mısralarını akla getirir.

İnsanoğlu beşerdir şaşardır yaratandan ötürü hoş görmek ve onu sevmek gerekir.
Allah'ın kulu olanlar rahman ve rahim olanın yarattığı her şeyi sevmelidir

Âşık Halil dara düştüğünde kendisi ve tüm insanlar için yine Allah'tan yardım ister Çünkü Allah kudret ve hüküm sahibidir.

Hali Erduganım düşündüm durdum
Tanrı cümlemize eylesin yardım
Bu işe bir çözüm bulunsun derdim
Bunu bilmeyen var mıdır dünyada

Sıkıntı aslında dünyada Rahman ve Rahim olanın kuluna sunduğu bir mükâfattır sıkıntı insanın olgunlaşım merteye aşmasını sağlar. Allah kimseye taşımayacağı derdi vermez yukarıdaki mısralarda ise her sıkıntının bir sonu olduğunu dile getirmiştir.

Âşık, acıları insanlardan uzak tutması için yine Allah'a yalvarır:

Halil'im der bak feleğin işine
Acımaz kimsenin gözyaşına
Mevlam verme kimselerin başına
Kanser telef etti döndü gelini (19/5)

Klasik şiirde olduğu gibi yine şikâyet feleğedir olumsuzlukların sebebi olarak felek gösterilir. Sıkıntıdan kurtuluş için Allah'a yalvarılır. Derdinden Allah'tan geldiğini bilen âşık Allah'tan diğer kullara bu sıkıntıyı yaşatmaması için gönülden dua eder. Müminin mümine duası önemlidir. İbni-Ömer'den (r.a.) yapılan rivayette Resulüleri (S.A.V.) şöyle buyurmuştur:

"En çabuk kabul edilen duâ, müminin mümine duâsıdır"

1.2.Peygamberler

Âşık Halil Başta Son Peygamber S.A.V Olmak üzere Eyüp peygamber, Yunus Peygamber, Yusuf Peygamber ve Veli ve Peygamber olduğuna rivayetler olan Hz .Hızır'a şiirlerinde bulunur

Yaratmıştır beni seni
Görmek ister isen onu
Çok yaşlandım yorma beni
Allah Muhammed aşkına

Diyerek Efendimize olan sevgisini dile getirir

Hızır, Eyüp Peygamber Sabır timsali olan peygamberdir. İsrail oğullarından olup İshak Peygamberin torunudur. Allah insanlara sabır örneği olsun diye Eyyüb Peygamberi

yaşatmıştır. (Pala, 1989:158). Âşık Halil kendi yaşamını anlatırken yaşadığı Acılar karşısındaki sabrını Hz. Eyyüb' i hatırlatarak dile getiriyor. Fakat dünyadaki en şiddetli acı bile Eyüp'ün acısının milyar parçalık kırıntısıdır.

Bir garip gördüm bu ne hal
Dedim ki kardeş bende kal
Eyüp'ün derdine misal
Ben arıyım bal içinde

Hz. Yusuf İsrailoğulları peygamberlerinden olup, Yakup peygamberin oğludur. Edebiyatımızda harikulâde güzelliği ile çok zaman sevgili ona benzetilir. (Pala, 1989:525) Âşık Halil Hz. Yusuf'un yaşadıklarını şairelerin de telmihlerle dörtlüklerine taşır.

Yusuf gibi zindanlara atıldım
Köle gibi elden ele itildim
Zalimlerin tuzağına tutuldum
Komşular siz kalın bana elveda

Hz. Yunus İsrailoğulları peygamberlerindedir. Musul dolaylarında bulunan Ninova şehri halkına gönderilmiştir. (Pala, 1989:525).Âşık Halil, Yunus Peygamberin denize atılışına telmihte bulunur ve kendisinin durumu ile alaka kurar.

Bir garibim çıktım yüce dağlara
Şeyda bülbül gelmez oldu bağlara
Yunus gibi denizlere ağlara
Yetiş imdadıma boz atlı Hızır (54/3)

1.3. Dini Kitaplar

Âşık Halil, şiirlerinde dört ilahi kitaptan da bahsetmektedir. Allah tarafından peygamberlere gönderilmiş dört büyük kitap şunlardır:

Tevrât: Hz. Mûsa'ya nâzil olan mukaddes kitaptır.
Zebûr: Hz. Davûd'a inzâl edilmiştir.
İncil: Hz. İsa'ya Nâzil olmuştur.
Kur'ân-ı Kerîm: Hz. Muhammed'e nâzil olmuştur. (Onay, 1992:131).

Hak aşığı olarak kendini nitelendiren Halil Erdugan dört kutsal kitabı da okumuştur. Âşık Edebiyatında kalıplaşmış bir ifade olan dört kitap ifadesini kendisi de şiirlerinde kullanmıştır.

Dört kitabın dördünü de okudum
Şükür amentüye imanımız var
Bülbül oldum gül dalında şakıdım
Şükür amentüye imanımız var

Amentü İman etmek için inanılması lazım olan esaslar. İman esaslarını kendinde toplayan kelime veya söz. İmanlı olmanın altı şart Amentü kelimesinin lügat manası: "İman ettim, tasdik ettim, güvendim" demektir. Amentü'de bildirilen altı şeyin manalarını bilip, beğenip kabul eden kimseye Müslüman denir. Dört kitabı okuyan şairin son peygambere ve değiştirilmemiş olan Kur'an-ı Kerim'e inanıp iman getirmişliğini şiirinde belirtir gül ve bülbül ifadeleri ise tasavvufta Allah aşkını ifade eder gül aynı zamanda peygamber Efendimizi ifade eder.

Aşık halil diğer bir şiirinde Kur'an-ı Kerim'i diğer kitaplardan ayırır. Dört kitabın manasının bir elifte toplandığını ifade eder.

Şükür amentüden almışım ilham
Elif ile be de Kur'an da tamam
Halil Erdugan'ım ederim iman
Şükür amentüye imanımız var (50/4)

1.4. Ehli Beyt Sevgisi

Aşık Halil'in Ehli beyt sevgisi işlenen önemli tasavvufi konulardandır. Şiirlerinde Hz. Aliye Hz. Hasan ve Hüseyin'e telmihlerde bulunur

Hz. Ali Edebiyatımızda kahramanlık, velilik ve imamlık yönleri ile bir çok benzetmeye konu edilmiştir Âşık Halil, Hazret –i Ali'den “ Şah - ı Merdan “ diye bahseder. Hz. Ali, hem nefesine hem de düşmanlara karşı kahramanca mücadele ettiği için gerçek bir “ er “ dir.

Alevî olan Âşık, zorda kaldığında Hz. Ali'den yardım ister.

Çağırırım Şahı merdan ya Ali
Beni ahirinde ettiniz deli

.Bütün İslâm âleminin Ehl – i beyte olan sevgisi sonsuzdur. Hz. Muhammed, Ehl – i beyti hem sevmiş hem de Ehl –i beyti sevilmesini istemiştir. Hz. Ali'nin büyük oğlu, Peygamberimizin torunu olan, İslam halifelerinden beşincisi, on iki imamın da ikincisi olan Hasan ile onun kardeşi Hüseyin, Hz.Ali ile birlikte aynı şiirde Âşık Halil tarafından sevgi ve saygıyla anılır.

Ali Hasan Hüseyindi avazı
Hiç geri kalır mı yazılan yazı
Yanık sesi ile çalardı sazı
Ruhun şad olsun Mahsuni Baba (1/4)

Hasan ve Hüseyin, Kerbela gibi bütün müminleri kedere gark eden, Üzücü bir hadise sebebiyle de şiirlerimizde yer alır. Kerbela bütün İslam âleminin acısını aynı şiddette duyduğu elim bir hadisedir. Duyduğu üzüntüyü dile getirmede Kerbela mersiyesi, ağıtı yazmada Türk toplumu Alevisiyle Sünni'siyle bir yürek olmuş, üzüntünün, Yezid'e lanetin odunu tek bir yürekte yakmıştır.

(Turan, 2001:172)

Dünyayı kavurdu çöl fırtınası
Yavrular cephede ağlar anası
Kan gölüdür Kerbela'nın binası
Bunu bilmeyen var mıdır dünyada (2/1)

1.5. Mutasavvıflara Olan Sevgi

Hacı Bektaş Veli

Horasan erenlerindedir ve Bektaşî tarikatının kurucusu sayılan zattır. Âşık Hâlil bir şiirinde nasibini Hacı Bektaş'tan aldığını dile getirir.

Hacı Bektaş Horasan'dan
Herkes kısmetini ondan alıp da
Yunus gibi kapısında kalıp da
Halil Erdugan der bulurum seni (17/4)

Zorda kaldığımda Hz. Ali ve Hacı Bektaş Veli'den yardım ister.
Çağırırım şahı merdan ya Ali
Beni ahirinde ettiniz deli
Yetiş Hünkâr Hacı Bektaşî Veli
Halil'in halinden bilen olmuyor

Tasavvuf yolunu anlattığı şiirinde Hacı Bektaş'ın adını zikreder.

Bu yol evliyanın yolu
Bilmeyenler mutlak deli
Katlini dal eylemeli
Bu meydanda bu meydanda

Yunus

Anadolu'nun Türkleşmesi ve Türkçenin ses bayrağı olmasındaki büyük ve önemli neferlerinden biri şüphesiz Yunus Emredir
Şair, Yunus ile Hacı Bektaş'ın adını aynı dörtlükte anmıştır.

Hacı Bektaş Horasan'dan
Herkes kısmetini ondan alıp da
Yunus gibi kapısında kalıp da
Halil Erdugan der bulurum seni (17/4)

Pir Sultan Abdal

Âşığın Alevî - Bektaşî geleneğinin yedi büyük şairinden biri sayılan PirSultan Abdal'ın adını şiirlerinde andığını görüyoruz.

Bir bahar ayında vardım Banaza
Coşkun akar Pir Sultan selleri
Bir gün kavuşuruz bahara yaza
Sevdiğim gel diye çağırır beni (17/1)

Hallac – ı Mansûr

Allah aşkının mükemmel bir timsalidir. Mansûr’la beraber ifşa ettiği sırrı dile getiren “ Ene’l Hak “ sözü de iktibas edilmektedir. Ene’l – Hak sözü, vahdet – i vücûdun, fenâ makamlarının veya terki terkin izahından ibarettir. Mansûr fenafillah sırrını ifşa ettiği için asılarak öldürülmüştür. (Tatçı, 1990:397).

Âşık Halil, “ Ene’l - Hak” diyen Hallacı Mansûr’ un asılmasına da telmihte bulunur.

Otursun mekânında yapında
Mansur gibi asılam mikabında
Yetim miyim senesinde tapında
Bilmeyenler senden dilek diler mi (63/4)

SONUÇ

Âşık Halil Bölgenin güçlü bir şairi olduğunu şiirlerinde tasavvufi derinliklerle kaleme alarak kanıtlamıştır .Allah aşkını dillendiren ve yüreklerine nakş eden Dine ve din büyüklerine ve mutasavvıflara gönülden bağlılıkta bulunmuştur. Ve şiirlerinde dini etki belirgin olarak işlemiş ve evlatlarıyla oluşturduğu aşıklık kolunu İç Anadolu Bölgesine taşımıştır.

Çünkü tasavvuf bölgede geniş bir öneme sahiptir. Ahmet Yesevi’den oluşan kollar gelip İslamiyet’i yaymışlardır. O zamandan bu zamana kadar gönül ile mücadele eden şairler, âşıklar ise mutasavvıflara derin bağlıklarda bulunmuştur bu bağlılık ise sevgiyle daha da perçemlenmiştir ve sazla sözle tüm insanlara ulaşmasını bilmiştir.

Âşıklık geleneği sevgi ile geçmişten günümüze kadar ulaşmış ve insanların içerisini yakmasını bilmiştir. Bu yakış tarzı ise insanları birbirlerine bağlamış kolektif bir bilinç oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

ONAY, Ahmet Talât (1991). Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar

PALA, İskender (1989), Ansiklopedik Dîvân Şiiri Sözlüğü

TURAN, Ahsen (2001). “ Türk Edebiyatında Ehl – i Beyt Sevgisi ve Buna Bağlı Tezahürler “ , Haz.İsmail Ergin, Erhard Franz, Aleviler İnanç ve Gelenekler. Hamburg

YAKICI, Ali (1991). “ Hıdırellez Geleneğinin Türk Halk Şiirine Yansıması “, Millî Folklor I: 19 – 22.

ÇORUM'DA BİR EREN: DERVİŞ EDNA

ÇORUM'S SAINT: DERVİŞ EDNA

Ali ONAR¹

¹Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, alnr_19@hotmail.com

Özet

Erenlik, Aleviler arasında çok önemli bir kavramdır. Bu erenler, gerek madden gerekse ruhen insanların yanlarında olup onlara yardımlar edip yol hakkında bilgilendiren zatlardır. Karahisar Köyü'nden Derviş Edna bu erenlerdendir. Yörede eren diye bilinip saygı duyulur. Yörede oldukça fazla eren gelip göçmüştür. Derviş Edna, yine yöre erenlerinden olan Merzifon'lu Kul Fakir'in mürididir. Bu yüzden Kul Fakir etkileri gerek yetişmesinde, gerek hayatında gerekse deyişlerinde açıkça görülür. Ömrünü kendi köyünde geçirmiştir. Deyişleri nefes ağırlıklıdır. Söz konusu deyişler hem kulaktan kulağa hem de yazılı olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ömrünü geçirdiği bölgelerde, türbesinde, onu seven kişiler bilgi sahibi kişiler ve torunları arasında geniş derlemeler yapıp kayda geçirilmiştir. Çalışmamızda, gerek basılı eserler gerekse alan çalışmalarının değerlendirilip analiz edilmesi ile Derviş Edna sunumu yapılacaktır. Bu çalışma ile halk bilimi tekniklerini kullanarak Derviş Edna hakkında bilgiler, geniş çaplı analizler yapılarak bu erenimizin deyişleri ve hakkında anlatılan anlatılar bilim dünyasına kazandırılmış ve kamuoyu ile paylaşılmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Eren, Derviş Edna, Alevilik

Abstract

Erenlik is a very important concept among Alevis. This Saints need matter both in need is the essence of the people are well informed about the way whether they support. Karahisar Village's Derviş Edna that saints. He village known and respected saint. rather than saint it has prevailed in the region. Dervis Edna, is still one of the disciples of Kul Fakir from Merzifon local Saint. So the servants of growth should impact the poor, the need is evident in both poetry in life. Life has been spent in his village. Poetrys religious is weighted. These poetrys are both from ear to ear and reached today in writing. In regions where she spent her life in the shrine, loving people made was recorded with a wide collection of information between individuals and grandchildren. In our study, printed works should be evaluated by the analysis of both fieldwork Dervis Edna presentation will be made. In this study, using the technical information and folklore about Dervis Edna, making large scale analysis was brought into this sooner our poetrys and narratives told about the scientific world and will be shared with the public.

Key Words: Çorum, Saint, Derviş Edna, Alevis

GİRİŞ

Çorum, birçok farklı kültürün iç içe yaşadığı ve bu kültürlerin sürekli bir etkileşim olduğu yerlerden biridir. Tarih boyunca pek çok farklı inancı misafir etmiş çok önemli bir kentimizdir. Bu inançlar arasında Aleviliğin de Anadolu’da duru ve saf bir biçimde yaşandığı bölgede bulunur. Bu Alevilik inancı içerisinde en önemli faktörlerden biri de şüphesiz erenliktir. Erenler, halk belleğini ruhsallık yönünden yeniden şekillendiren kişilerdir. Gündelik hayat içinde yaşanan karmaşalara; insanın “aslına” duyulan inanç ve kararlılıkla, Hakk’a teslimiyet sonucu duyulan güvenle cevap verirler. (Caner Işık, 2013: 120) Halk arasında bu kişilere çok farklı isimler verilmiştir. Yörede ermiş anlamına gelen “gerçek” kelimesi de sıkça geçer. Bu da erenlerin gerçek olması, gerçek dünya ile temas halinde olması ile ilgilidir.

Bu erenlerin biri de Çorum’un Karahisar Köyü’nden asıl adı Mehmet olan Derviş Edna’dır. Derviş Edna, kısa zamanda hem ruhsal yönden etkileri, hem yazdığı güzel deyişler ve bun söylerken ki sesinin güzelliği ile kısa zamanda ismini civar köylerden duyurmuştur. Rehberi Kireymirli Kul Fakir’dir. Derviş Edna’nın sözlerindeki hakikatin farkına varanlar ona itibar etmiş ve sözlerine önem vermişlerdir. Onun deyişleri cem törenlerinde söylenmiştir. Onun muhabbetlerine vakıf olmuş kişiler, deyişlerini ezberlerinde tutmuşlar, sözlü kültür vasıtasıyla kulaktan kulağa aktararak günümüze değil ulaşabilmiştir. Birkaç kelime yanlışları olsa da genel olarak doğru olarak aktarılmasına önem gösterilmiştir. Söz konusu deyişler, muhabbet ortamlarında dinlenip düzeltilmiş ve doğru biçimde aktarılmasına dikkat edilmiştir.

Derviş Edna’nın mürşidi olan Kul Fakir’in Merzifon’da yaşaması sebebiyle, o bölgeye gidip gelen Derviş Edna, çok geniş coğrafyalarda tanınmıştır. Gezdiği bölgelerde de cem ayinlerine katılan Derviş Edna’nın deyişlerini toplarken de çok geniş bir coğrafyadan yararlanılmıştır. Hem kendi köyü olan Karahisar’da, hem Çorum’un Mecitözü ilçesinin köylerinde hem de Amasya’nın köylerinde derin çalışmalar yapılmıştır. Onun sevenlerinin ezberlerinde ve cönklerinde bulunan deyişler kayda aktarılmıştır. Söz konusu yörede ses ve video kayıtlarıyla derlemeler yapıp tüm bunların mukayesesi sonucunda en doğru kayda ulaşılmıştır. Bu bilgiler analiz edilerek Derviş Edna’nın hayatı ve düşünce dünyası üzerinde bilgiler ortaya çıkarılmıştır. Derviş Edna üzerinde de ilk defa akademik bir çalışma yapılmış olup bu sayede bilim dünyasına kazandırılmış olacaktır.

1. DERVİŞ EDNA’NIN HAYATI VE DÜŞÜNCE DÜNYASI

Çorum, genel anlamda çok zengin kültürel varlığa sahip bir şehrimizdir. O yüzden bütün bu değerlerin hepsi üzerinde de akademik araştırılma yapılmış değildir. Derviş Edna’nın yaşadığı bölge de erenlik geleneği açısından ayrı bir öneme sahiptir. Derviş Edna üzerine sadece Mehmet Çevik, 2010 Çorumlu Hak Aşıkları ismiyle yazılmış bir kitap vardır (Mehmet Çevik, 2008, Çorumlu Hak Aşıkları, Çorum). Bunu biraz daha akademik düzeyde inceleyip yanlışlarını düzeltip oradaki eksiklikleri tamamladık.

Derviş Edna, kızının ve onu tanıyanların anlattığına göre orta boylu, beli hafif kambur, uzun saçlı ve uzun sakallıdır. Saçlarını on iki adet ince örgü şeklinde eşine ördürüp sarığının içine koyarmış. Köyde çobanlık yapar, dağlarda deyişlerini söylemiş. Sesinin güzelliği ve deyişlerindeki derin anlam ile kısa sürede herkesi kendine hayran bırakmış.

Okuma yazma bilmeyen Derviş Edna tüm deyişlerini ezberinde muhafaza etmiştir. Bu durumu;

Derviş Edna'm doğru gider yolumuz / Aktan okur kara bilmez dilimiz

Yaramaza tutturmasın salımız / Cenazemi götürmeye dört de kulu var

Diyerek ifade etmiştir. Kara dediği; mürekkep yani yazıdır, kitaptır. Yani okuma yazma bilmediğini ama bildiklerini Hakk tarafından batın olarak öğrendiğini söyler. (KK4) Deyişlerinde hep bir şeyler öğretmeyi amaçlamıştır fakat çoğu kimse onu anlayamamıştır. Bu durumu ise “Kara zarınızı yırtamadım” diyerek sitemli bir şekilde dile getirmiştir. Fakat bu insanlar daha da ileri gidip onun dedikodusunu yapıp iftiralar dahi atmıştır. Derviş Edna bunlara aldırmayıp büyük bir sabır ve erdem göstererek sükunetini korumuştur. Çevresinden onu sevenler bu duruma kızıp niçin sesini çıkarmadığını söylemeleri üzerine Derviş Edna: “İmam Hüseyin Kerbela’da çocukları ile kellesini verdi de sizin kadar celallenmedi, biz ondan büyük müyüz?” diyerek son derece kamil bir insan olduğunu bir kez daha göstermiştir. (KK5) Hatta kendi köyünden ziyade civar köyler tarafından daha fazla sevildiği söylenir. Yine bir gün Gümüşhacıköy ilçesinden bir grup insan yaya bir vaziyette onu ziyaret için yola çıkar. O zaman koşullarında yollar güvenli değil, dağlarda eşkıyalar mevcuttu. Bu eziyet dolu durumda Saniye Bacı isminde bir gönül dostu;

Karasar derlerdi benden bilmezdim

Selam alıp selamını vermezdim

Derviş Edna olmasa ben de gelmezdim

Diyerek bu durumu dile getirmiştir. Sonunda Karahisar’a sağ salim varınca, onları karşılayan Derviş Edna da bu deyişe karşılık;

Derviş Edna'm şükür Hakk'a kavuştuk / İrakip duymadan uğrun uğrun savuştuk

Dost elinden bir kadehçik mey içtik / Yok, yoksul değildir aşkın belası

Diyerek onların ne zorluklarla geldiğini ve bu deyişini haber aldığını dile getirmiştir. (KK3) Ayrıca “Yok, yoksul değil aşkın belası” diyerek de aşk denen belanın ne zorluklara göğüs germeyi gerektirdiği dile getirmiştir.

Derviş Edna, köyde kerametleri ile de tanınır. Yaz ayı, tam hasatın kaldırıldığı vakitler çok büyük bir fırtınanın geldiğini gören köylüler ne yapacağını bilemez halde vehme kapılırlar. Çünkü civar köyleri sarmıştır bu fırtına. Bu durumu gören Derviş Edna, “Dert ettiğiniz şeye bakın, dünya dertleri ile canınızı sıkmayın” deyip ellerini kaldırmış ve “Nereye geliyorsun mübarek, öte git” dediği zaman fırtına yön çevirmiş ve köyün üstüne yeniden güneş doğmuştur. (KK7)

Bir başka anlatıya göre de bir Perşembe akşamı köyde cem yapılacaktır. Fakat Derviş Edna meydanda yoktur. Köyden birisini onu çağırmaya göndermişlerdir. Hava yağmurludur. Fakat Derviş Edna ceme geldiğinde ne üstünde ıslaklık ne de ayakkabısında zerre kadar çamur yoktur. O kadar yağmur ve çamurun Derviş Edna'ya etki etmemesine ise çağıran kişi hayretler içinde bakmıştır. (KK8) Fakat böyle insanların değerini nedense en yakınları bilemez. Bunlardan biri de Derviş Edna'nın annesidir. Bir gün yine Derviş Edna'ya “Yavrum ben ermiş görmeyeli çok uzun zaman oldu, uzun süredir o zatların sohbetlerinde bulunamadım” der ve bunun üzerine Derviş Edna da;

Bahçelerde zerdali / Nerden geliyon zır deli

Günde Hak yanında ama / Yine gözü perdeli

Diye cevap vermiştir.

Deyişlerinde hecenin on birli hece ölçüsünü kullanmıştır. Sade bir dili vardır. Anlatmak istediğın fazla dolandırmadan anlatmıştır. Hakk-Muhammed-Ali konusunu deyişlerine işlemiştir. Örneğın bir deyişinde;

Okuduğum ayet farz ile sünnet / Halka yaratılmış cehennem cennet

Şefaata etmeye gelir Muhammed / Her sualler orda sorulacaktır (KK2)

Diyeerek Kur'an ayetlerinin önemine, Hz. Muhammed'e ve dünyanın faniliğine telmih yaparak aslında bir dizeye çok şey sığdırmıştır. Derviş Edna, öleceğı zamanı ölmesine az bir zaman kala, batınî olarak öğrenmiştir. Ve hala bir çocuğı olmamıştır. Bunu eşine söylemiştir ve üç yıllık misafir olduğunu imâ etmiştir. Bir sene sonra ilk çocuğı olan Behiye, onu takip eden yılda da Halil İbrahim dünyaya gelmiştir. Halil İbrahim'in doğduğı yıl Derviş Edna Hakk'a yürümüştür. Ve eşi ima ettiğini ancak idrak etmiştir. Derviş Edna son yılında da bu durumu da yine bir deyişle ifade etmiştir;

Sırrını düşmandan gizleyen vardır / Sinesin bu aşka közleyen vardır

Bizi o tarafta gözleyen vardır / Biz gidelim hoşça kalın kardeşler (KK1)

1928 yılında Hakk'a yürüyen Derviş Edna'nın öldüğü gece anlatılanlara köyün üstüne öylesine büyük bir nur inmiştir ki herkes bunu çok büyük bir yangın zannetmiş ve atına atlayıp; "Karahisar kül olacak" diyeerek köye koşmuşlardır. Geldiklerinde ise Derviş Edna'nın vefat ettiğini öğrenmişlerdir. (KK6) Mezarı kendi köyünde bulunan Akkübbe diye bilinen türbenin hemen yanındadır. Sonrasında mezarının üstü yapılarak türbe şekline gelmiştir. Türbe sevenleri tarafından sık sık ziyaret edilir. Sevenleri onun öldüğünü değil Hakk'a yürüdüğünü ve böyle zatların asla ölmeyeceğini söylerler. Yunus Emre'nin de dediğı gibi; "Ölürse ten ölür, canlar ölesi değil."

2.DERViŞ EDNA'NIN DEYİŞLERİ

Eren, aşık ve derviş araştırmalarında derleme yöntemi diğer araştırma yöntemlerine göre daha zordur. Bunun sebebi ise sevenlerinin objektif olamama sorunu ve sözlü kültür vasıtasıyla bozulmadan günümüze ulaşma güçlüğüdür. Tarafımızdan yapılan bu derlemelerde, farklı kişilerle görüşülmüş ve en doğru bilgiye ulaşılmaya gayret edilmiştir. Elde edilen deyişlerin yanlışlıkları düzeltilmiş ve deyişlerin sonunda künye bilgileri sırayla verilmiştir. Deyişin türü, ölçüsü ve kimlerden derlendiğı verilmiştir. İşte ele geçen deyişlerden bazıları şunlardır:

1. Açılmış Bahçede Güle Benziyor

Şu âlemde bir güzeli sevmüşem

Açılmış bahçede güle benziyor

Beni mecnun etti dostun bakışı

Cennet-i âlâda Hür'e benziyor

Ne kadar met etsem methe ilayık
Peşinde dönüyor yüz bin halayık
Deryadan çıkmış da susamış balık
Akıyor kevseri bala benziyor

Baktım cemâline hüsn ü kemâldir
Sıtkınan sevene on ik'imâmıdır
Müritler başı bulundu tamamıdır
Şehitler serveri pire benziyor

Cihanı tutmuştur dolunmaz şevki
Alında zöhredir görene baki
Elinde badesi içene saki
Al beyaz badesi nura benziyor

Derviş Edna'm şu âlemde bir dedim
Horasan'dan söküben gelen pir dedim
Elinde Defteri cihan sır dedim
Doğup da dolunan nura benziyor

2. Biz Gidelim Hoşça Kalın Kardeşler

Geldim elinize gitmek isterim
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler
Varıp bir menzile yetmek isterim
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler

Bu aşka düşenler yüğrük atl'olur
Her dem bu cefaya özü katl'olur

Dostlar muhabbetin azı tatlı'ur
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler

Sırrımı düşmandan gizleyen vardır
Sinesin bu aşka közleyen vardır
Bizi o tarafta gözleyen vardır
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler

Gelin bir ikrara beli diyelim
Ariflerin her kelamın duyalım
Her gelip gittikçe hatır soralım
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler

Gerçeklerin özü hakka bağlıdır
Aşk elinden sineleri dağlıdır
İzin talep eden Derviş Edna'dır
Biz gidelim hoşça kalın kardeşler

3. Gel Nasihatımı Tuta Gör Kardaş

Gelin bir nasihat eyleyim size
Gel nasihatımı tuta gör kardaş
Nasihat eylersen başına eyle
Herkes nasibini alıyor kardaş

Taşıma su ile değirmen dönmez
Ali'nin sırrına kimseler ermez
Sen onu göründe o seni görmez
Bakınca bell'olur seveni kardaş

Onun için seçilir ruh kısmı
Elham suresidir onun taksimi
Yüz on dört suredir oku Yasin'i
Yazılmış vechine sırrınan kardaş

Teslim oldum tevellüdüm bilmeye
Hakkın emri buyruğuna girmeye
Meylim vardır bir güzeli sevmeye
Sevilir güzel de halınan kardaş

Derviş Edna'm bir halınan gezerler
Arif olan manasından sezerler
Bir gün olur can cesetten üzerler
Ol zaman bell' olur karinen kardaş

4. Kan ile Yaş Dolmadı mı?

Kurulunca bu meydanlar
Kan ile yaş dolmadı mı
Şimir'in kızı Zeliha
Hasan'avu vermedi mi?

Şah Hüseyin'dir yaremiz
Zeynel, Bakır'dır çaremiz
İmam Cafer rehberimiz
Cümleye pir olmadı mı?

Musa-i Kazım pirimiz
Cümle içinde canımız
İmam Rıza'dır yolumuz

Horasan'da durmadı mı?

Taki'den tuttum elimi

Naki'den bağla belimi

Ali Asker'in kanını

Mehdiy'(e) ikrar vermedi mi?

Ali'ye bağlandım durdum

Muhammed'e ümmet oldum

Ol zaman kırklara girdim

Selman keşkül sunmadı mı?

Kırkın gönlü bire bağlı

Hemi haktır hemi tanrı

Cihan zülûfünde bağlı

Muhammed yar olmadı mı?

Derviş Edna'm hak nazarı

Gönülden eyle pazarı

Cümle okunan yazarı

Bir noktadan olmadı mı?

5. Keremler Gânisin Eyle Hidayet

Adım adım dostu ettim ziyaret

Keremler gânisin eyle hidayet

Sevindir kulunu ülke vilâyet

Ağlatma kulunu hakka bağışla

Ülke vilâyetin haznesi sensin

Sevindir kulunu yüzleri gülsün
Seyrettim âlemi ülkede birsin
Ağlatma kulunu hakka bağışla

Seyrettim âlemi mislin bulunmaz
Seni seven âşık her dem yorulmaz
Sen merhem sürmezsen yarem onulmaz
Ağlatma kulunu hakka bağışla

Yarelerim göz göz oldu gaynaştı
Aşkına düşeli dalgamız aştı
Bunca âşık sâdık destinden içti
Ağlatma kulunu hakka bağışla

Gördüm cemâlini arzumuz nurdur
Dostun muhabbeti gönülde sırdır
Fakir Derviş Edna'm kapında kuldur
Ağlatma kulunu hakka bağışla

Derviş Edna'nın Deyişlerinin Künyeleri:

- 1- Açılmış bahçede güle benziyor
Nefes, 11 Hecelik, (KK2), (KK3), (KK8)
- 2- Biz gidelim hoşça kalın kardeşler
Nefes-Devriye, 11 Hecelik, (KK1), (KK4), (KK8)
- 3- Gel Nasihatımı Tuta Gör Kardeş
Nasihatname, 11 Hecelik, (KK1), (KK3), (KK5)
- 4- Kan ile Yaş Dolmadı mı?
Duvaz-ı İmam, 8 Hecelik, (KK3), (KK6), (KK7)
- 5- Keremler Gânisin Eyle Hidayet

Medetnâme, 11 Hecelik, (KK2), (KK5), (KK8)

SONUÇ

Derviş Edna, Çorum bölgesinde yetişmiş en önemli isimlerden biridir. Halk onu sevmiş ve benimsemiştir. Araştırmadaki en büyük ise söz konusu şahsiyet hakkında söylenenlerin efsanevi bir nitelik halini alıp sözleri kutsal kelam sayılmaktadır. Bu çalışma halk bilimi metotları ile derleme merkezli bir çalışma olup bu bilgilerin derin analizi sonucunda yazıya aktarılmıştır. Bu efsanevi görüntü, Derviş Edna'nın çağdaş ve entelektüel kimliğini örtememiştir. Halk bilimi kültürel birikimimizi, unutulmaya yüz tutmuş değerlerimizi gelecek nesillere aktarma konusunda bir köprü görevi yapan en önemli görevi üstlenip bunları anlamamıza olanak sağlar. Erenler de bu kültürel unsurun çok önemli bir parçasını oluştururlar. Onların deyişleri de bize kalan kıymetli miraslardır. Bu mirası en iyi şekilde muhafaza ederek gelecek nesillere aktarmak da şüphesiz biz halk bilimcilerin görevidir.

Çalışmamızda erenimizin hayatı ve düşünce dünyasını; gerek deyişlerle, gerekse kaynak kişilerle ve yazılı eserlerle analiz ederek sentezleyip bu çalışmayı meydana getirmiş bulunuyoruz. Halkın yaşayan bankaları adını verebileceğimiz bu deyişler aslında bize başka kapılar da açmıştır. Horasan erenleri dediğimiz Kul Fakir, Derviş Edna gibi erenlerimizin bilgilerinin toplanmasının ve kayda alınmasının Anadolu'yu ve Anadolu Aleviliğini daha iyi anlamamıza olanak sağlayacağını bize göstermiştir. Biz de bu çalışma ile erenimiz hakkındaki bilgi boşluğunu doldurup biraz daha netleştirmiş olduk. Kaynak kişilerimiz dilinin döndüğünce bildiklerini sözlü kültür aracılığıyla bize aktardı. Bize düşen de bu bilgileri asıllarına sadık kalarak kayıt altına almaktır. Bizi bu çalışmaya asıl sürükleyen ise “Doğu’da bir bilge ölse bir kütüphane yanmış gibi olur” sözünün uyandırdığı etkidir. Çünkü böyle bilge şahsiyetlerin kayıt altına alınıp gelecek nesillere aktarılması bu kütüphaneye yapabileceğimiz en büyük katkıdır.

Çalışmamız Derviş Edna'nın bilgilerini kayıt altına alarak anlaşılabilir kıldıysa, bizim için maksat hasıl olmuş demektir. Kusurlar tamamen bize aittir. Gelebilecek her türlü eleştiriye açık olduğumuzu bildirerek çalışmamızı burada sonlandırıyoruz.

KAYNAKLAR

Yazılı Kaynaklar

ÇEVİK, M. (2008). Çorumlu Hak Aşıkları, Çorum, Pegasus Görsel İletişim Merkezleri

IŞIK, C. (2013) Gaziler Ovacığından Bir Eren; Kul Hüseyin Alevilik Araştırmaları Dergisi- The Journal Of Alevi Studies, Kış-Winter 2013 Sayı/Volume 6, s.120

Sözlü Kaynaklar

Behiye ERCELEP: Amasya-Merzifon, 1926-2015, İlkokul Mezunu. Derviş Edna'nın iki çocuğundan büyük olanıdır. Doğumundan iki yıl sonra babasını kaybetmiştir. Bildiği deyişleri annesi ve onu sevenlerinden öğrenmiştir. 2015 yılında vefat etmiştir. (KK1)

Hasan SALBAŞ: Çorum-Karahisar Köyü, 1930, İlkokul Mezunu. Köyün en yaşlı insanı olduğu için çok fazla olaya ve kişiye şahit olmuştur. Derviş Edna hakkındaki bilgilere babası vasıtasıyla vakıftır. (KK2)

Hasan YÜCEER: Çorum-Karahisar Köyü, 1956, Lise Mezunu. Babası Derviş Edna zamanında yaşamıştır. Deyiş sevgisi sebebi ile başta Derviş Edna olmak üzere birçok aşık ve dervişin deyişlerini topladığı defteri vardır. Hasan Yüceer de anlattıklarını bilhassa babasının deyişler topladığı cönkten öğrenmiştir. (KK3)

Kadim ONAR: Çorum-Karahisar Köyü, 1966, İlkokul Mezunu. Anne tarafından Derviş Edna ile akrabadır. Derviş Edna'nın pek çok deyişini ezberinde muhafaza etmiştir. Bu deyişleri de anneannesinin öğretmiştir. (KK4)

Sadık ONAR: Çorum-Karahisar Köyü, 1956, İlkokul Mezunu. Yaşadığı dönem coğrafyası pek çok erene ev sahipliği yapmış bir yerdir. Yörede yaşayan erenler hakkında oldukça fazla bilgiye ve deyişe sahiptir. Derviş Edna ve diğer dervişlerin duvaz-ı imamları ezberinde mevcuttur. (KK5)

Mehmet AL: Çorum-Karahisar Köyü, 1956, İlkokul Mezunu. Dedesi de Derviş olduğu için bu kültüre bağlıdır. Yörede bulunan birçok eren ve aşık hakkında bilgi sahibidir. Kendisinin de deyişleri bulunur. (KK6)

Mehmet ÇELİK: Çorum-Karahisar Köyü, 1974, İlkokul Mezunu. Yörede birçok aşığın ve dervişin muhabbetinde bulunmuştur. Çok uzun süredir deyiş toplama işinde aktiftir. Kendi tuttuğu defterine yörede bulunan eren ve dervişlerin deyişlerini yazar. Kendine ait birkaç tane defteri mevcuttur. (KK7)

Muharrem ÇIRAK: Çorum-Karahisar Köyü, 1952, İlkokul Mezunu. Köyün bilgin kişilerinden olup bu kültür konusunda anlatacak bilgisi çoktur. Derviş Edna hakkındaki bilgileri de babasından duymuştur. (KK8)

AKŞEMSEDDİN'İN İNSAN, İDRAK VE HAKİKAT ANLAYIŞI AKŞEMSEDDİN'S PERCEPTION OF HUMAN, COMPREHENSION AND REALITY

Prof. Dr. Ayşe YÜCEL ÇETİN¹

¹G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi. ayucel@gazi.edu.tr

ÖZET

Fatih Sultan Mehmet döneminin tanınmış mutasavvıf, âlim, şâir ve tabiplerinden olan Akşemseddin, fethin manevî mimarı olması ve devrin padişahına da mürrüşitlik, hocalık yapması itibariyle Türk tarihinde önemli bir şahsiyet olarak yerini almıştır. Menakıbnâme'de ve tarihî kaynaklarda soyu Hz. Ebu Bekir'e dayandırılan Akşemseddin'in babası Şehabeddin Sühreverdi'nin torunlarından Şeyh Hamza'dır. Ailesinden aldığı dinî ve tasavvufî terbiye ile eğitim sürecinde edindiği bilgiler-aklî ve naklî ilimler- bilgileri tamamlayarak Çorum-Osmancık Medresesi'ne müderris olur.

Akşemseddin'e ait olduğunu bildiğimiz tasavvufî muhtevalı manzum ve manzum eserlerinde İslam ahlak sistemi gereğince insan ve davranışlarına yer verilmiştir. Tasavvufun esası olan insanı madde ve mâna âleminin birleştiği bir varlık "Mecma'ü-l-Bahreyn" olarak değerlendirilir. Dolayısıyla eşref-i mahlûkat olan insan, öz itibariyle ilahî bir cevhere sahiptir. Akşemseddin eserlerinde insanın kendinin, mutlak hakikatin bilinmesinde ve nefsin kötülüklerden arıtılarak insan-ı kâmil mertebesine ulaşılmasındaki bilgi vasıtalarını örneklerle izah eder. Akşemseddin'in atıfları dinî ve ilmî referanslardır. Öncelikle Kur'an-ı Kerim, hadisler ile döneminin geçerli bilgi kaynaklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Akşemseddin, tasavvuf, insan, idrak, hakikat

ABSTRACT

Akşemseddin who is the known sufi, scholar and doctors of Fatih Sultan Mehmet period is an important person in Turkish history for being the spiritual architecture of the conquest and serving as mentor, teacher of the sultan of period. Father of Akşemseddin whose descendances goes back to Hz. Ebu Bekir in Menakibname and historical resources is Sheik Hamza who is the grandchildren of Şehabeddin Sühreverdi.

He has become the mudarris of Çorum-Osmancık Madrassah combining the religious and sufistic training and –scientific and Islamic disciplines- he has adopted.

In his poetical and prose works including mysticism and known to belong to Akşemseddin, he mentioned human and their behaviours according to Islam ethics. Human who is the basis of mysticism is evaluated as an entity in which substance and sense are combined; "Mecma'ü-l-Bahreyn". Therefore, the people

who is called the honourable living creature has a divine ore in the sense of essence. In his works, Akşemseddin explains through examples information instruments in knowing absolute reality and reaching the rank of perfect human being by purifying the human soul from sins. Ascriptions of Akşemseddin are religious and scientific references. They are first of all Koran, hadith and valid information resources of the period.

Keywords: Akşemseddin, mysticism, human, perception, reality

GİRİŞ

Döneminin tanınmış âlimlerinden, şâir ve daha da önemlisi Fatih Sultan Mehmet Han'ın hocası ve İstanbul'un fethine manevî katkılarından dolayı Türk tarihinde önemli bir yere sahip olan Akşemseddin, 15. yüzyıl Türk fikir ve bilim hayatının önemli temsilcilerindedir.

Asıl adı Şemseddin Muhammed b. Hamza olan Akşemseddin, H.729 (M.1390) yılında Şam'da doğmuştur (Yurt 1994: 16). Babası Şeyh Hamza¹, tanınmış mutasavvıflardan Şeyh Şahabeddin Sühreverdi'nin (ö.632/1234) torunlarından. Mensup olduğu tarikat geleneğince soyu, Hz. Ebu Bekir'e bağlanmaktadır (Parmaksızoğlu 1979:177; Enisi, Menakıb: v.20). Kaynaklarda anne tarafından Osmancıklı olduğuna dair bilgiler verilmektedir (Yücel 1998:186). Akşemseddin, henüz yedi yaşında iken ailesi Türkiye'ye gelerek o zaman Amasya'ya bağlı olan Kavak nahiyesine yerleşir (799/1396-1397) (Enisi, Menakıb:v.3a).

Döneminin geleneksel eğitim anlayışı içinde küçük yaşlardan itibaren Kur'an-ı Kerim eğitimi alıp ezberleyen Akşemseddin, kuvvetli bir medrese eğitimi ve dinî terbiye alır. Devrinin geçerli ilimleri olan fıkıh, kelam, hadis, tefsir ve mantık dersleri alır. Tıp eğitimi de alan Akşemseddin, Osmancık Medresesi'ne müderris olur.

Zahiri ilimlerle yirmi beş-yirmi altı yaşlarına kadar meşgul olan Akşemseddin, bu dönemden itibaren tasavvufî arayış içine girer. Enisî Menakıbnamesi'ne göre; "ilm-i bâtın lezzeti dimağından gitmediği için" bir mürşid aramak üzere İran ve Maverâünnehr'e gider. O dönem İran ve Horasan iklimini dolaşan Akşemseddin, aradığı mürşidi bulamaz ve yeniden Türkiye'ye döner (Enisi, Menakıb: v.3b). Akşemseddin, "bazı tavsiyeler üzerine Hacı Bayram Vefî'ye intisap etmeyi düşündüyse de vazgeçti ve şöhreti Anadolu'ya kadar yayılmış olan Zeyneddin el-Hâfi'ye intisap için halep'e gitti" (Köprülü-Uzun 1989:300). Menkıbeye göre

¹ Şeyh Hamza, Kurt Boğan Evliya olarak da bilinmektedir. Şeyhe bu adın verilmesi Menakıbnâme'de; "Rivayet olunur ki Şeyh Hamza ahirete intikal idüb defn olduğu gice, sırtlan kurdu gelüb kabr-i şeritlerin açtı. Mübarek cesetlerin(i) yemek istedi. Şeyh Hamza mübarek elini çıkarub, ol kurdu boğazından tutup helak eyledi. İrtesi sabah, halk ziyarete geldi. Mübarek elini kabirden çıkmış buldular. Bir ehl-i firaset kimse hazır bulundu. Kurda yapışmakla mübarek eli yunmak lazım geldi, dedi. Yudular. Hemandem (derhal) el içeri çekildi. Ol zamandan beru mezbur Şeyh Hamza'ya 'Kurtboğan', dirler" (Enisî, Menakıb:v.3a)

rüyasında Hacı Bayram'ın elindeki zincirin boynunda olduğunu görünce Ankara'ya döner. Başta çok hoş karşılanmaz ancak kısa zamanda süluku tamamlayarak halife olur.

Akşemseddin, Hacı Bayram Veli'nin vefatından (833/1430) sonra irşad postuna oturur ve Bayramiyye Tarikatı'nın Şemsiyye Kolu'nun teşekkülünü sağlar. Begbazarı'na gelerek burada tıp ilimleriyle meşgul olur. Otlardan yaptığı ilaçlarla bedenî ve ruhî bazı rahatsızlıkları tedavi eder. Kaynaklar, Çandarlı Halil Paşa'nın oğlu ve Fatih Sultan Mehmed'in kızlarından birini de tedavi etmek suretiyle iyileştirdiğini belirtir (Yurd 1994:26).

Çevresindekileri irşada devam eden Akşemseddin, Begbazarı'nda gördüğü yoğun ilgiden; "kesrete düştük" diyerek ayrılıp Çorum'un İskilip İlçesi'ne bağlı Evlek köyüne yerleşir. Bir müddet burada kalan Akşemseddin, şöhretinin artması üzerine halkın gösterdiği itibardan iltifattan dolayı buradan da ayrılır ve Bolu'nun Göynük İlçesi'ne yerleşir (Enisî, Menakıb:v. 4b).

Tahta çıkan II. Sultan Mehmed, İstanbul'un fethi için hazırlıklara başlar. Ordunun maneviyatını diri tutmak, yükseltmek için Akbıyık Sultan, Şeyh Ebu'l-Vefa ve Akşemseddin gibi şahsiyetleri davet eder. Araştırmacılar, bunların içinde Akşemseddin'in büyük tesiri olduğunu ifade ederler (İnalcık 1954:131; Enisî, Menakıb:v.9b).

İstanbul'un fethinden sonra, Sultanın isteği üzerine, kaybolan Eyyub Ensari'nin mezarının bulunmasını sağlayarak buraya bir cami ve medrese yaptırır (Enisî, Menakıb: v.12a). Akşemseddin burada bulunduğu süre içinde kendisine gösterilen ilgi ve saygıya itibar etmeyerek Göynük'e döner, H. 863 (M.1459) yılında burada vefat eder. Hayatı ilim arayışıyla geçen ve yaşadığı dönemde edindiği ilmi çevresine yayan Akşemseddin'in birçok keramet gösterdiği de bilinmektedir. Bunlardan biri vefatına dair gösterdiği keramettir. "Akşemseddin, Karısına sık sık, en küçük çocuğu Hamdi'nin yetim zelil kalmasını öne sürerek "yoksa bu mihneti çok dünyadan göçerdim" der. Sanki ölümü elindeymiş gibi konuşan Şeyh'e, hanımı bir gün "göçerdim dersin, yine göçmezsin" tarizini yöneltir. Akşemseddin de "göçelim" diyerek Göynük'teki mescide dervişlerini, yakınlarını toplar, vasiyetini yazar, helalleşip vedalaşır, Yasin suresi okunur. Sağ tarafa sünnet üzere yatar ve ruhunu teslim eder (Cebecioğlu 2001:86; Enisî, Menakıb:v.7b-8a).

Bazı kaynaklar Akşemseddin'in on iki çocuğunun olduğunu haber verse de (Yücel Çetin 2009:34) yedi oğlunun adını zikrederler. Bunlar, Sa'dullah, Fazlullah, Nurullah, Emrullah, Nasrullah, Hamdullah ve Nuru'l-Hüda'dır (Cebecioğlu 2001:86). Göynük'te bulunan türbesinde, Mahbube, Hayrunissa ve Zeynep adlarında kızlarının da kabri bulunmaktadır.

Akşemseddin'in; Risaletü'n-Nuriyye, Def'u Metaini's-Sufiyye, Makamat-ı Evliya, Nasihatname-i Akşemseddin adlı mensur eserleri ile kırk şiiri bulunmaktadır. O'nun, Risale-i Zikrullah, Risale-i Şerh-i Akval-i Hacı Bayram-ı Veli, Maddetü'l Hayat adlı eserlerinin varlığından da bahsedilmektir (Köprülü-Uzun 1989:301; Eraslan 1987:12-14; Yücel 1996:389-391).

Akşemseddin'in eserlerinde döneminin ilimlerini tahsil ettiği, mutasavvıf kimliği ile öne çıktığı bilinmektedir. Tasavvuf muhtevalı mensur ve manzum eserlerinde, insanın yaratılış gayesi ve İslamiyet'in yüklediği sorumluluklar dikkate alınarak değerlendirildiği görülür.

Akşemseddin, aldığı terbiye ve eğitim ile tasavvufî meseleleri "insan" merkezli değerlendirmektedir. Zira O, tasavvufun malzemesinin insan olduğu şuurundadır. Dolayısıyla insanın kendini tanıması, niteliklerini idrak etmesiyle hakikate ulaşılacağı bilgisiyle davranır. Akşemseddin insanı madde ve mana âleminin birleştiği "mecmaü'l- bahreyn" olarak nitelendirir.

Memaü'l bahreyn oldun hem Huda'nun ma'sukı

Pes senindür cümle âlem hem dahı dosta visâl (Eraslan 1987:32)

İnsan, zahiri yönüyle âlemin, özüyle Allah'ın temsilcisidir. Esasen O iki âlemin de temsilcisidir.

Hak'dan cüdâ görmeyen eri erdür dü -âlem serveri

Eger kılurlarsa nazar altun iderler tagları (Eraslan 1987:45)

Bu anlamda âlemde bulunan her şey insanda da mevcuttur. Madde ve mânâ yönüyle, varlık sebebiyle, ilahî cevher olmasıyla "Allah'ın tecelligâhından olan bir varlıktır" (Yakıt, 2013:90). Dolayısıyla Tanrı'nın tecelligâhı olan gönül mukaddes kabul edilir. Kâinatı gönül gözüyle seyretemeyenler, varlığın sırlarını da bilemez. "Her kişi görse sanur içim taşum hep ten durur" diyen Akşemseddin, insanın ancak gönül gözüyle kendi varlığındaki, dolayısıyla kâinattaki sırlara vâkıf olacağını belirtir. Başta Allah olmak üzere bütün varlık ve olayların mahiyeti hakkındaki bu bilgiye mârifet denilmiş (Uludağ 1991:361) ve âriflerin bilgisi olarak kullanılmıştır. Tamamen manevî sezgiyle kâinatı müşahede eden ârif için gizli bir şey olmaz. Zira ona Allah tarafından mârifet bilgisi verilmiştir.

İnsanın bilgiyi elde etmesinin dört temel kaynağı; duyular, akıl, tecrübe ve sezgidir. Maddî âlem eşyanın zahiri yönü, nesnelere ve olaylar bu vasıtalarla bilinir. Bilginin bu dört temel kaynağının sınırlı oluşu, hakikatin idrak edilmesi noktasında vahiy ve ilhamın da bilgi kaynağı olabileceği yönüne dikkat çekilir (Yakıt 2013:86).

Hakikatin, özün, cevherin akılla idrak edilemeyeceğini ifade eden Akşemseddin, yalnızca akla güvenmenin zaman zaman insanı yanıltacağı düşüncesindedir. “Çünkü akıl isbat eder, sonra inkâr eder.” (DMS/4092 v.91a). İnsandaki idrakin merkezi olan akıl vehmin ve vesvesenin merkezi olarak da ifade edilir.

Valih ü hayrân oluban kendözümnden bî-haber

Şimdiyi bilmez bu aklum ne bile ferdâsını (Eraslan 1987:36)

Akşemseddin’e göre “insan her nesneyi basiretiyle müşahede ede, bilmesiyle müteallik ola. Kendinin niceliğini bilmez kişi ki söyleye. Pes bilir kim kadim Cebbar-ı âlem nicedir.”(RN/2408,v.116)

İnsanın kendisi ve dış dünya ile ilgili bilgilerin elde edilmesi idrakla ilgilidir. “İdrak farkına varma, tanıma, kavrama, tasavvur etme, bilme gibi zihnin çok çeşitli ve karmaşık faaliyetlerini ifade eden genel bir terimdir” (Hökelekli 2000:477). Algılama ve bilme ile ilgili zihni bir faaliyet olan idrak, bilginin oluşmasının da ilk şartıdır. Maddî âlemi, eşyanın dış görünüşünü duyular idrak eder. Akılla da hükme varılır. Dolayısıyla aklı idrak eşyanın hakikatini, özünü, sırrını, anlamlarını idrak edemez. İşte bu noktada insan idrakinin sınırlılığını bilen Akşemseddin, velayet makamına ulaşmış can gözü, can kulağıyla idrak eden “Kendözünden geçip fena bulan” irfan sahibi âriflere, insan-ı kâmile dikkat çeker.

Tasavvufta, marifet ehlinin sahip olduğu bilgi olan irfan kavramı, keşf ve ilham yoluyla kalbe gelen ve umumiyetle aklî bilgidен üstün bir değer taşıdığı düşünülen bilgi çeşidine işaret etmek üzere kullanılmaktadır. Akşemseddin, arifi, iradesini mutlak iradeye teslim etmiş dolayısıyla Hakk’a teslim olmuş kişi olarak nitelendirir. Müşahede ilmine vakıf olan arif, vahdet ehlidir, kudret diliyle söyler.

Hakikatin ancak iradesini mutlak iradeye teslim etmiş Hakk’ın sevgisini kazanmış ârifler tarafından bilineceğini söyleyen Akşemseddin için bu vasıtalar can gözü ve can kulağıdır. Mutasavvıfların gönül gözü olarak da adlandırdıkları bu vasıtaların açılması O’na göre nasip işidir. Aksi halde kişinin uykuda olduğunu, gaflet içinde yaşadığını, dost yüzünü göremeyeceğini ifade eder. Can gözü mânâsında “ayn-ı tevhîd” ifadesini kullanan Akşemseddin, sırra vâkıf olmanın bu gözün açılmasıyla gerçekleşeceğini vurgular.

Ayn-ı tevhîd açuluban gördiler kim kâyinât

Cümle esmâ vü mezâhir zât-ı Sübhân sufiler (Eraslan 1987:35)

Mutasavvıflar, mârifet sırrını duyan kulak için de can kulağı tabirini kullanırlar.

Sem-i câna irmedin zevk-ı hitâb-ı kâf u nûn

Bağlamuşdum yoluna ney gibi ışıkla kemer (Eraslan 1987:40)

İslam tasavvufunda müşahede, mükafese ve tecelli olarak yer alan bilgi vasıtaları Akşemseddin'in eserlerinde ilme'l-yakin, ayne'l-yakîn, Hakke'l- yakîn tabirleriyle ifade edilir. “ Maddî nesnelere bilinmesi veya eşyanın dış yüzünün tanınması ve bize görüldüğü kadarıyla bilinmesi ilm'il-yakînden başka bir şey değildir. Duyular, akıl ve objektif tecrübeye dayanan ilimlerin hepsi bu mertebenin içinde değerlendirilmelidir. Bunlar hiçbir zaman eşyanın metafizik hakikatlerini veya cevherlerini, özünü veremezler, daha doğrusu ilimler hakikati veremez. Hakikat için bu mertebeyi aşmak gerekmektedir “ (Yakıt 2013:92-93). Eşyanın hem zahiri hem de batini yönüne vakıf olmak, hakikate ulaşmak ise ancak nefsini temizlemiş, kesret perdesini atıp vahdete ulaşmış insan-ı kâmilde zuhur eder. Zira o candan, maldan, nişandan uzaklaşıp şeksiz, riyasız yalnızca vahdete ulaşmayı ister.

Çü benlik gitti benden mahva vardum

Neye kim bakdumısa gördüm anı(Eraslan 1987:43)

Yaratılmışların en şerefli (eşref-i mahlûkat) olan insan, Akşemseddin tarafından cevher olarak nitelendirilir.

Katremüz kantar-ı tarh olursa iderüz sâf

Kadrimüz bil Şemsiya başdan ayağa cevherüz (Yücel 1996:391)

Dolayısıyla insan yaratılış gayesine uygun davranmalı, nefsin isteklerini terk ederek hakikate ulaşmalıdır. Aksi halde gâfil kişiyi nefis, Hak katında hor ve zelil kılar, İblis ile yoldaş yapar (Yücel Çetin 2012:24).

Gâfil olma genç içinde oturursın ey fakîr

Bî-nihâyetdür bili gör genc-i penhân iste bul (Eraslan 1987:37)

Akşemseddin'in bilgi referansı Kur'an-ı Kerim'dir. İnsanın nefsanî zaaflarından sıyrılması onu kurtuluşa götürür. “Onu arındırıp temizleyen gerçekten felah bulmuştur” (Şems Suresi, a.9).

Mutasavvıflar Allah ile kul arasında yetmiş bin perde bulunduğunu; mal, makam, harama meylin hakikatin anlaşılmasına mani unsurlar olduğunu ifade ederler. Kalbini arıtan, nefsini temizleyen âşık manevî âlemedir. Perdeleri kaldırır, kesret vahdete döner. Hicab ehli ise Tanrı'nın hakikatinden habersiz yaşar (Yücel Çetin 2012:27).

Eger ehl-i hicâb anı muhakkak bilmese kimdür

Çü görmez Yusûf'un hüsnin ne hâsıl çeşm-i âmâdan (Eraslan 1987:48)

İnsan, Allah'ın halifesi olarak yaratılmıştır (Bakara suresi, a.30) Buna lâıyk olmak için mükellef olduğu vazifeleri yerine getirmelidir. Bunların başında, “Nefsini bilen Rabbini bilir” hadisinde olduğu gibi önce kendini tanımalıdır. İnsanın yedi nefesine tekabül eden perdelerin

kalkmasıyla ilahî sırlara mazhar olur. Akşemseddin Allah'ın nuruna, hakikate talip olanın mükafâtının tecelli olduğunu, buna da ancak insan-ı kâmilin ulaştığını ifade eder.

Çünkü mir'at oldu âlem Hak cemalin görmeğe
Pes bu âlemde tecelli buldılar ehl-i kemâl

Her neye kim bakdılarsa dost cemalin gördiler
Zire tolu Hak cemali oldu âlem mâl-a-mâl (Eraslan 1987:32)

Bu sırra vâkıf olan candan, maldan, serden geçen, kesret perdelerinden sıyrılıp arşta seyreden, mekândan geçip lâ-mekân olur.

Ben ma-siva'llahı koyup geçdüm bu kalun halına
Ayne'l yakîn gördüm ayân Hakk'ı kim illa Hû direm ((Eraslan 1987:46)

Bergson; insan, nefsinin derinliğine düşünürse onu idrak eder der. İnsanın kendini bilmesi, kendini keşfetmesi, hakikati, Hakk'ı bilmesini de sağlar. “Ayne'l-yakin bilginin gayesi; varlıkların varoluş gayelerinin hikmetini bilmek ve bu hilkatin sırrından mutlak hakikate ulaşmaktır.” (Yakıt 2013:97). Akşemseddin, hakikat sırrına eren; ilahî tecellilere mazhâr olan, cevheri gören insanı, ârif, âşık, velî ve insan-ı kâmil olarak adlandırır. Kesret perdesini aralayıp hakiki vücudu seyreden insan-ı kâmil, nûr-ı Muhammedî'yi de temsil eder.

Bilmezem ma'şuk ben mi yohsa sen
Gel benüm müşkilüm asân eylegil (Eraslan 1987:49)

Vahdete ulaşan kâmil insanın gönül gözü açılmış, eşyanın hem zahiri hem de batinî yönüne mazhâr olmuştur. “Kemal sahibi olan kişi hem zâhiri âlemde olan nesneyi hem de batinî âleminde olan nesneyi görür” (RN/2408,v.118a). Hakikat bilgisine sahip bu kişiler, benlikten sıyrılıp bekâbi'l-lah'a ermiştir.

Kendülerün varlığını çün-kim itdiler fenâ
Zâhir oldu dost cemâli zire ref' oldu nikâb (Eraslan 1987:31)

Allah sevgisine mazhar olmuş, hakikat sevgisine ulaşan Allah dostlarının makamı, velayet makamıdır. “Evliya fena makamındadır. Âlemin varından farig fakat cümle eşyâda tasarrufu vardır. Kutb-ı âlemdir. On sekiz bin âleme câridir. Beşerin ondan ilerü makamı olmaz” (ME/2598,v.228b).

Eşyanın zâhirini “ilme'l-yakin” bilgi, hakikati, özü cevheri ve hikmeti de “ayne'l-yakin” bilgi olarak değerlendiren Yakıt, “hakikat ehlinin bilgisine mazhar olan kişi, ilahî feyzi elde etmiş, insan-ı kâmil mertebesine ulaşmış, gönül aynasında kâinatı ve ilahî sıfatları seyretmiş olan kişidir” (2013:100) der.

Akşemseddin için ilme'l- yakın bilgi yalnızca aklî delil ve habere dayanır. Ayne'l- yakın müşahede ile hâsıl olur. Hakke'l-yakin ise tevhid ehlinin bilgisidir. İlme'l-yakin ehlinin marifeti Ona göre ilm-i zâhirden ibarettir. "Ma'rifet dahi iki nevi üzerinedir; Birisi ilme'l yakîn ehlinindir. Amma ilme'l yakîn ehlinin marifeti ilm-i zâhirdir. Onların sohbetleri sohbet-i âmmdur. Her söz kim söylerler o sözün hakîkatini bilmezler. Hemen, Hak Teâla kelamında şöyle buyurmuştur ve Hazret-i Risâlet böyle buyurmuştur ve meşâyih-i kibâr böyle buyurmuştur derler. Amma hakîkati görmezler. Bunlar gibi sahib-i ma'rifetlere ehl-i istidlal derler. Ehl-i tahkîk demezler, mahcub oldukları için. Birisi de ayne'l yakîn ehlidir. Ayne'l yakîn ehli Hak Teâla'nın kelamının hakîkatini ayne'l yakîn levh-i mahfuzda görürler, okurlar. Hak Teâla'nın ma'rifeti için vücûda gelen tâliblere haber verirler. Hak Teâla'nın ma'rifeti için vücûda gelmeyenlerden gizlerler. Zira ki her kişinin aklı oraya dek sülûk edemez. Bu ma'rifet tertîb-i evliyada olan velîlerindir." (ME/2595, v.229b)

Akşemseddin için ilme'l-yakin ehlinin hâli kıl ü kâl üzeredir. O, daha ziyâde ayne'l-yakin ve Hakke'l-yakin erbabının hallerinden bahseder.

Gördüm bu vechün hakkını `ayne'l-yakin "Ya Hu" direm
Ger sufi "la"dan dem urur ben her dem "illa Hu"

Ben ma-sivallah'ı koyup geçdüm bu kalun halına
Ayne'l-yakin gördüm `ayan Hakk'ı kim "illa Hu" direm (Eraslan 1987:46)

Zira eşyanın hakikatine, sırrın sırrına vâkıf olanlar Hakk'el-yakin makamında olanlardır.

Akşemseddin Tanrı'dan başka her şeyden fâni olan, varlığı yok edip benliği gideren insanın tecelli nuruna mazhâr olacağını belirtir.

Ayne'l-yakin ehlinin makamı olan müşâhede- mûkaşefe; mâsivâdan geçen kulun, gönlünde Hakk'ı bulmasıdır. Akşemseddin; insanı, içinde yaşadığı dünyayı değerlendirirken fani ve e bedi olana dikkat çeker. Yaratılışa uygun yaşamının şuuru ve sorumluluğu için insanın önce kendi varlığını bilmesi gereğini ifade eder. Bu esasında hakikatin de idrak edilmesi anlamındadır.

Türkistan'da başlayıp Balkanlara kadar uzanan geniş İslam coğrafyasını tanıyan, bu coğrafyadaki gelişmeleri yakından tanıyan Akşemseddin, mutasavvıf, müderris kimliğinin yanı sıra fikri yönü ile de dikkat çeker. Dolayısıyla yaşadığı dönemde; hayat tarzı, fikirleri ve eserleri, sahip olduğu sağlam bilgi kaynakları ile topluma hizmet ve rehberlik yapmış şahsiyetler arasında yer almıştır. Bilgisi, tecrübesi ile hem yaşadığı dönemde hem de yaşanılması gereken hayat tarzını telkin etmesinde referans kaynaklarının Kuran-ı Kerim ve

hadisler olmasının önemi göz ardı edilmemelidir. Bu anlamda insanın düşünce, tutum ve davranışları; faziletli yaşamak, varlığının ve yaratılışının şuurunda olmak üzerine bina edilmiştir.

Hakikatin, özün, cevherin akılla idrak edilemeyeceğini ifade eden Akşemseddin yalnızca akla güvenmenin zaman zaman insanı yanıltacağı düşüncesindedir. İnsandaki idrakin merkezi olan akıl vehmin, vesvesenin merkezi olarak ifade eder. İnsanın kendisi ve dış dünya ile ilgili bilgilerin elde edilmesi idrakle ilgilidir. Algılama ve bilmeyele ilgili zihni bir faaliyet olan idrak, bilginin oluşmasının ilk şarttır. Maddî âlemin, eşyanın görünüşünü duyular idrak eder, akılla da hükme varılır. Dolayısıyla aklî idrak eşyanın hakikatini, özünü, sırrını, anlamlarını idrak edemez. İnsan idrakinin sınırlılığını bilen Akşemseddin velayet makamına ulaşmış can gözü, can kulağıyla idrak eden “kendözinden geçip fena bulan” irfan sahiplerine insan-ı kâmile dikkat çeker.

KAYNAKLAR

- Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Makamat-ı Evliya, Süleymaniye Ktb. Numara:2598,
- Akşemseddin (Muhammed b. Hamza), Risaletu'n-Nûr, Süleymaniye Ktb. Numara:2408,
- CEBECİOĞLU, E.(2001), Akşemseddin'de Bazı Tasavvufi Kavramlar, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: XLII, s.77-95.
- Emir Hüseyin Enisî, Menakıb-ı Akşemseddin, Süleymaniye Kütüphanesi-Esad Efendi Böl. Nu:4666.
- Hoca Saadeddin Efendi (1979), Tacü't-Tevarih (İ. Parmaksıoğlu), C.V, İstanbul.
- HÖKELEKLİ, H. (2000), "İdrak" İslam Ansiklopedisi, TDVYay. C.21, s.477-478, İstanbul.
- İNALCIK, H. l(1954), Fetih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar, Ankara.
- KÖPRÜLÜ, O.F.-UZUN, M. (1989), "Akşemseddin", İslam Ansiklopedisi, TDVYay. C.2, s.299-302, İstanbul.
- ULUDAĞ, S. (1991), "Ârif" İslam Ansiklopedisi, TDVYay. C.3, s.361-362, Ankara.
- YAKIT, İ. (2013), "Akşemseddin'e Göre Hakikatin Bilinmesi Meselesi", Türk İslam Düşüncesi Üzerine Araştırmalar, s.85-105, İstanbul.
- YURT, A. İ. (1994), Akşemseddin Hayatı ve Eserleri (Yay. S.M. Kaçalın), İstanbul.
- YÜCEL ÇETİN, A. (2012), "Akşemseddin'in Eserlerinde Sosyal Ahlak Ve Eleştiri", Hacı Bayram-ı Veli-Uluslararası Sempozyum, s.21-35, Ankara.
- YÜCEL, A. (1996), "Akşemseddin'in İki Yeni Şiiri" Türk Kültürü Araştırmaları (1994). Yıl:XXXII/1-2, s.389-391,
- YÜCEL, A. (1998), "Akşemseddin'in İnsan ve Devlet Adamı Anlayışı" Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Âlimler, Ankara, s.185-191.

TASAVVUF TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA BİR KAYNAK OLARAK ŞER'İYE SİCİLLERİ ÇORUM ŞER'İYE SİCİLLERİ ÖRNEĞİ

Ahmet Cahid HAKSEVER¹

¹Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, haksever@ankara.edu.tr

ÖZET

Yaklaşık altı yüz sene ayakta kalmayı başarabilmiş olan Osmanlı Devleti'nin tarihi sürecine dair incelemelerde başvurulması gerekli olan ana kaynaklardan biri şer'îye sicilleri olup tasavvuf tarihi araştırmaları için de aynı durum geçerlidir. Zira siciller, araştırmacılara sübjektiflikten uzak bilgiler sunabilmekte, konu çeşitliliği ve zenginliği ile oldukça geniş bir alana hitap etmektedir.

Şer'îye sicilleri, ülkemizde henüz istenilen düzeyde olmayan mikro tarihe dönük çalışmalar için de önemli veriler içermektedir. Araştırmacıları sosyal ve siyasal etkinliğin yoğunlaştığı bölgelere yönlendiren iki temel sebepten söz edilebilir. İlki tasavvufî hayatın canlılığı, ikincisi ise konuyla ilgili kaynakların diğer beldelerle kıyaslanmayacak ölçüde zengin oluşudur.

Çorum'daki tarikatlara dair uzun soluklu çalışmamızda şer'îye sicilleri, konuyla ilgili kaynakların görece sınırlı olduğu bölge hakkında bize başka arşivlerde bile rastlamadığımız zengin bir içerik sunmuştur. Bu çalışmayı hazırlarken karşılaştığımız zorluklar, ulaştığımız malumat çeşitliliği ve günümüz araştırmacılarının sicillerden nasıl yararlanılabileceğine dair çözüm önerileri tebliğimizin sınırları içerisinde ele alacağımız konuları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Tarikat, Şer'îye Sicilleri, Çorum.

ABSTRACT

The shar'iah records (the religious records obtained from the Ottoman courts) are one of the main resources to be applied for the research related to the historical course of the Ottoman Empire which was able to stand almost 600 years. These records play the same role for the history of Tasawwuf (Sufism). Since they can provide non-subjective information while addressing rather extensive field with a variety as well as fertility of the subjects.

The shar'iah records also include valuable data for the studies regarding the micro-history which is not at the desired level in our country yet. We could mention about two basic reasons that direct the researches to the regions intensified with social and political activity. The first one is the liveliness of the Sufi life and the latter is the -comparing to the other places- incomparable prosperity of the resources related to the subject.

In our long-termed study with regards to the *tariqas* (religious orders) in Çorum, the shar'iah records have offered such an affluent content that we do not encounter in the other archives about the region which has relatively limited resources related to the subject. The difficulties we face when we prepare this work, the diversity of the information and the solution suggestions regarding how today's researches can benefit from the records are the topics we present in the framework of this paper

Key Words: Tasawwuf (Islamic Mysticism), Tariqah, Shar'iah Records, Corum.

GİRİŞ

Osmanlı devlet geleneğinde arşivlere özel bir önem verilmiştir. Tapu tahrir defterleri, 'avâriz defterleri, fermanlar, kanunnâmeler, sâlnâmeler ve şer'iyye sicil defterleri bu manada değerlendirilebilir. Şer'îye sicilleri, Osmanlı kanunlarının sadece uygulanmasını değil, gündelik hayatın sosyal, siyasi, mali, iktisadi, ticari, askeri, demografik, kültürel vb. pek çok yönüyle ilgili araştırmacılara veriler sunmaktadır. (Erten, 2000: 532-533)

Şer'îyye sicillerine, kadı defteri, kadı sicili veya zabt-ı vekâyi' de denilirken Osmanlı mahkeme kayıtları ifadesi de kullanılır. (Gedikli, 2005: 187) Kadı defterleri, Osmanlı devlet mahkemelerinde, kadılar tarafından tutulan birinci el kaynaklardır. Bu belgelerde kadılar tarafından verilmiş hükümlerin yanı sıra, hukuki işlemler, devletin üst kademesinden bildirilmiş emir ve fermanlar da yer aldığından, kaydedildiği döneme dair hukuki, adli, idari veriler bulunmaktadır. (Duman, 2007: 141)

Osmanlı'da ilk kadı Osman Gazi tarafından atanan Dursun Fakih'dir. I. Murad'dan itibaren fethedilen her idare merkezine insanlar arasında meydana gelen dava ve anlaşmazlıkları şer'î hükümlere göre karara bağlamak için¹ devletin en yüksek icra makamı (sultanlar veya yetkili kıldığı şahıslar) tarafından bir kadı tayin edilmiş ve adli teşkilat ortaya çıkmıştır. Tek kadının görev yaptığı bu usûle "şer'îye mahkemesi" denilmiştir. (Akgündüz, 2009: 14)

Osmanlı Devleti idari taksimatı genel itibariyle eyaletlere, eyaletler livâlara, livâlar kazâlara, kazâlar nahiyelere ve nahiyeler de köylere ayrılmaktadır. Nahiye ve köyler dışında kalan diğer idari merkezler aynı zamanda birer yargı merkezidir. Her yargı merkezinde birer kadı bulunmaktadır. Osmanlı adli teşkilatının temel taşı olan kadılar, ihtiyaca göre buldukları yerin hâkimi, emniyet amiri, mülki idare amiri veya halkın her konuda müracaat edebileceği sosyal güvenlik makamı olarak görev yapabilmişlerdir. (Akgündüz, 2009: 16).

Şer'î hükümleri icra, tartışmalı fıkhi hükümlerden en muteber olanı araştırıp uygulama, şer'îye sicillerinin (kararların) yazımı, velî veya vasîsi olmayan küçükleri evlendirme, yetimlerin ve gâiblerin mallarını muhafaza, vasî ve vekilleri tayin yahut azil, vakıfları ve muhasebelerini kontrol, evlenme akdini icra, vasiyetleri tenfiz kısaca bütün hukuki işleri takip, merkezden gelen emir ve talimatları yerine getirme kadıların görev ve yetkileri arasındadır. (Akgündüz, 2009: 17). Diğer bir ifadeyle kadı, Osmanlı'da mahalli bir temsilci hüviyetini de taşıması nedeniyle sivil davalar yanında cezai, asayiş, denetleme, belediye, noterlik vb. birçok meseleyle ilgilenmiştir.

Kadılar hem idari hem de adli görevler üstlenmiş oldukları için defterlerde her iki alana dair kayıtlara rastlamak mümkündür. Kadıların idari görevleriyle ilgili olarak memur tayini, bir beldede bulunan tekke, zaviye, türbe de dâhil eski yapıların, tarihi eserlerin, yapım tarihlerini, tamir görmüşlerse tamirat tarihlerini, tamirat için harcama yapan vakıfların denetlenmesi, vakıf binalarının kiraya verilmesi,² vergi ve cizyelerin toplanması, esnafın teftişi, ihtida olayları, fiyatların belirlenmesi (narh),³ yiğitbaşı ve kethüda tayini, yiğitbaşı ve

¹ İslam Hukuku yani Fıkh, temelde Müslüman bireyin günlük dini standartlara nasıl uygun nasıl yaşaması gerektiğini araştıran bir ilimdir. Bireyin doğumundan ölümüne kadar hayatının her aşamasında, ibadetlerinde, muamelatında ve suç fiilleri karşısında, diğer fertlerle, tabiatla ve devletle münasebetlerinde dine uygun olarak birlikte hareket edebilmesinin anahtarlarını veren bu ilim, teori ve pratiği iç içe barındırmaktadır.

² Mukataa, bir arazinin belirli bir kira karşılığında birine bırakılması demektir. Vakıflara ve devlete ait mukataaların denetlenmesi görevi de kadıya aittir

³ Kadı bu işlevi yerine getirirken, yörenin muhtesip, pazarbaşı, esnaf şeyhi, ayan ve eşrafiyla da istişare eder bundan sonra fiyatları belirlerdi

kethüdaların beratlarının deftere kaydedilmesi sonrası bu şahısların görev yerlerine gönderilmesi mukataa teftişi gibi kayıtlar sayılabilir. Adli görevleriyle ilgili olarak tuttukları kayıtlar arasında i'lamlar,⁴ hüccetler,⁵ vakfiyeler, temessükler,⁶ ma'ruzlar⁷ ve tezkireler⁸ gelirdi. Ayrıca adli ve idari görevlerinin dışında üst makamlardan gelen emir ve fermanları da yine defterler de görmek mümkündür. (Duman, 2007: 142, 145)

Kadı defterlerinde rastlanan belgelerden biri olan temessükler, vakıf ve miri arazilerle ilgili anlaşmazlıkların çözümüne dairdir. Vakfiyelerle ayakta duran tekke ve zaviyeler, böyle bir dava durumunda mahkemece kayıt altına alınmakta bu sayede tarikat ve o tarikatın temsilcilerine dair malumata da rastlanabilmektedir.

Kadılar tarafından tutulan bu defterler Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyanın âdet ve tarihini, edebi üslup ve sanatını günümüze yansıtması açısından dikkate değer kayıtlardır. Dolayısıyla bu belgeler, Osmanlı ile ilgili hemen tüm sosyal bilimler araştırmalarında başvuru kaynaklarından biri olabilecek potansiyelindedir.

Şer'iyeye sicilleri üzerine bugüne kadar yapılan çalışmaları şöyle kategorize edebiliriz:

- Katalog çalışmaları,
- Yüksek lisans ve doktora tezi olarak latinize edilip değerlendirilmesi,
- Şer'iyeye sicillerinin nasıl okunması gerektiğine dair çalışmalar
- Sosyal bilimlere üzerine te'lif eser ve makale türü çalışmalar.

Şer'iyeye sicilleri referanslı makale bazlı çalışmalara genel hatlarıyla göz attığımızda karşılaştığımız konu çeşitliliği bu kayıtların taşıdığı kaynak değerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Osmanlı tarihi, Avrupa coğrafyası tarihi, İslam coğrafyası tarihi, şehir tarihi, dinler tarihi, tıp tarihi, teşkilat tarihi, harp tarihi, sanat tarihi, monografi, İslam hukuku, sosyoloji (sosyal hayat, aile hayatı), sosyal antropoloji, psikoloji, iktisat ve işletme, istatistik, uluslararası ilişkiler, mimari, ziraat, jeoloji, ziraat, veterinerlik, paleografi tespit edebildiğimiz konular arasında yer almaktadır.

Netice itibarıyla bu defterler tekke, zaviye, medrese gibi kurumların mahkemeye intikal eden davalarına, tamir, bakım ve bu kurumlardaki görevli değişikliklerine dair kayıtları da ihtiva etmektedir. Evlada meşrut vakfiyelerde vefat sonrası yetki devri, görev, miras, mal paylaşımı gibi hususların mahkemece onaylanması hasebiyle de siciller, bu gibi kurumların yöneticilerinin kimliği, eşi, çocukları, varsa boşanma ve sebepleri, sahip olduğu eşyaların

⁴ İ'lam: Kadı tarafından verilmiş şer'i bir hükmü ve gerekçesini, ayrıca hükmü veren kadının imza ve mührünü taşıyan belgelere i'lam adı verilmektedir.

⁵ Hüccet: Herhangi bir karan ihtiva etmeyen, sadece taraflardan biri tarafından yapılan ikrar ile karşı tarafın bu ikrarı tasdik etmesi ve hâkimin bu olayı imza ve mührünü kullanarak belgelemesi sonucunda kadı tarafından taraflara verilen ve bir sureti de sicil defterine kaydedilen belgelere denilmektedir. Bugünkü noterlerin yaptığı faaliyetlere benzetilebilir.

⁶ Temessük: Sözlükte tutunma, sarılma, delil izhar etme gibi anlamlara gelmekte olup şer'iyeye sicillerinde, miri arazide ve gayr-ı resmi vakıflarda, tasarruf hakkı sahiplerine, yetkili makam veya şahıslar tarafından verilen belge demektir.

⁷ Maruz, kelime anlamı itibarıyla arz olunmuş demektir. İstilahta ise küçüklerin, büyüklere karşı şifahi ve tahriri olarak yaptıkları ifade şekli manasında kullanılır. Diğer bir ifadeyle astın, üstüne yazdığı bir istek veya durumun arz edildiği yazılı belge ve kayıtlar ma'ruz adını almaktadır

⁸ Tezkire, genellikle aynı şehir ve kasabada bulunan resmi dairelerin birinden ötekine ve halkın birbirine yazdıkları yazılar hakkında kullanılan bir tabirdir. Diplomaside üstten asta ve aynı seviyedeki makamlar arasında gerçekleşen resmi yazışmalara verilen isimdir.

mahiyeti, gibi incelemeye konu olan tarikatın temsilcilerinin yaşamı ve sosyal hayatı hakkında bize önemli malumat sunabilmektedir.

Şer'îye sicillerindeki konu çeşitliliği malumat açısından onu diğer arşivlerden daha zengin kılarken bilgilerin doğrulanmasında da önemli bir yere sahiptir. Örneğin tekke ve zaviyelere dair bilgilere genelde vakıf özelliği sebebiyle Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nden de ulaşılabilir. Bu manada siciller ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivleri elde edilen bilgilerin sağlamlasının yapılmasında da faydalı olmaktadır.

Tarih kurgusu içerisinde sicilleri bir kaynak olarak ele alanlardan ilki herhalde Halil İnalçık'tır. O, 1943'te "Osmanlı Tarihi Hakkında Mühim Bir Kaynak" ve 1953-4'te "15. Asır Türkiye İktisadi İctimâi Tarihi Kaynakları" başlıklarıyla yayımladığı makaleleri ile hem sicillerin kullanılma alanlarına vurgu yaparak Bosna ve Bursa sicillerinden örnekler neşretmiş hem de bunları çeşitli başlıklar altında gruplandırıp mevcut bilgiler ile birlikte değerlendirmeyi amaçlamıştır. (Uğur, 2003: 306)

Türkiye'nin çeşitli müzelerinde ve İstanbul Şer'îye Sicilleri Arşivi'nde toplam 17-18 bin civarında kadı sicili bulunmaktadır. Bunların bazısı bir dönem Osmanlı Devletinin parçası veya eyaleti olan ülkelerde kalmıştır. Bulgaristan, Romanya, Makedonya, Bosna Hersek, Arnavutluk Yunanistan gibi ülkelerin bulunduğu Balkan coğrafyası, Osmanlı Devletinden yirminci yüzyıl başlarında ayrılan Suriye, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan, Mısır gibi Arap ülkeleri ve Kıbrıs kadı sicillerinin bulunduğu yerlerdendir. (Çetin, 1991: 49-50)

1. ŞER'İYYE SİCİLLERİNİN TASAVVUF TARİHİ ÇALIŞMALARINDA VERİ OLARAK DEĞERLENDİRİLMESİNDE İZLENECEK YÖNTEM

Şer'îye Sicilleri, tarikat temsilcilerinin kronolojik açıdan incelenmesi, tarikat taşınmazları ve faaliyetleri hakkında bize başka arşivlerde bulamayacağımız malumatı haizdir. Örneğin kurumsallaşmış bir tarikat yapısına sahip Mevlevîliğin Çorum'daki kurum ve temsilcileri hakkında Konya Mevlana Müzesi Arşiv kayıtlarında bile bulunmayan bilgilere Çorum Şer'îye Sicilleri'nde ulaşılmıştır.

Ancak sicil çalışmalarına rağbetin arttığı günümüzde, tarih yazıcılığı ve kaynak bağlamında sicillere dayalı araştırmalarda bazı sorunlar da gündeme gelmektedir. Bunlar; şer'îye sicillerine ulaşmada zorluklar, derli toplu bulunmayışı, okuma anlamlandırma, bazı işaretlerin ve ibarelerin yorumlanması gibi hususlardır.

İlk soru, Şer'îye Sicilleri'ne nasıl ulaşılabilecektir. Maarif Vekâleti'nin 3 Kasım 1941 tarih ve 4018/2182 sayılı kararı ile muhtelif yerlerde bulunan sicillerin müze ve kütüphanelere devredilmesi sağlanmıştır. Karar uyarınca şer'îye sicilleri, ait oldukları illerin kütüphanelerinde veya müzelerinde ve Topkapı Sarayı Müzesi'nde muhafaza edilirken 1991 yılında siciller, Kültür Bakanlığı'nın kararı ile İstanbul Şer'îye Sicili Arşivi'ndekiler [İŞSA] hariç olmak üzere Ankara'da Milli Kütüphane'de toplanmıştır. (Gedikli, 2005: 188)

Kültür Bakanlığı'nın 1991'de verdiği sicillerin Ankara'ya alınması kararı ile birlikte Adana Şer'îye Sicilleri'nden itibaren muhafaza edilen onbine yakın defterin çoğunluğu mikrofilme çekilmiştir. (Gedikli, 2005: 199).

İnönü Üniversitesi'nde Osmanlı Araştırmaları Merkezi (OSAM), Kayseri Erciyes Üniversitesi'nde de Kayseri Tarih Araştırmaları Merkezi (KAYTAM) kurulmuş olup bu merkezler, kendi yörelerine ait şer'îye sicil defterlerinin fotokopilerini alıp araştırmacılara

açık hale getirmişlerdir. Keza Konya ve Trabzon şer'iyye sicillerinin fotokopileri de ayrı ayrı Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi ve Konya Müzesi'nde ve Trabzon Halk Kütüphanesi'nde araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. (Gedikli, 2005: 188)

Ancak şer'iye sicillerinin hepsine ulaşıldığını söylemek mümkün değildir. Mesela bugüne kadar Erzurum ve Kars'ın şer'iyye sicilleri bulunamamıştır. 1853 tarihi öncesine ait İzmir kadı defterleri yanmıştır. Yurt dışında, Osmanlı coğrafyası ülkelerinin arşivlerinde bulunan şer'iyye sicillerinin toplu bir kataloğunun bugüne kadar yapılamamış olması karşılaşılan bir diğer zorluktur. (Gedikli, 2005: 199.)

Çorum özelinde çalışanlar için bu sicillere ulaşmak daha kolaydır. Zira Çorum Şer'iye sicilleri, Çorum Belediyesi'nin yürüttüğü proje ile özgün ve çevri yazılı metni bir arada olmak üzere bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Siciller defter, sayfa, hüküm numarası, tarihi ve konusuyla iki ciltlik katalog haline getirilmiş, internet ortamında erişim imkânı sağlanmıştır. İlgilendiği konuyla ilgili malumatın detaylarına araştırmacı, Kent Arşiv bünyesindeki bilgisayardan ya da latinize edilmiş ciltlerden ulaşabilmektedir.

Gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışındaki çalışmalarda karşılaşılan zorluklardan biri de bazı sicillerde dizin bulunmayışıdır. Dizin, hükmün hangi konuyla ilgili olduğu konusunda bize kolaylık sağlamaktadır. Aksi halde belgenin ne ile alakalı olduğunun anlaşılması için bazen neredeyse metnin yarısının okunması gerekebilmektedir. (Gedikli, 2005: 196.)

Başka bir mesele, mevcut kataloglardaki sayfa veya varak numaralarının hatalı oluşu, kimi zaman verilen tarihlerin diğer arşiv kayıtlarıyla uyuşmamasıdır.

XVI. asır sonlarına kadar şer'iyye sicillerinde kullanılan dil, Arapçadır. Arapça konuşulan bölgelerde bu uygulama devam ederken diğer bölgelerde neredeyse tamamen Türkçe kullanılmaya başlanmıştır. Yine de birçok halde özellikle vakfiyeler, bazı tereke ve aile hukukuna ilişkin kayıtlar ve sicilleri tutan kadının göreve başlamasını gösteren kısımlar Arapça yazılmışlardır. Ayrıca herhangi bir belge içinde de yer yer Arapça ibareler görülmektedir. Bazı sicillerin Rumca yazıldığı da vakidir. (Gedikli, 2005: 188)

Sicillerde rik'a kırması, ta'lik kırması, divani gibi yazı çeşitleri kullanılmıştır. Söz konusu yazıların okunması bugün bir uzmanlık dalı haline gelmiştir. Karşılaşılan bu tür güçlükleri çözmek için kılavuz kitaplar kaleme alınmıştır. Mübahat Kütükoğlu ve Said Öztürk'ün çalışmaları özellikle stilize edilmiş ve klişeleşmiş kısımları okumada önemli kılavuzlar arasındadır. (Gedikli, 2005: 188)

Genelde yüksek lisans tez çalışmaları olarak üretilen metin çevriyazıları, birtakım okuma yanlışları ihtiva etmelerine rağmen, ihtiyatlı kullanılmak kaydıyla, araştırmacıya çabukluk ve kolaylık sağlayabilirler. (Gedikli, 2005: 200).

Kaynaklık açısından çok önemli bir yere sahip olmakla birlikte konuyu araştırırken sadece şer'iye sicillerinin esas alınması, konuyu bütün yönleriyle ortaya koymayabilir. Bu manada şer'iye sicillerinin, padişah fermanları, kanunnameleri, fetva mecmuaları gibi merkez arşivlerinden ve diğer kaynaklardan ortaya çıkan bilgileri test edici bir unsur olarak kullanılması, araştırmacının yorumlarının daha isabetli olmasını sağlayacaktır. (Gedikli, 2005: 200; Uğur, 2003: 306)

Şer'iye sicilleri sayesinde tasavvufa dair kapsamı belli bir araştırmayı bölge, tarih periyodu, belli bir sosyal kurum ve olgu ile sınırlandırılarak incelemek mümkündür. Ancak bunun için araştırmaya öncelikle bir ödev formatında değil de hipotez ve soru çerçevesinde başlanması faydalı olacaktır.

Şer'îye sicillerinde tasavvufî kurumların sürecine dair veriler tarih, ölçü, yer, miktar açısından açık ve nettir. Ancak aynı şey monografi veya kişi ve kurumun etkinliğinin artıp azalmasına dair değerlendirmeler için geçerli değildir. Bu tür bilgiler satır aralarından çıkarılabilmektedir. Bu bakımdan araştırmacının, incelediği verileri sistematik bir şekilde kaydetmesi önerilir.

Toplanacak veriler kıyaslama ve istatistik açısından ele alınacaksa okumaya geçmeden önce bir tablo oluşturulması, verilerin bu tabloya kaydedilmesi sonrası değerlendirilmesi daha metodik olacaktır.

Şer'îye sicillerinden faydalanmanın ayrı bir uzmanlık bilgisi gerektirmesi, bu kaynaklardan istifade edebilen araştırmacı sayısını sınırlandırmaktadır. Ancak bu metinlerin latinize edilmesi yönündeki çabalar ve Anadolu'da birçok yeni üniversitenin açılması yerel tarih çalışmalarına olumlu katkı sağlayacaktır.

SONUÇ

İslam hukukunun uygulayıcısı durumunda olan Osmanlı devlet mahkemelerinde, "Sicillât-ı Şer'îyye" adıyla kadılar tarafından tutulan, mahkemeye intikal etmiş olan olaylar, padişah fermanları, vakıflara dair malumat, müderris ve imam tayinleri gibi bilgileri barındıran kadı defterleri, Osmanlı mahkemelerinin hukuk ve ceza davalarının nasıl yürüttüklerini, halkın mahkeme ile devletin kadı ile olan ilişkilerinin nasıl olduğunu gösteren kayıtlardır.

Buldukları bölgenin sosyal, ekonomik ve siyasî tarihleri için en güçlü ve en güvenilir birer tarihi kaynak konumundaki şer'îyye sicilleri toplumun siyasi, sosyo-ekonomik yapısı, aile, eğitim ve din gibi temel kurumların anlaşılmasında sadece tasavvuf tarihçilerine değil, hemen tüm sosyal bilimcilere tespit ve değerlendirmede bulunulmayı sağlayacak önemli veriler içermektedir.

Dolayısıyla XV. asırdan itibaren XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadarki uzun bir zaman dilimini kapsayan sürece dair bu veriler incelenmeden Osmanlı toplumunun hukuki, sosyal, iktisadi hayatına yani kültür ve tarihimize dair bilgi ve hükümler mikro ölçekte tamamlanmış olmayacaktır.

Osmanlı'nın siyasi, dini ve sosyo-ekonomik yapısının aydınlatılmasında mikro tarih ölçeğinde şer'îyye sicillerini de otantik veri kaynağı olarak kullanan araştırmalar, gerçeği yansıtmada daha objektif sonuçlara ulaşabilecektir.

Şer'îye sicilleri, yapısı gereği araştırmacılara sübjektiflikten uzak veriler sunmakla birlikte kaynak değeri olarak önemi abartılmamalıdır. Sicillerin tasavvuf tarihi araştırmalarında kaynaklardan sadece biri olabileceği unutulmamalıdır.

Netice itibarıyla, gerek tasavvuf tarihi araştırmalarında gerekse diğer bilim dallarında şer'îye sicillerinden azami faydayı sağlamada şu hususlar önerilmektedir:

- Yurt içinde ve yurt dışında bulunan sicillerin Çorum örneğinde olduğu gibi latinize edilip kataloglama yapılması,
- Mümkünse internet ortamında paylaşımına sunulması,
- Değerlendirmeye alınmamış sicillerin, yüksek lisans ve doktora düzeyinde çalışılması

- Hâlihazırdaki tezlerin bir seri halinde gözden geçirilip standardizasyonun sağlanarak yayımlanması,
- Sicilleri doğru okumanın zorluğu kadar anlamının zorluğunun da unutulmayarak sicillerden faydalanma konusunda kılavuz hazırlanması,
- Şer'iyeye Sicilleri Arşivi Enstitüsü kurulması...

KAYNAKÇA

- Akgündüz, A. (2009). İslam Hukukunun Osmanlı Devleti'nde Tatbiki: Şer'îye Mahkemeleri ve Şer'îye Sicilleri, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, 14 (2009) 13-48.
- Çetin, A. (1991). Türkiye Haricindeki Osmanlı Şer'îyye Sicilleri Hakkında, İslam Medeniyeti Mecmuası. Cilt.: 5-Sayı 1: 49-56.
- Gedikli, F. (2005). Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynakları Olarak Şer'îye Sicilleri, Türkiye Araştırmaları Dergisi. Cilt.: 3- Sayı 5: 187-213.
- Erten, H. (2000). Sosyolojik Veri Olarak Şer'îye Sicilleri'nin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. Sayı 10: 531-546.
- Haksever, A. C. (2010). Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, Çorum.
- Uğur, Y. (2003). Mahkeme Kayıtları (Şer'îye Sicilleri): Literatür Değerlendirmesi ve Bibliyografya, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt.: 1 – Sayı.: 1. 305-344.

KİMLİK VE GERÇEKLİĞİN İNŞA SÜRECİ: ÇORUMLU H. GALİP KUŞÇUOĞLU ÖRNEĞİ

Doç. Dr. Özcan GÜNGÖR¹

¹Doç.Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, ogunor@ybu.edu.tr

ÖZET

Bireyler kendi gerçekliklerini inşa ederken hem üreten ve hem de üretilen anlamlardan etkilenecek çoklu bir kimlik edinme süreçleri yaşamaktadır. Bu ifade sosyologların kadim bir tartışmasına Berger ve Luckmann'ın verdiği bir cevaptır. Burada bireyin yaşadığı asli sosyalleşme hayatında etkili olan kişi, kurum, dinleti, değer ve "anamlı öteki"lerin onun gerçeklik algısını büyük oranda şekillendirdiğini iddia eden Berger ve Luckmann'ın teorisi modern sosyolojide önemli bir sentez teoridir. Yapı-aktör dikotomisinde ikisinin de birbiriyle karşılıklığını savunan bu teori; bireyin dışsallaştırma aşamasında muhatap olduğu anlamlı ilişkileri ileride kendisinin ürettiğini iddia etmeleri bizim çalışmamızın pratiğini oluşturmaktadır. Bu çalışmada amacımız; Çorumlu H. Galip Kuşçuoğlu'nun kendisi için geliştirdiği gerçekliğin hayatına, öğretisine etkileri ve bu gerçekliğin Çorum ortamından ne kadar etkilendiğinin ortaya konması oluşturmaktadır. Bu anlamda Kuşçuoğlu'nun anlatılarının Berger ve Luckmann'ın teorisiyle sınanmaya çalışıldığı bu çalışma nitel bir dizaynı esas almış ve kadim birey-toplum tartışmasında İslam'ın da karşılıklılık temelli özne merkezli bir ilişki üzerinde durduğu ön kabulüne yaslanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Peter Berger-Thomas Luckmann, Gerçekliğin İnşası, Kimlik, H. G. Kuşçuoğlu, Anamlı Öteki

IDENTITY AND THE PROCESS OF CONSTRUCTION OF REALITY: EXAMPLE OF CORUMLU GALİP KUŞÇUOĞLU

ABSTRACT

Individuals producing both while building their sense of reality and are affected by both produced. So they live to obtain multiple identification processes. This statement response of Berger and Luckmann to a discussion of ancient sociologists. People with effective life of primary socialization where the individuals here, institutions, concerts, value and "significant other" s Berger and Luckmann's theory claiming that largely shape his perception of reality is an important synthesis theory of modern sociology. This theory also defended the reciprocity with each other in the structure of the two-actor dichotomy; meaningful relationships as partners in externalization stage of individuals claiming to produce in the future he is the practice of our work. Our goal in this study; Çorumlu H. Kuşçuoğlu developed for itself, and how much is affected the teachings of the impact of this reality and Corum environment is created to reveal his life style. In this sense, the narrative Kuşçuoğlu attempt to test the theory of Berger and Luckmann. The study was based on a qualitative design. In addition, individual-society dichotomy in Islam, stands on a subject-centered relationship based on reciprocity.

Key words: Peter Berger-Thomas Luckmann, Construction of Reality, Identity, Significance others, H. G. Kuşçuoğlu

GİRİŞ

Sosyologlar arasında kadim bir tartışma olarak yapı mı (işlevselciler) bireyi belirler başka bir ifadeyle birey toplum karşısında pasif bir rolde ve kendisine biçilen rolü mu oynar? Yoksa aktör mü (yorumlayıcılar) aktif bir özne olarak toplumun oluşumuna ve biçimlendirilmesine daha çok katkıda bulunur? Bu sorunun iki yaklaşım açısından da savunulması argümanları vardır. Ancak insan denen gerçeğin sadece toplumun ürünü bir gerçekliğe teslim oluşu da her şeye kendi başına bir varlık olarak gerçeklik katışı da açıklayıcı olamamaktadır.

Kimlik, insanın görünür olması ve kendisini görmesi ile ilişkili tanıma şuuru ve tanınma göstergesidir. Tanıma ve tanınma benzerlik-farklılık ilişkisinde şekillenir. Benzerliğin ve farklılığın fark edilmesi bireylerin toplumsal hayatta birbirleri ile karşılaşmasıyla gerçekleşir. Karşılaşma, bütünleşme v çatışma şeklinde beliren farklı boyutlardaki ilişkilerle kendisini göstermektedir. Toplumsal hayatın birçok alanında görülen çatışma günümüzde özellikle kimlikler üzerinden gerçekleşmektedir. Kimliğin bir değer olarak algılandığı ve takdim edildiği dünyada, siyasî çatışmalarda kimliğin yerinin ne olduğunun tespiti önemlidir. Bu çerçevede bazı soruların cevaplandırılması gerekmektedir: Eğer kimlikler üretiliyorsa, bu hangi temel üzerinde, nasıl, kim tarafından ve ne için üretilmektedir?

İnsan hem toplum tarafından etkilenecek hem de toplumu aktör olarak etkileyerek kimliğini oluşturur. Kimlik bu anlamda kişinin tanıma ve tanınma göstergesi olarak kişinin varoluşunun farkına varmasıdır. Bu ise aktör olarak bireyin toplumsal yaşamdaki çok farklı karşılaşmalarıyla etkileşim halinde oluşur/ortaya çıkar. Bu bazen karşılaşma, bazen çatışma, bazen bütünleşme ve bazen de üretim şeklinde diyalektik bir biçimde zamanla oluşan bir süreçtir.

Türkiye’de özellikle 1925-1950 yılları arasında Cumhuriyet devrim yasalarının çok sert uygulandığı bir dönemdir. Hukuken varlıklarına son verilen tekke, türbe, dergah vb. yerlerdeki tarikat erbabı, sosyolojik olarak varlıklarını zor şartlar altında özel mekan veya cami vb. yerlerde ısrarla sürdürmüşlerdir. Böylece tarikat kültüründeki süreklilik sağlanmış ve şeyhler mesajlarını müritlerine iletmışlerdir. Bu süreçte çoğu zaman haksız yere bu tür toplum önderi kişilere yapılan baskılar, sürgünler ve zulme uğradıkları iddiaları ve bunlar karşısında şeyhlerin tavırları onların karizmalarını artırmıştır. (Günay-Ecer, 1999: 241-45)

Türkiye 1950’li yıllardan itibaren hızlı bir sosyo-ekonomik değişim sürecine girmiştir. Bu süreçte yaşanan hızlı endüstrileşme, ticaretleşme ve şehirleşme olguları içinde geleneksel yapılar çözülmüş, ancak hemen modern yapılar bunların yerini alamamıştır. (Kıray, 1999: 7) Hızlı şehirleşme (endüstriyel, ticari faaliyetlerle köyden kente göç) sürecinde yabancılaşma, şehrin kendine özgü sahipsizliği/köksüzlüğü ve soğuk ilgisizliğin yüzünü göstermesiyle insanlar kalabalıklar içinde “şiddetli yalnızlık” yaşamaya başlamışlardır. (Bauman, 2002: 65 vd.)

Bu dönemde ülkenin geçirmiş olduğu hızlı toplumsal ve kültürel devrimler dini alanda da pek çok travmalara sebebiyet vermiş, toplum dini, sakin bir liman olarak ve bütünleşmenin kaynağı olarak kimliğinin sağlam bir sembolü olarak görmüştür. Bu bağlamda Osmanlı’nın son yıllarında Ali Sezai Kurtaran ile ve ondan sonra Mustafa Yardımedici ile temsil edilen, kendini Kadiri ve Rufai olarak tanımlayan Galip Kuşçuoğlu liderliğindeki Galibilik tarikatının da kendine yeni ifade alanları seçmiş olduğu gözlemlenmektedir. Tarikatın liderinin bu süreçte kimlik edinme ve sosyalleşme süreçlerini yaşadığı ortam (Çorum), kişiler (A. Sezai Kurtaran-M. Yardımedici) ve sosyo-kültürel anlam dünyası (Ermeni-Alevi komşular), O’nun gerçekliğini inşa ettiği ortam olarak önemli görülmektedir.

Çalışmanın problemi, Berger ve Luckman'ın temel teorisi bağlamında yapı ve aktör merkezli yaklaşımın karşılıklı etkileşimiyle bireyin gerçekliği inşa ettiği teorisinin G. Kuşçuoğlu özelinde örneklendirilmesidir.

Bu bağlamda gerçekliğin inşa süreci olarak kimliklerin birey temelinde nasıl üretildiği; b) üretilen bu kimliklerin bireyin toplumsal ve dinsel anlayışına nasıl etki ettiği; c) gerçekliğin algılanışına ilişkin üretilen bu kimliğin toplumsal tabanda nasıl meşrulaştırıldığı; d) kimliğin inşa sürecinde Berger-Luckman'ın ifade ettiği inşa sürecinin Çorumlu Mutasavvıf G. Kuşçuoğlu özelinde yoklanması suretiyle sosyolojik olarak yapı-aktör dikotomisinin boyutlarının ortaya çıkarılması bu çalışmanın amaçlarını oluşturmaktadır.

VERİLİ OLANDAN İNŞA EDİLENE: KİMLİK

Bireyin sahip olduğu her türlü kimliğin oluşumu ve gelişimi bir taraftan toplumda hazır bulunuşluk diğer taraftan da inşa edilerek oluştuğu kabulünden hareketle açıklanır. Durkheimvari verili olan kimlikte birey aktif değil, bireyi aşan bir gücün etkisiyle kimliği şekillenmektedir. Kimliğin inşa sürecinde birey içinde doğduğu toplum tarafından şekillenir ve zaten o doğduğunda onun için hakikat kalıpları toplum tarafından verili olarak hazır tutulmaktadır. Bireyin toplum tarafından üretici bir mekanizmanın sonunda kimlik kazanmasını ifade eden bu yaklaşım toplumun baskınlığı ve kendi başına gerçekliği belirlemesi kabulüne dayanır. Kimliği verili olarak kabul etmek onu değişmez ve sabit unsurlara bağlamaktır. Ancak bir yandan zaman içinde insanın kimliği değişime uğramakta, toplumsal kabullerde kırılmalar yaşanmaktadır. Öyle olunca bu gerçek aynı zamanda insanın hayatı anlaması ve inşasını ifade eden kimliğinin de inşa edildiği düşüncesini akla getirmektedir. Kimlik sürekli bir oluşla gerçekliğe ilişkin sınırları belirlemede bireye yol gösterici ve hayatına etki edici işlevini değişim içinde sürdürmektedir.

Bireyin inşa sürecinde kimliğin bu özelliği karşılaşılan yeni tecrübe ve etkileşimlerle yakından ilgili görünmektedir. Bu inşa sürecinde hem eylemsel hem de yapısal olarak her dem yenilenen bir süreç söz konusudur. Yunus'un ifadesiyle "Her dem yeniden doğarız bizden kim usanası" ifadesini yerini bulan bu sürekli inşa yeni gerçeklik parçaları kadar eskinin de mirasıyla bireyde geçmişin etkisini de gösterir.

Bu durumun Berger ve Luckman tarafından en iyi ifadesinin, gerçeklik toplumsal olarak inşa edilir, toplumsallaşma sürecinde nesnel hakikat olarak öğrenilir ve böylece de öznel gerçeklik olarak içselleştirilir (Berger-Luckmann, 2008: 100) düşüncesinde görmekteyiz. Birey bir taraftan hatırlama, bir taraftan unutma ve bir taraftan da algılamalarıyla aktif bir kimlik edinme sürecini bizatihi yaşar. Gerçekliğin inşa ve ortaya çıkışında hatıra ve hatırlamalar oldukça etkilidir. Bu itibarla geçmişin seçilerek hatırlanan anlamlı eylemleri, öyküleri, yaşanmışlıkları, şahit oluşlukları, anlatıları bireyin hakikat ve kimlik anlayışına anlam katar, onu itibarlı kılar ve kendisini "ötekiler" tarafından tanınmasına olanak sağlar.

Özellikle insan hayatının asli sosyalleşmesinden başlamak suretiyle yaşadığı, tecrübe ettiği, duyduğu, gördüğü, kendisini kuşatan her türlü atmosfer bilinçte yaşandığı şekliyle orada kalı kalmaz. Bir kısmı dışa yansır, bir kısmı unutulur, bir kısmı da tortulaşarak tecrübe halinde ortaya çıkar nihayet bir kısmı da yeniden üretilerek toplumsal yaşamda bireyin nesnel gerçekliğine tekabül eden bütününü oluşturur. Böylesi durumlar yaşanmadığı müddetçe birey kendi gerçekliğini inşa edemez ve kimliğine etki-etkileyen olarak nelerin kaldığını/kalacağını yoklayamaz. (Berger-Luckmann, 2008: 100-1) Bu oluş/inşa ifade edilmeye çalışıldığı gibi tarihten, mekânsal aygıtlardan, fiziksel tasarımdan, kolektif hafızadan, kişisel kabiliyet ve tutumlardan, iktidar aygıtlarının ürettiklerinden, dini

yorumlayış tarzından ve nihayet toplumun hayata zihniyet noktasından bakışından azede değildir. (Castells, 2006: 14)

İnşa Sürecinin Üç Döngüsel Ayağı

Berger ve Luckmann'ın gerçekliğin inşa sürecinde üç önemli bir döngüsellikten bahsettikleri görülmektedir.

a) **Dışsallaştırma:** Birey kendi yapıp etmeleri ve şahit oluşuklarını eylemler halinde sergilemeye başladığında ve bu dışsallaştırma eylemi sıklıkla tekrarlandığında artık bir anlamda bir üretim olarak tarihsel süreç içinde kurumsallaşmaktadır. Bir diğer ifadeyle bireylerin hem fiziksel hem de zihinsel faaliyetleriyle dünyaya doğru sürekli taşmalarıdır.

b) **Nesnelleşme:** Kurumsallaşan eylemlerin farklı yollarla meşru tutumlar olarak bireylerin ikna edilmesi yoluyla kalıcılığı/kabullenilmesiyle görülür. Toplum tarafından farklı meşrulaştırma aygıtları kabul edilen bu dışsallaşmış eylemler ve bu süreç nesnelleşme olarak adlandırılır. Burada aktör olarak bireyin aynı zamanda üretimine katkıda bulunduğu dışsallaştırılan eylemi artık kendisi dışında da bir gerçeklik olarak adeta “insansızlaşır” ve bireyin üzerinde bir gerçeklik olarak ona kanun gibi sunulur hale gelir. Bir başka ifadeyle kendi asli üreticilerini kendilerinden çok dışa dönük bir olgusallık olarak karşılayan bir realitenin (yine hem fiziksel hem de zihinsel) bu faaliyetinin sonucunda ulaşılan bir boyuttur.

c) **İçselleştirme:** Nesnelleşen değer ve eylemler, toplumsallaşma süreci içerisindeki yeni nesiller tarafından içselleştirilir. Bu yeni nesil de, eylemleri ve oynadıkları rollerle nesnelleşmiş olanı tekrar dışsallaştırır. Bu döngü, gündelik hayatın gerçekliğinin döngüsüdür. Bu döngünün içerisine zaman zaman farklı gerçeklikler girmesine rağmen, değişim çok yavaştır. (Berger-Luckmann, 2008: 55) Bir başka ifadeyle içselleşme, söz konusu aynı realitenin kendisini bir kez daha nesnel dünyanın yapılarından öznel bilincin yapılarına aktarırken insanlar tarafından tekrar kendi içlerine mal edilmesidir. Bu bağlamda sosyalleşme, birey ile toplum arasındaki diyalektik ilişkiden doğmaktadır, daha doğrusu bu ilişkinin kendisi bize sosyalleşmeyi vermektedir. (Okumuş, 2014: 436)

Burada gerçekliğin oluşumu açısından kendi içindeki devri daimi hem yapıyı hem de bireyi etkili bir şekilde sunarken, burada bireyin içinde bulunduğu anlam çerçevesi ve şahit olduğu ilişkiler, hissettiği müzikal ortamlar, paylaştığı değerler, gördüğü mimari tarz ve ibadet türleri ve bireysel dindarlığın farklı formları, bireyin kendi kimliğini gerçeklik temelli üretirken en önemli kültürel baskı ve bagaj durumunda yerini alacaktır.

Öncelikle dikkat çekilmesi gerekli olan şey bireyin gerçekliğinin hem kendisi tarafından üretildiği hem de bu gerçekliğin bir ürünü olarak kendisinin tutumlarının görünür olduğu gerçeğidir. Gündelik yaşam içinde bu döngüsellik insanları fark edemese de bireylerin gerçeklik algısının bir yandan adeta onların kaderi gibi onları hayat boyunca kuşatan modlar olduğu dikkatten kaçmamalıdır.

İfade edilenler çerçevesinde birey eyleminin dışsallaştırmasının bir sonucu olarak toplumun nasıl nesnelleştiğini gördük. Bu noktadan sonra ise bireyin, kendisinin oluşturduğu bu gerçekliğin etkisi altına nasıl girdiğini ve onun tarafından nasıl biçimlendirildiğini inceleyeceğiz. Bu inceleme sürecinde bizim için en önemli kavram şüphesiz ki içselleştirme (internalization), yani bireyin üretilmiş olan gerçekliği benimsemesidir. İnsanın, gerçekliği içselleştirirken toplumsallaşma (socialization) sürecinden geçmesi gerekir.

Şekil 1: İnşa Sürecinin Döngüsellığı

Bireyin gündelik yaşamın gerçekliğiyle ilk karşılaştığı ortam asli sosyalleşme aşamasıdır. Bu aşamada bireyin iradesi daha edilgen olmakla birlikte yarı otomatik olarak adlandırılabilir. Aynı zamanda ailenin sahip olduğu anlamlı davranış ve tutumlar bireyin hayatının en önemli yönünü oluşturur. Bu aşamada bireyin kendi gerçekliğini inşa sürecinde dışsallaştırmada ürettiği ve etkilendiği ortam açısından oldukça önemli doneler içermektedir. Bir anlamda ebeveynin çocuk için filtre görevi görerek onun anlam haritasını adım adım oluşturduğu bu evrede en önemli etken Berger'in yaklaşımıyla "anlamlı ötekiler" üzerinedir. Çünkü birey kendisi dışındaki kişi ve nesnelere öteki olarak kodlar ve onlarla kendisi arasından doğrudan ve dolaylı yollarla özdeşimler kurar. Bu süreçte bireyin tam anlamıyla kendisini dışsal ve içsel manada saran ortamın bir ürünü olarak ortaya çıkması mümkün değildir. (Okumuş, 2014: 437)

Bunun yanında ömür boyu devam eden üretim ve katılım anlamında sosyalleşmenin diğer adı tali sosyalleşmedir. Aslı toplumsallaşmada öğrenilenler beyine daha iyi kazınır ve tâli sosyalleşme sürecinde kazanılanlar, asli toplumsallaşmanın üzerinde şekillenir. (Berger-Luckmann, 2008: 165-167) Diğer bir ifadeyle bu toplumsallaşma aşamasında bireyin temel referans noktası ise asli toplumsallaşmasının gerçekliğidir; tâli toplumsallaşmanın gerçekliği, büyük oranda, asli toplumsallaşmanın gerçekliğine aykırı değilse içselleştirilir. (Berger-Luckmann, 2008: 202-206)

HACI HASAN GALİP KUŞÇUOĞLU'NUN HAYATI

Kuşçuoğlu 1919 doğumlu olmasına karşı nüfusa göre 1921'de Çorum/Uçutlar Mahallesi'nde dünyaya gelmiş, nesep olarak kendisinin Astronomi Alimi Ali Kuşçu'ya dayandığını iddia etmektedir. Ailesinin muhafazakar ve tarikat çevreleriyle yakından ilişkisi olduğu görülmektedir. 1949 yılına kadar hayatını ve evliliğini yaptığı Çorum'da sürekli ikamet etmiş ve daha sonraki zamanlarda da ilişkisini kesmeyerek devam ettirmiştir. Kuşçuoğlu'nun Şeyhi Maraşlı Hacı Mustafa Yardımedici'dir. 1949 yılında Şeyhine intisap etmiştir. 1956 yılında şeyhlik görevi bizzat şeyhi tarafından ilan edilmiştir. 1993 yılında da Kadirilik ve Rufailik tarikatından "Galibilik" adında yeni bir tarikat meydana gelmiştir (Özdemir, 2002). Kuşçuoğlu, 15 Aralık 2013 yılında Antalya'da vefat etmiş ve İstanbul'da kendi dergahlarına defnedilmiştir.

Annesi ve babasının tarikata bağlı birer “derviş” olması, amcası Hacı Bekir Kuşçuoğlu’nun Nakşi ve Mevlevi şeyhi olması ve yine kayınpederinin yedi tarikattan icazeti olması gibi sebeplerle Galip Kuşçuoğlu’nun dindar bir aile içinde tasavvuf ve tarikat kültürünün hakim olduğu bir ortamda yetiştiğini göstermektedir. (Kuşçuoğlu, 1998: 140; 282) Kuşçuoğlu yaşadığı ortamın da “yaygın İslam bilgisi” (Mardin, 1992: 15) yoluyla kendisine tarikat büyüğü kimselerin veciz sözlerini sürekli bir biçimde tekrar etmesiyle öğrettiğini anlatır. Buna karşın o, bu sözleri askerlik görevini yapıp gelinceye kadar sadece güzel birer söz olarak algıladığını, ancak şeyhine intisap edince bu sözlerin içerdiği mana derinliğinin farkına vardığını ifade eder. (Kuşçuoğlu, Metafizik, 197) Bu açıklamalardan, Kuşçuoğlu’nun tarikat mensubu kimselerden oluşan muhafazakar bir çevrede yetiştiği ancak kitabi bir din öğretiminden geçmediği anlaşılmaktadır.

Bu durumda dışsallaşma ve nesnelleşme aşamalarında bulunduğu semboller sistemi ve muhatap olduğu anlamlı her türlü ilişki onun kişiliğini inşa etmiş görünmektedir.

Kuşçuoğlu’nun belirttiğine göre; çocukluk ve yetişme dönemi Çorum’da geçmiştir. 1935 yılında öğrenimini ortaokul ikinci sınıfa başlamadan bırakmıştır. Sonra babasının yanında Çorum Paşa Hamamı işletmesinin kasasında çalışmıştır. Ancak bu iş onu pasif bir yaşantıya soktuğu için sıkıcı gelmiştir. (Kuşçuoğlu, 2001: 44) Halbuki o 1.82 cm. boyu ile voleybolda smaççı, Çorumspor’da sağ açık oynayan futbolcu olması gibi özellikleriyle hareketli bir yapıya sahiptir. (Kuşçuoğlu, Metafizik, 113) Ailesini şaşırtan bir karar olarak marangozluğa çırak olarak başlar. Üç sene sonra ise usta olmuştur. 1938 yılında eski Ankara Caddesine marangoz atölyesini açmıştır. (Kuşçuoğlu, 2001: 48)

1939 yılında askere gitmeden önce, yedi tarikattan icazet sahibi Çorumlu Hacı Mustafa Anaç Efendinin tek çocuğu olan Fatma Hanım’la evlenmiştir. Annesinin vefatından sonra kalan miras ablalarının ısrarıyla medeni kanuna göre taksim edilir. Kendisine düşen hisse ile işini genişletir. Ailesinin mirasını medeni hukuka göre paylaşarak, kendisine düşen mirasla işletme kurarak mobilyacılık, hırdavatçılık ve kerestecilik işleriyle meşgul olur. Bu sırada akrabası Ali Kamitoğlu ile bir işe girmiş ve ticari olarak batmıştır. (Kuşçuoğlu, 1998: 127)

Bu süreç böylece yaklaşık altı yıl kadar devam etmiştir. Şeyhi bu zaman diliminde tasavvufu Kuşçuoğlu’na bizzat öğretmiştir. Ayrıca Kuşçuoğlu, Rufai şeyhliği olan Çorumlu Hacı Bekir Baba, Hacı Ali Efendi, kayınpederi Hacı Mustafa Anaç Efendi, Nakşibendi şeyhliği olan Hacı Sami Efendi, Kahramanmaraşlı Sofu Ökkeş Efendi, Mevlevi şeyhliği olan Konyalı Mithat Baba gibi tarikat mensubu kimselerin terbiyesinde yetiştiğini ifade etmektedir. Kuşçuoğlu adı geçen şeyhlerden edindiği terbiye ve eğitim dışında kendisinin din ve tasavvuf alanında birçok kitap okuduğunu da belirtmektedir.

Dini Grup Olarak Galibilik Tarikatı

Galibilik, Galip Kuşçuoğlu sorumluluğunda 1950 ve sonrasını kapsayan dönemde gelişme gösteren bir tarikat olmuştur. 1956 yılından itibaren Kadiri-Rufai şeyhliği olan Kuşçuoğlu 1993 yılında ise bu gelenekten doğan Galibilik kolu sorumluluğunun da kendisine verildiğini belirtmektedir. Galibiler tasavvufi bir tarikat olarak Türkiye’nin pek çok yerinde teşkilatlı bir şekilde faaliyetlerini yürütmektedirler. Tüm kurumlarında “*Tevhid*” ismini kullanan tarikatın Türkiye’de 2 genel merkezi bulunmaktadır. Bu aynı zamanda Şeyhin ölümünden sonraki iki halifenin merkezi konumundaki iki kol görevi görmektedir. Bunlar İstanbul Gürpınar ve Ankara Hüseyingazi’deki 10000’er kişilik külliyelerdir. Bunun yanında İzmit, Antalya, Eskişehir, Çorum, Şanlıurfa, Gaziantep, Adana, Konya, Bursa, Kırıkkale, Tokat, Kilis ve İzmir gibi illerde de Galibiliğe bağlı cami ve vakıf binaları bulunmaktadır.

“Genelleştirilmiş Öteki” olarak Çorum’un Sosyal Yapısı

Fatih döneminden 19. yüzyıl ortalarına kadar Çorum nüfusunun tamamı Müslümanlardan oluşmuştur. Sanayileşen Avrupa’nın daha fazla gıda ve hammaddeye ihtiyaç duymasına bağlı olarak Samsun’a yakınlığıyla Çorum öne çıkmıştır. 1831 yılı nüfus sayımı sonuçlarında Çorum’da gayri Müslim nüfus görünmemekle birlikte, 1837 yılına ait cizye muhasebe defterinde 55, 1839 yılına ait şeriye sicilinde 51 gayri Müslim tüccarın kaydı bulunmaktadır. Çorum şeriye sicillerinde, 1860’lı, 1870’li ve 1880’li yıllarda çok sayıda Ermeni’nin şehirde ev, dükkân, arsa, tarla ve bağ aldıklarını görmekteyiz. Buradan hareketle 1845-55 yılları arasında Ermenilerin Çorum’a yerleştikleri anlaşılmaktadır. (Turan, 2014: 2) Çorum şeriye sicili kayıtlarında Pazar, Kubbeli, Sancaktar, Hacı Yusuf, Şeyh Eyüp, Atıcı Ali Evveli, Acel-i Ula, Atıcı Ali Ula, Sofular, Çakır, Umud Halife, Çakıryan, Gülabibey ve Emin Halife mahallelerinde Ermenilerin ev sahibi oldukları ve ikamet ettikleri görülmektedir. (Turan, 2014: 3) Çorum’da Ermeniler en çok Çömlekçi mahallesinde oturmaktadırlar. Burası Ermeni mahallesi olarak da anılmaktadır. (Turan, 2014: 3; Korkmaz, 2003: 88)

Tablo 1: Çorum’da Müslim ve Gayri Müslim Nüfus Hareketleri¹

	1901 (Hane) ²		1902 ³		1907		1914 ⁴		1927 (Kişi) ⁵	
	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim	Müslim	G. Müslim
Çorum Merkez	16488	779	17080	842	18022	836	83150	1786	247,722	202

Öte yandan Çorumlular millî Mücadele’de ve Çapanoğlu isyanının bastırılmasında Mustafa Kemal ve arkadaşlarının önderliğindeki “tam bağımsızlık” mücadelesindeki yerini almıştır. (Kodal, 2009: 235) M. Kemal’e verilen bu desteğin halkta derin bir kabul uyandırarak anlatı haline dönüştürüldüğünden hiç şüphesiz yoktur.

İNŞA EDİLEN KİMLİK: OLAYLAR, SEMBOLLER VE ANLATILAR

Ermeniler

Hacı Doğan Mahallesi Pala Sokak Türk ve Ermeni ustaların birlikte çalıştıkları mobilyacılar sokağıdır. Hacı Galip Hasan Kuşçuoğlu da bu sokakta mobilyacıdır. Ermeni komşuları ile bu sokakta mesleğini sürdürmektedir. Ermeni komşuları Artin ve Bedros ustadır. Bu ustalar Türk mobilyacı meslektaşlarıyla birlikte mesleki faaliyetlerini sürdürürler. Hacı Galip Hasan Kuşçuoğlu’nun “temiz ve garip” olarak tanımladığı bu insanların Türk komşularıyla samimi ve içten ilişkileri vardır. Dükkan sahipleri Bekir Koç vefat edince Ermeni ustalar O’nun cenaze namazına katılırlar; Cenaze yakını Türklerden bazıları namaz

¹ (Korkmaz, 2004: 136; Kodal, 2009: 237; 254)

² Gayri Müslimlerin dağılımı 608’i Ermeni, 135’i Rum, 14’ü Protestan, 22’si Katolik olarak görülüyor.

³ Dağılım, 657’si Ermeni, 149’u Rum, 14’ü Protestan, 22’si Katolik olarak görülmektedir.

⁴ Dağılım, 1231 Ermeni, 555’i Rum olarak görülmektedir.

⁵ Dağılım, 162 Ermeni, 19 Katolik, 16 Hristiyan olarak görülmektedir.

kılmayıp seyrederken Türklerle birlikte cenaze namazı kılarlar. Kuşçuoğlu, kendilerine nasıl namaz kıldıklarını sorar: Onlar da” Sizin gibi abdest aldık, sizin gibi yaparak namaz kıldık. Hürmet ettiğimiz bir kişinin ne diye namazını kılmayalım.” Diye cevap verirler.

Kuşçuoğlu, Artin Usta ile İslam üzerine sohbetlerini naklettikten sonra O’na:”Niçin Ahir zaman Peygamberini kabul etmiyorsun diye sorar. O da: “Etmez olur muyum. Allah’ın elçisi, hak peygamberdir.” Kuşçuoğlu kendisine, “Niçin O’nun şeriatını yaşamak ve Müslüman olmak istemiyorsun?” diye sorunca Artin Usta “Bir gönlüm vardı, İsa(AS)’ın şeriatına bağladım. İkinci bir gönlüm yok ki başka yere vereyim. Halimden memnunum ve mutmainim.” (Kuşçuoğlu, 2003: 166-69) Hıristiyan halktan “Müslüman, mümin ve müttaki kardeşlerimiz” olarak bahsetmektedir. Çünkü o özellikle Artin ve Bedros isimli iki Hıristiyan mobilya ustasının iş ahlaklarından ve dinlerini samimi yaşayışlarından çok etkilenmiştir.

Ehli Kitap

Tarikatın temel görüşlerinden biri de ehli kitapla aramızı açan, dinler arası düşmanlıkların doğmasına neden olan husus, Maide suresinin 51. ayetine “Ey İman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin. Onlar birbirlerinin dostudurlar” mealinin verilmesidir. Oysaki ayette geçen ‘evliya’ sözcüğünün tercümesi şu şekilde doğru olmaktadır: “Ey İman edenler! Yahudi ve Hıristiyanları evliya edinmeyin. Onlar kendilerinin evliyasıdır.” (Kuşçuoğlu, 1998, 220) Kuşçuoğlu’nun burada anlatmak istediği, Müslümanların Müslüman bir kimseyi, Yahudilerin Yahudi olan bir kimseyi, Hıristiyanların da Hıristiyan bir kimseyi mürşit (yol gösterici) edinmesinin gerekliliğidir. Galip Kuşçuoğlu, bir sohbetinde İslam-İman-Evliya anlayışına değinirken Nesim Gezici adlı bir Musevi’nin kendisine göndermiş olduğu mektuptaki “Ellerinizden öperim” şeklinde samimi yaklaşımını vurgulayarak, ortaya koyduğu din anlayışıyla dinler arası düşmanlıkların kardeşliğe dönüştüğünden bahsetmiştir. (Parlamış, 2012: 130)

Atatürk

Kuşçuoğlu, Atatürk hakkında “dinsiz” olduğu veya “dine düşman olduğu” gibi ortaya çıkan iddiaları eleştirirken, bu konuda kendi düşüncelerini şöyle anlatmaktadır. Ona göre, Allah’ın özel bir yaratılışa sahip seçkin kulları vardır. Bu kullar “Emr-i İlahinin bekçileri”dirler, onların bazıları irşat ile bazıları ikaz ile bazıları da ıslah ile vazifelidirler. Kuşçuoğlu, Atatürk’ün ıslah vazifesi ile vazifeli kılındığını ve kendisinin buna şahit olduğunu ifade etmektedir. (Kuşçuoğlu, 2003: 40-43)

Galip Kuşçuoğlu, Atatürk’e olan tutumu sebebiyle eleştirilere maruz kaldığını belirtmektedir. Kendisini “Atatürkçü şeyh olmaz!” şeklinde eleştirenlerin yanlışlığının Atatürkçülüğü din ve mezhep edinmek gibi algılamalarından kaynaklandığını şöyle ifade etmektedir: “Atatürkçülük diye ne bir din, ne mezhep, ne de meşrep var. Bu vatanın, milletin kalkınması için o günkü imkansızlıklar içerisinde ‘vatanım ve milletim’ diye kıvranan büyük insanı takdir etmeye mani olacak bir şeyi kabul etmem mümkün değildir.” (Kuşçuoğlu, 1998, 24, 28, 36, 78)

Türkiye’de özellikle devrimler ve devrimlerin sosyal hayata yansıtılış şekline ötürü özellikle tarikat çevreleri olmak üzere örgütlü dini gruplarda üstü açık veya kapalı bir Atatürk eleştirisi veya olumsuz tutum kendini gösterir. (Atay, 1996: 247-51; Atacan, 1993: 88 vd) Bu tutumun oluşmasının en temelde Tekke ve zaviyelere ilişkin M. Kemal’in görüşleri ve daha sonra bu görüşlerini 1925 yılında bizzat tekke ve zaviyelere ve buralardaki görevlilerin unvan ve kıyafetlerine getirdiği kısıtlama ve yasaklar sebebiyledir denilebilir. (Günay-Ecer, 222)

Hafız Halil Efendi kürsüye çıktı, titrek fakat heyecanlı bir sesle:

--Din kardeşlerim! Sizi Şeyh Sünusi Hazretlerinin bir tebşiri için buraya topladım, Dedi ve şu vakayı anlattı:

Şeyh Sünusi Hazretleri bir gece Peygamberimiz'i rüyasında görmüş ve koşup elini öpmek istemiş. Peygamber kendisine sol elini uzatmış!

Buna şaşırان ve mahzun olan şeyh, Peygamber'e hiteben:

--Ya Resulâllah! Niçin sağ elinizi vermediniz?!

Diye sual edince, şu cevabı almış:

--Sağ elimi Ankara'da Mustafa Kemal'e uzattım!

Bu rüyayı anlatan Hafız Halil Efendinin elleri, çenesi ve dili titriyordu! Gözleri dolu dolu oluyordu. Hitabeti kalabalığı etkilemişti. Birden gür ve imanlı bir sesle:

--Ey ahali! Mustafa Kemal muzaffer olacak! Peygamber Efendimiz'in sağ eli onun elindedir! Buna iman edin!

Diye haykırdı ve kürsüden indi. (Kuşçuoğlu, 2011: 57)

Aleviler

En genel anlamda Galibiler kendilerini "amelde mezhebimiz Hanefi, itikatta ezhebimiz ehl-i sünnet vel-cemaat Maturudi, meşrebimiz ise giriş kapımız (ben ilmin şehriyim Ali kapısı) alevi, tarikimiz ise Kadiri, Rufai ve ikisinin birleşiminden verilen kol Galibiyiz" şeklinde tanımlamaktadırlar. Galibiler, mevcut tarikatlar bütünlüğü içinde kendi konumlarını ifade ederken bunu üç farklı gruptandırma ile belirtmektedirler. (Kuşçuoğlu, 1998: 17; Parlamış, 89) Temelde tarikatlar iki sınıfta ifade edilir: Alevi, Bekri diye. Yalnız Nakşibendi tariki Bekri, diğer bütün tarikler Alevi olarak belirtilmiştir. (Kuşçuoğlu, Meta1, :32)

Milletler ve aynı dine inananlar arasında ihtilaf çıkarmak onun şeriatına aykırıdır. Ali ilmin kapısıdır. Uluslararası siyasetlerin oyunu olarak insanların birbirine kırdırdılar, bunlar gayr-i müslim gibi görülmesi cahilliktir. Ehli Beyt'i sevmeden, onlara buğzeden insanları nasıl severiz. Böyle bir İslam olmaz. Alevilik nedir biliyor musunuz? Dini Ali'nin pınarından içerek öğrenmektir. (Kuşçuoğlu, 2016)

İş Ahlakı

Kuşçuoğlu bazı kimselerin danıştıktan sonra doğru olmayan dünyevi isteklerde bulduklarını söylemektedir. Müritlerin "işler bozuk gidiyor, dua ediverin Efendim. Dua edin de düzelsin" şeklinde taleplerinden rahatsızlık duyduğunu bir sohbetinde "Bu fakir dua edeceğim de işleri düzelecekmiş. Karşılıksız çıkan çekleri, senetleri karşılıklı çıkacakmış" şeklinde belirtmektedir. Kendisinin de iş hayatında birtakım sorunlarla karşılaştığını, çözüm olarak gerekli tedbirlerin alınıp aklın kullanılmasını önermektedir. (Parlamış, 2012: 75)

Başörtüsü

Kuşçuoğlu, başını örtmeyen Müslümanların inançsız sayılmayacağını, ancak bir dönem kanun kaçaklarının ve hayat kadınlarının kendilerini çarşafı gizledikleri için çarşafın Atatürk tarafından yasaklandığını, bazı kadınların bir sürü iğne kullanarak başlarını örtmelerini tek doğru olarak dayatmalarını eleştirerek, iğne kullanmadan başörtüsü bağlamanın daha doğal olduğunu vurguladığı, çarşafın tek tesettür tarzı olarak düşünülmemeyeceğini, bunun yanında günümüzde ise inancı dolayısıyla üniversitelerde, özellikle de ilahiyat fakültelerinde okuyan bayan öğrencilere uygulanan yasağın çirkin olduğunu ifade ettiği görülmektedir. (Kuşçuoğlu, 2011: Parlamış 136)

TARTIŞMA

Sosyalleştirme, sadece ferdin belli bir şekilde kendi kendinde -reel- olmasını sağlamaz; o yaşadığı dünyadaki tecrübelerine bu 'realiteye' uygun bilinç ve duygu unsurları ile sürüp giden bir şekilde cevap verecektir.

Yaşanılan/görülen ilişki ve etkileşimler insanı bulunduğu dünya ve anlamlar silsilesi içinde tutmakla birlikte ayrıca diğer insanların tarafından ilişkinin nasıl anlamlandırıldığı ve üretildiği de gerçekliğin inşası açısından önemlidir. Bu anlamda Mead'in yaklaşımı genişletilebilir: birey başkalarının davranışlarını ve rollerini aldığı gibi onların dünyalarını da alır. Her rol benlikte bir davranış ve duygu halinde ortaya çıkar. (Berger, 2000: 248)

Her toplum, üyelerinin 'objektif bilgisinin' parçası olan kimlikler dağıdığı taşır. Belirli psikolojik özelliklere sahip ve belli durumlarda buna uygun psikolojik reaksiyonlar gösterilen, örneğin son derece 'normal tabiiyet' olarak 'bilinen' dindarlık ve şeyhlik kimlikleri vardır. Fert sosyalleşirken bu kimlikler gibi başka pek çok kimlik de içselleşir. Bunlar daha sonra 'dışarıdaki' bir objektif realitenin temel alınmış unsurları olarak kalmazlar, ferdin bilincinin kaçınılmaz temel yapıları olurlar. Bir yönüyle fert içselleştirdiği anlamlar ve semboller çerçevesinde hayata bakar, ilişkiye girer ve yeni formlar üreterek "benini" üretir. (Berger, 2000: 243) Bir anlamda birey, kendini toplum içinde realize ederek kendi kimliğini sosyal olarak çerçevesi çizilmiş terimlerle anlar ve bu sembol/anlamlar toplumda varlığını sürdürdüğü müddetçe gerçekliğe dönüşür. (Berger, 2000: 244)

İnsanların başkalarına sundukları kimlikleri, Goffman'ın deyimiyle performansları, toplumun onayladığı değerleri temsil etmektedir. İdeal bir kimlik oluşturulmak istenildiğinde, o kimlikle uyum sağlayacak olan davranışlardan kaçınılmakta ya da o davranışlar gizlenmekte olduğu varsayılmaktadır. (Goffman, 2004: 29) Oysa gerçekliğin inşa sürecinin asli sosyalizasyon sürecinde "anamlı öteki"nin benliğe (I) etkisi ideal kimlik tasavvurlarının dışında da olsa bireye etki edebilmektedir. Burada bireyin topluma üreterek katkı sunduğu bir dışsallaşma ve sonrasında Şeyhin müritleri tarafından nesnelleşen bir gerçekliğe dönüşmektedir.

Yani birey, bir yandan toplum tarafından şekillendirilirken diğer yandan da toplumu şekillendirmekte ve onun idâmesini sağlamaktadır. Kurumlaşma ve meşrulaştırma nesnel gerçekliği oluşturdukları için dışsallaştırma ve nesnelleşme arasında yer almakta, toplumsallaşma süreçleri ise öznel kimliğin oluşmasında içselleştirme ile bağlantılı oldukları için nesnelleşme ve içselleştirme arasında konumlanmaktadır. İçselleştirilmiş olanın dışsallaşmasını sağlayan roller ve eylem ise bu ikisinin arasındadır.

İslam sosyolojisi diyebileceğimiz noktadan toplum-birey ikileminde temel bakışın tek taraflı olmadığını söyleyebiliriz. Ancak İslam bireyin şahsi sorumluluğuna, hesap vereceğine, takvayı birey olarak kazanması gerektiğine, fert olarak içinde bulunduğu toplumun

gidişatından sorumlu olduğuna ve en önemlisi neyi değiştirmek istiyorsa önce bu değişimin kendi nefsinden başlaması gerektiğine dair çok güçlü vurgulara sahiptir. Bu anlamda insanın takva sahibi olmasının tek yolu, tabii/yaratılış yapısı olarak kendisine verilen güçlerini ve Allah'ın koyduğu sınırları iyi kavramasıdır. Zira insan, ne Allah gibi hürdür, ne de bir taş gibi biçaredir; o ne çok yüce, ne de çok aşağıdır; ne her şeyi bilendir, ne de hiçbir şey bilmeyendir. İşte ancak bu açık çerçeve içerisinde kalarak insan gerçekliğini inşa edebilir ki bu da Allah'a karşı sorumluluğun bir nevi fiili göstergesidir.

Bu yönüyle Kur'an'ın sürekli olarak muhataplarını düşünmeye, araştırmaya, ibret almaya, ders almaya, kavramaya davet etmesinden de anlaşılacağı gibi, Kur'an'da akıl-vahiy dualizmine yer yoktur. Zira Kur'an'a göre insanın hem enfüsü (iç âlemi), hem de afakı (dış âlem, tabiat) Allah'ın ayetlerini yansıtmaktadır ve bu ayetler onları takip edeni hakikate iletir. (Özdemir, 1997) Bu yönüyle birey-toplum ikilemi tam da Berger'in ifade etmeye çalıştığı ilişkililik içerisinde gerçekliği inşa etmektedir. Bir farkla ki burada anlamları, sembolleri ve anlamlı ötekileri tamamen birey üretmemekte; bunların tevhide dayalı temelli vahiy kökenli olarak verilir. Bu verili olan, anlam, değer ve semboller ise bireysel olarak insani gerçekliğe dayandığı gibi bazen insanı aşan gerçeklere de tekabül edebilmektedir.

Bu konuda durum aslında nettir: "insan gayreti olmadan Allah'ın başarı vermemesi, O'nun değiştirilemez bir kanunudur." (53: 39; Özdemir, 1997) Diğer bir ifadeyle Kur'an'a göre İlahi emanetin öznesinin birey olduğu açık bir gerçektir. (6: 95;19:80; 6:165; 2:30-31; 33:72.) Bunun yanında çok açık ki birey ve toplum birbirlerini gerektiren tamamlayıcı unsurlardır. Bu yönüyle Kur'an bir yandan takvayı bireyin ahlakiliğinin temel ölçütü olarak alırken, diğer yandan da "takva"nın sadece toplumsal bir bağlamda bir anlam ifade edebileceğini ileri sürerken; zekatı bireye toplumsal bir yükümlülük olarak farz kılarken; orta ümmet olma şuurundan herkesi duygudaş görme isteğinden; kötülükleri karşı iyilikleri destekleyici toplumsal kurumları emrederken; namazı bireysel anlam derinliği olarak farz kılarken cemaatle namazı 27 kat sevap derecesinde kodlayan bütün değer/anlam/semboller tam da buna dikkat çekmektedir. Diğer bir ifadeyle İslam'ın beş temel esası olarak kabul edilen kelime-i şahadet, namaz, oruç, hac ve zekat gibi ibadetler, bireyi toplumsallaşmaya ve toplumla barış ve huzur içinde yaşamaya teşvik eden; toplumsal barışı ve sosyo-ekonomik düzeni eşitlik ve adalet üzerine bina etmeyi amaçlayan mesajlarla doludur. (Özdemir, 1997)

SONUÇ

Berger toplumsal hayatın bireyler tarafından inşa edildiğini ve bu inşada üç adımdan oluşan bir sürecin yaşandığını belirtmektedir. Bunlar; dışsallaşma, nesnelleşme ve içselleşme süreçleridir. Bu süreçler bir peygamberin dinî tecrübesine de uyarlanabilen süreçler olup nebevi toplum inşasının adımlarını oluşturabilir.

Kuşçuoğlu'nun daha esnek ve "öteki" olarak kabul edilecek toplumsal kesimlere karşı kuşatıcı/entegre edici yaklaşımı bir yönüyle de sufilerin genel karakteri gibidir. Dolayısıyla bu düşüncelerinden ötürü teoriyi doğrulatmak gibi bir kaygımız yoktur. Ancak teoriyle ilişkisi açısından aynı sembol, anlam dünyası ve genelleştirilmiş öteki etkisiyle oluşturulan kimlik ve gerçeklik inşasının birbirine benzemesi normal görünmektedir. Sûfilerin İslam dışındaki dinlere karşı, sûfi olmayan Müslümanlardan daha olumlu bir tutumda olduklarına dair kabuller genelde vardır. Bu anlamda İbn-i Arabî'nin "tüm dinlerin iç muhtevalarının birliğine olan inancına" Mevlana'nın, "lambalar farklı ama ışık aynı" düşüncesine; Yunus Emre'nin,

“dinlerin kaynağını tek bir çeşmeden sızan suya benzetmesi” örneğine kadar pek çok örnek verebilmek mümkündür. (Yaran, 2001: 326)

Berger’in gerçeklik inşasının izdüşümlerini Kuşçuoğlu’nun hatıralarda görmek mümkün. Bu yönüyle hatıraların sadece geçmişe dair pasif bir bilgi yığını olmayıp, aynı zamanda aktif bir anlamlandırma faaliyeti olduğuna dair yaklaşımın tutarlı olduğu görülmektedir. (Turan, 2014: 12)

KAYNAKÇA

- Atacan, F. (1993). Kutsal Göç-Radikal İslamcı Bir Grubun Anatomisi. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Atay, T. (1996). Batı'da Bir Nakşi Cemaati: Şeyh Nazım Kıbrısı Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aydın, Miyase (2011) Galip Hasan Kuşcuoğlu'nun Hayatı ve Tasavvufi Görüşleri, Yayınlanmamış Y. Lisans Tezi. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bauman, Z. (2002). Sosyolojik Düşünmek, Çev. A. Yılmaz, Ankara: Ayrıntı Yayınları
- Berger, P. (2000). Bilgi Sosyolojisinde Bir Problem Olarak Kimlik, Çev. Birkök, M. C, Sosyoloji Konferansları Dergisi. 26, 242-250
- Berger, P. L. (2005). Kutsal Şemsiye. Çev. A. Coşkun. İstanbul: Rağbet Yayınları
- Berger, P. L-Luckmann, T., (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşası, Bir Bilgi Sosyolojisi İncelemesi. Çev. V.S. Öğütle. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Castells, M. (2006). Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, Kimliğin Gücü, C.2. Çev. E. Kılıç. İstanbul: İst. Bilgi Üni. Yayınları
- Goffman, E., (2004). Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. Çev. Cezar, B., İstanbul: Metis Yayınları.
- Günay, Ü.-Ecer, V. (1999). Toplumsal Değişme, Tasavvuf, Tarikatlar ve Türkiye. Kayseri: Adım Yayınları.
- Kıray, M. B. (1999). Toplumsal Yapı Ve Toplumsal Değişme. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kodal, T. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Genel Nüfus Sayımında Çorum Vilâyeti'nin Nüfus Özellikleri. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19 (1), 233-258,
- Korkmaz, Ş. (2004). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Çorum'da Eğitim ve Kültür Hayatı, TSA Dergisi. 8 (1), 135-150
- Korkmaz, Ş. (2003). Çorum'un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat – II. Meşrutiyet), Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kuşcuoğlu, H. G. H. (2016). “Meşrepler, Mezhepler, Tasavvufta Alevilik”, http://www.dailymotion.com/video/x11zt9e_mesrepler-ve-mezhepler-tasavvufta-alevilik_shortfilms (20.03.2016)
-(2011). Hz. Kur'an'da Tesettür Hicap ve Edep, <http://galibivakfi.com/hz-pir-i-galibi-kitaplari-eserleri.html>
-(1999). Metafizik I. Antalya: G.K.K.E.V.Yayınları.
-(2001). Merhamet-i İlahiden Hikmet-i İlahi Olan Asra Uyumlu Rahmet Damlamaları. Ankara: G.K.K.E.V.Yayınları.
-, (2003) Metafizik 2, Antalya: G.K.K.E.V.Yayınları.
-(1998). Tasavvuf ve Zikrullah. Ankara: G.K.K.E.V.Yayınları: Antalya
- Mardin, Ş. (1992). Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme Bediüzzaman Said Nursi Olayı. İstanbul: İletişim Yayınları
- Okumuş, E. (2014). Din ve Sosyalleşme, Turkish Studies 9 (11), 429-454
- Özdemir, İ. (1997) Kur'an'ın Öngördüğü Toplumun Temeli Olarak Birey ve Ahlak"; Köprü, 58, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=334>
- Parlanmış, İ. (2012). Galibilik'in Din Anlayışı, (Mamak Örneği). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şahin, M. (2014) Sadakat Yemininin Bozulması ve Ermenilerle Birlikte Yaşamak: Ankara Pala Sokak Örneği, Yeni Türkiye, 60, ss. 1-10
- Turan, Ö. (2014). Çorum'da Ermeniler ve Ermeni Tehciri. YENİ TÜRKİYE. 60, ss.1-16
- Zuckerman, P. (2006). Din Sosyolojisine Giriş. Çev. İ. Çapçioğlu-H. Aydınalp. Ankara: Birleşik Kitabevi.

OSMANLI DEVLET POLİTİKALARININ TAŞRA TEKKE VE ZAVİYELERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ (II. MAHMUT DÖNEMİ VE SONRASI): ÇORUM ÖRNEĞİ

Zekeriya Işık¹

¹ Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniv., Fen Edeb. Fak., Tarih Böl. Öğr. Üyesi

ÖZET

II. Mahmut'tan itibaren Osmanlı modernleşme süreci hızlanmış hemen her alanda reformlar yapılmaya kadim Osmanlı kurumları ya tümünden ortadan kaldırılmış ya da yetkilerinin büyük bir kısmını yeni kurulan ihtisaslaşmış teşkilatlara devredilmiştir. Dinî ve geleneksel kurumların devlet ve toplum hayatındaki etki ve yetki alanlarının giderek zayıflamasına yol açan bu modernleşme-merkezileşme ve sekülerleşme süreci ulema ve meşâyih'in konumunu büyük oranda değiştirmiştir. Modernleşmenin dayanılmaz baskıları, daha basit, herkes tarafından anlaşılabilir ve kolayca yaşanabilir bir din ile onun kültürü etrafında toplanmış Osmanlı Müslüman milleti oluşturma gayeleri doğrultusunda özellikle tasavvufi çevrelere karşı bir takım başkalaştırma ve gözden çıkarma politikalarını da beraberinde getirmiştir. Bu süreç Merkezi Tekke uygulaması, Meclis-i Meşâyih'in kurulması, şeyhlerin imtihana tabi tutulması, yazdıkları eserlerin kontrole tabi tutulmaları ve nihayet Vakfiye Nezareti'nin kurulması ile vakıf gelirlerine el konulması gibi bir dizi merkeziyetçi müdahaleler şeklinde yaşanmıştır. Bu bildiride söz konusu politikaların, taşradaki tekke ve zaviyeler üzerindeki yansımaları Çorum örneğinden yola çıkılarak izah edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Tekke, Tarikat, Çorum, Modernleşme.

THE IMPACT OF OTTOMAN'S STATE POLICIES ON THE PROVINCIAL DERVISH LODGES AND ZAWIYAHS (PERIOD OF MAHMUT THE SECOND AND AFTER) : ÇORUM EXAMPLE

ABSTRACT

Starting from the period of Mahmut the Second, the modernization process of the Ottoman Empire was accelerated and reforms were started to be implemented in almost all of the social structures and ancient Ottoman institutions have either entirely removed or the major part of their authorities were transferred the

newly established specialized organizations. This modernization, centralization and secularization process which has led to the weakening of the religious and traditional institutions on the governmental and social lives have substantially changed the position of the ulema and Islamic institutions within the Ottoman empire. The unbearable pressures of modernization has inevitably brought with itself the former social layout which sought for creation of a simpler and a easily understandable religious order for everyone and in line with the efforts to create an Ottoman Islamic state has brought with it the policies of alienation, marginalization and disposing of the Sufi institutions. This process was experienced a series of centralization and state intervention to the religious institutions including the implementation of the centralized tekkes (Dervish Lodge), the establishment of a Meşayih Assembly, the Sheiks were started to be subject to examinations, the books which they wrote were started to be controlled and finally the establishment of a foundation ministry. In this paper, the impacts of the above mentioned policies on the dervish lodges and zawiyahs in distant provinces are reviewed by starting from the Çorum Example.

Key Words: Ottoman, Tekke, Cult, Çorum, Modernization

GİRİŞ

Modernleşme hemen bütün toplumlarda olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da rasyonelleşmenin gereği olarak birisi gelenek ile olan güçlü bağları zayıflatmak ya da tümünden koparmak ikincisi ise din ve dinin bütün içtimai hayat üzerindeki etkilerini en aza indirmek noktasında güçlü bir etki yaratmıştır (Çapçioğlu, 2011: 237; Taşgın, 2013: 10). Modernleşmenin karşı konulamaz baskısı sonucu hemen her alanda olduğu gibi din anlayışında da bir tekelleşme ve aynılaştırma meydana gelmiştir (Işık, 2015a: 125). Seküler anlamda yeniden inşa edilen devlet ve toplum nizamında, din ve dinî müesseselerin ihtiva ede geldikleri anlam ve mahiyetleri de önemli değişikliklere uğramış bu yeni düzende din hâkim rolünden rasyonel ve laik anlayışla inşa edilen kurum ve kurallara hisse vermek durumunda kalmıştır (Işık, 2015a: 238). Osmanlı modernleşmesi sürecinde Müslüman kesimler arasında görülen çok farklı dinî, mezhebi ve tasavvufi yorum, resmi İslam dairesi çatısı altında toplanarak, bir birine yaklaştırılmak suretiyle din ve kültür alanında bir aynılaştırma böylece de bir Osmanlı Müslüman milleti oluşturulmaya çalışılmıştır.

Devlet bu gayesine ulaşmak için zaman zaman Bektâşiliğin tasfiyesi,¹ Nakşi Halidîlerin sürgünü² ve resmi İslam'a doğrudan muhalefeti görünen şeyhlerin cezalandırılmasında³

¹ Bektâşi Tarikatının tasfiye yöntemleri ve süreçleri hakkında bkz. (Işık, 2015a; 191-221). Bektâşi ve Kızılbaş çevrelerin fiili müdahalelerden başka uzun vadeli eğitim ve kültür politikaları yoluyla da tasfiye edilmeleri üzerine yapılan bir çalışma için bkz. (Işık, 2015b: 31-53).

² Bu konuda bkz. (Işık, 2015a: 236-248).

³ Nitekim Göksu'nun içeri taraflarında Şeyhlik iddiasıyla halkı sapkınlığa sürükleyen Mustafa'nın sürgün edilmesi bu türden bir hadisedir (BOA. İ..MVL. Nr. 190/5733, 12 M 1267/ 17 Kasım 1850); Benzer bir şekilde

olduğu gibi operasyonel yöntemlere başvurmuştur. Bazen de uzun soluklu idari, sosyal, ekonomik, eğitim ve kültür politikalarını işe koşmak suretiyle gerek Şii, Rafizi, Kızılbaz ve son tahlilde onlarla aynı kefeye konulan Bektâşi çevreleri ve gerekse bütün bir tasavvufî alanı resmi İslam pentonu içerisine çekmek istemiştir. İşte bu bildiri söz konusu politikaların taşraya yansımalarını Çorum örneği üzerinden yola çıkarak izah etmek amacıyla hazırlanmıştır.

1. MODERNLEŞME POLİTİKALARININ TEKKE VE ZAVİYELER ÜZERİNDEKİ YANSIMALARI

II. Mahmut döneminden itibaren devlet, bir taraftan reformlar aracılığıyla hızla geleneksel kurumları tasfiye ederken diğer taraftan da yerlerine her biri alanında ihtisaslaşmış yeni kurumlar ve kurullar inşa etme çabasıındaydı. Bu aynı zamanda reformun önünde bir engel olarak görülen ve gelenek ile de özdeşleşmiş olan din ile dinî müesseselerin yani İlmîye sınıfının etkinlik alanını daraltması anlamına gelmekteydi (Işık, 2015: 139-140; Kara, 2005: 565). Meşâyihin durumunun ise daha tehlikeli bir durum arz ettiği hem Bektâşîliğin tasfiyesi sürecinde hem de Sünni geleneğin içinde olmasına rağmen Halidîlerle yaşanan çatışmada anlaşılmıştı. Zira özerk yapıları, özgün ontolojik, epistemolojik inanç ve zihin dünyaları, kendilerine has sosyo-ekonomik algılarıyla tarikatlar hem modernleşmenin hem de ortak bir Osmanlı milleti oluşturma düşüncesinin önünde ciddi bir engel olarak görülüyorlardı (Işık, 2015a: 136). Zira tarikatların geleceğe dönük herkesin anlayabileceği ölçüde basit, tek tip, sade bir din öngören kültürel ve zihinsel projeleri olan böylesi bir siyasi anlayış karşısında problem olarak görülmeleri kaçınılmazdı (Kara, 2005: 564-566).

Modernleşme-merkezileşme-tekelleşme ile iç içe yaşanan Osmanlı değişim ve dönüşümünün önündeki bütün engeller ya pasifize edilmeye ya da kökten tasfiye edilmeye başlanmıştı. Tasavvufî çevrelere dayatılan şey ise ya modernleşme ve kapitalleşme sürecine kendi kadim geleneklerinden tavizler vererek adapte olmaları ya da kaçınılmaz son olan tasfiyeyi kabullenmeleri şeklindeydi.⁴ Gerek toplum gerekse dinî çevrelerin söz konusu bu değişim taleplerini peşinen kabullenmedikleri hem uygulamada yaşanan problemlerden hem

İdare-i meşruta aleyhinde sözler söyleyerek alenen muhalefeti ortaya çıkan Gümülcineli Şeyh Abdülkadir Efendi'nin üç sene müddetle sürgün edilmesi istenmektedir (BOA. İ. HB. Nr. 34/1328, 10 Ca 1328/ 20 Mayıs 1910; BOA. DH. MKT. Nr. 226/39, 13 L 1311/ 19 Nisan 1894); Başka bir hadisede ise devlet aleyhinde caniyane harekette bulunacakları haber alınanlardan Süleymaniyeli Şeyh Ahmed'in idama bedel müebbet kalebind edilmek üzere Kıbrıs/Magosa'ya gönderilmesi ve firarına meydan verilmemesi için gerekli önlemlerin alınması emredilmiştir. Bkz. (BOA. C. ZB. Nr. 47/2316, 29 Z 1282/ 15 Mayıs 1866).

⁴ Kadim tarikat geleneğini farklı yöntemlerle tasfiye edilmesi hakkında bkz. (Işık, 2015a: 248-354).

de söz konusu çevrelerden gelen tepkilerden anlaşılmaktaydı. Nitekim bir emirde Tanzimat döneminin merkeziyetçiliği ön gören reformlarına rağmen taşrada bulunan siyasi, idari, askeri, adli yönetici ve kolluk kuvvetlerinin dönemin çalkantılı ve sıkıntılı konjonktürel yapısından da yararlanarak bir takım başına buyruk tutum ve davranışlar sergilediklerine işaret edilmekteydi. Yine aynı ortamdan yararlanılarak çıkartılan kanunsuz eylemlerin önüne geçilemediğini belirten bu emirname dönemin ruhunu yansıtmaya açısından önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Söz konusu emirname, Padişahın emri gereği hangi din ve millete mensup olursa olsun halka baskıcı bir yönetim tarzına gidilmemesi, can, mal ve ırz güvenliklerinin sağlanarak kanunda belirtilen vergilerin dışında fazla tahsilat yapılmaması ve bölgesel refahın artması için sebepsiz yere bir yerden başka bir yere gidiş-gelişlerin engellenmesi (men-i mürur) gibi hususları ihtiva etmekteydi (ÇŞS.d. 1, h. 275, TAD, 2008: 146, 1261).⁵

Bu süreçte Şeyh Merkezli bir yapıya haiz olan tarikatların özerk ve özgün dünyalarına ilk ciddi müdahale teşkilatın merkezine şeyhlik müessesesine yapılmıştır. Merkezî Tekke Uygulaması ile devletin atadığı, muhatap kabul ettiği bir şeyh aynı ekolden diğer bütün tekke ve zaviyelerin şeyhlerinin atandığı merkezi bir konuma yükseltilmiştir.⁶ Bu uygulamada devletle ideolojik ve ontolojik muhalefeti olan çevreleri kontrol altına almak, giderek bozulma eğilimi gösteren tekkelerde yetkin şeyhleri işe koşmak gibi amaçların hedeflendiği işe sorunlu görülen tarikatlardan başlanmasından anlaşılmaktadır.⁷ Bu uygulamanın bir adım ötesi ise

⁵ Söz konusu emrin konu gereği kayda değer kısımları şöyledir: "...Ba'zı mahalde "gasb-ı emvâl ve hetk-i ırz ü namus ve bi-gayr-ı Hakk tecrim ve tekdîr ve husûsan tahrib-i memleketin... rüşvet mâtde-i kerihesine cür'et... mahâkim-i şer'iyede kemâliyle icrâ-yı hakkaniyyet ve ale'l-husus istimâ'-ı şûrda sarf-ı dikkat olunmayıp hilâf-ı emr-i ilahî ve münâfi-i rızâ-yı pâdişâhi hâlat-ı nâ-marzıyye vuku'unu vesâ'ir türlü mu'amele-i gadriyye ve zulmiyye ve usûl-i atika üzre murûr ü ubûr edenler taraflarından ahâlî ve fukaradan yem ve yiyecek talebiyle ta'addiyât-i nâ-lâyika vuku' bulduğu ve rûsûmât-ı gümrük sâ'ire rnîriyye tahsiline me'mur olanlar taraflarından ta'rife ve nizamın hilâfi olarak ziyâde şey alınıp mahsul ve tüccar haklarında cevri ü i'tisaf zuhur ettiği ve şayed bazı mahalde cizye-dârlar taraflarından hilâf-ı şer'-i şerif-i re'aya hakkında ta'addiyât vukû'a geldiği ve a'sar ihalesinden dolayı vechen mine'l-vücuha müslim ve re'aya haklarında gerek me'mur taraflarından ve gerek der-uhdecileri câniblerinden mu'amelat-ı gadriyye vuku' bulduğu ve ba'zı yerlerde bulunan müdirler emlakim zer'-i idarede ahâlî ve re'ayayı parasız ve pulsuz meccanen ve yahud pek az ücret verip, cebren çalıştırmakda oldukları ve ağnâm sayıcıları tarafından mugâyir-i emr-i âli mu'amele-i gadriyye vukû'a getirilmek idüğü ve'l-hâsil kazalar müdirleri metropolidan ve Kocabaşilar taraflarından dahi bu misüllü ta'addiyat olunduğu vâkıamıdır..." (ÇŞS.d. 1, h. 275, TAD, 2008: 146, 1261); Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Çorum Şeriyeye Sicilleri, Türk Arşivciler Derneği, 2008, kaynağından alınan bilgilerin künyesi, metin içerisinde ÇŞS.d. , h., TAD, 2008: s., tarih şeklinde kısaltılarak verilmiştir.

⁶ Merkezî tekke uygulamasından bil hassa vakıf-tekkelerin yaygınlaşmasıyla birlikte, sosyo-ekonomik açıdan da önemli hale gelen tekke şeyhi olabilmek meselesinin yarattığı hem tarikat hem de şeyh ailesi içerisindeki problemleri halletmesi beklenmiştir. Devlet aynı zamanda da dönemin şartları gereği çok istediği her tarikatı bir tekkeden sevk ve idare etmek suretiyle hem onları ıslah etmek hem de kontrol altında tutmak istemiştir (Işık, 2015: 251-252)

⁷ Mesela bu yapılanmaya ilk kez Bektaşî tekkelerine çeki düzen vermek için gidilmesi, ardından benzer problemlerin yaşandığı Sa'dilikle devam edilmesi bu durumu açıkça göstermektedir (BOA.. C. EV. Nr. 468/23695, 29 M 1156/ 25 Mart 1743; Gündüz, 1989: 193; C. EV. 238/11874, 29 C 1227/ 10 Temmuz 1812). Merkezî tekke uygulamasının söz konusu olmadığına da devletin taşrada bile şeyh atamalarına müdahil olduğu

Meclis-i Meşâyih⁸ olmuş devletin dayatmacı tutumu ile tarikatlar arasına yine meşâyihten seçilmiş bir kurul aracı ve yumuşatıcı bir form olarak ihdas edilmiştir.⁹ Meclisin, meşihat dairesine bağlı olması ise yoruma gerek bırakmayacak bir şekilde devlet otoritesine işaret etmektedir. Meclis-i Meşâyih'in kurulması her ne kadar bozulan tekkelerin ıslahı, tarikatın tashihi gibi amaçlarla izah edilmişse de, tekkelerin dönüştürülmesi ve sayılarının sınırlandırılması gibi resmi politikaların uygulanmasını kolaylaştırmak gibi bir amacın daha olduğu anlaşılmaktadır (Şimşek, 2006: 7; Yurdakul, 2008: 213).¹⁰

Devletin özellikle maddi güç ve kudreti olmayan zayıf bazı tekke ve zaviyeleri, gözden çıkartarak onların mülklerinde modern kurumların kurulması gibi bir yolu seçtiği ya da arazilerini mirileştirdiği, mukatalaştırdığı görülmektedir (Işık, 2015a: 295-296). Nitekim Eskişehir'de bulunan Seyyid Gazi Tekkesi'nin medreseye çevrilmesi (BOA. C. MF. 184/9179, Nr. 29 Z 1242/ 24 Temmuz 1827),¹¹ Maraş sancağındaki on beş adet zaviyenin aşardan ibaret olan tahsisatının yine Maraş'taki Divanlı ve Keşfi Efendi Camileriyle diğer camilere tahsis edildiğinin kaydedilmesi (BOA. İ. EV. 57/1331-L-7, 27 L 1331/ 29 Eylül 1913) bu durumu açıkça göstermektedir. Çorum da ise Korkmaz'ın aktardığı bir hadiseye göre 1754 yılında Çorum Mevlevihane'si harap olunca Fatma Hatun tarafından bir medrese inşa edilmiştir. 11 Ocak 1863'te bu arsanın ortasında medrese binasından hariç bir şekilde bulunan eski Mevlevihane'nin türbe ve iki odadan müteşekkil zaviyesi Mevlevi postnişini es-Seyyit Ömer Feyzi tarafından alınmak istenmiştir. Ancak devlet, yapılan incelemeler

görülmektedir. Mesela, Çorum kazasında Hacıbeyağacı karyesinde Şeyh Hamza Türbe ve Zaviyesi meşihati için berat verilmesi talebi için bkz. (BOA. C.EV. 512/25897, 29 R 1234).

⁸ Devlet, Meclis-i Meşâyih (1866) aracılığıyla tekkeleri hem bir merkezi kurul tarafından yönlendirimeyi hem de reformlar yoluyla geleneksel tarikatı tasfiye etmeyi amaçlamaktaydı. Bu kurum bir yerde devlete kendi öngördüğü dini ve ideolojik unsurlar doğrultusunda yeni bir tarikat anlayışını inşa etme imkânı da sunmuş oluyordu (Işık, 2015a: 258; Kara, 1999: 248).

⁹ Meclis-i Meşâyih, Yenikapı Mevlevihânesi şeyhi Osman Selahaddin Dede'nin (ö. 1304/1886) başkanlığında, farklı tarikatlardan olan beş üyeden oluşturulmuştur. Bunlar, Sa'diye tarikatından Ataullah Efendi, Kadirihâne potnişini Şerafeddin Efendi, Sünbüliye Tarikinden Muhammed Nureddin Efendi (1298/ 1880), Halvetiye'den Nasuhî Dergâhı şeyhi Muhyiddin Efendi (1315/1897) ve Nakşbendî-Murad Molla Dergâhı şeyhi Ârif Efendi'dir. Meclisin aza sayısı 1870 yılında altıya çıkarılmış ve Rıfâiyye tarikatından da bir temsilci alınmıştır (Kara, 1999: 245-255; Özer, 2007: 128; Gündüz, 1989: 205-206).

¹⁰ 1867 Tevcihat Nizamnamesi'nin merkezî şeyh ataması kararına tarikat çevrelerinden güçlü itirazlar gelmiş ve şeyh atamalarının bu nizamnameden çıkarılması istenmiştir. Çünkü bu durum hem şeyh atamalarını hem de yeni kurulacak olan tekkelerin kurulamaması yönünde ciddi sorunlar arz ediyordu. Bir sürü şeyhin bu işe evini tekkeye çevirerek başladığı ortadaydı (Yurdakul, 2008: 213). Yani devletin hem şeriata uygun şeyh atamak hem de mevcut tekke sayısını sabitlemek gibi bir taşla iki kuş vurmak amacıyla olduğu açıkça ortadaydı (Işık, 2015a: 258).

¹¹ 15 Ca 1290 tarihli bir belgede Ruscuk'ta Serhat Baba Tekkesi gelirlerinin zaptına medrese ittihazına dair kayıt için bkz. (BOA. İ. DH. Nr. 669/46618); Preveze'de evkaf-ı Münderiseden Ömer Paşa Tekkesine ait işgal edilmiş yerlerin ibtidai mektepleri masraflarına karşılık olarak Maarif Nezaretin tarafından zapt edildiğini gösteren bir başka belge için bkz. (BOA. MF. MKT. Nr. 812/67); Haleb'de ise Baba Bayram Tekkesi'nin idaresi için vakfedilen araziye, Maliyenin el koymak istediğine dair vesika için bkz. (BOA. Y. PRK. EV. 1/80, 6 M 1308; BOA. DH. MKT. Nr. 2018/2, 15 R 1310/ 6 Kasım 1892).

sonucunda medreseye dokunulmamak şartıyla başka bir deyişle resmi İslam'ın önceliğini vurgulamak ve muhafazasını garanti altına almak suretiyle talebi kabul etmiştir (Korkmaz, 2003: 118; BOA. A. MKT. DV. Nr. 101/37, 7 Ra 1273/ 5 Kasım 1856).

Şeyhlik müessesesine yapılan önemli bir müdahale de Şeyh Atamalarında İmtihan Uygulamasına geçilmesidir.¹² Zahiri olmaktan çok bîatını, bilmekten çok yaşama biçimi olan tasavvufî melekelerin bir imtihana konu olmasının ilginçliğinden öte, devletin asıl gayesinin şeyhlerin tasavvufî melekelerinden ziyade İslam ilimlerine vakıflıklarını ölçmenin peşinde olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.¹³ Bütün bunlara bir de Tedkiki Müellefat Encümeni'nin¹⁴ kurulması eklenmiş tarikat çevrelerinde yazılan eserlerin ideolojik ve ontolojik algılarının resmi İslam'la tezat düşmeyeceği aksi takdirde bu eserlerin basılmasına izin verilmeyeceği basılanların toplatılacağı ortaya konmuştur.¹⁵

Diğer taraftan dönemin en önemli problemlerinden olan kentlerde güvenlik sorununu aşmak başlıca amacı olan mürur tezkiresi almak kaydıyla seyahat etmek zorunluluğunun meşâyih için de titizlikle uygulanmıştır. Temel misyonu irşad olan meşâyihin seyahat özgürlüğünün kısıtlanması, merkezi bir denetime tabi tutulması onların serbest hareket alanını daraltmış olmalıdır. Nitekim Şeyh Hüseyin bin Tahir ve uşağı Veli bin Osman'a Bozok, Çorum, Divriğin, Tozanlı ve Niksar'a gitmek üzere mürur tezkiresi verildiğini gösteren belge bu uygulamanın büyük şehirlerden başka taşradaki yansımalarını da açıkça göstermektedir (BOA. HSDSABZ, Nr. 3/93, 20 Ş 1256).

Söz konusu modernleşme sürecinden tarikatlar, geleneksel idari ve kültürel yaşantıları kadar sosyo-ekonomik hayat standartları bakımından da olumsuz etkilenmiş dolayısıyla karşılaştıkları ciddi problemler karşısında yer yer reformlardan rahatsız olmaya

¹² Meclis-i Meşâyih, ulemaya uygulana gelen imtihana tabi tutulmak suretiyle göreve atanma usulünü şeyhler için de uygulamaya başlamıştır. Bu durum meşihat arşivinde tutulan tekke zaviye defterlerinden de takip edilebilmektedir (Işık, 2015a: 268-269).

¹³ Bir kayıta sınavın mahiyeti ve asıl gayesi "*Ulûm-ı dîniyyeden irâd olunan sualler*" şeklinde ifade edilmiştir. Zira hükümetin amacının öncelikle dinî ilimler konusunda bilgili ve donanımlı olan şahısların posta oturmasını sağlamak olduğu anlaşılmaktadır (MA, TZD, Nr. 1771, Num. 29, s. 204, 23 Za1309/ 19 Haziran 1892; Işık, 2015a: 268-269).

¹⁴ Bâb-ı Meşihat Dairesi altında bir reis ve üç azadan oluşan Tedkik-i Müellefat Encümeni 1889 (1306) kurulmuştur. Bu kurul Maarif Nezareti bünyesindeki Encümen-i Teftiş ve Muayene isimli başka bir teşkilat ile iş birliği içinde çalışmış, burada kontrol edilen ve dinî konular içeren kitaplar da Bâb-ı Meşihat'e, Tedkik-i Müellefat Encümeni'ne gönderilmiş bu encümen eserleri inceleyerek basılıp basılmayacağı hakkında Meşihat'e görüş bildirmiştir (Aydın, Vd., 2006: 150).

¹⁵ Mesela Çorum esbak Müftüsü Ahmed Feyzi Efendi'ye Şeyhülislam merhum Abdürrahim Efendi'nin fetvalarının kitap şeklinde basımı için ruhsatname verildiği belirtilmiştir (BOA. MF. MKT. Nr. 655/25, 23 Za 1325); Çorum'a gönderilmek üzere iken İnebolu Rüsumat Müdüriyeti'nde zabt ve müsadere edilen Cevdet Tarihi'nin yasak kitaplardan olmadığından sahibine verilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT. Nr. 655/25, 20 Ca 1320); Çorum Sancağı Müddei-i Umumi Muavini Mustafa Nazmi Efendi'nin yazdığı Temsil-i Kavaid ve Zavabıt-ı İlm-i Hukuk adlı kitabın basım ve neşri için ruhsat verilmesi istenmiştir (BOA. MF. MKT. 790/17, 23 R 1322).

başlamışlardır. Tekke ve zaviyelerde bulunan fakir dervişlerin bakımlarının sağlanması ve tarikat mensuplarının daha önceki padişahlar tarafından verilmiş olan imtiyazlı hallerini kaybetmekten kaynaklanan sızlanmalarının önüne geçmek için alınacak tedbirlere dair taşraya gönderilen bir emir, gelinen durumu göstermesi açısından son derece önemlidir. Reformla alışıla gelen uygulamaların yani geleneğin çatışmasına işaret eden söz konusu emirde “Osmanlı ülkesi ve çoğu mahallerde ölmüş olan ba’zı erenler Kuddus-i esrahehum tekkeleriyle diğer büyük tarikatlar, tekkeler ve zaviyelerin fukara ve dervişânının yeme içmeleri için eski sultanlar zamanlarında ta’yîn ve tahsis ve defter-i hakâniyye kayıtlı olup, köyler ve ziraate uygun tarla için yazılı adı geçen zâtlarına hürmet ve ikram ederek meydana getiren taraflarından a’şar ve vergiler ve hakkını isteme bir türlü ta’addi vukua” gelemediği kaydedilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 94, TAD, 2008: 64, 25 S 1258). Burada devletin herkesten vergi alınmasını öngören yeni yaklaşımı ile öteden beri vergiden muaf olan tekke ve zaviye efradının mevcut durumunun çatıştığı görülmektedir. Emirnamenin devamında ihtiyatlı bir dil kullanılmakta bir taraftan meşâyihin azizliğine ve yüceliğine, devlet için hayırlı dualar ederek önemli bir görev ifa ettiğine vurgu yapılırken diğer taraftan da vakıf arazileri dışında meşâyihin kendi kazançları için aldıkları “Bâ-tapulu arâzi ve bâ-sened-i serî emlâk almış bulunanlar”ın diğer ahali ile beraber olan vergilerini ödemeleri gereğinden bahsedilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 94, TAD, 2008: 64, 25 S 1258).

Vergi sisteminin açıkça izah edildiği belgede, ekseri mahallerde bazı köyler, ziraat olunmuş arazi hâsılatının, vakıf idarecisi marifetiyle ulufe(maaş)sahipleri ve bir iki ölçek imam ve hatip ve diğer ilim ehillerine verilmek ve bazı yerlerde de vakıf işlerine bakma vazifesi(mütevellilik) küçük tekke şeyhliği, tekke-nişinlik evlâdiyyet ve meşruluk yönüyle kendi taraflarından alınması ve defter-i hakâniyyede mevcut defter-i evkâfda kayıtlı olanlarla birlikte muhasebeleri görüldükten sonra öşrü Evkâf-ı Hümayun Hazinesine gönderilmesinin nizam gereği olduğu belirtilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 94, TAD, 2008: 64, 25 S 1258). Ancak Tanzimat-ı Hayriyye usulünce bunların dahi vergi tahsildarı marifetleriyle icra olunarak hasılat-ı öşriyyeleri ayrıca alınmak suretiyle diğer tertiplenmiş mallar ile birleştirilerek ve ondan sonra icabına göre tesviye olunmakla şartlandırılmış bulunduğu kaydedilmiştir.

Bu yeni düzenlemenin tekke ve zaviye erbabının işine gelmeyeceği ve bir takım rahatsızlıklara sebep olacağı ortadadır. Nitekim emirin devamında bu husus şöyle izah edilmiştir. Her ne kadar Tanzimat usulü böyle yapılmasını gerektirse de “Tekâyâ ve zaviya ve dersiyeye şartlandırılmış arâzi hâsılatının aynen ve bedelen vermesine dâir kayd bulunmadığı sebebiyle bu çeşit hâsılatlarının yerine verilmesi lâzım gelir gibi görünür ise de

bu durum zâviye-dar ve müderris ve vakıf idarecisi hakkında haksızlık ve sonradan sızlanmalarına sebep olacağından” (ÇŞS.d. 1, h. 94, TAD, 2008: 64, 25 S 1258) bahsedilerek bundan sonra söz konusu tekke ve zaviyelerin sultanların eski memurları zamanlarında fukara ve dervişan ta’âmiyyeleri için ta’yin ve tahsis ettiği öşrüne müdahale olunmaması istenmiştir.

Diğer taraftan defter-i hakaniyyede kayıtlı olan köyler, tarım arazileri, müstakil olmayıp da diğer evkâf-ı şerife bağlı arazi ve büyük tımar sahipleri, kiraya verilen arazi hisseleriyle müşterek ve karışık olanların mahalli-i memurlarınca hâsılâtının öşr masrafları düşürüldükten sonra kalan kısmı çeşitli *“tekâyâ ve zevâyâ ve dersiyeye hisseleri”* aynen verilerek söz konusu öşr masraflarından dolayı ayrıca bir şey talepte bulunulmaması emredilmiştir. Mevlâna ve diğer erenler hazerâtının, İstanbul büyük vakıflarında müstakil köyleri olup bunların hâsılâtı hücrede oturan fukara, dervişân ve ziyaretçilerin geçimine mahsûs olduğundan müdahale caiz ve layık olmayacağından *“Bu tür köyler bağlı olduğu vakıf yönünden öşr olunarak âhara üstüne alma, olunmaması hususu Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyyede münasib görüldüğü”* belirtilmiştir. Padişahın, hem tekke ve zaviyelere koyduğu kuralı, hatırlatan hem de bir takım düzenleme ve kolaylıklar getiren yaklaşımı onun merhameti ve himmeti olarak gösterilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 94, TAD, 2008: 64, 25 S 1258).

2. VAKFIYE NEZARETİ: YENİ SOSYO-EKONOMİK DÜZEN İNŞASI VE TEKKE-ZAVİYELER ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

XIX. yüzyılın başlarında Batı ile rekabet edebilmek amacıyla Batı tarzı yeni bir ekonomik anlayış tesis edilmeye çalışılmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak vakıflar merkezi idarenin denetimi altına alınmıştır. Osmanlı kamu hizmeti sisteminin tamamını oluşturan vakıfların denetim, gözetim ve yönetim işlerini tek elden yürütmek amacıyla Evkaf Hümâyûn Nezareti kurulmuştur (1826) (Öztürk, 1995: 522; Işık, 2015:). Bunu ise, 1840 tarihli tahsildarlar tâlimatı ile gayr-i sahih vakıf arazileri dâhil bütün arazilerin vergilerinin merkezi hükümetçe tayin edilen muhasıllar tarafından tahsili ve tahsil masrafları düşüldükten sonra geri kalan bedellerin vakıflara verilmesi kararı takip etmiştir (Öztürk, 1995: 109).

Evkaf Nezareti’nin kurulmasında vakıflarda görülen yozlaşmanın, değişen ve gelişen sosyo-ekonomik şartlara ayak uyduramamaktan kaynaklanan sorunların, modernleşme ve kapitalleşme baskıları altında uluslararası rekabette geri kalınmasının etkileri olmuştur

(Çizakça, vd., 2006: 27).¹⁶ Bunlara Vakfiye Nezareti'nin kurulmasıyla, vakıfları tek elde toplamak, yolsuzlukların önüne geçmek,¹⁷ devletin sosyal nizamını ve ekonomik anlayışını Batılı bir perspektifle yeniden inşa etmek düşüncesi de eklenebilir (Ertem, 2011: 47-48; Öztürk, 1995: 69; Işık, 2015: 285-299). Diğer taraftan vakıfların kontrolünde olan geniş ekonomik kaynaklardan başta reformlar olmak üzere devletin ihtiyaçları doğrultusunda diğer alanlarda da yararlanmak, dini çevrelerin gücünü kırmak gibi düşünceler de etkili olmuştur (Ertem, 2011: 47-48; Öztürk, 1995: 69; Işık, 2015: 285-299)

Aslında vakıf-tekke uygulaması tekkeleri düzenli bir gelire kavuşturmakla birlikte birtakım sorunları da beraberinde getirmiştir.¹⁸ Mesela şeyhin ailesi içerisinde, mütevellî şeyhten ayrıca bir kişi ise onunla şeyh veya şeyh ailesi arasında birtakım sorunlar ve çatışmalar ortaya çıkmıştır (Işık, 2015a: 286-287). Fakat çok defa, bir zaviyenin idaresine birçok kişi karışmasın diye berat hak sahiplerinden yalnız birisine verilmiştir (Barkan, 1942: 301).¹⁹ Ancak XIX. yüzyılda bu durumun giderek değiştiği vakıf mütevellisinin vefatı ile bu görevin hisselerine bölünmek suretiyle onun erkek evlatları arasında taksim etmenin yaygınlaştığı görülmektedir.²⁰

Ancak bütün bu önlemler söz konusu problemlerin yaşanmasının yine de önüne geçmeye yetmemiştir. Mesela Çorum Hıdırlık mahallinde bulunan Hz. Suheyb-i Rumî

¹⁶ Vakıf toprakları ekonomik açıdan atıl olduklarından, hukukçular buraları Avrupalıların tabiriyle “mortmain” (ölü el) toprakları diye nitelmişlerdir. Hâlbuki devlet mülkü haline gelen vakıf topraklarının büyük bir kısmının şahıslara satılması veya dağıtılması, ekonomik ve idari açıdan hükümetin lehinde bir hadiseydi (Karpata, 2010: 191).

¹⁷ Mesela Çorum'un Pınarcık köyünde bulunan Seyyid Murad-ı Veli Zaviyesi vakfının mütevellileri olan Ebubekir Ağa'nın oğlu Hasan Ağa'nın oğulları Ömer ve Abdülkadir'in vakıf mallarını israf ettikleri ve görevlerinde hıyanetleri görüldüğünden azl edilip yerlerine evlad-ı vakıfdan olan Seyyid İbrahim Efendi'nin mütevellî tayin edildiğinden beratının gönderilmesi istenmiştir (ÇŞS. d. 10, h. 593, TAD, 2008: 385).

¹⁸ Mesela çoğu zaman vakıflar küçük yaşta ehil olmayan çocuklara intikal etmiş bu durumda vakfın idaresi bozulmuştur. Bu durumu aşmak için bu dönemde çocuk büyüyünceye kadar yerine ehil bir kişinin vekaleten atanması yoluna gidildiği görülmektedir. Mesela, Ata Sultan Hazretlerinin zaviyesi vakfının meşihat cihetine mutasarrıf olan Seyyid Ali Halife'nin oğulları İbrahim ve Ebubekir muktedit olmadığından bu makamın Abdalata köyünden Mehmed Şakir Efendi'ye tevcih edildiği görülmektedir (ÇŞS.d. 7, h. 313, TAD, 2008: 228).

¹⁹ Nitekim Ahi Menteş Zaviyesi Vakfı'nın zaviyedarlık görevine Mehmet oğlu Ahmet'in yerine oğlu Hasan'ın tayin olunması istenmektedir (ÇŞS, Nr. 14, Hük. 77, s. 51); Pir Baba Tekkesi vakfının çeyrek hisse tevliyet görevinde bulunan Seyyid Osman'ın vefatıyla da yerine oğlu Seydi'nin tayin olduğu kaydedilmiştir (ÇŞS. Nr. 14, Hük. 375, s. 152).

²⁰ Kızılgeçid karyesinde vaki Balım Sultan Zaviyesi Vakfı'nın zaviyedarlık ve tevliyet cihetlerine mutasarrıf olan Osman oğlu Ali'nin vefatı üzerine oğulları Mahmud, Reşid, Osman, Ahmed ve Hasan'a “her biri hıdmet-i mezkûreleri bi'l-fi'il ve bi'n-nefs idâre ve rü'yete muktedit” olduklarından zaviyedarlık görevi tevcih edilmiştir (ÇŞS.d. 7, h. 228, TAD, 2008: 143); Başka bir hadisede de Çorum'un Yakacık köyünde metfun Abdalata Sultan Zaviyesi vakfının zaviyedarlığı hisseleri ortaklarından vefat eden Ömer oğulları Abdullah ve Ahmed'in hissesinin büyük kardeşleri Ömer'e verildiğinden beratının gönderilmesi istenmiştir (ÇŞS.d. 10, h.540, TAD, 2008: 358). Çorum'un Hıdırlık mahallesinde bulunan sahabeden Süheyl-i Rûmî'nin türbesinin zaviyedarlarından vefat eden Seyyid Şeyh Ahmed oğlu Seyyid Hamza'nın görevinin ve hissesinin de ortağı ve kardeşi olan Seyyid Mahmud'a tevcih edildiğinden beratının gönderilmesi emredilmiştir (ÇŞS.d. 10, h. 315, TAD, 2008: 202).

Zaviyesinin zaviyedarlığı bu bağlamda bir davaya dönüşmüştür. Öyle ki vakıflar üzerinde yaşanan nüfuz mücadelesinin zaman zaman iftiralara neden olduğu ya da şeyhlerin buna mahal vermemek için önlemler almak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Nitekim yaşanan bir takım hadiseler üzerine Çorum Mevlevi Hanesi Şeyhi Mehmed İzzed Dede mevlevihaneye Hoca Ahmed ve Hacı Yusuf Vakfından tahsis edilen 1/4 hissesinin dışında vakıf mallarıyla bir ilgisinin olmadığını-muhtemelen müdahalesi olduğu yolundaki iddiaların asılsız olduğunu yani suçsuzluğunu ispat için- mahkemeye bildirmek zorunda kalmıştır (ÇŞS. Nr. 16, s. 574, 13 Z 1295/ 8 Aralık 1878).²¹ Aynı zamanda tekke ve tarikat çevresinde yaşanan bu tür hadiseler karşısında ara bulucu rol üstlenen devlet, tarikatlar üzerinde hâkim bir rol edinmiş, bu durum devlet-tarikat ilişkilerinin bir patronaj ilişkisine dönüşmesinde etkili olmuştur (Işık, 2015: 286).

Vakfiye Nezareti'nin kurulması ile imparatorluk genelinde çok geniş bir yer tutan vakıf arazilerin ulema ve meşâyihin elinden alınarak devletin kontrolüne verilmesi, söz konusu çevrelerin vakıflar eliyle edindikleri güç ve nüfuzun merkezi hükümete devredilmesi, medrese ve tekkenin toplum üzerindeki kadim sosyo-kültürel-psikolojik etkinliğinin azaltılması, açısından çok önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu durum aynı zamanda ulema ve meşâyihin ihtiyaçlarının merkezi bakanlık hazinesinden karşılanması gibi ekonomik bağımlılığa yol açan hassas bir yapılanmaya da neden olmuştur (Işık, 2015a: 298-299). Doğrudan bir merkezileşme ve tekelleşmeye işaret eden bu gelişmeler hem iktisadi ve sosyal yaşamın sekülerleşmesi hem de ulema ve meşâyihin merkezi otoritenin boyunduruğu altına sokulması anlamına gelmekteydi. Söz konusu bu uygulamalar ile özellikle resmi İslam dairesinin dışında kalan tekke ve zaviyeler için zor bir dönemin başladığı görülmektedir. Zira bu ana kadar ekonomik özgürlüğü sayesinde büyük oranda özerk kalmayı başaran tarikat çevrelerinin devletle olan ilişkileri bundan sonraki süreçte hızla bir bağımlılığa ve bağımlılığa dönüşmüştür.

Devlet taşrada da reformun gereklerini hayata geçirmek için emirnameler yayınlamıştır. Mesela Tanzimat Fermânı'nın ilân edilmesi üzerine getirilen yeniliklerden olarak evkâf ile ilgili işlerin düzenlenmesi ve vakıfların kontrolü maksadıyla Evkâf Nezareti'ne bağlandığı hakkında talimatname bunlardan birisidir. Tanzimat döneminde yoğunlaşan reform beraberinde yazılı teorik kuralların uygulanması esnasında yaşanan sorunları ve suiistimalleri

²¹ Çorum Mevlevihanesi Şeyhi İzzet Dede Efendi, Hoca Ahmed ve Hacı Yusuf Efendilerin vakıflarının mütevellisi Mustafa Said Efendi ile mahkemelik olmuş mahkeme mütevellisi lehine sonuçlanmış ancak şeyh bu duruma itiraz ederek mahkemenin tekrar görülmesini istemiştir. Dava süreci uzayınca şeyh mahkemeye gelmeyip vekilde göndermeyince daha önce verilen hüküm geçerli kabul edilmiştir. Buradan şeyhler ile vakfın mütevellileri arasındaki davaların mahiyetini anlamak güç değildir (ÇŞS. Nr. 16, s. 962, 6 Za 1326/ 30 Kasım 1908). "Çorum Şeriye Sicilleri Kataloqları, Haz. Çorum Kent Arşivi, Tekmatsan Matbaacılık San. Ve Tic. A.Ş., Çorum 2009." Kaynağından alınan bilgiler görüldüğü şekilde kısaltılmıştır.

getirmişti.²² Bu problemlerin taşraya doğru gidildikçe daha da girift bir hal aldığı tarihi vesikalardan anlaşılmaktadır. Çorum'a gönderilen bir emirde imparatorluk coğrafyasında Evkâf Nezareti ve Haremeyn-i Muhteremeyn dâhilinde bulunan bütün evkâf-ı şerifenin, Evkâf Nezâreti'ne ilhakı amacıyla Tanzimat-ı Hayriyye gereğince emirlerin, defterdar efendiler, kaymakamlar nezaretinde görevlendirilecek evkâf memurları eliyle idare edileceği belirtilmiştir. Bu durumun Evkâf Nezaretinden takdim kılınan tahrir ve layiha üzerine Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyye'de müzakere edilerek karar verildiği ve bu bağlamda irâde-i seniyye ile talimatnamenin ilan edildiği belirtilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 116, TAD, 2008: 81, 21 C 1258).

Talimatnamede ilk olarak vakıfların Vakfiye Nezareti uhdesine geçirilmek suretiyle bu alanın kamu otoritesine devrini sağlayacak önlemlerden bahsedilmiştir. Mesela evkâf dâhilinde olan konaklama yerleri, dükkânlar, bağ, bahçe ve sair yerlerde tasarrufta bulunan Müslüman reayadan evlatsız ölenlerin uhdelerinde bulunan vakfa ait olup mirasçısı olmadığı için mahallinde evkâf memurları tarafından satılması, peşinatı mesela bin guruşta karar kılınması halinde nizam gereği rüsumat-ı adîye olmak üzere peşinattan elli guruş mütevellî, kâtip, evkaf gelirlerini toplayan memura ve benzeri evkaf hizmeti verenlere verilmesi, geri kalan dokuz yüz elli guruşun Hazîne-i mezkureye havale edilmesi istenmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 116, TAD, 2008: 81, 21 C 1258). Önceden beyan olunduğu üzere nezaretlere aktarılmış olan evkâf dâhilinde olan yerlerin boşaltılmaları ve intikalleri esnasında kaç guruşa alınır ve satılır ise eksiği ya da fazlası olmaksızın, zengin, fakir her kim olursa olsun bu boşaltmadan yüzde üç ve intikalden yüzde bir buçuk guruş harç alınması, kaç kalem ve miktarı ne olur ise yarısı mütevellî, kâtip, câbî taraflarına yarısının da hazîneye ait olacağı belirtilmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 116, TAD, 2008: 81, 21 C 1258)..

Haremeyn-i Muhteremeyn nezâreti dâhilinde olup hüsn-i idâre olunmakta bulunan *“Bi'l-cümle selâtin-i i'zâm ve vüzerâ-yı fihâm ve sâ'ire evkâf-ı celbesi müsakkafât ve arâzisi bütün bütün müstesna olmasıyla senedât-ı lâzimedden Evkâf-ı Hümayun nâzırı bulunanların mührü ile temhîr olunmak iktizâ-yı şer'-i şerîfden ve kâ'ide-i mer'iyeden bulunmuş olduğu...”* kaydedilmiştir. Bu tür arazilerin harçlarının hazineye gönderilmesi ile ellerinde bulunan *“hücec-i şer'iyeye ve senedat-ı sa'irenin”* kabul edileceği belirtilmiştir. Bazı tekke

²² Mesela vakıfların merkezi idare altına alınması esnasında yapılacak olan işlemlerden alınacak olan harçlar meselesi gibi. “Evkâf-ı Hümayûn ve Haremeyn-i Muhteremeyn Hazînelerinden mazbut bulunan ve nezâretleri dâhilinde olan taşralarda vâki evkâf-ı şerife hasılatı her mahallinde müsâvat üzere olmayıp azlı ve çoklu bulunduğu ve evkâf me'muru hasılat-ı evkâfdan münâsib miktar harc tahsis lâzım geleceğinden şer'-i şerîfe muvafık ve ecr-i misl olmak üzere her bir mahalde kâ'in evkâfın tahmil-i hâsılat vâki'asına göre guruşda birer paradan nihayet onda bir guruşta kadar ücret tahsis bâ-irâde-i seniyye-i şâhâne tensib buyurulmuştur” (ÇŞS.d. 1, h. 116, s. 81, 21 C 1258).

vakıflarının da içinde olduğu söz konusu vakıflar için yeni durumun diğer vakıfların kayıt ve intikal işlemlerinde olduğu gibi harçları ödemekle yükümlü kılınmaları olduğu görülmektedir (ÇŞS.d. 1, h. 116, TAD, 2008: 81, 21 C 1258).

Talimatnamede ayrıca mütevellî ve evlâd-ı şart ile bağlı olmayıp hayratının imarı ve başkalarına tebdili şarta bağlı olan bütün evkâfın mahallinde “*ma’rifet-i şer’ ve evkâf me’muru ma’rifetiyle*” işlemlerinin yapılması, “*mütevellî yedinde ibkâ ve telef olacağı anlaşılmalr*”ın ise hazîne a’idatıyla ve muhâsebe defteriyle Hazine-i Evkâf-ı Hümâyun’a irsâl olunması istenmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 116, TAD, 2008: 81, 21 C 1258). Bu yeni dönemde kendini idame ettirmekten yoksun güçsüz, cılız olan tekke ve zaviyelerin gözden çıkartılarak tasfiye edileceklerini gösteren önemli bir durumdur. Diğer taraftan talimatnameden taşrada beratların yenilenmesi hususunun dahi uzun ve meşakkatli bir hal alabildiği ve bu durumun tekke-zaviye ve medreseleri zarara uğratabildiği de anlaşılmaktadır.²³

Vakfiye Nezareti eli ile Osmanlı vakıf sisteminde hem felsefi hem de iktisadi anlamda köklü bir değişikliğe gidildiği ve vakıfların devlet için artık ciddi bir gelir kalemine dönüştüğü anlaşılmaktadır. Nitekim Kadı ve naiplerin iş yoğunlukları sebebiyle vakıfların işleriyle yeterince ilgilenememeleri vakfi gelirlerinde düşmeye sebep olduğundan vakfi işlerinin yerinde seçilecek ve gelirleri vakıf harçlarından onda birlik bir bedelle bir memur vasıtasıyla yürütülmesini isteyen emir tam da bu durumu teyit etmektedir. Ankara, Kayseri, Bozok, Çankırı ve Çorum’a gönderilen emirde “*umûr-ı şer’iyye meşguliyetleri cihetiyle lâyıkiyle umûr-ı evkâfa bakılmadığından evvelki gibi hâsılat gelmediği...Gönderilen akçe dahi cüz’iyyet makulesinde*” kaldığı kaydedilmiş bu konuda memurların azami dikkat göstermeleri istenmiştir (ÇŞS.d. 1, h. 115, TAD, 2008: 79).

²³ “...Dersa’âdet ve Bilâd-ı selâse ile sâir memâlik-i mahrûse-i şâhânede kâ’in bi’l-cümle cevâmi’ ve mesâcid ve tekâya ve zevâyâ ve hayrât-ı sâirenin cihât-ı mütenevvi’ası ashâbı yedlerinde bulunan berevât-ı âliyyenin de’b-i dîrîne-i saltanat-ı seniyyeden olduğu üzere mu’âmele-i lâzimesi icrâ ve lâzım gelen berevât-ı âliyyesi ısdâr ve isrâ olunmak üzere doğrudan doğruya bâ-posta Hazine-i Evkâf’a irsâli nizâmı iktizâsından olduğu hâlde bazı mahallerden bu mâkûle evrâk ashâbı yedine tevzî’ olup ânlar dahi ya kendüleri götürerek veya vesâ’it-i sâire ile göndererek hazînece mu’âmelâtı tesviye etdirilmekte olduğu görünmekte bulunmuş ve bu sûret ber-vech-i muharrer nizâmına muğâyir olduktan başka evrâk-ı mezkûrenin tesviye-i mu’âmelâtına değin ashâb-ı cihât ötede berüde hân köşelerinde kalarak sefâlete dûçâr oldukları gibi evrâklarını dolaştırmak için vâsıta olan eşhâs dahi bir çok ücret alarak zarar-dide edilmekte ve ekser dahi bu ücurât mâddesinden dolayı ashâb-ı cihât ile vesâ’it olan eşhâs beyninde bir takım da’vâ ve nizâ’ tahaddüs ederek tanzim olunan berevât ashâbına verilmekte olmasından nâşi envâ’-i ukûbât ve müşkilât meydân[a] gelmekte olduğu gibi zikr olunan i’lâm ve mezâbıtın ber-müceb-i nizâm on gurusluk varaka-i maktû’a-ı mahsûsasına yazılması lâzım gelür iken ekser yirmi beşer paralık varakaya yazılmasından dolayı i’lâmât-ı mezkûrenin mühürlerinin tatbik ve sebkinin terfiki için havâle cem’iyyetinden Fetvâhâne-i Celîle’ye havâlesi icrâ olunmakda bulunduğundan...” (ÇŞS.d. 8, h. 224, TAD, 2008: 363,14 Ra 1296).

Vakfiye Nezareti'nin kurulması ile bütün vakıf gelirlerinin bir yerde toplanması ve bütün giderlerin bir yerden harcanmaya başlaması gibi yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Ertem'in belirttiği gibi vakıf arazilerin maliye tarafından zapt edilerek, öşürlerinin Evkaf Nezareti'ne aktarılması uygulaması zamanla maliye hazinesi tarafından aktarılan ve "iane" olarak adlandırılan bu paranın bir hayli azalmasına neden olmuştur (Ertem, 2011: 49). Bundan sonraki süreçte daha öncede tekke ve tarikat erbabına verilen muharremiyye,²⁴ taamiye,²⁵ atıye, maaş tahsisi²⁶ gibi uygulamalar bu yeni dönemde artık meşâyih için gündelik yaşamlarını sürdürebilmeleri açısından hayati bir fonksiyon kazanmıştır. Meşâyih sosyo-ekonomik zorluklar altında çareyi devlet kapısında bürokrasi kanalları arasında bağlantılar kurarak kendisi, ailesi, dervişanı, tekke, zaviyelerinin onarımı ve tamirati²⁷ için adeta para dilenir konuma düşmüştür.²⁸ Bu durum devlet tarikat ilişkilerinde ikincisini birincisine mecbur kılan, tarikatın bütün tasavvufi ontolojik ve epistemolojik dünyasını alaşağı eden güçlü bir patronaj ilişkisi doğurmuştur. Kaldı ki Mütevelli Ebubekir Ağa'nın vefâtı üzerine Seyyid Murad Zâviyesi Vakfı'na ait çıkarılmış olan muhasebe kaydı tabiri caiz ise taşıma suyu ile değirmenin dönmeyeceğini bir kez daha gözler önüne serer mahiyettedir. Çorum

²⁴ Mesela Yenikapı Mevlevihane'si kayıtlarını içeren Defteri Dervişân'da bu tür kayıtlar duruma açıklık getirmektedir (Defteri Dervişân, 2011: 31).

²⁵ Mesela bir belgede Ankara'da Taceddinzade ve Mevlevi ile Çorum'da Edhem Baba Tekkeleri fukara ve dervişlerinin beş aylık maaş ve taamiyelerini Ankara Mal Sandığı'ndan aldıklarını dair senedatin gönderildiği kaydedilmiştir (BOA. C. EV. Nr. 201/10029, 5 R 1260); bir başka kayıta Çorum'da Şeyh Hamza karyesinde Şeyh Hamza'nın sonradan bulunan kabri üzerine inşa olunan Tekke'ye biraz varidat verilmesi emredilmiştir (BOA. HAT. Nr. 543/26857, 29 Z 1231); Çorum'a tabi Hacıbey Ağacı köyünde Şeyh Hamza Tekkesi kandillerinin bir senelik yağ parasının da tamamen alındığı belirtilmiştir (BOA. C. EV. 360/18299, 9 L 1255).

²⁶ Çorum'da Süheyl ibn-i Sinan Dergâhı'nın Türbedarı Şeyh Abbas Efendi maaşının artırılmasını istemiştir (BOA. BEO. Nr. 1269/95127, 10 L 1316); Çorum'da Tarikat-ı Rufaiye Hangahı Postnişini Şeyh Bekir Efendi'ye maaş tahsisi yapıldığı görülmektedir (BOA. BEO. 1631/122254, 22 Za 1318).

²⁷ Bir kayıta Çorum'da mukim Nakşibendi Tarikatı Şeyhi Hacı Ömer Lütfi Efendi'nin noksan kalan hangah inşaatının tamamlanması talebi yer almaktadır (BOA. DH. MKT. 2074/66, 29 Za 1313); Çorum kasabasındaki Mevlevi Dergâhı harap durumda olduğundan ve vakfın geliri dergâhın tamiri için yeterli olmadığından bahisle, tamir masraflarının ya Hazine-i Celile, ya da Hazine-i Hassa'dan ihsan buyurulması hakkındaki Şeyh Mehmed İzzet Dede'nin arzuhalinin Hazine-i Hassa'ya takdim edildiği kaydedilmiştir (BOA. DH. MKT. Nr. 1177/67, 11 Ca 1325).

²⁸ Kaldığı bir tekke ya da zaviyenin tamir ve onarım işleri öyle hemen müracaat sonucu gerçekleştirilen bir şey değildi. Öncelikle tamirati istenen tekke ve zaviyenin incelemesi yapılmakta, onarım ve tamirat masrafları tahmini olarak belirlenmekte, çıkan meblağ çok fazla değilse hatta tekkenin şeyhi ve dervişleri hakkında merkezi idarece uygunsuz bir bilgi gelmemişse ancak o zaman tamirati yapılabilmekteydi. Mesela Çorum'un Azab Ahmed mahallesinde bulunan Pamukçu Ömer-zâde Tekkesi'nin mütevellisi ve postnişini olan Mevlevî Şeyhi İzzet Dede Efendi'nin talebi üzerine tekkede yapılan keşif neticesinde tamire muhtaç olan bölümlerinin beş bin kuruşla tamir edilebileceğinin tespit edilip tamirine izin verilmesi hususunda hadise şöyle gelişmiştir: "Mevlevî Şeyhi reşâdetlü İzzet Dede Efendi meclis-i ma'kûd-ı mezkûrda takrîr-i kelâm edüp tekye-yi mezkûre işbu mu'âyene olunduğu vechile semâhâne çardağı ve semâhâne ittisâlinde ayrıca medfûn zevâtın sandukaları ve tekye-i mezkûrun iki bâb zâviye odaları ve tekye-i mezkûrda vâki' çeşmenin su kanavâtı ve cevânibinde olan divâr ve kaldırımını hâvî olup mürûr-ı eyyâm ve kürûr-ı şühûr-ı a'vâm ile cümlesi külliyyen harâbe müşrif olarak ta'mîr u termîmi için kîbel-i şer'den ba'de'l-keşf izn verilmek murâdımdır deyü bi't-tevliye da'vâ etdikde üstâd-ı mezbûrdan ve sâ'ir ehl-i vukûf ile tekye ve mahall-i mezkûrelerin ta'mîr ve termîme muhtâc olan müştemilâtı keşf ve mu'âyene olundukda... beş bin guruş masârıfla vücuda gelüp noksân ile mümkün olmayacağı" kaydedilmiştir (ÇŞS.d. 10, h. 46, TAD, 2008: 36, 15 L 1300).

Kazâsı'nda bulunan Seyyid Murad Zaviyesi Vakfı'nın "*Kuyûd-ı muhâsebe yetmiş yedi ve sekiz seneleri*"ne mahsûben hazırlana söz konusu muhasebe kaydından bir dergâhın gelir ve giderlerini takip edebilmek ve vakıflar gibi istikrarlı gelir kalemleri olmaksızın bu denli sosyo-ekonomik bir teşekkülün ihtiyaçlarının karşılanması ve sürekliliğinin sağlanmasının güçlüğüne görmek mümkündür (ÇŞS.d. 2, h. 199, TAD, 2008: 109).²⁹

Nitekim zaman zaman devletin, ekonomik sıkıntılar nedeniyle tekke-zaviyelerin yapım ve onarım işlerine yardım edemediği, ya da tehir ettiği³⁰ ve yukarıda zikrettiğimiz yardım kalemlerine olumlu cevap veremediği görülmektedir. Burada devletin modernleşme-merkezileşme-tekelleşme siyasetinin, güçsüz olup ayakta durmakta zorlanan tekke ve zaviyelerin yıkılmasında, yenilerinin açılmasının önlenmesinde, merkezi idare ve resmi ideoloji ile problemlen olanların zamanla tasfiye edilmesinde etkili olduğu söylenebilir (Işık, 2015a: 446).

SONUÇ

Osmanlı modernleşmesi bir taraftan geleneksel kurumlar ile dinî müesseseleri örselerken diğer yandan da devlet ve toplum nizamında yeni kurulan Batı tarzı seküler kurumların etkinlik alanını artırmıştır. Genel manada bir Merkezileşme-sekülerleşme hamlesi olan Osmanlı modernleşmesi tasavvufî çevreleri de doğrudan etkilemiştir. Özgür, özerk ve özgün bir alanı kendine has sosyo-ekonomik bir yapıyı ihtiva eden bu teşkilatlar, merkeziyetçi politikalarla hem otorite altına alınmaya hem de resmi İslam'ın inanç ve zihin dünyası içerisine çekilmeye çalışılmışlardır. Devletin bu gayelerine ulaşmak için uyguladığı politikaların aynı şekilde taşrada da uygulanmaya çalışıldığı ancak hem merkezden uzak olması hem de mevcut konjonktürel şartlar gereği istenilen oranda başarı sağlanamamıştır.

²⁹ Yetmiş yedi senesi hâsılâtı: "Hinta, 105,5 keyl, Fî şehri 70 guruş Sene: 7385 guruş; Şa'ir, 93 keyl, Fî şehri 32 guruş, Sene: 1976 guruş; Burçak, 8 keyl 2 hakk, Fî şehri 32 guruş Sene: 260 guruş; Rüsûmât 400 guruş, Yekûn: 11021 guruş. Minhâ'l-masârif: Masârif-ı ta'seriye 1050 guruş; Ücret-i nakliye 500 guruş; Hangâhın vukû' bulan masârifâtı 1000 guruş; Bâ-şart-ı vâkif zâviye-i mezbûre derûnunda âyende vü revendenin it'âm-ı ta'âm husûslarıyla ücret-i mütevellî 8946 guruş, Yekûn: 11021 guruş. Vâridât: 11020 guruş; Masârifât: 11020 guruş. Yetmiş sekiz senesi hâsılâtı: Hinta, 93 keyl Fî şehri 64 guruş Sene: 5952 guruş; Şa'ir, 78 keyl, Fî şehri 28 guruş, Sene: 2184 guruş; Burçak, 10 keyl, Fî şehri 32 guruş, Sene: 320 guruş; Nohut, 12 kıyye, Fî şehri 10 guruş Sene: 120 guruş; Rüsûmât 120 guruş. Yekûn: 8701 guruş. Minhâ'l-masârif: Masârif-ı ta'seriye 701 guruş; Ücret-i nakliye 2000 guruş; Hângâh pîşgâhında kâin çeşmenin i'mâr masrafı 3000 guruş; Zâviye-i mezbûre derûnunda âyende vü revendenin it'âm-ı ta'âm masralarıyla ücret-i mütevellî Yekûn: 8701 guruş. Ber-vech-i bâlâ vâridât: 8701 guruş. Ber-vech-i bâlâ masârifât: 8701 guruş" (ÇŞS.d. 2, h. 199, TAD, 2008: 109).

³⁰ 28 Ca 1278/ 1 Aralık 1861 tarihli bir belgede Şeyh Hasan Efendi'nin post-nişini olduğu tekke ve caminin tamirinin Hazine müsait olmadığından tehir edilmesi hakkında bk. (BOA. A. MKT. NZD. Nr. 382/11); 22 C 1267/ 24 Nisan 1851 tarihli bir belgede, Rumeli'de Dobnice Cumaası'nda kâin Nakşbendiyye Post-nişini Hasan Hüsnü Efendi'nin tekkenin genişletilmesi için istediği paranın verilemeyeceği hususu için bk. (BOA. A. MKT. NZD. Nr. 33/103).

Vakfiye Nezareti'nin kurulması ile tekke ve zaviye vakıfları gelirlerine el konulması, meşâyihin de bütün tebaa gibi vergi mükellefi kılınması gibi hususların taşrada huzursuzluklara yol açmıştır. Ancak sonuçta meşâyihin düzenli bir vergi mükellefine dönüştüğü, hatta hükümdar değişikliklerinde dahi beratlarını yenilemek için haraç öder duruma geldikleri ancak onların da karşı bir hamle ile söz konusu yükümlülüklerden kurtulmak için devlet kapısını aşındırdıkları görülmektedir. Bütün bu gelişmelerin devlet-tarikat ilişkilerini bir patronaj ilişkisine dönüştürdüğü de gözlerden kaçmamaktadır.

Önemli bir hususta devletin, genel siyasi eğilimlerine de uygun olarak kendini idame edemeyecek kadar güçsüz olan tekke ve zaviye mülklerini doğrudan hazineye aktarılmasını salık veren emirleridir. Zira bu durum yenilerini açmanın zorlaştırıldığı tekke ve zaviye politikalarıyla birlikte değerlendirildiğinde bir tasfiye girişimi olarak görülmektedir.

KAYNAKÇA

BOA

- Sadaret Mektûbî Kalemî, De'âvi (A. MKT. DV)
Ayniyât Defterleri (BEO. AYN. d)
Cevdet Tasnifi: Evkaf (C. EV), Maarif (C. MF), Zaptiye (C. ZB)
Hatt-ı Hümayun (HAT)
İRde Dahiliye (İ. DH.)
İrade Evkaf (İ. EV.)
İrade Harbiye (İ. HB).
İrade Meclis-i Vala (İ.MVL.)
Mektubi Kalemî (MF. MKT.)
Sivaslı Ali Baba Zaviyesi Evrakı (HSD.SABZ)
Yıldız Perakende Evrakı Evkaf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. EV.)

Diğer Arşiv Kaynakları

- Meşihat Arşivi Tekke Zaviye Defteri, Nr. 1771.
Çorum Şeriye Sicilleri Katalogları, (Haz. Çorum Kent Arşivi), Tekmatsan Matbaacılık San. ve Tic. Aş., Çorum 2009.
Çorum Belediyesi Kent Arşivi, Çorum Şeriye Sicilleri, Türk Arşivciler Derneği, 2008.

İnceleme Eserler

- AYDIN, Davut-ÇİZAKÇA, Murat -ÇARKOĞLU, Ali - GÖKŞEN, Fatoş (2006). *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar Ve Sosyal Adalet*, İstanbul: TÜSEV Yayınları.
BARKAN, Ömer Lütfi (1942). "İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD.*, II, 279-304.
ÇAPÇIOĞLU, İhsan (2011). *Modernleşen Türkiye'de Din ve Toplum*, Ankara: Otto Yayınları.
DEFTERİ DERVİŞAN (2011). *Yenikapı Mevlevihânesi Günlükleri*. (Haz. Bayram Ali Kaya - Sezai Küçük), İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi Kültür Yayınları.
ERTEM, Adnan (Aralık 2011). "Osmanlı'dan Günümüze Vakıflar", *VD*, 36, 26-65.
GÜNDÜZ, İrfan (1989). *Osmanlılarda Devlet Tekke Münasebetleri*, İstanbul: Seha Neşriyat.
IŞIK, Zekeriya (2015a). *Şeyhler ve Şahlar –Osmanlı Toplumunda Devlet Tarikat İlişkilerinin Gelişim ve Değişim Süreçleri-*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
-----, (2015b). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim-Kültür Politikaları Yoluyla Bektaşilik Ve Kızılbaşlıği Tasfiye Girişimleri (1826 Sonrası)", *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, 2015 / 76, 31-53.
KARA, İsmail (2005). "Bir Tenkit/Tasfiye Alanı Olarak Tasavvuf ve Tarikatlar", *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf*, Ankara: TTK Yayınları.
KARA, Mustafa (1999). *Tekkeler ve Zaviyeler*, Dergâh Yay.
KARPAT, Kemal (2010). *İslam'ın Siyasallaşması*, İstanbul: İst. Bilgi Üniv. Yayınları.
KORKMAZ, Şerif (2003), *Çorum'un İdari Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzimat-II. Meşrutiyet)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara.

- ÖZER, Ekrem (2007). *Osmanlı'da Tekke ve Tarikat Islahatları-II. Mahmut Dönemi ve Sonrası-*, Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enst., Erzurum.
- ÖZTÜRK, Nazif (1995). *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara: TDV Yayınları.
- , (1995). "Evkaf-ı Hümayun Nezareti", *DİA*, 11, 521-524.
- TAŞĞIN, Ahmet (2013a). *Dile Gelen Alevilik*, İstanbul: Çizgi Yayınları.
- , (2013b). *Şeyh Safî Buyruğu*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- ŞİMŞEK, Halil İbrahim (2006). "Türk Modernleşmesi Sürecinde Tasavvuf Alanında Ortaya Çıkan Bazı Yöntem Tartışmaları", *HÜİFD*, 5/9, 7-40.
- YURDAKUL, İlhami (2008). *Osmanlı İlimiye Merkez Teşkilâtı'nda Reform (1826-1876)*, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÇORUM ve YÖRESİ HALVETİ UŞŞAKİ GELENEĞİNDE TASAVVUF EDEBİYATI

Eyyüp Kayacı

ÖZET

Halvetî tarikatının Uşşâkî kolunun Ruhzârî meşrep mutasavvıf şairleri Çorum ve yöresinde yaşamış ve pek çok tasavvufî şiir kaleme almışlardır. Ruhzârî mutasavvıf şairler Allah'tan gelen aşk ve muhabbeti, Hâk âşığının özelliklerini, tarikatın usul ve erkânını dervişlerine anlatmak ve dervişlerinin manevi eğitimlerine katkıda bulunmak için şiir yolunu seçmişlerdir. Ruhzârî mutasavvıf şairlerin düz yazı türünde eserler vermemesi ve şiir yazmayan tek bir mutasavvıf şairin olmaması dikkat çekicidir.

Ruhzârîlerde edebiyatımızdaki divan yazma geleneğine uygun eser veren tek mutasavvıf şair Hüsnü Gülzarî'dir. Diğer mutasavvıf şairlerin ya şiir defterleri ya da birkaç şiiri bulunmaktadır. Ruhzârî tarikatı mutasavvıfları şiire çok önem verdiklerinden ve dervişlerin eğitiminde şiiri bir amaç olarak gördüklerinden yazdıkları şiirlerin her birine divan demişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Halvetiyye, Uşşakiyye, Tasavvuf Edebiyatı.

ABSTRACT

A branch of the Khalwatiyya order of Islamic mysticism Ruhsari disposition sufi poets living in the neighbourhood of Çorum had written out a great deal of poems. Ruhsari sufi poets had chosen to write poems to support the mystical education of the saliks (followers of this path), and talk about the methods and the ways of the path with the students, and the lovers' qualifications through affection and love of Allah.

The only sufi poet writing poetry proper to our traditonal sufi literature is Hüsnü Gülzarî among the other Ruhzaris. Other sufi poets have got only poetry books or just a few poems. Ruhsari order sufis called their poetry "divan" as they attached importance to poetry and valued a purpose for the education of the saliks.

Key Words: Halvetiyye, Uşşakiyye, Sufi Literature

GİRİŞ

Halvetî tarikatındaşiire çok önem verilmiş ve tasavvufi pek çok konu şiirle anlatılmıştır. Öyle ki Halveti şeyhi olup da şiir yazmayan çok az mutasavvıf şair göze çarpmaktadır. Dede Ömer Rûşenî (ö.1487), İbrahim Gülşenî (ö.1534), Cemâl-i Halvetî (ö.1498), Sümbül Sinan (ö.1529), Ahmet Şemseddin Marmaravî (ö. 1505), Ümmi Sinan (ö. 1568), Şemseddin Sami (ö.1597) gibi pek çok mutasavvıf, şairlikleri ile de öne çıkmaktadırlar (Öztürk, 2003: 28).

Halveti şairler, zengin bir konu çeşitliliğine sahip manzum eserlerinde; dîvân şairleri gibi hem mürettep bir dîvân oluşturacak şekilde, gazel, kasîde, terci-i bend, terkib-i bend, murabba, muhammes, rubaî, tuyug gibi nazım biçimleriyle şiirler yazmışlar, hem de tasavvufa dair bazı incelikleri tarikat müntesiplerine aktarmak için mesnevî nazım biçiminde eserler meydana getirmişlerdir (Öztürk, 2003: 152).

Biz burada Halvetî tarikatının Uşşâkî kolunun Ruhzarî meşrebini, XX. Yüzyıl itibariyle Çorum ve çevresinde devam eden silsilesi bakımından ele alacağız. Yukarıda temas ettiğimiz üzere Halvetî tarikatının orta kol olarak bilinen Ahmediye şubesinin bir alt kolu olan Uşşakîye, Hasan Hüsamettin Uşşâkî(ö.1592) tarafından kurulmuştur (Öztürk, 2003: 25).

Çorum’ da Uşşâkîlik, Çanakkale Kilitbahir’ de metfun olan Talibi İrşadî Baba(ö.1883) vasıtasıyla günümüze ulaşan silsile üzerinden devam etmiştir. Çorum ve yöresine Uşşâkîliğin gelişi Seyit Necati Dede(ö.1938) vasıtasıyla olmuştur. Seyit Necati Dede, İrşadî Babanın halifesi olan Kanber Efendiden tarikatı olarak XX. yüzyılın başı itibariyle Anadolu’ ya getirmiştir (Haksever, 2009: 90-91).

Çorum ve yöresinde yetişmiş ve bu coğrafyada medfun birçok mutasavvıf şair bulunmaktadır. Tebliğimizde adı geçen şairlerin ve şiirlerinin edebî yönden incelendiği bir çalışma daha önce yapılmamıştır. Burada Ruhzârî mutasavvıf şairlerin hayatları, tasavvufi görüşleri ve şiirleri hakkında yaptığımız bazı tespitler tarihin saklı kalan kısmından ortaya çıkarılacak ve ilim dünyası ile paylaşılacaktır. Konuya Seyit Necati Efendi’nin edebî kişiliğiyle başlamak istiyoruz.

1. SEYİT NECATİ EFENDİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Osmanlı Devleti’nde seyitlerin askerlik görevini bir tekkede eğitim görerek yapma uygulaması vardır. Seyit Necati Efendi askerlik görevini Kanber Efendi dergâhındayapmıştır. Kanber Efendi dergâhındaseyrüsülûkunu tamamlayıp vazifeli olarak Kırıkkale’nin Hüseyin Bey Obası’na gelmiş ve burada dergâhını açmıştır. Uşşaki tarikatını Anadolu’da yaymaya başlamıştır (Şağban, 2003: 17).

Şiirlerinin nazım birimi dörtlüktür. Ölçü olarak milli şiir ölçümüz olan hece ölçüsünü kullanmıştır. Şiirlerinde hece ölçüsünün 8’li ve 11’li ölçülerini yaygın olarak kullanmıştır. Şiirleri 6+5 ve 4+4 duraklar şeklinde sıralanmıştır. Yer yer serbest ölçü ile yazılmış şiirler de yazmıştır. Bazı şiirlerinde dörtlüklerin dördüncü mısraları tekrar edilerek ahenk sağlanmış ve şiirlerinin son dörtlüğünde Necati ismini mahlas olarak kullanmıştır.

Aşk ateşi yaktı benim özümü
İhvanlarım gelin tutun sözümü
Necatiyim gördüm mihman yüzünü
Mihmanlar siz bize sefa geldiniz (Şağban, 2003: 36).

Seyit Necati Efendinin yazmış olduğu şiirler; diğer mutasavvıf şairler de olduğu gibi, belli bir amaca matuf olduklarından, şiir yazmayı gaye edinen bir sanatkâr titizliğiyle değil, vermek istediği mesajı düşünen bir vaiz anlayışıyla yazılmıştır. Tasavvufî olarak nitelendirilen edebiyatın tamamında olduğu gibi burada da amaç; şiir yazmak olmayıp, dinî ve tasavvufî hakikatleri manzum bir biçimde muhataplarına aktarmaktır. Şiirlerini belli bir amaca hizmet için – dini ve tasavvufî gerçekleri aktarmak- oluşturduğundan toplumun her kesiminin anlayacağı bir dil kullandığı ilahileri ile Yunus Emre’yi çağrıştırmaktadır.

Hakk’a doğru giderim ben
Yunustan da beterim ben
Duman duman tüterim ben
Meded Allah “Hu” diyerek

Necati boyandı nâra
“Hu” aşkına yana yana
Yalvarırım Mevlâm sana
Meded Allah “Hu” diyerek (Şağban, 2003: 34).

Didaktik mahiyetteki bu şiirlerde çoğu zaman müridlere nasihat verilir:

Bazı misafirler çok arif olur
Atının yem yemediğini bilir
Misafirsiz eve Hızır mı gelir
Daima yolunu bekle misafirin (Şağban, 2003: 36).

Seyit Necati Dede Peygamber(sav) ve mübarek beldelere olan sevgi ve özlemini “Kaside” adlı şiirinde şöyle dile getirmiştir:

Her seher, her seher esen rüzgâr
Haber verin bize, Canan elinden.
Yolunuz uğrarsa Nûr-u yezdane,
Aşıklar derdine yanar de de gel.

Arafat dağıdır bizim dağımız.
Orada kabul olur dualarımız.
Medine’de yatar peygamberimiz.
Nur Muhammed Mustafa’yı gör de gel (Şağban, 2003: 32).

Aşağıdaki şiirinde de dervişlere olan muhabbetinin ziyade olduğunu görmekteyiz. Uşşakilerin zaman zaman yapmış oldukları devranı hatırlatmakta ve devranın Uşşaki usulü olduğunu belirtmektedir.

Gine arz eyledi gönül ihvanı
İhvanlar ben sizi görmeye geldim
Erenlerin Piri Veysel Karani
Anı size haber vermeye geldim

Uşşakiyiz bizler ederiz devranı
Enbiyalar Sultanı Ulu Sultanı

Seyyidi Necati bu yola koymuştur canı
Size de canı koyun demeye geldim

Necati Dede biri Kırıkale'nin Yağlı Kasabasında Mehmet Zühtü (ASLIYÜCE) Efendi, diğeri Çorum'un Sungurlu ilçesinin Müdü köyünden Hüsnü Gülzâri olmak üzere iki halife yetiştirmiş. Zühtü Dedenin silsilesi kesintiye uğramış ancak asıl kol Hüsnü Gülzâri Efendi vasıtasıyla devam etmiştir (Şağban, 2003: 39).

Zühtü Dede de tasavvufi şairler yazmıştır. Şairlerinin temel konusu Allah ve peygamber aşkı olmuştur. Diğer mutasavvıf şairler gibi içinde bulunduğu aşk ve muhabbet halini şöyle dile getirmiştir:

Sular gibi enginlere akarım
Ben dostumun cemaline bakarım
Mecnun gibi dağ başına çıkarım
Beni dağ başına çıkaran sensin

Seni zikretmektir Zühtü'nün işi
Akıttım gözümde kan ile yaşı
Şuraka kardeşler atarlar taşı
Bilmezler halimden şaşar giderim (Şağban, 2003: 39).

Seyir ve sülûk yolunda talim edilen esmaları ve yaşadığı manevi halleri beyit şeklinde yazdığı şiirinde şöyle dile getirmiştir:

Emmarebana edince hücum
Bozuldu levvame tez yetti gücüm

Mülhemede mihman ettim pirimi
Hak deyince geldi ikiyle üçüm

Raziye marziye sıfattır bunlar
Bir oldu bilmedim içimle dışım

Kahharda tasdik oldu elhasıl
Mevtayı misali geldi yuyucum

Fettahta ayan oldu hep ayan
Gün gibi parladı içimle dışım

Vahidde bozuldu yar ile ülfet
Vallahi bilmiyorum neydi suçum

İkrarı Zühdü eyledi sana
Gam değil gayrı çekilse göçüm (Şağban, 2003: 49).

2. HÜSN-İ GÜLZARÎ (HÜSNÜ TANRIKULU) VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Seyyit Necati Efendi Çorum'un Sungurlu ilçesinin Müdü Köyü'nden Hüsnü Gülzarî'yi irşatla vazifelendirmiştir. Aynı silsileden Fatih Efendinin manevi işaretleri ile Halveti tarikatının Uşşaki kolunun Ruhzarî meşrebini Hüsnü Gülzarî' nin kurduğu beyan edilmiştir. Çocuk yaşlardan itibaren medrese eğitimine başlamıştır. Kısa zamanda zahir ilimlere vakıf olmuş, bu bilgisini irşatiçin kullanmış son dönemlerine kadar camilerde cuma hatibi olarak insanlara vaaz-ı nasihatte bulunmuştur (Şağban, 2003: 37).

Burada incelediğimiz mutasavvıf Uşşakî şairlerinin, şiirleri ya da bu şiirlerin toplandığı şiir defterleri vardır. Ancak Hüsnü Gülzarî almış olduğu medrese eğitiminden olsa gerek edebiyatımızdaki divan yazma geleneğine uygun eser yazmış tek mutasavvıf şairdir. Münacaatla başlayan, naatla devam eden ve alfabetik harf sıralamasına uygun yazılmış olan divanı yayımlanmayı beklemektedir. Divanındaki şiirleri incelediğimizde şiirlerinin bir kısmını dörtlükler halinde bir kısmını da beyitler halinde yazdığını görmekteyiz. Münacat bölümünde Allah' a şöyle münacatta bulunmaktadır:

Bismillah ile bir divan yazdım okusun ihvana

Bir vesileyle gılmakiçün Rahmeti canana

Kıl şefaata günahkâr asi ümmetin senin

Şefaata mağdeni sensin Ey Gani Sultana (Şağban, 2003: 71).

Naat bölümünde peygambere olan sevgisini şöyle terennüm etmektedir.

Halk eyledin cihanı

Muhammed'in aşkına

Yedi kat asumanı

Muhammed'in aşkına

Yok iken bu âlemi

Sun' ile var eyledi

Bir nazar kıldın ona

Muhammed'in aşkına (Şağban, 2003: 119).

Şiirlerinin son dörtlüğünde Hüsn-i mahlasını kullanmıştır. Kusursuz bir hece ölçüsüyle yazdığı şiirler yanında serbest ölçü ile de şiirler yazmıştır. Mutasavvıf Uşşaki şairleri musikiye çok önem verdiklerinden mısra sonlarında kafiye ve rediflere sıkça yer vermişlerdir. Şiirler tekkelerde de söylendiği için genellikle zengin uyaklı şiirlerin yazıldığını, yarım ve tam uyakla yazılan şiirlerin sayısının az olduğunu görmekteyiz. Şiirlerinde 'aab' şeklinde düz kafiye ve 'abab' şeklinde çapraz kafiye rastlamaktayız. Birçok şiirde dörtlüklerin dördüncü mısraları tekrar edilmiştir.

Seherde oturdum posta
Niyazım gül yüzlü dostu
Gine gönlüm oldu hasta
İman ile gönder bizi

Ey Hüsnüya düşün bunu
Hiç unutma kamlı günü
Veren alır tatlı canı
İman ile gönder bizi (Şağban, 2003: 97).

Bazen de Esmâ-i Hüsnâ ile Allah'a yakarırken görürüz. Tarık-i Uşşâki'ninseyr-u sülûkunda bulunan on iki esmanın sırasını ve manevî hakikatlerini dörtlükler halinde sıralamıştır:

İsmi celal cümle dertlere derman
Böyle emreylemiş ol gani Rahman
Hu ismi azamdır eylemiş ihsan
Esmânın sırrını veren Mevlamdır

Vahit ahad dedim birliğin bildim
Samed Allah dedim ihsânın gördüm
Çok şükür Hüsnünün muradın verdin
Cümlelerin muradını veren Mevlamdır

Divanlarında Halk Edebiyatındaki âşıklardan hareketle, beşeri aşktan ilahî aşka geçişi resmetmiştir. Allah(cc) aşkının tüm dertlere derman olduğunu ve bu aşka düşenin başka aşk istemeyeceğini söylemiştir.

Senin aşkın yeter benim derdime
Ben Ferhat değilim Şirin istemem
Senin ismin yeter dilde virdime
Verseler de dünya malı istemem

Keremdir aşkına yandığım yeter
Vuslat merheminle sen beni kurtar
Emmareye kılıç tevhidin yeter
Verseler de Zülfükârı istemem (Şağban, 2003: 74).

Bir şiirinde 12 imamı da vasfetmiştir:.

Hakkın rızasını bulan
Kazasına razı olan
Vilayet tahtına konan
İmam Hasan Rıza geldi

Kaza oldu ol sultana

Tevekkül oldu Rahmana
Bütün hükmetti cihana
Hüseyni Kerbelâ geldi

Ey Hüsniyya gözün aç bak
Cihan bunlar ile levlak
Onların bastığı toprak
Gözlerime tütya geldi

Miraç olayına atıf yaparak Peygamber(sav) sevgisini bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

Hak Gönderdi Cebrail'i
Gelsin Muhammed'im demiş
Arşta olan hikmetlerim
Görsün Muhammed'im demiş

Cennet'te cevahir taşı
Akar gözlerimin yaşı
Cümle Peygamberler başı
Olsun Muhammed'im demiş

Cennet yarattı şanına
Hem evlâdı ayaline
Ümmetini alsın yanına
Gelsin Muhammed'im demiş (Şağban, 2003: 84).

Hız Peygamber (sav) ile olan yakınlığını ve muhabbetini bir şiirinde şöyle dile getirir.

Hal ile hayalimde – yar gözüme görünür
Aşkı vardır serimde – yar gözüme görünür

İsmi dilimde sözüm – gayriyi görmez gözüm
Her nere dönsem yüzüm – yar gözüme görünür

Vazgeçemem ben andan – sevgilidir bu candan
Baka gözüm her yandan – yar gözüme görünür (Şağban, 2003: 116).

Tasavvufî konuları anlatmakta kullanılan soru cevap yöntemini şiirlerinde kullanmıştır. Sorular sorarak cevabını yine kendisi vermiştir. Tasavvufî hakikatleri şiirle açıklamıştır.

Rızayı bulayım dersen – hemen tevhid edin tevhid
Maksuda ereyim dersen – hemen tevhid edin tevhid

Olam dersen Hakk'a veli – tevhittir irfanın yolu
İrşat eden cümle kulu – hemen tevhid edin tevhid (Şağban, 2003: 114).

Hüsni Gülzârî 4 halife yetiştirmiştir. Bunlar Fehmi Dede, Molla İdris Efendi, Hayrulah Efendi ve İbrahim İpek Efendi'dir. Molla İdris Efendinin elimize ulaşan herhangi bir şiiri bulunmazken Hüsni Efendinin diğer üç halifesinin de tasavvufî şiirleri vardır (Şağban, 2003: 18).

Hayrullah Efendi Hüsnü Gülzarî' nin üçüncü halifesidir. Çorum ilinin Bayat ilçesi Çayköy'de doğmuş ve yaşamıştır (Şağban, 2003: 273). Şiirlerinde Ümmi-Han mahlasını kullanmıştır. Şiirlerini dörtlükler şeklinde yazmıştır. Şiirlerinde herkesin kolayca anlayabileceği samimi bir dil kullanmıştır. Kendisinin samimi bir gönül eri olduğunu şöyle dile getirmiştir:

İstemezem namı şanıım
Bu yola kurbandır canım
Durmaz daim kaynar kanım
Bırakın beni gideyim

Ümmi-Han has bir melektir
Onu eleyen ince elektir
Yolcu yolunda gerektir
Bırakın beni gideyim (Şağban, 2003: 285).

Hayrullah Efendi ümmî bir mutasavvıf şairdir. Şiirlerinde ümmî olduğunu ancak aşkın badesini içmiş ledün ilmine sahip bir mutasavvıf olduğunu şöyle dile getirir:

Şeyh mi olur diyorsunuz ümmi cahilden
Doğrudur ben anlamam zahir ilimden
Sorun haber vereyim batın ilminden
Ledün ilmine cevap verenler gelsin

Aşkın badesini içtim de geldim
Pirimin peşine düştüm de geldim
Hakkın izni ile semadan uçtum da geldim
Ümmi-Hanım arşı alaya varanlar gelsin (Şağban, 2003: 293).

Bir başka şiirinde yaşadığı bir hali anlatarak, ümmî olmanın mutasavvıf olmaya engel olmadığını dile getirmiştir.

Bana diyorlar cahil cühela
İncinme gönül sakın bu lafa
Dediler burası sidre-i münteha
Gidiyor canım arşı alaya doğru

Toplansın cümle evliya dediler
İleri gelsin Ümmi-Han dediler
Sorsun sualini müftü kadılar
Gidiyor canım canana doğru (Şağban, 2003: 295).

3. MEHMET ALİ FEHMİ EFENDİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Tarik-i Uşşaki'ninRuhzarî meşrebinin ilk halifesidir. Çorum ilinin Sungurlu ilçesi Tırkeş köyünde(1891) doğmuştur. 21 Haziran 1967 senesinde vefat etmiştir (Şağban, 2003: 135-151). Vefatından üç yıl önce -1964 tarihinde- şiirleri bir defter olarak yayımlanmıştır (Şahinbaş, 1964).

Şiirlerini hece ölçüsüyle, dörtlükler halinde yazmıştır. Şiirlerinin son dörtlüğünde Fehmi mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin birçoğunun son mısrası tekrar edilerek kurulmuştur. Şiirlerinde Yunus misali coşkun bir lirizm göze çarpmaktadır.

Mehmet Ali Fehmi Efendi şiirlerini toplumun her kademesinden insanın anlayabileceği, kolay anlaşılabilir bir dil ile yazmış olmasına rağmen çoğunlukla şiirleri tasavvufi rumuzludur. Mutasavvıf şairimizin şiirlerini, içerdikleri atasözleri, deyimler, kelâm-ı kibarlar özellikle de dinî ve tasavvufî dünyalarına kapı aralayan kavramlarıyla, yaşadıkları zamanın ve coğrafyanın kendine has özelliklerini aksettirmesi bakımından birer dil hazinesi olarak görmek mümkündür.

Eyyüb'ü kurda yedirdin,
Sabırlı kulum dedirdin,
Kalbini gönlünü yudurdun,
Benim de ver muradımı.

İbrahim'i nara attırdın,
Narını gül ihsan ettirdin,
Bülbülü Cebrail'e tutturdun,
Benim de ver muradımı (Şahinbaş, 1964: 19).

Şiir söylemeye ilişkin bir diğer yaklaşım da mutasavvıfların iç dünyalarıyla ilişkilidir. Sûfilerin buldukları makamlar ve manevi hâller, söylediklerine tesir etmiştir. Böyle durumlarda mutasavvıf şairin ne söylediği değil hangi makamda ve hangi hâlde söylediği önem arz etmektedir. Dolayısıyla, sufi şairlerin söylediklerini değerlendirirken tasavvufî eğitimin hangi makamında bulunduğunu bilmek gerekecektir (Öztürk, 2003: 158).

Üçler beşler gelip erkân verdiler
Yolu talim edip seyran ettiler
Kevser suyu ile batınımı yudular
Şu benim halimden kimse bilmiyor

Fehmi bir ummana batmış
Seherlerde bülbül ötmüş
Uyandım ki dostum gitmiş
Tut elimden gidemiyom (Şahinbaş, 1964).

Hacı Bayramı Veli'nin yanmada derman buldu bu gönlüm dediği gibi Mehmet Fehmi Efendi'de aşka düşmüştür ve bu halinden memnundur. Şiirleri lirizm bakımından fevkalâde üstün ve sanatkârane bir söyleyişe sahiptir.

İçerim yanıyor dumanım tütmez
Bu aşkın sevdası serimden gitmez
Yüz bin öğüt versem biri kar etmez
Gece gündüz bir cemale yanarım (Şahinbaş, 1964: 51).

Bir diğer şiirinde seyir ve süluk yolundaki manevi miracını şöyle anlatmaktadır.

Kulağıma bir ün geldi
Cemali Hak ayan oldu
Vücudum nura gark oldu
Aklım zay oldu bu gece

Üç nur gördüm biri beyaz
Biri yeşil adı feyyaz
Birisin tevhit ile yaz
Aklım zay oldu gece

Sordum burası neresi
KabeKavseynin arası
Var bende aşkın yarası
Aklım zay oldu gece

Fehmi gözün neler gördü
Şükür elin dosta erdi
Mevlam muradımı verdi
Aklım zay oldu gece (Şahinbaş, 1964: 3).

Uşşâkî tarikatının özelliklerini anlatan şiirler de yazmıştır. Tarikatın usul ve erkanını da şiirlerinde işlemiştir.

Biz cehri tevhid vururuz
Dünyayı tuttu kolumuz
Mevlaya varır yolumuz
Uşakiler derler bize

On iki esma yolumuz
İmam-ı Ali ulumuz
Arşa çıkar önümüz
Uşşakiler derler bize (Şahinbaş, 1964: 11).

Fehmi EfendiUşşâkî mutasavvıf şairlerin yaşadıkları manevi halleri halka anlatamadıklarını ancak anlatmak istedikleri tasavvufi bilgilerin şiirleri içerisinde bulunduğunu dile getirmiştir.

Aşıklara verdin ateşi közü
Dinleyin ihvanlar söyleyim sözü
Mevlayı zikredenin açıktır gözü
Şu benim halimden kimse bilmiyor

Üçler beşler gelip erkan verdiler
Yolu talim edip seyran ettiler
Kevser suyu ile batınımı yudular
Şu benim halimden kimse bilmiyor (Şahinbaş, 1964: 10).

İnsanların ahret aleminde karşılaşacakları halleri ve mürşitlerinin makamlarını resmettiği şiirler de yazmıştır.

Mürşidim Hüsnü dedem velayeti
Verdi elinden içtim Abu Hayatı

Mevlaya dost olmuş Hasan Necati
Beni de o meclisten ayırma Allah

Sıratı gördüm siyah kıldan ince
Aklım gidiyor onu görünce
Cümle müminler hep oraya gelince
Beni de o meclisten ayırma Allah (Şahinbaş, 1964: 46).

Osman Bahri (ö.1980) Efendi, Fehmi Efendi'nin halifesi olup Çorum ilinin Sungurlu ilçesi ve köylerinde hizmet yapmıştır. Yozgatlı Hacı Ahmet Lütfi (BOSTAN) Efendi isminde bir halifesi vardır ve her iki zatında tasavvufi şiirleri vardır. Osman Bahri Efendinin şiirlerinden, aşık zahit ve gayretli bir kişi olduğu görülmektedir (Şağban, 2003: 300).

Manevî olarak vazifelendirişini bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

O nuru görünce aklım zayoldu
Necati Hüsnü ile Fehmi 'de geldi
Osman Bahriye icazet verdi
Pirim Hüsamet'tin Uşakidir Hu (Şağban, 2003: 302).

Osman Bahri Efendinin halifesi olan Yozgatlı Hacı Ahmet Lütfi Efendi' de dört halifeye atıfta bulunmuş ve dergah içerisinde kendi halini resmettiği şiirinde şöyle söylemiştir:

Ömer-Faruktur adlini kuran
AliyülMurtezadır feyzi veren
Muhammed Mustafa (SAV) huzurda duran
O hak nuru ben aşkına yanarım

On iki piran var dergahta hazır
Lütfü haya ile ediyor huzur
Acizim kapında dilerim özür
O hak nuru ben aşkına yanarım (Şağban, 2003: 306).

4. İBRAHİM İPEK EFENDİ VE EDEBÎ KİŞİLİĞİ

20 Eylül 1934 tarihinde Çorum ili İskilip ilçesine bağlı Yerliköy' de doğmuştur. 14 yaşında Hüsnü Gülzari'ye intisap etmiştir. İskilipli âlimlerden Mekkeli Ömer Hoca olarak tanınan alim bir zâttan Arapça, tefsir, fıkıh dersleri almış ve hafızlığını tamamlamıştır. Aynı zamanda seyrüsülûkunu da tamamlayarak Ruhzâri meşrebi devam ettirmiştir (Şağban, 2003: 178).

İbrahim İpek Efendi Çorum' da yaşamıştır. Şiirlerini bir defterde toplamıştır. Şiir defterindeki şiirlerinde birçok farklı konuyu işlemiştir. Arapça bilmesine ve Osmanlıca kelime hazinesi zengin olmasına rağmen, şiirlerini herkesin anlayabileceği duru bir Türkçeyle yazmış olması dikkat çekicidir. Şiirlerinde nasihat eder gibi sade bir konuşma üslubunun varlığını görmekteyiz. Anlaşılması zor olan tasavvufî konuları sohbet havasındaki üslubuyla daha kolay anlattığı göze çarpmaktadır.

Şiirlerine şekil olarak baktığımız da halk şiirinin izlerini görmekteyiz. Oldukça sade bir Türkçeyle, çoğunlukla hece ölçüsüyle, kulağa seslenen bir kafiyeye anlayışı ve coşkunu bir lirizm

ile yazan mutasavvıf şairimiz, şiirlerinin son dörtlüğünde “Mücahit ya da Rüştü ” mahlasını kullanmıştır. Şiirlerinin büyük kısmı dörtlükler halinde yazılmış olmasına rağmen beyitler halinde yazılmış şiirleri de vardır. Şiirleri tekkelerde musikî eşliğinde terennüm edildiği için birçok şiirinde dörtlüklerinin son mısralarının tekrar edilerek ahenk sağlandığı görülmektedir. Şiirleri genellikle kusursuz bir heceyle ve hecenin 8’li ve 11’li ölçüsüyle yazılmış olmakla birlikte serbest ölçülü şiirleri de vardır.

İrşadî Baba’nın divanını kasıtlı”Bize kadar söylenecek olan her şey söylenmiş zannediyorduk, bize de bu kadarcık söz hakkı bırakılmış” (Şağban, 2003: 28). diyerek şiir sanatının derinliğini ifade etmiştir.

Aşk; mutasavvıf şairlerimizin şiirlerinin temel konusudur. Âşkı için her şeyi göze almış âşıklar olarak karşımıza çıkarlar. Birçok şiirinde seyrüsülük yolunda aşksız yürünemeyeceğini belirtmiştir.

Aşkınla rızânı isterim Allah
Lütfunla cemâlini dilerim Allah
Koymadım bende namusu arı
Arz eder gönlüm dâim didarı
Bugün hakikatde kurdular dârı
Gönüllü sehpaye giderim Allah

Susuz yerlerde balık yaşar mı
Sel suları ile deniz taşar mı
Mücahit aşkı olmayan derviş pişer mi
Aşkım olsa bende pişerdim elbet

Yanan yüreğe su olur barut
Allah'ın ismiyle damağın kurut
Denizde gemini aşk ile yürüt
Âşıklar seherde yanar her sabah (Şağban, 2003: 89-152).

Divan edebiyatı terimlerinden olan “saki” terimini Uşşaki mürşitleri alegorik olarak üstatları için kullanmışlardır.

Manada bugün bir sâki gördüm
Bu sudan herkese içirmem diyor
Sâkinin suyu cihanı tutmuş
Civardan kimseyi geçirmem diyor (Şağban, 2003: 102).

Şiirlerinde çeşitli hayvanların özelliklerinden hareketle, birtakım tasavvufi manalara işaret ettiği ve halk tabirleri kullandığı görülmektedir.

Tepeden tepeye uçan kargadır
Yeryüzünde gezen derviş hurdadır
Ruhu lahut elinde ceset burdadır
Aferin ceberrutta cemal görene

Tavuk turna ile uçuş yapamaz
Karga bülbül ile ötüş yapamaz

Derviş kimse ile çekiş yapamaz
Dervişin sükutu olur ibadet (Şağban, 2003: 90).

Tasavvufî konularda ihvanına bilgi veren didaktik tarzda şiirler de yazmıştır.

Şarktan garba gidenler var
Sizi teftiş edenler var
Post üstünde ne erler var
Tevhid ile kalbini açtı

Hiç bakmazlar feryadına
Şeyhin gelir imdadına
Yalvarsana pıranına
Mücahid eller dostu uçtu (Şağban, 2003: 111).

Uşşaki tarikatında şiirler dervişlik mesleğini tabir etmesi ve dervişe yol göstermesi bakımından çok değerlidir. Bu şiirler gelişigüzel dizilmiş sözcüklerden oluşmaz. Allah(cc) ilham ettiği hakikat kelâmıdır. Şiirler şairlerin kimliği niteliğindedir. Şiirlerinde Mevlâna gibi bazı tasavvuf büyüklerinin de adları zikredilmektedir.

Ben ben diyenler yola gidemez
Gafiller dünyada zikir edemez
Münkirler mümine acep ne demez
Kafirler Muhammed'e divâne dedi

Kamil isen Mücahid divanın hani
Bir divan yazmak bin şehid kanı
Görmeden cemali çıkmaz aşığın canı
Bu sözleri bize Mevlana dedi

İbrahim İpek Efendinin kardeşi ve halifesi olan Esat İpek Efendininde şiirleri vardır. Esat Efendi bir şiirinde Hz. Ali'yi vasfetmiş ve tarikat erkanını ondan feyiz alarak öğrendiğini dile getirmiştir. Şiirlerinde Celâlî mahlasını kullanmıştır.

Pehlivan kisvesi giyer
Allah'ın arslanı meğer
Başın arşa kürse değer
Hakk nurunu anda gördüm

Kolumuz uşşaki kolu
Sordum ben erkanı yolu
Tarikat sultanı imamı Ali
Hakk nurunu anda gördüm

Celalinin bu sözleri
Daim kan ağlar gözleri
Ol Muhammed'in yüzleri
Hakk nurunu anda gördüm (Şağban, 2003: 185).

İbrahim İpek Efendi aşıkların söylediği şiirler ile mutasavvıf şairlerin yazmış olduğu şiirler arasında farklar olduğunu söylemiştir. Bir gün Aşık Maksut adlı bir şair İbrahim İpek Efendiye şiirlerini okur. Şairin okuduğu şiirleri beğendiğini söyleyen İbrahim İpek Efendi: “Aşık! Sizler gönlünüze ilhamen gelenleri yazarsınız. Bizler ise âlem-i menamda gördüklerimizi ve gönlümüze ilham edilenleri yazarız.” (Şağban, 2003: 41). Der. Söyleyişten çok mananın önemli olduğunu şiirinde şöyle anlatır:

Günahlardan hazar eyle
Kalp evine nazar eyle
Haktan alıp Hakka söyle
Böyle olur divan dedi

Şeyhim Hüsnü Gülizârı
Seyrederdi ol didarı
Fehmi de gördüğüm nuru
Bu nur Hakkın nuru dedi (Şağban, 2003: 112).

Tekke şiirinde ve Halk edebiyatında görülen ‘dedim, dedi’ tarzında kurulan karşılıklı konuşmalara yer vermiş ve halk tabirlerini sık sık kullanmıştır. (gidiyom, yudular, derviş emmi, zalım, behey vb.)

Mânâda refikim Ahmed ’i gördüm
Görünce gayet şâduman oldum
Nasılısınız diye halini sordum
Dedi ki nur Muhammed’i gördüm

Dedim Hüsnü, Fehmi’yi görebildin mi
Hal ve hatırlarını sorabildin mi
Makamı Mahmuda varabildin mi
Dedi ben onları orada gördüm (Şağban, 2003: 104).

Sûfi şairler, ihvanlarının yüzüne söyleyemediği ve çevresinde gördüğü yanlışları da şiirlerinde dile getirmişlerdir.

Halkı gayet sever idim
Benim gönlüm Hakka imiş
Halkta beni sever idi
Anladım ki dalga imiş

Hakkı seven halkı sevmez
Halkı seven Hakkı sevmez
Mürşidinden ayırt olmaz
Hakkın nuru anda imiş (Şağban, 2003: 90).

İbrahim İpek Efendi şiirlerinin gelişigüzel söylenmiş sözler olmadığını belirterek, şiirlerinin kıymetini bilecek kimselere okunması gerektiğini vurgular. Tasavvufa münkir olan kimselere karşı şiirlerinin okunmamasını ve bu kimselere karşı sükut durulması gerektiğini dile getirir.

Altını alanlar sarraftan sorun
Arifin halini Allah'tan sorun

La-mekân şehrine uçan var sen nasıl durun
Mücahit ihsan olur canın verene

Mücahid zikri az eyleme
Yalvar Hakka naz eyleme
Münkir isen hiç söyleme
Sükut duran Sultan dedi (Şağban, 2003: 112).

Şiirlerinde bazı ayet ve hadislerle de atıf yapıldığı görülmektedir. Ayet ve hadislerin sufi şairlerin gönlünden damıtılarak tasavvufî neşve ile ele alındığını görmekteyiz.

Cifeden maksat dünyadır bilin
İhlâsla dünyada ibadet kılın
Doğrudur sözlerim hakikat bilin
Pîrîmin izine bastım giderim (Şağban, 2003: 103).

Mutasavvıf şairler, tarikatın kurucusu olan pirlерinin yollarını takip ettiklerini şiirlerinde dile getirmişlerdir. Şiirlerinde nasihatleri yanında vasiyetlerini de dile getirmişlerdir. Ayrıca İbrahim İpek Efendinin dostlarına yazdığı vasiyeti niteliğindeki bir de mektubu vardır.

Tarik-i Uşşaki teslimdir size
Her gece Fatiha gönderin bize
Uzanıp yatmayın güneye kuzeye
Tariki Uşşakiyi bıraktım giderim (Şağban, 2003: 103).

İbrahim İpek Efendinin icazet yazdığı ilk halifesi Hüseyin Murat Efendidir. Şiirleri bulunmaktadır. Şiirlerinde gelecekle ilgili bir değerlendirmede bulunmuş ve abit zahit bir kadro gelecek demiştir.

Geliyor zulmeti kaldırmak için
Herkese kendini bildirmek için
Kayıp ettiklerin buldurmak için
Geliyor imanlı kadro geliyor

Leşlere can verip neşter vuracak
Can içinde abu hayat sürecek
Küfre karşı kale gibi duracak
Hak yolun yolcusu kadro geliyor (Şağban, 2003: 225).

Bu şiirle bütünlük oluşturan başka bir şiirinde de Fatih nesli gelmekte demiştir. Sade, süssüz ancak mana derinliğine sahip şiirler yazmıştır.

Yerde toprak yarılacak
Gök kubbesi delinecek
Yeniden yurt kurulacak
Fatih nesli gelmektedir

Söylediği kalmaz sözde
Tatbik eder onu özde

Gelin katılım bizde
Fatih nesli gelmektedir

MURAT sözün hakikattır
Bunlar ulu alamettir
Bunun sonu kıyamettir
Fatih nesli gelmektedir (Şağban, 2003: 230).

Gerek Halvetîler tarafından gerekse diğer tarikat mensupları tarafından Halvetiyye şeyhleri için methiyeler yazılmıştır. Bir tarikat mensubunun şeyhi için veya silsilesindeki büyük şeyhler için methiyeler yazdığı vakiidir. İbrahim İpek Efendi de müşitlerine methiyeler yazmıştır. Müşitlerin manevi hallerini anlatırken aslında kendi halini de bizlere göstermektedir (Öztürk, 2003: 161).

Şeyhim Hüsnu Gülizârı
Seyrederdi ol didarı
Fehmi de gördüğüm nuru
Bu nur Hakkın nuru dedi (Şağban, 2003: 112).

İbrahim İpek Efendinin halifesi olan Fatih Efendi de silsiledeki zatların hallerini vasfeden şiirler yazmıştır. Bununla birlikte üstatlarının yaşadığı mekanları resmettiği şiirler de kaleme almıştır.

Sungurlu ne menem yer
Anladım ki birader
Her karışı sanki nurdur
Nazar eylemiş büyükler

Uşşaki sancağı çekmiş
Cehri zikre kucak açmış
Pir himmetine ulaşmış
Medine gibi bir yer

Müdü de Hüsnu gülzarı
Tirkeşde de Ali Fehmi
Etrafında dervişleri
Daim hakkı zikrederler (Şağban, 2003: 266).

Fatih Efendi manevi feyiz aldığı kişileri sayarak, tüm tarikatların amacının aynı olduğunu ve ayrılık olmadığını belirtmiştir.

Ararım gönülden hakka talibim
Nefis şeytan hannas oldu rakibim
Mürşidim bu yolda daim rehberim
Yol ashabın yolu Kur'an mürşidim

Ashabım yıldızlar gibidir dedi
Onları sevenler kemale erdi
Resul bu müjdeyi ümmete verdi
Ebubekir, Ömer, Osman, Ali mürşidim

Kıyamete kadar daim tariki
Darda kalanlara eder himmeti
Bu fakir kemteresıddıktır dedi
Hüsamettin Uşşaki oldu mürşidim

Bu güne dek gelmiş bütün mürşidler
Hem bundan sonra da tüm gelecekler
Said-i Nursiyle Mehdi resuller
İbrahim İpek oldu benim mürşidim (Şağban, 2003: 247).

Nurullah mahlasını kullanan Fatih efendi, Uşşakileri bir şiirinde şöyle resmetmiştir:

Peygamber aşkıyla kaynar
Allah deyince de ağlar
Yarasın od ile dağlar
Uşşakinin dervişleri

On iki esma dilinde
Elleri Nuri elinde
Gönülleri dost ilinde
Uşşakinin dervişleri (Şağban, 2003: 261).

Mutasavvıf şairler silsilelerindeki zatları şiirlerinde işlemişlerdir. Fatih Efendi Uşşakisilsilesini kafiyeli bir diziliş ile şiir ve musiki tadında manzum olarak kaleme almıştır.

Bismillahirrahmanirrahim Allah (c.c.) amme nevaluhovelailahgayruhunebiyelmustafa, aliyelmurteza, ebubekirsıddık hem ali aba, hasan ‘ülbasri, habibi acemi, davudutağiyle kalpler pür safa, maruful kerhi, sırrı sakati, cami’üt tarik cüneydi bağdadi, mimşadmuhammedzinnur, muhammed bekri, vechetdinikadi ‘i sühverdi, kutbuddin, rukneddin, muhammedşiraz; zahidmuhammedgeylanicemaleddinbaz, ömer el halvetiyi piri evvel yaz, muhammed izzettin, sadrettinhiyami; seyyidyahyaşirvaniyle ettiler kıyam, muhammed, tacettinaleaddin uşşak; yiğit başı, karamani, sinanda kuşak, kutbul afak gavsul uşşak hatemen pir nesli pak seyyid hasan hüsamettinuşşaki koludur hak, mimcani, garibi, alim sinan; keşani, halilabdulkerim han, osman, hamdi, cemal, selahaddin; zühtü, süleyman, vasfi, galibşemsettin, talibi irşadi, hüseyinkanber; necati, gülzari, fehmiye önder, ol nur şimdi geldi mücahid yanar; sırrı nurullah ‘da eylemiş karar, isteyen aşıklara eylesin vefa, ya rab senin aşkınla bulsunlar sefa, amin, amin, amin ya erhamerrahiminvelhamdüllillahirabbil alemin (Şağban, 2003: 241).

SONUÇ

Çorum ve yöresinde yetişmiş ve bu coğrafyada medfun birçok mutasavvıf şair bulunmaktadır. Halvetiye’nin Uşşakiye bölümüne bağlı Ruhzâriye kolunu kurmuş olan Hüsnü Gülzarî, tasavvuf okulunu Çorum’un Sungurlu ilçesinde oluşturmuş ve yaymış, burada birçok halife yetiştirmiştir. Bir divana sahiptir. Şiirleri içerisinde divan şiiri geleneğine uygun şiirleri yanında hece vezni ile yazdığı şiirleri de vardır. Ruhzâri mutasavvıf şairler şiirlerinde Allah aşkını ‘Hz Peygamber(sav)’ e olan sevgilerini, seyir ve süluk yolunun inceliklerini ve mürşitlerine olan bağlılıklarını dile getirmişler ve dervişlerine şiirleri aracılığıyla yol göstermişlerdir. Tasavvufi olarak nitelendirilen edebiyatın tamamında olduğu gibi Ruhzâri şairlerde de amaç; şiir yazmak olmayıp, dinî ve tasavvufî hakikatleri manzum bir biçimde

muhataplarına aktarmaktır. Şiirlerini belli bir amaca hizmet için – dini ve tasavvufî gerçekleri aktarmak- oluşturduklarından dolayı sanat kaygısı ikinci planda kalmıştır. Mana ve öğreticiliğe verdikleri önemden dolayı her bir şiire divan adını vermişlerdir. Şiirlerinde toplumun her kesiminin anlayacağı bir dil kullanarak aşk ehli olduklarını göstermiş ve seslendirdikleri ilahilerle çağımızın Yunus’u olmuşlardır. Tebliğimiz Çorum ve yöresinde yaşamış Ruhzârî şairlerin dünyasına atılmış bir adım özelliği taşımaktadır. Yapılacak yeni araştırmalarla bu şairlerin dünyaları daha iyi aydınlatılabilir. Çorum’da Halvetî mutasavvıf şair olarak Yusuf Bahrî yaygın olarak bilinmekle birlikte bu tebliğimiz sayesinde Çorum ve yöresinde hizmet etmiş ve kabirleri bulunan Ruhzârî şairlerin dünyasına da kapı aralanmıştır.

KAYNAKÇA

- Aşkar, M. (1999), "Bir Türk Tarikatı olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili". Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD).
- Cebecioğlu, E. (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.
- Cengil, M. (2013). Tasavvufi Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Çakır, M. (2008). "Kilitbahir 'de Medfun İki Şair: Tâlib-i İrşadî ile Hüseyin Hüsnü Baba ve Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler". Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Yayınları. 206-207.
- Erkoç, E. (2013). Tasavvuf Geleneği ve Çorum'da Son Devir Meşayih. Çorum: Çorum Belediyesi yayınları.
- Haksever, A. C. (2009). Çorum Tarihi Ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği. Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları.
- Kantar, O. (2001). "Hüsnü Gülzari Efendi". İstanbul İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi.
- Kantar, O. (2002). " Seyyit Hasan Necati Efendi". İstanbul İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi.
- Öztürk, A. (2003). 16. Yüzyılda Halveti Divan Şairleri. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şağban, E. F. (2003). Gülzarı Hüsnüya. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.
- Şağban, E. F. (2003). İpek Yolu. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.
- Şağban, E. F. (2009). Nurdan Doğan Nur Damlayan Sohbetler 2. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.
- Şahinbaş, M. (1964). Fehmi Divanı, Ankara: Vicdan Sesi Yayınları.
- <http://www.ipek-yolu.com/Siir-op-showcontent-id-236.html> (23.05.2012)
- <http://www.ipek-yolu.com/Siir-op-showcontent-id-122.html> (23.05.2012)
- <http://www.nuranitv.com/icazetler.php> (08.02.2014).

HALVETİ UŞŞAKİ GELENEĞİNİN ÇORUM'DAKİ TARİHSEL SEYRİ

Fatih KÜÇÜKTİRYAKI

Çorum'da Halvetî Uşşâki geleneğinin tarihsel seyrine geçmeden önce Uşşakiliğin bağlı bulunduğu ana tarîk olan Halvetîlik hakkında bilgi vermemiz uygun olacaktır. Halvetîlik XIX. yüzyıla kadar Osmanlı'da isminden en çok bahsedilen tarikattır. Ebu Abdullah Sirâcüddin Ömer b. Ekmeleddin el-Gilânî el-Lâhicî'nin¹ halvet hayatına olan düşkünlüğünden dolayı bir çok kez halvete girmesi nedeniyle tarikatı bu şekilde adlandırılmıştır². Rivayete göre; Bir gün sahrada dolaşırken içi boş bir çınar ağacı görerek erbaine niyet eder ve burada üst üste kırk erbain çıkarır. Burada yalnız başına ibadetle meşgul olur. Ayrıca amcası ve şeyhi olan Ahi Muhammed bin Nûru'l-Halvetî'nin "Halvetî" lakabını kullanmasından dolayı bu tarikata Halvetî denile geldiği de söylenmektedir³. Ancak tarikatin geniş bir bölgeye yayılması, Seyyid Yahya eş-Şirvânî el-Baküvî vasıtasıyla olmuştur. Bu sebeple kendisine tarikatin ikinci piri de denilmektedir⁴.

Yahya Şirvânî'den sonra Halvetîliğin Anadolu'da yayılışı Alâeddin Ali, Habib-i Karamanî, Dede Ömer Rüşenî, Şeyh Mehmed Çelebi, Ahmet Şemseddin Marmaravî, Şemseddin Ahmet Sivasî gibi halifeleri vasıtasıyladır. Bunlardan Dede Ömer Rüşenî'ye (ö.892/1487) nispet edilen **Ruşenîlik**; Çelebi Halife künyesiyle meşhur Şeyh Mehmed Çelebi Cemâlî (ö.899/1496)'ye nispet edilen **Cemâlîlik**; Ahmed Şemseddin Marmaravî (ö.910/1504)'ye nispet edilen **Ahmedîlik** ve Şemseddin Ahmed Sivasî (ö.1006/1597)'ye nispet edilen **Şemsîlik**, sonraki dönemlerde de geniş bir alanda tesir göstermiştir⁵. Anadolu'daki faaliyetleri dikkate alındığında, bu klasik tasnife ilave olarak Yahya Şirvanî'nin önemli halifelerinden olan Habib Karamanî şubesinden de bahsedilmektedir⁶. Bunların altında birçok şube ve kola sahip olması dolayısıyla Halvetîlik, tarikat fabrikası olarak da nitelendirilmiştir. Tekkelerin kapandığı yıllarda İstanbul'da en çok Halvetî tekkesi mevcuttu⁷. Halvetîlik, kurucusundan itibaren Türklerin devam ettirdiği bir tarikat olması hasebiyle de dikkat çekicidir. Şirvânî'nin yetiştirdiği çok sayıdaki halifesi, Anadolu'nun ve sonraki yüzyıllarda Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya, Bosna Hersek'in İslamlaşmasında önemli bir yere sahiptir⁸. Ayrıca Şabani tarikatinin Bekriye ve daha alt şubeleri vasıtasıyla tarikat Kuzey Afrikada yaygınlaştığı gibi XX. yüzyıl itibariyle de Şeyh Muzaffer Ozak'ın gayretleriyle Avrupa ve özellikle Amerika'da etkinlik sağlamıştır. Hazret-i

¹ Ömer Halvetî'nin şeyhi amacası olan Kerîmüddin Halvetî'dir. O da İbrahim Zahid Gilânî (ö.700/1300)'nin iki halifesinden biridir. Bu yüzden Halvetiyye, Zahidiyye'nin bir koludur. Diğer kolu ile Safiyüddin Erdebîlî (ö.735/1334)'ye bağlı olan Safeviyye veya Erdebiliyye'dir.

² A.Cahit HAKSEVER, Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri, Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi, yıl: 9 (2009), sayı: 22, ss: 103-136

³ Oğuzhan KANTAR, İpekyolu Dergisi, yıl: 2004, sayı: 2

⁴ A.Cahit HAKSEVER, Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri, Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi, yıl: 9 (2009), sayı: 22, ss: 103-136

⁵ A.g.e

⁶ Reşat ÖNGÖREN, Osmanlılar'da Tasavvuf, ss: 32, İz Yayıncılık

⁷ H.Kamil YILMAZ, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, ss: 262, Ensar Neşriyat

⁸ A.Cahit HAKSEVER, Çorum'da Halvetîliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri, Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi, yıl: 9 (2009), sayı: 22, ss: 103-136

Peygamber'den (s.a.v) Pîr Ömer el-Halveti'ye ondan da Pîr-i Sâni Seyyid Yahya Şirvânî'ye gelen silsile şu şekildedir⁹.

1 Hz. Muhammed Mustafa (s.a.v)

2 Hz. Ali (r.a)

3 Hasan-ı Basrî

4 Habib-i Acemî

5 Davud-u Tağîy

6 Ma'ruf-u Kerhî

7 Seriyî-ü Sakatî

8 Cüneyd-i Bağdadî (CÜNEYDİYYE)

9 Ahmed Mimşad-ı Dineverî

10 Muhammed-i Dineverî

11 Muhammed-i Bekrî

12 Vecihüddin-i Bekrî

13 Abdu'l-kâdir es-Sühreverdî (SÜHREVERDİYYE)

14 Kutbuddin-i Ebherî

15 Muhammed Rukneddin-i Nuhasî

16 Şihabu'd-din Muhammed-i Şirazî

17 Muhammed Cemaleddin-î Şirazî

18 İbrahim Zahid-i Geylanî (ZAHİDİYYE)

19 Muhammed Sadeddin-i Ferganî

20 Ahi Muhammed Halvetî

21 Pir Ömer Halveti (HALVETİYYE)

22 Ahi Emre Halvetî

23 İzzeddin-i Halvetî

24 Sadreddin Hıyamî

25 Pîr-i Sâni Yahya Şirvanî Baküvî

HASAN HÜSAMEDDİN UŞŞAKI¹⁰ (ö.1593) ve UŞŞAKI TARİKATI

Uşşaki tarikatı, Ahmed Şemseddin Marmaravî'ye nisbet edilen Ahmediye kolundan neş'et etmiştir. Uşşakiye şubesinin kurucusu Hasan Hüsametdin el-Buhari el-Uşşaki (1475-1593)'dir. Hüsametdin Uşşaki aslen Buharalı'dır. Babasının ismi Hacı Teberrük olup tüccar'dır. Hasan Hüsametdin Uşşaki Buhara'da doğmuştur. Elli yaşlarına kadar burada ikamet etmişlerdir. Yaşamlarının bu safhasına ait elde fazla bir belge mevcut olmamakla birlikte, Buhara'da iken kardeşi Mehmed Çelebiyle birlikte babaları'nın mesleği olan tüccarlığı devam ettirdiği ve bu arada Kübreviyye ve Nurubahşiyye tarikatlarından feyz aldığı hatta bu tarikatlardan icazetli şeyh olduğu rivayet olunmaktadır. Hüsametdin Uşşaki elli yaşlarında aldığı manevi işaretle Anadolu'ya gelmişlerdir. Burada Halveti ricalinden İzzettin Karamani'nin halifesi ve Ümmi Sinan Hazretlerinin tarikat kardeşi Şeyh Ahmed Semerkandi'ye intisap etmişler. Bu zattan Halveti icazeti alıp uzun yıllar Uşşak şehrin de irşad faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Bilahare Sultan III. Murat'ın davetlisi olarak İstanbul'a gelmiş ve İstanbul'da iken Halvetiye'nin Sinaniye şubesinin kurucusu Pir Ümmi Sinan'dan da ayrıca tac ve hırka giymişlerdir. Hüsametdin Uşşaki 121 yaşlarına geldiklerinde, Hac yolculuğuna çıkmışlar ve dönüşte Konya'da 1593'te vefat etmişlerdir. Uşşaki'ye tarikatı, Hasan Hüsametdin Uşşaki tarafından Kübrevî, Nurubahşî ve Halveti tarikatlarının usulleri mecz

⁹ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüya (İkinci Baskı)

¹⁰ Bu zata ait ilmi eserler bulunmamaktadır. Ancak eldeki mevcut kaynaklarda belirtildiğine göre evrad ve dua kitabı kabilinden eserler bırakmıştır. Bunlar; Evrâd-ı Kebîr, Hizbü't-Tesbîh, Ahzâb-ı Usbûiyye, Şerh-u Vird-i Settâr. Ayrıca elde olmamakla beraber bir divanından bahsedilmektedir.

edilerek ictihat edilmiş bir tarikat olmakla birlikte tasavvuf literatüründe Halveti tarikatı'nın asli kollarından Ahmedîyye'nin bir şubesi olarak kabul edilegelmiştir. Genel özellikleri itibarıyla de Ahmedîyye'nin ve dolayısıyla Halvetiyye'nin aynısı olup bazı teferruat diyebileceğimiz konular da farklılık arz etmektedir¹¹.

Tarîk-ı Halvetiyye'de ikinci pîr kabul edilen Yahya Şirvani'den Hasan Hüsameddin Uşşakî'ye gelen silsile şu şekildedir.

- 25 Piri Sani Yahya-i Şirvanî Baküvi**
- 26 Muhammed Bahaeddin-i Erzincanî
- 27 İbrahim-i Taceddin-i Kayserî
- 28 Alaeddin-i Uşşakî
- 29 Ahmed Şemseddin-i Marmaravî (AHMEDİYYE)**
- 30 İzzeddin-i Karamanî
- 31 İbrahim Ümmî Sinan (SİNANIYYE)**
- 32 Emir Ahmed-i Semerkandî
- 33 Pir Hasan Hüsameddin-i Uşşakî (UŞŞAKİYE)**

Yukarıda kısaca Halveti Tarikatı'nın Uşşakiye şubesine kadar olan seyrinden bahsedildi. Halvetî Uşşaki tarikatının İç Anadolu'da, özellikle Çorum ve havalisinde ilk temsilcisi olarak, Hasan Hüsameddin Uşşakî'nin halifesi olan Memicân-i Saruhani ve onun da halifesi Muhammed el-Kâdî el-Çorumî'yi görmekteyiz. Fakat bu zat hakkında elde mevcut bilgi yoktur¹². Ancak daha sonra Uşşakî'lik, Cemâliyye, Salâhiyye, İrşâdiyye kanalıyla gelip Çorum ve havalisinde Hüsnü Gülzârî Efendi ile birlikte Ruhzârî'lik adıyla ayrı bir kol olarak devam etmiştir. Bu tesbitten sonra Uşşakî tarikatını İç Anadolu'ya getiren Seyyit Hasan Necati Efendi'ye, ondan da Hüsnü Gülzari Efendi'ye ve sonrasına ulaşan kısmını anlatmaya çalışalım.

AHMET TALİB İRŞADİ (ö.1878)

Tâlib-i İrşâdî, 1819'da Tire-Bayındır'da dünyaya gelmiş olup, Derebeyizâde Helvacıoğlu Ahmed Efendi nâmıyla da tanınmaktadır. 1839 yılında medresede ilim tahsiliyle meşgul iken Uşşakiyye'den Ömer Hulûsî ve Hüseyin Hakkî Efendi ile karşılaşmıştır. Ömer Efendi, "Tâlib benim irşâd senin" diye Hüseyin Hakkî Efendi'ye teslim etmiş, Hakkî Efendi de bu göreve "Efendim cân senin cânân senin" diye mukabelede bulunmuştur.

Onbeş sene mücâhede ile meşgûl olup, "Tâlib-i İrşâdî" nâmıyla meşhûr olmuştur. Sene 1854'te zuhur den bir hâl ile yedi sene dağlarda, sahralarda inzivâ hayatı yaşamış, saçını sakalını uzatmış, bilahare bu hâl zâil olmuştur. Bu süre içerisinde haram yememiş, haram içmemiş, haram işlememiş sadece saç ve sakalını uzatmış, bir hasır parçasına bürünmüş olarak şeyhi Hakkî Efendi'nin huzuruna gelmiştir. 1860'da Hakkî Efendi'den müstahlef olmuştur. İrşadî Baba Uşşakî tarikatının İrşâdiyye kolunun kurucusu sayılır. Tâlib-i İrşâdî'nin bildiğimiz halîfeleri şunlardır. Baş halîfesi Hüseyin Hüsnü Baba, Çardak'ta görevli Şeyh Sâfi Baba, Gelibolu'da Şeyh Hüseyin Necib Efendi ve Çanakkale'de Şeyh Ahmed Şücâeddin (Şücâî) Baba, Bayramiç'te Şeyh Hasan Niyazi Baba, Sıtkı Baba, Nuri Baba'dır¹³.

Pir Hasan Hüsameddin Uşşakî'den Ahmet Talibi İrşadiye gelen silsile ise şu şekildedir.

¹¹ Oğuzhan KANTAR, Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, yıl: 11 (2007)

¹² Mahmut Erol KILIÇ, İbrahim İpek Efendi'yi Anma Konferansı Sunum, 2003, Çorum

¹³ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

33 Pir Hasan Husameddin-i Uşşakî (UŞŞAKİYE)

34 Memican-ı Saruhanî

35 Ömer Geliboluvî

36 Alim-i Sinan

37 Muhammed-i Keşanî

38 Halil Gümülcinevî

39 Abdu'l-Kerim-i Gümülcinevî

40 Osman Sıdkı Gümülcinevi

41 Hamdi Bağdadî

42 Cemaleddin-i Uşşakî¹⁴ (CEMALİYYE)

43 Salahaddin-i Uşşakî¹⁵ (SALAHİYYE)

44 Muhammed Zühtü-i Nazillî

45 Süleyman Rüştî

46 Ali Galib-i Vasfî

47 Mehmed Tevfik

48 Ömer Hulusi

49 Hüseyin Hakkı Kasabavî

50 Ahmet Talip İrşadi (İRŞADİYE)

HÜSEYİN HÜSNÜ AZİZ (ö.1925)

Hüseyin Hüsnü Baba ise, 1859'da dünyaya gelmiş olup, İrşadî Baba'nın halifesidir. Babası Rifâiyye'den Kâtip Musa Efendi'dir. Annesi Hafize Hanımdır. Kendisinden onbir yaş büyük olan kardeşi Hâfız Şeyh Nûri de Uşşakîyye halifelerindedir.

Hüseyin Hüsnü Azîz Efendi, İrşadî Baba'ya 1870 yılında intisâb etmiş olup, 1878'de hilâfet almıştır. Kilitbahir'deki dergâhta otuz-kırk sene inzivâ hayatı yaşamış olan Hüseyin Hüsnü Efendi, sülûk ehli bir zât olup, halife ve müridleri vardır. Söz konusu dergâhı yeniden Mevlevîhâne tarzında inşâ ettirmiştir. Tekke I.Dünya Savaşı'nda iki düşman güllesi isabet ettiğinden dolayı tahrip olmuştur. Sonraki tarihlerde Meydan Odası'nda Cuma ve Pazartesi geceleri tarikat âyini icrâ edilmiştir. Hüseyin Hüsnü Azîz Efendi, Aralık 1925'te Kilitbahir'de dâr-ı bekâya irtihâl etmiş olup, dergâhın hazîresine defnolunmuştur.

Şiirlerinde ağırlıklı olarak tasavvufî konuları işleyen Hüseyin Hüsnü'nün, hem tarîk kardeşi olan ve elimizde ki mevcut silsilenin kendinden sonraki bir eri olan Mustafa Kanber Efendi ile ilgili şu şiiri dikkat çekicidir. Bu beyitlerden Mustafa Kanber Efendinin, Talib-i İrşadî hazretlerine onyediyâ yaşında intisap ettiği ve kendisinin sır katibi olduğu, hizmetinde müstakim olduğu beyan olunmaktadır¹⁶.

¹⁴ Pir-i Sâni Cemaleddin Uşşakî (k.s.a.) Hazretleri Edirne'de doğmuştur. Şeyh Mehmet Hamdi Bağdadî (k.s.a.) Hazretlerinden ilim irfan tahsil ederek hilafet almış ayrıca Hasan Sezâi Hazretlerinden de Gülşeniyye, Sümbüliyye, Şabaniyye ve Nakşibendiyye yollarından da icazet almıştır. İslam ve Tasavvuf ilminde büyük alim olan Pir-i Sâni Cemaleddin Uşşakî Hazretleri bu ilim deryasını insanlara aktarmak için irşad hizmetine Edirne'de, daha sonra İstanbul, Eğrikapı'da devam etmiş ve H.1164 (M.1750) yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Hazretin bir divanı bulunmaktadır.

¹⁵ Osmanlı'nın Muhyiddin İbni Arabî'si sayılan Salahaddin-i Uşşakî (k.s.a.) (1705-1782) miladi yılları arasında yaşamıştır. Salahaddin-i Uşşakî,sadece Uşşakîliğe intisap etmemiş,bunun yanında Osmanlı Devleti'nde yaygın olan tasavvufî yollardan da istifade etmiştir.Bu sebeple Ona "Camîu't-Turuk" nisbesi verilmiştir. Uşşakîyye yoluna intisabı Edirneli Muhammed Cemaleddin-i Uşşakî'nin vasıtasıyla olmuştur. Salahaddin Uşşakî aynı zamanda üstadı olan Cemaleddin Uşşakî'nin damadıdır.

¹⁶ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

KANBERİ

Hazreti İrşadi'nin sadık kuludur Kanberî
Erbain Leyle-i aşık kuludur Kanberî

Nice demler hizmetinde müstakim kıldı anı
Ateşi aşk ile hem yanık kuludur Kanberî

Ta ezelden pir-i aşka sıdk ile bel bağlayıp
“Mest-i la ya'kıl” olan yanık kuludur Kanberî

On yedi yaşında düştü Zat-ı Hakk'ın bendine
Hikmetin tahsil iden natık kuludur Kanberî

Şimdi elan dergah-ı valasının çalakıdır
Ol sebepten Hüsnüyâ aşık kuludur Kanberî

MUSTAFA KANBER BABA

Mustafa Kanber Efendi hakkında çok detaylı bilgi bulunmamaktadır. Yukarıda Hüseyin Hüsnü Aziz Efendi'ye ait olan şiirde kendisinden bahsedildiğini görmekteyiz. Bu şiire göre kendisi İrşadi Babaya onyedinci yaşında intisap etmiş ve yakın hizmetinde bulunmuştur. Elimizdeki icazet silsilesine göre ismi Hüseyin Hüsnü Aziz Efendi'den sonra geçmektedir. Buna göre Mustafa Kanber Efendi, her ne kadar ilk önce Talib-i İrşadi'ye intisap etmiş ise de icazetini Hüseyin Hüsnü Efendi'den aldığını anlamaktayız. Mustafa Kanber Efendi'nin icazetini aldığı tarih olarak ta, Hüseyin Hüsnü Aziz Efendi'nin icazet aldığı tarih 1878, Talib-i İrşadi'nin vefatı ise 1883 olduğuna göre (1878-1883) tarihleri arasında icazet aldığını tahmin ediyoruz¹⁷.

Son dönem tasavvuf tarihçilerinden ve aynı zamanda Uşşaki Şeyhi de olan Hüseyin Vassaf Efendi Sefine'sinde bahsettiğine göre Mustafa Kanber Efendi, Edirne'de Şeyh Musluhiddin dergahı meşihetinde bulunmuştur. Yine bize ulaşan bilgiye göre kendisinin halifesi olan Seyyit Hasan Necati Efendi'nin de Edirne'de askerlik yapıp bu esnada Kanber Efendi'yle tanışması bu bilgiyi te'yt etmektedir. Sefiney-i Evliya isimli eserinde Hüseyin Hüsnü Aziz Efendi'nin halifelerinden olan Mehmet Tevfik Özel Efendi'nin de Edirne'de onikinci alay imametinde bulunurken, Mustafa Kanber Efendi'nin delaletiyle Kilitbahir'de Hüseyin Hüsnü Aziz'e intisabından bahsedilmektedir ki, bu durumda Mustafa Kanber Efendinin Edirne'de irşat görevi yaptığı noktasında ittifak oluşmaktadır¹⁸.

Ayrıca Seyyit Hasan Necati Efendi'nin askerlik esnasında Mustafa Kanber Efendi'yle tanışması ve yine Mehmet Tevfik Efendi'nin de Edirne'de onikinci alay imametinde iken Mustafa Kanber Efendi'yi tanıması, Kanber Efendi'nin de o dönemde askeri bir hizmet içerisinde olabileceği ihtimalini de güçlendirmektedir. Kanaatimize göre Kanber Efendi Edirne havalisinde vazife yapıp burada vefat etmiştir. İleriki dönemlerde daha ayrıntılı bilgilere ulaşmayı umut etmekteyiz¹⁹.

Ahmet Talip İrşadi'den Mustafa Kanber Efendi'ye gelen silsile şu şekildedir.

50 - Ahmet Talip İrşadi (*İRŞADİYE*)

51 - Hüseyin Hüsnü Aziz

¹⁷ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

¹⁸ Hüseyin VASSAF, Sefiney-i Evliyâ, trc: Mehmet AKKUŞ ve Ali YILMAZ, Kitabevi Yayıncılık, cilt: 4

¹⁹ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

52 - Mustafa Kanber Efendi

SEYYİT HASAN NECATİ EFENDİ (ö.1938)

Konumuz olan Halvetî Uşşaki tarikatının İç Anadolu serüveni şöyle başlamıştır. Tarikatı Edirne’den Anadolu’ya Seyyit Hasan Necati Efendi (1868-1938) getirmiştir. Kendisi seyyit olduğu için askerliğini Osmanlı imparatorluğu zamanında asker derviş olarak, Talib-i İrşadi Hazretlerinin kamil halifesi Mustafa Kanber Efendinin Edirne’deki dergahında yapmış ve rivayetlere göre dokuz yıl orada kalarak sülukunu tamamlamıştır. Seyyit Hasan Necati Efendi 1868 yılında Ankara sancağına bağlı günümüz itibariyle ise Kırıkkale Balışeyh kasabasına bağlı Hüseyin bey obasında dünyaya gelmiş Babasının adı İlyas Efendi olup seyyittirler. Rivayet edildiğine göre Seyit Hasan Necati Efendi askerliğinin hitamı yaklaştığında, Mustafa Kanber Efendiyi bir telaşe almış, hilafet vermek istediği, evlad-ı Resul olan Hasan Necati Efendi’yi erbaine sokmuş. Birinci erbainde maksat hasıl olmamış. İkinci erbainin ortasında Mustafa Kanber Efendi celallenmiş ve Seyyit Necati Efendi’ye bir tokat aşk etmiş ve bu tokatla birlikte basireti açılmış. Bunun üzerine Mustafa Kanber Efendi hem sevinmiş hem de tedirgin olarak, “Evladım! Bu işin tokatla olacağını bilseydim seni bu kadar bekletmezdim” diyerek latifeyle gönlünü almıştır²⁰.

Kanber Efendiden nisbeti alan Seyyit Hasan Necati Efendi, memleketi olan Kırıkkale’nin Balışeyh ilçesine bağlı Hüseyin Bey obasında Osmanlı’nın son dönemlerinde dergahını açıp, 1925’li yıllara kadar irşada devam etmiş olup bilahare tekke ve zaviyeler kapandıktan sonra bu hizmeti köy odalarında devam ettirmiştir. Seyyit Hasan Necati Efendi iki kişiye icazet vermiştir. Bunlar Hüsnü Gülzari Efendi ile Muhammet Zühtü Efendi’dir. Ancak yol Hüsnü Gülzari Efendi tarafından devam etmiştir²¹.

Nisbeti Mustafa Kanber Efendi’den alarak, İç Anadolu’ya getiren Seyyit Hasan Necati Efendi’nin silsilesi şu şekildedir.

52 - Mustafa Kanber Efendi

53 - Seyyit Hasan Necati

MUHAMMED ZÜHDÜ EFENDİ²² (ö.1926)

Seyit Hasan Necati Efendi’nin halifelerinden olan Muhammet Zühtü Efendi 1861 yılında günümüz itibariyle Kırıkkale’nin Delice ilçesine bağlı Büyükyazlı Kasabasında doğmuştur. Asılları Türkmendir. Zühtü Efendi, Kırşehir’in Himmetuşağı köyünden Büyükyazlı kasabasına göç eden Himmetoğulları ailesine mensuptur. Babasının ismi Mustafa Beydir. İyi bir medrese eğitimi aldığı çok alim ve fazıl bir zat olduğu bildirilmiştir. Onun hakkında rivayet edilen şu söz ilmî derinliğini ifade etmesi bakımından önemlidir. Zühtü Efendi hakkında, “Kur’anı Kerim herhangi bir vesile ile ortadan kalksa, ibare ve manalarıyla onu ihya edecek ilmi ve hıfzı olduğu” bildirilmiştir. Kardeşi Yusuf Efendi’nin de alim bir zat olduğu kardeşi Zühtü Efendi’yle birlikte otuz küsur sene Büyükyazlı kasabasında medrese-tekke hüviyetinde bir yerde hizmet ettikleri bu zatın torunlarından rivayet olunmuştur²³. Zühtü Dede 1926 Yılında Büyükyazlı kasabasında vefat

²⁰ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsniyâ (İkinci Baskı)

²¹ A.g.e

²² Muhammet Zühtü Efendi’nin hali hazırda yılın belirli zamanında hem kabri başında hem de Kırıkkale Merkezinde olmak üzere Ruhzariyye şubesinin müntesiblerince geniş katılımlı anma programları tertib edilmektedir.

²³ Bu zatın torunları halen Kırıkkale Merkez’de mukimdirler.

edip oraya defnedilmiştir²⁴. Bu zat yerine herhangi bir halife bırakmadığından Halvetî Uşşakî yolu, Seyyit Hasan Necati'nin diğer halifesi olan Hüsnü Gülzari tarafından devam ettirilmiştir.

HÜSNÜ GÜLZARÎ EFENDİ (ö.1965)

Hüsnü Gülzari Efendi zengin bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak 1872 senesinde dünyaya gelmiştir. Babası Kadir Efendi, Annesi ise İreb hanımdır. Anne tarafının aslen Irak Kerkük'ten geldikleri sâdâttan oldukları nakledilmiştir. Önceleri Yozgat'ın Çiçekdağı'na yerleşmişler, bilahare Sungurlu'nun Müdü (Bağcılı) köyünde iskan olmuşlardır. Peder-i muhteremi dini eğitimini alması için o dönemde, medreseye göndermiştir. Medresede 18 yıllık ciddi bir eğitim alması neticesinde zahir ilimlere vakıf arabî ve Kur'anî ilimlerine aşına bir hale gelmiştir. Hüsnü Gülzari Efendi tahsil etmiş olduğu bu zahir ilimleri irşat ekseninde kullanmış ve son dönemlerine kadar camilerde Cuma hatibi olarak insanlara va'zu nasihatta bulunmuştur. Osmanlının son dönemlerinde imamlar, askerlik vazifesini bulunduğu belde vazife yaparak tamamladığı için, (kendisinde icazetli alim olduğundan) askerliğini bu şekilde tamamlamış, insanların din ve diyanetlerinin kuvvetlenmesi için çaba göstermiştir. Medrese eğitiminden sonra yukarıda bahsettiğimiz gibi, camilerde hatip olarak irşat ekseninde yer almış. Bu hizmetlerine devam ederken maneviyatta aldığı bir emir üzerine, Seyyit Hasan Necati Efendi'ye intisap etmiştir. Bu zatın intisap ettiği tarih tam olarak bilinmemektedir. Hüsnü Gülzari Efendi 1930 lu yıllarda icazetini almıştır. İcazetini aldıktan sonra bir müddet şeyhiyle beraber irşada devam etmiştir. Şeyhi, Hasan Necati Efendi'nin 1938 yılında vefat etmesinden sonra postnişin olup tek başına irşada başlamıştır²⁵. Hüsnü Gülzari Efendi'nin kendi bölgesi Çorum Sungurlu başta olmak üzere İç Anadolu bölgesinde Kırıkkale-Ankara ve havalisi, Karadeniz bölgesinde ise Amasya, Kastomonu vilayetlerine kadar hizmet ağını genişlettiğini görmekteyiz. Hüsnü Gülzari Efendi kendisi hayatta iken dört kişiye icazet vermiştir. Bunlar:

- Mehmet Ali Fehmi Efendi
- İdris Efendi
- Hayrullah Efendi
- İbrahim İpek Efendi

olup, silsile ilk halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendi ve son halifesi İbrahim İpek Efendi vasıtasıyla devam etmiştir.

53- Seyyit Hasan Necati Efendi

54- Hüsnü Gülzarî Efendi (RUHZARİYYE)

MEHMET ALİ FEHMI EFENDİ (ö.1967)

Mehmet Ali Fehmi Efendi 1891 yılında Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Tirkeş (Tatlısu) köyünde doğmuştur. Haneleri o dönemde meşayihin uğrak yeriymiş. Askerliğini Çanakkale'de yapmış. Birinci dünya savaşı çıkınca orada topçu çavuşu olarak vazife almış. Bulduğu mevziye düşen bir şarapnel parçası ile iki arkadaşı şehit olmuş. Kendisinin de kafasında küçük bir yumurta girecek kadar bir yarık oluşmuş ve şehadet parmağı yarı yerinden kopmuştur. Dokuz sene askerliği nihayetinde otuz yaşında memleketine dönmüş. Evde abisinin ailesi, üç kızı, bir oğlu, bir de yaşlı anneleri üzerine yük olarak binmiş. 1922 senesinde otuziki yaşında evlenmiş ve meşakkati daha da ziyadeleşmiş. Zor

²⁴ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

²⁵ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

bir dönem içine girmişler.

Mehmet Ali Fehmi Efendi'nin bu yola intisabı şöyle olmuş. Büyük Kızıl Köyü'nde ki arkadaşlarının, Hüsnü Gülzari Efendi'ye intisabından sonra kendisini yalnız bırakmaları, avam iken bazı nakıs işleri terk etmeleri sebebiyle onun da kafasına soru işaretleri düşmüş. Bilahare arkadaşları ile yapmış olduğu istişare ve maneviyatta almış olduğu emir ve ikazlar neticesinde Hüsnü Gülzari Efendi'ye 1932 senesinde intisap etmiş. Bilahare 1942 senesinde icazetini almıştır. Mehmet Ali Fehmi Efendi'nin, biat ettikten sonra göz yaşının hiç kurumadığı, ağlayarak irşat olduğu anlatılır. Hüsnü Gülzari Efendi dualadığı dervişleri Mehmed Ali Fehmi Efendi'ye teslim eder. Fehmi Efendi, üstadı olan Hüsnü Gülzari'nin yükünü hafifletmiş olup, Sungurlu, Çorum ve Çankırı köylerine tarikatın yayılmasında büyük hizmetleri geçmiştir.

Mehmed Ali Fehmi Efendi'nin, Hüsnü Gülzari'nin yetiştirdiği bütün halifelerde emeği vardır. İbrahim İpek Efendi, Hayrullah Efendi'nin bilahare İbrahim İpek Efendinin icazet yazdığı Hüseyin Murat Efendi'nin ve Hasan Mansur Efendi'nin rehberliğini yapmış, yetişmelerinde büyük rol oynamıştır. İcazetini yazdığı Osman Bahri Efendi ve onun icazet verdiği Yozgat'lı Ahmet Efendi kendisinden istifade etmişlerdir.

Mehmed Ali Fehmi Efendi kedisinden sonra Paşapolat köyünden Osman Bahri Efendi'ye icazet yazmıştır. Osman Bahri Efendi de, yine Hüsnü Gülzari'nin dervişi olan Yozgat'lı Ahmet Efendiye icazet yazmış ve bu şekilde hizmetin devamını sağlamıştır²⁶.

OSMAN BAHRİ EFENDİ (ö.1980)

Fehmi Efendi'nin icazet yazdığı ilk ve tek halifesi olup 1896 yılında, Çorum'un Sungurlu ilçesine bağlı Paşapolat (Büyük Polatlı) köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Hacı Ahmet Efendi olup annesinin ismi ise Şerife Hanımdı. Osman Efendi yedi-sekiz yaşlarında iken, babası 1905'te Yemen cephesinde şehit düşmüştür. Bu nedenle küçük yaşında yetim kalan Osman Efendi, ninesi Kamer Hanımın himayesine verilmiş ve ninesinin himayesinde büyümüştür. Osman Efendi'nin çocukluğu ve gençliği Paşapolat köyünde geçmiştir. Bu arada babasından kalan arazilere sahip çıkarak, çiftçilik yapmaya başlamıştır. Bu arada Pembe Hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Ahmet ve İrfan isiminde iki evladı olmuştur. Pembe Hanımın vefatından sonra ise Hürü Hanımla evlenmiştir. 1920'li yıllarda askerliğini yapan Osman Efendi sene 1922'de yunanlıların işgaline maruz kalan Afyon müdafasında bulunmuştur. Askerlikten sonra tekrar memleketine dönen Osman Efendi bilahare tasavvufa meylederek Halvetî Uşşakî meşayihından olan Hüsnü Gülzari'ye intisap etmiştir. Hüsnü Gülzari'nin 1965 yılında vefatından sonra Hüsnü Efendi'nin halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendi'ye biatla hizmetine devam etmiş. 1967 yılında Mehmet Ali Fehmi Efendi'den hilafet almıştır.

Osman Bahri Efendi icazet aldığı tarihten itibaren Paşapolat köyü merkez olmakla birlikte Sungurlu, Yozgat ve Ankara havalisinde irşada devam etmiş. Kendisi vefatından önce Hüsnü Gülzarinin dervişi olan Yozgatlı Hacı Ahmet Lütfi Efendiye 1973 yılında icazet yazmıştır. Osman Efendi 1980 yılında seksendört yaşında vefat ederek Paşapolat köyü cami avlusuna defn edilmiştir. Osman Efendi 1934 yılında soyadı kanununun çıkmasıyla "Oruç" soyadını almıştır. Tasavvufî içerikli şiirlerinde "Bahri" mahlasını kullanmıştır²⁷.

²⁶ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

²⁷ A.g.e

ŞEYH AHMET LÜTFİ EFENDİ (ö.2006)

Ahmet Lütfi Bostan Efendi 1926 yılında Yozgat ilinin Kırıkali Fakılı, şimdiki adıyla Güneşli köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının ismi Osman Efendi, annesinin ismi ise Satı Hanımdır. İlkokulu bitirdikten sonra köy imamlarından Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersleri almıştır. Askerlik görevini yaptıktan sonra ilk evliliğini yapmış ve bu evlilikten Osman isminde bir evladı olmuştur. İlk eşinin vefatı ile birlikte Nazire Hanımla evlenen Ahmet Efendi, bu eşinden de üç kız, iki erkek evladı olmuştur.

Ahmet Efendi bilahere tasavvufa meylederek Sungurlu'nun Müdü (Bağcılı) köyünde bulunan Halveti Uşşaki şeyhi Hüsnü Gülzari Efendi'ye intisap etmiştir. Bu zatın vefatından sonra halifesi Tirkeşli (Tatlısu) Mehmet Ali Fehmi Efendi'ye, onun da vefatıyla Fehmi Efendi'nin halifesi Paşapolat köyünden Osman Bahri Efendi'ye biat ederek sülukuna devam etmiştir. Nihayet 1973 senesinde sülukunu ikmal ederek Osman Bahri Efendi'den icazet almıştır. Osman Bahri Efendi sene 1976'da Yozgat ilinin merkezinde dedesinden kalma evi dergah yaparak Yozgat'ta hizmetlerine devam etmiştir. 1989 senesinde de Ankara'ya taşınarak hizmetlerini burada devam ettirmiştir.

Ahmet Lütfü Efendi 23 Mart 2006 tarihinde vefat etmiş olup kabri Yozgat ili merkezde Taşocağı kabristanlığına tepe üstüne defnedilmiştir²⁸.

MOLLA İDRİS EFENDİ (ö.1958)

Hüsnü Gülzari'nin hulefasından ikincisi olan Molla İdris Efendi 1895 yılında Erzurum'da doğmuştur. Bu zat kürt asıllı bir aileye mensup olup, babası İsa Efendi annesi ise Hünkar hanımdır. Molla İdris Efendi'nin çocukluğu ve gençliği doğmuş olduğu Erzurum'da geçmiştir. Kur'anı Kerim okumasını annesinden öğrenerek, ilk tahsilini annesinden almış. Bilahere Erzurum'da çeşitli hocalardan dersler alarak Molla ünvanını alacak kadar ilim sahibi olmuştur. Molla İdris Efendi ilk evliliğini Erzurum'da yapmış ve ilk hanımından Yaşar isminde bir oğlu dünyaya gelmiştir. Daha sonra Rusların Erzurum'u işgal ettiği tarihlerde Erzurum'u terk etmek zorunda kalmış. Memleketten babası, annesi ve Dursun ismindeki kardeşini ve eşlerini alarak Yozgat'ın Çatma köyüne hicret etmişlerdir. İdris Efendi Çatma köyüne yerleştikten sonra, bu köye yakın mesafede bulunan Sungurlu'nun Müdü (Bağcılı) köyünde bulunan Halvetî Uşşaki meşayihından Hüsnü Gülzari hazretleri ile tanışmış. Bu tanışmadan sonra kendisinde tasavvufa karşı bir ilgi oluşmuş ve bu zata intisap etmiştir. İntisabı akabinde seyr-i sülukunu kısa zamanda tamamlayarak hilafet almaya hak kazanmıştır. Hilafet aldıktan sonra Yozgat Çatma köyü çevresinde irşat faaliyetlerine devam etmiştir²⁹.

HAYRULLAH EFENDİ (ö.2001)

Hüsnü Gülzari Efendi'nin hulefasından üçüncüsü olan Hayrullah Efendi (1916-2001) Çorum Bayat ilçesine bağlı Çayköy'ünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Hüseyin, anne adı ise Nazik hanımdır. 1945-50'li senelerinde Hüsnü Gülzari hazretlerine intisap etmiştir. 1962 senesinde ileride hayatı anlatılacak olan İbrahim İpek Efendi'den yedi ay önce icazetini almıştır. Hayrullah Efendi irşad faaliyetlerini Çorum'un Bayat ilçesine bağlı Çayköy ve havalisindeki köylerde devam ettirmiştir³⁰.

²⁸ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

²⁹ A.g.e

³⁰ A.g.e

İBRAHİM İPEK EFENDİ (ö.2000)

Hüsnü Gülzari Efendi'nin halifelerinden sonuncusu olan İbrahim İpek Efendi 20 Eylül 1934 yılında Çorum'un İskilip ilçesine bağlı Yerliköy'de dünyaya gelmiştir. Babası köyde çiftçilikle uğraşan, Çerkez Mehmet Efendi olup büyük dedeleri Kafkasya göçmenidir. Annesi Seyyide Fatıma Hanımdır. İbrahim İpek Efendi bu ailenin beşinci çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Anne tarafından evlad-ı Resul olup aynı zaman da yine anne tarafından İskilipli Atıf Hoca ile de akrabalıkları vardır. İbrahim İpek Efendi'nin çocukluğu genelde doğduğu köyde geçmiştir.

İbrahim İpek Efendi yaklaşık altı-yedi yaşlarına geldiği vakit köyde çiftçi olan babasına yardım ettiği gibi, aynı zamanda köy hocalarından da ders alarak ilk tahsil hayatına başlamıştır. İlme olan iştiyakının fazlalığından olsa gerek bir ara tahsil için İstanbul'a da gitmek istediye de gidememiş, daha sonra İskilip alimlerinden Mekkeli Ömer Hafız³¹ denmekle maruf olan zattan ve İskilip Meydan Camii İmam Hatibi Osman Hafız Efendi'den³² ders almıştır.

İbrahim İpek Efendinin doğduğu Yerliköy'e son dönem Halvetî Uşşakî kolu temsilcilerinden Şeyh Hüsnü Gülzari'nin çok sık uğradığı ve dolayısıyla birçok muhibbanının bulunduğu bir yerdir³³. Bu nedenle İbrahim İpek Efendi çok küçük yaşlarında tasavvuf neşesiyle tanışmış ve Hüsnü Gülzari'nin muhiblerinden olmuştur. İbrahim İpek Efendi tasavvufi ortamda bulunmakla birlikte mürşidi Hüsnü Gülzari hazretlerine intisabı onüç on dört yaşlarında iken olmuştur. Onyediyedi onsekiz yaşlarında ilk eşi olan Lale hanımla evlenmiştir. Yirmi yaşında askere giderek Bitlis'te vatani görevini ifa etmiştir. Askerlik dönüşü İskilip'in Kayaagzı köyünde imam hatiplik görevine başlamış ve iki yıl burada imamlık yaptıktan sonra kendi köyü olan Yerliköy'ünde aynı görevine devam etmiştir. Bu arada birinci eşi Lale Hanım'dan çocuğu olmadığı için birinci eşinin de isteğiyle Cemalnur Hanımla ikinci evliliğini yapmıştır. Bu evlilikten bir erkek dört kız evladı olmuştur.

İbrahim İpek Efendinin yetişmesinde mürşidi kadar Hüsnü Efendinin ilk halifesi olan Mehmet Ali Fehmi Efendi'nin de etkisi büyüktür. Bu dönemde İbrahim İpek Efendi'nin rehberliğini Mehmet Ali Fehmi Efendi yapmıştır. İbrahim İpek Efendi yirmisekiz yaşına geldiği vakit seyr-i sülukunu tamamlayarak mürşidi tarafından 1962 yılında icazeti yazılmıştır. Görev aldığı bir kaç yıl ustası Hüsnü Efendinin de hayatta olması hasebiyle kendisini gizlemiş ve kendisine intisap etmek isteyenleri mürşidinde götürüp teslim etmiştir. Bilahare Hüsnü Efendinin 1965 yılında vefatıyla birlikte ser halife Mehmet Ali Fehmi Efendi olmuştur. Bu zatın da 1967 tarihinde vefatıyla birlikte İbrahim İpek Efendi, bizatihi irşat

³¹ Mekkeli Ömer Hafız Medine'de Ravza-i Mutahhara'nın kandilcisi Hacı Osman Efendi'nin oğludur. 1327'de Medine'de dünyaya gelmiştir. Medine işgal edilince beş yaşlarında babasıyla birlikte Şam'a geçmiş. Şam'ın da işgal edilmesiyle Türkiye'ye göç etmişlerdir. Önce Kayseri, bilahare Bergama, daha sonra da Çorum'un Alaca ilçesine yerleşen Ömer Efendi, Çorum merkezde Batumlu Hafızdan hıfzını tamamlamıştır. Bir ramazan ayında mukabele okumak üzere İskilib'e gitmesiyle birlikte oraya yerleşmiştir. Askerlik sonrası İskilip Eskizoğlu Camiine atanmış ve buranın imamlığını yaparken aynı zamanda hafız yetiştirmeye de başlamıştır. Kıraat ilminde çok derin olan Mekkeli Ömer Hafız Efendi bir çok hafız yetiştirmiş İbrahim İpek Efendi de hıfzını Ömer Efendi'den tamamlamıştır. Ömer Efendi 1988 yılında İskilip'te vefat etmiştir.

³² Hakkında fazla bilgi bulamadığımız Osman Hafız, İskilip Meydan Camiinde imam hatiplik yapmış. Bu esnada İbrahim İpek Efendi kendisinden Arapça dersleri almıştır. Osman Hafız zahiri ilimlerde İbrahim İpek Efendinin hocası olmakla birlikte tasavvufi sahada ise İbrahim İpek Efendinin bağlılarından olmuştur.

³³ İbrahim İpek Efendi, "Hakikatte ne zaman güneşin, Belkavak köyünden doğru Yerliköye geldiğini görsem, Hüsnü Gülzari bizim köye gelirdi" derdi. Daha geniş bilgi için bkz. Eyyub Fatih ŞAĞBAN, İpekyolu

görevini icrâ etmeye başlamıştır. Bir hususu özellikle belirtmeliyiz ki İbrahim İpek Efendi'nin ve mensubu bulunduğu silsilenin son dönem temsilcileri özellikle 1925 yılında tekkelerin kapanmasıyla birlikte irşat hizmetlerini yeni döneme uyarlayarak uzlete çekilip müritlerini beklemek yerine, bizatihi müridlerinin bulunduğu yerlere giderek seyahat usulü irşadı benimsemişlerdir. İbrahim İpek Efendi de bu hizmetler cümlesinden olmak üzere Çorum, Çankırı, Kırıkkale, Ankara, İstanbul başta olmakla beraber bir çok yurtiçi, Pakistan, Hindistan, Suriye, Irak, Suudi Arabistan, Almanya, Hollanda gibi de bir çok yurtdışı seyahatlerinde bulunmuştur. Bu seyahatleri esnasında gerek yurdumuzda gerekse yurt dışında bir çok insanın tasavvuf neşesiyle tanışmasına vesile olmuşlardır. İbrahim İpek Efendi ilk haccını 1965 yılında yapmış ve ömrünün sonuna kadar kırk küsur hac ve umre ziyaretinde bulunmuştur. Hac ve umre ziyaretlerinin çok olmasından dolayı kutsal topraklarda birçok mürit ve muhibbanı bulunmaktadır. Bu zat 1970'li yılların sonuna kadar Yerliköy'ünde daha sonra ise Çorum merkezde hizmetlerine devam etmiş olup 5 Haziran 2000 tarihinde vefat etmiştir³⁴.

Uşşaki tarikatının Cemaliye, Salahiyye, İrşadiyye kollarından gelen Ruhzariyye'nin Piri Hüsnü Gülzari'den İbrahim İpek Efendi'ye ondan da yolun devam ettiği Eyyub Fatih Nurullah Efendi'ye gelen silsilenin son şekli şu şekildedir.

54 Hüsnü Gülzarî Efendi (RUHZARİYYE)

55 İbrahim İpek Efendi

56 Eyyub Fatih Nurullah Efendi

İbrahim İpek Efendi temsil etmiş olduğu Halveti Uşşaki ekolünde 38 yıl gibi uzun bir süre irşat faaliyetinde bulunmuştur. Dolayısıyla gerek yurt içinde gerekse yurt dışında binlerce insanın bu neşe ve muhabbetten istifade etmesini sağlamıştır. Bir çok kamil insanlar yetiştirmiştir. Bunlardan özellikle dört tanesine Halveti Uşşaki erkanınca icazet vererek irşada izinli kılmıştır³⁵.

HÜSEYİN MURAT EFENDİ (ö.1992)

Hüseyin Murat Efendi, İbrahim İpek Efendinin icazet yazdığı ilk halifesidir. Çankırı'nın Şahlı köyündendir. Aslen İbrahim İpek Efendinin de şeyhi olan Hüsnü Gülzari'den intisaplıdır. Hüsnü Efendi, Hüseyin Murat Efendinin irşadını, ilk halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendi'ye havale etmiş ve bu zatın gözetiminde süluk çıkarmıştır. Ancak Fehmi Efendi'nin ömrü yetmeyerek Hüseyin Murat Efendi'nin icazetini, bilahare Fehmi Efendi'nin vasiyeti gereği İbrahim İpek Efendi yazmıştır. Şahlı köyünde ve Ankara da irşat faaliyetlerinde bulunan Hüseyin Efendi 1992 yılında bir trafik kazası sonucu vefat etmiştir³⁶.

HASAN MANSUR EFENDİ (ö.1987)

Hasan Mansur Efendi, İbrahim İpek Efendinin ikinci halifesidir. Çankırı Kızılırmak kasabası Hallaç köyündendir. 1965 yılında Hüsnü Efendi'nin ilk halifesi Mehmet Ali Fehmi Efendi'ye intisap etmiştir. Fehmi dedenin vefatıyla İbrahim İpek Efendiye biat etmiş ve bilahare irşatla görevlendirilmiştir. 1987 yılında vefat etmiştir³⁷.

³⁴ Oğuzhan KANTAR, Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, yıl: 11 (2007)

³⁵ A.g.e

³⁶ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

³⁷ A.g.e

ESAT CELALÎ EFENDİ (ö.2003)

Esat Celali Efendi, İbrahim İpek Efendi'nin ağabeyidir. Hüsnü Gülzari'ye intisap etmiş ve onun vefatıyla kardeşi İbrahim İpek Efendiye biat etmiştir. Bilahare icazet alarak vefatı olan 2003 yılına kadar İskilip Yerliköy'ünde irşat hizmetlerine devam etmiştir³⁸.

EYYUB FATİH NURULLAH EFENDİ

Fatih Nurullah Şağban, İbrahim İpek Efendi'nin vefatından 40 gün önce icazet verdiği dördüncü ve son halifesidir.

Sonuç olarak Halveti Uşşaki tarikatının Çorum tarihinde ki seyri Edirne Şeyh Muslihiddin dergahı şeyhi Mustafa Kanber Efendi'den nisbeti alarak İç Anadolu'ya getiren Seyyit Hasan Necati Efendi ile başlar. Uşşaki geleneğinin iç Anadolu silsilesi olarak niteleyebileceğimiz bu silsile halen Çorum ve havalisinde izlerini devam ettirmektedir. Bu meşrebin, Seyyid Hasan Necati Efendi'nin vazifeye başladığı tarihi esas aldığımızda, yüzyılı mütecaviz bir zaman diliminde bu topraklarda varlığını devam ettirdiğini görmekteyiz. Bu sebeple Çorum tarihinin ve kültürünün daha iyi anlaşılıp yeni nesillere aktarılabilmesi açısından, bu silsile ve yetiştirdiği insanların geniş bir çalışmayla ele alınıp tanıtılmasına ihtiyaç vardır. Bunun için genç akademisyen ve araştırmacılara ciddi vazifeler düşmektedir.

³⁸ Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (İkinci Baskı)

KAYNAKLAR

1. Doç.Dr.A.Cahit HAKSEVER, Çorum'da Halvetiliğin Tarihi Süreci ve Yusuf Bahri, Tasavvuf İlmî Akademik Dergisi, yıl: 9 (2009), sayı: 22, ss: 103-136
2. Eyyub Fatih ŞAĞBAN, Gülzâr-ı Hüsnüyâ (Yeni Baskı)
3. Eyyub Fatih ŞAĞBAN, İpekyolu
4. Oğuzhan KANTAR, Uluslar arası Osmanlı'dan Cumhuriyete Çorum Sempozyumu, yıl: 11 (2007)
5. Dr.Reşat ÖNGÖREN, Osmanlılar'da Tasavvuf, ss: 32, İz Yayıncılık
6. Prof.Dr.H.Kamil YILMAZ, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, ss: 262, Ensar Neşriyat
7. Hamdi ERTEKİN, Son Dönem İskilipli Alimler, Türk Kültüründe İz Bırakan İskilipli Alimler Sempozyumu, yıl: 5 (1997), ss: 407-455, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1998
8. Oğuzhan KANTAR, İpekyolu Dergisi, yıl: 2004, sayı: 2
9. Mahmut Erol KILIÇ, İbrahim İpek Efendi'yi Anma Konferansı Sunum, 2003, Çorum
10. Hüseyin VASSAF, Sefiney-i Evliyâ, trc: Mehmet AKKUŞ ve Ali YILMAZ, Kitabevi Yayıncılık, cilt: 4

ÇORUM YÖRESİ HALVETİ UŞŞAKİ ŞEYHLERİNDE PEYGAMBER SEVGİSİ

Murat Kayacı

ÖZET

Hz. Peygamber'e aşk ile bağlı olduklarını dile getiren Çorum ve yöresinde hizmet etmiş Halvetî Uşşâkî mutasavvıf şairler, Hz. Muhammed'in üstün vasıfları, kâinatın ve enbiyanın yaratılmasının, bunca nimet ve ikramların verilmesinin sebebinin onun sevgisi olduğu, ahirette günahkâr mü'minlere şefa'at edeceği, ona uymayanların akıbetinin kötü olacağı, son peygamber oluşu, Hz. Muhammed'e ait olan nûrun Âdem (a.s.)'den itibaren Hz. Muhammed'e kadar intikali, doğumu ve bazı önemli mucizeleri vs. şiirlerinde ele alıp işledikleri konulardan bazılarıdır.

Halvetî Uşşâkî mutasavvıf şairler, büyük bir ferâgat ve fedâkarlıkla yaşadığı coğrafyanın insanlarını Allah'a giden yolda irşâd etmeye, Hz. Peygambere aşk ile bağlanmaya, İslâm'ın ışığını gönüllerde yakmaya ve insanları hakikate çağırmaya kendilerini vazifeli hissetmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Halvetîlik, Uşşâkîlik, Peygamber Sevgisi, Çorum.

ABSTRACT

The sufi poets expressing their loyalty in prophet Mohammad with love and tender who served in the neighbourhood of Çorum stated that as the last and the greatest prophet of the one and only God since Hz. Adam, his supreme qualifications, the reason of creation and the universe through his endless love, interceding the sinful muslims in the hereafter, the endless sorrow of the ones who are not loyal to him, including his birth and some important miracles are all about these sufi poems.

Halveti Uşşaki sufi poets had felt responsible for calling the saliks to the truth and lighting the Islamic fire in the hearts of the believers, committing to prophet with love, serving for the purpose of rendering to Allah with a great surrender and self-sacrifice in his geography.

Key Words: Halvetîlik, Uşşâkîlik, Prophet love, Çorum.

GİRİŞ

Tarihten günümüze Çorum'un da içinde bulunduğu bölge, İstanbul ve Bursa'dan sonra Anadolu'da tasavvufi hareketliliğin en yoğun yaşandığı yerlerdendir. Bu coğrafyada, hayatının büyük bölümünü siyâsî, ictimâî, iktisâdî, ahlâkî, dînî ve kültürel alanlarda toplumun inşası için harcayan, “vakıf insan” denilebilecek pek çok münevverin izine rastlamak

mümkündür. Bunlar dönemin nabzını tutmuş, insanları hakikate çağırma hususunda kendilerini vazifeli hissetmişlerdir.

Hz. Muhammed'i sevenler onun çektiğini çekerler. Onun hayatında gerçekleşen bazı olaylar onu sevenlere de bir şekilde nasipkâr olarak yansır. Seven sevdiğinin kaderini paylaşır. Son dönem itibariyle Osmanlı'da bozulmaya uğramamış tarikatların temel vasıflarından birisi, onların Kur'ân'a ve Hz. Peygamber'in sünnetine sıkıca sarılmaları olmuştur.

Kur'ân ve sünnete bağlı olduklarını şiirlerinde sıkça dile getiren Halvetî Uşşâkî mutasavvıf şairler, Allah'a, Peygamber'e yaklaşmanın ve mürşitlik yolunun Muhammed ümmetine hizmet etmekten geçtiğini belirtmektedirler. Her fırsatta Hz. Peygamber'in(sav) yolundan ayrılmamak gerektiğini dile getirirler. Çünkü o bir hakikat rehberidir. Hz. Peygamber, alemlere rahmettir. Onun zuhuruyla Hak bilinmiştir. O yol göstericidir.

Tarihte, içinde bulunduğumuz coğrafyanın yurt edinilmesinde ve İslamlaşmasında sufiler tarafından verilen hizmetler, ilerleyen dönemlerde vakıf ve eğitim faaliyetlerine çevrilmiştir. Yüzyıllar içinde gelişen zengin tasavvufî miras, günümüzde de varlığını hissettirmektedir. Günümüze kadar ulaşan Halvetî Uşşâkî geleneğini Anadolu'ya Seyit Necati Efendi getirmiştir.

1. SEYİT NECATİ EFENDİ VE PEYGAMBER SEVGİSİ

Seyit Necati Dede Hz. Peygamber (sav) ve mübarek beldelere olan sevgi ve özlemini "Kaside" adlı şiirinde şöyle dile getirmiştir:

Her seher, her seher esen rüzgâr
Haber verin bize, Canan elinden.
Yolunuz uğrarsa Nûr-u yezdane,
Aşıklar derdine yanar de de gel.

Hz. Peygamber (sav)'e manen yakınlığın önemine i işaret ederken, aşıkların Rasulullah'ın aşkıyla yandığını ve O'nu şiddetli bir görme isteğinde olduğunu dile getirir:

Arafat dağıdır bizim dağımız.
Orada kabul olur dualarımız.
Medine'de yatar peygamberimiz.
Nur Muhammed Mustafa'yı gör de gel (Şağban, 2003).

2. MEHMET FEHMİ EFENDİ VE PEYGAMBER SEVGİSİ

Şiirleri Hacı Bayrâm-ı Velî ve Yunus Emre'nin şiirlerini hatırlatmaktadır. Şiirlerinde peygamber sevgisi önemli bir yer tutmaktadır. Ona göre, bir Hak âşığı, Allah'tan başka her şeyi terk etmeli, dünya malına meyletmemelidir, tam bir aşkla bağlı olduğu Hz. Peygamber (s)'e olan muhabbetiyle Allah'ın cemâlini arzulamalıdır.

Kurban olam Muhammed'in adına
Şeker uymaz balda uymaz tadına
Varaydım aşıkların yurduna
Gece gündüz bir cemale yanarım (Şağban, 2003).

Mü'minler, asla Allah'tan ümit kesmezler. Günâh işlediklerinde pişman olur, tevbe ederler, Allah'a münacatta bulunurlar. Bu, Allah'ın mü'min kullarına bir ihsânıdır. Allah'ın günâhkar ümmete bir diğer ihsânı da Hz. Peygamber'dir:

Anlayamadım şu dünyanın işini
Seherde akıt göz yaşını
Muhammed yoluna koydum başımı
Şefaata kâniye var demedim mi

Örümcekli yuvada bülbül durmuyor
Münacatsız Tövbe kabul olmuyor
Muhammed'siz yolun Hakka varmıyor
Şefaata kaniye var demedim mi (Şahinbaş, 1964).

Fehmi Efendi'nin imân telakkisinde, Allah'ın birliğine ve Hz. Peygamber'in resullüğüne inanmak esastır. O, dünya muhabbetinden korkar ve Hakkın ve Rasulünün rızasını kazanmaya gayret eder ve bunun için canını bile vermeye hazırdır:

Seni sevmeyen canı niderim
Seherlerde ahu feryat ederim
Şefaata etmesen acep niderim
Canım sana kurban olsun Muhammed

Gece gündüz Hakka boyun bükerim
Rızan ile gözyaşı dökerim
Dünyanın mekrinden bende korkarım
Canım sana kurban olsun Muhammed (Şahinbaş, 1964).

3. HÜSN-İ GÜLZARÎ VE PEYGAMBER SEVGİSİ

Halkın çilesini çekmek, bütün peygamberlerin başta gelen sünnetidir. Onlar, Allah rızası için hayatları boyunca halkın içinde olmuşlar, dertleri ile dertlenmişler, onların zahmet ve yükünü çekmişlerdir. Allah'ın dinini anlatmak için canlarını ortaya koymuşlardır. Hz. Peygamber (s) dini tebliğ ederken birçok sıkıntıyla karşılaşmış, tüm sıkıntılara katlanmış, asla yılmamıştır. Tevhîdi tebliğ etmek için doğduğu büyüdüğü yeri terk etmiş ve birçok sıkıntıya sabretmiştir. Şiirlerinde sabrı tavsiye eden Gülzârî, bir şiirinde sabır kelimesiyle aynı anlama gelen "dayanmak" kelimesini kullanmış ve tevhid ehlini yolundan çevirmeye çalışan, dinini yaşamasını engelleyenlerden Allah'ın razı olmayacağını belirtmiştir:

Dayan ey **Hüsnî**'ya taş ol da dayan,

Din elden gidiyor uykudan uyan,

Bir ehl-i tevhîdi yolundan koyan,

Allah buna razı olmaz efendim (Şağban, 2003).

Hız. Peygamber (s): “Dünya sevgisi her hatanın başıdır” buyurmuştur. Allah’tan gayrıya gösterilen minnet, olgunları noksana düşürüp, isteklilerin yolunu çevirip Hak yolunda olgunluğa ve murâda yetişmekten mahrum bırakır:

Hakk Rasûlü buyurmuştur “hubb-u dünya re’si hatadır,”

Heman muhabbet ettin ağıyare minneti terk etmedin (Şağban, 2003).

Sülûk ehli, yolculuğu sırasında bazen nâz bazen de niyâz eder. Gülzârî, Hız. Peygamber hürmetine Allah’tan kendisinin affını ister. Allah’ın tüm mü’minlere ihsanda bulunması için dua ederken, Cemâlullah için de nâz eder:

Ol Habîb’in hürmetine el-amân el-amân,

Bu **Hüsni**’yi affedip eyle ihsan el amân.

Mü’min olan kullarına eyle ihsan el amân,

Lütf-u ihsan eyleyub arzu cemâlin kıl bana (Şağban, 2003).

Mü’minler, asla Allah’tan ümit kesmezler. Günâh işlediklerinde pişman olur, tevbe ederler. Bu, Allah’ın mü’min kullarına bir ihsânıdır. Allah’ın günâhkar ümmete bir diğer ihsânı da Hız. Peygamber’dir:

Hız. Peygamber her daim sahabenin yanındaydı. Onlara hep doğruyu işaret etti ve onları yetiştirdi. Enes Bin Malik: Rasulullahın ahlakını sorarsanız? On yıl ona hizmet ettim ama bana bir defa ahh off demedi, o kadar haya sahibiydi.

Bir gün yemek yerken erkeklerle düşüp kalkan bir kadın onu küçük düşürmek için gelir ve ne yiyorsun? Elindeki lokmayı ver der. Tam verirken ağzındaki lokmayı ister. Ağzındaki lokmayı yuedikten sonra dizlerini döğer ne kadar hayasız kadınmışım der. Bırakın düşüp kalkmayı onu Medine sokaklarında gören olmaz bir daha.

Hadis: Ya Ali bir insanın hidayete ermesi yerle gök arasında mor koyun tasadduk etmenden daha hayırlıdır.

Mü’minin kimisi işledi günâh,

Akıbet sonunda oldu tevbegâh,

Eylemiş ihsân ol pâdişâh,

Günahkâr ümmete sultân erişdi (Şağban, 2003).

Hız. Peygamber mütevaziydi. Bir sefer dönüşü akşam konaklama yerinde görev taksimi yapılıyor. Ya Rasulullah siz de istirahat buyurun dinlenin denilince: Ben de odun taşırım, bu işte ehilim.

Allah'ı zikretmekten uzaklaşan sâlik, nefis ve şeytanın sözüne uyarak şeriattan uzaklaşacaktır. Bu da sâlikin ateşe gidişine sebep olacaktır. Sülûka girip de sonradan vazgeçmenin derdi şiddetli olur:

Hakk'ın Rasûlü'ne muhâlif olma,
Nefs ile şeytanın sözünü tutma,
Hüdâ'nın zikrini asla unutma,
Gitme cahîme olmasın sebep (Şağban, 2003).

Hiz. Peygamber'e aşk ile bağılı olduğunu dile getirmiştir. Hiz. Muhammed'in üstün vasıfları, kâinatın ve enbiyanın yaratılmasının, bunca nimet ve ikramların verilmesinin sebebinin onun sevgisi olduğu, ahirette günahkâr mü'minlere şefa'at edeceği, ona uymayanların akıbetinin kötü olacağı, son peygamber oluşu, Hiz. Muhammed'e ait olan nûrun Âdem (a.s.)'den itibaren Hiz. Muhammed'e kadar intikali, doğumu ve bazı önemli mucizeleri vs. *Dîvân*'ındaki na'atlarda işlediği konulardan bazılarıdır. Bütün bu fikirler şu şiirde ele alınıp işlenmiştir: Naat bölümünde peygambere olan sevgisini şöyle terennüm etmektedir.

Halk eyledin cihanı
Muhammed'in aşkına
Yedi kat asumanı
Muhammed'in aşkına

Yok iken bu âlemi
Sun' ile var eyledi
Bir nazar gıldın ona
Muhammed'in aşkına (Şağban, 2003).

Miraç olayına atıf yaparak Peygamber(sav) sevgisini bir şiirinde şöyle anlatmıştır:

Hak Gönderdi Cebrail'i
Gelsin Muhammed'im demiş
Arşta olan hikmetlerim
Görsün Muhammed'im demiş

Davet eyledi Hüdâsı
Arşı rahmandadır sesi
Cümle Peygamberlerin hası
Olsun Muhammed'im demiş

Cennet'te cevahir taşı
Akar gözlerimin yaşı
Cümle Peygamberler başı

Olsun Muhammed'im demiş

Cennet yarattı şanına
Hem evlâdı ayaline
Ümmetini alsın yanına
Gelsin Muhammed'im demiş (Şağban, 2003).

Kur'an'da peygamberlerin tevekkül anlayışına işaret edilmektedir. Hz. Eyyûb hastalıkla, Hz. İsmail canıyla, Hz. İbrahim ateş ile imtihan edilmiştir. Tüm peygamberler yaşadıkları imtihanlara tevekkül ederek karşılık vermiştir. Nitekim Hz. İbrahim ateşe atılırken Cebrâil (a.s.) gelmiş ve “*bir ihtiyacın var mı?*” diye sorunca o; “*Senden gelecekse hayır*” demiştir. “*Sabret gönül azâd olun bu gamdan*” nakaratlı şiirinde Hz. Eyyûb, Hz. İsmail ve Hz. İbrahim'e telmih yapan Gülzârî, sabret gönül, Hakk'tan gelene tevekkülle karşılık verirken Allah senin de isteğini verir ve sen de kurtuluşa erersin demektedir:

Eyyûb'e dert verip eyledi zelîl,
Anın için gönderdi kurbanı Celîl,
Tevekkülden nârını nur etti Halîl,
Sabret gönül azâd olun bu gamdan. (Hüsn-i Gülzârî, *Dîvân*, Şiir no: 84).

4. İBRAHİM İPEK EFENDİ PEYGAMBER SEVGİSİ

Gece ibadetine çok önem verip geceyi üçe bölmüş. İlk bölümünü istirahatata, ikinci bölümünü namaz ve Kur'an okumaya, son bölümünü de tesbihata ayırmış. Her an abdestli olmaya özen gösterip müritlerine önce namaz sonra salâvat diye öğüt vermiş. Abdestsiz namazın kabul olmayacağı gibi sünnetsiz salâvatın da kabul olmayacağını söyleyerek dervişlerine sünnete riayet etmelerini tavsiye ettiği nakledilmektedir. Tasavvufta ilerlemenin Resûlullah ve Ehl-i Beyt sevgisinden geçtiğini beyan eder, günlük vird olarak Hz. Peygamber'e salât ü selam getirilmesinin gerektiğini söyler, kendisi de salât ü selam ile çokça meşgul olmuştur. “Eğer ben tarikat piri olsaydım evrad olarak salâvat-ı şerifeden başka bir ders vermezdim,” demiştir (Kantar, 2002).

Cenab-ı Hakk'ın nur-u cemalini müşahade etmek ve ruhunu Allah'a kavuşturmak için Muhammed nurunun ayna olması gerektiğini ve Allah'ın rızasının Peygamberin rızasından geçtiğini dile getirmektedir.

Seher vakti menamımda
Kemâlim var kelâmımda
Çâriyalar hep yanında
Fahri âlem geldi geçti
Mücahid bugün ebad oldu
Nuru Muhammed mirad oldu
Nurdan nûra Seyreyledim
Cümle cihan sübhan oldu (Şağban, 2009).

40 küsur hac ve umre yapmıştır. Bir defasında dünyevi işlerinin yoğunluğundan dolayı hacca gidemeyeceğini düşünürken hakikatte Kabe'nin üzerinden bir münadinin bu sene hacca geleceklerin listesini okuyorum 1: İbrahim İpek dediğini duyar ve bunun üzerine gitmemiz şart dediği nakledilmektedir.

Kıymetlimi bizden malın
İstemez mi bizi canın
Ravzamızı gelin görün
Mücahid bizi görürsen gel (Şağban, 2003).

Toplumla iç içeydi. Bazen sabah namazını kılarken bir çocuk ağlaması duyunca fatihayı hızlı okur ihlas ve Nas sureleriyle namazı kıldırdı. Neden uzun okumadığı sorulduğunda da: Bu çocuğun annesi namazda düşünüyorum der.

Mânâda refikim Ahmed 'i gördüm
Görünce gayet şâduman oldum
Nasılısınız diye halini sordum
Dedi ki nur Muhammed'i gördüm

Dedim Hüsnü, Fehmi'yi görebildin mi
Hal ve hatırlarını sorabildin mi
Makamı Mahmuda varabildin mi
Dedi ben onları orada gördüm (Şağban, 2009).

Peygamberi çok sevip onun adını zikredenlerin ruhaniyetinin, yani o Leyla'nın Mecnun'u olanların, kara sevda olanların ruhlarının, Peygamberin ruhuyla Miraç edeceğini divanında belirtmiştir.

Mecnun muyum Leyla mıyım

Yoksa kara sevdamiyim

Acep bende isamiyim

Bugün ruhum semaya gitti (Şağban, 2003).

Bir defasında Hacca giderken Hüsn-i Gülzari'nin kabrini ziyaret eder. Şeyhini mahzun görür ve sebebini sorunca Hüsn-i Gülzari: Oğlum Allah bana o kadar ikram etti ki ben buna layık değilim, der. Devamında Konya'da Mevlana'yı ziyaret eder ve kabirde şeyhini görür. Bu nedir diye sorunca: O, o asrın Mevlana'sı ise bu da bu devrin Mevlana'sı derler. Medine'de Hz. Peygamberin kabrinde yine şeyhini görür ve Rasulullah efendimiz: sen onu çok seviyorsun ben onun suretinde göründüm dediği nakledilmektedir.(Seven sevdiğinin sesiyle çağrılır. Miraçta Allah cc Hz. Peygambere Ebubekirin sesinden seslendiği gibi.)

Gözüm yumsam yanımda
Vücut içre canımda
Sağ ve solda önümde
Muhammed Mustafa (S.A.V) idi

Gelen benim yanıma
Yetiştirir canıma
Dinime imânıma
Muhammed Mustafa'ydı (S.A.V.) (Şağban, 2003).

Peygamberden ayrı kalmanın aşıklar için en büyük üzüntü kaynağı olduğunu bildiren İbrahim İpek Efendi, Nuru Muhammedinin gönüllerinde zuhur etmesiyle de bütün keder ve sıkıntılardan arındıklarını bildirmişlerdir.

Çok ağlasam gülmesem
Ben kendimi bilmesem
Muhammed'i görmesem
Kalırım zar içinde

Ruhlar tenden fırlasa
Nuru Muhammed parlarsa
Ne gam kalır ne gussa
Kalsak nurlar içinde (Şağban, 2009).

Allah Rasulü tarafından Ravzayı Mutahhara'da yapılan manevî seçimden bahisle 3 milyon kamilin içerisinde seçildiğini beyan etmektedir.

Muhabbet kanadın açtım
Muhammed şehrine uçtum
Üç milyondan sizi seçtim
Kıymetini bilersen gel (Şağban, 2003).

İbrahim İpek Efendi'yi bir defa ziyaretimde gözlüğümü silebilir misin ve bu gözlüğün hikayesi var istersen sana anlatayım dedi ve şu olayı nakletti: Bir doktora, benim bir arkadaşım var 3 km uzaktaki ağacın yapraklarının arasındaki kuşu görüyormuş, bana da öyle bir gözlük ver de ben de göreyim dedim. Amacım doktoru uyandırmaktı. Göz körse ben ne yaparım dedi diyerek güldü ve devamında: Ne olursan ol ama Allah ve Rasulünden gafil olma, dedi.

Efendim gözümü kapatınca Almanya'yı görebilir miyim orda akrabalar var dervişler görebiliyormuş, bu mümkün mü görebilir miyiz? Oğlum bir şeyh posta şeyhim diye oturur da 7 kat yerin altıyla üstünü görmüyorsa onun şeyhliği ona mübarek olsun. Ne yapacaksın Almanya'daki akrabayı görüpte, sen Allah Rasulünü görmeyi arzula. Eğer bir kişi 20 bin selavat getirirse 20 güne kalmaz onu rüyasında görür, 20 olmazsa 40 o da olmazsa 80 ama 120 günde kesin görürsün, dedi.

Tokat Üniversitesi rektörü Prof.Dr. Kadir Özköse sohbet ederken düğüne İbrahim İpek Efendi gelir. Dinleyenler ordan ayrılıp Efendiye giderler. Efendi dervişanı uyararak sohbeti bölmemelerini Peygamber sünnetine riayet etmelerini söyler. Chp milletvekilleri gelirler onlara zikire kalmalarını daha sonra görüşebileceklerini söyler ama zikrin sonunu bekleyemeyen misafirler oluca terlerler kravatları çıkarıp gitmek için müsaade isterler, sizin iş farklı biz bir şey demiyoruz derler ve ordan ayrılırlar.

5. FATİH NURULLAH EFENDİ VE PEYGAMBER SEVGİSİ

İbrahim İpek Efendinin halifesi olan Fatih Nurullah Efendi de feyiz aldığı kişileri sayarak, tüm tarikatların amacının aynı olduğunu ve ayrılık olmadığını belirtmiştir (Cengil, 2013). (Niyaz-i Mısri tarikat yollarını bir dağa çıkan patika yollar olarak görür zirveye ulaşınca ayrılık yoktur der.)

Tevhid nuru kalbe indi
Bütün ağrı sızı dindi
Meclise bil gelen kimdi
Allah Resulu değil mi?

NURULLAH ayırma birin
Cümle pirandır rehberin
Ayrı gayrı yoktur hemin
Yol Resulullahın değil mi? (Şağban, 2003).

Nurullah mahlasını kullanan Fatih Nurullah efendi, Peygamber aşığı olarak Uşşâkîleri bir şiirinde şöyle resmetmiştir:

Peygamber aşkıyla kaynar
Allah deyince de ağlar
Yarasın od ile dağlar
Uşşakinin dervişleri (Şağban, 2003).

Medine ziyaretlerinin önemi üzerinde durmuş ve bu nedenle yılda 3 defa Medine'ye gittiğini ve dönüşünde manevi ücretle taltif edilerek gönderildiğini belirtmektedir.

İmamı olmuş Nurullah ravzayı pak Resule
Mevsimi hacda gelir daveti bu gönüle
Ümmiyim,lakin arifim nuru Muhammedi'ye
Ayrılrken ücretimi verir benim Medine (Şağban, 2003).

Fatih Efendi, Allah'a, Peygamber'e yaklaşmanın ve mürşitlik yolunun Muhammed ümmetine hizmet etmekten geçtiğini belirtmektedir.

Dünya bana gerekmez sinek kanadı etmez
Olmasan sen benimle buna hayat denilmez
Etmeden ümmetine hizmet visaline erilmez
Ey Rahmetkanı Ahmet önderim Muhammed Mustafa

Mürşitlik makamına manevi alemde bizzat Allah Rasulü tarafından oturtulduğunu ve elbisesinin giydirildiğini bildirmiştir.

Geldim kastı ziyaret istirahat anında
Yüzünü görsem dedim hiç olmazsa birdefa
Verdin libaslarımı giydirdin Nurullaha
Ey Lütufkanı Ahmet enisim Muhammed Mustafa (Şağban, 2003).

Ümmeti irşad eden nur Peygamber nurudur. Peygamber nuru Evliyaulahtan hareket ederek ümmeti irşad eder. İrşadın arkasında Allah Rasulü vardır.

Nisbetim mürşidimsim hüccetim enisimsin
Ümmeti irşad eden bildim ki yine sensin
Sen olmasan bu ümmi ne desin ne söylesin
Ey İrşadkanı Ahmet mürşidim Muhammed Mustafa (Şağban, 2009).

Fatih Efendi hakikatte Peygamberimiz tarafından Evladım! Hitabıyla karşılanmış olup, kendisi de buna karşılık bu kapının Peygamber Ocağının kıtmiri olduğunu ve bu yol için seveseve canını bile verebileceğini ve Mürşitlerin amirlerinin Allah Rasulü olduğunu dile getirmiştir.

Evladım demektesin ey Ebanuri şefi
Kıtmirinin kapında bundan geri ey Nebi
Emret ki vereyim senin için edna seri
Ey Emirkanı Ahmet amirim Muhammed Mustafa (Şağban, 2009).

Allah'a giden yol Hz. Rasulullah'dan geçer, ona uğramadan olmaz. Allah Hz. Peygamber'e aşiktir. Allah'ın nuru Peygamber sav ile beraberdir. Kim onu bulursa Allah'ı bulur. Allah'a yaklaşmanın ve manevi miracı yaşamanın yolu Efendimiz sav e bol bol salavat getirmeye bağlıdır.

Yol sünnet'ten geçer daim
Nurullah ol yolda kaim
Gece kaim , gündüz saim
Bulunanlar buldu anı

Nurullah gel eyleme fazlaca inat
Peygamber yolunda çırpalım kanat
Gönderip üstüne bol bol salavat
Çıkalım miraca yol bu değil mi? (Şağban, 2009).

Fatih Efendi bir hakikatında İstanbul Göztepe dergahına bir sanduka getiriliyor ve Hacı Baba ile bunu yüksek bir yere koyuyorlar. Hacı Baba bakıyor ki Allah Rasulü sav ve sükut ediyorlar. Bu rüyayı Medine de ehl-i keşf bir zata anlattıklarında bu rüyayı İmam-ı Azam'ın rüyasını anlatarak yorumluyor. İmam-ı Azam rüyasında Efendimizin cesedini bir iğne iplik almış dikeyyor. Bu da ilerde ümmete çok hizmet edeceğinin delili olarak yorumlanmıştır.

Fatih Efendi dervişlik döneminde Medine'de Peygamberimizin huzurunda bir umre ziyaretinde itikaftayken o kadar mutludur ki Rasulullah'ın huzurundan ayrılmak istemez . Temizlik için dışarı çıkmaları gerekir. Bu Efendiyi üzer son gece huzurda otururken 'Evladım niye üzülüyorsun? Biz de seninle geliyoruz ya' buyurmuştur. Fatih Efendi Peygamber ziyaretinde mürşidi kamillerin bir yıl boyunca yaptıkları hizmetleri Allah Rasulüne sunduklarını belirtmiştir.

Oralara gidip gelmekten maksadın, ordan alınan feyz ve muhabbetle ümmete hizmet etmek olduğunu bildirir.

Nurullah senden kelam,arife selam
Yek işaret kamile yekfidir hocam

ALLAH ve Resulunde biter her meram
Teslimat işi onlara seyreyle sende

Nurullah aldırma lafa güzafa

Bu gemi sana teslim oldu bir defa

Allah ve Resulü senden umarlar vefa

Tut rotanı da ihvanla mevlana dayan (Şağban, 2003).

SONUÇ

Günümüzde kültürlerine sahip çıkıp, gelecek nesillere aktarabilen milletler ayakta kalabilmektedir. Tarihe göz attığımızda hayatının büyük bölümünü siyâsî, ictimâî, iktisâdî, ahlâkî, dînî ve kültürel alanlarda toplumun inşası için çalışarak geçirmiş pek çok münevver görmekteyiz. Bunlar dönemin nabzını tutmuş, şartlar ne olursa olsun halkı doğru yola iletme hususunda kendilerini vazifeli hissetmişlerdir. Dolayısıyla kültürlerin önemli yapıtaşlarından biri olan mutasavvıfların hayatını ve düşüncelerini insanlığa sunmak, sekülerleşen dünya içerisinde yalnızlaşan, kendine ve topluma yabancılaşan günümüz insanının anlam arayışına alternatif olabilecek niteliktedir.

Hız Peygamber'i kendisine mutlak olarak örnek edinen ve bu konuda titiz davranan Halvetî Uşşâkî mutasavvıf şairler, halka hizmeti Hakk'a hizmet olarak görmüş, bunun için çalışmıştır. İnanıldığı dava uğruna hapsedilse de davasından vazgeçmemiş, kırmadan ve kırılmadan insanların Allah aşkını tatması ve Hız Peygamber'in manevi sırlarına vakıf olmaları için mücadele etmişlerdir.

İçinde bulunduğu toplumda âlim-mutasavvıf karakterleriyle önemli bir yere sahip olan Halvetî Uşşâkî mutasavvıf şairler, kültürünü unutup kimliğini kaybeden, kendisine rehberlik edecek dayanaklardan yoksun hale gelmiş, hayatı anlamlandıramayan, dolayısıyla kendine ve topluma yabancılaşmış bireylere yaşantısı ve şiirleriyle rol model olabilecek durumdadırlar.

Toplumda saygın yere sahip bu gibi insanların hayatlarını ve Rasulullah'a duydukları deruni aşkı ortaya koyarak, ilim ve kültür tarihimize katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

KAYNAKÇA

Cebecioğlu, E. (2009). Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü. İstanbul: Ağaç Kitabevi Yayınları.

Cengil, M. (2013). Tasavvufi Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma. **Ankara:** Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kantar, O. (2001). ‘‘Hüsnü Gülzari Efendi’’. İstanbul İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi.

Kantar, O. (2002). ‘‘ Seyyit Hasan Necati Efendi’’. İstanbul İpek-Yolu Fikir Kültür ve Aktüalite Dergisi.

Öztürk, A. (2003). 16. Yüzyılda Halveti Divan Şairleri. **Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.**

Şağban, E. F. (2003). Gülzari Hüsnüya. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.

Şağban, E. F. (2003). İpek Yolu. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.

Şağban, E. F. (2009). Nurdan Doğan Nur Damlayan Sohbetler 2. İstanbul: İpek Yolu Yayınları.

Şahinbaş, M. (1964). Fehmi Divanı, **Ankara:** Vicdan Sesi Yayınları.

ÇORUM VE ÇEVRESİNİN DİN ANLAYIŞINA TESİR EDEN BİR BİLGE: HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN AHİRET ANLAYIŞI

Selim ÖZARSLAN¹

¹Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kelâm Anabilim Dalı, e-mail: sozarслан1@firat.edu.tr

ÖZET

Bu tebliğimizde Çorum ve çevresinin din anlayışına tesir eden alim ve mürişitlerden biri olan Hacı Bektaş-ı Veli'nin ahiret/ öte dünya anlayışı üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken ilk önce kendisine atfedilen *Makalât* ve *Besmele Tefsiri* gibi eserlerinden yararlanılacaktır. Bilindiği gibi din ile din anlayışı birbirinden farklı kavramlardır. Din, Yüce Allah'ın insanları iyi ve güzele yöneltmek, kötü ve çirkin davranışlardan alıkoymak için peygamberler aracılığıyla bildirdiği ilahi kurallardır. Dinin hedefi ise, insanları dünya ve ahiret huzur ve mutluluğuna ulaştırmaktır.

Din anlayışı ise Yüce Allah tarafından peygamberler aracılığıyla gönderilen dinin yani ilahi kural ve emirlerin insanlar tarafından içinde buldukları sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik şartlara göre anlama, algılama ve yorumlama biçimleridir. Yapılan incelemelerden onun ahiret/ mead anlayışının Kur'an kaynaklı olduğu, Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in söz ve davranışları (hadis ve sünnet) ve kendinden önceki İslam bilginlerinin ahiret hayatıyla ilişkin genel kabulü referans alınarak tespit edildiği kanaatine varılmıştır. İslam kelamcılarının Allah anlayışlarına ilişkin olarak tartıştıkları konulardan birisi de Allah'ın ahiret âleminde cennete girmeyi hak etmiş inananlar tarafından görülüp görülemeyeceğidir. Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'ın rızasını kazanmış bireylerin Allah'ın cemalini görebileceği inancındadır. Bu anlayışıyla da onun Ehl-i Sünnet'in görüşünü paylaştığı ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hacı Bektaş-ı Veli, Din, Din Anlayışı, Ahiret, Ahiret Anlayışı, Allah'ın ahirette görülebilmesi, Nefha (Üfürüş), Cennet (uçmağ), Cehennem (tamu)

A WISE EFFECTS ON RELIGIOUS UNDERSTANDING OF CORUM AND IT'S ENVIRONMENTAL: HAJJI BEKTASH VALI'S HEREAFTER UNDERSTANDING

ABSTRACT

In our presentation, will focus on Hajji Bektash Vali's understanding the afterlife, whom is one of the scholar and mentor affecting the religious understanding of Corum and environmental. In doing so, first attributed to him Makalat and Besmele Interpretation will benefit from such works. As is known, the concept of religion are different understanding of religion. Religion is divine rules that by Almighty God to direct people to the good and the beautiful, that are reported through the prophet to prevent the bad and the ugly behavior. The religion's goals is to bring people peace and happiness to the world and the hereafter.

The religious understanding of religion through the prophets sent by Allah that divine rule and commandments of understanding by people in their socio-cultural and socio-economic conditions based on the detection and interpretation are ways. From the examination of his afterlife / mead understanding the Qur'an to be welded, the Qur'anic verses, the Prophet. Words and behavior of the Prophet (Hadith and Sunna) and its predecessor, the Islamic scholars with life in the hereafter, as determined by reference to the general acceptance was concluded. One of the issues discussed in relation to notions of Islamic theologians God is seen by those who believe in God is a matter of not seen. Hajji Bektash Wali believes winning approval of God that individuals can see God's face. This approach also appears to share his opinion of Ahl al-Sunnah.

Key Words: Hajji Bektash Wali, Religion, Religious understanding, Hereafter, Hereafter understanding, God be seen in the Hereafter, To blow the Horn, Heaven, Hell.

GİRİŞ

Bu tebliğimizde Hacı Bektaş-ı Veli'nin ahiret/ öte dünya anlayışı üzerinde durulacaktır. Bunu yaparken ilk önce kendisine atfedilen *Makalât ve Besmele Tefsiri* gibi eserlerinden yararlanılmıştır. Yapılan incelemelerden onun ahiret/ mead anlayışının Kur'an kaynaklı olduğu, Kur'an ayetleri, Hz. Peygamber'in söz ve davranışları (hadis ve sünnet) ve kendinden önceki İslâm bilginlerinin ahiret hayatıyla ilişkin genel kabulü referans alınarak tespit edildiği kanaatine varılmıştır.

Hacı Bektaş-ı Veli (606/1209- 669/1270), içinde yaşadığımız ve yüzlerce yıldır vatan edindiğimiz Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Müslümanlaşmasında önemli rol oynamış, Türk- İslam Medeniyetinin büyük mütefekkir ve mürşitlerinden biridir. Bugünkü İran topraklarında bulunan Horasan'dan Anadolu'ya gelen, soyu on iki imamlara ulaştığı kabul edilen Hacı Bektaş-ı Veli, yaşadığı dönemden itibaren günümüze kadar her devirde birçok takipçiye sahip olmuş, söz konusu bu coğrafyada etkisi azımsanmayacak ölçülere ulaşmış büyük bir mürşit, manevi bir önderdir.

1.AHİRETE İMAN

İnsanların dünya hayatlarından sonra tekrar dirilmeleri ve işledikleri eylemlerinden sorgulanmaları, ilahî dinlerin temel inançlarındandır. İslâm'da ahiret gününe inanmak, imanın Allah'a imandan sonra en önemli ikinci esası, inancın vazgeçilemez bir parçasıdır. Kur'an'da bu inanca birçok ayette yer verilir ve ahirete inanç müminlerin temel nitelikleri olarak anılır: *"Allah'a ve ahiret gününe inanıp yararlı iş yapanların ecirleri Rablerinin katındadır."*¹ *"Onlar, namaz kılan, zekât veren ve ahirete de kesinlikle inanan müminlerdir."*²

Kur'an yeniden dirilme akidesine o kadar ağırlık verir ki yeniden dirilişe inanmayanların Allah'ın varlığına da inanmadıkları adeta vurgulanmak istenmektedir.³ Yine Kur'an'da yüzden fazla deyim ve terim kullanılarak öte dünya inancı işlenmekte, konuyla ilgili ayetler Mekkî ve Medenî surelerde tekrar edilmektedir. Bizce bu tekrarlar konunun önemini vurgulamak, sorumluluk duygusunu geliştirmek, dünya ile ahiret arasındaki

¹ el-Bakara, 2/62; Kur'an'da 26 ayrı ayette Allah'a imandan sonra Ahiret gününe inanılması gereği vurgulanmaktadır. Geniş bilgi için Özarlan, Selim, *İslam'da Ölüm ve Diriliş Öğretisi*, Kitap Dünyası, Konya, 2001, s.15-25.

² en-Neml, 27/3.

³ Bu görüşümüzü şu ayete dayandırıyoruz: "Allah tek olarak anıldığı zaman, ahirete inanmayanların kalpleri nefretle çarpar, ama Allah'tan başka putlar anıldığı zaman hemen yüzleri güler." Zümer, 39/45.

psikolojik mesafeyi kısaltarak inanan bireyin ruhunu yüceltmek ve içinde yaşadığı hayatını ebedileştirmek gibi hedeflere yönelik olabilir. Bunların yanında yeniden diriliş inancının temel hedefi, insanı dünyadaki var oluşunda dürüst, erdemli ve ilkeli bir hayat ortaya koymasını sağlamaktır.

İslâm medeniyet tarihinde ölümden sonraki dirilişi ifade etmek için çeşitli kavramlar kullanılmıştır. Neşr, neş'et-i sâni, neş'et-i uhrâ, haşr, haşr-i cismanî, ba's, ba'sü'l-ecsâd, iâdetü'l-halk ve iâde kelimeleri bunlardan meşhur olanlarıdır.⁴ İslâm kelimcilerinden Pezdevî de öldükten sonraki dirilişi ifade etmek için "ba's" terimlerini kullanmaktadır.⁵

Genelde kelimciler özelde Matürîdî kelimcileri öldükten sonraki dirilişin gerçek olduğunu temellendirmek için naklî delillerle birlikte akli kanıtlara da başvururlar.⁶ Bunlardan biri olan Pezdevî, dirilişin gerçek olduğuna dair Kur'an'da birçok nassın olduğunu belirtir. Söz konusu kesin Kur'anî delillerden bazıları şunlardır:

"Şüphe götürmeyen kıyamet saati gelecek, Allah kabirlerde olanı diriltecektir."⁷
 "Ey Muhammed! De ki: "Onları ilk defa yaratan diriltecektir, O her türlü yaratmayı bilendir"⁸
 "Niyahet hepsi toplanıp Rablerinin huzuruna getirileceklerdir"⁹

2.HACI BEKTAŞ-I VELİ'NİN AHİRET ANLAYIŞI

Hacı Bektaş-ı Veli'nin ahiret diğer bir deyişle mead anlayışı, İslâm dininin ana kaynağı Kur'an ve ikinci kaynağı sahih sünnete dayalı bir inanç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ona göre Şeriat'ın ilk makamı olan iman, Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine ve ahiret gününe inanmaktır.¹⁰

O bu anlamda kıyamet gününden, azap meleklerinden, zebanilerden, zebanilerin günahkâr/ asî kimselerin başlarına üşüşüp Cehenneme (Tamu) sürüklemelerinden ve onların da bu halde iken ağlayıp feryat ettiklerinden söz etmektedir.¹¹

Kıyamet gününde İsrâfil'in sura üç kez üfleyeceğini, birincisine nefha-i saîka ve nefha-i fezâ/korkma üfürüşü, üçüncüsüne de kıyam/ diriliş çalışı/ üfleyişi dendiğini belirtir ve bunlara Kur'an'dan sırasıyla şu ayetleri delil olarak anar¹²:

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ

⁴ Bağdâdî, *Usulu'd-Din*, 235; Pezdevî, *Usulu'd-Din*, 225; Sabûnî, *el-Bidâye*, 92; Gazalî, *el-İktisâd fi'l-İ'tikâd*, 133; İbn Hümam; *Müsâyere*, 212, 218; İbn Ebû Şerîf, *el-Müsâmere*, 212, 218.

⁵ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, 225.

⁶ Pezdevî, *Usulu'd-Din*, 225-226

⁷ el-Hac, 22/7.

⁸ Yasin, 36/79.

⁹ el-En'âm, 6/37; diğer ayetler için el-Bakara, 2/203; Âl-i İmrân, 3/158; el-Mâide, 5/96; el-En'âm, 6/72.

¹⁰ Hünkar Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, (Hazırlayanlar: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), TDVY., Ankara, 2007, v. 8a.

¹¹ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, Hazırlayan, Hamiye Duran, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2009, Orijinal metin, v. 8a, b, s. 66, 69.

¹² Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 12a, 12b.

"Sûr'a üflenir ve Allah'ın dilediği kimseler dışında göklerdeki herkes ve yerdeki herkes ölür."¹³

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَزِعَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَّوَهُ دَاخِرِينَ

"Sûr'a üfürüleceği ve Allah'ın dilediği kimselerden başka göklerdeki herkesin, yerdeki herkesin korkuya kapılacağı günü hatırla. Hepsi de boyunlarını bükerek O'na gelirler."¹⁴

Hacı Bektaş-ı Veli'ye göre İsrâfil Sûr'a ilk üflediğinde Tanrı'nın dilediği kullardan başka, bütün yaratılmışlar korkudan yüzükoyun düşerler.

ثُمَّ نُفِّخْ فِيهِ أُخْرَى فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ

"Sonra ona bir daha üflenir, bir de bakarsın onlar kalkmış bekliyorlar."¹⁵

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli insanların kıyamet günündeki dirilişini Kur'an'da sunulan diriliş anlatımlarına uygun olarak betimler. Nitekim son Sûr'a üfürülüşle ayağa kalkan bütün yaratılmışlar, yıldızların nasıl parça parça olduğunu, dağların nasıl pamuk gibi atıldığını, cehennemin nasıl kızardığını, zebanilerin kâfir ve âsîlere nasıl üşüşüklerini, terazinin nasıl kurulduğunu, amellerinin kaydedildiği kitabın nasıl olduğunu, ata ve ananın oğul ve kızdan nasıl yüz çevirdiğini, ateşin, kâfir ve günahkârları nasıl karşıladığı, göklerin nasıl çatlayıp parça parça olduğunu, kâfirlerin zincirlere nasıl bağlandığını görürler.¹⁶

Yine o, Muhammed ümmetinin Sırat'tan yıldırım şakıdığı gibi geçeceklerini ummaktadır.¹⁷

Yine Ona göre Allah, hesap gününde asi müminlere Hz. Peygamber Muhammed Mustafa'nın şefaati bereketiyle rahmet edecek, azabı kaldıracak ve onları Hz. Peygamberle cennete koyacaktır.¹⁸

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, ahiret âleminde cennetten ve cennetin içindeki ırmaklardan da söz etmektedir. Sözlükte bitki, yeşillik ve bitki ve sık ağaçlarıyla toprağı örten bahçe anlamına gelen cennet, günahsız, günahı affedilmiş veya günahının karşılığı olan cezayı çekmiş mü'minlerin ebedî olarak kalacakları, çeşitli nimetlerle donanmış olan ahiret yurdudur. Kur'an'da cennet için çeşitli isimler kullanılmıştır: Cennâtün-na'im (nimetlerle dolu cennetler), Cennetü Adn (ikamet ve sonsuzluk cenneti), Firdevs (her şeyi içerisinde barındıran cennet bahçesi), Cennetü'l-Me'vâ (şehitlerin ve müminlerin konağı olan cennet), Daru'l-Hulûd (sonsuzluk yurdu), Dâru's-selâm (esenlik, selamet yurdu), Daru'l-mukâme (ebedî kalınacak yer).¹⁹ Ona göre cennetlerin başı Firdevs'tir. Firdevs, her şeyi içerisinde barındıran cennet bahçesinin adıdır. Allah elçisi Firdevs içinde bulunacaktır. Firdevs'in içinden biri baldan, biri süten, biri sudan ve birisi de tertemiz içecekten/ şaraben tahûr'dan²⁰ olan dört ırmak bulunur.²¹

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'ın İblis ve taifesini yok edici cehenneme (hor tamuya) koyacağını ve eziyet içinde olacaklarını belirtir.²² Sözlükte 'derin kuyu, hayırsız,

¹³ ez-Zümer, 39/68

¹⁴ en-Neml, 27/87.

¹⁵ ez-Zümer, 39/68.

¹⁶ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 13a.

¹⁷ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 15a,

¹⁸ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besleme)*, v. 29 b.

¹⁹ Özarlan, Selim, *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları(Temel Dini Bilgiler)*, Nobel yayımları, Ankara, 2013, 141.

²⁰ el-İnsan, 76/21.

²¹ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 18b, 19 a.

²² Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besleme)*, v. 29 b.

uğursuz' anlamlarına gelen cehennem, ahirette kâfirlerin, münafıkların, zalimlerin ve gerçeğe boyun eğmeyenlerin sürekli olarak, müminlerin de günahları ölçüsünde cezalandırılmak üzere kalacakları azap yeridir.²³ Taşların cehennemde odun olacaklarını, bazı taşların ise sahip oldukları bazı özelliklerden örneğin Hz. Musa'nın temizliğine şahit olduğundan bu durumdan kurtulduklarını söylemektedir.²⁴ Onun bu düşüncesi yani cehennem yakıtının taşlar olduğu görüşü şu Kur'an ayetine dayanmaktadır:

فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Eğer, yapamazsanız -ki hiçbir zaman yapamayacaksınız- o hâlde yakıtı insanlarla taşlar olan ateşten sakının. O ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”²⁵

Ahiretteki cennet nimetlerinin ve zevklerinin en büyüğü Celal ve Cemal sahibi Allah'ın cemalini, güzelliğini seyretmek ve görmek olarak kabul edilir.²⁶ Hacı Bektaş-ı Veli'ye göre de Allah'ın cemalini görmek isteyenler, Allah'ın adını anmayı alışkanlık haline getiren kimselerdir. Ona göre Yüce Tanrı bu kimselere perdeyi kaldırarak cemalini gösterir.²⁷ İslam kelamcılarının Allah anlayışlarına ilişkin olarak tartıştıkları konulardan birisi de Allah'ın ahiret âleminde cennete girmeyi hak etmiş inananlar tarafından görülüp görülemeyeceğidir. Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'ın rızasını kazanmış bireylerin Allah'ın cemalini görebileceği inancındadır. Bu anlayışıyla da onun Ehl-i Sünnet'in görüşünü paylaştığı ortaya çıkmaktadır.

Hünkar Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'ın Besmele (Bismillahirrahmanirrahim) ile yetmiş-seksen yıl kendi adını anan müminlerin ayıplarını örteceğini, ahiret âleminde onlara hûri²⁸, köşk, gilmân²⁹, vildan³⁰ ve didar³¹ göstereceğini bildirmektedir.³²

Hacı Bektaş-ı Veli, Allah'ın Peygamber'e emirlerini tutup, nehiyelerinden kaçınanlara, kötü işlerinden pişman olup tövbe edenlere, Allah'tan başka ilah olmadığını, Allah'ın rahman ve rahim olduğunu dilinden düşürmeyenlere Firdevs cennetini hazırladığını, müminlere söylemesini emrettiğini bildirir.³³

Hünkar, Hz. Peygamber'in ağzından kulu Hak Teala'ya yaklaştıran amelin namaz, adın da Bismillahirrahmanirrahim olduğunu belirtir.³⁴

Hacı Bektaş-ı Veli, cennetlik müminlere verilecek cennet nimetlerinin Kur'an tarafından haber verildiğini bildirerek şu ayetleri örnek verir:

²³ Özarslan, Selim, *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları (Temel Dini Bilgiler)*, 141.

²⁴ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 11a, 11b,

²⁵ el-Bakara, 2/24.

²⁶ Suphi Salih, *Ölümden Sonra Diriliş*, Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul, 1981, 11 vd. ; Gölcük, Ş.- Toprak, S., *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya, 1991, s. 404.

²⁷ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 21b.

²⁸ el-Vakıa, 56/22. “İri gözlü huriler”.

²⁹ Gilmân: Cennet hizmetkârı gençler. “ Hizmetlerine verilmiş, (kabuğunda) saklı inci gibi gençler etraflarında dönüp dolaşırlar”. Tûr, 52/24. “Gilmânun lehum”

³⁰ Vildan: daima gençler. “ Çevrelerinde, hizmet için ölümsüz gençler dolaşır.” Vâkıa, 56/17.

³¹ Didar: Güzel yüz, cemal, Tanrının yüzü, cemalı.

³² Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 23b.

³³ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 24b.

³⁴ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 27a.

“ Orada sıra sıra dizilmiş yastıklar, serilmiş halılar vardır.”³⁵

“ Cevherlerle işlenmiş tahtlar üzerindedir, karşılıklı oturup yaslanırlar”³⁶

“Üzerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır.”³⁷

“Ona rahatlık, güzel rızk ve Naîm cenneti vardır”³⁸

“Otağlar içinde sahiplerine tahsis edilmiş hûriler vardır.”³⁹

Hacı Bektaş-ı Veli, cennetliklere verilecek hûrileri, yüzünün nurunun yanında, güneş ve ayın parlaklığının karanlık gibi gözüktüğü varlıklar olarak niteler.⁴⁰

Cennetliklere hazırlanan yiyecekler hiç kimsenin tatmadığı, bir birinden farklı farklı renk ve niteliklere sahip nimetlerdir. “Orada canlarının istediği, gözlerinin hoşlandığı her şey vardır.”⁴¹ Bu nimetler altın tepsiler ve kadehler içerisinde sunulur.⁴² Nitekim Kur’an’da “Rableri onlara tertemiz bir içki içirir” buyrulur.⁴³

Nitekim bu nimetlere ulaşan müminlerde kıyamet korkusu kalmaz.⁴⁴ Kur’an’da bu durum şöyle ifade edilir: “En büyük dehşet dahi onları tasalandırmaz. Melekler kendilerini şöyle karşılar: İşte bu size va’d edilmiş olan (mutlu) gününüzdür.”⁴⁵

Cennetlik müminleri yetmiş bin hûri ile cennet bekçileri karşılar: “Rablerine karşı gelmekten sakınanlar da grup grup cennete sevk edilirler. Cennete vardıklarında oranın kapıları açılır ve cennet bekçileri onlara şöyle der: "Size selam olsun! Tertemiz oldunuz. Haydi ebedi kalmak üzere buraya girin.”⁴⁶

Her bir cennetlik müminin önünde sırat köprüsünden arşa kadar dikili bir nur yaratılır ve onun aydınlığında günahkâr /asi kullarda geçer. Hacı Bektaş-ı Veli bu görüşüne şu ayeti delil olarak sunar⁴⁷:

"Mü'min erkeklerle mü'min kadınların nurlarının, önlerinde ve sağlarında koştüğünü göreceğin gün kendilerine şöyle denir: "Bugün size müjdelenen şey içlerinden ırmaklar akan, ebedi olarak kalacağınız cennetlerdir." İşte bu büyük başarıdır."⁴⁸

Mutasavvıf ve düşünürümüz, müminlere cennet nimetlerinin Allah’a şükürlerine karşılık olarak verildiğine inanır.⁴⁹ Bu inancını şu ayete dayandırır: “İşte onlar, sabretmelerine karşılık cennetin yüksek makamlarıyla mükâfatlandırılacaklar ve orada esenlik dileği ve selamla karşılanacaklardır.”⁵⁰

³⁵ el-Gaşiye, 88/15-16.

³⁶ el-Vakı’a, 56/15-16.

³⁷ el-İnsan, 76/21.

³⁸ el-Vakı’a, 56/89.

³⁹ er-Rahman, 55/72.

⁴⁰ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 25b.

⁴¹ ez-Zuhruf, 43/71

⁴² Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 26a.

⁴³ el-İnsan, 76/21

⁴⁴ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 26a.

⁴⁵ Enbiya, 21/103.

⁴⁶ ez-Zümer, 39/73.

⁴⁷ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 26b.

⁴⁸ el-Hadid, 57/12.

⁴⁹ Hacı Bektaş Veli, *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, v. 27a.

⁵⁰ Furkan, 25/75.

SONUÇ

Sonuç olarak Hacı Bektaş-ı Veli'nin ahiret âlemi yahut öte dünya anlayışı, kıyamet gününde İsrail'in sura üflemesiyle başlayıp, hesap, amellerin tartılması ve sıratın ardından hak edenlerin cennet ve cehenneme girmeleriyle sonsuza kadar devam etmektedir. O'nun ahiret âlemi anlayışı İslam dininin ana kaynağı Kur'an ve ikinci kaynağı sahih sünnete dayalı bir inanç olarak karşımıza çıkmakta, bu haliyle de Ehl-i Sünnet'in ahiret anlayışıyla birçok noktada benzerlikler arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Bağdâdî, Ebi Mansur Abdulkâhir B. Tahir (1401/1981), *Usulu'd-Din*, Beyrut.

Gazâlî, Ebû Hamid, (1409/1988), *el-İktisâd Fi'l-İ'tikâd*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.

Gölcük, Ş. - Toprak, S., (1991), *Kelam*, Tekin Kitabevi, Konya.

Hacı Bektaş Veli, (2009), *Besmele Tefsiri (Şerhi Besmele)*, (Hazırlayan, Hamiye Duran), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara.

Hünkar Hacı Bektaş Veli, (2007), *Makâlât*, (Hazırlayanlar: Ali Yılmaz, Mehmet Akkuş, Ali Öztürk), TDVY., Ankara.

İbn Ebû Şerif, Kemâleddin, (1317/1899), *El-Müsâmere*, (*El-Müsâyere* Ve İbn Kutluboğa'nın Hâşiyesi İle Birlikte) Bulak.

İbn Hümâm, Kemal, (1317/1899), *El-Müsâyere Fi'l-Akaidi'l-Münciye Fi'l- Ahireti*, (*Kemaleddin İbn Ebû Şerif'in El-Müsâmere'si Ve İbn Kutluboğa'nın Hâşiyesi İle Birlikte*) Bulak.

Özarslan, Selim, (2001), *İslam'da Ölüm Ve Diriliş Öğretisi*, Kitap Dünyası, Konya.

Özarslan, Selim, (2013), *İslam İnanç Esasları/ Akaid Esasları (Temel Dini Bilgiler)*, Nobel Yayınları, Ankara.

Pezdevi, Ebu Yusr Muhammed, (1988), *Usulu'd-Din (Ehl-İ Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul.

Sabûnî, Nureddin, *El-Bidâye Fi Usuli'd-Din*, (1995) Thk. Bekir Topaloğlu, Ankara.

Suphi Salih, (1981), *Ölümden Sonra Diriliş*, Çev. Şerafettin Gölcük, İstanbul.

ÇORUM'DA MEVLEVİLİK

Fatma Muazzez ŞİMŞİR¹

¹Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Matematik Bölümü, fmuazzezsimisir@hitit.edu.tr

ÖZET

Çorum Mevlevihane'si Anadolu'daki en eski mevlevihanelerden birisi olup, Mevlevihane, Ulu Arif Çelebi ve Mevlana Celaleddin-i Rûmî'nin ikinci eşi Kira Ha-tun'dan kızı olan Melike Hatun tarafından 13. Yüzyılda yaptırılmıştır². Mevlevihane'nin kuruluşu oldukça erken döneme denk gelmesine rağmen tarihi süreç içerisinde önemli bir gelişme gösterememiştir. Çorum Mevlevihane'si günümüzde kişisel mülk olarak bir derneğin merkezi olarak kullanılmakta, Mevlevilikle ilgili herhangi bir faaliyet yapılmamaktadır. Ancak, Mevlevilik kuruluş döneminden itibaren Çorum ve civarında etkili olmuş, Mevlevi geleneğinin sanata olan ilgisi nedeniyle Çorum, başta müzik olmak üzere çeşitli sanat dallarının yaşatıldığı yaşatıldığı bir kültür merkezi haline gelmiştir. Dahası, Mevlevi dervişleri kurdukları aşevleri ve sağladıkları barınma hizmetleriyle Çorum ili sosyal yaşantısına olumlu katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmada, eldeki sınırlı kaynakçalardan elde edilen bilgiler ışığı altında Mevlevilik teşkilatının Çorum'daki etkileri ve zamanında bir zaviye olarak kullanılan Mevlavihane'nin tarihçesi anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mevlevilik, Çorum Mevlevihanesi.

MAWLAWI ORDER IN ÇORUM

ABSTRACT

Mawlawikhana of Çorum is one of the oldest Mawlawikhanas in Anatolia. It was built during 13th century by Ulu Arif Chalabi and Melika Khatun who was the daughter of Mawlānā Jalāl ad-Dīn Rūmī from his second wife Kira Khatun². Although the Mawlawikhane was founded in early stages of the Mawlawi order, during the historical period it was not grown up much. Mawlawikhana of Çorum is now used by a private association and hence no activity related to Mawlawi order has been carried out. However, from its foundation on Mawlawi order was quite effective in Çorum and its surroundings. Thanks to the close relationship of Mawlawi order with arts, Çorum become a cultural center in which many branches of arts were vivid. Moreover, Mawlawi dervishes were improved social life in Çorum by the cost free lodges and cost free restaurants (aşevi). In this study, effects of Mawlawi order in Çorum and the history of the Mawlawikhane will be explained from the limited bibliography in archives.

Key words: Mawlawi order, Mawlawikhana of Çorum.

1. GİRİŞ

Eski Çorum Mevlevihane'si, Merkez Karakeçili Mahallesinde, 1 ve 2 no.lu Karakeçili Sokağının birleştiği noktada, 70 Pafta 141 ada 37-38-39 parselde bulunmaktadır¹. Şeyh evinin selamlık kısmı, hâmuşanın bulunduğu avlu günümüzde bir “cafe” olarak kullanılmaktadır. Semahane kısmı Barihüda Tanrıkörür'un bilgilendirme ve kişisel çabalarıyla yıkılmakta olan mevlevihane, 1995 yılında bakım ve onarımdan geçerek, semahane kısmı mescit olarak yeniden düzenlenmiştir. Sandukaların bulunduğu türbe kısmı da tekrar ziyarete açılmış olup buraya mescit içerisinden girilebilmektedir. Mevlevihane'nin haremlik kısmı ise 1970 yılında son postnişin Hüsameddin Dede'nin kızı Makbule Hanım'ın ölümünden sonra Azmi ve Bahri Soyacak kardeşlere satılmıştır².

1.1. Anadolu'da Mevlevilik

Mevlevi Tarikatının temelleri 1273'te Hz. Mevlana'nın Hakk'a yürümesinden sonra Hüsameddin Çelebi ve Sultan Veled'in oğlu Ulu Arif Çelebi'nin çabalarıyla, Hz. Mevlana'nın fikir ve yaşantısını kurumsallaştırmak gayesiyle atılmıştır. Mevlana Celaleddin Rumi'nin düşünceleri çevresinde kurulan tarikatın kurucusu olarak babasının düşüncelerini sistemleştirdiği ve tarikat biçiminde örgütlediği için Mevlana'nın oğlu Sultan Veled sayılır. Mevlana'nın hayatı boyunca kendisine bağlananlar için özel kurallar koymadığı bilinmektedir. Sözgelimi kendisine bağlananlar için ne bir giriş töreni düzenler, ne de belli bir zikir öngörürdü. Diğer tarikatlar gibi özel giysilerle ayrılma yoluna da gitmemişti. Mevlevilik'in başlıca kurallarından birisi olan semayı da yalnızca aşk ve cezbe için yardımcı bir öğe sayardı. Ancak oğlu Sultan Veled, halifelik döneminde Mevlana'nın düşüncelerini temel olarak Mevleviliği kendine özgü kuralları, törenleri olan bir tarikat durumuna getirdi.³

Mevleviliğe göre tasavvufi eğitimin amacı insanın kendine gelmesini, kendini bulmasını sağlamaktır. Hakikata ulaşmanın asıl yolu aşk ve cezbedir. Bunun için de kişinin Allah dışındaki her şeyden (masiva) geçip Allah'ı bulması gerekir. Bütün varlığı kuşatan Allah'ın varlığı tek hakikattir. Evrendeki her şey her an yeniden yaratılmaktadır. Allah'ı gerçek anlamda tanımayan insanlar dünyanın, altın ve gümüşün kulu, kölesi olurlar. Bu kölelikten kurtulmanın tek yolu da Allah aşkıdır.

Mevlevilikte başlıca tarikat ayini, ayin-i şerif de denilen semadır. Belli kurallar içinde ve müzik eşliğinde yapılan semadan başka zikir telkini, taç ve hırka giyme, halvet, tarikata giriş, halifelik verme de belli kurallara bağlanmıştır. Halvet, diğer tarikatlarda olduğu gibi kırk gün süren bir ibadet, riyazet biçiminde değil, tekkede hizmet biçiminde uygulanır. Bin bir gün süren bu halveti (çile) tamamlayan kişiye derviş adı verilir.

Mevleviliğe mensup kişiler seyri sülukteki durumlarına göre çeşitli derecelere ayrılır. İlk dereceyi mevlevilerin büyük çoğunluğunu temsil eden muhipler oluşturur. Seven kişi demek olan muhip, Mevlevi kurallarına göre sikke tekbirletip tarikata giren, ancak dervişliğe ikrar vermeyen mürittir. İkinci derecede, dede de denilen dervişler yer alır. Derviş ikrar verip tekke mutfağında (matbah) üç gün saka postunda oturan, kararından dönmezse arakıye ve hizmet tennesi giyinip çeşitli hizmetlerle bin bir gün halvet (çile) çıkaran, on sekiz gün süren hücre çilesini de tamamlayan Mevlevi'ye verilen addır. Şeyhler üçüncü dereceyi oluşturur. Şeyh, bir tekkeyi yönetmek, muhip ve dervişlerin yetiştirme yetkisine sahip olan Mevlevi'dir. Mevlevilikte son dereceyi halifeler meydana getirir. Halifeler, başkasına halifelik verme yetkisine (icazet) sahip şeyhlerdir.

Sultan Veled'ten sonra bütün Mevleviliği temsil eden Konya'daki merkez tekke şeyhliğinin babadan oğula ya da ailenin büyüğüne geçmesi gelenekleşti. Bu geleneğe bağlı

olarak şeyhlik makamına oturan kişiye Çelebi adı verildi ve zamanla merkez tekke şeyhliği Çelebilik makamı olarak anılmaya başladı.

Anadolu'nun pek çok yerinde Mevlana âşıkları Mevlevihanelerde toplanmaya başladılar. Oradan Arap Yarımadası'na, Asya ve Avrupa'ya yayıldılar. Artık padişahlar da, gedâlar da aynı posta baş kesmedeydiler. Sultan III. Selim, Sultan II. Mahmud gibi bir döneme damgasını vuran Osmanlı sultanları Mevlevihanelerde şeyhlerinin dizlerine baş koydular. Aşk, sınır tanımaksızın yüreklere ateşler yaktı.

1.2. Çorum Mevlavihane'sinin tarihçesi

Veled Çelebi'den sonra postnişin olan Ulu Arif Çelebi tarikatın genişlemesi için çok çaba göstermiş ve bu gaye ile ömrünün büyük bir kısmını seyahat ederek geçirmiştir³. Tarihi süreç içerisinde çok büyük bir gelişme gösteremeyen Çorum Mevlevihane'sinin kuruluşu bir hayli eskidir. Mevlevihane Ulu Arif Çelebi (ö.719/1329) ve Mevlana Celaledin-i Rumi'nin ikinci eşi Kira Hatun'dan kızı olan Melike Hatun (ö. 682/1283) tarafından yaptırılmıştır⁴.

Mevlevihane, ilk inşa edildiği dönemde semahane, türbe, çilehane, mescit, hücreler, selamlık, haremlik, mutfak ve kileri bünyesinde barındırmaktadır. Banileri tarafından Mevlevihane'ye Karahisardemirli ve Osmancık civarında araziler vakfedilmiştir. Bu araziler, kuruldukları dönemden itibaren vakıfların yüzyıllar boyunca ayakta kalmasını sağlayan önemli gelir kaynaklarıdır. Arif Çelebi ve Melike Hatun'un kurduğu vakfın da Çorum ve Osmancık civarında birçok köy, mezra ve çiftlikten geliri vardır, geniş bilgi için Çorum Şeri 'ye Sicil defterlerine bakılabilir.

Uzun süre faal olan mevlevihaneye ilgili en önemli yapısal değişiklik (1168/1755) yılında olmuştur. Zamanla kullanılmayacak hale gelen zaviyenin arsasına vakıf mütevellisi es-Seyyid el-Hac Efendinin kızları Şerife ve Fatıma Hatunlar tarafından bir medrese inşa ettirilmiştir. (Bkz. ÇŞS, defter no 3, sayfa no 8, hüküm no 17; ÇŞS, defter no 8, sayfa no 68, hüküm no 127, ÇŞS, defter no 10, sayfa no 45, hüküm no 55.). Günümüzde, bu medresenin yerinde Cumhuriyet Döneminin en eski eğitim kurumlarından biri olan Tanyeri İlköğretim Okulu bulunmaktadır.

Konyalı Mustafa Baba lakaplı Seyyid Mustafa Efendi, (1273/1856)'da zaviye arsası üzerine yaptırılan Fatma Hatun Medresesi'nin tekrar mevlevihaneye dönüştürülmesi yönünde girişimde bulunmuştur². Mustafa İzzet Dede'nin postnişin olduğu dönemde, Mevlevihane'nin medreseye ait arsa üzerine taşmasının dava konusu olmasından yola çıkılarak, bu talebin kabul görmediği ve ortaklaşa kullanım gibi bir karara varıldığı sonucu çıkarılabilir.

Mevleviler faaliyetlerine bu medresenin içinde devam etmişlerdir ve hatta yaklaşık bir asır sonra (1271/1855)' te vakıf mütevellisi olan Seyyid Ömer Feyzi Dede, medresenin imarı için vakıf gelirlerinden 1096 kuruş harcamıştır⁵. Tahir'ül Mevlevi'nin Üsküdar Mevlevihane'si son postnişini Ahmet Remzi Dede'ye yazdığı mektuplardan, Ömer Feyzi Dede döneminde Mevlevilerin Çorum'daki etkinliklerinin az olduğu anlaşılmaktadır⁶.

Tahir-ül Mevlevi, Ahmet İzzet Dede'ye gönderdiği 18 Eylül 1897 tarihli mektubunda, Muhammed İzzet Dede'nin Çorum'un harap haldeki dergahına şey tayin olduğunu söylemektedir⁶. Muhammed İzzet Dede, Çorum'a geldiğinde ilk olarak Mevlevihane'nin gelirlerini tespit ve yeni zaviyedar olması sebebiyle devir teslim işlemleriyle ilgilenmiş ve

sonraki dönemlerde vakfedilen arazilerle de gelirlerinin artmasını sağlamıştır. İzzet Dede'nin günlük 1 akçe ücretle (Bkz. Çorumlu, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 388, s. 425) Mevleviler, faaliyetlerine Ömer Feyzi Dede tarafından alınan harap haldeki iki oda ve türbeden oluşan zaviyede devam etmektedirler. Bu mekân, mütevellisi tarafından zaviye olarak Mevlevilere satılmış olduğu halde medrese ve zaviye mensupları arasındaki çekişmeler eksik olmamıştır. (Bkz. Çorumlu, , sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 388, s. 425-427).

Medresenin sınırlarını aşmamak şartıyla zaviyedeki faaliyetlerine izin verilen Mevleviler, söz konusu zaviyenin aslında medreseye ait olduğu yönünde, Şerife-i Fatma Hatun Medresesi Vakfının mütevellisi ve müderrisi Seyyid Mehmet Sadık b. İsmail döneminde dava edilmişlerdir. Mahkemede hak sahiplerinden izin alınmış olsa dahi bu yerin aslında medresenin dershanesi olduğu ve dolayısıyla artık zaviye olarak kullanılmasına imkan kalmadığı kararına varılmıştır⁸. Bunun üzerine, İzzet Dede, tarikatın faaliyetlerini yürütebilecekleri yeni bir yer arayışına girerek Azap Ahmet Mahallesi'nde bir "sahibu'l hayr" tarafından" yaptırılan ve Pamukçu Ömerzade Tekkesi diye bilinen metruk haldeki zaviyenin kendilerine verilmesini Evkaf nezareti'nden talep etmiştir. (Bkz. Çorumlu, sayı 51, 1 Ağustos 1944, belge no: 388, s. 426). Tezkire-i Makamat'ta, "sahibu'l hayr" diye anılan zat, eski Çorum müftülerinden Madanzade Hacı Mehmet Hilmi Efendidir. Muhammed İzzet Dede, söz konusu tekkenin tamiri için keşif çalışması yaparak, zaviyenin tahsisi ve tamirinden sonra ailesiyle birlikte buraya taşınmış ve Mevleviler faaliyetlerine binası bugüne kadar ulaşan bu mekanda devam etmişlerdir. Mevlevilerin bu zaviyeye taşındıktan sonra daha faal oldukları anlaşılmaktadır. Zaviyenin kuruluş gerekçelerine uygun olarak faaliyetlerini devam ettirebilmesi için gelirlerinin artması gerekmektedir. Bunun için İzzet Dede bu yönde bir hayli çaba sarfetmiştir. Ayrıca, zaviyenin imarı konusunda da çaba göstermiş ve bu konuda Sultan II: Abdülhamid'in desteğini kazanarak, 1896'da üç bab zaviye odası, semahane, avlu ve cümle kapısını tamir ettirmiştir. Bir diğer bakım ve onarım da 1898'de gerçekleştirilmiştir¹. Muhammed İzzet Dede'nin, 1914'de Şam'a giden Gönüllü Mevlevi Alayı'nda Çorum Potnişini olarak ismi yeralmaktadır. İzzet Dede'den sonra oğlu Hüsameddin deed Çorum Mevlevihanesi Postnişini olmuştur.

Hüsameddin Dede'nin postnişin olduğu dönem Osmanlı İmparatorluğu için zor yıllardır. Balkan Savaşının ardından Birinci Dünya Savaşına girilmiştir. Bu zorlu dönemde ordunun maneviyatını artırmak için tasavvuf erbabının da desteği istenmiştir. Konya Mevlana Dergahı postnişini Veled Çelebi'nin (Veled İzbudak) öncülüğünde Gönüllü Mevlevi Alayı oluşturulmuş ve Çorum Mevlevihane'si Postnişini Hüsameddin Dede bu alayda görev almıştır². 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra diğer Mevlevihanelerde olduğu gibi burada da hayatını sürdürebilmesi için postnişinin ikametine izin verilmiştir. Mevlevihane, Vakıflar Genel Müdürlüğünce mimari değeri olmadığı görüşüne istinaden eski eser olarak tescil edilememiştir. 1934 yılında çıkan Soyadı Kanunu'yla "Özlü" soyadını alan Hüsameddin Dede, 1938-40'lı yıllarda İstanbul'a taşınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü, vakıf mülkiyetinde görülen semahane ve türbe kısmını satışa çıkarmış ve Mustafa Burhanoğlu tarafından satın alınarak semahane kısmı havlu dokuma atölyesine dönüştürülmüştür. Çalışanların korkmaması için türbenin girişi örülerek, türbe görülmez ve girilemez hale getirilmiştir. Haremlik, selamlık ve avlu şahıs mülkiyetinde olup satışa çıkarılmıştır. Günümüzde, selamlık ve hâmuşan"cafe" olarak işletilmektedir.² Barihüda Tanrıkorur'un 7. Mevlâna Kongresinde sunduğu bildiri ve kişisel çabaları neticesinde Çorum Mevlevihâne'si yıkılmaktan kurtarılmış, semahane kısmı mescit olarak düzenlenmiştir.

1.3 1900'lü Yıllardan Günümüze Çorum'da Mevlevilik

Bu bölüm emekli öğretmen, araştırmacı-yazar Abdülkadir Ozulu ve ailesinin anıları ışığında, 1900'lü yılların başından itibaren günümüze kadar Çorum'da Mevlevilik ve sosyal hayata yansımaları anlatılacaktır.

Abdülkadir Ozulu, annesinin anılarında evlerine çok yakın olan Mevlevihane'nin ve sema eden dervişlerinin hep canlı olduğunu belirterek aile içi sohbetlerde mevlevihane ve sakinlerine dair konuşulanları aktardı. 1925'te tekke ve zaviyeler kapatılmadan önce tekkede düzenli olarak sema edildiğini ve mahalle halkının da bu ibadetleri seyrettiğini hatta mahallenin kadınların o dönemin postnişini olan Hüsameddin Dede'nin keman çalan oğlunun nağmelerini komşu bahçelerden hayranlıkla dinlediklerini ve bu zarif ruhlu ve yakışıklı Mevlevi dervişinin genç yaşta Hakk'a yürüyüşünü hüznle yad ettiklerini söyledi. Buradan, Mevlevilerin mahalle halkı ile sıcak bir ilişkilerinin olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, A. Ozulu babasının küçük yaşta hafız olduğundan, 9-10'lu yaşlarında yani 1904-1905 yıllarında o zamanın postnişini tarafından semahaneye davet edilerek müezzinlik yaptırıldığını ve aynı zamanda civardaki başka bir tarikatın şeyhi tarafından da cemaate imamlık yaptırıldığını anlattı. Bu hatıra, o zamanlarda tarikatların hem birbirleriyle hem de çevre halkı ile samimi bir ilişkileri olduğunu göstermektedir.

Ayrıca, Eşref Ertekin'in günlüklerinde okuduğuna göre son postnişin Hüsameddin Dede'nin 1925'ten sonra kütüphanede memur olarak çalıştığını ancak oradan kazandığı maaş ile geçimini sağlayamadığı için yetimler evinde de görev aldığını belirtti. Ayrıca, bunlara ek olarak Çorum Tahrir-i Arazi Komisyonu Başkanlığı yaptığını ve başarılı olduğu için daha sonra aynı görevi Konya'da da yerine getirdiğini aktardı.

Yine, 1930'lu yıllarda eski Halep Mevlevihane'si ve Üsküdar Mevlevihane'si Postnişini olan Ahmet Remzi Dede Sağlık Müdürü olan damadını ziyaret etmek üzere Çorum'a gelir. Kendisi 1925'ten sonra Üsküdar Selim Ağa Kütüphanesi'nde memurluğa getirilmiştir. Arapça ve Farsça 'ya ve bu dillerin edebiyatına hakimiyeti ile bilinir. Hüsameddin Dede de Çorum Kütüphanesi'nde memurdur ve Hüsameddin Dede'nin ricası üzerine Farsça bir fütüvvetnamenin Türkçe'ye çevrilmesine yardım eder. Gerek Ahmet Remzi Dede gerekse Hüsameddin Dede'nin tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra kütüphane memuru olarak çalışmalarını Mevlevilerin ilmi açıdan da yetkinliklerinin ve kitaplarla iç içe olmak istemelerinin bir göstergesi sayılabilir. Ayrıca, her iki postnişin de 1. Dünya Savaşı sırasında kurulan Mevlevi Alayı'nda görev alarak, coşkulu müzikleri ve yüksek maneviyatlarıyla askerlere destek olmuşlardır.

Sene 1950'li yılların sonlarına gelindiğinde A. Ozulu, artık Çorum İmam Hatip Lisesi'nin bir öğrencisidir. Zamanın lise müdürü "Mevlana ve Şems Buluşması" adlı bir oyun hazırlamaya karar verir.

Söz konusu olan Hz. Mevlana ve Hz. Şems olunca öğrencilerin temsil için sema öğrenmesini ister. A. Ozulu, bunun üzerine babasına danışınca babası ben sana öğretyim der ve A. Ozulu ve arkadaşları 15 dakika boyunca durmaksızın sema edecek kadar sema etmeyi öğrenirler. Buradan, 1900'lü yılların başlarında Çorum Mevlevihane'sinde sadece dervişlere değil, isteyen herkese sema öğretildiği anlaşılmaktadır. İki sene üst üste bu oyun Çorum İmam Hatip Lisesi'nde sergilenir. Mevlevilerin zikri olan semanın 1950'li yıllarının sonlarında Çorum İmam Hatip Lisesi'nde sergilenen bir oyunla Çorum halkı ile yeniden buluşması, musikişinas, ince ruhlu, hassas ve zarif Mevlevilerin zaviyelerinin bulunduğu mahallenin çocuklarından

biri olan A. Ozulu'nun babası ve bizim ulaşamadığımız başka gençlerle bir geleneği paylaşmalarının latif bir sonucudur.

SONUÇLAR

Mevleviler devlet kurumlarına olan saygılarıyla da bilinirler ve gizlilikten de hoşlanmazlar. Dolayısıyla tekke ve zaviyelerin kapatılmasından sonra Türkiye'deki faaliyetlerini durdurmuş ve merkezlerini Halep'e taşımışlardır. Toplumun daha çok eğitilmiş kesimine hitap eden bir tarikat olmaları nedeniyle bu tarikata intisap edenlerin sayısı diğerlerine oranla daha düşüktür. Çorum'daki zaviye de zaten küçük bir zaviyedir ve son postnişin Hüsameddin Dede'nin de Çorum'dan ayrılmasıyla buradaki görünür izleri yok olmuştur

Arif Nihat Asya 1964 yılında, Türk Yurdu Dergisinde yayımlanan bir makalesinde şöyle der: "El öpmek, kitap öpmek; giyecekleri, eşyayı, bir hediyeği öpmek; yer öpmek, kapı eşiğini öpmek, dokundukları her şeyi öpmek Mevlevilerden bazılarının ömrü, âdeta, eşyayı öpmekle geçerdi. Kendilerine hakkı, emeği geçen eşyaya teşekkür ederek, onları buse ile taltif eder, bir dereceye kadar ödeşirlerdi. Demek ki Mevleviler, her şeyi canlı ve duygulu bilirlerdi. Böylece dudaklara yalnız yeme, içme ve konuşma uzvu olmadıklarını hatırlatan sadece Mevlevilerdi. Onlar hassas ruhlu, yardımsever ve ilim sahibi kişilerdi.

Belki günümüzde Çorum'da bu geleneği doğrudan yaşayan kimse kalmadı ancak onların müziğe, sanata olan yakınlıkları Çorum'da faaliyeti süren pek çok koro ile yaşatılmaktadır. Bir zamanlar Mevleviler kurdukları aşevleri ve sundukları barınma imkanları ile hizmet ederken günümüzde bu faaliyetler sivil toplum örgütleri vasıtasıyla devam etmektedir. Mevlevilerin sanata ve bilime olan yakınlıkları her geçen gün gelişmekte ve büyümekte olan üniversitemiz ile temsil edilmektedir. İnsanların olduğu gibi şehirlerin de hafızası var ve o şehrin hafızasına işlenen güzellikler kendilerini farklı şekillerde göstermeye devam ediyorlar. Mevlevihane'nin semahane kısmının günümüzde mescit olarak kullanılan semahane kısmının asli kimliğine kavuşması sevinc vericidir. Öte yandan, mezarların bulunduğu hamuşanın ki Mevleviler hassas yapılarını yansıtır şekilde ölü demez suskunlar manasında hamuşan derlerdi, bir eğlence mekanı olarak kullanılması tarihin ve geleneğin tahribi açısından üzücüdür. Çorum ili kültürel varlıklarını korumamız ve ince bir geleneğin sürdürülebilmesi için İstanbul Yenikapı ve Galata Mevlevihaneleri örneklerinde olduğu gibi Çorum Mevlevihane'sinin içerisinde sema gösterisi de yapılabilen bir müze olarak düzenlenmesinin uygun olacağı görüşündeyim.

KAYNAKÇA

1. Tanrıkorur, B. (1994). Çorum Mevlevihanesi: Tarihin Tahribi, VII. Mevlana Kongresi 1993, 71-81.
2. Haksever, A.C. (2009). Çorum Tarihi ve Kültüründe Tasavvuf Geleneği, Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 15-39.
3. Gölpınarlı, A. (1953). Mevlana'dan sonra Mevlevilik, İnkılap ve aka Yay., 24-26.
4. Gündoğdu, A. (1989). Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyeye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280, M. 1852-1863), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, ÇŞS;,defter no 7, sayfa no 125, hüküm no 198, 46.
5. Tahir-ül Mevlevi (1995). Çilehane Mektupları, haz. Cemal Kurnaz-Gülgün Erişen, Akçağ Yay., 142-143.
6. Ali İzzet Efendi (1890), Tezkire-i Makamat, Şirketi Sahafiyeyi Osmaniye, 22-23.

TAHRİR DEFTERLERİNE GÖRE XVI. YÜZYILDA ÇORUM MEVLEVİHANESİNİN DURUMU

Hümeyra KARABIYIK¹

¹Yrd. Doç. Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü,
humeyra.hk@gmail.com

ÖZET

Mevlana Celâleddin Rûmî'nin (Ö.672/1273) vefatından sonra oğlu Sultan Veled (Ö.712-1312), babasının görüşlerini yaymak, mevcut vakfın gelirini artırmak, yeni vakıflar kurmak ve elden çıkanları geri alabilmek için büyük bir çaba göstermiştir. Bu amaçla Anadolu'ya hâkim olan Moğollar, siyasi iktidarın temsilcisi Selçuklu hanedanı mensupları ve Türkmen beyleri ile iyi ilişkiler kurmaya çalışmış ve başarılı olmuştur. Sultan Veled'den sonra oğlu Ulu Arif Çelebi gittiği hemen her yerde zaviye kurarak Mevleviliğin yayılmasına büyük katkı sağlamıştır. Anadolu'da Mevleviliğin kurulduğu kentlerden biri de Çorum'dur. Bugün Karakeçili mahallesinde bulunan Mevlevihanenin kesin olarak hangi tarihte kurulduğuna dair elimizde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bununla birlikte Çorum Mevlevihanesi ile ilgili muhtelif çalışmalar bulunmaktadır. Arşiv belgeleri ışığında hazırlanmış olan bu çalışmalarda yer almayan yeni bir kaynak tespit edilmiştir. Bu çalışmada Çorum Mevlevihanesi XVI. yüzyıl Tahrir Defterlerine göre değerlendirilmek suretiyle konuya küçük de olsa katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Mevlevilik, Mevlevihane

SITUATION OF ÇORUM MEVLEVİHANE IN 16TH CENTURY ACCORDING TO TAHRİR DEFTERS

ABSTRACT

After death of Mevlana Celâleddin Rûmî (D.672/1273), his son Sultan Veled (D. 712/1312) made an effort to promulgate his father's visions, prosper the existing waqfs, establish new waqfs, and take back the waqfs that had been out of father's power. For this purpose, Mongols who was dominating Anatolia tried to build good relationships with Seljuk dynasty and other Turkish Begs and they had been succeed. After Sultan Veled, his son Ulu Arif Çelebi made a significant contribution to promulgate Mevleviyeh by establishing numerous zawayahs where he is going. Çorum was one of these cities where Mevleviyeh was established in Anatolia. Today, Çorum Mevlevihane is located in Karakeçili neighbourhood. Unfortunately, there is no any record that shows the date of establishment of Çorum Mevlevihane. It is possible to say that there are some studies under the light of archival documents over Çorum Mevlevihane. However, some documents are identified that were not used previous studies. Aim of this paper is to contribute to history of mevlevihane by evaluating Çorum Mevlevihane in 16th century under the light of Tahrir Defters.

Key words: Çorum, Mawlawi Order, Mawlawikhana

GİRİŞ

Çorum Mevlevihanesi konusunda çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki VII. Milli Mevlana Kongresinde “Tarihin Tahrîbi: Çorum Mevlevihanesi” başlığıyla Sanat Tarihçisi Bârihüdâ Tanrıkorur tarafından ele alınmaktadır. Tanrıkorur bu çalışmada Mevlevihane ile ilgili en eski kaydın Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyûd-u Kadime kısmında yer alan 583 numaralı Rum Evkaf Defterinde olduğunu belirtmektedir. Ancak ilgili defterdeki konuyla ilgili bilgilere yer vermemektedir. (Tanrıkorur, 1993: 72)

Şerif Korkmaz, “Çorum’un İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapısı: Tanzimat - II. Meşrutiyet” başlıklı doktora tezinde özellikle Çorum Şeriye Sicilleri doğrultusunda XX. yüzyıla kadar Mevlevihane’nin durumunu ortaya koymakla birlikte XVI. yüzyıl tahrir ve evkaf defterlerinden yararlanmamıştır. (Korkmaz, 2002: 118-119)

Bir diğer çalışma Ahmet Cahit Haksever’in Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi’nin 19. sayısında yer alan “Çorum’da Mevlevilik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri” adlı makalesidir. Bu makalede Haksever, Mevleviliğin Çorum’daki etkilerine, Mevlevihane’nin tarihçesine ve XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Çorum Mevlevihane’sinde postnişinlik yapan Seyyid Mustafa Efendi, es-Seyyid Ömer Feyzi Efendi, Muhammed İzzet Dede ve Hüsameddin Dede hakkında bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada Çorum Mevlevihanesi ile ilgili XVI. yüzyıl kaynaklarına yer verilmemiştir. (Haksever, 2007: 143-164)

Araştırmacı-Yazar Kamil Şahin’in “Çorum Mevlevihanesi” başlığını taşıyan tebliği yine bu konuda yapılan çalışmalar arasında bulunmaktadır. Bu tebliğ X. Millî Mevlâna Kongresinde sunulmuştur. Şahin tebliğinde Demirli Karahisar, Osmancık ve Çorum Mevlevihaneleri üzerinde durmaktadır. Ayrıca Mevlana Celâleddin Rûmî’nin kızı Melike Hatun’a kısaca değinerek, Mevlevihane vakıfları, tamirâtı ve Çorum Mevlevihane Şeyhlerine değinmektedir. Mevlevihanenin XVI. yüzyıldaki durumu konusuna ise değinmemektedir. (Şahin, 2002: 97-103)

Çorum Mevlevihanesi ile ilgili kayıtların yer aldığı çalışmalar ise Abdullah Gündoğdu’nun “Çorum’un 2 Numaralı Şer’iye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (Hicrî 1268-1280, Miladî 1852-1863)”adlı yüksek lisans çalışmasıdır. (Gündoğdu, 1989: 46, 321, 322) Gündoğdu, Mevlevihanenin XIX. yüzyıldaki durumu hakkında bilgi vermektedir. Hülya Taş’ın “XVI. Yüzyılda Rum Eyaletinde Miri Toprakların Mülk ve Vakfa Dönüştürülmesi” başlıklı yüksek lisans bulunmaktadır. Bu çalışmada “Vakf-ı Mevlevihane, der Çorumlu. Haliyen der tasarruf-ı Ömer veled-i Şeyhi ve Hamdullah.. İbrahim Köy mezra nam-ı diğer Çayır” ve “Vakf-ı Zaviye-i Mevlevihane. Der nefsi-i Çorum” olarak iki yerde Çorum Mevlevihanesi ile ilgili kayda rastlanmaktadır. (Taş, : 182, 213)

Bizim çalışmamızda Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi’nde bulunan 1520 tarihli ve 444 numaralı Tapu Tahrir Defteri, 1576 tarihli, 583 numaralı Rum Vilâyeti Evkaf Defteri, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan H. 984 (M. 1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TT.d.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum adlı kitap kaynak olarak kullanılacak ve değerlendirilecektir. Bunlara ek olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 15028 numaralı Bozok Sancağı Evkaf Defterinde geçen Çorum Mevlevihane Vakfının gelir ve giderleri hakkında bilgi verilecektir.

1. 1520 TARİHLİ TAPU TAHRİR KAYDINA GÖRE ÇORUM MEVLEVİHANESİ

Çorum Mevlevihanesinin kuruluş tarihi ile ilgili olarak çeşitli çalışmalarda bilgilere yer verilmektedir. Bunlardan ilki Ahmet Cahit Haksever'in makalesidir. Haksever, Mevlevihanenin kuruluş tarihini Selçuklular dönemine kadar götürmektedir. Bununla birlikte Mevlevihanenin Ulu Arif Çelebi ve Mevlana Celâleddin Rûmî'nin ikinci eşi Kira Hatun'dan olma kızı Melike Hatun tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Konuyla ilgili olarak da Abdullah Gündoğdu'nun yüksek lisans tezine atıfta bulunmaktadır. İkinci çalışma Kamil Şahin'in tebliğidir. Şahin, Çorum Mevlevihanesinin, XIII. yüzyılın sonlarında Hicrî 680 / Miladî 1281 yılında kurulmuş olduğunu ve Mevlevihaneye ait vakfiyenin şahısların elinde kaybolduğunu ileri sürmektedir. Mevlevihane ile ilgili en eski kayıt olarak Şerif Korkmaz ve Barihüda Tanrıkorur 1576 yılını vermektedirler. Kaynak olarak da 583 numaralı Rum Evkâf defterini göstermektedirler.

Çorum Mevlevihanesi ile ilgili tespit edebildiğimiz en eski kayıt 1520 tarihli ve 444 numaralı Tapu Tahrir defteridir. Bu defterde yer alan kayıta “*Çiftlik Köyünün mezralarından mezra-yı İbrahim Köy nam-ı diğer çayır tâbi ' -i mezkûr malikâne vakf-ı Mevlevihane der-Çorumlu*” olarak geçmektedir. Bugün İbrahim Çayırı olarak geçen bölgenin XVI. yüzyılda köy olarak belirtilmesi ayrıca önemlidir. (TKGMA. TT.d. 444: 36) Nitekim XIX. yüzyıla ait evkaf defterinde Mevlevihane zaviyesi vakfının Malî 1 Mart 1283-28 Şubat 1283/ Miladî 13 Mart 1867- 11 Mart 1868 yılına ait muhasebe kaydında gelir ve giderler belirtilirken yine “İbrahim Çayırı” adı geçmektedir. (BOA. EV.d. 15028: 103)

2. 1576 TARİHLİ RUM VİLÂYETİ EVKAF DEFTERİ KAYDINA GÖRE ÇORUM MEVLEVİHANESİ

583 numaralı ve 1576 tarihli Rum Vilâyeti Evkaf Defterinde, Mevlevihanenin gelir kaynağı hakkında bilgi verilmektedir. Bu kayda göre Ahmet Hoca Mahallesindeki evler ile bahçe gelirinden belirlenen şekilde yıllık 85 akçe maaş verildiğinden bahsedilmekle birlikte, maaş verilen kişi tespit edilememektedir. Yine aynı kayıta Ebrem-i Küçük (Küçük Ebrem) Köyünün malikâne hissesi ve İbrahim Çayırı olarak bilinen yerden elde edilen 10 kile gılal yani tahılın Mevlevihane vakfının gelir kaynağını oluşturduğu yazılıdır. Bununla birlikte elde edilen gelirin bir miktarının Mevlevihanenin şeyhine, geriye kalan miktarın ise kutsal gecelerde ve bayram günlerinde yemek pişirilerek dağıtılacağından bahsedilmektedir. (TKGMA. Vilâyet-i Rum Evkaf Defteri 583: dijital çekim numarası 240)

3. 1576-1577 TARİHLİ DEFTER-İ MUFASSAL-I LİVÂ-İ ÇORUM KAYDINDA ÇORUM MEVLEVİHANESİ

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan H. 984 (M. 1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum başlıklı kitapta Mevlevihane kaydı “*Mezraa-i İbrahim Köyü nâm-ı diğer Çayır tabi'-im. Mâlikâne Vakf-ı Mevlevihâne der Çorumlu hâliya der tasarrufu-ı Ömer veled-i Şeyhi ve Hamdullah veled-i Ramazan ve Ramazan veled-i İhtiyar ve Durak veled-i Lütfullah ve Osman veled-i İdris ve Kaya veled-i Maksud ber müceb-i defter-i atik hâliya der dest-i mezkûrin*

Nurullah veled-i Ömer; Hamdullah veled-i Ramazan; Şaban veled-i Ramazan; Durak veled-i Lütfullah; Osman veled-i Üveys; Aliyar veled-i Kubad; Hamza veled-i Bayram; Muharrem veled-i Mürsel, 20 kilelik, ma 'a Hamza veled-i Ramazan; Mustafa veled-i Haydar;

Hasan veled-i Nebi; Ramazan veled-i Hamdullah; İsmail veled-i İbrahim” olarak geçmektedir. İbrahim Çayırı mezarası iki öküz tarafından sürülebilir ve yarım çiftten az bir topraktır. Burada 2 bab değıirmenden toplam 90 akçe gelir elde edilmekle birlikte bunun 45 akçesi Mevlevihaneye tahsis edilmektedir.(Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum I:72)

4. XIX. YÜZYIL BOZOK SANCAĞI EVKAF DEFTERİNE GÖRE ÇORUM MEVLEVİHANE VAKFININ GELİR VE GİDERLERİ

Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan 15028 numaralı Bozok Sancağı Evkaf Defterinde Çorum Mevlevihanesinin gelir ve giderleri verilmektedir. Mevlevihane vakfının mütevellisi Ömer Feyzi Efendi’dır. Malî 1 Mart 1283-28 Şubat 1283/ Miladî 13 Mart 1867-11 Mart 1868 süresi içinde vakfın gelirleri 1109 kuruştur. Gelir İbrahim Çayırı mezarası ve XVI. yüzyılda Ebrem-i Küçük Köyü olarak geçmekle birlikte buradaki kayıтта adı Ebrem Bucak olan köyün hasılatından sağlanmaktadır. Vakfın gideri de yine 1109 kuruş olup Ömer Feyzi Dedenin zaviyedarlık vazifesi içindir (BOA. EV.d. 15028: 103).

SONUÇ

Çorum Mevlevihanesi ile ilgili tespit edilebilen en eski kayıt 1520 tarihli Tapu Tahrir Defteridir. Bugün İbrahim Çayırı olarak geçen yer o tarihte köy olarak belirtilmekte olup malikâne hakkı Mevlevihaneye verilmektedir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde yer alan Rum Vilayeti Evkaf Defterinde Mevlevihanenin gelirinden bahsedilmekle birlikte Ebrem-i Küçük Köyünün malikâne hissesi ve İbrahim Çayırı olarak bilinen yerden elde edilen 10 kile tahılın Mevlevihane vakfının gelir kaynağını oluşturduğuna ayrıca değinilmektedir. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan Hicrî 984 / Miladî1576/1577 tarihli ve TKG.KK.TT.d.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum başlıklı kitapta da Mevlevihane kaydı bulunmakta olup üç defterin kaydında da Mevlevihane’nin hangi tarihte veya kimin zamanında kurulduğuna dair bilgi yer almamaktadır.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Fon Kodu: Ev. d., Gömlek No: 15028.

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi (TKGMA)

TT.d. (Tapu Tahrir Defteri) , Defter No: 444.

Vilâyet-i Rum Evkaf Defteri, Defter No: 583.

Yayımlanmış Eserler

Haksever, A.C. (2007). Çorum'da Mevlevilik: Tarihi Süreci ve Son Temsilcileri, Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, Yıl:8-Sayı:19:143-164.

H. 984 (M. 1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum I-II, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı Yayını, (2004).

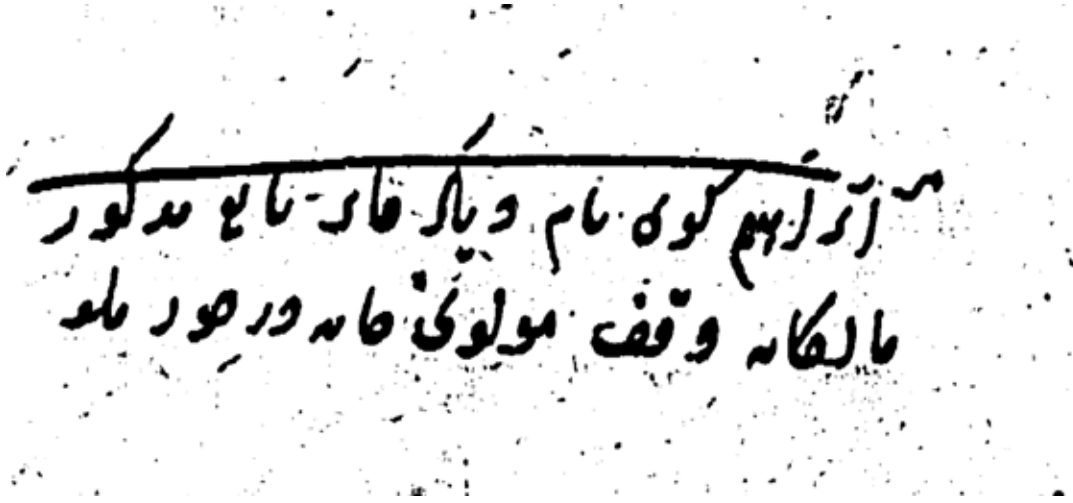
Gündoğdu, A. (1989). Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H.1268-1280 M.1852-1863), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Korkmaz, Ş. (2002). Çorum'un İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapısı (Tanzima-II. Meşrutiyet), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şahin, K. (2002). Çorum Mevlevihanesi, X. Millî Mevlâna Kongresi, Tebliğler-I. Ayrı Basım: 97-103.

Tanrıkorur, Ş.B. (1994). Tarihin Tahrîbi: Çorum Mevlevihanesi, 7. Millî Mevlana Kongresi (Tebliğler):71-88.

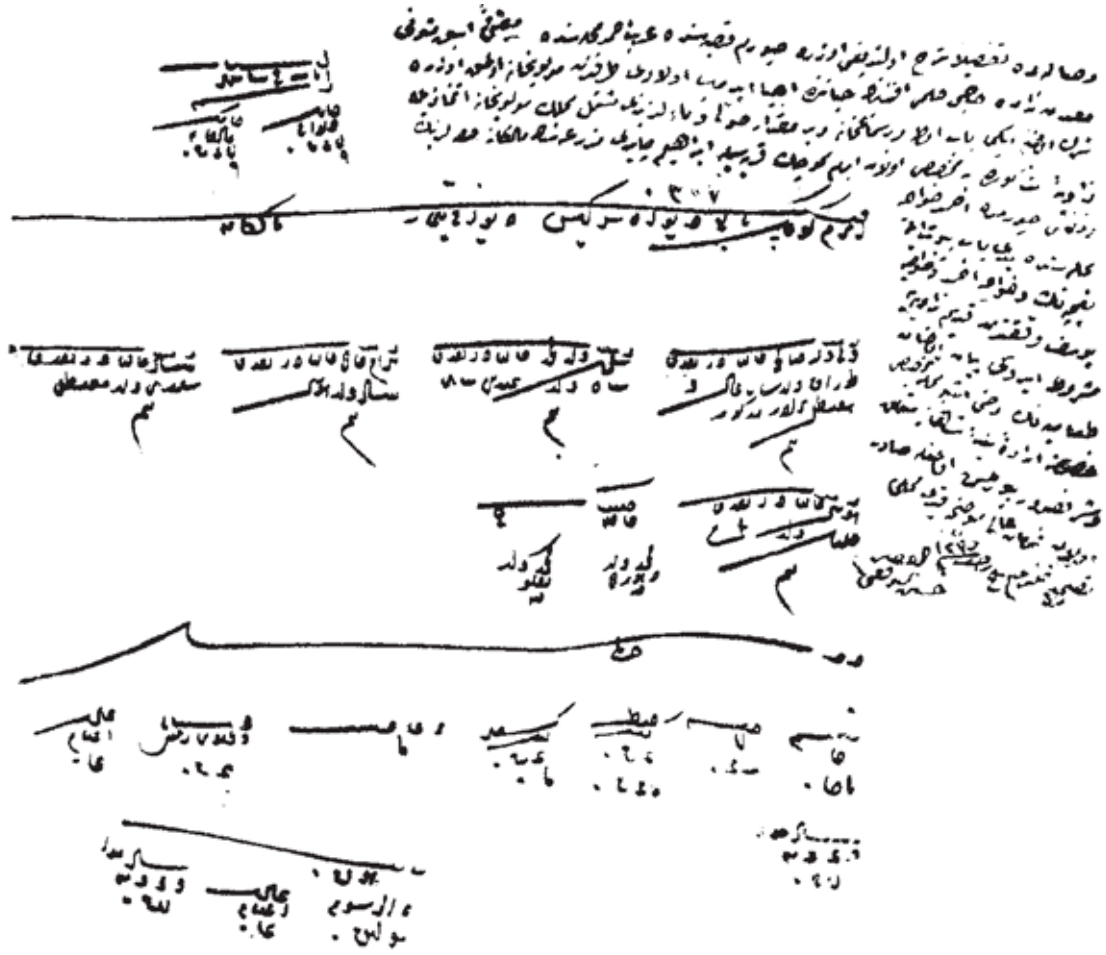
Taş, H. (1998). XVI. Yüzyılda Rum Eyaletinde Miri Toprakların Mülk ve Vakfa Dönüştürülmesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ek-1: 1520 Tarihli Çorum Mevlevihanesine Dair Kayıt (TKGMA. TT.d. 444:36)

Ek-2: 583 numaralı ve 1576 tarihli Rum Vilâyeti Evkaf Defteri (TKGMA. Evkâf-ı Rum: dijital çekim numarası 240)

Ek-3 : H. 984 (M. 1576/1577) tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Livâ-i Çorum II, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı Yayını, Ankara, 2004.

بازم غرضی	وز دانست	بازم غرضی	مصارف است
۶۰۰	ابراهیم جباری مزد عملی حاصلانند	۱۱۰۹	عمر غرضی ۱۱۰۹
۵۰۸	ابرم بوجا در قریب نزد عملی حاصلانند		
۱۱۰۸	زادیم ذالود و فیه		
۱۱۰۹			

Ek-4 : Bozok Sancağı Evkaf Defterinde Çorum Mevlevihanesi Vakfı Kaydı (BOA. EV.d. 15028: 103).

UNESCO DÜNYA MİRAS LİSTESİNE KABULÜNÜN 30. YILINDA BİR KENT İMGESİ OLARAK

HATTUŞA: HİTİT BAŞKENTİ

Altuğ ORTAKCI¹

¹Arş. Gör. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ÖZET

UNESCO'nun 1972 Dünya Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi'ne göre oluşturulan yönetilen Dünya Miras Listesi'nde Miras Alanı olarak ilan edilen 1031 miras yer almaktadır. Bunlardan 802'si kültürel, 197'si doğal ve 32'i karma (doğal ve kültürel) miraslardır. 2016 yılı itibariyle Türkiye'nin bu listede 13'ü kültürel, 2'si karma olmak üzere 15 mirası bulunmaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nde Çorum İli'ne bağlı Boğazkale İlçesi sınırları içerisinde bulunan Hattuşa, Dünya Kültürel Miras Listesine 1986 yılında, "Hattuşa: Hititlerin Başkenti" ismiyle kaydedilmiş ve Türkiye'nin sahip olduğu dördüncü kültürel miras alanı olmuştur. Bu çalışmada Hattuşa'nın bir kent imgesi olarak kullanımının sorgulanması ve özellikle kent imgesi olarak kültür ekonomisinde yerini alması düşüncesi bu çalışmanın ana eksenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: UNESCO Dünya Miras Listesi, Hattuşa, Kültürel Miras, Kent İmgesi.

GİRİŞ

Bu çalışma, UNESCO'nun, 16 Kasım 1972 tarihinde ortaya koyduğu Dünya Doğal ve Kültürel Mirasının Korunması Sözleşmesi ile 1986 yılında koruma altına alınan Boğazkale-Hattuşa Ören Yeri ya da UNESCO'daki adıyla Hititlerin Başkenti Hattuşa, Çorum için kültürel bir imge haline gelmiş midir? ve kültürel ekonomik bir alan olarak, Anadolu coğrafyasının somut kültürel hafızalarından biri olan, uygarlık mirasının yeniden ele alınıp Çorum için görünür kılınması için nasıl bir çaba gösterilebilir? Sorularından hareketle oluşturulmuştur. Dolayısıyla Konuya geçmeden önce UNESCO, miras sözleşmesi ile ilgili tarihsel süreçten, Hattuşa miras alanından biraz bahsetmek ve kavram çözümlemesi yapmak çalışmayı daha anlaşılır kılacaktır.

Şehirler; tarih boyunca farklı kültürlerin kaynaştığı organize edilmiş toplumsal yaşamın sanat, ticaret ve sanayi merkezleri gibi odak noktaları olma özelliğini taşımışlardır. Şehirler aynı zamanda içinde buldukları uygarlığın simgelerini de barındırırlar ve o uygarlıkla özdeşleşirler. Bu simgeler bazen şehrin kendisi olduğu gibi bazen de şehrin bünyesinde barındırdığı anıtlar o uygarlığın simgesi olma özelliği taşırlar (Çetintaş, 2014: 165).

Şehirlere kimlik kazandıran diğerlerinden farklı kılan unsurların başında o şehrin sahip olduğu kültürel hafızanın/mirasın bir göstergesi olan simgeler, semboller gelmektedir. Kültürel hafıza (cultural memory) kavramı, geçmişe dair paylaşılan anıların ne oranda

dolayımın, metinselleşme ve iletişim edimi olduğunu açığa çıkarır. Kültürel hafızayı oluşturan unsurlar gelenek ve iletişimden beslenilerek biçimlendirilmiş, törenselleştirilmiştir. Kültürel hafızanın oluşumunda önemli işlev gören araçlar: Anıtlar, heykeller, tarih kitapları, binalar cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat eserleri, siyasal hitabetler, anma günleri, anı kitapları, sancak ve bayraklar vs. Bu örnekler hafızaya malzeme taşırken, aynı zamanda o toplumun gündelik kültürünün de hammaddesini oluşturur (İnce, 2010: 15-16).

İmge, gerek dilsel gerekse sembolik ve anlambilim kapsama alanında yer alan önemli bir kavram olup, bir durumu veya nesneyi ifade etmek için kullanılan bir görsel karşılıktır. Bir kavramın, nesnenin veya bir durumun imgesel karşılığı o kavramın, nesnenin veya bir durumun ifade ettiği değer, sembolik anlamı ve vurgulamak istenen içeriği vermede kullanılır. İmge, sanal bir gerçekliğin nesnel hale dönüştürülmüş şeklidir. Çoğu zaman imge ile gerçek değer örtüşmekte ancak bazı durumlarda imge, ifade ettiği değer ile çatışmakta ve gerçekte gösterilen birbirinden farklı olabilmektedir. İmge kavramı, önceden bilinen bir objenin veya kavramın, o obje veya kavram olmadan zihinsel bir organizasyon sonucu, algılanmış olan ve akılda kalan görsel boyutunu teşkil etmektedir. İmge, temel olarak objelerin veya kavramların ifade edilmesinde kullanılan zihinsel bir soyutlama sürecidir. Bu zihinsel soyutlama sürecinin oluşumunda, bir bilişsel organizasyon yaşanmakta ve algı ile imgenin doğrudan bağlantısı, bu kavramın özünü teşkil etmektedir (Yıldız, 2006: 112).

UNESCO, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü, 4 Kasım 1946 tarihinde kurulan, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, 194 devletin üyesi olduğu, hükümetler arası bir kurumdur. UNESCO, yeryüzündeki eğitim, bilim ve kültür çalışmalarının insanlığın ortak çıkarlarına uygun şekilde yürütülmesi yönünde uzlaşma kararları almaya, bunları barış ve işbirliği çerçevesinde uygulamaya çalışan bir dünya kurumudur. UNESCO'nun kültürlerin korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması konusundaki yaklaşım ve yorumlarının en önemli göstergesi ve sonuçları, ikisi "somut" diğer ikisi de "somut olmayan" kültürün korunmasına yönelik olarak hazırlanmış olan dört sözleşme ve buna bağlı diğer uzlaşma, bildirme, konferans ve toplantılardan izlenebilir (Oğuz, 2009: 10-11). Bahsi geçen bu sözleşmeler; 16 Kasım 1972 tarihli, *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi*, 2 Kasım 2001 *Sualtı Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, 17 Ekim 2003 *Somut Olmayan Mirasın Korunması Sözleşmesi* ve 20 Ekim 2005 *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*'dir.

UNESCO'nun 1972'de kabul ettiği bu sözleşmeye Türkiye Devleti 16 Mart 1983 tarihinde taraf olmuştur. Hattuşa ören yeri ise, bu sözleşme kapsamında Türkiye tarafından "tüm insanlık adına" korunma sözü verilen; *Kapadokya ve Göreme Milli Parkı, Divriği Ulu Camii ve Darüşşifası ve İstanbul'daki Tarihi Yerler*'in ardından dördüncü miras alanı olarak 1986 yılında listeye dâhil edilmiştir. UNESCO tarafından İnsan tarihinin anlamını taşıyan ve temsil eden mimari topluluğun seçkin örneği olması nedeniyle Dünya Miras Alanı Seçilen Boğazköy-Hattuşa Örenyeri, "Dünya Kültür Miras Listesine" 176 sıra numarasıyla dâhil edilmiştir (Çorum, 2008: 27). Bugün itibariyle Türkiye bu sözleşme kapsamında; doğal, kültürel ve karma olmak üzere 15 miras alanını¹ UNESCO kapsamında koruma altına almıştır. Ayrıca yine bugün itibariyle UNESCO'nun Dünya Doğal ve Kültürel Geçici Listesinde Türkiye'den 60 miras alanı² yer almaktadır.

¹ Mirası alanlarının tam listesi http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/miras_listesi_tr.pdf adresinde yer almaktadır.

² Geçici miras alanları tam listesi http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somut_olmayan_km/gecici_liste.pdf adresinde yer almaktadır.

Ayrıca Dünya Kültür Mirasında önemli bir yere sahip olan Boğazköy-Hattuşa'da bulunmuş olan Hitit çivi yazılı tabletlerin 2001 yılında "Dünya Belleği" kaydına alınması ülkemiz kültür varlıklarının tanıtımı ve belgelenmesi açısından önemli bir adımı oluşturmuştur. Bugüne kadar bulunmuş olan 31.519 adet çivi yazılı tablet halen İstanbul Arkeoloji Müzeleri, Ankara Anadolu Medeniyetler Müzesi ile Çorum-Boğazköy müzelerinde korunmaktadır (Çorum, 2008: 27).

UNESCO'nun 1972 tarihli *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi*, "hiçbir ülke veya bölge ayrımı yapmaksızın, insanlığın bugüne kadar yaratmış olduğu uygarlıkların bir göstergesi olan tarihsel yapıların, sit alanlarının ve doğal zenginliklerin korunması amaçlanarak hazırlanmıştır (Oğuz, 2009: 10). Bu sözleşme ile *Kültürel Miras* olarak anılan yerler, Anıtlar: Tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değerdeki mimari eserler, heykel ve resim alanındaki şaheserler, arkeolojik nitelikte eleman veya yapılar, kitabeler, mağaralar ve eleman birleşimleri. Yapı toplulukları: Mimarileri, uyumlulukları veya arazi üzerindeki yerleri nedeniyle tarih, sanat veya bilim açısından istisnaî evrensel değere sahip ayrı veya birleşik yapı toplulukları. Sitler: Tarihsel, estetik, etnolojik veya antropolojik bakımlardan istisnaî evrensel değeri olan insan ürünü eserler veya doğa ve insanın ortak eserleri ve arkeolojik siteleri kapsayan alanlardır. *Doğal Miras* olarak anılan yerler ise; Estetik veya bilimsel açıdan istisnaî evrensel değeri olan, fiziksel ve biyolojik oluşumlardan veya bu tür oluşum topluluklarından müteşekkil doğal anıtlar. Bilim veya muhafaza açısından istisnaî evrensel değeri olan jeolojik ve fizyografik oluşumlar ve tükenme tehdidi altındaki hayvan ve bitki türlerinin yetiştiği kesinlikle belirlenmiş alanlar, Bilim, muhafaza veya doğal güzellik açısından istisnaî evrensel değeri olan doğal sitler veya kesinlikle belirlenmiş doğal alanlardır.³

Sözleşme metninin dördüncü maddesinde "koruma"nın nasıl gerçekleştirileceğine dair şu ifadeler yer almaktadır: *Bu Sözleşmeye taraf olan devletlerden her biri 1. ve 2. maddelerde sözü edilen ve topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasın saptanması, korunması, muhafazası, teşhiri ve gelecek kuşaklara iletilmesinin sağlanması görevinin öncelikle kendisine ait olduğunu kabul eder. Bunun için kaynaklarını sonuna kadar kullanarak ve uygun olduğunda özellikle mali, sanatsal, bilimsel ve teknik alanlarda her türlü uluslararası yardım ve işbirliği sağlayarak elinden geleni yapacaktır.*⁴

Sözleşmede yer alan koruma tanımının tam bir işlerlik gösterdiğini söylemek doğru değildir. Şöyle ki; 1972 sözleşmesi ile halkın kültür üretip tükettiği geleneksel mekânlar, tarihi alan, sit alanı, tarihi yapı gibi adlar altında koruma altına alındı. Koruma altına alınan bu alanlar, turizmin ilgi odağına yerleştirildi. Böylece restore edilen geleneksel kültür mekânları restorana dönüştürüldü. Bu sözleşme kapsamında kurulan Koruma Kurulları, kent plancıları, mimarlar ve yöneticilerden oluşurken, bir somut olmayan kültürel miras uzmanının bu kurullara dâhil olması fikri yıllarca akıllara gelmedi. Ne zaman ki, insansız ve kültürsüz olarak mekânın korunamayacağı anlaşıldı, 1972 Sözleşmesinin seçkinci yöneticileri, somut olmayan kültürel mirasın önemini, korumanın sürdürülebilir olması gereğini yani koruma süreç, amaç ve sonuçlarının halksız ve bağlamsız gerçekleşemeyeceğini gördü, o zaman yeni arayışlara gidildi (Oğuz, 2009: 95). Bu arayışlar kültürün sadece sonuçta ortaya çıkan, büyük ölçekte bir sit alanından küçük ölçekte bir bakır kazana kadar, bir alan ya da materyal değil başlı başına bir süreç olması gerektiği fikrinden hareketle ortaya çıkmıştır. İlk bakış açısı ile ürün ya da tarihsel mekân, her zaman için üretici, üretim ve üretim yerinin önüne geçmiştir. Böylelikle de koruma sadece ürün odaklı veya tarihsel mekân odaklı olmuştur. Tek taraflı

³ *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi madde 1 ve madde 2.*

⁴ *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi madde 4*

bakış açısı ile böyle bir koruma anlayışının da bugün de görüldüğü üzere eksik kaldığı bilinmektedir.

UNESCO Türkiye Milli Komisyonu tarafından 2009 yılında o tarihte listede yer alan 9 miras alanı ile ilgili “Koruma ve Yönetimde Güncel Durum” başlığı ile bir çalışma yürütülmüş, Türkiye’nin Dünya Miras Listesinde yer alan kültür ve tabiat varlıklarının bulunduğu yerlerde sistematik bir tarama yapmıştır. Bir yıl kadar süren bu tarama çerçevesinde “Dünya Miras Alanları”nda; yerel yöneticiler, ticaret erbabı, halk, yerli ve yabancı ziyaretçileri de içeren bir sosyal araştırma yapılmış ve bu çalışmada ülkemizdeki Dünya Miras Alanlarında Dünya Miras Merkezinin planlama ve yönetim açısından öngördüğü ölçütlerin ne boyutta yansıma bulduğuna ilişkin bir durum tespiti ortaya konulmuştur (UNESCO, 2009: 18).

Bu çalışmada Hattuşaş miras alanı ile ilgili olarak, alanın benimsenmesi ve Dünya Miras Alanı olduğunun bilinirliğinin artırılması açısından etkili olacağı düşünülen birkaç öneri sunulmuştur. Bunlar; Hattuşaş’ın Dünya Miras Alanı olduğunu vurgulayan bazı küçük objelerin (rozet, çanta, kalem vs.) yöre halkına ve öğrencilere dağıtılması, eğitim amaçlı faaliyet programlarının hazırlanması, Alan içerisinde ve Yazılıkaya’da üç dilde kısa bilgiler içeren bilgilendirme levhalarının yetersiz olduğu ve Dünya Miras Alanı logosunu taşımadığı, alana ilişkin özet bilgilerin verildiği bir bilgilendirme levhasının olmadığı şeklindedir (UNESCO, 2009: 67). Dikkat çekilen bu hususların bir kısmı projelendirilerek düzenlense de, Hattuşaş’ın miras listesine girişinden bu yana otuz yıl ve UNESCO Millî Komisyonu tarafından yapılan alan araştırması üzerinden ise bugün itibarıyla yedi yıl geçmesine rağmen görülüyor ki alanın miras listesine kaydedilmesi veya alan araştırmaları yapılarak güncel durumun sorgulanması “koruma” ve gelecek kuşaklara aktarma kaygısı, sadece konunun uzmanları ile sınırlı kalmıştır. Yapılan çalışmalar halkın bilinçlenmesi ve yöre halkının böyle bir mirasın varlığına dair herhangi bir belleğinin olmadığını göstermektedir.

1. HATTUŞA: HİTİTLERİN BAŞKENTİ

Mekânların özgün niteliklerini temsil eden tarihsel ve toplumsal değerler, kentin kendisini diğer kentlerden ayırt eden bir imaj oluşturması bakımından önem taşımaktadır. Böylece yerel tarih ve geleneksel kültür öğelerini barındıran eski kent merkezleri, turizm ve boş zaman faaliyetlerine yönelik mekânların üretilmesi, yeniden düzenlenmesi ya da dönüştürülmesiyle farklı bir çevre, yer ve gelenek havası yaratma zemini olmaktadır (Turhanoglu, 2014: 74).

Gerek yollar üzerindeki merkezi konumu gerekse her köşesindeki farklı coğrafi özellikleri ile Çorum her dönemde dikkat çeken bir kenttir. Ayrıca kargaşa dönemlerinde gördüğü tahribat, yıkımlar ve sürekli kontrol değişikliği antik dönem yapılarına zarar vermiş ve birçoğunun korunmamasına neden olmuştur. Ancak coğrafi yapısı ve orta Anadolu bölgesindeki yollar üzerindeki merkezi konumu Çorum’u her dönemde bir anıt kent haline getirmiştir (Çorum, 2008: 18).

Bu bakımdan Çorum’da bilinen 2 kentsel sit alanı, 73 arkeolojik sit alanı, 224 tespit edilen arkeolojik alan, 57 tarihi/dini yapı, 83 sivil mimarlık örneği, 51 tescilli han, hamam, çeşme gibi kültürel değer bulunmaktadır (İpek, 2014: 185).

Hattuşaş Dünya Miras Alanı, Boğazkale ilçe merkezi idari sınırları içindedir. Boğazkale yerleşim yerinin tarihçesi Hattuşaş’la başlamaktadır. Hattuşaş’da, Hititler, Frigler, Galatlar ve Roma/Bizanslılar yaşamıştır. Alanda 1071’den sonra Türk egemenliği başlamıştır.

Hattuşa'da ilk yerleşime dair izler MÖ. 6 binde Kalkolitik Çağ'a kadar gider. İlk tunç Çağı'nda da yerleşimin olduğu Hattuşa, Anadolu'nun MÖ. 2 binyılının başlarında sonra tarihsel dönemlere girilmesiyle beraber yazılı belgelere de geçmeye başlar. Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda bir Karum'un yani Asurlu tüccarların kurduğu bir ticaret kolonisinin bulunduğu kentin adı yazılı belgelerle bu dönemde Hattuş olarak kaydedilmiştir (UNESCO, 2009: 45).

Hitit Krallığı'nın siyasal başkenti Hattuşa, dinsel ve ekonomik yönleriyle çağının önemli merkezlerindendi. Hattuşa, aynı zamanda çağının, tarihinin ve kültürünün aydınlatılmasında çok önemli yeri olan binlerce çivi yazılı tabletin bulunduğu bir arşivler kentidir. Büyükkale'de ve Büyük Tapınak'ta yapılan kazılarda ele geçen ve sayıları otuz bini bulan çivi yazılı belgeler, Hitit tarihinin ve kültürünün yanı sıra çağdaş Anadolu ve Anadolu dışındaki kavimlerin tarihleri ve kültürlerinin aydınlatılmasında da başlıca kaynağı oluşturmaktadır. Bu tablet arşivleri UNESCO'nun Dünya Belleği Listesi'nde yer almaktadır (UNESCO, 2009: 48).

Hititlerin başkenti Hattuşa'nın bulunduğu Boğazkale, Çorum'a 83, Ankara'ya 209 kilometre mesafededir. Hattuşa'nın Anadolu Kültür tarihi içindeki konumu, başkent oluşundan dolayı İmparatorluğun gelişimi ve önemiyle paraleldir. Hattuşa, Hitit İmparatorluğu'nun hem idari başkenti, hem de ülkenin din merkeziydi. Hitit metinlerinde Hattuşa Ülkesinden *bin tanrılı ülke* olarak söz edilir.

Yüksek bir uygarlık düzeyine ulaşan Hititlerin, Ege'den Doğu Anadolu sınırlarına kadar yayılmış uygarlıkları, yazıları ve yargılama yöntemleri vardı. Onlar, uygarlık yaymada da başarı gösterdiler. Doğuda Suriye, batıda da Ege Denizi'ne kadar uzanan imparatorlukları sayesinde, o zamanlar iki ayrı dünya olan doğu ile batının tarihsel karşılaşmasını sağladılar. Gerileyen Doğu Mezopotamya uygarlığıyla, doğmakta olan Batı Ege uygarlığı arasında aracı olarak büyük bir rol oynadılar (Ohri, 2006: 31).

Hititler, ustaları Hattileri çok aşarak özgül bir uygarlık yarattılar. Yerli sanat olan Hatti sanatını, daha ileri bir düzeye göturdüler. Merkeziyetçi bir devlet kurunca, onu bir üslup birliğine de ulaştırdılar. Günümüzde Anadolu halkının yaşamında, düşünce ve inançlarında, giyim ve kuşamında o mirasın nice belirtileri var. Ünlü başkent Hattuşa'da yapılan kazılarda, sarayın arşivinde binlerce levha ele geçti. Çiviyazısı, kiremit gibi ince levhalara yazılırdı. Ele geçen levhalar arasından, dünyanın ilk destanıyla büyük Kral Hattusil'in vasiyetnamesi var (Ohri, 2006: 32-33).

2. KENTSEL BELLEK VE KENT İMGESİ OLARAK HATTUŞA

Tuba terim sözlüğüne göre *kent*; “sürekli toplumsal gelişme içinde olan; toplumun, yerleşme, barınma, gidişgeliş, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı; tarımsal etkinliklerin az olduğu; başta ticaret, sanayi, yönetim ve eğitim olmak üzere değişik işlevleri bir araya toplayan, nüfus yönünden yoğun olan büyük yerleşim merkezi” olarak tanımlanmaktadır. İmge ise, Duyu organlarıyla algılanmış olan bir şeyin, beyindeki soyut ya da düşünsel simgesi.

Kentsel imgesi ise “doğal, tarihi ve kültürel kent belleğinden beslenilerek tasarlanan yeni somut ya da soyut yaratmalar/görüntüler olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 2012: 123). Kentsel bellek kavramı, ilk etapta zihinde bir arşiv izlenimi vermektedir. Ancak bu arşiv depolarda saklanan yığınla materyal ve yazılı, görsel dokümandan fazlasıdır. Kent belleği ya da kentsel bellek ifadeleri bir yerleşim yerinin, bir yörenin geçmişten günümüze sahip olduğu

somut ve somut olmayan tüm kültürel birikimlerini/mirasını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlamıyla aslında ilk cümlede de ifade edildiği gibi kent belleği bir tür arşivdir. Ancak bu arşiv, yeterince görünür kılınmadığı veya değer verilmediği için yörenin halkı tarafından çoğu zaman fark edilmemektedir. Kentin fiziksel, sosyal, kültürel ve tarihsel değerlerinin kentlinin zihninde oluşturduğu izler kentsel belleği şekillendirir.

Bellek, kültürel bellek ve dolayısıyla imge araştırmalarının politik, sosyal, ekonomik, kültürel vb. çok yönlü işlevlere sahip olduğu bilinmektedir. İmge araştırmaları, kültürel belleğin oluşturulması, kültürel imgelerin yaratımı ve kültürel imgelerin gösterimi adlı üç aşamadan meydana gelmektedir. Kültürel belleğin oluşturulması, geçmiş ve bugüne ait her türlü görsel, yazılı, sözlü/işitsel, veri kaynağı taranmaktadır. “Anıt, yazıt, yapı, süsleme, mozaik, tuğra, para, çömlek, seramik, yazma, basma, harita, heykel, kabartma tablo, araç, alt, plan, çizim taslak mühür, karikatür, takı” ve benzeri temel tarama kaynakları olarak değerlendirilmektedir. Kültürel belleğin bulunduğu sit alanları, müzeler, camiler, türbeler, mezarlıklar, meydanlar, sokaklar, hamamlar, kervansaraylar, hanlar, çarşılar” vb. imge yaratıcılarının temel araştırma ortam ve kaynaklarından ilk akla gelenlerdir (Özdemir, 2012: 113-114).

Bellek, toplumsal ve bireysel niteliklere sahiptir. Toplumsal bellek, temelde o toplumun yaşantılarının ürünü olarak ortaya çıkar. Toplumsal bellekte, dolayısıyla kültürel bellekte asıl olan belleğin oluşturulması, korunması, geliştirilmesi, anımsanması, aktarılmasıdır. Sosyo-kültürel bellek doğal olarak toplumsal ve bireysel kimliğin de temelidir (Özdemir, 2012: 209).

Buranın (kent, yöre, ülke vb.) neyi/neleri meşhurdur? Sorusu, bir bakıma kentsel, yöresel ve ulusal imgeleri öğrenme, tanıma, deneyimleme ve bunu bir ya da birkaç kültürel unsurla anılaşırma ve gösterme isteğini ifade etmektedir. Yabancı/öteki/turist bu soruyu soruncaya kadar, ev sahipleri genelde bu konu üzerinde bilinçli ve ciddi bir şekilde durmuş ve düşünmüş değildir. İnsan ve toplum çok kere, yabancının kendinin tanıma arzusu karşısında, sahip olduklarının farkına varır. Deneyim avcıları olarak tanımlanan turistlerin merakı kültür turizminin olduğu kadar, kültürel bellek ve imge araştırmalarının da temelini meydana getirmektedir (Özdemir, 2012: 108-109)

Gelişmiş, kendini kültür ülkesi olarak kabul ettirmiş ülkeler, geçmiş kuşakların emek ve birikimlerinin harmanlanmasının toplumsal refah, barış, istikrar ve ilerlemenin ana gücü olduğunu tekrar tekrar kanıtıyor. Her ölçekte toplulukları birer “toplum” a ya da kimlikli toplum kesimlerine dönüştüren, işte bu savunu, sentez ve harmanlamadır. Toplumların sürekliliği, dayanışması, kader birliği, maddi ve manevi kültürel mirasları ile evrensel değerleri bütünleştiren, bu tür bir sahip çıkışla yakından ilgilidir (Silier, 2011: 9).

Kentsel, yöresel imgelerin önemli bir bölümünü zamanla belirginleştiren bu türden kültürel unsurlar oluşturmaktadır. Ülkelere, yörelere ve kentlere asıl rengini, kokusunu veren, dahası kimliğini ortaya koyan unsurlar, kültürel belleğe aittir (Özdemir, 2012: 114).

Uluslararası imge dünyasında, dahası piyasasında her miller kendine özgü değerleriyle, farklılık ve özgünlükleriyle yer almaktadır. Örneğin; Arjantin tangosuyla, Arnavut ciğer tavası ve böreğiyle, Avustralya Aborjinlerle, Avusturya Mozart, Schubert, Straus ve Haydn gibi bestecilerle, Bosna hersek Mostar Köprüsü ile, Brezilya Rio karnavalı ile, Hollanda lalesi, Finlandiya hamamı ve Laplar’ın kültürüyle, Hindistan Taç Mahal ile, İspanya boğa güreşleri ve Flamenko dansıyla tanınır. Ziyaretçiler de doğal olarak bunları görmek, tanımak ve deneyimlemek isterler. Turistik yayınlar ve tanıtım filmleri, en belirgin imgelerin vurgulanmasını sağlamak amacıyla hazırlanmaktadır. Bugün turist çeken ülkelerin,

aynı zamanda imge araştırmaları bakımından en gelişmiş ülkeler oldukları görülür. Kentlerin kamusal ve özel alanları, kültürel imgelerin temel gösterim alanlarıdır. Meydanlar, binalar, odalar, parklar, bahçeler, sokaklar, çeşmeler, köprüler, duvarlar, kente rengini veren kültürel imgelerle bezenmiştir (Özdemir, 2012: 119).

Kentlerin ana imgeleri, genelde kent içi mekânlarda, etkinliklerde, yayınlarda ve özellikle de şehirlerarası ulaşım firmalarının ad ve amblemlerinde, kısaca öteki ya da ötekilerle karşılaşılan her mekân ve ortamda yer almakta ve gösterilmektedir. Bu ana imgelerin yanında daha çok yemek, dans, müzik, el sanatları gibi kültürel alanlarda belirginleşen yan imgeler, daha özel mekân ve ortamlarda gösterilmekte ve paylaşılmaktadır (Özdemir, 2012: 119).

Çorum'da geçmişten günümüze binlerce yıllık bir tarihsel sürecin sonucunda bu coğrafyadan geçmiş ve yer tutmuş birbirinden farklı birçok uygarlığın izleri sürülebilir. Hatti, Hitit, Frig, Helenistik, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri ilk akla gelen yerleşik ve göçebe düzeyde bu yöreye katkı sağlamıştır. Çorum şehrinin bu açıdan bakıldığında kültür katmanlarından oluşan bir yapısının olduğu söylenebilir. Bizim bu çalışma çerçevesinde ele aldığımız Hitit uygarlığı Çorum için bir kentsel bellektir. Çorum'un hemen yanı başında bulunan bu uygarlığın somut arkeolojik kalıntıları ve sözlü verileri (yani çivi yazılı tabletleri) günümüze kadar ulaşmıştır. Bu tarihi mekân, 19. yy'ın ikinci çeyreğinde 1835 yılında keşfedilmiş ve arkeoloji literatürüne kazandırılmıştır. Bu alandaki arkeolojik çalışmalar 1906 yılından bugüne devam etmektedir. Yapılan çalışmalar neticesinde dil, edebiyat, el sanatları geleneği, mimari yapı ustalığı, ziraat gibi birçok alanda uzmanlaşmış bir uygarlığın izlerine rastlanmıştır. Bu unsurlar geçmişten günümüze Çorum'da canlı bir hayatın olduğunu göstermektedir. Konumuza geri dönecek olursak bahsi geçen bu buluntular, Çorum'un belleğini teşkil etmektedir denilebilir. Bugün gerçek bir sürdürülebilir kalkınmanın bir bileşeninin de "kültür" olduğu açıkça ortadadır. Yerel ulusal kültürel değerlerin evrensel taşınması ve böylelikle dünya kültürüne katkı sağlanması yeryüzünün neresinde olursa olsun "bir insanlık mirasının" gelecek kuşaklara aktarılması görevi ve sorumluluğu bu belleğin geleceğe taşınması gerektiği fikriyle birleşerek kentlerin belleklerini oluşturmaktadır.

Belli bir kültürel değeri yansıtan mekânlar, insanların hayatlarını zenginleştirmekte ve mekâna karşı derin bir bağlılık hissi uyandırmaktadırlar. Çünkü bu mekânlar, orada var olmuş kimliğin ve deneyimlerin birer kanıtıdır ve insanların yarattığı uygarlığın belleği, başka bir deyişle bilgi arşivleri olarak değer taşımaktadırlar. Tarihten izler taşıyan, kültürel bakımdan zengin bu yerler, bizlere geçmişte ve şu anda kim olduğumuzu anlatmaktadırlar (Burra Tüzüğü, ICOMOS, 1999'dan aktaran Elhan, 2009: 16).

Bu bakımından Hitit uygarlığının arkeolojik verileri, buluntuları, çivi yazılı tabletlerde ortaya çıkarılan kültürel özellikleri bugün için Çorum şehri için bulunmaz bir mirastır. Mirasın geleceğe aktarımı sadece müzeler aracılığı ile değil gündelik hayatın içinde işlerlik kazandırılarak yani uygulanabilir kılınarak da gerçekleştirilebilir. Bu nasıl yapılmalıdır? Sorusuna verilebilecek en iyi örnekler özellikle Avrupa şehirlerinin markalaşma süreçleri incelendiğinde açıkça görülecektir. Çok değil aydınlanma sonrası Avrupa'nın belli başlı tarihi kentleri ve başkentleri bugününün marka değeri haline getirilmiştir. Roma, Paris, Prag şehirlerinde bahsedilen markalaşmanın aslında tarihi ve kültürel kent hafızasının yeniden canlandırılmasıyla oluştuğunu görmek çok zor değildir. Tarihi, kültürel hatta sanayi hafızası ile yeniden canlanan ve markalaşan bu kentler günümüzde nüfusunun üstünde "deneyim avcısı" turisti çekebilmektedir. Dünyanın her yerinden bu şehirlere gelişlerde "deniz, kum ve güneş" turizminin ötesinde bir "kültürel deneyim" öznesi bulunduğu bilinmektedir. Bu kentlerin müzeleri, meydanları, sokakları bu hafızayı canlandırma noktasında çok iyi işlerin

başarıldığını ve kentin markalaşmasını sağladığını gelen ziyaretçilere göstermektedir. Üstelik deneyim avcısı turistin mevsimsel bir ziyaret takvimi de bulunmamaktadır. Yılın belli bir dönemine sıkışan “deniz, kum, güneş” ziyaretleri, kültürel hafızası ile ön plana çıkmış şehirlere göre artık daha geri planda kalmaktadır. Buradan anlıyoruz ki yüzyıllar boyunca oluşturulmuş birikimin neticesi olan “insanlık mirasının” turizmin öznesine yerleştirilmesi bu markalaşmayı sağlamış ülkenin turizm değerini ve gelirini bu şehirlere gelen turist sayısı ile arttırmaktadır.

Bugün Çorum merkez il sınırları içerisinde alanlarda meydanlarda parklarda görülen ve doğrudan Hitit dünya miras alanını anlatan heykeller, resimler veya hediyelik eşya dükkânlarında bu mirasın bir parçası olduğumuzu gösterecek bir materyale rastlamak oldukça güçtür. Bunların uzman kültürel imge tasarımcıları tarafından ele alınması ve üzerinde önemli durulması gerekmektedir.

Yukarıda örneklerini verdiğimiz ülkeler ve şehirler kendi şehirlerini bir marka değer haline getirme noktasında nasıl bir çaba içerisinde olduklarını görüyoruz. Üstelik ne böyle muazzam bir uygarlık mirasının yanı başındalar ne de coğrafyalarının kültür tarihi bunu ortaya çıkaracak kadar veri sağlamıyor.

Bu noktada Hitit uygarlığının Çorum için bir kültürel bellek olmasının yanında bir turizm geliri de olabileceği söylenebilir. Neticede mekânın kullanımda gösterilecek özen ile bilinçli, deneyim avcısı olarak tanımlanan ve kültür meraklısı turist şehre çekilebilir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalar olumlu ama yetersiz olarak değerlendirilebilir. Olumlu çalışmalara verilebilecek en iyi örnek Çorum kent merkezinde bulunan müzedir. Şehrin tarihi bir binasının restore edilmesinin neticesinde yeniden hizmete sunulan müzede, arkeolojik, kültürel bulgular modern bir müzecilik anlayışı ile sunulmaktadır. Hatti, Hitit, Frig, Helenistik ve Roma uygarlıklarının arkeolojik verilerinin sunulduğu müzede tarihsel kronoloji kimi zaman camekân arkasında kimi zaman canlandırma yapılarak ziyaretçilerine hizmet vermektedir. Ayrıca müzede açıklama metinlerinin yanında dijital ortamda da aynı anda bir arkeolojik verinin detaylı bilgisine ulaşılmaktadır. Bu yönleri ile Çorum müzesi, arkeolojik, kültürel hafızanın görülmesi ve kent belleğinin oluşturulması noktalarında ilham verici verilerini ziyaretçilerine sunmaktadır.

Müze dışında kamusal ve özel alanlarda Hitit ve Hitit uygarlığına ait ne gibi veriler vardır sorusuna verilebilecek cevap ise çok fazla değildir. Bununla birlikte “güneş kursu” olarak bilinen Hitit uygarlığı ve sanatının simgesi Çorum’da özellikle devlet kurumlarında logo olarak kullanılmaktadır. Çorum valiliği ve belediyesinin logoları güneş kursu ile zenginleştirilmiştir. Yine güneş kursu izinde Hitit yolu projesi ve Hitit Gastronomi yolu projeleri ile “Hitit” ismine görünürlük kazandırılmıştır.

Çorum’da kent merkezi esas alındığında Hitit ismi ile Hitit krallarının isimlerinin (Anitta, Labarna, Hattuşili, Pithana gibi) bazı ticaret faaliyetleri sunulan mekânlara isim olarak verildiği gözlenmektedir. Ancak bu isimler dışında örneğin bir otelde Hititlere ya da uygarlığın kültürel hafızasına dair kayda değer bir veri ya da bilginin sunulmadığı bilinmektedir. Sadece bu mekânların internet sayfalarında kullandıkları isimle ilgili olarak bir cümlelik bir bilgi notu⁵ bulunmaktadır.

Ulaşım sektöründe Hititler, Nebi Özdemir’in Kentlerin Gezgin imgeleri olarak nitelendirdiği ulaşım sektörünün bir özelliği de yörenin kültürel belleğinde yararlanmasıdır. Ulaşımın sosyo-kültürel yaşamı ve yapıyı dönüştüren bir alan olarak algılanması, pek yaygın

⁵ Örnek için bkz, <http://www.anittahotel.com/anitta-otel-hakkinda>.

olarak benimsenmemiştir. Özellikle kültür değişimleri ile folklor derlemeleri incelendiğinde, bu gerçeklik açıkça görülmektedir (Özdemir, 2012: 123). Tarihi miras, kentsel imge yaratımında, dolayısıyla da şehirlerarası otobüs firmalarının unvan ve sembolleri kapsamında değerlendirilmektedir. Diğer yandan otobüs firmalarının unvan ve sembol seçim çalışmaları, kentsel imgelerin oluşturulması, geliştirilmesi ve gösteri faaliyetleriyle bağlantılı olarak ele alınabilir. Bilinçli kentsel imge araştırma ve uygulama merkezlerinin, dolayısıyla da çalışmalarının henüz emekleme aşamasında olduğu Türkiye’de bu işletmelerin çabaları oldukça önemlidir (Özdemir, 2012: 133). Ulaşım sektöründe yıllarca Çorum’a hizmet vermiş Hattuşaş turizm gibi (ki firma amblemi de çift başlı kartal idi), bu firma bugün faaliyetlerine devam etmese aslında kent imgesi olarak okunabilecek düzeydeydi. Hem Hitit Somut Kültürel mirasının bir parçası olan “çift başlı kartal”ı logo olarak tercih etmiş hem de firma ismi olarak miras alanının ismini doğrudan kullanmıştı. Ulaşım sektöründe bugün yine “hitit” ismini taşıyan bölgesel çalışan bir firma daha vardır. Ancak Hattuşaş firması gibi ulusal düzeyde görünürlüğe pek bir faydasının olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

Hitit Tarihi mirası aynı konaklama sektöründe olduğu yiyecek sektöründe de Çorum’da sadece isim olarak varlığını sürdürmektedir. Hitit restoran ve Labarna Restoran isimleri bunlara örnek verilebilir.

Genel anlamda halkın sosyal, kültürel, siyasal, dini, ticari ve benzeri amaçlarla toplandığı açık alanları ifade eden meydanlar, içinde yer aldıkları kentlere, ülkelere ve toplumlara kimlik kazandıran, onları şekillendiren ve onlara ruh katan önemli mekânlardır (Pektaş, 2012: 291). Çorum’un meydan, alan veya parklarında ise Hititler ve uygarlığın izlerine pek rastlanıldığı söylenemez. Bu konuyla ilgili ise 2011 yılında “1. Ulusal Hattuşaş Taş Heykel Sempozyumu” ile bu etkinliğe katılan taş sanatçıları ve ressam, Hitit Kültürüne ait verilerin çağdaş bir yorumla sentezlenmiş ve eserler sergilenmiştir. Daha sonra bu çalışmanın çıktısı olan eserler kent merkezindeki bir parka yerleştirilmiştir. Bu eserlerin dışında Çorum’un görünür alanlarında Hititlerle ilgili imge ve tasarımlara pek rastlanılmamaktadır.

Diğer taraftan eğitim alanında da ilin sahip olduğu belki de en büyük değerlerden ve kazanımlarından biri olan üniversitenin ismi de “Hitit Üniversitesi” dir. Üniversite logosu da yine “Hitit Güneşi”nden yola çıkarılarak oluşturulmuş bir tasarıma sahiptir. Bu açıdan bakıldığında kentin diğer hiçbir alanında olmadığı kadar ulusal ve uluslararası düzeyde Hititlerin Çorum için kültürel bir imge haline gelmesinde Üniversitenin rolü üst düzeydedir. Üniversitede Hititler üzerine sosyal ve doğal bilimlerde yapılan bilimsel çalışmalar bunu savı destekler niteliktedir. Diğer taraftan Hititlere ait arkeolojik mirastan esinlenerek yapılan tapu belgesi bir hediyelik eşya haline dönüştürülmüştür. Ekteki fotoğrafta görüleceği üzere, Hitit üniversitesi çeşitli bilimsel etkinliklerin ardından katılımcılarına bir tasarım örneği olarak “Hitit Tapu belgesi” vermektedir. Bu geleneğin gelecekle buluşması ve Hititlerin görünülür kılınması noktasında önemli bir çalışmadır.

Hitit mirasının bir imge olarak kullanımı noktasında, Çorum merkezde her yıl düzenlenen ve adında “Hitit” ibaresi geçen bir de festival etkinliği bulunmaktadır. Hitit fuar ve festivali ismiyle 2016 yılı itibarıyla 36. düzenlenecek olan bu etkinliğin içeriğinde ise Hitit mirası ile ilgili deneyimlenecek bir faaliyet ya da imge tasarımı bulunmamaktadır. İsminin “Hitit” olması dışında bu festivalin genel görünüşü, her yıl popüler pop ve halk sanatçılarının etkinlik sürecinde akşamları sahne alması, Çorum’da faaliyet gösteren kuruyemiş dükkanlarının katılımıyla “en iyi leblebi yapımı” ile ilgili bir yarışma düzenlenmesi, fuar alanında ülkenin çeşitli yerlerinden gelen ve yıl boyu bu tür etkinliklere katılan “fuar gezicileri” olarak tanıtılabileceğimiz yöresel ürün pazarlayan birkaç firmanın stand açarak

ürünlerini pazarlaması ve etkinlik süresi boyunca bir eğlence parkının (lunapark) açılması şeklindedir. Bu görünümün doğal olarak ne Hitit mirası ile birleşen bir noktası ne de imge tasarımı oluşturacak bir zemin hazırlaması pek mümkün değildir. Bu faaliyetin Çorum için kısa süreli bir ekonomik eğlence pazarı olması dışında katkısı bulunmamaktadır. Anlaşılacağı üzere festivalin isminin Hitit olması dışında, festival mekânında ortak bir aidiyet çerçevesinde birleşme, Hitit mirası ile ilgili herhangi bir imgenin ya da unsurun varlığını görmek pek mümkün değildir. Bu bağlamda etkinliğin Hitit belleğinin korunması ve geliştirilmesi işlevine sahip olmadığı açıktır.

SONUÇ

Çorum'un kamusal ve özel alanlarında, meydan ve parklarında, binalarında Hitit mirasını yaşatacak imge tasarımı zayıf da olsa yer almaktadır. Ancak daha çok Osmanlı mirasının kentte benimsendiği ve bir imge tasarımı yapılırken bu mirasın verilerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda şehrin meydanında yer alan saat kulesi Çorumla ilgili yapılacak her türlü tasarımın bir parçası haline getirildiği gözlenmektedir. Sadece saat kulesi ve leblebi Çorumun imge tasarımı için yeterli değildir. Bu ilin merkezinde ve çevresinde yüzyılların getirdiği büyük bir miras alanı ve faydalanılabilecek zengin bir veri kaynağı bulunmaktadır. Yapılması gereken bunun fark edilmesi ve profesyonel imge tasarımı ile var olan kaynakların kullanılmasıdır.

Dünyadaki ilk yazılı barış antlaşması olan Kadeş antlaşmasının büyük ölçekte bir heykeli, Kayseri Kışıkapı meydanındaki Asur ticaret belgesi gibi, şehrin görünür bir meydanında ya da alanında sergilenebilir. Bu ne sağlar, aslında şehrin sadece Osmanlı mirası üzerine inşa edilen kültürel imgeleri daha derinde yer alan Hitit uygarlığı da dâhil edilir. Böylelikle Çorum'a gelen ama Hattuşa'dan haberi olmayan yerli veya yabancı turistlerin ilgisi çekilebilir ve Hattuşa bir ziyaret rotası haline getirilebilir. Diğer taraftan bir Hitit figürünün şehir meydanının görünür yerlerinde heykel ya da farklı sanat dallarıyla işlenmiş hali sergilenebilir. Bu haliyle Hitit kültürel mirası zihinlerde hem bellek nesnesi haline getirilip imgeleştirilir hem de deneyim avcısı turist için bir yön gösterici olabilir.

Bugün Çorum müzesinde bulunan birbirinden eşsiz birçok kültürel arkeolojik veri/buluntu vardır. Bu verilerin günümüz sanat anlayışıyla yeniden ele alınıp profesyonel tasarımcılar tarafından gerek takı tasarımı gibi günlük giyilebilir/takılabilir bir eşya haline getirebilir gerekse Çorum için hediyelik eşya tasarımında yol gösterici olabilir. Müze bahçesinde yer alan küçük hediyelik eşya dükkanı incelendiğinde orada bulunan parçaların kültürel imge yaratımı açısından değerli olduğu söylenebilir de şehre gelen öteki/turistin ulaşabileceği kent merkezindeki kimi hediyelik eşya satan yerlerde bunların görünürlüğünün ve satışının da olması gerekmektedir. Amaç burada kültürel alandan ekonomik gelir elde etmekten çok şehir için zihinlerde kültürel bellek oluşturmaktır. Çorum deyince akla ilk gelen leblebi hem yurtiçi hem de özellikle gurbetçi vatandaşlarımız sayesinde yurtdışı pazarında ufak da olsa bir görünürlük arz etmektedir. Ancak leblebi dışında Çorum deyince akla gelebilecek sayısız imge oluşturulup pazarlanabilir. Bunun kaynağı olarak da Hitit uygarlığın arkeolojik verileri özüne sağdık kalarak yeniden ele alınıp kültür ekonomisine dönüştürülebilir.

Örneğin son zamanlarda yaygın olarak bir şehrin hatırası olabilecek "magnet" adı verilen plastik, tahta, metal vb. hammadde üzerine işlenen hediyelik eşya turistler için farklı bir tarihi, turistik mekânı görmelerinin bir şahidi olarak satın alınmakta evlerinde uygun görülen bir alanda (Çoğu zaman buzdolabı, davlumbaz gibi) sergilenmektedir. Böylelikle o

mekânı görmeyen ya da haberi olmayan birisi için bu imgenin bir değeri olmaktadır. Günümüzün deneyim avcısı turisti sanal olarak araştırma yaparak bu imge ve bu imgenin bulunduğu mekân hakkında bilgi edinebilir ve bir sonraki seyahat rotasında burayı görmek isteyebilir. Bu örnek aslında kültürel ekonomik boyutuyla çok küçük ve gereksiz bir detay olarak algılsa da merak uyandırıcı olması bakımından değerlidir. Bu basit örnekte ele alınan nokta gibi birçok farklı kültürel değer turistik nesne haline getirilebilir.

KAYNAKÇA

ÇORUM (2008). *Kültür Envanteri*, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum.

ELHAN, Seda (2009). Kentsel Bellek Bağlamında Sanayi Mirasının Değerlendirilmesi: İstanbul Haliç Örneği, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

İPEK, Önder (2014). “Kültürel ve Tarihi Mirasın Çorum Turizmine Olan ve Olabilecek Pozitif Yansımaları”, *Hititlerin Başkentinde Kentsel Bellek ve Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, Çorum Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Çorum.

OĞUZ, Öcal (2009). *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Geleneksel Yayınları, Ankara.

OHRİ, İskender (2006). *Anadolu'nun Öyküsü*, Bilgi Yayınevi, Ankara.

ÖZDEMİR, Nebi (2012). *Kültür Ekonomisi ve Yönetimi Seçki*, Hacettepe Yayıncılık, Ankara.

SİLİER, Orhan (2011). Onlar Nasıl Başarıyor, Avrupa Kültürel Miras ve STK'lar, Avrupa Kültürel Miras Kuruluşları Federasyonu (Europa Nostra), İstanbul.

TURHANOĞLU, F. AFŞİN (2014). Kentsel Mekânın Üretim Sürecinde Tarihsel ve Kültürel Miras, *Folklor/Edebiyat*, Cilt: 20, Sayı: 78.

UNESCO (2009). *Türkiye'nin Dünya Miras Alanları Koruma ve Yönetimde Güncel Durum*, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara.

UNESCO (1972). *Dünya Kültürel ve Doğal Mirasının Korunması Sözleşmesi*
http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/somutkulturelmiras/somut_kulturel_miras.pdf

ÇETİNTAŞ, Vildan (2014). Kentleşmenin simgeleri Anıtlar, Uluslararası Cumhuriyet'ten Günümüze Şehir ve Şehircilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Selmat Matbaa, Ankara.

PEKTAŞ, Ethem Kadri (2012). Meydanların Kent Yaşamındaki Yeri ve Osmanlı'da Kent Meydanları , *Uluslararası Osmanlı Medeniyetinde Şehir Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, Ankara Okulu Bas., Ankara.

YILDIZ, Süleyman (2006). “Made in Germany” İmgesi”, *Bellek Mekan İmge Prof. Dr. Nilüfer Kuruyazıcı'ya Armağan Kitabı*, Multilingual Yayınları, İstanbul.

Fotoğraflar

1. Hitit Tapu Belgesi

2. Ayin Sürahisi

3. Hediyeelik Eşya Tasarımları

ÇORUM İL MERKEZİNDE GÖREV YAPAN DİN GÖREVLİLERİNİN MESLEKİ DOYUM DÜZEYLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Doç. Dr. Yakup ÇOŞTU¹

¹Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, yakupcostu@hitit.edu.tr

ÖZET

Meslek, insan hayatının en önemli boyutlarından birini oluşturmaktadır. İnsan, gününün önemli bir kısmını işte geçirmektedir. Bu bakımdan bireylerin meslekî tatmin düzeyi, hem işin hedefine ulaşması hem de hayattan zevk alması açısından önemlidir. Ülkemizde resmi meslek gruplarından birini oluşturan din görevliliği, maddi ve manevi boyutları bulunan bir meslek alanıdır. Bu çalışmada, Çorum İl Müftülüğü bünyesinde il merkezinde görev yapan din görevlilerinin meslekî doyum düzeyleri bazı değişkenlere göre incelenmiştir. Bu amaçla, hazırlanan kişisel bilgi anketi ile Meslekî Doyum Ölçeği, Çorum il merkezi ile merkez köy ve bucaklarda görev yapan din görevlileri üzerinde uygulanmıştır. Toplanan verilerin analizinde t-testi, varyans analizi ve Tukey HSD testleri kullanılmıştır. Araştırma sonucunda, görev alanı, görev yeri, maaş durumu, amir tutumu, meslektaşlarla ilişki değişkenlerine göre meslekî doyum puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilmiştir. Cinsiyet ve yaş göre ise, meslekî doyum puan ortalamalarında anlamlı bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Görevlisi, Meslekî Doyum, Çorum.

A RESEARCH ON THE OCCUPATIONAL SATISFACTION OF RELIGIOUS OFFICIALS IN ÇORUM CITY CENTRE

ABSTRACT

Occupation is one of the most important aspects of human life. People have spent a significant portion of the day in their job. The level of occupational satisfaction is important both to reach the goals of job and to take pleasure from the life. Religious official which is one of the legal occupational groups in Turkey has material and spiritual dimensions. In this paper, it will be focused on the levels of occupational satisfaction of religious officials who work for the Presidency of Religious Affairs according to some variables. For this purpose, a "Personal Information Questionnaire" and the "Scale of Occupational Satisfaction" were applied to religious officials who work in Çorum city centre and surrounding villages. For the analysis of the collected data, T-test, analysis of variance and Post Hoc Multiple Comparisons tests were used. It was found that occupational satisfaction mean scores significantly differed according to some variables; assigned position, the duty station, the salary situation, boss attitude, relationship with colleagues. It could not found that occupational satisfaction mean scores significantly differed according to gender and age variables.

Key Words: Religious Official, Occupational Satisfaction, Çorum.

GİRİŞ

Ülkemizde din hizmetleri ve dinî irşat görevini kamusal düzeyde Diyanet İşleri Başkanlığı yürütmektedir. Başkanlığın faaliyet alanı ve faaliyet yelpazesi oldukça geniştir. Bir yandan, başta Kur'an Kursları vasıtasıyla yaygın din eğitimi faaliyetleri yürütülmeye çalışılırken, diğer yandan, cami içi ve dışı din hizmetleri gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra, ailede din eğitimi faaliyetlerini desteklemek amacıyla, yetişkin bayanlara yönelik olarak devam ettirilen Kur'an Kursları ile il ve ilçe müftülükleri bünyesinde ailelerin dini konulardaki ihtiyaçlarına cevap vermek üzere Aile ve İrşat ve Rehberlik Büroları faaliyet göstermektedir. Söz konusu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi dolayısıyla toplumun dini konularda aydınlatılması görevi, ağırlıklı olarak din görevlilerinin sorumluluğunda bulunmaktadır.

Din görevlisi, din hizmeti faaliyetlerini yürüten müezzin-kayyım, imam-hatip, Kur'an Kursu öğreticisi, vaiz, vaize, müftü gibi unvanlara sahip Diyanet İşleri Başkanlığı personeline verilen bir isimlendirmedir. Din görevliliği bir başka tanımda, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından görevlendirilip, atama yoluyla il, ilçe ve köy camilerinde görev yapan imam-hatipler ve müezzinler şeklinde tanımlanmaktadır (Köylü, 1991).

Din görevlileri diğer meslek alanlarından farklı olarak, görevlerini yerine getirirken aynı zamanda yaptıkları işte Allah'a karşı manevî sorumluluk taşımaktadırlar (Buyrukçu, 1995). Ayrıca imam-hatip ve müezzin-kayyım olarak görev yapan din görevlileri, diğer devlet memurlarından farklı bir mesai düzeniyle çalışmaktadırlar. Onlar namaz vakitlerinin değişken yapısı içerisinde, günün beş vakti görev yerlerinde hazır bulunmaktadır.

Din görevlilerinin, 657 Sayılı Devlet Memurları Kanunu kapsamında devlet memuru statüsünde görev yapıyor olmaları, onlara birtakım avantajlar sağlamaktadır. Öncelikle, kaynaklara uygunluk, süreklilik, denetlenebilirlik ve kamu yararına uygunluk ilkelerine dayalı olarak gerçekleştirilecek hizmetlerin planlanması, organizasyonu ve yürütülmesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca din görevlileri devlet tarafından uygun görülen, aynı seviyedeki diğer kamu görevlileriyle aynı maaş ve özlük haklarına sahip olarak, hizmet verdiği insanlardan herhangi bir ücret talebinde bulunma ihtiyacı hissetmemektedir (Yazıcıoğlu, 2001). Diğer yandan din görevliliğinin resmi bir görev olmasının ortaya çıkardığı bazı kısıtlamaların varlığı da bir gerçektir. Özellikle devletin kontrolü; yapılan işi organize etmek yerine, yapılan işe yön verme olarak algılandığında, hizmet alan kişilerde tedirginlik ortaya çıkarabilmektedir.

Ücret, işin niteliği, bireyin çalışma koşulları, yönetim politikaları ve çalışma arkadaşları gibi boyutlarda değerlendirilen meslekî doyum, din görevlileri açısından, "görevlinin din hizmetleri alanında yaptığı işten istek ve ihtiyaçları bakımından hoşnut olması" (Kayıklık, 2008: 35) olarak tanımlanmaktadır. Bireyin mesleğine ilişkin geliştirdiği tutum, onun mesleğe karşı vaziyet alışını belirlemektedir. Din görevlilerinin meslekî tutumu, onun meslekle ilgili yaşantı, tecrübe ve deneyimleri sonucunda ortaya çıkan bir durumdur. Din görevlisinin mesleği ile ilgili geçirdiği yaşantılarla oluşan meslekî tutumunun duygusal, zihinsel ve davranışsal boyutları bulunur. Mesleği sevme ya da sevmeme gibi duygular, meslekî tutumunun duygusal boyutunu oluşturur. Meslekle ilgili düşünce ve bilgileri meslekî tutumun bilişsel (zihinsel) boyutunu meydana getirmektedir. Meslekî tutumun davranış boyutu ise, duygusal ve bilişsel boyutlarına uygun olarak yapılan meslekî faaliyetler ve işlerdir (Kaya, 1998; Kaya & Nazıroğlu, 2008).

Din görevlilerinin bu mesleği icra ederken karşılaştıkları çok çeşitli sıkıntıları olabilmektedir. Öncelikle işin kendi yapısından kaynaklanan olumsuzluklar din görevlileri için problem olabilmektedir. Diğer yandan muhatap olunan cemaatle kurulan ilişki biçimi de din görevlileri için problem oluşturabilmektedir. Din görevlilerinin iş doyumlarını etkileyen bu olumsuzluklar zaman zaman daha ileri bir problemin ortaya çıkmasına da neden olabilmektedir. Bu da din görevlilerinin farklı iş alanlarında ve kurumlarda kendi yaşam algı

ve biçimlerine uygun bir pozisyon oluştuğunda mesleği terk etmeleri durumudur (Buyrukçu, 1995).

Her meslekte olduğu gibi, din görevlileri de yapılacak işler bağlamında çeşitli kurum ve gruplarla ilişki halinde bulunmaktadır. Bunlar rol göndericiler, beklentileri olanlar, ilgili kişiler veya gruplar olarak tanımlanmaktadır. Din görevlileri başta, bağlı buldukları organizasyon olarak, Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilişkilidirler. Hizmet verdikleri kitle olarak cemaat ve görev bölgesinde yaşayan insanlarla ilişki halindedirler (Çekin, 2005). Ayrıca, kendisini gözlemleyen ülke kamuoyu da din görevlilerinin ilişki halinde buldukları diğer bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Din görevlilerinin meslekteki hareket alanları, refleksleri, başarıları, başarısızlıkları ve mesleğe dair kanaatleri; yaptıkları işin yanı sıra ilişki halinde buldukları çevrelerle kurdukları ilişkinin niteliğine göre de anlam kazanabilmektedir.

Din görevlilerinin meslekî doyumunu etkileyen temel etkenler genel olarak şu başlıklar altında değerlendirilir: özlük hakları ve maaş problemi, mesken ve barınma problemi, itibar problemi, izin kullanma, tatil ve çalışma saatleri problemi, yönetim problemleri, meslekî problemler ve muhatapların durumlarıyla ilgili problemler (Mersin, 2007).

Din görevlilerinde meslekî doyum olgusu, bağlı buldukları Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurumsal beklentileri, hizmet verdikleri cemaatin din hizmeti eksenli bireysel toplumsal beklentileri ve din görevlisinin hayata, mesleğe ve dine yüklediği anlamın bütününden hareketle ortaya çıkan bir durumdur. Din görevlisi, bu farklı unsurlar arasında uyumlu bir ilişki oluşturabilirse, meslekî doyumun üst düzeyde gerçekleşmesi mümkün iken, aksi durumda mesleğe dair olumsuz kanaatlerin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

İlgili literatürde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarında çalışan din görevlileri üzerine çeşitli boyutları ihtiva eden çalışmaların¹ yapıldığı görülmektedir. Bu çalışma ise, Çorum İl Müftülüğü örnekleminde hareketle, il merkezi ve merkeze bağlı köylerde görev yapan din görevlilerinin meslekî doyum düzeylerini tespit etmeyi ve bazı değişkenlere göre incelenmeyi hedeflemektedir.²

BULGULAR ve YORUM

Yapılan araştırmada, Çorum il merkezi ve merkeze bağlı köylerde görev yapan din görevlilerinin cinsiyet, yaş, görev alanı ve göre yeri gibi bir takım demografik değişkenler ile meslekî doyum düzeyleri arasındaki ilişki araştırılmış ve aşağıda sırasıyla incelenmiştir.

Tablo 1: Cinsiyet-Meslekî Doyum İlişkisi

Cinsiyet	N	X	S	sd	t	p
Kadın	35	83.26	14.10	212	1,76	0,07
Erkek	179	78.95	12.99			

Cinsiyete göre, örnekleme alınan din görevlilerinin meslekî doyum puan ortalamalarının incelendiği Tablo 1'de, meslekî doyum puan ortalamaları açısından, kadın din

¹ İlgili literatüre bakıldığında, ülkemizin çeşitli şehir, ilçe, kasaba ve köylerinde görev yapan imam-hatiplerin, Kur'an Kursu öğreticilerinin ve müezzin-kayımların sorunları ve beklentileri (Yıldız, 1999), meslekî doyum düzeyleri (Mersin, 2007; Kayıklık, 2008), meslekî tutum ve meslekî motivasyon düzeyleri (Kaya & Nazıroğlu, 2008), meslekî tükenmişlik düzeyleri (Kayıklık, 2007; Cengil, 2010), meslekî yeterlik düzeyleri (Turan, 2013; Kaya & Küçük, 2015; Topuz, 2015) üzerine çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Yapılan bu çalışmalar, her bir örneklemin kendi özgüllüğü içerisinde Türkiye'de yürütülen din görevliliği mesleğine ilişkin çeşitli bulguları ihtiva etmektedir.

² Bu çalışmada kullanılan veriler, tarafımızdan daha önce yayımlanan makaleye dayanmaktadır (bkz. Çoştu, 2013).

görevlileri (83.26) ile erkek din görevlileri (78.95) arasında kısmi bir farklılık olmakla birlikte, bu farklılık istatistiksel olarak ($p=0,07$, $p>0,05$) anlamlı bulunamamıştır. Buna göre cinsiyete göre, kadın din görevlileri ile erkek din görevlilerinin meslekî doyum düzeylerinin yaklaşık aynı düzeyde olduğu söylenebilir.

Farklı örneklem grupları üzerinde yapılan benzer çalışmalarda ise şu sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir. Mersin'in yaptığı araştırmada, kadın din görevlilerinin meslekî doyum puanlarının, erkek din görevlilerinin doyum puanlarından daha yüksek çıktığını tespit etmiş ve bunun sebebini, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde çalışan kadın görevlilerin erkeklere nazaran daha rahat bir çalışma ortamında (çoğunlukla il veya ilçe merkezlerinde görev yapmaları gibi) olmalarına bağlamıştır (Mersin, 2007: 92). Kayıklık'ta yaptığı çalışmasında benzer sonuçlara ulaşmıştır. (2008: 38).

Tablo 2: Yaş-Meslekî Doyum İlişkisi

Yaş	N	X	S	sd	F	p	Grp. Ar. Fark
18-30 arası	50	80.22	12.907	2/210	1.35	0,26	--
31-50 arası	153	79.34	13.105				--
51 ve üstü	10	86.20	7.885				--

Yaş bağımsız değişkenine göre ankete katılan bireylerin meslekî doyumları arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığını anlamak için varyans analizi (ANOVA) yapılmış ve gruplar arasında farklılık olup olmadığı da 'Tukey HSD Procedure' isimli 'multiple range' testiyle sınanmıştır. Yapılan varyans analizi sonucunda, yaş faktörünün meslekî doyum üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı ($p=0,26$, $p>0,05$) saptanmıştır. Bununla birlikte, yaşlarını '51 yaş ve üstü' olarak ifade eden din görevlilerinin meslekî doyum puan ortalamalarının (86.20), yaşlarını '31-50 yaş' (79,34) ile '18-30 yaş' (80,22) olarak ifade edenlere göre kısmen yüksek çıktığı saptanmıştır.

Literatürde, din görevlileri üzerine gerçekleştirilen kimi araştırmalarda, yaşın artmasına paralel olarak meslekî doyumda (Mersin, 2007) ve meslekî memnuniyette (Yıldız, 1999) yükselme olduğu saptanırken, kimi çalışmalarda ise, yaş faktörünün din görevlilerinin mesleki tutum ve motivasyon düzeyleri (Kaya & Nazıroğlu, 2008) ve meslekî tükenmişlik düzeyleri (Cengil, 2010) arasında önemli bir farklılaşmaya neden olmadığı saptanmıştır.

Din konusunda toplumu aydınlatmak üzere kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı merkez, taşra ve yurt dışı kuruluşları olarak teşkilatlanmıştır. Bu kuruluşlarda görev yapanlar arasında, Başkanlığın Görev ve Çalışma Yönergesi'nce görev tanımlamaları yapılan Kur'an Kursu öğreticisi (Madde 106), imam-hatip (madde 107), ile müezzin-kayyım (Madde 108) yer almaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, 2002). Özünde din hizmetini barındıran bu farklı görev alanlarının çalışma şartlarının getirdiği bir takım farklılaşmaların meslekî doyum üzerinde etkili olması beklenir.

Tablo 3: Görev Alanı-Meslekî Doyum İlişkisi

Meslek Dalı	N	X	S	sd	F	p	Grp. Ar. Fark.
Kur'an Kursu Öğreticisi	37	83.65	13.819	2/211	3,23	0,04	--
İmam-Hatip	152	78.21	13.184				--
Müezzin-Kayyım	25	82.52	11.435				--

Tablo 3'da Çorum il müftülüğüne bağlı olarak il merkezi ve merkez köylerde görev yapan din görevlilerinin, görev alanlarına göre meslekî doyum düzeylerinde herhangi bir farklılaşmanın olup olmadığı araştırılmış ve yapılan varyans analizi (ANOVA) sonucuna

göre, meslek dalı olarak imam-hatip (78,1), müezzin kayyım (82,52) ve Kur'an Kursu öğreticisi (83.65) olarak belirtenlerin meslekî doyumlarının pozitif yönde yükseldiği tespit edilmiştir. Belirtilen görev alanları arasında ($p=0,04$, $p<0.05$) bir farklılık olmakla birlikte bu farklılık istatistiksel olarak Tukey HSD testi tarafından anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4: Görev Yeri-Meslekî Doyum İlişkisi

Görev Yeri	N	X	S	sd	t	p
İl Merkezi	97	82.24	12.818	212	2,63	0,00
Merkez Köy	117	77.51	13.266			

Tablo 4'de, ankete katılan bireylerin, görev yerini il merkezi olarak belirtenlerin meslekî doyumlarının, merkez köy olarak belirtenlere oranla daha yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre, din görevlilerinin görev yaptıkları yere göre meslekî doyum düzeylerinin yüksek düzeyde anlamlı ($p=0,00$, $p<0.01$) bir şekilde farklılaştığı rapor edilebilir.

Tablo 3'da, görev alanını imam-hatip olarak belirtenlerin meslekî doyum düzeylerinin, Kur'an Kursu öğreticisi ile müezzin-kayyım olarak belirtenlere oranla daha düşük çıktığı görülmektedir. Tablo 4'de ise, görev yerini merkez köy olarak belirtenlerin meslekî tatminlerinin, il merkezinde görev yapan din görevlilerinden daha düşük çıktığı görülmektedir. Bu sonuçlar, literatürde yer alan bazı araştırma sonuçlarıyla paralellik arz etmektedir.

Örneğin, Mersin çalışmasında, din görevlilerinin sahip oldukları görev unvanı ile görev yaptıkları yerin meslekî doyumları üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşırken (2007: 98, 102), Yıldız da, yaptığı çalışmada, din görevlilerinin görev alanlarının ya da sahip oldukları unvanların mesleki tatmin üzerinde etkili olduğu bulgusuna ulaşmıştır. (1999: 184).

Örneklemin görev alanı ile görev yerinin meslekî doyumla ilişkisinde istatistiksel olarak tespit edilen farklılaşmanın nedenini araştırdığımızda, örneklemini oluşturan Kur'an Kursu öğreticilerinin % 83,8'inin, müezzin-kayyım'ların tamamının il merkezinde görev yaptıkları tespit edilmiştir. Buna karşın imam-hatip'lerin ise % 73'ünün merkez köylerde, % 27'sinin ise il merkezinde görev yaptığı görülmüştür. Buna göre, imam-hatip'lerin yaklaşık 3/2'sinin il merkezine bağlı köylerde görev yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun, imam-hatip'lerin meslekî doyum puan ortalamalarının düşük çıkmasında önemli bir etken olduğu söylenebilir. Köy ve şehir ortamlarının sosyal, kültürel ve eğitsel alanlardaki imkan ve farklılıkları, buralarda görev yapan kişilerin iş memnuniyetleri üzerinde önemli bir rol oynamaktadır. Nitekim yapılan görüşmelerde, köylerde görev yapan imam-hatipler çeşitli nedenlerle (sağlık, çocukların eğitimi, sosyal ve kültüre imkanlar, vb.) şehir merkezlerine nail yapmak istediklerini ifade etmişlerdir. Bazı imam-hatipler ise, köylerde görev yapmaktan artık sıkıldıklarını, eğer şehir merkezine nakillerinin gerçekleşmemesi durumunda farklı iş alanlarında ve kurumlarda uygun bir pozisyona geçmeyi düşündüklerini ifade etmişlerdir.

Bildirinin bu kısmında, örneklemini oluşturan din görevlilerinin maaş durumu, amir tutumu, meslektaşlarla ilişkiler gibi değişkenlere göre meslekî doyum düzeyleri incelenmiş ve ulaşılan bulgular tablolar halinde sunulmuştur.

Tablo 5: Maaş- Meslekî Doyum İlişkisi

Aldığım Maaş, yaptığım göreve karşılık adil ve yeterlidir	N	X	S	sd	F	p	Grp. Ar. Fark*
Katılmıyorum	43	73.67	15.751	2/210	5.75	0.00	a
Kararsızım	9	79.33	8.718				ab
Katılıyorum	161	81.24	12.343				b

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0.01$)

Kişinin iş hoşnutluğunun göstergelerinden birisi de, yaptığı iş karşılığı aldığı ücretten memnun olma durumudur. Örneklemeye alınan din görevlilerinin, “Aldığım maaş, yaptığım göreve karşılık adil ve yeterlidir” sorusuna verdikleri cevapların, meslekî doyumları üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olup olmadığı araştırılmıştır. Tablo 5’deki istatistiksel verilere göre, alınan maaşın yeterli olduğunu belirtenlerin meslekî doyumlarının (81.24), yetersiz olarak belirtenlere (73.67) oranla daha yüksek çıktığı görülmektedir. Nitekim yapılan ikili karşılaştırma testi de, gruplar arası farklılığı istatistiksel olarak tespit etmiştir. Buna göre, din görevlilerinin yaptıkları iş karşılığı aldıkları maaşla ilgili memnuniyet düzeylerine göre meslekî doyum puanlarının önemli ($p=0,00$, $p < 0.01$) bir şekilde farklılaştığı rapor edilebilir.

Çalışanın yaptığı işten elde ettiği gelirden hoşnutluğu ya da hoşnutsuzluğu, iş doyumunu açısından önemlidir. Nitekim benzer çalışmalarda da, gelirden memnuniyetin meslekî doyumunu yükselttiğine ilişkin bulgulara ulaşıldığı görülmektedir (Yıldız, 1999: 185; Mersin, 2007: 103-104).

Tablo 6: Amir Tutumu-Meslekî Doyum İlişkisi

Amirlerin görevlilere karşı tutumları adil ve saygılıdır	N	X	S	sd	F	p	Grp. Ar. Fark*
Katılmıyorum	104	76.11	13.623	2/211	10.35	0.00	a
Kararsızım	48	79.96	13.178				ab
Katılıyorum	62	85.37	10.523				b

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0.01$)

Tablo 6’da ankete katılan din görevlilerinin amirlerinin kendilerine yönelik tutumları ile meslekî doyum ilişkisi araştırılmış, amirlerinin tutumlarını olumlu olarak belirtenlerin meslekî doyum puanları (85.37), olumsuz olarak belirtenlere (76.11) oranla daha yüksek düzeyde çıktığı tespit edilmiştir. Yapılan Tukey HSD testinde de, gruplar arası farklılaşmanın yüksek düzeyde anlamlı olduğuna ulaşılmıştır. Buna göre, Çorum İl Müftülüğü bünyesinde amir pozisyonunda (müftü, müftü yardımcısı, şube müdürü vb.) görev yapan idari personelin, din görevlilerine yönelik olumlu tutum ve davranışlarının, anılan din görevlilerinin meslekî doyum düzeyleri üzerinde pozitif yönde bir etkisinin olduğu anlaşılmaktadır.

Örneklemin görev alanına göre, amir tutumlarını değerlendirmeye ilişkin bulgular üzerinde gerçekleştirilen çapraz istatistiksel işlemde, sırasıyla imam-hatip’lerin (152 denekten 74’ü), Kur’an Kursu öğrencilerinin (37 denekten 18’i) (bu grubun çoğunluğunu -% 95’ini-kadın din görevlileri oluşturmaktadır) ve müezzin-kayyım’ların (25 denekten 12’si) amirlerinin kendilerine karşı adil ve saygılı olmadıklarını belirttikleri sonucuna ulaşılmıştır.

Bu sonuçlarda göstermektedir ki, örnekleme alınan din görevlilerinin yarıya yakını, amirlerin kendilerine yönelik tutumlarına karşı bir hoşnutsuzluk içerisindeyler. Hiç kuşkusuz çalışma ortamının özellikleri yanında, amirlerin çalışanlara yönelik tutum ve davranışları iş tatmininde önemli bir etkidir. Üstlerin görevliler arasına adil olması, onlara karşı saygılı davranması, çalışmalarında onları teşvik edici ve destekleyici bir tavır içinde olması, iş memnuniyetinde önemli bir rol oynamaktadır.

Nitekim Mersin (2007: 115-117)'de, bizim bulgularımıza benzer bir biçimde, amirlerin adil ve saygılı olmasının, çalışanları işleri hususunda desteklemesinin, başarılı olmaları durumunda takdir etmesinin din görevlilerinin meslekî doyumları üzerinde etkili olduğu sonucunu tespit etmiştir.

Tablo 7: Meslektaşlarla İlişkiler- Meslekî Doyum İlişkisi

Meslektaşlarının ilişkilerinden memnununum	N	X	S	sd	F	p	Grp. Ar. Fark*
Katılmıyorum	66	75.32	15.491	2/211	8.06	0.00	a
Kararsızım	36	77.33	11.258				ab
Katılıyorum	112	82.96	11.501				b

*Farklı harfler gruplar arası önemli farklılığı göstermektedir. ($p < 0.01$)

Kişinin meslektaşlarıyla ilişkisi ve iletişim biçimi, iş tatmini ve memnuniyeti üzerine etkili olan faktörler arasında yer almaktadır. Din görevlilerinin meslektaşlarıyla ilişki biçiminden memnuniyet duyma ile meslekî doyum ilişkisinin araştırıldığı Tablo 7'deki verilere göre, "Meslektaşlarının ilişkilerinden memnununum" sorusuna "Katılıyorum" cevabının verenlerin meslekî doyum puanları (82.96), "Katılmıyorum" şeklinde verenlere (75.32) oranla daha yüksek çıktığı görülmektedir. Nitekim bu farklılaşma Tukey HSD testi tarafından da desteklenmektedir. Buna göre, çalışanların iş arkadaşlarıyla olan ilişki biçimlerinin, yapılan işin memnuniyeti ve iş doyumunu üzerinde önemli bir etkisinin olduğu söylenebilir. Benzer çalışmalarda, bu bulguları desteklemektedir (Mersin, 2007: 114)

Din görevlilerinin görev alanına göre, meslektaşlarıyla ilişkilerini değerlendirmeye ilişkin bulgular üzerinde gerçekleştirilen çapraz istatistiksel işlemde sırasıyla, çoğunluğu (% 95'i) kadınlardan oluşan Kur'an Kursu öğreticilerinin, imam-hatip'lerin ve müezzin-kayyum'ların meslektaşlarıyla ilişkilerinden memnun olduklarını ifade ettikleri tespit edilmiştir. Bayan din görevlilerinin, erkek din görevlilerine oranla birbirleriyle görece daha yoğun bir ilişki içerisinde buldukları ve bu durumun da meslekî tatminlerini olumlu yönde etkilediği anlaşılmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Diyanet İşleri Başkanlığı, çatışmadan uzak, karşılıklı hoşgörü ve uzlaşmaya dayalı bir din hizmeti faaliyeti yürütmektedir. Anayasal bir kurum olması nedeniyle yürütülen din hizmetleri, kaynaklara uygunluk, süreklilik, denetlenebilirlik ve kamu yararına uygunluk ilkelerine dayalı olarak gerçekleştirilmektedir. Başkanlığın toplumu din konusunda aydınlatma görevi, ağırlıklı olarak din görevlilerinin sorumluluğunda ifa edilmektedir. Bu nedenle, din görevlilerinin mesleğe yönelik tutumları, yapılan işin hedeflenen amacına ulaşmasında önem arz etmektedir.

Yapılan çalışmada, Çorum il merkezi ve merkez köylerde görev yapan din görevlilerinin meslekî doyum düzeyleri iki temel kategori içerisinde (demografik değişkenler

ve meslekle ilgili algılamalar) deskriptif olarak ele alınmış elde edilen bulgular ışığında şu sonuçlara ulaşılmıştır;

Örneklemin meslekî doyum puan ortalaması $X= 82,50$, standart sapması ise $S= 13,24$ 'dür. Meslekî Doyum Ölçeğinden elde edilen en yüksek puan 100 ve en düşük puan 34'dür. Ölçeğin en yüksek ve en düşük puanlar göz önüne alındığında, örnekleme oluşturan din görevlilerinin meslekî doyumlarının yüksek seviyede olduğu anlaşılmaktadır.

Görev alanı, görev yeri, maaş durumu, amir tutumu, meslektaşlarla ilişki değişkenlerine göre din görevlilerinin meslekî doyum puan ortalamalarının anlamlı bir şekilde farklılaştığı tespit edilirken, cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre ise bir farklılaşma tespit edilememiştir.

Bu sonuçlara göre şu hususlar ifade edilebilir:

Örneklemin görev alanına göre, imam-hatiplerin meslekî tatminleri, Kur'an Kursu öğreticileri ile müezzin-kayyımlar oranla daha düşük çıkmıştır. Bu farklılaşmada, görev yerinin önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Köy ve şehir ortamının sosyal, kültürel imkan ve farklılıkları, buralarda görev yapanların iş tatminlerinde önemli bir rol oynamaktadır.

Din görevlilerinin yaptıkları iş karşılığı aldıkları maaşla ilgili memnuniyetleri ile meslekî tatminleri arasında bir paralellik olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen gelirden hoşnut olanların meslekî doyum puanları yüksek, hoşnut olmayanların ise düşük çıkmıştır.

Çorum İl Müftülüğü bünyesinde, müftü, müftü yardımcısı, şube müdürü vb. gibi amir pozisyonunda görev yapan kişilerin, din görevlilerine yönelik olumlu tutum ve davranışlarının, onların meslekî tatminlerini pozitif yönde etkilediği, olumsuz tutum ve davranışların ise negatif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Din görevlilerinin meslektaşlarıyla olan ilişki biçimlerinin, yapılan işten memnuniyette ve iş doyumunda önemli etkisinin bulunduğu anlaşılmıştır.

Sonuç olarak, maddi ve manevî boyutları bulunan din görevliliği mesleğinin en iyi bir şekilde ifa edilebilmesi için bu meslekte görev alan kişilerin mesleklerine dair beklenti ve mesleğe dair yaşadıkları problemlerin tespit edilmesi büyük önem taşımaktadır. Yapılacak tespitlerden sonra çözüm üretmeye yönelik çabalar, hem din görevlilerinin bireysel manada mutlu olmaları, hem de yaptıkları meslekten azami ölçüde verim sağlamak bakımından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- BUYRUKÇU, Ramazan. (1995). *Din Görevlisinin Mesleğini Temsil Gücü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: Ankara.
- CENGİL, Muammer. (2010). “Din Görevlilerinin ve Kur’an Kursu Öğreticilerinin Tükenmişlik Düzeyleri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 10, sayı: 1, ss.79-101.
- ÇEKİN, Ahmet (2005). “Meslekî ve Sosyal Boyutlarıyla Yurtdışı Din Görevliliği”, *III. Din Şûrâsı Tebliğ ve Müzakereleri (20-24 Eylül 2004/Ankara)*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, ss. 214-232.
- ÇOŞTU, Y. (2013). “Din Görevlilerinde Mesleki Doyum (Çorum Örneği)”. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, ss.1-18.
- Diyanet İşleri Başkanlığı Görev ve Çalışma Yönergesi, (2002).
http://www.diyaret.gov.tr/foyyolant/5_yonergeler/10.pdf (Erişim tarihi: 25.05.2013)
- KAYA, M. & KÜÇÜK N. (2015). “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri: Safranbolu’da Görev Yapan Din Görevlileri Üzerine Bir Araştırma”, *Karabük Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel Sayı:1, ss. 1-18.
- KAYA, Mevlüt ve NAZIROĞLU, Bayramali. (2008). “Din Görevlilerinin Meslekî Tutum ve Motivasyon Düzeylerini Etkileyen Bazı Faktörler” *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 26-27, ss. 25-53.
- KAYA, Mevlüt. (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt Yayınları: Samsun.
- KAYIKLIK, Hasan. (2007). “Din Görevlilerinde Tükenmişlik”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 2, ss. 1-19.
- KAYIKLIK, Hasan. (2008). “Din Görevlilerinde Yaşamdan Memnuniyet ve Meslekî Doyum –Adana Örneği”, *I. Din Hizmetleri Sempozyumu (3-4 Kasım 2007)*, Cilt: 1, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara, ss. 34-46.
- KÖYLÜ, Mustafa. (1991), “Din Görevlilerinin Meslekî Problemleri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, ss. 181-212.
- MERSİN, Yunus (2007). *Din Görevlilerinde Mesleki Doyum*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya.
- TURAN, İbrahim. (2013). “Din Görevlilerinin Mesleki Yeterlilikleri”, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, ss.47-73.
- TOPUZ, İlhan. (2015). “Cami Din Görevlilerinin Yeterliliklerinin Manevi Danışmanlık Açısından Değerlendirilmesi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2/35, ss.27-56.
- YAZICIOĞLU, M. Sait. (2001). “Diyanet’in Bugünü ve Geleceği”, *İslamiyat*, Cilt: IV, sayı: 1, ss. 117-124.
- YILDIZ, M. Cengiz. (1999). *Din Görevlilerinin Sorunları ve Beklentileri Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma: Elazığ Uygulaması*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.

YEREL DEMOKRASİNİN GELİŞİMİNDE KENT KONSEYLERİNİN ROLÜ: ÇORUM ÖRNEĞİ

Halil İbrahim AŞGIN¹

¹Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu
hibrahimasgin@hitit.edu.tr

Özet

5393 sayılı Belediye Kanununun 76. maddesinde ifadesini bulduğu üzere kent konseyleri; kent vizyonunun ve hemşehricilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışmaktadırlar. Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasi partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyleri; belediyelerce, yerel demokrasi platformları olarak değerlendirilmelidirler. Kent konseyleri; yeni kurulmalarına ve birçok yerde önemlerinin henüz yeterince idrak edilmemiş olmalarına rağmen, demokratik katılım için imkân tanıyan yapılarıyla kent hayatında daha görünür ve etkin olma yolunda hızla ilerlemektedirler.

Bu bildiri öncelikle; demokrasi, yerel demokrasi, katılım ve yerel yönetim gibi kavramlar çerçevesinde belediyelerimizin durumu genel olarak tartışılacak sonrasında ise kent konseylerinin yerel demokrasi platformları olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği üzerinde durulacaktır. Nihayet yerel demokrasinin gelişiminde Çorum Belediyesi Kent Konseyi ve Konsey bünyesinde kurulan meclislerin ve çalışma gruplarının oluşum süreçleri ve faaliyetleri üzerinde inceleme ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yerel Yönetimler, Belediye, Yerel Demokrasi, Katılım, Yerel Yönetişim, Kent Konseyi

THE ROLE OF CITY COUNCILS IN THE DEVELOPMENT OF LOCAL DEMOCRACY: ÇORUM EXAMPLE

Abstract

City Councils, as introduced in the article No. 76 of the Municipal Code numbered 5393, are established in order to facilitate the development of urban vision and citizenship awareness, to protect the rights and legal benefits of the city, for sustainable development, for arousal of sensitivity for environment issues, for social cooperation and solidarity, transparency, to investigate and to render account and participation and local administration principles. City Councils which are formed through cooperation of the representatives of the occupational institutions which are qualified as public administrations, labour unions, notary public offices, universities (if available), the related non-governmental organizations, political parties, public institution and organizations, headmen of the quarters and the other similar participants should be considered as local democracy platforms by the municipalities. Although the city councils are established rather recently and that their importance has not been fully realized yet, they rapidly tend to move forward to become more prominent, significant and efficient organs in the urban life with their layout which enable democratic participation.

In this statement, the conditions of our municipality with respect to such concepts including democracy, local democracy, participation and local governance shall be discussed and the issue of whether or not the city councils may be evaluated as local democracy platforms shall be considered. Finally, assessments and evaluations shall be presented about the processes and activities of the assemblies and work groups which are established within the body City Council.

Key Words: Local Administrations, Municipality, Local Democracy, Participation, Local Governance, City Council.

1. GİRİŞ

Modern devlet aygıtı gibi olmasa dahi bilinen ilk çağlardan itibaren insanlar çeşitli idari sistemler ve örgütlenmeler kurmuşlar ve bunları yönetmişlerdir. Yönetim insanların birlikte yaşamalarının doğal bir sonucu ve sosyal bir ihtiyaç olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanların bu ihtiyacı karşılamak üzere oluşturdukları belli başlı sosyal ve siyasi kurumlar tarih boyunca; aileden başlayarak, aşiret, kabile, boy, site, krallık, imparatorluk ve ulus devlet gibi biçimler almışlardır. İnsanlar arasındaki sosyo-ekonomik, idari ve siyasi ilişkiler ve bu ilişkilerin organizasyonu; sosyal, idari ve siyasi bir düzen ve yapıyı zorunlu kılmıştır ki, bu yapının merkezinde şüphesiz devlet yer almaktadır (Eryılmaz, 2006: 1).

Devletin belli başlı üç fonksiyonu, bu fonksiyonları yerine getirmek için üç yetkisi ve bu yetkileri kullanan üç organı vardır. Üç fonksiyon yasama, yürütme ve yargı fonksiyonlarıdır. Bu fonksiyonları icra etmek için gerekli üç yetki yasama, yürütme ve yargı yetkisidir. Nihayet bu yetkileri kullanacak üç organ ise yasama, yürütme ve yargı organlarıdır (Günday, 2004: 3). 1982 Anayasasına göre Yasama Yetkisi, Türkiye Büyük Millet Meclisine aittir. Yargı yetkisi, bağımsız mahkemelerce kullanılmaktadır. Yürütme yetkisi ise Cumhurbaşkanı, Bakanlar Kurulu ve idare tarafından yerine getirilir. İdare, devletin yasama ve yargı organları ile cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulu dışındaki tüm kurum ve kuruluşlarını tanımlamak için kullanılmaktadır.

Anayasanın 123. maddesinde “*İdarenin kuruluş ve görevleri, merkezden yönetim ve yerinden yönetim esaslarına dayanır*” şeklinde ifadesini bulduğu üzere ülkemizde merkezden yönetim ve yerinden yönetim birbirini bütünleyen ilkeler olarak kabul edilmiştir. Merkezden yönetimde kamu yönetimi örgütü; altlık-üstlük ilişkisi olarak tezahür eden hiyerarşi denilen bir hukuksal bağ ile birbirine ve nihayet merkeze bağlanmış kişilerden oluşan tek bir örgüt, tek bir merkez ve yapı biçiminde görülür. Adem-i merkeziyet olarak da ifade edilen yerinden yönetim ise kısaca idari kararların merkez örgütü ve hiyerarşisine dahil olmayan kimi organlar tarafından alınmasını gerektiren bir düzen şeklinde ifade edilebilir. Yerinden yönetim ilkesi hizmet yönünden ya da yer yönünden uygulanabilmektedir. Yerinden yönetim ilkesinin hizmet yönünden uygulanması durumunda karşımıza hizmet yerinden yönetim kuruluşları, yer yönünden uygulanması durumunda ise yerel yerinden yönetim kuruluşları çıkmaktadır. Hizmet yerinden yönetimde özerklik hizmete tanınmıştır. Belli bir kamu hizmeti çeşitli nedenlerle merkez örgütünden ayrı ve hukuksal varlığa sahip özerk kuruluşlar tarafından yönetilmekte ve yerine getirilmektedir. Örneğin; Üniversiteler, TRT vb. (Nadaroğlu, 1998: 19-27).

Konumuz açısından önemli olan yerel yerinden yönetim kuruluşları ise Anayasanın 127. maddesinde düzenlenen yerel yönetimlerdir. Yerel yönetimler; belli bir coğrafi alanda (İl, belediye ve köy) yaşayan halkın yerel ve ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan; karar organları bölge halkı tarafından seçilen; görev, yetki ve sorumluluk alanları yasalarca belirlenmiş; kendine mahsus geliri, bütçesi ve personeli bulunan kamu tüzel kişileridir (Ulusoy ve Akdemir, 2005: 19-20). Yerel yönetimlerin en tipik örgütlenme biçimi ise belediye idareleridir. Yerel yerinden yönetimin aşırı bir şekilde uygulanması durumunda ülkenin birlik ve beraberliğinin bozulması ve kamu hizmetlerinin ülkenin her yerinde bütünlük ve eşitlik çerçevesinde görülememesi gibi bir takım sakıncaları olmasına rağmen en önemli yararı demokratik uygulamalara daha uygun olmasıdır. Zira yerinden yönetim uygulamaları ile aşırı bürokratik engellerle gecikme durumu olabilen yerel hizmetler daha hızlı ve kolay görülebilmekte ve halk yerel işlerin yönetimine daha etkin bir şekilde katılma olanağına kavuşmaktadır (Giritli vd., 2006: 175-189).

Yerel yönetimlere temel üç amacı gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlar: özgürlük, etkinlik ve demokrasidir. İlk olarak; insanların imkânları nispetinde tüketme özgürlüklerine sahip oldukları kabul edilmektedir. Dolayısıyla ortak yerel ihtiyaçlarının temini için yerel halkın bir araya gelerek kamu mal ve hizmetleri üretme ve tüketme özgürlüklerinin peşinen kabul edilmesi gerekmektedir. Bu amaçta altı çizilmesi gereken kavram “özgürlük”tür. İkinci amaçta vurgu yapılması gereken kavram ise “etkinlik”tir. Tüm kamu hizmetlerinin merkezi yönetim tekelinde üretilmesi çok pahalı bir çözümdür. Oysa yerel halkın ortak ihtiyaçları en hızlı ve ucuz, dolayısıyla etkin bir şekilde yerel yönetimler tarafından yerine getirilebilir. Ancak yerel yönetim olgusu merkezi yönetimle sadece

basit bir işbölümü olarak da anlaşılmalıdır. Bunun dışında bir anlamı daha vardır ki o da yerel yönetim birimlerinin varlığının üçüncü amacı olan “demokrasi” kavramını karşımıza çıkarır. Yerel yönetimlerin başarısı bu üç temel amaç olan özgürlüğü, etkinliği, demokrasi ya da katılımı gerçekleştirme durumlarına göre değerlendirilmelidir. Günümüzde yerel yönetimler özgürlüklerin temini ve demokratik toplumun inşasında önemli araçlar olarak görülmektedir (Tekeli, 1983: 3).

Yerel yönetimler tarihi serüvenleri içerisinde Batıda bir sivil toplum örgütü olarak ortaya çıkmış ve gelişmişken, ülkemizde yerel yönetimlerin daha kuruluşlarında birer sivil toplum örgütü olarak kurgulanmadığı, tepeden inme bir bakış açısıyla kurulduğu ve halka dayanmadığı genel olarak kabul edilmektedir (Tekeli, 1983: 6). Osmanlı döneminde olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de, yerel yönetimler ulusal birlik ve bütünlüğümüz açısından potansiyel bir tehdit olarak algılanmışlardır. Bu bakış açısı nedeniyle yerel yönetimler, yerel ve ortak kamu hizmetlerini etkin ve ucuz olarak sağlayan kuruluşlar olarak görülmüşler, yerel hizmetlerin görülmesindeki etkinlik fonksiyonları ön planda tutulmuş dolayısıyla demokratik nitelikleri üzerinde çok durulmamıştır. Bu anlayışla ortaya konan yerel yönetimler demokratikleşmeye ve demokrasi kültürünün tabana yayılmasına çok sınırlı bir katkı sunabilmişlerdir (Görücü, 2010: 111).

2. YEREL DEMOKRASİ

Batı siyasi düşüncesinde, demokrasinin rahmi olarak ifade edilen kente atfedilen özellikler, demokrasi felsefesinin üzerine inşa edileceği zemini oluşturur (Sarıbay, 2015: 7). Yerel yönetim ve demokrasi birçok zaman yan yana kullanılan iki kavramdır. Yerel yönetimlere insanın özgürleştirilmesinde, demokrasinin gelişiminde ve insanların demokratik bilinç kazanmasında birincil kuruluşlar olarak bakılmaktadır (Görmez, 1995: 328). Özellikle Batıdaki tarihi süreçlerine baktığımızda yerel yönetimler; demokratik işleyişe daha fazla imkân tanıyan, demokrasinin yaşayabilmesinin, bireylerin özgürleşmesi ve demokratik eğitim görmelerinin zeminini oluşturan kuruluşlar olarak görülmektedir (Öner, 2001: 54).

Demokrasi geleneksel ifadeyle halkın kendi kendisini yönetmesidir. Doğrudan demokrasi diyebileceğimiz bu tanımlama, yerleşim yerlerinin nüfus ve alan olarak büyümeğe başlamasıyla yerini, temsili demokrasilere bırakmıştır. Temsili demokrasilerde yöre halkı seçerek işbaşına getirdiği temsilcileri aracılığıyla yönetilmektedir. Çoğunluğu elde ederek iş başına genel temsilcilerin azınlıkta kalanların hak ve hukuklarına zarar vermeleri nedeniyle zamanla çoğulcu demokrasi anlayışı gelişmiştir. Toplumsal değişme ve gelişme, iletişim ve ulaşım imkânlarının artması kararların alınması süreçlerine halkın katılımını hem gerekli kılmış hem de kolaylaştırmıştır. Bu da bizi çoğulcu demokrasi anlayışından katılımcı demokrasi anlayışına götürmüştür (Geray, 1995: 72). Günümüzde demokrasi denilince katılımcı demokrasi anlaşılmalıdır.

Halkın kendi kendisini yönetmesine imkânlar sunan kurumlar olmaları nedeniyle yerel yönetimler, bugün hemen hemen tüm ülkelerde demokratik kurumların önde gelenlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Zira demokratik yönetimlerde mutlaka olması gereken halk katılımı, çoğunluk ilkesi ve yönetimlerin hem dayanışmaya önem vermeleri, hem de seçmenlerine karşı hesap verme sorumluluğu yerel düzeyde de geçerli değerlerdendir (Keleş, 1994: 49). Yerel halkın kamusal menfaatlerinin teminatı olarak görülen yerel yönetimler; demokratik sistemin önemli bir unsuru olan çoğulculuk ve katılımın sağlanmasında, yerel ve ulusal menfaatlerin uzlaştırılmasında, yerel halkın taleplerinin yönetime yansıtılmasında önemli roller oynamaktadırlar (Görücü, 2010: 97). Yerel yönetimler denilince akla katılma, etkinlik, demokrasi ve özgürlük gibi değerlerin gelmesi; çoğunluk kuralı, azınlık hakkı, siyasi eşitlik ve düzenli seçimler gibi demokrasinin dört temel prensibinin en güzel biçimde yerel yönetimlerde yaşam alanı bulmaları ve yerel yönetimlerin toplumun demokratikleşmesindeki önemli tesirleri birlikte düşünüldüğünde yerel demokrasi ya da demokratik yerel yönetimler tanımlamasının doğruluğu ortaya çıkmaktadır (Görmez, 1997: 67-68).

Yerel yönetimlere demokratik kimlik kazandıran özellikleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi yürütülebilir karar alma yetkisidir. Bu yetki yerel yönetimlerde yerel halkı temsil eden karar alma organlarına yerel kamu hizmetleriyle alakalı uygulanabilir kararlar alma imkânı tanımaktadır. İkincisi halk katılımıdır ki bu yerel yönetimlere demokratik nitelik kazandıran

hususların başında gelir. Halk kendisini ilgilendiren kararların alım sürecine aktif bir şekilde katılmalıdır. Halkın yönetime katılabileceği zeminlerin oluşturulması yerel demokrasinin varlığı açısından hayati önem arz etmektedir. Üçüncüsü ise yönetsel saydamlıktır. Yerel yönetimlerin kararları, planları, programları ve icraatları hakkında yerel halkın bilgi edinme hakkının olması gerekir. Yerel halkın bu hakkını kullanabileceği imkanların varlığı nispetinde yerel demokrasinin varlığından söz edilebilir (Tortop vd., 2014: 22-23). Adına “Demokrasi” dediği kitabının önsözünde Toktamış Ateş, demokrasinin herkesçe kabul edilecek kısa bir tanımını yapmaya çalıştığını ve sonunda demokrasiyi tek kelimeyle “katılım” olarak ifade ettiğine yer vermektedir. O’na göre demokrasi, “*Kişilerin, grupların, sınıfların vb. kendilerini ilgilendiren, ya da ilgilendirebilecek konularda alınacak kararların oluşumuna KATILMA’larıdır*” (Ateş, 1994: 11). Dolayısıyla yerel yönetimlere demokratik nitelik kazandıran yukarıda saydığımız üç özelliği tek kavrama indirmek istersek karşımıza “katılım” kavramı çıkmaktadır.

Yerel demokrasiden söz edebilmemiz için yerel yönetimlerin karar alma ve icra organlarının belirli dönemlerde yapılan seçimlerle oluşmasını yeterli görmemek gerekmektedir. Yerel halkın yönetime katılması yerel demokrasinin varlığı açısından son derece önemlidir. Halk farklı birçok şekilde yönetime katılabilir ve onu denetleyebilir. Ülkelerin sosyal, ekonomik, siyasal ve hukuki durumlarına göre katılım türleri farklılıklar gösterebilmektedir. Halk katılımı ve denetimi; geri çağırma, halkoyu, halk girişimi, halk danışma toplantıları ve kent meclisleri gibi doğrudan demokrasi kurumları aracılığıyla gerçekleştirilebileceği gibi; halkın yerel yönetimlerin karar ve uygulamalarına tepkisini ortaya koyan gösteri ve protesto gibi biçimlerde de olabilir. Örneğin geri çağırma; seçimle iş başına gelen yerel yöneticilerin görev süreleri henüz tamamlanmadan yetersiz ve başarısız bulunmaları durumunda seçmenler tarafından görevlerinden el çektileribilmelerini sağlayan bir uygulamadır. Halkoyu (referandum); yerel sorunlar üzerinde halkın birlikte değil de bireysel olarak karar verdikleri bir müessesedir. Halk girişimi; belli sayı veya oranda seçmenin dilekçe vermek suretiyle bir kanunun değiştirilmesine veya yönetmeliğin yapılmasına imkân tanıyan bir katılım ve denetim türüdür. Halk danışma toplantıları; halkın karar alma süreçlerine katılımını temin eden en eski katılım türlerinden birisi olarak halka kendi görüş ve düşüncelerini yerel yöneticilere aktarma fırsatı tanımları açısından önem arz etmektedir. Kent meclisleri ise esasen yerel bir toplumun oy verme hakkına sahip tüm bireylerinin katılımıyla belli dönemlerde toplanıp yerel yöneticilerin seçimi, vergileme, imar vb. hukuki konuları görüşüp karara bağlamakla yükümlü genel bir karar organıdır. Ancak kentlerdeki seçmen nüfusunun giderek artış göstermesi nedeniyle bugün daha çok temsili kent meclislerinin oluşturulduğu görülmektedir (Kalabalık, 2005: 679-700).

Yerel yönetim - demokrasi ilişkisi üzerinde tartışırken üzerinde durulması gereken kavramlardan birisi de sivil toplumdur. Sivil toplum kuruluşları; kamu kuruluşu statüsünde olmayan, bu yönüyle de merkezi yönetimin hiyerarşisi dışında bulunan, karar alma süreçlerinde üyelerinin katılımına imkân tanıyan demokratik ve özerk kuruluşlardır. Bu nitelikleri dolayısıyla günümüzde sivil toplum kuruluşlarına demokrasiyi geliştirmenin aracı olarak bakılmaktadır. Bu bakış açısının bir sonucu olarak, bir ülkede sivil toplum kuruluşları ne kadar çok güçlenirse, o ülkede demokrasinin de o ölçüde güçleneceği varsayılmaktadır. Karar alma süreçlerine sivil toplum kuruluşlarının etkin bir şekilde dâhil edilmesi ile daha katılımcı, daha çoğulcu, daha özgürlükçü dolayısıyla daha demokratik bir yönetimin sağlanması amaçlanmaktadır. Bazı bilim insanları yerel yönetimler sivil toplum örgütleri olarak kabul edilmekle birlikte; özellikle ülkemiz açısından yerel yönetimlerin hem kamu idaresi içerisinde bulunmaları, hem de gerçek mana da idari ve mali özerkliğe sahip olmamaları gibi nedenlerle sivil toplum olarak kabul edilebilmeleri mümkün değildir (Keleş, 1994: 57-58). Zaten Anayasanın 127. maddesi açık bir şekilde yerel yönetimleri kamu tüzel kişisi olarak tanımlamıştır.

Yerel yönetim - demokrasi ilişkisi üzerinde tartışırken üzerinde durulması gereken hususlardan bir diğeri de demokrasi eğitimi meselesidir. Yerel yönetimler ulusal düzeyde demokrasinin gerçekleştirilmesinde birer siyasi eğitim aracı olarak kabul edilmektedirler (Tekeli, 1983: 3). Birçok bilim insanı tarafından demokrasi öğrenimi için yerel yönetimlerin “ideal okul” olma vasıflarının altı çizilmekte ve yerel yönetimler adeta halkın demokratik eğitimini sağlayan birer “demokrasi okulu” olarak ifade edilmektedirler (Keleş, 1994: 56-57). Genel olarak yerel yönetimlerin bu fonksiyonu tartışmalı olsa da kent konseyleri; demokrasi okulu işlevini gerçekleştirme

potansiyeline en yakın kuruluşlar olarak yerel katılıma imkân tanıyan ve sivil toplum niteliği ağır basan yapılarıyla karşımızda durmaktadırlar.

3. BİR KATILIMCI DEMOKRASİ ÖRNEĞİ: KENT KONSEYLERİ

2000’li yılların ortalarında yerel yönetimlerle ilgili yapılan yeni düzenlemeler ve bu düzenlemelerin ihtiva ettiği reforma kadar yerel yönetimler ülkemizde merkezi idarenin taşradaki uzantıları olarak görülmüşlerdir. Yerel yönetimlerin işleyişlerinde yerel halkın ya da sivil toplum kuruluşlarının karar alma ve uygulamaları denetleme süreçlerine katılımı oldukça sınırlı kalmıştır (Köseçik ve Özgür, 2010: 39). Halkın sadece pasif bir yönetilen pozisyonunda olmaktan çıkarak, yönetime karar alma süreçlerinden uygulama ve denetim süreçlerine kadar her aşamada katılan ve sorumluluk alabilen bir konuma gelmesinin bir neticesi olarak ulusal ve yerel düzeyde yeni katılım yollarının geliştirilmesi gerekmiş ve yerel yönetim giderek daha fazla önem kazanmıştır. Yerel yönetim; merkezi yönetim, yerel yönetimler, özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan paydaşlar bütünü olarak görülmektedir (Kerman vd., 2011: 16).

Yerel yönetimlere demokratik kimlik kazandırma ve onları demokrasinin yerel halka öğretildiği merkezlere dönüştürme bakış açısına sahip olan bilim insanlarının önemseydiği kavramların başında “yönetişim” gelmektedir. Dünya’da olduğu gibi Türkiye’de de giderek üzerinde daha fazla durulan yönetişim, kısaca, toplumun farklı kesimlerinin yönetime katılımlarının sağlandığı “birlikte yönetme” anlayışını ifade etmektedir. Bu anlayışın yerele uyarlanması ise “yerel yönetişim” kavramını karşımıza çıkarmaktadır. Yerel yönetişim anlayışının ortaya çıkması ve gelişiminde başta BM olmak üzere birçok uluslararası örgütün payı vardır. Ülkemizde yerel yönetişim anlayışının oluşumundaki ilk girişimler; 1996’da İstanbul’da yapılan Habitat II toplantılarından sonra bazı pilot belediyelerde Yerel Gündem 21 Kadın ve Gençlik Meclisleri ile başlamıştır. Daha sonra başka kentlere de yayılan bu yapıların temel amacı, buldukları kentlerdeki sorunların çözümünde tüm kesimlerin katılımına imkân tanıyan bir zemin oluşturmaktır. 13.7.2005 tarih ve 5393 sayılı yeni Belediye Kanunu’nu ile yerel gündem 21 adı ile oluşturulan tüm meclisler ve çalışma grupları yerini kent konseylerine bırakmıştır (Kerman vd., 2011: 25).

Belediye Kanunu’nun “*Hemşehri Hukuku*” başlıklı 13. maddesinde; “*İhtisas Komisyonları*” başlıklı 24. maddesinde, “*Stratejik Plan ve Performans Programı*” başlıklı 41. maddesinde ve “*Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım*” başlıklı 77. maddesinde yerel halkın ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere ilgililerin yerel yönetim faaliyetlerine katılmaları yönünde düzenlemeler yapılmıştır. Ancak yerel yönetişim bakımından en etkin ve kapsamlı katılım mekanizması ise “*Kent Konseyi*” başlıklı 76. maddede yapılan düzenlemedir (Lamba, 2012: 500). Bu maddeye göre Kent konseyleri, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışan bir kuruluş olarak ifade edilmiştir. İlk olarak 8.10.2006 tarihinde çıkarılan daha sonra 6.6.2009’da birtakım değişikliklerle yeniden gözden geçirilen Kent Konseyi Yönetmeliğinde ise “*Kent konseyi: Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplumun ortaklık anlayışıyla, hemşehrilik hukuku çerçevesinde bulunduğu; kentin kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu demokratik yapılar ile yönetişim mekanizmaları*” şeklinde tanımlanmaktadır. Kent Konseyi Yönetmeliği yerel demokrasi açısından öneminden hareketle yönetişim kavramına vurgu yaparak 4. maddesinde onu şu şekilde tanımlamıştır: Yönetişim: Saydamlık, hesap verebilirlik, katılım, çalışma uyumu, yerindenlik ve etkinlik gibi kriterlere dayanan, çok aktörlü ve toplumsal ortaklıklara dayalı yönetim anlayışıdır.

Kent Konseyinin oluşumu, organları, görevleri ve çalışma ilkelerine Yönetmelikte geniş bir şekilde yer verilmiştir Genel kurul, yürütme kurulu, meclisler ve çalışma grupları ile kent konseyi başkanı organlarından oluşan kent konseyinin Yönetmelikte sayılan görevlerinden bazıları şunlardır: Yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetişim anlayışının benimsenmesini sağlamak; kente ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde

tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturulmasına katkıda bulunmak; yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek; sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak; çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak; kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak; kent konseyinde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere ilgili belediyeye gönderilmesini sağlamaktır (Kent Konseyi Yönetmeliği md. 6, 9).

Kent konseyleri; merkezi yönetimi, yerel yönetimi, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarını ve sivil toplumu ortaklık anlayışı ile buluşturmak üzere aşağıda belirtilen kişi, kurum ve kuruluş temsilcilerinden oluşur: Mahallin en büyük mülki idare amiri veya temsilcisi; belediye başkanı veya temsilcisi; illerde valiler, ilçelerde kaymakamlar tarafından belirlenecek kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileri; mahalle muhtarları; siyasi partilerin temsilcileri; üniversitelerden ikiden fazla olmamak üzere en az bir temsilci; kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, baroların ve ilgili dernekler ile vakıfların temsilcileri; kent konseyince kurulan meclis ve çalışma gruplarının birer temsilcisi (Kent Konseyi Yönetmeliği md. 8). Kent konseyi genel kurulunca oluşturulan görüşler, belediye meclisinin ilk toplantısında değerlendirildikten sonra belediye tarafından kent konseyine bildirilir ve uygun araçlarla kamuoyuna duyurulur (Kent Konseyi Yönetmeliği md. 14). Belediyeler kent konseylerine, bütçelerinde ödenek ayırmak suretiyle aynı ve nakdi yardım yapar ve destek sağlar (Kent Konseyi Yönetmeliği md. 16/A).

Kanun ve Yönetmelikten açıkça anlaşılacağı üzere belediyelerin görev ve sorumluluklarının artması sonucu yerel halkın talep ve beklentilerini karar alma mekanizmalarına daha etkin ve doğru bir şekilde ulaştıracağı ve belediye idareleri ile yerel halk arasında köprü vazifesi görebileceği düşünülerek bir sivil danışma formu ve danışma mekanizması olarak kent konseylerine yer verilmiştir (Ulusoy ve Tekdere, 2015: 49).

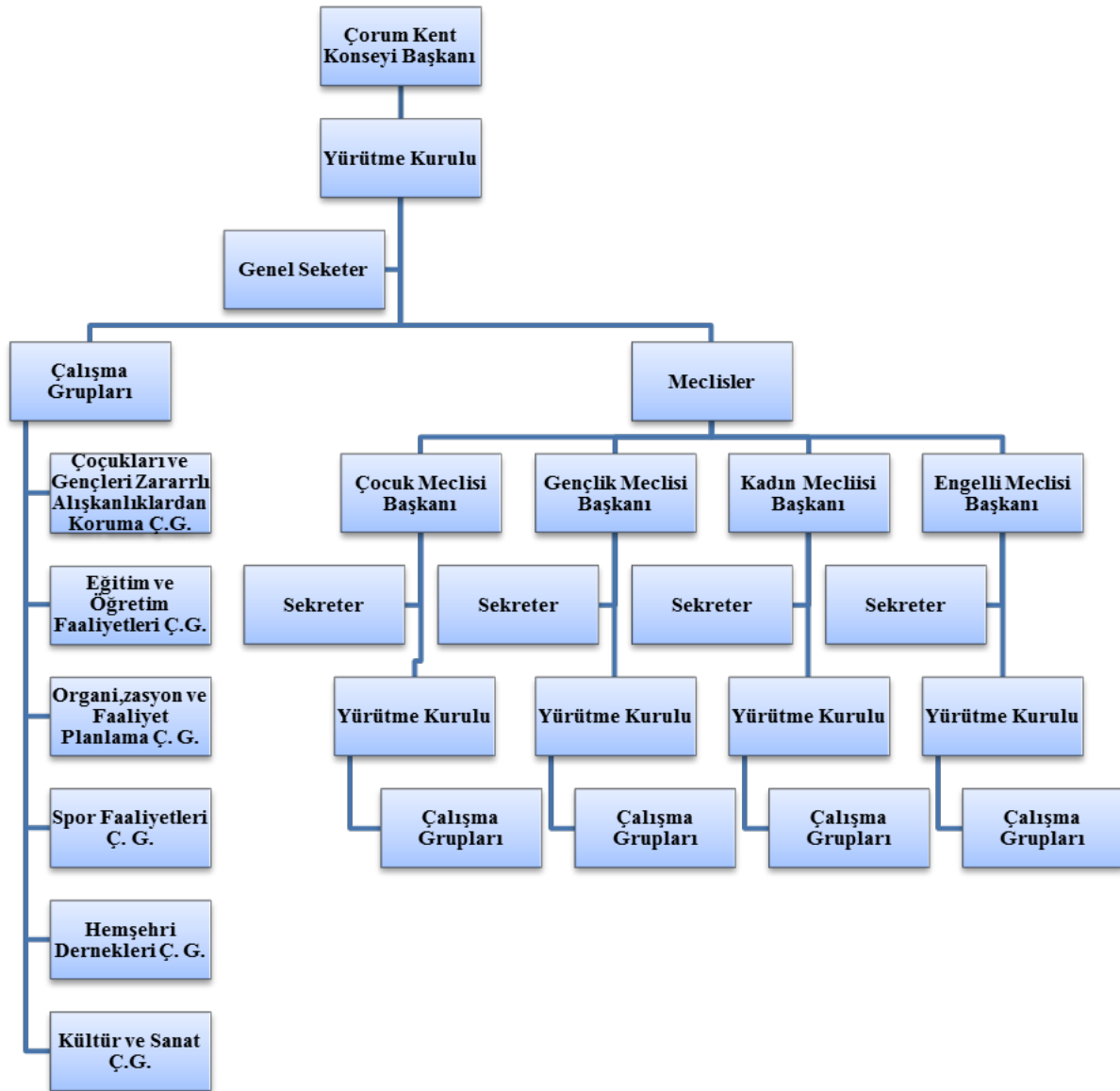
4. ÇORUM KENT KONSEYİ ÖRNEĞİ

Çorum Kent Konseyi ilk defa, 28.10.2007 tarihinde yapılan genel kurul toplantısı ile kurulmuştur (Kent Konseyleri El Kitabı, 2015: 25). Kent Konseylerinin kurulmasını öngören Kanun ve Yönetmeliğin Resmi Gazetede yayımlanma tarihleri (2005 – 2006) gözönünde bulundurulduğunda ilimizde Kent Konseyinin kuruluşu hiç de geç sayılmayacak bir zamana rastlamaktadır. Ancak katılımsızlık nedeniyle 29 Haziran 2009'da yapılan genel kurula kadar 2 yıl süreyle Konseyin hiç genel kurul yap(a)madığı da bir vakiydir. Görüldüğü gibi "katılım" aslında gönüllülük esasını bünyesinde barındırması gerekirken, belediye bulunan her yerde konseyin kurulmasının yasal bir zorunluluk olması bir paradoks olarak karşımızdadır (Şat, 2011: 129).

29 Haziran 2009 tarihinde ikinci olağan genel kurulunu yapan Çorum Kent Konseyi yeni başkan ve yönetimini seçmiştir (Çorum Hâkimiyet Gazetesi, 2009a). Çorum Kent Konseyi Genel Sekreterliğinden alınan bilgilere göre kent konseyi bünyesinde 6 çalışma grubu kurulmuştur. Bunlar; Şehircilik-İmar ve Trafik, Eğitim ve Gençlik, Çevre-Sağlık ve Spor, Sosyal Yardım ve Dayanışma, Tanıtım-Kültür ve Sosyal İşler ile Tarım ve Sanayi Çalışma Gruplarıdır. Adı geçen çalışma gruplarına ilaveten 01 Haziran 2009 tarihinde Kadın Meclisi ve 29 Kasım 2009 tarihinde ise Gençlik Meclisi de bu dönemde oluşturulmuştur. Yerel demokrasi bağlamında kent konseylerinin Çorum özelinde tartışıldığı bu tebliğ açısından belki de dönemin en önemli olayı 06.09.2009 tarihli Kadın Meclisi Genel Kurulu'nda yaşanmıştır. Genel kurulda başkanlık yarışında iki liste kıyasıya yarışmış ve kaybeden tarafın protestosu o günün gazetelerinde geniş bir şekilde yer bulmuştur. Kaybeden listenin başkan adayının "kadın meclisine siyaset bulaştı" eleştirisi üzerinde düşünülmesi gereken bir eleştiri olarak zihinlerdeki yerini almıştır (Çorum Hâkimiyet Gazetesi, 2009b). Bu dönemde Kent Konseyi kendisinden beklenen performansı tam olarak gösteremese de az sayıda etkinlikle de olsa kent gündemine girmeyi başarmıştır. Bu etkinliklerden bazıları şunlardır: Gençlik meclisi tanıtım toplantısı (Çorum Hâkimiyet Gazetesi, 2011), Yerel Gençlik Politikaları Çorum Çalıştayı, huzurevi ziyareti, kan bağı vb. (Çorum Hâkimiyet Gazetesi, 2012). Çalışma gruplarının faaliyetleri ise birçoğu somut çıktılara dönüştüremeyen bazı raporlar hazırlamakla sınırlı kalmıştır.

Çorum Kent Konseyi 24 Temmuz 2014 tarihinde yapılan Genel Kurul ile yeni bir döneme girmiştir. Çorum Belediye Başkan Yardımcısı olmakla birlikte aynı zamanda ciddi bir sivil toplum tecrübesinden de gelen Konseyin yeni başkanının genel kurul konuşmasının satır aralarında sarfettiği “Kentlilik bilincinde farkındalık yaratmak için oluşturulan Çorum Kent Konseyi” ifadesi yeni döneminin ipuçlarını vermesi açısından son derece önemlidir. Genel kurula iştirak edenler ile genel kurul tarafından seçilen yürütme kurulunun profiline baktığımızda merkezi yönetim, yerel yönetim, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin dengeli bir dağılımından oluştuğunu, gençler ve kadınların da gerek genel kurulda gerekse yürütme kurulunda temsil edildiklerini görmekteyiz (Çorum Hâkimiyet Gazetesi, 2014).

Çorum Kent Konseyinin örgütlenmesi; genel kurul, yürütme kurulu, meclisler, çalışma grupları, kent konseyi başkanı ve genel sekreterden oluşmaktadır. Şekil 1’de Çorum Kent Konseyi Organizasyon Şeması görülmektedir. Konseyin aktif altı çalışma grubu vardır ki bunlar; çocukları ve gençleri zararlı alışkanlıklardan koruma, eğitim-öğretim faaliyetleri, organizasyon ve faaliyet planlama, spor faaliyetleri, hemşehri dernekleri ile kültür ve sanat çalışma gruplarıdır. Konsey bünyesinde çocuk, gençlik, kadın ve engelli meclisleri olmak üzere dört tane meclis bulunmaktadır. Her bir meclis kendi içerisinde ayrı ayrı sekreteryaya, yürütme kurulu ve çalışma gruplarına sahiptir (Çorum Kent Konseyi Çalışma Raporu, 2015: 5).

Şekil 1: Çorum Kent Konseyi Organizasyon Şeması

Çorum Kent Konseyinin ilk icraatlarından birisi konseyin tüm faaliyet, duyuru ve haberlerinin paylaşıldığı “www.corumkentkonseyi.org” ismiyle bir web adresi açmak olmuştur. Ayrıca konseyin resmi sosyal medya hesapları olan “http://www.facebook.com/corumkentkonseyi19” ve “https://twitter.com/Çorum Kent” adresleri de faal bir şekilde kullanılmaktadır (Çorum Kent Konseyi Çalışma Raporu, 2015: 6).

Konseyinin çalışma usul ve esaslarını düzenlemek amacıyla 17.09.2015 tarihinde yapılan genel kurulda onaylanan Çorum Kent Konseyi Çalışma Yönergesi¹ yürürlüğe girmiştir. Toplam dört bölüm ve 24 maddeden oluşan Yönergenin dayanağı 5393 sayılı Kanunun 76. Maddesi ile Kent Konseyi Yönetmeliği olarak belirtilmiştir. Yönergenin 4. maddesinde Çorum Kent Konseyi: “*Merkezi yönetimin, yerel yönetimin, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının ve sivil toplum ortaklık anlayışıyla, hemşerilik hukuku çerçevesinde bulunduğu; Çorum’un kalkınma önceliklerinin, sorunlarının, vizyonlarının sürdürülebilir kalkınma ilkeleri temelinde belirlendiği, tartışıldığı, çözümlerin geliştirildiği, ortak aklın ve uzlaşmanın esas olduğu, Çorum sakinlerinin hoşgörüsü, saygı ve anlayış çerçevesinde yönetime katılımını ve denetimini sağlayacak mekanizmalarını geliştirmeyi ve kendi sorunlarına sahip çıkmasını özendiren, demokratik ve bağımsız bir kuruluş*” olarak tanımlanmaktadır (Çorum Kent Konseyi Çalışma Yönergesi md. 4/b).

Yönergenin “Çorum Kent Konseyi’nin Görevleri” başlıklı 6. maddesine göre Konseyin bazı görevleri şunlardır: Çorum’da demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşerilik hukuku ve ortak yaşam bilincinin geliştirilmesini, çok ortaklı ve çok aktörlü yönetim anlayışının benimsenmesini sağlamak; Çorum’a ilişkin temel stratejiler ve faaliyet planlarının belirlenmesinde, uygulama ve izleme süreçlerinde tüm kenti kapsayan ortak bir aklın oluşturulmasına katkıda bulunmak; yerellik ilkesi çerçevesinde katılımcılığı, demokrasiyi ve uzlaşma kültürünü geliştirmek; Çorum’da sivil toplumun gelişmesine ve kurumsallaşmasına katkıda bulunmak; Çorum’da çocukların, gençlerin, kadınların ve engellilerin toplumsal yaşamdaki etkinliklerini arttırmak ve yerel karar alma mekanizmalarında aktif rol almalarını sağlamak; kent yönetiminde saydamlık, katılım, hesap verebilirlik, öngörülebilirlik ilkelerinin uygulanmasına katkıda bulunmak; Çorum Kent Konseyi’nde oluşturulan görüşlerin değerlendirilmek üzere Çorum Belediyesi’ne gönderilmesini sağlamak (Çorum Kent Konseyi Çalışma Yönergesi md. 6).

Çorum Kent Konseyinin 2014-2015 Çalışma Raporunda² yer verdiği, meclisler ve çalışma grupları marifetiyle gerçekleştirdiği faaliyetlerini konferans ve paneller, geziler ve sosyal, kültürel ve yardım faaliyetleri başlıkları altında ele alabiliriz. Bu faaliyetlerden bir kısmı şunlardır:

a) Konferans ve paneller: Türkiye’de Medya -Siyaset İlişkisi Konferansı; Toplumda Ailenin Yeri ve Önemi Konferansı; Zararlı Alışkanlıklara Karşı Aile Kalkanı Konferansı; Hititçenin 100. Yıldönümü Konferansı; Şehir-Felsefe, Felsefe-Şehir ilişkisi ve Üniversitelerin Rolü Konferansı; Ergenlik ve Ergenlik Sorunları Konferansı; Aile İçi İletişim ve Eğitim Konferansı; Birlikte Yaşama Kültürüne Katkısı Bağlamında Hacı Bektaş Veli Düşüncesi, Felsefesi ve Bugüne Aktarılması Konferansı; Kadınsız Toplum-Yarınsız Toplum Konferansı; Bağımlı Olma, Özgür Ol Konferansı; Özlenen Gençlik Konferansı; Ortadoğu’da Son Gelişmeler Konferansı; Tehlikeler Eşiğinde Gençlik Paneli vb.

b) Geziler: Kadınlara yönelik Boğazkale gezisi, gençlere yönelik Kapadokya gezisi, muhtarlara yönelik Çanakale gezisi, Çocuk meclisine yönelik Ankara Üniversitesi Astronomi ve Uzay Bilimleri Bölümü bünyesinde Çocuk Üniversitesi Gökbilim Okulu gezisi vb.

c) Sosyal, Kültürel ve Yardım Faaliyetleri: Çocuk gözünden peygamber sevgisi temalı Mevlit Kandili programı; Dünya Çocuk Günü faaliyetleri kapsamında potalar bölgesinde çocukların duvarlara

¹ Çorum Kent Konseyi Çalışma Yönergesi tam metni için bakınız: **Kent Konseyleri El Kitabı**. 2015, Çorum: Çorum Kent Konseyi Yayınları, ss.24-35.

² Çorum Kent Konseyi 2014-2015 Çalışma Raporu için bakınız: **Çorum Kent Konseyi Çalışma Raporu**. 2015, Çorum: Çorum Kent Konseyi Yayınları.

şekil çizme ve boyama etkinliği; engellilere yönelik farkındalık faaliyetleri; “Enerjimiz Geleceğe Kalsın” başlıklı ödüllü kompozisyon yarışması; “*Tasarruf Mahkemesi*” tiyatro oyununun sahnelenmesi; kitap bağışi kampanyası ve toplanan kitapların köy okullarına teslim edilmesi; kamu kurum kuruluş ve farklı kesimlere ait sivil toplum kuruluşları (Müsiad, Hacıbektaş Veli Derneği vb.) yöneticileri ile Çorum Belediye Meclisinde temsil edilen siyasi parti (Ak Parti, CHP ve MHP) il başkanlıklarına yürütme kurulunun ziyaretleri ve adı geçen parti başkanlarının bir yürütme kurulu toplantısına katılmaları; fidan dikme etkinliği; görme engellilere yönelik Kur’an okuma eğitimi; görme engellilere yönelik engelsiz sinema gösterimi; Hz. Mevlana’yı Anma Programı; Afrika’da su kuyusu açma kampanyası; engellilere yönelik eğlence programı; “*Kadın Cinayetlerine Hayır*” basın açıklaması; yangında evlerini kaybedenler için Bayat Çukuröz Köyüne Yardım Kampanyası; Kadın Şairler Şiir Gecesi; sevgi evlerinde kalan çocuklara yönelik piknik; Kars-Sarıkamış Harekatı’nın 100. yılı etkinliklerine katılım; mültecilere yönelik Türkçe kursları; Çorum Kent Konseyi Faaliyet Raporu Kitabı ve Kent Konseylerinin ihtiyacı olan tüm bilgilere ulaşabilecekleri Kent Konseyleri El Kitabı basım ve dağıtımı vb.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kent konseyleri, yerel vizyon ve hedeflerin belirlenmesinde ortak aklı oluşturarak yön verici durumda olan, yerel sorunların çözümüne dönük faaliyetlerde hemşerilik hukuku etrafında tarafları buluşturan ve tüm bu fonksiyonları yerine getirirken de sürdürülebilir kalkınma esasıyla hareket eden demokratik yapılardır (Özdemir, 2011: 31) Katılımcı demokrasi anlayışının kurumsallaşmasında kent konseylerine önemli roller düşmekle birlikte; toplumun genelinde demokrasi anlayışındaki sorunlar, mevzuattaki yetersizlikler, yerel yöneticilerin kent konseylerine bakış açıları, kent konseylerinin özerk bir bütçeye sahip olmayışları, genel olarak toplumun eğitim seviyesinin düşüklüğü, sosyal sorumluluk bilincinin gelişmeyişi ve sivil toplum kuruluşlarında etkin görev almama, gönüllü katılımı isteksiz davranma vb. nedenler, kent konseylerinin; kent vizyonu ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kent hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, yönetişim, katılım ve yerellik amaçlarını gerçekleştirmesini olumsuz etkilemektedir (Erkul vd., 2013: 86). Kent Konseyleri için genel olarak yapılan bu tespitler Çorum Kent Konseyi için de geçerlidir.

Bu çalışmada belirtildiği üzere kent konseylerinin görevleri (olması gereken) ile Çorum Kent Konseyinin faaliyetleri (olan) karşılaştırıldığında Çorum Kent Konseyinin yerel demokrasinin gelişimine beklenen katkıyı vermektten henüz uzak olduğu görülmektedir. Konseyin gerçekleştirdiği konferans ve paneller, geziler ile sosyal, kültürel ve yardım faaliyetlerinin yerel demokrasinin gelişimine katkısı mutlaka vardır ancak bu katkının çok sınırlı olduğu da açıktır. Bununla birlikte Türkiye’de demokrasi tarihi, hele hele de yerel demokrasi tarihi henüz çok yenidir. Demokrasi eğitimi bir süreç ister. Kuruluşlarının üzerinden henüz on yıllık bir süre geçen kent konseylerinden yerel demokrasinin gelişiminde büyük beklenti içerisinde olmak “şimdilik” haksızlık olacaktır.

Ülkemizde, bazı il belediyeleri dahil olmak üzere, bir çok yerde hala kent konseyi kurulmadığı halde Çorum kent Konseyi’nin Türkiye’de ilk kurulan kent konseylerinden birisi olması; tüm meclislerini ve çalışma gruplarını kurup bunları faal olarak çalıştırıyor olması; genel kurul ve yürütme kurulu toplantılarını düzenli bir şekilde gerçekleştirmesi; çalışmalarıyla alakalı olarak başta faaliyet raporları olmak üzere basılı yayınlarıyla kent ve kent konseyi hafızasına katkısı; sınırlı sayıda da olsa, farklı sosyal ve siyasi aktörleri hemşerilik bilinci etrafında bir araya getirerek müzakere zemini oluşturma kabiliyeti; gerçekleştirdiği yoğun faaliyetler ile Çorum Kent Konseyinin tanınırlık ve farkındalığını sürekli artırması ve bunun bir neticesi olarak ilerleyen zamanlarda yerel aktörlerin karar alma süreçlerine katılımını özendirilmesi; dezavantajlı grupları etkinliklerine artan oranda katması; STK’lara yaptığı desteklerle onların kapasitelerini artırmalarına yardımcı olması vb. nedenlerle önümüzdeki süreçte Çorum Kent Konseyinin yerel demokrasinin gelişimine önemli katkılar sunabilme potansiyele sahip olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ateş, Toktamış. 1994, **Demokrasi**, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- Belediye Kanunu**, 2005.
- Çorum Hâkimiyet Gazetesi**. 2009a, “Aköz Kent Konseyi Başkanı Oldu”, Kaynak: <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/16608/Akoz-Kent-Konseyi-Baskani-odu.aspx#.VvuD-eKLT4Y>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2016).
- Çorum Hâkimiyet Gazetesi**. 2009b, “Çorum Belediyesi Kent Konseyi Kadın Meclisi Seçimlerine Meclis Üyelerinin Protestosu Damgasını Vurdu”, Kaynak: <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/18512/Default.aspx#.VvuGw-KLT4Y>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2016).
- Çorum Hâkimiyet Gazetesi**. 2011, “Yarının Gençliğine Birlikte Yön Verelim”, Kaynak: <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/31096/-YARININ-GENCLIGINE-BIRLIKTE-YON-VERELIM-.aspx#.VvuL8eKLT4Y>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2016).
- Çorum Hâkimiyet Gazetesi**. 2012, “Çorum Kent Konseyi Gençlik Meclisi, AK Parti Çorum Milletvekili TBMM İdari Amiri Salim Uslu’yu Meclis’te Ziyaret Etti”, Kaynak: <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/32133/-GENCLERIN-EN-ONEMLI-MALZEMESI-AHL-KTIR-.aspx#.VvuMW-KLT4Y>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2016).
- Çorum Hâkimiyet Gazetesi**. 2014, “Candan Kent Konseyi Başkanı”, Kaynak: <http://www.corumhakimiyet.net/Detay/50463/candan-kent-konseyi-baskani.aspx#.VvuSiOKLT4Y>, (Erişim Tarihi: 30 Mart 2016).
- Çorum Kent Konseyi Çalışma Raporu**. 2015, Çorum: Çorum Kent Konseyi Yayınları.
- Çorum Kent Konseyi Çalışma Yönergesi**, 2015.
- Erkul, Hüseyin. Tan Baykal. Hüseyin Kara. 2013, “Kent Konseylerinin Sorunları Üzerine Bir İnceleme: Çanakkale Kent Konseyi Örneği”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 10, S. 22, ss. 85-105.
- Eryılmaz, Bilal. 2006, **Kamu Yönetimi**, İstanbul: Erkam Matbaası.
- Geray, Cevat. 1995, “Yerel Demokrasi, Özerklik ve Halk Katılımı”, **Yeni Türkiye**, S.4, ss.72-75.
- Giritli, İsmet. Pertev Bilgen. Tayfun Akgüner. 2006, **İdare Hukuku**, İstanbul: Der Yayınları.
- Görmez, Kemal. 1995, “Türkiye’de Yerel Yönetim Reformu Üzerine”, **Yeni Türkiye**, S.4, ss. 327-339.
- [Görmez, Kemal. 1997, Yerel Demokrasi ve Türkiye, Ankara: Vadi Yayınları.](#)
- Görücü, Veysel. 2010, **Yerel Yönetimlerde Katılım ve Demokrasi**, İstanbul: Arya Yayıncılık.
- Günday, Metin. 2004, **İdare Hukuku**, Ankara: İmaj Yayınevi.
- Kalabalık, Halil. 2005, **Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırmalı Yerel Yönetim Hukuku**, Ankara: Seçkin Yayınevi.
- [Keleş, Ruşen. 1994, Yerinden Yönetim ve Siyaset, İstanbul: Cem Yayınevi.](#)
- Kent Konseyi Yönetmeliği**, 2009.
- Kent Konseyleri El Kitabı**. 2015, Çorum: Çorum Kent Konseyi Yayınları.

- Kerman, Uysal. Yakup Altan. Mehmet Aktel. Mustafa Lamba. 2011, “Yerel Yönetişim ve Kent Konseyleri”, **Kent Konseyleri Sempozyumu (6-7 Mayıs 2011) Bildiri Kitabı**, Der. Enes Battal Keskin, Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-1, ss. 13-29.
- Kösecik, Muhammet. Hüseyin Özgür. 2010, “Türkiye’de Yerel Yönetimlerin Yerel Yönetişime Doğru Değişimi ve Dönüşümü”, **V. Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı**, Der. Orhan Gökçe ve M. Akif Çukurçayır, Konya: Selçuk Üniversitesi İİBF, ss.39-59.
- Lamba, Mustafa. 2012, “Yerel Yönetişimde Farkındalık: Antalya İli Örneği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi**, C. 17, S. 1, ss. 495-509.
- Nadaroğlu, Halil. 1998, **Mahalli İdareler**, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Öner, Şerif. 2001, “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 10, S. 2, ss. 51-67.
- Özdemir, Ali Tamer. 2011, “Mahalli İdarelerde Halk Katılımı Bağlamında Kent Konseyleri”, **Sayıştay Dergisi**, S. 83, ss. 31-56.
- Sarıbay, Ali Yaşar. 2015, “Demokrasinin Felsefesi, Kent, Katılımcı Demokrasi”, **II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu (10-11 Nisan 2015) Bildiri Kitabı**, Der. Enes Battal Keskin ve Elif Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ss. 7-12.
- Şat, Nur. 2011, “Halkın Yönetime Katılımının Bir Kanalı Sıfatıyla Kent Konseylerinin Değerlendirilmesi”, **Kent Konseyleri Sempozyumu (6-7 Mayıs 2011) Bildiri Kitabı**, Der. Enes Battal Keskin, Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-1, ss. 113-132.
- Tekeli, İlhan. 1983, “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyeciliğin Gelişimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, S.16/2, ss. 3-22.
- Tortop, Nuri. Burhan Aykaç. Hüseyin Yayman. M. Akif Özer. 2014, **Mahalli İdareler**, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Ulusoy, Ahmet. Mustafa Tekdere. 2015, “Kent Konseylerinin Mali Kısıtları”, **II. Ulusal Kent Konseyleri Sempozyumu (10-11 Nisan 2015) Bildiri Kitabı**, Der. Enes Battal Keskin ve Elif Karakurt Tosun, Bursa: Bursa Kent Konseyi Bilimsel Yayınlar Dizisi-2, ss. 48-75.
- Ulusoy, Ahmet. Tekin Akdemir. 2005, **Mahalli İdareler**, Ankara: Seçkin Yayınevi.

ÇORUM'DA DİNDARLIK - SEÇMEN TERCİHİ İLİŞKİSİ

Nevzat GENCER¹

¹Doktora Öğrencisi, Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
nevzatgencer@gmail.com.tr

ÖZET

İnsanlığın en eski kurumlarından biri olan din tarih boyunca bireysel ve toplumsal birçok yönelişin merkezinde olmuştur. O, insanın dünyayı anlama, varoluşu anlamlandırma çabasının bir ifadesi olmasının yanı sıra, bireylerin yaşamlarına dair verdikleri kararlarda da temel bir motivasyon unsurudur. Toplumsal yaşamı ilgilendiren bir diğer konu da seçimlerdir. Demokrasilerde seçim, halk iradesinin en belirgin tecelli etme aracıdır. Seçimlerde seçmen tercihini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Bu faktörlerden birisi de din ya da dinin dışı yansıyan görünümü olan dindardır.

Bu çalışmada Çorum il merkezinde yaşayan seçmenlerin tercihleri üzerinde dindarlığın etkisinin olup olmadığı ve varsa ne düzeyde bir etkisinin olduğu hususu ele alınmaktadır. Çalışmanın sonucunda, din-dindarlığın toplumsal ve siyasal yaşamın şekillenmesi üzerinde etkili olan temel bir bileşen olduğu, bireylerin günlük yaşamlarına ve siyasal tercihlerine yönelik aldıkları kararlarda dini referansları sık bir şekilde kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Din, Dindarlık, Dindarlığın İbadet Boyutu, Dindarlık ve Siyasal Tercih, Dindarlık ve Seçmen Tercih, Siyasal Tercih, Seçmenin Siyasal Tutumu

THE RELATIONSHIP BETWEEN RELIGIOSITY AND VOTER PREFERENCE IN ÇORUM

ABSTRACT

Religion, one of humanity's oldest institutions, has been at the center of many individual and social orientations throughout history. As well as being the expression of individuals' efforts to understand the world and making sense of existence, it is also a major motivation factor in individuals' decisions regarding their lives. Another issue concerning social life is elections. In a democracy, elections are the most obvious means of manifestation of the will of the people. There are many factors influencing the choice of voters in the elections. One of these factors is religion or religiosity, which is the external reflection of religion.

In the study, it is discussed whether religiosity has an effect on the preferences of voters living in the Çorum Province or not and if it does; what extend this effect is. At the end of the study, it has been concluded that religion - religiosity is an essential component having an impact on the formation of social and political life and individuals often use religious references in decisions for their daily lives and political preferences.

Key Words: Religion, Religiosity, Worship Dimension of Religiosity, Religiosity and Political Preferences, Religiosity and Voter Preference, Political Preference, Political Attitudes of Voters

1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan din ve dinin pratik dışavurumu kabul edilen dindarlık kavramları bireysel ve toplumsal hayata etki ederek insanın her türlü düşünce, tavır ve davranışlarına hâkim bir hayat felsefesi ve bir dünya görüşü oluşturmasında temel etkenlerdendir. Doğumdan ölüme kadar ve hatta ölümden sonrasını anlamlandırmada baskın ve kuşatıcı etkisiyle din ve dindarlık, bireyin toplumsal hayatı ilgilendiren siyasi tercihlerinde de başat bir konumda yer almaktadırlar.

Öte yandan demokrasi, tüm üye veya vatandaşların, organizasyon veya devlet politikasını şekillendirmede eşit hakka sahip olduğu bir yönetim biçimidir. Yunanca *dimokratia* (δημοσ, yani dimos, halk zümresi, ahali + κράτος, yani kratos, iktidar) sözcüğünden türemiştir. Türkçeye, Fransızca *démocratie* sözcüğünden geçmiştir (Wikipedia, t.y.). Yani “halk” ve “iktidar” kelimelerinden oluşan “demokrasi”, halkın kendisini yönetecek kişileri seçmek için kullanılan bir seçim mekanizmasıdır.

Farklı yöntem ve tarzda uygulanan seçim sistemlerinin ortak amacı nihai yönetici sınıfını belirlemektir. Demokrasi için seçim, olmazsa olmaz yegâne kural olmakla beraber, seçimlerin görüldüğü ülkelerin hepsinde demokrasiden söz etmek mümkün görünmemektedir. Sağlıklı bir seçim sisteminin var olabilmesi için vatandaşların hiçbir baskıya maruz kalmadan, özgürce ve belli aralıklarla sandıklara gidip tercihlerini kullanması gerekmektedir (Yıldırım, 2014: 15).

Demokrasiyi tanımlayan ya da demokrasinin ne olduğunu açıklayan ifadelere bakıldığında temel vurgunun halk egemenliğinde olduğu görülmektedir. Bu vurgudan hareketle demokrasilerde halk egemenliği, vatandaşların seçimlerde hür iradesiyle kullandığı oyla kendini yönetme yetki ve vekâletini vermesiyle gerçekleşir. Bundan dolayı seçimler, demokrasinin en önemli unsuru ve olmazsa olmaz koşullarından biri olarak değerlendirilmektedir (Doğan ve Göker, 2010: 160). Ancak seçimlerde seçmenin oy verme davranışını, siyasi aday ya da parti tercihini etkileyen birçok faktör bulunmaktadır ve bu faktörlerden bir tanesi de dindir.

Bu çalışmada, Çorum il merkezinde yaşayan 18 yaş ve üstü seçmenlerin oy verme davranışlarında etkili olan demografik faktörlerin yanı sıra, dindarlığın ibadet boyutu olan namaz, oruç, hac ve zekât gibi ibadetleri yerine getirme yoğunluğu ile siyasi tercihleri üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

2.KAVRAMLAR

2.1. Din

Arapça bir kelime olan “din” sözü, “ceza ve yargı, usûl, âdet” ve “tutulan yol” anlamlarına gelmektedir. Latince’de dinin karşılığı olarak kullanılan “Religio” sözcüğü ise, Allah’a saygı ve korku ile bağlılık, kendini ibadete verme, tören ve ayinlere katılma demektir (Peker, 2011: 30). Yine din olgusu, sözlükte “örf, adet, boyun eğme, itaat, tutulan ve gidilen yol, ceza ve mükâfat, millet” anlamlarında kullanılmaktadır (el-İsfehani, 2010: 565). İslamî terminolojide din/İslam, her konuda insanları, aklını, irade ve isteklerini kullanarak, hayır olan şeylere götüren, böylece dünya ve ahiret saadetine ulaşmalarını sağlayan, peygamberler aracılığıyla Allah’ın gönderdiği ilahi esasların bütünüdür (Akseki, 1957: 5).

Din olgusu üzerine araştırma yapan sosyal bilimcilerin hemen her biri ise kendi amaçlarına uygun bir tanım yapmış ve çalışmalarını bu tanım çerçevesinde gerçekleştirmeye gayret göstermiştir (Karlı, 2012: 59). Psikologların din tanımlarının da dini-ilahi kaynaklı olmaktan ziyade insan kaynaklı olarak yapıldığı (Gencer, 2015: 14-16) görülmekte ve bu tanımlamalarda, dinin daha çok birey açısından işlevsel yönüne vurgu yapılmaktadır.

Din, bireysel ve toplumsal açıdan çok geniş bir çerçevede işlev gören, insanların iç dünyalarındaki ahenk ve davranışlarının şeklini ve yönünü belirlemedeki denge sağlayıcı rolü itibarıyla, bir varoluşsal çözümleme ve hayatı anlamlandırma misyonuna sahip güçlü bir olgudur (Karacoşkun, 2004: 23) ve bu yönüyle din hem ferdi hem de toplumu etkileyen sosyo-kültürel bir kurumdur (Armaner, 1980: 75).

2.2. Dindarlık

Dindarlık bir kişinin mensubu olduğu dine ait inanç, ibadet ve sembollere ilişkin içten kabul, yoğunlaşma ve meşgul olma derecesi olarak tanımlanabilir. Dindar, dininin inanç, ilke, pratik ve sembollerini içselleştirerek bunları tutum ve davranışlarına yansıtan insandır (Kurt, 2008: 22; Kurt, 2009:2). Dindarlığı dini ibadetlerin yapılma sıklığı ile tanımlayan Hakkı Kardeş’in de, dini bir inanç sisteminin yapılmasını öngördüğü pratikleri düzenli bir şekilde yerine getiren kimselerin dindar olarak nitelendirilebileceğini ifade etmiştir (Kardeş, 2007: 62; akt. Eser, 2012: 102). Ahmet Onay ise dinin bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını şekillendiren, etkileyen bir olgu olduğunu ve bu etkinin doğal sonucu olarak bireyin çevresi ile kurduğu sosyal ilişkilerin niteliği ve yaşam tarzının da değiştiğini söylemiştir. Bu bağlamda birey ile Allah arasındaki manevi bağ din, bu bağın bireyin hayatına yansımaya şekli de dindarlık olarak adlandırılabilir (Onay, 2004: 17; Eser, 2012: 102).

Yukarıda söz edilen tanımlamalara bakıldığında; dindarlığın salt bir inanç ya da bir bağlanma olarak görülmediği, bireyin inandığı dinin birtakım sembollerini kabul etmesinin yanı sıra, ritüelleriyle ilgilenme, pratiklerini içselleştirerek günlük hayatta tatbik etme ve

bireyin davranışlarına ve toplumsal hayatına etki etme sıklığı olarak ele alındığı anlaşılmaktadır.

2.3. Dindarlığın Boyutları

Dindarlık, geniş inanç ve uygulama şekillerini kapsayan çok unsurlu bir yapı arz eder. Birbirinden farklı özellikler taşıyan dinler, kültürel ve kişisel unsurla da dönüşerek çok renkli dindarlık formlarıyla karşımıza çıkarlar. Çünkü dinin her ferdi, dini farklı şekillerde algılayabilir ve kültürel ortamda yaşantı haline getirirken farklılıklar sergileyebilir. Bu bağlamda dindarlığın ne olduğu, nasıl ve ne için yaşandığı ve hangi motivasyonların etkin olduğuna dair sorular dindarlığın boyutlarını/türlerini belirlemede teorisyenlerin çıkış noktası olmuştur (Köse ve Ayten, 2012: 110). Literatür incelendiğinde farklı yaklaşımların olduğu görülmekle birlikte Glock tarafından benimsenen beş boyutlu ölçek ülkemizde yapılan çalışmalarda da sıkça kullanılmaktadır. Bu beş dindarlık boyutu: inanç, duygu, davranış, bilgi ve etki boyutlarıdır (Hökelekli, 2012: 51). Son zamanlarda yapılan bazı araştırmalar, bir boyutta dindar olmanın diğer boyutlarda da dindar olmayı zorunlu kılmadığını ileri sürmüştür de, dindarlığın yukarıda açıklanan boyutları arasında anlamlı pozitif ilişkilerin olduğunu gösteren birçok çalışma bulunmaktadır. Bizim bu çalışmamızda ise dindarlığın ibadet boyutu (İslam açısından şekli belirlenmiş namaz, oruç, hac ve zekât ibadetleri.) üzerinde durulmuş, araştırmanın verileri bu noktadan analize tabi tutulmuştur.

2.4. Seçim, Seçmen ve Seçmen Tercih (Davranışı)

Seçim, birden çok alternatif karşısında özgür iradeye dayalı eğilimleri ifade eder. Yöneticileri belirlemeye yönelik yapılan seçim ise; bir kamu görevini yürütecek kişi veya kurulun, ilgili seçmenlerce, çok sayıda aday arasından yapılacak tercihlerle belirlenmesi (Türk, 2006: 76; Doğan ve Göker, 2010: 161) olarak ifade edilmektedir. Seçim, kanuni şartlara uygun kişiler içerisinde kendilerine temsil yetkisi veya bir vekâlet verilecek kimselerin, bir kısım veya bütün vatandaşlar tarafından tercih ve tespit edilmesi işlemidir. Toplu bir iradenin birden fazla aday arasında tercihte bulunmasıdır.

“Seçimde oy verme hakkı olan kimse.” şeklinde tanımlanabilecek “seçmen” seçim sürecinin en önemli aktörüdür. “Seçmen” kavramı, demokratik toplumlarda yasalar çerçevesinde kendisini yönetmeye talip olanlar arasından yönetici kadroyu seçmek suretiyle iktidara, iş başına getirme hakkına sahip olan vatandaşı ifade eder. Yani seçmeni “Demokrasilerde siyasal düşünce ve tercihlerini oy kullanarak belirten kişilerdir.” (Say, 1998: 99) şeklinde tanımlamak mümkündür.

Bir şeyi öbürüne göre daha iyi görme, “üstün tutma, yeğ tutma, yeğleme.” (Çakıroğlu, 2012: 279) şeklinde anlaşılabilir “Tercih” kelimesi konumuz bağlamında ele alındığında; seçmenin bir ülke vatandaşı olmasının kendisine sağladığı hak ve görev olarak, o ülkede yönetici kadronun belirlenmesinde seçimlere katılmak suretiyle ortaya koyduğu davranış

biçimini belirtmektedir. Yani kişilerin kendisine göre daha iyi gördüğü ve buna uygun tercihini ortaya koymak için katıldığı eylemler, seçmen davranışı olarak tanımlanır (Gülmen, 1979: 18).

Seçimlerin merkezini seçmen ve dolayısıyla onun tercihi oluşturduğundan, yönetime talip olan siyasal partiler ve adaylar seçim sürecinde halkın, kamuoyunun nasıl bir davranış sergileyeceğini, seçmenlerin görüşlerini, isteklerini, beklenti ve eğilimlerini merak ederler. Bu eğilim ve tercihleri görebilmek için de birçok kamuoyu araştırması ve anket çalışması yaptırırılar. Böylece hem seçmen görüşlerini almış hem de seçimlerde yeterli oy alıp alamayacaklarını hesaplama imkânını bulmuş olurlar.

3. KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

Seçimlerde, seçmenin karar sürecini etkileyen faktörler önemli birer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Yönetime talip adaylar ve siyasi partiler de bu faktörleri göz önünde bulundurarak, seçim kampanyalarını yürütmeye ve seçmenin karar verme süreçlerini etkilemeye yönelik çalışmalara ağırlık vermektedirler. Seçmenler çoğu zaman, bilinçli veya bilinçsiz olarak, belli koşulların etkisiyle tercihlerini belirlemektedir. Seçimlerde oy vermeyi etkileyen bu koşulların neler olduğu sorusu, siyaset sosyolojisinin de uzun zamandır ilgisini çeken önemli konulardan biridir (Gökçe, Akgün ve Karaçor, 2002: 6).

Yapılan araştırmalar incelendiğinde; seçmen davranışını etkileyen faktörlerin, siyasal parti, aday, seçmen, gündem, propaganda, kitle iletişim araçları, kamuoyu araştırmaları, din, aile, çıkar grupları, kamuoyu liderleri ve ekonomi politikaları olarak sıralanabileceği görülmektedir (Doğan ve Göker, 2010: 162-163; Kalender, 2005; Uysal, 1984; Özcan, 1998; Köktaş, 1997). Ülkemizde söz konusu olan faktörleri konu alan bilimsel çalışmaların yapıldığı ve benzer çalışmalarla da alana katkı sağlanmaya devam edildiği görülmektedir. Bununla birlikte tarihsel süreç incelendiğinde, seçmenlerin karar verme süreci ve seçmenin oy verme davranışları hakkında üç temel yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır. Bu yaklaşımlar; Rasyonel Tercih Yaklaşımı, Psikolojik Yaklaşım ve Sosyolojik Yaklaşım'dır (Kalender, 2005: 39, Akgün, 2007: 27).

3.1. Rasyonel Tercih Yaklaşımı

Seçmen davranışlarına rasyonel yaklaşanların temel varsayımı seçmenin kendi çıkarlarını iyi bilmesi, bu çıkarlara en uygun hizmet edebilecek aday ya da partiyi değerlendirmesi ve buna göre en uygun olduğunu düşündüğü aday ya da partiye oy kullanmasıdır. Bu tür yaklaşımı benimseyen seçmenlerde kişinin amaç ve istekleri ön plandadır (Kalender, 1998: 53-54). Bu yaklaşım aynı zamanda ekonomik yaklaşım modeli olarak da ifade edilmektedir (Güllüpınar, Diker ve Aslan: 2013: 8).

Bu yaklaşımın öncüsü Antony Downs'tur. (Kalender, 1998: 54). Antony Downs'ın 1957 yılında yayınlanan "An Economic Theory of Democracy" (*Demokrasinin Ekonomik Teorisi*) adlı eserinde yer verilen, "her vatandaş oyunu, kendisine diğer bütün partilerden daha fazla fayda sağlayacağına inandığı partiye verir" görüşü seçmenin rasyonel tercih yaklaşımını benimsediğini gösterir ve seçmen eğer oy verdiği partinin yetersizliğini görürse de bir sonraki dönemde siyasi tercihini kolayca değiştirebilir (Beren, 2013: 195-196).

Rasyonel tercih yaklaşımında seçmen vaatlerle ya da abartılı sözlerle ilgilenmemektedir, sonuçlara önem vermektedir. İktidar partisi ya da partilerin seçim zamanında yaptıkları propaganda ve diğer seçim faaliyetlerini de bu gözle değerlendiren seçmenler, eğer iktidarda iken yapılan icraatlardan, faaliyetlerden memnun değillerse, seçim dönemindeki "ikna" çalışmalarından etkilenmemektedirler. Yapılacak olan seçimlerde geçmiş konumu göz önüne alıp değerlendirerek buna göre oyunu kullanacaktır. (Öncel, 2009: 12-13)

3.2. Psikolojik Yaklaşım

1960 yılında Campell ve arkadaşları tarafından geliştirilmiş bir modeldir. Bu modele "partiyle özdeşleşme modeli" de denmektedir (Hülür ve Kalender, 2003: 3-4). "Partiyle özdeşleşme" ifadesi kişinin herhangi bir partiye bağlılık duyması demektir (Kalender, 2005: 46; Güllüpunar, Diker ve Aslan: 2013: 8). Psikolojik Yaklaşım Modeli, gruplar yerine bireyler üzerine yoğunlaşmıştır ve bireylerin siyasi sosyalleşme sürecinde kazandıkları siyasi tutumlar ve ideolojik yönelimlerin ileriki yaşlarda onların parti tercihi üzerinde etkili olduğunu savunarak literatüre "*parti kimliği*" (party identification) kavramını kazandırmıştır (Akgün, ty: 78).

Buna göre seçmen tercihlerinde, bireylerin çocukluk dönemlerinden başlayan siyasal sosyalleşme sürecinin önemli oranda etkili olduğu varsayımı ile hareket eden Psikolojik Yaklaşım Modeli, siyasal sosyalleşme süreci neticesinde kazanılan siyasal tutumlar ve ideolojik yönelimlerin seçmen davranışına yön verdiği görüşünü savunmaktadır. Campell ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmalar, bireylerin ileriki yaşlarda parti tercihlerinde çocukluk dönemlerinde anne baba görüşlerinin etkisi altında olduğunu ortaya koymuştur. Yani bireyler çocukluk döneminde en fazla anne babanın siyasi eğilim ve görüşlerinden etkilenmektedirler (Kalender, 2005: 47). Kişinin küçük yaşlarda maruz kaldığı siyasal etki, onun ilerleyen dönemlerdeki siyasal tercihlerinde psikolojik bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır.

Partiyle özdeşleşme modelinin temel varsayımları şöyle sıralanmaktadır; "Çoğu seçmen, mevcut oy verme niyetinden farklı olabilen bir partiye, önceden var olan bir bağlılık hissetmektedir. Önceden mevcut olan bu bağlılık, ailedeki sosyalleşmeyle oluşmaktadır. Çoğu seçmen, hayatı boyunca aynı partiye bağlı kalmaktadır. Bu bağlılık, bir taraftarın futbol takımı tutması gibi değerlendirilmektedir. Bireyin partisizliği için herhangi hukuki bir bağının bulunması da şart değildir. Bir partiye daha çok bağlı olan bir seçmenin, seçimlerde bağımsız olarak oyunu o partiye kullanması kuvvetle muhtemeldir. Bu varsayımlardan şu

sonuçları çıkarabiliriz. Herhangi bir seçimde, seçmenlerin hepsi parti bağlılıkları doğrultusunda oy kullanırlarsa, çoğu seçmenin bağlı hissettiklerini belirttikleri parti seçimi kazanacaktır. Bir seçimler dizisinde, çoğu seçmenin güçlü bağlılık hissettiklerini söyledikleri parti, ortalamanın üzerinde oy alacaktır.” (Öncel, 2009: 10-11, Kalender, 1998: 53).

3.3. Sosyolojik Yaklaşım

Bu yaklaşım seçmen davranışları ve seçmenlerin tercihlerinde bireylerin sosyal kimliklerinin belirleyici olduğunu esas almaktadır. Columbia Üniversitesinden bir grup sosyal araştırmacı tarafından başlatılmıştır. Bu yüzden Sosyolojik Yaklaşım “Columbia Ekolü” olarak da bilinir. Amerika’da 1940’lı yıllarda yapılan seçmen davranışı araştırmalarının birçoğunda bu yöntem kullanılmıştır. Bu ekolde seçmenlerin parti tercihleri ve her bir seçimde kullandıkları oy onlar için vazgeçilmezdir ve adeta dini bir aidiyet gibi seçmenin değişmez kimliğinin bir parçasıdır (Gökçe, Akgün ve Karaçor, 2002: 7; Doğan ve Göker 2010:162).

Bireyin tutum ve tercihlerinin ilişkide olduğu insanlardan etkileneceği varsayımını esas alan sosyolojik yaklaşıma göre seçmenin davranışlarını aile, din, sosyo-ekonomik statü, dâhil olunan gruplar, yaşanılan yer gibi çeşitli değişkenler, toplumdaki sosyal bölünmüşlükler belirlemektedir. Bu yaklaşımı benimseyen araştırmacılar, bireylerin aynı yerde yaşadıkları, birlikte çalıştıkları kişileri izleme eğiliminde olduklarından kişilerin demografik özelliklerinin seçimin tahmin edilebilmesinde yol gösterici olabileceğini düşünmektedirler (Kılıç, 2013: 51). Görüldüğü gibi çeşitli sosyal kimlikler, kişinin içinde bulunduğu çevre, grup, aile ve sosyal statü siyasal karar verme süreci üzerinde etkili olmaktadır.

Çoğu yazarın ele aldığı biçimde seçmen tercihinde yaklaşımları bu üç başlıkta sınıflandırmak uygun olacaktır. Böyle bir sınıflandırmada hem değişik zamanlarda yapılmış aynı teorik temelli çalışmaların bir arada görülmesi sağlanmış olacak, hem de bir metodoloji ön plana çıkarılmış olacaktır (Kalender, 1998: 42). Söz konusu yaklaşımlar araştırmacıların kullanacakları varsayımlara, yöntem ve seçilen verilere göre farklılaşabilecektir. Ayrıca bazen elde edilen veriler birden fazla yaklaşımın birlikte değerlendirilmesiyle analiz edilebilmektedir. Partiyle özdeşleşme modelinde olduğu gibi dindarlığın ibadet davranışı şeklindeki yansımalarının da çocukluk dönemiyle yakından ilgisinin olduğunu ve bu davranış biçimlerinin üzerinde ailenin büyük bir etkisinin bulunduğunu düşünmekteyiz. Bu nedenle Psikolojik Yaklaşım Modelinin varsayımlarının konumuzla biraz daha fazla ilgili olduğunu söyleyebiliriz.

4. LİTERATÜR TARAMASI

Türkiye’de seçim ve seçmen tercihi ile ilgili literatür incelendiğinde, yıllar içerisinde çok farklı araştırmaların yapıldığı ve bu araştırmalarda rasyonel/ekonomik yaklaşım,

psikolojik ve sosyolojik yaklaşımlar perspektifinden oy verme davranışlarının ele alındığı görülmektedir.

Örneğin 1966 yılında Nermin Abadan'ın yaptığı ve 1965 seçimlerini incelediği “*Anayasa Hukuku ve Siyasal Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili*” isimli çalışması **Psikolojik Yaklaşım/Partiyle Özdeşleşme** modeline; Tuncer Bulutay ve Nuri Yıldırım'ın 1968 yılındaki yaptıkları “*Türk Seçmenlerinin Oy Verme Eğilimlerinde İktisadi Sebeplerin Önemi Üzerine Bir Deneme*” isimli çalışmaları **Rasyonel/Ekonomik Yaklaşım** modeline; Yüksel Gülmen'in “*Türk Seçmen Davranışlarında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü 1960-1970*” adlı seçmen tercihindeki ekonomik ve sosyal faktörleri incelediği çalışması ile Ersin Kalaycıoğlu'nun 1994 yılındaki “*Türkiye’de Köktenci Sağ Partiler ve Seçmen Tercihleri*” ve M. Emin Köktaş'ın 1997 yılında yaptığı “*Din ve Siyaset: Siyasal Davranış ve Dindarlık*” isimli çalışmalar, **Sosyolojik Yaklaşım** modeline örnek teşkil edebilir. Özellikle Kalaycıoğlu ve Köktaş'ın çalışmaları, dinin oy verme davranışında önemli bir faktör olduğunu vurgulamaktadır.

Ayrıca Ergün Özbudun'un Türkiye'deki 1973 seçimlerini incelediği “*Voting Behavior: Turkey*” adlı çalışması, 1977 seçimleri sonrası parti tutmanın nüfus, yaş, eğitim, din vb. değişkenlerle ilişkisini inceleyen Üstün Erdüger'in “*Türkiye’de Değişen Seçmen Davranışı Örüntüleri*” isimli çalışmaları da bu alanda yapılan çalışmalar arasında sayılabilir (Hülür ve Kalender, 2003: 7).

Ancak yapılan bu çalışmalar daha çok seçim sonuçlarına göre değerlendirmelerin yapıldığı, bireysel düzeyde oy verme davranışını etkileyen faktörlerin üzerinde durulmadığı ve bu nedenle de seçmenlerin gelecekteki seçim tercihlerini kestirmede yetersiz kalmış olan çalışmalardır (Özcan, 1998: 207-209).

Söz edilen çalışmalarda seçmen tercihini/davranışını etkileyen demografik değişkenler, aile, aday, imaj, lider özelliği, etik ve etik inançlar, seçmen kararlılığı, sosyo-ekonomik faktörler, hizmet kalitesi ve iletişim gibi birçok etken incelenmiş ve bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Söz konusu araştırmalarda, seçmen tercihlerini belirleyen temel yaklaşımlar -*sosyolojik, ekonomik ve psikolojik yaklaşımlar*- bağlamında konuların ele alındığı ve bu çalışmaların daha çok üniversitelerin Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, İletişim Fakülteleri, İktisadi ve İdari Bilimler, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü, İşletme Bölümü, Sosyoloji, Siyasal Bilgiler Bölümü akademisyen ve araştırmacıları tarafından yapıldığı görülmektedir. Ancak ülkemizde din ve siyasal davranış arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin farklı boyutlarda yansımalarını doğrudan konu edinen bilimsel araştırmaların, saha çalışmalarının sınırlı olduğunu ve bu alanda daha fazla çalışmanın yapılması gerektiğini söyleyebiliriz. Seçim ve din gibi önemli sosyolojik iki olgu; doğrudan doğruya bireyi, bireyin tutum ve davranışlarını ilgilendirmektedir. Bu yönüyle de sadece sosyolojik açıdan değil, aynı zamanda psikolojik açıdan da ele alınmaları gerekmektedir.

5.UYGULAMA

5.1.Verilerin Oluşturulması

Çalışmada 2014 Mahalli İdareler Genel Seçimlerinde Çorum il merkezinde oy kullanan seçmen sayısı olan 191,667 kişi esas alınmıştır (Yüksek Seçim Kurulu, 2014). Araştırmanın örneklemini ise farklı yaş ve meslek grubuna ait 400 kişiden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak hazırlanan anket formunda cinsiyet, yaş, medeni durum gibi denek grubunun demografik özelliklerini ortaya koyan sorular yanı sıra, deneklerin namaz, oruç, hac ve zekât ibadetlerini yerine getirme düzeylerine ilişkin sorulara ve tercih edecekleri aday ya da partide arayacağı özelliklere dair sorulara da yer verilmiştir. Araştırma il merkezinde farklı mahallelerde ikamet eden denekler üzerinde uygulanmıştır. Deneklerin sorulara verdikleri cevaplar istatistiksel işleme tabi tutularak belirlenen değişkenler açısından sınanmıştır.

5.2.Bulgular ve Yorumlar

5.2.1. Demografik Bilgiler

Aşağıdaki tablolar sırasıyla demografik değişkenler bağlamında araştırmaya katılan kadın ve erkek denekler hakkındaki bilgileri içermektedir.

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	187	46,8
Erkek	213	53,2
Toplam	400	100

Tablo 1 – Cinsiyete Göre Dağılım

Seçenekler	Sayı	%
Genç (18-25 Yaş)	95	23,8
Yetişkin (26-40 Yaş)	162	40,5
Orta Yaş (41-60 Yaş)	122	30,5
Yaşlı (61 ve üzeri)	21	5,2
Toplam	400	100

Tablo 2 – Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Seçenekler	Sayı	%
Evli	265	66,2
Bekâr	124	31
Boşanmış	11	2,8
Toplam	400	100

Tablo 3 – Medeni Durumlarına Göre Dağılım

Seçenekler	Sayı	%
Köy-Kasaba	29	7,25
İlçe	34	8,5
İl Merkezi	337	84,25
Toplam	400	100

Tablo 4 – Yerleşim Yeri Bilgilerine Göre Dağılım

Seçenekler	Sayı	%
Düşük	45	11,25
Orta	197	49,25
Yüksek	158	39,5
Toplam	400	100

Tablo 5 – Ekonomik Durumlarına Göre Dağılım

Katılımcıların % 46,8'i kadın, % 53,2'si ise erkektir. % 23,8'i 18-25 yaş aralığında, % 40,5'i 26-40 yaş aralığında, % 30,5'i 41-60 yaş aralığında ve % 5,2'si de 61 ve üzeri yaş aralığındadır. % 66,2'si evli, % 31'i bekârdır. Katılımcılar arasında boşanmış olduklarını belirtenlerin oranı ise % 2,8'dir. Deneklerin %7,25'si hayatının büyük bir kısmının köy ya da kasabada, % 8,5'i ilçede ve % 84,25'i de il merkezinde geçtiğini ifade etmişlerdir. Bu grupta bulunan denekler de şu anda il merkezinde ikamet etmektedirler. Bu verilere göre katılımcıların kadın-erkek dağılımının dengeli olduğu, en fazla katılımın yetişkin denekler arasında ve en az katılımın da yaşlı grupta olduğu, büyük bir çoğunluğunun evli olduğu görülmektedir. Kendi ifadelerine göre ankete katılanlar % 11,25 oranla düşük, % 49,25 orta ve % 39,5 ise yüksek gelir grubunda bulunmaktadır.

Ayrıca katılımcıların eğitim ve meslek durumları hakkında elde edilen veriler de şu şekildedir:

Seçenekler	Sayı	%
İlkokul	52	13
Ortaokul	43	10,8
Genel Lise	78	19,5
Meslek lisesi	40	10
İmam Hatip Lisesi	15	3,8
Yüksek Okul-Üniversite	166	41,5
Lisansüstü	6	1,5
Toplam	400	100

Tablo 6 – Eğitim Durumlarına Göre Dağılım

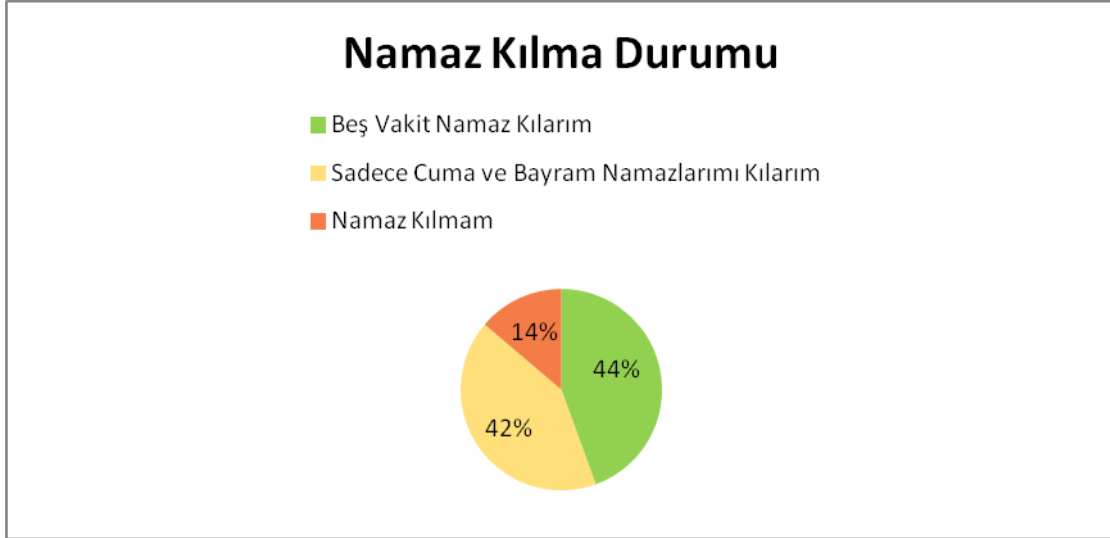
Seçenekler	Sayı	%
Memur	79	19,75
İşçi	49	12,25
Esnaf	37	9,25
Emekli	37	9,25
Ev Hanımı	53	13,25
Öğrenci	65	16,25
Çiftçi-İşsiz	30	7,5
Tüccar	16	4
Serbest Meslek ve Diğerleri	34	8,5
Toplam	400	100

Tablo 7 – Meslek Gruplarına Göre Dağılım

Örnekleme grubunda eğitim durumu açısından katılım oranı en az olan sırasıyla Lisansüstü mezunları (% 1,5) ve İmam Hatip Lisesi mezunlarıdır (% 3,8). Araştırmamızın konusu bağlamında İHL mezunlarının az olması hususu önemlidir. En fazla katılım ise % 41,5 ile Yüksek okul/Üniversite mezunu olan deneklerdir. Memurlar % 19,75'lik oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. İkinci büyük grup ise, % 16,25 oranla öğrenciler ve % 13,25 ile ev hanımlarıdır. İşçi olduğunu belirtenlerin oranı % 12,25, esnaf % 9,25, emekli olduğunu belirten deneklerin oranı da yine % 9,25'tir. Serbest meslek ve diğerleri seçeneğini belirtenler % 8,5, çiftçi ya da işsiz olduğunu söyleyenler % 7,5 ve tüccar olanlar da % 4'tür. Bu verilerden, katılımcıların toplumun farklı kesimlerini temsil ettiğini ve çoğunluğunu da memur, öğrenci, ev hanımı ve işçilerin oluşturduğunu söylemek mümkündür.

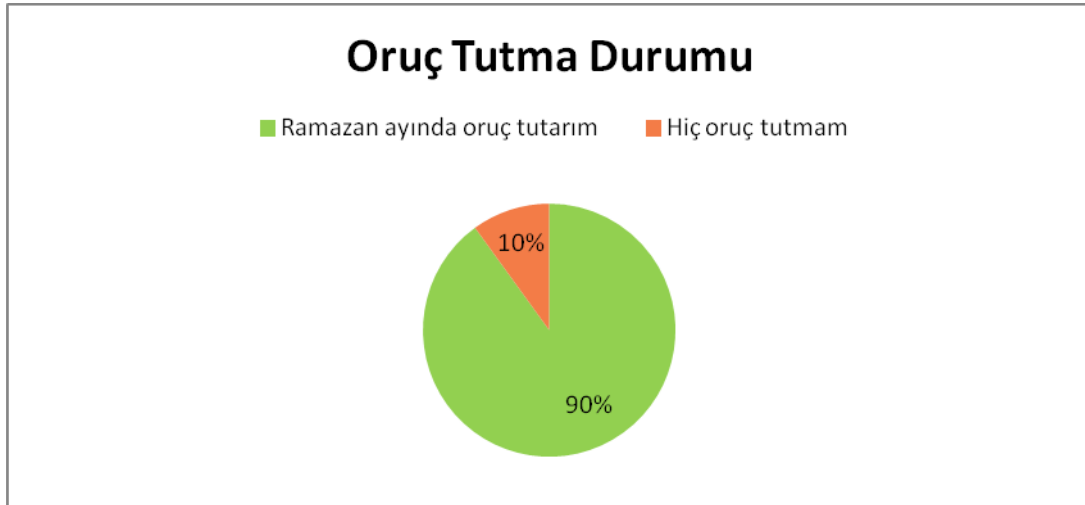
5.2.2. İbadet Durumları

Katılımcıların namaz, oruç, hac ve zekât ibadetlerini yerine getirme durumlarına ilişkin elde edilen veriler aşağıdaki şekillerde verilmiştir.

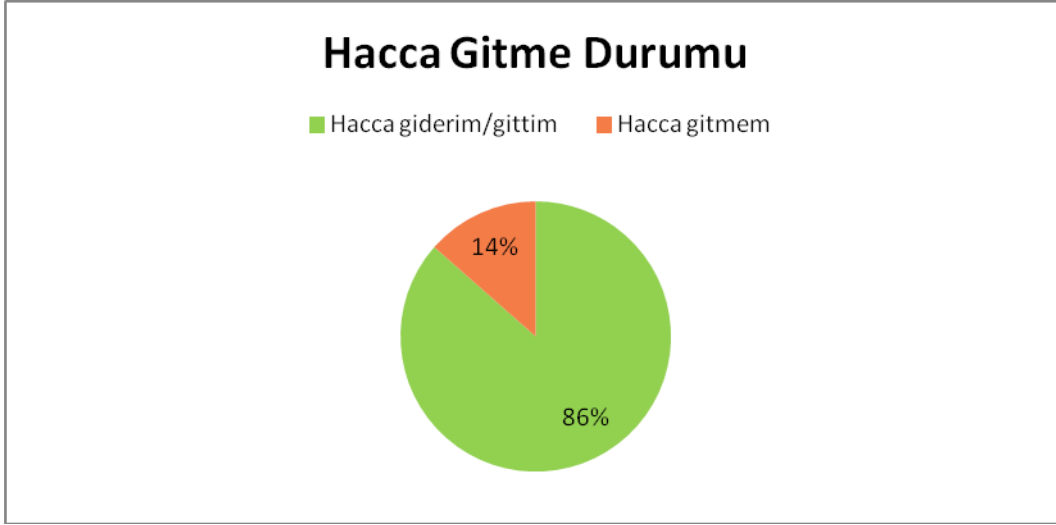
Şekil 1: Namaz İbadetini Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılım

Ankete katılanların namaz ibadetine karşı güçlü bir tutum ortaya koydukları görülmektedir. Elde edilen veriler Diyanet İşleri Başkanlığı ve TÜİK'in işbirliğiyle "Türkiye'de Dini Hayat Araştırması", adında gerçekleştirilen ve sonuçları 2014 yılında kamuoyuyla paylaşılmış olan çalışmadaki veriler ve Eser'in Antalya'da yaptığı çalışmasında elde ettiği verilerle de örtüşmektedir Başkanlığın Türkiye genelinde yaptığı bu araştırma sonuçlarına göre ülke genelinde vakit namazlarını her zaman kılanların oranı % 42,5, hiç namaz kılmayanların oranı ise % 16,9 çıkmıştır (Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, 2014: 43). Hiç namaz kılmayanların oranı Eser'in çalışmasında % 15,1 çıkmıştır (Eser, 2010: 208).

Şekil 2: Oruç İbadetini Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılım

Katılımcıların % 90'ı Ramazan ayında oruç tuttuğunu belirtirken, % 10'u da oruç tutmadığını ifade etmiştir. Bu veri Namaz ile kıyaslandığında, Çorum merkezde oruç ibadetinin toplumda daha yaygın bir şekilde yerine getirildiği sonucuna ulaşmak mümkündür.

Şekil 3: Hac İbadetini Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılım

Hacca gittiğini söyleyenlerle imkânı olması durumunda gideceğini belirtenlerin oranı % 86'dır. Bu ibadete karşı olumsuz tutum içinde olanların oranı ise % 14'tür. Bu oran Türkiye ortalamasından oldukça yüksektir. Türkiye genelinde bu oran % 7'dir (Türkiye'de Dini Hayat Araştırması, 2014: 77-79). Bu gruptaki katılımcılar parasını başka bir ülkeye vermek istememe, gönül yapmanın hacdan daha önemli olduğunu düşünme, muhtaç birine yardım etmeyi daha fazla önemseme, hacca gitmeyi imkânı olsa da düşünmeme gibi çeşitli gerekçelerle hac ibadetine karşı olumsuz tutumlarını ifade etmişlerdir.

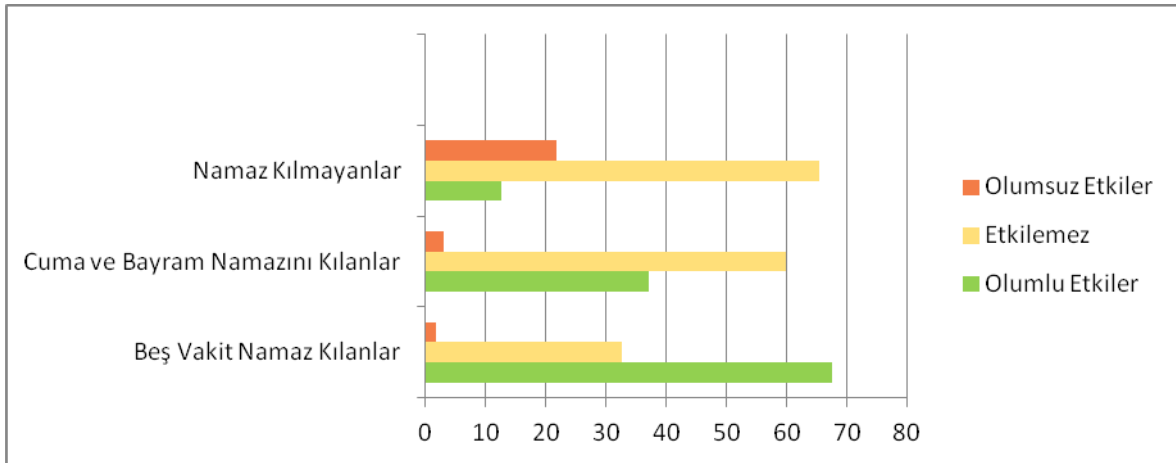
Şekil 4: Zekât İbadetini Yerine Getirme Durumuna Göre Dağılım

Katılımcıların % 93'ünün zekâtını verdiği, % 7'sinin ise zekâtını vermediği görülmektedir. Bu verilerden zekât ibadetine karşı olumsuz tutum sergileme oranının oldukça düşük olduğu anlaşılmaktadır. Ancak olumsuz tutumlu deneklerin oranı, DİB'nin

araştırmasında Türkiye genelinde % 1,1 olarak tespit edilmiştir (Türkiye’de Dini Hayat Araştırması, 2014: 75-76). Yine Eser’in çalışmasında zekât vermeyenlerin oranı % 2,7 çıkmıştır (Eser, 2010: 207). Bu verilerle araştırmamızda elde edilen veriler arasında belirgin bir fark vardır. Bu farkın, deneklerin zekât ibadetini algılama tarzlarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Zira bazı katılımcılar, inançları gereği her türlü yardımı zekât olarak gördüklerini ifade etmişlerdir.

5.2.3. İbadet Durumları – Siyasi Tercih İlişkisi

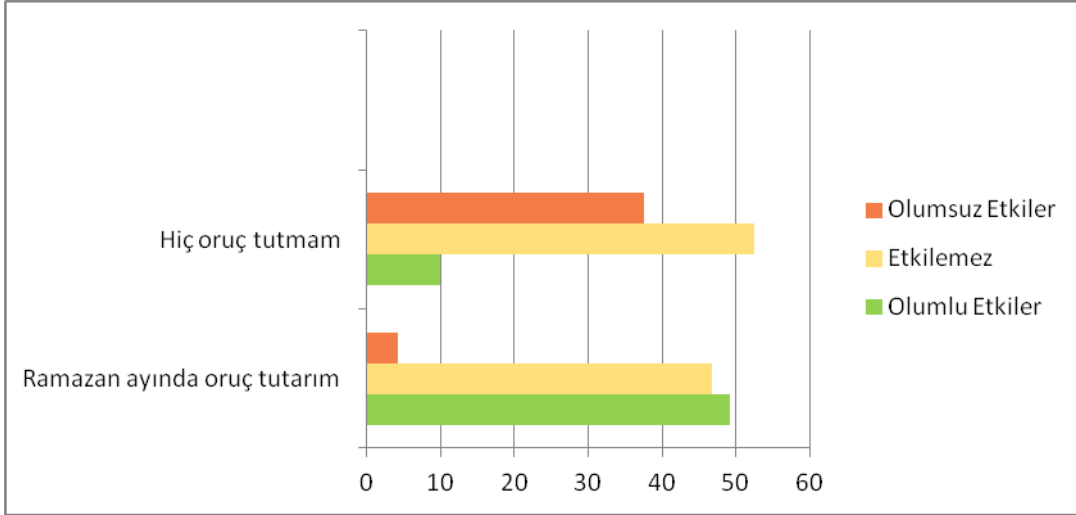
Bu bölümde namaz, oruç, hac ve zekât ibadetleriyle seçmenlerin siyasi tercihleri arasında anlamlı bir ilişkinin olup olmadığı, varsa belirtilen ibadet durumlarına göre bu ilişkinin ne şekilde değişiklik gösterdiğine ilişkin elde edilen veriler aşağıdaki şekillerde gösterilmiştir.

Şekil 5: Namaz Kılma Durumu İle Aday Dindarlığı Arasındaki İlişki

Adayın dindar olmasının tercihi üzerinde **olumlu** bir etkisinin olacağını belirtme oranları; namaz kılmayan seçmenlerde % 12,7, Cuma Namazı ve Bayram Namazlarını kılan seçmenlerde % 37,1 ve beş vakit namazını kılanlarda ise % 67,5 olarak tespit edilmiştir. Adayın dindar olmasının tercihlerini **olumsuz** etkileyeceğini belirtme oranları ise namaz kılmayanlarda % 21,8, Cuma ve Bayram namazlarını kılanlarda % 3 ve beş vakit namazını kılan seçmenlerde % 1,7 şeklinde tespit edilmiştir.

Ayrıca namaz kılmayan ve Cuma ve bayram namazlarını kılanlarda adayın dindar olmasının tercihini etkilemeyeceğini belirtme oranı yüksekken, beş vakit namaz kılanlarda bu oran düşüktür (% 32,6). Bu veriler, deneklerin namaz ibadetini yerine getirme oranı arttıkça siyasi anlamda tercih edeceği adayın dindar olmasını önemseme oranının arttığını, namaz kılma sıklığı azaldıkça aday dindarlığından olumlu etkilenme oranının da azaldığını göstermektedir. Dolayısıyla namaz kılma-aday dindarlığı arasında pozitif bir ilişkinin olduğu değerlendirilmektedir.

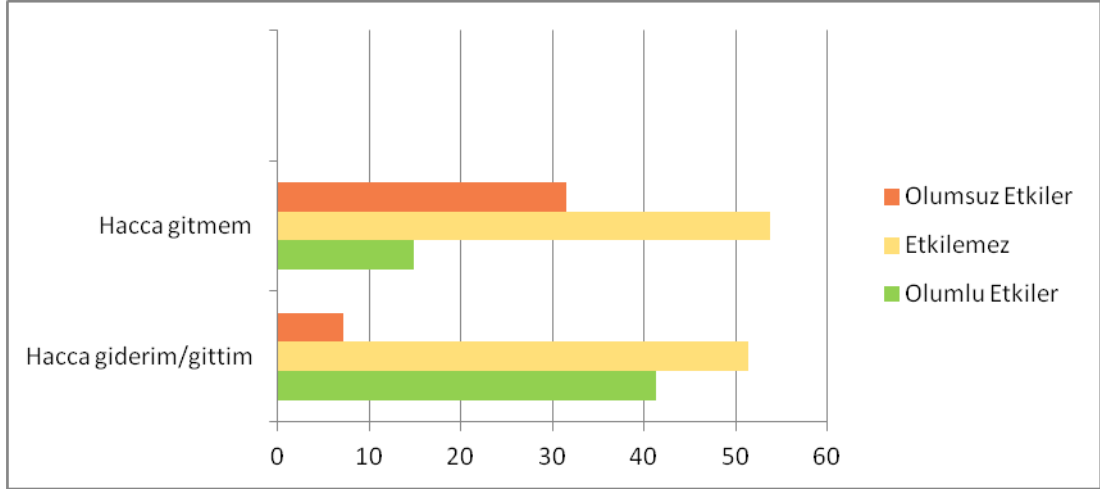

Şekil 6: Oruç Tutma Durumu İle Dini Özgürlük Vaatleri Arasındaki İlişki

Deneklere parti program ve tüzüklerinde dini özgürlüklere yönelik söz ve vaatlerin olmasının tercihlerini etkileyip etkilemeyeceği sorusu yöneltilmiş ve Şekil 6’da katılımcıların verdikleri cevaplar gösterilmiştir. Buna göre, oy vermeyi düşündükleri partilerin ya da adayların dini özgürlüklere dair vaatlerinin tercihlerini olumlu etkileyeceğini söyleyenlerin oranı, Ramazan ayında oruç tutanlarda % 49,2, hiç oruç tutmayanlarda ise % 10 şeklindedir. Bu sonuç, dini özgürlük vaatlerinin oruç ibadetini yerine getiren seçmenlerde olumlu değerlendirildiğini göstermektedir. Dini özgürlük vaadinin tercihlerini etkilemeyeceğini belirtenlerin oranlarının ise, Ramazan ayında oruç tutanlarda % 46,7, hiç oruç tutmayanlarda da % 52,5 olduğu görülmektedir. % 4,2 oranla Ramazan ayında oruç tutanların dini özgürlük vaatlerinin tercihlerini olumsuz etkileyeceğini belirttikleri, hiç oruç tutmayanlarda ise bu oranın % 37,5 çıktığı anlaşılmaktadır.

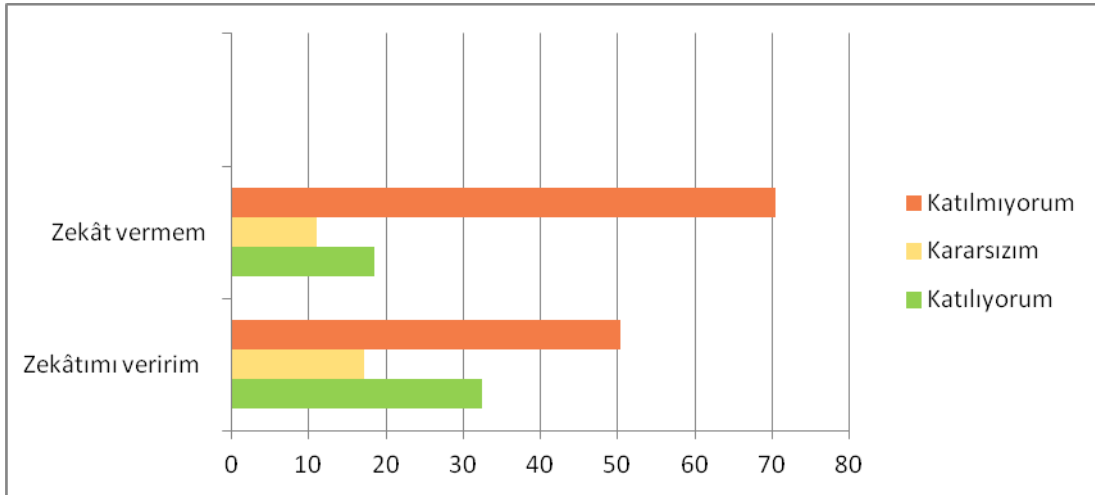
Oruç ibadetini yerine getirmeyen seçmenlerin olumlu etkilenme oranının düşük çıktığı görülmüştür. Bu seçmenlerde etkilenmeme ya da olumsuz etkilenme oranları ise yüksektir.

Ayrıca deneklerin “özgürlük vaadi” ifadesini “samimiyetsiz bir söylem” şeklinde anladığı düşünülmektedir. Çünkü dini özgürlüklere yönelik vaatlerin tercihlerini etkilemeyeceğini belirtme oranı, hem oruç tutan seçmenlerde hem de hiç oruç tutmayanlarda yüksek çıkmıştır.

Şekil 7: Hac İbadeti İle Dindar Söylem Arasındaki İlişki

Hac ibadetine karşı olumlu tutum içerisinde olanlarda dindar söylemin olumlu karşılandığı, olumsuz tutumlu deneklerin dindar söyleme karşı da olumsuz tutum içinde olduğu görülmektedir. Bu durumu olumlu karşılayanlar için, siyasetçilerin dini terimler kullanması durumunun onların dini alt yapılarına ilişkin ipuçlarını içerdiği ve siyasal mesajlarının olumlu algılandığı yorumunu yapmak mümkündür. Ancak her iki grupta da dindar söylemin siyasi tercihlerini etkilemeyeceğini belirtme oranları da birbirine yakın ve yüksek çıkmıştır. Bu veriden seçmenlerin dindar söylemden doğrudan etkilenmedikleri sonucu da çıkarılabilir.

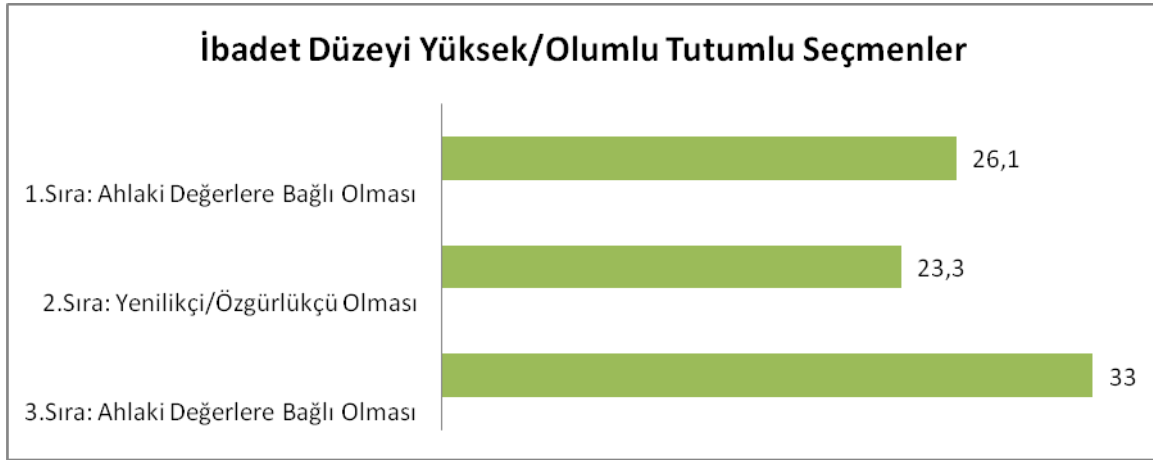

Şekil 8: Zekât-Dini Öne Çıkaran Parti/Adayın Desteklenmesi Arasındaki İlişki

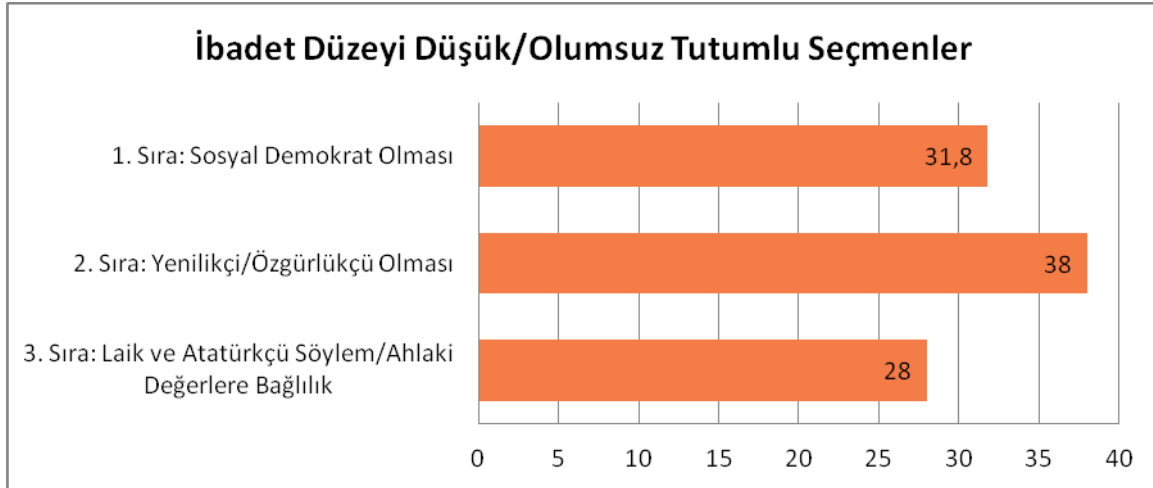
Zekât veren seçmenlerde dini öne çıkararak parti ya da adayın desteklenmesi düşüncesine katıldığını belirtenlerin oranı % 32,4'tür. Bu grupta dini öne çıkararak parti ya da adayın desteklenmesi gerektiğini düşüncesine katılmadığını belirtme oranı % 50,4, kararsız seçmenlerin oranı da % 17,2'dir. Buna göre zekât veren seçmenlerde dini öne çıkararak parti ya da adayın desteklenmesi gerektiğine dair olumlu bir düşüncenin olduğu, ancak bu görüşe katılmayanların oranlarının daha yüksek çıktığı görülmektedir. Zekât vermeyen seçmenlerde

ise, dini öne çıkararak parti ya da adayın desteklenmesi gerektiğine dair olumlu düşünenlerin oranı % 18,5 iken karasızların oranı % 11,1 ve bu düşünceye katılmayanların oranı da % 70,4 çıkmıştır.

Veriler incelendiğinde, zekât ibadeti ile dini öne çıkararak parti ya da adayın desteklenmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Zekât vermeyenlerin yanı sıra bu ibadeti yerine getirenlerin de büyük oranda, dini öne çıkararak bir parti ya da adayı desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak görmedikleri anlaşılmaktadır.

Şekil 9/a: Parti/Adayda Aranılan Özellikler

Şekil 9/b: Parti/Adayda Aranılan Özellikler

Şekil 9/a ve 9/b incelendiğinde, ibadetlerini yerine getiren seçmenlerin, parti ya da adayda aradıkları özellikler sıralamasında en çok “Ahlaki değerlere bağlılık” ilkesini öne çıkardıkları görülmektedir. İbadetleri yerine getirmeyen ya da ibadetlere karşı zayıf/olumsuz tutumlu olan seçmenler ise parti ya da adayın “Sosyal Demokrat olması” maddesini

önemsediklerini vurgulamış ve bunu ilk sıraya koymuşlardır. Bu grup seçmenler arasında “Ahlaki değerlere bağlılık” ilkesi ilk iki maddede sıralamaya girememiştir. Ancak “Laik ve Atatürkçü Söylem” ile birlikte 3. sırada yer almıştır. Ayrıca tüm seçmenler oy verecekleri parti ya da adayın “Yenilikçi ve özgürlükçü olması” maddesini ikinci sırada belirtmişlerdir. Bu da toplumun, ahlaki değerleri önemseyen ve bu değerleri benimseyen parti ya da adayları daha fazla desteklediğini göstermektedir. Yine her kesimden seçmenin, bir adayın ya da partinin yeniliklere karşı açık olması ve özgürlüklere yönelik söylemlerini de önemli gördükleri anlaşılmaktadır.

6.SONUÇ

Bireylerin çocukluklarında en fazla etkisi altında kaldıkları kişiler, anne ve babalarıdır. Dolayısıyla bu etki, bireyin ileriki yaşamında psikolojik bir faktör olarak kendini göstermekte ve siyasi eğilimlerine de yön vermektedir. Esasında ibadetlerin de bu şekilde bireylerin yaşamlarında psikolojik bir etkisinden söz etmek mümkündür. Zira bireylerin ilk öğreticileri, en yakınında bulunan ebeveynidir. Anne-baba davranışları, ebeveynin ibadet durumları ve dini eylem ve tutumları çocukluktan itibaren modellenmekte ve böyle bir ortamda yetişen bireyler, dini davranışları da kazanabilmekte ya da bu tip davranışlara, ibadetlere yönelik olumlu/olumuz tutum geliştirebilmektedirler.

Bu açıdan bakıldığında; namaz, oruç, hac, zekât ve benzeri ibadet davranışlarına muhatap olarak yetişmiş bireylerin bu tip tutumları çağrıştıran aday ya da partiye özdeşleşmeleri; yaşayışlarına, inanç ve davranışlarına yakın bulunduğu aday ya da partiye kendilerini yakın hissetmeleri ve bu şekilde bir parti kimliği kazanmaları doğaldır. Aynı zamanda bu durum, bireyin hayatı anlamlandırma ve varoluşsal sorunlara anlamlı ve tatmin edici cevaplar bulmasının da bir yoludur. Yaratılış gayesinin ancak Allah’a ibadet etmek olduğu inancında olan bir birey, elbette bu amaca uygun tutum ve davranışlar geliştirecek ve kendisiyle özdeşleştirebileceği aday ya da partiyi destekleme eğiliminde olacaktır.

Bu çalışmada -bu husus bağlamında- ibadet davranışlarıyla siyasi tercihler arasında anlamlı, pozitif ve güçlü ilişkilerin var olduğu ortaya konulmuştur. Bu bağlamda elde edilen veriler şu şekildedir:

- Deneklerin % 44’ü beş vakit namazı kılarken, % 42’si sadece Cuma ve Bayram Namazlarını kılmaktadır. Hiç namaz kılmayanların oranı ise % 14’tür.
- Oruç ibadeti namaza göre Çorum ilinde daha yaygın bir şekilde yapılmaktadır.
- Hac ibadetine karşı olumlu tutumlu deneklerin oranı oldukça yüksektir (%86). Ancak imkânı olsa da hacca gitmeyeceğini söyleyen deneklerin oranı % 14’tür ve bu oran Türkiye ortalamasından (% 7) daha yüksektir.
- Zekât ibadetini yerine getirmeyenlerin oranı % 7’dir. Bu oran düşük gibi görünse de Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Türkiye genelinde zekât vermediğini belirtme oranı % 1,1’dir. Bu durumun zekât ibadetine yönelik algıdan ve deneklerden bazılarının her türlü yardımın bu bağlamda değerlendirilebileceğini düşünmelerinden kaynaklanabileceği değerlendirilmektedir.

- Deneklerin namaz ibadetini yerine getirme oranı arttıkça tercih edeceği adayın dindar olmasını önemseme oranının arttığı, namaz kılma sıklığı azaldıkça aday dindarlığından olumlu etkilenme oranının da azaldığını görülmüştür.
- Oruç ibadetini yerine getiren seçmenlerin parti ya da adayların dini özgürlük vaatlerini olumlu değerlendirdikleri, oruç tutmayanların ise olumlu etkilenme oranının düşük olduğu, buna karşın etkilenmeme ya da olumsuz etkileyeceğini belirtme oranının yüksek olduğu görülmüştür. Dini özgürlüklere yönelik söz ve vaatlerin tercihlerini etkilemeyeceğini belirtme oranı da hem oruç tutan seçmenlerde hem de hiç oruç tutmayanlarda yüksek çıkmıştır. Bu durum deneklerin **“özgürlük vaadi”** ifadesini **“samimiyetsiz bir söylem”** şeklinde anladığı şeklinde değerlendirilmektedir.
- Hacca değişkenine göre her iki grupta da dindar söylemin siyasi tercihlerini etkilemeyeceğini belirtme oranları birbirine yakın ve yüksek çıkmıştır. Bu veriler seçmenlerin dindar söylemden doğrudan etkilenmediklerini göstermektedir. Ayrıca hacca giden seçmenlerde her ne kadar dindar söylemi olumlu görme oranı yüksek olsa da bu grup denekte dindar söylemin tercihini etkilemeyeceğini belirtme oranının yüksekliği dikkat çekmektedir.
- Zekât vermeyenlerin yanı sıra bu ibadeti yerine getirenlerin de büyük oranda, dini öne çıkaran bir parti ya da adayı desteklemeyi dindarlığın bir gereği olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Buna göre; Zekât ibadeti ile dini öne çıkaran parti ya da adayın desteklenmesi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı söylenebilir.
- Parti/adayda en fazla önemsenen özellikler bağlamında ibadetlerini yerine getiren seçmenlerin, en çok “Ahlaki değerlere bağlılık” ilkesini öne çıkardıkları görülmüştür. İbadetlere karşı zayıf/olumsuz tutumlu olan seçmenler ise en fazla parti ya da adayın “Sosyal Demokrat olması” maddesini önemli görmüşler ve ilk sıraya koymuşlardır. Bu grup seçmenler arasında “Ahlaki değerlere bağlılık” ilkesi ilk iki maddede sıralamaya girememiştir. Ancak “Laik ve Atatürkçü Söylem” ile birlikte 3. sırada yer almıştır. Ayrıca tüm seçmenler oy verecekleri parti ya da adayın “Yenilikçi ve özgürlükçü olması” maddesini ikinci sırada belirtmişlerdir. Bu sonuçlara göre; toplumun ahlaki değerleri önemseyen ve bu değerleri benimseyen parti ya da adayları daha fazla destekleme eğiliminde olduklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte; her kesimden seçmenin, bir adayın ya da partinin yeniliklere karşı açık olması ve özgürlüklere yönelik söylemlerini de önemli gördükleri anlaşılmaktadır. Yani, ahlaki değerlere bağlılık ve yenilikçilik ve özgürlükçü anlayış maddeleri öne çıkmıştır.

Dindarlığın ibadet boyutlarından olan namaz, oruç, hac ve zekât ile oy verilecek adayın dindar olması, siyasi parti ya da adayın dindar söylemi, parti program ve tüzüklerinde dini özgürlüklere yönelik söz ve vaatlerin olması, dini öne çıkaran bir parti ya da adayın desteklenmesi ve oy verilecek parti ya da adayda aranacak özellikler arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığı tespit edilmiştir. Söz konusu ibadetleri yerine getirme düzeyi yükseldikçe desteklenecek partinin din ve dini değerleri savunmasına, siyasetçilerin söylemlerinde dini değerlere referans vermelerine ve dindar aday ve partileri desteklemeye yönelik olumlu tutumlar belirginleşmekte ve öne çıkmaktadır.

Çalışma bulgularının tümü göz önüne alındığında, din-dindarlığın toplumsal ve siyasal yaşamın şekillenmesi üzerinde etkili olan temel bir bileşen olduğunu, bireylerin günlük yaşamlarına ve siyasal tercihlerine yönelik aldıkları kararlarda dini referansları sık bir şekilde kullandıklarını söylemek yerinde bir tespit olacaktır. Araştırmacıların toplumumuzla ilgili siyasal karar alma süreçlerini ele alan analizlerinde dini, dindarlık ve dindarlığın yansımalarını göz önünde bulundurmaları ve din-dindarlık olgusunu kapsamlı bir şekilde incelemeleri gerekmektedir. Bu husus Türk toplumu ve siyasetine dair tespit ve tanıma çabalarının sağlıklı olabilmesi açısından elzemdir. Sosyoloji, psikoloji ve özellikle de din psikolojisi ve din sosyolojisi alanlarında araştırmacıların bu konulara ilgi duymalarına, bu hususta daha çok alan araştırması ve ampirik çalışma yapmalarına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Akgün, B. (2007). Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler ve Siyasal Sistem. Ankara: Nobel Yayınları.
- Akgün, B. (ty). Türkiye’de Seçmen Davranışı: Partizan Tutumlar, İdeoloji ve Ekonomik Faktörlerin Oy Vermeye Etkisi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi. ss.75-90.
- Akseki, A.H. (1957). İslam Dini, İtikat, İbadet, Ahlâk, Ankara: Nur Yayınları.
- Armener, N. (1980). Din Psikolojisine Giriş. I. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Beren, F. (2013). Seçmen Tercihine Etki Eden Faktörler ve Seçim Güvenliği: Şanlıurfa İli Örneği. Akademik İncelemeler Dergisi (Journal of Academic Inquiries). C./V.: 8, S./N.:1,ss.195-214.
- Çakıroğlu, E. (2012). Türkçe Sözlük, İstanbul: Yakamoz Kitap Yayıncılık.
- Doğan ve Göker (2010). Yerel Seçimlerde Seçmen Tercihi (29 Mart Yerel Seçimleri Elazığ Seçmeni Örneği). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi. S.5, ss. 159-188.
- el-İsfahani, R. (2010). Müfredat, Kur’an Kavramları Sözlüğü. Çev. Yusuf Türker, İstanbul: Pınar Yayınları.
- Eser, H.B. (2010). Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi Antalya Örnek Olay Araştırması. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.
- Eser, H.B. (2012). Dinin Siyasal Davranışlar Üzerindeki Etkisi: Antalya Örnek Olay Araştırması. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. 14/3,ss.97-136.
- Gencer, N. (2015). Dindarlığın İbadet Boyutunun Seçmen Davranışı Üzerindeki Etkisi – Çorum Örneği. Yüksek Lisans Tezi. Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökçe ve diğ. (2002). 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi: Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim. S. Ü. İİBF Sosyal ve İktisadi Araştırmalar Dergisi. C. 2, S. 2, ss.1-36.

Güllüpinar ve diğ. (2013). Oy Verme Yaklaşımları Bağlamında Aday Merkezli Seçmen Tercih Üzerine Deneysel Bir Araştırma. Akademik Bakış Dergisi. S. 35, ss. 1-19.

Gülmen, Y. (1979). Türk Seçmen Davranışında Ekonomik ve Sosyal Faktörlerin Rolü. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yay. No: 2531.

Hökelekli, H. (2012). Din Psikolojisine Giriş. İstanbul: Dem Yayınları.

Hülür ve Kalender. (2003). Dini Algılama ve Siyasal Davranış: Türkiye'nin Hızla Değişen Bir Kentinde Ampirik Bir Çalışma. İletişim. S.13, ss.3-9.

Kalender, A. (1998). Seçmen Tercihini Etkileyen Propoganda ve İletişim Faktörleri Türk Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma (Konya Örneği). Doktora Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halkla İlişkiler ve Tanıtım Ana Bilim Dalı.

Kalender, A. (2005). Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri. Konya: Çizgi Kitabevi.

Karaçoşkun, M.D. (2004). Dini İnanç-Dini Davranış İlişkisine Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar. Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi. S.2, s. 23.

Karaşahin, H. (2007). Bir Batı Anadolu Kasabasında Dini Hayat Gördes Örneği. Ankara: Birleşik Yayınları.

Karlı, N. (2012). Dindarlık ve Öfke Kontrolü İlişkisi Üzerine Tecrübi Bir Araştırma. Ekev Akademi Dergisi. Y. 16 S:50, ss.59-60.

Kılıç, E.A. (2013). Seçmen Tercihinde İmaj Faktörü: Siyasal Parti ve Aday İmajı Karşılaştırmasına Yönelik Bir Alan Araştırması. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. S.36, ss. 47-54.

Köktaş, M.E. (1997). Din ve Siyaset Siyasal Davranış ve Dindarlık. Ankara: Vadi Yayınları.

Köse ve Ayten (2012). Din Psikolojisi. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kurt, A. (2008). İş Adamlarında Dindarlık Ve Dünyevileşme. Bursa: Emin Yay.

Kurt, A. (2009). Dindarlığı Etkileyen Faktörler. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. S. 2, C: 18, ss. 1-26.

Onay, A. (2004). Dindarlık Etkileşim ve Değişim. İstanbul: Dem Yayınları

Öncel ve Ümit (2009). Türkiye'de Eğitim Seviyesi İle Siyasal Tercih İlişkisi. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Yönetimi Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bölümü.

Özcan, Y. Z. (1998). Siyasi Parti Tercihlerini Belirleyen Etmenler: İstanbul Örneği. Toplum ve Bilim. S. 76, ss.188-212.

Peker, H. (2011). Din Psikolojisi. İstanbul: Çamlıca Yayınları

Say, G. (1998). Siyasal Değişimde Kadın Boyutu. İstanbul: Kurtuluş Matbaası.

Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. Anayasa Yargısı Dergisi. S. 23, ss. 75-112.

Türkiye'de Dini Hayat Araştırması. (2014). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını. ss. 43-101

Uysal, B. (1984). Siyasal Katılma ve Katılma Davranışına Ailenin Etkisi. Ankara: TODAİE, Yayın No: 209.

Wikipedia. t.y., "Demokrasi", Kaynak: <http://tr.wikipedia.org/wiki/Demokrasi>, (Erişim Tarihi:24 Mayıs 2014)

Yıldırım, M. (2014). Parti Aday Tercihlerinin Seçmen Davranışlarına Etkisi 2009 Yerel Seçimleri Uşak İli Örneği. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. S.17, ss.15-38.

Yüksek Seçim Kurulu.(2014). 2014 Mahalli İdareler Seçmen Sayıları.
Kaynak:http://ysk.gov.tr/ysk/docs/2014MahalliIdareler/Il_Ilce_Secmen_Sandik_Sayilari.pdf, (Erişim Tarihi: 15 Kasım 2014).

ВЛИЯНИЕ КИНОИНДУСТРИИ НА РАЗВИТИЕ СФЕРЫ ТУРИЗМА В ТУРЦИИ

ЖАКСЫГУЛОВА Г¹., МЫРЗАБЕКОВА М.²

¹⁻²Университет Кастамону,

E-mail: gulzira-kz@mail.ru

В маркетинге национального туристского продукта Турции, направленного на формирование, продвижение и позитивное развитие туристского имиджа и повышение конкурентоспособности дестинаций посредством брендинга территорий и страны в целом, кинематография выступает одним из инструментов маркетинга имиджа дестинации. В продвижении туристских дестинаций возрастает значимость применения и скрытой рекламы – product placement, технологии представления конкретной дестинации в кинофильмах и сериалах, которое позволяет в ненавязчивой форме достаточно подробно воспроизвести определенные особенности и конкурентные преимущества того или иного туристского региона Турции. Киноиндустрия Турции занимает важную роль в развитии нового направления отдыха – кино-туризма, которое позволяет совершить путешествие по местам съемок известных и популярных турецких фильмов и сериалов.

Ключевые слова: туристская дестинация, киноиндустрия и развитие туризма Турции, маркетинг имиджа территории, product placement, кино-туризм

INFLUENCE OF THE FILM INDUSTRY IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN TURKEY

Gulzira ZHAXYGULOVA¹, Maiya MYRZABEKOVA²

¹⁻²Kastamonu University

In the market of Turkey's national tourist product which aimed at the formation, promotion and development of a positive tourist image and competitiveness, through branding of destination areas and the country as a whole, the cinematography is one of the tools of marketing destination image. The promotion of tourist destinations is increasing the importance of the application of closet advertisement – product placement, presentation technology specific destination in movies and TV series, which allows to reproduce the form unobtrusiveness sufficient detail certain features and competitive advantages of a tourist region of Turkey. Turkish film industry occupies an important role in the development of a new recreation area – a film-tourism, which allows you to make a journey to the places of filming and famous Turkish films and TV series.

Keywords: tourist destinations, film industry in development of tourism of Turkey, marketing destination image, product placement, film-tourism

Концепция развития туристской дестинации Турции потребовала разработки систематической и долгосрочной маркетинговой стратегии, направленной на возвращение и совершенствование изначально присущих и потенциальных свойств местности. В свою очередь маркетинговая стратегия развития туризма Турции как многокомпонентная и многоцелевая программа взаимосвязанных системных

мероприятий, сформированная на базе комплексного подхода, выступает на сегодняшний день основным инструментом применения маркетинга для развития туристской дестинации и направлена на обеспечение устойчивого развития туризма в стране.

Турция, войдя на международный туристский рынок, вступила в систему конкурентных отношений с другими государствами, целыми мировыми регионами. Стратегия туристского маркетинга Турции нашла свое отражение в принятии соответствующего законодательства, государственных долгосрочных программ и планов, таких как Стратегия туризма Турции – 2023, Планы реализации Стратегии туризма, Стратегический план Министерства культуры и туризма на 2015-2019гг и ряд других планов и документов в рамках указанных стратегий [1]. Правильность и эффективность построения, а также реализация запланированных мероприятий Стратегии туризма Турции-2023 позволила стране завоевать достойное место на мировом туристском рынке.

Стратегия туристского маркетинга Турции направлена на создание, продвижение и реализацию национального туристского продукта на мировом рынке. Национальный туристский продукт Турции – это совокупность имеющихся природных, климатических, культурных и историко-архитектурных ресурсов, привлекаемых и используемых в туристской деятельности, туристской и сопутствующей инфраструктуры, а также деятельности туристских предприятий, выраженная в создании, продвижении и реализации конкретных туристских продуктов, направленных на привлечение туристов из других государств и мировых регионов.

Понятие национального туристского продукта отражает состояние и уровень развития туризма в том или ином государстве. Решающими факторами в принятии решения потенциальными туристами посетить ту или иную страну могут стать их представления о стране, степень их осведомленности о происходящих событиях, о безопасности путешествия, о свободе въезда-выезда и перемещения по стране, об удовлетворении их культурных, познавательных и прочих интересов.

В отличие от маркетинга туристских организаций, направленного преимущественно на продвижение туристских услуг, маркетинг национального туристского продукта Турции направлен на формирование, продвижение и позитивное развитие туристского имиджа (ведущего туристского образа) и повышение конкурентоспособности дестинаций посредством брендинга территорий и страны в целом.

Имидж туристской дестинации представляет собой мнение потребителей об отличительных и исключительных характеристиках туристской дестинации, формирующих ее привлекательность или непривлекательность для потенциальных потребителей. В связи с чем, основной целью маркетинга имиджа территории становится – создание положительного образа территории, обеспечении его общественного признания.

Ведущий инструмент маркетинга имиджа территории – коммуникационные мероприятия, демонстрирующие открытость территории для внешних контактов и позволяющие внешним субъектам лучше узнать ее, удостовериться в существенности имеющихся у нее преимуществ. Именно с помощью формирования и продвижения имиджа регион становится более привлекательным, благодаря грамотному

использованию имиджа. Составляющими имиджа Турции как туристской территории выступают:

- географическое положение;
- климатические условия;
- историко-культурное наследие;
- биологические и геологические особенности;
- этнический состав;
- природные "сокровища" региона.

В свете вышеизложенного, кинопродукция турецких кинематографов выступает одним из инструментов маркетинга имиджа дестинации и положительно демонстрирует составляющие ее имиджа [2].

Существенную роль в продвижении дестинаций играют общетерриториальные константы, которые можно отнести к элементам брендинга (государственные флаг Турции, гербы и общепринятые символы городов, логотипы, рекламные слоганы, мифы, предания, легенды и т.п.). В Турции уделяется огромное внимание созданию образов городов, регионов, страны в целом привлекательных для туристов. В качестве идентификационных кодов в продвижении туристских дестинаций часто выступают логотипы и рекламные слоганы используемые в кинороликах, фильмах и сериалах.

В отличие от других сфер деятельности в туристском бизнесе больший процент имиджевой рекламы, элементы которых (в большей или меньшей степени) используются во всех видах турецкой кинопродукции. Это связано с работой национальных туристских администраций и офисов, которые занимаются некоммерческой рекламой, то есть продвижением дестинации в целом, формированием благоприятного имиджа страны и привлечением в страну туристов. Эта реклама некоммерческая потому, что продажа конкретного турпродукта не является её целью. В отличие от массовой сбытовой рекламы, индивидуальная и уникальная имиджевая реклама стремится быть красивой, безупречно исполненной. Её преимущество ещё и в том, что она ненавязчива, она является как бы приглашением, а не агитацией. Так, неизменными атрибутами рекламно-пропагандистских кинопродуктов по продвижению Турции, как страны благоприятной для туризма, является туристский логотип Турции – цветок тюльпана, одной из наиболее известных и узнаваемых в мире товарных марок, а также использование слоганов: «Ритм жизни ощути в Турции!», «Ритм цивилизации ощути в Турции!», «Ритм жизни ощути в Стамбуле!» и т.п.

В продвижении туристских дестинаций возрастает значимость и скрытой рекламы – product placement, то есть представление конкретной дестинации в кинофильмах и сериалах, которое позволяет в ненавязчивой форме достаточно подробно воспроизвести определенные особенности и конкурентные преимущества того или иного туристского региона Турции.

Современная скрытая реклама в кинематографе настолько разнообразна, что позволяет сказать: в кино и сериалах продвигаются практически все виды товаров. В турецком кинобизнесе в структуре скрытой рекламы телезритель может наблюдать курорты, отели, автомобили, банковские услуги, мебель, средства электроники и те-

лекоммуникаций, средства связи, одежду, продукты питания, лекарственные препараты и т.п.

Гостиничный бизнес Турции – один из мощных игроков рынка скрытой рекламы. Во многих турецких фильмах определенные действия картины происходит, как правило, в том или ином отеле и в большинстве случаев – это оплаченный product placement, задача которого «продвижение» туристского бренда.

Турпродукт, услуга или логотип, показанные в кино или сериале, становятся более привлекательными для широких слоев общественности: привлекательной является продукт или услуга, форма подачи предстают перед зрителем в определенной атмосфере, в его естественной среде обитания. Основной эффект технологии product placement в турецких сериалах происходит от воздействия на восприятие человека на латентном уровне в течение длительного периода – от серии к серии: осуществляется запоминаемость бренда, косвенно формируется лояльность к торговой марке.

Киноиндустрия Турции занимает важную роль в развитии кино-туризма – нового направления отдыха, которое позволяет совершить путешествие по местам съемок известных фильмов и сериалов. Сюжеты с колоритом быта турецкого народа, культурно-историческими и архитектурными достопримечательностями, природным и городским пейзажем, видами на море и набережными, местными магазинчиками и ресторанами, создавая особую атмосферу каждого конкретного кинопродукта, становятся элементами соблазна для туристов, которые хотят ощутить на себе атмосферу тех мест, где проходили съемки.

Пытаясь разнообразить возможности турецких курортов, которые известны по большей части своим морем, солнцем и песком, местные чиновники, туроператоры и бизнесмены пытаются извлечь выгоду из популярности турецких телесериалов и фильмов, которые транслируются в 102 странах мира.

К примеру, после того, как макет троянского коня, который использовался в съемках фильма «Троя» с Брэдом Питом в главной роли, был перевезен в Чанаккале, число туристов, посещающих область, выросло на 73 %.

Впервые туристский сектор Турции ощутил на себе влияние сериалов в 2002 году, после выхода на экраны фильма «Asmalı Konak» (Особняк с виноградными лозами). Уже с первых дней показа Каппадокия, и особенно Ürgür и исторический особняк, где снималась драма, стали своего рода музеем, куда начали стекаться турецкие туристы, а затем и иностранные. Все туроператоры включали этот особняк в свои туристские программы.

Бесспорна популярность сериала «Muhteşem Yüzyıl» (Великолепный век/Сулейман великолепный), благодаря которому Турция стала пользоваться особым спросом у туристов из Европы, Латинской Америки, Балкан и арабских стран. После выхода сериала дворец Топкапы и гарем султана в Стамбуле стал центром «паломничества» его поклонников.

Динамичному успешному развитию кинематографа Турции, имеющему 120-ти летнюю историю, способствовало внимание государства к отечественной киноиндустрии. Государственную политику в сфере кино в Турции осуществляет Правительство и Министерство культуры и туризма, важнейшим элементом в сфере реализации этой политики является государственная поддержка отечественной

кинематографии. Благодаря действенным механизмам поддержки киноиндустрии турецкое кино стало важным феноменом культурной и общественной жизни в Турции. Принятые за последние годы новый Закон о кино, создание Совета по поддержке киноиндустрии при Министерстве культуры и туризма, подготовка кадров в отечественных вузах, финансовая поддержка государства (с 2006 г. по 2015 г. была оказана финансовая поддержка на общую сумму около 120 млн. турецких лир) [3], а также поддержка таких организаций как Ассоциация туроператоров и инвесторов Турции (TUROB), Общества туроператоров Турции (TURSAB) способствовали достижению турецким кино такого уровня, что оно уже серьезно соперничает с лентами крупнейших европейских кинофестивалей, и завоевывает награды, делающие честь любому автору. Режиссеры нового поколения в короткий срок добились от критиков внимания и придали словосочетанию «турецкое кино» новый смысл.

Опыт Турции в развитии индустрии кино и туризма подтверждают то, что эти сферы являются мощными и жизнестойкими экономическими единицами, которые эффективны не только сами по себе, но и взаимно развиваясь, оказывают положительное воздействие на экономику и вносят свой вклад в создание положительного имиджа как отдельных дестинаций, так и страны в целом.

Литература

1. Официальный сайт Министерства культуры и туризма Республики Турция. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/2016/03/29>
2. R. Pars Şahbaz. Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri // İşletme Araştırmaları Dergisi – 2009 – №1/1. – С. 31-52 (на турец. языке)
3. Газета «Milli» от 19.02.2016г, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından film endüstrisi için devlet desteği (Государственная поддержка киноиндустрии Министерством культуры и туризма Турции) <http://www.milligazete.com.tr /2016/03/29>

References

1. Oficial'nyj sajt Ministerstva kul'tury i turizma Respubliki Turkiya. <http://yigm.kulturturizm.gov.tr/2016/03/29>
2. R. Pars Şahbaz. Filmlerin ve Televizyon Dizilerinin Destinasyon İmajına Etkileri // İşletme Araştırmaları Dergisi – 2009 – №1/1. – S. 31-52 (na turec.yazyke)
4. Gazeta «Milli» ot 19.02.2016g, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından film endüstrisi için devlet desteği (Gosudarstvennaya podderzhka kinoindustrii Ministerstvom kul'tury i turizma Turcii) <http://www.milligazete.com.tr /2016/03/29>

YABANCI UYRUKLU ÖĞRETİM ELEMANI VE ÖĞRENCİLERİN ÇORUM'A OLAN ORYANTASYON SÜREÇLERİ

GÜLNARA IRISTAYEVA RAYISKIZI¹

¹Hitit Üniversitesi Doktora Öğrencisi

Ben, GÜLNARA IRISTAYEVA RAYISKIZI Kazakistan'dan Almatı şehriden geldim.

Almatı'nın nüfusu iki milyondur ve büyük bir şehirdir. Genellikle insanlar Kazakça ve Rusça konuşurlar. Burası güzel ve Asya Türk ülkelerinin en büyük kültür merkezidir. Almatı Türkiye'den 4000 km uçakla 5 saatlik bir yerdir. Bizim ülkede Türkiye'den gelen vatandaşlar çok fazladır ve eğitimlilerini bizim okuldan almaktadırlar. Bu yüzden Türk-Kazak veya diğer ülkeler fark etmez amaç eğitimi doğru ve dürüst almaktır. Bize ne kazandırdıkları önemlidir. Eğitim yaşamımızın her evresinden en büyük köşelerini ve taşlarını oluşturlar çünkü katkıları çoktur.

Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Tarih bölümünden 1999 yılında mezun oldum. Bu üniversitede Tarih Yüksek Lisansımı Mustafa Çokay üzerine yaptım. Aynı zamanda bu üniversitede 1994'ten 2004' e kadar uluslararası dış ilişkiler başkanı olarak görev aldım, daha sonra öğretim elamanı olarak çalıştım. Yine bu üniversitede 2004' te Yabancı Diller ve Mesleki Kariyer üniversitesinde çalışıyorum.

2015 Nisan ayında Türkiye'deki üniversiteler doktora yapmak için başvurduğum. Sonuçlar 15 Ağustos'ta belli oldu, 7 Eylül'de buraya davet edildim Çorum Hitit Üniversite'sine 27 Eylül 2015'te geldim.

Geldikten sonra Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Mehmet Evkuran ile görüşme yaptım. Görüşme sonucunda burada Türkiye Türkçesi almam gerektiğini söyledi ve Ahmet Bulut Hocamdan bu dersi Nisan ayına kadar aldım. Türkiye Türkçesi'nin dilbilgisi kurallarını, aynı zamanda Türkiye Türkçesini okumayı, yazmayı ve daha düzgün konuşmayı öğrendim. Kazak Türkçesiyle benzerlikleri bana birçok kolaylıklar sağladı.

Bana göre uluslararası koordinasyon iyi olursa eğitim kalitesi artar ve insanların bilim ve ilim seviyesi yükselir, bilim seviyesi yükselen insanların yaşam kalitesi de yükselir. Bu insanların mensubu olduğu memleketler hep ileriye doğru giderler. Çorumlu insanlar yabancılarla daha fazla karşılaşsalar ve daha fazla birlikte olsalar, onlardan daha farklı kültürlerin ve daha farklı geleneklerin bilgileriyle beraber daha ilim sahibi olurlar ve bu anlamda zenginleşirler. Yabancılarla beraber oldukça yabancıların, gelenekleri ve dünyaya bakış açıları hakkında da bilgi edinebilirler. Edindikleri bu bilgilerle beraber belki de zaman içerisinde onların yemek kültürlerinden, giyim tarzlarından, dinledikleri müziklerden, okudukları kitaplardan özetle yani dünyalarından faydalanma şansı bulabilirler. Elbette bu durum bizim içinde geçerli. Çünkü bizimde, yani benimde buradan ve buradaki insanlardan

alacaklarım ve edineceğim bilgi çoktur. Örneğin buradaki eğitim sistemi ve işleyişi benim çok hoşuma gidiyor. Hatta buradaki bu sistem ve bu sistemin içerisindeki hocalar ve hocaların metod ve yöntemleri beni Türkçeye daha da yaklaştırdı ve öğrenilmesi çok zor olan Türkiye Türkçesi, Kazak Türkçesi, Özbek Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kırgız Türkçesi, Türkmenistan Türkçesi vb. bu diller daha kolay bir hale geldi sayelerinde. Buradaki eğitim sistemi ve işleyişini yakından gözlemliyorum ve hocalarımın bana verdiği yöntemleri dikkate alıp özellikle not tutuyorum. Çünkü buradan ayrıldığımda memleketim Kazakistan'a gittiğimde ilk olarak anlatacağım ve uygulamaya koymak için önereceğim birinci basamak olacak. Umarım buradaki eğitim sistemine yakın bir sistem bizim oralarda da gelişir ve bu gelişme bizi ve ilişkilerimizi olumlu etkiler. İlişkilerin olumlu yönde oluşması bizi ve kültürlerimizi daha da birbirine yaklaştırır. Buna olan inancım tamdır, isteğimde bu yöndedir.

Bu yüzden eğitimde uluslararası ilişkiler çok önemlidir. Daha önce Prof. Dr. Reha Metin Alkan'la uluslararası ilişkilerin gelişmesi hakkında görüşmeler yaptık.

Geldikten iki hafta sonra Prof. Dr. Mustafa Bakan Bey'le yabancı öğretmen ve öğrencilerle birlikte Boğazkale' ye gittik.

Buradan bildiğimiz bu bölgede 2000-4000 yılları arasında Hititler yaşamışlar. Hitit kültür kalıntıları ve tarihi eserler Ortaköy- Boğazkale-Alaca arasında bulunmaktadır. Hitit kültürünü araştırma Cumhuriyetten önce başlamış Cumhuriyetten sonra da Atatürk'ün emiriyle devam edilmiştir. Türkiye Almanya ve Japonya ile birlikte kazı çalışmalarını yürütmektedir. Hititlerin başkenti Hattuşa Çorum bölgesindedir. Kazılarda bulunan eserlerin bir kısmı Çorum müzesinde sergilenmektedir.

Bu bölge aynı zamanda tarihte ilk yazılı anlaşmanın yapıldığı yer olması açısından da çok önemlidir. Hititler ve Mısırlılar arasında imzalanan Kadeş Antlaşması yazılı ilk anlaşmadır. Yakın Doğu'da imzalanmış ilk anlaşma olma niteliğini taşır. Bu anlaşmanın ilk tabletten kopyası Hitit İmparatorluğu'nun başkenti olan Hattuşa (Boğazköy) antik kentinde yapılan kazılar sonucu 1906 yılında bulunmuştur. Boğazköy'ü bende gördüm insanların geçmişine sahip çıkması ne güzel.

Çorum'la ilgili araştırmalar yaptım. Benim Kazakistan'da Çorum'la ilgili ilk büyük ilim insanlardan duyduğum, ekonomide ileri olduğu toprak sanayi, tuğla kiremit fabrikaları, makine sanayi ve organize sanayide aynı zamanda bilişim ve teknoloji sanayisinde çokça gelişmiş olduğudur. Burası benim için güzel bir şehir. Çorum sade, temiz, şirin ve sıcak, insanları da kendi gibi sıcak, neşeli, temiz kalpli kişiler. Ben dışarıda araştırma yaparken parkta yaşlı bir kadın yanıma geldi ve benim yabancı olduğumu anladı, sonrada bana yaklaşarak sarıldı ve defalarca kokladı ve benim anlımdan öptü. Ben çok şaşırdım ve annelik duygusunu bir daha tattım. Hem güzel bir duygu hem de bu şefkati yaşadığım için bende çok mutlu oldum. Böyle insanları görmek ve tanımakta benim çok hoşuma gitti. Tanıdığım insanlar bana her zaman destek oldular. Yaptığım araştırmalarda bunu gösteriyor.

-Kırgızistan'dan gelen tarih öğretmeni Elmira Hanım'la yapmış olduğum görüşmemde Çorum'u çok beğendiğini ve tarihi eserlerini gözüyle gördükten sonra şaşırdığını söyledi.

-Azerbaycan'dan gelen Mirkazım Macit-zade öğrencimiz Çorum'u çok sevdiğini ve buraya önümüzdeki yıllarda Yüksek lisans için geleceğini bildirdi.

-Kazakistan'dan gelen Ümera Karatamır burada ilahiyat fakültesine geldi ve burada okudu. Çevresindeki gençleri çok beğendiğini ve buradaki arkadaşları ona derslerinde çok yardımcı oldular. Burada neşeli vakit geçirdiğini ve yine Türkiye'ye gelmek istediğini söyledi.

-Kazakistan'dan gelen Malika Rustamkızı buradaki eğitim sisteminden çok memnun olduğunu, burada Arapça ve Kur'an derslerini daha iyi öğrendiğini ve hocalarının derse olan özenini anlattı.

-Kırgızistan'dan Asya Hanım eğitim kalitesini çok beğendiğini ve kendi ülkesinden farklı olduğunu dile getirdi.

-Ukrayna'dan gelen Valentina Hanımda burayı çok sevdiğini ve ikinci dönemde kendi isteği ile buraya tekrar gelmek istediğinden bahsetti.

-Yine Kazakistan'dan gelen Toylibek'te öncelikle Türkçesinin burada çok iyileştiğini söyledi. Kendisi Dibat'ta Gençlik öğrenci kulübünde çalışıyor ve burada çekmiş olduğu videoları Kazakistan'da paylaşmış ve bu da arkadaşlarının çok hoşuna gitmiş. Bundan da çok memnun olduğunu bildirdi.

İlahiyat fakültesi hocalarından bana destek olan Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Sayın Prof. Dr. Mehmet Evkuran ilim ve bilim konusunda bana öncü oldu. Her zaman onun fikirlerini önemsedim kendisi gerek ders gerekse düşünceleri ile bana yol gösterdi. Profesörlerin felsefe dersine girdikten sonra benim mesleğe olan ilgim daha da arttı. Derse katılan öğrencilerin aktifliği ve enerjileri çok fazla, bu gençlerin gelecekte ilim akademisyenleri olma ihtimali çok yüksek. Prof. Dr. Mehmet Evkuran, Prof. Dr. Mevlüt Uyanık , Prof. Dr. Mehmet Azimli , Prof. Dr. Şaban Haklı, Doç. Dr. Aygün Akyol ve Doç. Dr. Adem Korukcu hocalarımın yanında doktorluğumu yaptıktan mutluluk duyuyorum.

Ben bu iş için binlerce kilometre uzaktan geldim. Buraya ilk geldiğimde zorlanacağımı sanmıştım ama hiç de öyle olmadı. Gerek Hocalarım gerekse tanıdığım arkadaşlarım bana çok destek oldular. Bu yüzden birazda onların desteği ile burada kalmaya ve alışmaya başladım.

Ben iki çocuğum ve eşimi arkamda bırakarak buraya geldim. Çok küçük yaşlarda hem çalıştım, hem de okudum bundan dolayı olsa gerek şimdi çok fazla zorlanmıyorum. Sadece sevdiğilerimden uzak ve onları özlemek dışında.

Sizin huzurunuzda bana destek olan.

Sayın Rektör Prof. Dr. Reha Metin Alkan'a, Prof. Dr. Mehmet Evkuran'a ve Türk Dili Hocam Ahmet Bulut'a, Prof. Dr. Mevlüt Uyanık , Prof. Dr. Mehmet Azimli , Prof. Dr. Şaban Haklı, Doç. Dr. Aygün Akyol, Doç. Dr. Adem Korukcu'ya ve Hitit Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezinde çalışan; Ayten Hoca'ya, Hakan Hoca'ya, Ömer Bey'e.

Her zaman bana ve Türkçe dersime destek olan oda arkadaşım Döne Eren'e, Hemşirelik bölümünde okuyan Mahim Rustamova dilimi geliştirmemde bana yardımcı olan

ve Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'nde Tarih bölümü okumuş ve tarih mastırını yapmış olan Serkan Çınar'a ve ailesine bana olan desteklerinden dolayı burada teşekkür ederim ve buraya geldiğim için çok da mutluyum. TEŞEKKÜRLER!

GELENEKSEL ÇORUM EVLERİNDE METAL AKSESUARLAR

Hasan TULUK¹
Ömer İskender TULUK²

¹ Araştırmacı, metal sanatçısı
² Prof. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Bölümü

ÖZET

Anadolu konut geleneğinin vazgeçilmez unsurlarından sayılan ancak sanat tarihçilerinin yeni yeni ilgisini çekmeye başlayan kapı tokmakları ve halkaları, mevcut literatürde çoğunlukla kültürel fonksiyonlarıyla, ağırlıklı olarak romantik bir bakış açısıyla yer bulmuşlardır. “Zamanın kapı önü bekçileri”, “geçmişin küçük tanıkları”, “medeniyet incileri” gibi ifadeler, bu yalın aksesuarın basit işlevinin ötesinde barındırdıkları kültürel derinliğe vurgu yapan yaklaşımın çarpıcı betimlemeleri olarak dikkati çekerler. Anadolu konut geleneğinin özellikle Osmanlı geç dönem yerleşim dokusunu sürdüren bazı şehir ve kasabalarda, ziyaretçinin cinsiyetini ve yaş grubunu ev ahalisine duyuran ya da ev ahalisinin toplumsal pozisyonunu ziyaretçiye “fısıldayan” kapı tokmak ve halkaları, derin kültürel zenginliğin altını çizen bu romantik ifadeleri sonuna kadar hak eden örneklerle doludur.

Ancak Anadolu konut geleneğinin yegâne metal bileşenleri kapı tokmak ve halkaları değildir. Yapının bütününe yayılan ve temelde fonksiyonel gerekçelerle üretilmiş metal aksesuarın zengin çeşitliliği şaşırtıcıdır. Bölgesel etimolojik farklılıklar bir kenara bırakılırsa, Çorum çevresindeki geç Osmanlı/erken Cumhuriyet dönemi konutlarında kapı kolundan, kapı mandalina; zerzedem, kapı kuşağına; güllaptan giyotin pencere tutamağına kadar geniş bir yelpazede metal aksesuara rastlanır. İşte bu çalışma, sayısı otuza yaklaşan bu zengin metal bileşen çeşitliliğini Çorum şehir merkezinde kimi hala ayakta kalabilmiş geleneksel evlerdeki örnekler üzerinden ortaya koymayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Çorum evleri, metal aksesuarlar, kapı tokmağı.

THE METAL ACCESSORIES IN ÇORUM TRADITIONAL HOUSES

ABSTRACT

The door knockers and rings that have just started to attract the attention of art historians and irreplaceable elements of the Anatolian housing tradition have been mentioned with the cultural functions within the existing literature in romantic perspective. The expressions such as "the gatekeeper of the time", "the small witness of the past", "and the pearl of the civilization" draw attention to the impressive portrait of the approach that emphasizes on the cultural depth beyond its simple function. The door knockers and rings that whisper the social position of the household to the visitor or announcing the gender and age group of visitor to the household in some cities and towns that maintain settlement texture of the late Ottoman period of Anatolian housing tradition have so many examples of deserving such romantic expressions which underline the deep and cultural richness.

However, the door knockers and rings are not the only metal component of the Anatolian housing tradition. The wide range of metal accessories manufactured for basic functional grounds and spread all over the structure is very surprising. If we leave aside the regional etymological differences, we can observe a wide range of metal accessories from door knockers to the door latch, from door chain (zerze) to door belt, door bolt (güllap) to guillotine window in the late Ottoman/early Republic period around Çorum. The objective of this study is to

identify the rich range of metal components that are about thirty units through samples in the traditional houses that remain standing in the city center of Çorum.

Keywords: Çorum houses, metal accessories, door knocker.

1. GİRİŞ

Türkiye’de 1940’lı yıllardan 2000’li yıllara gelinceye dek mimarlık tarihinin en popüler araştırma alanlarından birisini “Türk evi” kavramıyla imgelenen Anadolu konut mimarisi oluşturur. Bu alanda yapılmış popüler/akademik metin zenginliği bunu açıkça ortaya koyar. Çoğu planimetrik kurgu ve yapım teknolojisi üzerine kaleme alınmış bu çalışmalar arasında, mevzuyu Osmanlı şehir medeniyeti çerçevesinde irdeleyen araştırmalar ise yeni ve azınlıktadır. Sanat tarihi literatürü ise bu mimari geleneği görkemli örnekler üzerinden, bezeme programı çerçevesinde ele alma eğilimindedir. Anadolu konutlarının en özgün aksesuarlarından sayılan kapı tokmak ve halkaları da estetik değerleriyle kimi zaman bu çalışmalara konu olmuşlardır.

Bu aksesuarların fonksiyonel ve özellikle kültürel derinliklerine ilgi duyan metinler akademik olmaktan çok popülerdir. “Zamanın kapı önü bekçileri”, “geçmişin küçük tanıkları”, “medeniyet incileri” gibi ifadeler çoğu romantik bakışlı bu metinlerin çarpıcı betimlemelerini içerir. Anadolu’nun geç dönem Osmanlı konut geleneğinin örneklerini hala bünyesinde barındıran şehir ve kasabalarda, ev ahalisinin toplumsal pozisyonu konusunda ipuçları barındıran kapı tokmak ve halkaları, derin kültürel zenginliğin altını çizen bu romantik ifadeleri sonuna kadar hak eden örneklerle doludur. Bu metal aksesuarların istisnasız tüm bölge ve konutlarda fonksiyonel, ancak kimi örneklerde ise dikkat çekici derecede estetik kaygılarla üretilmiş olmaları, bu elemanların içe dönük bir mekânsal kurguyla inşa edilen konutların sakinleriyle ilk ve doğrudan temasın kurulduğu giriş kapılarında yer aldığı dikkate alındığında, şaşırtıcı değildir. Ancak, ziyaretçinin cinsiyetini ve yaş grubunu ev ahalisine duyuran ya da ev ahalisinin toplumsal statüsünü ziyaretçiye “fısıldayan” bu aksesuarlar dışında Anadolu konut mimarisi içerisinde başka metal elemanların da olduğunu bilmek gerekir.

2. ANADOLU KONUT MİMARİSİNDE METAL AKSESUARLAR

Çoğu 19. yüzyıldan daha geriye gitmeyen geç Osmanlı/erken Cumhuriyet döneminde inşa edilmiş mevcut yapı stoku ve literatürü üzerinden yapılacak genel bir değerlendirme dahi, Anadolu konut geleneğinin yapısal unsurları arasında plan tipolojisi, yapım tekniği, malzeme kullanımı yanında metal bileşenlerin de önemli yerinin olduğunu gösterir. Yapı malzemesinin taş ya da ahşap olmasına bağlı olarak metal kenet ya da çivilerin bu yapım teknolojisinin en önemli ve yaygın bileşenleri olduğu anlaşılmaktadır. Çoğu durumda göz önünde olmayan, sıradan kullanıcının farkına dahi varmadığı, tümüyle yapısal gerekçelerle kullanılan bu metal bileşenler yanında, estetik nitelikleriyle dikkati çeken başka metal bileşen ve aksesuarlar da vardır. Kapı tokmak ve halkaları gibi en göz önünde olanlar yanında pencere ve merdiven parmaklıkları da çoğu örnekte üzerinde yer aldığı yapıya estetik değerler katan diğer önemli metal aksesuar ve bileşenlerdir. Ancak daha derinlemesine bir gözlemlerle, bu yapıların yegâne metal elemanlarının bunlar olmadığı da görülür. Tümü fonksiyonel gerekçelerle son derece yalın, ancak bir kısmınımsa estetik kaygının da gözetildiği bir incelikte üretilmiş olduğu pek çok başka metal elemanın da azımsanmayacak sayıda, hatta şaşırtıcı zenginlikte olduğu anlaşılmaktadır. Kapı kolları, kapı mandalları, pencere tutamakları, yel demirleri ev sakinlerinin günlük yaşamlarında defalarca kullandıkları ancak mütevazı görünümleriyle pek de dikkat çekmeyen diğer önemli aksesuarlardandır.

Anadolu konut mimarisi üzerine oluşmuş literatür, söz konusu metal bileşen ve aksesuar çeşitliliğinin otuza yakın sayıda olduğunu gösterir. Pek çok metal bileşen ve aksesuarın bir arada kullanıldığı yapı elemanlarının başında dış kapılar gelir. Bölgesel etimolojik farklılıklar bir kenara bırakılırsa; kapı tokmakları, kapı halka ve aynaları, güllap ya da kapı kuşakları, kapı kol ve aynaları, anahtar deliği aynaları, zertzeler, kalpaklı çiviler, kapı kilitleri, kapı sürgüleri, kapı güvenlik demirleri dış kapıların neredeyse ayrılmaz elemanlarıdır. İç kapılarda kapı kolları ya da mandalları, kapı kilitleri, anahtar deliği aynaları kullanılmıştır. Pencere kolu ya da tutamakları, pencere parmaklıkları, giyotin pencere sabitleme kelekleri, perde demirleri, kepenk kancaları, yel demirleri pencerelerin metal aksesuar ve bileşenleridir. Sabit elbise askıları, dolap kapağı halkaları, tavan askı halkaları, tavan göbeği halkaları, gömme dolap kapağı halkaları, ocaklık baca tahliye kapak kolu ise odaların ayrılmaz parçalarını oluşturur.

3. GELENEKSEL ÇORUM EVLERİNDE METAL AKSESUAR KULLANIMI

Çorum şehir merkezi bugün, özgün geleneksel sokak dokusunu sürdüren herhangi bir örnekten yoksundur. Tamamına yakını 20. yüzyılın ilk çeyreği ile ilk yarısı arasına tarihlendirilebilecek sınırlı sayıda geleneksel konut, bugün tanınmaz hale gelmiş şehrin kadim mahallelerine dağılmış durumdadır. Çoğunlukla bir orta sofanın her iki yanına sıralanmış odalardan oluşan iki katlı evler doğrudan ya da bir avluyla sokağa bağlanırlar. Kimi harem/selamlıklı bir plan tipolojisi gösteren bu konutların tümü geç Osmanlı/erken Cumhuriyet dönemi şehirlisinin yaşam biçimine göre şekillenmiştir. Avluya açılan kanatlı kapılar o yılların araçlarının geçebileceği genişlik ve yüksekliktedir. Her iki kanat gerektiğinde açılır. Kimi örneklerde doğrudan sokağa açılan daha küçük kapı, selamlık kapısıdır.

Bir kısmı hala ayakta olan geleneksel Çorum evlerinde de zengin bir metal aksesuar kullanımı vardır. Kapı tokmakları, kapı halkası ve aynası, anahtar deliği aynası, kalpaklı çivi, güllap, kilit ve sürgü sistemleri, güvenlik demiri kanatlı kapıların ön ve arka yüzeylerine yerleştirilmiş, estetik olmaktan çok fonksiyonel metal elemanlardır.

Oda kapıları daha az metal eleman barındırır: Kapı kolu ya da mandalı, kapı kilidi ve anahtar aynası, kimi örneklerdeyse zerze bu kapıların ayrılmaz parçalarını oluşturur.

Pencerelerde ise; parmaklık, giyotin pencerelerde pencere tutamağı ve sabitleme kelekleri, kanatlı pencerelerde pencere kolu, bazı örneklerde perde demiri ya da kancası başlıca metal aksesuarlardır. Bugüne ulaşmış Çorum evlerinde kepenk yoktur. Bu nedenle pencerelerde yel demiri ve kepenk kancası bulunmaz.

Sabit elbise askısı, gömme dolap kapağı halkası, tavan askı halkası, tavan göbeği halkası, ocaklık bacası duman tahliye kapağı kolu odaların neredeyse değişmez metal elemanlarını oluşturur. İçerisinde banyo suyunu ısıtmaya yarayan bir düzenek de barındıran gusülhanelerde bakır kazan ve musluk ile kimi örneklerde ateş haznesinin kapağı da metal elemanlardandır.

3.1. Kalpaklı Çiviler:

Küresel başlığı nedeniyle “kabara” olarak da tabir edilen kalpaklı çiviler, Çorum evlerinin özellikle avlu kapılarının en önemli metal bileşenidir. Kapıyı oluşturan düşey ahşap levhalar, kapının içe bakan yüzeyinde, üç yerden yatay olarak yerleştirilen kalın ahşap elemanlarla, kalpaklı çivilerle sabitlenirler. Boyutları nedeniyle ağır olan kapının uzun ömürlü olması, kalpaklı çivilerin montesine bağlıdır. Kapıyı oluşturacak olan dikey ve yatay ahşap elemanlar önce basit çivilerle tutturulur, sonra kalpaklı çivilerin geleceği yerlere küçük delikler açılıp çakılır. Ahşap elemanlar iyice sıkıştırıldıktan sonra kalpaklı çivinin dışarıda kalan sivri uçları geri bükülüp ahşaba gömülür. Kapının ön yüzünden

görünen ritmik dizili çivi başları çoğu örnekte kanatlı kapının da yegâne bezeme ögesidir. Sıcak dövme tekniğiyle şekillendirilen çivilerin kapıya montesi maharet ister (Resim 1).

Resim 1. Kalpaklı çivi

3.2. Kapı tokmakları:

Anadolu'nun pek çok yerinde olduğu gibi geleneksel Çorum evlerinde de kapı tokmakları ziyaretçinin gelişini ev ahalisine duyurmaya yarar. Ancak bazı yörelerde olduğunun aksine gelen ziyaretçinin kimliği konusunda ipucu veren bir düzenleme içermez. Farklı tonlarda ses çıkartacak birden fazla ve boyutta kapı tokmağı uygulaması da yoktur. Herhangi bir tokmak aynası da içermeyen, dövme tekniğiyle şekillendirilmiş en yaygın örneklerde estetik kaygı nadiren görülür. Tokmağın vurularak ses çıkarıldığı yastık kalpaklı çividen ibarettir. Doğrudan eve açılan bazı sokak kapılarında döküm tekniğiyle şekillendirilmiş tokmamlara da rastlanır. Yöresel bir üretim değildir. El formu olanlar en yaygın olanlarıdır (Resim 2).

Resim 2. Kapı tokmakları

3.3. Kapı halkaları:

Kapının çekilerek kapatılmasına yarayan kapı halkaları geleneksel Çorum evlerinde iki farklı türle dikkati çekerler. Sadece bir halka ile onu ahşaba tutan bir aparatın ibaret olan, estetik herhangi bir kaygının güdülmediği örnekler yanında, bir kapı halkası aynası üzerine yerleştirilen örnekler de vardır. Ötekinin aksine estetik bir kaygının da güdüldüğü bu örneklerde halka, küresel hale getirilmiş

dairesel formlu ince metal bir levhanın ortasına yerleştirilmiştir. Kenarı ya da yüzeyi basit işlemlerle süslenen bu aynaların yukarı bakan kenarına, farklı biçimlerde, tümüyle estetik kaygılarla iliştilirilmiş bir de sap kısmı vardır (Resim 3).

Resim 3. Kapı halkaları

3.4. Anahtar deliği aynaları:

Kilit sisteminin bir parçası olarak kapıların ön yüzeyine yerleştirilen anahtar deliği aynaları, geleneksel Çorum evlerinde kapının niteliğine göre değişkenlik gösterebilirler. Kanatlı kapılarda son derece yalın, herhangi bir estetik kaygının gözetilmediği çilingir işi örneklere rastlanırken, iç kapılar daha özenli ve farklı yapım tekniklerinin uygulandığı örneklere ev sahipliği yapar. İnce metal levhanın kalıp tekniğiyle süslenip biçimlendirildiği kimi örnekler yanında döküm tekniğiyle imal edilmiş, ağırlıklı olarak pirinç malzemenin kullanıldığı örnekler de dikkati çeker (Resim 4).

Resim 4. Anahtar deliği aynaları

3.5. Güllaplar:

Güllap, geleneksel Çorum evlerinde kapıların neredeyse alternatifsiz menteşe sistemini oluşturur. Zincirin iki halkası gibi birbirine iliştilirilmiş iki metal elemandan meydana gelir. Bunlardan birisi kapıya, öteki ise kasaya çakılır. Demirden sıcak dövme tekniğiyle yapılan güllaplar da kalpaklı çivilerde olduğu gibi kapı ve kasaya çakıldıktan sonra dışarıda kalan uçları geri bükülerek her iki elemana gömülür. Bu işlem yapılmazsa bağlantı kısa sürede çözülür ve kapı çalışmaz. Güllaplar, boyutları ve kalın kesitleri nedeniyle ağır kanatlı kapılar için ideal bir menteşe sistemidir. Ancak yalın görünmesine karşın gerek şekillendirilişi, gerekse de kapı ve kasaya montesi maharet gerektirir. (Resim 5).

Resim 5. Güllaplar

3.6. Kapı kuşakları:

Kapılarda güllapın alternatifi bir menteşe sistemidir. Şekillendirilişi ve montesi çok daha kolaydır. Bu nedenle daha mütevazı mekân kapılarında kullanılır. Ucu çengel olarak biçimlendirilmiş, kapıya monte edilmesi için çivi delikleri bırakılmış yassı metal bir levhadan ibarettir. Kapıların kasaya buluştuğu kenara monte edilir. Çengel, kasaya çakılan halkalara geçirilerek kapı kolayca monte edilir. Geleneksel Çorum evlerindeki örneklerde herhangi bir estetik kaygı görülmez (Resim 6).

Resim 6. Kapı kuşakları

3.7. Kapı kilitleri:

Kilitler, Anadolu konut mimarisinde olduğu gibi geleneksel Çorum evlerinin de ayrılmaz metal bileşenlerinden birisidir. İç ve dış kapılarda farklı boyut, biçim ve mekanizmalarda görülür. Oda kapılarında bir kapı koluyla da entegre edilerek daha küçük boyutlarda imal edilirken, dış kapılarda, özellikle kanatlı kapılarda daha büyük boyutlarda ve düzeneklerde görülürler. Bir sürgü sistemini de barındıran kilitlerde, şaşırtıcı biçimde kimi örneklerde mekanizmayı örten kapaklarda bir estetik kaygının da gözetildiği dikkat çekicidir. Oda kapılarında “Macar kilidi” denilen ve bir kutu içerisinde çalışan örnekler yanında, kanatlı kapılarda mekanizmanın dışarıdan görüldüğü “çilingir işi” kilitler de vardır (Resim 7).

Resim 7. Kapı kilitleri

3.8. Kapı sürgüleri:

Çift kanatlı kapıların bir kanadını gerektiğinde açılmak koşuluyla sabitlemeye yarayan metal düzeneklerdir. Kapının alt ve üst uçlarına yerleştirilir ve kapıya sabitlenmiş bir metal levha üzerindeki iki kanal içinde aşağı-yukarı hareket eden bir sürgüden ibarettir. Sürgü tutamakları, mekanizmanın altta ya da üstte olmasına bağlı olarak elin kavramasını kolaylaştıracak biçimde şekillendirilmiştir. Kimi örneklerde estetik kaygının da gözlendiği bu düzenekler, evlerin sokak kapılarında büyük boyutlu ve kaba görümlü, iç kapılarında ise daha zariftir (Resim 8).

Resim 8. Kapı sürgüleri

3.9. Kapı güvenlik demirleri:

Geleneksel Çorum evlerinde kanatlı kapıların ayrılmaz metal elemanlarından biridir. Kapı sürgüleriyle aynı işleve sahiptir. Kanatlardan birisini gerektiğinde açılmak koşuluyla sabitlemek için kullanılır. Yaklaşık 1 metre boyunda demir bir çengelden ibarettir. Kapının arkasındaki duvara yerleştirilmiş bir halkaya iliştirilen demir çengel, kapının arka yüzündeki ahşap kuşak üzerine

yerleştirilmiş bir başka halkaya geçirilerek kapı sabitlenir. Böyle bir durumda kapının açılması imkânsızdır (Resim 9).

Resim 9. Kapı güvenlik demiri

3.10. Kapı kolları ve aynaları:

Kanatlı kapılarda görülmez. İç ve sokak kapılarında ise farklı biçimlerde olabilir. Kapılardaki kilit sisteminin bir parçasıdır. Geleneksel Çorum evlerinde birkaç farklı biçimde görülebilir. Yalın, dairesel kesitli bir metal çubuktan ibaret olanlar yanında, “S” biçim çizerek tutma yerinin oval biçimli bir başlıkla sonlandırıldığı yaygın örnekler de vardır. Bu iki örnekte, kapı kolları yalın biçimli bir aynayla kapıya monte edilmiştir. Bazı evlerde aynasız, ahşap kulplu örnekler de rastlanır (Resim 10).

Resim 10. Kapı kolları ve aynaları

3.11. Kapı mandalları:

Herhangi bir kilit sisteminin kullanılmadığı basit iç kapılarda (kiler vb.) kapının kapalı kalmasını sağlayan basit bir düzenekten ibarettir. Çorum çevresinde “çıt çıt” olarak da tabir edilen kapı mandalları kabaca sabit bir kol ile kapının arkasında bir ucundan kapıya iliştirilmiş metal elemanı basitçe kaldırıp indirmeye yarayan bir mandaldan oluşur. Kapıyı açmak için mandala basmak gerekir. Kapatmak için ise kapıyı itmek yeterlidir. Yalın olanlar yanında, mandalın farklı biçimlerdeki aynalara iliştirildiği örnekler de vardır (Resim 11).

Resim 11. Kapı mandalları (çıt çıt)

3.12. Zerzeler:

Kapıların asma kilitlerle kilitlenmesini sağlayan basit bir düzenektir. İki ya da üç parçadan oluşan, dövme tekniğiyle şekillendirilmiş bir zincirden ibarettir. Zincirin her iki ucu birer halka ile sonlandırılmıştır. Uçtaki halkalardan birisi kapıdaki bir başka halkaya sabitlenirken serbest kalan diğer ucu, diğer kapı ya da kasadaki bir halkaya geçirilir ve asma kilit takılır (Resim 12).

Resim 12. Zerzeler

3.13. Pencere parmaklıkları:

Güvenlik amacıyla üretilen pencere parmaklıkları, Anadolu konut mimarisinde olduğu gibi geleneksel Çorum evlerinde de estetik kaygının en fazla sergilendiği metal aksesuarlardır. Özellikle sokağa açılan kapı üstü pencerelerde, çeşitli form ve kompozisyonlarda görülür. Demirden sıcak baskı ve bükme tekniğiyle şekillendirilen yuvarlak, kare ve dikdörtgen kesitli çubukların perçin ve kelepçelerle bir araya getirilmesiyle oluşturulur. Çorum evlerinde pek çok farklı biçim ve kompozisyonlarda olabilir (Resim 13).

Resim 13. Pencere parmaklıkları

3.14. Giyotin pencere tutamakları:

Geleneksel Çorum evlerinin giyotin pencereli örneklerinde, pencerenin yukarı ve aşağı hareketini sağlayan bir aparatır. İki türde olur. Döküm tekniğiyle imal edilmiş örneklerde tutamak ahşap kasaya gömülürken, işaret parmağının oturmasını sağlayan bir biçim verilmiş ve ahşap kasaya çivilerle tutturulan, basit kalıplama ve çilingir işi daha basit uygulamalar da vardır ve daha yaygındır (Resim 14).

Resim 14. Giyotin pencere tutamakları

3.15. Giyotin pencere sabitleme kelekleri:

Açık pozisyondaki bir giyotin pencerenin kasaya sabitlenmesini ve pencerenin açık kalmasını sağlayan ya da kapalı durumdaki pencerenin dışarıdan açılmasını engelleyen basit bir aksesuardır. Pencerenin yukarı doğru sürülebileceği en üst seviyede kasaya monte edilir. Sabitleme kelebeğinin bir menteşe sistemiyle imal edilmesi, kelebeğin hareket halindeki pencereyi engellemesini ortadan kaldırır (Resim 15).

Resim 15. Giyotin pencere sabitleme kebabekleri

3.16. Perde demiri ve kancaları:

Geleneksel Çorum evlerinde perdelerin asılmasına ve hareket ettirilmesine imkân sağlayan basit bir düzenektir. Dairesel kesitli, metal ya da ahşap bir ray ile onu pencere üstüne sabitleyen metal bir kancadan ibarettir. Perdenin üst kenarına dikilmiş olan halkaların bu ray üzerinde hareket etmesini sağlar. Mütevazı evlerde ahşap, üst gelir gurubu ailelerin evlerinde ise kimi zaman pirinç olabilir (Resim 16).

Resim 16. Perde demiri ve kancaları

3.17. Sabit elbise askıları:

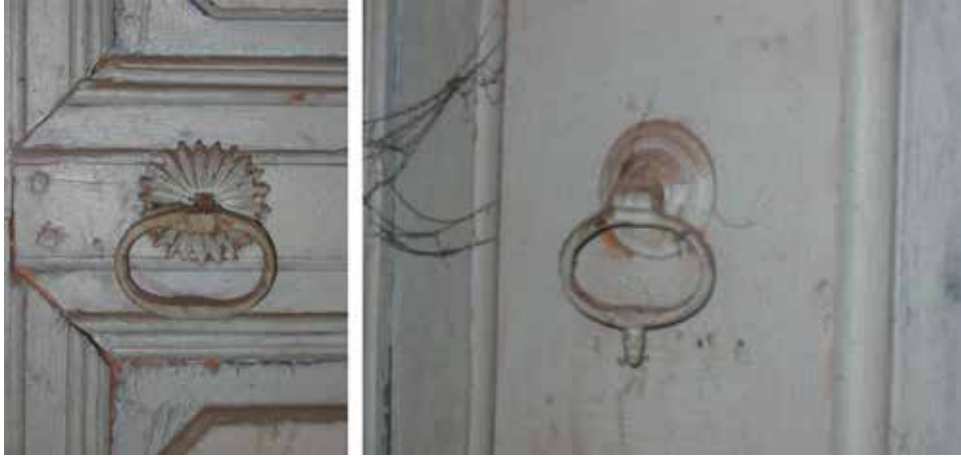
Askılar geleneksel Çorum evi odalarının ayrılmaz aksesuarlarıdır. Çoğunlukla bir uzanma mesafesine yerleştirilmiş, odanın dört kenarı boyunca dönen ahşap silme üzerine monte edilirler. 3 ile 6 milimetre kalınlığındaki telin bükülmesiyle elde edilen askıların vida ile tutturulan sabit olanları yanında, Mebus İsmet Eker Çiftliği'nde olduğu gibi sağa-sola dönen örnekleri de vardır (Resim 17).

Resim 17. Sabit elbise askıları

3.18. Gömme dolap kapağı halkaları:

Anadolu konut mimarisinde olduğu gibi geleneksel Çorum evlerinin de en önemli oda düzenlemelerinden birisini kapaklı gömme dolaplar oluşturur. Kimi zaman yüklük, kimi zaman da gusülhane olarak kullanılan bu dolapların kapakları, bazı örneklerde halkalarla açılıp kapanırlar. Özellikle Çorum konaklarında, ağırlıklı olarak döküm tekniğiyle şekillendirilmiş bu halkaların farklı biçimlerde imal edildiği, estetik kaygının güdüldüğü örnekler vardır (Resim 18).

Resim 18. Gömme dolap kapağı halkaları

3.19. Tavan askı halkaları:

Geleneksel Çorum evlerinde, özellikle gelin odalarının çoğu zaman fark edilmeyen basit ancak işlevsel metal aksesuarlarındandır. Tavanın uygun yerlerine yerleştirilmiş basit halkalardan ibarettir. Başta ipli beşik olmak üzere, el feneri ve lüks gibi aydınlatma elemanlarının asılmasına yarar (Resim 19).

Resim 19. Tavan askı halkası

3.20. Tavan göbeği halkaları:

Tavan göbekleri, geleneksel Çorum evi odalarının çoğu durumda yegâne ahşap bezemelerini oluşturur. Bitkisel karakterli, dairesel formlu bu görkemli tavan göbeklerinin ortasında aydınlatma elemanının asıldığı halkalar vardır (Resim 20).

Resim 20. Tavan göbeği halkası

3.21. Ocaklık bacası duman tahliye kapağı ve kolu:

Geleneksel Çorum evlerinde ocaklıklar oda düzenlerinin ayrılmaz unsurlarındandır. Çoğunlukla yarım daire biçiminde bir nişten ibarettir. Dumanın tahliyesini sağlayan baca içerisine yerleştirilmiş metal kapak, bacanın odaya bakan duvar yüzeyine yerleştirilmiş küçük bir kolun kendi eksenini etrafından döndürülmesiyle kontrol edilir (Resim 21).

Resim 21. Ocaklık bacası duman tahliye kapağı ve kolu

3.22. Gusülhane bakır kazanı:

Odalarda gömme dolaplar içerisine yerleştirilmiş gusülhaneler, Anadolu konut mimarisinin olduğu gibi geleneksel Çorum evlerinin de en dikkat çekici düzenlemelerindedir. Ancak bazı erken 20. yüzyıl Çorum evlerinde görülen, içerisinde su ısıtmaya yarayan bir düzeneğin olduğu uygulamaya başka hiçbir yerde rastlanmaz. Bu örneklerde, tıpkı çarşı hamamlarında olduğu gibi duvar içerisine yerleştirilmiş küçük bakır bir kazan içerisindeki su, altına yerleştirilen haznede yakılan çalı çırpıyla ısıtılıp, kısa süreli banyo yapmaya uygun hale getirilir (Resim, 22).

Resim 22. Gusülhane bakır kazanı ve musluğu

3.23. Musluklar:

Su tesisatlarının mahalle çeşmelerinden hane içlerine girdiği 20. yüzyılın ilk yarısı bir kenara bırakılırsa, musluklar, bazı erken 20. yüzyıl Çorum evlerindeki gusülhanelerde görülürler. Bu örneklerde musluklar, kazandaki ısınmış suyu helke veya bir başka seyyar bakır kazana aktarmaya yararlar (Resim 22).

4. SONUÇLAR

Anadolu konut mimarisinde metal aksesuar ve bileşenlerin yapım teknolojisinin ayrılmaz unsurlarından olduğu açıktır. Taş ya da ahşap malzeme ve buna uygun yapım teknolojisi, daha az yaygın örnekler bir kenarda tutulursa, en basit anlamda metal birleştirici elemanlara ihtiyaç duyarlar. Ancak kenet ya da çivi dışında geleneksel konutlarda şaşırtıcı zenginlikte bir metal kullanımı vardır. Kapı tokmak ve halkaları, gerek fonksiyonları ve kültürel derinlikleri, gerekse de estetik değerleri nedeniyle araştırmacıların ağırlıklı ilgi alanlarını çeken başlıca metal aksesuarlardandır.

Anadolu konut mimarisinin sıradan ya da anıtsal örnekleri üzerinden yapılacak yüzeysel bir araştırma dahi otuza yaklaşan bir zenginlikte metal elemanın, bu yapıların ayrılmaz bileşen ve elemanlarını oluşturduğunu ortaya koyar. Tamamına yakını 20. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilen

geleneksel Çorum evlerinde de sözü edilen zenginlikte bir metal kullanımı vardır. Kapı tokmak ve halkaları, anahtar deliği aynaları, güllap ve kapı kuşakları, kilit ve sürgü sistemleri, kapı kolu ve mandalları, giyotin pencere tutamak ve sabitleme kelebekleri vb. metal aksesuar ve bileşenler bu evlerin ayrılmaz unsurları arasındadır. Ancak, geleneksel Çorum evlerinde sözü edilen metal elemanlar, ağırlıklı olarak estetik kaygının güdülmediği ya da asgari düzeyde tutulduğu, fonksiyonel gerekçelerin öncelikli olduğu örnekler olma özelliğine sahiptir. Çoğu çilingir ve demirci işi, dövme tekniğiyle üretilmiş son derece yalın aksesuar ve bileşenler yanında, döküm tekniği ürünü metal elemanlar da vardır ve dikkate değer estetik bir kaygının gözlemlendiği metal elemanlar da bunlardır.

ÇORUM İLİ TANITIM AFİŞLERİNİN TASARIM İLKELERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Abdulkadir ÖZDEMİR¹

¹Öğr.Gör., Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek YO, abdulkaizozdemir@hitit.edu.tr

ÖZET

Konu başlığından da anlaşılacak üzere afiş sanatının tanıtım ve toplum üzerindeki etkisi, afişin görsel ve işlevsel olarak diğer iletişim araçlarından farklı yönlerini gündeme getirmek, afiş sanatını tanıtmak ve afişle Çorum turizmüne, tanıtımına ve Çorumun gelişimine katkıda bulunmak için yapılan bir çalışmadır.

Turizme olan katkısı ve etkisini anlamak ve afiş sanatına toplumun, ilgisini artırmak için, ve turizme yönelik yapılan afiş çalışmalarının kalitesini artırmak için “Çorum Tanıtım Günleri” afişlerini Tasarım İlkeleri açısından değerlendirerek, Çorum Turizmini uluslararası boyutlara taşınmasını sağlamak..

Çorumu tanıtmak kullanacağımız araç olan afiş nedir? Afiş sanatı nasıl bir sanattır? Afişin amacı nedir? Etkileyici akılda kalıcı mesaj veren afiş nasıl hazırlanır? Afişte olması gerekenler nelerdir? Afişin toplum üzerindeki etkisi, Turizme tanıtıma yönelik katkısı nedir? Afiş sanatı dışında nasıl bir iletişim aracıdır, gibi soruların cevaplarıyla afişin tanıtımı yapılacaktır. Afişin tasarımı yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar nazara verilecektir.

Bu çalışmamızın öncelikli gayesi afiş ile Çorumun gelişimine daha fazla katkı sağlanacağını farkındalığını ortaya koymaktır. Tanıtım afiş sanatıyla tanıtımın daha etkili daha kalıcı olduğunu toplumun farketmesini sağlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Tasarım, Tanıtım, Afiş, Poster, Reklam

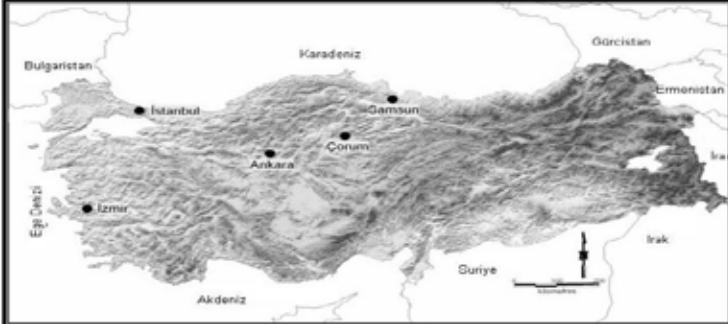
GİRİŞ

1-ÇORUM

1.1. Çorum'un Coğrafi Konumu

Çorum, Kuzey Anadolu Dağları'nın gerisinde, Orta Anadolu plato düzlüklerine geçiş alanında konumlanmıştır. Çorum'un, merkez ilçe ile birlikte 14 ilçesi, 38 beldesi ve 735 köyü bulunmaktadır.

Çorum şehir merkezi, ulaşımına elverişli doğal bir geçit üzerinde yer almaktadır. Baskent Ankara ile Türkiye'nin Karadeniz'de önemli bir liman şehri olan Samsun'u birbirine bağlayan karayolu üzerinde gelişmiş olan Çorum, Ankara'ya 244 km, Samsun'a 174 km, İstanbul'a 608 km uzaklıktadır.

Resim-1 Çorumun coğrafi konumu

Gelismekte Olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınımlık ve Umut Veren Turist Tatmini

1.2. Çorum'un Temel Fiziki ve Beseri Coğrafya Özellikleri.

Çorum ilinin nüfusu, ilk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılında 247.926 kişidir ve bu sayı 2000 yılında 597.065'e ulaşmıştır. İl nüfusunun %52,23'ü şehir yerleşmelerinin nüfusu olup, Çorum şehir merkezinde;161.321 kişi yaşamaktadır (Çorum Belediyesi, 2006).

1.3.Çorum'un Yerleşme Tarihine Genel Bir Bakış

Asur yazılı kaynaklarına göre ilk Tunç Çağında (MÖ 3000) Anadolu'da 17 kent devleti olduğu, Çorum ve çevresinde etrafı surlarla çevrili pek çok kent devleti bulunduğu bilinmektedir. Hititler bir kent devletinden büyümüş ve imparatorluk haline gelmiştir. Çorum'un Boğazköy ilçesi sınırları içinde bulunan Hattusas, Hitit İmparatorluğu'nun başkentidir. Hititlerden sonra yöreye Frigler egemen olmuşlardır. Friglerin MÖ 7. yy'da zayıflamalarının ardından Lidya egemenliği başlamıştır. MÖ 6. yy'da Med'lerin (Perslerin) eline geçen Çorum ve çevresi, Büyük Pers İmparatorluğunda 4 büyük yönetim biriminden olan Kapadokya'ya dahil olmuştur. Perslerin Makedonya'lı Büyük İskender'e yenilmesinin ardından Kapadokya'da Helenizm etkili olmuştur.

Yöre MÖ 3. yüzyılda Galatlar'ın egemenliği altına girmiştir (Uluç, 1986).

Çorum, Roma ve Bizans dönemlerinde Eukhaita adında büyük bir ticaret merkezi olarak isim yapmıştır. Selçuklular döneminde Çorum, ana ticaret yolları üzerinde bulunmaması nedeniyle fazla gelişmemiştir. 13. ve 14. yüzyıllarda Çorum ve çevresi gerek dini gerekse siyasi nitelikli karışıklıklar geçirmiş, bu nedenle, bu döneme ait kültürel eserler zayıf kalmıştır (Bakırer, 1986).

1.4. Çorum'un Turistik Çekicilikleri

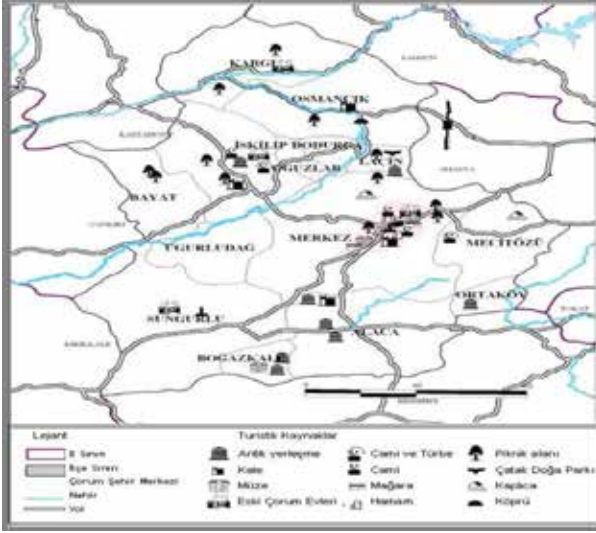
Çorum'un turistik kaynakları geniş bir alana yayılmıştır. Çorum'da 28 adet arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Bunların dışında 5 tümülüs ve 2 kaya mezarı yer almaktadır. Bu arkeolojik sit alanları içerisinde en ünlü olanı; tarihte ilk kez organize devlet kuran Hititlerin baskenti Hattusas'dır. Hattusas, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır. Hattusas dışında, Boğazköy'de Hititlerle Mısırlılar arasında yapılan Kades Antlaşması metin tabletleri bulunmuştur. Hitit çivi yazılı bu tabletler 2001 yılında "Dünya Belleği" kaydına alınmıştır.

Bugüne kadar bulunmuş 31.519 adet çivi yazılı tablet halen İstanbul Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Çorum ve Boğazköy Müzelerinde korunmaktadır.

Hattusas, Boğazköy'ün 1.5 km kuzeydoğusundadır. Hattusas'ın en büyük ve etkileyici kutsal mekanı, şehrin biraz dışında yer alan, yüksek kayalar arasına saklanmış Yazılıkaya Tapınağı'dır. Tapınak'ta 90'dan fazla tanrı, tanrıça, hayvan ve hayal ürünü semboller kaya yüzeyine işlenmiştir. Ayrıca; Boğazköy'deki Büyük Mabete, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Arinna Şehri Güneş Tanrıçası'nın evi olarak yapılmış önemli bir yapıdır. Bir diğer ünlü sit alanı, Alacahöyük Ören Yeri'dir. Burada 13 Kral Mezarı, Hatti Tunç Güneş Kursu ve Sfinksli Kapıları bulunur. Ortaköy İlçesindeki Sapınuva Ören Yeri ise, büyük bir Hitit kenti olup, bol miktarda yazılı belge vermektedir. Sapınuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının basıldığı yerdir. Kazı ve düzenleme çalışmaları devam etmektedir.

Çorum'un her yanında Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait camiler, hanlar, kaleler, köprüler, hamamlar bulunmaktadır. Çorum'daki 16 mesire yeri hafta sonu rekreasyon etkinliklerinde kullanılmaktadır. Ayrıca, doğal güzellikleri bozulmamış yaylalar, bisiklet turları için güzergahlar kullanılmayı bekleyen diğer turistik seçeneklerdir. Mecitözü ilçesindeki Figani Beke Kaplıcası sağlık turizmine hizmet etmektedir. Çorum, tarihi zenginlikleri yanında; yaylaları ve İncesu Kanyonu gibi doğal güzelliklere sahiptir.

Çorum'da kilim dokumacılığı, ağaç işleri, çelik, bakır ve pirinçten yapılmış heykeller, el örgü ürünleri gibi el sanatları gelişmiştir. Çorum'un yöresel yemekleri ve leblebisi kültür turizmi için diğer çekicilikleri oluşturmaktadır.

Resim 2 Çorum'un turistik kaynakları

1.5.Çorum Turizminin Türkiye Turizmindeki Yeri

Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı 2004 yılı verilerine göre, Türkiye'ye 10.981.763'ü yabancı, 9.724.913'ü yerli olmak üzere toplam 20.706.676 turist giriş yapmıştır. Yabancı turistler 49.727.905, yerliler 18.356.597 olmak üzere toplam 68.084.502 geceleme yapmıştır. Çorum'da geceleleyen yabancı turistler, Türkiye'de geceleleyenlerin %0,008'i (4.167), yerli turistler ise; %0,32'sini (59.671) oluşturmaktadır. Bu rakamlardan Çorum'un Türkiye turizminden %1 pay bile almadığı sonucu çıkmaktadır. EGE COĞRAFYA DERGİSİ

2-AFİŞ NEDİR?

Türk Dil Kurumu'nun tanımına göre; "**Bir şeyi duyurmak veya tanıtmak için hazırlanan, kalabalığın görebileceği yere asılmış, genellikle resimli duvar ilanı,**"(TDK Türkçe Sözlük, 1998, Cilt 1: 29).

Dilimize Fransızca "**affiche**" sözcüğünden türetilerek girmiş olan afişin İngilizce karşılığı "poster" Almanca karşılığı ise "**plaket**"tir.(Sözer ve Tanyeli, 1986: 13).

İnsanın yaratılışında var olan merak, yenilik ve heyecan gibi duygularına hitap ettiği için faydalanma alanı da çok geniştir.

Afiş; bir haberi, bir olayı, siyasal, sosyal, ekonomik, sanatsal ve kültürel açıdan, topluma duyurmak amacıyla, değişik yüzeyler üzerine yapılan ve belirli boyutlarda köy, kasaba ve şehirlerin çeşitli yerlerine asılan duyurulardır (D. Bektaş, "Çağdaş Grafik Tasarımın Süreci", s. 34).

Afiş, insanlara olayları sürekli hatırlatması açısından, çok kullanılan bir kitle iletişim aracıdır. Afiş sadece üretim ve tüketim ilişkilerinde halka bilgi vermez. Bunun dışında sosyal, siyasal ve kültürel olayların halka ulaştırılmasında da önemli ve etkin bir rolü vardır. (A. Tepecik, Grafik Sanatlar, s. 74).

Toplumunu yönlendirmek, toplumun dikkatini çekmek için kullanılan iletişim aracıdır.

Afiş, gereğinden fazla olursa çevre kirliliğine sebep olduğu gibi yeterli afiş de çevrenin süsü, sokakların ve duvarların dilidir.

Afişler günümüzde önemli bir tanıtıcı, bilgilendirici etkiye sahiptir. Afişin amacı, afişte istenilen vurgulanan her neyse onu insanların kitlelerin tercih ediyor olmasını sağlamaktır.

“**Afiş**, kitle ve bireyler üstünde ideolojik ve estetik bir baskı yaratır; beğenileri alışkanlıkları ve düşünce biçimini yönlendirmesi açısından da, moda alanında belirleyici bir faktördür. Böylece afiş, gerek estetik düzlemde, gerek insan davranışlarını etkileme düzleminde, önemli rol oynar.” (Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1993: 26).

“Her şeyden önce geniş kitlelere görsel yöntemlerle hitap eden etkili bir haberleşme aracıdır. Çoğalma ve yayılma gibi sonsuz olanaklar taşıyan bir silah da diyebiliriz. Afiş dikkatinizi çektiği anda sizinle özel bir ilişki kurmuş ve böylece işlevini yerine getirmiş olur. Gücü de buradan doğar.” (Ünalın, 2001:10).

“**Afişler, tasarım ve sanat kaygısının eşit ağırlıkta olduğu grafik ürünlerdir.**” (Becer, 1997:201).

3.GÖRSEL İLETİŞİM VE GRAFİK TASARIM

Görsel iletişim, tarih öncesi insanın haberleşme içgüdüsünden gelişerek günümüze kadar uzanan ve özde evrimleşen insan kültürünün teknik yapısı içinde yükselen bir görsel plastik sanat dalıdır (Parlak, 2011:81). Görsel iletişim tasarımı, sözsüz olarak açıklayamadığımız düşünceleri ve duyguları ortaya koymada en önemli bir iletişim aracıdır (Öztuna 2007:11).

Grafik tasarım, bir mesajı görsel iletişim yoluyla hedef kitleye duyurma işlevini, güzel sanatların estetik nitelikleriyle birlikte, resim ve yazıyı birbirini tamamlayan bir düzenleme içinde kullanarak yerine getirir. Farklı dilleri konuşan insanlar arasında ortak bir iletişim dili kurmak açısından önemli bir işleve sahiptir (Aydın, 2006:13)

Grafik tasarım, bir mesajı görsel olarak belirli bir hedef kitleye ulaştırmak amacıyla afiş, el ilan, billboard, ambalaj, kitap, dergi gibi yazılı ve görsel elemanlarla sanatsal ölçütler içinde tasarlayan ve çizen kişileri yetiştiren eğitim dalıdır (İncearık, 2012:5). Fikirleri, kavramları, metin ve görselleri alarak onları baskı, elektronik veya diğer süreçlerden geçirip görsel anlamda çarpıcı bir biçimde sunma faaliyetidir. Bir tasarım, felsefi, estetik, duyumsal, duygusal veya siyasi bir doğaya sahip olabilir (Ambrose ve Harris 2012:10).

Grafik tasarım, görsel iletişim sanatıdır. En önemli işlevi ise, bir mesaj iletmek, bir ürün veya hizmeti tanıtmaktır. Grafik, görsel olarak algılanan şeylerle ilgili bir kavramdır. İletişim ise her türlü bilginin insanlar arasındaki alışverişidir. Bu bağlamda grafik tasarımı, görüntülerden oluşan bilgilerin değiş - tokuşu olarak tanımlanmaktadır (Becer, 2009:33).

4-GRAFİK TASARIM İLKE VE ELEMANLARI

Hiçbir sanat yapıtı rasgele oluşmaz (Artut, 2009:149).

Grafik tasarım sürecinde tasarımcı tasarım elemanlarını ve tasarım ilkelerinin kurallarına göre kullanarak grafik yüzeyde düzenlemesini kurgular (Arıkan, 2008:10).

Grafik tasarım elemanlarının bir tasarım içinde nasıl kullanılacağını belirleyen bazı ilkeler bulunmaktadır. Bunlar, aslında bütün görsel sanat ve tasarım dallarında geçerli olan ortak ilkelerdir. Bu ilkelerin sayısı, üslup ve anlatım biçimine bağlı olarak değişir. Bir yazar için dilin gramer kuralları ne kadar önemliyse, bir tasarımcı için de tasarım ilkeleri o düzeyde önemlidir (Becer, 2009:62).

Bir grafik tasarım ürününün oluşturulmasında kullanılan elemanlar: Çizgiler, Ton, Renk, Doku, Biçim, Ölçü, Yön' dür. **Bir tasarımın beş temel ilkesi** vardır. Bunlar; **Denge, Zıtlık,Orantı ve Görsel Hiyerarşi, Görsel Ritm(Devamlılık), Bütünlük, Vurgulama** olarak bilinir. (Ketenci & Bilgili, 2006:282).

Görsel Tasarım Elemanları -Çizgi: -Nokta -Ton -Renk -Doku -Biçim(Form) -Ölçü: -Yön:

5- AFİŞ TÜRLERİ

Afişler sergilendikleri mekânlar ve içerikleri açısından gruplandırılabilir.

Sergilendikleri mekânlara göre iç ve dış mekân afişleri olarak iki gruba ayrılır.

İçeriklerine göre ise **ticari (reklam), kültürel ve sosyal afişler** olmak üzere üç gruba ayrılır. İçerikleri açısından bir başka ayırım ölçeği ise afişleri başlıca iki kategoriye ayırmaktır. Bir ürünün satışını artırmak için kullanılan reklam ve ticaret afişleri; çeşitli bilgileri, olayları, düşünceleri, öğretileri yaymak için kullanılan resmi haber ve propaganda afişleri (Işık, 2010).

5.1.Ticari (reklam) Afişler (Advertising Posters)

Bir ürünü ya da hizmeti tanıtan afişlerdir. Buyurucu bir dil kullanmayan, halkı etkilemek ve yönlendirmek için hazırlanan afişlerdir.

Hedef kitleyi etkilemek ve yönlendirmek için hazırlanırlar. Bu tür afişlerde reklam yapılan ürün ya da firma tüketicide satın alma isteği ve tercih etme isteği uyandırmalıdır. Reklam afişleri de kendi aralarında çeşitlere ayrılmaktadır.

Ticari afişlerin işlevi, ürünü tüketicinin ayağına götürmek değildir. Aksine; hedef kitleyi, ürüne yönlendirecek şekilde ilgisini çekmektedir.

Tasarımcı özgür değildir. Resim seçiminde, metin tasarımında kısıtlı olup, ticari ve kültürel afişlerde olsun her ikisinde de grafik sanatçısından beklenen, bir mesajın içeriğine ve hedefine uygun bir grafik anlatım oluşturulmasıdır (Becer,1997).

Ticari reklamlar; kurumsal reklamcılık, endüstri, moda, medya, turizm gibi sektörlerde geniş bir yer almaktadır. Reklam afişleri, bir ürünü ya da bir hizmeti tanıtmak amacıyla hazırlanan afişler, ticari reklam afişinde yer almaktadır. Ticari afişleri diğer afişlerden ayıran en belirgin özelliği, hedef kitleyi, afişin üzerinde taşıdığı ürünü alıcı hale getirme gayesi taşımaktadır.

Afişin birinci işlevi, bir mamulün veya bir hizmetin tanıtımını yapmaktır. Afiş, ticaret hayatının temel unsurlarından ve vazgeçilmez fonksiyonlarından biridir.

19. yüzyılın bütün imkânları ile beslenen afişin, renk ve sürat kazanması ticari hayatımızı düzenleyen belli başlı unsurların arasında önemli bir yer almasını sağlamıştır (Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986, C.1: s.122).

Afişlerin ortak özelliği markalara dikkat çekmek şeklindedir. Gerek gıda, turizm olsun, gerek moda endüstri olsun, hepsinde ortak amaç farkındalığı ortaya koymaktır.Hedef kitle, ürünü satın alırken ya da ürünü tercih ederken en etkili faktörlerden biri o tasarımdan afişden, haberdar olmasıdır.

Tasarımın,tanıtımı yapılan hizmetin fark edilmesine yönelik hazırlanan afişlerin, herşeyden önce hedef kitle tarafından anlaşılması ve detaylı bilgiye ulaşılmasını sağlamalıdır.. Bu afişler duyurunun akılda kalmasına yönelik olmalıdır. Hedef kitle hizmeti veya ürünü arar duruma gelmişse afiş amacına ulaşmıştır demektir. Hatta afiş reklamında gördüğünün tıpkısını ambalajıyla rengiyle arıyor olması afişinin etkisini göstermektedir.

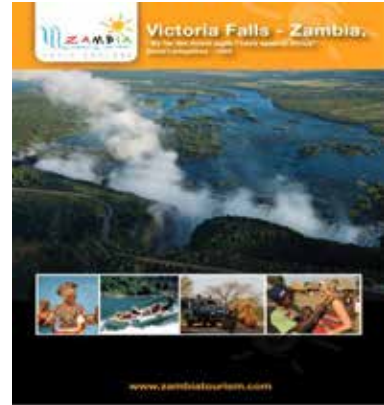
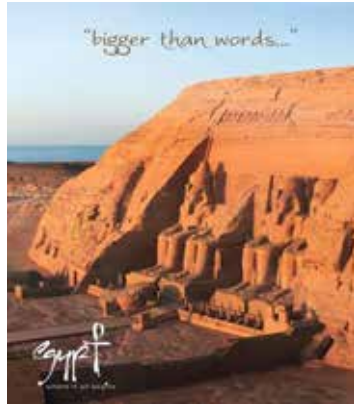
Bunlar; konularına göre:

Direk mesaj (Direek Mail) Moda (Fashion) Yemek (Food) Endüstri (Industry) Enstütüler (Institutions) Basımevleri (Publishers Publicity) Uyarıcılar (Stimulanit) Grafik Endüstrisi (Graphic Industry) Turizm (Tourism) Kurumlar (Servies)

- Kurumsal reklamcılık afişleri, Moda, gıda, **turizm** ve endüstri afişleridir (Kuyumcu, 2011).

Bir ürün ya da hizmeti tanıtan afişlerdir. Genelde aşağıdaki sektörlerde yaygın olarak kullanılırlar;

- Moda, • Endüstri, • Kurumsal reklamcılık, • Basın-yayın, • Gıda, • **Turizm** (Becer, 2011: 201).

Resim 4 Turizm Afis İstanbul Resim 5 Turizm Afis Mısır Resim 6 Turizm Afis Zambia

6- GRAFİK (Afiş) TASARIM SÜRECİ

Tasarım çevremizdeki her şeyin düzenlenmesi ve yaratılması ile ilgilidir. Bir çalışmanın tasarım olabilmesi için;

- Bir amaca hizmet etmesi, - Düşünce ürünü olması, - Yaratıcı değerinin bulunması gerekir.

Tasarım süreci belli aşamalar doğrultusunda şekillenir.

- Problemin Tanımı - Bilgi Toplama - Yaratıcılık ve buluş süreci - Çözüm Bulma Uygulama

6.1.1. -Problemin Tanımı

Bir tasarım sürecinin ilk aşaması, problemin tanımlanması işidir. Bu tanımlamayı yaparken kendinize yöneltmeniz gereken bazı sorulara cevap bulmanız gerekir. Bu sorularla tasarımın amacını da belirlemiş olursunuz.

• **Ulaşmak isteğiniz nedir?**

Afisin amacı nedir? Amaç, hedef aldığımız kitleyi bilgilendirmek bir konuya açıklık getirmek olabileceği gibi turizm, tanıtım, politik, sosyal kültürel bir konuyu halka tanıtmak da olabilir. Bütün bunların dışında amacımız bir ürünü tanıtmak ya da sadece eğlendirmek de olabilir.

• **Mesajınızın hedef kitlesi kim, iletmek istediğiniz mesaj ne**

Amacımızı belirledikten sonra afişte vurguladığımız mesaj kimleri hedefliyor, sorusuna yanıt bulmak gerekiyor. Hedef kitleniz kimdir? Yaptığımız afiş ulusal mı yoksa uluslar- arası bir kitleye mi hitap ediyor? Hedef kitlenin ortak özellikleri var mı? (Sigara tiryakileri, aynı takımın taraftarları gibi) Hangi yaş dönemini hedefliyorsunuz? Afişte tanıtılacak şey bir ürün mü, bir hizmet mi, yoksa bir düşünce ya da felsefe midir?

Kitle özelliklerinin belirlenmesinde aşağıdaki kriterler doğru tespit edilmelidir.

-Cinsiyet -Yaş grubu -Eğitim düzeyi -Meslek -Gelir grubu

-Sosyal sınıf -Medeni hal (evli-bekâr) -Aile bireyleri -Bulunulan bölge ve yer

Afiş tasarımı yapılırken bütün bu sorulara yanıt bulmak zorunludur.

• **Mesajınızı nasıl iletacaksınız?**

Mesajı iletmede seçeceğimiz yöntem başarılı olmanızda önemli bir etkidir. En iyi ve en mantıklı yöntemi bulup, mesajınızı bu yolla iletmeniz, kitlenin dikkatini çekmek, algılamayı kolaylaştırıp, mesajı anlaşılır hale getirmek için büyük önem taşır.

6.1.2. Bilgi Toplama

Afişin nitelikli, özgün ve hedeflerine ulaşabilmesi için problem (konu) hakkında mümkün olduğunca çok bilgi toplanmalıdır. Bu süreçte; yapılacak olan afiş çalışmasının ne zaman, nerede kullanılacak, bu konuyla ilgili daha önce yapılmış çalışmalar var mı, afiş kimleri hedefliyor gibi sorulara yanıt bulmak gerekir. Bu sorulara yanıt ararken de afiş tasarımcısı alıcı kitleye göre düşünmek ve afisi ona göre mesajlandırmak zorundadır.

“Yapılacak tasarımda bir hareket noktası bulabilmenin tek yolu, problem hakkında mümkün oldukça çok bilgi toplayabilmektir. Bilgi toplama süreci içinde; müşterinin ihtiyaçlarını ve faaliyet alanlarını öğrenme, başka tasarımcıların benzer problemleri nasıl çözdüklerini araştırma ve tasarımın mesajını ileteceği ortamı denetleme gibi evreler bulunur” (Becer)

Bilgi toplama süreci son derece önemlidir. Konu hakkında ne kadar çok bilgi toplanırsa yaratıcılığa ve araştırmaya yeni boyutlar getirecektir.

Unutulmaması gereken nokta etkili bir afiş, tasarımı için bilgi toplama süreci iyi yapılmalı ve önemsenmelidir.

6.1.3. Yaratıcılık ve Buluş süreci

Yaratıcı bir kişi üzerinde çalıştığı kavramı görselleştirmek ya da ona yeni bir biçim kazandırmak için algı ve sezgiye dayalı birikimini devreye sokar. Sürekliliği olan, alışılmış, basmakalıp tarzlar yerine yeni, ilgi çekici, konuyu direkt ama ilgi uyandıran biryolla anlatabilmelisiniz.

Bilgi toplama sürecindeki elde ettiği sayısız veriden yola çıkarak, yeni ve alışılmadık bir çözüme ulaşmayı hedefler.

Hatta bu aşamada beyin fırtınası olarak adlandırılan ve farklı düşüncelere sahip bir grubun bir araya gelerek fikirlerini birbirleri ile paylaşmaları yönteminden yararlanabilirsiniz. Bu yöntemde akla gelen her şey ortaya konur ve sonrasında değerlendirilir. Bir düşünce diğerinin çıkışına ortam hazırlar.

Daha önce düşünülmemiş, yapılmamış, uygulanmamış fikir ya da düşüncenin ortaya çıkarılması yaratıcılığın bir başka tanımı olarak verilebilir.

J. Bronowski'nin de dediği gibi “Bir insanın bir fikir bulması için sadece tek bir yol vardır; daha önce sahip olduğu, ama aralarında bir ilgi kurmadığı iki veya daha fazla fikri yeni bir biçimde birleştirmek.”

Sürekli değişen dünyada her alandaki yeni ihtiyaçlar, karşılaşılan problemler, insanı yaratıcılığa zorlamakta ve yeni çözümler üretmeye yöneltmektedir.

Bir grup öğrenciye, yaratıcılığı tanımlamaları istendiğinde şöyle tanımlarla Karşılaşılmıştır.

“Yaratıcılık;

Ø Kendini tanımaktır. Ø İçinden geleni yapmaktır. Ø Kuyuya inebilmektir.

Ø Özgürlüktür. Ø Kurallara uymamaktır. Ø Neşeli ve meraklı olmaktır.

Ø Çılgınlıktır. Ø Farkı düşünmektir. Ø Kanatsız bir uçakla uçmaktır.

- Uzağı yakınlaştırmaktır. Ø Çok yönlü çözümler bulmaktır. Ø Zincirleri kırmaktır.

Ø Bulutlardan pasta kapmaktır. Ø Boş kuyudan su çekmektir.

“Yaratıcı Yönetmen Lois Ernst, yaratıcılığını daha önce hiç biraraya gelmemiş iki kavram ya da nesneyi orjinal bir bileşim oluşturan üçüncü bir kavram ya da nesneye dönüştürme becerisi olduğunu belirtmiştir.

Gökten inen bir “İlham Perisi” ne yazık ki yoktur. Tasarımcı , konu ile ilgili araştırmalar yapıp gerekli bilgi ve verileri toplamışsa ve bunları değerlendirebiliyorsa, ilham perisine zaten gerek kalmayacak.

6.1.4. Çözüm Bulma

Yaratıcılık ve buluş süreci sonrasında olasılıklar sınırlanır. Çözüm bulma ise düşünülen olasılıklar hakkında bir karara varılarak, araştırmanın sona erdirilmesidir.

Çözüm olarak seçilen olasılıklar bir sınamadan geçirilir bu sınama aşamasında bazı sorulara yanıt aranır.

Bu sorular şöyle olabilir;

1. Tasarım elemanları içeriği anlaşılır bir biçimde aktarıyor mu?
2. Tasarımda kullanılan mesaj: belirsizlik ya da çift anlamlılık içeriyor mu?
3. Tasarımda kullanılan tipografi okunaklı mı?
4. Tasarımda kullanılan görsel unsurlar bilgiyi istendiği gibi iletebiliyor mu?
5. Afiş hedeflenen amaca uygun mu?
6. Afiş tasarım olarak dengeli, etkili ve özgün mü?
7. Afişte görsel bütünlük sağlam mı?
8. Afiş akılda kalıcı mı?
9. Görsel olarak etkin ve çekici mi?
10. Hedef kitleye uygun bir mesaj ve anlam biçimini kullanılmış mı?
11. Mesaja uygun slogan yerleştirilmiş mi?
12. Yazı ve görsel unsurlar mesajı yeterince destekliyorlar mı?
13. Tasarımda kullanılan simge ve işaretler açık ve anlaşılır mı?
14. Tasarımda görsel hiyerarşi sağlanmış mı?
15. Tasarımda etkileyici bir görsel yapı kurulabilmiş mi?

Yukarıda sıralanan sorular tasarım problemlerine çözüm bulma aşamasında

sorulmalıdır. Bu sorular düşüncüyü yönlendirici bir işleve sahiptir. Tasarımcı bu gibi sorular ışığında tasarımını oluşturmalı ve ortaya koymalıdır.

6.1.5. Uygulama

Bir tasarım sürecinin en son aşaması uygulamadır. Bulunan yöntemin sunulması, uygulanmasıdır. Yapacağınız reklâm yöntemi, mesajı iletme biçimi artık uygulama ile sonlandırılarak kitleye iletmeye hazır hale gelecektir.

Tasarımcı bu aşamada yaptığı çözümü sunarak gerekli istişareleri ve eleştirileri alır ve bu eleştirileri aldıktan sonra uygulamaya geçer.

7- AFİŞTE İMGE VE TİPOGRAFİNİN KULLANIMI

Afişte tipografi tasarımı, iletişim ve söz dizimi üzerine kuruludur. Afişte tipografiyi kullanırken imgeyle bir bütünlük oluşturulmasına dikkat edilmelidir. Afişte kullanılacak imge ve yazı karakterleri birbirini desteklemelidir.

Seçilen yazı karakteri bir kimliğe sahiptir. Bu karakter içeriğe uygun olmalı ve tasarımla bütünleşebilmelidir. Ayrıca izleyici tarafından kabul edilebilir olmalıdır.

Tipografi aynı zamanda imgeyle birlikte afişte anlatılmak istenen mesajı da doğrudan etkilemektedir.

Tipografik mesajın etkili olabilmesi için okunaklılığın sağlanması gerekir. Bunun için de doğru bir yazı karakteri seçimi yapmaktır.

Yazı karakterlerinin geniş seçim olanağı sunması tek “doğru” bir karakter seçimini zorlaştırmaktadır. Her yazı karakterinin tasarım anlayışı veya sayfada ürettiği etki, herkes tarafından önceden bilinmeyebilir ve tasarıma bağlı olarak üreteceği dışavurum görülemeyebilir. Bu nedenle yazı karakteri seçiminde estetik, uygunluk, okunurluk ve okutabilirlik üzerinde düşünülmesi gerekir.

8.AFİŞTE DEĞERLENDİRME KRİTERLERİ

8.1.1. Mesaj

Tasarımcı; afiş aracılığıyla vereceği mesajı açıklığa kavuşturmalı, verilmek istenen bilgiyi mümkün olduğunca dolaysız bir biçimde aktaracak görsel bir sistem oluşturmalıdır.

8.1.2. Mesaj- İmge Bütünlüğü

Tasarıma temel oluşturan düşüncenin fotoğraf yoluyla mı, illüstrasyonla mı, yoksa salt tipografi ile mi daha etkili bir biçimde vurgulanacağı araştırılmalı; mizahi, trajik ya da soyut imgelerden hangisinin anlatımı daha da güçlendirdiği belirlenmelidir.

8.1.3. Sözel Hiyerarşi

Tasarımcı, afişte yer alan başlık, alt-başlık, slogan gibi sözel bilgiler arasında izleyiciyi mesajdaki önem sırasına göre yönlendirecek-hiyerarşik bir yapı kurmalıdır.

8.1.4. Fark Edilirlik

Bazı afişler yukarıda sıraladığımız kriterlere uygun gibi görünseler de, etkisiz ve yavan olabilmektedir. Böyle bir sonucu engelleyecek tek şey, tasarımcının hayal gücüdür.

Yaratıcı düşünce ve buluşun hiçbir kuralı yoktur. Buluş ve yaratıcılık içeren her şey, afiş tasarımına da yansıtılabilir; çünkü bir afiş için en önemli kriter, fark edilebilmektir.

Bu değerlendirme kriterlerine ekleme yapmak mümkündür. Afisin değerlendirilmesiyle ilgili olarak bazı sorular sorulabilir.

Bunlar:

- Ø Afiş akılda kalıcı mı? Ø Teknik açıdan yeterli mi? Ø Hedeflenen amaca uygun mu?
- Ø Boyut olarak dengeli, etkili ve özgün mü? Ø İmge ve tipografi bütünlüğü sağlanmış mı?
- Ø İletişimi gerçekleştirebiliyor mu? Ø Baskı tekniklerine uygun mu?
- Ø Afişte okunaklılık sağlanmış mı? Ø Afişte renk uyumu sağlanmış mı?
- Ø Hedef kitleye uygun bir mesaj ve anlatım biçimi kullanılmış mı?

9. AFİŞ TASARIMINDA ALGILAMANIN ÖNEMİ

Bireyin çevresine anlam verdiği süreç algılama sürecidir. Duyum, uyarıcıların duyu organlarımız üzerinde bıraktığı etki, algı ise bu etkiye verdiğimiz anlamdır. Algılama sürecinin en önemli özelliklerinden biri algılamanın seçici olmasıdır. Beynimiz iletilen mesajlardan bizim için en önemli ve gerekli olanı seçer ve onu algılar.

İşte reklâm iletişiminde de algılamanın etkisi, bireyde belirli ihtiyaçların yaratılması, verilen mesajın birey açısından ilgi çekici olması ve mesajın birey tarafından algılanmasını kolaylaştıracak özellikler taşıması önemlidir.

10-ARAŞTIRMA

10.1. Önem

Bu araştırma, Çorum tanıtımında kullanılan afiş ve broşürlerin, önemi üzerine farkındalık yaratması bakımından önemlidir. Araştırma, şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerlerin afiş ve broşürlerle grafik tasarım ilke ve elemanlarınca ve tasarım sürecince yansıtılması gerekliliği bakımından önem arz etmektedir.

10.2. Amaç

Araştırmada, Çorum tanıtım günleri afişi oluşturma sürecinde şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerlerin grafik tasarım ilke ve elemanlarınca ve tasarım süresince afiş ve broşürlerin nasıl hazırlanmaları gerektiğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

10.3. Problem

Çorum tanıtım günleri afiş ve broşürlerin grafik tasarım ilke ve elemanlarından ve tasarım sürecinden yoksun olarak sahip olduğu değerlerin afiş ve broşürlerde yeteri kadar yer almaması çalışmanın temel problemini oluşturmaktadır.

10.4. Hipotezler

Bu araştırmaya ilişkin hipotezler şöyledir:

H 1. Çorum Tanıtım Günleri afişleri ve broşürleri tasarım süreci, görsel tasarım ilke ve elemanlarınca tasarlanmamıştır

H 2. Çorum Tanıtım Günleri afişlerinde şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik öğeler yeteri kadar yansıtmamaktadır.

H 3. Çorum Tanıtım Günleri afişlerinde kullanılan grafiksel öğeler bölge hakkında yeteri kadar bilgi vermemektedir.

10.5 Yöntem

Araştırma genel olarak teorik ve uygulama kısımlarından oluşmaktadır. Teorik kısımda, genel tarama modeli çerçevesinde ilgili literatür, tarama tekniği ile toplanmıştır. Bu kapsamda konuyla ilgili kitap ve makaleler taranmıştır. Araştırmanın uygulama kısmında ise, Çorum ili tanıtım günleri afişleri tasarım süreci, grafik tasarım ilke ve elemanlarınca, (Orantı – Doku – Renk – Işık – Biçim, Şekil – Tipografi – Denge – Bütünlük ve Uygunluk vs.) çözümlenmelerine yer verilmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre öneriler sunularak araştırma tamamlanmıştır.

10.6. Sınırlılıklar

Araştırma Çorum Tanıtım Günleri 1, Çorum Tanıtım Günleri 2, Çorum Tanıtım Günleri 3 afiş ve broşürleri ile sınırlıdır.

11. BULGULAR VE YORUMLAMA

11.1. 2011 yılında 1.olan Tanıtım afişi incelemesi

Resim 7 -2011 yılında 1.olan Tanıtım afişi

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Orgutu (The World Tourism Organization- UNWTO)

BİRLEŞMİŞ Milletler Dünya Turizm Organizasyonu'nun her iki yılda bir düzenlediği "Turizm tanıtma afişleri" 2011 Avrupa Kıtası yarışmasında Emrah Yücel'in eseri Türkiye Turizm Tanıtım Kampanyası çerçevesinde hazırlanan tanıtım afişini birinci ilan etti.

<http://lmd.unwto.org/2011vettorgiusticompetition?page=1>

Bu afişte, eski kâğıt kullanılması tarihe vurgu yapılmış. Kadının suya dokunması ise ayrı bir ayrıntıdır. Kadın da erkeğe göre su gibi ince nazik, korunması gereken varlıktır. Üsteki İngilizce bir deyim olan "**Get back in touch**" *temasa geç*. Güzele sevgiyle temas edilir. Sevilen şeyin sürekliliği istenir. Yok olması hiç arzu edilmez. Kişinin su ile teması da sevdiklerine olan yaklaşım şeklinde olmalıdır. Bu temasta sevilenlere yaklaşım şekli vardır. Bu dokunma yok olmak üzere değil, korunması şeklinde olur.

Sağdaki kırmızı rengin seçiminde iki özellik göze çarpmaktadır. Kırmızı (**al**) dikkat çekici bir renktir. Kırmızı sıcak renklerden olduğu gibi bayrağımızın da rengidir. Türk milletinin bağımsızlığa canını verecek kanını akıtacak kadar düşkün olduğunu göstermektedir. Su hayattır. Türklerde kırmızı kan rengi, yani bağımsızlık, hayatla eşdeğerdir.

Rengin üstündeki yazının beyaz ve **al** rengin seçilmesi de anlamlıdır. Türkiye'nin milli rengidir. **Al** rengi Türklerin her zaman benimsediği renk olmuştur. Bağımsızlığın yegâne timsalidir.

Kırmızı rengin üstüne beyazla Türkiye yazılması, dikkat çekmesi ve vurgu yapılmış olması su gibi beyazın da **saflığı, temizliği ve masumiyeti simgeliyor olması**. Pek çok ülkede gelinlerin beyaz gelinlik kullanması da bu açıdan önemlidir. Doktorların hemşirelerin beyaz renk kullanması da milli renklerimiz ne derece isabetli olduğunun göstergesidir. Beyazın su ile alakası da serinletici özelliği olmasıdır. Bunların yanında Türkiye'nin bir parçası olan Pamukkale travertenlerinin yer alması da çok anlamlıdır. Travertenler, hem su hem de beyazla çok iç içedir. Susuzluğu da çok hatırlatmakta olduğu gibi, suyun önemini başka açıdan göstermesi de kayda değer.

Sol alt köşede Lâle simgesi olması da ayrı bir özellik taşımaktadır. Öncelikle dünya dili olması açısından İngilizce bir dil kullanılması isabetli olduğu gibi, **lâlenin** üstüne yazılması da ayrıca önem taşımaktadır. Lâlenin de al renk gibi Türk Tarihinde ayrı bir öneme sahiptir. Anadolu, **Lâle** ile Sultan Alpaslan'ın fetih sonucu tanışmıştır. Türkler savaflara bile çiçekler güller, özellikle Lâleler eşliğinde çıkardı. Bizans ve Avrupa, bu Türk simgesi Lâleden bihaberdi. Lâlenin, bahçelerde ve sanatta çok itibâr görmesinin en önemli sebeplerinden birisi, "**Allah**" lafzının harfleriyle yazılıyor olmasıdır. Aynı harflerle İslâmın sembolü "**hilâl**" kelimesi yazılır. **Allah, hilal** ve **lâle** ebced hesabı ile 66 ya denk gelmesi de **lâlenin**, Müslüman Türklerde önemini artırmıştır.

"**Mazhar-ı ism-i Celâl olmasa hakka lâle -Bulamazdı bu kadar rütbe-i vâlâ lâle**" dizesi, bunu pek güzel anlatmıştır.

Ayrıca, **lâle** soğanı, bir sap ve bir çiçek verdiğinden **tevhidin** işareti sayılmıştır. Arapça yazılışı, **kelime-i tevhidin** harfleriyle başlar. **Lâle**, Allah'ın varlığını birliğini yansıtan kutsal bir çiçek kabul edilmiştir:

“Yoktur bu âb u tâb ne mihr ü ne jâlede İzhâr-ı kudret eylemiş Allah bu lâlede” dizesi, bunu ifade etmektedir.

İsabetli birinciliğe layık bir tasarım olduğunu kabul etmek gerekir. Hem tarihimizi hem ecdadımızın kültür zenginliğini hem de bugün suyun önemini anlatması bakımından, güzel bir ders niteliği taşımaktadır.

11.2. Çorum Tanıtım Günleri Afişi

Resim 8 -Çorum Tanıtım Günleri Afişi 1

Çorum Tanıtım Günleri afişi görülmektedir.

Afişte tarihe vurgu yapılmaktadır. Tarihi eserlere ve Çorumla bütünleşen saat kulesi , sfenkli kapı ve Çorum yazısına vurgu yapılmıştır.

Renk uyumu ,çorum yazısı ile bir uyum sağlamış. Çorum ili hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çorum ilinin sahip olduğu değerleri ve tarihini yansıtmaya açısından önemlidir.

Sadece Çorum yazılmamış, Çorumun dünya medeniyetler başkenti oluşu etkili bir şekilde vurgulanmıştır .

Afişte vurgu sırası yetersiz. Arka planda kullanılan kontrast değerleri çok fazla olduğu için saat kulesi ve diğer eserlerin vurgusunu düşürmektedir.

Sade tarihe vurgu yapılmak istenmiş ve tarihi eserlere yer verilmiştir.

Tasarım ilkeleri ve perspektif görsel hiyerarşi açıdan yeterli değildir.

Dunya medeniyetlerin başkenti sloganına uygun geçmişte kalmayan gelecegede ışık tutan bir medeniyet vurgusu yapılmamış.

11.3. Çorum Tanıtım Günleri Afişi 2

Resim 9 Çorum Tanıtım Günleri Afişi 2

Çorum Tanıtım Günleri 2 afişi görülmektedir. Herşeyden önce belirtmek gerekir ki; Çoruma ait ne varsa hepsi afişe konulmuş olması tasarım ilkelerine dikkat edilmemiş olduğunu göstermektedir.

Nesneler uyumlu şekilde yer almamıştır. Bir bütünlük oluşmadığı görülmektedir. Afişe bakıldığında vurgu 2.Çorum Tanıtım Günleri yazısına vurgu yapılmış. Mavi, beyaz, sarı renkler kullanılmış. Leblebi sarı rengiyle, sarı zemin kullanılarak dünya medeniyeri başkenti olduğuna ve hangi tarihlerde düzenleneceği belirtilmiş renk uyumu sağlanmış ve Çorumun simgelerinden saat kulesi ve diğer tarihi yapılara yer verilmiştir.

Ayrıca afişde tuğla fabrikası, şırınga, pirinç, ceviz üretildiğine vurgu yapılmak istenmiş.

Bütün nesnelerin konulması görsel hiyerarşi ve bütünlüğünü bozmaktadır. Yiyeceklerin yerleşim konumunda belirsizlik vardır.

Leblebilerin altında beyaz zemin ve mavi görüntüsü tasarıma dikkat edilmediğini göstermektedir. Sadece tanıtım günü ve tarihi yazılmıştır. Etkili slogan kullanılmamış ve davet mesajı vurgusu yapılmamış..

11.4. Çorum Tanıtım Günleri Afişi 3

Resim 10 -Çorum Tanıtım Günleri Afişi 3

Çorum Tanıtım Günleri 3 afişi görülmektedir.

Bir yeri tanıtırken, öncelikle tanıtım temalarına yer verilir. Turizm açısından görülecek ne kadar konfor ve ne kadar çok yer varsa onlar ön plana çıkması gayet normal olan tercihlerdir.Çorum Tanıtım Günleri 3 Afişin de diğer afişlerde olduğu gibi Çorum tarihine ve leblebisine vurgu yapılmak istenmiş.

Bir yeri bir kenti tanıtırken öncelik tarih ise tarihi eserler öne çıkması elbette ki yerinde bir tercihtir.

Güneşe harita misyonu yüklenmiştir. Ön tarafda hitit güneşi yer almıştır. Saat kulesi ve Sfenksli kapı, leblebi ve tarihi ulu cami vurgusu yapılmıştır.

Herşeyden önce tasarım yapılırken tasarım ilkelerine ve tasarım sürecine dikkat edilmelidir.

Afişde cami ve diğer imgeler perspektif ve temel tasarım ilkelerine ve bir görsel hiyerarşi sağlanmamıştır.

Avrupa'da ve bilim kurullarında dereceye girmiş, ödül almış bu tür tanıtım afişlerine baktığımızda bir gerçekle karşılaşmaktayız. Tanıtım amaçlı yapılan tasarımlarda kullanan objeler, kalabalık şekilde afişte şuraya buraya dağıtılmış değildir. Aksine oldukça daha az imge kullanılmıştır. Tasarımcının dikkat etmesi gereken, ilke edinmesi gereken söz "en az imgeyle en çok bilgi" verilmesi gerekmektedir. Bu afişe baktığımızda diğer afişlerde olduğu gibi çok imgeyle en az bilgi verilmiştir. Dikkatin bir yere çekilmesi önemsenmemiştir.

12. SONUÇ VE ÖNERİLER

Şehrin görünen yüzü olarak bilinen Afişler aynı zamanda şehrin en önemli tanıtıcı materyalleri arasındadır. Şehirler tanıtım için metaryellerinin en önemlisi olan afişe ihtiyaç duyarlar. Afişler bir şehrin bütün yönlerini ortaya koyan en önemli görsel tanıtım aracıdır. Şehrin vizyonu açısından oldukça önem taşıyan afişler vazgeçilmez grafik tasarım unsurlarıdır. Bir şehrin sahip olduğu tarih, kültür ve turistik değerleri yansıtması bakımından afişler önemli bir araçtır. Şehrin sahip olduğu değerler afişlerde kullanılarak o şehrin tanınırlığını arttırdığı gibi turizmde önemli katkı sağlar.

Grafik tasarımın en önemli özelliklerinden biri; çağdaş görsel iletişimin en etkili dilini oluşturmasıdır. Grafik Sanatı, bu oluşumu tasarımlarla gerçekleştirir. Bir şehri, bütün yönleriyle bir kitleye iletme işi, tasarımın amaçlarından biridir. Bu amacı üstlenen tasarım, kendi önemini de ortaya koymaktadır. İletme işi, bir billboard, bir kültürel afiş, bir katalog için de önemli ve gereklidir. Tasarım açısından önemli olan etmenlerden biri ürünün grafik tasarımcı tarafından tasarlanmış olmasıdır. Bu etmen şehrin daha iyi tanıtılmasını ve estetik bir yapı kazanmasını sağlayabilecek bir niteliktir. Tasarım aşamalarında grafik tasarımcı, plastik sanatların, teknolojinin ortak araç ve ilkelerinden yararlanır.

Afişin asıl amaç açıkça belli etmesidir. Diğer tasarımlardan ayırt edilebilmelidir. Bunun için özgünlük önemlidir. Çorum tanıtım günleri afişleri grafiksel açıdan incelendiği bu çalışma mevcut durumu ortaya koymuştur. İncelenen afişlerde içerik olarak şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerlerin yansıtılmak istendiği gözlemlenmiştir. Fakat grafiksel olarak bu değerler yansıtılırken grafik tasarım öğelerinden ve tasarım sürecinden yoksun olarak tasarlanmıştır. Bunun sonucunda ise afişler grafik tasarım ve tanıtım açısından beklenen sonuca ulaşamadığını görülmektedir. Oysa bir afiş çok şey anlatabilmektedir. Şehirler tanıtımları yapıldıkları afişler ile hatırdaki kalırlar. Yapılan araştırma sonucu kullanılan afişlerin hem şehrin sahip olduğu tarihi, kültürel ve turistik değerleri yansıtması bakımından hem de grafik tasarım ilke ve elemanlarının ve tasarım süreci açısından kullanımı bakımından yetersiz bulunmuştur.

KAYNAKÇA

Becer, E. (2009). İletişim ve Grafik Tasarım. Ankara: Dost Kitabevi

Becer, E. (2007).

İncearık, M. E. (2012). Grafik - Tasarım Rehberi. İstanbul: Kodlab Yayın Dağıtım.

Ketenci, H. F., & Bilgili, C. (2006). Yongaların 10 000 Yıllık Gizemli Dansı Görsel İletişim & Grafik Tasarım. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Meral, P. S. (2011). Yeni Başlayanlar İçin Kurumsal Kimlik ve Marka. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Okay, A. (2013). Kurum Kimliği. İstanbul: Derin Yayınları.
- Öztuna, H. Y. (2007). Görsel İletişimde Temel Tasarım. İstanbul: Tıbyan Yayıncılık.
- Parlak, H. (2011). Temel Grafik Tasarım Bilgisi. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.
- Teker, U. (2009). Grafik Tasarım ve Reklam. İstanbul: Yorum Sanat Yayınevi.
- Tuna, M., & Tuna, A. A. (2007). Kurumsal Kimlik Yönetimi. Ankara: Detay Yayıncılık,
- A. Tepecik, Grafik Sanatlar
- Bektaş, D. (1992). Çağdaş Grafik Tasarımının Gelişimi, İstanbul:Yapı Kredi Yayınları
- UÇAR, Tevfik Fikret, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım, İnkılap Yayınevi, İstanbul,2004
- GÖREY, İhap Hulusi, Çizgi Dünyasına Yolculuk “Renkli Grafik Tasarımlar”
- TEPECİK, Adnan, Grafik Sanatlar, Detay Yayınları, Ankara, 1. Baskı, Ekim 2002
- Deveci, M. (2010). Afiş Tasarımında Göstergelerin Kullanımının Eğitimsel Açıdan Yeri Ve Önemi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Özmutlu, A. (2009). Grafik Tasarım Atölye Derslerinde Afiş Konusunun Uygulama ve Çözümleme Süreçlerinde Göstergebilimsel Çözümleme Yönteminin Kullanımı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitim Dalı
- ALAKUŞ, A.O. (1997) Kaligrafinin Modern Türk Resmine Etkisi Sürecinde
- Erol Akyavaş. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi
- UMUR, G. (2009). Türkiye’de Grafik Tasarımında Afiş ve Türk Sinema Afişlerinin 1904’ten Bugüne Gelişimi. *Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Işık, M. (2000). İletişimden Kitle İletişimine. Konya: Mikro Yayınları
- Felbner, U. (2005). Henri de Toulouse-Lautrec. İtalya: Literatür.
- TDK Turkece Sozluk, 1998, Cilt 1: 29
- Ambrose, G., & Harris, P. (2012). Grafik Tasarımın Temelleri. (M. E. Uslu, Çev.) İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Arkan, A. (2008). Grafik Tasarımda Görsel Algı. Konya: Eğitim Kitabevi.
- Artut, K. (2009). Sanat Eğitimi Kuramları ve Yöntemleri. Ankara: Anı Yayıncılık.

Aydın, E. D. (2006). Görsel İletişim Tasarımı Temel Ders Notları. İstanbul: Yorum Sanat Yayınları.

Ambrose, G. (2011). *Tipografinin Temelleri*, Literatür Yayınları.

Kaptan, A.Y. (1996).Afişte İllüstrasyonun Yeri ve Önemi, *Yüksek Lisan Tezi*.

Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi.

Bahar, T. (2006). Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümleri, Grafik Atölye Derslerinde Afiş Konusunun Ele Alınmış Biçimleri Üzerine Bir Araştırma, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Grafik Tasarımlar

Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi

Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi

Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2012

Ana Britanica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986

Çorum Belediyesi, Çorum Belediyesi 2006. Çorum Nüfusu.

Uluç, S. 1986. “Çorum İli ve Çevresinin Yönetmel, Ekonomik ve Sosyal Geçmişinin Kısa Bir Tarihçesi”In 5. Hitit Festival Komitesi (Eds), *Çorum tarihi*, 19–45, Çorum Valiliği, Çorum.

Aegean Geographical Journal, VOL. 16, 87-101, (2007)

Grafik Sanatları, Anonim, b.t.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. Grafik Tasarım Tarihi (t.y.)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Postmodernizm>

<http://tr.wikipedia.org>

<http://www.corum.bel.tr/bpi.asp?caid=460&cid=854>.

<http://www.tdk.gov.tr/>

<http://www.mobbig.org/belge/MOBBIG-29/YukselBingol-Sunu-mobbig29.pdf>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Bauhaus>

<http://tr.wikipedia.org/wiki/S%C3%BCprematizm>

[http://tr.wikipedia.org/wiki/Konstr%C3%BCktivizm_\(sanat\)](http://tr.wikipedia.org/wiki/Konstr%C3%BCktivizm_(sanat))

http://tr.wikipedia.org/wiki/Art_Nouveau

<http://tr.wikipedia.org/wiki/K%C3%BCbizm>

ÇORUM- SUNGURLU YÖRESİNE AİT YAŞAM MALZEMELERİNDEN ÖRNEKLER

Hüseyin ÇELİK¹
¹Emekli Öğretmen

ÖZET

Bu çalışmada Çorum ili Sungurlu yöresine ait bazı yaşam malzemelerinden örnekler sunulmaktadır. Bu malzemeler Sungurlu'da şahsıma ait müze evde sergilenmektedir. Bu müze eve gelen ziyaretçilere burada bulunan eserlerin tanıtımı yapılmaktadır. Müze evde çok sayıda eser bulunmakta olup bu çalışmada bu eserlerden sadece küçük bir bölümüne yer verilmiştir. Bu eserlerden başlıcaları; kağrı, saban, düven, çeten, tırpan, şinevit, tırmık, yayık, un değirmeni, bulgur değirmeni, köten, çıkırık, setendir.

Anahtar Kelimeler: Sungurlu, yaşam malzemeleri, müze

SOME EXAMPLES OF LIFE MATERIALS THAT BELONG SUNGURLU-ÇORUM

ABSTRACT

In this study, it has been presented some life materials which belong Sungurlu-Çorum. These materials have been displayed in Sungurlu and own museum house. The ancient materials have been displayed to visitors in this museum house. There are lots of ancient materials in this museum house.

But some parts of them only displayed in it. The main of these ancient materials; two-wheeled ox-cart, plough, thresling sled, scythe, rake, churn, mill, grinder, spinning wheel etc.

Key Words: Sungurlu, life materials, museum

SUNGURLU İLÇESİ HAKKINDA GENEL BİLGİ

Sungurlu İlçe merkezi önceden Yozgat iline bağlı Kalınsaz adıyla bucak olarak teşkilatlanmış olup, daha sonra içerisinde geçen Budaközü çayından dolayı Budaközü adını alarak Çorum iline bağlanmıştır. Daha sonra Yozgat'tan geldiği bilinen Sunguroğlu hanedanı beylerinden Sungur Bey gelerek yerleşim alanına bir cami, bir hamam, bir medrese yaptırarak 1754 yılında adına izafeten ilçeye Sungurlu adını vermiştir. İlçede 1866 yılında belediye kurulmuştur.

Sungurlu ilçesi Ankara-Samsun karayolu üzerinde bulunup Çorum'a 73 km mesafede olup, coğrafi yüzölçümü 1948 km²'dir. Denizden yüksekliği 780 metredir. Sungurlu, 110 adet köy ile ve 32600 nüfus ile Çorum'un en büyük ilçesidir. İklim olarak iç Anadolu bölgesi iklim

kuşağı içerisinde olup karasal bir iklime sahiptir. İlçenin geçim kaynakları tarım ve hayvancılığa bağlıdır. Son zamanlarda sanayi alanında dev adımlarla ilerlemektedir.

Dünyada kültür çok renkli bir mozaiktir. Kültürler her toplumun yaşadığı coğrafya, o toplumun değerleri, doğası ve iklimine bağlı olarak oluşur. Etnografya bu kültür mozağının bir dalıdır. Dünya üzerindeki kültürler içerisinde Anadolu'nun ayrı bir yeri vardır. Anadolu, doğusu, batısı, kuzeyi ve güneyiyle çok renkli bir çeşitlilik gösterir. Bu özellikleriyle dünyada ayrı bir yeri vardır.

Resim 1. Sungurlu Ulu Cami-Saat Kulesi, Hamam, Konak, Taş Köprü

Anadolu'nun bir dalı olan Çorum ilimiz de kültürü ve etnografyası ile tarihi kalıntıları, Hititlerden Osmanlı ve Cumhuriyet dönemine ait büyük bir birikim ve değere sahiptir. Yöremizde geçmişimizden bize kalan bu mirası koruyup, kollayıp bizden sonra gelen gençlerimize, çocuklarımıza, torunlarımıza aktarmak bizlere düşen çok büyük bir görevdir.

SUNGURLU YÖRESİNE AİT YAŞAM MALZEMELERİNDEN ÖRNEKLER

Sungurlu yöresinde geçmiş yıllarda tarımsal alanda kullanılan ve müze evde sergilenen bazı araç gereçler ve bunların kullanıldıkları yerler aşağıda verilmektedir.

Resim 2. Müze Ev

Kağnı: 1900'lü yıllardan 1970'li yıllara kadar kullanılmış olan bir araçtır. Demir bir çember içerisinde ahşap tekerleğin mazı denilen bir ahşaba bağlanıp ok, köp, boyunduruk, zelve deriden yapılan kayışla birleştirilerek yapılan, öküzlerin gücü ile çekilen el yapımı bir araçtır.

Resim 3. Kağnı

Saban: Buğday ve diğer ürünlerin ekildiği tarlaları nadas etmekte kullanılan, ahşap bir sap, enek denilen kol boyunduruk zelveden oluşan, öküzle çekilen ve 1800'lü yılların sonundan 1960'lı yıllara kadar kullanılan bir araçtır.

Resim 4. Saban

Düven: Dikdörtgen şeklinde yaklaşık 170 cm boy, 130 cm eninde olan, altında yarık açılarak özel taşların yerleştirildiği, buğdayı saman ve tanesine ayıran bir tarım aracıdır. 100 yıldan daha uzun süre kullanılmıştır.

Resim 5. Düven

Çeten: Elips şeklinde, yaklaşık 150 cm yüksekliğinde, fındık, söğüt, meşe ağaçlarının yaş ince dalları ile örülerek yapılan, hasattan elde edilen samanları kağı üzerinde taşımada kullanılır. 1960'lı yıllara kadar kullanılmıştır.

Resim 6. Çeten

Tırpan: Tarlada olgunlaşan buğdayı keserek hasat eden, yarım ay şeklinde bir demir aksanı, ahşap kulpu olan bir araçtır. 80-100 yıldan eski bir tarım aracıdır.

Resim 7. Tırpan

Şinevit: Üzüm bağından toplanan üzümlerden pekmez yapmak için sıra elde etmede kullanılan 200 cm boyunda 80 cm eninde ahşap bir oluktur. 1970'li yıllara kadar kullanılmıştır. Halen bazı yörelerde kullanılmaktadır.

Resim 8. Şinevit

Tırmık: Ahşaptan yapılan, 15-20 cm dişleri ve sapı olan tarlada tırpanla kesilen buğdayları toplamada kullanılan bir tarım aracıdır.

Resim 9. Tırmık

Demirci Körüğü (Kalaycı Körüğü): Hayvan derisinden yapılan, yanan bir ocağa hava üflemede kullanılan bir araçtır. 1950'li yıllara kadar kullanılmıştır.

Resim 10. Demirci Körüğü

Yayık: Yoğurttan ayran ve tereyağı elde etmek için çırpma ile kullanılan ahşap bir araçtır. 1970'lere kadar kullanılmıştır.

Resim 11. Yayık

Un değirmeni: Suyun hareket enerjisiyle çalışan, buğdayın iki taş arasında ezilmesiyle doğal un elde edilen komplekstir. 1800' lü yıllardan 1950'lere kadar kullanılmıştır.

Resim 12. Un değirmeni

Seten: Daire şeklinde, çapı 2 m olan bir taş çukur bir zeminde buğdayın kepeğini almada kullanılan hayvan gücüyle çalışan bir araçtır.

Resim 13. Seten

Bulgur Değirmeni: Değirmen taşı şeklinde, çapı 40-50 cm olan, 2 taşın “baltancık” denen bir merkezde dönerek, kaynamış, kepeği alınan buğdayı kırarak ufak tanelere dönüştüren bulgur yapma aracıdır. 1960'lara kadar kullanılmıştır.

Resim 14. Bulgur değirmeni

Köten (Pulluk): Sabandan sonra demirden perçin ve vida kullanılarak yapılan nadas yapmada kullanılan bir tarım aracıdır.

Resim 15. Köten (Pulluk)

Çıkrık: Ahşaptan parmakları olan, kol gücüyle çevrilerek ham yünden ip elde etmeye yarayan her evde kullanılan, yaklaşık 150 yıllık bir eşyadır. Her yörenin farklı yapıda olanları vardır.

Resim 16. Çıkrık

ŞEHZADE SANCAĞI ÇORUM

Haldun EROĞLU¹

¹Prof. Dr. Ankara Üniversitesi DTCTF Tarih Bölümü

ÖZET

Osmanlı imparatorluğunda, kuruluştan on altıncı yüzyılın sonlarına kadar sancaklar, profesyonel yöneticilerin yanında hanedana mensup erkek çocuklar/şehzadeler tarafından yönetilmiştir. İleride hükümdar olma ihtimali bulunan şehzadelerin eğitimlerinin önemli bir parçası olan sancaklara çıkarılma uygulaması, hanedan mensubu çocukların gönderildikleri bölgelerin önemi ile doğrudan ilgilidir. Çorum şehir, Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra şehzade sancağı haline getirilmiş ve Osmanlı hükümdarlarının tayin ettikleri torun şehzadeler tarafından yönetilmiş ve şehzade sancağı unvanını alan önemli yerleşim yerleri arasında yer almıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, şehzade, sancak

ÇORUM BEING THE SANJAK OF PRINCE

ABSTRACT

In the Ottoman Empire from its foundation to the end of the 16th century, “sanjaks (sub-provincial units)” were governed by young males/princes of the Ottoman dynasty as well as by professional administrators. The application of “sanjak assignment”, which was an important part of the training of imperial princes as possible successors to the throne, was directly connected with the importance of the region to which they were sent.

The city of Çorum, after being conquered by the Ottoman Empire, became “Prince’s sanjak” and was governed by the grandchildren princes assuming power with the appointment by Ottoman Sultans, and it took place among major settlements which were called as “Prince’s sanjak”.

Key Words: Çorum, shahzade, sanjak

Osmanlıların kuruluşundan itibaren yaklaşık üç asırlık ilk evresinde ele geçirilen yerleşim yerleri sancak haline getiriliyor ve merkez tarafından tayin edilenlerce yönetiliyordu. Başlangıçta bu yöneticiler, hanedan ile ortak menfaat etrafında buluşan beyler ile yine Osmanlıların hanedanının erkek üyeleri idi. Sözelimi Osman, Karacahisar’ı oğlu Orhan’a, Eskişehir’i kardeşi Gündüz Alp’e, İnönü’yü Uygur Alp’e, Yarhisar’ı Hasan Alp’e, İnegöl’ü Turgut Alp’e, Bilecik’i evlendiği eşinin babası Şeyh Edebalı’ya verdiği yönünde Osmanlı kaynakları müttefiktir.(Aşıkpaşazâde, 2013; 31, Mehmet Neşri, 1995; 113, İbn Kemâl, 1970; 139, Hoca Sadettin,1979; I/37) Daha başlangıçta sistemli bir devlet düzeninin oluşturulamaması ve yönetici elitin etkin olduğu müesses bir nizamın kurulamaması olması

bunun en önemli sebepleri arasında yer almaktaydı. Henüz kurulma aşamasında olan yeni bir imparatorluğun takip ettiği bu yöntem, esasında fetihlerin devamını sağlamak adına stratejik olarak başvurmak zorunda kaldıkları mecburiyetten başka bir şey değildi.

Bahsedilen bu düzenin devamı açısından, Osmanlı şehzadeleri ele geçirilen yerlerin yönetilmesinde önemli bir görev ifa etmek üzere devlet yönetiminde görev alan bir bey gibi yeni fethedilen yerlere gönderiliyorlardı. Şehzadeler, atandıkları yerin yönetilmesinin yanı sıra bölgedeki Osmanlı hâkimiyetinin tam anlamıyla tesisi için de yoğun çaba sarf ediyorlardı. Ancak kuruluş aşamasında belki de kendilerinin bile beklemediği bir hızda büyüme ve ele geçirilen yerlerin çokluğu bazen bir şehzadeye birde fazla bölgenin idaresinin verilmesine yol açmıştı. (Eroğlu, 2006; 17-18) Bu bakımdan şehzâdelerin sancaklara çıkarılma uygulamasının Osman ve Orhan zamanının bir istisna teşkil ettiğini akılda tutarak aslında I. Murat'tan itibaren tam anlamıyla düzenli hale geldiğini ve bu durumun Osmanlıların aynı zamanda aşiret düzeninden devlet nizamına doğru evrildiğini göz önünde bulundurmak gerekir.

Şehzadelerin görev alacakları bölgelerin nereler olacağı konusundaki bilgiler Osmanlı fetih politikasını anlamaya yardımcı oluyor. Nitekim I. Murat'a kadar ele geçirilen yerler sancak haline getirilerek yönetici etrafında toplanan beyler ve hanedan üyeleri tarafından yönetilerek yeni bir metod geliştirilmiş bulunuyordu. Kuruluş devrinin sancak yönetme karakteristiğinin esası, en önemli sancakların uçlardaki yerleşim yerleri olmasıydı. On dördüncü yüzyılın sonlarından itibaren ele geçirilen topraklar arasına yer alan eski beylik merkezlerinin bulunması yeni bir döneme işaret ediyordu. Beylik merkezlerinin sahip oldukları jeo-politik ve jeo-stratejik önem bu yerleşim yerlerinin en önemli Osmanlı sancakları haline getirilmesi ve akabinde hanedan üyeleri tarafından yönetilmeleri sonucunu doğurdu. Karasioğulları başkenti Balıkesir, Germiyanlı başkenti Kütahya, Saruhanoğulları merkezi Manisa, Hamitoğulları'ndan alınan Antalya ile Kadı Burhanettin'in gözde kentleri Sivas ve Amasya adı geçen sancaklar arasında yer alırken,(Uzunçarşılı, 1988; 122) Aydın, Çankırı, Çorum, Osmaniçik, Konya, Karaman, Kastamonu, Niğde, Sinop ve Trabzon şehirleri de başlıca şehzade sancağı olarak belirlenen merkezlerdi. (Uzunçarşılı, 1975; 659-667, Eroğlu, 2004; 103-124)

Eski beylik merkezleri olanlar da dâhil olmak üzere yeni sancak haline getirilerek şehzade sancağı yapılacak bir yerleşim yerinin başlıca üç özeliği kendini göstermektedir. İlk olarak kuruluş sırasında bu sancakların uç bölge olmasına dikkat ediliyordu. Uç bölgenin yöneticisi olmak o şehzade için aynı zamanda tahta çıkmasının önünde hiçbir engel kalmadığının en önemli göstergesiydi. Zira uç bölgedeki bir şehzadenin hem asker nezdindeki itibarı hem savaşlarda gösterdiği başarı hem de devlet yönetme bakımından kazandığı tecrübe bunun en önemli sebepleri arasında yer almaktaydı. İkinci olarak şehzade sancaklarının eski Anadolu beyliklerinin merkezi olmasıydı. Beylik merkezlerinin şehzade sancağı olmasının altında bölgenin yeni hâkimi Osmanlı hanedanı ile beyliğin ileri gelenleri ile tebaasını birbiriyle kaynaştırmak, böylece muhtemel tepkiyi aza indirerek Osmanlıların bölgedeki hâkimiyet ve meşruiyetini arttırmak yatıyordu. (Emecen, 1996; 89 Gürbüz, 2002; 294) Son olarak bir şehzadesinin sancağa çıkması için gönderileceği bölgenin tarihî, kültürel ve ticarî olarak zengin bir muhiti ihtiva etmesiydi. Şehzadelerin yetişeceği bölgenin bu denli zengin bir muhit olmasına gösterilen önem, idarî, askerî, sosyal ve ticarî faaliyetlerin idaresi bakımından iyi yetişmeleri ve devlet işlerinde tecrübe kazanmalarını sağlamak ile doğrudan

ilintiliydi. Ayrıca şehzadenin, atandığı bölgenin gelirinin de sahibi olduğu dikkate alındığında görev yaptıkları bölgenin gelirinin ve ticari faaliyetlerinin niçin dikkate alındığını anlamak açısından önemli olduğunu vurgulamak gerekir.(Eroğlu, 2003; 19-20)

Öte yandan Osmanlı imparatorluğunda şehzadelerin sancağa çıkarılma gerekçelerine bakıldığında da üç temel etkenin geçerli olduğu görülür. Birincisi Osmanlılarda daha kuruluştan itibaren babadan oğula geçen veraset kuralının mutlaklığının esas olduğu bir hanedan modelini benimsenmiş olması dolayısıyla hükümdar çocuklarının müstakbel hükümdar adaylıkları önemli bir merkezde yönetim tecrübesi kazanmalarını icbar kılmasıydı. Zira zamanı geldiğinde tahta oturan bir şehzadenin yönetme mevzuunda zorlanmamaları gerekiyordu. Nitekim Osmanlı arşiv belgelerinde buna dair bilgiler bu düşüncenin sübut bulması bakımından önemlidir. Belgede; “*Evail-i Saltanat-ı Osmanide on beş yaşına vasil olan Şehzâdeganhazeratı, maiyyetinde sarayca müntahab güzide rical bulunduğu halde sancaklardan birine izam olunurdu. Şehzâde hazretleri nöbet-i saltanat kendilerine gelinceye kadar burada umur-u hükümetle ve hükümdarlığa aidvazaifi talim ve tatbik-i icra...*” (BOA, DÜİT; 3/12/15) denilmek suretiyle şehzade eğitiminin pratik (uygulama) yönü vuzuha kavuşturuluyor. (Eroğlu, 2004; 84vd) İkincisi, merkezi otoriteyi temsil eden hanedanın bir merkeze kendi mensubunu göndermekle o bölgeye önem verdiğini göstermiş olması ve hükümdarın oğlunun bölgenin huzurunu sağlama ve yöre halkının hanedan mensubuna itaati konusundaki yaygın kanaat idi. Sözelimi II. Murat’ın oğlu Şehzâde Mehmet’in Saruhan’a gidiş sebebi ile ilgili Gazavat’ta yazılanlar hayli dikkat çekici; “*Saruhan’a dâhil olup fakir ve zu’efanınmesâlihlerini ol iki lalasıyla danışarak görüb eğer ‘ulema ve eğer sulehâ ve fukara ve agniyâ şehzâdenin zill-i sa’âdet-bahşındaasûde-hâl olub karar etmekde*” (Gazavat, 1989; 1-2) şeklinde verilmesi bunu teyit etmiş oluyor. Özellikle asayişsizliklerin bertaraf edilmesi ve Osmanlı hâkimiyetinin tesisi konusunda hanedan üyesinin varlığının sadakat konusunda etkili olacağı kanısı çok önemli idi. Üçüncü ve son olarak Osmanlı şehzadelerinin hazineye olan yüklerini hafifletmek ve gönderildiği bölgelerin gelirlerini şehzadelere tahsis ederek bir nevi yaptıkları görev karşılığında merkezi hazineyi yükten kurtarmaktı. Bu bakımdan şehzadelerin hazinelerini atandıkları sancakların gelir kalemleri oluşturmaktaydı.

Osmanlı sancakları ve şehzadelerin gönderilme gerekçeleri zamana ve şarta göre değişiklik gösterse de gidecekleri sancakları belirlemede söz sahibi olamadıkları muhakkaktı. Belki bazı telkinlerin olabileceğini de akılda tutmak kaydıyla tek karar verme merciinin hükümdar olduğunun altını çizmek gerekir. Bütün bunlar bir yana bazı sancaklar özellikle şehzadelerin gönderildiği bölgeler olarak önem kazanmış, hatta tahta çıkmak üzere veliaht tayin edilenlerin gönderildikleri sancaklar olarak belirlenmişken, şehzadenin sancaklarda kalış sürelerinde günün şartlarının önemli rol oynadığını dile getirmek gerekir.

Anadolu coğrafyasının tam ortasında doğu-batı, kuzey-güney geçiş noktasının kesişme yeri olan Çorum-yukarıda sıralanan şehzade sancağı olabilme şartlarını da dikkate alarak-Osmanlılar tarafından ele geçirildikten sonra önemli bir yerleşim yeri halini alarak öne çıkmıştı. Şehrin bu önemine binaen değişik zamanlarda şehzade sancağı merkezi olarak hükümdar çocuklarının yönetimine bırakılmıştı. Bu manada Osmanlı tarihinde Çorum’a sancakbeyliği yapmak üzere gönderilen ilk Osmanlı şehzadesi Ahmet idi. Dedeleri Osmanlı hükümdarı II. Mehmet tarafından görkemli bir törenle sünnet ettirilen Bayezit’in çocukları Abdullah, Şehinşâh ve Ahmet bu merasiminden sonra sancaklarına gönderilerek sancakbeyi

yapılmışlardı. Bunlardan Abdullah ayrıca yaşı geldiği için evlendirilerek *Darü'l-Mülk-i Kadim* Manisa sancağına gönderilirken Şehinşah, Menteşe sancağına ve Ahmet, Çorum sancağına sancakbeyi olarak tayin olunmuşlardı. Böylece Osmanlı tarihinde Çorum ilk defa bir Osmanlı şehzadesini ağırlayarak şehzade sancağı unvanını almış oldu. Sunnet düğününden sonra II. Mehmet, torunlarından Selim'i, babası Bâyezit'in yanına yollamış diğer şehzadeleri ise terbiyeleri ile ilgilenmek üzere kendi yanında tutmayı tercih etmişti. Buna dair bilgileri aktaran İbn Kemal'deki kayıt şu şekildedir; "...Sultan Şehinşah'a iklim-i Menteşe'yi ve Sultan Ahmet'e Çorum vilayetini erzani görüp ihsan etti. Sultan Selim Şah'ı gine atası yanına hizmetine gönderüb baki şehzadeleri kendü yanında alıyordu ve terbiye eyledi." (İbn Kemal, 1957; 523) İbn Kemal devamında sunnet düğününden sonra II. Mehmet'in torunlarına "atanızı mı yoksa beni mi çok seversiniz" sorusuna bütün şehzadelerin "sizi severiz" dediğini, içlerinden sadece Ahmet'in babasını çok sevdiğini söylemesinden rahatsız olduğunu eklemesi (İbn Kemal, 1957; 523) onun Çorum'a atanmasında ne kadar etkili oldu bilinmez.

Çorum sancağına Ahmet'ten sonra ikinci şehzade tayini II. Bâyezit döneminde gerçekleşti. II. Bayezit de babası II. Mehmet gibi torun şehzadelerini sancaklara görevlendirmişti. II. Bayezit, Şehinşah'ın oğlu Mehmet'e Niğde sancağını verirken (Uzunçarşılı, 1994; 235) Mehmet'in oğulları Murat'a Bolu, Süleyman'a Çorum sancağını uygun gördü. Bunun yanında Mehmet'in diğer oğlu Osman'ı ise Osmancık sancağına göndererek Osmancık ilk defa şehzade sancağı unvanını almış oldu. İbn Kemal bununla ilgili olarak da şu kaydı düşer; "*Sayir şehzadelerin evlad-ı emcadı terbiyet ve riayet olunubdururdu. Ol taçdarların her birine bir diyarın şehriyarlığı himmet olunub durulurdu. Şehzade-i azam Sultan Şehinşah oğlu Mehammed'e Niğde sancağı erzanigörülüb şehzade-i muazzam sultan Mehemmet oğulları Sultan Murat ve Sultan Süleyman ve Sultan Osman'a Bolu sancağı ve Çorum sancağı ve Osmancık sancağı ihsan olunmuştu.*" (İbn Kemal, 1997; 276)

Çorum'a son olarak bir şehzadenin gönderilmesi ise I. Süleyman zamanında oldu. I. Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi olası bir iktidar kavgasını önlemesi düşünülürken esasında yepyeni bir iktidar savaşının da fitilini ateşlemişti. Selim ile kardeşi Bayezit'in tahta geçmek için birbirleriyle edata kıyasıya yarışmaları bu sorunun habercisi gibiydi. Başlangıçta Selim Manisa'da, Bayezit ise Kütahya'da sancakbeyliği yaparlarken muhtemelen Bayezit'in Kütahya'daki tavırları dolayısıyla merkezden uzak bir yere tayin edilmesi amacına yönelik olarak sancak merkezi değiştirilerek Amasya'ya gönderilmesi kararlaştırıldı. Ancak Bayezit'in bundan kuşkulunmaması için Selim'in sancak merkezi de değiştirildi ve o da Konya'ya tayin olundu. Selim tayin haberini alınca Konya'ya gitmekte bir beis görmezken, İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla çok sevdiği Kütahya'dan ayrılmak istemeyen Bayezit başlangıçta sorun çıkardı ve Amasya'ya gitmek istemedi. Çeşitli bahanelerle Amasya'ya hareketini sürekli geciktiren Bayezit'in bu tavrından rahatsız olan Selim, Konya'ya giderken uğradığı Bursa'da, kendisinin tayin olduğu sancağa gidiyor olmasına rağmen Bayezit'in hala Amasya'ya hareket etmediğinden şikayetçi olunca, I. Süleyman, dördüncü vezir Pertev Paşa'yı Bayezit'e göndererek oğlunu tehdit etmiş ve emrine karşı gelmemesini, hemen yola çıkmasını bildirmişti. Herhangi bir rahatsızlık doğurmaması için tedbir olarak üçüncü vezir Mehmet Paşa'yı da aynı haberi iletme üzere Selim'e göndermişti. Bu tehdit karşısında Bayezit istemeye istemeye Amasya'ya gitmek üzere yola çıkmak zorunda kaldı. (Peçevi, 1992; 271-272) Fakat babasının emrini yerine getirmek

için gönderilen Pertev Paşa'yı aşağılayarak kalbini kıran Bayezit'in gönlünü almak isteyen babası Hükümdar Süleyman, Bayezit'in büyük oğlu Orhan'a Çorum'u, diğer oğlu Murat'a ise Canik sancağını verdi. O kadar ki yola çıkan şehzadeyi Ankara'da Anadolu Beylerbeyi Cenabzade Ahmet Paşa karşılamış, şehzade, Çorum'a vardığında da Rumeli Beylerbeyi Ali Paşa tarafından ağırlandırak Amasya'ya yolcu edilmişti. (Müneccimbaşı; 580) I. Süleyman, Selim'in şehzadesi Murat'ı ise bu sırada (daha sonra Osmanlı hükümdarı III. Murat olacak) Akşehir sancağına göndermişti. (Turan, 1997; 51)I. Süleyman'ın oğullarının aralarındaki muhataralı dönemde isyan etmesinden korktuğu Bayezit'in gönlünü almak için onun oğullarından birini Çorum'a sancakbeyi tayin etmesi on altıncı yüzyılın ortasında bölgenin ne denli önemli bir yerleşim yeri olduğunu göstermektedir.

Sonuç itibariyle Osmanlı şehzadelerinin sancaklara gönderilme uygulamasının bir parçası olarak bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu tarihi ve kültürel miras dolayısıyla Çorum'un önemli bir merkez olarak belirlenmiş olduğu anlaşılıyor. Şehzade sancağı olarak tespit edilen sancaklarda görev yapan şehzade sayılarına bakınca Çorum'un ne denli önemli olduğunu görmek mümkündür. Zira Osmanlı sancaklarından Manisa'da on dört, Amasya'da on, Konya'da beş, Antalya'da dört, Kütahya, Kastamonu ve Balıkesir'de üç Osmanlı şehzadesinin sancakbeyliği yaptıkları bilinmektedir. Bu rakamlar dikkate alındığında ve Osmancık da Çorum'a dâhil edildiğinde şehzadelerin sancaklara gönderilme uygulamasının kaldırıldığı I. Ahmet dönemine kadar toplam dört Osmanlı şehzadesinin bölgede görev yapmış olması Osmanlıların Çorum'a verdikleri önemin somut göstergelerinden sadece biridir.

Padişah	Baba Şehzade	Şehzade	Sancak
II. Mehmet	Bayezit	Ahmet	Çorum
II. Bayezit	Mehmet	Süleyman	Çorum
		Osman	Osmancık
I.Süleyman	Bayezit	Orhan	Çorum

Tablo: Çorum ve Osmancık sancaklarına tayin olunan Osmanlı şehzadeleri

Kaynakça

- Aşıkpaşazâde Tarihi*, (2013) (haz. Necdet Öztürk) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları
BOA, DÜİT (Dosya Usulü İradeler Tasnifi) Dosya 3, Gömlek 12, Belge 15.
 Emecen Feridun (1996) "Beylikten Sancağa Batı Anadolu'da İlk Osmanlı Sancaklarının Kuruluşuna Dair Bazı Mülâhâzalar", *Belleten*, LX (227)
 Eroğlu, Haldun (2004) *Osmanlı Devletinde Şehzadelik Kurumu*, Ankara: Akçağ Yayınları

- Eroğlu, Haldun (2006) “Şehzâde Sancağı Antalya” Akdeniz Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Araştırma ve Uygulama Merkezi, Antalya: *Son Bin Yılda Antalya Sempozyumu*,
- Gazavât-ı Sultan Murat b. Mehmed Hân, İzledi ve Varna Savaşları (1443-1444) (1989) Üzerine Anonim Gazavâtnâme*, (yay. Halil İncalcık-Mevlûd Oğuz), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Gürbüz, Adnan (2002) “XV-XVI Yüzyıl Osmanlı Sancak Çalışmalarına Dair Bir Değerlendirme” Kafalı Armağanı, Ankara: Akçağ Yayınları
- Hoca Sadettin, (1979) *Tacü't-Tevârih*, I (haz. İsmet Parmaksız) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- İbn Kemal, (1957) *Tevarih-i Al-i Osman*, VII. Defter, (haz. Şerafettin Turan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- İbn Kemâl, (1970) *Tevarih-i Al-i Osman* 1 (haz. Şerafettin Turan), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- İbn Kemal, (1997) *Tevarih-i Âl-i Osman*, VIII (haz. Ahmet Uğur), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Müneccimbaşı Ahmet Dede, *Sahâifü'l-Ahbar fî Vekayi'l-Asar*, (Türkçeleştiren İsmail Erünsal), II, İstanbul: Tercüman Yayınları
- Neşri, Mehmet, (1995), *Tevarih-i Al-i Osman*, (haz. Mehmet Altay Köymen-F. Reşit Unat) I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Peçevî, İbrahim(1992) *Peçevi Tarihi*, (haz. Bekir Sıtkı Baykal). I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Turan, Şerafettin (1997) Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, İstanbul: Bilgi yayımlar
- Uzunçarşılı İsmail Hakkı (1975) Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeler, *Belleten*, XXXIX (156)
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1994) *Osmanlı Tarihi*, II, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, (1988), *Osmanlı Devletinde Saray Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

OSMANCIK'TAN PADİŞAH SOFRASINA: KAPARI'NİN HİKÂYESİ

Abdullah GÜNDOĞDU¹

¹Prof. Dr. Ankara Üniversitesi

ÖZET

Günümüz gastronomi ve farmakolojisi için büyük değere sahip olan kapari/ gebere ile ilgili olarak arşiv kayıtları bu bitkiden üretilen çiçek turşusunun bizzat padişahların sofrasına servis edildiğini bize göstermektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin ettiğimiz ferman ve hüccet türü belgelere dayanan bu çalışmamızda, Osmancık bölgesinin doğal bitkisi olan kaparinin saray mutfağına kadar giden hikâyesini ele alacağız.

FROM OTMANDJIK TO THE SULTAN'S TABLE: THE STORY OF CAPERS

ABSTRACT

Summary: The archival records with capers which great value for today's gastronomy and pharmacology, shows us that flower pickles produced from this plant personally served to the sultan's table. In this study which based on the type documents of Farman and Huccat from the Prime Ministry Ottoman Archives, we'll cover the story of capers, a native plant of Otmanjik, reached to the palace kitchens.

Giriş

Günümüz gastronomi ve farmakolojisi için büyük değere sahip olan kapari/ Gebere ile ilgili olarak arşiv kayıtlarında “*nefs-i nefis-i hümâyûnumiçûnhelvâhâne-i ma'mûreme gelmesi mu'tâd olan dâl-ı güzîde ve çiçek turşusu lâzimesi içün*” ifadelerinden anlaşıldığı üzere; bu bitkiden üretilen çiçek turşusunun bizzat padişahların sofrasına servis edildiğini anlıyoruz. Osmancık tarihi üzerine yürüttüğümüz araştırmanın bir bölümünü oluşturan ve Başbakanlık Osmanlı Arşivinden temin ettiğimiz ferman ve hüccet türü belgelere dayanan bu çalışmamızda, Osmancık bölgesinin doğal bitkisi olan kaparinin saray mutfağına kadar giden hikâyesini ele alacağız.

Bölgenin Tarihi Coğrafyası

Coğrafi ve iklim özellikleri bakımından Karadeniz ikliminden İç Anadolu iklimine geçiş alanında bulunan Çorumili içerisinde yer alan Osmancık, yıllık 673 mm'lik yağış oranı ile İç Anadolu'dan çok Karadeniz bölgesine daha yakın bir konum arzeder. Yıllık yağış oranı Çorum merkez ilçesinde 401,1 mm iken Sinop'ta 679,6 mm'dir. ¹

Bu bölge, ilk fetihten sonra, *Danişmendli, Anadolu Selçuklu, Eretna- Kadı Burhaneddin* hâkimiyetleri ardından 1393 yılında *Yıldırım Bayezid* zamanından *Şehzade Çelebi Mehmed* tarafından kati olarak Osmanlı hâkimiyetine alınmıştır. Osmancık ve havalisi Fetret Dönemi'nde Çelebi Mehmed'in hâkimiyetinde kalmış, onun idaresinde ülkede siyasi birliğin sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Osmancık'ın Osmanlı Devleti'nin bu ikinci kuruluş döneminde iki tane sadrazam çıkarmış olması, bölgenin bu dönemde oynadığı rolle alakalı olsa gerektir. Sultan *MuradII*'nin saltanatında doğuda *Akkoyunlu* devleti ile olan rekabet dolayısı ile Osmancık ve havalisinde hüküm süren küçük Türkmen aile ve aşiretleri

¹*Yurt Ansiklopedisi*, “Çorum”, 3. Cilt, Anadolu Yay., İstanbul 1981, s. 2010-2018.

eskiden olduğu gibi daha müstakil etme eğilimine girmişlerdi. Bu dönemde 1426 yılında *Lala Yörgüç Paşa*'nın Amasya Valisi olması Osmancık ve civarında devlet otoritesinin kurulması bakımından önem taşır.²

Osmancık'ın, İstanbul'u Tebriz'e bağlayan İran yolunun üzerinde bulunması, ona siyasi ve ticari bakımdan stratejik bir önem kazandırmıştır. *Tebriz*'den gelip *Bursa*'ya giden ticaret yolunun en mühim durak noktası Amasya idi. İki kol halinde Tebriz'e giden yol Amasya'da birleşir ve *Tokad* ve *Erzurum* üzerinden devam ederdi.³ Bu yol canlı kaldığı sürede güzergâhındaki yerleşim birimlerinin kaderini olumlu yönde etkilemiştir. Bu durum yol güzergâhında olan Osmancık için daha belirgindir. Yine Orta Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan geçitlerden biri de Osmancık üzerindeydi. Üstelik Kızılırmak deltasında olması, sulak ve ziraî üretim bakımından da verimli bir bölge olmasını temin etmekteydi. Ayrıca Ovaları çevreleyen yüksek platolar, hayvancılık için gereken yaylak hayatına müsait bir vasat oluşturuyordu. Sultan Fatih ve II. Bayezid'in hükümdarlığına rastlayan 15. yüzyılın ikinci yarısı bölgenin bu yönde geliştiği en parlak dönemini teşkil eder.

Bölgenin Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri

Osmanlıların Kızıl Irmak ve Yeşil Irmak vadisinde hâkimiyetini kesinleştirmesi, Osmanlı klasik idari yapılanmasını ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna bağlı olarak daha önce 1362'de *Murad I* döneminde kurulan *Rumeli Beylerbeyliği*'ne ilave olarak 1393 yılında *Anadolu Beylerbeyliği* oluşturuldu. Bu iki eyalete ilave olarak 1413 yılında *Çelebi Mehmed* zamanında ise *Danişmendîye* ilinin büyük bir kısmını içine alacak şekilde *Amasya*, *Çorumlu*, *Canik*, *Sivas*, *Tokad*, *Sonisa-Niksar* ve *Karahisar-ı Şarkî*'nindâhil olduğu, *Eyalet-i Rum* (Rum Beylerbeyliği) kuruldu. Bu şekilde ortaya çıkan eyaletin bu ilk kısmı daha sonra *Vilayet-i Rum-ı Kadim* olarak anılacaktır. Eyaletin idari ve mülki taksimatında zaman içerisinde fetihler ve ihtiyaçlara göre bazı değişikliklere gidilmiş, *Trabzon*, *Malatya*, *Kemah*, *Bayburd*, *Gerger-Kahta* ve *Divriği-Darendelivalarının* katılması ile ortaya çıkan bu geniş eyaletin ikinci kısmı ise *Vilayet-i Rum-ı Hadis* olarak anılacaktır. Eyaletin merkezi, önce Amasya ardından Tokad daha sonra da Sivas şehirleri olmuştur. 16. yüzyılın sonlarına doğru Malatya kazası *Dulkadir eyaletine*, Karahisar-ı Şarkî, Kemah ve Bayburd kazaları ise *Erzurum eyaletine* bağlanırken Trabzon ayrı bir eyaletin merkezi olmuştur.⁴

Çalışmamıza konu olan Osmancık kazası, Eyalet-i Rum-ı Kadim dâhilinde Çorumlu Sancağına bağlı idi. Çorumlu Sancağı (liva)'nın 15. Yüzyıl sonu ile 16. yüzyıldaki durumu hakkında tahrir defterlerindeki bilgilere göre taksimatı; *Çorumlu*, *Osmancık*, *İskilib*, *Karahisar-ı Demürlü* ve *Budak Özü*'nden oluşmaktaydı. Nahiye olarak ise *Katar*, *Akça Mescid*, *Bayat Özü* buna dâhil edilmişti. Ancak zaman içerisinde Çorum merkezinden başkayalınız Osmancık ve İskilib'in kaza hüviyetini korumuş oldukları görülmektedir. Bu

² *Âşıkpaşazâde Tarihi-Osmanlı Tarihi 1285- 1502*, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2013, s. 88-126.

³ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi zerinde Arşiv Çalışmaları*, İstanbul, 1993, s. 209.

⁴ Tayyib Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI, İstanbul, 1965, s. 51- 61

dönemde Osmancık, kal'a, cum'a mescidi, medrese, zaviye, 2 hamam, bir köprü, 11 mahalleden oluşan kır yerleşimi daha yoğun olan bir kaza durumundaydı.⁵

Divan Teşkilatı ve Saz Divanı: Eyalet-i Rum'u diğer eyaletlerden ayıran *Divanî Mâlikâne* sistemidir. Hem toprak hem de vergilendirme düzenini ifade eder. "İki başlı- iki baştan" veya "tasarruf" olarak da anılan bu mali uygulamanın yalnız kırsal kesimde yer alan köy ve mezralarda rastlanmakta oluşu ise dikkat çekicidir. Buna göre örfi ve şer'i vergi gelirlerinin bir bölümü genelde eşit olarak mâlikâne hissesi adıyla özel şahıs veya vakıflara, diğer bölümü divanî hissesi olarak devlete ayrılırdı.⁶Bu uygulamanın cari olduğu bölgelere bakıldığında, bunun *Danişmendiye* ilinde daha yoğun olarak kullanıldığına dair kanaat uyandırmaktadır. Köy öncesi bir iskân şekli olarak tanımlanan *divan*⁷, hayvancı iktisadiyattan tarım iktisadiyatına geçiş aşamasında kendini göstermektedir. Belli bir boyun yerleşik hayata ve tarım iktisadiyatına geçerken idari ve kazaî birlik oluşturmaları neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu durum, Anadolu'ya gelen konargöçer hayvancı unsurların ilk defa olarak Danişmendiye sahasında tarım iktisadiyatına geçişlerinin bir sonucu olsa gerektir. Nitekim 1520'li yıllarda toplam vergi gelirleri içinde mâlikâne hisselerine ait bölümün Çorumlu sancağında % 29,54 ile en yüksek oranı teşkil etmekte olduğunu görüyoruz.⁸ Bunun en tipik olarak kendini gösterdiği bir bölge olarak Osmancık kır yerleşiminde en temel idari yapıyı *divan* oluşturmaktadır. İşte bu dönemde Osmancık 9 nahiyeli bir kaza merkezi idi. Bunlar: 1- *Osmancık Merkez Nahiyesi*, 2- *İncesu Divanı*, 3- *Çepni Divanı*, 4- *Sakız Divanı*, 5- *Bayır Divanı*, 6- *Saz Divanı*, 7- *Öyücek Divanı*, 8- *Pelitbükü Divanı*, 9- *Mihmadselam*'dır. Osmancık'ın idari taksimatında Kızılırmak ve ovayı çevreleyen dağların belirleyici olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin gücünün doruğunda olduğu dönemde bölgenin iktisadi ve idari yapısının resmini çizen araştırmalara göre⁹; çalışmaya konu edilen *Saz Divanı*, bugünkü *Oğuzlar* ilçesi ile *Akseki* arasında uzandığı tahmin edilmektedir. İdari anlamda nahiye olan bu divan, dört tımar hissesine ayrılmış olup sekiz köyden oluşmaktaydı. 3720 tahmini nüfusu yanında senelik geliri 59 bin akçeyi bulan büyük bir nahiye durumundaydı. Akseki, 81'imücerred, 229 vergi nüfusuyla divanın en kalabalık köyü durumundayken Avuz (Oğuz), Murad, Çeltikçi ve Döğer köyleri diğer büyük köyleriydi. Bu dönemde Murad karyesinde ayrıca padişahın avcı kuşlarına bakan 57 neferlik bir "bazdârân" cemaati bulunmaktaydı.¹⁰

⁵387 Numaralı *Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/ 1530)- II*, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1997, s. X-XI; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1984, s. 93; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete: 1550 - 1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1978, s. 27; Eyalet-i Rum Muhasabat Defteri, s. 398.

⁶Mehmet Genç, "Mâlikâne-Divanî", *TDVİA*, Cilt 27, İstanbul, 2003, s. 518-519.

⁷Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş- I*, Ankara, 1988, s. 34.

⁸Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980, s. 166-167.

⁹Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri - I", *OTAM*, Sayı 3, Ankara, 1992, s. 129- 179.

¹⁰ Diğer divanlar *İncesu Divanı*, 11 köyden oluşmaktaydı ve yaklaşık 2220 nüfusu barındırmaktaydı. O dönemde *İncesu*'dan başka *Saray*, *Yenice* ve *Sarık* gibi bağlı köylerden oluşan bir nahiye idi. *Çepni Divanı* da 11 köyden oluşmaktaydı. *Fatih Sultan Mehmed*'in *Trabzon*'u fethiyle *Pontus* bölgesinin Türkleşmesi için Çepni Türkmenlerini bu bölgeye sürgün etmiştir. Karadeniz şeridinde sıkça tesadüf edilen Çepniler bu dönemde yaklaşık 2879 kişiyle Osmancık kır nüfusunda da önemli bir oranda kendini göstermektedir. *Çepni* köyünden başka *İstiri*, *Akpınar*, *Köseler* ve *Molla* köyleri bu nahiyenin belli başlı köyleridir. 2569 nüfusu bulunan *Öyücek*

Bölgede Voyvodalık ve İltizam Usulü: Uzun süre Rum Eyaleti dâhilindeki mali işlemler, eyaletin *Hazine Defterdarlığı* tarafından yürütülmekteydi. Fakat 17. yüzyıl da yıpratıcı savaşların ve iç karışıklıkların bozduğu Osmanlı maliyesi, artan nakit ihtiyacını karşılamak için çıkış yolu olarak yeni düzenlemelerle birlikte *avarız* gibi düzensiz vergilerin mutat hale getirilmesi ve diğer vergi gelirlerinin artırılmasına yönelik bir dizi önlemler almak zorunda kalmıştır. Bunun uygulamadaki karşılığı mukataa uygulamasının yaygınlaştırılması ve vergi tahsilinde esas birim olarak alınan kazaların sayısının artırılması gibi tedbirlerle kendini göstermiştir. Bunun ardından daha da ileri giderek 1659 yılında *Eyalet-i Rum Hazine Defterdarlığı* kaldırılıp onun yerine Padişah haslarına ait olan gelir kaynakları bir bütün halinde “*ber-vech-i voyvodalık*” iltizama verilmeye başlanmıştır. Buna göre, gelirler müzayede yoluyla genelde yıllık olarak en yüksek bedeli verecek olan mültezime bırakılır, o da hazineye bir kefil gösterdikten başka taahhüdünün bir kısmını peşin olarak hazineye öderdi. Böylece nadir uygulama, artık sistemin esası haline gelmiş oluyordu. Bu süreçte Osmancık bölgesi haslarının mali bakımdan Tokad Voyvodalığı dâhiline alınarak yeni bir düzenlemeye tabi tutulduğunu görüyoruz. Tokad Voyvodalığı ise bu dönemde “*hassa-yi Osmancık, Ma'den-i Gümüş, Zile ve Turhal, hahsa-yi Artukabad, Gedeğrası, Karakaya, Tozanlı, Hargün, Çeltük-i Niksar, Havass-ı müteferrika, Sonisa, Akdağ ve Budaközü, Olukmanlı, Boyahane-i karye-i Kızıoğlu, Zeytün, tamga-i kasaba-i Zile ve Tozanlı, Karye-i Boyalı, Karye-i Bostanobası, Kalhane, Karye-i Göle, Dağdaşan*” mukataalarından oluşuyordu. Voyvodaların hazine gelirlerinin tahsili dışında idari görevleri de bulunuyordu. İlk Tokad Voyvodası olarak kaynaklarda *Küçük Ahmed Ağa* adında birini görmekteyiz.¹¹ 1695 yılına gelindiğinde mukataaların kayd-ı hayat şartıyla iltizamı usulüne geçilmesiyle voyvodalık malikâne biçimini alacak, bu düzen voyvodalıkların yerini Muhassıllıklara bırakacak olan düzenlemelerin yapıldığı Tanzimat dönemine kadar devam edecektir.¹²

Ancak, Osmancık'ın içinde bulunduğu bölgenin bu dönemde, eskiye nispetle giderek önemini yitirmiş olduğunu görüyoruz. Anadolu'nun toplam nüfusunda tarih içinde görülen durağanlık¹³ Osmancık için de geçerlidir. Suhte isyanlarına bağlı olarak güvenlik sorunlarının öne çıktığı 17. yüzyıldan sonraki bu dönemde bölge, iktisadi, içtimai ve medeni bakımdan

Divanı 9 köyden oluşmaktaydı. Nahiye merkezi Öyücek'ten başka *Anbar, Karaviranköyleri* dikkat çeker. Öyücek'in bugünkü *Evlik* köyü olması ihtimal dâhilindedir. Ayrıca bu ismin Kıpçak kökenli Türk dillerinde yine aynı anlama geldiği dikkate alınrsa (üy/öy=ev), (üyücek= evlik) bölgede İlhanlı hâkimiyeti sonrasında etkin olan Doğu Türklerinin izleri konusunda yeniden düşünmek gereklidir. *Mihmedselam Divanı* bugünkü *Yeniçamlıca* köyünün bulunduğu bölgede olduğu tahmin edilmektedir. Yaklaşık 1187 nüfusa sahip olduğu tahmin edilen bu nahiyenin 4 köyü bulunmaktaydı. *Bayır Divanı* yaklaşık 5563 nüfusu ile Osmancık'ın ikinci büyük nahiyesi durumundaydı. *Tekmen, Öbektaş, Ağzısu, Uzunyayla, Karaağaç, Tanışman, Girinoğlan, Yağlıbasan* ve *Ardıç* gibi büyük köylerden oluşmaktaydı. Bugün de bu köy topluluğuna halk arasında *Bayır Divan Köyleri* denmesi ta bu dönemden kalma idari taksimatın bir sonucudur. Yaklaşık 1308 nüfusa sahip olduğu tahmin edilen *Pelitbükü Divanı* sekiz köyden oluşmaktaydı. Kargı - Osmancık arasında bulunan bu köylerin bugün hemen hepsi mevcuttur. Bunlardan bir kısmı *Sarpun, Kızıltepe, Ovacıksuyu*'dur. Osmancık Kazası'nın nüfus ve gelir bakımından en büyük nahiyesini Sakız Divanı oluşturmaktaydı. Tahmini nüfusu 14036 olarak hesaplanan bu nahiye bugünkü *Dodurga, Alpagut, Tutuş, Seki, Çepni Özü, Ovacık* gibi köyleri içine almaktaydı. Bulduk, *a.g.m.*, s. 141-148.

¹¹Erol Özvar, XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine. Defterdarlığında Tokat Voyvodalığına Geçiş, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1998, s. 37- 46; ayrıca bkz. Erol Özvar, Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

¹² Mehmet Beşirli, “Tokat Voyvodalığı 1774- 1842”, *TTK Belleten*, cilt LXIX, Sayı 254, (Nisan 2005), s. 2-3.

¹³ Sevgi Aktüre, “Tarih İçinde Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemelerine İlişkin Bazı Gözlem ve Öneriler”, *Kent Tarihçiliği Kent Tarihleri Atölyesi*, 5-6 Mart 1994, TKİ/ Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 46-51.

köhneleşmiştir. Osmanlı arşiv kayıtlarında da Osmancık ve çevresini ilgilendiren kayıtların giderek nicelik ve nitelik bakımından bu köhneleşmeye uygun bir seyir izlediğini görebiliyoruz. Ancak yine de bu durumun aksine bazı gelişmeler de söz konusu olmuştur. Nadir de olsa buna misal teşkil edebilecek hususlardan birisi de Osmancık sınırları dâhilinde Saz Divanı'ndan Saray helvahanesi için temin edilen Kapari bitkisi ile ilgili Osmanlı arşiv kayıtlarında karşımıza çıkan bol miktarda belge yoğunluğudur diyebiliriz. Bu konuda ferman, berat, tezkire ve hüccet türünde 23? Adet belge dikkat çekmektedir. Bu nahiyeden Saray mutfağının turşusu için her yıl özel yapraklar ve çiçekler gitmekte ve bunun bedeli de resmi yollardan ödenmekteydi. Bu satın alımların muhasebesi de düzenli olarak kayıtlara girmiştir.

Helvahane

Fatih Sultan Mehmet tarafından *Yeni Saray (Serây-ı Cedîd-i Âmire)* olarak Saray Burnunda inşa edilen *Topkapı sarayı*, zamanla ihtiyaca göre genişletilerek 19. Yüzyılın sonuna kadar *Birûn*, *Enderûn* ve *Harem* gibi bölümleri ile Osmanlı klasik yönetiminin temerküz ettiği çok işlevli bir yaşam alanı olmuştur. Devletin en geniş sınırlara ulaştığı 16 ve 17. yüzyıllar boyunca duruma göre 25 ila 40 bin arasında bir nüfusu barındıran sarayın yiyecek ihtiyacını saray mutfağı karşıladı. *Matbah-ı Âmire* adı verilen saray mutfağının en önemli şubelerinden biri *Helvahane*'de idi. Reçel, şurup, macun gibi tatlılar yanında turşu, sirke gibi yiyecekler imal edildiği helvahane aşçılarına *Helvacıyan-ı Hassa* adı verilirdi. Bura çalışanları bir bölük halinde *Helvahane Ocağı*'na bağlı idiler. 18. Yüzyılın ortalarında bunların mevcudu 6 usta ile 100'den fazla şakirtten oluşuyordu. Helvahanede yılda bir kez nane, dâr-ı fülful, havlıcan, gül ve gelincik macunları yapılır, bunlar padişaha takdim edildiği gibi Enderun ricaline de hediye edilirdi. Türk gastronomi tarihi bakımından büyük öneme sahip olduğu kadar aynı zamanda geleneksel tebâbet ve ecza hizmetlerini de üstlenmiş olan helvahanenin¹⁴ uzun zaman ihtiyacı olan kapari bitkisinin yukarıda değindiğimiz Osmancık kazasına bağlı Sâz nahiyesinden karşılanmış olduğunu görüyoruz.

Kapari/ Gebere ve Saray Mutfağında Kullanımı

Halk dilinde *gebere/ gebre=kebere* sözünden başka *deve diken*, *kedi tırnağı*, *gevil* gibi değişik isimlerle anılan kapari, *Capparidaceae* familyasından bir bitkidir. Derleme Sözlüğü'nde Gebere: "1. Turşu yapılan bir çeşit pancar. 2. İlâç yapılan ve yenilen, yuvarlak boz renkli dikenleri olan bir çeşit bitki. Kayalık yerlerde yetişen, develerin yedikleri bir çeşit ot" olarak tanımlanır.¹⁵ Bugün dünya dillerindeki farklı söylenişleriyle birlikte yaygın olarak kullanılan *kapari* adı ile halk arasında kullanılan *gebere/kebere* sözünün Latince adından bozularak dilimize girdiği tahmin edilebilir. Başta Ege ve Akdeniz bölgesinden başka Doğu Karadeniz, Doğu Anadolu ve Orta Anadolu'da da doğal ortamda yaygın olarak yetişen bu bitkinin ülkemizde "*Capparisovata Desf. Ve Capparis Spinosa L.*" bilinen iki türü mevcuttur. Halk hekimliğinde tomurcuk, meyve ve kök kabuklarının kaynatılıp süzülerek ağrı kesici, kuvvet verici, idrar söktürücü, yara iyileştirici etkileri ile bilinen kaparinin, romatizmaya karşı da uzun süreli tedavide kullanıldığı bilinmektedir. Erozyon ve toprağın zenginleştirilmesi

¹⁴ Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü, MEB Devlet Yayınları, İstanbul, 1983, s. 787; Arslan Terzioğlu, *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992, s. XI-XVIII.

¹⁵ TDK, *Derleme Sözlüğü*, C. 6

amacıyla da kullanılan bu bitki üzerinde ülkemizde tıp, ziraat ve kimya yanında gastronomi ve tarih alanlarında da bilimsel çalışmalar artarak devam etmektedir.¹⁶

Kaparinin bizdeki geçmişi konusunda ilk ciddi çalışmayı yapan meslektaşımız *Arif Bilgin*, tarih boyunca bitkinin sağlık ve beslenme alanında kullanıldığına dikkat çeker. Yine o, *Aydınöğlü Umur Bey*'e ithaf edilen *Tabiatname* adlı eserde “*kebere bâ- sirke*” kaydına dayanarak bitkinin Türkler tarafından tanınmasını 14. yüzyıl başlarına kadar tarihlemektedir.¹⁷ Ancak yazarın da bir Akdeniz bitkisi olarak belirttiği kapariyi *Divân-ı Lugâti't-Türk*'te araması anlamsızdır. Osmanlı Saray mutfağında turşu olarak ve helvahanede ilaç yapımında kullanıldığına dair en eski kayıtlar Fatih çağına kadar götürülebilmektedir. *Ömer Lütfi Barkan* tarafından yayınlanan İstanbul Saraylarına ait muhasebe defterlerinde çeşitli yerlerde bitkinin adına rastlıyoruz. Bilgin'in de kullandığı bu kayıtlara göre sarayın yıllık kebere turşusu alımı, Fatih devrinde 1471 yılına ait bir kayıta 200 küp/testi iken bu Bayazid devrinde 1490 yılına ait başka bir kayıta ise 210 küp/testi'ye çıkmıştır. Bunun için 800 akçe ödeme yapılmıştır. Bu dönemde kebere alımların *Tonuzlu* (Denizli?) ve *Vize* (Kırklareli)'den yapıldığı belirtilmektedir. 16. yüzyılda 80 fiçi ve dal ve 34 fiçi çiçek turşusu alımı göze çarpmaktadır. Ayrıca aynı dönemde 5 kıyyelik alım da kayıtlara girmiştir.¹⁸

15 ve 16. yüzyıllarda Kaparinin Osmanlı saray mutfağında kullanıldığını gösteren bu kayıtlara karşın bunun diğer turşu çeşitlerine göre pek de yaygın olmadığını söyleyebiliriz. Esas itibarıyla Osmanlı Saray mutfağında kapari/kebere kullanımının 17. yüzyıl ikinci yarısından sonra daha yoğunluk kazanmış olduğunu görüyoruz. Bunu Osmancık kazasına bağlı Saz Divanı (nahiye)'nden yapılan ve iki asırdan fazla izini sürebildiğimiz bir düzenli alım işleminin kayıtlarından anlıyoruz. Bu kayıtlar saray mutfağı defterleri dışında merkezden gönderilen ferman, berat, tezkire ve hüccet türünde belgelerdir. Bilgin'in bunlardan bilinen en eskisi olan 1618 tarihli Saray mutfağına ait muhasebe defterinden aktardığı bilgilere göre,

¹⁶ Kapari hakkında farklı bilim alanlarında yapılan çalışmalara bir örnek oluşturması bakımından bazılarını zikretmek gerekirse: Özcan, M. *Kapari (Capparis spp.) Çiçek Tomurcuklarının Bileşimi ve Salamura Ürüne İşlenmesi*, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Selçuk Üniv. Fen Bil. Enst. Gıda Müh. Anabilim Dalı, Konya, 1996; Özlem Tonçer, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kebere (Capparis ovata Desf. var. palaestina Zoh.)'ün Çoğaltma Olanaklarının Araştırılması*, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), 1999; Zafer Ölmez, *Capparis ovata Desf. (Kapari)nin Fidanlık Tekniği ve Artvin Yöresinde Plantasyon Denemeleri*, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), 2001; Aktan, N., Bilgin, B. and Elgin, E. 1981. Kapri çiçeğinden turşu yapılması ve turşunun dayanıklı tutulması üzerinde bir araştırma. *Ege Üniv. Zir. Fak. Derg.* 18 : 259-273; C. Bağcı, S. Şimşek vd., “Geberenin (capparis ovata Desf.) Farelerde Karaciğer Enzimleri ile Bazı Kan Parametreleri Üzerine Etkisi”, *Genel Tıp Dergisi*, 1999/ 9(4), 123-125; Arif Bilgin, “Sihirli Bitki Kebere”, *Çorum Mutfağına Güzelleme*, Metro Kültür yayınları, İstanbul, 2012, s. 163- 167.

¹⁷ Arif Bilgin, *a.g.m.*, s. 165.

¹⁸ Fatih devrinde 876/ 1471 yılına ait Matbah-ı ‘âmire defterinde “*baha-i turş-ı kebere, be-cihet-i Hassa ki der-Tonuzlu heride-şud, 200 kuze fi 4*” (s.169); “*Nakdiye: kiraya, be cihet-i turş el-mezkûr, el tonuzlu ila Vize, 8 himâl, fi 1500 =1200*”; “yine turş-ı kebere, 200 kuze 800” akçe fiyat biçilmiştir. Aynı defterde; Bayezid devrinde Saray Mutfağının 895 Hicri (1489/ 1490) yılı masraf kayıtlarında “turş-ı kebere, 210 kuze 820” akçe olarak kaydedilmiştir. Aynı kayıta “turş-ı limon 10 varil 350” olarak fiyatlanmıştır; 963 Hicri 1555/1556 yılı muhasebesinde *Be- cihet-i harc-ı müteferrika ve nafaka-i mahpusân ve ihracât-ı kaldırımhâ ve köprüâa-i der-İznikmid* başlıklı kayıta “*bahâ-i Kebere 5 kıyye alınmış olup 75 akçe? bedel ödenmiştir. Aynı kayıta baha-i berk-i ter-i turunç*’un 10 kıyyesi 140 olarak belirlenmiştir. Ömer Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri, *TTK Belgeler*, Cilt: IX, 1979, Sayı 13, s. 1-380.

bizzat *helvacıbaşı Bekir Ağa*'nın nezaret ettiği o yılki “*turşu-yi kebere –i dâl ve kebere-i çiçek*” imali için toplamda 39,950 akçe harcanmıştır. Bunun ancak yaklaşık %25 demek olan 10 bin akçesi turşu malzemesi alımı için kullanılırken geriye kalan 29,950 akçe’lik kısmı fiçı, zift, sirke ve urgan alımı yanında pişirmede kullanılacak kazan ve diğer malzemelerin kirası, işçilerin ücreti ve nakliyesi için ayrılmıştır. Helvahane görevlilerinin yollukları Osmancık’ın Berk köyü vergi gelirinden karşılanmıştır.¹⁹

Yukarıda konu ettiğimiz, 1659 yılında Eyalet-i Rum hazine defterdarlığı kaldırılıp onun yerine Padişah haslarına ait olan gelir kaynakları bir bütün halinde “*ber-vech-i voyvodalık*” iltizama verilmeye başlanmasından sonra da bu bölgeden kapari alım işlemleri yeni mali düzene göre devam etmiştir. Bu şekilde de bir buçuk asırdan daha fazla bir süre boyunca Tokad Voyvodalığı dâhilindeki, Osmancık Mukataasına tabi Saz nahiyesindeki Padişah haslarının gelirlerinden her yıl alımın yapıldığını bildiren çok sayıda belge varlığı, sarayın bu konudaki kararlılığını göstermesi bakımından önemlidir. Meselâ, Hicri 1077/1666 tarihinde bu şekilde bir alımın yapıldığına dair *Padişahiçin beher sene Osmancık'databh*²⁰ olunması *mutad-ı kadim olan turşu için* çıkarılan emr-i şerif bunlardan biridir.²¹ Bu tür belgelerde ayrıntılar arasında ürün ve hizmet bedeli için uzun süre sabit olarak *dokuz bin sağ akçe* belirlendiğini bu bedelin de *ber-vech-i Ocaklık* olarak karşılandığını görüyoruz. Burada piyasada kullanılan ayarı bozuk akçe yerine ayarı tam “sağ akçe”nin her defasında özenle belirtilmiş olması mali sorunları göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca bazı gelirlerin belirli yerlere tahsis edilerek, çeşitli ihtiyaçlar için kesintisiz bir gelir kaynağı oluşturulduğu ocaklık sisteminin burada düzenli olarak işlediği de anlaşılmaktadır.

Belgelerde ifade edildiği şekliyle böyle bir köklü bir geleneğin (*mu'tad-ı kadim*) nasıl başladığını kesin olarak bilmemekle birlikte bu konuda bazı ipuçlarına da sahibiz. Bölgede yaygın bir şöhreti olan bu bitkinin ve turşusunun saray mutfağınca keşfedilmesi veya kökleşmesi konusunda 1656- 1661 yılları arasında sadrazam olarak göreve yapacak olan Köprülü Mehmed Paşa'nın bu Helvahane Ocağı'ndan yetişmiş olmasının etkili olabileceğini düşündürmektedir. Paşanın ocaktan *taşra çıktıktan* sonra *Amasya ve Çorum* sancakbeylikleri ve nihayet *Kedegra (Vezirköprü)*’ dan evlenip burayı tavattun etmesi bölgeyle olan ünsiyetini göstermektedir.²² Nitekim voyvodalıkların ihdasından sonra Osmancık’a gelmiş olan *Evliya Çelebi*, bitkinin o dönemki faydasını ve şöhretini yerinde gözlemlemiştir.

“Ve şehrin üç tarafı kumsaldır, aslâ çamur olmaz. Ve hevâsı şiddet-i hârüzre olduğundan leziz abdâr üzüm olur. Ve kumsallığında

¹⁹ Arif Bilgin, *a.g.e.*, s. 165- 166.

²⁰ Pişirme, pişirilme, ilaç kaynatma.

²¹ BOA. İE.SM/15/ 1589.

²² M. Tayyip Gökbilgin, “Köprülüler”, *MEBİA*, 6. Cilt, s. 892- 893.

gebere nâmında bir güne meyve hâsıl olup sirke ile turşu ederler, gayet nâfi'dir ve bu şehirde ol turşu meşhur-ı âfâkolmuşdur."²³

1152/ 1740 tarihli Tokad voyvodasına yazılan fermanla ve Tokad kadısının aynı fermanla ilgili verdiği bir hüccette kapari alım işlemini görmeye memur edilen saray helvacılarında *nel-hac Yusuf Ağa'nın* gerekli on dokuz bin akçeyi Tokad Voyvodası *el-hac Ali Ağa'nın* elinden eksik aldığı kaydedilmiştir. Bu dönemde artık kebere yerine “*dâl-ı güzide çiçek turşusu mühimmatı*” tabirinin kullanıldığını görüyoruz.²⁴ Sonraki yazışmalarda bu ifadenin korunduğunu gözlemliyoruz. Tokad voyvodasına hitaben yazılan fermanlarda; padişahın “*nefs-i nefis-i hümayun*”u için helvahaneye alınacak malzemelerin Osmancık mukataasına tabi Saz nahiyesinden yine yıllık on dokuz bin sağ akçenin nakit olarak tahsil oluna gelmekte olduğu, ilgili yıl için de aynı şekilde mahsup olunması ve helvahaneye ulaştırılması, bunun için hassa helvacılarından birinin mübaşir olarak tayin edildiğine dair o yılın bilgileri dikkat çekmektedir.²⁵ 1768- 1174 ve 1787- 1792 tarihleri arasındaki yıkıcı Osmanlı Rus savaşları esnasında bile bu alım işleminin devam etmiş olması sarayın mutfağının kapari kullanımı konusundaki alışkanlığını gösteren diğer bir dikkat çekici husustur.²⁶

Bu konuda elimizde olan en son belge *II. Mahmud* dönemine ait 1 Mart 1826 (21 Receb 1241) tarihli Tokad kadı ve voyvodasına yazılmış bir hükümdür. Bu tarihten sonra kapari alımına ilişkin başka bir belgeye rastlayamıyoruz. Köklü yenileşme çabaları ve özellikle Yeniçeriliğin kaldırıldığı bu dönemde kapari alımı uygulamasının da yürürlükten kaldırıldığı düşünülebilir. Ekte suretini ve okunuşunu verdiğimiz bu fermanın öncekilere nispetle ayrıntılara değinilmeden özensiz bir şekilde kaleme alındığı dikkati çekmektedir.²⁷

Bu şekilde incelemeye çalıştığımız yerel bir bitki olarak kapari/keberenin Osmancık'tan saray mutfağına kadar uzanan hikâyesi, şaşırtıcı bir şekilde mali ve idari

²³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, YKY, 2. Kitap, İstanbul, 2011, s. 93.

²⁴ “*İşbu emr-i alî-şândatasrih olunan meblağ-ı câ'yü'l-beyânıahz ü kabza me'mûr olan hâssahelvâcılarında el-hâc Yusuf ağa- ibn-i Ahmedmedine-i Tokatda meclis-i şer'-i şerif-i enverdeikrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm idüb Tokat voyvodalıği aklâmından- Osmancık mukâta'sına tâbi' Saz nâhiyesindenbiñ yüz elli iki senesine mahsûb olmak üzere nefis-i nefis-i hümayûn- İçünhelvâhâne-i ma'mûreyedâl-ı güzide ve çiçek turşusımühimmâtüçünbervech-i ocaklık senevî ta'yîn olunan- On dokuz biñakçeyi hâlen sene-i mezkûrede Tokat voyvodası 'umdetü'l-emâcidve'l-a'yân el- hâc Ali ağa yedinden- tamamen ve kâmilan ahz ü kabz eyledim didikdemâ-vak'abi't-talebketbolundı fi'l-yevmü's'-sâlisminrebi'ü'l-ahir- sene isneyn ve hamsîn ve mi'e ve elf-mefahirü'l-küttâb el-hâcSâlih efendi kâtib-i voyvoda ağa- Mehmed ağa súbâşı- Molla Hasan emîn-i beytü'l-mâl Mehmed beğibn Osman*”BOA.C.SM./2/64, ilgili ferman için bkz ek

²⁵ BOA.C.SM./8/377, BOA.İE.SM/26/2781, BOA.C.SM./43/2193, BOA.C.SM./59/2988

²⁶ bkz. Belge; BOA.C.SM./ 149/7487, BOA.C.SM./11/563, BOA.C.SM./67/3362, BOA.C.SM./25/1264, BOA.C.SM./146/7312, BOA.C.SM./8/377, BOA.C.SM./8/377. Belgeler; 18 haziran 1762 (26 Zilkade 1175) ile 26 Şubat 1796 (17 Şaban 1210) tarihleri arasındadır.

²⁷ “*Tokadkâdisına ve Tokad voyvodasına hükm ki, nefis-i nefis-i hümayûnumiçünber-mu'tâd-ı kadîmhelvâhâne-i 'âmiremelcelb oluna-gelen dâl-ı güzide ve çiçek turşusımühimmâtüçün havâs-ı hümayûndan Osmancık- Mukâta'sına tâbi' Saz nâhiyesire'âyalarındanbervech-i ocaklık senevî-pare ücret olmak üzere on dokuz biñakçe cem' ü tahsil oluna gelüb işbu- biñikiyüz kırk bir senesine mahsûben meblağ-ı mezbûr ocaklığı olan mukâta'a-i mezkûre- malından re'âya-yımerkûm zimmetlerinden cem' ü tahsil ile lâzım gelen dâl-ı güzide ve- çiçek turşusu bir gün evvel mübâya'a ve kavî taraflara vaz olunub- der-sa'âdetimeirsâl ve helvâhâne-i 'âmiremeteslîm olunmak için.*”BOA.C.SM./47/2375

uygulamaların tarihinin anlaşılması yanında yaşam biçimlerinin de yerelden merkeze taşınması anlamında sınırları ve asırları aşan bir mütevazi cazibeye sahip görünmektedir.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA. İE.SM /15/ 1589, BOA.C.SM./8/377, BOA.İE.SM/26/2781, BOA.C.SM./43/2193, BOA.C.SM./59/2988, BOA.C.SM./ 149/7487, BOA.C.SM./11/563, BOA.C.SM./67/3362, BOA.C.SM./25/1264, BOA.C.SM./146/7312, BOA.C.SM./8/377, BOA.C.SM./8/377

387 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Karaman ve Rum Defteri (937/ 1530)- II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1997.

Aktan, N., Bilgir, B. and Elgin, E., “Kapri çiçeğinden turşu yapılması ve turşunun dayanıklı tutulması üzerinde bir araştırma”, *EÜZiraat Fakültesi Dergisi, Sayı 18, Yıl 1981*, s. 259-273

Arslan Terzioğlu, *Helvahane Defteri ve Topkapı Sarayında Eczacılık*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992

Arif Bilgin, “Sihirli Bitki Kebere”, *Çorum Mutfağına Güzelleme*, Metro Kültür yayınları, İstanbul, 2012, s. 163-167.

Aşıkpaşazâde Tarihi-Osmanlı Tarihi 1285- 1502, Haz. Necdet Öztürk, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 1913

C. Bağcı, S. Şimşek vd., “Geberenin (capparisoavataDesf.) Farelerde Karaciğer Enzimleri ile Bazı Kan Parametreleri Üzerine Etkisi”, *Genel Tıp Dergisi*, 1999/ 9(4), s. 123-125

Erol Özvar, XVII. Yüzyılda Osmanlı Taşra Maliyesinde Değişim: Rum Hazine. Defterdarlığında Tokat Voyvodalığına Geçiş, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 1998.

Erol Özvar, Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2003.

Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi, YKY, 2. Kitap s. 93, İstanbul, 2011, (haz. Zekeriya Kurşun, Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı

Halil İnalıcık, *Osmanlı İmparatorluğu, Toplum ve Ekonomi zerinde Arşiv Çalışmaları*, İstanbul, 1993.

Mehmet Beşirli, “Tokat Voyvodalığı 1774- 1842)”, *TTK Belleten*, cilt LXIX, Sayı 254, (Nisan 2005), s. 1-50.

Mehmet Genç, “Mâlikâne-Divanî”, *TDVİA*, Cilt 27, İstanbul, 2003, s. 518-519.

Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğü*, MEB Devlet Yayınları, İstanbul, 1983

Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gözlem Yayınları, İstanbul 1980.

Ömer Lütfi Barkan, “İstanbul Saraylarına Ait Muhasebe Defterleri, *TTK Belgeler*, Cilt: IX, 1979, Sayı 13, s. 1-380.

Özcan, M. *Kapari (Capparispp.) Çiçek Tomurcuklarının Bileşimi ve Salamura Ürüne İşlenmesi*, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), Selçuk Üniv. Fen Bil. Enst. Gıda Müh. Anabilim Dalı, Konya, 1996.

Özlem Tonçer, *Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Kebere (CapparisovataDesf.var.palaestinazoh.)'ın Çoğaltma Olanaklarının Araştırılması*, Dicle Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Tarla Bitkileri Anabilim Dalı, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), 1999.

Sevgi Aktüre, "Tarih İçinde Anadolu Kenti Mekânsal Yapı Çözümlemelerine İlişkin Bazı Gözlem ve Öneriler", *Kent Tarihçiliği Kent Tarihleri Atölyesi*, 5-6 Mart 1994, TKİ/ Tarih Vakfı, İstanbul, 1994, s. 46-51.

Tayyip Gökbilgin, "Köprülüler", *MEBİA*, 6. Cilt, s. 892- 908.

Tayyip Gökbilgin, "15 ve 16. Asırlarda Eyâlet-i Rûm", *Vakıflar Dergisi*, Sayı VI, İstanbul, 1965, s. 51- 61

TDK, *Derleme Sözlüğü*, C. 6

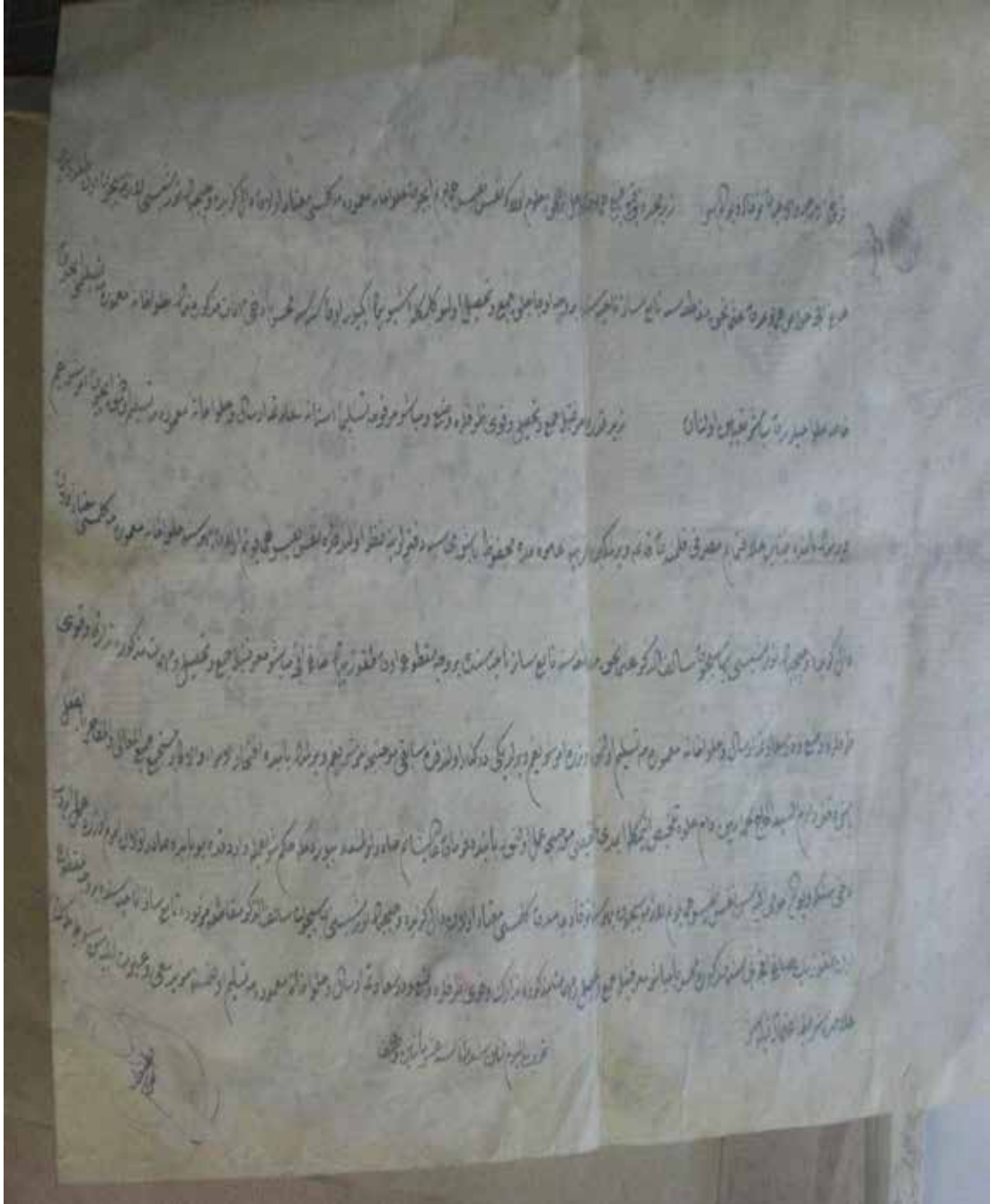
Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş- I*, Ankara, 1988.

Üçler Bulduk, "Çorum Sancağı'nın Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri – I", *OTAM*, Sayı 3, Ankara, 1992, s. 129-179.

Yurt Ansiklopedisi, "Çorum", 3. Cilt, Anadolu Yay., İstanbul 1981.

Zafer Ölmez, *CapparisOvataDesf. (Kapari)nin Fidanlık Tekniği ve Artvin Yöresinde Plantasyon Denemeleri*, KTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi (Yayımlanmamış), 2001.

EK(BOA.C.SM./8/377)

“kîdvetü’l-emâcîdve’l-a’yânTokad voyvodası zîdemecdühutevkî’-i refî’-i hümâyûnvâsilolıcakma’lûm ola ki nefsi nefîs-i hümâyûnumiçûnhelvâhâne-i ma’mureme gelmesi mu’tâd olan dâl-ı güzîde ve çiçek turşusu lâzimesi içün on dokuz biñ

sâğakce havâs-ı hümayûnumdan Osmancık mukâta'sına tâbi' Saz nâhiyesindenber-vech-i ocaklık cem' û tahsîl oluna gelmekle işbu biñikiyüz on senesine mahsûben dahi mühimmât-ı mezkûrenihelvâhâne-i ma'mûremeteslîmiiçûn

hâssahelvâcılarındanmübâşirta'yîn olunan zîdekadrühuma'rifetiyle cem' û tahsîl ve kavîzarflara vaz' ve mübâşir-i merkûmateslîmenasitâne-i sa'âdetimeirsâl ve helvâhâne-i ma'muremeteslîm olunmak içûnemr-i şerîfim

virilmek bâbında cenâb-ı hilâfet-mâyem masrafı kaleminden kâ'imevirilmeğinhazîne-i 'âmiremdemahfûz baş muhâsebe defterlerine nazar olundukdanefs-i nefis-i hümayûnum olan beher sene helvâhâne-i ma'mureme gelmesimu'tâd olan

dâl-ı güzîde ve çiçek turşusu bahâsüiçûnsâlîfü'z-zikr Osmancık mukâta'sına tâbi' Saz nâhiyesindeber-vech-i maktû' on dokuz biñsâğakcemübâşirma'rifetiyle cem' û tahsîl ve mühimmât-ı mezkûretedârik ve kavî

zarflara vaz' ve der-sa'âdetimeirsâl ve helvâhâne-i ma'mûremeteslîm olunmak üzere emr-i şerîfimvirildiği der-kenârolundukdasâbıkimûcibinceemr-i şerîfimvirilmek bâbında iftihârü'l-ümerâve'l-ekâbir müstecmi'ü'l-cemî'ü'l-me'âlîve'l-mefâhîrbi'l-fi'il

başdefterdârım es-seyid el-hâcMehmed Emîndâmeuluvuhutelhîs itmekle imdi telhîsimûcibince amel olunmak bâbında fermân-ı alî-şânım sâdır olmuşdur buyurdum ki hükmi şerîfimlevarlıkda bu bâbda sâdır olan emrim üzere amel idüb

dahîsenki voyvoda-i mûmâ-ileyhsinnefs-i nefis-i hümayûnum lâzimesi için beher sene Tokad canibinden gelmesi mu'tâd olan dâl-ı güzîde ve çiçek turşusu bahâsüiçûnsâlîfü'z-zikr mukâta'a-i mezbûra tâbi' Saz nâhiyesindeber-vech-i maktû'

ondokuzbiñsâğakceyi sene-i mezkûra mahsûbenmübâşirma'rifetiyle cem' û tahsîl ve mühimmât-ı mezkûretedârik ve kavîzarflara vaz' ve der-sa'âdetimeirsâl ve helvâhâne-i ma'muremeteslîm olunmasına müdebbir-i sa'y ü gayret eylesin şöyle bilesin

'alâmet-şerîfei'timâdkılasız.

Tahrir el-yevmü's-sâminŞa'bân li-sene 'aşer ve mi'eteyn ve elf'

(8Şaban 1210/17 şubat 1796"

HİTİTLERDEN GÜNÜMÜZE DEFNE

Ebru GÖKMEŞE¹,
Özlem Sir GAVAZ²

¹Doç.Dr., Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ebrugokmese@hitit.edu.tr

²Yrd.Doç.Dr. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, ozlemsirgavaz@hitit.edu.tr

ÖZET

İlk çağlardan bugüne kadar geçen zaman içerisinde, insanoğlu etrafındaki bitkilerden ve ağaçlardan farklı amaçlarla yararlanmıştır. Başlangıçta doğadan topladıkları yabani bitkileri kullanmış, daha sonra ise en çok kullandıklarının tarımını ya da ticaretini yapmışlardır. Özellikle hastalıkların tedavisinde kullanılan bitkileri inceleyen araştırmalar önemli hale gelmiştir.

Bu araştırma, Hititlerden günümüze kadar defne bitkisinden farklı amaçlarla yararlanıldığını göstermek amacıyla yapılmıştır. Literatürde yer alan ve halen günümüzde çeşitli amaçlarla kullanılan bitkinin analizleri ile ilgili bilgiler verilmiştir. Hitit'ler döneminde *alanza-* adıyla bilinen defne bitkisi ilaç olarak kullanılmıştır. Akdeniz defnesi olarak bilinen *Laurus nobilis L*'nin yaprağının ve yağının dış ticareti yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Defne, *alanza*, Hitit, şifalı bitkiler, Hititlerde tedavi

DAPHNE FROM HITTITES TO PRESENT

ABSTRACT

During the period from first ages to the present, human beings utilised the plants and trees around them for various reasons. At the beginning they utilised wild plants which they collected from nature, later on traded or described the most used plants. Especially the researches became important for the plants used in the treatments for illnesses.

This research was made to show daphne plant's uses for various reasons from Hittites to present. The information about the plant's analysis in the literature and today's usage areas are given here. Daphne plant which was known as *alanza-* during Hittite period was used for medicinal purposes. The leaf and oil of *Laurus nobilis L.* which is known as Mediterranean daphne has been marketed internationally.

Key words: Daphne, *alanza*, Hittite, medicinal plants, treatment in Hittites

1. GİRİŞ

İngilizce ismi Bay laurel veya Sweet laurel, Çince'de Ye gui, Arapça'da Habbül Gar, , Almanca'da Lorbeer, Fransızca'da Laurier, İtalyanca'da Alloro olarak bilinen defnenin (Ege O.A.E., 2014), ülkemiz literatüründeki ismi Akdeniz defnesidir. Lauraceae familyasından

olan defne (*Laurus nobilis* L.) 3-10 m boyunda sarı çiçekli, iki eşeyli, her daim yeşil olan bir ağaçtır. Uygun şartlarda 15-20 metreye kadar boyunun uzayabildiği ifade edilmektedir. Dar eliptik bir yapıda olan yaprakları 5–10 cm uzunlukta, 2–3 cm genişlikte olabilir. Yaprakların üst yüzü parlak koyu yeşildir. Taze yapraklar ince, açık yeşil damarlı, yeşil renkli olup, aromatik kokusu azdır. Taze sürgünler yeşil, sonraları kırmızı siyah ve tüysüzdür. Bir tespih tanesi büyüklüğünde ve yumurta biçiminde olan üzüme benzeyen meyveleri önceleri yeşil, olgunlaşınca koyu siyah renk alır. Meyveleri yapraklarından daha çok yağ ihtiva eder.

Defne ağacının meyveleri Eylül sonu olgunlaşır ve parlak siyah bir renge dönüşür. Meyveleri %17–25 oranlarında yağ ihtiva eder. Erkek ve dişi çiçekler defnede farklı ağaçlarda bulunur (Baktır, 1991).

Defne'nin doğal yayılış alanlarına bakılacak olursa, ana yayılış alanı Akdeniz Havzası ve Küçük Asya olan türü Türkiye'de kıyı şeritlerinde bulunur. Hatay'dan başlayarak Kuzeydoğu Karadeniz'e kadar yayılış gösterirler. (Atalay, 2002). En yaygın olduğu iller Balıkesir, Bursa, İstanbul, Zonguldak, Kastamonu, Sinop, Trabzon, Rize, İzmir, Muğla, Antalya, Mersin, Hatay, ve Maraş olup, yayılış alanları 0–1200 m rakımları arasında değişmektedir. Türkiye başta olmak üzere Cezayir, Belçika, İtalya, Fransa, Yunanistan, Meksika, Fas, Portekiz, İspanya, Arnavutluk, Romanya gibi ülkelerde ve Ege Denizindeki Yunan adalarında yayılış göstermektedir.

Defne ağacı kışları ılıman, yazları sıcak olan yerleri sever ve toprak isteği fazla olmamakla beraber rutubeti yeterli dere yataklarını tercih etmektedir (Christodoulakis ve Fasseas, 1990). Defnenin toprak isteği konusunda, kireçli, humuslu, serin toprakları sevdiği bilgisi mevcuttur. Doğal olarak yetiştiği alanların ortalama sıcaklığı nadiren sıfırın altına düşer ve yıllık yağış miktarı 600–2000 mm arasında değişmektedir. Dikey yayılışı deniz seviyesinden başlamakta, güneyde 1000, hatta münferit halde 1100 m. ye kadar çıkabilmektedir. Defnenin yaralanma ve kendini yenileme kabiliyeti olduğu kadar, hava kirliliğine karşı da çok dayanıklı olduğu ortaya konmuştur (Christodoulakis ve Fasseas, 1990). Defne yaprağında bulunan bazı bileşiklerin kendi kütlelerinin 21 katı oranında havadan su emme yeteneğinde oldukları ve böylece defnenin havanın nemini alabildiği belirlenmiştir (İbaoğlu, A. K., 1998).

2.DEFNE VE EKONOMİ

Defnenin yaprakları Temmuz - Eylül ayları arasında çoğunlukla, dalların gövdeyle birlikte kesilmesi biçiminde toplanmaktadır. Defnede özellikle yaprak üretimi önemlidir. Doğadan toplama yöntemiyle elde edilen defnenin kurutulmuş yaprakları, dallarından ve yabancı maddelerden arındırıldıktan sonra yaklaşık 60 ülkeye ihraç edilmektedir. Türkiye'nin doğal bitki ihracatı içindeki payı ise % 10'dur. Defne yaprağında toplam dünya pazar payının % 90'ı Türkiye'ye aittir. Yıllık üretimi yılda 8 bin tondur ve yılda 8 milyon dolar gelir sağlanmaktadır (Anonim,1985). Üretime 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 37. maddesine göre izin verilmekte ve sadece tarife bedeli tahsil edilerek 40. maddede ifade edilen köylere

yaptırılmaktadır. Defnede üretim, Orman Genel Müdürlüğü İşletme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı'nca 1995 yılında yayınlanan 283 No'lu "Orman Tali Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları" tebliği esaslarına göre yapılmaktadır.

2.1 Defne'nin Faydaları

Defne yaprağının uçucu yağı geleneksel olarak bazı hastalıklarda kullanılmakta, romatizma ağrılarını dindirici ve midevi etkileri olduğu bildirilmektedir. Terletici ve antiseptik etkilere sahiptir (Baytop, 1984). Kozmetik ve parfümeri sanayinde ise içerdiği eterik yağlar ve yüksek laurik asit nedeniyle de sabun yapımında ve odunsu parfüm bitkileri grubunda değerlendirilebileceğine dikkat çekilmektedir. Defne aynı zamanda dekoratif bir park bitkisi olup peyzaj düzenlemelerinde alle ağacı olarak kullanılabilir. Makasa geldiğinde kırılmak suretiyle istenilen şekil kolayca verilebildiğinden çit bitkisi şeklinde de faydalanılabilmektedir.

Yapraklar kuru meyvelerin ambalajlanmasında, balık ve konservede, kuru halde et yemeklerinde ve toz halde baharat olarak kullanılmaktadır. Defnenin parfümeri, sabun, gıda, ilaç ve cila ile kimya sanayinde geniş kullanım alanları vardır. Toplam defne üretiminin % 20'si sabun sanayinde kullanılmaktadır (Konukçu, 2001).

Defne ağacının yapraklarından ve tohumundan faydalanılmaktadır. Yapraktan ve tohumundan elde edilen yağ sabun yapımında önemli bir yer tutar. Ayrıca yaprakları yemeklere lezzet vermek amacıyla da kullanılmaktadır. Defne yağı saç dökülmelerine iyi gelir, saç tellerini güçlendirir, kepeklenmeyi azaltır. İhraç ettiğimiz bu ürün kozmetikte ve ilaç alanlarında kullanılmaktadır. Kremleri kas gevşetici olarak kullanılmaktadır. Defne sabunu ise antiseptik özelliğinden dolayı mantar ve parazitlere karşı kullanılır, ergenlik sivilcelerine iyi gelir. Defne sabununda klorofil bulunur bu nedenle rengi kahverengi-yeşile dönüktür ve kurudukça rengi açılır.

3.LİTERATÜR TARAMASI

Chron hastalığı, sindirim sisteminin ağız boşluğu ile kalın bağırsak arasındaki bölümlerinde görülen iltihabi bağırsak hastalığıdır. Debnath ve arkadaşları (2013) yaptıkları çalışmada defne tohumu ve yaprağının sindirim sistemindeki tüm bakteri ve virüsleri yok ederek bunların oluşturdukları iltihapları giderdiğini araştırmışlardır. Hastalığın tedavisinde defne tohumu ve yaprağı kullanılabileceğini belirtmişlerdir.

Defne yaprağında bulunan "Lauroside B" bileşiğinin en kötü deri kanseri türü olan Melonoma'ya iyi geldiği, o bölgeye sürüldüğünde kanserli hücreleri yok ettiği Panza ve arkadaşlarının (2011) makalesinde açıklanmıştır.

Ravindan ve arkadaşları (2013), farelere karaciğerlerini toksik hale getirmek için parasetamol vermişler, sonra bu toksik etkilerden arındırmak için defne yapraklarının özütünü

kullanmışlardır. Sonuçta toksinlerde önemli bir azalma saptamışlardır. Üre, ürik asit, kreatin ve karaciğer enzimlerinde düşüş kaydetmişlerdir.

İstemsiz kas hareketleri ilerlediğinde parkinson adı verilen ve günümüzde kesin tedavisi olmayan bir rahatsızlık meydana gelir. Sayyah ve arkadaşlarının makalesi ise (2002) istemsiz kas hareketleri üzerine defne yaprağı uçucu yağının etkisinin incelenmesi ile ilgilidir. Farelere en yüksek elektroşok uygulamalarına karşı farklı miktarlarda uçucu yağ dozajı uygulanmış ve istemsiz kas hareketlerinin azaldığı gözlenmiştir.

Khan ve arkadaşları (2009) Tip 2 diyabet hastalarında glukoz ve lipit profillerinin defne yaprağı kullanımı ile düzenlendiği belirtmişlerdir. Tip 2 diyabet hastası 40 kişi, onar kişilik gruplara ayrılarak, farklı dozlarda öğütülmüş defne yaprağı verilmiştir. Günde 1-3 gram arası verildiğinde, glukoz, LDL ve HDL kolesterol ile trigliserit seviyelerinin düştüğü tespit edilmiştir.

Özcan ve arkadaşları (2010) defne tohumu ve yağının antimikrobiyal ve antioksidan özelliklerini (2010), defne tohumunun yağı ekstrakte edilerek çalışmışlardır.

Avcı ve arkadaşları (2014) defne yapraklarının kurutulup öğütülmesiyle elde edilen numunelerde antioksidan ve antimikrobiyal aktiviteler araştırmışlardır. Su ile yapılan ekstraksiyonlarda gözlenen antioksidan aktivitesi etanol ile yapılanlara göre daha yüksek çıkmıştır.

Karaoğul ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada (2011), Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde yetişen *Laurus nobilissadlı* Akdeniz defne yapraklarının destilasyonu sonucu elde edilen uçucu yağının kimyasal bileşimi belirlenmiştir. Uçucu yağın elde edildiği defne bitkileri Dört Yol, Silifke, Kastamonu ve Sinop illerinden temin edilmiştir. Bölgelere göre defne uçucu yağındaki kimyasal bileşimin farklılık gösterdiği anlaşılmıştır. 33 farklı bileşim GC-MS ile analiz edilmiştir. Ana bileşenler olarak Sabinene, 1,8-Cineole, α -Terpinenylacetate olduğu görülmüştür.

4. DEFNE VE ER-RÂZİ

Ebû Bekr Muhammed bin Zekeriyya er-Râzî (865-925), Horasan'ın Rey şehrinde doğmuştur. Edebiyat, kimya ve felsefe ile uğraşan er-Râzî ayrıca tıp eğitimi de almıştır. 56'sı tıp 21'i kimya olmak üzere yaklaşık 232 eser bırakmıştır. İlk defa kimyayı tıp ile birleştiren er-Râzî kimyada çığır açan kişi olarak tanınmıştır.

Razi'nin önemi büyüktür. Asırlar boyunca Avrupa'ya ders veren Arap kimyager ve doktordur. Tahran'a yakın Rey'de doğup Bağdat'ta vefat etmiştir. Asıl adı Ebubekir Muhammed bin Zekeriyya'dır. Doğum yerinden dolayı Razi adını almıştır. İskit Türklerindedir. H_2SO_4 , etil alkol, antiseptik vb. kimyasal maddeleri keşfetmiştir. Devrinin en büyük bilginidir. Doğum günü olan 27 Ağustos İran'da her sene Tıp Bayramı olarak kutlanır. 230 kitabı vardır. Bu kitaplardan 12 adedi kimya eseridir. Kitab-ül Esrar (Sırların Kitabı)

adındaki en meşhur kimya kitabı, 14. asra kadar kimya ilminin baş eseri olarak Batı'da okutulmuştur. Kimyayı tıbbın hizmetine sunmuştur.

Bütün eşyayı fiziksel ya da kimyasal yolla altına çevirme iddiasında olan simyacıların saçma düşünceleriyle mücadele etmiştir. Tıp sahasında büyük hizmetleri olmuştur. Böbrek mesanedeki taşları ilaçla parçalayarak veya cerrahi müdahale ile çıkarmıştır. Dolayısıyla operatörlüğün ilerlemesine katkısı büyüktür. Hayvan bağırsağından ameliyat ipliği yapılarak cerrahide kullanılması, onunla tıp tarihine girmiştir. Bitkiden ilaç yapmayı ilk geliştiren kişidir. Bir ilaç terkibi yaparken onu önce hayvanlar üzerinde denerdi. George Sarton, An Introduction to the History of Sciences (Fen Bilimleri Tarihine Giriş) adlı kitabında 750 ile 1100 yılları arasında geçen 350 senelik ilim tarihinin her birini 50 yıllık 7 döneme ayırmış ve her bir döneme o dönemdeki en önemli ilim adamının ismini vermiştir. 850 ile 900 yılları arasında da Razi'nin adıyla anmıştır. Petrolün ilk defa damıtılması ve günümüzdeki adı olan nafta ismi kullanılmaya başlanması Razi'nin buluşudur.

Batıda Rhases, Latinlerde ise Alubator diye bilinen Ebubekir Muhammed İbn-i Zekeriya Er-Razi büyük hekim ve kimyacı olup ilk kez çiçek ve kızamık hastalıklarının tedavisini sağlayıp kimyayı tıba uygulamıştır. El-Razi tıp dışında din bilimi, felsefe, matematik, astronomi ve "doğa bilimleri" konularında da yazmıştır. "Doğa bilimleri" o zamanlar madde, uzay, zaman, hareket, beslenme, büyüme, çürüme, meteoroloji, optik ve simyayı kapsıyordu.

Er-Razi sodyum karbonat ile potasyum karbonat arasındaki farkı ortaya koymuş, klorür asiti ile nitrat asitinin elde edilmesi için reçeteler vermiş, "damıtılmış şap suyu" adını verdiği sülfat asitini bulmuş, karıncaları damıtarak formik asiti ilk kez elde etmiştir. Bunların yanı sıra kostik sodayı (NaOH) ve gliserini de bulmuştur.

Er-Razi yapay yollardan elde ettiği ilaçları da insanlara vermeden önce, hayvanlar üzerinde dikkatle denerdi. İşte böylece civa bileşiklerinden bazılarının ilaç olarak kullanılması mümkün oldu. Afyon ve esrardan, gene hayvanlar üzerindeki denemelerinde anestezi için yararlanırdı. Bulmuş olduğu ilaçlardan birinin Fransa'daki adı "Blanc-Rhasis"dir (Razi Beyazı). Er-Razi kimyasal ilaçlara başvurmadan önce, doğrudan doğruya bitkileri doğal halleriyle kullanırdı. Genç hekimlere, beslenmeyi düzenlemek yoluyla tedavi yapılabilecek durumlarda ilaç vermektan kaçınılmasını ve basit ilaçların yettiği yerlerde karışım ilaçların verilmemesini öğütlemiştir.

Râzî'nin vaka temelli yazılmış *Kitâbü't-Tecârib* adlı Arapça eserinde çocuk hastalıkları ile ilgili vakalar bulunmaktadır. Râzî'nin *Kitâbü't-Tecârib (Deneyimler Kitabı)* adlı kitabı, hasta tedavisindeki klinik uygulamalarını göstermesi bakımından oldukça önemli bir eserdir. Arapça yazılmış olan bu kitabın bir nüshası İstanbul Topkapı Sarayı Kütüphanesinde bulunmaktadır. Bursalı Ali Münşî tarafından XVIII. Yüzyılda Türkçeye çevrilen bu eserin, üç çeviri nüshasından birisi İstanbul Süleymaniye Kütüphanesinde, diğeri İstanbul Bayezit Kütüphanesinde ve üçüncüsü ise **Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesinde** bulunmaktadır (19Hk19111/2009). Acıduman ve arkadaşlarının

makalesinde (2012) bu vaka temelli eserde er-Râzî, üç yaşında sar'a hastası olan bir çocuğu tedavi ederken defne kullandığından bahsetmektedir.

5.DEFNE'NİN TARİHÇESİ

Türkçedeki “Defne” isminin kaynağı antik Daphne ifadesidir. Anadolu'nun özgün biyolojik sürekliliğinin, özgün kültürel sürekliliğinin de kaynağı olduğunun önemli bir kanıtı sayılabilir. (Torlak, 2011). Defne ağacı, *Laurus nobilis*'in anavatanı Anadolu ve Balkanlar'dır. Bütün yıl koku yayan ender ağaçlardan biridir. Kökeni Anadolu olan ve etkili bir kokusu olan defnenin, Anadolu kökenli kültürleri etkilemesi de kaçınılmazdır. Hititler , “*alanza*” adını verdikleri defne ağacından ilaç elde etmişlerdir. Defne, Antik dönemde, kendisi de Anadolulu olan Apollon'un gözdesi olan bir ağaçtır. Güneşli yerleri seven bir ağaç olması, onun Güneş Tanrısı Apollon ile ilişkilendirilmesine neden olmuş, her daim yeşil kalması da onu ölümsüzlüğün sembolü yapmıştır. Hititlerin *Arinna*'nın Güneş tanrıçası için yapılan törenlerde kullanılan güneş kursları (KUB 30.32 obv. I 6-8; KUB 25.14 obv. I 10-17) belki de defne yaprağı dallarıyla süsleniyordu. Mitolojide Apollon, peri kızı (nympha) Daphne'yi elde etmek istediğinde, Daphne, ondan kurtulmaya çalışmış, kurtulamayacağını anlayınca da babası Peneus'tan yardım istemiş, Peneus'ta onu defne ağacına dönüştürmüştür (Erhat, 2003: 81). Bunun üzerine Tanrı Apollon, değerli kahramanların, muhariplerin ve sanatçıların başlarına defne yaprakları takılmasını istemiştir. Antik Yunan ve Roma'da önemli kişilerin başlarını defne yapraklarıyla süsledikleri bilinmektedir.

Antik çağlarda Apollon tapınaklarının çevresi defne ağaçlarıyla yeşillendirilmiş olmalıdır. Zira Apollon tapınaklarında görevli biliciler, geleceği görebilmek ve kendilerine başvuranların isteklerini gerçekleştirebilmek için Tanrı Apollon'a adanmış olan defne yapraklarını çiğniyor ve istiareye yatıp onun kehanet gücüne sahip oluyorlardı. Kahinden gerekli cevabı alanlar, başlarına bir defne çelengi takarak evlerine gönderiliyorlardı. Bu ritüel Didim (=Didyma) Apollon Tapınağında da uygulanmaktaydı (Erhat, 2003: 44 vd). Defne ağacının yapraklarında güçlü bir zehir vardır. Antik çağlarda rahipler bunu çiğneyince kendilerinden geçerler ve delirecekmiş gibi olurlardı. Defne, antik çağlarda Tanrı'ya ulaşma ve öteki aleme geçiş aracıydı. Mitolojide Apollon ile özdeşleşen defne ağacı, Osmanlı döneminde de efe kültürünün totem niteliğindeki kutsal ağacı olarak önemini devam ettirmiştir. Efe ve zeybek kültüründe bu ağaca “teknel” denilmekteydi.

Defne ağacı Anadolu'da halk ilaçları yapımında da kullanılmaktadır. Roma Dönemi hekimlerinden Dioscorides, defne yapraklarının mide, ağız yaraları, iltihap ve akrep sokmalarında kullanıldığını belirtmiştir. Yapraklarının özsuyu antiseptik olup, karın ağrısı, romatizma, adale uyuşması hastalıklarında ağrı kesici olarak kullanılır. Ayrıca soğuk algınlığı, siyatik, şeker, kulunç ağrısı, uyuz, çıban, basur, öksürük ve ülser hastalığında yararlanır. Batı Anadolu'da meyveleri iştah açıcı olarak kullanılmaktadır. Günümüzde defne ağacının özellikle kas ve eklem hastalıklarında kullanılması, antik dönem ve sonrasında bu ağacın kas gücüyle görev yapan savaşçı insanlara özgünlenmesini de açıklamaktadır. Her derde deva olarak algılandığından ya da koruyucu bir işlev gördüğüne inanıldığı için, Antalya'nın Kale ilçesinde, dallarının kabukları soyularak defneden nazarlık yapılmaktadır. Günümüzde defne

ağacı yaprakları yemeklere tat ve koku vermek için de kullanılır. Defnenin hoş kokulu yaprakları kurutulularak baharat yapılır, sos, çorba ve sirkelerde aroma verici olarak da kullanılır. Defne yaprakları ile meyvelerinden elde edilen yağ çok kalitelidir. Bu nedenle kozmetik ve sabun sanayinde de kullanılmaktadır. Defne ağacının, etkili kokusu dolayısıyla arı peteklerini, elbise, halı ve kilimleri güveden koruma, çamaşırların güzel kokmasını sağlama gibi işlevlerle kullanımı da söz konusudur. Türkiye defne ihracatında dünyada ilk sıradadır.

Defne, muhteşem kokusu ve güzel görünümüyle bütün Anadolu uygarlıklarında yer edinen ender ağaçlardandır. Bu yüzden adı binlerce yıldan beri değişmemiş, ismi farklı kültürleri de birbirine bağlamıştır.

6.HİTİTLER VE DEFNE

Hitit tarihi ile ilgili yapılan araştırmalar, 19.yy'da Anadolu coğrafyasını gezen Charles Texier ve William Hamilton gibi gezginlerin izlenimleriyle öne çıkmış, daha sonra Boğazköy-*Hattuša*'nın keşfi ile açığa çıkarılan tabletlerin ünlü Çek bilgini Bedrich Hronzy tarafından 1915 yılında çözülmesiyle de Hititler hakkındaki bilgilerimiz netlik kazanmaya başlamıştır.

nu NINDA-an e-iz-za-at-te-ni wa-a-tar-ma e-ku-ut-te-ni “Ekmeği yiyeceksiniz, suyu ise içeceksiniz”

Bu cümlemin çözümlemesinden yola çıkarak Hrozný, Hititçe'nin Hint-Avrupa dil ailesinin en eski üyesi olduğunu ortaya koymuştur. Yani Hititçe, günümüz Avrupa dilleri ile akrabadır. Hititler kendilerine “Hatti Ülkesi'nin insanları, çocukları ya da oğulları” (LÚ^{MEŞ} KUR^{URU}Hatti, DUMU^{MEŞ} KUR^{URU}Hatti) diyorlardı. Kuşkusuz ‘Hatti Ülkesi’ diye, yerli Anadolu kavmi olan Hattilerin elinden aldıkları ve kendilerine yurt edindikleri coğrafyayı kastediyorlardı. Hititlerin başkenti *Hattuša*'nın kökeni de Hatti'den gelmektedir (Sir Gavaz, 2014: 80-81). M.Ö. yaklaşık 1650'den itibaren Orta Anadolu'da, Kızılırmak kavsi içinde, *Hattuša* merkezli kurulan Hitit Krallığı, M.Ö. XIV. ve XIII. yy'larda da Yakındoğu'nun büyük bir bölümünü egemenliği altına alarak, dönemin büyük güçleri ile yarışır bir konuma yükselmiştir.

İnsanlığın erken dönemlerinde ilk iyileştirici etkenlerin “Büyücü-Şifacılar” olduğu düşünülmektedir. Ayrıca büyücüler farmakolojik çalışmalar yaparak şifa veren ve zehirleyici etkisi bulunan bitkileri tespit de etmişlerdir. İlk ilaçlar da şüphesiz bunlar tarafından bitkiler veya bitkisel kökenli maddelerden (Çam sakızı, Kitre, Kudret helvası vb. gibi) yapılmıştır. Böylece bitkisel drogların kullanılışı da başlangıçta daima “büyü” ile beraber olmuştur (Baytop, 2001:9, ayrıca bkz. Kılıç-Başol, 2015: 31).

Eski çağlarda insanlar başlarına gelen hastalıkların ve felaketlerin sebeplerini, algılayamadıkları ve korktukları doğa üstü olaylarla da birleştirerek, yarattıkları inanç sistemi içinde yer alan tanrı ve tanrıçalara atfetmişlerdir. Bu nedenle tarıları memnun etmek için türlü dinsel aktiviteler gerçekleştirerek, onların hışmından korunacaklarına

inanmışlardır. Bu dinsel faaliyetlerde; Büyücü ve şifacılar da etkin rol oynamışlardır. Hititçe civi yazısı metinler incelendiğinde, fal ve büyü içerikli metinlerde çok sayıda farklı bitki türünün geçtiği görülmektedir. Tamamen doğanın nimetlerinden yararlanılarak yapılan ritüeller, hem hasta ve hastalıklara şifa verici hem de yol gösterici nitelikler taşıyarak o dönemin insanında etkin rol oynamaktaydı (Hititler Dönemi Tıp ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Burde, 1985; Ünal, 1980:475-495). Hititlerin doğup, büyük bir uygarlık kurduğu Anadolu topraklarında yak. 12.000 (tür, alt tür, varyete) civarında bitki türünün olduğu tahmin edilmekte ce bitkilerin üçte birini endemik türler oluşturmaktadır (Avcı, 2005). Bu bitkilerden 500 kadarının ise tedavi amaçlı kullanıldığı bilinmektedir. Anadolu halk hekimliğinde ilaç yapımında bu bitki türleri halen kullanılmaya devam etmektedir. Bu bitkileri tasnif edecek olursak, Anadolu'da yetişen bitkiler ve komşu ülkelerden gelen bitkiler olarak ikiye ayırabiliriz. İlaç yapımında kullanılan esas Anadolu bitkilerinden odunsu olanlar, kayın, kavak, kestane, söğüt, zeytin, hurma, çam, kızılıçık ve Kızılağaç'tır. bunların aynı anda meyve, yaprak, kök ve kabukları kullanılmaktadır. Otsu bitkiler ise, otlar, kökler, tohumlar, çiçekler, yosunlar ve çeşitli baharatlar olarak tasnif edilmektedir (Kılıç-Başol, 2015:31).

Hititçe tıbbi içerikli vesikalar ve büyü ritüel metinlerinde Hitit eczacılığında çeşitli maddelerden hazırlanan şifa verici iksirler "bitki" manasına gelen Ú Sümerogramı veya bu ifadenin Hititçe karşılığı olan ve çeşitli reçeteleri kapsayan *wašši-*, *wašša-*, *ašieba-* ve *šattiyarhinni-* sözcükleri ile ifade edilmektedir (Ünal, 2016: 557,587, 736). Kural olarak şifa verici bir iksirin hazırlanması için çeşitli maddeler (ot, kan ve tohum türevi) bir araya getirilerek sıvıların içinde çözümleri veya öğütülerek parçalanmaları gerekmektedir. Bu şekilde hazırlanmış iksirlerden Hititçe metinlerde bahsedilmektedir (Kılıç-Başol, 2015: 33).

Hitit tabletlerinde kayıtlı reçetelerde adamotu, alıç, aksırıkotu, arpa, badem, banotu, buğday, defne, dişotu, hardal, haşhaş, kayısı, köknar, mazi, mersin, meyankökü, safran, sarımsak, sedir, selvi soğan, üzüm, zeytin gibi Anadolu'da yetişen bitkiler yanında abanoz gibi dış ülkelere getirilen droglara da rastlanmaktadır (Kılıç-Başol, 2015: 31). Öyle ki Hititçe metinlerde ilginç kayıtlara rastlanmaktadır. Bazen hastalıkta hangi şifalı otu kullanacaklarını kestiremedikleri vakit, fala başvuruyorlardı: "*Bundan başka(?) hangi (şifalı) otu Naya'nın kızı M[em]iyal ve ve ayrıca hangi (şifalı otu) hekimler biliyorlarsa: Şimdi (bu) otlar(in sayısı) çok fazla olduğundan, hangi otun benim için saptanacağını fal aracılığıyla soracağım*" (Ünal, 1983:72). Hititler bitkisel drogları yabancı bitkilerden elde ettikleri gibi, bazılarını da (Safran, haşhaş, soğan, sarımsak vs.) dış ülkelere sattıklarını biliyoruz. Reçetelerde birçok bitkisel drog bir arada kullanılmaktadır. Madensel maddelere çok nadir rastlanmaktadır. İlacın yapılması için kullanılacak drog miktarı genellikle yazılmamıştır. Nadiren "biraz", "fazla", veya "yarım" kaydına rastlanmaktadır. İlacın ne zaman alınacağı "gece" veya "gündüz" şeklinde belirtilmiştir. İlacın hazırlanış şekli etraflı olarak anlatılır. Haricen merhemler veya yağlı çözeltiler kullanılmaktadır (Serdaroglu, 1996).

Hititler, hastalığı Tanrıların insanları cezalandırması olarak kabul ediyorlardı. Bu nedenle tedavide büyü ve ilaç beraberce kullanılıyordu. İlaçların çoğunu bitkisel droglar (Hititçe *wašši*) teşkil etmektedir. Tabletlerde ismi geçen bitkilerin karşılıkları henüz tam

olarak bilinmemekle beraber Hititler devrinde kullanılan başlıca bitkisel drogların isimlerinin karşılığı saptanabilmiştir. Hitit Toplumunda da hastalıklara çare bulabilmek için tıpkı Mezopotamya ve Mısır'da olduğu gibi kehanet ve fal önem kazanmıştı. Nedenini bilemedikleri ve tanrılardan geldiği düşünülen bir sıkıntı için, yine tanrılara danışıp çare aramaktaydılar. Bunun için hayvanların özellikle koyunun karaciğeri incelenir ve yorum yapılırdı (Ünal, 1980:475 vdd.).

Hititçe ^{GIŠ}alanza(n)- “defne ağacı, defne bitkisi” adı verdikleri bitkiden de ilaç elde ediyor olmalıydılar. (Hititçe metinlerde geçen ^{GIŠ}alanza- hakkındaki yorumlar ve bitkinin anlamının defne olduğuna dair bkz. Ertem, 1987: 77 vdd.; Şahinbaş-Erginöz, 1999:167.; ayrıca bkz. “odun çeşidi”, Friedrich, 1952:19). Fakat Hititçe *alanza-* kelimesinin anlamı Hititologlar arasında henüz netlik kazanmamıştır. Ünal bu kelimenin anlamının dikenli bir bitki ve onun ağacı olduğuna işaret etmektedir (Ünal, 2007: 15.; Ünal, 2016: 54). Her ne kadar Defne'nin Hititler dönemindeki ismi tartışma konusu olsa da, doğanın tüm nimetlerinden doyasıya faydalanan Hititler'in defne bitkisini mutlaka kullanmış ve hastalıkları iyileştirici özelliğini keşfetmiş olmaları çok yüksek bir ihtimaldir. Metinlerde ^{GIŠ}alanza- kelimesi, ^{GIŠ}karşani-, ^{GIŠ}tanau- ve ^{GIŠ}hatalkešna- gibi dağ ya da orman bitkileri ile birlikte anılmaktadır, ayrıca yaprakları daima yeşil kalan ^{GIŠ}eia- ağacı ile de benzer özellikler göstermektedir (Ertem, 1987:77-79). Diğer taraftan; metinlerde geçen “^{GIŠ}a-la-an-za-aš-ša wa-ar-hu-iš” ifadesi ilgi çekicidir. *warhui-* “ormanlık, makilik” anlamlarına gelmektedir (Ünal, 2007: 787). Burada ormandaki Defne ağaçlarından bahsedilmektedir. Belki de Hititler döneminde sadece defne ağaçlarından oluşan koruluklar mevcuttur. Defne ağacı, kışları ılık ve yazları sıcak Akdeniz iklim tipinde yetişse de; yapılan arkeolojik kazı ve açığa çıkarılan buluntular, Hititler dönemi coğrafyasının yoğun ormanlarla kaplı bir topografyaya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Hitit krallarının kışı geçirdiği mikroklima iklim özelliği gösteren ve yağış alan, ılıman iklim bölgeleri de mevcuttur. Bu da defnenin o dönemde özellikle Yozgat, Kanak Su vadisi ile Çekerek bölgesinde yetişme olanağının bulunduğu işaret etmektedir. Öte yandan Anadolu'nun her köşesiyle ve de Kuzey Suriye ve Mezopotamya ile ticari ve kültürel ilişkiler içerisinde bulunan Hititler, defneyi Anadolu'nun güney kıyılarından da temin etmiş olabilirler. Tüm bunların yanı sıra Hitit büyü ritüellerinde kapı altından ya da ateşten geçirilen kişilerin kirlilikten arınarak temizleneceğine inanılmaktaydı. Metinlerde ^{GIŠ}alanza'dan yapılan bir kapıdan bahsedilmesi ve de kapının siyah bir yünle bağlandığının ifade edilmesi de ağacın farklı bir işlevle, arınma ritüellerinde kullanıldığına işaret etmektedir. Muhtemelen *alanza*'dan yapılan kapının altından geçen kişi tüm kötülüklerden arınmış olacaktır. Diğer taraftan; KUB 28.102 ay. IV 13 vd'de bitkinin büyük bir ihtimalle yaprağı, bir temizlik ritüeli olan *Tuwaniya* ritüelinde kullanılmaktadır (Ertem, 1987: 78 vd). Defne yaprağı günümüzde de benzer amaçlı olarak kullanılmaya devam etmektedir.

7. SONUÇ

Sonuç olarak; günümüzden üç bin beş yüzyıl önce Hititçe Çivi yazılı metinlerde şifalı bir bitki olarak geçen defne, daha sonraki dönemlerde de şifa verici/ilaç olarak kullanılmaya devam etmiştir. Defne bitkisi ülkemizde çok iyi bilinmemesine rağmen, tüm dünyada birçok

hastalığa iyi gelen özelliğiyle tanınmaktadır. Fakat iklim şartları dolayısıyla da her yerde yetişmediği için temin edilmesi zor ve maliyetli bir bitki konumundadır. Defne aynı zamanda tarih boyunca yapraklarından Krallara taç olmasıyla da asil bir işlev görmekte ve ne kadar değerli bir bitki olduğu anlaşılmaktadır. Bu çalışmada, Defne ağacı ve bitkisinin Hititlerden günümüze tarihsel süreçteki kullanım yerleri ve işlevleri, disiplinler arası bir çalışma yöntemi ile incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Acıduman A., Arda B., Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi 2012; 55: 216-234
- Anonim. (1985). Türk Standartları Enstitüsü, Defne Yaprığı Türk Standartları, TS: 1017, UDK: 664.59, Ankara.
- Anonim. (1995). TC Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, İşletme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı, Orman Tali Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları, Tebliğ No: 283, Ankara
- Atalay. İ., (2002). Türkiye'nin Ekolojik Bölgeleri. Orman Bakanlığı Yayın No: 163. İzmir.
- Avcı E. Et al., ICBMB 2014 International Conference on Biochemistry and Molecular Biology (ICBMB) Vienna, 2014.
- Baktır., İ.(1991). Ağaçlar ve Çalılar, Akdeniz Üniversitesi Yayın No: 39, Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Antalya.
- Baytop, T., (1984). Türkiye'de Bitkiler İle Tedavi.Geçmişte ve Bugün. İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Baytop, T. (2001). Türk Eczacılık Tarihi, İstanbul.
- Burde C. (1985). Hethitische Medizinische Texte, Wiesbaden.
- Christodoulakis, Ns., Fasseas, C., (1990). Air Pollution Effects on the Leaf Structure of *Laurus nobilis*, An Injury Resistant Species. University of Athens. Institute of General Botany. Athens.
- Debnath T., Kim D.H. and Lim B.O. (2013). Natural Products as a Source of Anti-Inflammatory Agents Associated with Inflammatory Bowel Disease, *Molecules*. 18, (2013) 7253-7270.
- Ertem H., 1987. Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası, T.T.K. yay., VII.Dizi/65^a, 2.b.Ankara.
- Erhat A. 2003. Mitoloji Sözlüğü, İstanbul.

Friedrich J. 1952. Hethitisches Wörterbuch. Heidelberg.

İbanoğlu, A. K., (1998). "Defne (*Laurus nobilis* L.) Yaprakından İzole Edilen Yüksek Hidroskopluğa Sahip Pigmentlerin Yaprakta "Hidrosentez" Yapma Olasılığı. XIV. Ulusal Biyoloji Kongresi. 7-10 Eylül 1998. Samsun. Cilt II, 104-115 S.

İsmet Zeki Eyuboğlu, *Anadolu Halk İlaçları*, İstanbul 2007, s. 29-30.

Karaoğlu E., Ertaş M., Altuntaş E. And alma E. (2012). Karadeniz ve Akdeniz Bölgesinde Yetişen Defne (*Laurus nobilis*)'nin Kimyasal İçeriği, KSU J. Engineering Sci., Special Issue, (2012) 74.

Kılıç Y., Başol, S. (2015). Hitit Büyü Metinlerinde Geçen Bazı otsu Bitkiler, Ağaç Türleri ve Ahşap Nesnelere, Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi 6, 28-58.

Khan A., Zaman G. and Anderson R. (2009). Bay Leaves Improve Glucose and Lipid Profile of People with Type 2 Diabetes, . Biochem. Nutr., 44 (2009) 52-56.

Konukçu, M. 2001, Ormanlar ve Ormancılığımız Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, DPT Yayın No: 2630, 238 s., Ankara.

Meral Avcı, "Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Türleri", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü, Coğrafya Dergisi*, S. 13, İstanbul 2005, s. 28.

Ozcan B., Esen M., Sangun M.K., Coleri A. and Caliskan M. (2010) Effective antibacterial and antioxidant properties of methanolic extract of *Laurus nobilis* seed oil, Journal of Environmental Biology 31(5) (2010) 637-641.

Panza E., Tersigin M., İorizzi M., Zollo F., Marino S. and Festa C. (2011). Lauroside B, a megastigmane glycoside from *Laurus nobilis* (bay laurel) leaves, induces apoptosis in human melanoma cell lines by inhibiting NF-κB activation, J of Natural Products, 74 (2011) 228-233.

Ravindran C.A., Murugayah A.L., Kiang P. and Xavier R. (2013). Hepatoprotective Activity of Leaf of Methanol Extract of *Laurus Nobilis* .L Against Paracetamol I nduced Hepatotoxicity in Rats, A.C.of P and Clinical Research 6(4) 153-157.

Sayyah M., Valizadeh J. and Kamalinejad M. (2002). Anticonvulsant activity of the leaf essential oil of *Laurus nobilis* against pentylenetetrazole- and maximal electroshock-induced seizures, Phytomedicine 9 (2002) 212-216.

Serdaroğlu Ü. 1996, Eski Çağda Tıp, Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yayınları, İstanbul 1996.

Sir Gavaz, Ö. 2014. The Hittite Contribution to the Formation of the Current Anatolian Cultural Mosaic with Its Multiple Facets, Humanities and Social Sciences, Prague: 79-86.

Şahinbaş Erginöz, G. (1999). Hititlerde Anatomi ve Tıp, İstanbul.

T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı, Ege Ormancılık Araştırma Enstitüsü Müdürlüğü, (2014), Son Defne El Kitabı, İzmir.

Torlak H., 2011. Aylık Kültür ve Yaşan Dergisi, Yolculuk (2011). Sayı 79, sf.95.

Türkiye'deki Antik Milletler, Hititler (2010). hititler-hakkinda-genel-detayli-bilgiler-t98.html

Ünal A., 1980. Hitit Tıbbının Ana Hatları', Belleten XLIV/175: 475-495.

Ünal A., 1983. Hitit Sarayındaki Entrikalar Hakkında Bir Fal Metni, Ankara.

Ünal A. 2007. Hititçe Çok dilli El Sözlüğü, Hamburg.

Ünal A. 2016. Hititçe-Türkçe Türkçe-Hititçe Büyük Sözlük, Ankara.

Anadolu'da bitkilerin ilaç amaçlı kullanımı için bkz: Yusuf Kılıç, Hande Hanım Duymuş, "M.Ö. II.Bin Yılda Anadolu'da Besin Maddeleri (Hitit Öncesi Toplumlarında ve Hititlerde)", *Prof.Dr. Yavuz Ercan'a Armağan Kitabı*, Ankara 2008, s. 336-353.

ÇORUM'UN İLK KADIN MİLLETVEKİLİ; HASENE ILGAZ

Tuğba GÜLEN¹

¹ Öğretim Görevlisi Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu,
tugbagulen@hitit.edu.tr

ÖZET

VIII. Dönem TBMM Çorum Milletvekilliği yapmış, Hasene Ilgaz 1902 yılında İstanbul'da doğmuştur. İstanbul Kız Öğretmen Okulu mezunudur. İstanbul Emine Hatun Kız Mektebi Öğretmenliği, İstanbul Presto Kadın Mektebi Öğretmenliği, İstanbul Fatih 21, 24, 51 ve 28. İlkokullar Başöğretmenlikleri, Şehremini Halkevi Reisliği, Fukaraperver, Çocuk Esirgeme, Kurtarma Yurdu ve Türk Dil Kurumları Kurucu Üyelikleri, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanlığı yapmıştır.

VII. Dönem TBMM Hatay Milletvekilliği ve VIII. Dönem Çorum Milletvekilliği yapan; Hasene Ilgaz'ın Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Gazeteleri ve Akgün, Çorum, Hür Söz, Safranbolu, Adana ve Hatay Yerel Gazetelerinde Kadın ve Türk Çocuğu, Yeşil Ada, Yeşil Ay ve Çocuk Dergileri'nde yazıları yayımlanmıştır.

Hasene Ilgaz'ın;”*Kıbrıs Notları, Atatürk: Doğumundan Ölümüne Kadar, Unutulmayan Yıllar, Atatürk'e 100. Yıl Armağani, 1915'ten 1921'e Yatılı Bir Kız Okulunun Öyküsü, Okuduklarım, Gördüklerim, Yazdıklarım*”adlı eserleri de bulunmaktadır.

“Çorum'un İlk Kadın Milletvekili Hasene Ilgaz” adlı çalışmamızı hazırlarken TBMM tutanakları ve Çorum Gazeteleri esas alınmıştır. Ülkemizde toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında önemli bir unsur olan yönetimde kadın katılımına hem Cumhuriyet Tarihi açısından hem de Çorum tarihi açısından bir not düşmeyi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Kadın, Milletvekili, Hasene Ilgaz

FIRST FEMALE DEPUTY OF ÇORUM: HASENE ILGAZ

ABSTRACT

Having served as VIII. Term TBMM Çorum Deputy, Hasene Ilgaz was born in 1902 in İstanbul. She was graduated from İstanbul Kız Öğretmen Okulu (Girls' Training College). She worked as teacher in İstanbul Emine Hatun Kız Mektebi (Girls School), İstanbul Presto Kadın Mektebi (Women's School), as principal in İstanbul Fatih 21, 24, 51 and 28th Elementary Schools, as chief of Şehremini Community Center, as Charter Member of Fukaraperver, Child Welfare, Saving Homes and Turkish Language Society, and President of Fatih County Air Association.

Having served as VII. Term TBMM Hatay Deputy and VII. Term Çorum Deputy , Hasene Ilgaz's writings were published in Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul Newspapers and Akgün, Çorum, Hür Söz, Safranbolu, Adana and Hatay Hometown Newspapers and Kadın ve Türk Çocuğu, Yeşil Ada, Yeşil Ay and Çocuk Journals.

Hasene Ilgaz also has books named as; *“Kıbrıs Notları, Atatürk: Doğumundan Ölümüne Kadar, Unutulmayan Yıllar, Atatürk'e 100. Yıl Armağani, 1915'ten 1921'e Yatılı Bir Kız Okulunun Öyküsü, Okuduklarım, Gördüklerim, Yazdıklarım”*.

TBMM minutes and Çorum Newspapers were based on while we are preparing our study named as “Çorum's Firms Female Deputy; Hasene Ilgaz”. It is targeted to make a note of women participation in administration, being a significant element in providing gender mainstreaming in our country in terms of History of the Republic and history of Çorum.

Key Words: Çorum, Woman, Deputy, Hasene Ilgaz

1.GİRİŞ

21.yüzyılda ülkelerin gelişmişlik düzeyini belirlemek için göz önünde bulundurulan en büyük ölçütlerden biri toplumsal cinsiyet eşitliği kavramıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği, kadın ve erkeğin hem kamusal hem de özel alanda eşit haklara ve fırsatlara sahip olması ve her ikisinin de bu alanlarda eşit olarak katılım demektir(Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları, 2013:1).

Avrupa'da toplumlarda nüfusun yarısını oluşturan kadınların, erkelerle eşit haklara sahip olması fikrinin gündeme gelmesi Fransız Devrimi ile birlikte olmuştur.1971'de Olympe de Gouges'in “Kadın ve Kadın Yurttaş Hakları Bildirisi” ve 1792'de İngiltere'de Marry Wollstonecraft tarafından yayımlanan “ Kadın Hakları Bildirisi” bu bağlamda birer manifesto niteliği taşımıştır. Öncelikli olarak yasalar önünde kadının erkeğe denk statüye kavuşması gündeme gelmiştir. Mülkiyet ve miras hakkı, çocuğun velayeti, eğitimi ve çalışma haklarıyla ilgili talep ve buna bağlı dönüşümleri, 19. yüzyılın sonunda ekonomik ve toplumsal eşitliği yönlendirilebilmek amacıyla seçme ve seçilme hakkı mücadelesi izlemiştir (Yaraman, 1999:14-15).

İlk kadın oy hakkı derneği 1865'te Manchester'da kurulmuş ve hareket Londra, Birmingham ve Bristol'a yayılmıştır.1889'da Kadın Oy Hakkı Birliği oluşturulmuştur. Bu birliğin önde gelen isimlerinden biri Emmeline Pankhurst olmuştur. Pankhurst kadınların oy hakkı kazanması için mitingler düzenlemiş, açlık grevleri yapmıştır. Somut sonuçlar alamayan kadın hakları savunucuları giderek şiddete başvurmaya başlamıştır. Kadın hakları ile ilgili esmeye başlayan sert rüzgârlar İngiliz sömürgelerinde de hissedilmiş, 1892'de kadınlara oy hakkı veren ilk ülke Yeni Zelanda olmuş, onu yine bir İngiliz sömürgesi olan Avusturalya izlemiştir. 1906 yılında Finlandiya, 1913'de Norveç oy hakkını kadınlara vermiştir. Avrupa'da kadınların haklarını elde etmelerinin hızlanması büyük yıkıma ve kayıplara neden olan I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında olmuştur. Sırasıyla 1915'de Danimarka, 1917'de Hollanda ve Sovyet Sosyalist Rusya, 1918'de Büyük Britanya (1928'de tam oy hakkı) , Kanada ve Lüksenburg, 1919'da Avusturya, Çekoslovakya, Almanya, Polonya, İsveç, Belçika (1948'de tam oy hakkı) ,1920'de ABD,1929'da Ekvador, 1934'de Türkiye Cumhuriyeti, 1944'de Fransa,1946 İtalya, Japonya, 1947 Çin ve Arjantin, 1948'de

Güney Kore, 1955’de Irak, 1958’de Cezayir, 1963 Libya,1971’de İsviçre (tam oy hakkı 1990) ve 1980’li yıllarda ise bir çok ülkede kadınlar oy haklarını elde etmişlerdir.(Jenaitave Groves,2014:70-75) Bu hakkı kadın vatandaşlarına veren son ülke 12 Aralık 2015 tarihiyle Suudi Arabistan olmuştur(www.ntv.com.tr).

Türk kadını ise hem Orta Asya tarihinde ve hem de Anadolu tarihinde toplumda saygın bir yeri, miras ve mülk edinme hakkına sahip olmuştur. Tarım, hayvancılık ile uğraşmışlar, ticaret yapmış, savaflara katılmışlardır. Siyasi nüfusa sahip Hakan eşlerinin yanında, bizzat devlet yöneten Türk kadınları da Türk tarihinde rastlanmaktadır(Kaplan,1998:Giriş).Osmanlı Devleti’nde Tanzimat Fermanı sonrasında kadınların toplumdaki yeri ve hakları konusunda tartışmalar başlamıştır. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde yayınlanan gazete ve dergiler de; Müslüman kadınların durumunun değişmesi ve batılı kadınların sahip olduğu haklara sahip olması konusu üzerinde özenle durulmuştur. Yine bu dönemde kurulan kadın cemiyetlerinin sayısında artış yaşanmış, yardım amaçlı cemiyetlerin yanında sadece kadın haklarını savunmak içinde cemiyetler kurulmuştur(Kaplan,1998:8).

Öncelikle “ İyi eş, iyi anne, iyi Müslüman “ olabilmek için eğitim olanağı isteyen Osmanlı kadınları buna paralel olarak eğitim ve toplumsal haklar talep etmeye başlamıştır.(Yaraman,1999:44). Bu çalışmalar sonucunda; 1858 Arazi Kanunu ile kız çocuklarının babalarından kalan topraklar üzerinde erkek kardeşleri gibi veraset hakkına sahip olmaları sağlanmıştır(Çakır, 2011:204). Daha sonraki yıllarda kadınlara sınırlı olsa da eğitim hakkı verilmeye başlanmış II. Mahmud döneminde kız çocukları içinde okullar açılmış, Avrupa’dan getirilen ebelerin kızlara verdiği kurslar, diğer meslek grupların da yaygınlaştırıldı.1858 Kız Rüştüeleri, 1878-1879 Kız Sanayi Mektebi, 1870 Dar’ül Muallimât okulları açılmıştır(Çakır, 2011:297-299).Kadınlara ilgili sorunlar hakkında yayını ilk kez Terakki Gazetesi (1868) başlatmıştır. Ardından çıkmaya başlayan kadın dergileri (Terakki Muhadderât, Demet, Kadın...vb.) ile birlikte kadın okurlardan gelen mektupları yayınlamış, batıdaki feminist hareketler hakkında bilgi vermiş Osmanlı kadınlarının da dikkatleri bu harekete çekmek istenmiştir(Çakır, 2011:60-64).Bir çok kadın derneği kurulmuş Osmanlı Müdafaa-i Hukuk Nisvan Cemiyeti ve Teali-i Nisvan Cemiyeti önemli bir yer oluşturmuştur(Çakır, 2011:87-97-101).

Tanzimat’tan Milli Mücadele’ye kadar olan dönemde Osmanlı Devleti ve toplum yapısında önemli değişimler yaşanmış, ülkenin içine düştüğü siyasi ve ekonomik sıkıntı, Balkan ve I. Dünya Savaşları sırasında yaşanan olaylar, Müslüman kadınların sosyal hayatta katılmasını sağlamış ve erkeler arasında da yeni yeni yükselmeye başlayan yurttaşlık bilincine ulaşmanın yansımalarından örnekler sergilemişlerdir(Yaraman,1999:44).

Türkiye’de kadın haklarının bugün ulaştığı noktayı sağlıklı olarak değerlendirebilmek için, Cumhuriyet öncesinden günümüze kadar olan gelişmeleri bilmek gerekir. Siyasal haklar konusunda kadınlar zorlansa da Cumhuriyet ile birlikte kadınlar pek çok hakka sahip olmuşlardır. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, çağdaş ve eşit eğitim hakkını benimsemiş, 17 Şubat 1926 tarihinde TBMM’de kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile Türk kadını birey ve aile hukuku yönünden uygar dünyadaki yerini almıştır. Tek kadınla evliliğe dayalı aile sistemi kuruldu ve başka herhangi bir evlilik kanun dışı sayılmıştır (Gürkan, 1998:13-14). İsteddiği mesleğin eğitimi alma hakkı da sağlanmıştır. Ancak edinilen bu haklar kadını toplumda ikincil roller ve statülerden hemen kurtaramamıştır(Tokuroğlu,2004.97-

111).Kadınlar siyasal hakları çıkarılan kanunlarla 1930'da yerel seçimlerde seçme seçilme hakkını elde etmiş ve bu inkılâp için 10 Ekim 1930 tarihinde kadınlar tarafından bir teşekkür mitingi düzenlenmiştir. Beyoğlu'ndan geçilerek Cumhuriyet Abidesi'ne çelenk konmuş ve kutlanmıştır(Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA],1930: 520).

Türkiye Cumhuriyeti'nde 2599 No'lu Kanun ile 5 Aralık 1934'de Teşkilât-ı Esasiye Kanununun 10 ve 11'inci maddeleri bu kanun ile birlikte; “Yirmi iki yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçmek hakkına haizdir. Otuz yaşını bitiren kadın, erkek her Türk mebus seçilebilir” olarak değiştirilmiştir. ([BCA],1934:9) Bu kanunlarla kadının konumu, “tebaadan yurttışa geçiş, karşıt cinsle eşit statüye ulaşma” olarak kavramsallaştırılmıştır. Meşrutiyet dönemindeki tecrübelerinden faydalanarak mitinglerde, basın ve dernekçilik faaliyetlerinde etkin olan ve Milli Mücadele'ye önemli katkılar sağlayan Türk kadını, Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen inkılâplarla layık olduğu yere ulaşmada önemli kazanımlar elde etmiştir. 1935 milletvekili genel seçimlerinde 18 kadın milletvekili Meclis'e girmiş, kadınlar parlamentoda % 4.5 oranında temsil edilmişlerdir(Gökçimen,2008:5).

2. HASENE ILGAZ'IN HAYATI

Hasene Ilgaz 1902/1904 yılında İstanbul'da babasının adı verilen Fevzi Paşa Sokağında doğmuştur. Babasının adı Mehmet Fevzi Bey, annesinin adı Hatçe (Hatice) Hanım'dır. Babası Safranbolulu, annesi Kemaliyeli'dir. Babası Bab-ı Ali Sadaret Mektubi Kalemî Hulefası'ndan olup 43 sene hizmet vermiştir. Annesi sade bir ev hanımıdır(TBMM Tercime-i Hal Kaydı).

İlkokul tahsilini müteakip, Rüştiye ve Numine okullarında okuduktan sonra, babası Fevzi Bey tarafından İstanbul Öğretmen Okulu'nun sınavlarına götürülmüştür. Yatılı okulu kazanan Hasene Ilgaz, öğrencilik yıllarını işgal altındaki İstanbul'da geçirmiştir. Hasene Ilgaz bu yıllarla ilgili hatıralarını şöyle aktarmıştır:

« İşgal ordusu komutanı okulumuza biz dersteyken ziyarete geldi. Bizleri teneffüste toplatarak ziyaret sebebini açıkladı. dolaşarak durum saptamasını yaptığını, bizlere kendilerini tanıtarak, kabul ettirmek istediklerini belirtti. Bizler tepkili, karşıt, ve soğuk bir tavırla kendilerini kovmaktan beter ettik.»

Okuldaki bu küçük direniş büyüyerek meydanlara taşmış, Ilgaz, Fatih ve Sultanahmet mitinglerine arkadaşlarıyla birlikte katılmıştır. Kalabalığın arasında babasıyla karşılaşmasını hiç unutmamıştır.1920 yılında ailesinin Hasene Ilgaz'ı evlendirme kararı almasından sonra, akrabalarının da onayı ile Bâb-ı Ali mezunu olan Ali Sabri Bey ile evlenmiştir. Ali Sabri Bey aynı zamanda bir ressam olup, Hasene Ilgaz tarafından eserleri Deniz Müzesi'ne bağışlanmıştır(Ergun (Turgut),1998:114ve Çufalı,2012:322).

21 sicil numarası ile ilkokul öğretmenliğine başlayan Hasene Ilgaz, bir taraftan da üniversite de Devrim Tarihleri derslerine devam etmiştir. Anılarında bu derslerde edindiği bilgilerin hatipliğinde çok etkili olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal Atatürk'e suikast girişiminin ardından İstanbul Üniversitesi bahçesinde yaptığı konuşma sonrasında tüm kapılar Ilgaz için açılmış ve Şehremini Halkevi'nde çalışma imkanına kavuşmuştur. Bu sırada

İstanbul'un pek çok okulunda görev yapmış , öğrencileri tarafından çok sevilmiştir. Okulların yardıma muhtaç çocukları için yardım fikrini ilk olarak ortaya atmış, mahallelerde aş ocakları açtırmış, okul öğrencilerine öğle yemeği verilmesini sağlamıştır(Ergun (Turgut),1998:114).Bu okullardan bazıları şunlardır:

- 1)Silivrikapı'daPrusto Kadın İlkokulu
- 2)Topkapı'da 50., 51.ve 34. Okullar
- 3)Alipaşa'da 24. Okul
- 4)Koca Mustafa Paşa İlkokulu
- 5)Çapa ilkokulu'dur (Çufalı,2012:322).

Çevresi ile çok ilgili olan Hasene Ilgaz; çevresinin dertlerini zamanın valileri Muhittin Üstündağ ve Lütfi Kırdar'la anlaşarak, Vilayet İdare Heyetine rapor etmiş ve ihtiyaç sahiplerinin gereksinimlerini gidermiştir. Vali Lütfi Kırdar ile birlikte İstanbul'da ki bütün kız okullarını gezmişler ve gereksinimlerini belirlenmiş ve giderilmiştir. Bu destekle 1941 yılında Cağaloğlu'nda Anadolu'dan eğitim almak için gelen öğrenciler için bir kız yurdu açtırmıştır. Kademe kademe pek çok toplumsal görevleri yerine getirmiştir. Bu dönemde Halkevi Başkanlığı yapmıştır. Türk Dil Kurumu Kurucu üyeliği yapmıştır. (Ergun (Turgut),1998:115) Fukaraperver, Çocuk Esirgeme, İlkokullar Yoksul Çocuklar, CHP İş Bulma Kurtarma Yurdu, Fatih İlçesi Hava Kurumu Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur (Çufalı,2012:322),Türk Kadınlar Birliği (Persentili, 2013:108), Kadınlar Konseyi Çocuk dostları gibi 26 sosyal amaçlı derneğe üye olmuştur(Ergun (Turgut),1998:116).Hasene Ilgaz sosyal ve kültürel içerikli pek çok derneğin kuruluşuna önyak olmuş ve birçoğunda da yöneticilik görevini üstlenmiştir. İstanbul Yardım Sevenler Derneği: İstanbul Yardım Sevenler Derneği'nin kurucusudur. Yapmış olduğu çalışmalardan dolayı derneğin 50. yılı şilti ile altın rozet ve onursal üyeliği ile ödüllendirilmiştir.¹Darülaceze'ye yardım düşüncesiyle bir cemiyet kurmuş, bu cemiyet yoluyla Darülaceze'nin tamirâtı ve onarımı yapılmıştır. Darülaceze'de sosyal kolun kurulmasına yardımcı olmuş ve üç ay arşivinde çalışmıştır. (www.kadineserleri.org) Yine çalışmalarının sonucunda arkadaşlarıyla birlikte Yeşilyurt'ta bir Huzur Evi açmış ve burada Türkiye'nin o dönem için en yaşlı hattatı olan Nebile Esemeli'yi, Erenköy Kız Lisesi'nde 40 yıl öğretmenlik yapan Mütenefize Çonay'ı ve yazar Şükufe Nihal gibi ülkeye emeği geçen pek çok insanı misafir etmiştir(Milliyet Gazetesi Magazin Eki ,23 Mart 1965:9).

Fatih Kocamustafa Paşa Okulu Başöğretmeni iken CHP adına 1943 yılında Hatay'dan milletvekili seçilen Ilgaz, 1945 yılında tek evlâdı Fatma Perihan'ı zatürreden kaybetmiştir. Ardından hayata tutunmak için daha da çok çalışan Hasene Ilgaz, 1946 seçimlerinde de CHP adına Çorum'dan milletvekili seçilmiştir.

1950 yılında aktif siyasi hayatının sona ermesine rağmen, parti çalışmaları devam etmiştir. Ulus, Vakit, Cumhuriyet, Yeni İstanbul gazetelerinde, Akgün, Çorum, Hürsöz, Safranbolu, Adana, Hatay gibi birçok yerel gazetelerde ve Kadın, Türk Çocuğu, Yeşilada, Yeşilay ve Çocuk adlı dergilerde yazılar yazmış; çocuk sayfaları hazırlamıştır(Çufalı,2012:322).

Fransızca bilen Hasene Ilgaz hayatı boyunca birçok konferans vermiş, makaleler kaleme almıştır. 95 yaşında olmasına rağmen verdiği röportajlarda, hayat enerjisi kaynaklara yansımıştır (Ergun (Turgut),1998:115).Hasene Ilgaz'ın eserleri;

1. Kıbrıs Notları, İstanbul: Kadın Gazetesi Yayımı, 1949
2. Atatürk: Doğumundan Ölümüne Kadar, İstanbul: Kadın ve çocuk Yayınları, 1962
3. Unutulmayan Yıllar, İstanbul: Babıâli Aziz Uçtay Matbaası, 1970
4. Atatürk'e 100. Yıl Armağanı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1981
5. 1915'ten 1921'e Yatılı Bir Kız Okulunun Öyküsü, İstanbul, 1991(Çufalı,2012:322).

Hasene Ilgaz,3 Mayıs 2000 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir(Çufalı,2012:322).

3.ÇORUM'UN İLK KADIN MİLLETVEKİLİ; HASENE ILGAZ

5 Aralık 1934 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nde genel seçimlerde kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesinin akabinde aynı gün içinde Türk Kadınlar Birliği'nden iki kişilik heyet Hasene Ilgaz'ı ziyaret etmişler ve Ilgaz'dan Çağaloğlu'ndaki merkezde bir konuşma yapmasını istemişlerdir.35 dakika süren konuşma, kalabalık nedeniyle masa üstünde gerçekleşmiştir. Ertesi gün, bu konuşma ardından Mustafa Kemal Atatürk telgraf göndermiş, Hasene Ilgaz bu telgrafın aslını Türk Kadınlar Birliği'ne vermiştir(Ergun (Turgut),1998:117-118).

Hasene Ilgaz kadınlara seçme seçilme hakkı tanınmasının ardından 1943 seçimleri için adaylar arasında ismini gördüğünde şaşırmadığını söylemiş ve Hatay'dan milletvekili seçilmiştir.

1943 yılında Meclise giren 16 kadın milletvekilinden birisi olmuştur. Meclise ilk girdiği günlerdeki anılarını şöyle aktarmaktadır. *“Meclise ilk girdiğim günlerde Nakiye Elgün bana Meclis'te konuşanı pek sevmeyenler dikkat et demişti. Tam üç ay hiç konuşmadım hep dinledim diyerek”* dönemin siyaset hayatında kadının yerini özetler sözler söylemiştir.(Kaplan, 1998:280).Ancak daha sonra tutanaklara bakıldığında Hasene Ilgaz'ın mecliste daha etkin bir profil çizdiği ortadadır. Antakya'da halkın mebus kelimesini bilmediğini gören Ilgaz, Anadolu'da kadın bir milletvekili olarak işinin çok zor olacağını anlamıştır. Hatay'da çocuklar ile yakından ilgilenmiş, okullar açtırmış, çevreyi tek tek dolaşarak seçmenleri aydınlatmayı amaçlamıştır(Ergun (Turgut),1998:115).

Çorumlu olmayan Hasene Ilgaz; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez çok partili olarak gerçekleştirilen 21 Temmuz 1946 tarihli seçim ile VIII. Dönem Çorum milletvekili olarak TBMM yerini almıştır.1946 yılına 465 milletvekili içinden, 9 kadın milletvekilinden birisi olan Hasene Ilgaz, VIII. Dönem kadın milletvekilleri içerisinde Mecliste en etkili olmuştur.1946'da meclisteki kadın milletvekili oranı 1.9'dur(Arat,1998:257-260).Dönemin diğer kadın milletvekilleri ise Mebrure Aksoley(Ankara), Fakihe Öymen(Ankara), Zehra Budunç (Bursa), Benal Nevzad Arıman (İzmir), Latife Bekir Çeyrekbaşı(İzmir), Tezer Taşkiran(Kars), Makbule Dıblan(Seyhan),Zekiye Molaoğlu (Trabzon)(Çufalı, 2012:55).

1946-1950 yılları arasında mecliste 32 kez söz alan Hasene Ilgaz; memleketin her türlü meselesi ile ilgilenmiş, Köy Enstitülerinden üniversitelere(TBMM Zabıt Ceridesi:4-8), Sağlık Ocaklarından Sağlık Bakanlığı Bütçesine(TBMM Zabıt Ceridesi:11-16) ve Çorum Cezaevlerindeki durumlardan, Adalet Bakanlığı bütçesine, af yasa tasarılarına kadar pek çok konuda söz almıştır(TBMM Zabıt Cerideleri: 16-24). Söz aldığı diğer bir konuda Türkiye’de Çorum’un etkili olduğu güreş sporu olmuş, Avrupa Serbest Güreş müsabakalarındaki güreşçilerimizi başarılarından ötürü tebrik etmiştir(TBMM Zabıt Ceridesi:20).

Hasene Ilgaz Çorum milletvekilliği yaptığı sırada TBMM’de 4 teklif de bulunmuştur. 1947 yılında hizmet süreleri emekli ve yetim aylığı bağlanmasına elverişli olmayan subay, askeri ve mülki memurlarla, bunların yetimlerine bir defaya mahsus olmak üzere verilen paraların vergiye tabi tutulmaması hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi:6),1949 yılında hemşireler ve hastabakıcılar hakkında (TBMM Zabıt Ceridesi:17)teklifler vermiştir.1950 yılında ise 2 teklifi vardır. Bunlar sırasıyla; 13803, 4274 ve 4459 sayılı kanunların köy okulu, öğretmen evi, köy sağlık memurları ve ebeleri evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin değiştirilmesi (TBMM Zabıt Ceridesi:23) ve 5012 ve 5082 sayılı kanunların kaldırılması hakkında 5210 sayılı Kanuna bir madde eklenmesi ve 59.3803, 4274 ve 4459 sayılı kanunların köy okulu, öğretmen evi, köy sağlık memurları ve ebeleri evleri inşa ettirilmesiyle ilgili maddelerinin değiştirilmesi ve 5012 ve 5082 sayılı kanunların kaldırılması hakkında 5210 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair tekliflerdir(TBMM Zabıt Ceridesi:25).

20 Mayıs 1948 tarihinde ise partisinin Meclis Grubu Başkanvekilliğine verdiği cezaevlerinin durumuna dair Adalet ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlıklarını ilgilendiren soru önergesinin bir örneği dönemin CHP Meclis Grup Başkan Vekili olan Sivas Milletvekili Şemseddin Günaltay imzası ile 29 Mayıs 1948’de Başbakanlık Makamına bildirilmiştir. ([BCA],1948:251) Bu soru önergesinde ceza evi koşullarının iyileştirilmesi ve teftişi üzerinde durulmuştur.

12 Ağustos 1946 tarihinde TBMM Milli Eğitim Komisyonu üyeliğine seçilmiştir. 11 Kasım 1946, 5 Kasım 1947, 5 Kasım 1948 ve 7 Kasım 1949 tarihlerinde aynı üyeliğe tekrar seçilmiştir.(Çufalı,2012:322).

Kalemi çok üretken olan ve ömrünün sonuna kadar yazmaya devam eden Hasene Ilgaz Çorum Milletvekilliği sırasında da makaleleri ile birlikte Çorum Gazetesi’nde yer almıştır. Hasene Ilgaz’ın Çorum milletvekili olarak seçildiği haberi “*Milletvekilleri Seçimi İlimiz İçinde Tam Bir Serbestî İçinde Cerayan Etti*” başlığı altında 24 Temmuz 1946’da gazetede yer almıştır. Hasene Ilgaz’ın Çorum Gazetesi’nde ilk makalesi; 5 Ağustos 1946 tarihinde kaleme aldığı «Birinci Millet Meclisi ve Yemin» başlığıyla 14 Ağustos 1946 ‘da Çorum Gazetesi’nde yayımlanmıştır . Hasene Ilgaz’ın yazıları, bu çalışma için incelediğimiz Çorum Gazetesi 1949 yılı Haziran sayılarına kadar gazetede yer almış ve Çorum halkı tarafından takip edilmiştir. Hasene Ilgaz Çorum Gazetesi’nde yayımlanan bu yazılarında küreselleşmeden, nükleer enerjinin sağlık ve huzur için kullanılması gerekliliğinden ve zamanına göre pek çok önemli ileri görüşlü eleştirellerini çok düzgün bir Türkçe ile makalelerine yansıttığı görülmüştür. Bunun yanı sıra; 30 Ekim 1946 tarihli Çorum Gazetesi’nde “*23 Yıldanberi*” adlı makalesinde Cumhuriyet tarihini kısaca özetlemiş, 19 Ocak

1949ve 26 Ocak 1949 tarihinde yayınlanan makalelerin de ise kadınlara tanınan yeni haklardan da bahsetmiştir(Çorum Gazetesi,19 Ocak 1949:1, 26 Ocak 1949:1).

Hasene Ilgaz milletvekili olarak seçildikten sonra ilk kez 22 Eylül 1946'da Çorum'a gelmiş ve 2 gün kalmış ve 24 Eylül 1946'da Çorum'dan ayrılmıştır. Bu süre zarfı içerisinde Lise, Kız Enstitüsü, Erkek Sanat Okulları ve Doğum Çocuk Bakımevi ve Hastanesini ziyaret etmiş, halkı dinlemiş, Halk Evinde bir konuşma yapmıştır(Çorum Gazetesi,25 Eylül 1946:1).Hasene Ilgaz; 18 Aralık 1946 tarihinde de saat 10.30 gerçekleşen CHP Çorum il Kongresi için de Çorum'da bulunmuştur (Çorum Gazetesi,18 Aralık 1946:1).

Hasene Ilgaz'ın bu ziyaretleri Çorum'un hafızasında yer almış, Çorum'un yetiştirdiği önemli bilim adamlarından Prof. Dr. Ahmet Samsunlu "Mehmetçik Vakfı Dergisi Ve Milletvekilimiz Hasene Ilgaz!" isimli makalesinde 2011 yılında şu cümlelere yer vermiştir:

"Çorum'da siyasi hayatı izlemeye başladığımda, yani 1946-1950 yılları arasında Çorum Milletvekilliği yapan Hasene Ilgaz'ı uzaktan görmüştüm. Çorum'da, o zamanlarda kadınların evlerinden pek çıkmadığı bir ortamda Hasene Ilgaz'ın şehrin merkezinde dolaşması ve esnafın dükkanlarına gitmesi ben çok etkilemiş ve düşündürmüştü. Neden annelerimiz toplum yaşamında yer almıyor diye kendi kendime soruyordum(www.corumhaber.net).

Hasene Ilgaz yazılarında Çorum'a da yer vermiştir. Çorum'da pancar yetiştiriciliği (Çorum Gazetesi, 12 Ocak1949:1) ve Delice Çayın'nın taşması hakkında yazdığı yazılar bu makalelere örnek teşkil etmektedir(Çorum Gazetesi, 4 Mayıs 1949:1).

Hasene Ilgaz ; 1946 yılında Çorum'da yaptığı ceza evi incelemelerinden sonra 33 verem hastası tutuklunun Bolu'ya aktarılmasını sağlamıştır.1948 yılında Kıbrıs'a 15 günlük ziyaretinin ardından İsmet İnönü'ye bir rapor sunmuş ve TBMM'de Kıbrıs konusu gündeme getirilmiştir. Kıbrıs'tan 110 öğretmen getirilip konaklamalarını, iaşelerini sağlamıştır, yaptığı hizmetten ötürü Kıbrıs'ta bir sokağa Hasene Ilgaz adı verilmiştir(Ergun (Turgut),1998:116).

1950 yılında, seçim kanununda ilçelerin bölgelere ayrılıp, milletvekillerinin tanınarak seçilmesi fikrini Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde savunmuştur(www.kadineserleri.org).

1991 yılında basılan "Okuduklarım Gördüklerim Yazdıklarım" adlı eserinde de 58'inci ve 80'inci sayfalarında Çorum'dan bahsetmiştir(Ilgaz,1991:58-80).

4.SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nde kadınların genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı kazanmasından sonra Türkiye Cumhuriyeti'nde sadece 462 kadın milletvekili olmuştur. Çorum'da ise, toplam 163 milletvekilinden 4'ü kadındır. Bunlar VIII. Dönem Hasene Ilgaz, 21. Dönem Melek Denli Karaca,25. Dönem Lütfiye İlksen Ceritoğlu Kurt ve 26. Dönem Lütfiye İlksen Ceritoğlu Kurt'dur.B u 3 şahıs içerisinde ilk olan Hasene Ilgaz, lise yıllarından itibaren iyi bir hatip olarak dikkat çekmiş, Türkiye'de kadınların siyaset sahnesine çıktığı andan itibaren faal bir kişilik olmuştur. Hem siyasi hem de toplumsal konulara hakim, milletini çağdaş uygarlık seviyesine taşımak için elinden geleni yapan bir profil çizmiştir. Dil meselesinden fakirliğe, verem savaştan, hükümlü haklarına kadar pek çok konuda

çalışmalarda bulunmuştur. Hasene Ilgaz Çorum Milletvekilliği sırasında entelektüel bilgi ve beceri birikimini TBMM VIII: Dönem çalışmalarına yansıtmıştır. Çeşitli konularda fikirlerini TBMM kürsüsünden ifade etse de; 1948 yılında Kıbrıs gezisinde pek çok bilgi edinmiş bunları rapor şeklinde İsmet İnönü'ye sunmuş, konun meclise taşınmasında önemli rol oynasa da bu konu ile ilgili söz almamıştır. Hâlbuki Kıbrıs konusuna gazetelerdeki makalelerinde yer vermiş, hatta Kıbrıs ile ilgili bir kitap dahi yazmıştır. Çorum için sağlık, eğitim ve cezaevleri için çalışmaları olan Hasene Ilgaz'ın Çorum'a geldiği ve bölge halkını etkilediği şehir hafızasında yerini aldığı kayıtlara geçmiştir. Son olarak Çorum'un 1946 yılında TBMM' nde Hasene Ilgaz tarafından temsil edilmesi, Çorum'dan bir kadın milletvekilinin seçilmesi ve bu kadın milletvekilinin VIII. Dönem kadın milletvekilleri arasında en etkin olması önemlidir.

KAYNAKLAR

ARAT,Z.F.(1998).Kemalizm ve Türk Kadını.75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi , (05.12.1934), 490 01, 2 9 15.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi , (20.05.1948), 30 01 , 42 251 15.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi , (28.04.1930), 30 10, 80 526 4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi , (29.05.1948), 30 01 , 42 251 15.

BELMA, T. (2004). Özgürleşemeyen Kadın: Tek Parti Dönemi Toplumsal Cinsiyet Anlayışı. Ankara: Odak Yayınları.

ÇAKIR, S.(2011).Osmanlı Kadın Hareketi. İstanbul :Metis Yayınları.

Çorum Gazetesi, 12 Ocak1949:1

Çorum Gazetesi,18 Aralık 1946:1

Çorum Gazetesi,19 Ocak 1949:1.

Çorum Gazetesi,25 Eylül 1946:1

Çorum Gazetesi,26 Ocak 1949:1.

Çorum Gazetesi,30 Ekim 1946:1

Çorum Gazetesi, 4 Mayıs 1949:1

ÇUFALI, M.(2012). Türk Parlamento Tarihi VIII. Dönem (1946–1950) III. Cilt: Milletvekilleri Özgeçmişleri. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:146.

ERGUN (TURGUT), P.(1998).Cumhuriyet Aydınlanmasında “Öncü Kadınlarımız”. İstanbul: Tekin Yayınevi.

GÖKÇİMEN,S.(2008).Ülkemizde Kadınların Siyasal Hayata Katılım Mücadelesi. YASAMA Dergisi Sayı: 10 Eylül-Ekim-Kasım-Aralık 2008.

GÜLTEKİN,L. Güneş, G. Ertung, C. ve Şimşek, A. (2013).Toplumsal Cinsiyet ve Yansımaları. Anlara: Atılım Üniversitesi Yayınları.

HOOKS, B.(2012). Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika.İstanbul:bgst Yayınları

ILGAZ, H.(1999).Okuduklarım Gördüklerim Yazdıklarım. İstanbul: Özyürek Yayınevi

JENAİNATİ,C. GROVES,J.(2014). Feminizm Kadın hakları Mücadelesini Anlamak için Çizgibilim(ÇEVİREN: Duygu Akın).İstanbul: NTV Yayınları.

KAPLAN, L. (1998). Cemiyetlerde ve Siyasi Teşkilatlarda Türk Kadını (1908-1960).Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

KURNAZ, Ş.(1992).Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını (1839-1923). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi

Milliyet Gazetesi Magazin Eki, 23 Mart 1965:9

PERSENTİLİ, N. (2013).Türk kadınlar Birliği 1923-2013 Doksan Yıllık Örgütlü Mücadele. Ankara: Karınca Yayınları.

TBMM Tercime-i Hal Kaydı.

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:16 B.:50, s.476

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:17 B.:56, s.28

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:11, B.:61, s. 422:425 465:466470 472:474

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:16, B.:53, s.807

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:20, B.:102, s.330

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:23, B.:28, s.110

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:24, B.:46, s.568

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:25, B.:65, s.367-500:501

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:4, B.:44,s.148

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:6, B.:68, s.14

TBMM Zabıt Ceridesi, Dönem VIII, C.:8, B.:20, s.139

YARAMAN, A. (1999). Türkiye’de Kadınların Siyasal Temsili. İstanbul:Bağlam Yayıncılık.

<http://www.corumhaber.net/mehmetcik-vakfi-dergisi-ve-milletvekilimiz-hasene-ilgazmakale,1006.html>(15.03.2016)

http://www.kadineserleri.org/kadin_rehberi_biyografiler.asp?harf=H&biyografi=45(16.03.2016)

https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2.sorgu_ekrani(06.03.2016)

<http://www.ntv.com.tr/dunya/suudi-arabistanda-kadinlara-secme-ve-secilme-hakki,8WZoTEyUF02n5yavfwxANg>(01.04.2016)

Notlar:

1- Hasene Ilgaz'ın "Okuduklarım Gördüklerim Yazdıklarım" isimli kitabı; Türkiye Yardım Sevenler Derneği Beyoğlu Şubesi Başkanı Saadet Suyolcuoğlu tarafından tedarik edilmiştir.

1950-1960 DÖNEMİNDE DEMOKRAT PARTİ ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ VE SİYASİ FAALİYETLERİ

Serhat SİPAHİ¹

¹ Arş.Gör., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, serhatsipahi@karabuk.edu.tr

ÖZET

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti ilk kez çok partili seçimi yaşamıştır. 1946 yılında gerçekleşen bu seçimde uzun dönem iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi, en önemli muhalefet partisi olan Demokrat Parti karşısında meclis çoğunluğunu elde etmiş olmasına rağmen, bir sonraki genel seçimde bu konumunu sürdürmeyi başaramamıştır. 1950 yılında gerçekleşen genel seçimde Demokrat Parti tek başına iktidara gelmiştir. 1960 yılına kadar devam eden bu süreçte iktidarda kalan Demokrat Parti'nin, üç dönem boyunca kurduğu hükümetlerde hangi kadrolarla yol aldığı önemlidir.

Bu çalışmada, çok partili hayat tecrübesinin yerleşmeye başladığı, demokratik kazanımlarla birlikte iktisadi, sosyal birçok alanda atılımların gerçekleşmeye başladığı 1950-1960 yılları arasında, Çorum Demokrat Parti milletvekillerinin kısa biyografileri ile yerel ve ulusal anlamda siyasi hayata katkıları değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: 1950-1960 Dönemi, Demokrat Parti, Çorum milletvekilleri, Siyasi Faaliyetler

DEMOCRATIC PARTY (DP) MEMBERS OF PARLIAMENTS OF ÇORUM AND THEIR POLITICAL ACTIVITIES BETWEEN 1950-1960

ABSTRACT

After the end of the World War II, Republic of Turkey experienced the first multi-party elections. In this election that was held in 1946, Republican People's Party which had been in power for many years couldn't protect its position in power although it achieved to win the majority of the parliament against Democratic Party which was the most powerful party of the opposition. In the general election of 1950 Democratic Party came to power alone. In this period which lasted until 1960, it is important to note which groups of people held the positions in the governments of the Democratic Party.

In this study, short biographies, local and national contributions of DP Çorum member of parliaments will be discussed in the context of the period between 1950 and 1960 during which the multi-party tradition set in and a lot of democratic, financial and social developments were carried out.

Keywords: 1950-1960 Period, Democratic Party, MPs of Çorum, Political Activities

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte demokrasi yanlısı Batılı ülkelerin hakimiyetinde yeni bir dönem başlamıştır. Bu yeni dönemin, tek parti yönetiminde bulunan Türkiye'ye de yansımaları uzun sürmemiştir. İç ve dış konjonktürün etkisiyle Türkiye Cumhuriyeti 1946 yılında ilk kez çok partili seçimi yaşamıştır. Bu seçimde CHP, mevcut en önemli muhalefet partisi olan Demokrat Parti karşısında meclis çoğunluğunu elde etmiş olmasına rağmen, bir sonraki genel seçimde bu durumunu muhafaza edememiştir.

1946-1950 dönemi, CHP'nin tek parti yönetimine karşı toplumsal muhalefetin yoğunlaştığı ve yükseldiği bir süreç olmuştur ve bu süreçte en etkin rolü de geçmiş seçimin ikinci partisi olan Demokrat Parti üstlenmiştir. (Çavdar, 1996:17)1946 seçimlerindeki adil olmayan ilkeler ve uygulamalar, liste usulü çoğunluksistemine dayalı yeni seçim kanunu (T.C. Resmi Gazete [R.G.], 1950: 7438) ile yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunla girilen 1950 seçimlerinde ilk kez, iktidar, serbest ve adil seçimler yoluyla el değiştirmiştir. Bu seçimle Demokrat Parti, ülkeyi yirmi yılı aşkın bir süredir tek parti olarak yönetmiş olan CHP'nin iktidarına son vermiştir. 1954 ve 1957 seçimleri sonrasında da iktidarda kalan Demokrat Parti, 27 Mayıs 1960 İhtilali sonrası iktidardan düşürülmüştür.

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimin sonuçlarına göre Demokrat Parti oyların %53.3'ünü alarak 408 milletvekilliğinin sahibi olurken CHP ancak 69 milletvekilliği kazanabilmiştir. (Yücel, 2002: 836) Çorum ilinde de Türkiye'nin genelinden farklı bir sonuç yoktur. Demokrat Parti Çorum için öngörülen sekiz milletvekilliğinin tamamını almıştır. Ayrıca Çorum'da katılımın %93.5 seviyesinde olması da Çorumluların seçime ne kadar önem verdiklerinin ayrı bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.(rapory.tuik.gov.tr) Çorum, Demokrat Parti'nin en çok oy aldığı illerden %65.5 ile üçüncü sırada yer almıştır. (Çakmak, 1988: 24) Demokrat Parti, 1954 yılı seçimlerinde Çorum'da oyların %61.3'ünü alarak 9 milletvekili çıkarırken, 1957 seçimlerinde ise oyların %45.5'ini alarak 10 milletvekili çıkarmıştır. (rapory.tuik.gov.tr)

Çalışmamızda, milletvekillerinin Meclis faaliyetleri, TBMM'nin yasama dönemlerine göre, 1950-1954 arası dönem (IX. Dönem), 1954-1957 arası dönem (X. Dönem) ve 1957-1960 arası dönem (XI. Dönem) olarak belirtilmiştir.

2. DEMOKRAT PARTİ ÇORUM MİLLETVEKİLLERİ

2.1. AHMET BAŞIBÜYÜK

5 Mart 1917'de Çorum Hacirecep Mahallesi'nde doğdu. Babası Hacı Mustafa Efendi, annesi Fatma Hanım'dır. 1938'de İhsaniye Hanım'la evlenmiştir ve üç çocuk babasıdır.(TBMM Arşivi, 1632 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı [T. 1632 NSD.])Ankara Hukuk Fakültesi'nden 1938'de mezun oldu. 1 Ağustos 1936'da Çorum KadastroKâtipliği ile devlet hizmetine girdi. Bu görevde iki ay çalıştıktan sonra istifa ederek ayrıldı. 1 Ağustos 1937'de Çorum Nafia Yol Mutemetliği'ne, 30 Temmuz 1938'de Ankara MahkemesiKâtip Namzetliği'ne, 9 Haziran 1939'da Çorum Mahkemesi Kâtipliği'ne atandı. 6

Temmuz1939'da askere gitti. 27 Kasım 1941'de Çorum Hâkim adaylığına, 3 Ocak 1942'deDiyarbakır Hâkim Muavinliği, 25 Ağustos 1942'de Beytüşşebap Sulh Hâkim Muavinliği, 24Ağustos 1943'te Mersin Hâkim Muavinliği, 1 Aralık 1944'te Mecitözü Müddeiumumîliği, 24Kasım 1947'de Ünye Cumhuriyet Savcılığı'na atandı. Bu görevde bulunduğu sırada IX.dönem seçimlerine katıldı.(TBMM Albümü, [T. Alb.] 2010: 554; Öztürk, 1999b: 273)Yapılan seçimde 90074 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi.(TBMM Arşivi, Ahmet Başbüyük'e Ait 1954 Seçim Mazbatası [T. Başbüyük, 1954 M.]

IX. dönemin en aktif Çorum milletvekillerinden olan Başbüyük, Gümrük ve Tekel ve Dilekçe Komisyonları'nda ve Geçici Adalet Komisyonu'nda görev aldı. Kamu hizmetlerinde kullanılan taşıtlar (TBMM Tutanak Dergisi, (1951) Toplantı: 1, Birleşim: 81, Cilt, 7: 456-458. [T.T.D.1951, T: 1, B: 81, C.7: 456-458]), iş esasına dayalı cezaevleri(T.T.D.1952, T.1, B.81, C.15: 363), Sümerbank mamullerinin fiyatları (T.T.D.1950, T.1, B.16, C.3: 104-106) konularında sözlü soruları; tapulama komisyonları (T.T.D.1950, T.2, B.19, C.11: 225), Çorum'da taşınmaza tecavüzün tetkiki (T.T.D.1953, T.3, B.102, C.24: 240), Çorum'da kan gütme (T.T.D.1952, T.2, B.86, C.16: 267), Karaviran Köyü Muhtar (T.T.D.1952, T.2, B.88, C.16: 104-106), Mecitözü'ne bağlı köyler (T.T.D.1951, T.2, B.3, C.10: 66), Alaca'da toplanan paralar (T.T.D.1953, T.3, B.67, C.21: 350), İskilip bölge yatılı okulu (T.T.D.1952, T.2, B.70, C.15: 119)konularında yazılı soruları; 1600 sayılı kanun değişikliği teklifinin gündeme alınması (T.T.D.1951, T.2, B.2, C.10: 24), Türk Ceza Kanunu'nun değiştirilmesi (T.T.D.1952, T.3, B.2, C.17: 30), Emir ve Seyis Erleri Kanunu'nun değiştirilmesi (T.T.D. 1952, T.2, B.23, C.12: 5-7) konularında yasa teklifleri; Genel Kurul'da değişik altmış dokuz konuda konuşması vardır. Özellikle Emirlerleri üzerindeki konuşmaları, kamuoyunda tepki yaratmıştır. (Öztürk, 1999b: 274)Başbüyük, köy enstitülerini de israf yuvası ve sömürme vasıtası olarak gördüğünü söylemiş; müdür, müdür muavini ile eğitim başlarının fazla ücret aldığını belirterek bunların kaldırılmasını savunmuştur. (T.T.D.1951, T.1, B.51, C.5: 763)Meclis'te resmi taşıtların özel işlerde kullanıldığını ileri sürmesi ve ordu mensupları hakkındaki konuşmaları da tartışma yaratmıştır. (Ayın Tarihi, [A.T.] 24 Şubat 1952.) 1955 yılında tamamlanan, İç ve Güney Anadolu'yu Merzifon ve Samsun üzerinde tüm Karadeniz şehir ve kasabalarına bağlayan Çerikli-Ankara yolu (Tekeli, 1986: 236)projesi ile Çorum'a gelerek yakından ilgilenmiştir. (Çorum Gazetesi,[Çorum G.] 4 Haziran 1952: 1)

Yasama etkinliği IX. dönemle sınırlı kalan Ahmet Başbüyük, 27 Ağustos 1954'te Ankara Hâkimliği'ne atandı. 18 Eylül 1957'de istifa ederek bu görevinden ayrıldı. Bu tarihten itibaren önce Cumhuriyetçi Millet Partisi'nde, daha sonra CHP saflarında siyaset yapmaya devam etti. (Toker, 1991: 172; Yurtta Olup Bitenler, 25.10.1958: 8)30 Mart 1962'den itibaren Çorum Lisesi Türkçe, yurttaşlık bilgileri öğretmenliğine geçti. 1 Kasım 1969'da emekliye ayrıldı. (Öztürk, 1999b: 274) 27 Mart 2007'de vefat eden Başbüyük, 29 Mart 2007'de Ankara Cebeci Asli Mezarlığı'na defnedildi. (Milliyet Gazetesi, [Milliyet G.] 29 Mart 2007: 23)

2.2. ALİ SEDAT BARAN Dr.

19 Mayıs 1919'da İstanbul'da doğdu. Çorum, Sungurlu, Sunguroğlu Mahallesi'nde nüfusa kayıtlıdır. Babası Ahmet Şakir Efendi, annesi Fethiye Hanım'dır. 22 Mayıs 1950'de Dr. Melahat Hanım'la evlendi. Çocuğu yoktur. (T. 1631 NSD) Afyonkarahisar Lisesi'ni bitirip İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne kaydoldu. 1943-1944 ders yılında tabip diploması aldı. 9 Eylül 1944'te Ankara Belediyesi merkez tabipliğine atandı. 28 Nisan 1945'te Yedek Subay Okulu'nu bitirerek tabip asteğmen oldu. 31 Ekim 1945- 5 Mart 1947 tarihleri arasında Muğla'da askerliğin bitirerek tabip teğmen rütbesiyle terhis edildi. 18 Nisan 1947'de Ankara Tıp Fakültesi kadın doğum hastalıkları asistanlığına atandı. 4 Kasım 1949'da kadın doğum hastalıkları uzmanı oldu. Bir basılı eseri¹ vardır ve sicilinde İngilizce dilini bildiği yazılıdır. (T. 1631 NSD)

IX. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 89641 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. 17 Mayıs 1950'de seçim tutanağı alıp, 22 Haziran 1950'de Meclis'e geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950'de onaylandı. (T. Baran, 1950 M.) X. dönem seçimlerinde ise 96796 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu. 6 Mayıs 1954'te seçim tutanağı ile 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. (T. Baran, 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde 71413 oyla yine Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını aldı. (T. Baran, 1957 M.)

IX. dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda çalıştı. 1950, 1951 ve 1953 tarihlerinde, üç yasama yılında, TBMM Başkanlık Divanı Kâtip Üyeliği'ne seçildi. Türk-Fransız Dostluk Grubu üyeliği, Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu Kurucu üyeliği (A.T. 16.5.1955) ve NATO Parlamentolararası Türk Grubu Kurucu üyeliğinde bulundu. (Öztürk, 1999b: 272) 1955 ve 1956 yıllarında NATO Grubu Heyeti ile Paris'e gidenlerin arasında yer aldı. (Öztürk, 1999a: 323)

X. dönemde TBMM Riyaset Divanı Katibi, Gider Vergisi Kanun teklifini müzakere ve İskan Kanun layihasını müzakere için kurulan geçici encümenlerde üye olarak görev aldı. Hariciye Encümeni'ne seçildi. (Öztürk, 2000: 217) Emekli Sandığı Kanunu'nun 32. maddesinin Ç bendinin değiştirilmesiyle ilgili bir teklifi vardır. (T.T.D. 1955, T.1, B.68, C.6: 473) XI. dönemde de Hariciye Encümeni'nde görev aldı. (Arslan, 2013: 297)

1960 İhtilali sonrası Yassıda duruşmalarında "Anayasayı İhlal" ve "Haksız İktisap" davalarına maruz kalmıştır. Dönemin Milli Birlik Komitesi irtibat bürosu, Yüksek Soruşturma Kurulu'nun haksız iktisapları tespit ettiği vesikalarda, Sedat Baran'ın servetinin %18'nin meşru olmadığı bildirmiştir. (Cumhuriyet G. 4.8.1961: 5) Ancak 19 Mart 1962 tarihli kararlar, gayrimeşru bir servetinin bulunmadığı neticesine varılmıştır. (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi [BCA], 1960: 263.804..9) Anayasayı İhlal Davası'nda ise, 15 aydır çektiği ızdırabın sonlandırılmasını ve tekrar doktorluk mesleğine dönme isteğini belirttiği savunmasına (BCA,

¹Kitabının, "Baran, S. (1951). *Kadın ve Erkek Kısırlık (Morfoloji, Anatomi, Fizyoloji, Patoloji)*. Ankara: y.y., 214 sayfa" ve "Baran, S. (1969). *Kadın ve Erkek Kısırlık (Morfoloji, Anatomi, Fizyoloji, Patoloji)*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii, 246 sayfa" olarak iki tarihli basımı bulunmaktadır.

1960: 36.110..7) karşılık Yassıda Yüksek Adalet Divanı tarafından, Anayasa'yı ihlal ettiği suçlamasıyla 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasınamahkûm edilmiştir. (Anadol, 2004: 149)

Parlamento sonrasında 1967'ye kadar serbest tabiplikeyaptı. 31 Mart 1967'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sağlık kolej öğretmenliğineatandı. Öğretmenliği 31 Aralık 1973'e kadar sürdü. Bu tarihte yeniden serbest mesleğinedöndü. 28 Şubat 1980'de Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Müşavirliği'ne getirildi. Bugörevi 28 Şubat 1981'de sona erdi ve emekliye ayrıldı. 24 Eylül 1998'deAnkara'davefat etti. İstanbul'da Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Öztürk, 1999b: 272)

2.3. (MEHMET) ŞEVKİ GÜRSES²

1903'te Osmancık Yazı Mahallesi'nde doğdu. Babası Halil HakkıEfendi, annesi Fatma Hanım'dır. 1919'da Saniye Hanım'la,1971'de Haticetül Kübra Hanım'la evlenmiştir ve üç çocuk babasıdır. (T. 1633 NSD.)Maliye Okulu mezunu olan Gürses, 27 Ocak 1923'te Osmancık Varidat Kâtibi olarak devlet hizmetine girdi. Eylemliaskerlik görevini 1926'da bedel ödeyerek Amasya'da 56. Alay'da tamamladı. 18 Temmuz1928'de Hilvan, 1 Ağustos 1929'da Çerkeş, 26 Temmuz 1930'da Tosya Mal Müdürlükleri'negetirildi. 3 Nisan 1932'de Erzincan Merkez Mal Müdürlüğü, 11 Kasım 1933'te MaliyeBakanlığı Tetkik Memurluğu'na, 29 Haziran 1935'te 23. Fırka Muhasebeciliği'ne; 19 Şubat1936'da Çorum, 2 Ocak 1937'de Kastamonu Varidat Müdürlüğüne, 28 Nisan 1939'da DivanıMuhasebat Murakıplığı'na, 29 Ağustos 1941'de İaşe Müsteşarlığı Muhasebe SerMemurluğu'na, 23 Eylül 1942'de Ticaret Vekâleti Harp Ekonomisi Bürosu Raportörlüğü'ne, 15Haziran 1944'te Millî Korunma Muhasebe Müdürlüğü'ne ve 30 Haziran 1947'de TicaretVekâleti Gereç Müdürlüğü'ne getirildi. (T. Alb. 2010: 555; Öztürk, 1999b: 275-276) Bu görevde bulunduğu sırada IX. dönem seçimlerinekatıldı.

Yapılan seçimde 89351 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. 17 Mayıs 1950'de seçim tutanağını alıp, 22 Mayıs 1950'de Meclis'e geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950'deonaylandı. (T. Gürses, 1950 M.)X. dönem seçimlerinde ise 96013 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu. 6 Mayıs 1954'te seçim tutanağı ile 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. (T. Gürses, 1954 M.)

IX. dönemde Sayıştay ve Maliye Komisyonları'nda çalıştı. Gelir ve Kurumlar Vergisi, YabancıSermaye ve İktisadi Devlet Kuruluşları konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı.Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu üyeliğinde bulundu. (Öztürk, 1999a: 7451)Emekli haklarının ödenmeme sebebine dair yazılı sorusu (T.T.D. 1952. T.3, B.3, C.17: 47), T.C. Emekli Sandığı'na ek kanunteklifi (T.T.D. 1952, T.2, B.68, C.15: 48) vardır, Genel Kurul'da altı konuda söz almıştır. (Öztürk, 1999b: 276)

X. dönemde Maliye ve Nafia Encümenleri'nde üye olarak görev aldı. 1683 sayılı Kanun'un 25. maddesinin tefsiri ve Ege, Karadeniz ve Ortadoğu'da kurulacak üniversiteler

² TBMM kayıtlarında “Şevki GÜRSES”, nüfus kaydında “Mehmet Şevki GÜRSES” olarak geçmektedir.

için yapılacak istimlâkler hakkındaki teklifi müzakare için kurulan geçici encümenlere üye seçildi. (Öztürk, 2000: 222) Bir yazılı sorusu, bir önergesi vardır. (T.T.D. 1954, T.1, B.11, C.3: 3)1 Haziran1981’de Ankara’da vefat eden Gürses’in cenazesi, Karşıyaka Mezarlığı’nda toprağa verildi. (Öztürk, 1999b: 276)

2.4.BAHA KOLDAŞ³

1891’de Üsküp yakınındaki Geylan’da doğdu. Babası Süleyman Hıfzı Efendi, annesi PaşanaHanım’dır.1926’da Sebahat Hanım’la, sonra HadikaHanım’la evlendi ve dört çocuk babasıdır. (T. 1634 NSD.)İlköğrenimini Geylan’da, Rüştüyeyi Geylan ve Kratova’da, lise öğrenimini Üsküpİdadisi’nde tamamladı. Yüksek Öğretmen Okulu’nun Ulûmu-Tabiiyeşubesinde ikinci sınıfa kadar eğitim gördükten sonra sağlık nedeniyle yüksek öğreniminiyarıda kesip ailesinin yanına, Koyulhisar’a gitti. 21 Mayıs 1913’te Seyrisefain İdaresiSevahiliMütecavir Memurluğu’na atandı. Bu görevinden 31 Ağustos 1913’te istifa ederekayrıldı. 9 Mart 1913’te Koyulhisar Rüştüyesi’ne öğretmen oldu. 12 Nisan 1914’teKarahisarışarki İdadisi Tabiiye öğretmenliğine, 27 Mayıs 1914’te Karahisarışarki SancağıTahriratKalemi’ne, 16 Eylül 1914’te Suşehri İlçesi İptidai UmumiyesiBaşöğretmenliği’ne, 23Şubat 1915’te Çiftlik Nahiyesi Darüleytam Müdürlüğü’ne, 26 Eylül 1919’da Gündüz NahiyesiMüdürlüğü’ne, 1 Kasım 1919’da İncecik Nahiyesi Müdürlüğü’ne, 28 Ekim 1920’de Bakırköylçe Nüfus Kâtipliği’ne atandı. 11 Nisan 1921’de Pervari Kaymakamlığı’na yükseldi. 18 Aralık1922’de Tosya Kaymakamlığı’na, 23 Mayıs 1923’te Taşköprü Kaymakamlığı’na getirildi.Taşköprü Kaymakamlığı’ndan 19 Nisan 1924’te ayrıldı.(T. Alb. 2010: 555; Öztürk, 1999b: 277-278)

1 Haziran 1924’te Bigados Darüleytam Müdürlüğü’ne, 21 Eylül 1924’te İskilip, 10Temmuz 1926’da Tosya, 16 Temmuz 1930’da Urla Kaymakamlığı’na getirildi. Bu görevdeiken Menemen olayı üzerine Menemen Kaymakamı Vekâleti’ne getirildi. 5 Mayıs 1932’deTire, 3 Mart 1933’te İskilip Kaymakamlıkları’na atandı. 25 Eylül 1934’te İzmirMektupçuluğu’na getirildi. 6 Aralık 1935’te yeniden İskilip Kaymakamlığı’na döndü. 31Ağustos 1936’da Mahallî İdareler Köycülük Şubesi Müdürlüğü, 31 Ocak 1938’de Mahallîİdareler Şube Müdürlüğü’nde bulundu. 19 Ağustos 1941’de Düzce, 31 Mayıs 1943’te EminönüKaymakamlığı’na atandı. 2 Ağustos 1949’da Emniyet Genel Müdür Muavinliği’ne terfi etti. Bugörevden 18 Mayıs 1950’de emekli oldu. Fransızca ve Sırpça dillerini bilen Koldaş, görevli bulunduğu yörelerde değişik konulardagösterdiği üstün hizmetlerinden ötürü on beş kez takdirname ile ödüllendirildi. (Öztürk, 1999b: 278) İdare hayatında özellikle köy davası ve köy kanunu tatbikatı üzerinde önemle durmuştur.⁴ (T. 1634 NSD.)

İskilip'teki kaymakamlığı döneminde,ilk Kızılırmak köprüsü, Çorum merkez ilçe bağlantısının kurulabilmesi amacıyla bu dönemde ahşap olarak yapılır. Yine onun İskilip okullarının Cumhuriyet dönemine uyarlanması sürecinde de öne çıktığını görmekteyiz. (Tanay, 2016)Bunun yanında bir grup hayırsever İskilipli tarafından 1923 yılında Kızılay Derneği İskilip Şubesinin kurulmasına da önderlik etmiştir.(Mumcu, 2016)Kaymakamlığı döneminde İskilip ile öylesine bütünleşmiştir ki, “Ayıp mıdır severiz, ölürüz İskilip için”

³ TBMM kayıtlarında “Baha KOLDAŞ”, nüfus kaydında “Mehmet Bahattin KOLDAŞ” olarak geçmektedir.

⁴Bununla ilgili olarak kendisine ait “Köy Teftişleri Rehberi” hakkında bir broşürü vardır.

dizeleri ile biten İskilip marşını İskilip aşkının bir nişanesi olarak yazıp bestelemiştir. (Kalyoncu, 2013)

37 yıllık fiilî memuriyet hizmetinin sonunda IX. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 90121 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. 17 Mayıs 1950'de seçim tutanağını alıp, 22 Mayıs 1950'de Meclis'egeldi. Tutanağı 5 Haziran 1950'de onaylandı. (T. Koldaş, 1950 M.)X. dönem seçimlerinde ise 94002 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu. 6 Mayıs 1954'te seçim tutanağı ile 14 Mayıs 1954'te Meclise katıldı. (T. Koldaş, 1954 M.)

IX. dönemde İçişleri ve Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonları'nda çalıştı. Pasaport ve Belediye gelirleri konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Parlatmentolararası Turizm Birliği Türk Grubu üyeliğinde yer aldı. (Öztürk, 1999a: 7451) Polis ve jandarmanın motorize edilmesi hakkında sözlü (T.T.D. 1951, T.1, B.91, C.8: 258-259); emniyet mensuplarının terfii (T.T.D. 1954, T.4, B.37, C.28: 40), İstiklâl Madalyası taltifi (T.T.D. 1954, T.4, B.36, C.28: 2), küçük esnafın kalkınması (T.T.D. 1952, T.3, B.2, C.17: 28), İller Bankası (T.T.D. 1951, T.1, B.92, C.8: 285), İstanbul Adalet Binası (T.T.D. 1951, T.1, B.91, C.8: 259), nahiye müdürleri (T.T.D. 1954, T.4, B.42 C.28: 228), ilkokul öğretmenleri (T.T.D. 1952, T.2, B.31, C.12: 303-304), kız öğrencilerin pansiyon sayısı (T.T.D. 1954, T.4, B.44, C.28: 409), pirinçten alınan muamele vergisi (T.T.D. 1951, T.1, B.111, C.9: 2), esnafın gelir vergisi (T.T.D. 1952, T.2, B.52, C.14: 3), bir posta memurunun durumu, Kızılırmak Vadisi ve Sungurlu köylerinin su ihtiyacı (T.T.D. 1951, T.1, B.91, C.8: 4), telgraf memurunun kadroya alınması (T.T.D. 1952, T.2, B.31, C.12: 4) konularında yazılı soruları; Köy Kanununun değiştirilmesi hakkında kanun teklifi (T.T.D. 1952, T.3, B.20, C.18: 354), Genel Kurul'da değişik on konuda yirmi dört konuşması vardır.

X. dönemde ise Maliye ve Dâhiliye Encümenleri'nde üye olarak görev aldı. Yapı ve İmar Kanunu ve Milletvekilleri Seçimi Kanunu'na geçici bir madde eklenmesi hakkında kanun teklifini müzakere için kurulan geçici encümenlere üye seçildi. (Öztürk, 2000, 224)

Koldaş, 10 Eylül 1957'de, bir sonraki seçimlere sağlık sorunları sebebiyle katılamayacağını ve bundan sonraki siyasi faaliyetlerini kayıtlı bulunduğu Acıbadem Ocağı'ndan sürdüreceğini bir mektupla Adnan Menderes'e bildirmiştir. (BCA, 1957: 50.303..12) Bundan sonra Londra'ya giderek başarılı bir ameliyat geçirdi. (Cumhuriyet G. 5.11.1957: 2) 10 Aralık 1965'te İstanbul'da Amerikan Hastanesi'nde vefat eden Koldaş'ın cenazesi, 12 Aralık 1965'te Ankara Hacı Bayram Camii'nde kılınan ikinci namazının ardından Cebeci Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Cumhuriyet G. 12.12.1965: 3)

2.5. HÜSEYİN ORTAKÇIOĞLU

15 Ekim 1916'da Çorum-Alaca Kalinkaya Köyü'nde doğdu. Babası Arif Efendi, annesi Yeter Hanım'dır. Nurten Hüsnüye Hanım'la evli iken boşanarak, Güner Hanım'la evlendi ve beş çocuk babasıdır. (T. 1635 NSD) 18 Temmuz 1939'da Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. 18 Kasım 1936'da Ankara PTT memuriyeti ile devlet hizmetine girdi. Değişik servislerde 26 Ekim 1939 tarihine kadar çalıştı. Bu tarihte murakıplığa terfi etti. 1 Kasım 1939'da askere alındı. Yedek

subay olarak askerliğini tamamlayarak 25 Aralık 1941’de terhis edildi. Bu arada 30 Mart 1942 - 30 Mart 1943 arasında avukatlık stajını tamamladı. 16 Ekim 1943 - 22 Haziran 1944 tarih ve 30 Ağustos 1944 - 30 Kasım 1945 tarihlerinde yeniden silahlı hizmetine alındı. Yedek üsteğmen rütbesiyle terhis edildi. 1 Aralık 1945’te serbest avukatlığa başladı. Sicilinde Fransızca dilini bildiği yazılıdır. (T. Alb. 2010: 555)

Serbest çalıştığı sırada IX. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 88790 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 17 Mayıs 1950’de alıp, 22 Mayıs 1950’de Meclis’e geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950’de onaylandı. (T. Ortakçioğlu 1950 M.) X. dönem seçimlerinde ise 97284 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu. 6 Mayıs 1954’te seçim tutanağı ile 14 Mayıs 1954’te Meclise katıldı. (T. Ortakçioğlu 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde 71303 oyla yine Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957’de seçim tutanağını aldı. (T. Ortakçioğlu 1957 M.)

IX. dönemde Adalet ve Dilekçe komisyonlarında çalıştı. Vergi Usul, Orman Kanunu ve Orman Genel Müdürlüğü Teşkilatı konularında kurulan geçici komisyonlarda görev aldı. Sarayözü ve Kızılcaevdan Köyleri’nin sınırları konusunda sözlü (T.T.D. 1952, T.2, B.88, C.16: 438), Alaca Hapishanesi (T.T.D. 1952, T.2, B.88, C.16: 439), Sungurlu’da hayvanlardan alınan koruma parası (T.T.D. 1952, T.2, B.23, C.12: 4), Alaca ve Sungurlu PTT binası (T.T.D. 1952, T.2, B.84, C.16: 438), İskilip köylerinin orman arazisi sayılması (T.T.D. 1952, T.2, B.68, C.15: 47) konularında yazılı soruları; Askeri Muhakeme Usulü (T.T.D. 1953, T.3, B.42, C.20: 439), Avukatlık Kanunu (T.T.D. 1951, T.1, B.72, C.7: 29) ve Türk Ceza Kanunu (T.T.D. 1951, T.1, B.73, C.7: 78) konularında kanun teklifleri vardır ve Genel Kurul’da otuz yedi değişik konuda söz almıştır.

X. dönemde Arzuhâl Encümeni’nde üye olarak görev yaptı. Tapulama Kanunu (T.T.D. 1956, T.2, B.36, C.10: 165), vatandaşa aylık bağlanması (T.T.D. 1955, T.1, B.57, C.6: 179), Halk Bankası (T.T.D. 1956, T.1, B.49, C.10: 1276), adalet memurlarına tazminat (T.T.D. 1956, T.2, B.36, C.10: 165), gayrimenkul kiralari (T.T.D. 1957, T.3, B.29, C.16: 182) konularında kanun teklifleri vardır ve Genel Kurul’da değişik yirmi konuda söz almıştır. (Öztürk, 2000: 227)

XI. dönemde ise Arzuhal Encümeni’nde çalıştı. Yassıada duruşmalarındaki davalara konu olan Tahkikat Komisyonu’nun kurulması için kanun teklifi verenlerden biri olmuştur. (T.T.D. 1960, T.3, B.60, C.13: 247) Genel Kurul’da on altı değişik konuda söz almıştır. (Arslan, 2013: 296)

Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından Anayasayı ihlal ettiği suçlamasıyla ölüm cezası ile yargılanan Ortakçioğlu’na müebbet ağır hapis cezası verildi. (Anadol, 2004: 143) Sürekli hastalıkları sebebiyle 1964’de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in affıyla Kayseri Cezaevi’nden tahliye edildi. (BCA, 1964: 308.35..17)

Ortakçioğlu, “sivri dilli” olarak tanınan, söylemek istediğini korkusuzca dile getiren bir siyaset adamı olarak tanınmıştır. Bu özelliği zaman zaman bağlı bulunduğu iktidarı da sıkıntıya sokmuştur. (Biberoğlu, 1997: 19) Ortakçioğlu’nun Yassıada duruşmalarındaki

savunma metinlerinde geçen şu cümlesi de bu korkusuzca tavrının bir örneğidir: “Kuvvetin hakkı yok ettiği devirlerde dahi, mahkeme kararları, hukuki delillerin arkasına ne kadar gizlenirse gizlensin hiçbir zaman adil telakki edilmemiştir.” (BCA, 1960: 36.108..1)

26 Aralık 1968’de Ankara Doğumevi Sağlık Koleji kültürdersleri öğretmenliğine atanan Ortakçioğlu, bu görevinden 19 Eylül 1977’de emekliye ayrıldı. (Öztürk, 1999b: 280) 13 Eylül 1989’da Ankara’da vefat etti. 15 Eylül 1989’da Ankara Maltepe Camii’ndeki öğle namazının ardından Karşıyaka Mezarlığı’nda toprağa verildi. (Cumhuriyet G. 15.9.1989: 10)

2.6. (İSMAIL) SAİP ÖZER Dr.⁵

25 Nisan 1889’da İstanbul’da doğdu. Babası Safiyettin Efendi, annesi Hatice Hanım’dır. Fatma Faika Banu Hanım’la evlidir ve üç çocuk babasıdır. (T. 1636 NSD) Galatasaray Lisesi’ni bitirdi. İstanbul Tıp Fakültesi’nden 1914’te mezun oldu. Sicilinde Fransızca ve Almanca bildiği yazılıdır. Tıp Fakültesi Cerrahi ve Nisaiye servislerinde asistan olarak çalışarak birinci sınıf operatör ve nisaiye uzmanı oldu. 12 Ocak 1914’te askere alındı. Askerliğini Halep Askeri Hastaneleri başhekimisi ve operatörü olarak tamamlayıp, Yedek tabip yüzbaşı rütbesiyle 7 Kasım 1918’de terhis edildi. 29 Nisan 1924’te Gaziantep Memleket Hastanesi baştabip ve operatörlüğüne atandı. Kısa bir süre burada çalıştıktan sonra 15 Mayıs 1924’te Gaziantep Darüleytam Tabipliği’ne geçti. 1 Haziran 1926’da Gaziantep Belediye Tabipliği’ne terfi etti. 30 Aralık 1927’de Gaziantep İl Millî Eğitim Sağlık Müfettişliği’ne geçti. 17 Ocak 1929’da Gaziantep Memleket Hastanesi baştabip ve operatör vekilliğine, 16 Şubat 1929’da yeniden Gaziantep Sağlık Müfettişliği’ne döndü. Gaziantep’e 1930 yılında özeldoğumevi kurdu. 17 Temmuz 1941’de yeniden silâh altına alınıp, İskenderun Askeri Hastanesi Başhekimisi ve yedek yüzbaşı rütbesiyle hizmet vererek 31 Ocak 1943’te terhis edildi. Viyana ve Berlin tıp fakültelerinde ihtisas yaptı. 30 Ekim 1943’te Hasanoğlan Köy Enstitüsü köy sağlık memurları eğitimi öğretmenliğine atandı. 1944’te Ankara’da "Yenişehir Hususi Hastane ve Doğum Evi" adıyla özel bir hastane kurdu. 19 Eylül 1949’da yeniden Hasanoğlan Köy Enstitüsü’ndeki öğretmenliğine döndü. (T. Alb. 2010: 555) Türk Hekimleri Dostluk ve Yardım Cemiyeti Heyeti’nde üyeliği bulunan Özer’in (Cumhuriyet G. 25.11.1935: 2) basılı eseri bulunmamakla birlikte, dönemin mecmualarında sezaryan ile ilgili bir makalesi bulunmaktadır. (Özer, 1949.)

IX. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 89216 oyla Çorum’dan milletvekili seçildi. 17 Mayıs 1950’de seçim tutanağını alıp, 22 Mayıs 1950’de Meclis’e geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950’de onaylandı. (T. Özer, 1954 M.)

Sağlık ve Sosyal, İçişleri, Dışişleri ve Dilekçe Komisyonları’nda çalıştı. Turizm endüstrisi konusunda kurulan geçici komisyonda görev aldı. Parlamentolararası Birliği Türk Grubu, Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu üyeliklerinde bulundu. (Öztürk, 1999a: 7439, 7451) Emekli Sandığı Kanunu’nda değiştirilmesine dair kanun teklifi (T.T.D. 1951, T.2, B.12, C.11: 4), Genel Kurul’da değişik iki konuda konuşması vardır. (Öztürk,

⁵ TBMM kayıtlarında “Saip ÖZER”, nüfus kaydında “İsmail Saip ÖZER” olarak geçmektedir.

1999b: 282)Özer, İskilip Devlet Hastanesi'nin yapımı aşamasında Sağlık İşleri Umum Müdürü Seyfettin Okan, Tıbbi Malzeme Müdürü Hakkı Demirağ ile birlikte İskilip'e gelerek incelemelerde bulunmuş, eksiklikler belirlenmiş ve bu eksikliklerin giderilmesi hususunda ısrarcı olmuştur. (Yeni Çorum G. 30.4.1952: 1)Yine Çorum'a açılan Verem Savaş Dispanseri'nin yapılışı aşamasında hükümet ve diğer Çorum milletvekilleri ile önemli çalışmaları olmuştur. 14 Mayıs 1952'de dispanserin temel atma töreninde dönemin Sağlık Bakanı Ekrem Hayri Üstündağ ve Çorum milletvekilleri Baha Koldaş, Şevki Gürses bizzat bulunmuştur. (Yeni Çorum G. 21.5.1952: 1)

Mart 1953'te emekliye ayrılan Özer, X. dönemde tekrar Demokrat Parti listesinden Afyonkarahisarmilletvekilliğine seçildi. 3 Ocak 1956'da Ankara'da karaciğerödeminden vefat etti. 4 Ocak 1956'da Hacı Bayram Camii'ndeki öğle namazının ardından Cebeci'deki Asrı Mezarlıkta toprağa verildi. (Cumhuriyet G. 4.1.1956: 3)

2.7. HASAN ALİ VURAL

1911'de Gökçam'da doğdu. Babası Mehmet Efendi, annesi Şaziye Hanım'dır. Kevser Hanım'la evlidir ve yedi çocuk babasıdır. (T. 1637 NSD)1929'da Çorum Ortaokulu'ndan mezun oldu. Sınavla öğretmenlik hakkını kazandı. 30Eylül 1929'da Çorum Ovasaray Köy öğretmeni yardımcılığına atandı. 1 Eylül 1931'de aynıyerde öğretmenliğe yükseldi. 20 Eylül 1931'de Gökçam, 1 Eylül 1934'te İskilip KızılveranKöyü ve Sungurlu Diği Köyü başöğretmenliğine atandı. Hariçten lise sınavlarına katılarakYozgat Lisesi'nden diploma aldı. 1938'de Ankara Hukuk Fakültesi'ne girip 1941'de hukukdiploması aldı. 22 Ağustos 1937'de Devlet Demiryolları'nda memuriyet aldı. Buradakimemuriyeti 3 Mart 1942'de Ankara stajyer hâkimliğine atanmasına kadar sürdü. 31 Ağustos1942'de Mutki Sulh Hâkim Yardımcılığı'na atandı. Eylemli askerlik görevini bedelli olarak1944 yılında tamamladı. 28 Haziran 1945'te Burdur Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı'na, 4Haziran 1947'de Çorum İskilip Orman İşletmesi ve 26 Aralık 1949'da Çorum Ormanİşletmesi avukatlığına atandı. Aynı zamanda serbest avukatlığını sürdürdüğü sırada IX. dönem seçimlerine katıldı.(T. 1637 NSD; T. Alb. 2010: 555)

Yapılan seçimde 88707 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum Milletvekili seçildi.Seçim tutanağını 17 Mayıs 1950'de alıp, 22 Mayıs 1950'de Meclise geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950'deonaylandı. (T. Vural, 1950 M.)

Meclis Hesaplarını İnceleme ve Millî Eğitim komisyonlarında çalıştı. MeclisHesaplarını İnceleme Komisyonu'nun kâtipliğini ve sözcülüğünü yaptı. Yabancı uyruklugarsonlar (T.T.D. 1950, T.O, B.22, C.1: 602), ilkokul öğretmenlerinin terfii (T.T.D. 1950, T.O, B.22, C.1: 601), Millî Savunma Bakanlığının motorlu araçları (T.T.D. 1952, T.2, B.25, C.12: 77)konularında sözlü; Değirmendere Köyü (T.T.D. 1952, T.3, B.5, C.17: 171)ve Alacahöyük - Boğazkale Yolu (T.T.D. 1952, T.2, B.75, C.15: 296) konularında yazılısoruları; bâzı suç ve cezaların affı (T.T.D. 1950, T.1, B.1, C.2: 3) ve Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'na (T.T.D. 1954, T.4, B.29, C.27: 182) dair önergeleri; Genel Kurul'da değişik yirmi dokuz konuda konuşması vardır.(Öztürk, 1999b: 284)

Yasama görevi IX.dönemle sona eren Vural, 26 Şubat1955'te Alaca Ortaokulu'na Türkçe, Tarih,Coğrafya ve Yurttaşlık Öğretmenliği'ne atandı. Bu görevde iken 26 Şubat 1956'da emekliyeayrıldı. (Öztürk, 1999b: 284)1940'ların ilk yarısında Meclis'te Sungurlu'ya bağlı Gökçam Köyü'nün, komşu köylere karşı takındıkları saldırgan tutum ve verdikleri zarar-ziyan gerekçeleriyle, yerinden sürülmesi konusu görüşüldü ve 1956'da köyün yeniden iskânı söz konusu oldu. Vural'ın çalışma ve çabalarıyla 1957-1958'de inşa edilen Gökçam Köyü, 1959'da şimdiki yerine yeniden kuruldu. (Sapaz, 2016)13 Ocak 1975'te vefat eden Vural aynı köyde toprağa verildi. (Öztürk, 1999b: 284)

2.8. HAKKI YEMENİCİLER⁶

1909'da Samsun'un Kale Mahallesi'nde doğdu. Babası HacıMehmet Efendi, annesi Behiye Sultan Hanım'dır. Emine Melahat Hanım'laevli ve iki çocuk babasıdır. (T. 1638 NSD)Lise öğrenimine İstanbul Erkek Lisesi'nde başlayıp İstanbul İstiklâl Lisesi'nden 1927-1928 ders yılında diploma aldı. Sicil kaydında az düzeyde Almanca bildiği yazılıdır. Eylemli askerlik görevini 1934'te Samsun'da 172. PiyadeAlayı'nda, ihtiyat askerliğini 1937'de 25. Piyade Alayı'nda yaptı.1938 yılında serbest ticarete başladı. Ticaretle uğraştığı sırada IX. dönem seçimlerinekatıldı.(T. 1638 NSD; T. Alb. 2010: 555)

Yapılan seçimde 89223 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. 17 Mayıs 1950'de seçim tutanağını alıp, 22 Mayıs 1950'de Meclis'e geldi. Tutanağı 5 Haziran 1950'de onaylandı. (T. Yemeniciler, 1950 M.)Ticaret ve Meclis Hesaplarını İnceleme Komisyonları'nda çalıştı. (Öztürk, 1999b: 285)Milli Savunma Bakanını Hulusi Köymen'in 1951'deki Doğu gezisi incelemelerinde yanında yer aldı. (Cumhuriyet G. 12.8.1951: 3)

Yasama göreviIX. dönemle sınırlı kalan Yemeniciler, parlamento sonrasında inşaat ve ticaret alanlarında etkinliğini sürdürdü. 1954'te Türkiye Emlak Kredi Bankası İdare Meclisi üyeliğine kabul edildi. (BCA, 1954: 136.63..16)2 Eylül 1977'de vefat etti. 3 Eylül 1977 günü Şişli Camii'ndeki öğle namazının ardından Zincirlikuyu Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Milliyet G. 3.9.1977: 5)

2.9. ALİ RIZA KILIÇKALE⁷

5 Mayıs 1913'de Kayseri'nin Melikgazi İlçesi Gavremoğlu Köyü'nde doğdu. Babası Aziz Efendi, annesi Elmas Hanım'dır. 5 Mart 1941'de NerminHanım'la evlendi ve dört çocuk babasıdır. (T. 1748 NSD)İlk, orta ve lise öğrenimini Kayseri'de tamamladı. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne bağlı Diş Tababeti Okulu'nu bitirerek 1939'da diş doktoru diploması aldı. Levazım yedek subay olarak eylemli askerlik görevini yaptı. Serbest diş tabibi olarak çalıştığı sırada Demokrat Partinin Kayseri İl Başkanı olarak siyasete atıldı.(T. 1748 NSD; T. Alb. 2010: 626)

IX. dönem seçimlerinde Kayseri'den milletvekili seçildi. X. dönem seçimlerinde ise 64497 oyla Çorum'dan milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 6 Mayıs 1954'de alarak14 Mayıs

⁶ TBMM kayıtlarında "Hakkı YEMENİCİLER", nüfus kaydında "İbrahim Hakkı YEMENİCİLER" olarak geçmektedir.

⁷ Soyadının "KILINÇKALE" olarak da geçtiği yerler bulunmasına karşılık MERNİS'ten çıkarılan vukuatlı nüfus kayıt örneğinde, soyadında görünen değişikliğe ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır.

1954'de Meclise katıldı. (T. Kılıçkale, 1950 M.) XI. dönemde yeniden Kayseri milletvekili olarak Mecliste yer aldı. Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda çalıştı. Genel Kurul'da üç konuda konuşması vardır. (Öztürk, 1999b: 654)

1960 İhtilali sonrası Yassıda Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat ederken (BCA, 1960: 247.762..2), Anayasayı İhlal Davası'nda 5 yıl ağır hapis cezasına mahkum edildi. Davalarda, 1959'da TBMM üyelerinden oluşan bir heyetle "Kore, Japonya ve Çin"parlamentolarının davetlisi olarak gittiği seyahatte kullandığı döviz miktarı da sorgulandı. Savunmasında devletin tahsis etmesi gereken harcirağın tamamını vermemesi üzerine bunun, kendi parasıyla aldığı döviz olduğunu belirtti. (BCA, 1960: 52.152..6)

15 Haziran 1979'da Ankara Yüksek İhtisas Hastanesi'nde vefat eden Kılıçkale'nin cenazesi Kayseri Asri Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Milliyet G. 16.6.1979: 14)

2.10. YAKUP GÜRSEL

1 Mart 1905'te Çorum'un Karakeçili Mahallesi'nde doğdu. Babası Abdülmuttalip Efendi, annesi Şefika Hanım'dır. Ekim 1934'te Belkıs Hanım'la evlendi ve bir çocuk babasıdır.(T. 1991 NSD)Çorum İdadisi'ni bitirdi. Bankacılık Okulu mezunudur. 1921'de Havza Başgöz Un Fabrikası'nda kâtip olarak çalışmaya başladı. Haziran 1923'te Çorum Vergi Vukuat Kâtipliği, Ekim 1923'te Çorum İl Saymanlığı Kâtipliği ve Ocak 1924'te Ziraat Bankası Çorum Şubesi Yevmiye Mukayyidi olarak çalıştı. Ocak 1927'de Çorum Ziraat Bankası Muhasibi, Aralık 1927'de kontrolör oldu. Aynı yıl Ziraat Bankası Amelî Bankacılık Okulu'nun ikinci dönemini bitirdi. Eylül 1928'de Ziraat Bankası Umum Muhasebe Müdürlüğü amir yardımcısı oldu. Bu görevi 1 Mayıs 1929 tarihine kadar sürdürdü. Yedek Subay Okulu'nu Ekim 1929'da, piyade asteğmen olarak bitirdi. Kıta hizmetini yerine getirip teğmen rütbesiyle Mayıs 1930'da terhis edildi. Askerlik dönüşü Ziraat Bankası Muhasebe amir yardımcılığına verildi. Aralık 1935'te Ziraat Bankası Merkez Müdürlüğü Muhasebecisi, Haziran 1937'de merkez müdürü oldu. Bu görevde bulunduğu sırada X. dönem seçimlerine katıldı.(T. 1748 NSD; T. Alb. 2010: 626)

Yapılan seçimde 97444 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 6 Mayıs 1954'te alarak 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. (T. Gürsel, 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde ise 71204 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını aldı. (T. Gürsel, 1957 M.)

Bütçe Komisyonu'nda çalıştı. Merkez Bankası Kanunu, ödünç para verme, gayrimenkul kiralari, Ziraat Bankası Kanunu konularında oluşturulan geçici komisyonlarda çalıştı. Genel Kurul'da iki kez söz aldı. (Öztürk, 2000: 221)

1960 İhtilali sonrası Yassıda Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat ederken(BCA. 1960: 238.734..1), Anayasa'yı İhlal Davası'ndan iseoy çokluğu ile 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına mahkum oldu. (Anadol, 2004: 149)Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanıca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı Hakkındaki Kanun'la (R.G. 1962: 11235), 18 Ekim 1962'de tahliye

edildi. (Cumhuriyet G. 19.10.1962: 5)6 Nisan 1967'de Türkiye Vakıflar Bankası İdare Meclisi üyeliğine seçildi. 18 Mayıs 1971'de istifa ederek buradan ayrılan Gürsel (Öztürk, 2000: 221), 18 Kasım 1985'te seksen yaşında Ankara'da vefat etti. 21 Kasım'da TBMM'de yapılan tören sonrası Hacı Bayram Camii'ndeki öğle namazının ardından Cebeci Asrî Mezarlığı'nda toprağa verildi.(Cumhuriyet G. 20.11.1985: 7)

2.11. (HASAN) CEVAT KÖSTEKÇİ⁸

1905'te İskilip'in Mutaflar Mahallesi'nde doğdu. Babası Mustafa Efendi, annesi Hayriye Hanım'dır. Eylül 1926'da Hacer Güldane, sonra Meryem Hanımlar'la evlendi ve beş çocuk babasıdır. (T. 1992 NSD)İskilip Rüştiyesi'ni bitirdi. Din dersleri aldı. Ticaretle uğraştı. Askerlik görevini er olarak yerine getirdi. 1946'da kurucu heyet başkanı olarak İskilip'te Demokrat Parti'yi kurdu ve 1952'ye kadar partinin ilçe başkanlığına, 1952'den 1954'e kadar da ikinci başkanlığına seçildi. 1950'de İskilip Belediye Başkanı oldu ve 1954'e kadar görev yaptı.(T. 1991 NSD; T. Alb. 2010: 627)Genel Meclis üyeliğinde de bulunan Köstekçi'nin başkanlığı döneminde İskilip'te elektrik üretilmeye başlandı. (Yolcu, 2012)

X. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 95329 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili seçildi. 6 Mayıs 1954'te seçim tutanağını aldı. 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. (T. Köstekçi, 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde ise 71215 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını aldı. (T. Köstekçi, 1957 M.)

Meclis Kütüphane ve Maliye Komisyonları'nda çalıştı. Turizm Genel Müdürlüğü Teşkilâtı, orman mahsulleri, bira ve şarap fabrikalarının Orman Çiftliği'ne devri, 1955-1956 yıllarında tabii afetlerden zarar görenlere yardım, Orman Kanunu, ödünç para verme, Su Mahsulleri Kanunu, Petrol Kanunu, İstimlâk Kanunu konularında oluşturulan geçici komisyonlarda görev aldı. (Öztürk, 2000: 226) XI. dönemde de Çorum milletvekili seçilen Köstekçi, Maliye Encümeni, Münakalat Encümeni ve Ticaret Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 300)

1960 İhtilali sonrası Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat ederken (BCA, 1960: 230.709..3), Anayasa'yı İhlal Davası'nda ise oy çokluğu ile 5 yıl ağır hapis cezasına mahkum edildi. (Anadol, 2004: 150)Kısmi afla (R.G. 1962: 11235), 18 Ekim 1962'de tahliye edildi. (Cumhuriyet G. 19.10.1962: 5)Parlamento sonrasında ticarî etkinliğini sürdürürken, 18 Eylül 1964'te, İskilip'te vefat etti ve aynı yerdeki aile mezarlığında toprağa verildi. (Öztürk, 2000: 226)

2.12. KEMAL(ETTİN) TERZİOĞLU⁹

1911'de Sungurlu'nun Fevzipaşa Mahallesi'nde doğdu. Babası Hacı Sıddık Bey, annesi Lütfiye Hanım'dır. Kasım 1942'de Nebahat Hanım'la evlendi ve dört çocuk babasıdır. (T.

⁸ Meclis kayıtlarında "Cevat KÖSTEKÇİ", nüfus kaydında "Hasan Cevat KÖSTEKÇİ" olarak geçmektedir.

⁹Meclis kayıtlarında "Kemal TERZİOĞLU", nüfus kaydında "Kemalettin TERZİOĞLU" olarak geçmektedir.

1993 NSD)İlköğrenimini Sungurlu'da, ortaöğrenimini Galatasaray Lisesi'nde, lise öğrenimini 1933'te İstanbul Erkek Lisesi'nde tamamladı. Sicilinde Fransızca bildiği yazılıdır. Yedek Subay Okulu'na girerek, Nisan 1937'de topçu asteğmen rütbesiyle 15. Topçu Alayı'na verildi. Kasım 1937'de terhis edildi. Ağustos 1940'ta yeniden silâhına alınıp 48. Topçu Alayı'nda hizmet verdikten sonra, Ekim 1941'de üsteğmen rütbesiyle terhis oldu. Haziran 1944'te üçüncü kez askerliğe çağrıldı ve Kars Müstahkem Mevki Komutanlığı'nda hizmet gördükten sonra, Kasım 1945'te, tezkere aldı. Ticaretle uğraştı. 1946'da, kendi ilçesi Sungurlu'da, Demokrat Parti kurucuları arasında yer aldı. İlçe idare heyeti başkanlığını üstlendi.(T. 1991 NSD; T. Alb. 2010: 627)

X. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 96054 oyla Çorum'dan milletvekili seçildi. Seçim tutanağını 6 Mayıs 1954'te aldı. 14 Mayıs 1954'te Meclis'ekâtildi. (T. Terzioğlu, 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde 71251 oyla yine Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını aldı. (T. Terzioğlu, 1957 M.)

Türk-Ortadoğu Parlamentolararası Dostluk Grubu, Türk-Alman Parlamentolararası Dostluk Grubu, Avrupa Parlamentolararası Birliği Türk Grubu, Parlamentolararası Turizm Birliği Türk Grubu, Nato Memleketleri Parlamentolararası Birliği Türk Grubu üyeliklerinde bulundu. (Öztürk, 2000: 290-319)Ticaret ve Hariciye komisyonlarında çalıştı. Çiftçi ve göçmenlere ödünç tohum verilmesi konusunda kurulan geçici komisyonda görev aldı. Genel Kurul'da iki konuşması vardır.XI. dönemde de Çorum milletvekili seçilen Terzioğlu, Hariciye Encümeni ve Sanayi Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 299)

1960 İhtilali sonrası Yassıada Yüksek Adalet Divanı tarafından hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat ederken (BCA, 1960: 257.789..2), Anayasa'yı İhlal Davası'nda ise 146/3 hükmünce takriben 10 sene müddetle ağır hapse konulmasına oy birliği ile karar verildi. (Anadol, 2004: 150)14 Şubat 1980'de Ankara'da vefat eden Terzioğlu'nun cenazesi Sungurlu Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Öztürk, 2000: 226)

2.13. MUSTAFA KEMAL BİBEROĞLU¹⁰

1921'de Çorum'un Yeniyol Mahallesi'nde doğdu. Babası Osman Rahmi Efendi, annesi Rukiye Ayşe Hanım'dır. Haziran 1944'te MemnuneHanım'la evlendi ve iki çocuk babasıdır.(T. 1990 NSD)İlkokulu ve ortaokulu Çorum'da bitirdi. 1938-1939 ders yılında Trabzon Lisesi edebiyat bölümünden mezun oldu. Ankara Hukuk Fakültesi'ne girerek 1942'de iyi derece ile diploma aldı. Temmuz 1942'de Çorum stajyer hâkim adaylığına atandı. Mayıs 1943'te Yedek Subay Okulu'na girerek Ekim 1943'te piyade asteğmen olarak okulu bitirdi. Kıta hizmetinden sonra Nisan1944'te teğmen oldu. Ekim 1945'te terhis edildi. 30 Ağustos 1947'de yedek üsteğmenliğe yükseldi.Terhisinden sonra eski görevi Çorum stajyer yargıç adaylığına döndü. Aralık 1945'te Tokat üye yardımcılığına, Ağustos 1948'de Ağır Ceza Mahkemesi üye yardımcılığına, Mart 1950'de Sungurlu Hukuk Yargıçlığı'na atandı. Bu

¹⁰ Soyadı "SAYIN" iken, idarece kayıt düzeltme ile 1941'de "BİBEROĞLU" yapılmıştır. Ayrıca TBMM'nin, X.-XI. dönemlerinde "M. Kemal Biberoglu", XVI. döneminde ise "Mustafa Kemal Biberoglu" olarak kayıtlara geçmiştir.

görevinden 3 Eylül 1951'de istifa ederek Çorum'da serbest avukatlığa başladı ve 1954 yılına kadar meslekî çalışmalarını sürdürdü. Bu arada Demokrat Parti İl Yönetim Kuruluüyeliğinde bulundu. (Biberoğlu, 1997: 4-15) Bu görevde iken Çorum'a çimento fabrikası kurulmasına yönelik Adnan Menderes ile görüşmesi sonrası, kendisine yöre halkının da maddi katkılarının gerektiği bildirilince, Başbakan Çorumlular olarak gereken gayreti göstereceklerini ancak hükümetin de kalan eksikliği tamamlayarak fabrikayı kurmasını istediklerini belirtti. Toplanan yardımlar neticesi alınan sözleşmeyle fabrikanın kurulmasına yönelik girişimler başlatıldı ve bu Çorum'da kamu ve özel sektör yatırımlarının öncü adımı oldu. (Biberoğlu, 1997: 17-18)

X. dönem seçimlerine katıldı. Yapılan seçimde 93420 oyla Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekilliğine seçildi. Seçim tutanağını 6 Mayıs 1954'te alarak 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katıldı. (T. Terzioğlu, 1954 M.) XI. dönem seçimlerinde ise 71478 oyla tekrar Demokrat Parti listesinden Çorum milletvekili oldu ve 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını aldı. (T. Terzioğlu, 1957 M.)

X. dönemde Sayıştay ve Adalet Komisyonları'nda çalıştı. Yapı ve İmar Kanunu, Memurî Kanunu, gayrimenkul kiralari konularında kurulan geçicikomisyonlarda görev aldı. XI. dönemde Adliye Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 301) Bu dönemde en önemli faaliyetlerinden biri de Meclis Tahkikat Komisyonu'nda kurucu üye olarak yer alması oldu. (Yurtta Olup Bitenler, 20.4.1960: 8) Emekli Sandığı Kanunu'nun 39. maddesinin (B) fıkrasının değiştirilmesi, (T.T.D. 1954, T.1, B.11, C.3: 3) 5998 sayılı Kanunun değiştirilmesi (T.T.D. 1956, T.2, B.84, C.13: 790), şehir ve kasabalarda muhtar ve ihtiyar heyetleri teşkiline dair kanunun değiştirilmesi (T.T.D. 1956, T.2, B.101, C.13: 791) konularında üç kanun teklifi; mahkeme başkâtiplerine ve zabıt kâtiplerine tazminat verilmesinedair (T.T.D. 1955, T.2, B.17, C.3: 193) sözlü, 1929 - 1934 yıllarında mühendis ve fen memurlarının intibakı (T.T.D. 1955, T.1, B.52, C.5: 968), 1929 - 1930 yıllarında Nafia fen mekteplerinden çıkanların intibakı (T.T.D. 1955, T.1, B.63, C.6: 298) konularında yazılı sorusu, X. dönem Genel Kurulu'nda yirmi altı, XI. dönem Genel Kurulu'nda beş değişik konuda söz almıştır.

Biberoğlu, Başbakan Adnan Menderes'in sürekli yanında bulunan milletvekillerinden biridir ve onun bu durumu, taleplerinin daha hızlı hayata geçirilmesinde önemli bir etken olmuştur. Örneğin Çorum Çimento Fabrikası'na su sağlayan artezyen kuyularındaki su miktarının giderek azalmakta olduğunu Başbakan'a bildirdiğinde, ertesi gün su mühendisleri ve teknik elemanlardan oluşan bir ekibin Çorum'a gitmek üzere hazır olduğunu öğrendi. Ayrıca daha önce Çorum Cezaevi'nde halıcılık atölyeleri kurulması talebine karşılık olarak da yine aynı ekibin içine Sümerbank halıcılık uzmanlarının da dahil edilmiş olduğunu gördü. (Biberoğlu, 1997: 22-23) Yine Karşı'de toplanacak olan Bağdat Paketi Konseyi'ne gidecek olan Başbakan Menderes'in ekibinde yer aldı. (A.T. 30.5.1957)

Milletvekilliği süresince birçok hizmeti bulunan Biberoğlu, günümüzdeki Çanakkale Şehitler Abidesi'nin tamamlanabilmesi adına 600 bin liralık tahsisat ayrılması yönünde taksir verilmesini sağladı ve taksiri kabul edildi. (Milliyet G. 27.2.1958: 1) Ayrıca Çorum'da bir ilkokulun yapımı için 1 milyon 55 bin yardım yapılmasını sağladı. (Çorum G. 9.1.1958: 1)

1960 İhtilali sonrası Yassıada duruşmalarında tek kelime bile savunması alınmayan (Koraltan, 2013: 219) Biberoğlu hakkında Anayasayı İhlal, Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

(BCA, 1960: 257.789..1), Halkı Silahlandırma (BCA, 1960: 302.789..1) ve Partizanca Memur Naklettirme suçlarından davalar açıldı. Diğerlerinden beraat ederken Anayasa'yı ihlal ettiği suçlamasıyla ölüm cezası yerine müebbet ağır hapis cezasına mahkûm edildi. Hastalıkları sebebiyle 28 Ekim 1964'de Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel'in affıyla Kayseri Cezaevi'nden tahliye edildi. (BCA, 1964: 308.35..10) Haziran 1965'te Ankara'da serbest avukatlığa başladı. Ağustos 1967'de Sağlık İdaresi Yüksekokulu öğretmenliğine atandı. Buradaki görevi Ekim 1974 tarihine kadar sürdürdü ve bu tarihten itibaren emekliye ayrıldı. (Öztürk, 2000: 219) Siyasi yasakların kalkmasından sonra XVI. dönemde tekrar Çorum'dan Adalet Partisi milletvekili seçildi. (T. 1269 NSD) İki basılı eseri bulunan¹¹ Biberoglu, 15 Ocak 2009'da vefat etti. 19 Ocak 2009'da TBMM'de düzenlenen tören sonrası Kocatepe Camii'ndeki öğle namazının ardından Karşıyaka Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Hürriyet G. 19.1.2009)

2.14. ALİ DEDEKARGINOĞLU Dr.

1925 yılında Çorum'un Alaca ilçesi Büyük Camili Köyü'nde doğdu. Babası Hüseyin Bey, annesi Gülsüm Hanım'dır. Bekârdır.(T.Alb. 2010: 706)İlkokul ve ortaokul tahsilini Çorum'da tamamladı. Ankara Tıp Fakültesi'nde yüksek tahsil yaptı. Dört sene Alaca'da tabip teğmen olarak askerlik vazifesini bitirdikten sonra Ankara Doğumevi'ne asistan olarak girdi. Sicil dosyasında Fransızca bildiği yazılıdır. Kadın hastalıkları alanında uzmanlaştı. (T. 2285 NSD) Mesleği ile alakalı Avrupa'dan getirttiği malzemelerinin ambalajını dahi açmadan milletvekili oldu. (Bir Mülakat: Demokrat Partiyi Kapattıran Adam!, 3.10.1960: 15)

1957 seçimlerinde aldığı 70974 oyla milletvekili seçildi. 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını alarak 1 Kasım 1957'de Meclis'e katıldı. (T. Dedekarginoğlu, 1957 M.)Dönem içinde Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni ve Sanayi Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 298)

1960 İhtilali sonrası hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat eden (BCA, 1960: 268.820..4)Karginoğlu'nun, Anayasayı İhlal suçlamasında ise5 sene müddetle ağır hapse konulmasına oy birliği ile karar verildi. (Anadol, 2004: 149)11 Ocak 1989'da vefat etti. 13 Ocak 1989'da TBMM'de düzenlenen tören sonrası, 14 Ocak 1989'da memleketi Çorum-Alaca Büyük Camili Köyü'nde toprağa verildi. (Cumhuriyet G. 14.1.1989: 8) Memleketine olan katkılarının bir sembolü olarak adına açılan "Dr. Ali Dedekarginoğlu İlkokulu" halen Alaca ilçesinde eğitim hizmeti vermektedir.

2.15. (MEHMET) HAMDİ BULGURLU¹²

1908'de Ankara, Altındağ Akbaş (Geneği) Mahallesi'ndedoğdu. Babası Ahmet Efendi, annesi Fatma Saffet Hanım'dır.1927'de Fahriye Hanım'la evlendi ve beş çocuk babasıdır. (T. 1556 NSD)İlköğrenimini Ankara'da İstiklâl İlkokulu'nda, ortaöğrenimini AnkaraErkek

¹¹ İlki,Biberoglu, M. K. (1997). *Demokrat Parti ve Sonrası Anılarım*.Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları; diğeri Biberoglu, M. K. (1996). *Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.

¹² Meclis kayıtlarında "Hamdi BULGURLU", nüfus kaydında "Mehmet Hamdi BULGURLU" olarak geçmektedir.

Lisesi'nde yaparak 1925'te mezun oldu ve hemen ticarete atıldı. Askerliğini Ankara'da bedelli olarak yaptı. Türk Hava Kurumu Ankara Şubesi'nde kurul üyeliği yaptı. 1946'da Demokrat Parti'ye girerek İl Genel Meclisi üyeliğine seçildi. IX. dönem seçimlerine girdi. (T. 2285 NSD; T. Alb. 2010: 706)

IX. ve X. dönemlerde Ankara'dan milletvekili oldu. XI. dönemde ise 70436 oyla Çorum'dan milletvekili seçildi. Tutanağını 30 Mayıs 1957'de aldı. (T. Bulgurlu, 1957 M.) Ticaret ve Ekonomi-Ticaret Komisyonları'nda çalıştı. Emekli Sandığı Kanunu'nun değiştirilmesine dair (T.T.D. 1953, T.3, B.24, C.19: 49) kanun teklifi, Genel Kurul'da, 1951 bütçesi ve Milli Korunma Kanunu üzerinde konuşmaları vardır.

1960 İhtilali'nden 3 gün önce Almanya Münih'e kalp rahatsızlığı tedavisi için gitmiş, ancak İhtilal'in gerçekleşmesinin hemen ardından tedavisini yarıda keserek 4 Haziran 1960'da yurda dönmüştür. Duruşmalardaki savunmasında, milletvekilliği boyunca ilk kez kullandığı dövizin bu seyahatte kullandığı tedavinin karşılanmasına yönelik olduğunu belirtmiştir. (BCA, 1960: 36.110..6) Hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan da beraat etmiştir. (BCA, 1960: 264.807..8) Ancak Anayasa'yı ihlal ettiği suçlamasıyla 5 yıl ağır hapis cezasına mahkum edildi. Kısmi afla (R.G. 1962: 11235), 18 Ekim 1962'de tahliye edildi. Ankara Merkez Cezaevi önünde babasının tahliyesini gece sabaha kadar kapıda bekleyen oğlu tarafından karşılanan Bulgurlu, dışarıda bekleyen basın mensuplarına düşüncelerini "Memleketin selametinden başka bir şey düşünmüyorum" şeklinde belirtmiştir. (Cumhuriyet G. 19.10.1962: 5) Bundan sonra ticaret hayatına devam eden Bulgurlu, 19 Kasım 1991'de vefat etti ve Cebeci Asrı Mezarlığı'nda toprağa verildi. (Öztürk, 2000: 55)

2.16. KEMAL ERDEM (MEHMET KEMALETİN ERDEM)¹³

1910 yılında Çorum, Osmancık'ta doğdu. Babası Hakkı Bey, annesi Emine Hanım'dır. Evli ve yedi çocuk babasıdır. İlkokul tahsilini Osmancık'ta, ortaokul tahsilini Çorum'da, öğretmen okulunu Kayseri'de tamamladı. 1946 yılına kadar öğretmenlik yaptı. 1946 yılından sonra Osmancık Belediye Başkanlığı yaptı. (T. 2285 NSD) Çorum milletvekili arkadaşlarından Kemal Biberöglü, kendisinin hafız olduğunu belirtir. (Biberöglü, 1997: 48)

1957 seçimlerinde aldığı 70947 oyla milletvekili seçildi. 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını alarak 1 Kasım 1957'de Meclise katıldı. (T. Erdem, 1957 M.) Dönem içinde Dâhiliye Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 303) Arzuhal Encümeni'ne dair bir takriri vardır. (T.T.D. 1959, T.3, B.6, C.10: 162) Genel Kurul'da, 1959 bütçesine dair söz almıştır.

1960 İhtilali sonrası hakkında açılan Gayrimeşru Servet İktisabı Davası'ndan beraat ederken, (BCA, 1960: 268.821..2) Anayasayı İhlal suçundan ise 4 sene 2 ay müddetle ağır hapse konulmasına oy çokluğu ile karar verildi. (Anadol, 2004: 149) 3 Eylül 1981'de vefat etti. (T. Alb. 2010: 706)

¹³ Meclis kayıtlarında "Kemal ERDEM", nüfus kaydında "Mehmet Kemalettin ERDEM" olarak geçmektedir.

2.17. (RECEP) FEVZİ HACİRECEPOĞLU¹⁴

1926 yılında Çorum'da doğdu. Babası İhsan Bey, annesi Şefika Hanım'dır. Evli ve iki çocuk babasıdır. (T. 2287 NSD) İlkokul ve ortaokulu Çorum'da, lise tahsilini ise İstanbul Kabataş Erkek Lisesi'nde tamamladı. Liseden sonra manifaturacılıkla uğraştı. Çorum Demokrat Parti il ve ilçe başkanlıkları yaptı. Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığı görevini yürüttü. Çorum Çimento Fabrikası Yönetim Kurulu üyesi de yaptı. (T. 2287 NSD; Arslan, 2013: 304)

1957 seçimlerinde 71370 oyla milletvekili seçildi. 30 Ekim 1957'de seçim tutanağını alarak 1 Kasım 1957'de Meclis'e katıldı. (T. Hacirecepoğlu, 1957 M.) Dönem içinde Ticaret Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni'nde çalıştı. (Arslan, 2013: 304)

1960 İhtilali sonrası hakkında açılan Anayasayı İhlal Davası'nda, 4 sene 2 ay ağır hapse konulmasına oy çokluğu ile karar verildi. (Anadol, 2004: 149) 9 Şubat 1992'de vefat etti. (T. Alb. 2010: 706)

3. SONUÇ

14 Mayıs 1950 seçimleri ile iktidara gelen Demokrat Parti'nin, ülke genelinde elde ettiği zaferde Çorum'un da büyük bir katkısı olmuştur. En çok oy aldığı üçüncü il olan Çorum'dan, milletvekillerinin tamamını alan Demokrat Parti, 1954 ve 1957 seçimlerinde de yine tüm milletvekillerini almayı başarmıştır.

22 Mayıs 1950 yılında yeni hükümetin kurulmasıyla Demokrat Parti dönemi başlamıştır. 1960 yılına kadar sürecek bu dönemde Demokrat Parti Çorum milletvekilleri de büyük bir coşku ve özveri ile siyaset alanında hizmet vermişlerdir. Doktor, Emniyet Genel Müdür Muavini, savcı, avukat, Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Levazım Müdürü, Ziraat Bankası Genel Müdürü, Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı, belediye başkanı, parti il başkanlığı, parti il genel meclisi üyesi, tüccar gibi farklı meslek alanlarından siyasete giren bu milletvekillerinin; kariyer sahibi, eğitim ve kültür seviyelerinin oldukça yüksek kişilerden oluştuğunu görüyoruz.

Ahmet Başbüyük ile Hüseyin Ortakçioğlu'nun beraber verdiği Emir ve Seyis Eriği Kanunu'nun değiştirilmesi konusundaki yasa teklifleri, yine Ahmet Başbüyük'ün Çorum'un sanayi alanında kalkınması adına yaptığı çalışmalar ve Çorum Çimento Fabrikası adına gösterdiği gayretler dikkate değerdir. Şevki Gürses'in Kastamonu vilâyetine bağlı Kargı kazasının Çorum vilâyetine bağlanması hakkında, Saip Özer'in de İskilip Devlet Hastanesi ve Çorum'a açılan Verem Savaş Dispanseri'nin yapılışında önemli çalışmaları olmuştur. Dönem içerisindeki en aktif milletvekillerinden olan Mustafa Kemal Biberöğlu'nun, Çanakkale Şehitler Abidesi'nin tamamlanabilmesi için verdiği karar, Çorum Çimento Fabrikası ve Çorum Cezaevi'nde halıcılık atölyeleri kurulması gibi konularda önemli katkıları olmuştur.

¹⁴ Meclis kayıtlarında "Fevzi HACİRECEPOĞLU", nüfus kaydında " Recep Fevzi HACİRECEPOĞLU" olarak geçmektedir.

Yine Çorum milletvekillerinin ortak çabaları ve katkılarıyla dönem içerisinde Çorum'a Palas Oteli'nin (Çorum G. 7.1.1951: 1), İmam-Hatip Okulu'nun ve kapalı spor salonunun (Yeni Çorum G. 13.2.1952: 1) açıldığını da görmekteyiz.

Sonuç olarak 1950-1960 yılları arasında Çorum'dan on yedi isim Demokrat Parti milletvekilliği yapmış ve bu milletvekilleri gerek Meclis çatısı altında ve gerek bireysel çabalarıyla, Türkiye'nin ve yerel olarak da Çorum'un kalkınmasında önemli rol oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Resmi Kaynaklar

T.C. Resmi Gazete. (21 Şubat 1950). "Milletvekilleri Seçimi Kanunu". 7438.

T.C. Resmi Gazete. (18 Ekim 1962). "Anayasayı İhlâl Suçundan Yüksek Adalet Divanınca Mahkûm Edilenlerin Cezalarının Kısmen Affı". 11235.

Ayın Tarihi. (24 Şubat 1952). Ankara: T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Ayın Tarihi. (16 Mayıs 1955). Ankara: T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Ayın Tarihi. (30 Mayıs 1957). Ankara: T.C. Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü.

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 962/124, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 263.804..9.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 960/1, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 36.110..7.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1957). Dosya: D3,Fon Kodu: 30..1.0.0, Yer No: 50.303..12.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1964). Sayı: 3008, Fon Kodu: 30..11.1.0, Yer No: 308.35..17.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 960/1, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 36.108..1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 961/116. Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No :247.762..2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 960/1. Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 52.152..6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1954). Dosya: 31-39, Fon Kodu: 30..18.1.2, Yer No: 136.63..16.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 961/53, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 238.734..1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 961/3, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 230.709..3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 962/3, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 257.789..2.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 962/2, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 257.789..1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 963/3, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No :302.789..1.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1964). Sayı: 3001, Fon Kodu: 30..11.1.0, Yer No: 308.35..10.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 268.820..4.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 960/1, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 36.110..6.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Dosya: 962/153, Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 264.807..8.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, (1960). Fon Kodu: 10..9.0.0, Yer No: 268.821..2.

TBMM Belgeleri

TBMM Arşivi, 1269 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1556 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1631 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1632 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1633 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1634 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1635 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1636 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1637 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1638 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1748 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1990 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1991 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1992 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

TBMM Arşivi, 1993 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.

- TBMM Arşivi, 2285 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.
TBMM Arşivi, 2286 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.
TBMM Arşivi, 2287 Numaralı Sicil Dosyası, Tercüme-i Hal Kâğıdı.
TBMM Arşivi, Ahmet Başıbüyük'e Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Ali Rıza Kılıçkale'ye Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Ali Sedat Baran'a Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Ali Sedat Baran'a Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Ali Sedat Baran'a Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Baha Koldaş'a Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Baha Koldaş'a Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Cevat Köstekçi'ye Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Cevat Köstekçi'ye Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Fevzi Hacirecepoğlu'na Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hakkı Yemenciler'e Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hamdi Bulgurlu'ya Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hasan Ali Vural'a Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hüseyin Ortakçioğlu'na Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hüseyin Ortakçioğlu'na Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Hüseyin Ortakçioğlu'na Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Kemal Erdem'e Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Kemal Terzioğlu'na Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Kemal Terzioğlu'na Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, M. Kemal Biberöglü'na Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, M. Kemal Biberöglü'na Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Saip Özer'e Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Şevki Gürses'e Ait 1950 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Şevki Gürses'e Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Yakup Gürsel'e Ait 1954 Seçim Mazbatası.
TBMM Arşivi, Yakup Gürsel'e Ait 1957 Seçim Mazbatası.
TBMM Tutanak Dergisi, (1950). Toplantı: 1, Birleşim: 1, *Cilt*, 2, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1950). Toplantı: Olg., Birleşim: 22, *Cilt*, 1, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1950). Toplantı: 1, Birleşim: 16, *Cilt*, 3, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1950). Toplantı: 2, Birleşim: 19, *Cilt*, 11, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 111, *Cilt*, 9, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 72, *Cilt*, 7, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 73, *Cilt*, 7, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 91, *Cilt*, 8, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 92, *Cilt*, 8, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 2, Birleşim: 12, *Cilt*, 11, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 51, *Cilt*, 5, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 1, Birleşim: 81, *Cilt*, 7, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 2, Birleşim: 2, *Cilt*, 10, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1951). Toplantı: 2, Birleşim: 3, *Cilt*, 10, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 23, *Cilt*, 12, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 25, *Cilt*, 12, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 31, *Cilt*, 12, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 52, *Cilt*, 14, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 68, *Cilt*, 15, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 75, *Cilt*, 15, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 84, *Cilt*, 16, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 88, *Cilt*, 16, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 3, Birleşim: 2, *Cilt*, 17, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 3, Birleşim: 20, *Cilt*, 18, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 3, Birleşim: 5, *Cilt*, 17, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 23, *Cilt*, 12, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 70, *Cilt*, 15, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 76, *Cilt*, 15, TBMM Basımevi.
TBMM Tutanak Dergisi, (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 86, *Cilt*, 16, TBMM Basımevi.

- TBMM Tutanak Dergisi. (1952). Toplantı: 2, Birleşim: 88, *Cilt*, 16, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1952). Toplantı: 3, Birleşim: 2, *Cilt*, 17, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1952). Toplantı: 3, Birleşim: 3, *Cilt*, 17, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1953). Toplantı: 3, Birleşim: 24, *Cilt*, 19, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1953). Toplantı: 3, Birleşim: 42, *Cilt*, 20, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1953). Toplantı: 3, Birleşim: 102, *Cilt*, 24, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1953). Toplantı: 3, Birleşim: 67, *Cilt*, 21, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 1, Birleşim: 11, *Cilt*, 3, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 4, Birleşim: 29, *Cilt*, 27, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 4, Birleşim: 36, *Cilt*, 28, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 4, Birleşim: 37, *Cilt*, 28, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 4, Birleşim: 42, *Cilt*, 28, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1954). Toplantı: 4, Birleşim: 44, *Cilt*, 28, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1955). Toplantı: 1, Birleşim: 52, *Cilt*, 5, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1955). Toplantı: 1, Birleşim: 57, *Cilt*, 6, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1955). Toplantı: 1, Birleşim: 63, *Cilt*, 6, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1955). Toplantı: 2, Birleşim: 17, *Cilt*, 3, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1955). Toplantı: 1, Birleşim: 68, *Cilt*, 6, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1956). Toplantı: 1, Birleşim: 49, *Cilt*, 10, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1956). Toplantı: 2, Birleşim: 101, *Cilt*, 13, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1956). Toplantı: 2, Birleşim: 36, *Cilt*, 10, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1956). Toplantı: 2, Birleşim: 84, *Cilt*, 13, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1957). Toplantı: 3, Birleşim: 29, *Cilt*, 16, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1959). Toplantı: 3, Birleşim: 6, *Cilt*, 10, TBMM Basımevi.
 TBMM Tutanak Dergisi. (1960). Toplantı: 3, Birleşim: 60, *Cilt*, 13, TBMM Basımevi.

Gazeteler

- Cumhuriyet Gazetesi*. 04 Ocak 1956. “Acı Bir Kayıp”.
Cumhuriyet Gazetesi. 12 Ağustos 1951. “Milli Savunma Bakanı Ankara’ya Döndü”.
Cumhuriyet Gazetesi. 12 Aralık 1965. “Büyük Bir Kayıp”.
Cumhuriyet Gazetesi. 14 Ocak 1989. “Dedekargınoğlu için tören”.
Cumhuriyet Gazetesi. 15 Eylül 1989. “Vefat, Milletvekili Ortakçıoğlu”.
Cumhuriyet Gazetesi. 19 Aralık 1956. “NATO Parlamentolar Grubuİstişarî toplantısına katılacak heyetimiz gitti”.
Cumhuriyet Gazetesi. 19 Ekim 1962. “35 Cezaevinden 251 Siyasî Mahkûm 6 Saatte Tahliye Edildi”.
Cumhuriyet Gazetesi. 19 Ekim 1962. “Ankara’dan Notlar”.
Cumhuriyet Gazetesi. 20 Kasım 1985. “Yakup Gürsel Öldü”.
Cumhuriyet Gazetesi. 25 İkcinciteşrin 1935. “Dostluk ve Yardım Cemiyeti”.
Cumhuriyet Gazetesi. 29 Ekim 1964. “21 Mahkûm Serbest Bırakıldı”.
Cumhuriyet Gazetesi. 4 Ağustos 1961. “Eşinin Gayrimeşru Serveti: 5,230,060 lira”.
Cumhuriyet Gazetesi. 5 Kasım 1957. “Baha Koldaş Londra’da Ameliyat Oldu”.
Çorum Gazetesi. 4 Haziran 1952.
Çorum Gazetesi. 7 Ocak 1951.
Çorum Gazetesi. 9 Ocak 1958.
Hürriyet Gazetesi. 19 Ocak 2009. “Eski Çorum Milletvekili Mustafa Kemal Biberöoğlu, Ankara’da toprağa verildi”.
Milliyet Gazetesi. 03 Eylül 1977. “Başsağlığı”.
Milliyet Gazetesi. 16 Haziran 1979. “DP Eski Milletvekili Kılıçoğlu Öldü”.
Milliyet Gazetesi. 27 Şubat 1958. “Çanakkale abidesi için iki taktir”.
Milliyet Gazetesi. 29 Mart 2007. “Vefat”.
Yeni Çorum Gazetesi. 13 Şubat 1952.
Yeni Çorum Gazetesi. 21 Mayıs 1952.
Yeni Çorum Gazetesi. 30 Nisan 1952.

Kitaplar

- Anadol, C. (2004). *Türk Siyaset Tarihinde Demokrat Parti*, İstanbul: Yeni Kuvayı Milliye Yayınları.
 Arslan, Z. (2013). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – XI. Dönem (1957-1960)*, III. Cilt, Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
 Baran, S. (1951). *Kadın ve Erkek Kısırlık (Morfoloji, Anatomi, Fizyoloji, Patoloji)*. Ankara: y.y.
 Baran, S. (1969). *Kadın ve Erkek Kısırlık (Morfoloji, Anatomi, Fizyoloji, Patoloji)*. Ankara: Ajans-Türk Matbaacılık Sanayii
 Biberöoğlu, M. K. (1996). *Yassıada Kararları ve Tahkikat Komisyonunun Bilinmeyen Gerçekleri*. Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları

- Biberoğlu, M. K. (1997). *Demokrat Parti ve Sonrası Anılarım*, Ankara: Demokratlar Kulübü Yayınları.
- Çakmak, C. (Mayıs 1988). 1950'li Seçimler ve Demokrat Parti, *Tarih ve Toplum*, 9(53), 24-29.
- Çavdar, T. (1996). *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950-1995)*, Ankara: İmge Kitabevi, Ankara.
- Koraltan, R. (2013). *Tek Parti Devri'nden 27 Mayıs İhtilali'ne Demokratlar, DP'nin Kurucusu Anlatıyor*, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Öztürk, K. (1999a). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt VI. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (1999b). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – IX. Dönem (1950-1954)*, Cilt VII. Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Öztürk, K. (2000). *Türk Parlamento Tarihi, TBMM – X. Dönem (1954-1957)*, Cilt II Ankara: TBMM Vakfı Yayınları.
- Şen, E. (2010). *Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı: Bir Yiğit Vardı*, İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.
- TBMM Albümü 1920-2010 Cilt 2* (2010). Ankara: TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları.
- Toker, M. (1991). *Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973: Demokrasiden Darbeye 1957-1960*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Kitap İçi Bölümler

- Tekeli, İ. (1986). 1950-1980 Döneminde Kentin Faaliyetlerindeki Gelişmeler. *Çorum Tarihi*, Çorum.
- Yücel, M. S. (2002). Menderes Dönemi (1950-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Makaleler

- Bir Mülakat: Demokrat Partiyi Kapattıran Adam! (1960, 3 Ekim). Akis Dergisi, XIX (320).
- Özer, S. (1949, 2 Mayıs). Sezariyen. Seksoloji Cinsi Bilgiler Mecmuası, (2).
- Yurtta Olup Bitenler: Demokrasi (1958, 25 Ekim). Akis Dergisi, XIV (233).
- Yurtta Olup Bitenler: Yasak Devri, (1960, 20 Nisan). Akis Dergisi, XVIII (299).

Elektronik Kaynaklar

- Seçim Yılına Göre Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları
<http://rapory.tuik.gov.tr/16-03-2016-16:23:35-136403162011111906871758160564.pdf>(Erişim Tarihi: 08.03.2016)
- Kalyoncu, M. (2013). İskilipli.
<https://iskiliprehberi.com/metin-kalyoncudan-iskilip/> (Erişim Tarihi: 10.03.2016)
- Mumcu, T. (2016). *İskilip'te Kızılay Derneği*.
<http://www.iskilip.com/haber/> (Erişim Tarihi: 10.03.2016)
- Sapaz, A. (2016). *Gökçam, Sungurlu*.
https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C3%B6k%C3%A7am,_Sungurlu (Erişim Tarihi: 11.03.2016)
- Tanay, N. (2016). *Bunları Biliyor Musunuz? – 3*.
<https://iskiliprehberi.com/bunlari-biliyor-musunuz-3/> (Erişim Tarihi: 10.03.2016)
- Yolcu, M. (2012). *Metin Kalyoncu*.
http://test.corumhakimiyet.net/Yazilar/4034/29/metin-kalyoncu.aspx#.VuLMQ_mLTIU (Erişim Tarihi: 11.03.2016)

**KENT KÜLTÜRÜ, KENT KİMLİĞİ, KENT BELLEĞİ ve SANAT KÜLTÜRÜNÜN
ZENGİNLEŞTİRİLMESİNDE, GELİŞTİRİLMESİNDE MÜZELERİN ROLÜ -
TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER İÇİN MODEL OLUŞUM: ÇORUM
BELEDİYESİ SANAT MÜZESİ**

Kadir ŞİŞGİNOĞLU¹

**1Öğr. Gör., KTÜ Fatih Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü,
kadirsisginoglu@ktu.edu.tr**

ÖZET

Kent denildiğinde insan eliyle düzenlenmiş çevre ve mekanlar akla gelse de, kentler; yönetsel güç, ekonomik ilişkiler ile kültürel dinamiklerin birbirini besleyen birlikteliğinin yarattığı organik bir yapılanmadır. Organik yapılanmanın yarattığı uzun yıllara dayanan birikimler kentleri değiştirir, dönüştürür. “Kent kültürü” olarak tanımlayabileceğimiz bu birikimlerin neden olduğu ekonomik ve teknolojik değişimle biçimlenen bir dizi değişim ve dönüşümü (bazen olumsuz örnekler yaratsa da), günümüz kent kimliğinin bir parçası olarak değerlendirmek gerekir. “Her kentin, her dönemin bir kimliği vardır”. Kentlerin düzenlenişi, görünümü, yapılarının yapıtasarcılık özellikleriyle, bir kentin insanda bıraktığı izlenim “kentsel imge” kavramını ortaya çıkarır. Kentsel imge zenginliği kent kültürünün, kent belleğinin canlılığının işareti, kent kimliğinin vurgu unsurlarıdır. Kent; insanıyla bütündür. Kentli kimliği, kentli bilinci yaratmak kentin tarihsel sürecini canlı tutmak, tarihsel dokusuyla, mekânlarıyla, gelenekleriyle bilindik kılmaktır. Bunun gerçekleştirilebilmesi, geçmişle bugünün birbirine bağlanıp geleceğe taşınması müzelerin kurumsal varlığını zorunlu kılar. Müzeler kültürel birikimlerin vitrinidir. Müzeler sahip oldukları kültür varlıkları ile kentin - kent insanının kültürel sürekliliğine katkı sağlar.

Anahtar sözcükler: Kent, kentsel imge, kent kültürü, kent kimliği, müze, sanat müzeleri, müze kültürü, sanat kültürü

**THE ROLE OF MUSEUMS ON THE ENRICHMENT AND DEVELOPMENT OF
ART CULTURE, URBAN CULTURE, URBAN IDENTITY, URBAN MEMORY;
MODEL FORMATION FOR LOCAL ADMINISTRATIONS IN TURKEY: ÇORUM
MUNICIPALITY ART MUSEUM**

SUMMARY

Although the concept of city reminds people of environments and spaces designed by humans, cities are in fact organic structures created by the synergy of administrative power, economic relationships and cultural dynamics which constantly feed each other. Accumulation created by the organic structuring throughout years changes and transforms cities. A series of changes and transformations (though sometimes creating negative examples) shaped by economic and technological changes caused by this accumulation which can be called “urban culture” should be evaluated as a part of urban culture. “Every city has an identity”. The arrangement and

appearance of a city, the structural design characteristics of its buildings, the impression that a city leaves on a person creates the concept of “urban image”. Richness of images for a city is a sign of liveliness of urban memory and urban culture and an element of emphasis for urban identity. The city is a whole with its people. Creating an urban consciousness and identity means keeping the historical process of a city alive, and making the city known with its historical tissue, spaces and traditions. Realization of this and the possibility of connecting the past and present requires the institutional existence of museums. Museums are showcases of cultural accumulation. Museums, contribute to the cultural sustainability of the urban people with the culture resources they possess.

Keywords: city, urban image, urban culture, urban identity, art museums, museum culture, art culture

1. GİRİŞ

Nüfusunun büyük bölümünün ekonomik faaliyet alanı olarak ticaret, sanayi, yönetim ve hizmetle ilgili işlerle geçimini sağladığı toplumsal ve kültürel bir örgütlenmenin olduğu yerleşim alanı şeklinde ifade edilen kent, insanların barınmadan, eğlenmeye tüm ihtiyaçlarının karşılandığı ve sürekli bir toplumsal gelişim gösteren, bütünleşme derecesinin yüksek olduğu (Keleş, 1973:7) yerleşim yeridir. Kent; fiziksel bir bütünlüğe ve somutluğa sahip en büyük toplumsal birimdir. Aynı zamanda geniş bir toplumsal ilişkiler ağının hem yaratıcısı hem de düğüm noktasıdır. Kent’ler sadece maddi yapılardan ibaret değildir. İnsanın yabancı diye tanımladığı "kendisi gibi olmayan" ile, karşı karşıya geldiği, ilişki kurduğu ve birlikte yaşadığı yerdir. Rousseau'nun deyişiyle, "köyü, kasabayı evler oluşturur, kenti ise yurttaşlar". WolfSchneider’ın “insanın kendisi için yarattığı bir dünyadır” diye tanımladığı ilk kentlerin ortaya çıkışı farklı kuramlarla açıklanabilmektedir. Kentler, organizasyonun zorunlu olduğu karmaşık bir nüfus ve toplum yapısını barındırır. “Fertler arası ilişkilerde geleneksel ilişkilerden çok rasyonel davranışların ağırlıkta olduğu, günümüze has bir yerleşme biçimi ve topluluk türü olarak tanımlanır” (Sencer, 1979: 9). Gordon Child’e göre; bu toplulukların birlikte yaşama zorunluluğu toplumdaki organik dayanışmayı ortaya çıkarır ki bu uygarlık tarihinde “kentsel devrim’dir.” Bu nedenle “uygarlık tarihi kentlerin tarihidir”.

Her tarihsel gelişim döneminde kentler kendilerini yöneten güçlerin yönetim felsefesinin etkisinde biçimlenmiştir. Sanayi devrimine kadar doğal çevreyle uyumlu, geleneksel kültürel yapıya bağlı olarak yavaş gelişen kentsel doku, ekonomik-teknolojik-endüstriyel gelişmelere bağlı olarak hızlı bir değişim sürecine girmiştir. 20. yüzyılın başında göçlere bağlı olarak kentlerin artan nüfus yapısı, karmaşık işlevleri, kent merkezlerinin yükselen rant değerleri, kentleri dikey gelişmeye zorlamıştır. Günümüzde insan aklını zorlayan yüksek kule yapılarının salgın olarak önce Amerika sonra da diğer Avrupa başkentlerinde görülmesi bu döneme rastlar. Kentlerin insan yaşamı için çekim merkezi olması kentleri mütevazı görünümünden uzaklaştırmıştır. Önce metropoller oluşmuş, günümüzde ise bir çok metropol megapole dönüşmüştür. Kırsal yaşam alanlarından kentlere göçün artması ile dünya giderek daha kentli olmaya başlamıştır. 2020 yılında dünya nüfusunun 2/3 ünün kentlerde yaşayacağı öngörülmektedir.

Gelişmiş endüstri toplumlarında kır ile kent arasındaki yaşam farklılığı giderek kapanmışken gelişmekte olan toplumlarda bu farklılık daha geniş olarak kalmıştır. Gelişmekte olan toplumlarda farklılıkların sosyal, politik, ekonomik, kültürel alanlarda devam ettiği gözlenmektedir. Kentsel yaşam deneyiminin gelişmekte olan dünyada çok daha yeni olması, kentsel yerleşim alanlarının altyapı yetersizliği, sosyal kurumlarının oluşmaması istem dışı büyük göç akınlarının baskısı altında kalması kentleşme sürecine yeni sorunların eklenmesine neden olmaktadır. Özellikle ekonomik yapı, kronikleşen işsizlik sorunlarını çözmede yetersiz kalmıştır (Tatlıdil, 2009:321).

Bugünün kentleri hizmetler sektörünün yoğunlaştığı toplumsal ve kişisel ihtiyaçlara yanıt veren rekreasyon alanları, kültürel ve bilişim merkezleri haline gelmektedir (Tatlıdil, 2009:322). Belirli ekonomik, sosyal ve kültürel düzeye ulaşmış, dengeli büyümeye sahip gelişmiş batı toplumu kentlerinin sabitlenmiş nüfusları, kentin sahip olduğu doğal, kültürel ve mimari değerleri kolaylıkla benimseyip, ortak değere dönüştürebilmesine olanak tanımaktadır. Bunun yanısıra oluşan kentsel dokuları yabancı ziyaretçilere pazarlamakta ve bundan da büyük ekonomik girdi sağlamaktadırlar (Ulu, Karakoç, 2004/3:60).

2. KENT KÜLTÜRÜ, KENT KİMLİĞİ, KENTSEL İMGE ve KENT BELLEĞİ

Kentler; kuruluşundan başlayarak günümüze kadar geçirdiği değişimler ve dönüşümler ile dikey ve yatay gelişerek, bu günkü fiziksel ve mekansal yapılarına kavuşurlar. Kentler geçirdiği tarihsel süreçlerin izlerini yeraltındaki dikey veya yerüstündeki yatay katmanlarında barındırırlar. Bu izler kentlerin geçirdiği kültürel değişim evrelerini tanımamızı, günümüze kadar ulaşamayan toplumları ve yaşam biçimlerini anlamamızı sağlar. Kentlerdeki farklı dönemlere ait kültür katmanları yarattığı çeşitlilikle “kültürel bütünlük” oluştururlar. Kentten kente değişen bu birikim kentlerin mimari ve mekansal zenginliklerini yaratır. Aslında kent önce yapısal bir oluşumdur, yani mimaridir. Aynı zamanda; bu mimari oluşan kent kültürünün koruyucusudur. Kentin yatay ve dikey katmanlarında biriken kültür varlıkları toplumsal kültür ve bilincin oluşumuna da önemli katkılar sağlamaktadır (Şişginoğlu, 2013).

2.1 Kent Kültürü

Kültür; yaşam biçimini ve yaşamı tanımlayan sistemdir. İnsanın öğrenme ve öğrendiklerini simgesel biçimlerde örgütlenme, bu öğrendiklerini toplumun diğer üyelerine bilgi olarak iletme, öğrendiklerini ya da kazandığı bilgileri temel olarak davranışlarını sergileyebilme gücü tüm kültürel olgunun kaynağını oluşturur. Bununla birlikte kültür kavramını bir bütün olarak ele almak güçtür. Bütün araştırma alanlarındaki birikmiş bilginin yanı sıra kültür, toplumun tarihi boyunca çok sık değişikliğe uğrasa da kuşaktan kuşağa geçen değerleri, inançları ve normları kapsamaktadır (Tatlıdil,2009:324). Kentin biriktirdikleri ve sonraki kuşaklara aktarabildikleri olarak tanımlayabileceğimiz “kent kültürü” donuk bir yapıya sahip değildir. Tersine etkileşimsel gücü yüksek, dinamik bir yapıdır. İnsan bilinci kendi yaratımı olan maddi ve düşünsel doku ile yaşadığı çevresi arasında sıkı bir etkileşim

ve etkilenme içindedir. Kent ile insan arasındaki ilişki iki yönlüdür. Kentin yapısı; içinde yaşayan insanı toplumsal değişim sürecinin her anında etkilerken bu süreçte üreten insan da çevresini ve kentini değiştirir. Bu nedenle “insan kenti yaratırken, kent de insanı yaratır”.

Kent kültürü kentlerin bünyesinde barındırdığı insanların birbiriyle ilişki ve etkileşimlerini bir ilişki örüntüsü içinde düzenleyen sistemin tutkalı olarak görülür. Toplumsal sınıf, etnik ve dini farklılık ve farklı sosyal ve mesleki grupların oluşturduğu alt kültür değerlerini mozaik olarak bir arada tutan kent kültürü, çağdaş kent anlayışının ve işleyişinin ürünüdür (Tatlıdil, 2009:326).

Bir kente girildiğinde, o kentin tarihini ve kültürünü yansıtan yapılar, eğlence ve dinlenme alanları, tarihi yapısı, mimari özellikleri, halkın giyimi kuşamı vs. kent kültürü hakkında bize ipuçları verir. “Bu bağlamda kent, gelenek ve göreneklerin, örgütlü tavır ve görüşlerin toplandığı yerdir. Kültürler kentte doğarlar, kentte yaşarlar ve kente katkı sağlarlar. Bu niteliğiyle kentler, belli bir kültürü simgelemektedirler” (Uçkaç, 2006: 31).

2.2 Kent Kimliği:

Bir kentin coğrafi konumu, doğal ve tarihi dokusu, mimari yapısı, kentlinin ekonomik ve kültürel yaşayış biçimi, gelenek ve göreneği konusundaki özgünlüğü onun kimliğini oluşturur (Aydeniz, 2010). Türkdoğan’a göre; “Bir kentin yüzü size, içinde yaşayan insanın entelektüel yapısını ve bilincinin gelişkinlik seviyesini anlatır. Bir kente bakarak, o kentin insanların, toplumsal davranış biçimi ve siyasi, ekonomik ilişkilerinin yapısı hakkında bilgi sahibi olabilirsiniz. Kentin kimliği insanın kültürel kimliğidir. Ve her kent, topluma ve kendine yabancılaşan insanın ağrısını ve hüznünü yansıtır” Kentin yapısının belirlenmesinde o kentte yaşanan üretim – tüketim ilişkileri, siyasal ve ideolojik yapı, dinsel inanışlar ile kentin coğrafi konumu ve durumu etkindir. Kent toplumunun entelektüel süreçleri içinde yer alan sanat’ da kent kültürünün oluşumunda belirleyici olan bu etkenlerden biridir. Ancak; sanatın kent yapısında değiştirici rolü, kentin ekonomik, siyasal ve dinsel gücü ile sınırlanır.

Her canlı organizmanın kendine özgü bir kimliği olduğu gibi “her kentin, her döneminde bir kimliği vardır”. Robbins’e göre; “Genel olarak kimlik kavramı, canlılar ya da nesnelere için ayırt edici, farklılığı yaratan özellikler olarak tanımlanabilir”. Kent kültürü, tarihin ve doğanın kente bırakmış olduğu birikim; bu birikimin temel ögesi ise o kentin kimliğidir. Her kent, kimliğinde o kentin süreklilik kazanmış ayırt edici özelliklerini barındırır (Keleş, 2005: 14). Bir kentin anlamı olarak özetlenebilecek kent kimliği, kente ait olan, kente değer katan, o kenti diğerlerinden ayıran, insanların kafasında o kente dair oluşturulmak istenen, o kente özgün unsurların oluşturduğu bir bütün olarak tanımlanabilir. Bu özgün unsurlar kaynağını kimi zaman kentin coğrafi yapısından, kimi zaman tarihinden, kimi zaman da ticaret ve ekonomisinin çevre kentlere göre daha gelişmiş olmasından alır (Birol, 2007; Aladağ, 2013). Kentteki yaşam biçimi, kentlilerin mekâna yükledikleri anlam ile aidiyet ve kentlilik duyguları, kentin tarihi nitelikleri, kentteki başat üretim biçimi, ekonomik yapı,

kentlilerin sahip olduğu ortak kültürel ve geleneksel özellikler ve kentin politik yapısı kent kimliğini etkileyen başat ölçütlerdendir (Uçkaç, 2006: 18-19).

Kentlerin isimleri, logoları, sembolleri, sloganları kent kimliğini oluşturan diğer unsurlardır. Bir kentin kimliği, bir bakıma o kentin ruhu demektir. Bu ruh, o kenti ve o kentte yaşamayı anlamlı hale getirir. Zaten, “kentlilik bilinci” denilen şey de, kentte yaşayanların kendi kimliklerinin yanısıra bir de; içinde yaşadıkları kentle özdeşleşebilen bir kimliğe sahip olmaları halinden kaynaklanır. Bir kentte yaşayan kişiler için, içinde yaşadığı çevre, sadece içinde geçimlerini kazandığı alanlardan ibaret ise, yani geçim aracı dışında bir anlamı yoksa orasının bir kimliğinden değil; belki kimliksizliğinden söz edebiliriz. Yine aynı şekilde, bir kentte kaotik bir yapı gözleniyorsa, bu kentin bir kimliği olduğundan söz edilmemekte, bilakis “kimliksiz” denmektedir (Kaypak, 2010).

2.3 Kentsel imge:

“Bir kentte yaşamak aslında bir imgede yaşamaktır.” diyen Lynch’ e göre kentsel imge; kent yaşantısının kişilerde bıraktığı duygusal ve düşünsel izlerdir. Bu izler de kent kimliğinin tanınmasındaki en önemli adımdır. Kentsel imge, kentin görülmesiyle elde edilen zihinsel bir süreci ifade ederken; kent kimliği kentin kişilere gösterdiği sosyal, kültürel ve mekânsal öyküye işaret etmektedir. Lynch; kent imgesinin üç bileşenini şu şekilde belirler: kimlik, yapı ve anlam. Bunlar kesin olarak birbirlerinden ayrılamazlar. Alver’e göre; Kent imgesi hem kentin bedeni yani fiziksel çizgileri, hem bedeninin içindeki ruhu, kanı, heyecanı ve hayatıyla ilgili bir yaratımdır. İmge her iki alanı içine alan engin bir göstergedir. Kentte yaşayanların kente dair yaratıcı düşüncelerinin bir ürünü olan kent imgeleri ağırlıklı olarak kentin mimarisinden ve sanatsal kültüründen beslenir. Kentlerin kuruluşundan beri insan ile kent arasındaki ilişkide insanı kente yaklaştıran öyküsel başlangıçtır kent imgeleri. İmgeleri güçlü kentler insanı kentine bağlarken, diğer kentleri de kent imgesi yaratmaya zorlar. Eğer kent bir kimlik ortamı ve referansı haline gelebiliyor, belli imajlar imgeler üstlenebiliyorsa bu insanın kente kattığı anlam ile ilgilidir. İnsanın kent ile doğrudan ruhsal bağ kurabilmesinin sonucudur. Alver’e göre; “Kent basit bir taş ve beton meselesi değil, bir imgeler bütünüdür”. Bu söz Gözüm’e göre (2016) “günümüz kentlerinin içi boş ve yozlaşmış, soğuk betonarme yapıların bireyin algısını geliştirecek hiçbir yapıcı ve yaratıcı imge oluşturmadığına derin bir göndermedir. Oysa kentler (insanlığın bilinen tarihiyle özdeşleşmiş kadim kentler); tarihi yapılarıyla, köprüleriyle, bulvarları ve meydanlarıyla her insanda bütünsel bakışın yanında farklı duygular çağrıştıracak estetik bir beğeni oluşturabilmelidir”

Kent kültürü ve kentlilik bilinci gelişmiş kentlerin çok sayıda kent imgelerine sahip olmaları tesadüf değildir. Kent imgeleri kentte yaşayanlar ile kent arasındaki duygusal bağın ilk kıvılcımıdır. Kent dışında yaşayanlar içinde kente dair bir cazibe unsurudur. Günümüz modern kentleri bu düşünceden hareketle kent imgelerini turizm pazarının bir nesnesi olarak değerlendirmektedir. Kentlerin işlevsel özellikleriyle birlikte oluşan gelişim süreçlerinin gelişen ekonomik dinamiklere ve güçlü aktörlere bağlı olması ve bu mantığa göre gelişim göstermesi, ‘kentsel imgeleri’ de büyük ölçüde farklılaştırmakta ve değiştirmektedir.

Kentler ve mimari ürünler açısından kimlik ve kentsel imge olgusu, öncelikle görsel boyutuyla ön plana çıkan, ayrıca doğal, coğrafi, kültürel ürünler ve sosyal yaşam normlarını da kapsayan çok geniş bir tanımlı içermektedir. Kentsel kimlik ve buna dair kentsel imgeler, kent mekanı içerisinde uzun bir süreçte çok farklı bileşenlerden oluşmaktadır. Kentsel imgeler kentte yaşayanlar açısından uğruna özveride bulunulabilecek ortak değerler oluşturmakta ve söz konusu bu değerler kuşaklar arasında süreklilik göstermektedir.

2.4 Kent Belleği:

Kent belleği; bir kenti diğerinden farklı yapan yüzlerce, binlerce yılı bulan yaşanmışlıkların birikimidir. Bu birikimlerin toplamı kentin belleğini oluşturur. Kentin bugün var olduğu toprakların üzerinde kurulmuş olan tüm medeniyetlerinden başlayarak günümüze kadar var olan, anı, bilgi, nesne, obje, kitap, fotoğraf, ses kaydı, o kenti ve kentin kuruluşundan öncesini tarif eden, anlatan, açıklayan, kayıt altına alınmış ve korunmuş olan eski ve yeni her şey kent belleğini oluşturur (Tekeli, 2011). Kent belleğinin yaşaması kuruluşundan bu yana orada yapılanların, yazılanların, belgelerin, bulguların korunup saklanmasıdır. Kent belleğinin canlı görünür olması;

- *Kent insanının düşünce dünyasını zenginleştirir
- *Kente aitlik duygusunu pekiştirir
- *Kente karşı duyarlılığını ve sorumluluğunu geliştirir
- *Yaşama sevincini ve üretkenliğini artırır
- *Kentin gelişimine katkı yapmaya zorlar

Kent imajları belleklere sıkıca tutunarak belleklerde yasar. Kent Belleğinin korunması aynı zamanda kentlerin tarihsel sürekliliğinin korunması demektir. Tarihsel sürekliliğin korunması ile kentsel gelişim arasında denge sağlanmadığında geçmişe ait buluntular kent yaşamında aktif rolü olmayan işlevsiz alanlara dönüşür.

3. BİR SANAT YARATIMI VE KÜLTÜREL MİRAS OLARAK KENTLER

Kentte yaşamını sürdüren ve bu karmaşık örgütlenmeler ve ilişkiler ağının meydana getirdiği toplumda bireyi çevreleyen üç ortam vardır. Bunlar, sırasıyla fiziksel, sosyal ve kültürel çevredir (McGahan, 1984: 35). Bu çevre içinde örgütlü yaşamın sürdürüldüğü kentlerde kentsel mekanların tasarımı farklı sosyal sınıfların ortak gereksinimlerini karşılayabilecek nitelikte olmalıdır. Günümüz kentlerinin yüksek tempo içinde gerçekleşen kentsel yaşamı, bireyi kentten daha çok hizmet almaya zorlar. Kentsel yaşam mekanı sadece çalışılan yer ve yaşanılan konuttan ibaret değildir. Eğlence, kültür, eğitim, sağlık, spor, doğal - tarihsel rekreasyon alanları kent insanının yaşamı ile ilişkilendirdiği kentsel yaşam alanlarıdır. Bu tür mekanların tasarımında kentin yapısal ve kültürel bütünlüğü göz önünde bulundurulmalı, özellikle kentin geçmişi ile bağ oluşturan kent dokusuna zarar verecek müdahalelerden kaçınılmalıdır. Bir taraftan kenti besleyen kültürel gelenekten yararlanırken bir taraftan da yenilikçi-estetik önermeler sunulmalıdır.

Bir sanatsal yaratım olarak değerlendirebileceğimiz kentlerin toplumsal ve yapısal durumu sanatçının üretim sürecine yansır. Bu nedenle sanat ürünü; kentin fiziksel dokusunun estetik taşıyıcısıdır. Kentlerin fiziksel yapısı; o yapı içinde üretilen-yaratılan kültürün giysisidir. Kentin kültürel yapısı sanatı ve sanatçıyı üretim süreci içinde doğrudan etkilerken, sanatın kent yapısının gelişimindeki etkisi dolaylıdır. Kentin farklı gelişim süreçleri içinde oluşmuş kültürel unsurları kent belleği içinde yer alır. “Sanatçı da bu belleği algıya, algıyı da biçime dönüştürür” (Altıntaş, 2012:64). Kentte yaratılmış biçimlerin üst üste katmanlar haline gelerek oluşturduğu kent kimliği bireyler ve toplumsal değerlere göre olumlu-olumsuz, güzel-çirkin gibi yargılarla tanımlanmakta ve süreç içerisinde yeniden üretilmektedir. Bu kimliğin, sürekli yaşayan gelişen, zenginleşen ve yeni oluşumları, gelişmeleri hoşgörü ile karşılayacak bir karakter taşıması gerekir.

Kente anlam ve bütünlük sağlayan, kentin okunabilirliğinde ve imgeleminde önemli bir yere sahip olan bu öğelere yapılacak plastik müdahaleler, bu öğeleri bir sanat ürünü olarak değerlendirilmenin yanında, kent bütününe de bir sanat yaratması olarak ele alınmasını sağlayacaktır. Sanatın özgünlüğünden yararlanılarak oluşturulan kent dokusu, kentli bireyi yaşadığı mekâna adapte etmekte ve bugünün çevresine yabancılaşan bireyini aktif kılmaktadır. Sanatı yaşadığı mekânın tüm dokularında hisseden birey kendi kimliğini ve ait olduğu mekânın kimliğini daha kolay algılayabilir duruma gelmektedir (Öztürk, 2007: 47). Mevcut yaşama ortamları, insanların gereksinimlerini tam karşılayamadığı gibi, yaratılan mekanik çevre bireyi hasta etmekte, bunalıma sürüklemektedir. Bu nedenle çocuk oyun bahçelerinden, parklara, caddelere, binalara kısacası günlük hayatın geçtiği mekânlara sanatı götürmek gerekmektedir. Sanatı insanın dışında, algılanması zor ve zahmetli mekânlarda değil, insanı sanatın içinde yaşatmak çağın gereği olmuştur. Sanatın kent mekânlarına götürülmesi, hem çevreye katkıda bulunacak, hem de insanı çevresine karşı daha duyarlı yapacaktır. (Öztürk, 2007: 46).

Çok katmanlı ve çok kültürlü ortamda, geçmiş kültürlerin sembolleri ile yaşayan kent insanı ince bir sanat anlayışı ve estetik zevke sahip olur. Bu durum insanın çevresiyle olan iletişimini doğrudan etkiler. Böylelikle insanlar üzerinden kentler de yeni bir kimliğe, “sanatsal kimliğe” sahip olurlar. Sanatçı içinde barındırdığı duyarlılığı sayesinde çevresi ile yaşam arasında bağ kurabilir, tarihsel kent dokusu içinde geçmiş kültürlerin değerlerini çok kültürlü okumalarla evrensel değerlere dönüştürebilir. Bu sanatsal yaratımlar kentin sanatsal kimliğinin gelişimine katkıda bulunduğu gibi, kent kültürünün zenginliğini de artırır. İnsanlık tarihi boyunca, toplumlar kültür birikimlerini kentlerde göstermişlerdir. Toplum ve kent arasında sürekli bir etkileşim söz konusudur. Toplumlar yaşadıkları kente hayat verirken aynı zamanda geleceğin kentine şekil verir. Mumford’a göre “kent insanın en büyük sanat yapıtıdır.”

Kültürün soyut değerlerinin somut yapıtlara dönüştürülmesinin aracı olarak sanatın kentlerde oluşturduğu referans noktaları kentte yaşayan insanların belleğinde kent kimliğine dair izler bırakmaktadır. Özgün bir özellik gösteren sanatsal yapıtlar bir yandan kentin okunabilirliğini arttırırken, diğer yandan da bireylerin ihtiyaç duydukları sanatla etkileşimde olma imkânını sağlamaktadır (Altıntaş ve Eliri, 2012: 64).

İnsan çevresine sanat aracılığıyla baktığında gerçekliğin farkına varacak ve nasıl bir çevrede yaşadığını, yaşamını nelerin çevrelediğini algılayacaktır. Sanatçı, içinde yer alan duyarlılığı sayesinde çevresi ile yaşam arasında bağ kurarak kendisinde var olan estetiği de sanat yoluyla dışa yansıtabilir. Kentler de daimi devingenlikleriyle sanatçıyı kışkırtır ve üretimlerine sonsuz kaynak oluştururlar. Toplumları çağdaş uygarlık düzeyine ulaştıran kültürel gelişmenin kaynağı olan kentler, tarihsel süreçte kendilerine özgü birikimler ortaya çıkarmışlardır. Bu birikimler kentin içinde bulunduğu doğal çevre ile etkileşimi sonucu başlamış, kültürel birikim ile şekillenmiştir. Buna bağlı olarak “Kentlerin de kendine özgü bir kültürü vardır” (Koçak, 2011: 261).

Modern kent, modernleşmenin gereği olarak değiştirdiği işlevini, sanatsal açıdan da yeni sayılacak, müze, galeri, vb. mekânlarla ve bu mekânlarda konumlandırılmış heykel ve anıtlarla donatırken korumacılığa karşı yeni bir “korumacılık” ve eski karşısında varoluş ya da direnmeyi de beraberinde getirmiştir. Sanatın hep gelenekle, geleneğin ve direnişin mekânları sayılan kentlerle, kamusal alanlarla doğrudan ilişkisi olmuş, hem sanatçı, hem alımlayıcı değerlendirme ölçütlerini bu tarih ve mekâna bağlı olarak sürdürmüştür (Yaman, 2002:155).

Kentlerin kimliklerini, kentsel imgelerini ve yaşam çevrelerini geçmişten günümüze ulaşan tüm doğal ve kültürel değerlerini dikkate alarak geliştirmek önemlidir. Tarihsel kent dokusu, o toplumun kültür mirasının önemli bir bileşimidir. Kent belleği kentleri geleceğe bağlayan kültür mirasıdır. Kültür mirasının yok olması geçmişin hızla unutulması, geleceğin belirsizleşmesi demektir. “Miras birçok insan tarafından olumlu bir değer olarak düşünülür. Miras, günlük kullanılan sanat objeleri, mimari, peyzaj biçimleri gibi somut kültür olduğu kadar; dil ve insan belleği, dans performansları, müzik, tiyatro ve ritüeller gibi somut olmayan kültürel mirası kapsayan, genellikle ortaklaşa paylaşılan herkesin yararına olan değer” olarak tanımlanır (Silverman ve Ruggles, 2007,3).

Kentleşmeye bağlı gelişmeler binlerce yılda oluşan kent dokusunu derin bir biçimde dönüştürerek geçmişin izlerini silmekte ve içerdiği katmanları yok etmektedir. Kentlerden geçmişin izleri silindikçe kimlikleri kaybolur. İnsanlar gibi kentlerin de bir kimliği vardır. Kimliğini yitiren insan nasıl ürker, tedirgin olur, panikler, varlığını kanıtlayamama korkusuna kapılırsa, kentler de aynı durumu yaşayabilir. Kimliğini yitiren kentler; önce bozulurlar, geçmişle olan bağları kopar, boşlukta kalır; sonra da yok olup giderler. (Şişginoğlu; 2013) Kentlerin özgün kimliklerinin devamlılığının sağlanması, kentlerde yaşanan sosyal, fiziksel ve kültürel erozyonun önlenmesi, kendini yaşadığı kente ait hisseden bireylerin yetiştirilmesi, kültürel mirasın yeni nesillere aktarılması, kentin tarihi ve kültürel kimliğini benimsemiş ve kentlilik bilinci yüksek bireylerle olanaklıdır.

4. KENT KÜLTÜRÜ VE MÜZE İLİŞKİSİ

Kentler; kendini yaratan insanın kentle iletişimi ve etkileşimi sonucu sürekli olarak gelişir ve değişirler. Bu değişimin kentlerin kuruluşundan itibaren oluşmaya başlamış kültürel birikimlerine, kent dokusuna uygun, bunların oluşturduğu kent bütünlüğüne zarar vermeyecek şekilde olması önemlidir. Kentsel yaşam ve kent kültürü için temel ölçü insani ve sürdürülebilir olmasıdır. Bu nedenle kentlerde yaşayanların en önemli sorumluluğu kent kimliği, kent dokusu, kent kültürünün somut ve somut olmayan kültür mirasını çeşitli etkenlerin neden olabileceği en az kayıpla gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu durum kentlerin gündemine “kültürel mirasın korunması” problemini taşımıştır.

Kültür varlıklarının ve eski eserlerin korunması öncelikle bireysel olarak kazanılması gereken yüksek bir bilinçtir. Bireysel kazanımlar toplumsal bilince dönüştüğünde kurumların koruma anlamında yükleri azalır. Koruma bilgi ister. Bilgi duyarlılığı geliştirir. Gençaydın’a (2002:29) göre; “bilgisiz toplumlar cahil, ama duyarsız toplumlar barbar” olurlar. Kültürel mirasın korunması, fiziksel ve kültürel çevre gibi pek çok farklı disiplinin birlikte çalışmasını gerekli kılan multi disiplinler bir birlikteliği gerekli kılmaktadır (Aygün,2011 :196).

Kent kültürünün geleceğe taşınması açısından temel sorunlardan biri koruma ise, diğeri de kent kültürünün geliştirilmesidir. Taşınabilir kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesinde en etkili kurumlar müzelerdir. Metin Sözen’e göre “kültür mirası bir kimlik mirasıdır; müzeler ise en güçlü anlatıcılarıdır”.

Müzeler, geçmiş ile geleceği bugünde buluşturan kültür köprüleridir .Klasik müzelerin temel işlevi ‘koruma’dır. Müzeler sahip oldukları koleksiyonları insanın ve çevresel etkilerin neden olabileceği zararlardan korumak için gerekli koruma önlemlerini alır. Diğer taraftan taşınmaz kültür mirası sayılan kent dokusunun, tarihi ve anıt yapıların, kent kültürünün korunabilmesi için de bir koruma felsefesi oluşturarak kendisi de bir kültür mirası olan kentin özgün yapısının gelecek kuşaklara aktarılmasında rol üstlenir. Müzelerin kültürel mirasın korunmasındaki temel rolü kültürel mirası insanla buluşturup koruma yükünü insanla paylaşmasıdır. Gördüğü geçmişe ait otantik bir nesneyi saygı ile inceleyen insan, gelecek kuşakların beklentisini ağır bir sorumlulukla üzerinde hissettiğinde, zihinsel süreçlerden geçirerek yeni bir imge yaratmanın savaşını verecektir (Şişginoğlu, 2011: 22).

Müzeler bugünün talepleri ile geleceğin getirdiği kısıtlamalar arasında çelişkiler yaşamıştır (Pomian, 2000:17). Bunun çözümünü ilk keşfeden mimari olmuştur. Uzlaştırmacı eğilimle iç duvarları, heykel kaidelerini, vitrin ve aydınlatma sistemlerini insanla barıştırmıştır. Sonrasında ise müzeler eğitim ve eğlence işlevini keşfederek insanı içine almıştır. Batılı ülkelerde müzelerin 1950’ li yıllardan itibaren eğitim, eğlence hatta kentlerin prestijini artırmaya dönük projeleri uygulamaya başlaması ile kar marjı çok yüksek olmayan yeni bir endüstrinin doğmasına neden olmuştur. Günümüzde Batılı ülkelerde bulunan bazı müzeler hiçbir orijinal eser barındırmadığı halde her türlü insanın eğlence ihtiyacını karşılayacak programlar yapabilmektedir. Günümüzde küreselleşmenin etkisi ile yeni bir endüstri alanı haline gelen müzecilik kentsel - kültürel mirası korumanın yanında koleksiyonu ile kent insanının kültürel kimliğini geliştirirken, ikonik görünümüyle kentin

markalaşmasına katkıda bulunmaktadır. Batı’da 1990’ların başında, güçlü bir kent imajı oluşturarak kenti marka yapmak” tutumunun bir parçası olarak 1990’ların sonunda müze tasarımları kentin markalaşması sürecinde çağdaş mimarının önemli problemlerinden biri olmuştur.

Kentler; mimariden yüzyıllardır olduğu gibi bugün de yararlanmaktadırlar. Kentler; rekabet ortamında kendilerini diğerlerinden ayırt etmek için, “ayırt edilebilir bir işaret sistemi” olarak, ayırt edilebilir “ikonik” yapılar inşa etmektedirler. Yaratıcılığı sergileme öz değerini yansıtmak için kendileri de birer sanat eserine dönüşen, kültür ve sanat etkinlikleri için kullanılacak, kültür ve sanat merkezleri, müzeler, konferans ve tiyatro salonları ortaya çıkmaktadır. Örneklerin en çarpıcısı olarak Frank Gehry “imzalı” Bilbao, Guggenheim Müzesi’ni gösterilebilir. Guggenheim’in Bilbao kentine kazandırdıkları diğer kentler için bir örnek oluşturmuştur (Peker, 2006: 38). Kent kültürünün vitrini konumunda olan müzeler kent insanının kültürel bilincini yükseltirken o kenti görmek isteyenler için çekici bir etki yaratır. Günümüz müzeciliği Zeus’un kızları esin perilerine (Mousa’lara) adanmış kutsal tapınak formundan uzaklaşmış, kent-müze toplum ilişkisinin çok boyutlu yaşandığı kültürel mekanlar haline gelmiştir. Kentlerde müzelerin sayılarının fazlalığı kent kültürünün canlılığının, kültürel mirasın iyi korunduğunun işaretidir.

Çağdaş Müzecilik Anlayışı pazarlama, halkla ilişkiler ve reklâmcılığı kapsayan yeni alanlara vurgu yapar. Denilebilir ki, müzelerin bu yeni vasıfları, postmodern müzenin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Postmodern müzecilik, müzeyi milli ideoloji ve toplumsal hafızanın gelecek kuşaklara aktarıldığı, kutsal ve muhafazakâr mekân olarak tanımlayan modern müzecilik anlayışının tam tersini simgeler. Öte yandan, bu yeni görünüm, 21. yüzyıl tüketim toplumunun müzelere yansması olarak da değerlendirilebilir (Artan, 2012: 108). Andy Warhol’un “Bir gün bütün büyük mağazalar müze, bütün büyük müzeler de mağaza olacak.” sözü tam da bu gerçeğin altını çizmektedir.

Çorum zengin tarihsel kültürel birikimlerine karşın bunların varlığını tanıtabilecek yeteri kadar müzelere sahip değildir. Çorum Arkeoloji ve Etnografya Müzesi kent merkezinde bulunan tek müzedir. Kesintisiz uygarlıkların yaşadığı, üzerinde yaşamın devam ettiği bu kentin tarihsel geçmişini, kültürel zenginliklerini sadece bir müze ile anlatabilmek durumunda kalması, bu kentin geçmişine haksızlıktır. 1968 yılında açılan Çorum Müzesi, şu andaki binasında 11 Mart 2003 tarihinden itibaren hizmet vermeye başlamıştır. Müze içerisinde Alacahöyük, Boğazköy, Ortaköy, Eski yapar, Pazarlı, Kuşsaray ve Alishar Höyük bölgelerinde yapılan kazılardan elde edilen buluntular ile, Frig, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemi eserleri yer almaktadır. Bu buluntuların yanı sıra etnografik eserler de müzede sergilenenler arasındadır. Modern müzecilik ilkelerine göre düzenlenmiş, etkileşimsel sergileme yöntemlerinin kullanıldığı müze ülkemizde görülmeye değer ödüllü müzelerimizden biridir.

Paleolitik çağlardan beri yaşamın sürdüğü, neolitik dönemden beri uygarlık ateşinin sönmeyeceği bu coğrafyada Hatti’lerden Osmanlı’ya kadar farklı kültür katmanlarının kültürel sentezini yaratmıştır Çorum. Ekonomisi ağırlıklı tarıma dayalı olmasına karşın, hayvancılık,

tekstil, çimento ve tuğla üretimi ve hızla gelişen imalat sanayisi ile Anadolu kaplanı olarak bilinen, çok hızlı gelişen Anadolu kentlerinden biridir. Hızlı gelişen bütün kentlerin birbirine benzediği ülkemizde kentlerin kendine özgülüğü (kimliği) hızla yok olmaktadır. Hızlı büyümenin yarattığı geleneksel kültürden kopuş Çorum için de bir kültürel tehdittir. Çorum; geleceğine uzanan uygarlık yolculuğunda kültürel kopuşların travmatik etkilerinden korunmak için geçmişin kültürel birikimlerini mutlaka gelecek kuşaklara aktarabilecek doğru çözümler üretmelidir.

Bu çözümlerin en başında müzecilik alanında yapılması gereken çalışmalar gelmektedir. Sahip olduğu birikimlere göre kurulacak farklı müzelerle kent kimliğine yeni değerler kazandırılabilir, kent kültürünün canlılığı sağlanabilir. Çorumda kurulması gereken müzeler için şu öneriler yapılabilir.

Kent Tarihi ve Kent Müzesi: Her kentin tarihsel belleğinin kaydedildiği, somut örneklerinin sergilendiği, kente değer kazandırmış şahsiyetlerin ve önemli tarihsel olayların anlatıldığı müze Çorumluların kentlerini daha çok bilmelerini sevmelerini sağlayabilecektir.

Tarım Müzesi: Yaklaşık on bin yıldır tarımın yapıldığı bu topraklarda hızla terk edilen geleneksel tarım aletlerinin örneklerinin gösterileceği, yöntemlerinin anlatılacağı bir tarım müzesi kent insanının ve genç kuşakların kültürel belleğine katkı sağladığı gibi, toprağa ilgisini ve bağını güçlendirebilir.

Hitit Köyü - Eko Müze: Kızılırmak havzasında kurulacak olan yaşayan canlı Hitit Köyü bir Eko Müze gibi işletilebilir.

Bakırcılık Müzesi: Bir çok kentimizde olduğu gibi Çorum da da yok olma tehdidi yaşayan el sanatlarımızdan bakırcılığın açılacak bir müze ile Çorumda yaşaması sağlanabilir.

Etnoğrafya Müzesi: Geleneksel halk kültürünün örneklerinin sergilenebileceği, halk kültürü araştırmalarının yapılabileceği bağımsız bir Etnoğrafya müzesi Çorum için oldukça gereklidir.

Bilim ve Teknoloji Müzesi: Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin anlatıldığı, örneklerinin sergilendiği müzeler çocukların okul ortamı dışında bilimsel gelişmeleri doğru anlayıp kavrayabileceği eğitim mekanlarıdır.

Leblebi Müzesi: Çorum ile özdeş olmuş bir ürün olan leblebi kültürü bir müze ile anlatılabilir. Batıda örneklerini gördüğümüz (peynir müzesi, çikolata müzesi gibi) bir ürüne dayalı müzeler; ürünü kültürel olarak tanıttığı gibi satışının yapıldığı ticari bir mekan olarak da dikkat çekerler.

Heykel Müzesi: İnsanlık tarihinin en eski heykellerinin bulunduğu bu coğrafyada bir heykel müzesinin bulunması Çorumun kültürel önemini taçlandırır

Dokuma ve Tekstil Müzesi: Çorum tarihsel geçmişinde dokumacılığın yaygın olduğu kentlerden biridir.1960'lı yıllara kadar bir çok evde dokuma tezgahlarının sesi duyulurken şimdilerde onun yerini tekstil dünyasında marka olmuş tekstil fabrikaları almıştır. Dokumacılığın geleneksel ve modern yöntemlerinin evrimini anlatan dokuma ve tekstil müzesi kentin bu alandaki kültürel birikimlerinin değerlendirilmesine katkı sağlayabilecektir.

Ayakkabı Müzesi: Kunduracılığın ve deri işlemeciliğinin yaygın olduğu İskilip'te açılacak müze bu kültürün devamını sağlayabileceği gibi ilçeye bir değer kazandırabilir.

Mutfak Müzesi: Zengin bir yerel mutfak kültürüne sahip olan Çorum yöresel ve tarihsel yemeklerini ve bu alandaki kültürünü sistematik olarak gelecek kuşaklara aktarabilecek bir müze kurabilmelidir.

Hukuk Müzesi: Tarihin ilk demokratik hukuk devletinin kurulduğu, modern hukuk sisteminin temeli olan kısas yerine tazmine dayalı ilk hukuk kurallarının yazıldığı, ilk yazılı anlaşmanın yapıldığı bu topraklarda bir Hukuk Müzesi çok anlamlı olur.

5. TÜRKİYE'DE YEREL YÖNETİMLER İÇİN MODEL OLUŞUM: ÇORUM BELEDİYESİ SANAT MÜZESİ

5393 sayılı kanuna göre faaliyetlerini sürdüren yerel yönetimler (belediyeler) kentlerin fiziksel, sosyo-ekonomik ve kültürel anlamda gelişiminden sorumludurlar. Kent insanının ve kentsel yaşamın bir sosyal düzen içerisinde varlığını sürdürebilmesi yerel yönetimlerin görev, yetki ve sorumluluklarını ne kadar yerine getirebildiği ile yakından ilgilidir. Yerel yönetimlerin aldıkları kararlar ve bunların uygulamaları kent insanını etkilediği kadar, kent kimliği ve kültürünü etkileme potansiyeline sahiptir. Günümüz belediyeciliği artık sadece kentin fiziki yapısını kentin yönetim vizyonuna uygun dönüşümü sağlayacak alt yapı belediyeciliğinden farklı değerlendirilmelidir. Kentlerin büyük oranda alt yapı hizmetlerinin tamamlanmış olması, yerel yönetimleri eğitim, bilim, kültür sanat, kentsel-tarihsel doku, doğal ve kentsel çevrenin korunması gibi konularda sosyal ve kültürel birtakım işlevleri de üstlenme aşamasına getirmiştir.

Belediyeler, kentteki günlük hayat akışı içerisinde, günün gereklerini yerine getirmeye çalışırken, bunu kentin geçmişine ait özellikleriyle kaynaştırarak yaptığı takdirde, kentin özgün dokusunu koruyarak insanlara kent bilinci kazandırabilir, onları belki 'kentli' haline getirebilirler. Hatta özel anlamda bir kentin üyesi, parçası ve vazgeçilmez bir unsuru haline gelebilirler. (Kutlu ve Göksel,2014:77). Yerel yönetimlerin başarısı kent insanının toplam memnuniyeti ile ölçülür. Yerel yönetimler; katılımcı yönetim modeli ile kent insanını kentsel sorunların çözümünde ne kadar aktif hale getirebilirlerse o kadar başarılıdır. Bunu yapabildiği ölçüde kentlilik bilinci ve kent kimliğinin gelişebileceği, kentte yaşayan insanların daha kolay kaynaşabileceği söylenebilir.

Çorum Belediyesi Sanat Müzesinin kuruluş öyküsü de bu düşüncede gizlidir. “Bu kadim şehrin ruhuna uygun ihtiyaçları özenle tespit ediyor, o ihtiyaçları özenle yerine getirmeye çalışıyoruz. Belediyeciliğin sadece alt yapı-üst yapı, yol yapma, su kanalı açma işi olmadığını, bunlarla birlikte ama bunların ötesinde bir anlam inşa etme ve şehre anlam kazandırma çabası olduğu hakikatini görüyoruz. Kentlerdeki fiziksel, doğal özelliklerin sosyal-kültürel dokulara göre anlam kazandığının bilincindeyiz” diyerek Kadim kent Çorum’un yerel yönetim vizyonunu ortaya koyan Belediye Başkanı Muzaffer Külcü, kültür belediyeciliğinin bir uzantısı olarak Çorum Belediyesi Sanat Müzesinin gerekçesini de açıklamış olmaktadır.

2009 yılında kent in sanatsal kültürel algısını zenginleştirerek, kente yeni değerler kazandırmak fikri ile Çorum Belediyesi’nin Bünyamin Balamir, Nilgün Ayşecik Çevik, Dursun Şen koordinatörlüğünde başlattığı “Çorum Ressamlar Buluşmasının” ana hedefi bir süre sonra tekrar eden bu çalıştayların birikiminden bir sanat müzesi yaratmaktı. İlk çalıştayın katılımcısı ve bu kentin hemşehrisi olarak bu fikir bende bütün katılımcılarda olağanüstü heyecan yarattı. Daha önce farklı kent ve ilçelerde festivaller kapsamında kente sanatsal görsellik sunmak adına bu tür çalıştaylar yapılmıştı. Ancak müze hedefinin baştan belirlenmesi, davet edilen ressamın buna inanması, üretim sürecindeki titizlik, bu sürecin halka anlatılması, halkla iletişimin seviyesi, inandırıcılığı müze beklentisinin kentte yaygınlaşmasına yol açmıştı. Katılımcılar olarak bütün bu süreçlere tanık olduk. Bu fikrin mayasının tuttuğunu Çorum1.Ressamlar Buluşması’nın kapanışında üç günlük kısa çalışma zamanında üretilmiş onlarca eser Çorum Halkının yüksek ilgisi ile kucaklanınca anlamıştık. Belediye yönetiminin tahmininin ötesinde sadece Çorum’da değil Türkiye sanat ortamında heyecan yaratan bu projenin devam etmekten başka şansı kalmamıştı. Sonraki yıllarda Bünyamin Balamir, Çorum Belediyesi Sanat Danışmanı Nilgün Ayşecik Çevik’in koordinatörlüğünde Çorum Belediyesi Kültür Sosyal İşler Müdürü Mustafa Ercan, Başkan Yardımcısı Zeki Gül’ün yönlendirmesi, Belediye Başkanı Muzaffer Külcü’nün desteği ile üçü uluslararası olmak üzere dört kez daha “ressamlar buluşması” gerçekleştirildi. Bu buluşmaların ardından 75 sanatçının dördü sonradan bağış olmak üzere 180 eseri Sanat Müzesi Koleksiyonu envanterine kayıt edildi.

Henüz daha müze kurulmadan Çorum Belediyesi Sanat Müzesi koleksiyonu ülke içi ve dışında sanat ve Turizm fuarlarında tanıtıldı. Zengin tarihsel ve kültürel birikimine karşın

bu alanda pek hak ettiği ilgi ve değeri bulamayan Çorum; daha çok bir tarım ve orta ölçekli sanayi kenti olarak tanınıyordu. Çağdaş kent kültürü ve yapılanmasında sanatı öne çıkaran bir yaklaşımın sergilenmesi ülke kamuoyunda büyük bütçeli reklam kampanyalarının bile yapamayacağından daha fazla pozitif kent algısı değişikliği yarattı. Ressamlar Buluşması devam ederken bir taraftan müzenin fiziksel mekanı düşünölmeye başlandı. Bir çok alternatif üzerinde durulurken eski kültür sitesinin yerinde yapılacak Çorum Park içinde müzeye yer verilmesi düşünöldü.

Çorum Belediyesi'nin 2014 yılında yapımı tamamlanan Çorum Park'ta yaptırdığı Sanat Müzesi ve Galerisi 24 Ekim 2015 tarihinde hizmete açıldı. Müze yapıları için genellikle restorasyonu yapılmış tarihi yapılar tercih edilirken bir AVM içinde daimi bir müze ve geçici sergilerin düzenlendiği sanat galerisine yer verilmesi akılcı ve çağdaş bir çözümdür. Bu çözümlle en azından izleyicisiz kalma riskini azalttığı gibi Andy Warhol'un "Bir gün bütün büyük mağazalar müze, bütün büyük müzeler de mağaza olacak." sözünü bu Anadolu kentinde doğrulanmıştır.

Çorum Belediyesi Sanat Müzesi fikir aşamasından başlayarak her süreci tam anlamıyla bir sivil inisiyatifle oluşan ekip çalışmasının ruhunu yansıtır. Müze ile birlikte geçici sergilerin açılabilceği modern bir sanat galerisinin, müzenin hem izleyici, hem de koleksiyonunun zenginleştirilmesi açısından beslenme kaynağı olarak düşünölmeli çok önemli ve yerinde bir karardır. Ülkemizde müzelerin en önemli sorunu işletim ve yönetim sorunudur. Doğru iletişim yöntemlerini kullanamayan müzeler izleyicisiz kalırlar. İzleyicisi olmayan müze ölü müzedir.

Müze ve sanat galerisi için iki ayrı uzman personelin görevlendirilmesi, görevlilerin çağdaş müzeciliğin işlevlerine uygun karar ve tavırları, müzenin ve sanat galerisinin doğru işletildiğinin ipuçlarını vermektedir. Açıldığı günden beri aşağıdaki başlıklar kapsamında çalışmalarını sürdüren Çorum Belediyesi Sanat Müzesi ve Sanat Galerisi için Müze Sorumlusu Bünyamin Ağbal şu bilgileri vermiştir;

1-Müze Ziyaretçileri: Açılışının yapıldığı 24 Ekim 2015 tarihinden beri yaklaşık dört aylık dönemde toplam 4050 kişi tarafından ziyaret edilmiştir. Bunun 1480 i öğrenci, 190 ı il dışından gelen ziyaretçilerdir. Sanat galerisinde sergilerin olduğu zamanda günlük ortalama 150 ziyaretçisi olurken sergilerin olmadığı zamanlarda izleyici sayısı ortalama 30-40'lara kadar düşmektedir.

2-Müze Etkinlikleri: Müze yönetiminin sadece koleksiyonun izlenmesi ile yetinmediği, özellikle müze gezisi sırasında öğrenci gruplarına müze yaşantısı yolu ile öğrenme ortamı oluşturma konusunda çeşitli projeler-etkinlikler planlandığı görölmektedir.

Bu kapsamda Çorum Cumhuriyet Anadolu Lisesi Öğrencileri ile mini bir çalıştay düzenlenmiş, müze ziyaretine gelen ilkökul öğrencilerine resmin okunması ve değerlendirilmesi üzerine atölye çalışmaları yapılmıştır. Müzeyi ziyaret etmek isteyen

sanatçılarla okullardan öğrenci ve öğretmen grupları bir araya getirilerek müze buluşmaları ve müze söyleşileri yapılmaktadır. .

3-Müze Okul İşbirliği ve Müze Eğitimi: Valilik kanalı ile okullara yazı gönderilmiş müze gezisi yapmak isteyen öğrenci gruplarına araç tahsis edilebileceği bildirilmiştir. Okullardan grup olarak gelen öğrencilere Sanat Müzesinin oluşum aşamaları görsel olarak anlatılmakta, müze kültürü, sanat eseri ve resim teknikleri konularında bilgilendirme yapılmaktadır.

4-Müze İletişimi: Çorum Belediyesi Sanat Müzesi ve Galerisi açılışı yerel gazetelerde , billboard ,raket, afişlerle duyurulmuştur. Kentin önemli kavşak ve meydanlarında bulunan dev TV ekranlarına devamlı olarak haber ve bilgi akışı sağlanmaktadır. Basılan 284 sayfalık Çorum Belediyesi Sanat Müzesi katalogu ilgili yerlere ulaştırılmıştır. 5000 adet broşür bastırılmış ve dağıtılmıştır. Müzenin içinde Bulunduğu Çorum Park havuzunun üzerine Çorum Belediyesi Sanat Müzesi ve Galerisi ismi yazılmıştır. Yapılan faaliyetlerden derlenen haberler yerel basınla paylaşılarak sürekli olarak gündemde olması hedeflenmektedir. Facebook üzerinden Çorum Sanat Müzesi ismi ile sanal ortam üzerinden sürekli olarak paylaşımlar yapılmaktadır.

5-Çorum Belediyesi Sanat Galerisi: Sanat Müzesi ile koordineli çalışan Sanat Galerisi seçici bir tavırla kent kültürüne katkı sağlayacak yerel-ulusal-evrensel düzeyde sanatçıların eserlerine ayda bir ev sahipliği yapmaktadır.

Sanat müzeleri; sanat değeri tartışmasız kabul edilmiş, belirli bir döneme, bir üsluba, bir akıma veya bir sanatçıya ait sanat eserlerini toplayarak bunları belirli yöntemlere göre sergileyip, gelişmeleri izlerler. Sanat müzeleri içinde resim-heykel, fotoğraf, sinema, grafik sanatlar, geleneksel el sanatları , görsel sanatların diğer alanları yer alır.

Kuruluşu ve açılışı ile Çorum’ da ve Ülkemizde ilgi odağı olan Çorum Belediyesi Sanat Müzesi ve Sanat Galerisinin kent insanı tarafından heyecanla sahiplenildiği görülmektedir. Müzenin oluşumunun tepeden inme yönetsel bir karar sonucu değil kent insanının temel kültürel gereksinimi olarak ortaya çıkması, destek görmesi çok önemlidir. Demokratik gelişmeye bağlı olarak toplumun sanata ve sanat kültürüne olan gereksinimi, toplumda sanatçıya, sanata ve sanat eserine olan ilgiyi artırmıştır. Sanat müzeleri bu boşluğu doldururlar. Sadece değerli sanat eserlerinden oluşan koleksiyonlarını korumak yerine, bu alanda oluşan birikimi gelecek kuşaklara aktaracak bir eğitim kurumu rolünü de üstlenirler.

Sanat müzelerinin ana sorumluluğu ise, kendimizin ve başka medeniyetlerin kültürel değerlerinin bir taşıyıcısı olarak hizmet etmesi ve yorumlanmasını sağlamaktır. Sanat müzelerindeki hemen hemen her aktivite sanat eğitimi ile ilişkilidir. Müzeler içerisinde galerilerdeki sanat eserlerinin art arda dizilerek oluşturulan koleksiyonlar, eğitsellik üzerine ve ayrıca doğal bir estetik olgu boyutuna vurgu yapar. Orada sanat eserleriyle ilgili yorumlama yapılmalı ve onların sunumlarına ve yerleşimlerine dahil edilmelidir, ilave olarak yazılı katalog, galeri rehberi, açıklayıcı etiketler, bunlara ilave olarak açıklamalar yapabilen bir tur rehberi olmalıdır. Sergiler, konferanslar, sempozyumlar, dizi filmler, teknik konuşma, hem gençler, hem de yetişkinler için uygulama çalışmaları müze okul işbirliği geliştirme programlarıyla ilişki halindedir ve bazı durumlarda yoğun sanat çalışmaları, sanat müzesi eğitiminin nefes almasını sağlar (Omami,1989:122). Bireylerin sanata, sanatçıya, sanat eserine saygıyı küçük yaşta öğrenmeleri, sanatsal yetenek ve yaratıcılıklarının ortaya çıkarılması ve geliştirilmesi, duygulu nazik ve zevkli birer yurttaş olmaları gerçek anlamda verilecek sanat eğitimiyle mümkün olacaktır. Bu amacı gerçekleştirmede okulların ve sanat kurumlarının yanı sıra müzeler de etkili olmaktadır (Özsoy 2001b:28).

Sanat müzelerinin en önemli işlevlerinden biri de eğitimidir. Çocukların ve gençlerin eğitiminde, yetiştirilmesinde müzeler etkin rol oynarlar. Çorum Belediyesi Sanat Müzesi Çorum’lu küçük çocukların, gençlerin erken yaşlarda sanat eseri ile tanıştırmak, müze yapısı içinde sanat kültürü ile yoğrulan hümanist bir kimlik geliştirmelerini sağlayabilecektir. Estetik kültürü gelişmiş , imge dünyası zenginleşmiş bu çocuklar sanatsal yetenek ve yaratıcılıklarını geliştirip kullanarak geleceğin kent kültürüne yeni değerler kazandıran bireyleri olacaktır. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde şimdi’nin koşullarını hazırlayan Çorum Belediyesi bu çalışmasıyla tüm yerel yönetimlere kültür belediyeciliği konusunda model olacak bir tutum sergilemiştir.

6. SONUÇ

Ünlü kent bilimci Lewis Mumford, "Kent, bir topluluğun kültürünün ve erkinin yoğunlaştığı yer, zamanın bir ürünü, birikimidir" der. Bu birikimi oluşturan kentin tarihi, mimarisi, caddeleri, sokakları, parkları, meydanları doğal ve yapay çevresi, silueti, gelenekleri, inançları, değerleri, şarkıları, türküleri, masalları, sanat eserleri, sanatçıları, kente değer katmış canlı cansız varlıkların bütünüdür. Kente ruh veren her şeydir. Kültür bir ulusun, bir halk ya da; topluluğun yaşam tarzıdır. İnsan toplulukları, milletler yaşadıkları sürece kültür üretir ve tüketir. Kültür canlı bir organizma gibidir. Doğar büyür gelişir. Kendisini üreten insan ona sırtını döndüğü anda ölür. Kültürün en çok üretildiği ve tüketildiği yerler kentlerdir. Çünkü kentte işbölümü ve organizasyon vardır. Kent daha çok sorun; daha çok çözüm demektir. Kentlere en çok ruh kazandıranlar sanatçılardır. Sanat; Kentlerdeki kültürel birikimin ambalajı gibidir. Toplumların sağlıklı gelişmeleri ve gelecekte var olabilmeleri için kültürel sürekliliğin sağlanmaması gerekir. Sadece bu günde üretileni değil, kendinden önceki kuşakların birikimlerini de görmeli değerlendirebilmeli ve korumalıdır. Bir kentte, bir toplumda üretilen kültürün ve sanatın görünür kılınabileceği tek yer müzelerdir. Müzeler toplumsal kültürün çeyiz sandıklarıdır. Müze Kültürü yaratmış toplumların sanatsal birikimlerinin de fazlalığı dikkat çekicidir. Sanatsal eylem içinde olanların, zihnini ve hayal gücünü uyaran müzelerden uzak kalması düşünülemez.

Sanatçılar sanatsal yaratımları için kendinden önce yaşayanların kültürel ve sanatsal birikimlerinin sergilendiği müzeler ile sürekli iletişim içinde olmalıdır. Çünkü; kültürel birikimlerin vitrini olan müzeler, sahip oldukları kültür varlıkları ile kentin - kent insanının kültürel sürekliliğine katkı sağlayan kurumların başında gelir.

KAYNAKLAR

KİTAPLAR

- Çorum Belediyesi Ressamlar Buluşması. (2016). Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları
- Keleş, R. (1973). 100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme, Ankara: Gerçek Yayınevi
- Mumford, L. (2007). Tarih Boyunca Kent-Kökenleri,Geçirdiği Dönüşümler ve Geleceği, İstanbul
- Omami, A. E. (1989). EducatingThe Art MuseumEducator” Museum Education: History, Theoryand Practice. (Editör. Nancy Berry, SusanMayer) Virginia: National art Education Association. Pomian, K. (2000). Çağdaş Tarih Yazımı ve Çağdaş Müzeler
- Robins, K., Morley, D. (1997). “Kimlik Mekanları”.
- Sözen, M. (2013). Kent Tarihi ve Müzeleri , e-Kitap, İstanbul: Çekül Vakfı Yayınları
- Sencer, Y. (1979). Türkiye’de Kentleşme, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayını
- Strinati, D. (1995). An Introduction to Theories of Popular Culture, London:Routledge
- Silverman, H. ve Ruggles, D. F. (2007). Cultural Heritageand Human Rights. H. Silverman ve D.F. Ruggles (Eds.). Cultural Heritageand Human Rights içinde (ss.3-22). USA.:Springer.
- Şişginoğlu, K. (2011). Müze Kültürü ve Eğitimi, Ankara: Dumat Matbaacılık
- Tekeli, İ. (2011). Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm, Tarih vakfı Yurt Yayınları

BİLDİRİLER

- Altıntaş, O, Eliri, İ. (2012). Birey Toplum İlişkisinde Kent Kültürü, Kamusal Alan Ve Onda Şekillenen Sanat Olgusu – İDİL, 2012, Cilt 1, Sayı 5 / Volume 1, Number 5
- Artan, E. Ç. (2012). Etkileşim Düzlemi ve Tüketim Mekânı Olarak Postmodern Müzeler İstanbul’daki Özel Müzeler Üzerine Bir İnceleme
- Aydeniz, E. N. (2008). Kent Arkeolojisi Kavramının Dünyadaki Gelişimi ve Türkiye’deki Yansımaları, Journal of Yasar University, 4(16), 2501-2524
- Kaypak, Ş. (2010). Antakya’nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Mustafa Kemal University Journal of Social Sciences Institute Yıl/Year: 2010, Cilt/Volume: 7, Sayı/Issue: 14, s. 373 – 392
- Koçak, H. (2011). Kent-Kültür İlişkisi Bağlamında Türkiye’de Değişen ve Dönüşen Kentler, Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi. Cilt 2. 2011.
- Kutlu, Ö. , Songül, Z. (2014). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet YILDIZ Özel Sayısı / 2014- 77
- Tatlıdil, E. (2009). Kent ve Kentli Kimliği; İzmir Örneği, Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review 9 (1) 2009: 319-336

DERGİLER

- Ali Ulu, A., Karakoç, İ. (2004). Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2004/3 sayı 29
- Alver, K. (2009). “Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili”. Hece Dergisi 18. Özel Sayısı - Kent ve Kültür Üzerine Notlar. s. 428-433.
- Aygün, H. M., (2011).“Kültürel Mirası Korumada Katılımcılık”, Vakıflar Dergisi, Haziran 2011, Sayı 35
- Biröl, G. (2007). “Bir Kentin Kimliği ve Kervansaray Oteli Üzerine Bir Değerlendirme”. Arkitekt Dergisi. Kasım-Aralık 2007, s. 514, ss. 46-54.
- Keleş, R. (2005). “Kent ve Kültür Üzerine”. Mülkiye. 29/246. ss. 9-18.
- Özsoy, V. (2001b) “Başarılı bir çocuk ve Gençlik Sanat Müzesi” Türkiye’de Sanat Dergisi

Yaman, Z. Y.. (2002). Cumhuriyet'in İdeolojik Anlamı Olarak Anıt ve Heykel (1923-1950), Sanat Dünyamız, Kış 82; 2002

Zeren, H. E. (2011). "Stratejik Kent Yönetimi ve Kent Markası Oluşturma Süreci". KSİ İİBF Dergisi. s. 2. ss.175-200.

TEZLER

Öztürk, Ö. (2007). Kentsel Kimlik Oluşumunda Güzel Sanatların Yeri: İzmir Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara. Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.

Peker, A. E. (2006). Kentin Markalaşma Sürecinde Çağdaş Sanat Müzelerinin Rolü: Kent Markalaşması ve Küresel Landmark. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul

Uçkaç, L. (2006). Kentsel Tasarımın Kent Kimliği Üzerine Etkileri: Keçiören Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.

WEB ERİŞİMLİ YAZILAR

Aladağ, Ö. F. (t. y.) "Kent Pazarlaması ve Marka Kentlerin Geliştirilmesinde Başarıyı Etkileyen Faktörler". Fırat Kalkınma Ajansı. <http://www.fka.org.tr/>

Alver, K. Kent İmgesi, <http://www.academia.edu/>

Gözüm, Ü. Y. (2016). Maviye Adını Kazıyan Ressam, www.facebook.com/umit.gozum

Şişginoğlu, K. (2013). Kent Belleği ve Sanat (<https://www.blogger.com/>)

MÜLAKAT

Ağbal, Bünyamin. (Çorum Belediyesi Sanat Müzesi Sorumlusu)

19. YÜZYIL ORTALARINDA ÇORUM SANCAK MERKEZİNDE NÜFUS VE EKONOMİ

(H.1260-1261/M.1844-1845 Tarihli Temettüat Defterlerine Göre)

The Population and Economy of Çorum Sanjak Center in themid 19th century
(Accordingto Temettüat boks: 1844-1845)

Necati ÇAVDAR¹

¹Yrd. Doç. Dr., Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
ncavdar19@gmail.com

ÖZET

Tanzimat yeniliklerinin ağırlık noktasını Osmanlı toplumunda sosyal ve iktisadi eşitliğin sağlanması oluşturmaktaydı. Geniş bir zemine yayılması planlanan yeniden yapılanmanın istenilen neticeleri vermesi için başta ülkenin mevcut sosyo-ekonomik durumunun tespit edilmesi gerekiyordu. Bu maksatla 1840 yılı başında Muhassıllık Kurumu teşkil edilmiştir. 1840-1842 yılları arasında varlığını sürdürmüş olan Muhassıllık Kurumu Osmanlı Devleti'nin vergi hanesi, arazi, hayvanat, emlak ve gelir durumunu tespit etmek amacıyla sayımlara başlamıştır. Muhassıllığın kaldırılmasından sonra da 1844-1845 yıllarında Temettüat sayımlarına devam edilmiştir. 1840-1845 yılları arasını kapsayan bu sayımlarda elde edilen veriler Osmanlı tarihinin en kapsamlı varidat kayıtları sayılabilecek olan Temettüat defterine kayıt edilmiştir. Bu kayıtlar sayesinde devletin sosyal ve ekonomik yaşamına dair detaylı bilgilere ulaşmak mümkün olmaktadır.

Temettüat sayımları kapsamında Çorum Sancağının varidatının yazımı 1844-1845 yıllarında gerçekleştirilmiştir. Sayımların kaydedildiği Temettüat defterlerine göre 19. yüzyılın ortalarında Çorum'da 42 mahallede kayıtlı yaklaşık 2 bin hanede yaklaşık on bin kişilik nüfus yaşamaktadır. Çalışmamızda, Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle, Çorum'un demografik ve ekonomik durumunu ortaya koymayı hedefliyoruz. Neticede; Çorum'daki nüfus miktarı, nüfusun meslekî yapılanması, hane reislerinin isimleri, yıllık gelir, gider ve devlete ödedikleri vergi miktarları, sahip oldukları emlak, arazi ve hayvanatın miktarı tespit edilmiş olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çorum Sancağı, Temettüat, Tanzimat, Nüfus, Vergi.

ABSTRACT

The focus of the political reforms made in the Ottoman State in 1839, the Tanzimat, was to achieve social and economic quality in the society. In order to obtain the desired results of the reconstruction which was planned to be far-reaching, it was necessary first to determine the present socio-economic condition of the country. To this end, Muhassıllık - the Office of Tax Collection - was established. This Office which served between 1840 and 1842 recorded the taxes, lands, the number of animals, estates, and incomes of the people. After the abolition of Muhassıllık, recording was continued between 1840 and 1845. The data obtained from these records made from 1840 and 1845 were recorded in Temettüat Books, Registry Books, which could be considered to be the most comprehensive registers of revenues of the Ottoman History. Thanks to these records, it is possible to obtain detailed information about social and economic life of the state.

In the scope of these records, there cording of therevenues of the Çorum Sanjak was performed between 1844 and 1845. According to thesere gistry books, during themid 19th century approximately ten thousand people lived in nearly two thousand houses in fortyt woneighbourhoods in Çorum. Thisstudy, drawing on the Registry Books, aims to determine the demographic and economic condition of Çorum. As a result of this study, the population of Çorum, the profession spracticed there, the names of the householdheads, yearly in come sandexpenses, the amounts of tax they paid to thestate, the estates, lands, and animals they owned will be determined.

KeyWords: Çorum Sanjak, Registry Books, Reforms in the Ottomans, Population, Tax

GİRİŞ

19. yüzyıl ortalarına yaklaşırken Osmanlı Devleti zayıflamış olan toplumsal bağları kuvvetlendirmek maksadıylailan etmiş olduğu(Küçük, 2006: 379)Tanzimat Fermanı ile siyasi, askeri, toplumsal ve iktisadi yapısında köklü değişiklikler yapma kararlılığını ortaya koymuştur. Devlet'in bu düzenleme ile ulaşmak istediği hedeflerin başında toplumunicitimai ve iktisadi sahalalarına bir standart getirme düşüncesi yer almıştır. Tanzimat düzenlemeleriningayesiniOsmanlı toplumunda ictimai ve iktisadi alanlarda toplumsal eşitliğin sağlanması ülküsü oluştururken bunun merkezini ise malialanda ıslahat teşkil etmiştir. Bu münasebetle Tanzimat Fermanı'nda "*Tahrir-i emlak ve nüfus ile tayin-i vergi*"(Kaynar, 2010: 116) hususu öne çıkmıştır.Tanzimat'ın getirdiği vergi reformu ile Osmanlı Devleti ilk defa mültezimin tavassutu olmadan ahali ile doğrudan temas kurarakmeydana gelecek sinerji sayesinde iltizam sisteminin dezavantajlarını aşma imkânı elde edecekti(Kaynar, 2010: 283).

Geniş bir zemine yayılması planlanan Tanzimat yapılanmasının istenilen neticeleri vermesi için evvela ülkenin mevcut iktisadi durumunun tespit edilmesi gerekmiştir. Buna hem devletin ekonomik ve toplumsal gücünü tespit etmek hem de düzenleme yapılması planlanan alanları belirlemek için lüzum görülmüştür. 1840 yılı başında teşekkül eden Muhassıllık¹kurumu bu maksada yöneliktir.Tanzimat'ın ilanından hemen sonra Osmanlı Devleti taşraya vali derecesinde yetkili Muhassıllar göndermeye başlamıştır(Ortaylı, 2011: 32). Bu sayede sancak merkezlerinde Müslüman ve gayrimüslim üyelerden mürekkep mahallî meclislermeydana getirilmiştir(Bozkurt, 1996: 43)². 24 Ocak 1840 tarihinde, mükelleflerin ödeme gücünü esas alan yeni vergi düzeninin uygulanabilmesi maksadıyla, tayin edildikleri yerlerde ahalininnüfus, emlak, arazi, hayvanat ve diğer gelirlerinin tespiti konusundamuhassıllara emir gönderilmiştir(Efe, 2002: 31).

Tanzimat'ın uygulandığı Osmanlı topraklarında 1840-1845 yılları arasında gerçekleştirilen Temettüat sayımları neticesinde 17.747 adet Temettü defteri meydana gelmiştir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliye Nezareti Varidat Kalemi evrakında kayıtlı olan bu defterlerin (BOA. ML. VRD. TMT. d) çoğunluğu 1844-45(1260-1261) yıllarında yapılan sayımların neticelerini, az sayıdaki defter ise 1840(1256) yılında yapılan sayımların neticelerini ihtiva etmektedir(Kütükoğlu, 1995: 396).

¹Muhassıllık Teşkilatı 1840 yılı başlarında Bosna, Arnavutluk, Trabzon, Van, Kars, Diyarbakır, Bağdat dışında tüm Anadolu, Rumeli ve Adalar'da uygulanmaya başlanmıştır. Mart 1842'den itibaren de yerini eyaletlerde Müşir ve Defterdara, kazalarda ise Kaymakam ve Mal Müdürüne bırakmıştır(Efe, 2002: ii). Muhassıllık Kurumu hakkında bilgi için bkz: Ayla Efe, Muhassıllık Teşkilatı, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Eskişehir 2002; İlber Ortaylı, Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), TTK. Yayınları, Ankara 2011; Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, TTK. Yayınları, Ankara 1997).

² 1842 yılında Muhassıllık kurumunun kaldırılması üzerine bu taşra meclislerinin adı "*Memleket Meclisleri*" olarak değiştirilmiştir. Aynı meclisler 15 Ocak 1849'dan itibaren "*Eyalet Meclisleri*" adını almıştır. 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar yürürlükte kalan bu meclislerde Gayrimüslim Osmanlı vatandaşları da görev almışlardır(Çadırcı, 1997: 208-224).

Çorum Temettüat Defterleri

İncelememize konu olan Ankara Eyaleti'ne bağlı Çorum Sancağının Temettüat sayımları 1844-1845(1260-1261) tarihinde gerçekleştirilmiştir. Çorum sancak merkezinde yer alan mahallelerin Temettüat verileri, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde BOA. ML. VRD. TMT. d- 00395-00576 numaralı defterler arasında yer almaktadır³. 1844-1845(1260-1261) yıllarına ait toplam 42 adet Temettüat defterinde Çorum sancak merkezinde mevcut 42 mahallenin demografik ve ekonomik durumunu ortaya koyan veriler mevcuttur.

Çift sütun olarak tertip edilmiş olan Çorum kazası mahallelerine ait Temettüat defterleri toplam 257varaktan ibarettir⁴. Defterlerin başlığında; *“Ankara Eyaleti mülhakatından nefis-i Çorum mahallâtından Burhan Kethüda mahallesinde mukim ahâli-i İslâm'ın emlak ve arazi ve temettüatlarınımübeyyin defterdir”*(BOA. ML. VRD. TMT. d-00532).veya *“Ankara Eyaleti mülhakatından Çorum kazası mahallâtından Karakeçili mahallesinde mukim ahâli-i İslâm'ın arazi ve emlak ve temettüatlarınımübeyyin defterdir”*(BOA. ML. VRD. TMT. d-00440).gibifarklı ibareler yer almaktadır. İncelediğimiz Temettüat defterlerinde Çorum'un statüsü *“kaza”* olarak belirtilmiştir. Her mahalleye ait defterin başında bu durumun *“Ankara Eyaleti Çorum Kazası”* şeklinde belirtildiği görülmektedir.

Çorum'un tarihinin Kalkolitik döneme (M.Ö. 4000) kadar dayandığı bilinmektedir. Anadolu'nun ilk medeniyet merkezlerinden birisi durumunda olan Çorum bölgesi Türklerin hâkimiyetine girinceye kadar sırasıyla; Hattiler, Hititler, Frigler, Persler, Galatlar, Kapadokya Krallığı, Pontus Krallığı, Roma İmparatorluğu ve Bizans'ın hâkimiyetinde kalmıştır(Uluç, 2015: 25-28; Şahin, 1993: 373). Türklerin Anadolu'yu fethi ile birlikte 1075 yılında Danişmendlilerin hâkimiyetine girdiği tahmin edilen Çorum(Erkoç: 2001: 9-16). XII. yüzyılda Anadolu Selçukluları ile Danişmendliler arasında sürekli el değiştirmiş olmasına rağmen 1192 tarihine kadar Danişmendlilere bağlı kalmıştır. 1243 yılından sonra Moğol istilasına maruz kalan bölge daha sonra Eretnaoğulları ve Kadı Burhaneddin devletlerinin hâkimiyetinde kalmıştır. Akkoyunluların Kadı Burhaneddin Devleti'ni ortadan kaldırması üzerine Çorum bölgesi 1398 tarihinde Osmanlı idaresine girmiştir(Şahin, 1993: 374).

Çorum Sancağının Osmanlı idarî teşkilatındaki ilk dönemleri hakkında bilgiler sınırlıdır. 1455-1522 arasındaki bilgilerin eksik olması nedeniyle Çorum Sancağının kuruluş tarihini ve Çorum'un ne zaman sancak merkezi olduğunu tam olarak belirlemek güçtür(Bulduk, 1992: 132; Faroqhi, 2015: 87; Kara, 2008: 41). 1521'de Eyalet-i Rum'a(Sivas) bağlı sancak statüsünde olduğu tespit edilen Çorum'un 1576 tarihinde aynı idarî statüsünü devam ettirdiği bilinmektedir. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Eyalet-i Rum'a(Sivas) bağlı sancak merkezi statüsünü sürdüren Çorum(Kara, 2008: 47) 1831 nüfus sayımından biraz sonra Ankara Sancağına bağlı bir kaza durumuna getirilmiştir. 1840 yılı başında tekrar Sivas Eyaleti'ne bağlı bir sancak haline getirilen Çorum'da görev yapan ilk muhassıl Hüseyin Rüşdü Efendi olmuştur. 1841'de Ankara Eyaleti'ne bağlanan Çorum, altı yıl sancak merkezi olarak kalmıştır. 1847'de Amasya ile birleştirilen Çorum Sancağı dokuz yıl boyunca *“Livateyn-i Amasya ve Çorum”* adı altında aynı mutasarrıf tarafından idare edilmiştir. 1856'da Amasya ve Çorum livalarının ayrılması üzerine Ankara Vilayetinin Bozok Sancağına bağlı bir kaza durumuna getirilen Çorum 1894'te tekrar sancak statüsünü kazanmıştır(Kara, 2008: 48). Çorum kazası, Ankara Valisi Abidin Paşa ve Beşiktaş Muhafızı Hasan Paşa'nın girişimleri sonucunda 1894 yılında Ankara Eyaleti'ne bağlı sancak merkezi haline getirilmiş olup mutasarrıflık görevine de Rüşdü Paşa tayin edilmiştir(Kara, 2008: 54).

Ana hatları ile değindiğimiz idarî statüsünden anlaşılacağı üzere;Çorumşehri 1844-1845 yıllarında Ankara Eyaleti'ne bağlı Çorum Sancağının merkez kazası durumundadır. Çalışmamızda, 19. yüzyıl Osmanlı tarih araştırmalarının vazgeçilmez kaynağı durumunda olan Temettüat kayıtlarındaki veriler ışığında 1844-1845 yıllarında Çorum şehrinin nüfus yapılanması ve ekonomik durumu hakkında tespitlerde bulunmayı hedefliyoruz.

³ Çorum sancağı merkez kazası mahallelerine ait defterlerinden 00395 numaralı defter Hacı Receb mahallesine, 00576 numaralı defter ise Sofular mahallesine aittir.

⁴ Hacı Receb Mahallesi defterinde 14-15. sayfalar(102-109. haneler), Kundistan Mahallesi defterinde ise 2-3. sayfalar(1-6. haneler) mevcut değildir.

A- ÇORUM ŞEHRİNİN DEMOGRAFİK YAPISI

1- Mahallelere Ait Genel Bilgiler ve Tahmini Nüfus Miktarları

İncelediğimiz Temettüat defterlerinde Çorum şehir merkezinde 42 mahallenin mevcut olduğu görülmektedir. Bu mahallelerde yaşayan vergi mükellefi şahısların emlak, arazi, hayvanat ve diğer kaynaklardan elde etmiş oldukları gelirler ile devlete ödemek durumunda oldukları vergilerin miktarlarını ihtiva eden detaylı bilgiler her mahalle için ayrı ayrı defterlerde kayıtlıdır. Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle defterin ait olduğu mahalle ve köyden başlayıp vilayete kadar bütün idari birimlerin nüfusları hakkında tahmini bir bilgi sahibi olmak mümkündür. Nüfusun tespiti bakımından nüfus defterleri derecesinde mühim değillerse de hüviyetleri itibarıyla Temettüat defterleri daha teferruatlı bilgi ihtiva etmektedirler (Kütükoğlu, 1995: 395). Temettüat sayımları sadece vergi mükellefi olan şahısları belirlediğinden bu sayımlarda hane hesabı ölçüt alınmıştır. Bu sayımlarda tespit edilmiş olan net hane sayısı ortalama beş kişi üzerinden genişletilerek hesaplanmıştır. Esasen Osmanlı hanelerinin ne büyüklükte oldukları kesin olarak bilinmemekle beraber (İnalçık-Quataert, 2004: 908) ortalama 4-7 kişiden oluştuğu kabul edilmektedir (Yediyıldız, 1990: 483). Biz de çalışmamızda Ömer Lütfi Barkan tarafından ileri sürülen ve genellikle kabul gören her hanenin nüfusunun ortalama beş kişiden ibaret olduğu noktasından hareket ettik.

İncelediğimiz Temettüat defterlerinde 1844-45 yıllarında Çorum şehrinde 42 mahalle mevcuttur⁵. 1844-1845 yıllarında Çorum mahallelerinin tamamında Müslüman nüfusun kayıtlı olduğu görülmektedir. Defterlerde Müslüman ve gayrimüslimlerin ortak olarak yaşadıklarına dair herhangi bir kayda rastlanmadığı gibi Çorum mahallelerinde Hristiyan cemaatlerin ve Yahudilerin bulunduğu dair bir defter de mevcut değildir. Sevgi Aktüre, 1824-1836 yılları arasında Çorum mahallelerinden birisi durumunda bulunan Puşiyân mahallesinin Ermeni mahallesi olduğunu belirtmiş (Aktüre, 2015: 140)⁶ olmasına rağmen incelediğimiz 00403 numaralı defterde kayıtlı Puşiyân mahallesinde Müslüman şahısların kaydının bulunduğu tespit edilmektedir. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Çorum mahallelerinden 41 tanesinde “... Mahallesinde mukim ahâli-i İslam’ın temettüatlarını mübeyyin defterdir” ifadeleri yer alırken sadece Puşiyân mahallesinde “*Puşiyân tairesinin temettüatlarını mübeyyin defterdir*” ibaresi mevcuttur (BOA. ML. VRD. TMT. d-00403). 1882-1887 yılları arasında ait Yozgat Şer’iyye sicillerinden faydalanılarak yapılmış olan çalışmalarda, o dönemde Yozgat’a bağlı bulunan Çorum kazasının Puşiyân mahallesinin “*Çorum Kazâsı mahallâtından Puşiyân-ı Kıpti tairesinden ...*” şeklinde bahsinin geçmesinden bu mahallede Müslüman Kıptilerin yaşamakta olduğu anlaşılmaktadır. Aynı çalışmada 1882-1887 yılları arasında Çorum’da yaşamış gayrimüslim isimlerine de rastlanmaktadır⁷.

1844-1845 yılına ait Çorum Temettüat defterlerinde adı geçen 42 mahalle ile yine 1844 yılına ait Çorum Sancağına ait nüfus defterlerinde adı geçen mahalleler karşılaştırıldığında bir fark göze çarpmaktadır. Nüfus defterlerinde mevcut olan “*kubbeli*” mahallesi Temettüat defterlerinde yer almazken Temettüat defterlerinde mevcut olan “*Puşiyân*” mahallesi ise nüfus defterlerinde yer

⁵ Çorum şehrinde; 1530’da 30 mahalle (Şahin, 2012: 62), 1595-96’da 64 mahalle, 1648-1660 arasında 42 mahalle, 1824-1836 arasında 47 mahalle bulunduğu bilinmektedir. Çorum mahalle sayısı 19. yüzyılın ikinci yarısında da fazla değişmemiştir. 1876’da 46 mahalleden müteşekkil Çorum şehrinin 20. yüzyıl başında (1900) ise 48 mahalleden meydana geldiği görülmektedir (Aktüre, 2015: 135).

⁶ Mahalle isimlerindeki benzerlik üzerinden mukayesede bulunabilme adına bir örnek vermek gerekirse; daha önce yapmış olduğumuz “Temettüat Defterlerine Göre Tokat’ta Katolik Ermeniler” başlıklı çalışmamızda Tokat’ta mevcut Siyahpuş mahallesinin bir Ermeni mahallesi olduğunu ifade etmek gerekir (Çavdar, 2014: 7).

⁷ Hatice Yüzgeçer, 2 Numaralı Yozgat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1299-1304/M. 1882-1887), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005, s. 121. Aynı numaralı şer’iyye sicili’nden faydalanılarak yapılan başka bir yüksek lisans tezinde ise “Puşiyân” mahallesi sehven “Bedşiyân Kıpti” şeklinde okunmuştur (Bkz. Gülhan Barış, 2 No’lu (H. 1299-1304/M. 1883-1888) Yozgat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007, s. 27, 112).

almamaktadır.⁸Bunun yanında 1844 yılı çorum mahallelerine ait hem Temettüat defterlerinde hem de nüfus defterlerinde mahalle sayısının 42 olduğu görülmektedir.

İncelediğimiz defterlerden anlaşıldığına göre Çorum şehri 1844-1845 yıllarında toplam 1998 hane⁹ve yaklaşık 9.990 nüfusa sahip orta ölçekli bir şehir durumundadır. Nüfusunun küçük olmasına rağmen bölge ölçeğinde yakın çevresi için bir Pazar yeri işlevi gören Çorum şehri 19. yüzyıl boyunca nüfusu sürekli artan bir yerleşim yeri olmuştur. 1835-1837 yıllarında yaklaşık 7.600 nüfusa sahip olan Çorum şehrinin nüfusu 1900 yılında 17.922 nüfusa ulaşmıştır (Aktüre, 2015: 133)¹⁰.Osmanlı Devleti'nin genel nüfus yapılanması dikkate alındığında Çorum çevresinin diğer yerlere göre daha homojen olduğunu söylemek yanlış olmaz. Türk boylarının büyük çoğunluğunun Çorum çevresinde meskûn olduğu bilinmektedir. Genel nüfus yapısı içerisinde Çorum çevresinde gayrimüslim nüfusun oldukça az olduğu görülmektedir. 1521 yılında yaklaşık 5 bin Müslüman nüfusa karşılık Çorum merkezde 60-70 kişilik bir Yahudi grup mevcuttur. Muhtemelen İspanyol sefaradlarından küçük bir cemaat olan Yahudiler şehirdeki iktisadî ortamı yetersiz bularak başka yere göç etmiş olmalıdırlar (Kara, 2008: 60). 1530'larda Çorum merkezde sadece 14 gayrimüslim nüfus mevcuttur (Şahin, 2012: 62). 1576'da ise Çorum'da meskûn yaklaşık 10 bin kişinin tamamını Müslümanlar teşkil etmiştir(Kara, 2008: 60). 1837 tarihli bir cizye muhasebe defterinde Çorum'da 55 gayrimüslim nüfusun kayıtlı olduğu görülmektedir. 1839 yılında Çorum hanlarında kalmakta olan 51 gayrimüslim tüccarın mevcut olmasından, şehrin ana unsuru olarak değil ticaret yapmak için sınırlı sayıda da olsaÇorum'da gayrimüslimlerin yaşadığı anlaşılmaktadır(Kara, 2008: 69). Çalışmamızın kaynağını teşkil eden 1844-845 yıllarına ait Temettüat defterlerinde gayrimüslim bir mahalle bulunmadığı gibi (Korkmaz, 2008: 77) hane reislerinin okunması esnasında herhangi bir gayrimüslim hane reisi ismine de rastlanmamıştır.

Osmanlı şehirlerinin genellikle beş ile yüz haneden müteşekkil mahallelere taksim edildiği kabul edilmiştir (Faroqhi, 1998: 165). Temettüat defterlerinde Çorum şehrinin bu sınırlamanın biraz altında ve oldukça üstünde bir mahalle yapısına sahip olduğu görülmektedir. Çorum şehrinin en büyük mahallesinin 160 haneden oluşan Burhan Kethüda, en küçük mahallesinin ise 8 haneli Hacı Nurullah olduğu tespit edilmiştir¹¹. Çorum mahalleleri arasında hane ve dolayısıyla nüfus olarak en kalabalık olanlar; Burhan Kethüda (160 hane-800 nüfus), Hacı Receb (114 hane-570 nüfus) ve Karamançavuş (91 hane-455 nüfus) mahalleleridir. En küçük mahalleler ise Hacı Nurullah(8 hane-40 nüfus), Şarkıyan (12 hane-60 nüfus) ve Bazar (17 hane-70 nüfus) mahalleleridir.

Tablo 1: Temettüat Defterlerine Göre Çorum Mahallelerine Ait Genel Bilgiler.

⁸ 1844 tarihli ve 1924 numaralı Çorum nüfus defterinde kayıtlı olan *Kubbeli* Mahallesi 64 haneden ibaret (Şahin, 2012: 37) iken 00403 numaralı Temettüat defterinde kayıtlı *Puşıyan* mahallesi 28 hanededir(BOA. ML. VRD. TMT. d-00403).

⁹ 1844 tarihli ve 1924 numaralı Çorum nüfus defterinde Çorum mahallelerinde bulunan toplam hane sayısı 2198 olarak tespit edilmektedir(Şahin, 2012: 19).

¹⁰ Çorum şehrinin nüfus miktarı 1455-56'da 2000-2200 kişi arasında iken 1521'de yaklaşık 5 bin kişiye, 1576'da ise yaklaşık 10 bin kişiye ulaşmıştır. 1831'de yapılan sayımda Çorum şehrinde yaklaşık 10 bin kişinin yaşadığı bilinmektedir. XIX. yüzyıl ortalarında Çorum'dan geçen seyyah M. Vivien De Saint-Martin'in Çorum'da yaklaşık 10 bin nüfusun yaşadığını belirtmesinden hareketle Çorum nüfusunun uzun müddet aynı kaldığını söylemek mümkündür(Kara, 2008: 60-65).

¹¹Kamil Özdemir ve Salih Akyel'in hazırladıkları "1844 (1260 H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı" (Kamil Özdemir-Salih Akyel, 2015: 156) adlı makalede Çorum şehrinin en kalabalık mahallesinin 125 haneden oluştuğu yazılmış olmalarına rağmen Hacı Haldun Şahin'in yayına hazırladığı Çorum nüfus defterlerinde Çorum şehrinin en kalabalık mahallesinin 171 hane ile Burhan Kethüda olduğu gösterilmiştir (Şahin, 2012: 18, 204-224).

Sıra	Mahalle Adı (1844-1845)	Defter No	Hane Sayısı	Tahmini Nüfusu	Milleti
1	Fatma Bacı	00412	28	140	Müslim
2	Hacı Receb	00395	114	570	Müslim
3	Medrese	00408	29	145	Müslim
4	Yavruturna	00409	54	270	Müslim
5	Çebni	00433	22	110	Müslim
6	Çiftlik	00443	28	140	Müslim
7	Kale	00517	22	110	Müslim
8	Gülabi Bey	00426	32	160	Müslim
9	Ümid Halife	00431	34	170	Müslim
10	Şeyhler	00410	46	230	Müslim
11	Sofular	00576	26	130	Müslim
12	Hacı Davud	00484	43	215	Müslim
13	Hacı Gevan	00436	42	210	Müslim
14	Çöplü	00420	35	175	Müslim
15	Azab Ahmed	00428	46	230	Müslim
16	İsa Halife	00418	79	395	Müslim
17	Karakeçili	00440	45	225	Müslim
18	Çiriş	00396	24	120	Müslim
19	Hacı Nurullah	00486	8	40	Müslim
20	Bazar	00402	17	85	Müslim
21	Sancakdar	00432	22	110	Müslim
22	Şarkıyan	00479	12	60	Müslim
23	Narlıoğlu	00488	34	170	Müslim
24	Çakır	00469	47	235	Müslim
25	Acel-i Ulâ	00573	49	245	Müslim
26	Hacı İshak	00522	36	180	Müslim
27	Cami-i Kebir	00470	40	200	Müslim
28	Tepecik	00482	52	260	Müslim
29	Hacı Kemal	00562	55	275	Müslim
30	Hacı Yusuf	00538	35	175	Müslim
31	Acel-i Sâni	00508	59	295	Müslim
32	Hacı Nasrullah	00476	47	235	Müslim
33	Nurullah	00414	75	375	Müslim
34	Uç	00473	70	350	Müslim
35	Puşıyan	00403	28	140	Müslim
36	Sağrıçı	00444	80	400	Müslim
37	Emir Ahmed	00489	74	370	Müslim
38	Şeyh Eyyüb	00503	68	340	Müslim
39	Karamançavuş	00509	91	455	Müslim
40	Akpınar	00512	68	340	Müslim
41	Burhan Kethüda	00532	160	800	Müslim
42	Kundistan	00570	22	110	Müslim
Toplam			1998	9990	

2- Çorum Mahallelerinde Kullanılan Sülale, Aile, Şahıs isim ve Lakapları

Kişileri diğer insanlardan ayıran özelliklerin başında onun adı ve sıfatları gelmektedir. Soyadının kullanılmadığı düşünüldüğünde şahısları tanımada aile adı ile lakap ve sıfatlarının ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı toplumunda Müslim veya gayrimüslim olmasına bakılmaksızın insanların isimlerinin yanında aile ismi, mesleği, sıfatı ya da lakabı da kullanılmıştır. Fiziksel görünümüne, vücudunun belirgin bir özelliğine veya iyi bilinen bir karakter özelliğine göre kişilere lakap takılmıştır. Bu özelliklerden faydalanmak suretiyle mahalle veya köyde akraba olan haneleri belirleyebilmek mümkün olabilmektedir.

Çorum mahallelerinde yaşayan nüfusun aile adı, lakap ve sıfatlarını bu gelenek üzere tasnif ettiğimizde birkaç kategori ortaya çıkmıştır. Hane reisleri bazen sadece babasının ismi ile tavsif edilerek “Haliloğlu Bekir”, “Sinanoğlu Salih” ve “Şabanoğlu Ömer” şeklinde kullanılırken bazen babasının mesleği ile anılarak “Börekçioğlu Ali”, “Bakkaloğlu Emrullah”, “Bozacıoğlu Süleyman”, “Nalçacıoğlu İsmail” şeklinde kullanılmıştır. “Topal Abdullah”, “Çolak Ali”, “Kör Mustafa”, “Köse Osman”, “Karagöz Bekir”, “Uzun Mustafa”, “Sağır Bekir” gibi fiziki durum belirten veya bir uzvun normal dışı durumun göz önüne alınarak yapılan tanımlamalara da sıkça rastlanmaktadır. Memleket belerten “Canıklıoğlu Ahmed”, “Tokathoğlu Mehmed”, “Niksarlı Mustafa”, “Merzifonluoğlu Hızır”, “Erzurumluoğlu İsmail”, “Havzalıoğlu Osman”, “Karamanlıoğlu İbrahim” gibi kullanımların yanında etnik köken belirten, “Gürçüoğlu Ömer”, “Arnavutoğlu Mehmed”, “KürtMemiş”, “Boşnakoğlu Mehmed” gibi ifadelerin de yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmektedir. Bir başka tanımlama şekli de; “Kadioğlu Mustafa”, “Cebecioğlu Halil”, “Sipahioğlu Mehmed”, “Yüzbaşıoğlu İsmail”, “Çavuşoğlu Ahmed” gibi devlet hizmetinde bulunmuş şahısların unvanları ile dinî terimler içeren “Şeyhoğlu İbrahim”, “Molla Mehmed”, “Derviş Ali”, “Hâfız Ömer” ve “Hacı Ahmed” gibi ifadelerin kullanılmış olmasıdır. Bir hayvan ismi ile yapılan “Arslanoğlu Mehmed” ve “Çakaloğlu Hasan” şeklindeki tanımlamalara da seyrek olarak rastlanmaktadır. “Osman Ağa”, “Kadir Bey” ve “Mehmed Efendi” gibi toplumda saygınlık ve üstünlük ifade eden sıfatların ise Çorum’da yaygın olarak kullanılmış bir tanımlama şekli olduğu görülmektedir.

Çorum’un 42 mahallesinde mevcut 1998 hane reisi arasında en fazla kullanıldığını tespit ettiğimiz isim Ali’dir. Toplam 310 hane reisi bu adı taşımaktadır. Bunu 215 kişi ile Mehmed, 165 kişi ile Osman, 145 kişi ile Mustafa, 130 kişi ile Ahmed, 115 kişi ile Hasan, 110 kişi ile Ömer, 105 kişi ile Hüseyin, 84 kişi ile Bekir ismi takip etmektedir. 1998 hane reisinden 1400 tanesinin isminin Türk-İslam dünyasında yaygın olarak kullanılan Hazreti Peygamberin, dört halifenin ve ehlibeytin isimleri olan isimlerden ibaret olduğu görülmektedir. Çorum mahallelerinde yaygın olarak kullanılan diğer isimlerin ise sırasıyla İsmail, Halil, Süleyman, Abdullah, Abdülkadir, Yusuf, Kadir, Salih, Veli, Emin ve İbrahim olduğu anlaşılmaktadır.

3- Çorum şehrinde Meslekî Yapılanma

İncelediğimiz 1844-45 yıllarına ait Temettüat kayıtlarından anlaşıldığı üzere Çorum mahallelerinin temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olup doğal olarak çiftçilik icra edilen temel meslek konumundadır. Gelir ve gideri tespit edilebilen 42 mahallede ahalinin yaklaşık 50’den fazla farklı işkolundan kazanç elde ettikleri görülmektedir. Toplam 1998 haneden ibaret olan Çorum mahallelerinde yaşayan ahalinin yarısından fazlasının toprağa dayalı işlerden gelir elde ediyor olması, yörenin temel geçim kaynağının tarım ve hayvancılık olduğu görüşünü desteklemektedir. Halkın temel geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın muhtevası incelendiğinde; buğday ve arpa üretiminin ilk sırada yer aldığını, bunu bağcılık ve cehri üreticiliğinin takip ettiğini, ardından da meyve ve sebze

üretimini geldiğini görmekteyiz. Büyük ve küçükbaş hayvancılığın ise yörenin temel geçim kaynaklarının başında geldiği anlaşılmaktadır.

19. yüzyılda Çorum şehrinde önceki yüzyıllarda varlığı bilinen üretim ve ticaret faaliyetlerinden bazılarının sosyal ve ekonomik hayat içindeki etkinliğinin devam ettiği görülmektedir(Aktüre, 2015, 127). Mesleki yapılanmada tarım ve hayvancılıktan sonra esnaflığın geldiği görülmektedir. İşkollarında çalışan esnaf ve esnaf çıraklarının sayısından anlaşıldığı üzere esnaf işletmeleri genellikle küçük ölçekli üretim ve tüketim konusunda yoğunlaşmıştır. Çorum şehrinde 19. yüzyıl ortalarında 60 civarında esnaflıkla ilgili işkolu olduğu tespit edilmektedir¹². Bu işkolları arasında sayıca ilk sırada geleni 98 adet ile terzi esnafıdır. Onu 90 adet ile dikici esnafı, 50 adet ile debbağ(derici) esnafı, 37 adet ile oduncu esnafı, 35 adet ile bezzaz esnafı, 32 adet ile muhtâb(kıl dokuma) esnafı, 30 adet ile semerci esnafı ve 24 adet ile berber esnafı takip etmektedir¹³. Terzi, dokumacı, dikici,bezzaz vedebbağ gibi mesleklerin önde gelen esnaf zümreleri arasında yer alması Çorum yöresinin başta gelen ekonomik faaliyetinin hayvancılıktan elde edilen hammaddeyle dayandığını ortaya koymaktadır. Dokumacılık 16. yüzyılda olduğu gibi 19. yüzyılda da en önemli faaliyet kolunu oluşturmuştur. Dokuma tezgâhlarında özellikle çamaşırılık bez, şal kuşak, yünden imal edilen aba, siyah şalvarlık kumaş, kilim ve seccade dokunmuştur(Kara, 2008: 126) Bu faaliyet türü genel olarak atölye tipi işyerlerinde değil konutlarda sürdürülmüştür(Aktüre, 2015: 130).

Hizmet sektörü diyebileceğimiz işkolu alanında ise ırgatlık(rençber) 191 kişi ile ilk sırada yer almaktadır. Onu 50 kişi ile Amelelik, 30 kişi ile Teb'alık(Azablık)¹⁴, 20 kişi ile çobanlık ve 10 kişi ile hizmetkârlık takip etmektedir. Bu alana dâhil edebileceğimiz *katırcı taifesi* ise şehirde 35 hane reisinin kazanç elde ettiği yük ve yolcu taşıma işi yapan günümüzün nakliyecileri konumundadırlar.

1998 haneden ibaret Çorum şehrinde 90 hane reisi *Amelmande*¹⁵ olduğu için, 40 hane reisi *müsinn-i ihtiyar*(çok yaşlı) olduğu için, 30 hane reisi *sa'il*(dilenci) olduğu için ve 3 hane reisi de mecnun(aklı dengesi bozuk) olduğu için herhangi bir meslekî gelire sahip değildirler. Bu kategorideki hane reisleri hakkında yapılan "*sa'illikle geçinmekte olduğu*"¹⁶, "*müsinn-i ihtiyar olduğundan şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu*", "*ashabi hayratın sadakasıyla geçinmekte olduğu*" ve "*mecnun olduğundan şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu*" gibi açıklamalardan günümüzün ifadesiyle "*işsiz*" oldukları anlaşılmaktadır. Bu kategoriye giren 163 hane reisi sayısını Çorum'un toplam hane sayısı olan 1998'e oranladığımızda 1844-1845 yıllarında Çorum şehrinde işsizlik oranı ortalamasının %8 civarında olduğunu söylemek mümkün olur.

Tablo 2: 1844-1845 Tarihinde Çorum Şehrinde İşkolları

Sıra	İşkolu	Adet
1	Irgat(Rençber)	190
2	Terzi	98
3	Dikici	90
4	Debbağ(Derici)	50
5	Amele	50

¹² 1456 yılında Çorum şehrinde 58 kişi ile dokumacılık önde gelen işkolu idi. Bunlar içinde 24 sofçu, 6 terzi, 6 bezzaz, 6 külâhçı, 5 dokumacı ve 4 kuşakçı bulunuyordu(Faroqhi, 2015: 98; Kara, 2008: 126).

¹³ Çorum şehrinin civar şehirler ile bir mukayesesinin yapılabilmesi için aynı dönemde Tokat şehrine bakıldığında; Tokat'ta 62 çeşit meslek icra edilmekte olup bu mesleklerin icra edildiği iş yeri sayısı 1349'dur. Esnaf grupları arasında 111 adet ile Hallaç ve Dikiciler ilk sırada, 87 adet ile kazaz ve İpekçiler ikinci sırada, 55 adet ile Kazancılar üçüncü sırada ve 50 adet ile Terziler dördüncü sırada yer almaktaydı(Çavdar, 2014: 9-10).

¹⁴Teb'a (Azab): Anadolu'nun birçok bölgesinde çiftlik işlerinde çalıştırılmak üzere bir yıllığına tutulan erkek hizmetçi, uşak anlamında kullanılan bir tabir olup "Azap durmak" şeklinde kullanılmıştır (www.http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama; Gösterir, 2010: 26).

¹⁵ İş göremez durumda olan (Devellioğlu, 1997: 31)

¹⁶Sa'illikle geçinmekte olanlardan birisinin Ümid Halife Mahallesinde yaşayan aslen Mısırlı olan siyahi fukaralardan Hacı İsmail'dir (BOA. ML. VRD. TMT. d-00431).

6	Oduncu	37
7	Bezzaz	35
8	Katırcı Taifesi(Nakliveci)	35
9	Muytâb(Kıl Dokuma)	32
10	Semerci	30
11	Teb'a(Azab)	30
12	Tüccar	25
13	Kahveci	25
14	Berber	24
15	Duhancı(Tütüncü)	20
16	Değirmenci	19
17	Demirci	19
18	Dülger	19
19	Manav	17
20	Attar	17
21	Muallim-i Sıbyan	16
22	Müderriş	15
23	Saraç	15
24	Helvacı	11
25	Hizmetkâr	10
26	Kızır ¹⁷	10
27	Kececi	9
28	Haffaf(Kavaf:	9
29	Nalband	9
30	Leblebici	8
31	Kalaycı	7
32	Bakırcı	7
33	Börekçi	7
34	Cerci	7
35	Nalınacı	6
36	Bakkal	6
37	Penbeci(Pamukcu)	6
38	Kilimci	5
39	Culha	5
40	Eskici	5
41	Kasap	5
42	Kösger	5
43	Tuzcu	5
44	Sıvacı	4
45	Tüfenkci	4
46	Tellak	3
47	Hallac(Pamuk Atan)	3
48	Kazzaz(İpekci)	3
49	Kaltakçı ¹⁸	3
50	Neccar	2
51	Ascı	2
52	Kuyumcu	2
53	Tascı	2
54	Urgancı	2
55	Tarakçı	2
56	Kılıccı	1
57	Barutcu	1
58	Tabib	1

¹⁷ Köy muhtarının kâhyası durumundaki kişidir (Pakalın, 1993/1: 285). Bu kişiye resmî olarak maaş ödenmemiş mahalleli tarafından yardım edilmiştir. Nitekim defterlerde kayıtlı bütün kızirlerin geliri konusundaki açıklamada “*Bilâ-ücret mahalle-i mezbûrunkizirlik hizmetiyle meşgul olmakla ahali-i mahallenin sadakasıyla geçinmekte olduğu*” ibaresi mevcuttur.

¹⁸Kaltak,hayvan üzerinde oturmaya mahsus eyerin tahta kısımlarına verilen isimdir. Mu mesleği icra eden kişiye de *kaltakçı* denilmiştir (Pakalın, 1993/1: 153).

B- ÇORUM ŞEHRİNİN İKTİSADİ YAPISI

1- Ticaret, Arazi Kullanımı ve Tarımsal Üretim

Bir toplumun iktisadi yapısı ve faaliyetleri sanayi, ticaret ve zanaat, tarım ve hayvancılık gibi ana bölümlerden oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nde sanayi ve ticaret faaliyetleri genellikle şehirlerde, tarımsal faaliyetler ise genellikle köylerde yoğunlaşmış olmakla birlikte tamamen şehir dışında kalmış da değildir (Çavdar, 2014: 11). 19. yüzyıl ortalarında Çorum şehri iktisadi yapısı da bu genellemeye uygunluk göstermektedir. Çorum şehrinde ahalinin iktisadi faaliyet açısından yoğun olarak tarım ve hayvancılıkla uğraştıkları görülmektedir. Yörede sınırlı sayıda tüccarın varlığının tespit edilmiş olması küçük çaplı ticari faaliyetin olduğunu göstermektedir. Bunun dışında yörede sanayi, madencilik ve büyük çaplı ticaretin gelişmiş olduğu söylenemez. Özellikle hayvancılığa dayalı aile işletmelerinin ve zanaat kollarının şehrin ihtiyacını karşılayacak nispette olduğunu söylemek mümkündür.

Çorum şehrinin temel ticari hayatını esnaf işletmelerinin teşkil ettiği görülmektedir. Esnaflık içerisinde şehirlerarası ticaret düşük bir oranı oluşturmaktadır. Yapılan ticaretin hacmi ve niteliği konusunda açık bir yargıya varamasak da genellikle küçük ve orta çaplı olduğunu defterlerdeki “*bir-iki bargirle ticaretten temettüatı*”, “*cehri tüccarı*”, “*Attar tüccarı*”, “*bezzaz tüccarı*”, “*Canik tarafına on yük duhan nakletmek üzere*” şeklindeki ifadelerden anlayabilmekteyiz. Sadece bir tüccarın Çorum'dan “*Dersaadet ve İzmir'e cehri ticareti*” yapmış olmasından 1844-1845 yıllarında Çorumlu tüccarların genellikle komşu şehirler ile ticaret yaptıkları, uzak şehirler ve payitaht İstanbul ile ticaret yapabilecek derecede geniş ölçekli bir ticari faaliyetten uzak oldukları anlaşılmaktadır. Çorum şehrinde 1844-45 yıllarında bu yolla gelir elde ettiğini tespit etmiş olduğumuz hane reisi sayısı 25 civarındadır. Çorum tüccarının uluslararası ticaret yaptığına ya da Çorum'da mukim Avrupa tüccarının varlığına dair defterlerde herhangi bir bilgi mevcut değildir. Temettüat defterlerinde Çorum şehrinde faaliyet gösteren 412 işyeri kayıtlıdır. Dükkânların 209 tanesi sahipleri tarafından kullanılırken 203 tanesinin kiracılar tarafından kullanıldığı görülmektedir(Korkmaz, 2008: 81).

Çorum şehrinin toprağa dayalı üretim hayatını tarla ve bahçe tarımı olarak ayrı başlıklar altında incelemek gerekir. Defterlere göre Çorum yöresinde tarla bitkileri üretiminde ilk sırayı buğday(hınta) alırken onu arpa(şar'ir) takip etmiştir. Şehirde az sayıda penbe(pamuk) ve duhan(tütün) tüccarı bulunmakla birlikte Çorum şehir merkezinde bu ürünlerin üretilmiş olduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır¹⁹.

Çorum yöresinde tarım arazilerinin münavebe usulüne göre nadasa bırakılma uygulaması nedeniyle tarla bitkilerine ayrılan arazi miktarının yörenin sahip olduğu arazi miktarının yaklaşık yarısına tekabül ettiği görülmektedir. Bilindiği üzere Temettüat defterlerinde, hane sahibinin arazisi dönüm hesabıyla gösterilmiş olup o yıl ekili olan ve ekili olmayan araziler“*mezru tarla*” ve “*gayrimezru tarla*” olarak ifade edilmiştir. Hane reisinin dönüm başına ne kadar buğday, arpa veya diğer tarla bitkisi elde ettiği belirtilmeyip dönüm başına elde ettiği tahmini gelir kayıt edilmiştir. Neticede, gelire göre vergi ödeme prensibi gereğince, dönüm başına daha fazla vergi veren hane reisinin daha fazla

¹⁹ Çorum'un yakın çevresinde yer alan Amasya ve Tokat Temettüat defterlerinde o yörelerin arazilerinde az miktarda da olsa tütün ve pamuk üretimi yapıldığını gösteren kayıtlar mevcutken(Çavdar, 2015: 216). Çorum yöresinde bu tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için uygun bir iklim özelliğinin olmadığı anlaşılmaktadır. Çorum yöresinde az miktardaki pamuk üretimi, bölgenin en çukur yeri durumunda olan Osmancık civarında ve Kızılırmak vadisinde yapılmıştır(Aktüre, 2015: 130).

ürün elde etmiş olduğu yargısına ulaşılabilmektedir. 1844-1845 yıllarında Çorum şehrinde tahıl üretimi için ayrılmış olan ekilebilen arazi miktarının yaklaşık 8500 dönüm olduğu tespit edilmektedir. Bu miktar, 1998 haneden oluşan Çorum şehrine oranlandığında hane başına ortalama 4,5 dönüm ekilebilir arazi düştüğü ortaya çıkmaktadır.

Çorum şehrinin bağcılık ve cehri üretiminde de oldukça gelişmiş olduğu anlaşılmaktadır. Hem bu alanlara ayrılan arazi payı hem de halkın elde etmiş olduğu gelir dağılımı incelendiğinde cehri üretimi ve bağcılığın yöre ekonomisi için önemli bir ekonomik girdi sağladığını görmekteyiz. Bahçe bitkileri üretiminin ise daha sınırlı bir ekonomik faaliyet olduğu bu faaliyete tahsis edilmiş olan arazi miktarı ve elde edilen hasılatı bakıldığında anlaşılmaktadır.

İncelediğimiz defterlerde bağ, bahçe ve cehri üretim alanları “dönüm” olarak hesaba tabi tutulmuş olup gelirleri ve vergileri de dönüm üzerinden hesaplanmıştır. Çorum yöresinde bağcılığın önemli bir üretim tipi olduğu anlaşılmaktadır. Çorum şehrinde toplam 1850 dönüm arazide bağcılık yapıldığı, bağcılık tarımı üzerinden toplam kazancın ise 33.755 kuruş olduğu tespit edilmektedir. Bu sonuca göre bağcılık tarımından dönüm başına 18,2 kuruş gelir sağlandığı anlaşılmaktadır.

Cehri üretiminin de hem dönüm başına getirisi hem de üretim alanı açısından önemli bir ekonomik faaliyet olduğu anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda dericilik ve dokuma sanayiinde kullanılan boyar maddelerin en önemlilerinden birisi cehri idi. Kök boya maddesi olan cehri daha çok *Ala cehri* olarak bilinen üç metreye kadar uzayabilen dikenli bir ağaççık olup meyveleri sarı iplik boyası olarak kullanılmıştır. Cehriden elde edilen güçlü ve şeffaf bir sarı olan renge *cehri sarısı* denilmiştir. Cehri, XIX. yüzyılın ortalarında Sivas eyaletinin Tokat, Zile, Erbaa, Çorum ve Amasya gibi merkezlerinde yoğun olarak yapılan bir tarımsal faaliyet olup ticareti ise genellikle Tokat, Samsun ve Kayseri’de yapılmıştır. Cehri 1805 yılından itibaren vergiye tâbi tutulmuştur (Beşirli, 2005:241). 1844-1845 yıllarında Çorum şehrinde cehri üretimi ve bunun üzerinden elde edilen kazanç ortalamasının yüksek olmasından anlaşılacağı üzere cehri üretim ve ticaretinin sadece Çorum’un değil Amasya ve Tokat yöresinin de önemli bir ticarî faaliyeti olduğu bilinmektedir. Çorum şehrinde toplam 910 dönüm arazide cehri üretimi yapıldığı, cehri tarımı üzerinden toplam kazancın 51.250 kuruş olduğu ve cehri üretiminden dönüm başına 56,3 kuruş gelir sağlandığı anlaşılmaktadır. Çorum şehrinde dönüm başına en yüksek gelir elde edilen tarım ürününün açık ara ile cehri olmasından bu ürünün kendi çağında önemli bir sanayi bitkisi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Çorum şehrinde bahçe bitkileri için ayrılan arazi miktarı yaklaşık 140 dönüm, bahçe tarımı üzerinden devlete ödenen vergi miktarı ise yaklaşık 2500 kuruştur. Bu durumda bahçe tarımından devlete dönüm başına 17,8 kuruş vergi ödendiği anlaşılmaktadır. Defterlerde bahçe tarımından elde edilen ürünlerin detayı verilmeyip sadece dönümü ve devlete ödenen vergi miktarı kaydedilmiş olduğundan hangi ürünün ne miktarda üretilmiş olduğunu tespit etmek güçtür.

Arazi miktarları, üretim miktarları ve ürün vergisi miktarları dikkate alınarak yapmaya çalıştığımız analizlere göre Çorum yöresinin temel üretim tipinin tahıl üretimi olduğu görülmektedir. Bununla birlikte dönüm başına elde edilen gelir bakımından cehri üretiminin başta geldiği, onu bağcılık ve bahçecilik faaliyetinin takip ettiği tespit edilmiştir. Tarımsal üretim için ayrılan toplam arazi miktarlarına gelince; 1844-45 yıllarında Çorum şehrinin tahıl üretimi için 8500 dönüm, bağcılık için 1850 dönüm, cehri üretimi için 910 dönüm ve bahçecilik için 140 dönüm olmak üzere yaklaşık 11400 dönüm ekili ve dikili tarım arazisini kullanmış olduğu anlaşılmaktadır. Yüzdeler oranları açısından incelendiğinde; ekili ve dikili arazilerin %74,5’ini buğday, arpa, yulaf gibi tahıl ürünleri için kullanılan

araziler, %16'sını bağcılık için kullanılan araziler, %8'inin cehri üretimi için kullanılan araziler ve %1,2'sini de bahçe ve bostan için kullanılan araziler teşkil etmektedir.

2- Hayvancılık

Temettüat defterlerinden faydalanmak suretiyle mahalle, köy veya diğer yerleşim birimlerinde en fazla hangi hayvanın beslenip yetiştirildiği ve bunlardan ne ölçüde kazanç sağlandığının tespiti yapılabilmektedir. İncelediğimiz Çorum şehrinde en fazla eti, sütü, yünü ve derisi için beslenen inek, koyun, keçi, oğlak, kuzu, düğe, manda gibi hayvanların yetiştirildiği görülmektedir. Hayvanlara ait bütün özellikler; sağman, erkek-dişi, döllu-dölsüz şeklinde vasıflandırılmıştır. Ziraat yapılan yerlerde ahalinin toprağı işleyebilmesi için besledikleri karasığır öküzü, manda öküzü, camus öküzü ve taşımacılıkta kullandıkları kısarak, merkep, bargir (beygir, katır) (Devellioğlu, 1997: 71), tay, esb(at) gibi hayvanların da her hane için kaydı mevcuttur. Bu hayvanların yetiştirildikleri bölgelere göre dağılımı incelendiğinde hane reislerinin genellikle ziraatla uğraşan, orta halli arazi sahibi kişiler olduğu anlaşılmaktadır. Hangi cinsten olursa olsun ve hangi faaliyet için kullanılırsa kullanılsın, hane reislerinin sahip oldukları bütün hayvanlara ait senelik tahmini hasılat²⁰ ve hane reisinin hangi hayvan için senelik ne kadar ağnam vergisi ödeyeceği de yine haneye ait bilgiler arasında kaydedilmiştir (Çavdar, 2014: 15).

İncelediğimiz defterlere göre Çorum şehrinde toplam büyükbaş hayvan sayısı 1355 adettir. Sığır cinsinden hayvanların sayısı 1080, manda cinsinden havayaların sayısı ise 275 adettir. Bu sayının 350'si inek, 160'ı manda (camus)²¹, 112'si öküz, 14'ü tosun, 25'i düğe²², 28'i dana, 550'si buzağı ve 115'i malak²³tır. Toplam büyükbaş hayvan sayısının hane başına ortalaması hesaplandığında her haneye yaklaşık 0,67 büyükbaş hayvan düştüğü görülmektedir. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinin büyükbaş hayvan yetiştiriciliğinden çok ileri olduğu hayvan sayılarından ortaya çıkmaktadır. Çorum şehrinde 1844-1845 yıllarında 4260 adet küçükbaş hayvanın olduğu tespit edilmektedir. Bu sayının 1100 adedi koyun, 1080 adedi keçi, 1230 adedi kuzu ve 850 adedi oğlaktır. Koyun cinsinden hayvanların sayısı 2330, keçi cinsinden hayvanların sayısı 1930 adettir. Toplam küçükbaş hayvan

²⁰ Tanzimat ile birlikte gerçekleştirilen mali reformlar çerçevesinde 19. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti taşrası genelinde ve Çorum şehri özelinde hayvanlar üzerinden senelik olarak elde edilecek ortalama hasılat miktarı şöyle hesaplanmıştır. Sağman inek 15 kuruş, Sağman koyun 5 kuruş, erkek koyun 2,5 kuruş, Sağman keçi 4 kuruş, erkek keçi 2,5 kuruş, Sağman manda(camus) 30 kuruş, döllu kısarak 25 kuruş ve döllu merkep 10 kuruş. Düğe, kuzu, oğlak, malak, tosun, dölsüz kısarak, dölsüz merkep, tay ve bargir üzerinden yıllık hasılat hesaplanmamıştır. Arıkovanı başına ise yıllık ortalama 5 kuruş hasılat öngörülmüştür (BOA. ML. VRD. TMT. d- 00395-00576). Bu oranların belirlenmesi ve uygulanması yöreden yöreye değişiklik arz etmektedir. Mesela Tokat Temettüat defterlerindeki verilere göre; sağmal karasığır ineklerinden 15, sağmal koyunlardan 4, sağmal keçilerden 2,5, erkek koyun ve keçiler ile oğlak ve kuzulardan birer kuruş, kovan başına 4 kuruş yıllık hasılat sağlandığı kabul edilmiştir. Kısır hayvanlar ile yük ve binek hayvanlarından ise hasılat öngörülmemiştir (Çavdar, 2014: 15).

²¹ Manda(Camus): Temettüat defterlerinin bazılarında "manda" bazılarında "camus" olarak kayıtlı olup aynı hayvanı ifade etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Lügat anlamı su sığırı olan manda(camus) (Devellioğlu, 1997: 124), Anadolu'nun farklı yerlerinde "camız" ve "kömüş" olarak da adlandırılmaktadır (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS).

²² Günümüzde "düve" olarak adlandırılıp, 1-2 yaşında olup doğum yapmamış buzağı, dana (Gösterir, 2010:120) ve boğaya gelmemiş bir-iki yaşında dişi sığır olarak tanımlanan (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS) bu hayvan Temettüat defterlerinde "bir yaşar düğe, iki yaşar düğe" şeklinde yaşı belirtilerek kaydedilmiş olup nadiren de "düğe balak" şeklinde manda yavrusunu ifade etmek için de kullanılmıştır.

²³ Temettüat defterlerinde bazen "malak" bazen de "balak" olarak yazılmış olan bu kelime manda yavrusu anlamına gelmektedir (http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS).

sayısının hane başına ortalaması hesaplandığında her haneye yaklaşık 2,1 küçükbaş hayvan düştüğü görülmektedir.

Çorum şehrinde yük ve binek hayvanı sayısının büyükbaş ve küçükbaş hayvan sayısına göre daha düşük olduğu görülmektedir. Şehirde tespit edilen toplam koşum, yük ve binek hayvanı sayısı 1120 adettir. Bu sayının 720 adedi merkep, 75 adedi kısarak, 75 adedi esb, 70 adedi tay ve 180 adedi bargir (katır) olarak kayıtlıdır. Hane başına düşen yük ve binek hayvanlarının ortalaması ise 0,56'dır. Defterlerde ifade edilen "karasığır öküzü", "manda öküzü", "Camus öküzü" gibi kavramlardan anlaşılacağı üzere 19. yüzyıl Osmanlı taşrasında toprağı işleme işlerinde kullanılmak, diğer bir ifade ile "çifte koşmak" için daha çok karasığır öküzü ve manda öküzünden istifade edilmiştir. At, merkep, bargir (katır) nev'inden hayvanlardan ise daha çok binek ve taşıma aracı olarak faydalanıldığı düşünülmektedir. Buraya kadar verilen sayılardan anlaşıldığına göre, 1844-1845 yıllarında Çorum şehrinde ziraat ile doğru orantılı olarak hayvancılığın da gelişmiş olduğunu görüyoruz. Sayılarla ifadesine bakıldığında; 1355 büyükbaş, 4260 küçükbaş, 1120 koşum, binek ve yük hayvanı olmak üzere Çorum şehrinde toplam 6735 adet hayvanın var olduğu tespit edilmektedir.

Defterlerde mevcut verilere göre Çorum şehrinde toplam 35 kovan ile arıcılık yapıldığı görülmektedir. Kovan başına ne kadar bal elde edildiğine dair bir kayıt olmayıp kovan başına ortalama 5 kuruş yıllık hasılat öngörülmüştür. Hane başına düşen kovan miktarı dikkate alındığında arıcılığın Çorum şehri için bir ekonomik değer kaynağı olmaktan ziyade birkaç hanede günlük bal ihtiyaçlarını temin için yapılmış bir faaliyet olduğu anlaşılmaktadır.

C- ÇORUM ŞEHRİNE AİT TOPLAM GELİR VE GİDERLER

1- Temettüat

Temettüat defterlerinde her haneye ait senelik toplam kazançlar, haneye ait bilgilerin en sonunda "merkumun mecmuundan bir senede temettüatı" veya "merkumun mecmuundan bir senede tahminen temettüatı" ibarelerinin altında kaydedilmiştir. Haneye ait bir senelik toplam Temettüatı oluşturan girdiler; ekili ve dikili arazilerden elde edilen senelik hasılat, hayvanlar üzerinden elde edilen senelik hasılat, hane reisinin veya haneye gelir getiren diğer bireylerin zanaat ve ticaretten elde ettikleri senelik hasılat ve kiraya verilmiş mülkten elde edilen hasılatтан ibarettir.

Defterlerden tespit edebildiğimiz verilere göre Çorum şehrinin 1844-1845 yılına ait toplam gelirleri 606.469 kuruştur. Burhan Kethüda Mahallesi 46.917 kuruş ile toplam geliri en yüksek mahalle iken 2162 kuruş toplam gelir ile Hacı Nurullah Mahallesi son sırada yer almaktadır. Şehrin senelik toplam gelirleri, 1998 olan toplam hane sayısına oranlandığında Çorum'da hane başına düşen senelik gelirinin ortalama 304 kuruş olduğu anlaşılmaktadır. Çorum'da hane başı ortalama gelir miktarı olan 304 kuruş, her mahallenin gelir ve hane sayısına oranlandığında ise 16 mahallede yaşayan insanların şehir ortalamasının üstünde hane gelirine sahip oldukları, 26 mahallede yaşayan insanların ise şehir ortalamasının altında hane gelirine sahip oldukları ortaya çıkmaktadır. Hane başına 872 kuruş ile en yüksek yıllık ortalama gelire sahip mahallenin Sofular, hane başına 114 kuruş ile en düşük yıllık ortalama geliri olan mahallenin ise Puşıyan olduğu anlaşılmaktadır. Buradan hareketle, zenginler ve fakirler istisna olmak kaydıyla, Çorum şehrinin "orta hallinin biraz altında" bir gelir seviyesine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo:3 Çorum Şehrine Ait Temettüat Miktarı

Sıra	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Senelik Temettüat	Hane Başı Ortalama Temettüat
1	Fatma Bacı	28	6930	247.5
2	Hacı Receb	114	26247	230
3	Medrese	29	8262.5	285
4	Yavruturna	54	14877.5	275.5
5	Çebni	22	6694	304
6	Çiftlik	28	9772.5	349
7	Kale	22	12532	569.5
8	Gülabi Bey	32	7526.5	235
9	Ümid Halife	34	11337	333
10	Şeyhler	46	9969.5	217
11	Sofular	26	22673	872
12	Hacı Davud	43	11369.5	264
13	Hacı Gevan	42	10490	250
14	Çöplü	35	9005.5	257
15	Azab Ahmed	46	15901.5	346
16	İsa Halife	79	29307	380
17	Karakeçili	45	22811.5	507
18	Çiriş	24	9922.5	413
19	Hacı Nurullah	8	2162	270
20	Bazar	17	5210.5	306
21	Sancakdar	22	4703	214
22	Şarkıyan	12	8908	742
23	Narlıoğlu	34	6124	180
24	Çakır	47	13290.5	283
25	Acel-i Ulâ	49	10666	218
26	Hacı İshak	36	9463	263
27	Cami-i Kebir	40	11877	297
28	Tepecik	52	12050.5	232
29	Hacı Kemal	55	27163	494
30	Hacı Yusuf	35	13125.5	375
31	Acel-i Sâni	59	13758.5	233
32	Hacı Nasrullah	47	14614.5	311
33	Nurullah	75	18262.5	243.5
34	Uç	70	18707.5	267
35	Puşıyan	28	3209.5	114
36	Sağrııcı	80	30295	379
37	Emir Ahmed	74	17026	230

38	Şeyh Eyyüb	68	29488,5	434
39	Karamançavuş	91	21919	241
40	Akpınar	68	15553,5	229
41	Burhan Kethüda	160	46947	293
42	Kundistan	22	6315,5	287
Toplam		1998	606469	Ort. 304

2- Vergiler

Tarımın hâkim olduğu sanayi öncesi ekonomilerde gelir dağılımının temel mekanizmalarından biri vergi olmuştur(Güran, 1985: 316). Osmanlı Devleti'nin de 19. yüzyıla kadar köklü ve karmaşık bir vergi sistemi mevcuttu. Tanzimat fermanı uzun yıllar devam etmiş olan Osmanlı vergi sisteminin yeniden yapılanmasını da beraberinde getirmiştir. Tanzimat döneminde gerçekleştirilen vergi düzenlemeleriyle vergi sistemine sade bir şekil vermek ve uygulanabilirlik hedeflenmiştir. Bu dönemde gayrimüslimlerden cizye alınması esası devam ettirilirken Tekâlif-i örfiye adı altında birçok türü ve tahsil şekli olan muhtelif vergiler de birleştirilerek *vergi-yi mahsusa* adı altında toplanmıştır(Güran, 1989: 13). Temettüat defterlerinde hanelerin ödemekle yükümlü olduğu vergiler her hane kaydının üst kısmında dikine yazılmış olarak bazı yörelerde "*vergi-yi mahsusa*", bazılarında "*vergi-yi mahsusadan bir senede vermiş olduğu*" bazen de "*vergi-yi senevisi*" şeklinde kaydedilmiştir(Çavdar, 2014: 18). Gayrimüslim haneler için vergi-yi mahsusanın yanında "*bir senede cizyeleri*" veya "*bir senede cizye-i şer'iyesi*" kaydına da rastlanmaktadır. Tanzimat idarecileri tarafından örfi vergiler yerine getirilen "*an cemaatin vergi*", "*vergi-yi mahsusa*" gibi değişik adlarla anılan Temettüat vergisi 1840 yılından itibaren uygulanmaya başlanmıştır(Kütükoğlu, 1995: 395) Vergi-yi mahsusa, hane reislerinin ekonomik imkânlarına göre belirlenmiş olup ekonomik geliri olmayan hane reisleri bu vergiden muaf tutulmuşlardır. Bu şahıslar Temettüat kayıtlarında, "*merkumun temettüatına dair bir şeyi olmayıp şunun bunun ianesiyle ta'yiş etmekte olduğu*" şeklinde belirtilmiş olup vergi-yi mahsusadan muaf tutulmalarını gerektiren durumlar müsinn(yaşlı), amel-mande (çalışamayacak durumda), yetim, sail (dilenci) ve adem-i iktidar şeklinde belirtilmiştir(Çavdar, 2014: 17). Çorum Temettüat defterlerinde de küçük farklar olmakla birlikte benzer Temettüat yazım şablonunun uygulandığı görülmektedir. Çorum mahallelerinde gayrimüslim hane kaydı bulunmadığından cizye vergisine dair bir bilgi mevcut değildir. Müslüman hanelerin vergi-yi mahsusaları, "*Altmış bir senesine mahsuben bir senede Vergisi*" ve "*beher sene vergisi*" şeklinde ifade edilmiştir. Bu vergiden muaf tutulmuş olanlar da "*temettüatı olmayıp ahab-ı hayratın sadakasıyla geçinmekte olduğu*", "*Sa'il hükmünde olup şunun bunun ianesiyle geçinmekte olduğu*" şeklinde ifadelerle kaydedilmiştir.

İncelediğimiz Temettüat defterine göre Çorum şehrinde yaşamış vergi mükelleflerinin 1844-1845 yıllarında ödemekle yükümlü oldukları toplam vergi-yi mahsusa miktarı 197.964 kuruştur. 17589 kuruş senelik vergi ile Burhan Kethüda Mahallesi ilk sırada yer alırken 808 kuruş ile yıllık bazda en az vergi ödemiş mahallenin ise Puşıyan olduğu tespit edilmiştir. Şehrin senelik toplam vergi-yi mahsusa miktarı, 1998 olan toplam hane sayısına oranlandığında şehirde hane başına düşen senelik vergi ortalamasının 99 kuruş olduğu ortaya çıkmaktadır. Mahallenin toplam vergi yükünün mahalledeki hane sayısına oranlanması ile elde ettiğimiz *hane başı ortalama vergi yükü* seviyesi incelendiğinde hane başına en fazla verginin 257 kuruş ile Şarkıyan mahallesinde, hane başına en az verginin ise 29 kuruş ile Puşıyan mahallesinde ödenmiş olduğu tespit edilmektedir. Şehrin geneli için geçerli olan hane başı ortalama 99 kuruş vergi oranı ile mahalleler bazında hesaplanan hane başı ortalama yıllık vergiler kıyaslandığında, 24 mahallenin şehir ortalamasının altında, 18 mahallenin ise şehir ortalamasının üstünde vergi ödemiş oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo:4 Çorum Şehrine Ait Vergi Miktarı

Sıra	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Senelik Vergi	Hane Başı Ortalama
1	Fatma Bacı	28	2762,5	98
2	Hacı Receb	114	10106	87
3	Medrese	29	3115	107
4	Yavruturna	54	4695	87
5	Çebni	22	2240	102
6	Çiftlik	28	3669	131
7	Kale	22	1825	83
8	Gülabi Bey	32	3110	97
9	Ümid Halife	34	2930	86
10	Şeyhler	46	3524	77
11	Sofular	26	4430	170
12	Hacı Davud	43	3820	89
13	Hacı Gevan	42	3916	93
14	Çöplü	35	3290	94
15	Azab Ahmed	46	5822	127
16	İsa Halife	79	4720	60
17	Karakeçili	45	4330	96
18	Çiriş	24	3475	145
19	Hacı Nurullah	8	815	102
20	Bazar	17	2080	122
21	Sancakdar	22	1725	78
22	Şarkiyan	12	3090	257
23	Narlıoğlu	34	2325	68
24	Çakır	47	5300	113
25	Acel-i Ulâ	49	3790	77
26	Hacı İshak	36	3855	107
27	Cami-i Kebir	40	5078	127
28	Tepecik	52	3405	65
29	Hacı Kemal	55	8455	154
30	Hacı Yusuf	35	4135	118
31	Acel-i Sâni	59	5675	96
32	Hacı Nasrullah	47	3475	74
33	Nurullah	75	7880	105
34	Uç	70	6910	99
35	Puşıyan	28	808	29
36	Sağrıçı	80	9270	116
37	Emir Ahmed	74	5135	69

38	Şeyh Eyyüb	68	10240	150
39	Karamançavuş	91	8917	98
40	Akpınar	68	6700	98
41	Burhan Kethüda	160	17589	110
42	Kundistan	22	2120	96
Toplam		1998	191.744	Ort. 99

SONUÇ

1844-1845 yıllarına ait Çorum Sancağı merkez kazasının Temettüat defterlerinin incelenmesiyle ortaya koymuş olduğumuz verilere göre Çorum şehrinde 42 mahalle bulunmaktaydı. Mahallelerin tamamının Müslüman olduğu hem mahalle defterinin adındaki beyandan hem de mahallelerde yaşayan insanların isimlerinin okunmasından anlaşılmıştır. Çorum şehrinde gayrimüslim mahallenin olmadığı görülmüştür. 1844-45 yıllarında 42 mahallede mevcut 1998 hanede yaklaşık 9990 kişinin yaşamış olduğu tespit edilmiştir. 606.469 kuruş senelik geliri olan Çorum şehrinin buna karşılık 197.964 kuruş vergisi olduğu görülmüştür. Genel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı bir yaşam biçiminin hüküm sürdüğü anlaşılan Çorum yöresinde hayvancılığa dayalı esnaflık ve zanaata dayalı işkolları canlı bir sektör iken ticaret ise daha mütevazı bir durum arz etmektedir. Yörede ağır sanayi ve madencilige dayalı sektörlerin varlığına dair bir bulguya rastlanmamıştır. Netice olarak, 19. yüzyıl ortalarına ait resmi kayıtlarabağlı kalarak vermiş olduğumuz bu veriler 1844-1845 dönemine dair Çorum şehrinin sosyal ve ekonomik durumunu tespitten ibarettir.

KAYNAKLAR

- AKTÜRE, Sevgi. (2015), “19. Yüzyılda ve 20. Yüzyıl Başında Çorum”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Çorum Belediyesi yayınları.
- BAKIRER, Ömür.(2015), “Bizans, Danişmend, Selçuklu ve Beylikler Döneminde Çorum”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Çorum Belediyesi yayınları.
- BARIŞ, Gülhan, 2 No’lu (H. 1299-1304/M. 1883-1888) Yozgat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2007.
- BEŞİRLİ, Mehmet. (2005), Orta Karadeniz Kentleri Tarihi I: Tokat (1771-1853), Tokat, Gaziosmanpaşa Üniversitesi Yayınları.
- BOZKURT, Gülnihal. (1996), Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu, Ankara, TTK. Yayınları.
- BULDUK, Üçler. (1992), “Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilatındaki Yeri-1”, OTAM, S. 3.
- ÇADIRCI, Musa. (1997), Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı, Ankara, TTK Yayınları.
- ÇAVDAR, Necati. (2014), “XIX. Yüzyıl Ortalarında Tokat’ta Katolik Ermeniler: Demografi-Ekonomi”, Yeni Türkiye Dergisi, S. 60.
- ÇAVDAR, Necati. (2015), “1844-1845 Yıllarında Taşâbad Kazası Köylerinin İctimai Ve İktisadi Şartlarına Dair Tespitler”, Amasya ve Çevresi Sempozyumu Bildirileri.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. (1997), Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lügat, Ankara, Aydın Kitabevi.
- EFE, Ayla. (2002), Muhassıllık Teşkilatı, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.
- ERKOÇ, Ethem Erkoç.(2001), Çorum İli ve İlçeleri, Çorum.

- FAROQHİ, Suraiya. (1998), Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam (Orta Çağdan Yirminci Yüzyıla), Çev: Elif Kılıç, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- FAROQHİ, Suraiya. (2015), “Fatih Döneminden Evliya Çelebi Seyahatine Kadar Çorum”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Çorum Belediyesi yayınları.
- GÖSTERİR, İbrahim. (2010), Örnekli Tanıklı Çorum Ağzı Sözlüğü, Çorum, Çorum Belediyesi Yayınları.
- GÜRAN, Tevfik. (1985), “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo- Ekonomik Özellikleri”, Ankara, İÜİF. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan Özel Sayısı.
- GÜRAN, Tevfik. (1989), Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861), Ankara.
- İNALCIK, Halil- DonaltQuataert. (2004), Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, C. 2, İstanbul, Eren Yayınları.
- KARA, Adem. (2008), Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- KAYNAR, Reşat. (2010), Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara, TTK. Yayınları.
- KORKMAZ, Şerif. (2008), “Çorum Tarihi Kaynaklarından Temettuat Defterleri”, Uluslararası Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Çorum Sempozyumu Bildirileri, C. 1, Çorum, Çorum Belediyesi yayınları.
- KÜÇÜK, Cevdet. (2006), “Osmanlı İmparatorluğunda Millet Sistemi ve Tanzimat”, Tanzimat, Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu, Editör: Halil İnalçık-Mehmet Seyitdanlıoğlu, Ankara, Phoenix Yayınları.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. (1995), “Osmanlı Sosyal ve İktisâdi Kaynaklarından Temettü Defterleri”, TTK. Belleten, C: LIX, S. 225.
- ORTAYLI, İlber. (2011), Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), Ankara, TTK. Yayınları.
- ÖZDEMİR, Kamil-Salih Akyel.(2015), “1844 (1260 H.) Tarihli Çorum Sancağı Müslüman Nüfus Defterine Göre Çorum Şehrinin Demografik Yapısı”, HistoryStudies, Volume 7, Issue 1.
- PAKALIN, M. Zeki. (1993), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.1, İstanbul, M.E.B. Yayınları.
- SÖYLEMEZ, M. Mahfuz. (2007), “Ankara Vilayet Salnamelerine Göre Osmanlı’nın Son Döneminde Çorum”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. 6, S. 12.
- ŞAHİN, Hacı Haldun. (2012), Çorum Nüfus Defterleri(1837-1844), Çorum, Çorum Belediyesi Yayınları.
- ŞAHİN, İlhan. (1993), “Çorum”, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C. 8.
- ULUÇ, Sevim. (2015), “Çorum ve Çevresi”, 5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi, Çorum Belediyesi yayınları.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin. (1990), “Osmanlı Toplumunu”, Osmanlı Devleti Ve Medeniyeti Tarihi, C. 2, İstanbul, IRCICA Yayınları.
- YÜZGEÇER, Hatice, 2 Numaralı Yozgat Şer’iyye Sicili’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi (H. 1299-1304/M. 1882-1887), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2005.

[www.http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama](http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama)

ÇORUM KARGI BEZİNİN BOYARMADDELERLE RENKLENDİRİLMESİ

Sevil ÖZKINALI¹

¹Yrd.Doç.Dr. Hitit Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Kimya Bölümü, sevilozkinali@hitit.edu.tr

ÖZET

Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş mahalli el sanatlarımızdan olan Kargı bezinin dokuması, yüzlerce yıllık bir geçmişe sahiptir. 1970’li yıllara kadar her evde Kargı bezi dokuması yapılırken, sanayileşme ile birlikte üretim azalmıştır. Bugün geçmişten kalan Kargı bezleri annelerimizin sandıklarını süslemektedir.

2011 yılında Kargı bezi ile ilgili olarak “Bir Usta Bin Usta Projesi” ile tekrar hayata geçirilmeye çalışılmış ancak üretim boyutuna geçememiştir. Tekstil kimyası alanında yaptığımız çalışmalarda %100 pamuktan üretilen bu kumaş türü için reaktif boyarmaddelerin kullanılmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Reaktif boyarmaddeler pamuk türü kumaşların boyanmasında oldukça iyi haslık özelliği göstermektedir.

Bu araştırmada reaktif boyarmaddelerle Kargı bezinin renklendirilmesi düşünülmektedir. Bu çalışmanın sonucunda Kargı bezinin tekrar canlandırılması, boyanması ve Çorum ekonomisi ve turizmine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kargı Bezi, reaktif boyarmadde, renklendirme, ekonomi

DYEING OF ÇORUM KARGI FABRICS WITH DYES

ABSTRACT

Despite a hundred years of history, Kargı fabrics that our local handicrafts are begin to be forgotten. While Kargı fabrics was weaving in every home until 1970, after industrialization the production of Kargı fabrics decreased. Today remaining Kargı Fabrics ornamented our mothers crate.

In 2011, Kargı fabrics has tried to put into practice with a related project which is name “one craftsman to thousand craftsman” but did not go into production size. According to our textile chemistry studies, reactive dyes are suitable for this fabrics which is made from %100 cotton. Reactive dyes shows high fastness properties in the dyeing of cotton fabrics.

In this study we try to dyeing of Kargı fabrics with reactive dyes. In the result of this study it is thought that revived the Kargı fabrics with dyeing and it is contribute to Çorum economy and tourism.

Key Words: Kargı fabrics, reactive dyes, dyeing, economy

1. GİRİŞ

Günümüzde unutulmaya yüz tutmuş mahalli el sanatlarımızdan olan Kargı Bezi dokumasının tarihinin; en az 80 – 100 yıl öncesine kadar gittiği tahmin edilmektedir. 1907 tarihli kayıtlara göre, Çorum kentinde yaklaşık 2000 adet dokuma tezgâhı bulunmaktaydı. Dokumacılığın hammaddesi olan yün, yöredeki koyun ve keçilerden, pamuk ise Kızılırmak vadisinde yapılan ekimlerden elde edilmekteydi. (M. Yılmaz 2004; Turan,1988:14). Çorum ve çevresinde dokumacılık geleneksel

yöntemlerle 20. Yüzyıl ortalarına kadar devam etmiştir. 1940 yılında şehirde 486 tezgâhın bulunduğu tespit edilmiştir. Yapılan araştırmalardan elde edilen bilgilere göre; 1950 ve 1960'lı yıllarda her ailede bir düzen (işlik) olduğu anlaşılmaktadır. Kargı bezi bu yıllarda altın devrini yaşamıştır. (M. Yılmaz 2004; Turan,1988:14).

Sanayi devrimiyle hız kazanan teknolojik gelişmeler evdeki dokuma tezgâhlarını ve küçük çaplı imalatları geride bırakmıştır. (Şekil 1). Bilim ve teknolojinin hızlı gelişmesi sonucunda makinelerin seri üretime geçmesi ve daha ucuz maliyet ile üretim yapması neticesinde kargı bezi dokumacılığı duraksama dönemine girmiştir. (Dünden Bugüne Kargı)

Şekil 1: Kargı Bezi Dokuma Atölyesi

2. LİTERATÜR TARAMASI

Kargı Bezinin Dokunması

Dokuma, pamuk ipliğinden yapılmaktadır. İp, denk halinde pazardan temin edilebilmektedir. İşlik denilen ilkel tezgâhlar da dokunur. İpliğin kumaş haline gelmesi sabır isteyen, zor ve zaman alıcı bir iştir. Ekonomik açıdan pahalıya mal olmaktadır. (Dünden Bugüne Kargı)

İpler:

- a) Atkı ipliği
- b) Çözü ipliği, olmak üzere adlandırılır.

Atkı ve çözü ipliklerinin, incelik-kalınlık itibari ile farklılıkları vardır. Dokuma için alınan iplikler önce büyük kelepçeye (çembere) takılır. Sonra el çıkırıkları ile masuralara sarılır. Masuraya sarılan iplikler, masuralarla birlikte hazırlanan büyük kazanlar içerisindeki çirişlere sokulur. Bu iplikler kazan içerisinde kaynayan suda birkaç saat haşlanır. Başka bir kaptaki hazırlanan un bulamacı, kaynar sudaki masuraların bulunduğu kazana dökülerek karıştırılır. Tekrar kaynatılır. Böylece iplerin çirişleme işlemi yapılmış olur. Çirişleme, ipliğin dayanıklılığını artırmak için yapılır. Çirişlenen ipler,

kazanlardan çıkarılarak bir hafta süreyle kurumaya bırakılır. Kuruyan ipliklerde, işliklerde dokunacak kumaşın yapılacağı işe göre çözümlü yapılır ve işliğe geçirilir. Dokumaya geçiş safhası 15 günlük bir zaman almaktadır. (Dünden Bugüne Kargı)

Kenefi Yıkama

Dokunan topların temizliğinde inek dışkısı ile soba külü kullanılmaktadır. Dokunan toplar akşamdan bir kazan içerisinde bulamaç haline getirilmiş inek dışkısı içerisine bastırılır. İçerisine bir miktar da kül katılır. Ertesi gün bir akarsu kenarına götürülür. Sudan çıkan toplar tokaçlanır. Daha sonra kurutulur. Tekrar yıkanıp kurutulur. Bu işleme üç gün devam edilir (Dünden Bugüne Kargı)

Kargı Bezi dokuması kendi arasında ikiye ayrılır

A) İnce kenarlı dokumalar: Daha kıymetli ve zarif görünümündedir. Genellikle kadın giysisi olarak kullanılır. Önceden “göynek” şeklinde dikilip iç çamaşırı olarak kullanılırdı. Bu dokuma içerisine, dokumanın yapıldığı yıllarda ipek kozası ipliklerinden, dokuma aralarına şerit veya yolluk şeklinde ilave edilerek hoş bir görünüm kazandırılırdı. (Dünden Bugüne Kargı)

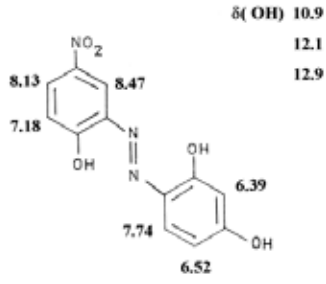
B) Kalın kenarlı dokumalar: Dokunuşu ve yapılışı ince kenarlı dokuma gibidir. Tek farkı dokuma ipliğinin biraz kalın olması ve dokumanın daha sık ve kalın olma özelliğidir. Bu dokuma çeşidi genellikle erkek giysileri için kullanılırdı. (Dünden Bugüne Kargı)

Tekstil Boyarmaddeleri

Organik boyarmaddeler geleneksel olarak; tekstil, kağıt, plastik, deri, kozmetik, mürekkep ve besin endüstrisi gibi değişik alanlarda çeşitli maddelerin çekiciliğini ve dayanıklılığını artırmak amacıyla kullanılmaktadır. Çok hızlı gelişme gösteren boyarmadde endüstrisi, günümüze kadar çok değişik türde renklendiricilerin yapılmasına yol açmıştır. Azo bileşikleri boyarmadde sınıfının en önemlilerini oluşturmaktadır. (S. Özkınalı 2002)

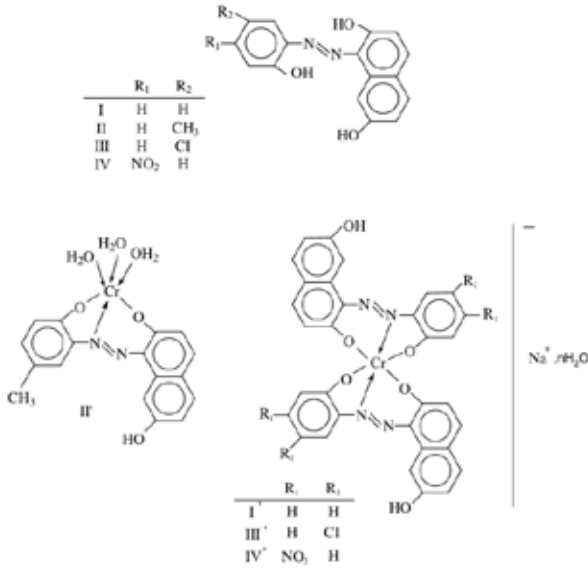
Azo boyarmaddelerinin üretimi 1870 yılında başlamış ve bu tarihten sonra krisoidin (2,4-diaminoazobenzen), parared (4-nitrofenilazo-2-naftol) gibi çok sayıda boyarmadde üretilmiştir. Organik boyarmaddelerin %65 ini oluşturan azo boyarmaddeleri, yapılarında -N=N- grubu ihtiva ederler. Günümüzde rezorsinol ve katekol türevli azo boyarmaddeleri ile ilgili pek çok çalışma yapılmaktadır. Bu açıdan bu tip boyarmaddelerin eldesi oldukça önemlidir. (A.Ceylan 2015)

M. Dakiky,; K. Kanan,; M. Khamis,; (1999) 2-hidroksi-4-nitrofenilazorezorsinol boyarmaddesini (Şekil 1.) elde ederek, 10⁻⁴-10⁻⁵ mol.L⁻¹ derişimlerinde DMF ve DMSO içerisinde UV-VIS spektroskopisi ile tautomerik ve toplanabilirlik (agregasyon) davranışlarını incelemişlerdir. 1x10⁻⁵ mol.L⁻¹ gibi düşük derişimlerde 404 nm’ de monoazo tautomerik şeklin, 6x10⁻⁵ mol.L⁻¹ de iki band halinde olmak üzere 420 nm’de dimerik şeklin ve 520 nm’de hidrazomonomerik şeklin varlığını tespit etmişlerdir. UV-VIS ölçümleri 22°C’ de 36 gün (868 saat) sürmüştür ve her iki türün (hidrazo-azo) çözelti içerisinde dengeye gelmesi 450 saat karıştırıldıktan sonra gerçekleşmiştir. Toplanabilirlik davranışlarının ise sıcaklığa, kullanılan çözücüye, boyarmadde konsantrasyonuna ve en önemlisi zamana bağlı olarak değiştiği tespit edilmiştir.

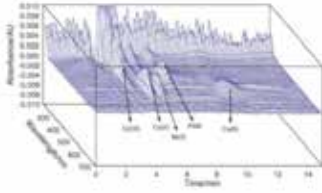
Şekil 2. 2-Hidroksi-4-nitrofenilazoresorsinol boyarmaddesi

H. Kocaokutgen,; S. Özkınalı,; (2004) Yapılan çalışmada *o,o'*-dihidroksiazoboyarmaddeleri ve bunların krom kompleksleri elde edilerek spektroskopik özellikleri incelenmiş, naylon ve yün kumaşlar boyanarak ışık, sürtünme (kuru ve yaş ortamda) ve yıkama haslık analizleri gerçekleştirilmiştir. Boyarmaddelerin aseton içerisinde çekilen UV-VIS spektrumlarında 420-435 nm arasında azo ve 482-495 nm arasında ise hidrozan tautomerik şekillerinin varlığı tespit edilmiştir. Boyarmaddelerin krom komplekslerinin ise UV-VIS spektrumlarında maksimum absorpsiyonlarının 54-110 nm arasında batokromik kaymaya uğradığı belirlenmiştir. Yapılan haslık analizleri çalışmasında ise komplekslerin boyarmaddelere göre daha yüksek haslık özelliklerine sahip oldukları tespit edilmiştir.

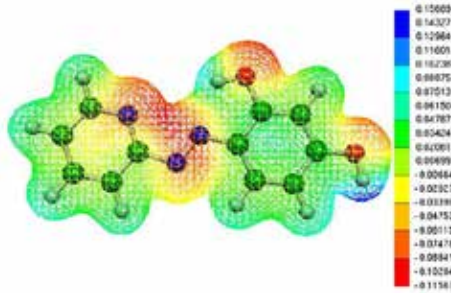
Şekil 3. 2-Hidroksi-4-nitrofenilazoresorsinol boyarmaddesi

S. Srijaranai, vd. (2006) 4-(2-pridilazo)rezorsinol boyarmaddesinin metal iyonlarını eş zamanlı analizleri için rFI ve HPLC tekniklerinin basit bir kombinasyonu kullanılmıştır. rFI, HPLC ile basit bir işlemle birleştirilmiştir. Bu metot ile 4-(2-pridilazo)rezorsinol boyarmaddesi kullanılarak Co(II), Ni(II) ve Cu(II) iyonlarının başarılı bir şekilde ayrılması gerçekleştirilmiştir.

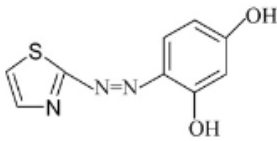
Şekil 4. Metal- PAR şelatının 3D kromatogramı

N. Leopold vd. (2009) 4-(2-pridilazo)rezorsinol boyarmaddesini ve bunun Zn(II), Cu(II), Fe(III), Mn(II) ve Pb(II) komplekslerini elde ederek raman spektroskopik ve DFT teorik çalışmalarını gerçekleştirmişlerdir. SERS spektroskopisini kullanarak bileşiklerin moleküler yapılarını, elektronik özelliklerini ve titreşim enerjilerini hesaplamışlardır. (Şekil 5)

Şekil 5. PAR molekülünün hesaplanmış 3D elektrostatik potansiyel haritası

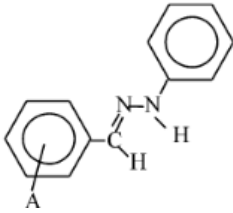
F. Karıpcin, vd. (2009) 4-(2-pridilazo)rezorsinol (Şekil 6) boyarmaddesini ve bunun Zn(II), Cu(II), Fe(II) ve Cd(II) komplekslerini elde ederek, bu bileşiklerin optik özellikleri ve yapı tayinleri çeşitli analitik ve fizikokimyasal yöntemlerle (elementel, termik analiz, AAS, elektrolitik iletkenlik ve manyetik duyarlılık ölçümleri ile), UV-VIS ve IR spektroskopik teknikleri ile aydınlatılmaya çalışılmıştır. Bütün komplekslerin oktahedral yapıda bulunduğu belirlenmiştir. Çeşitli pH ve çözücü ortamında ligand ve komplekslerinin absorpsiyon davranışları incelenmiştir.

Şekil 6. 4-(2-Thiazolylazo)resorsinol molekülü

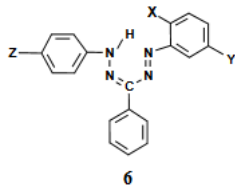
Formazanlar ise karakteristik olarak azohidrazon (-N=N-C=N-NH-) grubu içeren π bağlarına sahip halkasal yapılardır. Formazanlar boyarmadde olarak, kompleks tepkimelerinde ligand olarak ve yoğun renklerinden dolayı analitik reaktif olarak redoks tepkimelerinde oldukça yaygın kullanılan bileşiklerdir. Formazanlar ayrıca eser element tayininde, redoks işlemlerinde biyokimyasal belirteç olarak, foto ve termokromik materyaller olarak da oldukça önemli kullanım alanlarına sahiptir. Formazanlar yükseltgendiğinde tetrazolyum tuzlarına dönüşürler. Tetrazolyum tuzları doku ve hücreler içerisinde enzimler tarafından tekrar formazanlara indirgenirler. Tetrazolyum/ formazan sistemleri ise tümör hücrelerinin aktivitelerinin belirlenmesinde ve anti-kanser ilaçlarının görüntülenmesinde kullanılan hayati öneme sahip bileşiklerdir. (Habibe Tezcan Nesrin Tokay 2010 Spectrochimica Acta).

Habibe Tezcan ve ark. 2003 ve 2008 tarafından yapılan çalışmada 1-[o-, m-, p- (kloro,bromo)]-3-(m-nitrofenil)-5- fenilformazanlar (**Şekil 7**) ve bunların Ni kompleksleri sentezlenerek, yapıları elemnetel analiz, GC-Kütle, ¹H-NMR, ¹³C-NMR, FTIR ve UV-Vis spektroskopik yöntemleri ile aydınlatılarak; elektron transferi (n), difüzyon katsayısı (D) ve heterojen hız sabiti (ks) gibi elektrokimyasal özellikleri belirlenmiştir. Bileşiklerin olası mekanizmaları siklikvoltametre, ultramikrodiks elektrot ve kronoamperometri yöntemleri kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Şekil 7. 1-[o-, m-, p- (kloro,bromo)]-3-(m-nitrofenil)-5- fenilformazan molekülünün yapısı

Edwards ve grubu 2004 tarafından yapılan çalışmada bazı ticari öneme sahip metal kompleks boyarmaddelerinin, bunların metal kompleksi oluşturmamış hali (**Şekil 8**)ve demir komplekslerinin mutajenite özellikleri Salmonella/ mammalian mikroorganizması kullanılarak belirlenmeye çalışılmıştır. Formazan boyarmaddelerinin metal komplekslerinin mutajenik etki gösterirken, metal kompleksi oluşturmayan formazan boyarmaddelerinin mutajenik özellik göstermediği tespit edilmiştir.

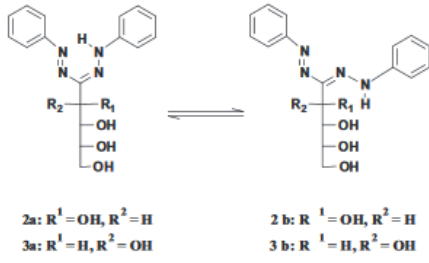

Dyes	X	Y	Z
6a-U & 6a-Fe	OH	SO ₂ NH ₂	H
6b-U & 6b-Fe	OH	Cl	SO ₂ NH ₂
6c-U & 6c-Fe	OH	NO ₂	SO ₂ NH ₂
6d-U & 6d-Fe	OH	H	SO ₂ NH ₂
6e-U & 6e-Fe	CO ₂ H	H	SO ₂ NH ₂

Şekil 8. Metal kompleksi oluşturmamış formazan boyarmaddeleri

3-(4,5-dimetiltiyazol-2-il)-2,5-difeniltetrazolyum bromür (MTT) hayvan ve bakteri hücrelerinin canlılığının tespit edilmesinde en yaygın kullanılan renkli belirteçtir. MTT sarı renkli suda çözünebilen bir boyarmaddedir ve canlı hücreler içerisinde dehidrogenaz enzimi tarafından suda çözünmeyen mor renkli formazan boyarmaddesine indirgenir. Wang ve grubu (2012) tarafından yapılan çalışmada E. Coli hücreleri kullanılarak 8 ila 800 mM amonyak içeren bazik dimetilsülfoksidin 10 dk gibi bir süre içerisinde formazan kristallerini çözdüğü tespit edilmiştir.

Zsoldos-Mady ve grubu 2011 tarafından yapılan çalışmada D-riboz, D-arabinoz ve L-arabinoz kullanarak pentoz formazanları ve pentoz formazanlardan da 2-asetamido-2-deoksi-pentanolakton bileşiklerini (**Şekil 9**) elde etmişlerdir. Elde edilen formazan bileşiklerinin yapıları ¹H-NMR ve ¹³C-NMR spektroskopik yöntemleri ile tayin edilmiştir. 3,5-di-O-asetil-4-O,6-N-karbonil-6-amino-2,6-dideoksi-D-lizo-hekzos formazan bileşiğinin halkalı yapıda olduğu ve bu yapının β-N ile OH-2 grubu arasında karalı bir H-bağının varlığı tespit edilirken, 2-azido-2-deoksi-D-hekzos formazanının X-ışını kristallografik verilerinden formazan yapısının halkasal bir yapı olmadığı tespit edilmiştir.

Şekil 9. Mady ve grubu tarafından elde edilen formazan boyarmaddelerinin yapısı

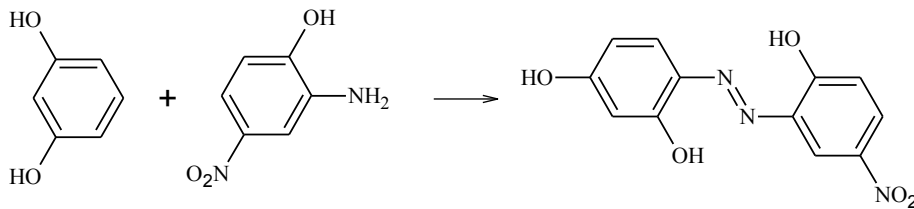
3. YÖNTEM

3.1. Azo Boyarmaddelerinin Eldesi

Rezorsinol türevli azo boyarmaddelerinin eldesi için *o*-hidroksiamino türevleri 0-5°C de HCl/NaNO₂ varlığında diazolandırıldıktan sonra rezorsinol ile aynı sıcaklıkta kenetleme işlemi gerçekleştirildi. Elde edilen boyarmaddeler saflaştırıldıktan sonra akriloilleme işlemi, gerçekleştirildi.

3.1.1. 4-[(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]benzen-1,3-diol Sentezi

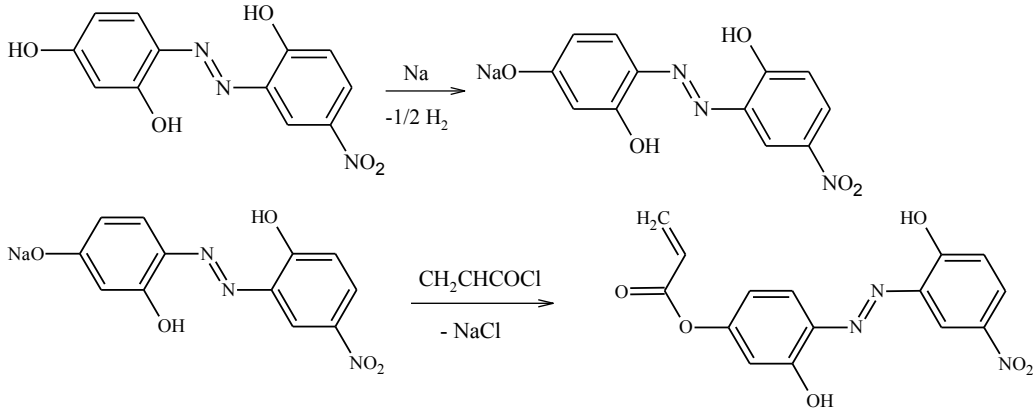
2-Amino-4-nitro fenol (1,54 g; 0,01 mol) 20 mL saf su ve 3 mL derişik hidroklorik asit çözeltisinde çözülerek 0-5 °C' a kadar soğutuldu. NaNO₂(0,69 g; 0,01 mol) 5 mL saf suda çözülerek 0-5 °C' a kadar soğutulduktan sonra klorür çözeltisine karıştırılarak, damla damla soğuk ortamda ilave edildi. Diazolendirme işlemi 30 dk daha karıştırılarak tamamlandı. (1,09 g; 0,01 mol) Rezorsinol 20 mL DMF' de çözülerek 0-5 °C' a soğutuldu. 7,5 g sodyum asetat ilave edilerek 3 saat karıştırıldıktan sonra saf su ile çöktürülen ürün saf su ile yıkanarak kurutuldu. Elde edilen boyarmadde etanol/su karışımında saflaştırıldı. (Şekil 10) Verim:%72 EN: 152–156 °C

Şekil 10. 4-[(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]benzen-1,3-diol Sentezi

3.1.2. 3-hidroksi-4-[(E)-(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]fenil prop-2-enoat Sentezi

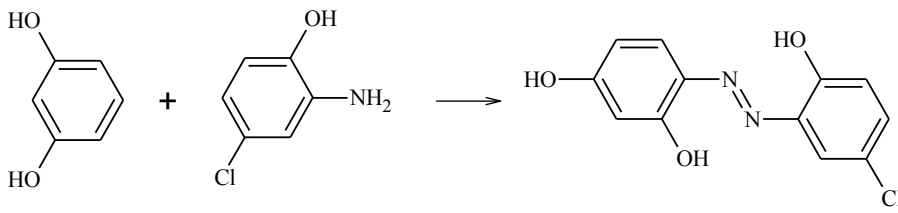
4-[(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]benzen-1,3-diol (0,6425 g; 1,95 mmol) elde edilen boyarmadde 20 mL susuz THF içerisinde çözülerek, metalik sodyum (44,85 mg; 2,62 mmol) ile N₂ ortamında bir gece karıştırıldı. Elde edilen sodyum tuzu % 96'lık akriloil klorür (0,164 mL; 1,95 mmol) ile etkileştirildi. Bir gün oda sıcaklığında N₂ ortamında karıştırıldıktan sonra çöken tuz süzülerek ayrıldı ve çözücünün uçurulması ile akriloil türevli madde elde edildi. Elde edilen ürün THF ile çözülüp, süzüldü ve su ile çöktürülerek saflaştırıldı. (Şekil 11) Verim:% 54 EN: 116-118 °C

Şekil 11. 3-hidroksi-4-[(E)-(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]fenil prop-2-enoat Sentezi

3.1.3. 4-[(E)-(5-kloro-2hidroksifenil)diazenil]benzen-1,3-diol Sentezi

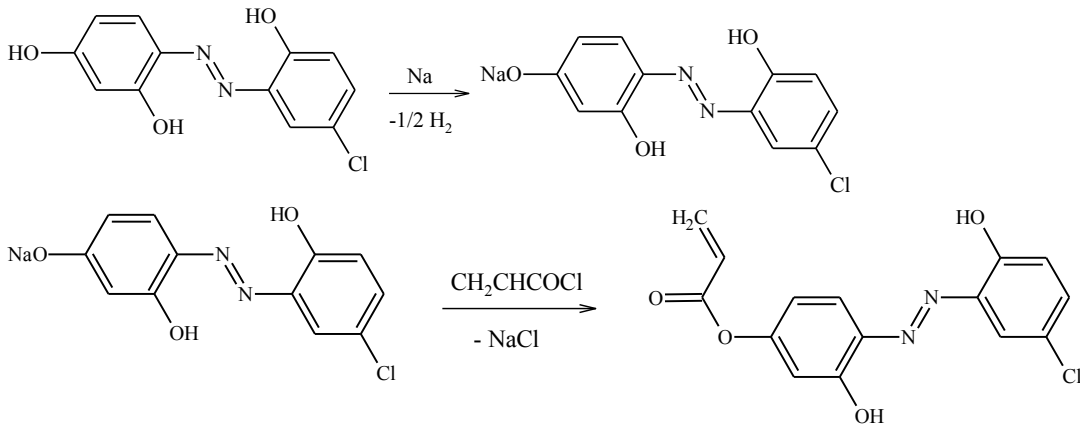
Deney 4-[(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]benzen-1,3-diol sentezine benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. 2-Amino-4-klor fenol (1,43 g; 0,01 mol) kullanılarak %78 verimle 4-[(E)-(5-kloro-2hidroksifenil)diazenil]benzen-1,3-diol elde edilmiştir. (Şekil 12) EN: 190–192 °C

Şekil 12. 4-[(E)-(5-kloro-2hidroksifenil)diazenil]benzen-1,3-diol Sentezi

3.1.4. 4-[(E)-(5-kloro-2-hidroksifenil)diazenil]-3-hidroksifenil prop-2-enoat Sentezi

4-[(E)-(5-kloro-2hidroksifenil)diazenil]benzen-1,3-diol sentezi de (0,6834 g; 2,14 mmol) boyarmadde kullanılarak 3-hidroksi-4-[(E)-(2-hidroksi-5-nitrofenil)diazenil]fenil prop-2-enoat sentezine benzer şekilde gerçekleştirilmiştir. (Şekil 13) Verim:% 54 EN: 180-182 °C

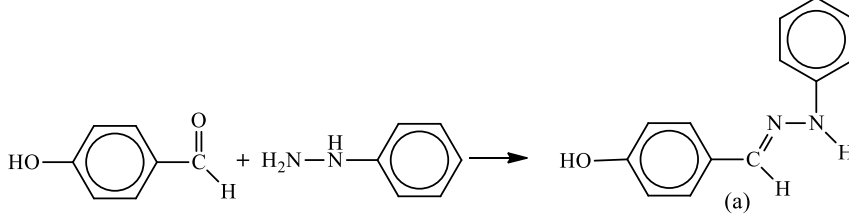

Şekil 13. 4-[(E)-(5-kloro-2-hidroksifenil)diazenil]-3-hidroksifenil prop-2-enoat Sentezi

3.2. Formazan Boyarmaddelerinin Eldesi

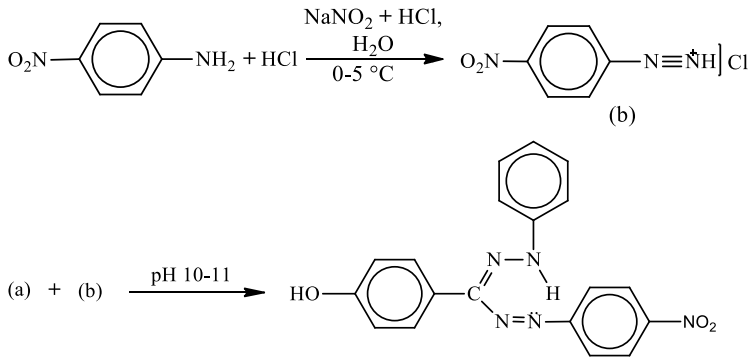
3.2.1. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-nitrofenil)-1-fenilformazan sentezi

p-Hidroksibenzaldehit (0,02mol: 2,4424g) 25 mL etilalkol'de çözülür, Fenilhidrazin(0,02 mol: 2,1628g) 5 mL etilalkolde çözülerek oda sıcaklığında damla damla *p*-Hidroksibenzaldehit çözeltisine ilave edilir. Çözeltinin 30 dakika karışması sağlanır. Karışıma 1 damla H₂SO₄ ilave edilir. Karışıma saf su eklenerek çökmesi sağlanır ve oluşan sarı çökelekler süzülerek alınır. Oluşan ürün kloroform ve tolüen kullanılarak saflaştırıldı. (Şekil 14) Verim: %91,83

Şekil 14. *p*-hidroksifenilhidrazon Sentezi

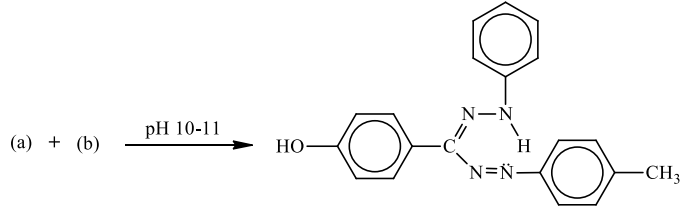
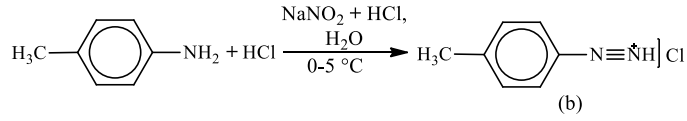
p-hidroksifenilhidrazon (0,0051mol: 1g) 20 mL etilalkolde çözülerek tampon çözeltiden (NaOH/CH₃COONa) ile pH 10-11 olana kadar eklenir. *p*-nitroanilin (0,0051 mol: 0,704 g) 10 mL saf su üzerine 1,2 mL HCl eklenerek tuz-buz banyosunda 0-5 °C soğumaya bırakılır. Sodyumnitrit(0,0051: 0,3519 g) 6 mL saf su çözeltisi hazırlanarak damla damla *p*-nitroanilin çözeltisi üzerine eklenir. Elde edilen diazonyum tuzu aynı sıcaklıkta *p*-hidroksifenilhidrazon çözeltisine eklenir. Tampon çözelti (NaOH/CH₃COONa) ile pH değerinin 9-10 aralığında kalması sağlanır. 4 saat karışma işleminden sonra çözelti glasiyel asetik asit ile çöktürülür. Süzülme kurutuldu ve saflaştırıldı. (Şekil 15) EN: 160 °C, Verim: %67

Şekil 15. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-nitrofenil)-1-fenilformazan sentezi (I)

3.2.2. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-metilfenil)-1-fenilformazan sentezi

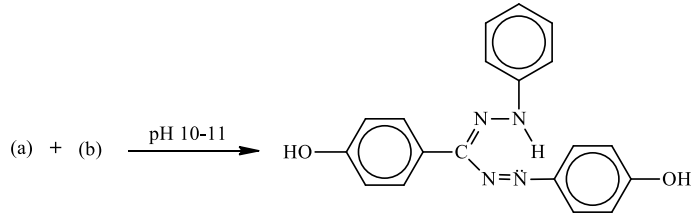
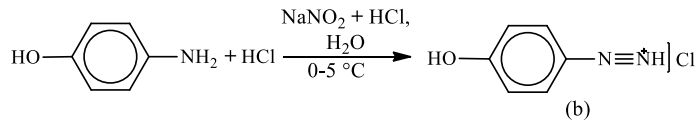
Deney bir önceki prosedüre göre *p*-toluidin(0,0051 mol: 0,5457 g) kullanılarak gerçekleştirildi. (Şekil 16) EN: 115 °C, Verim: %55

Şekil 16. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-metilfenil)-1-fenilformazan sentezi (II)

3.2.3. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-hidroksifenil)-1-fenilformazan sentezi

Deney bir önceki prosedüre göre *p*-hidroksianilin (0,0051 mol: 0,5559 g) kullanılarak gerçekleştirildi. (Şekil 17) EN: 105 °C, Verim: %52

Şekil 17. (2Z,4E)-3-(4-hidroksifenil)-5-(4-hidroksifenil)-1-fenilformazan sentezi (III)

3.3. Kargı Bezinin Boyanması

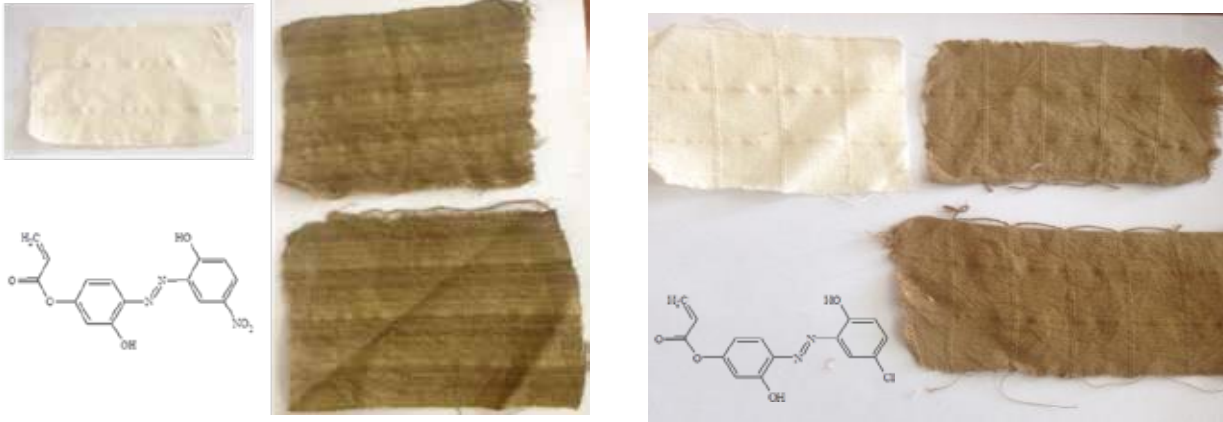
Boyarmaddenin 1:20 flote oranında %0.5 lik boyama çözeltisi içerisine, 10x10 cm ebatlarında 3 g kumaş parçası konularak boyama işlemi gerçekleştirildi. Boyarmaddeler (0.015g) 3 mL etilakolde çözüldükten sonra üzerine 57.6 mL su, 1.8 mL amonyum sülfat (%10 luk) ilave edildi. Asetik asit ile pH 3 getirildikten sonra, 98 °C de 60 dk boyama işlemi gerçekleştirildi. (Şekil 18, Şekil 19) Boyanan kumaşlar saf su ile iki kez 40°C de, bir kez de deterjan ile yıkama işlemi gerçekleştirildi.

4. SONUÇ

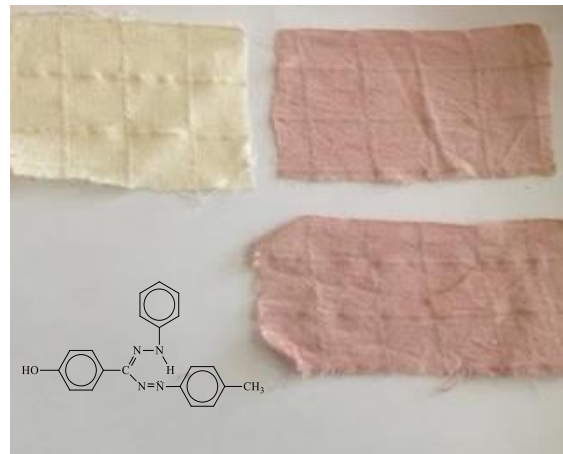
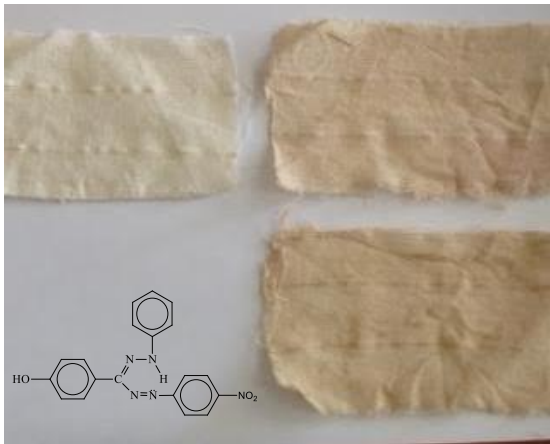
İnce ve kalın dokunmuş olmak üzere iki adet kargı bezi 3 g tartılarak boyama işlemi için hazır hale getirildi. (Şekil 18)

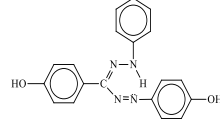
Şekil 18.

Boyama öncesi kargı bezleri

Şekil 19. Boyama öncesi boyama sonrası ve yıkandıktan sonra elde edilen kargı bezleri ve ilgili boyarmaddenin yapısı

Şekil 19 Devamı. Boyama öncesi boyama sonrası ve yıkandıktan sonra elde edilen kargı bezleri ve ilgili boyarmaddenin yapısı

Bu çalışma sonucunda Kargı bezinin çeşitli boyarmaddelerle renklendirilebileceği tespit edilmiştir. Renklendirilen kumaşların basit olarak yıkama işlemi sonucunda renklerinin bozulmadığı görülmüştür. Kalın dokunmuş olan kargı bezlerinin flotte oranının artırılması daha iyi sonuçlar vermiştir.

Teşekkür

Yapılan çalışmada kullanılan kargı bezinin teminine destek veren Öğr. Gör. Hacer ÖLÇER'e teşekkür ederim.

KAYNAKLAR

Ceylan A. (2015) Rezorsinol ve Katekol Türevli o,o'-Dihidroksiazol Boyarmaddelerinin Sentezi ve Spektroskopik Özelliklerinin İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 89 syf.

Dakiky, M., Kanan, K., Khamis, M., (1999), 'Aggregation of o,o'-dihydroxyazo dyes II. Interaction of 2-hydroxy-4-nitrophenylazoresorcinol in DMSO and DMF' Dyes and Pigments., 41, 199-209.

Dünden Bugüne Kargı (Tarihi Kültürü Coğrafyası Ekonomisi ve İnsanı ile Kargı) Sanat kitabevi 2004 <http://kargi.bel.tr/kargi-hakkinda/kargi-bezi/>

Edwards L.C., Freeman H.S., Claxton L.D., (2004) 'Developing azo and formazan dyes based on environmental considerations: Salmonella mutagenicity' Mutation Research, 546, 17-28

Karipcin, F., Kabalcilar, E., Ilican, S., Çağlar, Y., Çağlar, M., (2009), 'Synthesis some 4-(2-Thiazolylazo)resorcinol complexes: Characterization, thermal and optical properties' Spectrochimica Acta Part A., Vol. 73., 1-26.

Kocaokutgen, H., Özkınalı, S., (2004), 'Characterisation and application of some 0,0'-dihydroxyazo dyes containing a 7-hydroxy group and their chromium complexes on nylon and wool' *Dyes and Pigments.*, 63, 83-88.

Leopold, N., Szabó, L., Pîrnău, A., Aluaş, M., Leopold, L.F., Chiş, V., (2009), 'Raman spectroscopic and DFT theoretical study of 4-(2-pyridylazo)resorcinol and its complexes with zinc (II) and copper (II)' *Journal of Molecular Structure.*, 919, 94-99.

Mokhtari J., Naimi-Jamal M.R., Hamzehali H., Dekamin M.G., (2007) 'A simple and Efficient Method for Quantitative Solvent-Free Synthesis of Phenylhydrazones and 2,4-Dinitrophenylhydrazones' 11th International Electronic Conference on Synthetic Organic Chemistry (ECSOC-11)

Molinari B.L., Tasat D.R., Palmieri M.A., Cabrini R.L., (2005) 'Kinetics of MTT-formazan exocytosis in phagocytic and non-phagocytic cells' *Micron*, 36, 177-183

Özkınalı S. (2002) Bazı o,o'-Dihidroksiazobileşikleri ve Komplekslerinin Sentezi, Spektroskopik ve Boyama Özelliklerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Srijaranai, S., Chanpaka, S., Kukusamuda, C., Grudpan, K., (2006), 'Flow-injection in-line complexation for ion-pair reversed phase high performance liquid chromatography of some metal-4-(2-pyridylazo)resorcinol chelates' *Talanta.*, 68, 1720-1725.

Tezcan H., Uzluk E., Aksu M.L., (2008) 'Synthesis, Spectroscopic and electrochemical studies on bis-[1,3-substituted (Cl,Br) phenyl-5-phenyl formazanato] nickel(II) complexes' *Spectrochimica Acta Part A*, 70, 973-982

Tezcan H, Tokay N., (2010) Synthesis, Spectroscopy and quantum-chemical calculations on 1-substitutedphenyl-3,5-diphenylformazans' *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*, 75, 54-60

Tezcan H, Özkan N* (2003) 'Substituent effects on the spectral properties of some 3-substituted formazans' *Dyes and Pigments*, Volume 56, Issue 2, February 2003, Pages 159-166

Tezcan H, (2008) 'Synthesis and Spectral properties of some bis-substituted formazans' *Spectrochimica Acta Part A*, 69, 971-979

Tezcan H., Uzluk E., (2007) 'The synthesis and Spectral properties determination of 1,3-substituted phenyl-5-phenylformazans' *Dyes and Pigments*, 75, 633-640

Turan İbrahim (1988), *Dodurgada Sosyo-Ekonomik Değişimler*, İ.Ü. Deniz Bilimleri ve coğrafya Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul

Wang H., Wang F., Tao X., Cheng H., (2012) ' Ammonia-containing dimethyl sulfoxide: An Improved solvent for the dissolution of formazan crystals in the 3-(4,5-dimethylthiazol-2-yl)-2,5-diphenyltetrazolium bromide (MTT) assay' *Analytical Biochemistry*, 421, 324-326

Yılmaz Mutlu (2004), *Çorum İlinde Endüstrinin Tarihi Gelişimi*, Coğrafi Bilimler Dergisi 2 (1), 57-71

Zsoldos-Mády V., Pintér I., Peredy-Kajtár M., Perczel A., (2011) 'Transformation of aldose formazans. Novel synthesis of 2-acetamido-2-deoxypentono-lactones and a new pent-2-enose formazan' *Carbohydrate Research*, 346, 12, 1534-1540

ÇORUM YÖRESİ BAZI HİDRELLEZ GELENEKLERİNE ETNOLOJİK YAKLAŞIM

Alparslan SANTUR¹

¹Etnolog. Folklor Araştırmacıları Vakfı. alparslansantur@hotmail.com

ÖZET

Anlatılarda yaygın olarak karşılaşıldığı üzere bazen iki peygamber, iki arkadaş veya iki sevgili olarak tasvir edilen Hızır ve İlyas manevi karakterleri ile özdeşleşen Hidrellez, yazın gelişinin bir işareti olarak görülmekle birlikte aynı zamanda çeşitli dileklerin de gerçekleşmesine yönelik çok zengin uygulamaların yer aldığı bir mevsimlik bayram olarak Anadolu'da özel bir öneme sahiptir.

Genellikle 05 Mayıs gecesi başlayan ve 06 Mayıs günü devam eden Hidrellezle ilgili söz konusu pratikler, Hızır ve İlyas'la ilgili Atalar Kültü başta olmak üzere, su ve ağaç kültürünün yoğun bir şekilde büyüsel işlemlerle birlikte kullanımını ifade etmektedir.

Geleneksel düşünceden kaynaklanan büyüsel işlemler ise özellikle sempatik büyüünün taklit ve temas ilkelerine göre çalışmakta, Çorum yöresinde mal, mülk ve servet talebine yönelik olarak dileklerin maketlerinin yapılması, bolluk ve bereket için kapı ve pencerelerin açık bırakılması, kismetlerinin açılmasını isteyen genç kızların gelinlik giydirilmiş bebekleri gül ağacının altına bırakmaları gibi, benzer veya varyantlarıyla Anadolu'nun birçok yöresinde de görülebilmektedir.

Çalışmanın ana kaynağını Kültür Bakanlığı, eski adıyla Milli Folklor Araştırma Dairesi'nin 1989 yılında gerçekleştirdiği ve ilgili birimin Halk Kültürü İhtisas Arşivinde muhafaza edilen "Türkiye'de Hidrellez Geleneğinin Derlenmesi Projesi" kapsamında, Çorum yöresiyle ilgili derleme kayıtları oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, Hidrellez, Etnolojik Yaklaşım.

ABSTRACT

Sometimes two prophets as encountered commonly in narratives, two friends or two lovers as depicted Hızır and İlyas spiritual characters identified with the Hidrellez, summer is seen as a sign of coming together at the same time a seasonal feast in Anatolia, where the very rich practices to take place in a variety of wishes has a special significance.

Usually, May 5 night began and said practices related to Hidrellez longoing May 6th day, Hızır and İlyas about ancestors, especially the cult, water and tree refers to the use in combination with intense magical process of cult.

Those magical process resulting from conventional thinking in particular mimic the magic sympathetic and working according to the contact principle, goods in Çorum, making the model of hope towards the property and wealth demand, abundance and left open the door and window of fertility, young girls who want to open the fortune of the wedding of dressed dolls rosewood such as leaving the bottom can be seen in many parts of Anatolia or similar variants.

The main source of the Ministry of Culture of the study, the National Folklore Research Office formerly carried out in 1989 and the relevant units of Folk Culture, which is stored in the Specialized Archives "Compilation of Hidrellez Tradition in Turkey Project" Çorum constitutes compile records about the region.

Keywords: Çorum, Hidrellez, Ethnological Approach.

1.GİRİŞ

“Yüce ve kutsal olarak bilinen varlıklara karşı gösterilen saygı, onlara tapınış.” (Örnek, 1971: 147) olarak ifade edilen kültürlerin halk inanışlarında önemli bir yeri bulunmaktadır. Anadolu’da bir çok eren-evliya mezarları ile birlikte bazı dağlar, tepeler, ağaçlar, su kaynakları, mağaralar gibi yerlerin de çeşitli nedenlerle halk arasında kutsallaştırılarak kült haline getirildikleri ve etraflarında zengin geleneksel uygulama ve pratiklerin gerçekleştirildiği görülmektedir.

Somut olarak karşımıza çıkan ve kültleştirilen söz konusu yerlerin dışında, Anadolu’da çeşitli anlatılarda yer alan ve özellikle *“...bütün ümit ve imkanların tükendiği, çarelerin sora erdiği durumlarda yardıma çağrılan ve çağrıldığında da mutlaka geleceğine inanılan, sonsuz güce sahip semavi bir kurtarıcı...”* (Ocak, 1990: 103) olarak tarif edilen “Hızır” etrafında yoğunlaşan, Hızır veya Hızır-İlyas kültü de büyük önem taşımaktadır.

Anadolu’da özellikle halk arasında önem kazanan şahsiyetlerin mezarları çevresindeki uygulamalar, *“...ölümden sonra hayatın sürdüğü ve ölenin öldükten sonra da mensup olduğu toplumla ilişkisi bulunduğu inancı...”* (Örnek, 1971: 23) “Atalar Kültü” veya “Atalar İbadeti” olarak ifade edilmektedir. Diğer yandan manevi karakterler olmakla birlikte, Hızır ve İlyas etrafındaki geleneksel uygulamalar da bir bakıma atalar kültü/ibadeti olarak kabul edilebilir.

Halk arasındaki yaygın inanca göre Hızır ve İlyas manevi karakterlerinin bir araya geldikleri günün anısına ve genellikle 6 Mayıs gününe denk gelen kutlamalar Anadolu’da genellikle Hidrellez adı altında gerçekleştirilmektedir. Diğer yandan aynı tarih, halk takvimine göre yazın başlangıcı olarak kabul görmektedir.

Halk inanışlarına göre bereket ve yeşilliklerle ilişkilendirilen Hızır ile su ile ilişkilendirilen İlyas etrafında, onların bu özelliklerine bağlı olarak çok zengin uygulama ve pratikler görülmektedir. Söz konusu pratiklerin odak noktasında Hızır ve İlyas kültü

bulunmakla birlikte, ağaç ve su kültleri de devreye girmektedir.

Geleneksel düşüncenin bir özelliği olarak ortaya çıkan ve hayatın hemen bütün safhalarında yer alan inançlarda sıklıkla kullanılan büyüsel uygulamalar Hıdrellez kutlamalarında da görülmektedir.

Özellikle benzer bir olayın, benzer bir olayı meydana getireceği ve birbirlerine bağlı iki nesnenin, ayrıldıklarında da birbirlerini etkilemeye devam edecekleri prensibiyle çalışan taklit ve temas büyüleri, sempatik büyüsel işlemler olarak Hıdrellezle ilgili pratiklerde sıklıkla yer almaktadır.

2.KONUNUN ÇORUM YÖRESİNDE GELİŞİMİ

2.1.Hızır ve İlyas’la İlgili Bir Anlatı

“Hızır ve İlyas 6 Mayıs günü buluşup, yemek yerler. Yemeğin kırintılarını da buluştukları memlekete dökerler. Bu buluşma hangi memlekette gerçekleşirse o yıl o memlekette bolluk olur.”¹

Bolluk ve bereketle ilgili bu anlatıda kırintılarda sembolleştirilen Hızır ve İlyas’ın kutsal gücünden, sempatik büyüünün temas ilkesine göre, yararlanma söz konusudur.

2.2.Hıdrellez Gelenek, Görenek ve İnançları

Hızır ve İlyas’ta var olduğuna inanılan manevi güçten çeşitli taleplere yönelik olarak bir şekilde yararlanmaya yönelik pratikler, Hıdrellez kutlamalarının odak noktasını oluşturmaktadır. Genellikle 05 Mayıs gecesi başlayan bu uygulamalar 06 Mayıs günü devam etmekte ve özellikle kismet ve mal, mülk gibi isteklerde yoğunlaşmaktadır.

2.2.1.Şifa ve Sağlık Talebi

“Bir gece evvel su dolu kaplar gül ağacı dibine bırakılır. Bu sular sabaha kadar zemzem suyu olur.”²

Hıdrellezin en önemli simgesi olarak karşımıza çıkan gül ağacının kutsallığından, sempatik büyüünün temas ilkesine göre yararlanmaya yönelik bir pratiktir.

¹ Budak, Yaşar: KK (Kaynak Kişi)

² Atakan, Fatma: KK

2.2.2. Bereket ve Bolluk Talebi

a) *"Kapı, pencere ve ambarların ağzı açık bırakılır."*³

b) *"Hamur yoğrulur ve bırakılır. Bir süre sonra taşarsa evdeki yiyecekler de bollaşır."*⁴

c) Aynı boyda iki yeşil soğan yaprağından birisine (cefa) diğerine (sefa) denir. Ertesi gün hangi

yaprak uzamışsa o yıl öyle geçer."⁵

Hıdrellez günü Hızır'ın etrafta dolaştığına yönelik inanış çerçevesinde, onun kutsal gücünün evlere ve ambarlara da girmesini sağlamaya yönelik temas büyüsünün işletilmeye çalışılması (a) örneğinde görülen yaygın bir pratiktir.

Yine Hıdrellez günü Hızır'ın etrafta dolaştığına yönelik inanıştan kaynaklanan uygulamada (b) Hızır'ın hamurla temas etmesi beklenmekte ve dolayısıyla temas büyüsü işletilmeye çalışılmaktadır. Ayrıca hamurun taşması ile evdeki yiyeceklerin bollaşması arasında bir ilişki kurularak taklit büyüsü de devreye girmektedir.

Hızır'ın kutsal gücünün dilek tutulan soğan yaprağına da bulaşacağı beklentisine yönelik inanışla ilgili uygulama, (c) aynı zamanda bir temas büyüsü pratiğidir.

2.2.3. Mal, Mülk ve Servet Talebi

a) *"Gece dut ağacının dalına para kesesi asılır. Ertesi gün alınıp, bir ömür boyu saklanır."*⁶

b) *"Gece para veya altın dışarıya bırakılır."*^{7,8}

c) *"Gül ağacının dalına para bağlanır."*⁹

d) *"Gül ağacının dibine para veya altın gömülür."*¹⁰

e) *"Gece bir miktar para bir bez içinde bahçedeki bir ağacın dalına asılır. Sabah erkenden*

*alınıp, bir yıl cüzdanda saklanır."*¹¹

f) *"Gece gül ağacının dibine toprağa ev, araba resimleri çizilir. Sabah resimlerin bozulması*

*durumunda bu istekler gerçekleşmez."*¹²

g) *"Talep edilen isteklerin maketleri yapıp, gül ağacının altına bırakılır."*¹³

³ Çimenci, Leyla: KK

⁴ Atakan, Fatma: KK

⁵ Yazıcı, Ayşenur: KK

⁶ Tanay, Lütfiye: KK

⁷ Çimenci, Leyla: KK

⁸ Yazıcı, Ayşenur: KK

⁹ Atakan, Fatma: KK

¹⁰ Sabuncu, Sıddıka: KK

¹¹ Budak, Yaşar: KK

¹² Tanay, Lütfiye: KK

h) "Gece talep edilen isteklerin şekilleri toprağa çizilir." ¹⁴

Hıdrellez'de Hızır'ın etrafta dolaştığına ve ağaçların kutsallığına yönelik inanış çerçevesinde söz konusu güçlerden servet sağlamaya yönelik uygulamalar (a, b, c, d, e) tamamen temas büyüsü ile ilgili pratiklerdir.

Taleplerin resimlerinin veya maketlerinin yapılması (f, g, h) ile yine sempatik büyüün taklit ve temas ilkeleri işletilmeye çalışılmaktadır.

2.2.4.Kısmet, Şans Talebi

a) "Genç kızlar bir çömleğe yüzüklerini atarlar. Her yüzük üçer mani söylenerek çıkartılır.

Kimin yüzüğü daha önce çıkarsa, onun kısmeti de daha önce çıkar. " ¹⁵

b) "Bekar kızlar bahtları açılması için ata bindirilir." ¹⁶

c) "Yeşil soğanın iki yaprağından birisine ip bağlanıp dilek tutulur. Ertesi gün ip bağlı olan

yaprak uzarsa dilek gerçekleşir. " ¹⁷

d) "Kız ve erkekler sevdiklerinin adları yazılı olan kağıtları gül ağacının dallarına asarlar." ¹⁶

e) "Çocuğu olmayanlar beşik kurup içine oyuncak bebek bırakırlar." ¹⁶

f) "Gece kızlar gül ağacının dalına kilit takıp, sabah erkenden kilidi açarlar." ¹⁸

g) "Çocuğu olmayan kadınlar gül ağacının dalına bezden beşik asarlar." ¹⁷

h) "Bekar kızlar oyuncak bebeğe gelinlik giydirip gül ağacının altına bırakırlar." ¹⁹

i) "Bekar kızlar gelinlik, erkekler ise takım elbise giyerek gece bahçeye çıkarlar." ²⁰

En yaygın Hıdrellez uygulamalarından birisi olan içi su dolu niyet çömleği (a) ile suyun kutsallığından temas büyüsü ile yararlanma söz konusu olup, aynı zamanda (üç) kez mani söylenerek sayı büyüsü de devreye girmektedir. ²¹

Ata bindirilerek, dolaştırılan bekar kızlar (b) Hızır'ın kutsal gücünden temas büyüsü vasıtasıyla yararlandırılmaya çalışılmaktadır.

(c, d) Örneklerinde de yine Hızır'ın ve yeşil bitki/ağaçların kutsal güçlerinden yararlanmaya yönelik temas büyüsü işletilmeye çalışılmaktadır.

¹³ Atakan, Fatma: KK

¹⁴ Yazıcı, Ayşenur: KK

¹⁵ Yalçınkaya, Elmas: KK

¹⁶ Çıkrıkçı, Y. Ziya: KK

¹⁷ Atakan, Fatma: KK

¹⁸ Yazıcı, Ayşenur: KK

¹⁹ Sabuncu, Sıddıka: KK

²⁰ Budak, Yaşar: KK

²¹ Geleneksel düşünceye göre 3, 7, 9, 40, 41 gibi sayılarda var olduğuna inanılan majik güç.

Sempatik büyüünün temas ve taklit prensiplerinin yoğun olarak kullanıldığı örneklerde çocuk talebine yönelik olarak çocukla beşik ilişkilendirilerek, öncelikle taklit, daha sonra da temas büyüünden yararlanılmaya çalışılmaktadır. (e, g)

Aynı durum kısmet açmaya yönelik olarak (f, h, i) örneklerinde de görülmekte olup, kapalı kilitle sembolleştirilen kısmetin, kilidin açılması ile gerçekleşeceği; gelinlik giydirilen bebekle sembolleştirilen evlilik isteğinin kabul göreceği veya tamamen gelin ve damat gibi giyinen erkek ve kızların evlenme isteklerinin gerçekleşeceğine yönelik öncelikle taklit ve sonrasında da temas ile ilgili büyüsel işlemler karşımıza çıkmaktadır.

3.SONUÇ

Anadolu mevsimlik bayramları arasında özel bir öneme sahip olan Hıdrellez'in Çorum yöresindeki geleneksel uygulamaları ile diğer yörelerdeki uygulamalar arasında önemli farkların bulunmaması, bu geleneğin ortak kültürel özelliklere sahip olması ile açıklanabilir.

Söz konusu ortak kültürel özelliklerin temelini Hızır ve İlyas atalar kültü ile birlikte çalışan büyüsel uygulamalar oluşturmaktadır.

Zamanla hemen bütün geleneksel kültür değerlerinin hızlı değişimi (Kültür Değişimi) çerçevesinde, Hıdrellez'le ilgili uygulamaların da değişime uğraması kaçınılmazdır. Dolayısıyla günümüzde yukarıdaki inanışlarla ilgili uygulamaların çok azı devam ettirilmekle birlikte, Hıdrellez genellikle bir eğlenme, piknik yapma ve yeme-içme gibi faaliyetleri kapsamaya başlamıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Ocak, A.Y. (1990). İslam-Türk İnançlarında Hızır Yahut Hızır-İlyas Kültü, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 113

Örnek, S.V. (1971). Etnoloji Sözlüğü, Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 200

Örnek, S.V. (1981). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki (İkinci Baskı), Ankara: A.Ü. Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları: 174

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü, Halk Kültürü İhtisas Arşivi

Türkiye’de Hidrellez Geleneğinin Derlenmesi Projesi (Yazılı Belge): YB. 1990.0160-0230

Kaynak Kişiler

Atakan, Fatma: 1946 Doğumlu, Lise Mezunu, Evli.
Budak, Yaşar: 1936 Osmancık Doğumlu, İlkokul Mezunu, Dul.
Çıkrıkçı, Y. Ziya: 1925 Doğumlu, Lise Mezunu, Evli.
Çimenci, Leyla: 1968 Osmancık Doğumlu, Lise Mezunu, Bekar.
Sabuncu, Sıdika: 1935 Osmancık Doğumlu, İlkokul Mezunu, Evli.
Tanay, Lütfiye: 1318 İskilip Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Dul.
Yalçınkaya, Elmas: 1925 Sungurlu Doğumlu, Okuma-Yazma Yok, Evli.
Yazıcı, Ayşenur: 1968 Osmancık Doğumlu, Lise Mezunu, Bekar.

ÇORUM OSMANCIK'TAN

OSMANLI SARAYI HELVAHANESİNE GİDEN BİR BİTKİNİN ÖYKÜSÜ

Ekrem ÖZDEMİR¹

¹Başkan Yardımcısı, TASAD, Tarih ve Sosyal Araştırmalar Derneği, tasadder@gmail.com

ÖZET

Gebere (Kapari) Turşusu Osmanlı Sarayı mutfağının önemli ve vazgeçilmez malzemeleri arasında müstesna bir yere sahiptir. Bu çerçevede Çorum, Osmancık'tan Hicri 06 Receb 1077 Miladi 2 Ocak 1667 tarihinden başlamak üzere; yine Hicri 21 Receb 1241 Miladi 1 Mart 1826 senesine değin beher sene turşu veya turşu levazımatı olan Dal-ı Güzide ve Gebere (Kapari) turşusu daha sonraki dönemlerde "Çiçek Turşusu" ismiyle marûf turşu ve turşu levazımatı bahası ödenmek üzere temin edilerek İstanbul'a gönderilmiştir.

Osmanlı Sarayı mutfağı birçok konuda olduğu gibi turşu levazımatı yetiştirilmesinde, turşu yapımı geleneğinin uygulanmasında da halka öncülük yapmıştır. Osmanlı Sarayı Helvahanesine muhtelif yerlerden malzemeler geldiğini arşiv kayıtlarından anlamaktayız. Bu ürünler mahallerinden tedarik edilerek o bölgelerde ekonomik canlılığın ve gelir seviyesinin yükseltilmesi de sağlanmış oluyordu. Çorum, Osmancık ve İskilip'in köylerinin temettuatlarına bakıldığında 'Saz'a çalışmaya" gidildiğinden bahsedilmektedir. Demek ki Gebere (Kapari) turşusu için Gebere (Kapari) bitkisinin tarımının önemli miktarda yapılmış olduğunu söyleyebiliriz. Gebere (Kapari) turşusu ve levazımatının Saray'a ulaşması için ilgililere fermanlar ve hükümler verildiğini de belgelerle biliyoruz.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Sarayı Mutfacı, Dal-i Güzide, Çiçek Turşusu, Gebere,

THE STORY OF A PLANT TRAVELLING FROM

ÇORUM, OSMANCIK TO THE CUISINE OF THE OTTOMAN PALACE

ABSTRACT

GEBERE' (Caper), now famous all over the world, has been one of the most exquisite materials uses in the Ottoman Palace Cuisine. Within this context Osmancık in Çorum has been the main supplier of the Palace between 2 January 1687 (06 Receb 1077) and 1st March 1826 (21 Receb 1241) according to archive documents. Each year the pickled caper or row materials including Gebere and Dal-ı Güzide were sent to Istanbul. The pickled caper was re-named in later centuries as 'Flower Pickles'.

The Ottoman Palace Cuisine, as in many other aspects, took over the role of a pioneer for the development of the pickles production. The archive documents show us what row materials the Ottoman Palace Food Court (Helvahane) had imported from various regions of the Empire. This variety in supply sources supported the economy in relevant places and helped to raising the average income level. When we look to income documents of the villages of the towns Osmancık and İskilip in the city of Çorum , we understand that most farmers were engaged in caper production. Therefore it is obvious that caper production made out the major part of Çorum's agricultural profile. The documents tell us also that special orders and decision letters were issued from the Ottoman Palace in order to secure the direct transport of pickled caper and raw material to Istanbul.

Key Words: Ottoman Palace Cuisine, 'Dal-i Güzide' Pickled Flowers, Caper

1. GİRİŞ

1. 1. Kısa Bir Tarih Gezintisi:

Sultan 1. Murad devrinde kurulmuş olan Rumeli Beylerbeyliğinin yanı sıra 1393 yılında Yıldırım Bayezit tarafından Anadolu Beylerbeyliğinin kurulmasından sonra yani 1413’de üçüncü bir Beylerbeylik daha kuruldu ki, bu Beylerbeylik Vilayet-i Rûm adıyla anılırdı.

Ancak şu ayrıntıyı da unutmamak lazımdır, Amasya, Sivas ve Tokat’ın alınmasıyla kurulan bu Beylerbeylik için kullanılan Vilayet-i Rûm isminin Anadolu’nun tamamı için kullanılan Rûm ifadesinden ayırmak gerekir. Bu Beylerbeylik için kaynaklarda “Vilayet-i Rûmiye-i Suğrâ” isminde kullanıldığını görmekteyiz. Yani “Küçük Rûm Vilayeti” manasında. Eyalet merkezinin zaman zaman Amasya ve zaman zamanda Tokat olduğu görülmektedir.¹ Belgelerde kullanılan “Rum Defterdarına hüküm ki” ifadesinden o zaman Osmancık’ın bağlı olduğu Tokat Defterdarına yazılmış olduğunu anlamaktayız.

Çorum ve civarı 14. Yüzyılın sonlarında Kadı Burhaneddin Ahmed’in elindeydi. Yıldırım Bayezit’in Osmancık’ı ele geçirdiği zaman burasının kendi hâkimiyet sahasına dâhil olduğu iddiasıyla savaş sırasında halktan alınan eşyaların iadesini anlaşma için şart koşmuştur. Çelebi Mehmet döneminde devletin yeniden derlenip toparlanmasından sonra Çorum bölgesi Eyalet-i Rum’daki yerini almıştır.²

Çorum’daki ticari hayata ve ekonomik canlılığa misal olması babında bir iki rakam telaffuz etmek yerinde olacaktır.

Mesela Kanuni Sultan Süleyman döneminin ilk yıllarında komşu sancakların geliri şöyledir:

Amasya Sancağı: 3.745.285 Akça,

Tokat Sancağı: 2.158.723 Akça,

Sivas Sancağı: 1.432.730 Akça,

Çorum Sancağı: 2.838.731 Akça,³

Çorum sancağı Eyalet-i Rum’da yerini aldıktan sonra gelir bakımından Amasya’dan sonra ikinci sıraya yerleşmiştir.

Selçuklular döneminde İskilip ve Osmancık stratejik konumları ve İran’a uzanan yolun üzerinde bulunması ve yolun buralardan geçmesi ve aynı zamanda Karadeniz’e geçiş noktasında bulunması

¹ BULDUK, Üçler “Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992

² Neşri Tarihi C. II Ankara, hazırlayan: M. Altay Köymen, Hoca Sadettin Efendi Tacü’t-Tevârih C. II Sadeleştiren, İ. Parmaksızoğlu

³ Malikâne- Divanî Sistemi. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1, 1939Ö. Lütfi Barkan “Türk İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I.

sebebiyle gerek askeri ve gerek ticari ve gerek kültürel açıdan büyük ehemmiyete sahiptiler. Kanununun ilk dönemlerine gelindiğinde Çorum sancağı 5 kazadan oluşmaktadır. Bunların isimleri şunlardır.

- 1 – Çorumlu Kazası 2 - **Osmancık Kazası** 3 – İskilip Kazası 4 – Karahisar-ı Demirli Kazası
- 5 – Katar Kazası ve Kârım Divanı⁴

Konumuz itibarıyla burada Osmancık kazasından bahsetmekle iktifa edeceğiz:

1. 2. Osmancık Kazası

Osmancık Malazgirt Meydan Muharebesinden [1071] hemen sonra 1075 veya 1076 tarihlerinde Türkler tarafından fethedilmiş ticari, askeri, kültürel bakımdan mevkii sebebiyle stratejik önemini muhafaza etmiş eski bir Türk şehridir.⁵ Rivayete göre Osman Gazi'nin doğduğu ve bir de kale inşa ettirdiği yer olarak belirtilen Osmancık, Yıldırım Bayezit döneminde Osmanlıya katılmıştır.

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Osmancık'ın 150 Akçalık bir kaza merkezi olduğunu, sayı belirtmeden mamur nahiyelerinin olduğunu, yeniçeri kumandanı ve kethudayeri [idarecisi] olduğunu müftüsünün olmadığını, bağ ve bahçelerinin çok olduğunu, dükkânlarının azlığını ve buna mukabil her eşyanın mevcut olduğunu ve bulunabildiğini, üç han'ının olduğunu, bir hamamının olduğunu, şehrin üç tarafının kumsal olduğunu ve asla çamur olmadığını, havasının gayet sıcak olduğundan lezzetli ve sulu üzümünün olduğunu, kumsallığında **Gebere** adında bir çeşit meyve yetiştiğini, sirke ile **Turşu** yapıldığını ve gayet faydalı olduğunu ve bu turşunun bu şehirde iyice meşhur olduğunu bildirir.⁶ Bu dönemde Osmancık bir kaza merkezi olup 9 nahiyesi bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla:

- 1 – **Osmancık Nahiyesi**,
- 2 – İncesu Divanı,
- 3 – Çepni Divanı,
- 4 – Sakız Divanı,
- 5 – Bayır Divanı, **6 – Saz Divanı**,
- 7 – Öyücek Divanı, 8 – Pelitbükü Divanı, 9 - Mihmadselam⁷

⁴ BULDUK, Üçler “Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM sayı: 3
Yayın Tarihi: 1992

⁵ Fügen İltter, “Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir yerleşme: Osmancık”, Belleten C.LII,
(Ağustos 1988) sayı 203

⁶ Dağlı, Yücel, Kahraman Seyit Ali, “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi”
Yapı Kredi Yayınları, 2. Cilt 1. Kitap İstanbul, 2005

⁷ BULDUK, Üçler “Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM sayı: 3
Yayın Tarihi: 1992

1. 3. Gebere Meyvesi Diğer Adıyla (Kapari)

Kapari bitkisi uzun ömürlü güneşi seven kökleri derinlere inebilen fazla sulamayı ve özel bakımı gerektirmeyen hem dallarından ve hem de meyvelerinden istifade edilebilen çok faydalı bir bitkidir.

Elde etmiş olduğumuz belgeler çerçevesinde Osmancık bölgesinden Saray Helvahanesine turşu yapımı için hicri 1077 den (**Miladi 1667**) hicri 1241 (**Miladi 1826**) yılına kadar bu bitkinin ve/veya turşusunun gönderildiğini biliyoruz.

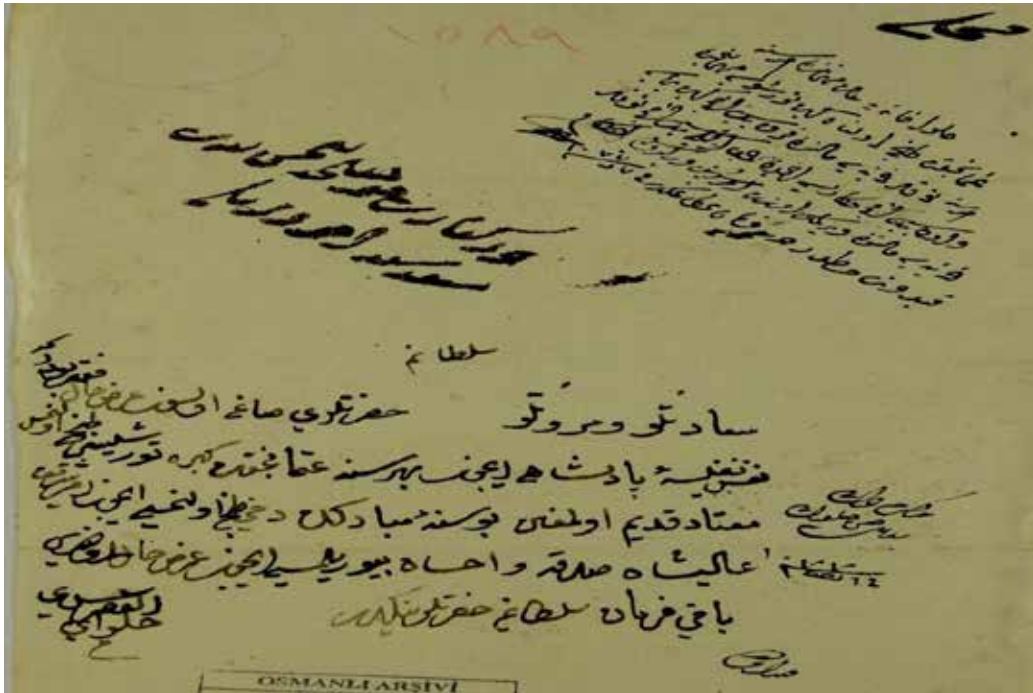
Bu konu çerçevesinde her yıl Saray Helvahanesine gönderilen bu malzemeler için yine Osmancık mukatasına bağlı Saz nahiyesinden 19,000 sağ akçe temin edilip harcandığına göre elde edilen bu ürünün dağlarda ve bayırlarda kendiliğinden yetişen bir ürün olmadığı bunun tayin edilen bir mübaşir marifetiyle satın alınmış olması da bu bitkinin tarımının halk tarafından yapıldığına dair büyük bir delil olsa gerektir.

2. ARŞİV BELGELERİNDE GEBERE (KAPARI)

Osmanlı Arşivinde İbnülemin Mahmut Kemal İnal başkanlığında kurulan heyetin tasnifinde ve 15 gömlek numarasıyla kayıtlı olan bir belgede ki, en eski tarihli belge budur. Saray Helvacılarından Seydi Ağa'nı Padişaha sunmuş olduğu arzuhalde Osmancıktan mutad-ı kadim olarak beher sene gelmekte olan gebere (Kapari) turşusundan bahsedilmektedir.

Demek oluyor ki hicri 1077 (**Miladi 1667**) tarihinden önce de Saray Helvahanesine Padişah için gebere (Kapari) turşusunun gitmiş olduğunu söyleyebiliriz.

2. 1. Örnek Belge

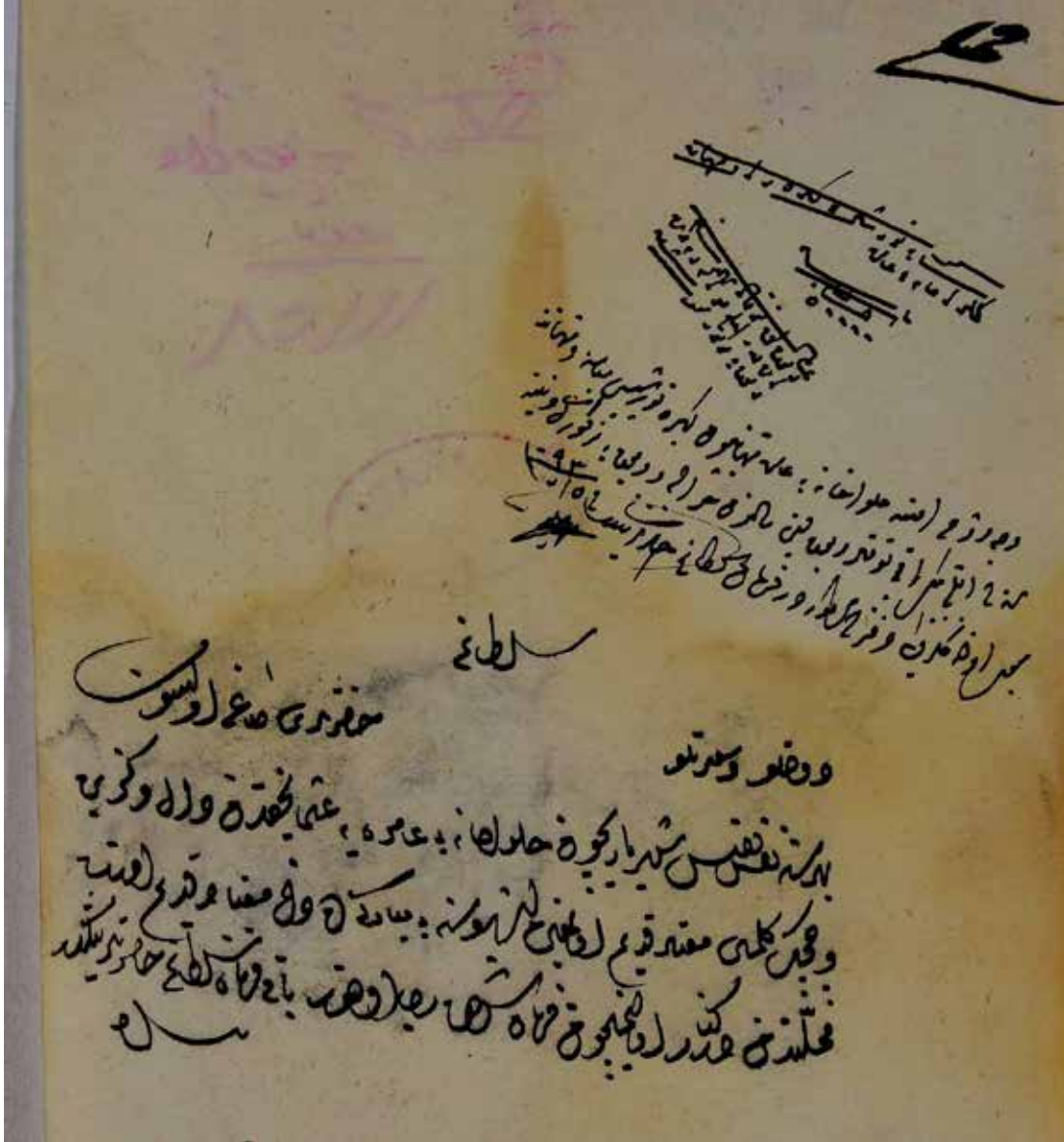

Belge 1. İE_SM_15/1589⁸

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1093 (**Miladi 1682**) tarihli başka bir belgede yine helvahane Helvacılarından Padişaha hitaben Saray Helvahanesinin ihtiyacı olan dal-ı güzide ve çiçek turşusunun eskiden olduğu gibi Osmancık'tan temin edile geldiğini ve yine bu sene de Osmancık'tan helvahaneyeye dal-ı güzide ve çiçek turşusunun mahallinden tedarik edilmesi için ferman buyrulması hususunda arzuhalini ve bu arzuhal üzerinde ilgili kurumların derkenarlarını da görmekteyiz.

2. 2. Örnek Belge

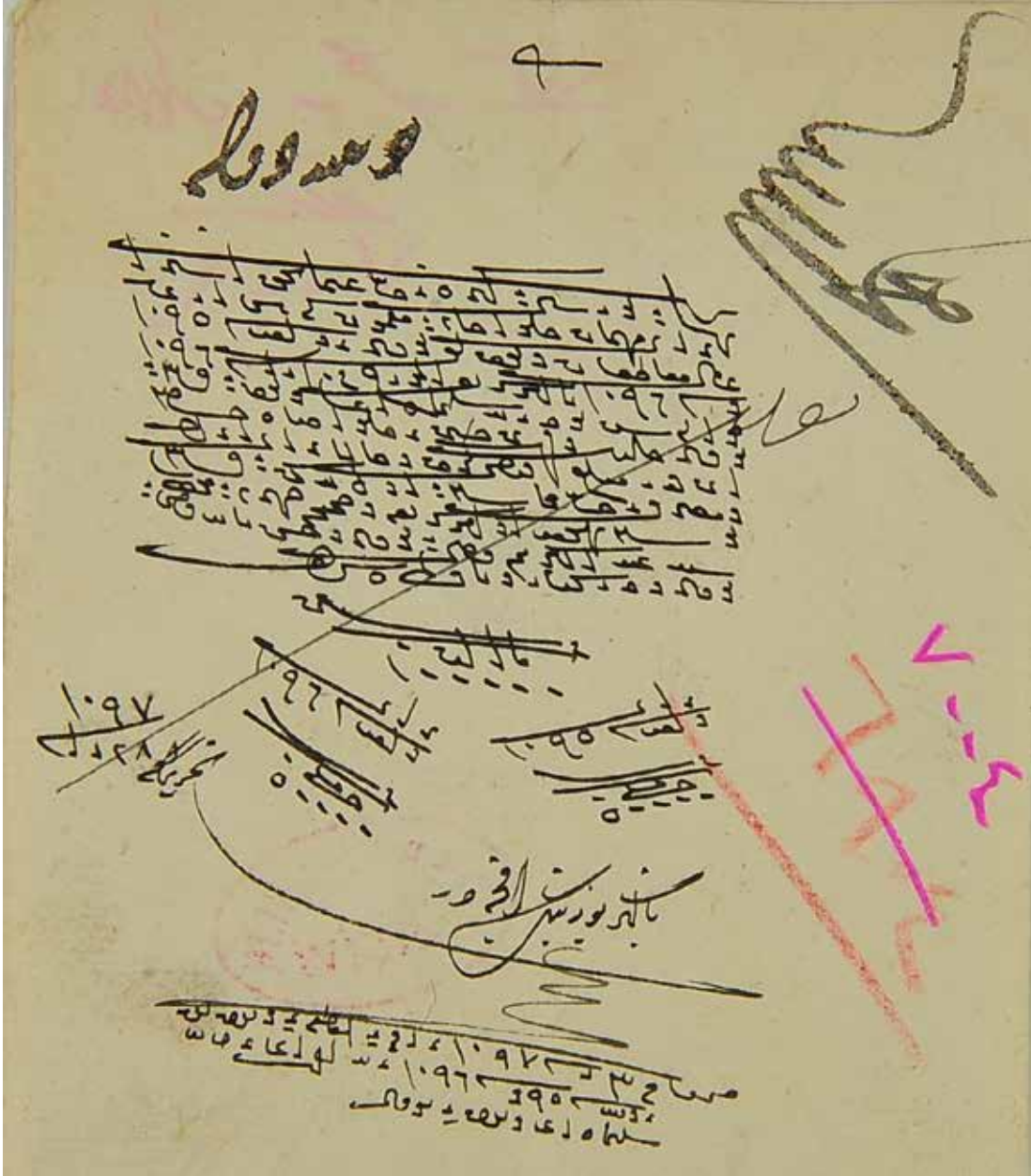

Belge 2. AE_SMMD_IV_94/11128⁹

⁹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1097 (**Miladi 1686**) tarihli ilginç olan başka bir belgede ise Çorum Osmancık'tan Saray Helvahanesi için bu kere de kiraz satın alındığını görmekteyiz. Ancak yapmış olduğumuz çalışmalarda başkaca kiraz satın alınması için belgelere ve bedelinin nasıl karşılanacağı hususunda yazışmalara rastlanamamıştır. Bu kaydın ise diğerlerinden farklı olarak siyakat hattıyla yazılmış olduğunu da görmekteyiz.

2. 3. Örnek Belge

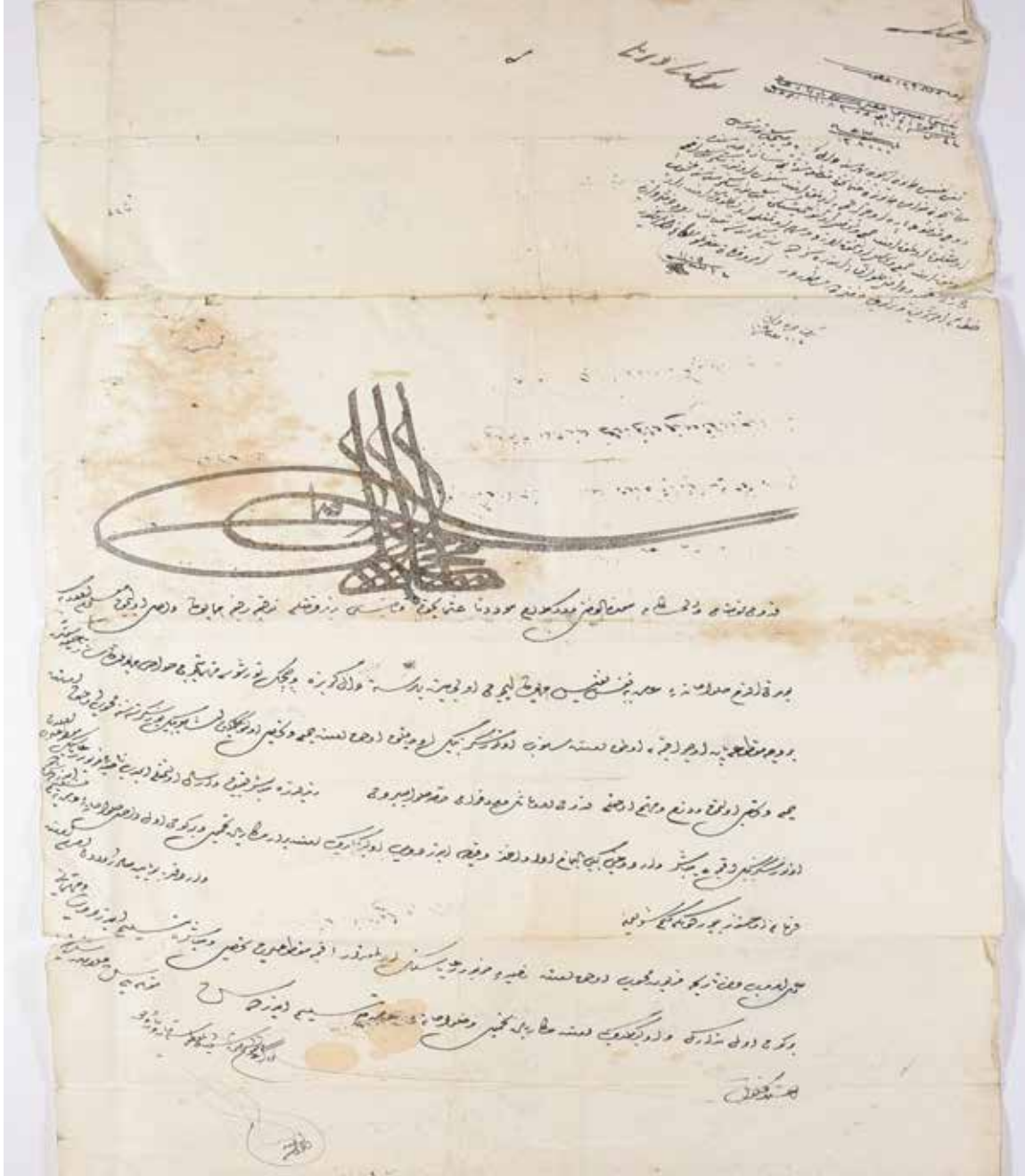
Belge 3. AE_ SMMD_ IV_ 60/7004¹⁰

Hicri 1109 (**Miladi 1698**) tarihli bu belgede ki bu belge bir fermanıdır. Osmancık Kadısına hitaben yazılmış olan bu fermanı devlet hazinesine bırakılmış olan Saz nahiyesi gelirlerinden 38.000

¹⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

akçe ödenerek dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatının [maddelerinin] tedarik edilip bir an evvel kira ile tutulan yük hayvanlarına yükletilerek teslim edilmesi hususu te'kid edilmektedir.

2. 4. Örnek Belge

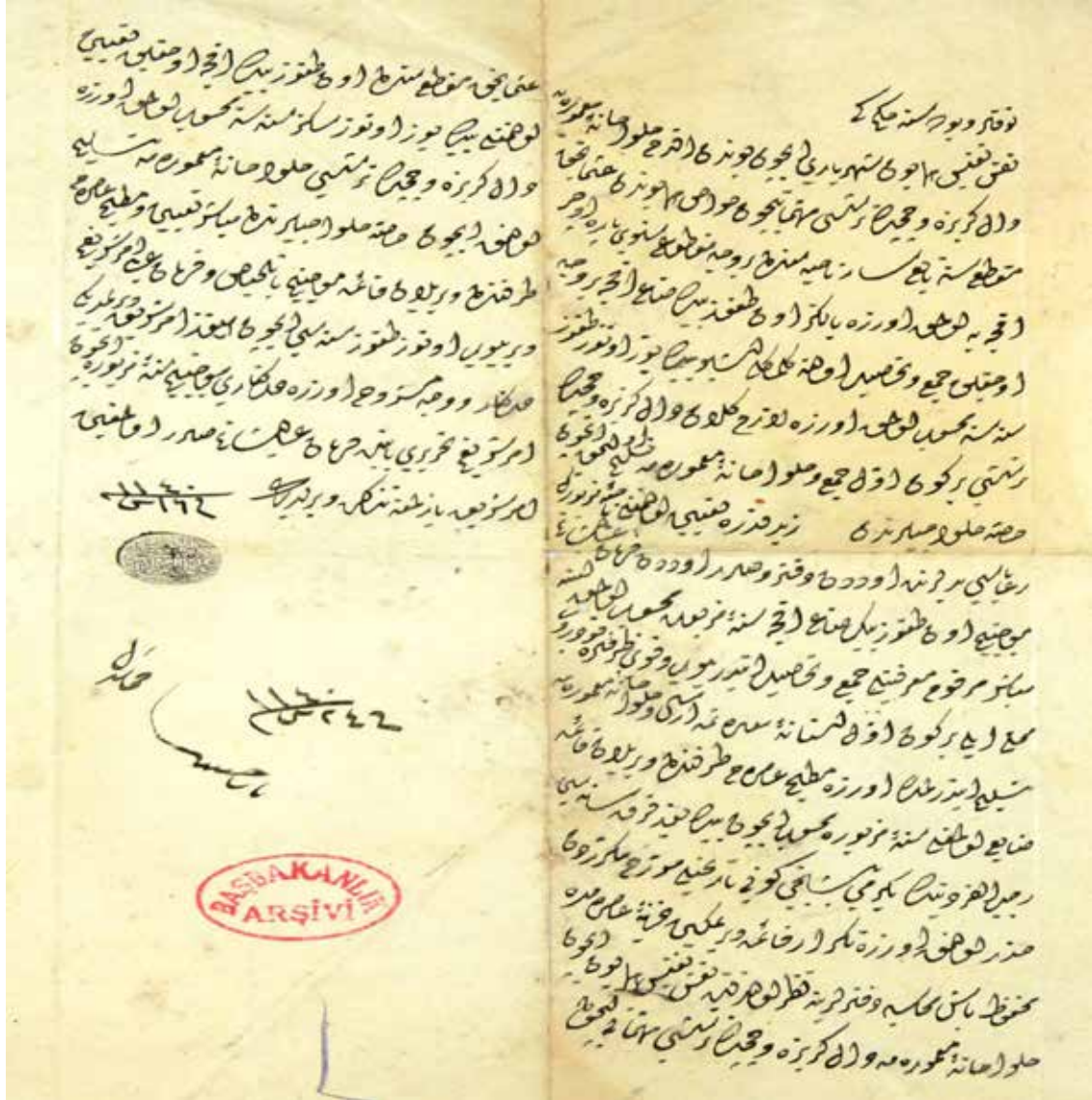

Belge 4. C_ SM_ 116/5847¹¹

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1140 (Miladi 1728) tarihli bu belgede Tokat Voyvodasına yazılan hükümde Saray mutfağı tarafından verilen dal-ı güzide ve çiçek turşusu levazımâtının tedariki ve kimlerin nasıl görev alacağı ve bedelinin nasıl ödeneceği hususunu bildiren arızanın kaybolduğu anlaşılmaktadır. Tekrar bu hususları düzenleyen arıza verildiğini ve aynı zamanda kaybolan arızanın bulunması halinde mükerreren işlem yapılmaması hususunda sakınılması vurgulanmaktadır. Bu belgede de yine 19.000 akçelik dal-ı güzide ve çiçek turşusu levazımâtı alındığını görmekteyiz.

2. 5. Örnek Belge

Belge 5. AE_SAMD_III_86/8589¹²

¹² Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1175 (Miladi 1762) tarihli bu fermanda mutad-ı kadim üzere her sene Osmanlı canibinden Helvahane'ye celbolunan dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatı için Saz nahiyesinden ocaklık vechile muayyen paranın [19.000 akçe] tayin olunan mübaşire itası Tokat Voyvodasına bildirilmekte ve te'kid cümlesinde ise gönderilen bu levazımata zamanına ve fenni usulüne uygun olarak helvahaneye teslimi hususuna özen gösterilmesi istenmektedir.

2. 6. Örnek Belge

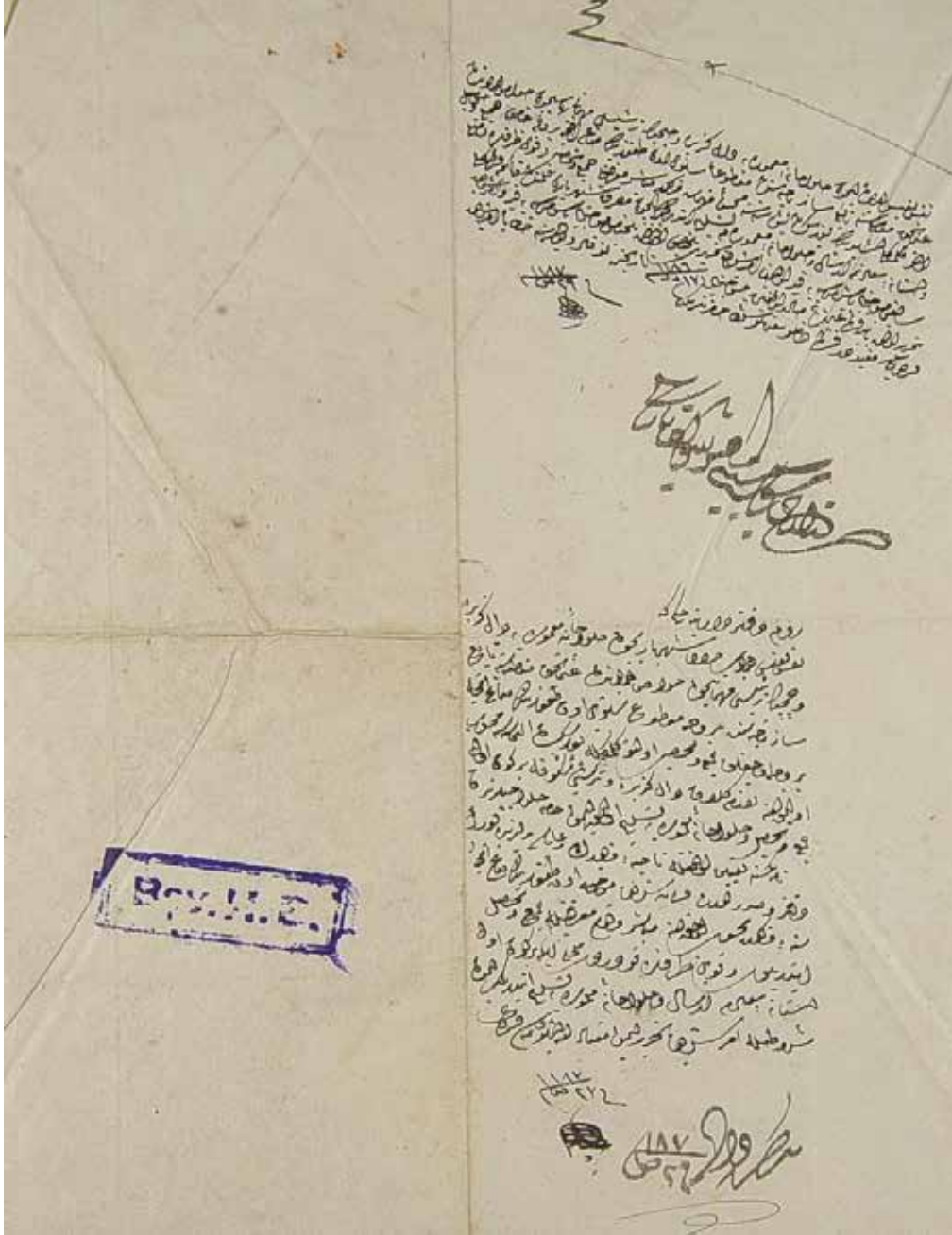

Belge 6. C_SM_149/7487¹³

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1187 (**Miladi 1773**) tarihli bu belge, Padişaha mahsus olarak her sene Osmançık'tan mutad-ı kadim olarak tedarik olunan dal-ı güzide ve çiçek turşusunun bu sene içinde toplanması ve muhkem kaplara konarak mübaşire teslim edilmesi ve Saz nahiyesinden maktu vechile on dokuz bin sağ akçe ocaklık sureti ile tedarik olunarak itası hakkında Rum defterdarına hükmü ihtiva etmektedir.

2. 7. Örnek Belge

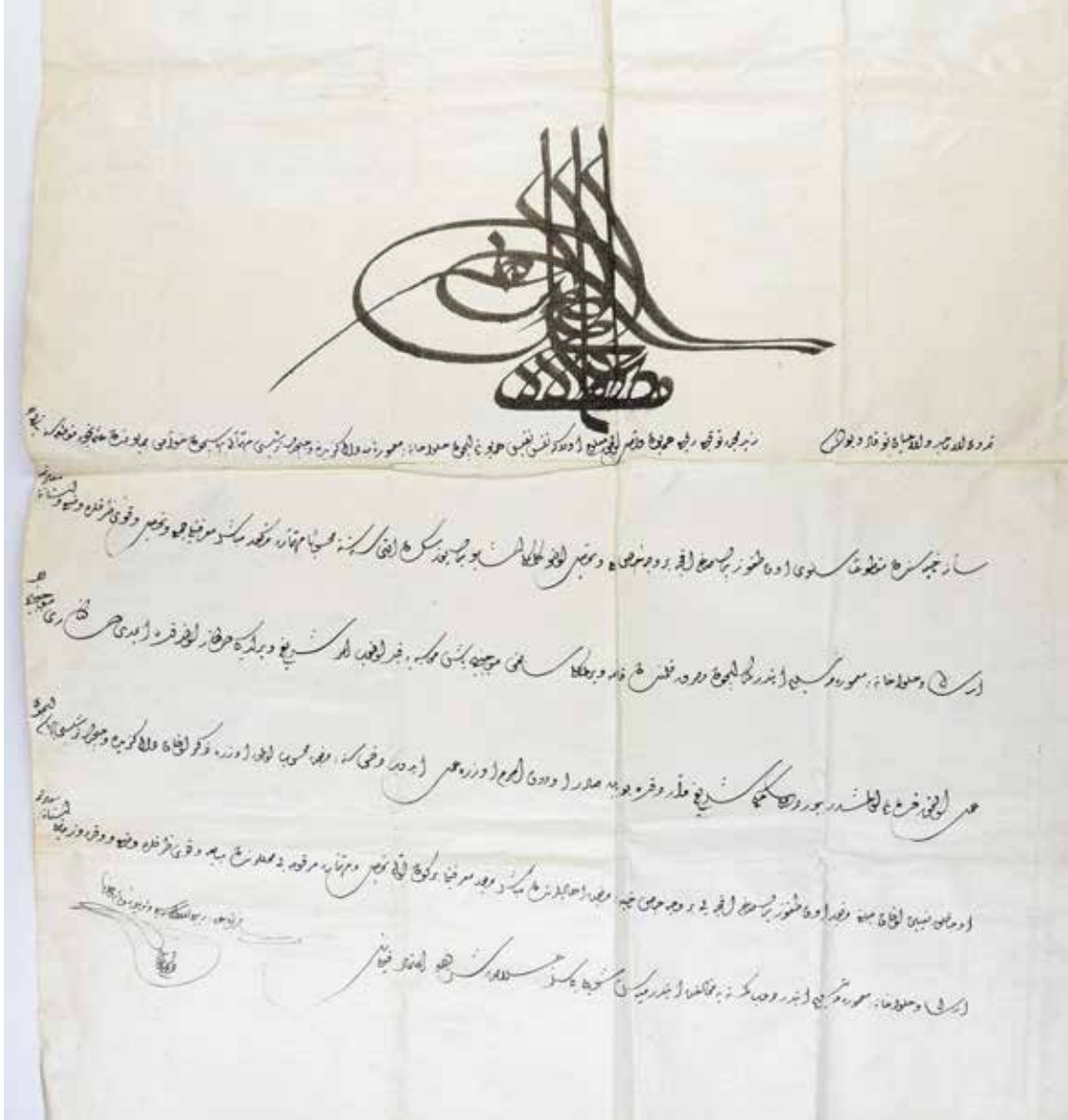

Belge 7. C __SM__ 130/6523¹⁴

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1187 (Miladi 1773) Bu ferman Tokat Voyvodasına hitaben yazılmıştır. Ferman da Saray helvahanesi için mutad-ı kadim olarak gelmekte olan dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatının mahallinden mübaya ile tedarik edilmesi, bunun için mübaşir tayin edilmesi, 19.000 akçenin usulü üzere ödenmesi, dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatının sağlam kaplara konularak ihtimamlı bir şekilde helvahaneye teslim edilmesi, aynı zamanda hiç kimseye muhalefet ettirmemesi hususlarında Voyvoda'ya emri ihtiva etmektedir.

2. 8. Örnek Belge

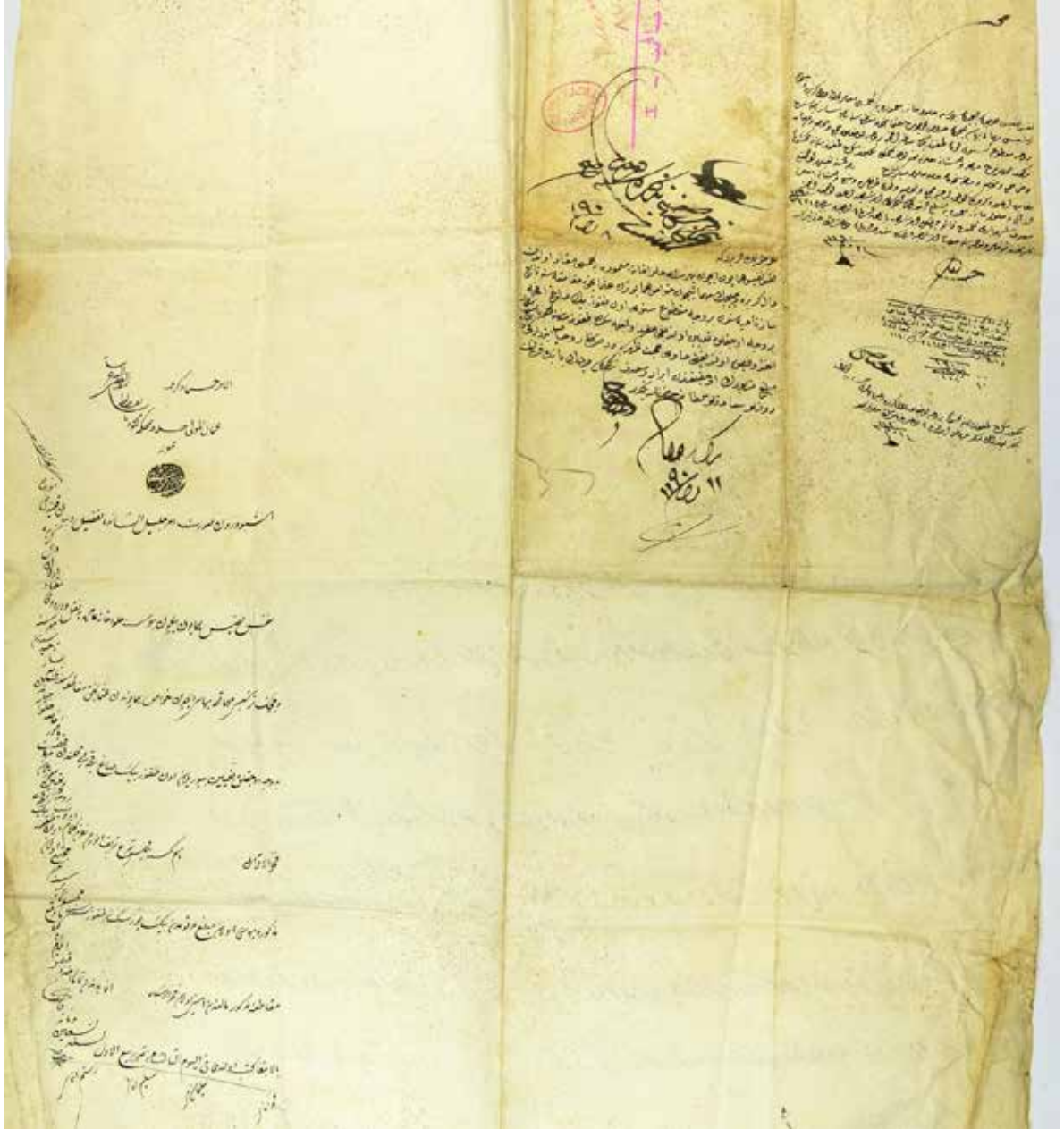

Belge 8. C_SM__11/563¹⁵

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1190 (**Miladi 1776**) tarihinde Osmancık'tan her sene gelmesi mutata olan dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatı için gerekli olan paranın ödenmesi için Osmancık mukatasına tabii Saz nahiyesi ocaklık tayin edildiğinden mezkûr paranın 1189 senesine mahsup edilip ödenmesi için verilen tezkire

2. 9. Örnek Belge

Belge 9. AE_SABH I__130/8758¹⁶

¹⁶Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hicri 1197 (Miladi 1783) tarihinde Padişaha sunulan bir arzuhalde helvahaneye her sene gelmesi mutad olan dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatının mahallinden mübaya edilmesi ve bedelinin ödenmesi, helvahaneye irsal ettirilmesi için emri şerif itası rica edilmektedir. Bunun üzerine de derkenarlarla gerek Tokat Voyvodasına ve gerekse Rum Defterdarına [Osmancık Defterdarı] emri şerifler yazıldığı bildirilmektedir.

Belge 10. C_SM__166/8304¹⁷

¹⁷Başbakanlık Osmanlı Arşivi

3. SONUÇ

Selçuklular döneminde stratejik konumu ve İran'a uzanan yolun üzerinde olmaları hasebiyle İskilip ve Osmancık aynı zamanda Karadeniz'e geçiş noktasında bulunması sebebiyle gerek askeri ve gerek ticari ve gerek kültürel açıdan büyük ehemmiyete sahiptiler.

Evliye Çelebi'nin de belirttiği gibi dükkânlarının az olması ve aynı zamanda her eşyanın bulunabildiği nazarı dikkate alındığında hem Karadeniz'e ve hem de İran'a geçiş yolu üzerinde bulunması her eşyanın bulunmasını imkânlı kılmıştır. Gerek 14. Yüzyılda ve gerek 15. Yüzyılda Osmancık kazası gayet bakımlı, geliri yüksek ve dolayısıyla da vergi geliri en yüksek beldelerden biridir.

Saray helvahanesine Osmancık kazasından dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatı tedarik etme seyrinin yaklaşık iki yüz yıllık bir seyri bulunmaktadır. Osmanlı Arşivinde rastlamış olduğumuz ilk belge miladi 1667 yılına kayıtlanmaktadır. Bu belgede bile "mutad-ı kadim olarak Osmancık'tan gelmekte olan gebere den (kapari) bahsedilmiş olduğuna göre bu tarihten daha önce de gebere mühimmatının Saray helvahanesine gelmiş olması muhtemeldir.

Başbakanlık Osmanlı Arşiv'inde Osmancık kazasından dal-ı güzide ve çiçek turşusu mühimmatı mübayası ve tedariki için muhtelif tarihleri ihtiva eden 28 adet belge bulunmaktadır. Bu çalışmamızda bu belgelerden 10 adedi üzerinde durulmuştur. Belgeler tasnif edildikçe önümüzdeki yıllarda bu sayı belki daha da artacaktır.

Yaklaşık iki yüz yıl müddetle Saray helvahanesine satılmakta olan gebere (kapari) turşusu mühimmatı o dönemde ahali için önemli bir gelir kaynağı olduğu kanaatindeyiz. Günümüzde de Dodurga ilçesinde fenni usullerle tarımının yapıldığı bilinmekle beraber bu bitkinin daha geniş sahalarda yetiştirilmesi ve turşusu ve bunun yanı sıra kapari meyvesinden elde edilen diğer ürünlerin de pazarlanabilir ve gelir getirici bir mahiyet alması ve bölgeye mahsus özellikli bir marka yaratılarak desteklenmesi ve teşvik edilmesi temennimizdir.

KAYNAKÇA

1 BULDUK, Üçler "Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992

2 Neşri Tarihi C. II Ankara, hazırlayan: M. Altay Köymen, Hoca Sadettin Efendi Tacü't-Tevârih C. II sadeleştiren, İ. Parmaksızoğlu

3 Ö. Lütfi Barkan "Türk İslam Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğunda Aldığı Şekiller I. Malikâne- Divanî Sistemi. Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası, 1, 1939

4 BULDUK, Üçler "Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992

5 Fügen İlter, “Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir yerleşme: Osmancık”, Belleten C.LII, (Ağustos 1988) sayı 203

6 Dağlı, Yücel, Kahraman Seyit Ali, “Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi” Yapı Kredi Yayınları, 2. Cilt 1. Kitap İstanbul, 2005

7 BULDUK, Üçler “Çorum Sancağının Osmanlı idarî Teşkilatındaki Yeri -1, OTAM(Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi) sayı: 3 Yayın Tarihi: 1992

8 Başbakanlık Osmanlı Arşivi İE_SM_15/1589

9 Başbakanlık Osmanlı Arşivi AE_SMMD_IV_94/11128

10 Başbakanlık Osmanlı Arşivi AE_SMMD_IV_60/7004

11 Başbakanlık Osmanlı Arşivi C_SM_116/5847

12 Başbakanlık Osmanlı Arşivi AE_SAMD_III_86/8589

13 Başbakanlık Osmanlı Arşivi C_SM__149/7487

14 Başbakanlık Osmanlı Arşivi C_SM__130/6523

15 Başbakanlık Osmanlı Arşivi C_SM__11/563

16 Başbakanlık Osmanlı Arşivi AE_SABH I__130/8758

17 Başbakanlık Osmanlı Arşivi C_SM__166/8304

ÇORUM İLİ İSKİLİP İLÇESİ ULU CAMİ MİHRABI ÇİNİ SÜSLEMELERİNİN TEKNİK, MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Begül ÖZKOCA¹

¹Öğr. Gör. Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek Yüksekokulu, Geleneksel Türk El Sanatları
Bölümü, begulozkoca@hitit.edu.tr

ÖZET

Sanatın doğuşunda ve tarih boyunca, insanın yaratılışında var olan estetik, zevkle beraber inançlarında önemli rol oynadığı birçok eserde kendini göstermektedir. Din, sanatın üstünde onu besleyen bir kaynak olarak daima milletlerin tarihine, yaşayış tarzına, maddi manevi kültür faaliyetlerine hükmetmiş, şekil ve yön vermiştir. Sanatın doğuşunda din kadar milletlerin zevk ve hayat anlayışları da, eserlerinin üslup kazanmasında da belirleyici bir etken olmuştur.

Çağlar boyunca oluşan ve gelişen İslam medeniyetini bütün derinliği ve zenginliği ile kavrayabilmek için hat, tezhip, ebru, minyatür, çini, cilt gibi geleneksel özellikler taşıyan sanatlara ve mimari eserlere yansımalarına bakmak gerekmektedir.

Geleneksel el sanatlarının en güzel örneklerinin işlendiği İslam eserlerinin başında camiler gelmektedir. En güzel ahşap oymaların, çinilerin, kalem işlerinin, hat ve vitray örneklerini barındıran camilerden biride Çorum ili İskilip ilçesinde bulunan Selçuklular zamanında yapılan Ulu Cami'dir. Bakım ve onarım gören caminin iç süslemelerinde el sanatlarımızın seçkin örneklerine rastlamak mümkündür.

Bu bildiride Ulu Cami mihrabı çini süslemeleri teknik, motif ve kompozisyon özellikleri incelenerek açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İskilip, Çini, Mihrap

TECHNICAL, PATTERN AND COMPOSITIONAL FEATURES OF TILE DECORATION OF ULU MOSQUE'S NICHE IN İSKİLİP DİSTRİCT OF ÇORUM

ABSTRACT

It can be seen in many works that religious beliefs also have an important role with aesthetic pleasure which exists from creation of human being during history in birth of art. Religion, as a source on art which feeds it, always rules, directs and gives from all materialistic and spiritual cultural activities life styles and histories of nations. Nations' pleasure and comprehension of life are also decisive factors like religion during the process of gaining wording of works.

It is necessary to investigate reflection of traditional arts and architectural works such as lettering, illumination, marbling, miniature, tile, tome in order to understand whole deepness and prosperity of Islam civilization which occurs and develops during ages.

Mosques are at the top of the list of Islamic works which has the most beautiful examples of traditional hand arts. One of these is Ulu Mosque, constructed by Seljuks in İskilip district of Çorum, has the most beautiful wood carvings, tiles, stencileds, letterings and stained glasses. It is possible to be encountered unique works of handicrafts in interior decoration of Ulu Mosque which is repaired and maintenance.

In this declaration; Ulu Mosque's niche tile decorations, technical patterns and compositional features are investigated and explained.

Key words: İskilip, Tile, Niche

1.GİRİŞ

Geçmişte İskilip ilçesinde din adamlarının yetiştiği, önemli el yazması eserlerin yazıldığı her ne kadar bilinse de bu ilçede mimari yapılarında kendine has bir tarzı olduğu görülmektedir. İlçenin çeşitli mahallelerinde farklı yıllarda yapılmış camilerin, çeşmelerin, hamamların varlığı dönemlerine özgü süsleme özelliklerinden bilgiler vermektedir. İnsanların yaşam koşulları içersin de yaşadıkları yerleri çeşitli geleneksel sanatlarla bezeme isteği geçmişten günümüze pek çok örnekle karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıların arasında çini süslemeleri ile ön plan da olan Ulu Cami, kentin merkezinde bulunmakta, halkın kolaylıkla iştirak edebileceği bir konumdadır. Caminin etrafında yerleşim koşullarının el verdiği biçimde çeşitli yapılar yer alır. Kuzeyinde kale, kuzey batısında Sabah hamamı, çevresin de ki yollar üzerinde çeşitli dükkânlar, iş yerleri ve konutlar yer alır. Caminin yazıtına göre 1841 (1257 H.) tarihinde inşa edildiği bilgisi yer alır. Mimarı ise; Çöcükoğlu Hasandır. Bu yapının temelleri ve minare kaidesi taştan, duvarları ise kerpiç malzemeden yapılmıştır. Cami içersin de süsleme unsuru olarak ahşap işçiliği, vitraylar ve çiniler dikkat çekmektedir.

Basık, boyuna bir dikdörtgen alanı kaplayan camide (32.50 m X 26.00 m), kareye yakın ölçülerdeki iç hacmin (23.70 m X 24.50 m) önünde, birde geç gelenler bölümü vardır. İç hacmin ortası kubbeyle, kubbe yanları ise, düz tavanla örtülmüştür. Ancak yapıya dıştan bakıldığında iç örtünün, kiremit kaplı büyük bir kırma çatı altında gizlendiği izlenir. Kırma çatı geç gelenler bölümünün örtüsüyle kuzeye doğru uzarken, kuzey-doğu köşeden de minare yükselir. Çatı eteği ise ahşaptandır (Tuğlacı;1985:149). Dış duvarları, dikdörtgen biçimli pencerelerle sade bir görüntüdedir. Ana giriş dışında doğu ve batıda merdivenli girişler bulunmaktadır. Güney duvarında üsteki pencerelere kadar yükselen, iki payanda bulunmaktadır. Geç gelenler bölümünün ön yüzü camla kapatılmıştır ve iki katlıdır.

İçeriye girildiğinde, iki kat üzerine ve sık olarak yerleştirilmiş pencereler ve merkezde yükselen kubbe ile oldukça aydınlık bir yerde bulur insan kendini. Çinilerle kaplı mihrap ve genellikle geometrik desenlerle düzenlenmiş vitray pencereler bu etkiyi daha da güçlendirir (İlter;1992:70). Minber bölümünde ise ahşap işçiliğinde kaba bir süsleme tekniği göze çarpar.

İki kat üzerine düzenlenmiş on üç pencerenin açıldığı güney duvarını ortalayarak yerleştirilmiş olan mihrabın çinileri daha geç tarihlidir. Mihrabın üzerindeki yazıt camiden yetmiş yıl kadar sonra yapıldığını vermektedir. Mihrabın sol tarafındaki çiniler arasında yer alan yazıt şöyledir;

İskilip eşrafından Absar

Zade Kütahya mutasarrıfı

İsmail Kemal Beyin

Hediyesidir. Sene 1328/Mayıs (İlter;1992:70). (Resim1)

Resim1- Mihrabın sol tarafındaki çiniler arasında yer alan yazıt (Koşan,2016)

Yazıtla, mihrabın 1909 yılında Kütahya çinileriyle kaplandığı belgelenmektedir. Mavi rengin egemen olduğu mihrapta, yarı daire planlı mihrap nişini, birbirinden farklı kalınlıkta yedi kuşak çevirir. Şeritlerde; çiçekli düzenlemeler yanı sıra, bitkisel bir dip düzey üzerinde yer alan yazılarda görülür. Niş duvarının, içleri çiçeklerle doldurulmuş, yuvarlak çevirilerin yanyanalığında uzanan zarif düzeni, kavsara altında yatay bir kuşakla kesilir. Kufi yazılı bu kuşağı, aşağılı yukarılı birbirine geçmiş üç dilimli çiçekleler işlenmiş kavsara tamamlar. Niş alınlığında ise geometrik geçmeler görülür. Mavinin yanı sıra lacivert, beyaz, yeşil, turkuaz, siyah ve domates kırmızısı çok kullanılan renklerdir (İlter;1992).

2.ÇİNİ ÖRNEKLERİ TEKNİK, MOTİF VE KOMPOZİSYON ÖZELLİKLERİ

Mimari yapılarda sıkça karşımıza çıkan çeşitli geleneksel süsleme teknikleri zaman, şehir ve imkânlar doğrultusunda farklılıklar gösterebilir. Cami içlerinde önemli bir yere sahip olan mihrap bölümünde ise, el işçiliği kaliteli çiniler sıklıkla kullanılmıştır. Anadolu'da İznik Kütahya gibi ön planda olan çini merkezlerinde tasarlanan, mimari yapılarda kullanılan çininin çeşitli teknikleri ve özellikleri vardır.

Çini; bir cins beyaz topraktan yapılan ve fırında pişirilen üzeri sırlı boyalı seramik ürünlere verilen isimdir (Aker;2010:2).

Resim 2- Mihraptan genel görünüm ve bordür ayrıntı ((Koşan,2016)

Ulu cami mihrabının üç tarafı, el yapımı, mavi tonun ağırlıkta kullanıldığı, bitkisel motiflerle ve bu motiflerle birlikte işlenmiş hat yazılarıyla süslenmiş sır altı tekniğinde yapılmış çinilerle bezelidir (Resim 2). Mihrabın etrafını çevreleyen çiniler bordürler şeklinde

birbirini takip etmektedir. Niş kısmında ise birbirinin devamı niteliğinde, belirli bir yüksekliğe kadar aynı, kubben kısmında ise alt kısımdan ayrılan farklı bir motif, renk ve kompozisyon tasarımı hâkimdir.

Resim 3- Mihrap 1. dar bordür (Koşan,2016)

Mihrabın ilk sıradaki bordür süslemesi dar ve dışa doğru bombeli bir formda üç tarafı çepeçevre sarmaktadır (Resim 3). Bu dar bordürün eni 13,5 cm boyu ise 20 cm karolar üzerine tasarlanmıştır. Birbirine geçmeli kompozisyon şemasına sahip olan bordürün ana motifi tepelik rumidir. Rumi motifleri aralarda büyük, birleşme noktalarında küçük şekilde tasarlanmıştır. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir.

Resim 4- Mihrap 2. geniş bordür (Koşan,2016)

Mihrabın ikinci sıradaki bordür süslemesi karoların birbirine eklenmesi ile oluşmaktadır. Kıvrık dallar üzerine hatayi, penç ve hançer yaprakları dizilmiştir (Resim 4). Merkezde içi rumi motiflerle doldurulmuş şemse motifi bu dalların çıkış noktasıdır. Ortada bulunan penç motifi, altından ve üstünden "s" kıvrımlı dallarla hançer yaprakları ve hatayilerle birleşir. Bu bordürün eni 15,5 cm boyu ise 25 cm'dir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızı, turkuaz, yeşil ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir.

Resim 5- Mihrap 3. geniş bordür ve aynı karo üzerine desenlenmiş 4. dar bordür (Koşan,2016)

Mihrabın üçüncü sıradaki bordür süslemesi karoların birbirine eklenmesi ile oluşmaktadır. Kıvrık dallar üzerine hatayi, penç, çiçek tomurcukları ve hançer yapraklar dizilmiştir (Resim 5). Birbirinin içinden geçen kıvrımlı dallar sonsuza giden bir düzenleme içerisindedir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir. Bu bordürün eni 12 cm, boyu ise 20 cm'dir. Bu bordür ve hemen yanındaki 4. dar bordür aynı karo üzerine yapılmıştır. Dar bordürün kompozisyonu daha sade tasarlanmıştır. Kıvrık dallar üzerine yapraklar, penç ve üç yapraklı bir çiçekten oluşan kompozisyona sahiptir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir. Bu bordürün eni 8 cm, boyu ise 20 cm'dir. Aynı karo üzerine oluşturulan kompozisyon desenin devamlılığını sağlamış iki ayrı desen, arada turkuaz renkte kalın bir çizgi ile ayrılmıştır.

Resim 6- Mihrap 5. geniş bordür (Koşan,2016)

Mihrabın beşinci sıradaki bordür süslemesi karoların birbirine eklenmesi ile oluşmaktadır. Bordür süslemesinde tam ortada yer alan bu kısım en geniş düzenlemeye sahip, kompozisyon olarak diğerlerine göre daha farklı bir yapıya sahiptir. Kıvrık dallar üzerine rumi, yaprak ve tomurcuk motifleri yerleştirilmiş aynı zamanda bu düzenlemeye ek, göze hoş gelen kufi yazılar yazılmıştır (Resim 6). Bu bordür süslemesinin başlangıç kısımları farklı bir düzenleme ile oluşturulmuştur. Ortada irice yıldız motifi, kenarında ise daha küçük dört adet

yıldızlarla, açık sistemde, birbirine bağlanmış geometrik düzenleme hakimdir. Bu bordürün eni 25 cm, boyu ise 20 cm'dir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir.

Mihrabın bordüründe tam orta kısmın, sağında, solunda ve alınlık kısmındaki düzenleme aynıdır, aralarında kalın, turkuaz renkte çizgilerle sınırlar belirlenmiştir. Bazı yerlerinde tahribattan dolayı yenileme işlemi yapılmış, karoların birleşme yerlerinde alçı izleri vardır.

Resim 7- Mihrap nişi ve ayrıntı (Koşan,2016)

Mihrap nişinde yer alan çiniler motif ve kompozisyon bakımından diğerlerine göre daha değişik tasarlanmıştır. Dikey eksende simetri, yatay ekseninde ulama tekrar sistemine bağlı, şemse şeması düzenindedir (Resim 7). Şemse motifi yatay ekseninde, hatayi motifi ile birbirine bağlanmıştır. İç kısımda ise, iri hatayi motiflerinin sağında ve solunda bir dal üzerine sıralanmış küçük sümbüller yer alır. Merkezde yer alan hatayi motiflerinin içleri rumilerle doldurulmuştur. Bu kısımda kullanılan karolar 20x20 cm'dir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz, yeşil ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri bazı yerlerde siyah bazı yerlerde ise mavi renkte çekilmiştir.

Resim 8- Mihrap nişi iç kemer ve ayrıntı (Koşan,2016)

Nişin etrafını bir kemer gibi, iç ve dış kısımla bağlantıyı sağlayan bordür dolaşır. Bordür süslemesi karoların birbirine eklenmesi ile oluşmaktadır (Resim 8). Kıvrık dallar üzerine hatayi, penç ve hançer yaprakları dizilmiştir. Merkezde içi rumi motifiyle doldurulmuş şemse motifi bu dalların çıkış noktasıdır. Ortada bulunan penç motifi, altından ve üstünden “s” kıvrımlı dallarla hançer yaprakları ve hatayilerle birleşir. Bu kısımda kullanılan karolar 20x20 cm’dir. Motiflerde kullanılan renkler; mavi, domates kırmızısı, turkuaz, yeşil ve beyazdır. Motiflerin tahrirleri siyah renkte çekilmiştir.

Resim 9- Mihrap nişi (Koşan,2016)

Nişin üst kısmında bulunan, yarım kubbeye geçişi sağlayan bölüm tamamıyla rumi motifleri ile düzenlenmiştir, zemin rengi mavi motif rengi ise beyazdır (Resim 9). Kıvrık dallar üzerine yerleştirilen rumi motiflerin üzerine kufi yazılar yazılmıştır. Yazılar beyaz, rumiler turkuaz ve kırmızı, zemin ise mavidir.

Resim 10- Kavsara (Koşan,2016)

Kavsara bölümünde ise, birbirine ters bakan, simetri şeklinde yerleştirilmiş tepelik rumi motifleri bulunmaktadır (Resim 10). Kavsaranın bombeli kısmını verebilmek için karolar belirli yerlerden kesilerek motiflerin başlangıç ve bitiş yerleri dikkate alınarak yerleştirilmiştir. Düzenlemede motifler yukarıya doğru küçülmekte, bazı birleşme yerlerin de tam simetri elde edilememiştir. Zemin mavi, rumi motifinin konturları beyaz renktedir.

Resim 11- Mihrap alınlık (Koşan,2016)

Niş ile bordürler arasında geçişi sağlayan alınlıkta, kapalı sistemde geometrik kompozisyon yer almaktadır (Resim 11). Bu kısmın sol tarafında daha sonradan restorasyon yapılmış, kompozisyonun simetrik görüntüsü bozulmuştur. Zemin turkuaz, motif ise laciverttir.

Resim 12- Mihrap alınlık (Koşan,2016)

Mihrabın en üst kısmında, sekiz adet yuvarlak formda çiniler yer alır, duvara gömülerek yerleştirilmiştir. Bu çinilerin içleri hat yazılı, kenar kuşaklarında ise bitkisel bezemeler göze çarpar (Resim 12). Zemin mavi, yazılar ise beyaz renktedir.

3.SONUÇ

İskilip ilçesi Ulu Cami mihrap çinileri sır altı tekniği kullanılarak sırlanmıştır. Kompozisyon olarak; dikey ekseninde simetri, yatay ekseninde ulama tekrar sistemi, açık ve kapalı sistemde geometrik geçmeler, tek dal üzerinden düz ve ters yönde birbirini takip eden düzenlemelerle oluşturulmuştur. Dönemin karakteristik renklerinden domates kırmızısı, turkuaz, mavi, yeşil, yer yer tahrirlerde mavi ve siyah tercih edilmiştir. Motif bakımından rumi, hatayi, penç, hançer yaprakları ve sümbül kompozisyonunun genelinde kullanılmıştır. Buna ek olarak bitkisel motiflerin zemin teşkil ettiği kufi yazılarla birlikte kullanıldığı görülmektedir. Çinilerin bazılarında birleşme yerleri tam olarak devamlılık sağlamamaktadır. Restorasyon geçiren yerlerde ise, motiflerle hiç benzerliği olmayan parçalar yerleştirilmiştir. Çinilerin geneline bakıldığında çok fazla bir değişim söz konusu değildir.

KAYNAKLAR

- Aker, S. "Çini Tasarımı" Ankara, 2010,s.2
İlter, F. "Bir Anadolu Kenti İskilip" Ankara, 1992, s.70
Tuğlacı, P. "Osmanlı Şehirleri", İstanbul,1985, s.149

H. 984 YILINDA ÇORUM SANCAĞINDA HAYVANCILIK

Yalçın GEZER¹

¹Araştırma Görevlisi, Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.
yalcin_504@hotmail.com

Özet

Osmanlı Devleti hâkimiyeti altında özellikle kırsal bölgelerde yaşayan insanların, genel olarak tarım ve hayvancılıkla uğraştığı herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Her devlet gibi Osmanlı Devleti de iktisadi faaliyetlerini halktan topladığı vergiler sayesinde yürütmekteydi. Bu bağlamda, hâkim olduğu topraklarda Osmanlılar, halktan çeşitli kalemlerde vergiler tahsil etmekteydiler. Vergi gelirlerindeki aşağı veya yukarı yöndeki her değişim doğrudan devletin iktisadi faaliyetlerini de etkilemekteydi.

Ömer Lütfi Barkan ve Halil İncalcık gibi birçok tarihçi tarıma dayalı vergi tiplerini inceleyerek önemli çalışmalar ortaya koymuşlardır. Ancak ekonomik gelir bakımından Osmanlı toplumunu tarım kadar ilgilendirmesine rağmen araştırmacıların geri planda tuttuğu hayvancılık ise araştırmayı beklemektedir.

Bu bildiride, 1576 tarihinde Çorum Sancağında halkın hayvancılıkla ilişkileri incelenecek ve bu yüzyıl boyunca Çorum'da hayvancılık, özellikle koyun ve arıcılık hakkında, veriler ortaya konacaktır. Bu çalışma ile doğrudan Çorum iktisadi tarihine, dolaylı olarak da Osmanlı çalışmalarına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelime: Koyun, Arı, Hayvancılık, Çorum, Adet-i Ağnam.

ANIMAL HUSBANDARY AT ÇORUM SANJAK IN H. 984

Abstract

It has been known that people who live especially at the rural regions under Ottoman domination deal with agriculture and stockbreeding. Like all governments, the Ottoman Empire carried out the economic activities thanks to tasks which it gathered from people as well. In this regard, the Ottomans obtained various tasks from people at the lands that it dominated. Up or down all changes at the task incomes affected directly the economic activities of the government.

Like Ömer Lütfi barkan and Halil İncalcık , so many historians revealed important studies by examining the types of tasks based on agriculture. But although in respect to income, it is concerned by Ottomans as much as agriculture, the stockbreeding which researchers keep in the background waits to research.

At this study, the relationships of people with stockbreeding at Çorum starboard will be examined and throughout this century stockbreeding at Çorum , especially data about sheep and agriculture will be revealed.

With this study it is aimed to contribute directly the history of Çorum and implicitly to contribute Ottoman studies

Key words: Sheep, Bee, Stockbreeding, Çorum, Adet-i Ağnam.

Giriş

Vergiler tarih boyu devletlerin büyümesi ve gelişmesi için önemli olan gelir kaynaklarının en başında gelmiştir. İktisadi gücü olmayan devletlerin çağa uygun şekilde ilerleme kaydetmeleri zor olmuştur. Bu anlamda düşünecek olursak, toplanan vergiler bir devletin can damarını oluşturmaktadır. Ancak, kimi yöneticiler bunu topluma iyi anlatamadığı veya bir düzen içinde vatandaştan talep edemediği sürece insanlar için vergi meselesi bir işkenceye dönüşebilir. Tarih boyunca bu sebepten çıkan isyanların varlığı herkesçe bilinmektedir. Öyleyse vergi konusunda öyle bir denge kurulmalı ki ne insanlar şikâyetçi olsun ne de devlet mağdur olsun. Bu bağlamda vergi sistemlerinin incelenmesi hem nelerden vergi alındığını ortaya koyar hem de bir bölgenin iktisadi hayata katkıları hakkında bilgiler verir.

Osmanlı Devleti'nde hayvancılık üzerine bazı çalışma yapılmıştır. Örneğin Ahmet Kal'a'nın "*Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilatları (XVI, XVII ve XVIII asırlarda)*" hakkında 1985 yılında yapmış olduğu bir yüksek lisans tezi vardır (Kal'a (1985)). Buna katkı olarak da İrfan Kokdaş tarafından 2007 yılında yapılmış olan "*Celeps, Butchers, and the Sheep: The Worlds of Meat in Istanbul in the Sixteenth-Seventeenth Centuries*" adlı bir yüksek lisans tezi mevcuttur (Kokdaş (2007)). Bu tezlerden ilki et ihtiyacı için kurulmuş olan kurumlar üzerine araştırmasını yoğunlaştırırken ikincisi İstanbul'un et ihtiyacının nereden ve ne şekilde temin edildiğine dair bir çalışmadır. Bununla birlikte Mehmet Sait Türkkkan tarafından hazırlanan "*18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşılık Kurumu*" adlı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır (Türkkkan (2006)). Bu tez, 18. Yüzyılı ihtiva etmektedir. Bir diğer çalışma ise, Yasemin Demircan tarafından hazırlanmış "*XV-XVII. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık*" adlı makaledir (Demircan (2008)). Ege adalarında hayvancılık özellikle koyun durumu hakkında bilgi vermektedir. Bu çalışmanın ana kaynağını ise Başbakanlık Osmanlı Arşivindeki *H.984 (M.1576/1577) Tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum* adlı defter ve kanunnameler olmuştur (*H.984 (M.1576/1577) Tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum (2014)*). Çorum ile ilgili de çeşitli akademik çalışmalar mevcuttur. Üçler Bulduk (1992), Suraiya Faroqhi (2011) gibi isimler de akademik çalışmalarında Çorum'dan bahsetmişlerdir.

1576 yılında, Rum eyaletine bağlı olan Çorum Livasını, Çorumlu kazası, Osmancık kazası, İskilip kazası, Karahisar-ı Demirli kazası ve Katar kazası oluşturmaktadır (*Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum; 13*). Ayrıca Karim Divanı adı altında Çorum sancağına bağlı olan altı köy- aslında Amasya'ya bağlı Gümüş kazasının köyleri- daha mevcuttur. *Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum* adlı defter, şahıs ve yer isimleri, nüfus, hayvancılık, tarım ve vergiler gibi konuları ihtiva etmektedir. Çalışmamız gereği, hayvancılıkla ilgili vergilerin incelenmesi ve değerlendirilmesi yapılacaktır. Bu vesile ile yıllar önce Çorum ve kazalarında

yaygın olarak tercih edilen hayvanlar ve devletin bu hayvanlardan elde ettiği vergi tespit edilmiş olacaktır. Öncelikle Çorum sancağında tespit edilen vergiler ve miktarlarını belirleyerek hayvancılıkla ilgili olanları kanunnamelerden tespit edilecektir. Ardından Çorum sancağının hayvancılık bakımından durumu değerlendirilecektir.

1576 Tarihinde Çorum Sancağında Alınan Vergiler

Osmanlı Devletinin vergileri birçok kalemede topladığı herkes tarafından bilinmektedir. Ancak bu vergilerin miktarı kimi zaman bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiştir. Bu farklılıkları da her bölgeye ait kanunnamelerle tespit etmek mümkündür. Ayrıca Ahmet Akgündüz *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri* adı altında kanunnameleri 9 cilt halinde bir araya getirmiştir. Bu eserde araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. 1576 tarihli defteri incelediğimiz için, o devrin padişahı III. Murad devri kanunnamelerini de bilmek gerekir.

İmparatorlukta reayadan alınan vergiler, Halil İnalçık (1959), Mehmet Öz (1997) ve Neşet Çağatay (1947) gibi birçok tarihçi tarafından değerlendirilmiştir. Genel hatlarıyla reayadan alınan vergiler çeşitli olmakla birlikte özellikle Rum vilayetinde rastlanan vergiler de birçok kalemede toplanmıştır. Bu vilayete bağlı bir sancak olan Çorum'da ziraat ve hayvancılık için uygun yerlerin olduğu vergilerden bellidir. Genel olarak tipik bir orta Anadolu ürünü olan Buğday-Arpa ikilisi burada da yoğun olarak yetiştirilmiştir. Bölgede toplanan vergiler kısaca şöyledir; çift, nim, bennak, caba, resm-i dönüm, buğday, arpa, nohut, meyve, arı, deştani, adet-i ağnam, badhava ve arusiyye, resm-i asiyab. Hayvanlardan alınan vergiler ise şöyledir: Koyun ve keçi sahibi köylüden alınan vergiler ağıl resmi, ağnam resmi; arıdan alınan kovan resmidir. Çorum merkezinde de esb (at), vaşak ve katır vergisine de rastlanmaktadır. Ayrıca hayvancılıkla ilgili olarak yaylak, otlak ve çayır resimleri de toplanmıştır. Bu çalışma hayvancılık üzerine olduğu için, hayvancılıkla ilgili vergiler üzerinde durulacaktır.

Ağıl resm-i, koyun ve keçi sahibi köylüden alınır. Bu resmi de sahib-i arz olan sipahiler toplardı. Genellikle Abril ayında veya koyun kırkımı mevsiminde toplanır (Çağatay (1947); 485). Ağnam resmi diğer bir ifade ile resm-i ganem, koyun sayısına göre alınan bir vergi çeşidiydi. Yani koyun veya keçi kuzusu ile birlikte sayılır ve iki koyuna bir akçe alınır. Kuzusundan ayrıca bir vergi talep edilmezdi (Çağatay (1947); 485). Üretimden alınan vergilerden, öşür oranı bölgeden bölgeye farklılık göstermekle birlikte malikâne-divani sisteminin uygulandığı bölgelerde çoğunlukla %20 oranında idi (Öz (1997)). Çorumda da malikâne-divani sisteminin uygulandığını görmekteyiz.

Çorum Sancağında Tespit Edilen Hayvancılık Faaliyetleri

III. Murad devrinde yazılan kanunnameden anlaşıldığı üzere, hayvanlar da “a 'la, evsat ve edna” olmak üzere gruplandırılmaktadır. Deri fiyatları da, koyun için, 1,5-2,5 akçe arasında değişti anlaşılmaktadır (Akgündüz (1994); 8:110). Bununla birlikte keçi derisi 4-6 akçe, karasığır ve tosun derisi 18-22 akçe, inek 8-13 akçe, arasında satılmaktaydı. Ancak

incelediğimiz defterde vaşak derisinden başka deri ile ilgili bir vergi kalemine rastlanılmamıştır. Bu devirde resm-i ağnam ile ilgili dört tane hüküm vardır ki bunlar;

- 1- Koyun ile kuzı ba 'zı yerlerde bir sayılmak kanundur. Koyun tamam dölün döküp ayırtılsa mah-ı Abril'den alınur.
- 2- Ve dahi resm-i ağnam yerluden ve yörükden iki koyuna bir akçe alınmak kanundur.
- 3- Bir kimesne koyun resmi alınacağı karib satun koyun alsa, vaktinde rüsümün andan alalar. Ben alalı bir ay veya iki aydır dedüğüne amel olunmaya.
- 4- Ve dahi celebkeşlere tenbih edeler; Abril ayından evvel koyun alsalar, ol yıl içinde ol koyunun resmi bir def 'a alındığına hüccet alalar ve illa resmin benden alurlar deyü bahasını bir mikdar vermeye (Akgündüz (1994); 8:119).

Yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere adet-i ağnam her yılın muhtemelen Nisan ayında, koyun kuzuladıktan sonra toplanmaktaydı (Demircan (2008); 71-96). II. Mehmed ve II. Bayezid devirlerine ait kanunnamelerde Rum-ili vilayetinde üç koyuna bir akçe almak kanundu (Anhegger ve İnalçık (2000); 38). Ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru devletin genelinde 2 koyuna 1 akçe alındığı bilinmektedir. Daha önceden üç koyuna bir akçenin alındığı bilirse de, on altıncı yüzyılda genellikle 2 koyuna 1 akçe alındığı malumdur.

Arıcılık da yaygın olarak yapılan faaliyetlerdendir. Bununla ilgili kurallar ise yine III. Murad dönemi kanunnamelerde belirtilmiştir (Akgündüz (1994); 8:119). Kanunnameye göre arı kovanı kimin bahçesinde ya da tarlasında duruyorsa öşrü vermek de ona aittir. Kaydı olmayan kovanlardan bir kovandan bir kovan öşür alınmaktaydı. Ancak defterlerde kayıtlı, bazı yerlerden de kovan başına bir akçe resm alınırdı. Eğer bir kişi başka bir yerde arıcılık yapmak isterse, toprak sahibine üç kovan için bir akçe, raiyyet sahibine de iki kovana bir akçe vermesi gerekirdi.

Tablo 1: 1576 Tarihinde Tarihli Çorum ve Kaza Merkezlerinde Hayvanlardan Alınan Vergiler

Yerleşim Yeri/Merkez	Nefer	Adet-i Ağnam	Resm-i Küvvare	Genel Hasılat
Çorum	3.009	447	250	166.803
Osmancık	832	-	-	44.800
İskilip	1.133	265	200	51.915
Karahisar-ı Demirli	142	215	41	21.672
Toplam	5116	927	491	249.050

Tablo 1'den de anlaşılacağı gibi Çorum ve kaza merkezlerinde hayvancılık faaliyetleri mevcuttur. Ancak Osmancık kazasında koyun ve arı faaliyetlerinin olmadığı gözükmektedir. genel hasılat içinde hayvanlardan elde edilen gelirin düşük olduğu da bir gerçektir. Beklendiği üzere şehir merkezinde vergi geliri düşüktür. Genel hasılatın çorum merkezde fazla olması, burada ticaretin ve mukataaların fazla olmasındandır. Örneğin at ve katır pazarı mukataalarından elde edilen gelir toplamda 36.000 akçedir. Osmancık kazasında da vaşak postundan ve çayırardan elde edilen gelirler göze çarpmaktadır. İskilip kazasında da ayrıca yaylaklardan yaklaşık olarak 3700 akçe gelirin olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 2: 1576 Tarihinde Çorum ve Kazalarına Bağlı Köylerde Hayvanlardan Alınan Vergiler

Yerleşim Yeri/Köy	Nefer	Adet-i Ağnam	Resm-i Küvvare	Genel Hasılat
Çorum	6.525	13.407	6.224	617.430
Osmancık	12.317	24.109	8.598	826.877
İskilip	10.192	18.412	6.256	793.596
Karahisar-ı Demirli	6.416	15.403	4.773	550.738
Toplam	35.450	71.331	25.851	2.788.641

Not: Nahiye-i Katar ve Kaza-ı Gümüş'e ait yerleşim yerleri gelirleri de Karahisar-ı Demirli'ye dâhil edilmiştir.

Tablo 2'de Çorum ve kazalarına bağlı köylerde görülen hayvancılık faaliyetleri yer almaktadır. Tablodan da anlaşılacağı gibi hayvancılık faaliyetleri merkezlere nazaran köylerde yoğun idi. Sebebi de şehir merkezlerinden ziyade köy ve kasabalarda bunun için uygun zeminin olması idi. Tablodan çıkan sonuca göre Osmancık kazası hem koyun hem de arıcılık faaliyetinde en fazla paya sahip olan yerdir. Vergi veren nüfus yoğunluğun köylerde fazla olduğu yine tablolardan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda Osmancık kazası 12.317 nefer ile diğer kazalara oranla en fazla vergi veren nüfusu barındırmaktadır. Koyun vergisine bakılırsa toplamda vergi veren nüfusun iki katını bulmaktadır. Eğer iki koyuna bir akçenin alındığını hesap edecek olursak, Çorum ve kazalarına bağlı yerleşim yerlerinde toplamda koyun keçi sayısının yaklaşık olarak 140.000 olduğu bilinmektedir. Ayrıca kovan başına bir akçenin alındığını söyleyecek olursak, yaklaşık olarak 50.000 kovan bal üretiminin olduğunu söylemek mümkündür.

Daha ayrıntılı bakacak olursa, Çorum'a bağlı köylerden karye-i Etrakiye'de ağnam vergisinin 730 akçe olduğu anlaşılmaktadır. Osmancık'a bağlı köylerden, Çaybaşı'ndan 1560, Eşme'den 1532, Öbek Taş'tan 682 ve Obruk'tan da 600 akçe ağnam vergisi toplanmaktaydı. İskilip'e bağlı Beydili'nden 900, Saray-ı Katar'dan 500 ve Karahisar-ı Demirli kazasına bağlı köylerden olan Ala Gözlü Cemaati'nden 1500, Satı Yüzü Cemaati'nden ve Karye-i Karim'den 1000 er, Kızıl Viran'dan 546 ve son olarak da Eski'den 500 akçe yine koyun vergisi alınmaktaydı. Kovan vergisi yine birçok köyden toplanmakla birlikte Çay Başı, Karim ve Kızıl Viran köylerinden daha fazla toplandığı görülmektedir. Bu köylerde o dönemde arıcılığın yaygın olarak yapıldığını söylemek mümkündür.

Tablo 3: 1576 Tarihinde Çorum ve Kazalarına Bağlı Köylerde Toplanan Vergilerin Paylaşımı

Yerleşim Yeri/Köy	Ağnam/Niyabet	Ağnam/Hâsıl İçinde	Toplam Niyabet	Toplam Hasılat
Çorum	3.824	9.583	21.672	595.758
Osmancık	5.556	18.553	28.361	798516
İskilip	6.256	12.156	33.768	759.828
Karahisar-ı Demirli	1.963	13.440	8.379	542.359
Toplam	1.7599	53.732	92.180	2.696.461

Not: Nahiye-i Katar ve Kaza-ı Gümüş'e ait yerleşim yerleri gelirleri de Karahisar-ı Demirli'ye dâhil edilmiştir.

Tablo 3 toplanan vergilerin bir kısmının niyabet için harcandığı bilinmektedir. Anlaşıldığı üzere adet-i ağnamların bir miktarı niyabet için toplanmaktaydı. Diğer bir ifade ile ağnam vergilerinin niyabet için harcanmaktaydı.

Sonuç

1576 tarihli *Çorum Mufassal Defterindeki* veriler incelendiğinde Çorum sancağında hayvancılık ve bununla ilgili elde edilen gelirler hakkında değerlendirme yapmak mümkündür. Bölgede koyun, katır, at, arı gibi hayvanların olduğu bilinmekle birlikte tablolardan da anlaşılacağı gibi koyun-keçi üretimi diğer hayvanlara nazaran daha yoğunluk kazanmaktadır. Şehir merkezlerinde çok az da olsa hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı bilinmektedir. Ancak köylerde nüfus ile birlikte diğer vergi kalemlerinde de olduğu gibi hayvancılığın yoğun olduğu bilinmektedir. Ancak bazı köylerde arıcılık ve bazı köylerde de küçükbaş hayvancılığın daha yoğun olduğu bir hakikattir.

KAYNAKÇA

H.984 (M.1576/1577) Tarihli ve TKG.KK.TTd.54 Numaralı Defter-i Mufassal-ı Liva-i Çorum, (2 Cilt), T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Arşiv Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 8, Ankara 2014.

BULDUK, Ü. (1992). Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri -1. Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM). 3, 129-164.

DEMİRCAN, Y. (2008). XV-XVII. Yüzyıllarda Ege Adaları'nda Çeşitli Yönleriyle Küçükbaş Hayvancılık. OTAM. 24, 71-96.

KAL'A, A. (1985). Osmanlı Devleti'nde İstanbul'un Et İhtiyacının Temini İçin Kurulan Kasap ve Celep Teşkilatları (XVI, XVII ve XVIII asırlarda). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İ. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KOKDAŞ, İ. (2007). Celeps, Butchers, and the Sheep: The Worlds of Meat in Istanbul in the Sixteenth-Seventeenth Centuries. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: S. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKKAN, M. S. (2006). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'un Et İaşesinin Temini: Hassa Kasabbaşıklık Kurumu. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: M. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü.

AKGÜNDÜZ, A. (1994). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı.

FAROQHİ, S. (2011). Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, çev. Neyyir Berktaş. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

ÖZ, M. (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yüğü ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları XVII. 77-90.

ÇAĞATAY, N. (1947). Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergiler ve Resimler. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi. 5 (5), 483-511.

İNALCIK, Halil, "Osmanlılar 'da Raiyyet Rüsümü", *Belleten*, c. XXIII, (1959), s. 575-610.

ANHEGGER, R. ve H. İNALCIK. (2000) Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i Örf-i Osmani. Ankara: TTK.

BİR ŞEHİR EFSANESİ KOMET (GÜRKAN COŞKUN)

Neslihan YILMAZ TOPRAK¹

¹ Öğr. Gör. Hitit Üniversitesi, İskilip Meslek Yüksek Okulu, neslihanyilmaz@hitit.edu.tr

ÖZET

Geçmişten günümüze kadar birçok sanatçının tuvallerinin üzerinde nesnelere, figürler gerçek dünyadan esinlenilmiştir. Fakat bu tümüyle gerçek dünyadan alıntı şeklinde değil sanatçının düşlemi ve seyircinin düşlemiyle birleştirilerek farklı tasarımlar ortaya çıkmıştır. Bu tasarımlar oluşturulurken sürekli yenilenmekte ve zamana göre farklı teknik ve farklı anlatım biçimleriyle kendini göstermiştir.

Bu bağlamda eserlerinde düş ve gerçekliğe en iyi yansıtan, Türk figüratif resminin en önemli temsilcilerinden biri Comet'dir. Comet 1960 Lı yıllarda yeni figür hareketinin temsilcisi olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada Comet, (Gürkan Coşkun) hayatı, yaptığı birçok karışık teknikteki eserleri ve en çok önem verdiği gerçeküstü figürleri incelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelime: Comet, Figür, Düş, Gerçek.

AN URBAN LEGEND KOMET (Gürkan Coşkun)

ABSTARCT

From past to present, objects and figures on many painter's canvas have been inspired from real world. However, this is not a wholly adaptation from real world; different designs appears by combining audience and painter's fantasies. While these designs are creating, they are constantly modernized and they have shown themselves with different techniques and forms of expression in time.

In this context, Comet is one of the most important representatives of Turkish figurative painting that reflects fantasy and reality in his paintings Comet appeared as the representative of new figurative movement in 1960's. In this study, it is examined that the life of Comet, his paintings with blended techniques and his surrealistic figures which are most important for him.

Key words: Comet, Figure, Fantasy, Reality

1.GİRİŞ

1941'de Çorum'da doğan Gürkan Coşkun sanat dünyasında "Komet" adıyla bilinmektedir. Kuyruklu yıldız anlamına gelen Komet adını, müzik grubundan esinlenerek alır ve daha çok bu isimle anılır. Türk ressam ve şairdir. Ayrıca seramik ve heykel eserleri de bulunmaktadır. 1960-1967 yılları arasında İstanbul'da Güzel Sanatlar Akademisi Resim bölümünden Zeki Faik İzer ve Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyelerinde öğrenim görmüştür.

1960’larda Türk toplumun çeşitli insan görünümünü karmaşık ve kalabalık gruplar halinde, toplumsal eleştiri, toplumsal psikoloji ve toplumsal gerçekçiliğe açık bir anlatım ve fantastik bir yönelimle tuvale yansıtmıştır.

Komet 1971’de devlet sınavını kazanarak Paris’e gitmiş ve Vincennas Üniversitesinde Arts Plastique bölümüne devam etmiştir. İlk kişisel sergisini 1974’te Rouen’da açmıştır.

Yapıtları Mayıs Salonu’na (Salon de Mai) kabul edilmiş, iki resmi okulun öğretim üyeleri tarafından satın alınmıştır. Paris’te bulunduğu süre içinde Rönesans öncesi İtalyan sanatını, Pompei resimlerini ve İtalyan Primitiflerini yakından incelediği bilinmektedir. Aynı dönemde bilinçaltının gizemli dünyası üzerine kurulu, ancak gerçekçilikle de bağlarını koparmayan yapıtlar üretmiştir.(Uysal, 2009: 64)

1974 yılından itibaren 15’i Türkiye’de 9’u Paris’te olmak üzere 45 kadar kişisel sergi açtı. Hayatının bir bölümünü Paris’te bir bölümünü ise İstanbul’da geçirmektedir.

Komet, “İsimsiz”, 1962, 54,5x73, tüyb (lebriz)

Komet, “İsimsiz”, 1963, 54x34.5, tüyb (lebriz)

Hocası Bedri Rahmi’nin nakışçılığında ve folklorik eğitiminden uzak dursa da 1963 yılında resmettiği tuval üzerine isimsiz yağlıboya çalışması benzerlikler vardır. Fakat bu çalışmasının dışında hiçbir eserinde döneminin ve hocalarının eserlerinde benzerlikler bulunmamaktadır. Tamamen döneminin eserlerinden farklı ve Türkiye’deki aldığı eğitimin dışında kendi özgü tarzı konuları ve konuları işleyiş tarzıyla dikkat çekmektedir.

Komet “İsimsiz” 1963 119x84 tüyb (lebriz)

B. Rahmi Eyüboğlu “Han Kahvesi” 39x39 süb

1970 ‘lerin ortalarına doğru eski resimlerindeki anlam ve psikolojik atmosferle devamlılık gösteren yapıtlar geliştirmeye başlamıştır. Bu yıllarda diğer Türk ressamların aksine köylü ve kentlisiyle Türk tipinin yerini Batılı tipler, düzensiz kalabalık grupların yerini tek figürlerle ikili üçlü figür grupları almıştır.(Uysal, 2009: 64)

Döneminin popüler Toplumcu Gerçekçi ve toplumsalcı resim anlayışına ilgi göstermedi. Kendine gönderimli, duygulanımsal ve düşlemsel/gizemsel bir sanat anlayışını seçmiştir.

Sanatçı 1973’den 1981’e kadar Yeni-Romantik, Yeni-Dışavurumcu ve Post Modernist anlatımlarını egemen olduğu resimler yapmıştır. Sonrasında bağımsız bir anlatıma ulaşsa da bazı eleştirmenlerin gerçeküstücülük olarak gösterilen eserlerinin aslında gerçeküstücülük anlayışından düşsel olarak benzerlik gösterse de yapısal olarak birbirinden çok büyük farklılıklar göstermektedir.

Komet resimlerini hayali, ironik, mitolojik anlatımlarıyla, gerçekdışı hikayesiyle, silikleşen renkleriyle masalsı, romansı, destansı bir zamandan geçmişten dünyamıza günümüze gelmiş gibidir. Bunu açıklayan en önemli sözü ise “Ben bir gölge ressamıyım” cümlesidir. Çünkü sanatçının eserleri incelendiğinde konusu, kullandığı renkler ve hikayesiyle sizi geçmişe doğru bir serüven eşliğinde gezdirir.

Ahmet Oktay ise Komet’in düşlem ve gerçeklik anlayışı üzerine şunları belirtmiştir. *“Komet gördüğü düşleri resmetmiyor, tam tersine, resmetmek istediği düşleri görüyor. İşte bu yüzden, Komet’in düşlerinin içeriğinin biraz ayrıştırılması, yorumlanması ve Gerçeküstücülük ile ilişkilerinin gözden geçirilmesi gerekiyor. Hiç kuşkusuz Komet’in düş düzenlemelerinin tümüyle yapay ya da sentetik olduğunu söyleyemeyiz. Birey olarak gördüğü gerçek düşleri tortuları vardır resimlerinde. Ama bu gerçek düş malzemesini estetik/ artistik düzlemde kurgulayıp düzenlerken, o düşleri adeta yeniden-görür. Sorunu daha da geniş bir bağlamda ele almaya yönelirsek, Komet’in sadece kendi geçmiş-düşlerini değil başkalarının düşlerini de görmeye çalıştığını söyleyebiliriz.”*

Eserlerinde nesnelere ve figürler tanınabilir olmaktan çok hissedilebilirdir. Ayrıca gerilim ve şiddet fırça izleriyle belirtilmiş, üzüntü ve eleştiri ise sınırlı bir şekilde resmedilmiştir.

Komet “İsimsiz”, 1996, 50x61 tüy b (lebriz)

Komet “İsimsiz”, 1977 (lebriz)

Komet kompozisyonlarında mekan olgusunu soyutlamış ve dekora dönüştürmüştür. Figürle mekan bağlantısını ortadan kaldırmıştır. Bu da figürlerin kendi aralarında kopuşu göstermektedir. Bu kompozisyon algısıyla modern dünyada insanların birbirleriyle yabancılaşmasını gösterir. Bunlara en iyi örnek uçan figürler ve havada asılı kalarak serbestliğe kavuşan figürlerdir.

Komet "Uçan figür" 1982 60x73 (lebriz) Komet "Vaincu d'alcool" 1982 54x65 tüyb (lebriz)

Gürkan Coşkun'un eserlerinin çoğunda vurgulanan yarı hayvan yarı insan olan bu yaratıklar kendiliğinden izleyiciyi yorumla zorlamaktadır. Bireyin kendini daha gizemli daha karanlık noktaları bulmaya ittiği gözlenmektedir. Kullandığı yaratıkların yanı sıra resimlerinde en çok kullandığı siyah, kırmızı, sarı renkleri izleyene zaman zaman korku ve ürperti vermiştir. Ayrıca kullanılan bu renkler yaratıklar ve kullanılan nesnelere seyirciden gizem olgusunu da artırmaktadır. Kahverengi ve mavimsi grilerle oluşan eserler Komet'in dramatik, ironik insan tasviriyle bütünlük kazanmaktadır.

Komet "İsimsiz" 1988 112x130 tüyb (lebriz) Komet "İsimsiz" 1998 73x92 tüyb (lebriz)

Komet'in aslında resimlerindeki masalsi havayı katan efsanevi yaratıklar yani yarı insan yarı hayvanlardır.

Komet "İsimsiz" (lebriz)

Komet "İsimsiz" 2005 114x143 tüyb (lebriz)

Bunun yanı sıra mekanlarında kullandığı fantastik ve mecaz simgesel tasvirlerle verilmek istenen aslında geçmişe yapılan göndermelerdir.

Geçmişleri olduğunu düşündüğümüz kişileri, aşkları, hüznüleri, keder ve korkularını seyirciye sunmaktadırlar.

Bu çalışmalarını en iyi açıklayan söz aslında Komet'in "Ben Romantiğim" sözüdür; çünkü geçmişte ve şimdide, trajik bir dünya görüşü ve kendi öngörülerıyla harekete geçen romantikler, geleceği karanlık renklerle sunmaktadır ve gelecekte haz almamışlardır.

Isaiah Berlin romantizm hakkında şu sözleri Komet'i destekler niteliktedir.

....egzotiktir, grotesktir, gizemlidir, doğaüstüdür, karanlıktır, karanlığın güçleridir, hayaletlerdir, vampirlerdir, akıldışı olandır, dile getirilemez olandır... Aynı zamanda bildik olandır, eşi benzeri olmayan gelenekler duygusudur... hızla uçup giden şimdi için kaygılanmaktır, anı yaşama isteğidir, geçen şimdinin içindeki hazdır, bir zaman-dışı olmak duygusudur. Özlemdir, (nostalji), hayal kurmaktır, acı kara sevdadır (melankoli), yalnızlıktır, yabancılaşma duygusudur...

Komet "İsimsiz" 1998 97x162 tüyb (lebriz) Komet "Ruh Biçme Makinesi" 1975 100X197 tüyb

Sanatçının "Ruh Biçme Makinesi" eserinde romantizmin birçok özelliklerini bir arada gözlemlemek mümkündür.

Komet'in eserlerinde yine çok önemli olan ve dikkat çeken unsur ise çocuk ve kadın figürleridir. Sanatçının resimlerindeki masalsı, destansı anlatımı tamamlayan unsurlardandır. Birçok sanatçıların eserlerinde olduğu gibi kadın imgesi cinsellik üzerine oturtulmamıştır. Coşkun'un insan, çocuk ve hayvan figürleri sanki bir olay anlatılıyormuşçasına bir masal gibi ifade edilir. Yapılan figürlerinde eritilen görüntüleri ve deforme edilen vücutlar, mekanlar, nesnelere bu masalın bu tiyatrunun tamamlayıcı unsuru haline gelmişlerdir. Ayrıca kullandığı renklerde tiyatrunun en önemli oyuncusu olmuştur.

Komet "Sesinde Gölgesi Eski Bir Aşkın" 1998 54X65 tüybu Komet "İsimsiz" 1993 73X92 tüybu

Bunlarla birlikte melankolinin derin umutsuzluk ve hüznle olan ilişkisi de hiç kaybolmamıştır ve melankolinin temel özelliklerini oluşturmaktadır. Derin umutsuzluk ve hüznün ise kederi ortaya çıkarmış ve kederin imajı aynı zamanda melankolinin de imajı olmuştur (Radden, 2000: 223).

Melankolik birey pasif bir ruh haline sahip olabileceği gibi, çok fazla canlanarak kendine zarar veren bir ruh haline de sahip olabilmektedir. Ancak resim sanatında melankoli, zihnin pasif konumda oluşu göz önünde bulundurularak, hareketsiz duran, düşünen figürlerle tasvir

İç dünyasını ve düşüncelerini evrensel bir bakış açısıyla eserlerine yansıtan Komet kullandığı yaratıklar, renkler ve kompozisyonlarıyla melankoli bir etki yaratmıştır. İnsana ve dramatik sahnelere ilgi duyan sanatçı olayın gerçekçi tasvirinden çok, sanatçının zihnini kurcalayan düşsel sahnelerdir. Bir isteğin bir hayalin ya da bir korkunun betimlemeleridir.(Koçak, 2009:122,124)

Ahmet Oktay Komet'in resimlerindeki renk tercihlerini, konularıyla ilişkilendirdiği şu tespitlere yer vererek tanımlamaktadır; "Komet'in paletinin kurduğu/yarattığı düşlemsel dünyanın yarattığı belirgin kara duyululuğa (melankoliye) ve korkulu bekleyiş atmosferine uygun olduğunu söylemek gerekir. Palet, nesneyi, erinci çok az anımsatır ve çağırıştırır. Renk Komet'in resminde Lionel Richard'ın dışavurumculuğu öngörerek yaptığı yoruma yakın bir ilişki üstleniyor bence...(Uysal, 2009:65)

Ressamın eserlerinin çoğunda seyirciyi çeken ana tema sanatçının melankoli havasıdır. Renkleriyle yarattığı dramatik etki, korkmuş insanlar veya insan toplulukları, yabancılaşmış figürler, tedirgin ifadeler, koyu renkler, deforme edilmiş figürler, havada uçan figürler, nesnelere, monotonluk, grilik, leke değerleri yalnızlık ve fantastik yaratıklar sanatçının izleyiciye yaşattığı melankolidir.

(Lebriz)

Komet“İsimsiz”1996

Sanatçı son dönemlerde ise yalınlığa döndüğünü eserlerinde görmekteyiz. Bunu röportajındaki şu sözlerle desteklemektedir. *“Yalınlıktan çok hoşlanırım; ama yalınlığa varmak hiçte rahatlıkla olmaz. Çok zordur. Kolaylıkla hiçleşebilir, fakirliğe düşebilir. Zaten sanatta önemli şeylerden birisi esere doğru giderken fazlalıkların atılması ve arınmadır. Ama ata ata birde bakarsınız elinizde bir şey kalmamış”* der.

2.SONUÇ

Gürkan Coşkun'un eserlerini incelediğimizde en çok karşımıza melankoli bir hava çıkar. Bu melankoli, eserlerinin tamamında yer almaktadır. Sanatçımızın anlatım biçimleri, teknikleri ve konusunda bu melankoli izleri görülmektedir. Anlatım biçiminde, kompozisyonun farklılığı, figürlerinin farklılıkları, kullandığı renk tonları, renkler, gittikçe silikleşen renkler ve işlediği konular seyirciyi melankolinin içine iter.

Romantizmin ve Yeni Dışavurumculuğun özelliklerini gösteren sanatçı, akımların özelliklerini kendine has üslubuyla yorumlayarak ortaya çıkarmıştır. Döneminin sanat eserlerinde üslubu ve işlediği konuyla farklılık göstererek kendini göstermiştir.

Yeni Dışavurumcu ressamların ortak noktası, hepsinin figür resmine olan eğilimidir denebilir. Modernizmin genel olarak dışladığı figüratif resmin 1980'lerde Yeni Dışavurumcu ressamlarla birlikte yeniden ilgi odağı olduğu gözlenmektedir.(Uysal,2009:27)

Sanatçının eserlerinde figüratif ressamlığı ön plana çıktığını görmekteyiz; fakat figüratif ressamlığıyla birlikte romantizmin özellikleri de göstermektedir. Figüratif ressamlığını romantizmin özellikleriyle sentez yaparak resmedilmiştir.

Komet döneminin ve bu dönemin sivrilen, kendini gösteren ressamlarından biridir. İzleyici de bıraktığı etki, geçmişi resmetme şekliyle dönemin de farklı özellikleriyle dikkat çeker. Ayrıca en önemli özelliği renkleri, renklerini kullanım şekli, işlediği konular, işlediği yaratıklarla dönemine ve bu döneme damga vurmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

İNAL, Gülseli.(1992) Rüya Olarak Resim: Komet, Türkiye’de Sanat Dergisi, Sayı 3: sf. 5, İstanbul, Doğan Paksoy Yayıncılık.

BERLİN, Isaiah.(2000) Romantikliğin Kökleri, Çev: Mete Tuncay, YKY, İstanbul, sf. 33.

KOÇAK, O. (2009), Modern ve ötesi: Elli yılın sanatına kenar notları, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,

LÖWY, Michael ve Robert Sayre;(2007) İsyen ve Melankoli, Çev: Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul.

OKTAY, Ahmet; (1995) Düşlerin Göçebesi-İyi Şeyler, Komet, Galeri Nev Yayınları, İstanbul.

ÖZSEZGİN, Kaya. (2004) Komet Üzerine Aykırı Bir Söyleşi, Artist Dergisi, sayı 1: sf. 23, İstanbul, Artist Yayın Endüstrisi Ltd. Şti.

RADDEN, J. (2000), The nature of melancholy, New York: Oxford University Press.

TANSUĞ, Sezer.(2000) Komet’in Gizleri, Komet, Teşvikiye Sanat Galerisi Yayınları, İstanbul, sf. 26-27.

UYSAL, Emrah.(2008) Komet Resminde Bir Algı Ve Temsil Sorunu Olarak Zaman, Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:24.

<http://www.lebriz.com/pages/artist.aspx?section=130&lang=TR&artistID=493&periodID=&pageNo=0&exhID=0>

BUKET UZUNER'İN TOPRAK ROMANINDA ÇORUM

Burcu ÖZAYDIN¹

¹Okutman, Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi,
burcuozaydin@hitit.edu.tr

ÖZET

Günümüzün önde gelen roman yazarlarından Buket Uzuner'in, Anadolu kültürünü ve kadim Şamanlık geleneğini derinden etkilemiş dört unsur olan su, toprak, ateş ve havadan ilham alarak yazmayı planladığı "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları" dörtlemesinin yayımlanan ilk romanı Su (2012), ikincisi ise Toprak (2015) adını taşımaktadır. Bu dörtlemenin ikincisi olan Toprak, Çorum'da geçmektedir. Romanda, gazeteci Defne Kaman, Hitit dönemine ait tarihi eser kaçakçılığıyla ilgili bir araştırma dosyası hazırlamak için Çorum'a gelmiştir. Yaptığı araştırmalar sırasında aniden ortadan kaybolan ve uzun süre kendisinden haber alınmayan Defne Kaman, Çorum'da büyük bir kargaşaya sebep olur. Bu sebeple Türkiye'nin dikkati bir anda Çorum'a yönelir ve burada gizemli bir macera başlar. Bu vesile ile Toprak romanında Çorum, tarihi ve kültürel zenginliğiyle önemli bir yer tutmakta, adeta bir karakter olarak romanda yer bulmaktadır. Bu çalışmada amaçlanan, Toprak romanına Çorum'un nasıl yansındığını incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, Roman, Çorum, Buket Uzuner, Toprak.

THE CITY OF ÇORUM IN BUKET UZUNER'S NOVEL ENTITLED TOPRAK

ABSTRACT

Buket Uzuner is one of the leading contemporary novalists and her planned work which has been inspired by water, earth, fire and air that have effected deeply the Anatolian culture and shamanic tradition is the first one of the four series of books and it is titled The Adventures of Incompatible Defne Kaman. The second book of the series in question is called Toprak and the events narrated in the book take place in Çorum city. In the novel, the news agent Defne Kaman has come to the city so as to make a research about historical artifacts smuggling connected with the Hittite Period. Defne Kaman, who disappered all of a sudden during her research has aroused a big panic in Çorum. Thus, the attention of whole country turns to the city and there starts a great mystreious adventures. With respect to tihs, Çorum's historical and cultural richness plays an important role in the novel. This work aims at analizing how Çorum is reflected in the novel.

Key words: Literature, Novel, Çorum, Buket Uzuner, Toprak.

1-GİRİŞ

Önemli edebiyat eleştirmenlerinden Hippolyte TAINÉ'e göre edebiyat toplumun ifadesidir. Sanat olaylarının da fizik olayları gibi belli birtakım nedenlerden doğduğu ilkesinden yola çıkar. Eserler gelişigüzel gökten inmez, onların yaratıcıları, ülkelerinin iklimi, fiziksel, politik ve sosyal koşulları tarafından belirlenmişlerdir. Sanatçılar, binlerce değişik

nedenin bir sonucudur. Bu sebeple Taine, edebiyat teorisinde ırk, devir ve ortamın önemli ve vazgeçilmez üç unsur olduğu üzerine metodunu ortaya koymuştur. “İrk” kavramı üzerinde dururken bir milletin millî özelliklerini kasteder. Yani milletlerin kendilerine özgü zihniyetleri, duyarlılıkları, bir dünyaya bakışları vardır. ‘Devir’ kavramı genellikle belli bir dönem, zaman anlamını karşılamaktadır. ‘Ortam’ ise edebiyatı açıklamada en önemli rolü oynar. Bu bakımdan Taine, edebî metnin üretildiği çevreye özellikle dikkati çekmiştir. Ortamı meydana getiren koşullar arasında iklim, toprak, coğrafi durum ve toplumsal koşullar yer alır. Bunlar insanların mizacına ve karakterine yön verir. (Moran, 2013: 84) Bu kuram içinde “muhit” ve “çevre” adları ile de karşılanabilen “ortam” büyük bir öneme sahiptir. Bu teori ışığında Çorum’un mekânsal değerinin edebiyatımızda üç farklı yansımından söz edebiliriz: “Çorum’a Yolu Düşenler”, “Çorum’un Yetiştirdiği Değerler” ve “Konusunu Çorum’dan Alan Eserler”. İncelememize mevzuu olan Toprak romanı “Konusunu Çorum’dan Alan Eserler” başlığı altında değerlendirilmelidir. Roman, belirtildiği üzere gazeteci Defne Kaman’ın, Hitit dönemine ait tarihi eser kaçakçılığıyla ilgili bir araştırma dosyası hazırlamak için Çorum’a gelmesi ile şekillenir.

Buket Uzuner, her romanın asıl karakterinin onun mekânı olduğu belirtir. Bu bağlamda eğer Suç ve Ceza Petersburg yerine Paris’e, İnce Memed Toroslar yerine Alp dağlarına taşınsa bambaşka romanlar okuyacağımızı belirtir. Toprak romanın başkarakterinin de Çorum olduğunu vurgular. Bu romanda mekân olarak Çorum’u seçmesinde Çorum eski valisi Nurullah Çakır’ın önemli bir payı olduğunu belirtir. Ayrıca Çorum ve Hititler ile ilgili verdikleri değerli bilgiler için Çorum Müzesi Müdürü Önder İpek’e, Boğazkale Müzesi Uzman Arkeoloğu Tahir Aksekili’ye ve rehber Zeynep Çayar’a teşekkürlerini sunar. (Uzuner, 2015: 552)

2- TOPRAK ROMANINDA OLAY ÖRGÜSÜ VE KİŞİLER

Buket Uzuner’in Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Toprak¹ adlı romanı, ‘kadim Türk kültürü’ yani Şamanizm ve buna bağlı unsurlar etrafında şekillenen ve yazar tarafından bir dörtlemenin ikincisi olduğu belirtilen bir romandır. Öncelikle belirtmek gerekir ki, romanda geçen şahıs adları sembolik nitelik taşır. Geleneksel Türk kültür ve inanışları üzerine kurulmuş olan eserin başkişileri olan Umay Bayülgen ve torunu Defne, geleneğin bugünkü temsilcileridir. Umay Bayülgen, Defne Kaman, Sahaf Semahat ve Güneş Aytan yazarın aktarmak istediği mesajları dile getiren birer sözcü konumundadır.

Defne Kaman insan ve doğa açısından önem taşıyan meseleler hakkında yazılar yazan ve bu bakımdan bazılarının düşmanlığını çekmiş bir gazetecidir. Hitit dönemine ait tarihi eserler ve bu eserlerin kaçakçılığıyla ilgili bir araştırma dosyası hazırlamak amacıyla Çorum’a gelmiştir. Çorum’a ilk kez gelen Defne Kaman aslında bir bakıma Çorumludur. Çünkü babası Çorumludur. Eğitim için İstanbul’a giden Çorumlu Akın Kaman, burada Umay ve Korkut Bayülgen ile tanışmış, kızları Aytan Bayülgen ile evlenmiştir. Ancak Defne henüz küçük bir çocukken ayrılmışlar ve Akın Kaman Çorum’a dönmüş, tekrar evlenmiş, burada Çorum İl

¹Buket Uzuner, Uyumsuz Defne Kaman’ın Maceraları Toprak, Everest Yayınları, 3. Bs. Mayıs 2015, romandan yapılan alıntılarda sadece sayfa numarası verilecektir.

Halk Kütüphanesinde müdürlük yapmaktadır. Defne ise anne tarafından gelen kamanlık yeteneğine sahiptir. Yine kendisi gibi kaman olan anneanesi Umay Bayülgen, henüz çocukken yaşlılarından farklı olan Defne'nin kamanlık eğitimi için İstanbul'da yanında kalmasını ve babası ile görüşmemesini istemiştir. Defne'nin Çorum'a geldiğini duyan Akın Kaman, onu görmek ister ve baba-kız yıllar sonra bir araya gelirler. Babasının kendisini aramama nedenini öğrenen Defne, onu affeder. Ancak babasını kendisinden uzak tutan Umay Nine'sine kırgındır.

Umay Bayülgen emekli bir eczacıdır. Kaybettiği eşi Korkut Bayülgen de doktordur. Umay ismi tesadüfi değildir. Çünkü eski Türklerin efsanevi şifacısı olarak bilinen Umay Ana, tabiatı korumakla görevli kabul edilen dişi cinsiyetin efsunlu ortak ninesidir. Eşiyle birlikte otacılığı sürdürmüşlerdir. Şamanlık geleneğindeki pek çok şeyi yaşatmaktadır. Ünu hayli yayılan Umay Nine birçok şehirden gelen çeşitli sıkıntılara sahip insanları tedavi etmektedir.

Tedavi ettiği insanlardan biri de Çorumlu Kemal Yörüklü'dür. Kemal, Çorum İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün rehberlerindedir. Hititlerin tarihini ve bu coğrafyayı çok iyi bilir. Kemal, Ankara'da turizm okurken tanıştığı Ceylan ile evlenmiş ancak eşini genç yaşta kaybetmiştir. Eşinin ölümünden sonra hayata küsen Kemal, Umay Nine'nin ününü duymuş, İstanbul'a tedavi olmaya gitmiş, şifa bulmuştur. Bu arada oğlu Karaca ile Defne birbirlerini çok sevmiş, Kemal'in tedavisi bitip Çorum'a döndükten sonra da telefon yahut e-posta aracılığıyla görüşmeye devam etmişlerdir. Korkut Bayülgen de Karaca'yı çok sevmiş, zekâsının farkına varmış, onun eğitim masraflarını karşılamayı üstlenmiştir.

Karaca, çok zeki bir çocuktur. Ancak babası ile arası kötüdür. Eşine fazlasıyla düşkün olan Kemal, Ceylan'ın ilgisini Karaca ile paylaşmaya dahi tahammül edememiştir. İçten içe bunu hisseden Karaca da babası ile hep mesafelidir. Annesinin ölümünden sonra iyice uzaklaşırlar. Karaca, bilişim ile fazlaca ilgilenen, zekâsına karşılık eğitim sistemini protesto etmek için üniversite sınavlarına girmeyi reddeden Çorum Atatürk Lisesi öğrencisidir. Bir "Eko-hackivist" yani "çevreci hacker" olan ve babasına ders vermek için Türkiye'nin ilk e-güvenlikle korunan müzesi olan Çorum Müzesinin güvenlik sistemini aşan Karaca, başına büyük bir bela almıştır. Güvenlik sistemini aştığı kaçakçılar tarafından öğrenilince tekrar sistemi aşması için tehdit edilmektedir. Bu sırada Defne'nin de Hitit eserleri kaçakçılığını araştırmak için Çorum'a gelmesiyle ikisi bir maceranın içine atılırlar.

Defne, Çorum'a gelince Çorum Valisi Sabahattin Ali Okur ve Çorum Müzesi Müdürü Onur Akhan ile tanışır. Vali, "*Cumhuriyet idealini benimsemiş bir yurttaş olarak memleketin her köşesi memleketimdir!*"(s. 17) diyen ve bu sebeple Çorum'u memleketi gibi benimsemiş biridir. Çok çalışkan ve vatandaşlarca sevilen, idealist bir validir. Görevde bulunduğu üç yıldır şehri en iyi ve güvenilir memurlarından bir beyin takımı kurmuş, Çorum'u tarihî ve kültürel özellikleriyle Anadolu'nun parlayan merkezlerinden biri yapmıştır. Hatta romanın başında Vali'nin Çorum'a gelecek bir bakan, iki yabancı tarihçi, iki gurme gazeteci ve "Çorum'da geçen bir roman yazmakta olan kadın yazar"la olan randevularını görürüz. Burada sözü geçen yazarın Buket Uzuner olduğu açıktır.

Defne, Çorum'da geçirdiği birkaç günün ardından ortadan kaybolur. Bu sırada Defne'den haber alamayan Umay Nine ve arkadaşı Sahaf Semahat Çorum'a gelir. Aslında

Umay Nine, Defne ile telepati yoluyla iletişim kurabilmektedir. Ancak Defne kendisine kırgın olduğundan, Umay Nine onunla iletişim kuramaz. Çorum Emniyet Müdürü Muhtar Körağaoğlu Vali'nin emriyle Defne'nin izini sürer. Bu sırada Defne, Karaca'nın telefonuna Kutadgu Bilig'ten alınmış parçalar ile şifreler gönderir. Bu şifreleri yorumlayan Umay Nine, Sahaf Semahat, Defne'nin Çorum'da tanışıp duygusal olarak yakınlaştığı, Amerika'da yaşayan, Hititler üzerine yaptığı araştırmaları için Çorum'da bulunan Arkeolog Prof. Güneş Aytan ve İstanbul'dan gelen Komiser Ümit Haydar Kaman, Defne'yi bulmaya çalışırlar. Ayrıca Hattuşa'da bir geyik ortaya çıkar. Umay Nine bu geyiğin kendilerini Defne'ye götüreceğine inanır. Bu sebeple geyik koruma altına alınır. Bu sırada Defne'nin kaybolduğu haberi tüm Türkiye'ye yayılmış, çeşitli sosyal medya hesapları üzerinden toplanan gençler Çorum'a doğru yola çıkmıştır. Kaçakçılar tarafından kaçırılan Defne, şifreler sayesinde Çorum Boyalılıhöyük yolu üzerindeki Kabalak köyünde, bir ahırda, topraktan yapılmış bir Hitit kúpünün içinde bulunur. Onunla birlikte kaçırılmak istenen kıymetli Hitit eserleri de bulunur.

Yazar, Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları serisini tabiatın dört unsuru çerçevesinde kaleme almayı planlamıştır. “Anâsır-ı Erbaa” da denilen bu dört unsur, su, hava, ateş ve topraktır ve bütün varlıkların özünde bu dört unsur bulunmaktadır. Roman, bu unsurlardan “toprak” imgesi etrafında şekillenmiştir. Toprak, mitolojide tanrılık nitelik taşıdığına inanılan yer kabuğudur. Toprağınkutsallığı inancı, pek eski ve en ilkel inançlardan en gelişmiş dinlere kadar süregelen bir tasarımdır. İnsan hemen bütün mitolojilerde ve dinlerde topraktan yaratılır, örneğin Altay Türklerinin inanışlarına göre tanrı Kayra Kan suyun derinliklerinden çıkardığı toprağı suyun yüzeyine serperek dünyayı meydana getirmiştir. Hemen bütün inançlarda ilk tanrı tasarımı “Toprak Ana” olmuştur. (Çağlar, 2008: 144-145) Besleyici, barındırıcı ve yaşam vericidir. Bitip tükenmeyen bir hayat gücüne sahiptir.

Buket Uzuner, romanı anneannesi ve babaannesinin yanı sıra “*Tabiata zararlı projelerin önüne göğsünü siper ederek dikilen, asırlık yerel tohumları çeyiz sandığında en değerli mücevher olarak saklamayı akıl etmiş, her biri Toprak'ın kızı ve aslen Tabiat Ana Umay'ın torunu olan Anadolu çiftçi-köylü kadınlara*” ithaf etmiştir. Romanda başta Şamanizm olmak üzere ‘kadim Türk inanışları’ olarak ifade edilen ve günümüzde unutulmaya başlanan pek çok değer aracılığıyla, okuyucuya pek çok mesaj verilmektedir. Tıpkı Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları serisinin ilki Su gibi burada da Kutadgu Bilig temel alınmıştır. (Yılmaz, 2015: 111) Çevrecilik, kaçakçılık, kültürel değerler, cinsiyet ayrımı ve kadın, inanç özgürlükleri, eğitim sistemi, ülkenin içinde bulunduğu durum gibi pek çok meseleye temas edilmiştir.

3- TOPRAK ROMANINDA ÇORUM

Olay örgüsünden ve kişilerinden kısaca bahsettiğimiz Toprak romanı görüldüğü üzere, Çorum şehri etrafında şekillenmiştir. Bu sebeple Çorum'u yeme-içme geleneklerinden mahallelerine, tarih ve kültüründen insanlarına kadar birçok ayrıntısıyla romanda görmek mümkündür.

Öncelikle romanda Çorum'un küçük, sakin ve güvenli bir Anadolu şehri olarak tanıtıldığını görürüz. Defne, serinin önceki romanı Su'da İstanbul'da kaybolmuştur. Ancak Çorum'da, *"bu küçük şehirde kaybolmayı başarması"*(s. 50) hayretle karşılanır. Vali Sabahattin Ali Okur, Defne'nin kaybolması üzerine Çorum'u İstanbul ile kıyaslar ve şöyle der: *"Ancaaakk! Bir şehrin güzelliğine hayran olmak başka, orada yaşamak başka şey! Şimdi İstanbul'a gidip de günlünü orada bırakmayan pek kimse yoktur ama iş orada yaşamaya gelince... Vallahi biz döner, mütevazı, herkesin birbirini tanıdığı, sakin, hamdolsun kazasız-belasız Çorum'umuza geri döner, güzel güzel yaşarsız burada.(...) Orası koskoca İstanbul, büyük sırların ve entrikaların başkenti. Burası, bizim küçük sakin, derli toplu güzel Çorum'umuz. Bana sorarsan, insan İstanbul'da zaten devamlı kayıptır."* (s. 15-16) Vali, Çorumlu olmamakla birlikte bu şehri sevmiş ve sahiplenmiştir. Büyük şehirler özellikle İstanbul güzel olmakla birlikte hep karmaşıktır, entrikalıdır. İnsanlar birbirinden kopuktur. Oysa Çorum, Anadolu şehirlerinin birçoğu gibi sakin ve huzurludur. İnsan ilişkileri daha samimidir. Herkes birbirini tanır. Vali'nin burada yaşamayı, İstanbul gibi büyük şehirlerde yaşamaya tercih ettiğini görürüz. Yine Kemal de Ankara'da turizm okuduktan sonra memleketi Çorum'a döner ve burada rehberlik yapar. Bu tercihi kendisini turizme yönlendiren ve Çorum'un tarih ve kültürüne sahip çıkmasını söyleyen tarih öğretmenine verdiği söz sebebiyle olmakla birlikte, küçük bir şehirde yaşamının her açıdan daha rahat olması gerçeğindedir.

Çorum gibi küçük şehirlerin avantajları da vardır. Çorum'dan güvenli bir şehir olarak söz edildiğini görürüz. Evinin kapısını açık bırakan Kemal'e Sahaf Semahat şöyle der: *"Tamam, anladık Çorum güvenli bir şehir ama bu kadar da olmaz ki!"*(s. 383) Roman kişileri geç saatlerde sokaklarda "korkmak akıllarına dahi gelmeden" dolaşabilmektedir. Ancak bu saatlerde Çorum caddeleri bomboştur. Herkes evine çekilmiştir. Büyük şehirlerde olduğu gibi geceleri hareketli değildir bu şehir. Bir diğer avantajı da trafiktir. Buket Uzuner, bütün küçük şehirlerde olduğu gibi Çorum'da da trafik sorunu olmadığına değinir: *"Trafik sorunu olmayan bütün küçük şehirlerde ulaşım da sorun değildir."*(s. 362) Roman kişileri çok kısa süreler içinde birbirlerinin yanında olabilmektedir.

Buket Uzuner, çevre bilimi eğitimi almış bir yazar olarak çevre meselelerine karşı duyarlıdır. Romanda betonlaşma üzerinde durur. Özellikle 1960'lı yıllardan sonra İstanbul, beton ve metale bürünmüştür: *"O dönemden sonra Türkler için, beton modernleşmeyi, ağaç ve yeşillikse köylülüğü temsil ediyordu, hala da öyledir. Artık kimse köylü, kimse çiftçi olmak, elindeki toprak kokusuyla çamur izini hatırlamak istemez olmuştu."* der. (s. 58) Zamanla sadece İstanbul ve diğer büyük şehirler değil Çorum ve onun gibi Anadolu şehirleri de betonlaşmadan nasibini almıştır. Defne'nin babası Akın Kaman, Çorum'un Bahçelievler mahallesinde *"penceresinden diğer evlerden başka bir şey görülmeyen bir apartman"*da (s. 233) oturmaktadır. Kemal de oğlu Karaca ile Çorum'un Bahçelievler mahallesinde bahçeli küçük bir apartmanın giriş katındaki üç odalı dairesinde yaşamaktadır.

Çevreci tutumundan bahsettiğimiz Uzuner, romanda Çorum'da geyiklerin yanlış avlanma sebebiyle sayılarının çok azaldığını belirtir. Geyik, romanda önemli bir rol üstlenmiştir. Karaca karakterinin adı da bu noktada dikkat çeker. Ayrıca Hititlerin önemli simgelerinden biri geyiktir. Defne'nin kaybolmasının ardından Hattuşa'da bir geyik ortaya

çıkarmak ve Umay Nine ile geyik arasında bir bağ oluşur. Umay Nine, geyiğin kendilerini Defne'ye götüreceğine, yardım için geldiğine inanmaktadır. Bu bağlamda romandaki geyik unsurunun Anadolu folklorundaki geyiğin “yol göstericilik” özelliğinin bir yansıması olduğu düşünülebilir. Hayvanların içgüdüsel yeteneklerinden olan yön bulma, bu özelliğe sahip olmayan ilkel insan tarafından ilginç ve olağanüstü bir güç olarak kabul edilmiştir. Bu özellik, birçok halk anlatımında temel unsur olarak yerini almıştır. Yol göstericilik bazen maddi, bazen de manevi anlamdaki bir yol göstericiliği içermektedir. (Karadavut ve Yeşildal, 2007:106) Ayrıca geyik boynuzunun kapı üzerine asmanın nazardan koruduğuna dair halk arasında bir inanış vardır. Romanda bu inanıştan da söz edilir. (s. 460) Bu inanışın izlerini Çorum'da da görmek mümkündür. Uzuner, romandaki “geyik” ile yanlış avlanma konusunda farkındalık yaratmak ister: *“Hâlbuki yanlış avlanma politikaları ve tabiat koruma konusundaki bilinçsizlikler nedeniyle eskiden bir geyik cenneti olan Hattuşa-Çorum bölgesinde, o da koruma altında, ancak yüz geyik kalmış...”* (s. 198)

Uzuner'in Çorum'a getirdiği bir diğer eleştiri ulaşım konusundadır. Defne, Çorum'a gelmek için Ankara ya da Merzifon'a uçak ile varıp, sonra karayolu ile devam edilmesini “çile”(s. 152) olarak niteler. Ayrıca uçuş saatlerini de yeterli ve uygun bulmamıştır. Karaca, bu durumun sebebini iş adamlarının sabah gidip akşam dönmeleri için ayarlandığını söyleyerek, açıklar.

Romanda, Çorum'un en dikkat çeken yanı çok önemli bir tarihi-kültürel miras olan Hitit coğrafyası üzerinde konumlanmış olmasıdır. Zaten romanın kurgusu da bu hususa dayanmaktadır. Defne Kaman, Çorum'a Hititlerden kalan tarihi eserlerin kaçakçılığı için bir araştırma dosyası hazırlamak üzere gelmiştir. Uzuner, bu konu üzerinden tarihi eser kaçaklığı hususunda bilinç kazandırmayı amaçlar. Gazete için hazırladığı yazısında Çorum'u okuyucularına şöyle tanıtır:

“Çorum, kutsal kitaplarda adı anılan, bir zamanlar tarihin çok önemli uygarlıklardan Hatti ve Hititler'in yurduudur. Bugünse üzerinde bizim yaşadığımız çok önemli Anadolu topraklarına ait bir şehir. Çorumlular büyük bir hazinenin üzerinde yaşayan şanslı insanlar. Bu hazinenin asıl asıl adı 'Toprak Ana'. Toprak Ana'nın buradaki eski misafirleri Hatti ve Hititler, tarihte tarımla uğraşan, buğdayın ve arpanın insanlık kültürüne armağan edilmesine yol açan büyük kâşiflerden.” (s. 469-470)

Çorum'un tanınmasını sağlayan ve onu diğer Anadolu şehirlerden ayıran en önemli tarafı sahip olduğu Hitit mirasıdır. Bu sebeple Çorumlular çok şanslıdır. Çevreye karşı duyarlı olan Uzuner'in, Hititlere karşı ilgisinin sebebi yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere, onların romana da adını veren “toprak” ile olan yakın ilişkileri, tarımcılık ile uğraşmaları ve bu konuda önemli adımlar atmalarıdır. Tanrı Telepinu, Hattilerde bereketi temsil eder. Tanrı Halki ise Hititlerin tahıl ve hububat tanrısıdır. (Koç, 2006:93-94) Hititlerde başlıca ürünlerin buğday ve arpa olması, çeşitli yerleşmelerde tarım araçlarının bulunması, sözlüklerinde “çiftlik, ağıl, tahıl ambarı, değirmen taşı, saban, bel vb. tarım sözcüklerinin geçmesi bunun ayrıca göstergesidir.(Macqueen, 2009: 106) Uzuner, romanda Arkeolog Güneş'in ağzından topraktan ve tarımdan uzaklaşmanın eleştirisini yapar: *“Toprağa duyulan saygı, beton ve çeliğe tapınmaya, tarıma verilen önem banka ve kredi kartlarına yönelince insanlığımızın da*

manasını kaybetmeye başladık. (...) Telepinu buralardan çekip gidince arsızlığımız arttı ve utanmaz olduk.” (s. 307)

Romanda Uzuner, Hititlerin dikkat çekici bir başka özelliği olarak kadına verdikleri değeri gösterir ve bunun üzerinden mesaj vermek ister. Zaten Uzuner, serinin bir önceki romanı Su’da kadın cinayetleri konusunu seçmiş, kadına verilen değer üzerinde düşünülmesini istemiştir. (Yılmaz, 2015:102) Hititler, ataerkil bir toplum olmakla birlikte dişil güce önem vermektedir. Romanda buna delil olarak Arkeolog Güneş, Kadeş Antlaşması’nda Hitit İmparatoriçesi Puduheba’nın mührünün de olmasını örnek gösterir:“(…) *Mesela Kadeş Antlaşması’nı Mısır Kralı II. Ramses tek başına mühürlenirken, Hitit Kralı III. Hattuşili ile birlikte İmparatoriçe Puduhepa’nın da mührü vardır.*” (s. 252) Yine aralarında büyük bir aşk olduğunu, III. Hattuşili’nin Puduhepa’ya duyduğu aşkı ifade eden Hititçe bir tablet olduğunda belirtir. (s. 339) Ayrıca kalıntılarda görülen tanrı figürlerinin yanında tanrıça figürlerinin olması da bunun bir yansıması olarak sunulur. Hititlerin baş tanrısı Fırtına Tanrısı’dır. (Hattice ismi Taru, Hurrice ismi Teşub) Onun yanında baş tanrıça olarak Güneş Tanrıçası Arinna (Geç Hitit döneminde Kubaba, Hurrilerde ise Hepat) yer almaktadır. (Koç, 2006:93)

Hitit mirasının öneminin farkında olan Vali Sabahattin Ali Okur, romanda Çorum’u tarihî ve kültürel özellikleriyle Anadolu’nun parlayan merkezlerinden biri yapmak için çabalamaktadır. Vali, Defne Kaman’ın kaybolması üzerine çeşitli şehirlerden Çorum’a gelen gençleri şehrin girişinde şu sözlerle karşılar: *“Hoş geldiniz gençler; güzel Çorum’a, Anadolu’nun ilk siyasi birliğini kurmuş, Yakın Doğu’nun süper gücü Hititler’ in başkentine hoş geldiniz.”* (s. 511)

Hititlerden kalan mirasın bulunduğu yerler bu sebeple romanda sık sık anılır. İlk olarak bu mirası muhafaza eden Çorum Müzesi², önemli bir yere sahiptir. Hititlerin başkenti Hattuşa, Boğazköy ve Alacahöyük ören yerlerinin Anadolu’yu ziyaret eden Avrupalı seyyahlar tarafından dünyaya tanıtılmasıyla başlayan süreçte Çorum, dikkatleri üzerine çekmiş, yapılan sansasyonel kazılar ile birlikte turizm faaliyetlerinin de artmasıyla müze kurulmuştur. Çorum’a gelen misafirlerin mutlaka götürüldüğü, *“görenleri bir daha ziyarete gelmek için baştan çıkaran”*(s. 213)bu müzeyi Defne de ziyaret etmiştir. Romanda öncelikle müzenin bu tarihinden ve mimarî özelliklerinden söz edilir:

“Çorum Müzesi, 1916’da hastane olarak yapılan, sonra sırasıyla Ziraat, Sıhhat, Sanat Mektebi, ardından Ticaret Lisesi, Makine Yüksekokulu ve Atatürk Lisesi olarak kullanılan, tipik 19. Yüzyıl Türk mimari özelliklerini taşır. (...) Bu güzel binamız, ‘Korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı’ olarak tescillenmiş, 1988 yılındaki yangında hasar görmüş, ancak 11 Mart 2003’te Çorum Müzesi olarak ziyarete açılmıştır.” (s. 204-205)

Müzenin dikkat çeken parçaları romanda detaylı olarak anlatılmıştır. Bunlardan biri Hatti dönemine ait mezardır. Alacahöyük’ün Eski Tunç Çağına tarihlenen Hattili prens ve prenseslere ait mezarlar, tek bir kişiye ait oda mezar şeklindedir ve “L” tipi bu mezarların bir

²Çorum’dailik müze 1968’de ziyarete açılmıştır. Yapılan kazılar ile birlikte elde edilen eserlerin yoğunluğu sebebiyle müze ihtiyaca cevap veremeyince öncesinde hastane ve okul olarak hizmet veren bina, restore edilerek Çorum Müzesi olarak 2003’te ziyarete açılmıştır. (İpek, 2008:257)

örneği aslında uygun şekilde Çorum Müzesinde teşhir edilmektedir. Çevresi taş örgü ile çevrilen mezara ölü, ana rahmindeki pozisyon ile yatırılmakta, ardından mezara çeşitli madenlerden (altın, gümüş, bakır, tunç vb.) hediyeler bırakılmaktadır. Defin için gelenlere ise mezar başında ölü yemeği verilip, boğa kesilmekte, kesilen boğanın baş ve ayak kemikleri mezar üstüne bırakılmak suretiyle ölü gömme töreni sonlanmaktadır. (İpek, 2008:259) Romanda, müzede teşhir edilen bu mezar şöyle anlatılmıştır:

“En çok ilgi çeken aslına birebir uygun hazırlanmış, planı L şeklindeki bir mezardı. Üstü yarı açık bir kesit olarak sunulan bu mezarda, Hititler’den önceki dönemin yüksek kültürlerinden Hattiler’e ait bir iskelet ile dini sembollerden geyik ve boğa heykelcikleri, güneş kursları, değerli üs eşyaları, takılar ve ölü yemeği için kurban edilerek mezar üstüne bırakılmış boğa başları bulunuyordu.” (s. 213)

Bir diğer eser, Hititlere ait Hüseyin Dede Vazoları’dır. Yörüklü kazısında Hüseyinde Tepesi yerleşiminde bulunan iki adet kabartmalı vazo, Eski Hitit dönemi tasvirli sanat eserlerinin en önemli temsilcilerinden biri sayılmaktadır. (İpek, 2008:259) Bu iki vazo da romanda ayrıntılı bir biçimde yer alır:

“Müzenin, göreni büyüleyen önemli eserlerinden biri de, Sungurlu ilçesine bağlı Yörüklü’deki Hüseyin Dede Tepe’inde bulunan biri 65,5 cm, öbürü 85,5 cm yüksekliğindeki kabartmalı iki Hitit vazosuydu. Bulunduğu tepenin adı nedeniyle Hüseyin Dede Vazosu olarak anılan bu olağanüstü eserlerin üzerine M.Ö. 1650’lerdeki Hitit imparatorluk dönemine ait sosyal yaşam, kabartma tekniğiyle resmedilmişti. Hüseyin Dede Vazoları’nın üzerindeki kabartmaları özellikle sevdiğini belirten müze müdürü, bunların kutsal evlilik törenlerinin yer aldığı sahneler ve Fırtına Tanrısı’nın kutsandığı bahar şenlikleri olduğunu anlattı.” (s. 214)

Müze Müdürü Onur Akhan’ın misafirlerine özellikle gösterdiği bir başka eser olan Hitit Kralı 2. Tuthaliya’ya ait, üzeri çivi yazılı 2600 yıllık bronz kılıç da müze koleksiyonun önemli parçalarından biri olarak romanda yer alır. Ayrıca romanda Çorum Müzesi Müdürü’nün gözaltına alınmasına sebep olan çok kıymetli üç Hitit heykelciği altından “Kırların koruyucu tanrısı”, bronzdan “tanrı” ve fildişinden “dans eden tanrıdan da söz edilir. Onur Akhan, çalınmasından kuşkulandığı bu üç heykelciği müze kasasına saklayıp yerine replikalarını koyarak çalınmalarına engel olmuştur. Yukarıda sözü edilen eserler dışında Defne müzede, kapıdaki kitabeyle, Hitit döneminden kalan çivi yazılı tabletlerle, küçük Hitit tanrı ve tanrıça heykelleriyle ve mühürlerle de ilgilenmiştir. Müzenin dikkat çekici taraflarından biri de simülasyon Hitit arabasıdır. Defne’nin çok sevdiği, bir çocuk gibi oynadığı bu simülasyon uygulaması insanı adeta Hitit döneminde canlı bir gezintiye çıkarmaktadır.

Çorum Müzesinin Türkiye’nin Anadolu’daki e-güvenlikle korunan ilk müzesi olması da romanda yer almıştır.Hacker Karaca’nın müzenin güvenlik sistemine sızdığını ve kaçakçıların onu bu yüzden tehdit ettiğini görürüz.

Çorumlular bu müze ve Hitit mirası ile gurur duymaktadır. Defne’nin müzeyi ziyaret ettiği gün, bir gelin ve damadın müzeye fotoğraf çekimi için gelmeleri, mutluluklarını bu tarihi mirasta ölümsüzleştirmeleri muhtemelen Buket Uzuner’in Çorum’daki gözlemlerinin bir ürünüdür: *“Bembeyaz gelinliğine bağlanmış kırmızı kemer ve uzun siyah saçlarıyla çok*

mutlu görünen gelinle, ona hayranlığı her halinden belli olan damat, Hitit aslanlarının kopya heykelleri önünde fotoğraf çektirip, düğünden önce müzenin şık kafesinde soğuk bir şeyler içmeye gelmişlerdi.” (s. 210) Ancak Uzuner, Çorumluların bu mirasla gurur duymakla birlikte ona yeterince sahip çıkmadıkları fikrindedir. Bu fikrini, Kemal’e tarih ve kültür bilincini aşılıp onun turizm okumasına ve rehber olmasına vesile olan Ankaralı genç tarih öğretmenin ağzından şöyle ifade eder: “Eğer Çorumlular yerel tarihlerine sahiden sahip çıksaydı, Çorum şimdi uluslararası ticaret ve kitap fuarlarından, yemek ve turizm festivallerine dünya çapında kültürel bir yıldız haline gelirdi. Emin olun çocuklar, eğer sizler isterseniz Hitit mirası en az Mısır Piramitleri kadar ilgi çekecek, önemli bir cevherdir! Bizse, bırakın bin yıldır bu topraklarda yaşamayı, sanki buraya geçici olarak yerleşmiş gibi bizden önce ve bizimle burada yaşamış eski veya çağdaşımız uygarlıklara yabancı muamelesi yapıyoruz.” (s.31) Bu bağlamda, öğrencilerine Çorum’a ve onun mirasına sahip çıkmalarını ısrarla vurgular: “Şunu unutmayın, herkes kendi büyüdüğü coğrafyayı, diğerlerinden daha iyi tanır, tanıtır. Tam da bu yüzden, sizin aranızdan çıkacak Çorumlu arkeolog, rehber ve tarihçiler, bu muhteşem Hitit uygarlığının önce Çorumlulara sonra dünyaya anlatacaktır.” (s. 34) Kemal, onun sayesinde rehber olmayı tercih etmiş ve Ankara’da turizm okuduktan sonra memleketi Çorum’a dönmüştür. Hatta romanda Arkeolog Güneş, Hititler ile Çorumlular arasında genetik bağlantının olabileceğini de belirtir: “Biz arkeologlar ve antropologlar, bazılarımız tarih kitaplarında filanca imparatorluğun bitiş tarihi diye yazılan tarihte herkesin ve her şeyin öyle birden yok olmadığını düşünürüz. Tarih sahnesinden silindiği söylenen kültürlerin, sanıldığı aksine kendilerinden sonra gelen yeni kültür ve insanlarla karışarak, yeryüzü sahnesinde farklı biçimde yaşamaya devam ettiğine inanan tarihçilerin de sayısı az değildir. Şimdi DNA testleri de bu teorimizi doğruluyor” (s. 252)

Romanda Hitit kalıntılarının bulunduğu yerler de büyük bir yer kaplar. Yazılıkaya, Boğazkale, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesine alınmış olan Hititlerin ilk başkenti Hattuşa, Boyalıhöyük bu hususta adı geçen yerlerdir. Özellikle Defne, araştırması sebebiyle hep bu çevrede dolaşmıştır. Defne, Yazılıkaya ve Hattuşa’ya yapılan geziden sonra buraya hayran kalır ve şöyle düşünür:

“Bu açık hava müzesi tek kelimeyle büyüleyiciydi! Cumhuriyet devrinden sonra yapılan daha özenli ve ciddi arkeolojik çalışmalarla ortaya çıkarılan eski hayatların izleri, bütün ihtişamıyla burada, Anadolu’nun bağrında sere serpe uzanıyordu. Uygarlığı ve askeri gücüyle ünlü Mısır İmparatoru II. Ramses’in yenemediği tek imparatorluk olan Hitit İmparatorluğu’ndan kalan yüksek uygarlık izleri, binlerce yıl önce bu geniş topraklarda yaşamış insanların, şimdiki adıyla Çorumlu olan Anadolulu kardeşlerini kendi hikâyelerini dinlemeye davet eden fısıltılarıyla dolup taşıyordu. Defne, neredeyse o fısıltıları duyduğunu söyleyebilirdi.”(s. 215-216)

Buradaki Aslanlı kapı, Hiyeroglifli oda, “pottern” denilen tünel, Hititlerin kayalara işledikleri, 3500 yıldır bozulmadan kalan tanrı ve tanrıça kabartmalarının bulunduğu Yazılıkaya tapınağı Defne’yi büyülemiştir.

Hattuşa ve Yazılıkaya’dan sonra romanda üzerinde durulan yerlerden biri debiyor- arkeolojik buluntular açısından önem taşıyan Boyalıhöyük’tür. Burada toprak bir matarada

3500 yıllık bal ve arı reçinesiyle karışmış biçimde çörekotu tohumları bulunmuştur. Bu karışım antiseptik özellikler taşımaktadır.

(<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/?call=Stories&ID=140>) Türklerin kadim kamanlık geleneğinde binlerce yıldır var olan bu tıbbi bilginin Hititlerde mevcut olması, bir kaman olan Defne'yi ayrıca heyecanlandırmıştır.

İskilip'ten ise Çorum merkez, Hattuşa ve Yazılıkaya'dan sonra mutlaka görülmesi gereken yer olarak bahsedilir. Defne adeta “Çorum'dan bağımsız bir şehir özgüveninde” (s. 327) olduğunu düşündüğü İskilip'i de ziyaret eder. Buna bağlı olarak romanda İskilip'in adı, tarihi ve meşhur kebabı hakkında bilgi verilir:

“Adını Latince sağlık anlamına gelen “Asklepios”tan alan İskilip, bir zamanlar oradan geçmiş Evliya Çelebi ve orada yaşamış Bedri Rahmi Eyüboğlu ile gurur duyacak kadar kültürel farkındalığı olan, aynı zamanda M.Ö. 7. Yüzyıldan kalma Frig Kaya mezarlarının önüne çamaşır asacak kadar Doğu Akdenizli, kısaca Anadolu'luydu. Lezzetiyle meşhur İskilip kebabı da gerçekten unutulmazdı.”(s. 327)

Evliya Çelebi, buradan geçmiş ve Seyahatnamesi'nde İskilip'ten bir ilim beldesi olarak söz etmiştir. (detaylı bilgi için:<https://iskiliprehberi.com/evliya-celebi-seyahatnamesinde-iskilip/>) Şair ve ressam Bedri Rahmi Eyüboğlu, 1942'de yurt gezileri programı çerçevesinde 1942 yılında öncelikle Çorum'da, iki hafta kadar da İskilip'te kalmış, mektuplarında “Çorum'da bir ay fazla kaldığıma, bilsen ne kadar pişman oldum. Doğrudan doğruya İskilip'e gelmek varmış. Burası, ressamlar için yaratılmış bir ülke. Daha doğrusu, sadece ressamlar için, bir köşeye saklanmış bir çevre.” yorumunu yapmıştır. (Eyüboğlu, 2006:144) Buradan aldığı ilhamla meşhur Karadut şiirini yazmış, şiirde geçen bir üzüm çeşidi olan “çatakara”yı da burada öğrenmiştir. İskilip'i bu kadar seven Bedri Rahmi'yi anmak üzere Bedri Rahmi Eyüboğlu Sürekli Sergi Salonu³ ve Çatakara Kültür ve Sanatevi⁴ açılmıştır. İskilip dolması ise gerek özgün yapım tekniği gerek ritüel boyutuyla, özel bir yere sahip bir pilav çeşididir.⁵

Bahsedilen bu yerler dışında Vali'nin ailesi ve arkadaşlarıyla vakit geçirdiği Çorum Kalesi⁶ ve Hıdırlık⁷ gezileri, Kargı Yaylası, Obruk Barajı ve Çatak Mesire yerlerindeki

³7 Mayıs 2010'da İskilip Halk Kütüphanesi'nin giriş katı düzenlenerek "Bedri Rahmi Eyüboğlu Sürekli Sergi Salonu" olarak sunulmuştur. Eyüboğlu'nun mektupları, şiirleri ve resimlerinin yer aldığı elliye yakın eserin sergilendiği bu salonda görülebilmektedir.

⁴ İlçede restorasyonu yapılan eski konaklardan biri kültür merkezi yapılmış, bu merkeze Çatakara Kültür ve Sanatevi adı verilmiştir.

⁵Kastamonu ilinin ilçesi ve İskilip'in komşusu olan Tosya'da yetişen akçeltik pirinci kullanıldığı yemekte, ilk aşamada pirinçler bol miktarda hayvansal yağ (sığır iç yağı veya kuyruk yağı) ve soğan ile kavrulur. Kavrulan pirinçler daha sonra "ca" adı verilen bez çuvallara doldurulur. Çuvala doldurma işleminden dolayı, dolma adı verilmiştir. Pilav kazanının içine yerleştirilen saçayak üzerine pirinç doldurulmuş “ca” yerleştirilir. Amaç sacayağı sayesinde “ca” ile etin temasını kesmektir. Kazanın en dibinde et ve et suyu olur. Kazanlar ertesi günün ilk ışıklarına kadar kısık meşe veya katı meyve odun ateşinde bekletilir ve pirinçlerin alttaki et suyunun buharıyla pişerek pilav haline gelmesi sağlanır. Hazırlanan dolma sabah namazından çıkan insanlara lenger denilen özel kaplarda on iki kişilik masalarda sirke salatası ile servis edilir. (Oğuz ve Keskin, 2006:31)

⁶Kitabesi olmayan ve kesin yapım tarihi bilinmeyen, ancak Danişmend veya Selçuklu yapısı olarak değerlendirilen Çorum Kalesi, Ortaçağ'dan kalan tek özgün yapı olarak değerlendirilir. Kalenin en erken durumundan 17.yy'da Evliya Çelebi bahseder. Halk arasında Selçuklulardan Kılıç Arslan Şah'ın yaptırdığını söylediğini bildiren Çelebi, kalenin zorba ve asilerin kötülüğünden korunmak için inşa ettirilen dört köşe,

piknikler, İncesu Kanyonu, Abdullah Yaylası ve Kızılırmak Deltası'nda yapılan kuş gözlemleri karşımıza çıkmaktadır. Yine Çorum'un simgesi Saat Kulesi'nden⁸ de sık sık bahsedilmekte, bu çevrede olaylar yaşanmaktadır. Ayrıca yazarın Çorum'a Selçuklulardan miras kaldığını belirttiği Ulu Camii⁹ de romanda yer almıştır.

Çorum'daki bazı mekânlar ve okullar da aynen romanda görülmektedir. Adını Hititlerden alan üniversitenin de romanda adı geçmektedir. Defne için düzenlenen yemeğe, Hitit Üniversitesinden bazı akademisyenler de katılmıştır. Ayrıca Karaca Albayrak İlköğretim Okulunu bitirmiş, Atatürk Lisesinde öğrencidir. Romanda Çorum'da sahaflar olduğundan, Defne'nin bunları dolaşmak istediğinden söz edilmiştir. Özellikle Öz Sahaf'ın ve sahibi Mustafa Gökğöz'ün adı geçmektedir. Defne Çorum'a geldiğinde adını Hitit tanrısı Anitta'dan alan Anitta Hotel'de kalmıştır. Kırmızı-siyah renkleriyle Çorumspor'un akıbeti de romanda söz konusu edilmektedir.

Çorum'un yemek kültürü bütün zenginliği ile romanda görülebilmektedir. İlk olarak Defne, Boğazkale'yi ziyaret ettiğinde buradaki alabalık çiftliğinin aile lokantasında yemek yer. Yine Karaca'nın kendisine ikram ettiği karpuzun tadı damağında kalır ve İstanbul'a, Umay Nine'ye buranın karpuzundan götürmek istediğini belirtir. Çorum'a özgü "lengerde keşkek" de romanda yerini almıştır. Çorum'da "lenger" adıyla anılan bakır süzgeçte yapılan keşkek, özel zamanlarda yapılan bir tören yemeği, bölgenin meşhur lezzetlerindedir¹⁰. Ayrıca "geleneksel el işi kalaylı bakır taslarda servis edilmiş Çorum'un paha biçilmez lezzet ve kalitedeki yerel börekleri, bazlama, peynir çeşitleri ve reçelleriyle şenliğe dönmüş" (s.204) olan kahvaltısı "damak alıcı" olarak nitelendirilir. Çorum'un peynirli gül böreği de sözü geçen yemeklerdendir. Ancak romanda asıl üzerinde durulan, genellikle düğünlerde ikram edilen "Çorum beşlisi" olarak bilinen "düğün çorbası, su böreği, yahni, pilav ve kırk katlı ev yapımı baklava"dır. Orta Anadolu beslenme zincirinde üçlü olarak tabir edilen et, hamur ve yağdan oluşan yemek kültürünün şekillendirdiği bir kombinasyondur. Bu yemekleri yedikleri yer ise Çorum'un geleneksel lezzetlerinin sunulduğu Kâtipler Konağı'dır.¹¹ Kâtipler Konağı, şu satırlar ile romana yansır:

küçük, tek kapılı güzel bir kale olduğunu, içinde kale ağası, neferleri, yeteri kadar cephanesi, birkaç evi ve ambarının bulunduğunu belirtir. (Tuluk, 2008: 222)

⁷Çorum'un Hıdırlık adıyla anılan mahallinde bulunan küçük bir tepe üzerinde üç sahabe türbesi bulunmaktadır. Bu sahabelerin Süheyb-i Rumi, Ubeydi Gazi ve Kerebi Gazi oldukları rivayet edilmektedir.

⁸Çorum ilinin merkezinde yer alan ve şehrin en önemli sembollerinden olan tarihi saat kulesi Sultan II.Abdülhamit'in muhafız birliği komutanı Yedi Sekiz Hasan Paşa'nın Çorumlu hemşerilerine bir hizmetidir. (Tuluk,2008: 238)

⁹İnşa kitabesi yer almayan ve içerisinde yer alan H.706/M.1306 tarihli ahşap minber nedeniyle Selçuklu dönemine tarihlendirilen, "Sultan Alaaddin utekasından Hayreddin'in bina ettiği ve Murat Han hazretlerinin tamir eylediği Cami-i Kebir" ifadesinden ilk defa Selçuklu sultanlarından III. Alaaddin Keykubad zamanında inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Ancak Osmanlı döneminde önemli değişikliklere uğradığı kabul görmüş bir görüştür. (Tuluk,2008:224)

¹⁰Keşkek, törensel bir yemektir. Tören Keşkeği, düğün, bayram, mevlit, cenaze, hacca veya askere uğurlama gibi geleneksel nedenlerle toplanma ve bir araya gelme durumlarında hazırlanmaktadır. Yemeğin tören sofralarına gelişi uzun bir hazırlık süreci, işbölümü ve paylaşım gerektirmektedir. Bu keşkek, UNESCO'nun Somut Olmayan Kültür Hazineleri Projesi'nde mutfak hazinelerimiz arasında geçer.

¹¹1878 yılında Çorum'a Tabur Kâtibi olarak atanan Seyit Mehmetzade Efendi tarafından 1882'de yaptırılan ve adını onun "kâtip" unvanından alan bu ahşap konak, korunması gereken kültür varlığı olarak tescilli ve kentsel

“1882’de 2. Abdülhamit döneminde yapılmış, tarihi özellikleri korunarak restore edilmiş, içinde Çorum yerel kültürüne ait günlük eşyaların teşhiriyle bir yandan bir şehir müzesi özelliği de taşıyan Anadolu- Osmanlı mimarisinin seçkin örneklerinden biriydi. Öte yandan kökeni buğdayı yemek olarak Orta Anadolu’da ilk kez kullanan Hititlere kadar uzanan Çorum mutfağının lezzetlerini menüsünde koruyan bir damak müzesiydi.” (s. 218)

Çorum’un tatlıları da romanda es geçilmemiştir. Vali ve Emniyet Müdürü, Ankara-Çorum yolu üzerinde, Yazılıkaya yakınlarındaki Mavi Ocak dinlenme tesisinde bir çay molası verirler. Bu tesisin şehre gelen onursal konukları ağırlamaya alışkın olan işletmecisi, onlara bizzat hizmet eder. Valinin tatlıyı sevdiğini bilen işletmeci, onlara büyük bir tabakta “cevizli Çorum baklavası, sütlü incir uyuşturması, pezmezli un helvası, manda tereyağlı malak, leblebili teltel, kara üzüm pekmezli çuval helvası, ak pekmezli hasıda ve öküz helvasındanoluşan muhteşem bir tatlı tabağı¹²” (s. 545) ikram eder.

Çorum’un mekân olarak seçildiği bir romanda tabii ki en meşhur yiyeceği olarak bilinen leblebi de karşımıza çıkmaktadır. Genellikle Balıkesir, Manisa, Uşak ve Kütahya’dan getirilen nohuttan yapılan leblebinin Çorum’da yirmiyi aşkın çeşidi üretilmektedir: tuzlu, şekerli, biberli, acılı, çikolatalı, kakaolu, gofretli, meyveli, susamlı, kahveli... “En iyi leblebi” olarak geçen Çorum leblebisi hem faydaları hem de çeşitleri ve sunumuyla romanda söz konusu edilir:

“-Buyurun Semahat Hanım, övünmek gibi olmasın ama Türkiye’nin en iyi leblebisi bizim Çorum’dan çıkar. Umay Annem’in dediği gibi, nohut hakikaten protein deposu minik devdir ve anavatani da Anadolu’dur.

-A ah, ne çok çeşidi varmış leblebinin! diye Akın Kaman’ın uzattığı, üzeri Hitit güneş kursuyla süslenmiş şık kutudaki türlü türlü leblebiye bakıp şaşırın Semahat, çikolata ve susam kaplamalı olanları tatmaya başladı.” (s. 494)

Çorumluların kendilerine has, yöresel ağız da romanda yansıma bulmuştur. Çorumlu olan Karaca, bu konuşma tarzını taklit suretiyle Defne ile konuşur:

“Amaaaan Defne! Zabah zabah gel heeri! Ecik oturalık dedik, nörüyon sen? E, ilimon ettin yüreğimi ama! (...) Neysem Defne, gel heeri şöyle dingirde bakalım, bu işe ne diyon? Heeri senlen gündüz tahtalığış yarışak, gece sinembitti oynayak! Üsük oğlu Kemal’in tekne gazıntısı Karaca capcılık eder durur!”¹³ (s. 178)

Bu konuşma ile Karaca, öncelikle Anadolu’lu olduğunu, özünü tanıyıp bildiğini, aynı zamanda bir dünya vatandaşı olmak talebinde olduğunu vurgular. Kendi kültürüne sahip

site alanı içinde yer almaktadır. 1975 yılına kadar mesken olarak kullanılan konak, 1995’te restore edilerek lokanta olarak hizmete girmiştir.

¹²Malak: yağlı hamur olarak da geçen bir çeşit tatlıdır. Teltel: Limon tuzu ve şekerin ağda haline getirilip, kavrulmuş un içine yatırıldığı bir çeşit tatlı. Karaçuval helvası: Pekmez ile hazırlanan bir çeşit helva. Hasıda/Hasuda: Pekmez ve nişasta ile yapılan bir çeşit helva. Öküz helvası: Bulgur unundan yapılan bir helva çeşidi. (Çevik Kadioğlu,2010:132-133)

¹³Neyse Defne, gel haydi şöyle gevezelik edelim de söyle bu işe ne diyorsun? Haydi, seninle gündüz uçurtma, gece saklambaç oynayalım. Hüseyin oğlu Kemal’in son/tek çocuğu Karaca her işe yerli yersiz atılır, sıra-saygı gözetmez!

çıkma ile birlikte, internet sayesinde dünyaya da açılmak arzusunda. Uzuner'in, yerli költüre bağıllığı roman boyunca vurguladığı görülür.

Çorum'un inanç konusundaki zenginliği romanda işlenen konulardan biridir. Alevilik ve Sünnilik mezhebine mensup insanlar bu şehirde birlikte yaşamaktadır. Çorumlu Alevi kadın ozanlar bu şehrin zenginliklerinden biri olarak sunulur. UNESCO tarafından somut olmayan költürel miras olarak kabul edilen âşıklık geleneği, Çorum'da yaşamaktadır. 2011 yılında Çorum'da yapılan Kadın Âşıklar Bayramı bu bağlamda romana konu olur. Ayrıca Vali, Defne Kaman için Çorum'a gelen gençlere Defne'nin bulunması üzerine bir şölen düzenler. Çeşitli şehirlerden buraya kadar gelen gençlere Hitit mirasını ve Çorum költürünü tanıtmadan onları geri göndermek istemez. Yazılıkaya'da bu şölen gerçekleşir. Şölende Çorum Kadın Âşıklar Derneği'nden bazı kadın ozanlar, bağlamaları ve yöresel kıyafetleriyle sahneye çıkarlar. Mizahın baş tacı edildiği taşlama sanatını doğaçlama olarak icra ederler. Bu bağlamda Çorumlu kadın ozanlardan bazılarının adları ve eserleri romanda yer alır. Ozan Ayten Gülçınar¹⁴ ve "Huylar Bozuldu" adlı eseri bunlardan biridir: "*İnternette evleniyoruz / adetler bozuldu, huylar bozuldu./ Hormonla beslenip tavlanıyoruz, / enimiz gelişti, boylar bozuldu. / Domates kudurdu, hıyar azıyor,/ biberin midemde dili uzuyor./ Kanser katili bize ferman yazıyor, / Genlerle oynandı, soylar bozuldu.*" (s. 530)

Bir diğ er isim ise Âşık Gülsüm Kahraman'dır¹⁵. O da "Unutmak İstiyom" türküsünü seslendirir: "*Kor olsaydım, yağsaydım başına, / Tel olsaydım mihrabına sazına. / Kurban olan gözlerinin yaşına, / Unutmak istiyom unutamıyorum: beter ol, beter!*" (s. 530)

5- SONUÇ

Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Toprak romanında Çorum, mekân olarak seçilmiştir. Romanda Çorum, somut ve soyut mirasıyla detaylı olarak anlatılmış, çok geniş bir Çorum panoraması sunulmuştur. Bu sebeple roman, adeta Çorum için bir tanıtım kitabı hüviyetindedir. Aynı zamanda şehir üzerinden birçok mesaj verilmiştir. Çorum, küçük ve sevimli bir Anadolu şehri olarak sunulmuştur. İnsanların birbirini tanıdığı, samimi bir havanın

¹⁴Buket Uzuner, Çorumlu olarak bahsetse de aslında Sivaslıdır. Çorum'da yapılan Kadın Âşıklar Bayramı'na katılması münasebetiyle söz konusu edilmiş olması muhtemeldir. 1960 yılında Sivas Şarkışla'nın Çanakçı köyünde doğdu. Asıl adı Ayten Çınar'dır. Âşıklık geleneği ve şiire ilgisi küçük yaşlarda başladı. Yaklaşık 15 yaşlarında şiir yazmaya yöneldi. Köylerine gelip giden âşıklar aracılığıyla bilgisini pekiştirdi ve bağlama çalmayı öğrendi. Önceleri usta malı deyişler söyleyen Ozan Gülçınar, daha sonra kendi şiirlerini bestelemeye başladı. Katıldığı şenlik ve yarışmalarda birincilik de olmak üzere çeşitli ödüller aldı. Günümüzün atışma yapan sayılı kadın âşıklarından biri olan Gülçınar'ın eserleri değişik dergi, gazete ve araştırmada yer aldı. Ozan Gülçınar'ın kendi eserlerinden oluşan 2 albümü ve şiirlerinin bir bölümünü topladığı »Zaman Kara Gözlerinde Güvercin Olsun« adlı bir kitabı yayımlandı. (<http://www.ozanlar.biz/gulcinar.html>)

¹⁵1969 yılında Çorum-Alaca ilçesine bağlı Karatepe köyünde doğdu. 7 yaşına kadar köyünde kaldı. İlköğrenimini Ankara'da tamamladı. 13 yaşında ağabeyinin yardımıyla şiir yazmaya, bağlama çalmaya başladı. Dedesi âşık, amcası ise şair olup, kitapları vardır. Ulusal ve yöresel festivallere, gecelere, çeşitli etkinliklere ve programlara katılmaktadır. (Nazlı, 2014: 481) (https://www.youtube.com/watch?v=dT_AIWBEQ_Q - Âşık Gülsüm Kahraman, 1/2 -Sözüm Sazımdır Kanal B)

olduğu, güvenli, sakin bir şehirdir. Bu vesile ile Uzuner, büyük şehirlerin kalabalığına, telaşına, entrikalarına bir eleştiri getirir. Çorum gibi şehirlerde yaşamının, insanı daha huzurlu ve mutlu kılacağı fikrini verir. Fakat artık Çorum gibi Anadolu şehirleri de büyük şehirler gibi bir beton ve demir yığınına dönmektedir. Çevreci bir bakışa sahip olan yazar, topraktan, tabiatın uzaklaşılmasını vurgular. Zaten bu romanı, Anadolu çitftçi-köylü kadınlara ithaf etmiştir. Bu fikri, Hititlerin tarıma verdiği önem ile de romanda destekler. Romandaki “geyik” ile yanlış avlanma üzerinde durur. Ayrıca yine Hititlerin kadına verdiği değer üzerinden bugün kadına verilen değeri sorgular. Sahip olduğu Hatti ve Hitit mirası Çorum’u çevresindeki diğer Anadolu şehirlerinden ayrı bir yere koymaktadır. Bu mirasın bulunduğu coğrafya, romanda ayrıntısıyla sunulur. Ancak Uzuner, bu mirasa yeterince sahip çıkılmadığı görüşündedir. Bu bağlamda romanın kurgusu tarihi eser kaçakçılığına dayanmaktadır. Ülkemizin çok kıymetli bu mirasları, böyle kaybedilmektedir. Ayrıca insanların kendi şehirlerine hizmet etmesi gerektiğini vurgular. Çünkü o şehri en iyi tanıyan ve en iyi tanıtacak olan o şehrin insanlarıdır. Kemal karakteri bu nedenle, Ankara’da turizm okuduktan sonra orada kalmayıp Çorum’a dönmüş, burada rehberlik yapmaktadır. Karaca, öncelikle Çorumlu, özünü tanıyıp bilen, aynı zamanda dünyaya açılan bir karakterdir. Vali Sabahattin Ali Okur ise iyi bir yöneticinin nasıl olması gerektiğinin bir örneğidir. Çorum’u memleketi gibi benimsemiştir. Böyle yöneticiler sayesinde Çorum gibi Anadolu şehirleri kalkınacak, parlacaktır.

KAYNAKÇA

- Çağlar, B. (2008). Türk Mitolojisinde Dört Unsur ve Simgeleri Üzerine Bir İnceleme, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Eyüboğlu, M.H. (Çev. ve Yayına Hz.) (2006). Aşk Mektupları (1937-1950), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpek, Ö. (2008). Çorum’daki Müzeler In Y. Bayram (Ed.) Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum (ss. 257-264). Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.
- Kadioğlu Çevik, N. (2010). Genel Özellikleriyle Çorum Mutfak Kültürü In A. Özudoğru (Koord.) Çorum Halk Kültürü (125-145). Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.
- Karadavut, Z. ve Yeşildal, Ü.U. (2007). Anadolu-Türk Folklorunda Geyik, Milli Folklor, 19 (76), 102-112.
- Koç, İ. (Ed.), (2006). Hititler, Ankara: ODTÜ Yayıncılık.
- Macqueen, J.G. (2009). Hititler ve Hitit Çağında Anadolu, (E. Davutoğlu, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Moran, B. (2013). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nazlı, A. (Yayına Hz.). (2014). Sözden Dizeye Çorum Şiiri (Çorum Şiir Antolojisi), Çorum: Çorum Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

Oğuz, Ö. ve Keskin, S. (2006). 2005 Yılında Çorum'dan Derlenen İmgesel Yemekler, Ankara: Hitit Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Yayını.

Tuluk, İ.Ö. (2008). Çorum'da Selçuklu Dönemi Mimari Yapı Kültürü In Y. Bayram (Ed.) Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum (222-226). Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

Tuluk, İ.Ö. (2008). Çorum'da Osmanlı Dönemi Mimari Yapı Kültürü In Y. Bayram (Ed.) Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum (226-252). Çorum: T.C. Çorum Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü.

Uzuner, B. (2015). Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları: Toprak, İstanbul: Everest Yayınları.

Yılmaz, A. (2015, Mart). Buket Uzuner'in "Uyumsuz Defne Kaman'ın Maceraları Su" Adlı Romanı Hakkında Bazı Tespitler, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3 (10), 101-122.

İNTERNET KAYNAKLARI

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/?call=Stories&ID=140>

<https://iskiliprehberi.com/evliya-celebi-seyahatnamesinde-iskilip/>

<http://www.ozanlar.biz/gulcinar.html>

https://www.youtube.com/watch?v=dT_AIWBEB_Q

ÇORUMLULAR MİZAHI NASIL KULLANIYORLAR?

Ergün VEREN¹

¹Hacettepe Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü,
Yüksek Lisans Programı.

ÖZET

Gülme tepkimeleri her zaman mizahla ilintili olmasa da mizah öğeleri kişiyi her zaman güldürebilir. Gülme tepkiselliği ile yapılandırılmış olarak doğan insanoğlunun gülme tepkiselliği kahkahadan, gülme ve gülümsemeye doğru evrimleşir. Kişinin içinde bulunduğu duygu varlığı ya da yokluğu haline göre iki türde gerçekleşen tepkimelerinden biri kişinin fiziki bir etkiyle gülmesidir. Diğeri de mizah olgusunun etkisi ile gerçekleşen gülmedir. İşlevleri, pratikleri ve sonuçlarıyla paradokslar içeren mizahı arkaik zamanlardan başlayarak toplumların nasıl kullandıkları bilinmektedir. Buna karşın Türkiye’de Çorum ölçeğinde mizah nasıl kullanılıyor? Literatür taramasında Çorumluların kültürel belleğinde saklı olan mizahi kodlamalar bağlamında yapılmış özgün bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu nedenle “2006 Yılında Çorum’da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları” kitabında anlatılanlardan örnekleme yöntemiyle seçilen yirmi oyun irdelenerek Çorumluların mizahi belleğindeki kodlamaların, mizahın kavram ve kuramları bağlamında ortaya konulması hedeflenmiştir. Araştırma sonucunda, köy seyirlik oyunları temelinde Çorumluların mizahı söz varlığında, pratik ve ritüel, şölen vb. pek çok alan, mekân ve anlatım türünde eğlenme, rahatlama, hiciv vd. işlevlerle kullandıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çorum, gülme, mizah, eğlence, köy seyirlik oyunu, Halkbilimi.

HOW DO THE PEOPLE IN ÇORUM USE HUMOR FORMS ?

ABSTRACT

The reaction of laughter is not always dependant on humor, humorous factors may always make a person laugh. Laughing is a reaction and all humans are born with the capability to laugh. This reaction evolves from a chuckle to laughter to smile. Laughter is created in two ways, with the presence and lack of feeling within a person. One of the ways that laughter is created is through a physical reaction. The other way that laughter is created is through a reaction to humor. Humor also consists of paradoxes with its function, practices and results. Starting from the ancient times to the present, it is known how many societies use humor. On the other hand, the people who live in Çorum how they use humor forums? There are no authentic studies on the humour codes in the cultural memories of people who live in Çorum. For this reason, in “2006 Yılında Çorum’da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları” in the book 20 plays have been chosen and studied, and the humour in the codes and their relation of humor and its stories have been tried no investigated. As a result of the research, the basis of the village theatre consists of practical and ritual feasts and many, sorts of space narration kinds of entertainment and satire.

Key Words: Çorum, laughing, humour, entertainment, village theatre, folklore.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu iki önemli tepkisellikte donatılmış olarak doğar. Bunlar gülme ve ağlama tepkisellikleridir. Çalışmanın sorunu ile ilişkili olan mizah bağlamı gülme tepkimesi kahkaha, gülme ve gülümseme doğrultusunda evrimleşir. İki halde ortaya çıkan gülmenin biri kişinin fiziki bir etkiyle; diğeri de mizah olgusunun tetiklemesiyle oluşur. Gülme her zaman mizahla ilintili olmasa da mizah öğeleri insanı her zaman güldürebilir.

Arkaik zamanlardan bu yana toplumların mizahı nasıl kullandıkları bilinmektedir. Türkiye’de ise Çorum ölçeğinde mizah nasıl kullanılmaktadır? Çalışmanın sorunu olan bu pratik “2006 Yılında Çorum’da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları” kitabında anlatılanlardan örnekleme yöntemiyle seçilen yirmi oyun merkeze alınarak Çorumluların mizahi belleğindeki kodlamaların mizahın kavram ve kuramları bağlamında ortaya konulması hedeflenmektedir.

2. GÜLME VE MİZAHİ BELLEK

Yaşananları, öğrenilen konuları, bunların geçmişle ilişkisini bilinçli olarak zihinde saklama gücü, dağarcık, akıl, hafıza, zihin (Türkçe Sözlük 2005:240) olarak tanımlanan bellek; Gülin Ögüt Eker’in (2014:83) de ifade ettiği üzere kodlama, saklama ve çağırma olarak üç aşamalı işleve sahiptir ve duyu organları yoluyla kazanılan algıları sembollere dönüştürerek, bunları beynin belirli bölümlerinde depolamaktadır.

İnsanoğlu sosyalleşme sürecinde; aile ve çevresindeki gruplarla aitlik ilişkisi ve duygusu yaşar. Ait olunan kültürün, alt kültür alanları, kültürel belleğin temel dinamikleridir ve sosyal değer/normların belirlediği kültürel kimlikle ortak değerler etrafında gerçekleşen birleşme, kültürel belleğin temelini oluşturmaktadır (Ögüt-Eker 2014:85).

Kültürel belleğin önemli yapı taşlarından biri olan mizahi bellek’de (Ögüt-Eker 2008:579) depolanan kodların sabitleyici unsuru olarak değerlendirilebilecek olgu, gülme tepkiselliğidir. Bronislaw Malinowski’nin (1992) geliştirdiği insanın temel ihtiyaçları ve kültürel kurumlar ile bunların işlevlerinin belirlenmesine yönelik analiz modeline göre “Hareket” temel ihtiyacının kültürel cevabı “Etkinlikler” (s.105) dir ve gülme de hareket ihtiyacını karşılayan kültürel cevaptır. Çünkü sağlıklı ve dingin insanın kaslarının çalıştırıp enerji boşalımı yaparak psikolojik rahatlamayı yaşayabilmesini sağlayan yöntemlerden biri de gülmedir. Fiziki ya da tıbbi tetikleyiciler dışında gülmeyi sağlayan öğelerin önde geleni ise mizahtır.

Gülin Ögüt Eker’in (2014) tanımlamasına göre “algılama, anlama ve değerlendirme süreçlerini içeren bilişsel bir olgu” (X) olan mizahın malzemesini eğlendirici; kuramları ve felsefesini ise ciddidir (5). İşlevleri, pratikleri ve sonuçlarıyla çeşitli paradoksları da içeren mizah; üzerinde yapılan çalışmaların akademik ve popüler olmak üzere farklı boyutlarının bulunması; negatif ve pozitif özellikleri içermesi; eğlendiriciliğine karşın ciddiliği ve kurum kültüründeki yöneten yönetilen arasındaki mücadelede bir yandan gerilim yaratırken diğer yandan gerilim azalma karşıtlıklarına da sahiptir (4-8).

Henri Bergson'a (1996) göre insan, gülebilmesi için, acıma ve sevgi duygularından anlık olarak da olsa arınmalıdır; hayatın sıradanlığını simgeleyen mekaniklik ve monotonluk bozulmalıdır ve acımasızlığın yarattığı katılıkla harekete geçilmelidir. Çünkü komiklik katı- lıktır; gülme ise buna verilen cezadır. Simon Critchley (2002:2) de mutlak bir katılık ve unut- kanlık ya da bilinçsizce yapılan mekanik tekrarların komiği doğurduğunu ileri sürmektedir. Bu görüşlerden yola çıkan Öğüt-Eker (2014) gülmenin özelliklerini:

- (1). İnsana özgü olması;
- (2). Duygusuzluk;
- (3). Hatanın cezalandırılması;
- (4). Mekanik/Sıradanlık;
- (5). İnsanın nesneleşmesi ve
- (6). Aykırı fiziksel olayların varlığı olarak sıralamaktadır.

Diğer yandan toplumun ya da kişinin kültürel belleğinde karşılık bulması ve çağrışım yapması ile doğrudan ilintili olan mizah ve gülme olgularının işlevlerini açık ve kapalı olmak üzere iki başlık altında toplayan Öğüt-Eker (2014:29;44) bunları şöyle sınıflandırmaktadır:

- (1). Gülmenin açık işlevleri
 - a. Keyif verme ve eğlendirme işlevi,
 - b. Eleştiri ve hoşgörü işlevi.
- (2). Gülmenin gizli işlevleri
 - c. Protesto ve tahrip etme işlevi,
 - d. İş organizasyonlarında yarar ve zarar işlevi,
 - e. Sosyalleşme işlevi,
 - f. Gerilim azaltma işlevi,
 - g. Savunma ve saldırı işlevi,
 - h. Savaşta protesto işlevi,
 - i. Başarılı savunma mekanizması işlevi,
 - j. Yararlılık işlevi,
 - k. Tıpta tedavi işlevi,
 - l. Sosyal tarihin kod ve mesajlarını taşıma işlevi,
 - m. Problemlerle başa çıkma ve hayata tutunma işlevi.

Mizah konusuna bu işlevler bağlamında bakıldığında mizahın pozitiflik ve negatiflik özellikleri ortaya çıkmaktadır. XVI. yüzyıla gelinceye kadar Avrupa'da insanların acizlikleri- nin, vücutlarındaki eksikliklerinin, ezaya ya da işkenceye tabi tutulmalarının ya da yetmezlik- lerinin gülmenin dolayısıyla da mizahın temelini oluşturması nedeniyle antik dönemden itiba- ren mizaha ve gülmeye olumsuz olarak bakılıp saygısızlık, ayıp, küstahlık ve insan onuruna saldırı olarak görülerek; Platon ve Aristo başta olmak üzere Cicero, Hobbes, Drayden, Raskin, Darwin, Meyerson vb (Öğüt-Eker 2014) düşünür ve araştırmacı tarafından negatif bir eylem olarak kaydedilmiş; ilk kez 1682 yılında İngiltere'de pozitif anlamda kullanılmıştır (64).

XVI. yüzyıldan sonra mizahın pozitif olarak kullanılmaya başlamasıyla birlikte yukarı- rıda sıralanan işlevleri içeren yeni mizah anlayışı gelişerek mizah kavramı hiciv, satir, kome-

di, espri, şaka, halt, gülmece, ironi ve nükte (Öğüt-Eker 2014:70;71), (Cebeci 2008) olarak türlere ayrılarak sınıflandırılma yoluna gidilmiştir.

Sözlü ya da yazılı iletişimde yapılan sürekli tekrarlar; sözcüklerin cinaslı ya da yanlış kullanımları; yanlış anlamalar, etnik gruplar, komiklik öğeleri; yerel söyleyişler, aksanlar, argo-cinsellik-müstehcen içerikler vb. dilbilimsel öğeler; mizahı doğurmaktadır ya da güçlendirmektedir (Öğüt-Eker 2014:90;96). Mizahın alanları ise cinsel içerikli mizah, etnik mizah ve politik mizah olarak belirlenmektedir¹.

Türkiye’de yaşayanların ait oldukları kültürlerin, alt kültür alanları içinde yer alan ve kültürel belleğin temel dinamiklerini oluşturan olgulardan biri de köy seyirlik oyunlarıdır.

3. ÇORUM KÖY SEYİRLİK OYUNLARI

Türkiye’de köy kültürünün önemli alt kültür alanlarından olan köy seyirlik oyunlarını Erman Artun (2014:321) “kökeni ilkel topluluklara dayanan oyun” ; Metin And (1985:43) “kırsal bölgelerde, köylerde görülen, daha çok tarih öncesine uzanan bolluk (tarım ve çobanlık), erişirme, canlandırıcılık, atalara tapınım gibi işlevsel kuttörenlere bağlı tiyatro geleneği”; Şükrü Elçin (1986:671) ise “Köylülerin uzun kış aylarında ve hususiyle düğünlerde, bayramlarda eğlenmek ve vakit geçirmek için düzenleyip oynadıkları dram karakterli temsiller” olarak tanımlamaktadırlar.

Köy seyirlik oyunlarının büyü törenlerinde yapılan taklitlerin bir uzantısı olabileceğini değerlendiren Artun (2014:321) doğaya sıkıca bağlı olan, yazıyı bilmeyen, toplum yaşamında yeteneklerin önemli rol oynadığı, kolektif düşünce biçiminin geçerli olduğu ilkel insan ya da topluluklar, kaliteli bir yaşam ve karşılaştıkları güçlüklerle kolayca baş edebilmek için büyü, tören gibi yöntemlere başvurduklarını kaydetmektedir. Köy seyirlik oyunları ile oynanma zamanları doğanın canlanması ve ölümü, üreme, hasat gibi konuların işlendiği törenlerin mevsim değişimi ile eş zamanlıdır. Bu durum köy seyirlik oyunlarının takvimsel özelliğini ortaya koymaktadır. Eğlenceye yönelik köy seyirlik oyunlarında ise takvimsel döngü söz konusu değildir. Artun (2014:322) köy seyirlik oyunlarının oynandığı dönemleri: (1.) Doğanın canlanmaya başlaması²; (2.) Ürünlerin toplanması “hasat sonu”³; (3.) Hayvanların üremesi⁴ ya da: (1.) Kuraklık; (2.) Hastalık tedavileri; (3.) Belirli dini veya özel günler olarak sınıflandırmaktadır.

Köy seyirlik oyunlarında oyuncuların genelde amatör olduklarını; bu iş için belirli oyun yerlerinin olmadığını; ancak kılık değiştirme, kişileştirme, maskeler, müzik, kim doğ-

¹ Kapsamlı bilgi için bakınız: Öğüt-Eker (2014:123;131)

² Doğanın canlanması için oynanan oyunlar: Ritüel kökenli oyunların bir kısmı kıştan sonra canlanan doğanın sevinçle karşılanması törenlerine bağlıdır (Artun: 2014:322).

³ Hasat sonu oynanan oyunlar: İyi ürün alındığına inanıldığı için bolluk bereket için yapılan törenlerdir. Hasat sonunda oynanan bu oyunlar, doğaüstü güçlere teşekkür etmek için yapılır (Artun 2014:322).

⁴ Hayvanların üremesi için oynanan oyunlar: Geçimi tarım ve hayvancılığa dayanan Anadolu insanı için hayvanın, özellikle üreme dönemi çok önemlidir. Bu yüzden bu dönemde çeşitli törenler oyunlar oynanır (Artun 2014:322).

maca, kimi ritüel gereği kalıplaşmış söyleşmelere rastlandığını; giderek eski örnekleri üzerine güncel konularda yeni oyunların yaratıldığı ya da eski oyunların değiştirilip çeşitlendirildiğini ifade eden And'a (1985:43) karşı Artun'da (2014:322) köy seyirlik oyunlarının mevsim şartlarının elverişli oranında genelde köyün ortasında, meydanında ya da köy odalarında oynandığını; doğaçlamanın öne çıktığını; oyuncuların yaratıcılıklarını kullanarak oyunun metnini belleğinden geri çağırarak yeniden oluşturup oynadığını; oyundaki temel temaların korunduğunu belirtmektedir. Cinsiyet temelinde rol ve kimlik değişimlerinde aksesuar ve kostüm kullanımını ile makyajdan da yararlandığını kaydeden Artun (2014:322) köy seyirlik oyunlarını ritüel kökenli törensel seyirlik oyunları ve eğlence amaçlı köy seyirlik oyunları olarak iki başlık altında incelemekte ve eğlence amaçlı seyirlik oyunları için de “*Ritüel kökenli törenlere dayanan dramatik seyirlik oyunlar zamanla ritüel özelliğini kaybederek toplumsal konuları işleyen oyunlar haline dönüşmüş, aynı zamanda eğitici ve eğlendirici bir özellik kazanmıştır*” açıklamasını getirmektedir.

Elçin (1986:671;672) köy seyirlik oyunlarını ritüel oyunlar ve profan mahiyetteki oyunlar olarak sınıflandırarak incelemekte; And ise (1985:43) kutören ve söylence kaynaklı oyunlar-gerçekçi oyunlar; ölüp dirilme ve kız kaçırma; yılbaşı ve yıl sonu oyunları; tarımsal oyunlar-çoban oyunları; hayvan benzetmeleri; dilsiz oyunları-kukla-şaka oyunları ve tek-çift izlekli oyunlar-dizi oyunları olarak yedi başlık altında sınıflandırmaktadır.

Johan Huizinga (2000) “oyun” olgusunun tanımını yaparak özelliklerini: “*Her oyun her şeyden önce gönüllü bir eylemdir (24). Oyun “gündelik” veya “asıl” hayat değildir (24). Yalıtılmış ve sınırlıdır (27). Tekrarlanabilme olanağına sahiptir (27). Kendine özgü ve mutlak bir düzeni vardır (28). Gerilim ve sevinç duygusu içerir (28). Her oyunun kendi kuralları olur (29). İşlevsel olarak da oyun bir şey için mücadeledir veya bir şeyin temsilidir*” olarak ortaya koymaktadır. Bu tespitten hareketle Çorum ölçeğindeki köy seyirlik oyunlarının da bu tanım ve özellikler ile örtüşerek, gündelik veya asıl hayat olmanın yerine yalıtılmış ve sınırlı halde tekrarlanabilme olanağına sahip olarak kendine özgü/mutlak bir düzen içerisinde, önceden belirlenmiş kurallarla icra edildikleri ortamda, gerilim ve sevinç duygusu yaşatarak işlevsel olarak da mücadele ya da “bir şeyin” temsili oyunlar oldukları tespit edilebilmektedir.

Çorum ölçeğinde mizahın nasıl kullanıldığı sorununun çözümüne yönelik olarak yöre insanının mizahi belleğindeki saklı kodların, mizahın kavram ve kuramları bağlamında ortaya konulması için “*2006 Yılında Çorum’da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları*” kitabında anlatılanlardan örnekleme yöntemiyle seçilen yirmi oyun merkeze alınarak irdelenmiştir⁵:

1. **Ameliyat oyunu**⁶: Çorum/Merkez/Alas köyünden derlenen ve 4-5 kişinin makas, iğne, iplik, sedye gibi malzemelerle oynadığı seyirlik köy oyunlarından (Oğuz ve Gürçayır

⁵ İrdeme odağına alınan köy seyirlik oyunlarının Çorum merkez ve Kaleiçi, Mecitözü, Kargı, Oğuzlar, Osmançık, İskilip, Sungurlu ilçeleri ile köylerinden derlendiği adı geçen kitaptan anlaşılmaktadır ki; bu durumdan da köy seyirlik oyunlarının yöre toplumunun geniş bir kesiminin kültürel belleğinde saklı olduğu sonucuna varılabilmektedir (E.V.).

⁶ **Ameliyat oyunu** (Çorum/Merkez/Alas Köyü): 4-5 kişinin makas, iğne, iplik, sedye gibi malzemelerle oynadığı seyirlik köy oyunlarından. Oyunculardan biri hasta rolündedir. Hastalığı o kadar ağırdır ki karın ağrısından kıvrılır. Arkadaşları, apandisitinin patladığı söylerler ve hasta bayılır; hemen ameliyata alınır. Doktor hastayı kesiyormuş gibi yaparak üzerindeki kıyafetini makas ile ikiye keser. Karnından bağırsak olarak, karnına daha

2006: 11). Bu oyunda doktor karakterinin hastanın elbisesini kesmek suretiyle ameliyat için derisini kesme eylemini taklit etmesinde doğallığın yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmaktadır. Yine bağırsak olarak elbisenin altına gizlenen ip parçalarının çıkarılması, bir bölümünün kesilmesi, su ile temizlenmesi, tekrar yerine konulması hareketleri ile tekrarları bir yandan yapaylaşmayı diğer yandan da mekanikliğin aşılarak sıradanlaşmayı oluşturmaktadır. Bunun yanında bu hareketlerin tamamı oyundaki insan ögesini nesneleştirmektedir. Tüm bunlarla hareket komiği oluşmakta ve mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme ile sosyalleşme işlevlerinin de görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve komedi türündendir.

2. **Ayran oyunu**⁷: Çorum/Merkez/Turgut köyünden derlenen ve düğünlerde oynanan bu oyunda bir gelin ve damat meydana çıkar. (Oğuz ve Gürçayır 2006: 12;13). Leonard Feinberg'in (2005: 279) Thomas Hobbes'in "Human Nature" başlıklı makalesine atıfla işaret ettiği üzere "İnsanlar, içinde nükte veya şaka bile olmayan şanssızlıklara ve ahlaksızlıklara gülerler... ayrıca insanlar başkalarının zayıflıklarına da gülerler". Bu oyunda da açıkça nükte veya şaka bulunmamasına karşın Gelin'in sevgilisi Ali'yi tanımaması temelinde oluşan diyalog ve ayran vermeme hareketinin oluşturduğu şanssızlık ve Ali'nin yorgun hali üçüncü kişilerin algısında mizahı ve gülmeyi doğurmaktadır. Bunlarla birlikte konuşmalarda ortaya çıkan kafiyeli söz varlığı ve yanlış anlaşılmaya dayalı dilbilimsel öğelerin de desteklediği söz komiği oluşmaktadır. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme ile sosyalleşme ve hatanın cezalandırılması işlevlerinin de görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve komedi türündedir.

önceden konulmuş olan kalın ve ince iplikleri çıkarın ve onları su ile yıkar, temizler. Hatta bağırsağın bası kısımlarını çürümüş diye atar. Geriye kalan bağırsakları tekrar kıyafetinin altına, yani karnının içine koyar. Karnını dikiyormuş gibi, kıyafetini iğne iplikle diker (Oğuz ve Gürçayır 2006: 11).

⁷ **Ayran oyunu** (Çorum/Merkez/Turgut Köyü): Düğünlerde oynanan bu oyunda bir gelin ve damat meydana çıkar. Gelinin eline helkeyle (küçük kova) ayran verilir. Damat uzaktan gelir, gelin damadı tanımaz. Ayran vermek istemez. Damat, gelini ayranı vermesi için zorlar ve ona bazı sorular sorar. Oyun, geçmişte köyde yaşanmış bir olayın canlandırmasıdır. Oyun, gurbete başlık parası kazanmak için giden Ali isimli kahramanın görünümünün tanınmayacak kadar değişerek köye dönmesi ve köyün girişinde sevdiği kişi ile karşılaşıp ondan ayran istemesi ile başlar. Karşılıklı şiirsel bir dialog gelişir:

- *Gurbet ellerde eğlendim kaldım / Güzel cemalini görünce yandım / Gelin bu ayranı tazemi yaydın? / Hüda'nın aşkına doldur ayranı.*
- *Oğlan bu yaylanın ağası mısın? / Yayıdığım ayranın kâhyası mısın? / Yoksa sen başımın belası mısın? / Anam ev yoktur vermem ayranı.*
- *Bunca yıldır senden ayrı dururum? / Çeker silahımı seni vururum / Ya ayranı alur ya da ölürüm / Hüda'nın aşkına doldur ayranı.*
- *Ayranımı atlarıma yüklerim / Götürür de dağ başına dökerim / Gurbet elde yarım vardır beklerim / Ondan başkasına vermem ayranı*
- *Nedir ki yeraltında paslanmaz? / Nedir ki suya düşer ıslanmaz? / Nedir ki etin kessen seslenmez? Ya bunun cevabın ver ya da ayranı*
- *Altındır yeraltında paslanmaz / Güneştir suya düşer ıslanmaz / Ölüdür etin kessen seslenmez / Veririm cevabın vermem ayranı*
- *Kimdir ki Zülfikar'ı elleyen? / Kimdir ki yeri göğü sallayan? / Kimdir ki karıcağı nallayan? / Ya bunun cevabını ver ya da ayranı*
- *Ali'dir Zülfikar'ı elleyen / Allah'tır yeri göğü sallayan / Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir karıcağı nallayan / Veririm cevabın vermem ayranı*
- *Ben Ali'yim gurbet elden gelirim / Susayıp ya yol üstünde dururum / Yarım sana canımı veririm / Hüda'nın aşkına doldur ayranı*
- *Ali'm ben se seni yabancı sandım / Geç tanıdım da sana kurbanım / Şükürler olsun bugün benim bayramım / Feda olsun sana Ali'm bir tas ayranım (Oğuz ve Gürçayır 2006: 12;13).*

3. **Berber oyunu**⁸: Çorum/Merkez/Deliler köyünden derlenen ve kapalı mekânlarda oynanan bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 14). Oyunda Süpürge, sakal fırçası; kasatura, kürek ya da balta ustura; leğen, tıraş taşı olarak kullanmakta; malzemeler arasında kırık bir ayna ve kırık yaylı bir iskemle de bulunmaktadır. Çıracık tıraş olacak kişinin yüzüne sabun yerine sönmüş kirece bulanmış süpürgeyi sürmek istemektedir ki tüm bunlarla doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmaktadır. Müşteriye bu aletlerle tıraş yapma girişimi ve müşterinin korkarak kaçması sahnelerinde de üstünlüğe dayalı saldırı (Feinberg, 2005: 279-288) eylemi bulunmaktadır. Tüm bunlarla hareket komiğini oluşmakta ve mizah gerçekleştirmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme ile sosyalizasyon işlevlerinin de görüldüğü oyun negatif mizah (kişinin acze düşmesine gülme) kategorisinde ve komedi türündedir.

4. **Çıkrık oyunu**⁹: Çorum/Mecitözü/Elvan Çelebi beldesinden derlenen ve kına gecelerinde genç kızlar arasında icra edilen köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 15;17). Bir insanın çıkırığı ve hayvanı taklit etmesiyle doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan çıkırık taklidi ile de insanın nesneleştirilmektedir. Gelin adayının eve gelen her misafir grubuna aynı sözleri söylemesiyle mekanikleşmeye dayalı tekrarlama;

⁸ **Berber oyunu** (Çorum/Merkez/Deliler Köyü): Kapalı mekânlarda oynanan bir köy seyirlik oyunudur. Berber Abdi müşterisizlikten sıkılmıştır. Çello ve İbo isimli iki çırağı vardır. Süpürgeyi sakal fırçası; kasaturayı, küreği ya da baltayı ustura; leğeni tıraş taşı olarak kullanmaktadır. Malzemeleri arasında kırık bir ayna ve kırık yaylı bir iskemle de bulunmaktadır. Oyun Berber Abdi'nin çıraklardan çay isteyip oturmasıyla başlar. Bu ara müşteri Koruk gelir. Abdi ona da çay ikram eder ve onu tıraş etmek ister. Koruk malzemeleri görünce korkar. Çıraklardan biri sabun olarak sönmüş kireci süpürgeyle karıştırıp Koruk'un yüzüne sürmek ister. Koruk bağırır. Berber eline kasaturayı alınca Koruk'un korkusu artar ve "Cankurtaran yok mu?" diye çığlık atar. Berber dükkânının önünden geçmekte olan köy bekçisi sesleri duyar ve içeri girerek hepsini yakalayıp götürür (Oğuz ve Gürçayır 2006: 14).

⁹ **Çıkrık oyunu** (Çorum/Mecitözü/Elvançelebi Beldesi): Kına gecelerinde genç kızlar arasında oynanılır. Kızlardan biri evlenme zamanı gelen ve çıkırık eğiren kız; bir diğeri onun annesi rolünü üstlenirken iki kız çeyizi taşıyacak öküzleri ve diğer kız da çıkırığı taklit eder. Çıkrığı taklit edecek kişi yere oturur; iki ayak bileği birleşik konumda, bacakları tam uzatılmış halde, ayak bileklerinin ve boynunun etrafından dolaşan bir ip vardır. Kolların biri de çıkırık koludur. Bir yandan çıkırığın kolunu çevirerek ip eğiren kız diğer yandan mani söylemektedir: - *Çıkrığın urganyım / Kadife yorganyım / Ben hangi yola gidersem / O yolun kurbanyım*. Mani bitince ilk dünür (kız isteme) grubu gelir. Kapı sesini duyan kız görücü geldiğini anlar ve melodik olarak "Çıngır çıngır çık / İçinde bir kürek bok" der ve çıkırığı yana doğru (bazen de sırt üstü) devirir ve misafirlerini eve alır. Kaynana adayına hürmet etmek ve en güzel köşeye oturtmak için "Oraya oturma orası tavuk boku, buraya oturma burası culuk boku, şuraya oturma şurası kaz boku" diyerek kaynana adayını kolundan sürekli çekiştirdikten sonra bir yere oturtur. Görücüler geliş sebeplerini doğaçlama anlatırlar. Kız gelen misafirleri beğenmez ve elini kaynana'nın "uygunsuz bir yerine" sürerek reddeder. Misafirler gidince tekrar çıkırığın başına oturur. Çıkrığı düzeltir, bazen iki bacağı arasına alır. İpleri kendine doğru çeker; çıkırığı taklit eden oyuncuya anlık çaresizlik hali yaşatır. Sonra çıkırığın kolunu çevirerek mani söylemeye başlar: "Çıkrık benim tel benim / Neme gerek el benim / Eller ne derse desin / Zeytin gözlü yar benim". Mani tamamlandığında bir görüyü grubu daha gelir. Kız kapı sesini duyduğunda yine "Çıngır çıngır çık / İçinde bir kürek bok" der ve çıkırığı devirir. Misafirleri eve alır ve önceki gruba yaptıklarını tekrarlar. Bu gruba da uğurladıktan sonra tekrar çıkırığın başına geçer, çıkırığı kaldırır, kolunu çevirerek mani söyler: "Çıkrığım elli parmak / ayıp mı yare varmak / Her yiğidin karı mı? / Sevip sevip ayrılmak". Kapı çalar yeni bir görücü grubu daha gelir ve önceki sahneler ile sözler tekrarlanır. Ve yine çıkırığın başına geçerek mani söyler: "Çıktım ambar koluna / Baktım yarın yoluna / Asılır da ölürüm / Perçeminin teline. Bir misafir grubu daha gelir ve aynı sahneler tekrarlanarak uğurlanırlar. Son manisini söylemek için çıkırık eğirmeye başlar: "Ambar kolu tahtımız / Açılmadı bahtımız / Sen orada ben burada / Böyle miydi ahdimiz?". Bir kez daha görücü grubu gelir; yine aynı söz ve hareketlerle karşılanırlar. Kız artık evlenmek istemektedir ve bu kez izleyicilerin arasında dolaşarak "Ana, ana! Neredesin beni istemeye geldiler." diye bağırır ve seçtiği arkadaşını misafirlere annesi olarak takdim eder. Görücü grubu anneden kızı ister, anne kıza isteyip istemediğini sorar. Kız utanarak istediğini söyler. Anne kıza vereceğini söyler. İki taraf konuşup düğün masrafları ve kıza alınacak katılar konusunda pazarlık ederler. Daha sonra annesi, kızının başına bir yazma örter, diğer kızların söylediği türküler eşliğinde gelin alma merasimi başlar. İzleyiciler ve oyuncular türküler eşliğinde oynarlar. Öküz rolündeki iki kişi dizlerinin üzerine çökerler ve kızın çeyizi olan çıkırık bunların üzerine yüklenir. Dünür gruba teslim edilen kız, çıkırığını da akıp kaynanasıyla birlikte yola koyulur ve oyun biter (Oğuz ve Gürçayır 2006: 15;17).

yer gösterme gerekçesiyle karşısındaki kişiyi tartaklaması ve argo sözler söylemesiyle üstünlüğe dayalı saldırganlık ortaya çıkmaktadır. Yine söylediği manilerdeki kafiye ve argo sözlerin kullanımı dilbilimsel öğelerden yararlanıldığını göstermektedir. Tüm bunlarla söz ve hareket komiği birlikteliğinin ortaya çıkardığı karakter komiğini oluşturarak mizah gerçekleştirmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme; kız görme ve isteme pratiğine karşı protesto; sosyalleşme işlevlerinin de görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve hiciv türündedir.

5. **Deli kız oyunu**¹⁰: Çorum/Merkez'den derlenen ve genelde kadınlar arasında oynanan köy seyirlik oyunlarından biridir; davul zurna eşliğinde oynan oyunda müziğin ritmiyle uyumlu karşılıklı konuşmalardan oluşur. (Oğuz ve Gürçayır 2006: 20;21). Kişinin bedensel engellerinin öne çıkarılması ve bunların etrafında oyunun kurgulanması üstünlüğe dayalı saldırganlığı oluşturmakta; doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmaktadır. Diyaloglarda dilbilimsel öğeler ile müziğin oluşturduğu ritim, komiği desteklemektedir. Tüm bunlarla söz ve hareket komiği birlikteliğinin ortaya çıkardığı karakter komiğini oluşturarak mizah gerçekleştirmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme; kız görme ve isteme pratiğine karşı protesto; sosyalleşme işlevlerinin de görüldüğü oyun negatif mizah (kişinin bedensel engelleri temeline mizah oluşturma) kategorisinde ve hiciv-ironi türündedir.

6. **Dillala oyunu**¹¹: Çorum/Kaleiçi'nden derlenen ve gelin, pala, süslü, zengin ile sarhoş karakterlerinin yer aldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 22;23). Kadının yüzüne çizdiği bıyık şekli ile kılık değiştirme girişimi doğallık yitirilerek yapaylaşmayı ve aykırılığı ortaya çıkmaktadır. Karakterlerin gelin adayının çevresindeki ritmik hareketleri, tekrarları ve aykırı hareketleri söz destekli hareket komiğini oluşturmaktadır. Oyunun sonunda gelin adayının sert tavırlı, sarhoş kişiyi seçmesi de bir başka aykırılık örneğidir ki

¹⁰ **Deli kız oyunu** (Çorum/Merkez): Genelde kadınlar arasında oynanan köy seyirlik oyunlarından biridir ve davul zurna eşliğinde oynan oyunda müziğin ritmiyle uyumlu karşılıklı konuşmalardan oluşur. Sözlerin gerektirdiği taklitlere de yer verilir. Oyuna bir halka oluşturularak başlanır. Tecrübeli kişi deli kız rolünü üstlenir ve oyunu yönetir. Deli kız halkanın ortasındadır ve evlenememiştir. Oyun deli kızla alay etme üzerine kuruludur ve taklit unsuru çoğunluktadır. Kambur, ayağı topal, kolu çolak ve bası keldir. Oyunda her dizesi iki kez tekrarlanan diyalog şu şekilde gerçekleşir: - *Topluluk (T.) Deli kız sinin geliyor.* - *Deli kız (D.) Sinide neler geliyor?* - *T. Sinide pabuç geliyor.* - *D. Hani ya neden gelmedi?* - *T. Geldi de geri döndüler.* - *D. Ne kusurumu buldular?* - *T. Ayağına topal dediler.* - *D. Kurbanın olam a dostlar, hayranın olam a dostlar hani ya bunun topalı?* - *T. Deli kız sinin geliyor.* - *D. Sinide neler geliyor?* - *T. Sinide bilezik geliyor.* - *D. Hani ya neden gelmedi?* - *T. Geldi de geri döndüler.* - *D. Ne kusurumu buldular?* - *T. Koluna çolak dediler.* - *D. Kurbanın olam a dostlar, hayranın olam a dostlar hani ya bunun çolağı?* - *T. Deli kız sinin geliyor.* - *D. Sinide neler geliyor?* - *T. Sinide manto geliyor.* - *Hani ya neden gelmedi?* - *T. Sirtına kambur dediler.* - *D. Kurbanın olam a dostlar, hayranın olam a dostlar hani ya bunun kamburu?* - *T. Deli kız sinin geliyor.* - *D. Sinide neler geliyor?* - *T. Sinide şapka geliyor.* - *D. Hani ya neden gelmedi?* - *T. Geldi de geri döndüler.* - *D. Ne kusurumu buldular?* - *T. Kafana keleş dediler.* - *D. Kurbanın olam a dostlar, hayranın olam a dostlar hani ya bunun keleş?* (Oğuz ve Gürçayır 2006: 20;21).

¹¹ **Dillala oyunu** (Çorum/Kaleiçi): Gelin, pala, süslü, zengin ve sarhoş karakterlerinin yer aldığı bir köy seyirlik oyunudur. Kadınların rol aldığı oyunda oyuncular, kıyafet ve makyaj (yüze kalemlerle bıyık şekli çizilmesi) ile erkek kılığına girerler. Ortada oturan gelinin yüzü dışarıdan görünmeyecek ancak kendisinin çevreyi görebilecek incelikte bir örtü ile kapatılmasıyla oyun başlar. Oyunun diğer karakterleri sıra ile gelini etkilemek ve beğenisini kazanmak için doğaçlama ve komik hareketler yaparlar. Gelin hiç birini beğenmemekte ve karşı tarafa anlık çaresizlik hali yaşatmaktadır. Her karakter söz, hareket ve danslarla gelini etkileme girişiminde bulunurken seyirci topluluk türküler söyler. Sırayla pala bıyıklarını bükerek; süslü ayna ve tarak yardımıyla süslenerek; zengin de paralarını sayarak sahneye çıkar ve gelinin etrafında hünerlerini gösterir. Her aday değişiminde izleyiciler topluca şu maniyi söylerler: "*Dillala demeye geldim, kaymak yemeye geldim, kaynana başım yedin, yari görme ye geldim.*". Sıra sarhoşa gelir; elinde içki şişesiyle sahneye çıkar; biraz sert davranır, gelini tartaklar. Gelinin gönlü sarhoştadır ve sert tavırlarına rağmen kabul edir ve yüzündeki örtüyü kaldırarak sarhoşun koluna girer (Oğuz ve Gürçayır 2006: 22;23).

beklentilerin ötesinde bir sonuçtur. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme; sosyalleşme işlevlerinin de görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve komedi-hiciv-ironi türündedir.

7. **Enişte oyunu**¹²: Çorum/Osmancık/Merkez'den derlenen ve düğünlerden bir gün önce kız evinde ya da kızların toplandığı bir yerde gelinin arkadaşları tarafından icra edilen bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 24). Bu oyunda da kişilerin bedensel engellerinin (konuşma engelli) öne çıkarılması ve bunların etrafında oyunun kurgulanması, üstünlüğe dayalı saldırganlığı oluşturmakta; bedensel engelliliğin taklidi ile de doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmaktadır. Yine bedensel engelli erkek karakterlerin elbiselerinin çıkartılması ve bunlardan birinin sevdiği kız tarafından güzel sözler söylenirken sırtına ve yüzüne vurulması da üstünlüğe dayalı saldırganlığın dışa vurumudur. Tüm bunlarla söz ve hareket komiği birlikteliğinin ortaya çıkardığı karakter komiğini oluşturarak mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme; evlilik öncesi kız-erkek görüşmesinin engellenmesine karşı protesto; sosyalleşme işlevlerinin de görüldüğü oyun negatif mizah (kişinin bedensel engelleri temelinde ve şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi-hiciv türündedir.

8. **Et satma oyunu**¹³: Corum/Merkez'den derlenen ve muhtar, et satıcısı ve köylü karakterlerinin rol aldığı; düğünlerde icra edilen bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 26). Ölü hayvanın kesilmesi ve etinin yenmesi yörenin dini inançlarına aykırı olması karşın oyunlaştırılması doğallık yitirilerek yapaylaşmayı ve aykırılığı ortaya çıkmaktadır. Alıcı rolündeki karakterlerin ikna edilmesinde dil bilimsel öğelerin kullanıldığının görüldüğü oyunda yine alıcının elbiselerinin zorla çıkarılması girişimi ve sırtına ipe/kayışla vurularak şiddet uygulanması, üstünlüğe dayalı saldırganlığın dışa vurumudur. Tüm bunlarla hareket komiği ağırlıklı mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin de görüldüğü oyun negatif mizah (şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

9. **Gurbete gitme oyunu**¹⁴: Çorum/Merkez/Çalıcı köyünden derlenmiş; düğünlerde oyunu bilen ve bilmeyen iki kişi ile icra edilen köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır

¹² **Enişte oyunu** (Çorum/Osmancık/Merkez): Düğünlerden bir gün önce kız evinde ya da kızların toplandığı bir yerde gelinin arkadaşları tarafından oynanır. Nişanlı kız, kız kardeşi, nişanlı erkek, onun arkadaşı ve muhtardan oluşan oyuncu grubu tarafından icra edilir. Erkek rolünü alacak kızlar kıyafet ve makyajla bu değişimi gerçekleştirirler. Damat ve arkadaşı dilsizdirler. Nişanlı genç erkek, köyün gençleri tarafından nişanlısını görmeye götürülür ve üzerindeki kıyafetleri çıkartırlar. Nişanlı erkek ve arkadaşı dilsiz olduklarından itiraz edemezler; köyün gençleri kıyafetlerini alırlar. İki genç şikâyet için muhtara giderler. Muhtar nişanlı kızdan yardım isteyerek neler olduğunu anlatmasını ister. Genç kız kıyafetlerin isimlerini sayar. Muhtar da zorla alınan kıyafetleri geri alarak nişanlı çifte verir ve onları bir araya getirir. Nişanlı kız nişanlısı genç gelince sevinir ve onu sevmeye başlar. Ama bu normal bir seviş değildir. Güzel sözler söylüyormuş gibi yapıp onun sırtına ve yüzüne vurur. Vururken de "Ah benim güzelim!", "Benim nişanlım da pek güzelmiş!" gibi sözler söyler (Oğuz ve Gürçayır 2006: 24).

¹³ **Et satma oyunu** (Çorum/Merkez): Muhtar, et satıcısı ve köylü karakterlerinin rol aldığı ve düğünlerde icra edilen bir köy seyirlik oyunudur. Köyde birinin hayvanı ölür. Muhtar köylüyü toplayarak bu hayvanın köylülere satın alınarak kişinin mağdur olmasını önlemeye çalışır. Kabul edilir ve bir kişi et satıcısı olarak görevlendirilir. Satıcı köylülerin et siparişleri alır ve bir yazıcı bunları kaydeder. Alıcı kişi ortaya alınır. Bir yandan ona övgülerde bulunularak üzerindeki kıyafetlerinin çıkarılması sağlanırken diğer yandan da almak istediği et miktarı artırması için psikolojik baskı uygulanırken kilogram sayısınca da sopayla, deri kemerle ya da kalın ipe sırtına vurulur. Amaç alıcı karakteri olabildiğince soymak ve fazla sayıda sırtına vurmaktır (Oğuz ve Gürçayır 2006: 26).

¹⁴ **Gurbete gitme oyunu** (Çorum/Merkez/Çalıcı Köyü): Düğünlerde oyunu bilen ve bilmeyen iki kişi ile icra edilir. Oyunu bilen kişi ortaya çıkar ve işsizlik yüzünden gurbete gideceğini söyler. Çevredeki bu kişinin sırtına seyircilerden oyunu bilmeyen birini bağlarlar. Gurbete gidecek kişi sırtında bağlı olan kişi ile birlikte akraba ve komşularına veda ziyaretinde bulunur. Akriba ve komşular siparişler verirler. Kahraman bu siparişleri unutabileceğini söyleyerek elindeki iğne ya da cımbızla bunları harf harf sırtına yazmalarını ister. Sipariş verenlerde

2006: 27). Oyuncunun sırtına bir başka oyuncunun bağlanmasıyla doğallık yitirilerek yapaylaşmayı ve aykırılığı ortaya çıkmaktadır. Köylülerden sipariş alan oyuncunun bu siparişleri iğne ya da cımbızın sırtındaki kişinin kalçasına batırılmak suretiyle sözde kaydettirmesi de üstünlüğe dayalı saldırganlığı oluşturmaktadır. Tüm bunlarla hareket komiği oluşarak mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişiyeye şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

10. **Kalaycı oyunu**¹⁵: Çorum/Merkez/Palabıyık köyünden derlenen ve kalaycı ve çırak karakterleri ile körüğün taklit edildiği bir köy seyirlik oyunudur. (Oğuz ve Gürçayır 2006: 30). Bir insanın körüğü taklit etmesi ve kalay maddesi olarak yoğurt ya da unun kullanılmasıyla doğallık yitirilerek yapaylaşma ve aykırılık ortaya çıkmakta; insan da nesneleşmektedir. Ustanın çırağına tokat atması; unun/yoğurdun çırağa ve seyircilere serpilmesi ile de üstünlüğe dayalı saldırganlık ortaya çıkmaktadır. Tüm bunlarla hareket komiği oluşarak mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişiyeye/kişilere şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

11. **Kıskançlık oyunu**¹⁶: Çorum/Merkez'den derlenen ve koca, hamile karısı, sarkıntılık eden kişi karakterlerinin rol aldığı; kadınlar arasında oynanan ve erkek tiplmelerinin canlandırıldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 34). Kadının şapka, ceket ve yüzüne kalemle yaptığı bıyık şeklinden oluşan makyaj ve kılık değiştirme ile doğallık yitirilerek yapaylaşma ve aykırılık ortaya çıkmaktadır. Oyuncunun diğer oyuncuya ve seyirciye sopa ile vurarak komiği oluşturma eylemi de üstünlüğe dayalı saldırganlığın dışı vurumudur. Tüm bunlarla hareket komiği oluşarak mizah gerçekleştirilmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişiyeye/kişilere şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

12. **Kız satma oyunu**¹⁷: Çorum/Mecitözü/Alören köyünden derlenen ve dede, kız torun ile evlenmeye istekli erkek karakterler tarafından düğünlerde ve bayramlarda icra edilen,

siparişlerini sırtta bağlı olan kişinin kalçasına iğneyi batırarak harf harf yazı yazmayı taklik ederler. Kişinin duyduğu acı ve bağırması komiği oluşturur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 27).

¹⁵ **Kalaycı oyunu** (Çorum/Merkez/Palabıyık Köyü): Kalaycı, körük ve çırak karakterlerinin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur. Körük karakterine bir ceket giydirilir ve kolları arkada birleştirilerek arasından bir sopa geçirilir. Kalaycı yanına bir çıkar alarak körüğü sallamaya başlar. Yanında da yoğurt veya un vardır. Kalaycı körüğü çekerken kalayladığı kapları atar, bu sıra körüğü iyi çekemediği için çırağa tokat atmaya çalışır. Ancak attığı tokat seyirciye denk gelir ve seyirci küfreder. Kalaycı da yanındaki un veya yoğurdu çırağa serpererek çırağı da kalaylamış olur; kalan un veya yoğurdu da seyircilere serpererek kalay işini bitirir (Oğuz ve Gürçayır 2006: 30).

¹⁶ **Kıskançlık oyunu** (Çorum/Merkez): Koca, hamile karısı, sarkıntılık eden kişi karakterlerinin rol aldığı kadınlar arasında oynanan ve erkek tiplmelerinin canlandırıldığı bir köy seyirlik oyunudur. Hamile kadını kocasının elinden almak isteyen birisi kadını rahatsız eder. Kıskanç koca adama sopa ile saldırır. Bu ara kocanın savurduğu sopa darbeleri seyircilere de denk getirilir. Kadının doğum sancılarının başlamasıyla ebe çağırılır ve oyun biter (Oğuz ve Gürçayır 2006: 34).

¹⁷ **Kız satma oyunu** (Çorum/Mecitözü/Alören Köyü): Dede, kız torun ve taliplileri karakterleriyle düğünlerde ve bayramlarda icra edilen, erkeklerin kız kılığında olduğu bir köy seyirlik oyunudur. Dede ile torun birlikte yaşarlar. Dede sinirli, huysuz ve kamburdur. Köyün erkekleri ondan çekinirler. Torun köyün en güzel kızıdır. Torununun evlenme zamanı geldiğini düşünen dede ona bundan söz eder. Kız ise sevdiği birinin olması nedeniyle yaşının küçük olduğunu ileri sürerek evlenmek istemez. Ancak dede "bir ayağım çukurda, hem sen mutlu ol, hem de benim cebim para görsün" diyerek ısrar eder. Kız korktuğu için fazla itiraz edemez. Dede kızı köyün erkeklerinin olduğu bir mekana götürür ve övmeye başlar: "Kızım bulaşık yıkar, ütü yapar, tarla işlerinde çalışır, sabah erkenden inekleri sağlar" der ve "Kızımı almak isteyen var mı?" diye sorar. Erkeklerden birinin "Dede kızına ne kadar istiyorsun" sorusuna "Sen ne kadar veriyorsun" diye cevap verir. Erkek "On lira veriyorum" deyince dede "Benim kızım kaç on lira eder" diyerek teklifi beğenmez. Diğer erkekler sırayla fiyatı arttırmaya başlarlar. Kız bu durumdan bunalır, karşı çıkar ve ağlamaya başlar. Bu sırada kızın sevdiği erkek ortamdan kızı kaçıtır; kızı emin bir yere bırakır ve topluluğun olduğu yere geri gelir. Dede ağlamaktadır ve "Kim kaçırdı kızım"

erkeklerin kız kılığında olduğu bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 35). Erkeğin elbise/başörtüden oluşan kılık değişme girişimi ile doğallık yitirilerek yapaylaşma ve aykırılık ortaya çıkmaktadır. Dedenin kız torununu köy kahvesinde evlendirmek için açık arttırmaya çıkarması da yöre kültürü ile zıtlık oluşturmaktadır. Tüm bunlarla söz ve hareket komiğinin ortaya çıkardığı karakter komiğini oluşturarak mizah gerçekleştirmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif ve pozitif mizahın iç içe girdiği komedi türündedir.

13. **Miras kavgası oyunu**¹⁸: Çorum/Merkez'den derlenen muhtar, iki kardeş ve iki kişi olmak üzere beş kişinin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 40). Oyunda iki kardeşin birbiriyle kavga etmeleri; birbirlerini sırayla sırtlarında taşımaları ve şiddet uygulamalarını üstünlüğe dayalı saldırdır ki bunlarla da hareket komiği oluşturarak mizah gerçekleştirmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişilere şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

14. **Nal çakma oyunu**¹⁹: Çorum/Merkez/Alas köyünden derlenen, öküz sahibi, nalbant ve iki yardımcı kişi karakterleriyle öküz ve örsü taklit eden kişilerin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 41). Bir insanın örsü ve hayvanı taklit etmesiyle doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmakta; aykırılık oluşmakta; insan nesneleşmektedir. Nalbandın gerek örsü taklit eden kişinin sırtına nalı düzeltme taklidi bağlamında vurması; gerekse öküzü taklit eden kişinin ayağının tabanına nal çakma taklidi de doğallığın yitirildiği ve aykırılığın olduğu sahnelerdendir. Ayrıca bu sahneler de karşı tarafa eza uygulayarak üstünlüğe dayalı saldırganlık meydana gelmekte; tüm bunlarla hareket komiği oluşturarak mizah gerçekleşmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişilere şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

15. **Natır oyunu**²⁰: Çorum/İskilip/Merkez'den derlenen ve baba, iki oğul ve anne rolündeki karakterlerin düğün ortamında icra ettiği bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır

diyerek herkese teker teker vururken kızının yaşmağını bir erkeğin yanında bulur. “*Sen kaçırдың kızımı değil mi? Söyle kızım nerede?*” der. Erkek de “*Kızın çok uzaklarda yerini sana söylemem. Ama şartlarımı kabul edersen söylerim*” deyince dede “*Neymiş şartların*” diye sorar. Erkek de “*Kızınla evlenmemize razı olacaksın. Para, mal, mülk istemeyeceksin*” der. Dede “*Senin gibi çulsuza verecek kız yok bende*” der. Erkek de “*O zaman kızının yüzünü göremezsin*” diye cevap verince dede çaresiz kabul eder (Oğuz ve Gürçayır 2006: 35).

¹⁸ **Miras kavgası oyunu** (Çorum/Merkez): Muhtar, iki kardeş ve iki kişi olmak üzere beş kişinin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur. İki kardeş babalarından kalan mirası paylaşma sırasında kavga ederler. Sorunu çözmesi için muhtara giderler. Muhtar sorunu çözmek için sırtlarında birer kişiyi taşımalarını önerir. Kabul ederler ve sırtlarına aldıkları birer kişiyle birlikte yürümeye başlarsa da kavga devam eder. Bunun üzerine muhtar birbirlerinin sırtına kemer ile vurmalarını ister. Onlar da bunu uygulurlar. Vurulan yer sırtları değil sırtlarında taşıdıkları kişilerdir. Sonunda muhtar bunları ayırır ve barıştırır (Oğuz ve Gürçayır 2006: 40).

¹⁹ **Nal çakma oyunu** (Çorum/Merkez/Alas Köyü): Öküz sahibi, nalbant ve iki yardımcı kişi karakterleriyle öküz ve örsü taklit eden kişilerin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur. Nal olarak bir ayakkabı iç taban keçesi ve çekiç de aksesuardır. Öküz sahibi elindeki nalı düzeltmek için bir örs aradığını söyler ve seyirciler arasından birini seçer. Seçilen bu kişi yerde secdeye kapanmış şekilde durur. Öküz sahibi örsün üzerinde nalı düzeltmek için elindeki çekiçle örse (kişinin sırtına) vurur. Nalını düzelttikten sonra da çakmak için bir öküz aradığını söyler ve seyirciler arasından birini seçer. Yardımcı kişiler öküzü taklit edecek kişiyi zorla sahneye çıkarırlar. Yete yatırır ve ayaklarını yukarı kaldırır. Ayakkabıları çıkarılır ve nalını düzelten adam, öküzün ayak tabanlarına çekiçle vurarak nalı çakar (Oğuz ve Gürçayır 2006: 41).

²⁰ **Natır oyunu** (Çorum/İskilip/Merkez): Baba, iki oğul ve anne rolündeki karakterlerin düğün ortamında icra ettiği bir köy seyirlik oyunudur. Anne rolünü üstlenen erkek uzak köşede başörtülü olarak oturur. Baba sarıklı ya da şapkalı; bastonlu ve öne eğik yürüyen ihtiyar görünümüdür. Çocuklar babanın iki yanındadırlar ve onun ayaklarını tutarak yürümesine yardımcı olurlar. Baba “*Oğlum natır sağ ayağımı götür*” der; sağ taraftaki çocuk babanın sağ bacağını bir adım ileri götürür. Baba diğer oğluna “*Oğlum natır sol ayağımı götür*” der; sol taraftaki çocuk babanın sol bacağını bir adım ileri götürür. Bu ritmik tekrarlarla baba, anneye doğru götürülecektir. Bu

2006: 42). Kadını sadece başını örtü ile örten bir erkek canlandırmaktadır. Baba karakteri de şapka, ceket, baston kullanarak ve kambur taklidi yapıp yürüyerek canlandırmayı gerçekleştirir. Ayrıca çocuklar, babanın yürümesini ayaklarını ileri atarak sağlamaktadırlar. Bu sahneler de doğallığın yitirilerek yapaylaşmayı ve aykırılığı ortaya çıkarmaktadır. Yine çocukların babanın talimatına aykırı olarak bacağını hareket ettirmeleri; ayağının altına boya sürmeleri, çivi çakma taklidi yapmaları; tahta koyarak, çelme takarak onu düşürerek, yukarı kaldırıp birden yere bırakmaları üstünlüğe dayalı saldırganlığın dışı vurumudur. Tüm bunlarla hareket komiği oluşturularak mizah gerçekleşmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişinin aşağılanması, anlık çaresizlik hali yaşatılması ve şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

16. **Sarhoş oyunu**²¹: Çorum/Merkez'den derlenen ve Sarhoş oğul ile babası karakterlerinin rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 43). Sarhoş oğulun nara atması, aynı anda iki kişinin karşılıklı konuşmasını canlandırması, minderle kavga edip boğuşması bir yandan doğallığın yitirilerek yapaylığın ortaya çıkmasını sağlarken diğer yandan da hareket komiğini oluşturmaktadır. Söylediği türkünün oluşturduğu ritim de komiği arttırmaktadır. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve komedi türündedir.

17. **Tıraş oyunu**²²: Çorum/Merkez/Göcenovacığı köyünden derlenen; berber ve müşterileri rolündeki karakterlerin icra ettikleri bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 47). Berberin müşterilerin yüzlerini köpüğe buladıktan sonra satır, balta vb. tıraş etmesiyle doğallık yitirilerek yapaylaşma ve aykırılık ortaya çıkmaktadır. Berberin müşterilerine tıraş sonrası tekme vurması da üstünlüğe dayalı saldırının dışı vurumudur. Tüm bunlarla hareket komiği oluşarak mizah gerçekleşmekte; gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevi görülmektedir. oyun negatif mizah (şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

18. **Deve oyunu**²³: Çorum/Merkez/Çelilkırı köyünden derlenen; deveci ve köylü karakterleri ile deveyi taklit eden oyuncuların rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve

yolculukta çocuklar babanın talimatına aykırı bacağını hareket ettirerek; ayağının altına boya sürerek, çivi çakma taklidi yaparak, tahta koyarak; çelme takarak; onu düşürerek; babayı yukarı kaldırıp birden yere bırakarak yolculuğu zorlaştırırlar. Annenin yanına ulaşıldığında da baba yere yatırılır (Oğuz ve Gürçayır 2006: 42).

²¹ **Sarhoş oyunu** (Çorum/Merkez): Sarhoş oğul ve babası karakterlerinin icra ettiği bir köy seyirlik oyunudur. Oğul içki içerek sokakta dolaşır; nara atar; türkü söyler: “*O yana dönder beni, bu yana dönder beni, sol yanımda yara var, tabibe gönder beni*”. Oğul bu türküyü söylerken babası onu yanına çağırır ve : “*Oğul böyle gezme de git tezeğin parasını al*”. Oğul sendeleyerek borçlunun evine gider. Oyun yerindeki soba, borçlunun evinin kapısını taklit eder. Borçlu da hayalidir. Oğul kapıyı çalar ve kapıyı açan hayali kişiyle konuşur. Diyalogda iki kişiyi de oğul rolündeki kişi seslendirir. –*Babam tezeğin parasını istiyor*. – (Karşı tarafa geçer ve sesini değiştirerek) *Git lan ne parası benim param yok*. Parayı alamadan babasının yanına gelen sarhoş oğul durumu babasına söyler. Baba kızarak alması için tekrar gönderir. Oğul tekrar giderse de alamaz ve sinirlenir; bir minder alır ve borçlu kişiyi dövercesine vurur. Seyirciler oyuna müdahale edip sarhoş oğulu sakinleştirmeye çalışırlar (Oğuz ve Gürçayır 2006: 43).

²² **Tıraş oyunu** (Çorum/Merkez/Göcenovacığı Köyü): Berber ve müşterileri rolündeki karakterlerin icra ettikleri bir köy seyirlik oyunudur. Tıraş olacak kişiler sandalyelere otururlar; üzerleri havlu ile örtülür. Her birine köpük sürülerek tıraşa başlanır. Berber balta, bıçak ya da satırla tıraşa başlar. Tıraş bittikten sonra müşterilere ayna tutulur. Aynaya bakan müşteriye berber tekme atar. Tekme atılan müşteri seyircilerin gülüşmeleri eşliğinde oturduğu yerden kalkar. Bu hareket diğer müşteriler için de tekrarlanır (Oğuz ve Gürçayır 2006: 47).

²³ **Deve oyunu** (Çorum/Merkez/Çelilkırı Köyü): Deveci ve köylü karakterleri ile deveyi taklit eden oyuncuların rol aldığı bir köy seyirlik oyunudur. Bir ahşap merdiven üzerine bağlanan beşik devenin hörgücünü; merdivenin başına bağlanan uzun sopa da devenin başını simgeler. Üzeri renkli kumaşlardan oluşan uzun örtülerle kapatılır, incik-boncuk vb. ile süslenir. Merdivenin ön ve arka taraflarına birer kişi devenin ayakları olarak girerler. Böyle-

Gürçayır 2006: 48). Bir/birkaç insanın hayvanı taklit etmesiyle doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmakta; aykırılık oluşmaktadır. Devecinin söylediği maniler, çevredekiler ile atışmaları söz komiğini; deve figürünün yürürken yaşadığı aksilikler ise hareket komiğini ortaya çıkarmaktadır. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun pozitif mizah kategorisinde ve komedi türündedir.

19. **Tavşan oyunu**²⁴: Çorum/Sungurlu/Merkez'den derlenen ve düğünlerde köy meydanında başlayıp bir evin bahçesinde sona ererek tavşan ve tazıyı taklit edenler ile avcı ve heyci karakterlerinin icra ettiği bir köy seyirlik oyundur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 54). Oyunda bir/birkaç insanın hayvanı taklit etmesiyle doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmakta; aykırılık oluşmaktadır. Sürekli bir hareketliliğin olduğu oyunda hareket komiği ile tavşan taklidini yapan kişinin küle bulanması, bacadan aşağı üzerine dökülen su ile ıslatılmasının oluşturduğu üstünlüğe dayalı saldırganlık dışa vurulmaktadır. Tüm bunlarla mizah gerçekleşmektedir. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun negatif mizah (kişiyelik çaresizlik hali yaşatılarak ve şiddet uygulanarak mizah oluşturma) kategorisinde ve komedi türündedir.

20. **Bebek oyunu/kol oyunu**²⁵: Çorum/Merkez'den derlenen ve düğünlerde özellikler kına gecelerinde davul zurna eşliğinde icra edilen bir köy seyirlik oyunudur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 56). Kukla oynatılarak gerçekleştirilen gösterinin müzik eşliğinde icra edilmesi; kuklaların raks etmeleri, kavga etmeleri, barışmaları, birbirlerine vurmaları, sarılıp ayrılmaları hareket komiğini oluşturarak mizahı ortaya çıkarmaktadır. Gülmenin keyif verme ve eğlendirme işlevinin görüldüğü oyun pozitif kategorisinde ve komedi türündedir.

ce deve figürü oluşturulur. Deveci deveyi ipinden tutup çekerken bir yandan da tekerlemeler söyleyerek temsilen köyün çeşmesinden su içirir; kahvenin önünden geçirir; vatandaşla karşılıklı söz sataşmaları olur. Deve zaman zaman dengesini bozar, çöker, kalkar. Köy halkı devecinin arkasından yürüyerek manilerle türkülerle eşlik ederler. Cezası ve ödülü olmayan bir oyundur (Oğuz ve Gürçayır 2006: 48).

²⁴ **Tavşan oyunu** (Çorum/Sungurlu/Merkez): Düğünlerde oynanan; köy meydanında başlayıp bir evin bahçesinde sona eren; tavşan ve tazıyı canlandırmaları ile avcı ve heyci karakterlerinin icra ettiği bir köy seyirlik oyundur. Haycı, hay hay hay diye bağırarak sahneye çıkar. Bu sesi duyan tavşan saklandı yerden çıkar; tazılar da tavşanı yakalamak için gelirler ve koşuşturma başlar. Tavşan panik halde saklanacak yer ararken bir evin bahçesine girer. Tazılar arkasından bağırarak koşmaktadırlar. Tavşan bir evin bahçesine girer ve ocaklığa küllerin arasında saklanır. Avcı da bu ara elinde kuru sıkı dolu tüfekte koşarak gelir ve tavşana doğru ateş eder. Diğer yandan da önceden bacanın üstüne saklanan kişi bir kova suyu ocaklığa saklanan tavşanın üzerine döker. Tavşan kurum, is, kül ve suya bulanmış olarak ocaklıktan çıkar. Komiği oluşturan bu duruma köy halkı güler (Oğuz ve Gürçayır 2006: 54).

²⁵ **Bebek oyunu/kol oyunu** (Çorum/Merkez): Düğünlerde özellikler kına gecelerinde davul zurna eşliğinde icra edilen bir köy seyirlik oyunudur. Seyircilerden habersizce icracı kişi kolları dışarıda kalacak şekilde bir kilime sarılır ve iki koluna da el yapımı bebek takılır. Bebeklerin kollarında müziğe eşlik etmesi için tahta kaşıklar bağlanır. Bu halde icracı meydana getirilir. İcracı müzik eşliğinde kollarına takılı bebekleri solo ya da karşılıklı dans ettirir; kavga ettirir; barıştırır; birbirine vurur; birbirlerine kavuşturur, ayırır (Oğuz ve Gürçayır 2006: 56).

SONUÇ

Çorum ölçeğindeki köy seyirlik oyunlarından seçilen yirmi oyun işlevsel halkbilimi bağlamında irdelendiğinde anlaşılmaktadır ki; oyunlar takvimsel bir döngü gözetilmeksizin genelde düğünlerde eğlenmek ve hoş vakit geçirmek için icra edilmektedirler. Oyunların icrasıyla düğün vs ortamlarda eğlencenin artırılması ile toplumsal değerlere ve kurumlara destek verilmesi amaçlanmaktadır. Drama yöntemi ile günlük yaşamdaki aksaklık ve eksiklikler ortaya konularak toplumun eğitimi de sağlanmaktadır. Oyunlar farklı yaş gruplarının oluşturduğu seyirci önünde icra edilerek kuşaklar arası kültür aktarımı gerçekleştirilmekte ve kültürel süreklilikleri sağlanmaktadır. Güncel sorunlar ile geçerliliğini yitirdiği değerlendirilen toplumsal pratikler de protesto edilmektedirler. Bu tespitlerden de köy seyirlik oyunlarının eğlenceli vakit geçirme; değerleri, toplumsal kurumları ve törenleri destekleme; eğitime; kültürün sonraki kuşaklara aktarımı ile protesto işlevlerini yerine getirdikleri anlaşılmaktadır.

Söz konusu oyunlar mizah bağlamında oluşturulan tabloda irdelendiğinde (Tablo-1) ise içerdiği öğelerden hareketle yöre insanının mizahi belleğindeki saklı kodları da ortaya çıkarılabilmektedir.

Başlangıçta söz edilen ve gülmenin/mizahın özelliklerinden olan “duygusuzluk” ögesi; duygulardan anlık olarak arınmışlığı anlatmaktadır. Olaylar ve gelişmeler karşısında sevgi ve acıma duygularından kısa süre de olsa uzaklaşıldığında mizah ortaya çıkmaktadır. İrdelemenin odağındaki köy seyirlik oyunlarında karakterlerin fiziki engelleri etrafında drama oluşturulmakta; kişiye anlık çaresizlik hali yaşatılmakta ve şiddet uygulanmakta; seyirci de acıma duygularından anlık olarak arındığından bu sahnelere gülmektedir. Oluşan mizahi sahnelere seyircinin gülmesini; duygulardan anlık arınmanın dışında mağdur karakterin kendisi olmasının verdiği rahatlama halinin sonucu olabileceği de gözden uzak tutulmamalıdır.

On yedi oyunda doğallığın yitirilerek yapaylaşmanın ortaya çıkardığı “aykırılık” özelliği görülmektedir. Oyuncular günlük kıyafetlerinin üzerine başörtü, şapka, ceket, kadın elbisesi gibi objelerle kostüm değişikliği yaparak kılık değiştirmeye çalışmaktadırlar. Yine yüze kalem ile bıyık şekli çizmekle sınırlı makyaj uygulamasıyla karaktere bürünme denemektedir. Ayrıca oyuncular hayvan ya da objeleri taklit etmektedirler. Tüm bunlarla doğallık yitirilerek yapaylaşma ortaya çıkmakta; aykırılık oluşarak mizah gerçekleşmektedir. Dört oyunda söz ve hareket tekrarlarından oluşan “sıradanlık” oyunlardaki mizahi unsurları oluşturmaktadır. Ayrıca dört oyunda da oyuncuların objeleri taklit etmelerinde “insanın nesneleşmesi”ne dayalı mizahtan söz etmek mümkündür.

On üç oyunda görülen insanın fiziksel engellerinin aşağılanması ve şiddet uygulamaları; oyunların çoğunluğunun “üstünlüğe dayalı saldırganlık” temelinde gerçekleştirildiğini ortaya koymaktadır.

İki oyunda kafiye ve argo içerikli “dil bilimsel öge” kullanılarak; üç oyunda söz ile ve dört oyunda da karakter komiği ile mizah yaratılırken; on beş oyunda hareket komiği ile mizah oluşturmaktadır. Oyunlardaki hareket komiği yoğunluğu bir yönüyle doğaçlama olan ic-

rada seyircinin neşesini ve coşkusunu arttırmaya yönelik girişim olarak değerlendirilebileceği gibi diğer yönüyle de insanın nesneleşmesi ve üstünlüğe dayalı saldırı kuramlarıyla da açıklanabilir.

On dokuz oyunda mizahın “keyif verme ve eğlendirme işlevi”; altı oyunda “sosyalleşme işlevi” ve iki oyunda da “protesto işlevi” görülmektedir. Önce de vurgulandığı üzere oyunlardaki mizahi ve sosyal yönlü temel işlev, eğlenme ve hoş vakit geçirme isteğinin karşılanmasıdır. Sayıca az olmalarına karşın mizah yoluyla günlük yaşamdaki aksaklık ve eksikliklerin ortaya konularak sosyalleşme sağlanmaya çalışılmakta; güncel sorunlar ile geçerliliğini yitirdiği değerlendirilen toplumsal pratikler de protesto edilmektedir.

Oyunlarda ortaya çıkan bir diğer önemli öge de sekiz pozitif mizah kurgusuna karşın on üç negatif mizah kurgusunun olmasıdır. Yetersiz eğitim ve ekonomik şartlar; doğa koşullarıyla mücadele edilmek zorunda kalınan coğrafi yaşam; mülkiyetin tesisi, varlığının sürdürülmesi ve korunması bağlamında anlık ortaya çıkabilecek saldırılara karşı güce ve şiddete dayalı savunma mekanizmalarının geliştirilmesi zorunluluğunun kazandırdığı alışkanlıklar günlük yaşamın tamamına yansiyarak üstünlük oluşturma kültürüne dönüşebilmektedir. Bu kültür mizahı da etkilemekte ve sonuçta üstünlüğe dayalı saldırı; güçsüzü ve fiziki engelli olanı aşağılama; şiddet temelinde komik oluşturma olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu irdelemeler göstermektedir ki, Çorumlular köy seyirlik oyunları bağlamında mizahı, eğlenmek ve hoş vakit geçirmek için; aykırılıklar temelinde, üstünlüğe dayalı saldırganlık figürleriyle oluşturdukları hareket komiği ağırlıklı komediler biçiminde kullanmaktadırlar.

Çorum Ölçeğinde Köy Seyirlik Oyunlarının Mizah Bağlamında İrdeleme Tablosu (Tablo-1)															
Oyunun adı	Aykırlık	Sıradanlaşma	İnsanın nesneleşmesi	Dilbilimsel öge kullanımı (Kafiye/Argo)	Söz komiği	Hareket komiği	Karakter komiği	Keyif verme ve eğlendirme işlevi	Sosyalleşme işlevi	Protesto işlevi	Pozitif mizah	Negatif mizah	Komedi	Hiciv	İroni
Ameliyat oyunu	1	1	1			1		1	1		1		1		
Ayran oyunu		1		1	1			1	1		1		1		
Berber oyunu	1			1		1		1	1			1	1		
Çıkrık oyunu	1	1	1	1	1		1	1		1	1		1		
Deli kız oyunu	1			1			1	1	1			1		1	1
Dillala oyunu	1	1				1	1	1	1		1		1	1	1
Enişte oyunu	1			1			1	1	1	1		1	1	1	
Et satma oyunu	1	1		1			1	1				1	1		
Gurbete gitme oyunu	1			1			1	1				1	1		
Kalaycı oyunu	1		1	1			1	1				1	1		
Kıskançlık oyunu	1			1			1	1				1	1		
Kız satma oyunu	1						1	1			1	1	1		
Miras kavgası oyunu				1			1	1				1	1		
Nal çakma oyunu	1		1	1			1	1				1	1		
Natır oyunu	1			1			1	1				1	1		
Sarhoş oyunu	1						1	1			1		1		
Tıraş oyunu	1			1			1	1				1	1		
Deve oyunu	1					1	1	1			1		1		
Tavşan oyunu	1			1			1	1				1	1		
Bebek oyunu/kol oyunu							1				1		1		
Toplam	17	4	1	4	3	2	3	5	4	19	6	2	8	3	2

KAYNAKÇA

- And, M. (1985). Geleneksel Türk Tiyatrosu Köylü ve Halk Tiyatrosu Gelenekleri. İstanbul: İnkilap Kitabevi.
- Artun, E. (2014). Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü. Adana: Karahan Kitabevi.
- Bergson, H. (1996). Gülme. (Çev: Yaşar Avunç). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cebeci, O. (2008). Komik Edebi Türler/Parodi, Satir ve İroni. İstanbul: İthaki Yayınları.
- Critchley, S. (2002). On Hummour. London; New York: Routledge, Tayyor&Francis Group.
- Elçin, Ş. (1986). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Fenberg, L. (2005), Mizahın Sırrı. Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar II, (Çev. Ali Çelik-F. Gül Özyağcıoğlu Koçsoy), Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Huizinga, J. (2000). Homo Ludens (Çev: Kılıçbay, M.Ali.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 4'üncü Baskı.
- Malinowski, B. (1992), Bilimsel Bir Kültür Teorisi (Çev. Hüseyin Portakal). İstanbul: Kabalcı Yayınlar.
- Oğuz, Ö., Gürçayır, S. (Yay.Haz.). (2006). 2006 Yılında Çorum'da Yaşayan Köy Seyirlik Oyunları. Ankara: Hitit Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayınları.
- Öğüt-Eker, G. (2003). Fıkra. Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Tarihi, C.III. Ankara: Atatürk Yüksek Kurumu, AKM Başkanlığı Yayınları.
- Öğüt-Eker, G. (2008). Kültür Ekonomisi Temelinde Gelenek Nasıl Değerlendirilir? 'Güldüren Bilge: Nasreddin Hoca' Koleksiyonu. 21.Yüzyılı Nasrettin Hoca ile Anlamak, Atatürk Kültür Merkezi Uluslararası Sempozyum Alaşehir, 8-9 Mayıs 2008 Bildiriler. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Öğüt-Eker, G. (2014). İnsan Kültür Mizah. 2'inci.Baskı. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2005). Ankara: Türk Dil Kurumu.

ÇORUM BİLMECELERİ ve ÇORUM'DA BİLMECE SORMA GELENEĞİ

Sümevra TOZLU¹
Sedat BAHADIR²

¹ Türkçe Öğretmeni, Mimar Sinan Orta Okulu-ÇORUM, tozlusumeyra@hotmail.com

² Yrd. Doç. Dr. Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
sedatbahadir@artvin.edu.tr

ÖZET

İnsanlığın ortaya koyduğu ilk sözlü ürünlerden olan bilmece, Türk Halk Edebiyatının da sözlü ürünlerindedir. Bilmece, Anadolu ve Türk dünyası kültür coğrafyasında zengin ve yaygın bir folklor türü olarak karşımıza çıkar. O, her ne kadar bir eğlence kültürü olsa da, içinde yaşandığı toplumun ortak beğenilerini, düşünce yapısını, değer yargılarını ve kültürünü şiirsellik içinde taşıyarak ayrı bir fonksiyon üstlenir. Bilmece sorma geleneği de, asırlar evvelinden beri süregelen, zaman içinde kuralları oluşan ve biçimlenen, günümüze kadar ulaşarak nihayet bugünkü halini almış hoş bir gelenektir.

Gün geçtikçe unutulmağa yüz tutan birçok sözlü tür ve gelenek gibi bilmece de unutulmaktadır. Bu geleneğin halkın belleğinden tamamen silinip kaybolmadan derlenip yazıya geçirilmesi önemli bir ödevdir düşüncesiyle Çorum bilmece üzerine yapılan bu çalışma bir alan araştırmasıdır.

Anahtar kelimeler: Bilmece, Çorum Bilmece, Bilmece Sorma Geleneği.

ÇORUM RIDDLES and GROOVE of ASKING RIDDLE in ÇORUM

ABSTACT

Riddles which are one of the first verbal productions, are verbal productions of Turk Folk Literature too. Riddles appears a common and wealthy form of folk in Anatolian and Turkish Cultural Context. Although it is an entertainment culture, riddles have an another function by carrying culture, justice values, form of consideration, and common admirations of community. The groove of asking riddle is a nice tradition which came to state of today's structure by coming from centuries ago and occuring and shaping within times.

Riddles are being forgotten day by day, like other lots of verbal form and traditions. This study about Çorum Riddles is a field research by thinking that this tradition's collecting and writting is an essential mission before it is forgotten.

Keywords: Riddle, Çorum Riddles, Groove of Asking Riddle.

1. GİRİŞ

Bilmece konusunda, kaynaklarda çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bazı sözlük, ansiklopedi maddeleri ve halk bilimcilerine göre bilmece tanımları şöyledir:

Bilmece, TDK sözlüğünde; Bir şeyin adını anmadan niteliklerini üstü kapalı söyleyerek o şeyin ne olduğunu bulma, bulmayı dinleyene ve okuyana bırakan oyun, muamma (TDK, 2005) olarak tanımlanmıştır. Nurettin Albayrak'ın halk edebiyatında kullanılan terimlerin anlamlarına yer verdiği kapsamlı sözlüğünde bilmece şöyle tanımlanmaktadır: “Somut-soyut varlık ve kavramları uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla insanın düşünce ve dikkatine sunarak bunları açıklamayı ve bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerden oluşan anonim halk edebiyatı türü.” (Albayrak, 2004). Lütfullah Sami Akalın ise genel olarak edebiyat terimleri ile ilgili hazırlamış olduğu sözlüğünde (Akalın, 1984) ise şu tanımlı yapmıştır: “Her toplumda hoşça zaman geçirmek amacının doğurduğu yaygın bir zekâ söz oyunu.”olarak tanımlanmıştır. Boratav ve Başgöz'ün 1974'te birlikte kaleme aldıkları “Türk Halk Bilmeceleri” adlı makalede şöyle bir tanım yapılmaktadır: “Bilmece çözüm bekleyen küçük bir sorunun, kalıplaşmış şiirsel bir şekilde ifadesinden meydana gelen bir sözlü edebiyat türüdür.” (Boratav ve Başgöz, 1974). Sözlü Türk edebiyatı geleneğinin numunelerini ciddi bir bakış açısıyla ele alan Ali Öztürk'ün kitabında ise bilmece için şöyle bir tanım yapılmıştır: “Bilmece bir nesneyi kendinden kaynaklanan özelliklere dayalı bir şekil içinde gizleyerek yorumlamaya çalışan bir mantık ürünüdür. Bu mantık muhatabın ilgisine yöneliktir.” (Öztürk, 1985). Tanımları artırmak mümkündür. Ancak bütün bu tanımların ortak yanı, soru-cevap yoluyla bir nesnenin özelliklerinin ortaya konularak bulunmasının istendiği söz veya zekâ oyunu olduğudur.

Bütün Türk dünyasında yaygın ve sevilen bir tür olan bilmeceler için Türklerin kullandıkları terimler de, temel de “tap_ (Caferoğlu, 1969: 69) ve bil_ gibi birkaç köke bağlı” olmakla beraber oldukça farklılıklar göstermektedir (Sakaoğlu, 1983). Türk dünyasında bilmece kelimesinin karşılığı olarak şu terimler kullanılmaktadır:

Altaylar : tabiskak, tabışkak, tabkak, taptıruv, taptırgış, tabıska, tabısak, tapkış, tavısak, tavusak, tavuskak, tapkır, takpır.

Azeriler: bilmaca, tapmaca, tabzug, tapbaca

Başkurtlar: tabışmak, yomak

Deliorman Türkleri: kısa masal, küçük masal

Dobruca Türkleri: tapmaşa

Hakaslar (Abakan): tapcannımah (tapçanumak, sespaknımak)

Karaçay-Malkarlar: yumak, elbergencomak

Karakalpaklar: Jumbak

Karaylar: tapmaca

Kazaklar: Jumbak

Kıbrıs Türkleri: Mesel, bilmece

Kırgızlar: tabışmak

Nogaylar: tapmacak, yumak

Özbekler: cumbak (Özkan, 1998: 368-378), çöpçak, matal, tapışmak, tapar, tapmaca
Tatarlar: tabışmak, başvatkiç, sir
Tuvalar: tıvızık, tapkır, tavısak
Türkmenler: matal, tapmaca, taptı
Uygurlar: tepışmak
Yakutlar: taabırın (Sakaoğlu, 1983)

Bunların dışında Türk dünyasının bazı bölgelerinde commok, cumak, gomak, gombak, zomak gibi terimlerde bilmece karşılığında kullanılmaktadır. Anadolu sahasında en yaygın olarak kullanılan terim ise bil-fiil kökünden bilmece terimi olmakla birlikte, başka terimlerin kullanıldığına da rastlanmıştır. Asal, Asal Sorma, Askı, Atlı Hekat, Atlı Mesel, Bağlama, Bilmaca, Bilmece Söyleşme, Bilmeli Matal Oyunu, Bulmaca, Dügün, Düzmece, Elçim, Fıcık, Gazelleme, Hikâye, Masal, Mat, Mesel, Mesel Vurma, Metal, Metel Söyleşme, Tanıtmaca, Tanıtmalı Hekat, Tatmaca, bunlardan bazılarıdır (Sakaoğlu, 1983).

1.1. İlk Bilmeceler ve Bilmecelerin İşlevleri

Bütün dünya halklarının edebiyatında ve folklorunda önemli bir yere sahip olan bilmecelerin kaynağının doğu olduğu bu konuda araştırma yapanların ittifakla birleştikleri bir konudur (Altan, 1996: 117-125).

Tarihi kaynaklara göre ilk yazılı bilmece örnekleri Brahmanizmin temelini teşkil eden Vedalar'ın dört kitabından biri olan "Rig Veda" da geçen Sanskrit bilmecelerdir. Bilmecelerin en meşhurlarından birisi İncil'de Samson'un Filistinli arkadaşlarına sorduğu bilmecedir. Samson'un şahsî bir tecrübesine dayanarak sorduğu ve arkadaşlarının bilemediği bilmece "Yiyiciden et geldi kuvvetliden tatlılık"tır. Daha sonra arkadaşlarının Samson'a; cevabı Samson'un karısına duyduğu aşk olan "Balndan tatlı ve aslandan kuvvetli olan şey nedir" şeklinde sordukları bilmeceyle Samson ve arkadaşlarının konuşmaları devam eder. Bilmecelerin ilk zamanlarda, genç kızlar ve erkeklere anlaşılması zor bilmeceler sormak, sorulan bu sorularla karşı tarafında zekâsını, bilgisini ve becerisini yoklayarak, beğenisini kazanmak ve bu yolla cevap veren erkeğin o kızla evlenme hakkını elde etmesi bu türün işlevsel özelliklerinden biridir. Birçok halkın masallarında bilmecelerin kız ile erkeğin evlenmesinde belirleyici olduğuyla ilgili zamanın izleri masal motifi olarak kendini göstermektedir. Bilmecelerin işlevlerinden bazılarını spesifik olarak örneklendiren Başgöz, Antikite'de kahinlerin bilmeceler aracılığıyla birbirleriyle konuştuklarını, Estonya'da ölüm cezasına çarptırılanların zor bir bilmeceyi bilirlerse hayatlarının kurtulduğunu, borcu olan birinin zor bir bilmeceyi bilirse borçlarından kurtulduğunu, bazı milletlerde bilmeceyi bilemeyen birinin gelinin yanına oturmak hakkını elde edemediğini kaydetmektedir (Başgöz, 1986: 248).

1.2. Divanü Lügati't- Türk'te Bilmece ve Codex Cumanicus Bilmeceleri

Diğer anonim türler gibi bilmece türünün de izleri eski zamanlara kadar sürülebilir. Yazılı edebiyatımızda bilmecelerle ilgili ilk kayıtlara Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lûgati't-

Türk'ünde rastlanmaktadır. 11. asırda Arapça olarak yazılan, örnek metinlerin Türkçe olarak verildiği ve Türk kültür tarihinin en eski ve değerli yazılı kaynağı olan bu eserde (Sakaoğlu, 1985: 301-319) hiçbir bilmece metni, örnek olarak gösterilmediği için o devrin bilmeceleri hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır. Ancak Divân'da tap-fiil kökünden türetilen birtakım kelimeler tespit edilmiştir.

tabuzguneng: bilmece
tabuzgu: bilmece
tabuzguk: bilmece
tabzug: halkın birbirini sınamaya çalıştıkları bilmece
tabzuguktabuzdum: bilmece sordum
tabzuguktabızdı: bilmece sordu, söyledi
Tap tap tamızık
Tamadırgan tamızık
Kölegesi bar
Köyedırgan tamızık (Atalay, 1992)

Abdülkadir İnan'ın bir tespitine göre ise, derlemeye dayanan ilk Türk bilmecelerinin yer aldığı Codex Cumanicus'taki birinci bilmecenin ilk dizesindeki "tamızık" kelimesi de bilmece anlamına gelmektedir (İnan, 1987: 354).

Hiçbir örnek metin olmasa da Divân'ın Besim Atalay tarafından yapılan çevirisinin 2. cildinin 86. sayfasındaki tabuzdı kelimesinin "ol manğa söz tabuzdı (o bana bilmece sordu)" şeklinde izah edilmesinden bilmecenin 11. yüzyıl eğlenceleri arasında yer aldığını söylemek mümkündür (Genç, 1997: 153-172). Bilmece için bugün de kullanılan, tap_ fiil kökünden doğmuş tabuzgu, tabuzguk gibi kelimelerden ve tabuz_ fiilinden söz edilmiş, ancak herhangi bir örnek bilmece metni verilmemiştir.

Başgöz Divan'da verilen ikiyüzden fazla atasözünün içinde bilmeceye çok yaklaşan örnekler olduğundan bahsederek şu örnekleri vermiştir (Başgöz ve Tietze, 1999: 47).

Küzdekikünyıpar (Kutudaki misk göbeği)
Sakak bıçar, sakal okşar (Çeneyi keser, sakalı okşar)

Türk bilmecelerinin ilk örnekleri olan Kırım-Kıpçak bilmecelerinin A.Tietze tarafından okunan biçimleri ve Ali İpek tarafından yapılan çevirileri şu şekildedir: (Başgöz ve Tietze, 1999)

1. Tap tap tamızık	Bil bil bilmece
Tamadırgan tamızık	Parıldayan bilmece
Kolagasi b...(bar)	Gölgesi gümüştendir
Koyedırgan tamızık (ol köbelek)	Yanıp biten bilmece (kelebek)
2. Biti bititidim	Ben yazdım yazdım

Beş ağacgabitidim
Konesuwumyuwurdum
Kok (?) yibekimçirmedim (ol kınadır)	Ben beş ağaca yazdım
Kınasını yoğurdum
Yeşil ipek bohçaldım (kına)
3. Tâ kara kula yuvşapdır (ol ışlıkdir)	Taa kara kula ulaştı (ışlık)
4. İtip itip irgalmäs
İcindägiçâyhalmäs (ol uru)	İtip itip oynamaz
İçindeki çiy kalmaz (kuyu)
5. Silouşinyäğı silkip bolmäs
Sırma tonum bügüp b[ol] mäs (ol y-)	Vaşak kürkümü silmek imkânsız
Sırma elbisemi bükmek imkânsız
(yumurta)
6. Ak küymäniavzuyoh (ol y-)	Ak kümenin ağzı yok (yumurta)

1.3. Türkiye Bilmecelerinin Tasnifi

Türkiye'deki bilmeceleri tasnif etmeye çalışan ilk araştırmacı Naki Tezel'dir. Ondan önce yapılan çalışmalarda ise bilmeceler şu şekillerde okuyucunun istifadesine sunulmuştur: 1930 yılında Hamamizade İhsan tarafından yapılan "Bilmeceler" adlı çalışmada bilmeceler cevaplarına göre alfabetik bir sıraya dizilmiştir. 1939 yılında Nasıh Güngör ve İhsan Ozanoğlu "Kastamonu Bilmeceleri" adlı çalışmalarında bilmecelerin ne şekilde tasnif edilebileceği konusunda tartıştıktan sonra, bilmecelerin başlarındaki kelimelerin ilk harflerine göre tasnifinin, tartışılan diğer tasniflerden daha üstün olduğu kanaatine varırlar ve derledikleri bilmeceleri bu şekilde tasnif ederler. Kanaatimizce bu tasnifin sağladığı tek kolaylık, aynı kalıp sözlerle başlayan farklı cevaplı bilmecelerin bu şekilde rahatlıkla tespit edilmesidir. 1941 yılında ise "Bilmeceler ve Maniler" adlı çalışmasında Naki Tezel, bilmeceleri ilk kez tasnif eden araştırmacı olmuştur. Naki Tezel konuyu esas alarak şöyle bir tasnif yapmıştır:

1. İnsana Ait Bilmeceler
2. Eşyaya Dair Bilmeceler
3. İctimaî Hayata Ait Bilmeceler
4. Gıdaya Dair Bilmeceler
5. Ölüm, Ahiret ve Maneviyata Ait Bilmeceler
6. Hayvanata Ait Bilmeceler
7. Tabiata Ait Bilmeceler
8. Diğer Muhtelif Bilmeceler (Tezel, 1941: 4-41)

Naki Tezel 1969'da Türk Halk Bilmeceleri adlı çalışmasında ise az çok farklılıklarla öncesine benzer bir tasnif yapmıştır ve 1730 bilmeceyi şu şekilde sınıflandırmıştır:

1. İnsan Organlarıyla İlgili Bilmeceler
2. Ölüm ve Dinle İlgili Bilmeceler

3. Eşya İle İlgili Bilmeceler
4. Meyve ve Yemişlerle İlgili Bilmeceler
5. Sebzelerle İlgili Bilmeceler
6. Öteki Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler
7. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler
8. Çiçekler ve Diğer Bitkilerle İlgili Bilmeceler
9. Tabiatla İlgili Bilmeceler
10. Çeşitli Bilmeceler (Tezel, 1969)

Lütfullah Sami Akalın bilmeceleri şekil özelliklerine göre değerlendirmiş ve mısra sayılarını esas alan bir sınıflama yapmıştır.

1. Mani Bilmeceler
2. Beyit Bilmeceler
3. Mısra Bilmeceler
4. Kıt'adan Uzun Bilmeceler (Akalın, 1984)

Akalın bu gruplandırmayı vermiş ancak Erzurum'dan derlemiş olduğu bilmeceleri, hiç de işlevsel olmayan bilmecelerin ilk harfine göre alfabetik olarak sınıflandırma yöntemiyle sıralamıştır. Akalın aynı zamanda bilmeceleri konu, cevap, söyleyiş tarzı, edebî sanatları ve tarif edişleri bakımından yani bilmece tipleri bakımından da şöyle sınıflandırmaktadır:

1. Tek konulu ve tek cevaplı
2. Her mısrası ayrı bilmece
3. Konuşmalı bilmece
4. Kelime oyunlu bilmece
5. Tezatlî bilmece
6. Cevabı mani bilmece
7. Tasnifli bilmeceler
 - a. Renkle
 - b. Şekille
 - c. Hareketle
 - d. Sesle (Akalın, 1954)

Şükrü Elçin hem "Gölpazarı Bilmeceleri" adlı çalışmasında hem de "Türk Bilmeceleri" adlı eserinde bilmeceleri konularına göre sınıflandırmış ve kendi içlerinde de cevaplarını alfabetik sıraya göre gruplandırmıştır. Elçin konularına göre şöyle bir tasnif yapmıştır: (Elçin, 1965: 68-160; Elçin, 1989)

1. Tabiat ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler
2. Bitkiler ve onların mahsulleriyle ilgili bilmeceler
3. Hayvan ve onların mahsulleri ile ilgili bilmeceler
4. İnsanlar ve onun uzuvları ile ilgili bilmeceler
5. Eşya ile ilgili bilmeceler
6. Manevî-dinî uzuvlarla ve diğer kavramlarla ilgili bilmeceler

Şükrü Elçin “Türk Bilmeceleri” adlı eserinde bilmeceleri şekil bakımından da manzum Bilmeceler ve mensur Bilmeceler olarak da ayırmaktadır (Elçin, 1989). Şükrü Elçin “Halk Edebiyatına Giriş” adlı eserinde ise bilmeceleri yaratılış tarzlarına göre:

1. Anonim Bilmeceler
 - a. Manzum Bilmeceler
 - b. Mensur Bilmeceler
2. Ferdi Eserler
 - a. Muamma
 - b. Lügaz

şeklinde iki başlık altında toplamaktadır (Elçin, 1993). Amil Çelebioğlu ile Yusuf Ziya Öksüz’ün “Türk Bilmeceler Hazinesi”nde yapmış oldukları tasnif de detaylı bir konu esasına göre yapılmıştır. 4890 bilmece şu şekilde tasnif edilmiştir: (Çelebioğlu ve Öksüz, 1979)

1. Dinî, Kudsî ve Bazı Manevî Hususiyetlerle İlgili Bilmeceler
2. Gökyüzü, Yeryüzü ve Madenlerle İlgili Bilmeceler
 - a. Gökyüzü ve zamanla ilgili bilmeceler
 - b. Yeryüzü ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler
 - c. Madenlerle ilgili bilmeceler
3. Bitkilerle İlgili Bilmeceler
 - a. Ağaçlar
 - b. Meyveler
 - c. Sebzeler
 - d. Hububat
 - e. Çiçekler ve Otlar
4. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler
 - a. Kuşlar
 - b. Böcekler
 - c. Çeşitli Hayvanlar
5. İnsanlarla İlgili Bilmeceler
 - a. Beden yapısı
 - b. İnsan hayatı, bazı maddî ve manevî hususiyetler, ıstırap ve hisler
 - c. Evlilik ve neticeleriyle ilgili hususiyetler
 - ç. Bazı vazife, meslek ve itiyatlar
 - d. İsim, yazmak ve okumakla ilgili bilmeceler
6. Giyim-Kuşam ve Süsle İlgili Bilmeceler
7. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler
 - a. Bazı yiyecek ve malzemeleri
 - b. Tatlılar
 - c. İçecekler
8. Yakacak ve Aydınlanmayla İlgili Bilmeceler
9. İnşâî Hususiyet ve Malzemelerle İlgili Bilmeceler

10. Ev İçi Eşyası ile İlgili Bilmeceler
 - a. Mefruşat ile ilgili malzemeler
 - b. Mutfakla ilgili malzemeler
11. Alet ve Edavatla İlgili Bilmeceler
 - a. Hayvan ve ziraatle ilgili alet ve malzemeler
 - b. Yiyecek ve ölçüyle ilgili alet ve malzemeler
 - c. Dokuma ve dikişle ilgili alet ve malzemeler
 - ç. Sesle ilgili hususiyetler ve musikî aletleri
 - d. Oyun ve oyuncaklar
 - e. Elektrikle ilgili aletler
 - f. Silahlar
 - g. Nakil vasıtaları
12. Çeşitli Bilmeceler
 - a. Cevabı özel isim olanlar
 - b. Yanıltmaçlar
 - c. Bir harfle ilgili olanlar

Amil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz, bu çalışmalarında bilmeceleri bir de tipleri bakımından sınıflandırmışlardır.

1. Cevap bakımından
 - a. Mevzu’u ve cevabı tek olan bilmeceler
 - b. İki cevaplı olan bilmeceler
 - c. Her mısra’ı ayrı bir bilmece olan ve ikiden fazla cevaplı bilmeceler
2. Muhavereli bilmeceler
3. Cevabı manzum olan bilmeceler
4. Kelime oyunu karakteri gösteren bilmeceler
5. Taklidî bilmeceler (Çelebioğlu, 1979).

2. ÇORUM BİLMECELERİ

Çorum’da bilmece sorma geleneği, azalarak da olsa sürmektedir. Araştırmamızda derlediğimiz Çorum Bilmeceleri, konularına göre aşağıda görüldüğü şekilde tasnif edilmiştir. Tasnifte elde edilen malzeme yukarıda da yer alan Amil Çelebioğlu ile Yusuf Ziya Öksüz’ün tasnifinden faydalanılarak yapılmıştır.

Çorum bilmecelerinde, halkın düşünce yapısını, beğenisini ve yöre kültürünü görürüz. Bilmeceler düğünlerde, bayramlarda, kalabalık aile, komşu veya arkadaş toplantılarında, ekmek yaparken, bulgur kaynatırken, insanlar imece usulü birbirlerine yardım ederken sorulur. İnsanlar bilmece sorarak hem birbirleriyle muhabbetlerini artırır hem de televizyonun olmadığı günlerde can sıkıntılarını giderirler. Ayrıca bilmece sormanın bellek ve zekâ eğitimleri sağlama gibi sosyal yararları da vardır. Herkes bilmecelerin cevabını bulmaya çalışır. Bilmeceler cevaplanırken bazen ipuçları verilir. “Canlı mı, cansız mı, yenir mi, içilir

mi?” gibi sorular sorulur. Bilmecelerin cevabını bulma, halk arasında zekâ, bilgi ölçüsü olarak değerlendirilir. Cevabı bilenler takdir edilir, bilmeyenlere gülünür ve ceza verilir. Örneğin mendilin ucuna düğüm atıp bilmeceyi bilemeyenlerin ellerine vurulur, eşek gibi anırması istenir. “Arı mı istersin, davul mu?” soruları sorulur. Kişi arı derse çimdiklenir, davul isterse de yumruklanır. Bazen su içme cezası verildiği de görülür. Bu cezalar o ortamda gülüşmelere ve eğlenceye vesile olur.

Çorum’da Sorulan Bilmecelerden Örnekler:

2.1. Dinî, Kudsî ve Bazı Manevî Hususiyetlerle İlgili Bilmeceler

Gökten bir karpuz indi
Üç yüz altmış dilim şimdi
Otuz dilimi yenmedi emma
Geri yanı tamam yendi (**yıl, ramazan orucu**)

Yol üstüne sac koydum geleni gidene aç koydum (**oruç**)

2.2. Gökyüzü, Yeryüzü (kozmoğoni) ve Madenlerle İlgili Bilmeceler

2.2.a. Gökyüzü ve zamanla ilgili bilmeceler

Çıt demeden çalıya uğradı. (**güneş**)

İki oturanlar iki gezenler iki birbirini sevenler iki birbirini sevmeyenler. (**yerle gök, ayla gün, su ile toprak, su ile ateş**)

Bir tabakta iki tavuk, biri sıcak biri soğuk (**gök, ay ve güneş**)

Kitli kapıdan girer bir hırsız (**güneş**)

Burdan vardım hızınan
Yedi bin yıldızınan
Arabın atıyla
Göğün kuvvetiyle (**yıldırım**)

Gökte gördüm bir köprü Rengi var yedi türlü (**gökkuşağı**)

Gökte açık pencere kalaylı bir tencere (**ay**)

Geceleri fener gündüzleri söner. (**yıldız**)

Burdan attım hızımınan, göğün yıldızınan, arabın atıyan. (**yıldız**)

Akşam yatar sabah kalkar. **(güneş)**

Ateşe girer yanmaz, suya düşer ıslanmaz. **(güneş)**

Dağ başına pamuk serdim **(bulut)**

Yol üstüne yoğurt dökülmüş, silerim gitmez süpürürüm gitmez **(ay ışığı)**

Bayan uyandı

Cama dayandı

Cam kırıldı

Kana boyandı **(güneş)**

2.2.b. Yeryüzü ve tabiat hadiseleriyle ilgili bilmeceler

Geriden attım hızınan

Yedi bin yıldızınan,

Arabın atıynan

Allahın kuvvetiynen. **(yıldırım)**

Mini mini kuşlar her yeri taşlar **(dolu)**

Mini mini kuşlar camları taşlar **(dolu)**

Havadan gelir top gibi suda erir hap gibi **(dolu)**

Ev ardında şapur şupur **(yağmur)**

Elsiz ayaksız kuyu kazar. **(damla)**

Ninemnin etekleri süpürür sokakları **(rüzgar)**

Dağdan gelir, taştan gelir, eğerlenmiş aslan gelir. **(sel)**

Dağdan gelir, taştan gelir, ağzı bağlı aslan gelir. **(su)**

Benim bir yorganım var, her yeri örter bir yeri örtmez. **(kar)**

2.3. Bitkilerle İlgili Bilmeceler

2.3.a. Ağaçlar

Bize bol bol yemiş verir, kendi yemez yedirir (**ağaç**)

2.3.b. Meyveler

Allah yapar yapısını demir (bıçak) açar kapısını (**karpuz**)

Yeşil mantolu, kırmızı entarili, siyah düğmeli. (**karpuz**)

Hanım uyandı cama dayandı cam kırılınca kana boyandı (**nar**)

Finifini fincan içi dolu mercan (**nar**)

Sarıdır sarkar düşeceğim diye korkar. (**ayva**)

Gökten düşer elül melül

Yere düşer kilitli demir

Vur başına otur kemir (**ceviz**)

Dal üstünde al yanaklı oğlan (**elma**)

Bir gücücük al yastık içine tatlı un bastık. (**iğde**)

Dama teke bağladım, boynuzlarını büke bağladım. (**kabak**)

Osmancıktan sandık gelir sandıkçılar yapamaz, içlerinde boncuk gelir boncukçular dizemez, arasında mektup gelir değme kâtip yazamaz (**nar**)

Ayağından asıyor Tanrı anı

Yapışacak üstüne damlar kanı (**karadut**)

Sandık açıldı, fındık saçıldı. (**nar**)

Ol nedirki cismi anın karedir

Teni baştan başa pare paredir

Ayağından asıyor Tanrı anı yapışacak üstüne damlar kanı. (**karadut**)

Zelle zelle zel olur

Zelle şeker bal olur

Varma zelle yanına

On parmağın kan olur (**karadut**)

İçi darı gibi dışı deri gibi(incir)
Dışı kırmızı donluk , içi unluk ortası odunluk. (**iğde**)

Küçük kazanın yemeği tatlı olur. (**ceviz**)

Attım afura bir kuru kafa, yemesi tatlı, maymun suratlı (**hindistan cevizi**)

Yedim etini, attım çöpünü. (**üzüm**)

Sarıdır sallanır dalında ballanır.(**portakal**)

Dağdan gelir taştan gelir, yamalı donlu eniştem gelir. (**kestane**)

Sarı tavuk daldan bakar, düşerim diye korkar. (**ayva**)

Küçücük fıçıcık, içi dolu turşucuk. (**limon**)

Dal üstünde son oğlan. (**ayva**)

Yer altında uzun minare. (**havuç**)

Dal üstünde tüylü top. (**şeftali**)

2.3.c. Sebzeler

Geriden baktım akdaş gibi, yanına vardım sütlü aş gibi (**lahana**)

Hazalar hazalar ot içine buzağlar. (**salatalık**)

Yer altında dedem sakalı (**pırasa**)

Kızıldır, uzundur, huysuzdur, tüsüzdür. (**kırmızı biber**)

Benim evden atladım komşuya yumurtladım. (**kabak**)

Bir küçücük çadırım var bir direği var bin cereği var. (**mantar**)

Uzun uzun uzarlar ot dibine buzağlar. (**hıyar**)

Alçak boylu, kadife donlu. (**patlıcan**)

Kadınları ağlatıp kendisini ocağa atan kimdir? (**boğan**)

Kat kat döşek bunu bilmeyen eşek. (**lahana**)

Aydan eğri
Tuzdan acı
Bunu bilmeyen zurnacı (**sarımsak**)

2.3.d. Hubûbat

Dizim dizim nar. Dizimecek kar. Uçtu setik kaldı dilber. (**saman ve buğday**)

Yamyassıca fil fillice (**mercimek**)

Finifini küçük sini (**mercimek**)
Fil fillice burnu eğrice. (**nohut**)

Hey angutlar angutlar
Yusufu yiyen kurtlar
Tırnağından su içer
Boynuzundan yumurtlar (**mısır**)

2.3.e. Çiçekler ve Otlar

Çalı dibinde mum yanar. (**çiğdem**)

Irmak kıyısında dedemin sakalları (**yosun**)

Şekere benzer tadı yok kara benzer suyu yok (**pamuk**)

Bakması güzel, alması üzer (**gül**)

Yedi kavak yaprağı, Hacı Musa toprağı. (**kına**)

2.4. Hayvanlarla İlgili Bilmeceler

2.4.a. Kuşlar

Bir yeri var yaydan eğri
Bir yeri var iğden doğru
Bir yeri var kazandan kara
Bir yeri var südden ağca (**leylek**)

Bacakları uzun ince, geçer gider güz gelince (**leylek**)

Ayakları direk gibi, gagası kürek gibi. **(leylek)**

İki çubuk makas, hokkabaz mı hokkabaz. **(leylek)**

El yatar İlyas oturur. **(baykuş)**

2.4.b. Böcekler

Eli yok ayağı çok **(kırkayak)**

Dağdan gelir dala dala, kuyruğunu sala sala, labi teker gibi, altun şeker gibi. **(arı, bal)**

Ol nedir ki sanatında binazir
İşine tahsin eder beyle vezir
Meskeni Ruşen değil zulmettedir
Bilemeyiz zahmette ya rahattadır. **(bal arısı)**

Ben bir şey gördüm, canı var kanı yok sütü helal, eti haram. **(arı)**

Mini mini kuşlar camiye taşlar. **(arı)**

Kolay gelsin ustalar kurt iken kuş olmuş, bağırsağını desteler. **(ipek böceği)**
Hey hevayı hevayı
Yüksek yapar yuvayı
Marangozlar yapamaz
Kuyumcular dökemez **(örümcek)**

Hey hevayı hevayı yüksek yapar yuvayı **(örümcek)**
Dağdan gelir katerina, ben onu tutarina, kıstirina, öldürina. **(bit)**

2.4.c. Çeşitli Hayvanlar

Kem kemi lalek (leylek) kemiksiz lalek, sümsümü lalek sümüksüz lalek suya gider
aksamaz lalek. **(kepenek)**

Yer altında yağlı kaşık **(yılan)**

Üstü çayır biçilir, altı çeşme içilir. **(koyun)**

Altı süttür içerim üstü çayır biçirim. **(koyun)**

Bayırlarda dik kulak **(tavşan)**

Yer altında evleri var, incecik belleri var. **(karınca)**

Yağmurda ortaya çıkar şemsiye değil, Sirtında evi var kaplumbağa değil (**salyangoz**)

On ay yatar iki ay kalkar feneri yakar etrafa bakar. (**ateş böceği**)

Değirmende gök kamış Allah buna bakmamış Boynuz kulak takmamış. (**yılan**)

Altı taş taş değil, üstü taş taş değil, tavuk gibi yumurtlar tavuğuma eş değil.
(**kaplumbağa**)

Karşıdan baktım taş gibi, yanına vardım dört ayaklı baş (**kaplumbağa**)

Bir kuşum var kahverengi kahvelerde çalar çengi yaz gelince güzellerden alır bir şeftali
(**pire**)

Açılır sandık dökülür fındık. (**koyun, keçi pisliği**)

Bizde bir dudu var
Eğri büğrü budu var
Bize gelin görürsünüz
Güle güle ölürsünüz (**kurbağa**)

Ala bakar, mora bakar
Oturmuş bakla satar
Baklanın okkası kaçta dedim
Çıldır çıldır yüzüme bakar (**kurbağa**)

Ana bir kız doğurur
Ne ayağı var ne başı var
Kız bir ana doğurur
Hem başı var hem ayağı (**tavuk, yumurta**)

Bir dedem var müttten
Sakalı var etten
Şimdi gelir görürsün
Güle güle ölürsün (**hindi**)

Daldan dala kırmızı pala. (**sincap**)

2.5. İnsanlarla İlgili Bilmeceler

2.5.a. Beden yapısı

Dağ başında bir elek asılı. (**kulak**)

Dam ardında selvi süpürge. (**baştaki saç**)

Yedi delikli tokmak bunu bilmeyen ahmak. (**baş, kafa**)

Altı aşçı dükkanı, üstü hor horlu pınar, en üstü berber dükkanı. (**saç**)

Alaca mezer, dünyayı gezer (**göz**)

Bir küçücük mil taşı
Dolanır dağı taşı (**göz**)

Yarım kaşık duvara yapışık (**kulak**)

Karanlık yerde kaptan asılı (**ciğer**)

Kepenek altında ak kuşlar. (**dişler**)

Altı mermer üstü mermer içinde bir gelin oynar. (**dil**)

Ambar içinde otuz iki keklik yatar (**ağız, diş**)

Ezildik büzüldük bir duvara dizildik (**diş**)

Gökten indi bir konuk
Önüne yahni koyduk
Yahninin kemiği yok
Konuğunda dişi yok (**bebek**)

Keser sapı
Kevgir yapı
Beş dalı var
Beşte budağı (**kol, el, parmaklar, tırnak**)

Gıdı gıdı leyla, hor hor çeşme, düz bayır, bitli çayır. (**kafa**)

2.5.b. İnsan hayatı, bazı maddî ve manevî hususiyetler, ıstırap ve hisler

Cınkıl cefa bahçesinde bir ağaç bitmiş dalsız bıdaksız, üstüne bir kuş konmuş tüysüz tozaksız, onu bir adam vurmuş topsuz tüfeksiz, onu bir kadın biçirmiş odsuz ocaksız, onu bir adam yemiş dilsiz damaksız. **(gönül, gönül vurgunluğu)**

İçi taş dışı taş ha dolaş ha dolaş. **(minare)**

İstanbulda süt pişer kokusu buraya düşer **(mektup)**

Yer altında kapalı sandık. **(mezar)**

Yol üstünde kitli sandık **(mezar)**

Yapan satar, alan kullanamaz, kullanan görmez. **(tabut)**

Kapıyı açtı bağırıp kaçtı **(osuruk)**

İki dağın arasında bir kömüş mangırır. **(osuruk)**

Ebengile giderken göğ oğlağı yere çarptım. **(sümük)**

Eti haram, sütü helal. **(anne)**

Geldi mi gider, gitti mi gelmez. **(gençlik)**

Gönül alçak yüz yerde
Yüz yaram var yüz yerde
Hak yarattı görmedi
Ben görmüşem yüz yerde **(uyku)**

Çarşıdan alınmaz
Mendile konulmaz
Tadına doyulmaz **(uyku)**

Ne alınır, ne satılır, ne görülür, ne tutulur ona derler küçük ölüm, o gelince yatılır. **(uyku)**

Ben giderim o gider pare pare iz eder. **(baston)**

2.5.c. Bazı vazife, meslek ve itiyatlar

İstanbulda süt bişer köpüğü (kokosu) buraya düşer. **(mektup)**

Elinen ekilir, dilinen biçilir, tarlası beyaz tohumu siyah. **(defter, kalem)**

2.6. Giyim-Kuşam ve Süsle İlgili Bilmeceler

Tekne nedir tekiş nedir gül bekarı gümüşledir ne yerededir ne göktedir cümle alem içindedir. **(ayna)**

Kıllı ağzını açtı çıplak içine kaçtı. **(çorap)**

Al boyaya boyadım karımın önüne dayadım. **(önlük)**

Bir yerden girdim üç yerden çıktım. **(kazak)**

Anam açar babam sokar. **(ceket)**

Dize kadar derin kuyu, ne çamuru alır ne suyu. **(çizme)**

İki camlı pencere, bakıp durur her yere. **(gözlük)**

2.7. Yiyecek ve İçeceklerle İlgili Bilmeceler

2.7.a. Bazı yiyecek ve malzemeleri

Babası şangal şungal, anası sarı kız, oğlu has ermeni, kızını mecliste görmeli. **(devek, üzüm, şarap, bekmez)**

Elemez melemez ocak başına gelemmez gelse de geri dönemez. **(yağ)**

Helemez hülemez, ocak başına gelir, geri dönemez. **(yağ küleği)**

O yanı yaprak
Bu yanı yaprak
İçinde bir avuç toprak **(kete)**

Küçücük mermer taşı
İçinde beyler aş
Pişirirsen aş olur
Pişirmezsene kuş olur **(yumurta)**

Dağdan gelir taştan gelir yüzü küllü eniştem gelir **(değirmen çöreği)**

2.8. Yakacak ve Aydınlanmayla İlgili Bilmeceler

Uzun oluk dibi delik **(baca)**

Tepesi delik sana nuldu. **(tütün baca)**

2.9. İnşâî Hususiyet ve Malzemelerle İlgili Bilmeceler

Uzun oluk uz yatar çoluğu çocuğu düz yatar. **(yapı ve döşemeleri)**

Eğri büğrü nereye gidiyon.
Gel leylek git leylek
Tek ayağının üzerinde
Dur leylek **(kapı)**

Benim bir gelinim var gelenin gidenin elini öper. **(kapı)**

2.10. Ev İçi Eşyası ile İlgili Bilmeceler

Dört tekerlekli beş değil, sudan başı hoş değil. **(sabun)**

Köpük çıkaran taş. **(sabun)**

Çat şurada, çat burada bir de baktım kapı yanında **(süpürge)**

Ağzı açık emanet içi kızıl kıyamet, yaş koydum, kuru çıktı. Şişti hamur pişti et. **(fırın)**

Arkasındadır güzel sözler, önündedir günler. **(takvim)**

Karşında ikizin, güzelliği sensin **(ayna)**

Bilmece bildirmece resim yapar gündüz gece **(ayna)**

Gup gup hamam, gubbesi tamam, ben bir gelin aldım, babası imam. **(saat)**

Akşam olur serilir
Sabah olur dürülür. **(yatak)**

Kubbesi tamam
Bir gelin aldım
Babası imam **(tiktaklı saat)**

Gurul gurul eder kurbağa değil
Kıvrılır yatar yılan değil **(nargile)**

Karnı gurgur eder kurbağa değil
Başında tacı var
Helvacı değil
Ağzında zurnası var

Zurnacı değil. **(nargile)**

Geriden aldım çatmayı çığırın gelsin Fatmayı kız nereden belledin kol kırıp göbek atmayı. **(süpürge, süpürmek)**

Hed dedim höd dedim get şoraya yat dedim. **(süpürge)**

Bir gelin aldım, gelenin elini öper. **(el süpürgesi)**

Ufak gözler, iri gözler, beni gizler, yari gözler. **(pencere kafesi)**

Tekne nedir tekiş nedir gül bekarı gümüşledir ne yerededir ne gökteredir cümle alem içindedir. **(ayna)**

2.10.b. Mutfakla İlgili Malzemeler

Afuru daştan, öyünü ağaçtan. **(ocak)**

At durur arap biner. **(sacayak, kazan)**

Yastı yatar uzun sürter. **(oklava, tahta)**

Yastı yatar yuvarlak sürter arada bir iş biter. **(ekmek, tahta, oklava)**

Dört ayaklı bir kulaklı. **(ekmek tahtası)**

Köy içinde çingılı Çavuş. **(bakraç)**

Başı benzer eriğe, girer çıkar deliğe **(kahve dövülen dibek demiri)**

Boynu uzun kaz gibi
Karnı davlumbaz gibi
Kırk araba odun yak
Yine altı buz gibi **(ocak, baca)**

Ağzından yer, burnun kusar. **(ibrik)**

Bir küçük kumbara, zahire çeker (ekin taşır) ambara. **(kaşık)**

Bir küçük kumbara ekin taşır ambara **(kaşık)**

2.11. Alet ve Edevatla İlgili Bilmeceler

2.11.a. Hayvan ve ziraatla ilgili alet ve malzemeler

Yedi yıl yerde gezer yediği yedi gelinden güzel. (**çift demiri**)

Bir oğlum var üç bacak; alır atar kucak kucak (**anadut**)

Dağda demir idim, yeşil başlı emir idim, felek beni şaşırttı, boklu dama düşürdü. (**çalgı**)

Yer altında gezerim, on iki kızıdan güzelim. (**saban**)

Dağdan gelir, taştan gelir, başı püsküllü eniştem gelir. (**çalgı; çalı süpürge**)

2.11.b. Yiyecek ve ölçüyle ilgili alet ve malzemeler

Şu tepede bir kuş oturur biri kalkar biri oturur. (**terazi**)

Çarığı çattım, çatıya attım. (**terazi**)

2.11.c. Dokuma ve dikişle ilgili alet ve malzemeler

Dibi gıllanır ucu sallanır. (**kirman**)

Dam üstüne deri serdim, bacaklarını geri serdim (**makas**)

Masal mesel mendil keser dil oturur damak keser (**makas**)

Bilmece bildirmece birbirine ilişirmece (**düğme**)

Koştum gittim tepeye yular attım sıpaya (**iğne-iplik**)

Ol nedir ki dört ayaklı canı yok

Sanasın kim bir deridir kanı yok

Günde yedi türlü güller bitirir

Güllerinin bülbülü nâlânı yok

Yüz bin hançer urar isen göksüne

Hançere göksün gerer noksanı yok (**gergef, çevre ve işlenilen nakış**)

2.11.ç. Sesle ilgili hususiyetler ve musikî aletleri

Bir kabağı oyarlar
İçine dınıklağı koyarlar
Çok söyleme deli oğlan
Kulağını burarlar **(ud)**

Sesi var canı yok
Konuşur ağzı yok **(radyo)**

Bir küçücük kurudur, Bütün dünya yurdudur. **(radyo)**

Ağız içinde dil haydi bunu bil. **(kaval)**

2.11.d. Oyun ve oyuncaklar

Dışı var içi yok, dayak yer suçu yok. **(top)**

İp bağladım sıpaya, uçtu gitti tepeye. **(uçurtma)**

2.11.e. Silahlar

Uzun kuyu, kümbür suyu içen ölür içmeyen kalır. **(tüfek)**

2.11.f. Nakil vasıtaları

Cibil cibil çaydan geçtim, cibiltisin duymadım, yetmiş iki çeşit bülbül cücüğünü bir kafeste besledim. **(gemi ve içindeki her milletten adamlar)**

Bazı defa arkadan duman saçar
Vaktolurki zevk ile seyrolunur
Vaktolurki korkuben herkeş kaçar
Kahi ateş püskürür dağ taş yanar
Kahi dahi hiddetinden top saçar
Saçtığı toplar demirdir arkadaş
Düştüğü yerde derin hendek açar. **(uçak)**

Sıra sıra odalar birbirini kovalar. **(tren)**

Dağdan gelir dah gibi
Boynuzları bıdah gibi
Eğilir su içer

Meler oğlak gibi **(kağnı)**

2.12. Çeşitli Bilmeceler

2.12.a. Cevabı özel isim olanlar

On yar idik bir bağda
On nar gördük bir dalda
Her biri birini aldı
Dokuzu dalda kaldı **(narın birini alan adamın adı her biri imiş)**

Bir ağa bir hizmetçisine seslenmiş şu otuz atı dokuz kazığa tek tek bağla demiş.
(hizmetçinin adı tek tek imiş)

2.12.b. Yanıltmaçlar

Ol nedir ki kan kızıl kuzgun siyah
Kahi ip ince olur bi iştah
Deve köçeğinden uludur veli
Akli yoktur sanki divane deli
Kal`a kapısına sığmazken acep
Sığıdı fındık kabuğuna bitap
Bu muammayı bilersen ey hüمام

Kızkulesi senin olsun vesselam. (evet, kan kızıldır, kuzgun siyahtır. İp incedir, deve köçeğinden büyüktür. Kal`a duvarlar ile beraber kapusuna sığmaz. Fındık içi kabuğuna sığar.)

Karşıdan üç kişi geliyordu, köprüye geldiler, biri baktı geçti, biri bastı geçti, biri ne baktı ne bastı geçti, üçü de geçti nasıl geçtiler **(Kadın hamileydi bebek karnında bakmadan basmadan geçti, adam kadını kucağına aldı kadın bakarak geçti, adam da basarak geçti.)**

Dağlara kar yağdı
Ovaya duman çöktü
Değirmene kurt girdi
Hallarım yaman oldu **(saçların beyazlaması, gözlerin görmemesi, dişlerin çürümesi)**

Su başında bir kişi
Attı vurdu bir kuşu
Ne attığı taş idi
Ne de kendi er kişi **(çamaşır yıkayan biri, bir kuş vurdu, sabun, kurbağa, kadın)**

2.12.c. Bir harfle ilgili olanlar

Anaya değmez babaya değer, kardaşa değmez bacıya değer, değere değmez değmeze değer, vallahi değmez billahi değer. **(bu kelimeler söylenirken dudağın dudağa değmesi)**

3. SONUÇ

Anadolu`da eskiden bilmece yerine mesel, masal, metel, tapmaca gibi terimler kullanılırken günümüzde bilmece kelimesi kullanılmaktadır.

Bilmeceleri edebiyatçılarımız çeşitli şekillerde sınıflandırmaktadır. Bilmeceler cevaplarına göre alfabetik olarak, konularına göre, şekil özelliklerine göre ve tipleri bakımından tasnif edilmektedir.

Çorum`da yiyecek, meyve, sebze, hayvanlar, giyim kuşam, günlük kullanılan eşyalarla ilgili konularda bilmeceler mevcuttur. Bilmeceler, insanların zekâlarını ön plana çıkardığı gibi sosyal hayatı da olumlu yönde etkilemekte, insanların kaynaşmasında, eğlenmelerini sağlamakta önemli rol oynamaktadır. Bilmecelerle yapılan eğlencelerde sorma geleneğinde ödül ceza motifi çok renklidir. Bilmece sormaya başlamadan önce hangi ödül ve cezanın verileceği önceden belirlenir. İşin içinde ödül ve ceza olması bu geleneği daha zevkli hale getirir.

Çorum`da eskiden bilmece sorma geleneği yaygınken, günümüzde yaşam biçiminin değişmesi, teknolojinin ilerlemesi, eğlence araçlarının artmasıyla bu gelenekten uzaklaşıldığı görülmektedir. Eskiden köylerde imece usulü işler yapıldığında örneğin ekmek pişirildiğinde, bulgur kaynatıldığında bilmeceler sorular yapılan işler eğlenceli hale getirilirdi. Değişen hayat şartları bu ortamların yavaş yavaş yok olmasına neden olmuş, bu durum bilmece sorma geleneğini de olumsuz etkilemiştir.

Sonuç olarak, Çorum`da bilmece sorma belli bir usul ve kendine özgü bir gelenek içerisinde gerçekleşmektedir.

4. KAYNAK KİŞİLER

- K-1. Hakan ŞENOL, 18, İşçi, Çorum Merkez.
- K-2. Feruze TERYAKİOĞLU, 79, Ev Hanımı, Çorum Deliler Köyü.
- K-3. Feruze TERYAKİOĞLU, 24, Öğrenci, Çorum Merkez.
- K-4. Fahri HANCI, 34, Ptt Mdr, Çorum Merkez.
- K-5. Zeki ŞAHİNBAŞ, 62, Emekli, Çorum Merkez.
- K-6. Özlem Tuğba KAÇAR, 27, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
- K-7. Hilal HANCI, 32, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
- K-8. Elmas AKGÜL, 74, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
- K-9. Selma ŞAHİNBAŞ, 56, Ev Hanımı, Çorum Boğabağı Köyü.
- K-10. Fidan ÇAM, 56, Ev Hanımı, Çorum Dağkarapınar Köyü.
- K-11. Filiz ŞAKAR, 35, Ev Hanımı, Çorum Merkez.

- K-12. Sümeyra ŞAHİN, 25, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-13. Beysun ARICI, 31, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-14. Melek ÖZDÜLGER, 33, Aşçı, Çorum Merkez.
K-15. Hazime ÇAM, 66, Ev Hanımı, Çorum Türkayşe Köyü.
K-16. Hayrullah TEKİN, 56, Müdür Yardımcısı, Çorum Merkez.
K-17. Ali ŞAKAR, 45, Memur, Çorum Merkez.
K-18. Meliha DANLI, 75, Ev Hanımı, Çorum Alaca.
K-19. Mustafa ALAGÖZ, 31, Matematik Öğretmeni, Çorum Merkez.
K-20. Hasan DEMİR, 39, İşçi, Çorum Merkez.
K-21. Derya ÖZÇULHA, 39, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-22. Şerif ÜNAL, 36, Müdür, Çorum Merkez.
K-23. Mustafa CELEP, 40, Sağlık M., Çorum Merkez.
K-24. Cemile CELEP, 35, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-25. Özden SAKMAN, 56, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-26. Elmas ÇÖL, 60, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-27. Emine KUYUMCU, 38, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-28. Fikret ÇAM, 57, Çorum Türkayşe Köyü.
K-29. Şaziye KANTAR, 78, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-30. Dursun ALKAÇ, 65, Emekli, Çorum Merkez.
K-31. Zübeyde KANTAR, 47, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-32. Cemil HANCI, 35, Sınıf Öğretmeni, Çorum Merkez.
K-33. Emine ÇORBACI, 14, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-34. Hatice ŞODOL, 36, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-35. Rahmi ÇAM, 66, Emekli, Çorum Türkayşe Köyü.
K-36. Satı ÇELİKER, 45, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-37. Perihan HANCI, 32, Kalp Damar Cerrahisi, Çorum Merkez.
K-38. Abdullah CEYLAN, 75, Emekli, Çorum Küçük Gülücek Köyü.
K-39. Tahsin TEMİZ, 40, Teknisyen, Çorum Merkez.
K-40. Gökhan GÖKDERE, 24, Uzman Çavuş, Çorum Merkez.
K-41. Ayşe AKÖZ, 63, Ev Hanımı, Çorum Kayıköyü.
K-42. Şahin ŞEKER, 37, Fabrikada İşçi, Çorum Merkez.
K-43. Hüseyin CANDEMİR, 37, Esnaf, Çorum Merkez.
K-44. Süleyha HANCI, 25, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-45. Özkan KIRAR, 38, Kahveci, Çorum Merkez.
K-46. Fatma MANDACI, 33, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-47. Halit KAHRIMAN 43 Şoför, Çorum Merkez.
K-48. Sabri ÇALIŞKAN, 42, Çorum Merkez.
K-49. Saim KUTLU, 62, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-50. Emine YÜKSEL, 68, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-51. Mevlüde BİLGE, 60, Ev Hanımı, Çorum Kınık Köyü.
K-52. Satı ÖKMEN, 85, Ev Hanımı, Çorum Arifegazi Köyü.
K-53. Süheyla HANCI, 25, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-54. Tuğçe GEZER, 12, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-55. Davut KURTOĞLU, 48, Polis, Çorum Merkez.
K-56. Okan ŞAKAR, 24, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-57. Samet KIRAR, 20, Öğrenci, Çorum Merkez.
K-58. Şale KAYA, 32, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-59. Sultan CEYLAN, 48, Ev Hanımı, Çorum Küçük Gülücek Köyü.
K-60. Gülden ALPTEKİN, 38, Esnaf, Çorum Merkez.
K-61. Murat AKÖZ, 66, Tüccar, Çorum Kayıköyü.
K-62. Gülseren CEYLAN, 55, Ev Hanımı, Çorum Küçük Gülücek Köyü.
K-63. Fatma TERYAKİOĞLU, 62, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-64. Arif KANTAR, 49, İşçi, Çorum Merkez.

- K-65. Ayfer TEKİN, 43, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-66. Mevlüt ŞAHBAZ, 50, Emekli, Çorum Merkez.
K-67. Sündüs ALTUNER, 40, Ev Hanımı, Çorum Merkez.
K-68. Sidret ÇETİN, 87, Çorum Merkez.
K-69. Sultan Oymen, 57, Ev Hanımı, Çorum Merkez.

5. KAYNAKÇA

- Akalın, L. S. (1954). Erzurum Bilmeceleri, Erzurum Lisesi Folklor Kolu Yayınları No: I, S. 6, San Basımevi, İstanbul.
- Akalın, L. S. (1984). Edebiyat Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- Albayrak, N. (2004). Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü, İstanbul.
- Altan, A. (1996). Folklor ve Edebiyatın Unutulan Unsuru: Bilmeceler, Milli Folklor Dergisi, Yıl 8, Cilt 4, Sayı 31/32, S.117, Güz/Kış, Ankara, 117-125.
- Atalay, B. (1992). Divanülügati't- Türk Tercümesi, Cilt 1-2, Türk Dil Kurumu Yayınları, TDK Basımevi, Ankara.
- Başgöz, İ. (1986). Folklor Yazıları, Adam Yayınları, S. 248, 1. Baskı, İstanbul.
- Başgöz, İ., Tietze, A. (1999). Türk Halkının Bilmeceleri, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları / 2269, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, s. 47.
- Boratav, P. N., Başgöz, İ. (1974). "Türk Halk Bilmeceleri" Folklor Doğru-Bilmece Sayısı, (Çeviren: Vedat Aydınoğlu), İstanbul.
- Caferoğlu, A. (1969). Türk Dili Tarihi II, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çelebioğlu, Â., Öksüz, Y.Z. (1979). Türk Bilmeceler Hazinesi, S. 10-11, Ülker Yayınevi, Kardeşler Basımevi, İstanbul.
- Elçin, Ş. (1965). Gölpazarı Bilmeceleri, Türk Kültürü Araştırmaları, S.1-2, Ankara, 68-160.
- Elçin, Ş. (1989). Türk Bilmeceleri, Kültür Bakanlığı Yayınları: 1031, S. 2-3, Mas Matbaacılık, Ankara.
- Elçin, Ş. (1993). Halk Edebiyatına Giriş, Akçağ Yayınları.
- Genç, R. (1997). Kaşgarlı Mahmud'a Göre XI. Yüzyılda Türk Dünyası, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 118-120.
- İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler I, Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, S. 354, Ankara.
- Özkan, İ. (1998). Türk Boylarının Sözlü Edebiyatındaki Nımah/Comok/Cumbak/Yomak Anlatım Türü Üzerine Bir Etimoloji Denemesi, Türk Dili, Sayı: 556, (1998), Ankara, 368-378.
- Öztürk, A. (1985). Türk Anonim Edebiyatı, İstanbul.
- Sakaoğlu, S. (1983), "Bilmece Terimi Üzerine Notlar", Türk Kültürü Araştırmaları (1979- 1983), Ankara, s. 1-2.
- Sakaoğlu, S. (1985). Divanü Lügat-ir-Türk'ün Halk Edebiyatı Açısından Taşıdığı Değer, Fen Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi, Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 13, fasikül 1, Erzurum 1985, s. 301-319.
- TDK Yayınları (2005). Türkçe Sözlük, 549, 10. Baskı, Ankara.
- Tezel, N. (1941). Bilmeceler Ve Maniler, Türk Halk Bilgisine Ait Maddeler ve Tetkikler, Yeni Cezaevi Matbaası, Ankara, s. 4-41.
- Tezel, N. (1969). Türk Halk Bilmeceleri. Ankara, Millî Eğitim Basımevi.

BİR SOSYAL SORUMLULUK PROJESİ OLARAK İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SEVGİ EVLERİ FAALİYETLERİ

Doç. Dr. Adem KORUKCU¹

¹Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi.

ÖZET

Uygulama Aile ve Sosyal Politikalar Çorum İl Müdürlüğüne bağlı Sevgi Evleri Akkent TOKİ Yurdu, Sevgi Evleri Mimar Sinan Yurdu ve Sevgi Evleri Koordinasyon Merkezine bağlı “Sevgi Evleri”nde gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde son sınıfta öğrenim gören 82 öğrenciden oluşmaktadır. Uygulama 2015-2016 Eğitim-Öğretim Yılı Güz Yarıyılında gerçekleştirilmiştir. Katılımcı öğrencilerin görüşlerine göre uygulama, bu kurumlarda kalan çocuklar açısından katkı sağlayıcı olmuştur. Ayrıca uygulamanın katılımcı öğrencilerin hayata ve mesleğe bakışları açısından da faydalı olduğu öğrenciler tarafından dile getirilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Sevgi evleri, sevgi evleri yurtları, din hizmetleri, sosyal sorumluluk, yurt.

FACULTY OF THEOLOGY STUDENTS’ ACTIVITIES AT HOUSES OF AFFECTION, AS A SOCIAL RESPONSIBILITY PROJECT

ABSTRACT

Application was carried out at Houses of Affection Akkent TOKİ Dormitory which is connected to Family and Social Policies Çorum Provincial Directorate, at Mimar Sinan Affection Home Dormitory and “Affection Homes” connected to Affection Homes Coordination Centre. Participants consist of 82 students studying at Hittite University Faculty of Theology in the final year. The study was carried out in 2015-2016 Academic Year Fall Semester. According to the opinions of the participants, the practice has contributed a lot to children staying in those institutions. Furthermore, the application was mentioned by the participating students to be useful for them in terms of perspective of life and profession as well. Our research was supported by the BAP Unit of University of Hittite.

Key Words: Children’s Homes, Affection Homes Dormitories, Religious Services, Social Responsibility, Dormitory.

Giriş

Eğitim insanın kendini bulmasını sağlayan bir başka ifadeyle insan olmasını sağlayan süreci kılavuzlayan bir süreçtir. Özellikle bireysel açıdan kendiliğinin farkına varan, toplumsal açıdan da mutlu bireylerden oluşan ve dayanışma ve uyumu öne çıkartan bir

toplumun oluşumuna etki yapan eğitim, bu yönüyle insanın olduğu her yerde ve hayatın her anında vazgeçilmez bir olgudur (Binbaşıoğlu, 2000:18). Burada eğitimin, kültürleme odaklı tanımı öne çıkmaktadır. Bu yönüyle Ayhan'a göre eğitim, "kültür alanında devralınan mirasın ilerlemeye engel olmayanlarını gelecek kuşaklara aktarmak"(Ayhan, 1995:18) şeklinde tanımlanmaktadır. Ona göre söz konusu süreç sadece kültürün yeni nesillere aktarımını değil, aynı zamanda her açıdan donanmış ve bilimsel yönden üretken, toplum değerleriyle çelişmeyen bir nesil yetiştirmeyi amaçlamaktadır (Ayhan, 1995:18-19).

Normal psiko-sosyal gelişim gösteren bir bireyin ihtiyaç duyduğu eğitim süreçlerine sevgi evleri, huzurevleri, hapishaneler, sığınma evleri gibi toplumun dezavantajlı gruplarında daha fazla ihtiyaç duyulduğu bir hakikattir. Bu ortamlarda kalan çocuk ve gençlerin katıldıkları temel ve zorunlu eğitim uygulamaları dışında normalleşme, dezavantajlı durumların giderilmesi ve topluma uyum sağlayabilmelerine katkı sağlamak amaçlarıyla farklı etkinliklerin gerçekleştirilmesi gerekli görünmektedir.

Kültürümüzde yetim ve öksüzlerin korunması ve himaye edilmesi ile ilgili olarak mevcut olan duyarlılık oldukça üst düzeydedir.

Bu konuda Kur'an'da doğrudan uyarılar yer almaktadır. Özellikle yetim olma olgusu Peygamberimizin yetim oluşuna ve O'nun Allah Teâlâ tarafından koruma altına alındığı vurgusuyla Allah katında yetimlerin kıymet ve önemi ortaya konulmuştur: "O Seni öksüz bulup da barındırmadı mı? Seni yol bilmez halde bulup yol göstermedi mi? Ve seni yoksul bulup zengin etmedi mi? O halde sakın yetimi ezme!" (Duhâ Sûresi, 93/6-9).

Yetimlere kötü muamelenin önlenmesi için ikazda bulunulan diğer bir ayet ise şu şekildedir: "Evlenme çağına gelinceye kadar yetimleri gözetip deneyin. Onların akılcı olgunlaştıklarını görürseniz, mallarını kendilerine teslim edin. "Büyüyecekler de mallarına sahip olacaklar" endişesiyle onları israf ederek, tez elden yemeyin. Zengin olan, onların malini yemekten çekinsin. Fakir olan ise, meşru sûrette yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, bunu şahitler karşısında yapın. Hesap görücü olarak Allah yeter" (Nisa Suresi, 4/6).

Allah Teâlâ Kur'an'da kötü niyetli kişilerin yetimlerle ilgilenmediklerini ve bu kişilerin helal ve haramı karıştıracak düzeyde alçaldıklarını ifade etmektedir:

“Hayır, sizler yetime iyilik etmezsiniz, yoksula yedirmekte birbirinizi teşvik etmezsiniz. Mirası ise helali-haramı düşünmeksizin yersiniz de yersiniz.” (Fecr Suresi, 89/17-19).

Kur’an’da insanların yetim ve öksüzleri anlama sürecinde Müslümanların empati yapmaları istenilmektedir. Bu minvaldeki ayetler şu şekildedir:

“Arkalarında zayıf-bakıma muhtaç çocuklar bıraktıkları taktirde onların başına gelebilecek tehlikelerden nasıl endişe ederlerse, yetimlere haksızlık yapmaktan korksunlar ve Allah’tan sakınsınlar; sözün doğrusunu söylesinler.” (Nisâ Sûresi, 4/9).

Peygamberimizin yetim oluşu gerek kendi dönemindeki Müslümanları gerek sonraki dönemlerde gelecek Müslümanlara yol göstermiştir. Öyle ki dezavantajlı olan yetimlerin içerisinde yaşadıkları toplumda gözetilmeleri ve korunmaları örneklenmiş olmaktadır. Peygamberimiz doğduğunda babası vefat etmişti. O, henüz altı yaşındayken de annesini kaybetmiştir. O zamandan sonra ise Peygamberimize sekiz yaşına kadar dedesi Abdülmuttalip, onun vefatından sonra ise amcası Ebû Talip ile yengesi Fatma bakmıştır. Onlar Peygamberimizi bakım ve duyarlılıkta kendi çocuklarından geri tutmadıkları gibi çoğu zaman çocuklarının önüne geçirmişlerdir. Öyle ki bu güzel muameleden dolayı Peygamberimiz yengesinin ölümünden dolayı büyük üzüntü yaşamıştır (Bilgin, 1997:10-11).

Kendisi de yetimlere karşı duyarlılık sahibi olmuş ve müminlere onlara karşı iyi muamele edilmesi için öğütlerde bulunmuştur: “Müslümanların evlerinin en hayırlısı, içinde iyi bakılan bir yetimin bulunduğu evdir; evlerin en kötüsü de içinde kendisine kötü muamele edilen bir yetimin bulunduğu evdir.” (İbn-i Mace, 1992:1213). Bu hadisin devamı niteliğinde olan hadiste ise şu şekilde buyurulmuştur: “Ben ve o yetimin hâmisî, Cennet’te şu iki parmak gibi yakın olacağız.” (Buhari, 2012:73).

Milletimiz, geleneksel Türk vakıf anlayışı ile yetimlerin bakımlarını birleştirmiş ve farklı kurum ve vakıflarda onların bakımları, ibâdetleri ve iâşeleri için faaliyetler yürütülmüştür. Bu tür kurumlara menşee olabilecek türdeki kurumların ilk örneklerini Tanzimat döneminde görmekteyiz. Mithat Paşa Rumeli’de vali iken öksüz, yetim, kız ve erkek çocukların korunup eğitilmesi ve topluma kazandırılması amacıyla önce Niş’te (1863), sonra Rusçuk’ta (1864) ve Sofya’da Islahhane adıyla okullar açtığı okullar açmıştır. Bu çerçevede kızlar için de bir

Islahhane Rusçuk'ta açılmıştır. Sonraki süreçte bu okullar İstanbul başta olmak üzere diğer yerlerde de açılmıştır (Akyüz, 2016).

Bu bağlamda öne çıkan en belirgin kurum, 'dârüleytâm'lardır. Bu kurumlar I. Dünya Savaşı ile birlikte açıkta kalan yetim ve öksüz çocukları korumak amacıyla kurulmuştur. Bu çocukların barınma, eğitim, sanat eğitimi gibi ihtiyaçlarının giderilmesi üzerine inşa edilen bu kurumda başarılı olan öğrenciler Dârüşşafaka'ya verilmişlerdir (Bilgin, 1997:14).

Daha sonraki süreçte öne çıkan kurum ise 10 Haziran 1921 tarihinde Atatürk tarafından kurulan Çocuk Esirgeme Kurumu'dur. Kurulduğu dönemde adı "Himâye-i Etfâl Cemiyeti" olan bu kurum özellikle Kurtuluş Savaşı'nda kimsesiz çocukların himayesini amaçlamıştır. Hızla yurt çapında yapılanan bu kurum, devlet desteği, halkın bağışları, üye ödemeleri, şefkat pulları vb. kaynaklar ile faaliyetlerini yürütmüştür (Bilgin, 1997:17).

Günümüzde ise kurumun adı değiştirilerek, Sevgi evleri ve sevgi çocuk evleri adlarıyla hizmetlerini sürdürmektedir. Sevgi evleri bir site içerisinde müstakil dublex, triblex evlerden oluşan, her bir evde 10-12 çocuğun yaşamlarını sürdürebildiği, toplu yaşamın getirdiği olumsuzlukları yaşamadan, aile ortamına benzer yapılar ve ilişki sistemi içinde çocukların yaşayabildikleri kurulumlardır. Ev ortamı şeklinde düzenlenmiş olan sevgi evlerinde, az sayıda, sürekli ve değişmeyen personelle hizmetin sunulması ile çocuklara temel güven duygusunun kazandırılması ve geliştirilmesi amaçlanmaktadır.

Sevgi çocuk evleri, her ilin sosyo-kültürel ve fiziksel yapısı, çocuk yetiştirmeye uygun bölgelerinde, tercihen il merkezinde, okullara ve hastanelere yakın apartman dairesi veya müstakil evlerde 0-18 yaş grubunda 5-8 çocuğun yaşadığı yeni hizmet modelidir. Çocuk evleri arkadaşlık komşuluk ve mahalle gibi kavramları doyasıya yaşayarak öğrenilebilecek, toplumla iç içe ve toplumun değerlerini, kültürünü bilerek ayakları üstüne basabilen bir gençlik yetiştirmek amacıyla yeni bir bakım modeli olarak yaygınlaştırılmaya devam edilmektedir (Başer,2013:43-44).

1. Amaç ve Kapsam

Sosyal değişme tüm toplumlar için olduğu gibi ülkemiz açısından da göz ardı edilmesi mümkün olmayan bir gerçekliktir. Değişmeyen toplumların varlığından söz etmek mümkün olmamakla birlikte, söz konusu değişimin yönü, hızı ve niteliği toplumların kendi refleksleriyle ilgili bir durumdur.Sosyolojik açıdan bütün toplumlar yavaş ya da hızlı bir

biçimde sürekli olarak değişim yaşamaktadır. Hiçbir toplumun ne kadar çaba gösterirse göstereceği atalarının kültürünü olduğu gibi bir sonraki kuşağa aktarma imkânı bulunmamaktadır. Değişim bireysel ve toplumsal ilgi ve beklentilerden hareketle olabileceği gibi, yaşamın ve zamanın ortaya çıkardığı hakikatlerden de kaynaklanabilmektedir. Söz konusu ilgi ve beklentiler, birey ve toplumların yeniliğe ve farklı olana yönelik içsel güç olarak değerlendirilebilir. İnsan yaratılışı itibarıyla çevresindeki koşulları ve kaynakları değiştirme, kullanma ve problemleri çözme çabası sırasında bir takım değişiklikler ortaya çıkar. Sonuçta da kendi oluşturmuş olduğu bu değişikliklere uymak için kendini de değiştirmek zorunda kalır(Koşar. 2001:1).

Toplumsal değişimin niteliği toplumdaki topluma değişiklik gösterebilmektedir. Bu durumun oluşmasında toplumun yapısı, ilişki ve soyutlanma derecesi, değerleri, bunalım ve ihtiyaçları gibi etkenler, etkili olmaktadır. Normal şartlar altında sosyal değişimin daha ileriye, daha iyiye, güzele, sağlıklı olana doğru ilerlemesi beklenir. Ancak, değişim birey ve toplumların özümseyebilecekleri bir yoğunlukta olabileceği gibi zaman zaman da söz konusu değişim hızına ayak uydurmak güç olabilmektedir. Böylesi bir durumda da birey ve toplum hayatında bir takım problemlerin oluşması kaçınılmaz olmaktadır. Toplumda öne çıkan yeni bir durum ya da unsurun ortaya çıktığı an ile toplumun ona uyum sağlaması arasındaki zaman aralığının fazla oluşu sosyo-kültürel bir boşluk oluşturmaktadır. Özellikle hızla değişen toplumlarda sosyo-kültürel bir boşluk oluşmakta ve toplumun karakteristik yapısı ile yeni durum arasında bocalayan toplum üyeleri düzensiz bir yaşam ve karmaşık bir sosyal doku ile karşı karşıya kalabilirler(Koşar. 2001:2).

Ülkemizde yaşanan sosyal değişim süreçlerine bakıldığında 1970'lere kadar büyük ölçüde nüfusun kırsalda yoğunlaştığı ve geleneksel sosyo-kültürel değerlerle birlikte bir yaşamın öne çıktığı görülmektedir. Böylesi bir süreç, aile içi ilişkilerden başlayarak toplumsal her tür ilişki biçimini şekillendirmektedir. Dolayısıyla da geleneksel yaşam biçimlerinin önerdiği, tüketim alışkanlıkları, eşler arası iletişim ve ebeveyn ve çocuklar arasındaki iletişim biçiminde muhafazakâr yaklaşımların değişime uğraması kaçınılmaz olmuştur.

Günümüzde ise iletişim ve teknoloji imkânlarının artması ve küreselleşmenin etkilerinin yoğun bir biçimde hissedilmesiyle birlikte toplumsal değişim neredeyse kontrol edilebilir olmaktan çıkmıştır.

Söz konusu süreç aile algısını eşler arası algıyı ve çocuklara yönelik tutumları da etkilemiştir. Boşanmalar alabildiğine artmış böylelikle gündelik yaşamın ağır koşulları altında ezilen kadın ve çocukların sayısı artmıştır. Özellikle çocukların anne-babalarının yanında maddi ve duygusal güvenliklerinin sağlanamaması, çocukları fiziksel ve psikolojik açılardan olumsuz etkilemiştir.

Devletimiz, sosyal devlet anlayış ve bilinci çerçevesinde Dâru'l-Eytâmlar ve Dâru's-Şafaka zemininde yeşeren Çocuk Esirgeme Kurumu tecrübesini Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na ve İl müdürlüklerine bağlı olarak her şehirde "Sevgi Evleri" Yurtları ve evleri açmıştır. Bu yurtlar ve evler günün getirdiği en son teknik ve teknolojilerle inşa edilmiş ve donatılmıştır. Ayrıca söz konusu kurumlardaki personel sayısı da arttırılmış, kurumsal hizmet ve olanaklar çocukların yararına en üst düzeye çıkartılmıştır.

Fiziki ve teknik yeterliliklerin arttırılması çocukların mutlu, huzurlu bir şekilde barınma ve beslenmelerinin temini açısından çok önemli bir gelişmeyi ifade etmektedir. Ayrıca yurtlar ve evlerde özel uzmanların kontrolünde etüt saatlerinin gerçekleştirilmesi, psiko-sosyal uzman desteğinin sağlanması, spor ve sanat etkinliklerinin organize edilmesi, çocukların kültürel ve turistik gezilere dâhil edilmeleri bu kurumlardaki önemli gelişmelerden bazılarıdır. Ayrıca kurumda görev yapan personelin titiz bir biçimde seçimi, hizmet içi eğitimlerinin üst düzeyde gerçekleştirilmesi kurumun nitelikleri açısından önemli bir gelişmedir.

Bu ortam, imkân ve gelişmelerin özellikle geçmiş dönemlerdeki problemleri yetiştirme yurdu imaj ve algısından sonra oluşması ülkemiz ve sosyal devlet anlayışının restorasyonu açısından sevindirici bir durumdur.

Ancak kurumun daha nitelikli hale gelmesi gönüllülük esasına dayalı olarak kurum dışı birey ve kuruluşların gerçekleştirecekleri etkinlikleri gerekli kılmaktadır. Bu proje etkinlikleriyle;

-Devlet-toplum ilişkileri bağlamında yeterli iletişimin oluşturulmasını sağlayarak Sevgi Evleri'nde kalan çocuklara psiko-sosyal destek sağlamak.

-Bu araştırma neticesinde geliştirilecek olan değerlendirme gereci vasıtasıyla İlahiyat Fakültesi öğrencilerinin söz konusu etkinlikler neticesinde,

-Sevgi evlerinin işleyiş biçimini kavrama;

-Sevgi evlerinde gerçekleştirilebilecek sosyo-kültürel etkinliklerde yer alabilme becerisi kazanma;

-Sevgi evlerinde kalan çocukların eğitsel, kültürel ve değerler açısından gelişmelerine katkı sağlayabilme becerisi kazanma çıktılarına yönelik veriler toplanılarak sonuç ve değerlendirme metni oluşturulacaktır.

- Ayrıca uygulamaya katılan İlahiyat öğrencilerinin hazırlayacakları faaliyet raporları doğrultusunda, gerçekleştirilen uygulamanın ve projenin sonuç metnine sahadan gerçekçi veriler sağlanacaktır.

2. Yöntem

Bu projede öğrenciler organize edilerek;

-Öğrencilerin 10 hafta boyunca “Sevgi Evleri”ni periyodik ziyaretleri (Haftada 2 saat).

-Bu süre içerisinde Sevgi Evleri ve Yurtlarında kalan çocuklarla bire bir iletişim kurma.

-Söz konusu etkinlikte

-Oyun oynama

-Boş zaman etkinlikleri gerçekleştirme

-Ödev Yardımı

-TV izleme

-Öğrenci soru ve problemlerini çözüme kavuşturma vb. etkinlikler gerçekleştirilmiştir.

Sevgi evlerine giden öğrencilerimiz, gönüllülük temelinde bu kurumlarda çalışan personelin işlerine yardımcı olma, buralarda kalan çocuk ve gençlerin yalnızlıklarını giderme, onlara duygusal boyutta destek olup, bireysel açıdan mutlu toplumsal açıdan da uyumlu bireyler olmalarına katkı sağlamayı amaçlamışlardır.

Özellikle ergenlik öncesi dönemde duygusal boyutta sığınma, bir yakına dayanma ve ergenlik döneminde de dönemin olağan dışı durumları ve coşkunu kontrol edebilme ve makul seviyede tutabilme adına bir yakının, arkadaşın ya da rehberin desteğine ihtiyaç

duyulmaktadır. Bu bağlamda psikoloji, sosyoloji, eğitim, felsefe vb. bilim alanlarında birikim sahibi olmasının yanı sıra bireylerle ve öğrencilerle nasıl muhatap olunacağını ve nasıl eğitim verileceğini öğrendikleri pedagojik formasyon eğitimi alan son sınıf öğrencileri sevgi evlerinde kalan çocuk ve gençlere katkı sağlayabilmektedirler.

Uygulamanın başlangıcında katılımcı öğrencilerimize öğrencilerin özel alanlarına yaşamlarına girmemeleri, bu konularda sorular sormamaları uyarısı yapılmıştır. Zira sosyal hizmet alanları ile ilgili yapılan çalışma ve araştırmalarda dikkat edilmesi gereken bir husus araştırmaların etik kurallara uygun bir biçimde gerçekleştirilip gerçekleştirilmediğidir. Özellikle dezavantajlı gruplara yönelik yapılan çalışmalarda etik ilkelere uyulması gerekmektedir. Özellikle buralarda barınan çocuklar, kadınlar, yaşlılar vb. grupların yaşamış oldukları olaylar ve karşılaştıkları durumların mahrem tutulması, özel problem ve yaşanmışlıkların ifşa edilmemesi en önemlisi de doğrudan isim beyanı ya da bilinebilirliği olan ipuçlarının araştırmalarda yayınlanmaması büyük önem arz etmektedir. Buna göre sosyal hizmet araştırmalarında etik açıdan karşılaşılabilecek problemlerin başlıcaları şunlardır: Veri kaynaklarının gönüllü katılımı, veri kaynaklarına verilebilecek zararlar, anonimlik ve gizlilik ilkeleri, eri kaynaklarını kandırmama, veri kaynağı olan kişi ya da grupları istismar etmeme vb. (Ünlü, 2001:135).

3. Sevgi Evlerinde Muhatap Olunan Kitlenin Genel Yapısı

Geleneksel adıyla yetiştirme yurtlarının ya da günümüzdeki adıyla sevgi evlerinin açılması, devletimizin sosyal bir devlet olma özelliğinden dolayı bir görev ve erdemlilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak konunun temeline bakıldığında karşımıza buralarda barınma, beslenme, korunma ve eğitim imkânlarından faydalanacak olan çocukların seçiminin dayandığı gerekçe büyük önem arz etmektedir. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren savaşlarda büyük kayıplar veren milletimiz, öksüz ve yetim çocukların ortada kalmasını ve mağduriyetler yaşamalarının önüne geçmek için bu türden devlet himayesinde ve vakıflara bağlı kurumların açılmasını desteklemiştir. Bu durum Cumhuriyet döneminde de benzer amaç ve kaygılarla devam ettirilmiştir.

Daha sonraki süreçte özellikle I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşlarında öksüz ve yetim kalan çocuklar ile hastalıklar, doğal afetler, göçler vb. sebeplerle sahipsiz kalan çocuklar için sosyal hizmet kurumları öne çıkmış ve bu çocuklara devletin şefkati hissettirilmiştir.

Ancak günümüzde sevgi evleri ve yurtlarında kalan çocukların devlet himayesine girmelerinde farklı bir sosyal gerekçe öne çıkmaktadır. Özellikle kırsaldan kentlere göçler, hızlı ve kontrolü güç toplumsal değişim, sanayileşmenin ortaya çıkardığı toplumsal doku vb. gerekçelerle aile yapımızın alabildiğine değişmesi ve aile bağlarının zayıflamasıyla geleneksel aile yapısı büyük bir risk altına girmiş bulunmaktadır.

Bugün sevgi evlerine bakıldığında buralarda himaye edilen bebeklerin, çocukların ve gençleringeçmişteki demografinin aksine (öksüz ve yetimler) çocukların ve gençlerin ekseriyetinin anne ve babalarının hayatta oldukları görülmektedir.

4. Sevgi Evlerinde Gerçekleştirilebilecek Olan Temel Etkinlikler

Genel olarak eğitimin bireyin ruh ve beden kabiliyetlerinin tümünü geliştirmesi beklenmektedir. Zihin, irade, vicdan, duygu, dikkat, alışkanlıklar gibi boyutlarının tamamının birlikte eğitime konu edilmesi bir gerek olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayhan, 1995:27).

Bireyin tüm yönleri ile eğitilmesini ve geliştirilmesini amaçlayan eğitimin bir boyutunu da yeni yetişen nesillerin toplumun sahip olduğu değerlere sahip kılınması, toplumun yaşam biçimlerine uyum sağlamalarına katkı sağlama oluşturmaktadır. Bu bağlamda her ne kadar eğitim sürecinde yer alan neslin toplumsal kurallar bağlamında zorlanması olarak bakılsa da toplumla uyumlu bireyler olarak yetiştirilmeleri onların sosyal boyutta rahat olmalarını sağlamaktadır. Aksi takdirde toplumsal kurallara uymayan, tutarsız bireyler olarak yetişmeleri söz konusu olmaktadır. Söz konusu durum, coşku kontrolüne sahip olamama ve güdü yoksunluğu ortaya çıkınca yaşama uyumsuzluk ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da bireyin toplumda yanlış davranışlar içerisine girmesine ve süreç içerisinde de toplumdan dışlanmasına sebep olabilmektedir. Bu durum bazen de iyi bir mesleğe sahip olamama ve başarılı bir aile kuramama gibi sonuçları ortaya çıkarabilmektedir. Toplamda karşılaşılan bu olumsuz vakalar yeni nesli eğitimin temel amacı sayılabilecek olan “mutlu bir yaşam sahibi olmak”tan mahrum bırakabilmektedir (Binbaşıoğlu, 2000:107-108).

4.1.Din Eğitimi

Din eğitimi farklı açılardan tanımları yapılagelen bir kavramdır. Özellikle süreç ve çıktılar bağlamında tanımı yapılan din eğitimi olgusu genel olarak şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları vasıtasıyla ve kasıtlı olarak istendik yönde değişme meydana getirme denemeleri süreci.” (Tosun, 2001:34).

4.2.Din Hizmetleri

Din alanında sunulan hizmeti ifade eden dini danışmanlık, dini rehberlik ve din hizmetlerinin olgularinin amaçları şu şekilde ortaya konulmaktadır:

- Hedef kitlenin maddi ve manevi huzur ve mutluluğunu sağlamak,
- Fertlerin iç dünyalarında oluşan tahribatın fitrata uygun ve ahlaki değerlere göre tamir edilmesi,
- Kişinin kendisiyle ve içinde yer aldığı toplumla barışık yaşamasını sağlamak,
- Kişinin karşılaştığı problemlerle baş edebilmesini sağlamak...(Yörük, 2015:31, 36).

Bu bağlamda sevgi evlerinde ve yurtlarında öğrencilerin bireysel tercihleri doğrultusunda dini konularda bilgilenme, eksik bilgilerini tamamlama, yanlış olanlarını düzeltme ve insanın hayatta yer alış gayesini anlamlandırma gibi temel amaçlar için din hizmeti faaliyetleri gerçekleştirilebilir. Ayrıca, kader, yaratılış, dua vb. dezavantaj durumuyla ilgili dini içeriğin de tahlil ve analizi öğrenci tercihlerine göre öğretime konu edilebilecektir.

4.3.Dini Danışmanlık ve Rehberlik

Genel olarak, bireyin uyum sağlam, rahatlama, karar oluşturma, problemini çözüp sıkıntısını giderme, tercihte bulunma konularında ihtiyaç duyduğu durumlarda ona sunulacak olan sistematik destek rehberlik bir diğer ifadeyle yardım süreci olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu süreçlerde bireyin kendi yeteneklerini ilgilerini, ihtiyaçlarını ve potansiyel imkânlarını anlamasına, onları geliştirmesine ve bu süreç sonunda da bir “birey” olarak kendini geliştirmesine yardım edilmektedir. Ancak söz konusu bu yardım süreçlerinde onun özgünlüğü ve özgürlüğüne müdahale edilmemesi gerekmektedir (Cebeci, 2012:23-34).

Dini danışmanlık ise şu şekilde tanımlanmaktadır: "Davranış uyumunu ve davranış değişikliğini kolaylaştırmak amacıyla, dini kaynakları ve danışma tekniklerini kullanarak kişinin kendisiyle ve kişilerarası olan ilişkilerinde işlev bozukluğuna yol açan duygusal rahatsızlıkların teşhis ve tedavisidir" (Altaş:39).

4.4.Değerler Eğitimi Etkinlikleri

Değerler; insanın bireysel ve toplumsal olarak mutlu bir şekilde yaşama arayışlarında nelerin önemli olduğunu, nelerin tercih edilmesi gerektiğini; bir başka ifadeyle, nasıl yaşanılması gerektiğini belirten olgulardır. Bu bağlamda “bir kişinin değerleri”, o kişinin yaşamında öne çıkardığı; yaptıklarında ve yaşamında dikkate aldığı ilkelerdir. Ayrıca insanı, hem bireysel hem de sosyal ilişkilerinde inşa eden değerlerin, bir toplumun sosyo-kültürel yapısı üzerinde önemli etkileri vardır. Değerler, insanın hayatını anlamlandırmada ve davranışlarını şekillendirmede ona yardımcı olur (Korukcu, 2012:113-114).

Günümüzde modern yaşam biçimleri birey, aile ve toplumların yaşam algılarını ve hayat tarzlarını etkilemektedir. Bireylerin kalabalıklar içinde yalnızlaştığı; aile bireylerinin birbirleriyle yabancılaştığı, dolayısıyla da toplumsal yaşamın daha çok bireysellik üzerine odaklandığı bir dönemde toplumları kendine özgü kılan değerlerin önemi daha da belirginleşmiş görünmektedir(Korukcu, 2012:112).

5. Analiz ve bulgular

- 1- Uygulama Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Programı içerisinde yer alan, seçmeli “Din Hizmetleri Mesleğine Giriş” dersi bağlamında düzenlenmiştir. Proje, bu dersi seçen I. ve II. öğretim 4. Sınıf öğrencileri ile birlikte gerçekleştirilmiştir.
- 2- Uygulamanın seçmeli ders bağlamında gerçekleştirilmesi sebebiyle öğrencilerin tamamı söz konusu etkinliklere gönüllülük esasına dayalı olarak katılmışlardır.
- 3- Projenin başvuru tarihi 29.06.2015 olduğundan dolayı projenin kabul edilme sürecinde Ekim ayının başından itibaren, Hitit Üniversitesi Rektörlüğü aracılığıyla Aile ve Sosyal Politikalar Çorum İl Müdürlüğünden alınan izinler doğrultusunda 82 tane İlahiyat Fakültesi son sınıf öğrencisi ile uygulamaya başlanmıştır. Söz konusu öğrencilerden bir tanesi sağlık koşulları nedeniyle, uygulamaya düzenli olarak katılamazken bir öğrenci de ailevi durumlarından dolayı bir huzurevinde yaşlılara yönelik etkinliklere katılmıştır.
- 4- Uygulamaya katılan öğrenciler, uygulama boyunca haftada 2 saat olmak üzere, 10 kez Aile ve Sosyal Politikalar Çorum İl Müdürlüğüne bağlı Sevgi Evleri Akkent TOKİ Yurdu, Sevgi Evleri Mimar Sinan Yurdu ve Sevgi Evleri Koordinasyon Merkezine bağlı “Sevgi Evleri”ne gitmişlerdir.

- 5- Öğrencilerin uygulamaya katılım takviminin tâkibi açısından bir form düzenlenmiş ve ilgili kurumun yetkilileri tarafından imzalanmak suretiyle bu form haftalık olarak doldurulmuştur.
- 6- Uygulamanın değerlendirilmesi için 8 soruluk bir değerlendirme formu hazırlanmıştır. Bu formda yer alan sorular şu şekildedir:
- 1- Sevgi evlerine niçin gittiniz?
 - 2- Sevgi evlerini nasıl hayal ediyordunuz?
 - 3- Sevgi evlerinde nelerle karşılaştınız?
 - 4- Sevgi evlerindeki faaliyetlerin faydalı olduğuna inanıyor musunuz?
 - 5- Sevgi evlerinde yapmış olduğunuz faaliyetlerde çocuklarda bir değişim meydana geldi mi?
 - 6- Sevgi evlerinde hangi etkinlikleri yaptınız?
 - 7- Sevgi evlerinde farklı neler yapılabilir?
 - 8- Sevgi evlerinin size sağladığı katkılar nelerdir?

Öğrencilerin değerlendirme formlarındaki sorulara verdikleri cevaplar genel olarak şu sonuçları ortaya çıkarmıştır:

5.1. Sevgi evlerine gitme sebepleri

Öğrencilerin tümü sevgi evlerine gönüllü olarak gitmek istediklerini belirtmişlerdir. Gidiş sebepleri başlıca şu gerekçelere dayandırılmıştır:

- Sevgi evlerini merak etmeleri.
- Sevgi evlerine ilgi duymaları.
- Sevgi evlerindeki işleyişi görmek istemeleri.
- Sevgi evlerindeki çocuk ve gençlere katkı sağlamak isteyişleri.
- Sevgi evlerinde kalan çocuk ve gençlerin yalnızlıklarını gidermek istemeleri.
- Sevgi evlerinde kalan çocuk ve gençlerin sosyalleşmelerine katkı sağlayıp toplum içerisine girmelerine katkı sağlamak istemeleri.
- Sevgi evlerindeki çocuk ve gençlere dini konularda katkı sağlamak istemeleri.

Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Sevgi evlerine merak ettiğim için cân-ı gönülden ve isteyerek gittim. Farklı hislere kapılmıştım giderken. Oralarda kalanlara farklı şeyler öğretebilmek, dertlerine sıkıntılarına derman olabilmek, onlarla ilgilenmek, onları mutlu etmek için ve buldukları ortamı görmek için gitmeyi istedim.” (61).

“Farklı toplum tabakalarını tanıma isteği, görev yapacağım alanın teorik boyutunu pratiğe dökme beklentisi sevgi evlerine gitmeme neden olmuştur.” (43).

5.2. Sevgi evleri algısı

Öğrencilerimizde sevgi evleri ziyaretleri öncesinde iki tür sevgievi algısının öne çıktığı görülmektedir. Birincisi geçmişteki olumsuz haber ve gelişmelerden hareketle oluşan önyargılı yaklaşım. İkincisi de bu kurumların devlet kurumları olması sebebiyle yeterli düzen ve huzur ortamının olduğu kanaatidir. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Tabi ki bir ön yargım vardı. Çocukların bakımlarının iyi yapılmadığını ve katı bir disiplinle yetiştirildiklerini düşünüyordum. Çocukların fazla önemsenmediklerini, asosyal bir biçimde yetiştirildiklerini, hatta şiddet gördüklerini de düşünmekteydim. Bunların hiçbirisinin olmadığını gördüm.” (77).

“İsminden de anlaşılacağı gibi ilk önce kimsesiz, anne babası olmayan çocukların barındığı ve orada hizmet eden kişilerin sundukları sevgi ile oluşan sıcak bir yuva ve sevgi bahçesi hayal ediyordum. (43).

“Sevgi evleri denilince nedense hep yurt ortamı gibi bir yer aklıma gelmiştir. TV’lerde dizilerde izlediğimiz, gazetelerde okuduğumuz gibi çocuklara pek iyi davranılmayan, hor görülen, azarlanan çocuklar aklıma gelirdi....Orayı düşününce içimde bir üzüntü hissedirdim.”(61).

5.3. Sevgi evlerinde karşılaşılan durum ve olaylar

Katılımcı öğrenciler genel itibariyle sevgi evlerinde görevli kişilerin üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirdiklerini düşünmektedirler. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Çocuklar için herkes seferber olmuş, ellerinden gelenleri yapıyorlar. Özellikle samimiyetleriyle çocukların kalplerini kazanmışlar. Evlerdeki öğretmenlerden annelere kadar herkes onlarla çok güzel ilgileniyor.” (77).

“Tüm maddi imkanlar evet orada mevcut fakat çocukların hep bir tarafları eksik. Özellikle ilk gittiğim günlerde öyle şeyler duydum ki günboyu etkisinden kurtulamadığım zamanlar oldu. Asıl zor olan şu olsa gerek; çocuklar anne-babası hayattayken orada olma zorundalar. Hep onlardan (çocuklardan) “bakamayacağınız çocuğu niye dünyaya getiriyorsunuz?”

sözlerini duymak susup kalmasına sebep oluyor inansın, verecek cevap bulunamıyor o anda.” (56).

-Özellikle yurtlarda kalan çocuklar açısından orada görevli olan kişilerin tavır ve tutumları önem kazanmaktadır. Bu konuda bir öğrencinin tespiti şu şekildedir:

“Dikkatimi çeken başka bir husus ise çocuklar o günkü nöbetçi sevgi anneye ve ona olan sevgilerine göre şekil alıyorlar.” (1).

Uygulamaya katılan az sayıda öğrencimize göre ise sevgi evlerinde çalışan personel söz konusu kurumun duyarlılıklarına sahip olmadan mesailerini doldurmaktadırlar. Buna dair bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Sevgi evinin amacının idrakinde olmayan çalışanların varlığıyla karşılaştık ilk gittiğimizde. Koridorlarda bir sıcak gülümsemenin eksik olduğunu gördük” (11).

Sevgi evlerinde ortaya çıkan diğer bir mevzu da çocuklar arasındaki ilişkilerle ilgili bir durumdur. Uzun süreli bir arada yaşaması gereken çocuklar, zaman zaman iyi ilişkiler kurabilseler de zaman zaman da güç odaklı ilişkiler kurabilmektedirler. Bu konudaki bir öğrenci görüşü şu şekildedir:

“Bu ortamda aynı yaşta olan çocuklar birbirini ezmekte, bağırmakta ya da küfretmekte...”(2)

“Bütün dünyevi ihtiyaçları karşılanmasına rağmen, ruhen aç olan ve manevi boşluktaki bireylerin nasıl da kaygısız beklentisiz gününbirlik bir hayat yaşadıklarını gördüm.” (43).

-Sevgi evi ve yurtlarında kalan çocuklarla ilgili karşılaşılan bir tepit de şu şekildedir:

“Binalar güzel, hoş; herşey dört dörtlük aslında. Ama çocuklar hep annelerini ve babalarını bekliyorlar. Dua saatlerinde hep anne ve babalarını barıştırmak istiyorlar.

5.4. Çocuklarda ve gençlerde meydana gelen değişim (Sevgi evlerindeki faaliyetlerin faydalı olduğuna inanıyor musunuz?)

Uygulamaya katılan öğrencilerin, genel olarak yaptıkları faaliyetler çerçevesinde farklılaşmaların meydana geldiği kanaatinde oldukları görülmüştür. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Zaman geçtikçe kızlarla aramızda güçlü bir bağ oluşmaya başladı. Artık aramızda farklı bir güven ortamı oluşmuştu. Kızlar kendilerini bizim yanımızda gayet rahat hissediyorlar; duygu ve düşüncelerini bizimle çok rahat paylaşıyorlardı. Artık biz onları

özlemeye başlarken onlar da bizleri özlediklerini söylüyorlardı. Bize “bir daha ne zaman geleceksiniz? Biraz daha kalsanız olmaz mı?” diye soruyorlardı.” (24).

“Burada ilk aklıma gelen evin en küçük çocuğu daha ikinci sınıf. Her gittiğimde birlikte ödevini yapmaya başlıyoruz. O ben ne dersem tam tersini yapıyor. A diyorum B yazıyor, topla diyorum çıkarıyor. Sanki adeta sabrımı ölçüyordu. Bu çocuk beni en çok zorlayan çocuklardan birisidir. ...ancak son üç hafta ne dediysem yaptı, ödevlerini bitirmeden kalkmadı. Anlatabileceğim en büyük değişim bu.” (55).

5.5. Sevgi evlerinde yapmış olduğunuz faaliyetlerde çocuklarda bir değişim meydana geldi mi?

Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Çocuklar her gittiğimizde bir sevinç içerisinde oldular. Tabiki bu da bizi mutlu ediyordu.” (61).

“Evet oldu, ancak tamamen oldu diyemem. Çünkü evimizdeki öğrenciler zihinsel engelli oldukları için bazı şeyleri tekrar hatırlatmamız gerekebiliyordu. Ama oyuncaklarını toplama konusunda ya da ders çalışırken ve ders bitiminde neler yapmamız gerektiğini ben hatırlatmadan hemen yapar hale gelmişlerdi.” (29).

5.6. Gerçekleştirilen faaliyetler

Öğrenciler sevgi evleri programı takdim edilirken, orada çocukların ve gençlerin beklentileri doğrultusunda etkinlikler gerçekleştirmeleri önerisinde bulunulmuştur. Bu çerçevede öğrencilerimiz, bilgi, ilgi ve beklentileri doğrultusunda faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Genel olarak öğrencilerimiz, çocuk ve gençlerle;

- Ders çalışma,
- Ödev yaptırma,
- Oyun oynama,
- Boş zaman etkinliği gerçekleştirme,
- Kitap okuma,
- TV izleme,
- Sorulduğunda dini konularda onları bilgilendirme,
- Bilgisayarda etkinlik yapma ya da oyun oynama vb. etkinlikleri gerçekleştirmişlerdir.

Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Sevgi evlerine devam ettiğimiz süre içerisinde çocukların davranışlarını hiçbir şekilde yönlendirmeye çalışmadık. Çünkü model olan öğretmenin daha etkili olduğunu düşünüyorum. Mesela çocuklara hiçbir zaman çocuklara namaz kılın demedik. Namaz vakitlerinde yanlarında namazlarımızı kıldık. Zamanla kızlarla aramızda güçlü bir bağ oluşmaya başladı. Bir süre sonra iki çocuk namaz kılmak istediklerini söylediler. O andan sonra onlara abdesti ve namaz kılmayı öğrettik.” (24).

“Çocuklara (0-7 yaş) sayıları renkleri öğretmeye çalıştık. Kreşte öğrendikleri şarkıları birlikte seslendirdik. Oyunlar oynadık. Din hakkında ufak da olsa bilgiler vermeye çalıştık. Bazı davranışlarındaki hatalarını belirleyip yapmamaları gerektiğini söyledik”. (61).

5.7. Sevgi evlerinde farklı etkinlik önerileri

Uygulamaya katılan öğrenciler, 10 haftalık faaliyetleri çerçevesindeki gözlem, tecrübe ve birikimiyle bu kurumlarda gördükleri bazı eksiklikleri de raporlarında dile getirmişlerdir. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Mesela sevgi evlerine devamettiğim 10 haftalık zaman dilimi içerisinde çocuklar için sadece bir kere kitap okuma saati yapıldığına şahit oldum. Bu tür faaliyetlerin her gün belli bir sistem dâhilinde süreklilik kazanması gerekiyor. Ayrıca bu ortamlarda sürekli ve kontrolsüz bir şekilde TV izleniyor, bunun önüne geçmek için kontrollü ve sınırlı bir zaman TV için ayrılmalı.” (24).

Uygulamaya katılan öğrenciler kazandıkları deneyimden hareketle kurumlarda gerçekleştirilebilecek yeni uygulamalar için bazı önerilerde bulunmuşlardır. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“Çocuk ve gençlerin TV izleme saatleri kontrol altına alınmalıdır. Ayrıca çocukların ve gençlerin çarşı çıkışları ve serbest zaman değerlendirmeleri de kontrol edilmelidir.” (73).

“Öneri olarak çocukların yeteneklerine göre kurslara gitmelerini söyleyebilirim. Yetenekleri çerçevesinde çocukların küçük yaşlardan itibaren alacakları eğitim ile hayatlarına yön vermeleri sağlanabilir.” (79).

5.8. Sevgi evlerinin uygulamaya giden İlahiyat öğrencilerine sağladığı katkı

İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencileri kurumlarda ve evlerde kalan çocuklara katkı sağlamalarının yanında kendilerinin de bu etkinliklerden faydalar sağladıklarını belirtmişlerdir. Bu konudaki bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

“En basitinden aile ortamının sıcaklığını, anne-babanın, abinin-ablanın ne olduğunu daha iyi anlamış oldum. Çocukların abla annemin resmini çiz, babamın adını yaz, kardeşim nerede? Dediğinde yüreğimiz parçalanıyordu.” (2)

“Sevgi evleri bizlere hayatımız boyunca hiç unutmayacağımız bir deneyim kazandırdı. İnsan çokça şükretmeyi, sabredip daha güçlü bir biçimde hayata sarılmayı öğreniyor.” (77).

“Sevgi evlerinin bana katmış olduğu pek çok tecrübe oldu. Öncelikle eksiklerimi görmemi sağladı. Ayrıca muhatap olduğum hedef kitlenin yaş grubuna göre nasıl davranmam gerektiğini, bazı konuları anlatırken ve olayları izah ederken onların seviyesine nasıl inmem gerektiği hakkında kendimi geliştirmem gerektiğini fark ettim. Diğer yandan davranışın sözden daha etkili olduğunu öğrendim. Samimiyetin, içten davranmanın her zaman olumlu etkisi olduğunu öğrendim. Son olarak bu çocuklara karşı sorumluluğumuzun ne kadar büyük olduğunu fark ettim.” (24).

Sonuç ve Öneriler

İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencilerinin gerçekleştirmiş oldukları bu uygulamadan elde edilen verilere göre;

- İlahiyat fakültesi son sınıf öğrencileri ilk kez bir sosyal sorumluluk projesinde yer alarak dezavantajlı bir gruba katkı sağlama imkânı bulmuşlardır.
- Dezavantajlı gruplardan biri olan sevgi evleri yurt ve evlerinde kalan çocuk ve gençlerin gönüllülük esasına dayalı olarak desteklenmeleri sağlanmıştır.
- Katılımcı öğrenciler de hayata bakışlarında farklılaşma yaşamışlar ve hayatın ve sevdiklerinin kıymetini daha iyi fark etmişlerdir.
- İlahiyat fakültesi öğrencileri bu tür etkinliklere gönüllü olarak katılmayı istemektedirler. Sosyal bilim alanı olarak İlahiyat eğitiminin, öğrencileri bu türden bir alana yönlendirmesi önemli bir kazanımdır.

Öneriler

- Bu çerçevede bu lisans eğitiminin başta sevgievleri olmak üzere sosyal hizmet alanlarına yönelik program içeriğine doğru evrilmesi yerinde olacaktır. Zira din olgusu bireyi sadece inanç ve ibadetler alanında değil, onların yön verdiği sosyal alanlarda da kişilerin duygu, düşünce ve davranışlarını geliştirmeyi hedeflemektedir.

- Seçmeli dersler bağlamında araştırmacının 2012 yılından beri gerçekleştirmekte olduğu sosyal hizmet alanlarında faaliyet yapabilme imkânının ilahiyat fakültesi öğrencilerinin tümünü kapsayacak şekilde genişletilmesi faydalı olacaktır.
- Şehir-üniversite işbirliği açısından bu tür çalışma ve projelerin daha kapsamlı bir tarzda geliştirilmesi üniversitenin bulunduğu şehre ve dezavantajlı gruplara katkı açısından önemli görünmektedir.

Kaynakça

Akyüz, Y- (2016). “Osmanlı Döneminde Kızların Eğitimi ve Öğretmen Faika Ünlüer’in Yetiştirilmesi”, (http://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/143/1.htm, Erişim: 21.06.2016).

Altaş, N. “Dini Danışmanlığın Teorik Temelleri”, *AÜİFD*, Cilt:41 Sayı:1.

Ayhan, H.(1995). *Eğitim Bilimine Giriş.İstanbul: Şule Yayınları.*

Başer, H.(2013). *Çocuk Refahı Alanında Yeni Hizmet Modeli "Çocuk Evleri"*, T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Konya.

Bilgin, B.(1997). “Yetim ve Kimsesiz Çocuklarla İlgili Tesis Kurmanın ve Yaşatmanın Önemi”, *Diyanet İlmî Dergi*.Cilt: 33, Sayı: 3,

Binbaşıoğlu, C. (2000). *Ailede ve Okulda Eğitim Sorunları.İstanbul:MEB Yayınları.*

Buhari, (2012). *El-Edebu'l-Müfred*, Terc: Rauf Pehlivan.İstanbul:Motif Yayınları.

Cebeci, S.(2012). *Dini Danışma ve Rehberlik*. Ankara:DİB Yayınları.

İbn Mâce el-Kazvîni, (1992). *Sünen-i İbn-i Mâce*, Kitâbu'l-Edeb, Bâb: 6, c. 2, İstanbul.

Korukcu, A. (2012). *Bir Değer Olarak Din Eğitiminde Kanaat*, Çorum:Lider Matbaacılık.

Koşar, N. (2001). “Sosyal değişme Planlı Değişme ve Sosyal Hizmet”, *Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları*. Edit: Veli Duyan, Aliye Mavili Aktaş, Ankara:Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları,

Tosun, C. (2001). *Din Eğitimi Bilimine Giriş*, Ankara:Pegema Yayınları,

Ünlü, E. (2001). “Sosyal Hizmet Araştırmalarında Etik Sorumluluk”, *Sosyal Hizmette Yeni Yaklaşımlar ve Sorun Alanları*.Edit: Veli Duyan, Aliye Mavili Aktaş, Ankara:Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Yörük, T. (2015). “Din Hizmetleri Kavramsal ve Teorik Çerçeve”, *Din Hizmetlerinde Rehberlik ve İletişim*, Edit: Recai Doğan, Remziye Ege, Ankara:Grafiker Yayınları.

ÇORUM'DA ÖZEL EĞİTİM

Yaşar BARUT¹
Aydoğan SOYGÜDEN²
Emine Huban DEMİR³
Volkan DURAN⁴
¹Yard. Doç. Dr OMU
²Yard. Doç. Dr. Hitit Üniversitesi
³OMU
⁴Ar. Gör. OMU

ÖZET

Her bireyin her gün gelişmekte ve değişmekte olan dünyaya uyum sağlamak ve yaşantısının bir parçası olabilmek için eğitime ihtiyacı vardır. Eğitim , insan hayatının büyük bir bölümünü kapsayan önemli bir süreçtir. Eğitimde fırsat eşitliği ilkesi, demokratik toplumun temel koşullarından birisidir. Özel gereksinimli çocuklara özel eğitim hizmetleri sunulmadan eğitimde fırsat eşitliği sağlandığı söylenemez. Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre gelişmekte olan ülkelerde özel gereksinimli bireylerin nüfusa oranı % 12,29'dur. Birleşmiş Milletler tarafından sunulan 1948 İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ilk maddesinde “bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar; akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmektedirler.” denilmektedir. Özel gereksinimli bireyleri eğiterek topluma kazandırmak, onlara iş imkânları oluşturmak her insanın temel görevi olmalıdır. Bu çalışmada Yozgat'da özel eğitim hizmetleri ve kaynaştırma uygulamalarının mevcut durumu, sorunları ve yapılması gerekenler çok boyutlu olarak ele alınacak, değerlendirilecek ve önerilere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Çorum İlindeki Özel Eğitim, Engelli sorunları

ABSTRACT

Every individual needs education in order to adapt to the rapidly changing and developing world and to be a part of his life. Education is an important period that covers most of the part of a person's life. The principle for equal opportunities in education is one of the main conditions of a democratic society. It cannot be said that the principle for equal opportunities in education is supplied without providing special education to the children who have special needs. According to the World Health Organization (WHO), the rate of the individuals who have special needs to the whole population in developing countries is 12,29%. At the first article of the Universal Declaration of Human Rights in 1948, it is stated that “All human beings are born free and equal in dignity and rights. They are endowed with reason and conscience and should act towards one another in a spirit of brotherhood.” The main duty of every human being must be to educate and reintroduce the people with special needs to the society and to generate some occupational opportunities to them. In this study the current status, problems and solution suggestions of the special education services in the province of Yozgat will be multi-dimensionally evaluated and some suggestion will be put forth.

Key words: Special education, Special Education in Çorum, Problems of the disabled

GİRİŞ

Özel gereksinimli olan çocukların kimler olduğunun doğru bir biçimde anlaşılabilmesi için bu terimin yanı sıra yetersizlik ve engel terimlerinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir.

Yetersizlik, zihinsel, fiziksel, davranışsal ya da duyu organlarının zedelenmeye bağlı olarak tüm ya da kısmen işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durumu ifade eder (Ataman,1997).

Engel, yetersizliği ya da özrü olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemi tanımlamaktadır. Yetersizlik bazı ortamlarda engele yol açabilir, bazı ortamlarda yol açmayabilir. Bir bacağında protez olan çocuk spor ya da oyun alanında problem yaşarken, sınıfında hiçbir problemle karşılaşmayabilir. (Ataman,2003).

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nde özel gereksinimi olan çocuklar “özel eğitim gerektiren birey” terimi altında “ Çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey” olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Sağlık Örgütü'nün belirlemelerine göre, 6-18 yaş arasındaki çocukların % 14'ü, özel gereksinimi olan çocukları belirtmektedir. Okul çağı dikkate alındığında bu oran daha da artmaktadır. Örneğin İngiltere'de bu oran %20, ABD'de ise % 28 lere kadar ulaştığı belirtilmektedir.(Eripek,2002).

Özel Eğitim Ortamları

Özel gereksinimli bireylerin toplumun bir parçası olarak yaşamlarını sürdürmelerinin temelinde, eğitimlerinde fırsat eşitliğinden yararlanmaları yer almaktadır. Özel gereksinimli bireylerin eğitimi ele alındığında, ayrı ve birlikte eğitim olmak üzere iki farklı uygulama göze çarpmaktadır. Ayrı eğitim; özel gereksinimli bireylerin, özür türüne ve derecesine bağlı olarak geliştirilen özel programlar çerçevesinde, özel eğitim personeli tarafından gerçekleştirilen eğitimidir. Birlikte eğitim ise; özel gereksinimli ve normal bireylerin bir arada, normal sınıf öğretmenleri tarafından eğitilmesini kapsamaktadır (Kırcaali-İftar ve Batu,2005).Özel gereksinimli bireylerin eğitim ortamlarıyla ilgili olarak “en az kısıtlayıcı eğitim ortamı” kavramı sıklıkla karşılaşılan kavramdır. En az kısıtlayıcı ortamı, bir öğrencinin ailesi ve akranlarıyla en fazla birlikte olabileceği ve aynı zamanda eğitim gereksinimlerinin en iyi şekilde karşılanabileceği eğitim ortamıdır. En az kısıtlayıcı eğitim ortamı, öğrencinin özelliklerine ve gereksinimlerine göre bireysellik gösterebilir. Aşağıda yer alan şekilde görüldüğü gibi hastane ya da bakımevi az sayıda öğrenci için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı olarak görülürken, çok az destekli ya da desteksiz genel eğitim sınıfı çok sayıda öğrenci için en aza kısıtlayıcı eğitim ortamıdır.

Kaynak: Salend, J.S.(2001). Creating inclusive classrooms. Effective and reflective practices. Newjersey, Prentice Hall.

Kaynaştırma

Kaynaştırma: “ Özel gereksinimli öğrencinin gerekli destek hizmetler sağlanarak tam ya da yarım zamanlı olarak kendisi için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı olan normal eğitim sınıflarında eğitim görmesidir.” (Kırcaali-iftar,1992)

Şu anda yürürlükte olan özel eğitim hizmetleri yönetmeliğinde (2000) Kaynaştırma: ‘Özel eğitim gerektiren bireylerin, yetersizliği olmayan akranları ile birlikte eğitim ve öğretimlerinin resmi ve özel okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yaygın eğitim ortamlarında sürdürmeleri esasına dayanan destek eğitim hizmetlerinin sağlandığı özel eğitim uygulamalarıdır.’ Şeklinde tanımlanmıştır.

Kaynaştırmanın Tarihçesi ve Yasal Dayanakları

1950’li yılların başlarında ABD’de çocukları özel eğitim okulunda okuyan aileler bir araya gelerek, çocuklarının kendilerine şans verildiğinde öğrenebildiklerini; dolayısıyla bu şansın kendilerine verilmesi gerektiğini savunmuşlardır. 1960’lı yıllarda ise eğitimciler çeşitli özür gruplarında ki çocukların normal yaşlılarıyla eğitim almaları olasılığını sorgulamaya başlamışlardır.

Kaynaştırma 1960’lı yıllarda tüm çocuklara eşit eğitim fırsatları sağlanması gerektiği görüşünden yola çıkan bir felsefe olarak başlamıştır. Bu felsefi görüş sonucunda özel

gereksinimli çocuklar normal sınıflara yerleştirilmeye başlanmıştır. Daha sonraları kaynaştırma ile ilgili yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda kaynaştırmanın; etiketlemeyi ortadan kaldıran, çocuğun sosyal statüsünü yükselten, daha iyi bir öğrenme çevresi sağlayan, öğrencinin özelliğine daha uygun hizmet alabilmesini kolaylaştıran bir uygulama olduğu belirlenmiştir.

Tam Zamanlı Kaynaştırma; özel gereksinimli öğrencinin kaydının normal sınıfta olduğu; öğrencinin tüm gün boyunca normal sınıfta, normal sınıf öğretmeninden eğitim aldığı durumdur. Bu durumda sınıf öğretmeni öğrencinin sınıf içinde ki tüm gereksinimlerini karşılamakla sorumludur. Ancak bireysel gereksinimlerine bağlı olarak, öğrencinin destek ve ek hizmetlerden yararlanması söz konusu olabilecektir.

Özel Eğitim Destek Hizmetleri

Kaynak Oda

Kaynak oda eğitimi normal sınıfta eğitim görmekte olan özel gereksinimli öğrencilerin, önemli derecede eksiklik gösterdikleri veya ek çalışmaya gereksinim duydukları alanda normal sınıftan çıkarılarak kaynak odaya alınmasıdır. Kaynak odada, kaynak öğretmen (örneğin, özel eğitim öğretmeni) veya uzman (örneğin, konuşma terapisti) özel gereksinimli öğrenciye bireysel ya da küçük grup eğitimi sağlar (Kırcaali-İftar.1998).

Sınıf İçi Yardım

Sınıf içi yardımda destek hizmet uzmanı sınıf öğretmenine çeşitli şekillerde yardımcı olabilir. Ancak destek hizmet uzmanı ve sınıf öğretmeni aynı zamanlarda aynı sınıf içinde olacaklarından, çok iyi eşgüdüm içinde çalışmaları, aynı dili konuşuyor olmaları gerekmektedir. Sınıf içi yardım sağlayacak olan destek hizmet uzmanı, konuşma terapisti, özel eğitim öğretmeni veya öğrencinin gereksinimine bağlı olarak başka bir uzman olabilir (Salend,1998).

Özel Eğitim Danışmanlığı

Özel eğitim danışmanlığında ise danışman, hakkında danışılan yardımcı olmak için danışmana başvurur. Örneğin, sınıf öğretmeni, kaynaştırılmış özel gereksinimli öğrenciye daha iyi hizmet verebilmek için özel eğitim danışmanına başvurur (Batu,2000).

AMAÇ

Bu çalışmada Çorum ilindeki özel eğitim hizmetlerinin mevcut durumu, sorunları ve yapılması gerekenler çok boyutlu olarak ele alınacak, değerlendirilecek ve önerilere yer verilecektir.

METOD

Çorum'daki özel eğitim ve kaynaştırma hizmetleriyle ilgili nicel veriler kullanılarak analiz yapılacağı için çalışma nicel bir çalışmadır. Çalışmanın örneklemini Yozgat'daki özel eğitim hizmetleri veren kurumlar oluşturmaktadır.

Çorum Rehberlik Ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü ilimizde ilk olarak 1984 yılında Ticaret Lisesi binasında hizmete açılmıştır. 1989 yılına kadar aynı binada hizmet veren Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü bu tarih itibariyle Kale İlkokulu ek binasına taşınmış ve burada 1998 yılına kadar hizmet vermeye devam etmiştir. 11.09.1998 tarihinde Mimar Sinan Mahallesi Cemilbey Caddesi No:26 da bulunan yeni hizmet binasına taşınan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü hali hazırda müstakil ve 2 katlı olan yeni binasında hizmet vermeye devam etmekte olup yakın bir zamanda yeni tip proje halindeki binası hizmete başlayacaktır. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü 17 Nisan 2001 tarih ve 24376 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “ Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği “ ne uygun olarak aşağıdaki bölümlerden oluşan kurumsal bir yapıya sahiptir:

- 1- Merkez Müdürlüğü
- 2- Merkez Müdür Yardımcılığı
- 3- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölüm Başkanlığı
- 4- Özel Eğitim Hizmetleri Bölüm Başkanlığı

Rehberlik ve Araştırma Merkezi;

- 1-1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu
- 2-Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun.
- 3-573 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- 4- Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği
- 5-Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği

ile Milli Eğitim Bakanlığınca yayınlanan diğer yönetmelik, emir ve genelgeler doğrultusunda iş ve işlemlerine yürütmektedir.

Yukarıda belirtilen mevzuat doğrultusunda; öğrencilerin ilgi, yetenek ve istidatlarına göre ve gelişim ihtiyaçlarına göre gelişimlerini destekleyecek, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin tespiti, eğitsel tanılarının yapılması ve yerleştirilmesi, izleme hizmetlerini yürütmek, öğrencilerin sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, karşılaştıkları psikolojik sorunların çözümünde onlara yönelik psikolojik yardım hizmetlerini yürütmek, öğrenci ihtiyaçları, eğitim ve pedagojik konularla ilgili araştırma ve geliştirme çalışmalarını yürütmekle görevli kılınmıştır.

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü temel iki alanda çalışmalarını mevzuat doğrultusunda yürütmekle sorumludur.

- a)Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü

b)Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü; Alaca, Bayat, Dodurga, İskilip, Laçın, Osmancık, Oğuzlar, Ortaköy, Uğurludağ, Kargı ilçelerine özel eğitim ve rehberlik alanlarında hizmet vermektedir.

Çorum İlinde iki Rehberlik ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır. **Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi 2014-2015 eğitim-öğretim yılında;**

0-3 yaş arası:**60**

3-6 yaş arası:**256**

6-11yaş arası:**747**

11-15 yaş arası:**448**

15-23 yaş arası:**332**

23 yaş ve üzeri:86 birey incelemiştir.

0-3 yaş erken çocukluk dönemi eğitimi:29

3-6 yaş okul öncesi tam zamanlı kaynaştırma eğitimi:175

6-11 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi:297

11-15 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi:202

15-23 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi:78 bireye tam zamanlı kaynaştırma eğitimi tedbiri önerilmiştir.

Okullarda **48** özel eğitim sınıfı bulunmakta

Okullarda **56** destek eğitim odası bulunmaktadır.

Çorum İlindeki özel eğitim okulları

Kale özel eğitim uygulama okulu 1. Kademe

Kale özel eğitim uygulama okulu 2. Kademe

Çorum özel eğitim uygulama okulu(otizm) 1. Kademe

Çorum özel eğitim uygulama okulu(otizm)2. Kademe

Zübeyde Hanım iş eğitim merkezi 3. Kademe

Anadolu özel eğitim mesleki eğitim merkezi

Osmancık nenehatun özel eğitim uygulama merkezi 1 ve 2. Kademe

Sungurlu bölükbaşı özel eğitim uygulama merkezi 1 ve 2. Kademe

Çorum ilinde 7 özel eğitim rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır.

SONUÇ

Çorum İlindeki Özel Eğitim İle İlgili Belli Başlı Sorunlar

- ❖ Özel eğitime yönlendirilecek bireylerin incelemelerini yapan Rehberlik ve Araştırma merkezlerinin personel sayısı yetersiz ve çalışan personelin iş deneyimi yeterli olduğu düşünülmemektedir.
- ❖ Özel eğitim hizmetleri alanında çalışan eğitimcilerin çoğunun sınıf öğretmeni olmaları ve kısa bir eğitim ardından özel eğitim öğretmeni olmaları ve özel gereksinimli bireyin

birçok ihtiyacı giderme konusunda gerekli bilgi ve beceriyi deneme yanılma yoluyla kazanmaları

- ❖ Gerek devlet okullarının gerek özel eğitim merkezlerinin bireyin ihtiyaçlarını tamamen karşılayacak fiziki donanıma sahip olmamaları.
- ❖ Özel eğitime muhtaç bireylerin sosyal yaşam alanlarının kısıtlı olması, özel eğitime muhtaç bireylerin faydalanabileceği spor alanı, sinema ve oyun parkı gibi alanların olmaması
- ❖ Özel eğitime muhtaç bireylerin ailelerinin yeterince bilgi sahibi olmamaları, ayrıca ailelerin durumu kabul ve sonraki psikolojik süreçleri için gerekli psikolojik desteğin sağlanmaması
- ❖ Özel eğitime muhtaç kişilerin ailelerinin özür türü, bakımı hakkında gereken eğitimlerin yapılmaması
- ❖ Yapılan araştırmalar neticesinde edinilen bilgi ve tecrübeler doğrultusunda ülke norm ve özelliklerine göre eğitim programlarının yapılmaması
- ❖ Özel eğitime muhtaç kişileri bütünleştirecek şekilde, tüm engellilere bir okulda eğitim vermek yerine engel türüne göre farklı okullarda eğitim verilmesi.

Bu çalışma sonucunda aşağıdaki önerilere yer verilebilir.

ÖNERİLER

- ❖ Özel eğitim konusunda tüm toplumun bilinçlendirilmesi,
- ❖ Ailelere kendi ortamlarında verilecek eğitimleri de kapsayan aile eğitimlerinin yapılması
- ❖ Ailelerin yapılan eğitimler hakkında bilgilendirilmesi ve aile ortamında da sürece etkin katılımın sağlanması
- ❖ Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin personel sayı ve yetersizliklerinin süratle giderilmesi
- ❖ Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde yapılmakta olan birey incelemelerinin sürece yayılması, birkaç saat sınırlı kalmaması
- ❖ Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde çalışan tüm bireylerin sürekli eğitim sürecinden geçirilmesi
- ❖ Okullarda çalışan öğretmenlerin, eğitim gören öğrencilerin ve öğrenci ailelerinin engel, engelli birey gibi konularda bilgilendirilmeleri, imkanlar dahilinde eğitime tabi tutulmaları
- ❖ Birlikte yaşam becerilerinin geliştirilmesi konusunda toplumsal duyarlılık çalışmalarının yapılması
- ❖ Özel eğitim alanında hizmet veren eğitimci adaylarının ya da psikolojik danışman/rehber öğretmenlerin lisans eğitimlerinde teorik bilgi yanı sıra uygulama becerileri kazanımına yönelik çalışmaların yapılması.

KAYNAKÇA

- Enç, M. Çağlar, D. Özsoy, Y. (1987). Özel Eğitime Giriş. Ankara Üniversitesi Yayınları, No:156.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği,2006, Madde 37.
- Özürlü Çocuklara Yönelik Rehabilitasyon ve Öz. Eğt. Hiz. Çalışma Raporu,2000
- Rehberlik ve Araştırma Merkezi Özel Eğitim Verileri, 2014-2015, Çorum.
- Ataman, A.(1997). Özel Eğitim Eğitim Bilimine Giriş. Ankara: Gazi Büro.
- Ataman, A.(Ed.). (2003). Özel Gereksinimli Çocuklar ve Özel Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri “ Özel Eğitim Dergisi, sayı:2,2000.
- Eripek,S.(2002). Özel Eğitim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
- Kırcaali İftar, G. Ve Batu, S.(2005). Kaynaştırma. Eğitim ve Bilim,16,45-50.
- Kırcaali- İftar, G. Özel Eğitim Kaynaştırma ve Destek Özel Eğitim Hizmetleri. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları. No:561. Eskişehir: 1998
- Milli Eğitim Bakanlığı.(2006). Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. Ankara : Milli Eğitim Basımevi.
- Salend, J. S. Effective Mainstreaming Creating İnclusive Classrooms. New York. Macmilian Publishing Company,1998
- Salen, J. S. (2001). Creating İnclusive Classrooms Effective and Reflective Practices. Newjersey, Prentice Hall.
- Sucuoğlu, B, Kargın, T.(2006). İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- 573 Sayılı Özel Eğitim Kanun Hükmünde Kararname. Ankara: 1997.

REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZLERİNİN İŞLEVİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (ÇORUM RAM ÖRNEĞİ)

Kasım TATLILIOĞLU¹
ÇORUM RAM²

¹Yrd. Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü.
kasimtatlili@hotmail.com.

² Bu çalışmanın istatistiksel verileri, Çorum merkez Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin (RAM) 2014-2015 çalışmalarından derlenmiştir.
(<http://corumram.meb.k12.tr>).

ÖZET

Milli Eğitim Bakanlığı'nın Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne bağlı Psikolojik Danışma ve Rehberlik Hizmetleri Dairesi Başkanlığı'nın 4 şubesinden biri olan Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Şubesi, eğitim öğretim kurumlarındaki Rehberlik ve Psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine ilişkin çalışmalarla, bölgesindeki özel eğitim gerektiren bireylerin tanınması ve bu bireylere yönelik rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini yürütmek amacıyla her il merkezi ile nüfus ve hizmet gereklerine göre ilçelerde merkezler açar. Bakanlıkça açılan bu merkezlere Rehberlik ve Araştırma Merkezi denir. Rehberlik ve araştırma merkezlerinde, Rehberlik ve Psikolojik Danışma ve Özel Eğitim Hizmetleri bölümleri bulunur. Merkezin rehberlik ve psikolojik danışma ile özel eğitim çalışmalarının, daha etkin biçimde bilgisayar destekli olarak yürütülebilmesi için gerekli teknolojik donanım ve programlardan yararlanır. Rehberlik ve araştırma merkezlerinin tarama, inceleme, tespit, teşhis, öğrenci tanıma gibi çalışmalarında kullanabilecekleri çeşitli yetenek, zekâ ve standart başarı testleri; kişilik, tutum, meslekî ve akademik benlik, gelişim, öğrenci davranışlarını değerlendirme vb. gibi ölçme araçları bulunur. Sonuç olarak, RAM'lar, bireyin, özel eğitim veya rehberlik ve psikolojik danışmanlık konularında yardıma ihtiyaç duyulduğunda başvurulabilecek Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı ücretsiz destek veren kurumlardır. Bu çalışmada, Çorum merkez RAM'ın 2014-2015 yılı rehberlik hizmetleri faaliyetleri ana hatları ile ortaya konmuştur.

Anahtar sözcükler: Rehberlik ve Araştırma Merkezi, rehberlik ve psikolojik danışma, özel eğitim, özel gereksinimli bireyler, eğitsel tanılama.

AN ASSESSMENT ON THE FUNCTION OF GUIDANCE AND RESEARCH CENTERS: EXAMPLE OF ÇORUM RAM

ABSTRACT

Guidance and Research Centers (RAM) is one of the 4 branches of Psychological Counseling and Guidance Services Department which is run under the General Directorate of Ministry of Education Special Education Guidance and Counseling Services. During the studies related to Guidance and psychological

consulting services are effectively and efficiently carried out in educational institutions, identifying of individuals with special educational needs in the region and conducting guidance and psychological consulting services to those individuals who need special education are the fundamental tasks of this center. These centers are called Guidance and Research Center and opened by the Ministry according to each city center's population and services. Guidance and Psychological Counseling and Special Education Services departments are included in Guidance and research centers. It is benefited from the required technological equipments and software in order to carry out guidance, psychological consulting and special training studies to be more effective with computers. Various abilities, intelligence and standard achievement tests can be used in such as scanning, research, detection, identification, student recognition studies of guidance and research centers; and there are also measuring tools like personality, attitude, vocational and academic self-respect, development, evaluation of student behaviors. As a conclusion, Guidance Research Centers are the free institutions for the individuals who can consult when they need of special education or guidance and psychological counseling. In this study, the guidance service activities of Çorum city center RAM are demonstrated by essentials in 2014-2015.

Key words: Guidance and research centers, guidance and psychological counseling, special education, special needs individuals, educational diagnosis.

1. GİRİŞ

Rehberlik ve Araştırma merkezleri (RAM); eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine ilişkin çalışmalarla bölgesindeki özel eğitim gerektiren bireylerin tanınması ve bu bireylere yönelik rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini yürütmek amacıyla her il merkezi ile nüfus ve hizmet gereklerine göre ilçelerde Bakanlıkça açılır (MEB, Ram açma yönergesi, 2008(Güven ve Uyanık-Balat, 2006;). Yapı, işleyiş ve yasal konumları gereği Mili Eğitim Bakanlığı örgütü içerisinde il/ilçe düzeyindeki Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı kurumlar olarak hizmet vermektedirler (Özgüler, 2003).

Bununla birlikte Rehberlik ve Araştırma Merkezleri kendi bünyesinde iki bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri ve Özel Eğitim Hizmetleri Bölümleridir. Ülkemizde Özel Eğitim Hizmetleri; Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 8. maddesi kapsamında genel eğitim sistemi içinde yer almakta ve özel eğitim gereksinimi olan bireyler ile ilgili özel önlemler alınacağı vurgulanmaktadır. Bu madde çerçevesinde özel eğitim hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı Teşkilatı içinde Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülmektedir. Genel müdürlüğün eğitim sistemi içinde en uç noktalara kadar hizmet vermesini sağlayan kurum ise Rehberlik ve Araştırma Merkezleridir (Tiryakioğlu, 2009:14). Türk Eğitim Sistemi merkezi bir yapıya sahiptir. Bu yapı içerisinde tüm eğitim hizmetlerinden olduğu gibi Özel gereksinimli bireylerin eğitimlerinden de Milli Eğitim Bakanlığı sorumludur. İllerde özel gereksinimli bireyler için tanılama, yerleştirme, izleme ve gerektiğinde destek hizmetler sağlama görevlerini üstlenmiş Bakanlığa bağlı Rehberlik ve Araştırma Merkezleri bulunmaktadır (Eripek, 2000). Rehberlik ve Araştırma Merkezleri; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama, izleme ve yönlendirme hizmetlerini yürüterek birey için en az sınırlandırılmış eğitim ortamını önerir, birey ve ailesine destek eğitim ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar (Meb, Özel Eğit. Hiz. Yönet., 2004).

Milli Eğitim Bakanlığı, Rehberlik ve Araştırma Merkezi Açma Yönergesi gereğince her il merkezi ile nüfus ve hizmet gereklerine göre ilçelerde Bakanlıkça açılır (Cavkaytar ve Diker, 2005). Kısaca, bu merkezlerde; eğitsel değerlendirme ve tanınması yapılan özel gereksinimli bireylerin gelişim alanlarındaki performansları belirlenerek, kendileri için en uygun eğitim programı ve okula karar verilmektedir (Tiryakioğlu, 2009:30). Diğer taraftan “kaynaştırma” uygulamalarının en önemli unsuru olan Rehberlik Araştırma Merkezleri çalışmaları ile bu sürecin adeta kilit noktası durumundadırlar. Milli Eğitim Bakanlığı, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde belirlenen mevzuatla ilgili tüm unsurları pratikte uygulamaya dönüştürme ve yürütme noktaları RAM’lardır.

Rehberlik ve Araştırma Merkezleri eğitim sistemimiz içinde sayıları hızla artan kurumlardır. Hitap ettiği kitle dikkate alındığında çok geniş bir nüfus yelpazesinde hizmet ettiği görülmektedir. Bu kurumların önemi gittikçe artmakta, yeni anlayışlara göre düzenlemeler yapılarak dinamik kurumlar haline gelmektedir. Özel eğitim, psikolojik danışma ve rehberlik alanlarındaki gelişmelere ayak uydurabilecek, bireyin ve toplumun bu konulardaki ihtiyaçlarını karşılayabilecek, uzmanlığa önem veren ve yapılanmasını da buna göre düzenleyen Rehberlik ve Araştırma Merkezleri birçok konuda araştırılmaya açık bir durumdadır (Özgözcü, 2011:45).

2. ÇALIŞMANIN AMACI

Yapılan yasal düzenlemelerle birlikte Rehberlik ve Araştırma Merkezleri’nin görev alanları, hizmet sunduğu kişi ve kurumlar farklılaşmış aynı zamanda iş yükü ve yoğunluğu da artmıştır. Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri ile özel eğitim hizmetlerini planlanıp sürdürülmesinde son derece önemli bir görevi yerine getiren Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürleri, bu kurumların hizmetlerini etkin ve verimli bir şekilde sürdürmelerinde önemli bir rol oynamaktadırlar. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri; Özel Eğitime Muhtaç çocukların tespiti, seçimi, teşhisi, yerleştirilecekleri kurumların kararlaştırılması ve bu çocuklar için gerekli rehberliğin yapılması, duygu ve sosyal yönden uyum sağlayamayan çocukların durumlarını düzeltmek amacıyla yapılacak özel terapi (sağaltım/tedavi) hizmetlerinin yönetilmesi, ilk ve orta öğretim kurumlarındaki rehberlik hizmetlerinin planlanması, koordinasyonu ve izlenmesi çalışmalarını yürütmektedirler. Bu amaçla, bu merkezlerinin Türk Milli Eğitim sistemi içerisindeki yeri ayrı bir öneme sahiptir.

3. YÖNTEM

Bu çalışma; derleme türü bir çalışmadır. Bu amaçla, literatür (alan yazın) taraması yapılmıştır. Çalışmanın istatistiksel verileri ise Çorum Merkez RAM’in 2014 -2015 çalışmalarından elde edilmiştir.

4. ÇALIŞMANIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

4.1. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri

Ülkemizde özel eğitime gereksinimi olan çocukların tanılama, yönlendirme, yerleştirme ve izleme çalışmaları Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlükleri illerde eğitsel tanıyı yapan özel eğitimle ilgili her türlü etkinliği planlayan, bireysel inceleme yapan, gerektiğinde sağaltım çalışmaları yapan, kurumlardır. Milli Eğitim Bakanlığına bağlı kurumlardır (Vuran ve Yılmaz-Sarpdağ, 2001:144). Millî Eğitim Müdürlükleri, örgün ve yaygın eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, üniversiteler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı birimler ve yerel yönetim birimleri özel eğitime gereksinimi olan bireylerin eğitsel değerlendirme ve tanılanması amacıyla RAM'a yönlendirilmesinde sorumluluğu paylaşırlar. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama, izleme ve yönlendirme hizmetlerini yürüterek birey için en az sınırlandırılmış eğitim ortamını önerir, birey ve ailesine destek eğitim ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar (Meb, Reh. Hizm. Yön., 2009).

Pek çok özel eğitime gereksinimi olan çocuk teşhis konulduktan sonra olanaklar ölçüsünde uygun eğitimsel düzenlemeler için yerleştirilmekte, mevcut becerileri geliştirici ve birçok yeni beceriyi öğretici nitelikte eğitim programlarında yararlandırılmaya çalışılmaktadır (Darıca, 1992:183). Tüm bu hizmetleri Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde çalışmakta olan personel yürütmektedir. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlükleri tüm ülke genelinde en yaygın olarak bulunan kurumlardır. Dolayısıyla ailelerin ve eğitimcilerin özel eğitimle ilgili bilgi alabilecekleri ve en kolay ulaşabilecekleri il/ilçelerde bulunan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlükleridir.

4.2. Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin Tarihçesi

Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin temeli 1955 yılında atılmıştır. İlk olarak 1955 yılında Ankara'da Demirlibağçe İlkokulu'nda "Psikolojik Servis Merkezi" adıyla ülkemizin ilk Rehberlik Merkezi açılmıştır. Sonra bu ad Rehberlik ve Araştırma Merkezi olarak değiştirilmiştir (Bakırcıoğlu, 1985:32). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin bu tarihten sonra sayıları artarak açılmaya devam etmiştir. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ABD'de Okul Sağlığını Koruma Hareketi ile okullardan bağımsız olarak kurulmuş olan Çocuk Rehberlik Merkezlerine benzemektedirler (Kuzgun, 2000; Tiryakioğlu, 2009:35). 2916 Sayılı Özel Eğitime Muhtaç Çocuklar Kanunu'nun 6. Maddesine istinaden özel eğitim alanında araştırmalar yapmak ve özel eğitime gereksinimi olan çocuklara hizmet götürmek üzere, her ilde Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı bir Rehberlik ve Araştırma Merkezi kurulmaktadır. Özel eğitime gereksinimi olan çocukların seçilmeleri, teşhisleri için açılan kurum Rehberlik ve Araştırma Merkezleridir. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri günümüzde hemen her ilde hizmetlerine devam ettiği gibi birçok ilin ilçelerinde de hizmetlerini faal olarak sürdürmektedir (Akkoyun, 2007:49). Bugün itibariyle, Türkiye'de 81 ilde ve ilçe

merkezlerinde olmak üzere toplam 220 adet RAM hizmet vermektedir (Meb, Özel Eğit. ve Reh. Hizm. Gen. Müd.)

4.3. Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin İdari Yapısı

Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünde; merkez müdürlüğü, merkez müdür yardımcılığı, rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bölümü başkanlığı, özel eğitim hizmetleri bölümü başkanlığı bölümleri bulunmaktadır. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğünde hizmet vermekte iki bölümünde personel durumu ve görev alanları şunlardır (Özgüler, 2003):

4.3.1. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Bölümü Başkanlığı

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bölümü başkanlığında, merkezin çalışma alanının kapsamına göre yeterli sayıda psikolojik danışman, psikolog, psikometrist, eğitim programcısı ve sosyal çalışmacı görev yapmaktadır. Rehberlik ve psikolojik danışma servisleri elemanlarıyla üniversiteler ve ilgili kuruluşlarla iş birliği yaparak öğrencilerin zihinsel, psikolojik ve sosyal bakımlardan dengeli ve sağlıklı bir şekilde kapasitelerini geliştirmeleri, yapıcı ve yaratıcı olmaları, özelliklerini tanımaları ve değerlendirmeleri ile bu yönde meslekî ve eğitsel rehberlikte bulunması için grup rehberlik etkinliklerine yönelik programları hazırlar ve uygulanmasında okullara gerekli yardımlarda bulunur (Meb, Reh. ve Psik. Dan. Hizm. Yön., 2001; 2009).

Eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde yürütülmesine ilişkin gerekli her türlü çalışmalarla birlikte ildeki özel eğitim gerektiren bireylerin tanınmaları ve bu bireylere yönelik rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri il ve ilçelerde rehberlik ve araştırma merkezi/merkezlerince yürütülür.

Merkez müdürlüğü;

a) Merkez Müdürlüğü,

b) Merkez Müdür Yardımcılığı,

c) Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Bölümü Başkanlığı,

d) Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü Başkanlığı şeklinde oluşur

(<http://mevzuat.meb.gov.tr>).

Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetleri Bölümü, İl merkezinde ve kendisine bağlı ilçelerde bulunan okul öncesi, ilkököl, ortaokul ve liselerde okuyan öğrencilere, velilere ve öğretmenlere hizmet sunmaktadır. Merkeze bireysel olarak başvuran veya okullarından yönlendirme yapılan öğrencilere; eğitsel, mesleki ve bireysel alanlarda rehberlik hizmeti verilmektedir. Meslek seçimi, üst öğrenim kurumlarına yönlendirme, tercih danışmanlığı, sınav kaygısı, okul başarısızlığı gibi konularda rehberlik çalışmaları yürütülmektedir. Çocuk ve ergenlerin yaşadığı duygusal ve davranışsal problemlere ilişkin danışmanlık hizmeti verilmektedir. Eğitim kurumlarında Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için, okulda uygulanacak çalışmalar planlanmaktadır. Rehber öğretmenler

ve öğretmenlere yönelik panel, eğitim ve seminerler düzenlenmektedir. İl ve kendisine bağlı ilçelerin ihtiyaçları değerlendirilerek öğrenci, öğretmen ve velilerimize yönelik farklı etkinlikler planlanarak uygulanmaktadır.

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bölümü, bölüm başkanının sorumluluğunda merkezin çalışma alanının kapsamına göre yeterli sayıda psikolojik danışman, psikolog, psikometrisi, eğitim programcısı ve sosyal çalışmacıdan oluşur. Psikolojik danışman bulunmayan eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri yürütme komisyonunun toplantılarına gerektiğinde bölümden ilgili bir uzman katılır. Veliler, kurumu telefonla arayarak randevu alabilirler. Okullardan yapılacak yönlendirmelerde, sınıf öğretmeni tarafından “Psikolojik Destek İçin Gönderme Öncesi Bilgi Formu” doldurulmalı ve öğrenci ile ilgili yapılan çalışmalar detaylı bir şekilde yazılarak kapalı zarf içinde Rehberlik ve Araştırma Merkezlerine gönderilmelidir (www.cankayaram.meb.k12).

4.3.1.1. Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü Başkanlığının Görevleri

Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri bölümü başkanlığının görevleri şunlardır:

a) Merkezin çalışma alanında yer alan eğitim-öğretim kurumlarının özellik, kademe ve türlerine göre ayrı ayrı olarak rehberlik hizmetleri çerçeve programını, Önceki uygulama sonuçları ile ilgili eğitim-öğretim kurumlarının da görüşlerini alarak hazırlar. Ders yılı başlamadan en az bir ay önce ilgili eğitim-öğretim kurumlarına ulaştırır.

b) Rehberlik ve psikolojik danışma servisleri elemanlarıyla üniversiteler ve ilgili kuruluşlarla iş birliği yaparak öğrencilerin zihinsel, psikolojik ve sosyal bakımlardan dengeli ve sağlıklı bir şekilde kapasitelerini geliştirmeleri, yapıcı ve yaratıcı olmaları, özelliklerini tanımaları ve değerlendirmeleri ile bu yönde meslekî ve eğitsel rehberlikte bulunması için grup rehberlik etkinliklerine yönelik programlar hazırlar ve uygulanmasında okullara gerekli yardımlarda bulunur.

c) Eğitim kurumlarının rehberlik ve psikolojik danışma servislerinden gelen öğrenciler ile çeşitli kurum ve kuruluşlardan gönderilen veya bireysel olarak merkeze başvuran bireyleri kabul eder, dosya açar ve gerekli psikolojik yardım hizmetini verir.

d) Bölümün hizmetleri kapsamında yardım talebinde bulunanlara ilişkin çeşitli psikolojik, sosyal ve diğer ilgili bilgileri olabildiğince ilk ellerden sağlar, verilecek hizmetin niteliğine göre çeşitli psikolojik ölçme araçlarını bilimsel standartlarına göre uygular.

e) Psikolojik yardım hizmeti verilenlerin aile, okul, arkadaş gibi sosyal çevresiyle olan ilişkilerinin değerlendirilmesi de yapılır.

f) Bölüme başvuran ve hizmet verilen öğrenci veya bireylere ilişkin gerekli bilgi ve kayıtları içeren bir danışan dosyası bilimsel standartlara uygun olarak tutulur.

g) Toplanan bilgiler ile yapılacak inceleme sonucunda, başvurana verilecek rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin değerlendirme yapılır ve karara varılır.

h) Değerlendirme sonucuna göre öğrenci veya bireyin gereksinimi olan rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri verilir, bireysel veya grupta psikolojik danışma hizmeti gereken durumlarda mesleki formasyonu bu hizmeti vermeye uygun eleman varsa hizmet verilir. Uzman eleman yoksa başvuranın ilgili kurumlara şevki yapılır.

i) Hizmet verilen öğrenci ve bireylerle ilgili olarak merkez dışına verilecek bilgilerde bireyi ve aileyi olumsuz etkileyebilecek, yanlış anlaşılmalara yol açabilecek beyan ve yorumlardan kaçınılır.

i) Çalışma alanı kapsamında bulunan eğitim kurumları dâhilinde yönlendirmeye ilişkin rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerini, servisler ile ilgili kurum ve kuruluşların da görüşlerini alarak plânlar, yürütülmesi için gerekli eş güdümü sağlar.

j) Bölümün görevlerine ilişkin konularda çevrenin gereksinimlerini belirlemek, hizmetleri geliştirmek, niteliği ve verimi artırmak için araştırmalar yapar, bunların sonuçlarından yararlanır, yetkili ve ilgililerine iletir.

k) Öğrencilerin yönelebilecekleri üst öğrenim kurumları, iş alanları ve mesleklere ilişkin bilgileri kapsayacak, onların çeşitli alanlardaki gelişimlerini destekleyecek yayınlar hazırlar ve eğitim-öğretim kurumlarına ulaştırır.

l) Eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma servislerini program dahilinde ziyaret eder, hizmetle ilgili konularda servis elemanları ve okul yönetimine rehberlikte bulunur, gereksinim ve sorunları belirleyerek çözümü için gerekli konulan bölüm başkanına bildirir.

m) Eğitim-öğretim kurumlarından gönderilen yıllık çalışma programı ile çalışma raporunu inceler, değerlendirir ve sonuçlarını raporlaştırarak bölüm başkanına verir ve değerlendirme sonucunda belirlenen konulan rehberlik ve psikolojik danışma servislerine bildirir.

n) Görev bölgesindeki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servisleri elemanlarıyla gerekli durum ve ilgili konularda toplantılar düzenler, toplantı sonunda belirlenen hususlarla ilgili gerekli önlemleri alır ve sonuçlarını izler.

o) Hizmetlerde kullanılacak psikolojik ölçme araçları ile diğer araç ve tekniklerin tespiti, çoğaltımı, sağlanması, geliştirilmesi ve servislere dağıtımı için il düzeyinde yapılabilecek çalışmaları plânlar, yürütür ve sonuçlandırır.

p) Rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servis elemanları, okul yöneticileri, sınıf öğretmenleri için psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri alanındaki görevleri ile ilgili uygulamalara ilişkin bilgi ve becerilerini artırıcı konferans, panel gibi toplantılarla çeşitli hizmet içi eğitim etkinlikleri düzenler. Gerektiğinde üniversite ve ilgili kuruluşlardan eleman sağlar. Söz konusu etkinlikler ailelere yönelik olarak da düzenlenir.

r) Bölümün hizmetleriyle ilgili bilimsel gelişmeleri izler ve uygulamalarda yararlanır. Bölüm hizmetlerinin yürütülmesinde yeterli sayıda personel bulunmadığında gerekli atamalar yapıncaya kadar bölüm elemanları meslekî formasyonlarına ve niteliklerine en yakın hizmetlerin yürütülmesinde görevlendirilir (<http://corumram.meb.k12.tr>).

4.4. Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü Başkanlığı

Özel eğitim hizmetleri bölümü, bölüm başkanının sorumluluğunda merkezin hizmet verdiği çalışma alanının kapsamına göre yeterli sayıda çeşitli branşlarda özel eğitimci, psikolog, psikometrisi, çocuk gelişimi ve eğitimcisi, sosyal çalışmacı ve psikolojik danışmanlardan oluşur (<http://mevzuat.meb.gov.tr>). Özel eğitim hizmetlerinin amacı; herhangi

bir nedenle normal eğitimin gereklerini yerine getiremeyen bireylere eğitimde fırsat eşitliği sağlamaktır.

Özel eğitime gereksinim duyan çocukların tanılamalarını yapan, eğitim kurumlarına yönlendirme, yerleştirme ve takip çalışmalarını yürüten kurum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü'dür. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlükleri illerde il merkezinde olabileceği gibi, büyük illerin ilçelerinde de hizmetlerini sürdürmektedir. Okulöncesi eğitim ve ilköğretim okulları bu çocukların kayıtları yaptırmak ve gerekli önlemleri almak durumundadırlar. Alınan tüm önlemlere rağmen okulun programlarından yeterince yararlanamayan öğrenciler o ildeki yetkili kurul ve ekiplerin incelemeleri sonucu uygun özel eğitim sınıf ya da okullarına yerleştirilebilirler (Eripek, 2003). Ülkemizde özel eğitime gereksinimi olan bireylerin başvurabilecekleri birçok resmi ve özel kurum mevcuttur. Bu kurumlardan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği madde 7'de bahsedilmektedir. Özel eğitim gereksinimi olan birey, ailesi veya gönderen kaynak kişi;

- a) Millî Eğitim Müdürlüğüne,
- b) Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğüne,
- c) En yakın özel eğitim kurumuna,
- d) En yakın okula, doğrudan başvurabilirler (Akkoyun, 2007).

4.4.1. Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü Başkanlığının Görevleri

Özel eğitim hizmetleri bölümü, bölüm başkanı, özel eğitimci, psikolog, psikometrisi, çocuk gelişimi ve eğitimcisi, sosyal çalışmacı ve psikolojik danışmanlardan oluşur. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'nin 32. maddesinde bölümün görevlerini şu şekilde sıralamıştır:

- a) Özel eğitim gerektiren bireylerin tespiti amacıyla yapılacak taramalarda yer alır.
- b) Aile, okul, sağlık kuruluşları, adlî ve diğer kurumlardan; zihin, duyu ve sosyal yönden uyumsuzluk, gelişimdeki gerilik, öğrenme güçlüğü ve okul başarısızlığı, çeşitli bedensel engeller gibi nedenlerle gönderilen danışanları kabul eder, dosya açar, gerekli hizmeti verir.
- c) Özel eğitim gerektiren çocukların tanılanması sürecinde gerekli her türlü hizmeti verir.
- d) Özel eğitimde, ailelere yönelik çeşitli bilgilendirme ile rehberlik program ve çalışmalarını ilgili birim ve kurumların iş birliğiyle plânlar, uygular, değerlendirir ve izler.
- e) Özel eğitim kurumları ile kaynaştırma programı uygulayan okulların rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri servislerine yönetici ile Öğretmenlerine özel eğitimde rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri konusunda gerekli destek hizmeti verir.
- f) Merkezin görev bölgesinde özel eğitim gerektiren öğrencilerin üst öğrenim kurumları ve mesleğe yönelmeleri konusunda gerekli çalışmaları ve eş güdümü sağlar.
- g) Özel eğitim gerektiren çocukların gelişimlerini destekleyici nitelikte bireysel veya grupta çeşitli özel eğitim uygulamaları yapar.
- h) Özel eğitim kurumları ile kaynaştırma programı uygulayan okulların rehberlik ve psikolojik danışma servislerince, engelli öğrencilere yönelik verilen rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerine ilişkin program ve çalışmaları inceler, izler, değerlendirir.

ı) Bölüm çalışmalarıyla ilgili konularda özel eğitim kurumları ve kaynaştırma programı uygulayan okulların personeline yönelik olarak onların bilgi ve becerilerini artırıcı konferans, panel gibi toplantılar ile çeşitli hizmet içi eğitim etkinlikleri düzenler. Gerektiğinde üniversite ve ilgili kuruluşlardan eleman sağlar.

i) Hizmet verilen öğrenci ve bireylerle ilgili olarak merkez dışına verilecek bilgilerde kişiyi ve aileyi olumsuz etkileyebilecek, yanlış anlaşılmalara yol açabilecek beyan ve yorumlardan kaçınır.

j) Bölümün görevlerine ilişkin konularda çevrenin gereksinimlerini belirlemek, hizmetleri geliştirmek, niteliği ve verimi artırmak için araştırmalar yapar, bunların sonuçlarından yararlanır, yetkili ve ilgililerine iletir.

k) Bölüm etkinliklerinde kullanılacak psikolojik ölçme araçları ile diğer araç ve tekniklerin belirlenmesi, sağlanması ve geliştirilmesi için il içinde yapılabilecek çalışmaları plânlar, yürütür ve sonuçlandırır.

l) Özel eğitim gerektiren öğrencilerin kendilerine, ailelerine ve eğitim kurumlarına yönelik, onların gelişmelerini destekleyecek yayınlar hazırlar ve ilgililere ulaştırır.

m) Bölüm hizmetleriyle ilgili bilimsel gelişmeleri izler, bunlardan uygulamalarda yararlanır. Bölüm hizmetlerinin yürütülmesinde yeterli sayıda personel bulunmadığında, gerekli atamalar yapılmaya kadar bölüm elemanları, meslekî formasyonlarına ve niteliklerine en yakın hizmetlerin yürütülmesinde görevlendirilir (Meb, Özel Eğt. Hiz. Yön, 2004, madde:31).

4.4.2. Eğitsel Tanılama ve Değerlendirme Süreci

Ülkemizde eğitsel tanılama ve değerlendirme süreci, 1997 yılında yürürlüğe giren 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK) 2005 yılında yürürlüğe giren 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ve 2000 yılında yürürlüğe giren 2002 ve 2004 yıllarında ek ve değişiklikler yapılan, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde açıkça belirtilmiştir. MEB Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (2006) göre ülkemizde özel gereksinimli çocukların eğitsel tanılama ve değerlendirilmeleri rehberlik ve araştırma merkezlerinde oluşturulan özel eğitim ve değerlendirme kurulu tarafından yapılacağı belirlenmiştir.

Yetersizliği olan çocukların, ihtiyaçları olan özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmeleri için, öncelikle tanılamaya dayalı olarak değerlendirilmeleri şarttır. Bu konuda öncelikli sorumluluk Rehberlik ve Araştırma Merkezlerine verilmiştir.

Özel eğitim değerlendirme kurulu, rehberlik ve araştırma merkezi müdürünün görevlendireceği müdür yardımcısı ya da bölüm başkanı başkanlığında aşağıdaki üyelerden oluşur:

- a) Özel eğitim hizmetleri bölüm başkanı
- b) Psikolojik ölçme araçlarını kullanabilen bir rehber öğretmen
- c) Görme, işitme ve zihinsel engelliler sınıf öğretmenlerinden bir öğretmen
- d) Bulunması halinde gezerek özel eğitim veren bir sınıf öğretmeni
- e) Bireyin velisi
- f) Varsa bir çocuk gelişimcisi ve eğitimcisinden oluşur (MEB, 2006).

Yetersizliği olan bireylerin, özel eğitim hizmetlerinden yararlanabilmesi için eğitsel tanılama süreci ve bu sürecin doğasında yer alan değerlendirmeler önem kazanmaktadır. Özel

eğitimde bireye tanı koyma ve değerlendirme, eğitimin başlama aşamasından itibaren özel eğitim devam ettiği sürece tekrarlanmasını gerektiren bir dizi çalışmayı zorunlu kılmaktadır (Dikici ve Gül, 2010). Eğitsel tanılama ve değerlendirme süreci, engelli ya da risk durumunda olduğu şüphe edilen çocukların ilk tanı ve teşhislerinden başlayarak, gönderme öncesi süreç, gönderme, ayrıntılı değerlendirme ve yerleştirme aşamalarından oluşur. Bu süreçte, çeşitli formal ve informal ölçme araçları kullanılarak yapılan değerlendirmeler sonucunda, çocuğa tanı konması durumunda, bireysel özellikleri ve eğitim gereksinimleri dikkate alınarak, çocuk için en uygun ve en az kısıtlandırılmış eğitim ortamı kararlaştırılmakta ve nihayetinde ailenin de onayı aldıktan sonra çocuk kendisi için uygun olan programa alınmaktadır (Meyen ve Strtic, 1995; Salvia, Ysseldeyke ve Bolt, 2010; akt: Yurtsever, 2013:21-22).

Eğitsel tanılama ve değerlendirme bir ekip işidir. Özel eğitim değerlendirme kuruluna üye olan üyelerin dışında gerektiğinde; eğitim programcısı, odyolog, psikolog, psikometrist, sosyal çalışmacı, dil ve konuşma terapisti, fizyoterapist, uzman hekim gibi diğer meslek elemanlarından seçilecek birer kişi, çıraklık ve yaygın eğitime gidecekler için ilgili kurum temsilcisi, özel eğitime ihtiyacı olan bireyin çalıştığı kurumdaki iş yeri temsilcisi kurula üye olarak katılabilir (MEB, özel eğit. hizm. yönet. 2004). Özel eğitim gereksinimi olan çocuklar için eğitsel kararlar öncesinde doğru tanı konması esastır (Kulaksızoğlu, 2003). Özel eğitime başarılı hizmet götürülebilmesi, özel gereksinimli çocuklara yararlı olması için, erken ve uygun teşhis (tanı) yapılması şarttır. Zihinsel engelliler için düzenlenecek eğitim programlarının yapılmasında ilk iş kim ve kime sorusuna cevap verebilmektir. Bunların cevabı uygun teşhis (tanı) ile verilir. Eğitim programlarının diğer öğeleri de teşhis ile belirlenir. Özel eğitimde erken eğitime başlamak ne kadar gerekli ise özel gereksinimli olan çocukların erken teşhisleri de o denli önemlidir. Teşhis aynı zamanda engellilerin, bireysel eğitimlerinin yapılmasında en önemli dayanak olacaktır (1. Özel Eğitim Konseyi, 1991).

Bireyin eğitsel değerlendirme ve tanınması Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır (Eren, 2009:40). Tanılamada bireyin; tıbbî değerlendirme raporu ile zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişim öyküsü, tüm gelişim alanlarındaki özellikleri, akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri, eğitim performansı, ihtiyaçları, eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi ve bireysel gelişim raporu dikkate alınır. Millî eğitim müdürlükleri, örgün ve yaygın eğitim kurumları, sağlık kuruluşları, üniversiteler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumuna bağlı birimler ve yerel yönetim birimleri özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme ve tanınması amacıyla RAM'a yönlendirilmesinde sorumluluğu paylaşırlar (MEB, mevzuat, 2004; 2006). Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde ki eğitsel değerlendirme işlemi özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır.

5. ÇORUM REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİNİN ÇALIŞMALARI

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü ilimizde ilk olarak 1984 yılında Ticaret Lisesi binasında hizmete açılmıştır. 1989-1998 yılları arasında Kale İlkokulu ek binasında hizmet verdikten sonra 11.09.1998 yılından itibaren S.S.K. Hastanesi karşısındaki 2

katlı yeni binasında hizmet vermeye devam etmektedir. Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi çalışmalarını, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık hizmetleri yönetmeliği ile Özel Eğitim yönetmeliğine dayalı olarak yürütmektedir. Rehberlik Bölümünde 6 Rehberlik uzmanı, özel eğitim bölümünde de 4 olmak üzere toplam 10 personelle hizmet vermektedir. Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi, Çorum merkezin haricinde Bayat, Dodurga, İskilip, Kargı, Laçın, Meçitözü, Ortaköy, Oğuzlar, Osmancık, Uğurludağ ilçelerine de hizmet vermektedir. Sorumlu olduğu yerleşim yerinde 441 kişiye ve 78 bin öğrenciye hizmet sunmaktadır (<http://corumram.meb.k12.tr>).

5.1. Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölüm Başkanlığı (RPDH)

Tüm kademe ve türdeki eğitim kurumlarına yönelik il rehberlik ve psikolojik danışmanlık hizmetleri çerçeve planları hazırlanarak ildeki çalışmaların eşgüdüm halinde çalışmalarını amaçlanmıştır. Bu kapsamda aşağıdaki çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

- ❖ İl genelinde 182 rehberlik öğretmenin katılımıyla sene başı, ikinci dönem ve dönem sonu olmak üzere 12 oturumdan oluşan toplantılar tertip edilmiştir. Bu toplantılarda, karşılaşılan sorunlar, engeller, ve rehberlik hizmetlerinin daha verimli yürütülmesi için neler yapılması gerektiği vb. konular tartışılmıştır.
- ❖ “7-19 yaş Aile Eğitimi Programı Eğitici Kurs Çalışması” düzenlenmiştir. Düzenlenen bu 5 kurs faaliyeti ile il genelindeki 92 Rehberlik öğretmeni 7-19 yaş uygulayıcısı olma hakkını elde etmiştir.
- ❖ Ankara Üniversitesi iş birliği yapılarak, “Eğitim Ortamlarında Şiddet ve Zorbalıkla Baş Etme Becerileri” konusunda il genelinde görev yapan 182 Rehberlik öğretmene eğitim seminerleri düzenlenmiştir.
- ❖ Orta Karadeniz Kalkınma Ajansına sunulan “Çocuk Testleri/Projektif testler” projesi ile teknik destek kapsamında 40 rehber öğretmen “Çocuk testleri/Projektif testler” uygulayıcısı olma hakkını kazanmıştır.
- ❖ Avrupa Birliği Mesleki Eğitim Programı Hareketlilik Projeleri kapsamında, “Avrupa Ülkelerinde Özel Eğitime Muhtaç Bireylerin Eğitimlerindeki Yeniliklerin İncelenmesi” isimli proje çalışmalarına iştirak edilmiştir.
- ❖ 32 okulda “Çocuk İhmali ve İstismarı, Madde Bağımlılığı ile Mücadele, Okula uyum becerileri, Gelişim dönemi özellikleri ve Gençlik dönemi intiharlarının önlenmesi, Aile içi iletişim becerileri vb. konularda bilgilendirme çalışmaları yapılmış olup toplamda 4800 öğrenci ve 640 eğitim personeline ulaşılmıştır.
- ❖ Eğitim kurumlarınca yönlendirilen veya ailesiyle kuruma başvuran 230 öğrenciye eğitsel ve mesleki rehberlik çalışması, 126 aile danışmanlığı, 32 psikolojik danışmanlık, 227 LYS ve YGS tercih danışmanlığı, 64 OKS tercih danışmanlığı, adli makamlarca yönlendirilen 18 yaş altı 18 kişiye danışmanlık tedbiri uygulaması, il emniyet müdürlüğü ve aile sosyal politikalar il müdürlüğü çalışanları ile birlikte 21 ev ziyareti, corumram.gov.tr internet sitesi üzerinden 715 kişiye interaktif danışmanlık hizmeti verilmiştir.

5.2. Rehber Öğretmenlerin İl Genelinde Yaptıkları Çalışmalara İlişkin Sayısal Veriler

- ❖ 30.05 öğrenci görüşmesi
- ❖ 13.561 veli görüşmesi
- ❖ 1.243 ev ziyareti
- ❖ 3.716 psikolojik danışma

5.3. Mesleki Rehberlik ve Yönelme Faaliyetleri Kapsamında Yapılan Çalışmalar

- ❖ 202 üst öğretim kurumu ziyaret edilmiştir.
- ❖ 5.692 öğrenci okul ziyareti gerçekleştirilmiştir.

5.4. Sınavlar ve Sınav Kaygısına Yönelik Yapılan Çalışmalar

- ❖ Sınavlara ilişkin 19.640 öğrenciye
- ❖ Üst öğretim programlarına ilişkin 16.570 öğrenciye
- ❖ Sınav kaygısı ve Baş etme yollarına ilişkin olarak 14.857 öğrenciye yönelik rehberlik faaliyeti icra edilmiştir.

5.5. Öğrenci Tanımaya İlişkin Olarak Yapılan Çalışmalar

- ❖ Tanıma faaliyetleri kapsamında okul rehberlik servislerince 19 farklı ölçme aracı toplam 77.783 öğrenciye uygulanmıştır. En çok uygulanan ölçme araçları şunlardır:
- ❖ Problem tarama envanteri toplam 16.525 öğrenciye
- ❖ Başarısızlık nedenleri anketi toplam 14.599 öğrenciye
- ❖ Otobiyografi toplam 11.798 öğrenciye
- ❖ Snellen tarama testi toplam 7.381 öğrenciye
- ❖ Sosyometri ise toplam 5.323 öğrenciye uygulanmıştır.

5.6. Seminer Çalışmaları Kapsamında Gerçekleştirilen Rehberlik Hizmetleri

- ❖ Aile eğitimi
- ❖ Ergenlik dönemi gelişim özellikleri
- ❖ Anne- Baba tutumları
- ❖ Madde kullanımı ve zararlı alışkanlıklar
- ❖ Öfke kontrolü
- ❖ Oryantasyon (uyum) çalışmaları
- ❖ Sınav kaygısı
- ❖ Okul korkusu
- ❖ Çocuklarda ve gençlerde davranış bozuklukları vb. konularda öğrenci, öğretmen ve velilere seminer hizmetleri verilmiştir (<http://corumram.meb.k12.tr>).

SONUÇ

Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM'lar) buldukları bölgelerde ilk aşamada doğrudan ilçe Milli Eğitim Müdürlüklerine ve sonrasında İl Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlıdırlar. Rehberlik ve araştırma merkezleri; özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama, izleme ve yönlendirme hizmetlerini yürüterek birey için en az sınırlandırılmış eğitim ortamını önerir, birey ve ailesine destek eğitim ile rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar (Özel Eğit. hizm. yön., 2005, madde:49). Rehber öğretmenler, RAM'larda sürdürülen hizmetlerde çok önemli rol oynamaktadırlar. Rehberlik ve Araştırma merkezlerinde görev yapan personelin büyük bir kısmını oluşturan rehber öğretmenlerin, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Müdürlerinin Yöneticilik Becerilerine İlişkin Algı ve Beklentileri, iş gören olarak onların, yerine getirdikleri görev ve sorumlulukların etkililiğini ve verimliliğini belirlemekte, aynı zamanda iş doyumları üzerinde de etkili olmaktadır. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri Müdürlükleri, farklı görevleri yerine getirmekten sorumlu olan personeli yönetirler, yöneticisi olduğu RAM'dan hizmet alan birey ve aileleriyle iletişim kurarlar, görevli olduğu RAM'ın sorumluluk alanında bulunan eğitim kurumları, kamu kuruluşları, sivil toplum örgütleri vb. kurum ve kuruluşlarla iş birliğine giderler, bunların yanında bürokratik yapının gerektirdiği çerçevede yönetimle ilgili diğer iş ve işlemlerin sürdürülmesini ve denetlenmesini de yaparlar (Topal, 2010). Rehber öğretmenlerin, okullarda öğrencilerin başarı ve akademik gelişmelerine yardımcı olma, meslekî gelişim alanlarında öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılama, sorunlarını gidermelerinde sistemli ve profesyonel bir yardım verme gibi görevleri vardır (Milli Eğitim Bakanlığı Yönetmeliği). Özel gereksinimli çocukların genelde ülkemizde uzun yıllar (özel sınıflar hariç) genel eğitim sistemi dışında bırakılmaları, ayrı okullarda eğitilmeleri rehber öğretmenlerin özel gereksinimli çocuklarla sıklıkla karşılaşmamalarının ana nedeni olmuştur (Güven, Uyanık-Balat, 2006).

Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin amaç ve görevleri Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ve Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği ile belirlenmiştir. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri; eğitim-öğretim kurumlarındaki rehberlik ve psikolojik danışma hizmetlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi için çalışmalar yürütür ve özel eğitim gerektiren bireylerin eğitsel değerlendirme, tanılama ve yönlendirme hizmetlerinin yürütülmesinden sorumludur. Bunun yanı sıra özel eğitim gerektiren bireylere ve bireylerin ailelerine rehberlik ve psikolojik danışma hizmetleri sunar (<https://tr.wikipedia.org/wiki/rehberlik>). Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde ki eğitsel değerlendirme işlemi özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır. Rehberlik ve Araştırma Merkezi tarafından gerçekleştirilen değerlendirme ayrıntılıdır ve bu süreç bireylerin bilişsel, duygusal ve sosyal yönden değerlendirilmesini gerekli kılan çok yönlü bir değerlendirmedir (Sucuoglu ve Kargin, 2006).

Aynı zamanda yersizlikten etkilenmiş bireylerin eğitsel olarak değerlendirmesi, özel eğitim hizmetlerinin sunumuna ilişkin olarak yasal ve eğitsel kararlar vermek için yararlanılacak eğitim açısından önemli bilgilerin sistematik olarak derlenmesi sürecidir

(Ataman, 2003). Eğitim imkânlarının iyi bir şekilde sunulabilmesi için de özel gereksinimli öğrencilerin performanslarının dikkate alınarak doğru bir şekilde tanınmaları, yerleştirilmeleri, izlenmeleri ve değerlendirilmeleri gerekmektedir. (Özak, Vural ve Avcıoğlu, 2008). Modern toplum olmanın gereklerinden biri de, engelli olan bireylerin eğitim hizmetlerinden en üst şekilde faydalanmalarını sağlayıp bu bireylerinde kendi kendilerine yeter hale gelmeleriyle mümkündür. Engelli bireyler için alınacak tedbirlerin erken belirlenip, akademik ve sosyal anlamda daha hızlı gelişme kaydetmeleri ancak tanınmalarının da erken yaşlarda yapılmasıyla mümkün olabilmektedir (Akkoyun-Kamen, 2007).

Dolayısıyla bu değerlendirme sonucunda bireyin özel eğitim ihtiyacının olup olmadığı belirlenir ve yetersizliği ile ilgili tanılama işlemi yapılır. Görüldüğü üzere ülkemizde Özel eğitim hizmetlerinin uygulanmasından sorumlu olan kurum Rehberlik ve Araştırma Merkezleridir. Yabancı ülkelerde de özel gereksinimli bireylerin eğitim sistemine dahil edilmesi için çeşitli çalışmalarda bulunan kurum ve kuruluşlar mevcuttur. Örneğin bizdeki Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) yerine Amerika’ da Özel Eğitim Programları Ofisi (OSEP) vardır (Tiryakioğlu, 2009:31).

KAYNAKÇA

Akkoyun-Kamen, A. (2007). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü Personelinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Görüşleri. (Batı Karadeniz Örneği). Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Aydın, E. (2009). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Yönetici ve Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine Yönelik Tutumlarının Değerlendirilmesi (İstanbul İli Örneği). Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ersoy, Ö. & Avcı, N. (2001). Özel Gereksinimi Olan Çocuklar ve Eğitimleri “Özel Eğitim”. İstanbul: Ya-Pa Yayınları.

Bal, E. (2011). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin Örgütsel Analizi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.

Bakırcıoğlu, R. (1985). İlköğretimde, Orta Öğretimde ve Yüksek Öğretimde Rehberlik ve Psikolojik Danışma, Ankara: Bakırcıoğlu Yayınları.

Cavkaytar, A. & Diker, İ.H. (2005). *Özel Eğitime Giriş*. Ankara: Kök Yayıncılık.

Darıca, N. (1992). Özürlü Çocukların Eğitimlerinde Entegrasyonun Önemi. 1. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Ankara.

Eripek, S. (2004). Türkiye’de Zihin Engelli Çocukların Kaynaştırılmalarına İlişkin Olarak Yapılan Araştırmaların Gözden Geçirilmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 25 – 32.

Eripek, S. (2003). Zeka Geriliği Olan Çocuklar. (Ed., A. Ataman). *Özel Gereksinimli Çocuklar ve özel Eğitime Giriş*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.

Güven, Uyanık-Balat (2006). Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Rehber Öğretmenler ve Rehberlik Araştırma merkezi Çalışanlarının Görüşleri. M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, Sayı 24, Sayfa: 95-108.

Kayıhan, H. (1992). Özel Eğitimde Ekip Çalışmasının Önemi ve Öneriler. 1. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Ankara.

Kulaksızoğlu, A. (2003). Farklı Gelişen Çocuklar. İstanbul.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Özel Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 18.12.2004/25674, Resmi Gazete.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Özel Eğitim ve Danışmanlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 06.06.1997/23011, Resmi Gazete, 573 sayılı Kanun Hükmünde Kararname. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/1041.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2016.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Açma Yönergesi, 2008/2610. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html>, Erişim Tarihi: 23.04.2016.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği, 14.03.2009/27169, Resmi Gazete. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/68.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2016.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Kurum Açılması ve Kapatılmasına İlişkin Esaslar. Nisan 2010/2631, Resmi Gazete. <http://mevzuat.meb.gov.tr/html/26300.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2016.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). 1. Özel Eğitim Konseyi Raporlar, Görüşmeler, Kararlar. MEB 13–15 Mayıs 1991, Ankara.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Yol Haritası, Ankara, 2004.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). Özel Eğitim Rehberlik ve Danışma Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2006). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü Basımevi.

Özgözcü, S. (2011). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Örgüt Kültürü. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi (BAED), 2 (4), 27-48.

Özgüler, E.B. (2003). *Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlerinin Karşılaştıkları Yöneltil Stres Kaynakları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Sucugolu, B. & Kargın, T. (2006). İlköğretimde Kaynaştırma Uygulamaları Yaklaşımlar Yöntemler Teknikleri. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.

Tiryakioğlu, Ö. (2009). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlerinin Özel Eğitim Bölümünün Sorunlarını Algılamaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Topal, H. (2010). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde (Ram) Görev Yapan Rehber Öğretmenlerin Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlerinin Yöneticilik Becerilerine İlişkin Görüşleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Vuran, S. & Sarpdağ, D (2001), “Özrürlürlere İlgili Son Yıllarda Yapılan Yasal Düzenlemelerin Eğitim Hizmetleri Açısından Değerlendirilmesi”, 10.Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri. Hatay-Antakya.

İnternet Kaynakları

<http://mevzuat.meb.gov.tr/html/66.html>, Erişim Tarihi: 23.04.2016.

https://tr.wikipedia.org/wiki/Rehberlik_ve_Araştırma_Merkezleri, Erişim Tarihi: 24.04.2016.

http://corumram.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar-icerikler/kurumumuz-tarihcesi, Erişim Tarihi: 21.05.2016.

<http://orgm.meb.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 21.05.2016.

<http://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.asp?ara=7&Submit=Listele>, Erişim Tarihi: 21.05.2016.

<http://cankayaram.meb.k12.tr/mebiysdosyalar/06/06/119806/icerikler/rehberlik-ve-psikolojik-dansma-hizmetleri>, Erişim Tarihi: 28.05.2016.

<http://keciorenram.meb.k12.tr/mebiysdosyalar/06/15/332646/icerikler/ozel-egitim-hizmetleri-bolumu>, Erişim Tarihi: 28.05.2016.

ÇORUM İLİNDE TANILAMA, ÖZEL EĞİTİM UYGULAMALARI, SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Tahir DEMİR¹

¹Çorum Rehberlik Araştırma Merkezi Müdürü

ÖZET

Özel Eğitim çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını ve bağımsız, üretici bireyler olmasını destekleyecek becerilerle donatan eğitimidir. Ülkemizde son yıllarda gelişme gösteren özel eğitim, gelişmiş ülkelerde WHO Dünya sağlık örgütü verilerine göre özel eğitime gereksinim duyan bireylerin genel nüfus içerisindeki oranı gelişmiş ülkelerde % 10 gelişmekte olan ülkelerde ise 12-14 oranında olduğu belirtilmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre Türkiye nüfusunun da %12,29'unu özel gereksinimli bireyler oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Çorum ilinde tanılama, engelli bireylere yönelik eğitim tedbirleri ile özel eğitim uygulamalarının nasıl yürütüldüğü sorunlar ve yapılması gerekenler çok yönlü olarak ele alınacak ve değerlendirilecektir.

Anahtar Sözcükler: Özel Eğitim, Tanılama, Çorum İlinde Özel Eğitim Uygulamaları, Özel Eğitime Gereksinim Duyan Birey

RECOGNITION, PRIVATE EDUCATION APPLICATION, PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS

SUMMARY

Private education is that is presented to children with private requirements, that provides those with outstanding specialties to the highest degree due to their abilities, that prevents lack state from being obstacle, making disabled man being enough for himself and being socialized and being free and productive individuals. Private education that shows development recently in our country, it is pointed out that according to WHO (Word Health Organization) data, the proportion of individuals who needs private education in general population in developed countries is %10, and is 12-14 in developing countries. According to State Statistics Institute data, private-reburied individuals constitutes %12,29 of Turkey population, In this study, recognition in province Çorum, educational measures for disabled individuals, hove the private education applications are made, problems and things that should be done will be discussed and evaluated from all aspects.

Key words: private education, recognition, private education applications in province Çorum, the individual who needs private education

1. GİRİŞ

Özel eğitimin ne olduğu, bu eğitime gereksinim duyan bireylerin kimler olduğunun anlaşılabilmesi için bu terimin yanı sıra; zedelenme, yetersizlik ve engel terimlerinin neler olduğunun açıklanması gerekmektedir.

Zedelenme, bireyin doğum öncesi, doğum anı ve doğum sonrası oluşan çeşitli etmenlerle, organların işlevlerini yerine getirmede ve görevlerini yapmada etkili olan zorlamanın durumunu tanımlamaktadır (Ataman, 2005).

Yetersizlik, zihinsel, fiziksel, davranışsal ya da duyu organlarının zedelenmeye bağlı olarak tüm ya da kısmen işlevlerinde gözlenen kayıpların ortaya çıkardığı durumu ifade eder (Ataman, 2005).

Engel, yetersizliğin ya da özrü olan bireyin çevreyle etkileşiminde karşılaştığı problemi tanımlamaktadır. Yetersizlik bazı ortamlarda engele yol açabilir, bazı ortamlarda yol açmayabilir. Tekerlekli sandalyede olan bir çocuk engelli rampası olan yerlerde problem yaşamazken engelli rampası olmayan yerlerde sorun yaşayabilmektedir (Ataman, 2005).

Özel eğitim, çoğunluktan farklı ve özel gereksinimli çocuklara sunulan, üstün özellikleri olanları yetenekleri doğrultusunda kapasitelerinin en üst düzeye çıkmasını sağlayan, yetersizliği engele dönüştürmeyi önleyen, engelli bireyi kendine yeterli hale getirerek topluma kaynaşmasını ve bağımsız üretici bireyler olmasını destekleyecek becerileri donatan eğitimidir (Ataman, 2005).

Özel eğitime gereksinim duyan birey, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliği (MEB,2006)'nde "çeşitli nedenlerle, bireysel özellikleri ve eğitim yeterlilikleri açısından akranlarından beklenen düzeyden anlamlı farklılık gösteren birey" olarak tanımlanmaktadır.

WHO Dünya sağlık örgütü verilerine göre özel eğitime gereksinim duyan bireylerin genel nüfus içerisindeki oranı gelişmiş ülkelerde % 10 gelişmekte olan ülkelerde ise 12-14 oranında olduğu belirtilmektedir. Türkiye de ise bu oranın %12,4 olduğu görülmektedir. Kapsamında bakıldığında; zihinsel yetersizlik, özel öğrenme güçlüğü, duyu ve durum bozukluğu, çoklu yetersizlik, işitme yetersizliği, dil ve konuşma bozukluğu, görme yetersizliği, bedensel yetersizlik, üstün yetenek, otizm, dikkat dağınıklığı ve hiperaktivite bozukluğu kapsamı oluşturmaktadır.

Özel eğitime gereksinim duyan bireylere sağlanan eğitim hizmetlerinin tümü özel eğitim hizmetlerini oluşturmaktadır. Özel eğitimin en önemli programları birey odaklı olmasıdır. Bu nedenle özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitiminde BEP uygulamaları esastır (Ataman, 2005).

Genel olarak, bireyselleştirilmiş eğitim programı kişinin gereksinimlerine göre yapması gereken eylemleri ve alt basamakların nasıl ve kimle yapılacağını gösteren bir akış planıdır. Bireyselleştirilmiş eğitim programını geliştirmedeki temel sayılı öğrencinin eğitim programında karşılaştığı güçlüklerin nedenini kendi gelişim özellikleri ve yetersizliklerine yormak yerine, eğitim programı ve uygulamalarına yormadır. Bireyselleştirilmiş eğitim programı var olan programı çocuğun yapabildiğine göre uyarlamayı gerektirir. Çocuğun yapabildikleri merkezli olduğundan çocuk merkezli olma kavramını çağırıştırır (Özyürek, 2004).

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmündeki Kararname’de özel eğitim gerektiren bireyler için bireyselleştirilmiş eğitim planı geliştirilmesi ve eğitim programlarının bireyselleştirerek uygulanması esas olduğunu vurgulamaktadır. Özel eğitim bireylerin güçlü, zayıf, yeterlilikleri, yetersizliklerinin göz önüne alındığı ve her çocuğun özel olduğu bakış açısından yola çıkarak yetersizliği olan bireylerin toplumun bir parçası olarak yaşamlarını sürdürmeleri toplum içerisinde kendilerine bir yer edinme ve topluma faydalı bir birey olma asıl amaç olarak görülmektedir.

Özel eğitim normal eğitimden içerik yönünden yani nelerin öğretileceği yönünden farklılık göstermektedir. Genel eğitimde normal bireyler kendiliğinden edindikleri becerilerin büyük kısmını yetersizlikten etkilenmiş özel eğitime gereksinim duyan bireylere yoğun ve sistematik biçimde öğretmek gerekmektedir. Yine normal eğitimde içerik ortalama çevresindeki çocuklar için merkezi programlarla belirlenirken, özel eğitimde program içeriğini çocuğun ihtiyaçları belirlemektedir.

Özel eğitimin müdahale edici olarak, önleyici, iyileştirici ve ödünleyince işlevleri bulunmaktadır. Dünyada ve Ülkemizde son zamanlarda özel eğitimle ilgili gelişmeler özel eğitimde en az kısıtlayıcı eğitim ortamı, erken müdahale, yetişkinliğe geçiş, genel eğitimle ilişkiler, normalleşme, yatılı kurumlardan vazgeçme ve kaynaştırmanın yer aldığı bütünleştirilmiş eğitim ortamları kavram ve konuları tartışılmaktadır (Ataman, 2005). Eğitsel değerlendirme ve tanılama eğitsel amaçla bireyin tüm gelişim alanındaki özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri ile eğitim ihtiyaçları belirlenerek en az sınırlandırılmış eğitim ortamına ve özel eğitim hizmetine karar verilir.

Milli Eğitim Bakanlığı Özel eğitim hizmetler yönetmeliğinde “Eğitsel tanılama ve değerlendirme Rehberlik ve Araştırma Merkezinde oluşturulan özel eğitim değerlendirme kurulu tarafından nesnel, standart testler ve bireyin özelliklerine uygun ölçme araçlarıyla yapılır. Tanılamada bireyin özürlü sağlık kurulu raporu ile zihinsel, fiziksel, ruhsal, sosyal gelişim özellikleri ve akademik disiplin alanlarındaki yeterlilikleri, eğitim performansı, ihtiyacı, eğitim hizmetlerinden yararlanma süresi ve bireysel gelişim raporları dikkate alınır. Eğitsel tanımla ve değerlendirme eğitimin her tür ve kademesinde bireylerin eğitim performansı ve eğitim ihtiyaçları dikkate alınarak veli ya da okul/kurumun isteği üzerine gerektiğinde tekrarlanır”.

Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede Tanılama; eğitsel amaçla, bireyin tüm gelişim alanlarındaki özelliklerinin belirlenerek değerlendirme süreci olarak ifade edilmektedir.

Eğitsel tanılama ve değerlendirme sürecinde bireylerin ihtiyaçları, yaşları genel özellikleri göz önüne alınarak Stanford Binet Zeka Testi, Laither Yapay Zeka Testi, Wisc-r Zeka Testi, Bender Gestalt, Denver Gtt, Gessel Gelişim Ölçeği, Good en –harris, Kelime Söyleyiş Testi, Senlen Göz Tarama Testi, Performans Belirleme Formu olmak üzere eğitsel tanılama ve değerlendirmede ilgili ölçekler kullanılmaktadır.

Eğitsel tanılama ve değerlendirme sürecinde en az kısıtlayıcı ortam kavramı göz önüne alınarak bireyin normal akranlarıyla en fazla beraber olacağı eğitim ortamlarına yönlendirme hedeflenmektedir.

İl özel eğitim hizmetler kurulu Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliğinde, özel eğitim değerlendirme kurulu raporları doğrultusunda en az kısıtlayıcı eğitim ortamı göz önüne alınarak resmi okul veya kuruma yerleştirilmesine karar vermek ve gerekli özel eğitim tedbirlerini almakla görevli kuruludur. *Kurur karar alınırken* normal sınıfta kaynaştırma, destek eğitim odası özel eğitim sınıfı (zihinsel yetersizlik-işitme yetersizliği-görme yetersizliği), ayrı okul, yatılı okul, evde eğitim ve hastanede eğitim tedbiri kararı vermektedir.

Kaynaştırma: özel gereksinimli öğrencinin gerekli destek hizmetler sağlanarak tam ya da yarı zamanlı olarak kendisi için en az kısıtlayıcı eğitim ortamı olan normal eğitim sınıflarında eğitim görmesidir (Kırcaali-iftar, 2006). Özel Eğitim Hizmetler Yönetmeliğinde (2006) normal sınıfta kaynaştırma; kaynaştırma yoluyla eğitim özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin eğitimleri destek eğitimde sağlanarak yetersizliği olmayan akranları ile birlikte resmi ve özel; okul öncesi, ilkököl, ortaokul, ortaöğretim ve yaygın eğitim kurumlarında sürdürmeleri esasına dayanan özel eğitim uygulamalarıdır.

Özel eğitim hizmetler yönetmeliğinde (2006) destek eğitim odası; okul ve kurumlarda yetersizliği olmayan akranlarıyla birlikte aynı sınıfta eğitimlerine devam eden özel eğitime ihtiyacı olan öğrenciler ile üstün yetenekli öğrenciler için özel araç-gereçler ile eğitim materyalleri sağlanarak özel eğitim desteği verilmesi amaçlanan eğitim uygulamalarıdır.

Özel eğitim hizmetler yönetmeliğinde (2006) Özel eğitim sınıfı; zorunlu öğrenim çağındaki bireylerden okul öncesi eğitim kurumları, ilkököl, ortaokul ile ortaöğretim kurumları programlarını kaldıracak durumda olmayan bireyler için açılan (zihinsel yetersizlik, işitme yetersizliği, görme yetersizliği) özel eğitim sınıf uygulamalarıdır.

Gündüzlü özel eğitim okulu: Özel gereksinimli öğrencinin kaydının özel eğitim okulunda olduğu öğrencinin aynı özür grubundan öğrencilerle eğitim aldığı durumdur (Kırcaali-iftar, 2006).

Yatılı özel eğitim okul uygulamaları: Özel gereksinimli öğrencinin kaydının özel eğitim okulunda olduğu durumudur. Öğrenci aynı özür grubundan öğrencilerle birlikte eğitim almakta ve geceleri de okulun yatakhaneinde kaldığı özel eğitim uygulamalarıdır (Kırcaali-iftar, 2006).

Evde eğitim uygulamaları: Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (2006) Zorunlu öğrenim çağındaki bireylerden okul öncesi eğitim kurumları ilkököl, ortaokul, ortaöğretim kurumlarından doğrudan yararlanamayacak durumda olanlara verilen eğitim uygulamalarıdır.

Hastanede eğitim uygulamaları: Uzun süre hastanede kalmak zorunda olan öğrencilerin eğitim ve öğretimden geri kalmaması için yapılan düzenlemedir. Okula

devamsızlık nedeniyle oluşan sınırlılıkları önlemek ve hizmetleri normalleştirmek için yer verilen düzenlemedir (Özyürek, 2004).

2. ÇORUM REHBERLİK VE ARAŞTIRMA MERKEZİNİN ÇALIŞMALARI

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü ilk olarak 1984 yılında Ticaret Lisesi binasında hizmete açılmıştır. 1989 yılına kadar aynı binada hizmet veren Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü bu tarih itibariyle Kale İlkokulu ek binasına taşınmış ve burada 1998 yılına kadar hizmet vermeye devam etmiştir. 11.09.1998 tarihinde Mimar Sinan Mahallesi Cemilbey Caddesi No:26 da bulunan yeni hizmet binasına taşınan Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü hali hazırda müstakil ve 2 katlı olan yeni binasında hizmet vermeye devam etmekte olup yakın bir zamanda yeni tip proje halindeki binası hizmete başlayacaktır. Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü 17 Nisan 2001 tarih ve 24376 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren “ Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği “ ne uygun olarak aşağıdaki bölümlerden oluşan kurumsal bir yapıya sahiptir:

- 1- Merkez Müdürlüğü
- 2- Merkez Müdür Yardımcılığı
- 3- Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölüm Başkanlığı
- 4- Özel Eğitim Hizmetleri Bölüm Başkanlığı

2.1.Rehberlik ve Araştırma Merkezi

Çorum Rehberlik Araştırma Merkezi;

- 1-1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu
- 2-Milli Eğitim Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkındaki Kanun.
- 3-573 sayılı Özel Eğitim Hizmetleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname
- 4- Milli Eğitim Bakanlığı Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Yönetmeliği

5-Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği ile Milli Eğitim Bakanlığınca yayınlanan diğer yönetmelik, emir ve genelgeler doğrultusunda iş ve işlemlerine yürütmektedir.

Yukarıda belirtilen mevzuat doğrultusunda Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü öğrencilerin ilgi, yetenek, istidatlarına ve gelişim ihtiyaçlarına göre gelişimlerini destekleyecek, özel eğitime ihtiyaç duyan bireylerin tespiti edilmesinde görev üstlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin eğitsel tanılarının yapılması, yerleştirilmesi, izleme hizmetlerini yürütmek, öğrencilerin sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılanması, karşılaştıkları psikolojik sorunların çözümünde onlara psikolojik yardım hizmetleri sunmak, öğrenci ihtiyaçları, eğitim ve pedagojik konularla ilgili araştırma ve geliştirme çalışmalarını yürütmekle görevli kılınmıştır.

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü, Rehberlik ve Psikolojik Danışma Hizmetleri Bölümü ile Özel Eğitim Hizmetleri Bölümü olmak üzere temel iki alanda çalışmalarını mevzuat doğrultusunda yürütmekle sorumludur.

Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi Müdürlüğü; Alaca, Bayat, Dodurga, İskilip, Laçın, Osmancık, Oğuzlar, Ortaköy, Uğurludağ, Kargı ilçelerine özel eğitim ve rehberlik alanlarında hizmet vermektedir.

2.2.Çorum İli Merkez ve İlçelerinde Özel Eğitim Hizmetlerinin Mevcut Durumu ve Yapılan Tanılamalar

Çorum İlinde iki Rehberlik ve Araştırma Merkezi bulunmaktadır. Çorum Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde 2014-2015 eğitim-öğretim yılında yapılan Tanılama Testi, teste katılan bireylerin yaşları ve İl Özel Eğitim Hizmetleri Kurulu tarafından resmi tedbir alınan kişi sayısı aşağıdaki Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: 2014-2015 Eğitim-Öğretim Yapılan Tanılama Testi, Uygulanan Birey Sayısı ve Resmi Tedbir Alınan Kişiler

2014-2015 Eğitim-Öğretim Yılı Tanılama Testi Sayısı		
Stanford Binet 219	Wisc-r 10 ve Bender Gestalt 129	Gessel Gelişim Ölçeği 1060
Laither Yapay Zeka Testi 510	Denver GTT 84	Good En-Harris 1040
Performans Belirleme Formu 1761	Kelime Söyleyiş Testi 49	Snellen 35
Tanılama Testlerine Katılan ve Değerlendirme Yapılan Bireylerin Yaş Aralıkları		
0-3 yaş arası 60	3-6 yaş arası 256	6-11yaş arası 747
11-15 yaş arası 448	15-23 yaş arası 332	23 yaş ve üzeri 86 birey
Resmi Tedbir Alınan Bireylerin Sayısı		
0-3 yaş erken çocukluk dönemi eğitimi 29	3-6 yaş okulöncesi tam zamanlı kaynaştırma eğitimi 175	6-11 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi 297
11-15 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi 202	15-23 yaş tam zamanlı kaynaştırma eğitimi 78	

Çorum ili merkez ve ilçelerindeki okullarda 48 özel eğitim sınıfı ve 56 destek eğitim odası bulunmaktadır. Ayrıca Çorum ilinde 7 özel eğitim rehabilitasyon merkezi bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda Çorum ilinde bulana özel eğitim okulları görülmektedir.

Tablo 2: Çorum İlinde Bulana Özel Eğitim Okulları

Çorum İlindeki Özel Eğitim Okulları

Kale Özel Eğitim Uygulama Okulu 1. Kademe	Çorum Özel Eğitim Uygulama Okulu (Otizm) 1. Kademe
Anadolu Özel Eğitim Mesleki Eğitim Merkezi 3. Kademe	Zübeyde Hanım İş Eğitim Merkezi 3. Kademe
Kale Özel Eğitim Uygulama Okulu 2. Kademe	Çorum Özel Eğitim Uygulama Okulu (Otizm) 2. Kademe
Osmancık Nenehatun Özel Eğitim Uygulama Merkezi 1, 2 ve 3. Kademe	Sungurlu Bölükbaşı Özel Eğitim Uygulama Merkezi 1, 2 ve 3. Kademe

2.3.Çorum İlinde Özel Eğitimle İlgili Belli Başlı Sorunları

- Özel eğitime yönlendirme sürecinde tanılama ve özel eğitim uygulama çalışmalarını ilgili okul, kurum, aile ve bireylere ulaştırma noktasında personel sayısının yetersiz olması.
- Gerek devlet okulları gerekse özel eğitim okullarının özel eğitim uygulamalarının ruhuna uygun olarak yeterli fiziki mekâna sahip olmaması.
- Tanılama ve değerlendirmede kullanılan ölçeklerin güncel olmaması ve ülke normların uygun ölçme araçlarının bulunmaması
- Erken çocukluk özel eğitimi uygulamalarının yetersiz olması ve bu bireylere uygun fiziki mekânların olmaması olarak ifade edilebilir.

3. ÖNERİLER

Bu çalışma sonucunda aşağıdaki önerilere yer verilebilir.

- Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin personel sayısı artırılabilir.
- Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde kullanılan eğitsel tanılama ve değerlendirme sürecinde kullanılan ölçme araçlarının ülke kültürü göz önüne alınarak güncelleme çalışmalarına ağırlık verilebilir.
- Özel eğitime gereksinimi olan bireyleri için açılmış olan okullar, özel eğitim sınıfları ile destek eğitim odalarının özel eğitimin ruhuna uygun olacak şekilde fiziki düzenlemeleri yapılabilir.
- Erken çocukluk özel eğitimi uygulamalarının yapılabilmesi için öncelikli olarak fiziki mekânların bireylerin özelliklerine uygunu olarak ilimizde yapılmasının sağlanabilir.

Kaynakça

- Ataman, A.(2005). Özel Eğitime Giriş (2.Baskı) Ankara: Gündüz Eğitim Yayıncılık
- Batu, S. ve Kırcaali-İftar, G. (200). Kaynaştırma (2. Baskı). Ankara: Kök Yayıncılık.
- Çorum Rehberlik Araştırma Merkezi. (2016). Rehberlik ve Araştırma Merkezi Özel Eğitim 2014-2015 verileri.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1997). 573 Sayılı Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname. Ankara.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2006). Özel Eğitim Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ve Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (madde 4). Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Özyürek, M. (2004). Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı Temelleri ve Geliştirilmesi (1. Baskı) Ankara, Kök Yayıncılık.

YÜKSELEN ÇORUM'UN GEÇMİŞİ VE GELECEĞİ

¹Prof.Dr. Yaşar AKBIYIK,

¹Abant İzzet baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğr. Üyesi.

Çorum'un kısa tarihçesi:

Çorum eski çağlardan beri yerleşime sahne olmuş, tarihin ilk organize devleti Hititlerin başkenti Hattuşaş'a ev sahipliği yapmış, Roma, Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde önemini korumuş bir kenttir.

Kuzey Mezopotamya'da devlet kurmuş, M.Ö. 2000 başlarında Anadolu ile yoğun ticari ilişkileri olan Asurluların kurduğu "Karum" adı verilen ticari merkezlerden biri de "Hattuş Karum" adını taşıyan Boğazköy yani Hattuşaş'tır. Asurlu tüccarlar M.Ö.1850 yıllarında Anadolu'da güçlerini kaybedip çekildikten sonra Hititler (M.Ö.61650-1190) egemenliği ele geçirmişler, kent yönetimlerini birleştirerek Anadolu'da ilk organize devletin temellerini atmışlardır. Hitit kralı III. Hattuşili, Mısır Firavunu II. Ramses ile M.Ö. 1274'te dünyanın ilk yazılı antlaşması olan Kadeş Antlaşmasını imzalamış, Suriye toprakları paylaşmıştır.¹ Bu antlaşma Hititlerin İç Anadolu, Güneybatı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu ile Suriye'de egemen olduklarını göstermektedir. Hitit'lerin merkezi olan Çorum'daki en önemli kentleri başkent Boğazköy (Hattuşaş), Alacahöyük, Eskişehir, Pazarlı, Kuşsaray ve Ortaköy gibi yerlerdir.

Hititlerden sonra, Frig, Kimmer, Med, Pers, Galat hâkimiyetinde giren Çorum; Roma, Bizans, Selçuklu, Danişmend, Moğol, Eretna, Kadı Burhanettin ve Osmanlı hâkimiyetine kalmıştır. İmparator Jül Sezar (M.Ö. 49-44) zamanında Çorum ve havalisi Roma İmparatorluğu yönetimine geçmiş, Anadolu'da ilk sistemli yol şebekesini kuran Romalıların kavşak noktasını oluşturmuştur. Roma İmparatorluğunun ikiye ayrılmasından sonra, 395 - 1075 yılları arasında Bizans İmparatorluğu yönetiminde kalan Çorum'un o zamanki ismi Nikonya'dır. 1071 Malazgirt Zaferinden sonra, Anadolu içlerine akınlar düzenleyen Türk Beylerinden Danişment Ahmet Gazi tarafından 1075 yılında fethedilmiştir. Danişmentliler Anadolu Selçuklularına bağlı olarak; Çorum da içinde olmak üzere Sivas, Tokat, Ankara, Çankırı, Kastamonu ve Yozgat çevresinde hüküm sürmüştür. Danişment Beyliği II. Kılıç Aslan tarafından 1178 yılında Anadolu Selçuklu devletine bağlanmıştır.²

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde Çorum Serleşkerlik (Sancak beyliği) olmuştur.³ Selçuklu Devleti'nin 1308'de yıkılmasından sonra Çorum Eretna Beyliği'nin daha sonra Kadı Burhanettin Ahmet Devletinin yönetimi altına girmiştir. Osmanlı Padişahı

¹ Hititler, Editör, İlker kılıç, ÖDTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2014, s.15.

² corum.yerelnet.org.tr/il_tarihcesi.php?iladi=ÇORUM, erişim:15.3.2016.

³ Üçler, BULDUK, Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri, s.131. ulaşım: dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10564.pdf, Bu makale 26-27 Temmuz 1991 tarihleri arasında düzenlenen "Türk Kültür Tarihi içinde Çorum" konulu sempozyuma sunulan tebliğ'den genişletilerek hazırlanmıştır (yazarın notu).

Yıldırım Beyazıt 1398’de Çorum, Osmancık, İskilip ve Amasya’yı topraklarına katmıştır. 1402 Ankara Savaşından sonra Amasya’da egemenliğini yürüten Çelebi Sultan Mehmet, Çorum’da Subaşılık kurarak bu çevreyi Osmanlı yönetiminde tutmuş, 1413 yılında birliği sağladıktan sonra oğlu II. Murat’ı Amasya’ya vali atamıştır. Bu dönemde Tokat, Sivas, Samsun, Şebinkarahisar yanında Çorum Sancağı da Amasya’ya bağlıydı.⁴ Çorum 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren, Eyalet-i Rum’u meydana getiren Sivas eyaletine bağlı sancak konumundadır.⁵ 18. yüzyıla kadar bu durumunu koruyan Çorum, 1831’deki ilk nüfus sayımı sırasında yine aynı eyaletin sancağıydı. Ancak bu sayımdan sonra Ankara sancağına bağlı bir kaza olmuş, 1836’da tekrar sancak statüsüne getirilmiştir. 1856’da bu defa Bozok sancağına bağlı bir kaza olmuş, 1893’te yeniden sancaklık statüsünü kazanmıştır.⁶ 1921 yılında Ankara Hükümeti zamanında müstakil sancak olan Çorum, Cumhuriyet’in ilânından sonra 1924 yılında bağımsız vilayeti olmuştur⁷.

Coğrafi durum

İç Anadolu’yu Karadeniz’e bağlayan yollar üzerinde bulunan Çorum kent merkezi, Çorum Ovasında kurulmuştur. Ovanın ortalama yükseltisi 750 m. olup etrafı yüksekliği 1800 metreyi geçmeyen dağ ve tepelerle çevrilidir. Şehir, ovanın kuzeydoğusunda bulunan az eğimli yamaçlar üzerinde yer almakta olup, düzlüklerin uzandığı ova tabanına doğru yayılmıştır. İklim olarak, “kıyı yakını yörelerin nemli ılıman-denizsel iklim tipi” ile “Orta Anadolu’nun yarı kurak-karasal iklim tipinin” etkili olduğu alanlar üzerinde bulunmaktadır. Bu itibarla, Çorum ve çevresinde Karadeniz etkili kıyı ardı yörelerin ve kış soğuklarının yaşandığı geçiş tipi iklim görülmektedir. Yüzölçümü göllerle birlikte, 12.820 km. olup ülkemiz yüzölçümünün % 1,66’sını oluşturmaktadır.⁸ Çorum’un nüfusu 1927’de yapılan ilk sayımda toplam nüfusu 247.602’dir. 1990 yılına kadar aralıksız olarak yükselen Çorum’un nüfusu 1990 Genel sayımında 609.863’e yükselmiştir. Bu yıldan sonra nüfus gerilemeye başlamıştır. 2000 yılında 597.065’e 2014’de 527.230’a düşmüştür. Buna göre kent nüfusu 374.976, köy ve beldeler ise 152.244’tür. Bu nüfus değeriyle Çorum ili, Türkiye’nin orta büyüklükteki illerinden biri durumundadır.⁹

Çorum’un merkez nüfusu sürekli artarken, kır nüfusunda belirgin şekilde azalmaktadır. Son otuz yılın göç dalgasının büyüklüğü, değişen gündelik hayatın ritmiyle birleşince bildik kent tanımı da değişmiştir. Sanayinin kendi belirli bölgelerde yoğunlaşması, yönetilemeyen ve kendi dinamikleriyle gelişen göç, toplumsal düzendeki adaletsizliklerle birleşince birbirinden her bakımdan farklı bölgeler oluşmaya başlamıştır. Bu bölgelerin ekonomik güçleri ve karakterleri, toplumsal dokuları ve kent düzenleri farklı hale dönüşmeye başlamıştır. Artık kır-kent-anakent ayrımı belirgin bir durum olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bu

⁴ corum.yerelnet.org.tr/il_tarihcesi.php?iladi=ÇORUM, erişim:15.3.2016

⁵ Üçler Bulduk, a.g.e. s.132.

⁶ Türkiye Diyanet vakfı, İslam Ansiklopedisi, cilt: 08; sayfa: 376

⁷ Çorum (il) - Vikipedi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çorum>, erişim 15.03.2016.

⁸ Cevdet YILMAZ, Çorum il nüfusunun Sosyo-ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılışı Özellikleri, Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete, Çorum Sempozyumu, (23-25 Kasım 2007) Çorum. Cilt:3, Çorum Belediyesi Kültür yayınları 2008.s.4.

⁹ Asım ÇOBAN, Çorum’un Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 33, Ocak - 2016, S.410.

¹⁰ Apartman tarlalarıyla dolu kimliksiz kentler - Dizi Haberleri, www.radikal.com.tr, 27 Kas 2008 .

üçlü sınıflandırmada Çorum kent tanımı içinde yer almaktadır. 2015 yılı verilerine göre İl ve ilçe merkezlerinde ikamet edenlerin oranı %92,1'e yükselmiştir. Belde ve köylerde yaşayanların oranı ise %7,9'dur.¹¹

Çorum'un gelişimini kentsel ve kırsal olarak ele almakta fayda vardır. Çünkü kırsal nüfus sürekli azalırken, kent nüfusu artış göstermektedir. Kent yaşamı her alanda büyük imkânlar sunarken, kırsal kesim bundan mahrum kalmıştır. Çorum, ülkemizin önemli ölçüde göç veren illerinden biridir. Çorum'un en fazla göç verdiği illerin başında Ankara, İstanbul, İzmir, Antalya ve Samsun gelmektedir. Çorum'un en fazla göç aldığı iller ise sırasıyla Ankara, İstanbul, Amasya, Samsun ve İzmir'dir. 2011 yılında 8.861 Çorum nüfusuna kayıtlı kişinin göç ettiği Ankara'da yaşayan Çorumluların sayısı 2009 yılı verilerine göre 336.694 olup günümüzde 350,000'i bulmuştur.¹²

Çorum merkezi nüfusu sürekli artarken, kırsal kesimde nüfus azalmaktadır. İl genelinde kırsal nüfus kentlere kaymakta, kentsel nüfus artmaktadır. Köy sayısının fazla olması, bunların yarısının 250'nin altında olması köye getirilen hizmetlerin atıl kalmasına neden olmaktadır. Geçim sıkıntısı arttıkça köyde nüfus azalmakta, bu durum okul ve sağlık ocaklarının kapanmasına neden olarak göçü teşvik etmektedir. Köy okullarının kapanması ve taşınmalı sistem, tüm Türkiye'de olduğu gibi Çorum'da da kırdan kente göçü teşvik eder hale gelmiştir. Bu ve benzeri sebeplerle köyleri terk eden nüfus yüzünden kırsal kesim aktif nüfusunu kaybetmekte, bu durum kırsalın daha geri kalmasına neden olarak göçleri tetiklemektedir. Kırsal nüfusunda yaşanan göçler mevsimlik ya da gurbetçilikten daha ziyade, devamlı yerleşme amacıyla yapılan göçler şeklindedir.¹³ Çorum ilinde yaşayan nüfusun yaklaşık yüzde 92'lik bölümünü Çorum'da doğanlar oluşturmaktadır. Bu durum dışarıdan az göç aldığını göstermektedir. "Kentte baskın bir etnik gurup bulunmamaktadır. İldeki yaşam tarzı yönünden gözlenen farklılık, mezhep ayrılığından kaynaklanmaktadır. Alevi-Sünni kesimin farklılaşması, kentsel mekâna da yansımış görünmektedir".¹⁴

Kırsal kesimden Çorum şehir merkezine göç edenler daha çok, kentin kenar mahallelerinde yaşamını sürdürmektedir. Kırsal alanda kış ayında eğitim için şehir merkezine yerleşen nüfus, yaz aylarında tekrar kırsala dönmektedir. Kentsel alanda sürekli ikamet eden nüfus ise kış aylarında kent merkezinde, yaz aylarında ise bağ evlerinde veya yakın köylerdeki yazlıklarda kalmaktadır. Bu İç Anadolu'da sosyal aktivitelerden biri olup, yaz evleri veya bağ evlerinde bir araya gelme ve sosyalleşme Çorum'da oldukça belirgindir.¹⁵ Sosyo-ekonomik gelişmişlik ve yaşanabilirlik açısından Çorum 2009 yılında iller arasında 48'inci sırada yer almıştır. CNBC-e Business dergisinin yayınladığı 2011 yılı illerin suç oranlarına bakıldığında, Çorum'un suç oranı en düşük olduğu tespit edilmiştir.¹⁶

¹¹ Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2015 – Türkiye, www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri,21507, 28 Ocak 2016. Erişim 15.03.2015.

¹² ÇOBAN, Asım, adı geçen eser, s.412.

¹³ Asım ÇOBAN, , adı geçen eser, s.416.

¹⁴ E. Fuat KEYMAN, KOYUNCU LORASDAĞI, Berrin; Kentler Anadolu'nun Dönüşümü ve Türkiye'nin Geleceği, Doğan Kitap, İstanbul 2010, s.206.208.

¹⁵ E. Fuat KEYMAN, Berrin KOYUNCU LORASDAĞI a.g.e.s.206.

¹⁶ Türkiye'nin yaşam kalitesi en yüksek şehirleri - Memurlar.Net,www.memurlar.net/album/1191/, erişim 15.03.2016.

Çorum'un Dönüşümü: Ekonomide Çorum Modeli

Çorum kentsel planlama açısından, uzun bir planlama geçmişine sahip olmamakla birlikte, son dönemlerde teknolojinin gelişmesi ile birlikte planlama açısından önemli mesafe alınmakta modern bir görünüm kazanmaktadır. Cumhuriyetin ilanından sonra, Amasya, Yozgat ve Ankara gibi çevre illere bağlanmaktan kurtulan Çorum önemli bir şehir olarak gelişme sürecine girmiştir. Son yirmili yıllarda Anadolu'nun dönüşümünü simgeleyen Çorum, kentsel dönüşüm için çaba gösteren ancak hak ettiği derecede üzerinde durulmayan bir kenttir. Kendini sürekli geliştirmeye çalışan, yerel kalkınmanın örnek şehirlerinden biri olan Çorum, ülkemiz için bir referans noktası durumundadır. "Türkiye'de illere göre "rekabet" endeksinde 46. Sırada "yaşanabilirlik" endeksinde ise 2007'de 48. 2008'de ise 49'uncu sırada yer almıştır. Küreselleşme sürecinde yerel birimlerin ve mekânın artan önemi yanında, Avrupa Birliği'ne uyum politikaları çerçevesinde Türkiye'de; bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi, yerel ve bölgesel potansiyellerin harekete geçirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı önem kazanmıştır.¹⁷ Bu alanda Çorum'da rakamlar parlak görünmese de yakın gelecekte, hükümetten gerekli katkıları aldığı, olası ekonomik krizlerden çok olumsuz etkilenmediği takdirde, Çorum yukarı sıralara tırmanabilir. "Çorum her ne kadar ölçek olarak küçük olsa da, kentsel dönüşümün başarılı olabileceğini ispatlayan, doğru politikalar üretildiğinde kentsel aktörlerin kurumsal derinlik yakalayabileceğini gösteren ve gelecek vaat eden kentlerimizdendir... Son on yıldır izlediğimiz, Orta Anadolu'nun Gaziantep'i, Denizli'si olmaya aday Çorum, ekonomik dinamizm ve yaşanabilirlik için gerekli olan vizyon-irade-çaba ilişkisini en iyi yaşama geçiren kentlerin başında gelmektedir. Bu itibarla üzerinde önemle durulması gereken illerden biridir¹⁸.

Çorum ekonomisinin yükselişi ve kent sanayisindeki gelişmesi 1980 sonrasında ekonomide liberalleşme politikası ve teşvik sistemi ile başlar. Türkiye'nin ekonomik modelinin devletçilikten uzaklaşması, küreselleşmenin etkileri Çorum'da hüküm süren girişimcilik anlayışının, ülkede de geçerli hale gelmesiyle, dezavantajlar avantaja dönüşmüştür.¹⁹ 1980 yılında, dış etkenler nedeniyle yaşanan mezhepsel çatışma kentin huzurunu bozmuş olmasına rağmen, birlikte yaşama azmi gösteren Çorum halkı kendi isteği dışında yaşanan bu olayları geride bırakmış ülkemizin en huzurlu şehirlerinden birisi olmuştur. Medeniyet "Medine" sözcüğünden türetildiği ve şehir anlamına geldiği bilinmektedir. Şehir kavramını sosyal ve ekonomik olduğu kadar, inançlarımıza göre de anlamak ve anlatmak durumundayız. İdeal şehir nedir diye bakıldığında iki ayette net bir şekilde ifade edilmiştir: İdeal şehir güvenli, huzurlu, ulaşımı muntazam, nimeti, bereketi bol olan şehir diye tarif ediliyor. Bu konuda Kur'an Kerim'de Nahl süresinde şu ifadeler geçmektedir: "Allah bu şehri misal olarak verdi, - bu şehir güvenli huzurlu idi. Oraya her yerden rızık bol bol geliyordu". Sebe Suresinde ise şöyle buyruluyor: "Biz bu bereket verdiğimiz memleketler arasında sırt sırta şehirler meydana getirmiştik ve onlarda muntazam

¹⁷ İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması, s.9, www.tkhk.gov.tr/erişim 15.03.2016.

¹⁸ KEYMAN, E. Fuat; KOYUNCU LORASDAĞI, Berrin, adı geçen eser, s.202.

¹⁹ İZMEN, Ümit, Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları, Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), İstanbul 2012.s.16.

geliş gidiş düzenledik. Buralarda gece-gündüz emniyet içinde gezip yürüyün”. Burada medeni bir kentin üç özelliğine dikkat çekiliyor: Emniyet, muntazam ulaşım ve rızkın bolluğu.²⁰ Bu yönüyle bakıldığında, Çorum’da huzur var, rızık da var, eksik olan etkili ve modern ulaşım ağıdır. Çorum’da demir yolu ve hava yolu eksikliği görülmektedir. Bir demiryolu üzerinde olmak yüksek istihdam yoğunluğu ile ilgilidir. Bunların Çorum’a kazandırılması ile ticaret gelişecek, gelir düzeyi yükselecek, huzur ve güven daha da artacaktır.

Roma ve Bizans dönemlerinde “Eukhaita” adında büyük bir ticaret merkezi olarak isim yapmış olan, Çorum 2002 yılından beri hızlı bir gelişim içindedir. Çorum’da ilk kurulan fabrika un fabrikasıdır. Bu açıdan bakıldığında Çorum sanayisi 1932 yılında üretime geçen Hatap Un Fabrikası ile başlamış olup, günümüzde çok sayıda un fabrikası vardır. Burada önemli olan ayrıntı, geleneksel olarak her yerde görülen un fabrikalarının Çorum’da marka değeri yaratmış olmasıdır. Benzer süreç kiremit ve tuğla üretimi için de geçerlidir. 1946 yılında açılan Yıldız Kiremit ve Tuğla Fabrikasının kuruluşu ile başlayan Çorum’daki tuğla ve kiremit fabrikaları Türkiye’nin ihtiyacının büyük bir bölümünü karşılamaktadır. Türkiye’deki kiremidin %30’u, tuğlanın %10’u Çorum’da üretilmektedir. 1982’ye gelindiğinde İl genelindeki kiremit ve tuğla fabrikası sayısı 40’a ulaşmıştı.²¹

Kamu sektörü geri kalmış bölgelerde önemli bir rol oynar. Bir devlet yatırımı olan Çimento Fabrikasının 1957 yılında açılması ile Çorum sanayi ile tanışmıştır. Bunu 1966 yılında makine sanayisinin başlangıcı olan özel sektörün Çağıl Makine’yi açılışı takip etmiştir. Devlet yatırımı olarak önemli sayılabilecek sanayi tesislerinden biri de 1977 yılında açılan Süt Peynir ve Tereyağı Fabrikası ile temeli 1987’de atılıp üretime 1991 yılında başlayan Çorum Şeker Fabrikası’dır. Özel sektör olarak 1981’de Çorum’un ilk demir çelik dökümhanesi olan Kızılırmak Döküm Sanayi ve Ticaret A.Ş. açılmıştır.²² Çorum ekonomisine hayat veren sanayi kuruluşlarının başında gelen, oluklu mukavva ve ambalaj üretiminde Türkiye pazarında önemli bir paya sahip bulunan Çopikas Aş Çorumlu girişimciler tarafından 1976 yılında kurulmuştur. Fabrika 1981 yılında kağıt, 1989 yılında da kutu üretimine başlamıştır. 105 dönüm arazi üzerinde kurulmuş olan fabrikada 200’ü aşkın işçi çalışmaktadır. 1999 yılında merkezi İngiltere’de olan Avrupa’nın ambalaj sektöründeki devlerinden İngiliz David S. Simith Packaging Gurubunca satın alınan fabrika 2001 yılında İstanbul Ticaret Odası’nın açıkladığı Türkiye’nin ilk 500 kuruluşu arasına girmiştir.²³

Küçük tasarruf sahibi girişimcilerin çok ortaklı şirketler kurması ile özel sektör 1960’lı yıllarda gelişmeye başlamıştır. Genelde aynı sektörde girişimlerin birbirini izlediği bu dönemde özellikle kiremit ve tuğla sektöründe kümelenme yaşanmıştır. Bu kümelenmenin oluşmasında bir etken de leblebicilik ve saraçlık gibi kış aylarında yoğun, yazın yoğun olmayan iş sahiplerinin yaz aylarında yapabilecekleri iş arayışına girmeleri ve o dönemde yazın imal edilen lime tuğla (harman tuğlası) üretimine başlamaları olmuştur. Lime tuğla ile başlayan bu serüven, tuğla ve kiremitle devam etmiş; doksanlı yılların sonunda Çorum

²⁰ İdeal Şehir Üzerine düşünceler, Şehir ve Düşünce Dergisi; 2013,sayı 1, s.43.

²¹ Ümit İZMEN, adı geçen eser,S.16.

²² Çorum (il) - Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çorum>.

²³ İngilizler Çopikas’ı Yurtdışına Taşıyor, http://www.yapi.com.tr/haberler/ingilizler-copikasi-yurtdisina-tasiyor_2517.html. ulaşım, 3.6.2016.

Türkiye'deki kiremidin %40'ını üretir olmuştur. Kiremit ve tuğla sektörünün yanı sıra ilde un üretimi de gelişmiş olup bu iki ana sektörün makine ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacın karşılanmasına yönelik olarak kurulan girişimler ilde makine üretiminin gelişmesine yol açmıştır. Çorum sanayisi bu ana sektörler etrafında gelişip farklı alanlarda girişimler ortaya çıkarırken, ekonomik krizlerde daralan iç pazar ve paralelinde ülkede başlayan ihracat hamlesi, Çorum'da girişimcilerin ihracata yönelmesine yol açmış, 2000'li yılların başından itibaren, ihracat yapılmaya başlanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak Çorum'da daha önce sermaye yetersizliği nedeniyle zaruri olarak bir araya gelen girişimciler sermaye birikimi oluşunca birlikte daha büyük yatırımlar yapmak yerine ortaklıklarını sonlandırarak aynı iş kolunda kendi tesislerini kurmaya başlamış, Çorum ekonomisi yeni bir aşamaya gelmiştir.²⁴

Sermaye birikiminin zayıflığı, Çorumlu girişimcileri rekabet edebilmek için güç birliği yapmaya zorlamış ve Türkiye'de devlet eliyle büyüme modeline karşı “Çorum modeli” doğmuştur. “Büyük ölçüde öz kaynak, yerel girişimcilik özellikleri, esnek üretim özellikleri ve ilişkileri, dayanışma güven ve teşkilatlanma kapasitesi gibi içsel faktörlere dayalı olarak kırsal alanlarda gelişen bölgeler, Yeni Sanayi Odakları olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma Bakanlığı bu tanıma giren illeri Denizli, Gaziantep, Çorum, Kayseri, Kahramanmaraş ve Eskişehir olarak sıralamıştır”. “Artık işletme boyutları büyümeli ve şirketler kurumsallaşmalıdır. İş başındaki kuşaklar kurumsallaşma ve Ar-Ge'ye öncelik vermelidirler. Ancak bu sayede ömrü uzun şirketler oluşturulabilir. Yeni nesil iş insanlarının önemli bir sorumluluğu da babaları ya da dedelerinin yıllar önce sermaye yetersizliği nedeniyle zaruretten bir araya gelerek kurdukları ortaklıkları, gençler olarak tekrar bir araya gelerek daha büyük boyutlu şirketlere taşımalarıdır”.²⁵ Çorum'un yerel sanayi odağı olarak 84 ülkeye ihracat yapıyor olması, sanayi sektörünün gelişme eğiliminde bulunması ve temel kentsel altyapı, Çorum'un güçlü yönlerini oluşturmaktadır.²⁶

Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler: Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları” raporunu düzenleyen Ümit İzmen, Çorum'un göstermiş olduğu güçlü ekonomik performansın bir “Çorum Modeli”nden söz etmeyi mümkün kıldığını ifade etmekte ve bunun dört temel bileşeni olduğunu belirtmektedir. Buna göre: Birincisi, Çorum'un başarısı kamu sayesinde değil kamuya rağmen elde edilmiş bir başarıdır. İkincisi, bu performans sanayiye hatta makine sanayisine bağlıdır. Üçüncüsü, ulaştırma sorunlarına ve özel sektördeki kurumsallaşma eksikliklerine rağmen, ihracata dayalı bir büyüme söz konusudur. Dördüncüsü, bunu mümkün kılan, özel sektörün ölçek sorunlarının üstesinden gelmek üzere geliştirdiği ve başarıyla uyguladığı ortaklık ve dayanışma kültürüdür. İzmen bu özellikleriyle Çorum modelinin, Anadolu'nun ekonomik başarısını bilmek isteyenler için bir laboratuvar işlevi gördüğünü ifade etmektedir.²⁷

Bölgesel kalkınma çalışmalarına ivme katmak için Yerel Dinamikler Toplantıları'nı hayata geçiren TÜRKONFED Yönetim Kurulu Başkanı Erdem Çenesiz, bölge ekonomileri için bir model oluşturmayı hedeflediklerini belirtmiş, Çorum'un ortak iş yapma kültürünü

²⁴ Ümit İZMEN, adi geçen eser, s.16.

²⁵ İZMEN, Ümit, adi geçen eser, s.16.

²⁶ Dünya Gazetesi, Bölge Çorum, Kent Kalkınmada Yeni Model Arıyor, Kasım 2012,s.6.

²⁷ Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler Toplantısı, www.haberexen.com . Çorum, erişim 15.03.2016.

şöyle yorumlamıştır: “Çorum geçtiğimiz yıllarda adına “Çorum Modeli” denilebilecek bir metotla ortak iş yapma kültürünü ispatlamış bir şehirdir. Çorum sanayisi ile önde gelen il olmasına rağmen, yapabileceklerin mevcut durumla sınırlı olmadığı bilinmeli. Son yıllarda unutulmaya başlanan ortak iş yapma kültürü tekrar devreye sokabilir, mevcut ölçeklerimizden daha büyük yatırımları bir araya gelerek yapabiliriz.”²⁸ Ekonomide Çorum Modeli olarak adlandırılan gelişme sürecinin temel özelliği şu dört faktör ile izah edilebilir: Sanayileşmenin itici gücü, hammadde avantajının olduğu sektörlerle makine üretimidir. Çorum’un ekonomik gelişimi Türkiye’deki birçok ilin tersine devlet eliyle değil, özel sektör tarafından gerçekleşmiştir. Girişimciler arasında ortaklığa dayalı iş modeli, ölçek ekonomisi dezavantajını kısmen de olsa telafi etmiştir. Küreselleşme sürecinden iyi yararlanmış, ihracat geleneksel pazarlara değil yeni açılan pazarlara dayalı olarak genişlemiştir.²⁹

1980’lerde hızlı bir gelişme göstermiş olan Çorum, 1996-1997 yıllarında duraklama ve daha sonra düşüş eğilimine girmiş, 2000’li yılların başında yaşanan ekonomik kriz Çorum’a olumsuz yansımıştır. Çorum ilinde 1983 yılında 39 olan toplam işyeri sayısı, 2000 yılında 86’ya çıkmıştır. Komşu illerle karşılaştırıldığında 2000 yılı verilerine göre: Çorum işyeri ve işçi sayısı bakımından bu illerin önündedir. 2000 yılında Çorum ilinde toplam 86 işyerinde 4959 kişi çalışmaktaydı. Türkiye’de bulunan büyük endüstri tesislerinin % 0.77’si, işçinin %0.44’ü Çorum ilinde yer alıyordu. O zaman Çorum ilinin Türkiye nüfusunun % 0.85’ine sahip olduğu dikkate alınır, bu hızlı gelişmeye rağmen Çorum’da sanayide çalışan nüfusun Türkiye ortalamasının altında olduğu görülür.³⁰

2002 yılından itibaren “Çorum modeli” olarak anılan yükselme sürecine giren kent son yıllarda Anadolu’nun sosyo-ekonomik yükselişinde en başarılı örneklerden biri olmuştur. Dört yüzden fazla Küçük ve Orta Büyüklükteki işletme ile adeta bir KOBİ başkenti olan Çorum, ithalatının beş katı ihracat gerçekleştiren ve bunun yüzde altmışını makine sanayi ile yapan bir Anadolu kentidir.³¹ Aralık 2014 yılı verilerine göre, Çorum genelinde faaliyet gösteren sanayi tesislerinde 1.193 imalatçı firmada toplam 19.783 kişi çalışmaktadır. 2000 yılına göre, işyeri sayısında 12, çalışan eleman sayısında ise beş misli artış göstermiştir. Emek yoğun çalışan küçük atölyelerin bölgesel kaynakları ve yeni üretim tekniklerini iyi değerlendirmesi sonucu başta kiremit-tuğla, un ve bu iki üretim dalının makine ve donanım ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş olan makine sektörü büyük bir gelişim göstermiştir. Bu üretim dalları Çorum ilinin sanayileşmesinin lokomotifi olmuştur. 1960’lı yıllarda küçük atölyelerde bakım amaçlı olarak başlayan makine sanayi günümüzde çok büyük bir paya sahiptir. 1990’lı yıllarda başlayan AR-GE çalışmalarıyla ivme kazanan Çorum makine sektörü bölgenin ihtiyacını karşılayan üretimden ulusal ve uluslararası konuma geçmiştir. Anahtar teslimi un ve yem fabrikaları ile yine anahtar teslim yapılan tuğla, kiremit fabrikaları makine

²⁸ TÜRKONFED, bölgelerin ekonomi haritasını çıkarıyor, www.dha.com.tr/turkonfed-bolgelerin-ekonomi-haritasini-cikariyor, erişim 15.03.2016.

²⁹ BÖLGESEL KALKINMADA YEREL DİNAMİKLER ÇORUM...docplayer.biz.tr/7788369-Bolgesel-kalkinmada-yerel-dinamikler-corum, erişim, 115.03.2016.

³⁰ Mutlu YILMAZ, Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2004, 2 (1), 57-71,s.57.

³¹ , E. Fuat KEYMAN; Berrin KOYUNCU LORASDAĞI, adı geçen eser, s.202.

sektörünün lokomotifini oluşturmaktadır. Sipariş üzerine üretim yapan firmaların büyük bir kısmı ihracat yapmakta ve genellikle kendi markalarını kullanmaktadır. Sektörel bazda ihracat incelendiğinde Çorum'un 2009 yılında 74.462.000 dolar olan sanayi mamulleri ihracatında makine ve aksamaları 41.846.293 dolar ve %56 pay ile ilk sırada yer almaktadır.³²

Çorum makine sektörü birçok ülkeye ihracat yapar durumadır. Hemen hemen bütün sektörlerle yönelik olarak özel çözüm gerektiren tasarım ve üretim yapma becerisi yüksek, anahtar teslim fabrika üreten firmalar vardır. Çorum'da 46 tuğla ve kiremit fabrikası bulunmaktadır. Türkiye'nin kiremit ihtiyacının % 40'ı, tuğla tüketiminin % 10'u Çorum'dan karşılanmaktadır.³³

Çorum'da biri merkezde diğeri Sungurlu ilçesinde olmak üzere iki Organize Sanayi Bölgesi bulunmaktadır. Çorum Organize Sanayi Bölgesi Karma Organize Sanayi bölgesi olup bölgede makine, gıda, seramik, oto yan sanayi, tekstil, metal sanayi, döküm sanayi gibi tesisler bulunmakta, genel olarak çoğunluğunu makine sektörü oluşturmaktadır. Bunların yanı sıra biri merkezde olmak üzere 6 ilçede de küçük sanayi siteleri bulunmaktadır. Çorum Ticaret ve Sanayi Odasına kayıtlı kapasite raporuna sahip 378 firmadan makine sanayisinde faaliyet gösteren 83 firma yaklaşık 1600 kişiye istihdam sağlamaktadır.

1970'li yıllardan itibaren imalat sanayisi yerel kaynak kullanan toprak sanayisine (tuğla-kiremit) dayalı bir gelişme göstermiş, otomasyona dayalı üretime geçiş ve devam eden yatırımlar ile bu sektör bölgeye yüksek istihdam sağlar konuma gelmiştir. Bölgenin tarımsal potansiyeline bağlı olarak 1930'lu yıllarda değirmenlerle un üretimine başlanan Çorum ilinde 1980' li yıllara gelindiğinde un fabrikalarının kurulmasına başlanmıştır.

Bu iki sektörün ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla 1960'lı yıllarda küçük atölyelerde bakım amaçlı olarak başlayan makine sanayi bugün ilin sanayi yapısı içerisinde çok büyük bir paya sahiptir. 1990'lı yıllarda başlayan AR-GE çalışmalarıyla ivme kazanan Çorum makine sektörü bölgenin ihtiyacını karşılayan üretimden ulusal ve uluslararası konuma geçmiştir.

Anahtar teslimi un ve yem fabrikaları ile yine anahtar teslim üretilen tuğla, kiremit fabrikaları makine sektörünün lokomotifini oluşturmaktadır. Sipariş üzerine üretim yapan firmaların büyük bir kısmı ihracat yapmakta ve genellikle kendi markalarını kullanmaktadır. Sektörel bazda ihracat incelendiğinde Çorum'un 2009 yılında 74.462.000 dolar olan sanayi mamulleri ihracatında makine ve aksamaları 41.846.293 dolar ve %56 pay ile ilk sırada yer almaktadır.

2008 yılı ile mukayese edildiği ve global krizin etkileri göz önüne alındığında makine ve aksamaları ihracatında 43,575,336 ile %3,96 tutarında bir düşüş söz konusudur. (Veri: TİM). İlin istatistiklerinde yer almayan, firmaların aracı vasıtalarıyla yapmış oldukları ihracat ise 20.000.000 dolar civarındadır. İhracat yapılan başlıca ülkeler arasında Almanya, İngiltere,

³² Çorum İlinde Makine Sanayii, Moment Expo Haziran 2010, sayı:25.

³³ Sektörler - Bölge Yatırımı | Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, oka.org.tr/okalerik.aspx?id=53, erişim 15.03.2016.

İtalya, Fransa, Yunanistan, Mısır, Suriye, Irak, İran, Tunus, Azerbaycan, Libya, Romanya, Rusya, Türkmenistan yer almaktadır. 2006 yılında 26.609.731 dolar olan makine ve aksamı ihracatı 2009 yılında % 57 artış göstermiştir. 2009 yılında Çorum’ da makine imalatçısı ve sanayicilerini bir çatı altında toplamak amacıyla Çorum Makine İmalatçıları ve Sanayicileri Derneği (ÇOMISIAD) kurulmuş ve makine sanayisinin envanter çalışması yapılmıştır.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliğinin lehtarı olduğu Türk Avrupa Birliği İş Geliştirme Merkezlerinin Yaygınlaştırılması projesi kapsamında 2009 yılı içerisinde Çorum ABİGEM tarafından ildeki makine sektörü için “Değer Zincir Analizi” çalışması yaptırılarak sektörün “Değer Zincir Haritası” çıkartılmıştır. Bu çalışma kapsamında tedarik, üretim, pazarlama ve sevkiyat gibi sektörün faaliyetlerini oluşturan tüm değer yaratan süreçler birbirleriyle ilişkileri de dikkate alınarak incelenmiştir. Tuğla, kiremit ve un fabrikalarını anahtar teslim olarak üreten firmalar Çorum makine sanayisinin dörtte üçünü oluşturmaktadır. Bu firmaların dışında sektörde tarım makineleri, yol süpürme makineleri, boru imalat makinesi, pvc işleme makineleri gibi üretim yapan firmalar da mevcuttur. Yapılan analiz sonucunda sektörün girdilerinin büyük bir kısmının yerel üretici ve dağıtıcılardan tedarik edildiği ve bölgesel yeterliliğe sahip olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle elektrikli motor, bağlantı elemanları, boya gibi ürün tedarikçilerinin satışlarının %90 gibi bir miktarının Çorum ili içerisinde kullanılmakta olduğu ve bunun yanı sıra bölgede ihtiyaç olarak ortaya çıkan çelik döküm imalatının da makine sektöründeki gelişmeye paralel olarak büyümekte olduğu gözlenmiştir. Bazı tuğla-kiremit fabrikaları üreticileri dünyadaki değişiklikleri göz önünde bulundurarak ürün çeşitlendirme yoluna gitmekte ve geleneksel teknolojilerden otomasyona geçmektedirler. Çorum Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği tarafından 2008 yılında “Çorum İlinde Makine Sanayi Sektörünü Rekabet Analizi Araştırması” yaptırılmıştır. Bu araştırma kapsamında 58 firma ile görüşülmüş, istihdam yapıları, kapasite kullanımları, bilişim altyapıları, marka stratejileri ve firmaların Ar-Ge yapıları gibi konularda bilgiler toplanarak sektörün SWOT(GZFT) çalışması gerçekleştirilmiştir. Çalışmada ilin gelecekte yöneleceği hedeflere ışık tutacak güçlü yönler tespit edilerek makine sanayi sektörünün ithalat, ihracat, kurumsallaşma, markalaşma, istihdam, eğitim ve kalite yönetimi gibi konularda yaşadığı sorunlarla ilişkili zayıf yönler belirlenerek alınabilecek gereken tedbirler ortaya konulmuştur.(Çorum ilinde Makine Sanayi Sektörünün Rekabet Analizi Araştırması -2008)

2007 yılında uygulamaya konulan ve 2009 yılı Mart ayında tamamlanan araştırmanın amacı, Türkiye’nin uluslararası piyasalarda rekabet edebilirliğini artırmak olan “Ulusal Kümelenme Politikasının Geliştirilmesi” projesi çerçevesinde “Bölgesel Rekabet Edebilirlik Operasyonel Programı (BROP)” kapsamında öne çıkan 11 pilot kümeden biri olan Çorum ili makine sektörü için kümelenme analizleri yapılmış, mevcut durumu ile kümelenme alanında ihtiyaç duyduğu temel hususlar ortaya konulmuştur. Yapılan saha çalışması, ilde makine imalat kümesinin eksikliklerinin giderilmesi durumunda, kümenin gelişebileceği ve rekabet gücünün artabileceği yönünde umut vermiştir. (Ulusal Kümelenme Politikasının geliştirilmesi-Çorum Makine İmalatı İş Kümesi-2009)

Makine sanayi Çorum iline büyük değer katmaktadır. İlin makine sanayisi yukarıda belirtildiği üzere birçok kurum tarafından incelenmiş, sektörün rekabet edebilirliğinin artırılması amacıyla yol haritası çıkartılmıştır. Tarım şehrinden sanayi şehrine dönüşümünde çok önemli yol kat edilmiş, makine imalat kültürünün artık kanıksanmış olduğu Çorum’da

Türkiye genelinde bir çok sektörde eksikliği hissedilen ortak çalışma platformlarına ihtiyaç duyulmaktadır. ÇOMİSİAD'ın (Çorum Makine İmalatçıları ve İşadamları Derneği) 2009 yılında kurulması bu yolda atılmış önemli bir adımdır. Firmaların know-how birikimi, ISO kültürü, öz sermaye ağırlıklı yatırım yapma, girişimcilik, ucuz işgücünün varlığı gibi büyük avantajları bulunmaktadır. Ortak çalışma ve kurumsallaşma bilincinin gelişmesi ile rekabet güçlerinin artacağı çok açıktır. Bunun dışında AR-GE faaliyetlerinin artırılması, dolayısıyla inovasyona verilecek önemle ürün çeşitliliği, katma değeri yüksek ürünlerin pazara sunulmasına imkân tanıyacaktır.

Çorum'da sanayide olduğu kadar, ilin refah seviyesini yükseltme yolunda çalışmalar da yapılmaktadır. Çorum, Amasya, Tokat, Samsun illerini içine alan, kalkınmışlık seviyesinin altında kalan bölgenin gelişmesini hedefleyen Yeşilirmak Gelişim Projesi önemli bir çalışmadır. Projenin alanı, Yeşilirmak Havzası sınırları içindeki bu dört ilin bulunduğu, yaklaşık 40.000 km²lik alandır. Bu illere bağlı olarak, 44 ilçe, 195 belde ve 2446 köy bulunmaktadır. Amaç, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde bölgesel kalkınmanın sağlanması, kültür ve tabiat varlıklarının korunup gelecek nesillere aktarılmasıdır. Bunun için “Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi” hazırlanmıştır. Projenin tek bir merkezden koordine edilmesi amacıyla, havzada yer alan illerin Özel İdareleri'nin katılımı ile 1997 yılında Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği kurulmuştur. Birlik ilgili kanun maddelerine göre oluşturulmuş, tüzel kişiliğe haiz bir kamu kuruluşu olup merkezi Amasya'dır başkanı Amasya Valisi'dir. Birlik Meclisi'nde il valileri ve her ilin İl Genel Meclisi üyelerinden ikişer temsilci yer almaktadır. Birliğin temel amacı; bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınması için ortak bir unsur olan Yeşilirmak ve kollarında oluşan kirliliği önlemek için gerekli tedbirleri almak, erozyonu önleyici çalışmaları yapmak, akış rejimini düzenlemek, Yeşilirmak Havzası'nda bulunan yerleşim birimlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik kalkınmalarına yönelik çalışmaları yapmak ve yaptırmaktır.

Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği kuruluşundan bu yana yaptığı çalışmalarla bölgede ortak çalışma kültürünü geliştirmiş, insan kaynağı yönünden büyük çaplı ulusal ve uluslararası projelerin gerçekleştirilmesi için gerekli kapasiteyi oluşturmuştur. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi “Türkiye'nin Karadeniz'e açılan kapısı olmuş, bölgede yaşam kalitesini yükseltmiş, çevreye duyarlı, rekabetçi, hızla gelişen bölge” vizyonuna ulaşmasına katkı sağlayacak ana unsurlardan biri haline gelmiştir.³⁴

Bu olumlu gelişmelere rağmen, Çorum bölgesel verimlilikte Türkiye ortalamasının gerisinde olup, 26 bölge içinde TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya) bölgesi olarak 18.sırada yer almaktadır.³⁵ Seçilmiş göstergelere göre 2013 yılında, Çorum bölgesel olarak (TR83, Samsun, Çorum, Tokat, Amasya) kişi başına gayrisafi katma değer olarak 6.764 dolar ile 9.244 dolar olan Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır.³⁶

³⁴ Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi - Orta Karadeniz Kalkınma, www.oka.org.tr/erişim 15.03.2016.

³⁵ Özlem KIRICI, M.Emin DALOĞLU, Bölgesel Verimlilik İstatistikleri, Kalkınmada Anahtar Verimlilik, Nisan 2015, yıl 27, sy.316. sf.20.

³⁶ seçilmiş göstergelerle çorum 2013 - Türkiye İstatistik Kurumu
www.tuik.gov.tr/ilGostergeleri/iller/CORUM.pdf

Tarım ve hayvancılık

Yapılan tahmin sonucu tarımdaki istihdamı etkileyen en önemli değişkenin tarımın sanayiye göre göreceli yatırım düzeyinin büyüklüğünün olduğu söylenebilir. Tarımda göreceli olarak yatırımlar arttığında tarımsal istihdam artmakta bu da kırdan kente göçü engellemektedir. Tarımdaki yatırımların istihdam esneklik katsayısı 12'den büyük olduğu dikkate alındığında temelde kırdan kente göçün nedeni de ortaya çıkmaktadır. Tarımın toplam yatırımlar içindeki payı Planlı dönemin başında %13 düzeyindeyken 2008 yılında bu oran %5'lere kadar düşmüştür. Dolayısıyla kırsal kesimde verimlilik hızla azalmış bu da istihdamı olumsuz yönde etkileyerek göçü teşvik etmiştir. Tarımdaki verimliliği etkileyen diğer önemli değişken beşeri sermayeyi temsil eden eğitim durumudur. Türkiye'de kırsal kesimde eğitim imkânları arttıkça, yani insanların niteliği yükseldikçe tarımdaki istihdam azaltmakta bu da kırdan kente göçü teşvik etmektedir. Eğitimli insanların kırsal kesimde iş imkânları sınırlı olduğundan kente göç zorunlu bir sonuç olmaktadır. Tarımdaki istihdamı açıklamada kullanılan değişkenlerden biri olan Türkiye'nin büyüme hızına bakıldığında, oldukça ilginç bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin büyüme hızındaki artış tarımsal istihdamı olumsuz yönde etkilemektedir: Genelde ekonomi büyürken tarımsal girdi kullanımının artması ve dolayısıyla istihdamın artması beklenir. Ancak gerek 1990 gerekse 2000'li yıllarda izlenen para ve maliye politikası sonucu kurların değerlenmesi, tarımsal desteklerin azalması tarım ürünleri ithalatını arttırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin büyümesinde Türk tarım kesimi sektörü değil, dışarıdaki tarım sektörünün yararlandığı söylenebilir. Kır ve kent arasındaki verim farklılığı göçü belirleyen temel motiftir. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de kırdan kente göçün giderek artacağı söylenebilir. Çünkü Türkiye'de tarımda verimliliği arttırmak oldukça zor görünmektedir. Parçalı toprak mülkiyeti, kredi sisteminin yetersizliği, bilgisizlik, sulama, gübreleme ve ilaçlama yetersizlikleri v.b yapısal sorunlar çözülmediği sürece kırdan kente göç devam edecektir. Tarımda yatırımlar istihdamı olumlu yönde etkilese bile bu yatırımların çoğu kamu yatırımdır. Dolayısıyla bu yatırımların zaman içinde giderek azalması tarımdaki verimlilik artışını sınırlayacak kırdan kente göçü arttıracaktır. Sonuç olarak Türk tarımındaki yapısal problemler ve politikasızlık dikkate alındığında verim artışı sağlansa bile kırdan kente göçü engel olunamayacaktır.³⁷

Tarımın önemli bir yere sahip olduğu Çorum ekonomisinde yaklaşık 46.000 çiftçi ailesinden 173.334 kişi bu sektörden geçimini sağlamaktadır. İlin 2011 yılı bitkisel ve hayvansal üretimin parasal değeri 1.693.578.762 TL'dir. Türkiye genelinde tarım arazilerinin oranı %31 iken, yüzölçümü bakımından Türkiye'nin 20. büyük İli olan Çorum'un topraklarının % 48'i yani 619.554 hektarı tarım arazisidir.³⁸ Çorum Gıda ve Tarıma Dayalı Sanayide bölgenin en dinamik kenti olarak gelişimini sürdürmektedir. Bu alanda, Şeker Fabrikası dışındaki sanayi kuruluşlarının tümü özel sektöre aittir. Çorum ilinde bulunan sanayi işletmelerinin dağılımına baktığımızda, %26 gıda ürünleri imalatı, %15 diğer metalik

³⁷ Sibel CENGİZ, Mehmet BAYDUR, Kırdan Kente Göç ve Tarımsal Verimlilik: Türkiye Örneği, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 19, Sayı 2, 2010, Sayfa 85 – 98.

³⁸ corum yatırım rehberi - Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

www.oka.org.tr/bolgepdf/ÇORUMYATIRIMREHBERİ.pdf, erişim 15.03.2016.

olmayan mineral ürünlerin imalatının ilk sıralarda olduğu görülmektedir. 1898 yılında kurulan ilk un fabrikası su gücü ile çalışmaktaydı. Ankara-Samsun yolunun açılması ile birlikte ulaşım kolaylaştığından un ve buğday ticareti gelişmiştir. Çorum buğday ve un üretiminde Türkiye'nin önde gelen merkezlerinden biri haline gelmiştir. Un üretiminde “Çorum Unu” markası oluşmuştur. Kentte 19 adet un fabrikası vardır. İlde ticarete konu olan başlıca tarım ürünleri buğday, pirinç, nohut, arpa, fiğ, mercimek, canlı hayvan ürünlerinde yumurta; sanayi ürünlerinde ise, un, bulgur, şeker, un ve yem sanayi makineleridir. Ekonomik Analiz Çalışması neticesinde Çorum'da tarıma dayalı sanayiye yönelik makine üretiminde büyük bir ivme kazanıldığı, özellikle tarımsal gıda işleme makinelerinin üretimi alanında Çorum'un uluslararası rekabet gücüne ve uzmanlığa sahip olduğu saptanmıştır.

Çorum hayvancılık yönünden de önemli bir potansiyele sahiptir. İlde; 2011 yılı itibariyle 202.849 adet Büyükbaş, 140.565 adet küçükbaş, 3.828.931 adet kanatlı ve 33.849 adet arı kovanı vardır. İlde Avrupa Birliği standartlarında yapılan yumurta üretimi önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye'de tüketilen yumurtaların % 6,3'ü Çorum'da üretilmektedir.³⁹

1980'li yıllarda uygulanan yatırım teşvik tedbirleri sayesinde “yumurta tavukçuluğu” yatırımına destek yapılmıştır. Mekânsal olarak hedeflenen mali teşviklerin istihdam yoğunlukları üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur. Çünkü coğrafya belirleyicidir, hem de çok belirleyicidir. Mesela bir demiryolu üzerinde bulunmak yüksek istihdam yoğunluğu ile ilişkilidir. Yumurta tavukçuluğuna paralel olarak yem fabrikaları kurulmuş ve yurtdışına ihraç başlamıştır. İç piyasada önemli bir role sahip olan Çorum 500 milyon/yıl yumurta üretim kapasitesi olup, Avrupa Birliği standartlarında üretim yapılmaktadır. Türkiye'de yumurtanın %7,3'ü Çorum'da üretilmekte olup, 2012 yılında 8.306.779 \$ yumurta ihracatı yapılmıştır.⁴⁰

“Tarımdaki istihdamı etkileyen en önemli değişkenin tarımın sanayiye göre göreceli yatırım düzeyinin büyüklüğünün olduğu söylenebilir. Tarımda göreceli olarak yatırımlar arttığında tarımsal istihdam artmakta bu da kırdan kente göçü engellemektedir. Tarımın toplam yatırımlar içindeki payı Planlı dönemin başında %13 düzeyindeyken 2008 yılında bu oran %5'lere kadar düşmüştür. Dolayısıyla kırdan verimlilik hızla azalmış bu da istihdamı olumsuz yönde etkileyerek göçü teşvik etmiştir. Bunun yanında tarımdaki verimliliği etkileyen diğer önemli değişken de beşeri sermayeyi temsil eden eğitim durumudur. Türkiye kırsal kesimde eğitim imkânları arttıkça, kırdaki beşeri sermayenin niteliği yükseldikçe tarımdaki istihdam azaltmakta bu da kırdan kente göçü teşvik etmektedir. Eğitimli insanların kırsal kesimde iş imkânları sınırlı olduğundan köyden kente göç zorunlu bir hal almaktadır. Kır ve kent arasındaki verim farklılığı da göçü belirleyen etkenlerden biridir. Önümüzdeki yıllarda Türkiye'de kırdan kente göçün devam edeceği söylenebilir. Çünkü tarımda verimliliği arttırmak oldukça zor görünmektedir. Parçalı toprak mülkiyeti, kredi sisteminin yetersizliği, bilgisizlik, sulama, gübreleme ve ilaçlama yetersizlikleri v.b yapısal sorunlar çözülmediği sürece kırdan kente göç devam edecektir. Sonuç olarak Türk tarımındaki yapısal problemler

³⁹ Çorum yatırım rehberi - Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı

www.oka.org.tr/bolgepdf/ÇORUMYATIRIMREHBERİ.pdf, erişim 15.03.2016.

⁴⁰ TR83 İllerinin Tarım/Sanayi ve Tarımsal Sanayi,

samsun.tarim.gov.tr/.../Tarimsal.../TR83_illerinin_Tarimsal_sanayi, erişim 15.03.2016

ve politikasızlık dikkate alındığında verim artışı sağlansa bile kırdan kente göçe engel olunamaz".⁴¹ Bunun bariz örneklerinin yaşandığı kentlerden biri de Çorum ilidir.

Çorum'un Tarihi Kimliği ve Turistik Potansiyeli

Çorum tarihi kimliği kuvvetli bir kenttir. Turistik mekân ve kaynaklar geniş bir alana yayılmış olan Çorum'da 28 arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Bunların dışında 5 tümülüs ve 2 kaya mezarı yer almaktadır. Bu arkeolojik sit alanları içerisinde en ünlü olanı; tarihte ilk kez organize devlet kuran Hititlerin başkenti Hattuşaş'tır. Hattuşaş, UNESCO tarafından Dünya Kültür Mirası Listesi'ne alınmıştır. Hattuşaş dışında, Boğazköy'de Hititler ile Mısırlılar arasında yapılan Kadeş Antlaşması metin tabletleri bulunmuştur. Hitit çivi yazılı bu tabletler 2001 yılında "Dünya Belleği" kaydına alınmıştır. Bugüne kadar bulunmuş 31.519 adet çivi yazılı tablet halen İstanbul Arkeoloji Müzesi, Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi ile Çorum ve Boğazköy müzelerinde korunmaktadır.

Hattuşaş, Boğazköy'ün 1,5 km kuzeydoğusundadır. Hattuşaş'ın en büyük ve etkileyici kutsal mekânı, şehrin biraz dışında yer alan, yüksek kayalar arasına saklanmış Yazılıkaya Tapınağı'dır. Tapınak'ta 90'dan fazla tanrı, tanrıça, hayvan ve hayal ürünü simgeler kaya yüzeyine işlenmiştir. Ayrıca; Boğazköy'deki Büyük Mabet, Hatti'nin Fırtına Tanrısı ve Arinna Şehri Güneş Tanrıçası'nın evi olarak yapılmış önemli bir yapıdır. Bir diğer ünlü sit alanı, Alacahöyük Ören Yeri'dir. Burada 13 Kral Mezarı, Hatti Tunç Güneş Kursu ve Sfenksli Kapıları bulunur. Ortaköy ilçesindeki Şapinuva Ören Yeri ise, büyük bir Hitit kenti olup, bol miktarda yazılı belge vermektedir. Şapinuva, Cumhuriyet döneminde ilk milli arkeolojik kazının başlandığı yerdir. Kazı ve düzenleme çalışmaları devam etmektedir. Türkiye'de her üç yılda bir Hititoloji Kongresi yapılmaktadır. Bu kongre, Çorum'da da düzenlenmektedir.

Çorum'un her yanında Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerine ait camiler, hanlar, kaleler, köprüler, hamamlar bulunmaktadır. Çorum'daki 16 mesire yeri hafta sonu eğlen-dinlen etkinliklerinde kullanılmaktadır. Ayrıca, doğal güzellikleri bozulmamış yaylalar, bisiklet turları için güzergâhlar kullanılmayı bekleyen diğer turistik seçeneklerdir. Bu tarihi zenginliklere sahip olan Çorum'un tarihi kimliği canlandırmak gerekir. Başta Çorum kalesi olmak üzere, ildeki tarihi sokak ve binalarda cephe iyileştirmeleri ve çevre düzenlemeleri yapılarak turizme kazandırılmalı tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Mecitözü ilçesindeki Figâni Beke Kaplıcası sağlık turizmine hizmet etmektedir. Çorum, tarihi zenginlikleri yanında; yaylaları ve İncesu Kanyonu gibi doğal güzelliklere sahiptir. Cumhuriyet döneminde Çorum şehri, parkları ve sanatsal etkinlikleri ile dikkat çekmektedir. Çorum'da kilim dokumacılığı, ağaç işleri, çelik, bakır ve pirinçten yapılmış heykeller, el örgü ürünleri gibi el sanatları gelişmiştir. Çorum'un yöresel yemekleri ve leblebisi kültür turizmi için çekicilik oluşturmaktadır. Coğrafi olarak tescillenen ilk leblebi, Çorum leblebisidir. Türkiye'de Çorum leblebisi ile anılır. İlk defa Şeyh Murat Gazi tarafından 1370-1390 yıllarında bulunmuş, Nohut bitkisinin ısıtılıp bekletilmesini keşfetmiştir. Evliya Çelebi, 17. Yüzyıl leblebisinin İstanbul'da yaygın şekilde tüketildiğini ve bu işle uğraşan yüz dükkân

⁴¹ Sibel CENGİZ, Cem Mehmet BAYDUR, a.g.e.s. 85-98.

ve dört yüz çalışanın olduğunu belirtmektedir. Günümüzde Çorum leblebisi imalat ve satışının kent ekonomisindeki yeri büyüktür.⁴²

Çorum ili, turizm açısından yüksek arz potansiyeline sahip olmasına rağmen, daha çok Çorum'un günübirlik ziyareti ve transit turizm söz konusudur. Çorum, genellikle tarih ve arkeolojiye meraklı olan, yüksek eğitim görmüş kişilerin ziyaret ettiği bir yerdir. Turizm çekiciliklerinden en çok Hitit uygarlığına ait kalıntılar tercih edilmektedir.⁴³

Yeşilirmak Havzası Turizm Destinasyonu çalışmaları kapsamında Birlik 2007 yılından bu yana uluslararası turizm fuarlarına katılmakta ve yeni bir turizm merkezi olarak dünya halklarına bölgeyi tanıtmaktadır. Turizm merkezi (destinasyon) tanıtım çalışmaları kapsamında Yeşilirmak Havzası Sanal Müzeleri ve Yeşilirmak Havzası Tanıtım Konsepti projesini gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada Yeşilirmak Havzası Tanıtım Rehberi 5 dilde (İngilizce, Almanca, Japonca, Rusça ve Türkçe) üretilmiş, İl Arkeoloji Müzeleri Yeşilirmak Havzası Sanal Müzeleri adı altında Türkçe ve İngilizce olarak yayınlanmaktadır.⁴⁴

Eğitim ve Üniversite faktörü

Eğitim göstergeleri bölgelerin gelişmişlik düzeyini belirleyen önemli verilerden biridir. Değişen yaşam koşulları içinde eğitim önemli bir yatırım halini alırken, sürdürülebilir kalkınma ve rekabet açısından eğitilmiş nüfusun önemi daha da artmaktadır. Eğitimde kamu yatırımı mekânsal eşitlik için gereklidir. Bu açıdan tüm ulusal ve bölgesel kalkınma stratejilerinin en önemli öğelerinden birini eğitim oluşturmaktadır.⁴⁵ Çorum eğitim açısından orta düzeyde bir il durumundadır. İllerin kalkınmasında önemli bir faktör olan üniversiteleşme açısından Çorum geç kalmıştır denilebilir. 2006 yılında kurulan ve son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren Hitit Üniversitesinin Çorum'un kalkınmasında yeri büyüktür. "Roma bir günde kurulmadı". Üniversitelerin kurulup gelişmesi için zaman gerekmektedir. Kuruluşundan on yıl, yirmi yıl sonra dünyada ilk yüze giren üniversiteler vardır. Hong Kong Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Asya'nın ilk on üniversitesi arasına girmesi 10 yıl, Chicago Üniversitesinin zirveye ulaşması 20 yıl sürmüştür. Şimdi bu mücadeleyi Çorum'da Hitit Üniversitesi vermekte ve Çorum'a büyük ekonomik, sosyal ve kültürel güç katmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde üniversiteler eğitim sisteminin liseden sonraki halkası olmaktan ziyade, bilgi ekonomisinin lokomotifleri olarak görülmektedir. Üniversiteler mükemmeli başarmak için bölgesel uygarlıklardan ve imkânlardan faydalanmalıdır. Hitit Üniversitesinin Batı uygarlığı kadar kendi medeniyetimizin kaynaklarından da yararlandığını görüyoruz. Hızlı değişen ekonomik ve siyasi ortamda fırsat algısında doğru yerde olma, potansiyel destekten yararlanmak ve engellerin üstesinden gelme yolunda becerikli, planlamada yetenekli ise o üniversitenin öne geçmesidir. Anadolu'da açılan üniversiteleri taşra üniversitesi olarak görmek

⁴² Leblebi – Vikipedi, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Leblebi>, erişim 29.05.2016.

⁴³ Semra GÜNAY,; Gelişmekte Olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınmışlık ve Umut Veren Turist Tatmini, Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 87-101,s.90.

⁴⁴ Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi - Orta Karadeniz Kalkınma, www.oka.org.tr/erişim 15.03.2016.

⁴⁵ E. Fuat KEYMAN, Berrin KOYUNCU LORASDAĞI, adı geçen eser, s.208.

yanlıştır, sıradan bir üniversite de olamazlar. Dünya üniversitesi boşlukta yaratılamaz, bunun için coğrafi konum, devlet ve yerel destek önemlidir.⁴⁶

Bu açıdan bakıldığında, bir tarafta yerel destek diğer tarafta bütçe kaynakları ve coğrafi konumu itibariyle Hitit Üniversitesi avantajlıdır. Çorum kent olarak Ankara-Samsun arasında yaşam kalitesi orta düzeyde bir ildir. Hedef iç destek ve küresel etkiyle birlikte daha çok tercih edilen bir üniversite haline gelmesidir. Şu anda 8 fakülte, 3 enstitü, 2 yüksekokul, 7 meslek yüksekokulu ve 11 araştırma merkezi olan Hitit Üniversitesinde, topluma doğrudan hizmet veren fakülte ve yüksekokulların açılmasında fayda vardır. Hitit Üniversitesinde Tıp Fakültesi bulunmaktadır, bunu destekleyici olarak, dış sağlığı sorunlarını çözüme kavuşturmak, çorum halkını Ankara ve Samsun'a gidip gelmekten kurtarmak, yeni istihdam alanları oluşturmak ve çevre illerden hasta çekme açısından Dış Hekimliği Fakültesi ile Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Yüksekokulu mutlaka açılmalıdır. Bunların yanında Mimarlık Fakültesi, Eğitim Fakültesi, Sungurlu'ya dört yıllık Uygulamalı Sosyal Bilimler Yüksekokulu, Kargı ve Bayat'a Meslek Yüksekokulları açılmalıdır. Mevcut 17.000 öğrencisi, 566 akademik, 355 idari personeli ile Hitit Üniversitesi Çorum'u gelecek yıllara taşıyacak en önemli kamu kuruluşudur. Bunun için 2023 hedefi 30.000 öğrenci 2000 personel olmalıdır. Gelişen Hitit Üniversitesi, Üniversite-Sanayi işbirliği ile Çorum yatırımlar için bir cazibe merkezi haline gelecektir. Yenilikçi ve girişimci yönetim ile personel arasında aidiyet hissi doğuran, akademik araştırma atmosferini koruyan, organizasyon ve çalışmaları destekleyen, ortak amaçla ileriye bakan akademik ve idari kadroları ile Hitit Üniversitesi Çorum'un kalkınmasında büyük rol oynamaktadır.

Kentsel dönüşüm

İl genelinden temel faktörlerini ele alınmasından sonra, il nüfusunun yarısını bünyesinde barındıran kent merkezinin gelişimine bakmakta yarar vardır. Kent merkezi son yıllarda hızlı gelişmesiyle dikkat çekmektedir. Bu yönüyle Çorum bölgenin ticari ve toptancı merkezidir. Ekonomik ve ticari canlılık her geçen yıl artmakta çevre illere göre kentsel dönüşümde daha bir canlılık izlenmektedir. Açılan bulvarlar yeni kent meydanı, büyük alışveriş merkezleri Çorum'u modern bir görüntüye kavuşturmaktadır. Kentte çevre illere kıyasla önemli bir ekonomik hareketlilik yaşanmaktadır. Ancak kentin ekonomik aktörleri bu hareketliliği yeterli görmemektedir. İşsizliğin yüzde 5-6'lar civarında seyrettiği şehir önemli avantajların yanı sıra çeşitli sorunlarla da karşı karşıyadır. İnşaat sektörünün sanayinin büyüme hızına paralel olarak geliştiği görülmektedir. İl sanayisi ve ticaret kent merkezinde yoğunlaşmış görülmektedir. Bu durum nüfusun ilçe ve köylerden kent merkezine kaydığını göstermektedir. Kentteki kurumlar özellikle ekonomik aktörler Avrupa Birliği ile bütünleşme sürecine dâhil olmuş olan Çorum'un Avrupa kentleriyle ticari ilişkileri oldukça gelişmiştir. Küreselleşme ile kentsel aktörlerin artan fırsat imkânlarını incelediğimizde Çorum'un son yıllarda hızlı yükselişiyle ekonomik alanda küreselleşme dinamiklerinden faydalandığını

⁴⁶ Yaşar AKBIYIK, Üniversite ve Kent, Bolu Olay Gazetesi, 26 Temmuz 2013. Kuruluşunda görev aldığım, yüksekokul müdürlüğü, dekanlık ve rektörlüğünü yaptığım, Abant İzzet Baysal Üniversitesi öğrenci sayısı 30.000 olup Bolu kent nüfusunun %20'sini oluşturmaktadır. Öğrencinin % 90'ını il dışından gelmektedir. Buna 2.000 çalışanı da kattığımızda kentin gelişmesine büyük bir dinamizm kazandırmıştır.

görüyoruz. Liman kenti olmamasına rağmen ticari ilişkilerini geliştiren kent, yakaladığı ivme ile dünya piyasalarında ürünlerini satabiliyor. büyük kentlerde mağazalar açıyor. Çorum'un fuar merkezi haline gelmesinin kentin ekonomik, sosyal gelişimine katkıda olacağına farkında olan kurum yetkilileri dünyadaki eğilimler doğrultusunda kentin geleceğini belirlemeye çalışıyorlar. Çorum ilinde ticareti yapılan en önemli ürün olan Çorum leblebisi üretimi ve pazarlaması küçük esnaflar tarafında sağlanıyor, gerek yurt içine ve gerekse yurtdışına satışı yapılıyor. 1980'li yılların ortalarında Toplu Konut İdaresi tarafından başlatılan konut inşaatları kentsel dönüşümü başarılı bir şekilde sürdürmektedir.

Çorum Belediyesi yetkililerine göre kent, şu anki görünümü itibariyle kendi içinden ve şehir silüetinden algılanamayan Çorum kalesi içi ve yakın çevresinde yapılacak rekreasyon projesi ile yeni bir görünüme sahip olacaktır. Kale duvarları restore edilerek ziyaretçiler için otopark ve çay bahçesi donatıları eklenecektir. Belediyeler aynı zamanda kentin tarihi dokusunu ortaya çıkarmak, tarihi ve kültürel varlıkları korumak ve onları gelecek nesillere taşımakla yükümlüdürler. Tarihi varlıklar medeniyetlerin, medeniyetler ise kentlerin belleğidir. Hafızasını yitiren bir insan neyse tarihi dokusunu koruyamayan şehirler de aynıdır. Tarihi varlıklar kentlerin hafızasıdır. Hafızası olmayan kentler ise geleceğe taşınmaz. Çorum'un kent belleği canlı tutularak geleceğe taşınmalıdır. Sadece Çorum kalesi değil, Çorum aynı zamanda bir Hitit höyüğü yanında bir Frig, Roma, Bizans devri mezarı veya taban mozaikleri, diğer yanda Selçuklu Kervansarayına ait yıkıntı yerleri ve hemen yanında Osmanlı eserlerine rastlayabileceğiniz bir şehirdir. Çorum birçok uygarlığın yıllarca Anadolu egemenliğine açılan kapısı olmuştur. Ama ne yazık ki biz bu eserler yeteri kadar tanınmıyor ve tanıtılmıyor. Çorum Turistlerin sadece günübirlik uğradığı bir kent olmamalı, tarihi varlıklarıyla ülkemiz ve bölgemizde turizm potansiyelini hak ettiği şekilde değerlendiren bir kent olmalıdır. Çorum Belediyesi, Kültür ve Turizm Bakanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü başta olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği yaparak kenti tarih ve kültür turizminin önemli ziyaret merkezlerinden birisi haline getirmeye çalışmaktadır. Şehrin değişen silüetine uygun olarak, yıllarca ihmal edilmiş olan merkezi mahallelerde kentsel dönüşüm uygulanmaya başlanmıştır. Bunlardan biri de Devane Mahallesi'nde başlatılan kentsel dönüşümdür. Şimdiye kadar kaderine terk edilmiş bölgede 440 konut inşası tamamlanmış olup 240 konut için de hazırlık çalışmaları yürütülmektedir. Çorum'un sorunlu bölgesi olan Devane, Farabi ve Arasta mahalleleri yeni konutlar sayesinde en prestijli yaşam alanı haline gelmektedir. Çorum'un çehresini değiştirecek proje ile kent merkezindeki gecekondu görünümü ortadan kalkacak, eski evlerin yerinde modern konutlar yükselecektir. 4 bin yıl önce Anadolu'da hâkimiyet kuran Hitit uygarlığının başkenti olan Çorum, yürütülen kentsel dönüşüm projeleriyle modern bir görünüm kazanacaktır.

Kent merkezinin yanında tarihi geçmişi öne çıkan Osmancık'ta da kentsel dönüşüm başlatılmıştır. Riskli alan ilan edilen on mahallede kentsel dönüşüm yapılması için hazırlanacak yeni imar planı ve Kentsel Dönüşüm Projesinin ihalesi tamamlanmıştır. Osmancık Belediye Başkanlığı yetkilileri ilçede kapsamlı bir kentsel dönüşüme

hazırladıklarını belirtmekte olup, yeni imar planı ve kentsel dönüşüm projesinin ihalesini tamamladığını ifade etmişlerdir.⁴⁷

2023 Vizyonu:

Çorum'un 2023 vizyonu açısından kentin güçlü ve zayıf yönlerine bakmakta fayda vardır: Bu konuda, Ümit İzmen, Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler, Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları adlı çalışmasında yaptığı Swot Analizinde yerinde tespitlerde bulunmuştur. Konu ile ilgili olarak daha önce yapılmış olan çalışmalarla, 2012 yılında Çorum ilinde iş adamları ve üniversite öğretim üyeleri arasında yapılan anket çalışmasına dayalı olarak belirlenen Çorum'un güçlü ve zayıf yanları, fırsatlar ve tehditler şöyledir:

Güçlü yönler:

“Hitit uygarlığının merkezi olması nedeniyle taşıdığı tarihsel ve kültürel önem.

Başkent Ankara ile Karadeniz'in önemli limanı Samsun arasındaki coğrafi konum.

Toplumsal uzlaşma ve dayanışma kültürü.

Tarıma elverişli geniş alanların varlığı.

İlçelerde de (Sungurlu, Osmancık, İskilip, Alaca) meslek yüksek okulları bulunan Hitit Üniversitesi.

Üretim ve ihracat yapan güçlü firmaların bulunması.

Uluslararası ölçekte iş yapma anlayışının filizlenmiş olması.

Markalaşmış ürünlerin bulunması.

Türkiye içinde en düşük suç oranının olması.

Pazar payı açısından ülke çapında söz sahibi olunan ürünlerin bulunması (mermer, kiremit, yumurta vs.).

Makine imalatı alanında kayda değer bir birikimin bulunması.

Fikir önderleri arasında Çorum'un sorunları ve gelecek vizyonu hakkında anlayış birliği bulunması ve ortak çalışma konusunda istekli olunması.

⁴⁷ Kentsel Estetik ve Dönüşüm Projeleri Çorum Belediyesi,
www.corum.bel.tr/Projeler/Kentsel-Estetik-ve-Donusum-Projeleri.html

İş dünyasında kuvvetli rol modeller bulunması.

Çorum'dan kazanılanın yeniden Çorum'da yatırıma dönüşmesi.

İyi yetişmiş, genç, kurumsallaşmaya önem veren üçüncü jenerasyon girişimciler.

Fırsatlar:

Yeni teşvik sisteminde 4. bölgede olmanın getireceği avantajlar.

Kültür turizmine yönelik artan ilgi.

Samsun üzerinden Rusya pazarına erişim kolaylığı.

Üniversite-Sanayi işbirliğinin giderek kuvvetlenmesi.

Yaygınlaşan Kalkınma Ajansı, KOSGEB, AB kaynaklı hibe ve teşvik imkânları.

Teknokentin uygulamaya geçmesi.

Zayıf yönler:

Sosyal hayatın ve sosyal aktivite imkânlarının sınırlılığı.

İl dışına göçün sürmesi.

Eğitim alanında ülke ortalamasının altında bulunulması.

1980 Çorum olaylarının kentin ekonomik ve sosyal hayatında yol açtığı travma.

Kadınların ekonomik ve sosyal hayata katılımının yetersizliği.

Sanayide nitelikli ara eleman eksikliği.

Demiryolu bağlantısı olmayışı.

Havaalanı imkânlarının kısıtlı olması.

Şirketlerde kurumsallaşmanın yetersizliği.

İyi tarım uygulamalarının yetersizliği.

Çorumlu girişimciler arasında ortak iş yapma kültürünün zayıflaması ve rekabetin artması.

Ölçek ekonomilerinin zayıf olması.

Sektörel çeşitliliğin olmaması.

Eleştiri kültürünün zayıf olması.

Tehditler:

Tarımdaki yapısal dönüşümün yarattığı iç göç.

Nitelikli genç nüfusun il dışına göçünün sürmesi.

Çevre kirliliği, bilinçsiz sulama, ilaçlama ve gübrelemenin tarımsal üretimi etkilemesi.

Hızlı sanayileşmenin çevreyi olumsuz etkilemesi”⁴⁸.

Sonuç:

Çorum Türkiye'nin parlak bir ekonomik performans sergilediği 2000'li yıllardaki başarıya katkı yapan illerden biridir. “Çorum, finansman ve bilgi desteği sağlandığında 4.bölgede bu teşvik sisteminin yatırımcıya sağladığı desteklerden en fazla faydalanabilecek tüm yapısal özelliklere sahiptir. Çorum, bulunduğu konum itibari ile önemli bir ticaret güzergâhının üzerinde bulunmaktadır. Çorum ilinin ülke ekonomisine sağladığı katkı, birçok ile göre daha ileri düzeydedir. Ülke ekonomisinin en büyük problemi olan cari açık sorununa Çorum ili pozitif katkı sağlamaktadır. Bir ildeki suç oranı insanların refah durumlarına, insanların refah durumları da büyük ölçüde ekonomik özgürlüklerine bağlıdır. Çorum ili 2010 yılında en az suç oranına sahip il seçilmiştir”⁴⁹.

Çorum'un göstermiş olduğu performansı zayıflatabilecek sorunlar yaşanmaması için, gelir seviyesinin Türkiye ortalaması ile arasındaki farkın kapanmasını sağlayacak makroekonomik çerçevenin tasarlanması, Çorum'un geleceğine ilişkin alınacak kararlara ışık tutacaktır. Çorum'un aleyhine olan durum demografik dinamiklerin lehte işlememesidir. Bu durum Çorum'un ekonomik gelişmesinde verimliliğin önemini daha da arttırmaktadır. Verimliliğe dayalı bir büyüme modeli, beşeri sermaye, Ar-Ge, inovasyon, kentleşme gibi

⁴⁸ Ümit İZMEN, adi geçen eser, s.13. Ümit İzmen'in bu yerinde tespitleri Çorum için bir yol haritası durumundadır. Ancak burada, “1980 Çorum olaylarının kentin ekonomik ve sosyal hayatında yol açtığı travma” ve “eleştiri kültürünün zayıf olması” yönündeki saptamasıyla, Çorum'un güçlü yönleri arasında belirttiği: “Toplumsal uzlaşma ve dayanışma kültürü” ile “Türkiye içinde en düşük suç oranının olması” tespiti çelişmektedir. 1980 Çorum Olayları Çorum halkının isteği dışında gelişen, Türkiye'nin anarşi ortamının bir ürünü olup halkın tasvip etmediği bir husustur. Sayın İzmen'in belirttiği gibi Çorum'da toplumsal uzlaşma ve dayanışma kültürü hâkimdir. Çorum Ticaret ve Sanayi Odası başkanı Kenan Malatyalı da Çorum'un başarısının bir diğer kaynağını, kentteki ortaklık ve yardımlaşma kültürü olarak ifade etmektedir. Bakınız, E. Fuat KEYMAN, Berrin KOYUNCU LORASDAĞI, a. g.e, s.215.

⁴⁹ Ümit İZMEN, a. g.e, s.109.

birçok alanda önemli iyileştirmeler olmasını gerektirmektedir. Çorum modeli özel sektör temellidir. Geleceğe bakıldığında böylesi kapsamlı bir projenin sadece özel sektör eliyle hayata geçirilmesi mümkün görünmemektedir. Bu açıdan Çorum'un ekonomik performansının sürdürülebilmesi için yerel yöneticiler, Ankara'da merkezi karar alıcılar, özel sektör, üniversite ve sivil toplum örgütleri arasında güçlü bir koordinasyon ve işbirliği gerekmektedir. 2023 yılında Çorum'un nasıl bir ekonomik yapıya sahip olacağı, Türkiye vizyonunda Çorum'un konumlanması açısından önemlidir. 2002'den bu yana büyüme koşulları ile Çorum'un Türkiye ortalamasıyla aradaki gelir farkını 2023 yılında kapatması mümkün değildir. Bu nedenle, Çorum'un gelişimini hızlandırması ve sahip olduğu büyüme modelini yenilemesi gerekmektedir. Gelir farkının kapatılabilmesi, tarımın payının sanayi ve hizmetler sektörü lehine daraltılmasını ya da sanayi ve hizmetler sektörlerinde verimlilik artışının hızlandırılmasına bağlıdır".⁵⁰

Çorum ilinde nitelikli eleman sıkıntısı yaşanmaktadır. Bu durum potansiyel yatırımcıların bölgeye yatırım yapmasında caydırıcı rol oynarken, diğer taraftan mevcut işletmelerin bölgeden ayrılmalarına sebep olmakta, büyümelerine engellemektedir. Nitelikli eleman eksikliğinin giderilmesi, mevcut işletmelerin ayakta kalmalarına ve büyümelerine imkân vereceği gibi yeni yatırımların bölgeye gelmesine de katkı sağlayacaktır.

Çorum'un 2023 vizyonuna ulaşmasında, ulaşım sektörünün payı büyüktür. Bu yönde demiryolu projesinin hayata geçirilmesi ile bölgedeki farklı sektörlerde faaliyet gösteren firmalar, diğer bölgelerdeki firmalar karşısında rekabet edebilecek ve ulaşım maliyeti düşecektir. Diğer taraftan lojistik maliyetleri için bölgeden ayrılacak firmaların, Çorum'da kalmaları sağlanacak, maliyet dezavantajının ortadan kalkması ile kapasite ve istihdam artışı bölge ekonomisini geliştirecektir. Orta vadede Demiryolu projesinin gerçekleşmesi ve havaalanının açılması Çorum'un cazibe merkezi olmasını mümkün olacaktır.⁵¹

KAYNAKÇA

1. AKBIYIK, Yaşar, Üniversite ve Kent, Bolu Olay Gazetesi, 26 Temmuz 2013.
2. Apartman tarlalarıyla dolu kimliksiz kentler - Dizi Haberleri, www.radikal.com.tr, 27 Kasım 2008.
3. Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2015 – Türkiye, www.tuik.gov.tr/PreHaber/Bultenleri, 21507, 28 Ocak 2016. Erişim 15.03.2015.
4. BÖLGESEL KALKINMADA YEREL DİNAMİKLER ÇORUM ..docplayer.biz.tr/7788369-Bolgesel-kalkinmada-yerel-dinamikler-corum, erişim 15.03.2016.
5. Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler Toplantısı, www.haberexen.com. Çorum, erişim 15.03.2016.
6. çorum yatırım rehberi - Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı www.oka.org.tr/bolgepdf/ÇORUMYATIRIMREHBERİ.pdf, erişim 15.03.2016.

⁵⁰ BÖLGESEL KALKINMADA YEREL DİNAMİKLER ÇORUM ..docplayer.biz.tr/7788369-Bolgesel-kalkinmada-yerel-dinamikler-corum, erişim 15.03.2016.

⁵¹ Kent Ekonomileri Forumu, yerel İnisiyatif Atılımı, Adalet ve Kalkınma Partisi Ekonomi İşleri Başkanlığı, Ağustos 2014, s.115-117.

7. corum.yerelnet.org.tr/il_tarihcesi.php?iladi=ÇORUM, erişim:15.3.2016
- 8.Çorum (il) - Vikipedi <https://tr.wikipedia.org/wiki/Çorum>, erişim 15.03.2016.
- 9.ÇOBAN, Asım, Çorum'un Nüfus Coğrafyası Özellikleri, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 33, Ocak – 2016.
- 10.GÜNAY, Semra; Gelişmekte Olan Çorum Turizmi: Büyük Potansiyel, Yetersiz Tanınmışlık ve Umut Veren Turist Tatmini, Ege Coğrafya Dergisi, 16 (2007), 87-101
11. Hititler, Editör, İlker kılıç, ÖDTÜ Geliştirme Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
12. İdeal Şehir Üzerine düşünceler, Şehir ve Düşünce Dergisi; 2013,sayı 1.
13. İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması, s.9, www.tkhk.gov.tr.erişim 15.03.2016.
14. İZMEN, Ümit, Bölgesel Kalkınmada Yerel Dinamikler Çorum Modeli ve 2023 Senaryoları, Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), İstanbul 2012.
15. Kent Ekonomileri Forumu, yerel İnisiyatif Atılımı, Adalet ve Kalınma Partisi Ekonomi İşleri başkanlığı, Ağustos 2014.
16. KEYMAN, E. Fuat; KOYUNCU LORASDAĞI, Berrin; Kentler Anadolu'nun Dönüşümü ve Türkiye'nin Geleceği, Doğan Kitap, İstanbul 2010.
- 17.KIRICI, Özlem, DALOĞLU, M. Emin; Bölgesel Verimlilik istatistikleri, Kalkınmada Anahtar Verimlilik, Nisan 2015, yıl 27,sy.316
18. Sektörler - Bölge Yatırımı | Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı, oka.org.tr/okaIcerik.aspx?Id=53, erişim 15.03.2016.
19. 14. 15. Dünya Bölge Çorum, Kent Kalkınmada Yeni Model Arıyor, Kasım 2012.
20. Türkiye Diyanet vakfı, İslam Ansiklopedisi, cilt: 08
21. TÜRKONFED, bölgelerin ekonomi haritasını çıkarıyor, www.dha.com.tr/turkonfed-bolgelerin-ekonomi-haritasini-cikariyor, erişim 15.03.2016.
22. Üçler BULDUK, Çorum Sancağının Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri, s.131. ulaşım: dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/835/10564.pdf,
- 23.YILMAZ, Cevdet, Çorum il nüfusunun Sosyo-ekonomik Yapısı, Demografik Nitelikleri ve Coğrafi Dağılışı Özellikleri, Uluslararası Osmanlıdan Cumhuriyete, Çorum Sempozyumu, (23-25 Kasım 2007) Çorum. Cilt:3, Çorum Belediyesi Kültür yayınları 2008.
24. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi - Orta Karadeniz Kalkınma, www.oka.org.tr/.erişim 15.03.2016.
25. 2016 Türkiye'nin yaşam kalitesi en yüksek şehirleri -Memurlar.Net,www.memurlar.net/album/1191/, erişim 15.03.2016.
26. TR83 İLLERİNİN TARIM/SANAYİ ve TARIMSAL SANAYİ, samsun.tarim.gov.tr/.../Tarimsal.../TR83_illerinin_Tarimsal_sanayi, erişim 15.03.2016.
27. YILMAZ, Mutlu; Çorum İlinde Endüstrinin Tarihsel Gelişimi, Coğrafi Bilimler Dergisi, 2004, 2 (1), 57-71,s.

Теоретические и методологические предпосылки изучения языкового сознания и межкультурного общения

Возросший интерес к проблемам межкультурного общения в последнее время возник по вполне объективным прагматическим (внешним) и научным (внутренним) причинам. В настоящее время во всем мире и, особенно в Европе, весьма интенсивно этими проблемами занимаются психологи, лингвисты, культурологи. Экономическая заинтересованность сформировавшихся в Европе мультикультурных государств, в совместном существовании (не ассимилируя друг друга) преобладает над культурным и национальным эгоизмом и этноцентризмом, что неизбежно вынуждает искать оптимальные формы межкультурного общения. Стали популярными и многочисленные формы межкультурного обмена людьми в области политики, дипломатии, образования, культуры, туризма, средств массовой информации. Все это, безусловно, сформировало своеобразный социальный заказ и обеспечило повышенный интерес к разработке проблем межкультурного общения на разных уровнях разных отраслей знания

Как правило, в слово «межкультурный» используют, когда речь идет о межэтнических отношениях, в лингвистическом контексте – о взаимодействии носителей разных языков.

Межкультурная коммуникация, т.е. общение языковых личностей, принадлежащих различным лингвокультурным сообществам, как и любая коммуникация, представляет собой взаимодействие «говорящих сознаний» (Бахтин 1998:361).

Как отмечает Е.Ф. Тарасов, «межкультурное общение – это случай функционирования сознания в аномальных («патологических») условиях, когда отсутствует оптимальная общность сознаний коммуникантов. Чужая культура воспринимается как «отклонение от нормы», при этом естественным образом нормой считаются образы своей культуры, и чужая культура постигается путем приведения чужих образов сознания к образам своей культуры» (Тарасов 1998:30).

Мы полагаем, что язык и культура находятся в отношениях двунаправленных взаимозависимости и взаимовлияния; бессмысленно спорить о том, что является первичным, ибо это выводит нас к неразрешимому вопросу о происхождении языка. «Язык не может существовать вне культуры, как и культура не может существовать без языка, они представляют собой нерасторжимое целое, любое изменение каждой из частей которого, ведет к обязательным изменениям другой его части» (Гудков 2003:17).

Возникновение межэтнических конфликтов, напряженности в процессе межкультурного общения следует искать в несовпадении, специфическом различии национальных сознаний. Представители различных обществ являются носителями разных культур, они отличаются друг от друга своим мировоззрением, ценностями, навыками и предпочтениями. Перемены, происшедшие в последние десятилетия в экономической, и социально-политической сферах, спровоцировали серьезные сдвиги в культурных основах современного общества. Изменилось все: стимулы, побуждающие человека к работе, противоречия, становящиеся причинами политических конфликтов,

религиозные убеждения людей, их отношение к разводам, к сексуальным меньшинствам.

Для достижения взаимопонимания при освоение чужой культуры оказывается недостаточным усвоить только язык представителей этой культуры. Только в процессе достаточно длительного проживания в инокультурной среде человек способен усвоить и закрепить за давно уже ставшим привычным языковым знаком именно ту картину мира, тот фрагмент образа сознания, который связывается с данным словом у представителя инокультурного сообщества. «Успех межкультурной коммуникации будет зависеть от того, в какой мере образы сознаний разноязычных коммуникантов будут пересекаться (обладать определенной степенью общности); в противном случае несовпадение этих образов и будет служить причиной неизбежного непонимания (или недопонимания) при межкультурном общении» (Дмитрюк 2000б:56).

При освоении чужой культуры Е.Ф. Тарасов указывает, по крайней мере, два пути. «Первый путь – это такое понимание культуры, когда в своей культуре подыскивается «эквивалентный» образ, и знания, входящие в содержание этого образа, переносятся на предмет своей культуры. Например, пояснение типа: «Московский Кремль для русских то же, что Биг Бен для англичан». Такое знакомство с чужой культурой не ведет к увеличению знаний у субъекта анализа: познавательная ситуация не к выработке нового знания, а лишь к манипулированию со старым знанием» (Тарасов 1996:19).

При другом способе познания чужой культуры происходит поиск различий в сопоставляемых образах чужой и своей культур, при котором образ своей культуры не должен заслонять или заменять образ чужой культуры, напротив, должен побуждать к выработке новых знаний, обогащающих человека (его сознание) при знакомстве с чужой культурой.

Подводя итог вышесказанному, можно сделать следующие выводы:

- формами существования языкового сознания являются овнешненные образы/картины мира;
- поскольку нет одинаковых национальных культур, постольку нет и одинаковых образов сознания, отображающих одинаковые или даже одни и те же культурные предметы. Образ предмета, перенесенный из одной культуры в другую, всегда несет в себе элементы национально-культурной специфики;
- межкультурное общение – это тот феномен, который является новой онтологией анализа языкового сознания.

Таким образом, рассматривая общение носителей разных национальных культур как проблему «общения носителей разных национальных сознаний», можно сделать вывод о том, что для достижения взаимопонимания коммуникантам необходимы общность знаний об используемом языке и общность знаний о мире в форме образов сознания. Именно несовпадение этих образов и является основной причиной неизбежного непонимания, коммуникативных конфликтов при межкультурном общении.

Следует еще раз подчеркнуть, что межкультурное общение – это действительно новая и многообещающая онтология анализа языкового сознания, требующая развития и дальнейших исследований.

UZAKTAN EĞİTİM MERKEZİ KURULUM VE GELİŞİM SÜRECİ DENEYİMLERİ: HİTİT-ÜNİVERSİTESİ(ÇORUM)

Hakan KÖR¹
Hasan ERBAY²

¹Öğr. Gör., Hitit Üniversitesi, Uzaktan Eğitim Merkezi, hakankor@hitit.edu.tr

²Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, hxe68@yahoo.com

ÖZET

Günümüzde bilim ve teknolojinin hızlı gelişimiyle beraber eğitim yöntem ve teknikleri sürekli gelişim göstermektedir. Bu gelişmeler, geleneksel yöntemlerle sürdürülen sınıf ortamının çevrimiçi ortamlara taşınmasına olanak sağlamaktadır. İnternet üzerinden yürütülen çevrimiçi dersler sayesinde bireyler uzaktan eğitim fırsatı yakalamaktadır. Uzaktan eğitim , bireylere zaman ve mekandan bağımsız olarak teknolojik araç ve yöntemlerle eşzamanlı veya eşzamansız sunulan eğitim imkan olarak tanımlanmaktadır. 2016 yılı verilerine göre Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK)'E bağlı 84 vakıf ve 109 devlet üniversitesi olmak üzere toplam 193 üniversite bulunmaktadır. Bu üniversitelerde görev yapan alanında iyi yetişmiş akademik personellerin sahip olduğu mesleki bilgileri uzaktan eğitim sayesinde paylaşabilmektedir. Bu bağlamda uzaktan eğitim insanlara fırsat eşitliği sunmaktadır. Çorum ilinde bulunan Hitit Üniversitesi teknolojik gelişmelere kayıtsız kalmamış ve 2013 yılında Hitit Üniversitesi Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi(HUZEM) Kurulmuştur. Bu çalışmada, HUZEM birimi kuruluş aşaması, gelişimi, gelecekte planlanan çalışmalar ile HUZEM'in Çorum iline katkılarına yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Uzaktan Eğitim Merkezi Kurulum Aşamaları, Ortak Dersler

ABSTRACT

Recently, science and training methods and techniques demonstrate continuous improvement with the rapid development of technology. These developments allow for classroom atmosphere using traditional methods of carried out to move to the online environment. Distance education are described that independent of individuals from the time and space with the technological tools and methods in a concurrent or asynchronous training opportunities offered. According to data from 2016, depending on the Higher Education Board (YOK) existing of including 84 foundation and 109 state universities total of 193 the universities. professional knowledge in the field who work in these universities have well-trained academic staff can be shared through distance education. Professional knowledge on in the area of who work in these universities have well-trained academic staff can be shared through distance education. This context distance education offers equal opportunity to people. Hitit University in the city of Çorum has not away to technological developments and Hitit University Distance Education Application and Research Center (HUZEM) is Established in 2013. In this study, HUZEM department foundation stage of growth and the planned future activities are given to the contribution to the city.

Keywords: Distance Education, Distance Education Center Foundation Stage, Common Courses

1. GİRİŞ

Çalışmanın bu kısmında, uzaktan eğitim tanımı ve uzaktan eğitimle ilgili kavram ve yöntemlere yer verilmiştir.

1.1. Uzaktan Eğitim

Literatür incelendiğinde uzaktan eğitim ile ilgili birçok tanım yapıldığı görülmektedir. Alkan'a göre uzaktan eğitim, çeşitli sınırlılıklar nedeniyle örgün olarak öğrenim imkanı bulamayan bireylere yönelik, öğrenim faaliyetlerinin yürütülmesi ve öğrenenler arasında etkileşimin sağlandığı, özel olarak tasarlanmış eğitim içeriğinin çeşitli ortamlarla belli bir merkez tarafından yürütüldüğü öğretim yöntemidir(Alkan, 1987).

Öğretmen ve öğrencilerin mekân ve zaman bakımından birbirinden bağımsız olduğu ortamlarda yürütülen uygulamaların hepsi “uzaktan eğitim” olarak tanımlanmaktadır (Uluğ, 1997).

Uşun, uzaktan eğitimi, öğrenme-öğretme sürecinde basılı ve yazılı araçlarla, görsel-işitsel ve işitsel teknolojilerin kullanıldığı kaynak ile alıcı arasında iletişimin televizyon ve bilgisayar gibi araçlara dayalı olarak gerçekleştiği sistematik olarak planlanmış eğitim teknolojisi uygulaması olarak tanımlamaktadır (Uşun, 2006).

Uzaktan eğitim kitle eğitiminde teknolojiye dayanır ve bunun yanı sıra kişiselleştirilmiş eğitim-öğretim faaliyetleriyle kendi kendine öğrenmeye imkan sağlamaktadır (Demirel, 2011).

Birbirine yakın anlamlı bu tanımlar analiz edildiğinde, uzaktan eğitimde önem arz eden noktaları sıralayacak olursak;

- Geleneksel yöntemlerle öğretim olanağı bulamamış bireylerden oluştuğu,
- Öğretmen ve öğrencinin farklı ortamlarda bulunduğu,
- Öğrenme zamanının ve yaşının esnek olduğu,
- Özel olarak hazırlanmış ünitelerden ve materyallerden oluştuğu,
- Öğretme aracı olarak basılı materyal, radyo, televizyon ve bilgisayar gibi teknolojilerin kullanıldığı
- Öğretmen ve öğrenci arasında üst düzey iletişim sağlandığı bir öğretim yöntemidir (Kör, 2014).

1.2 Uzaktan Eğitim Kavram ve Yöntemleri

Web Tabanlı Uzaktan Eğitim İnternet tabanlı eğitimde kullanılan çoğu tekniği kullanan eğitim türüdür. Öğrenenlerin web tabanlı modelle öğretim içeriklerine erişebilmeleri için içerik erişim adreslerini web tarayıcılarına yazmaları yeterlidir.

Html, asp, aspx veya php gibi farklı alt yapılarda hazırlanmış web siteleri aracılığıyla içerik, öğrenen gruba sunulmaktadır. Etkileşimin artırılması için elektronik posta grubu, tartışma listesi veya sohbet programları kullanılmaktadır (Kör, 2014).

Uzaktan eğitim etkinliklerini internet üzerinden yürütmek amacıyla kullanılan sistemlere öğretim yönetim sistemi denilmektedir. Bu sistemlerde, kullanım yetkisine sahip öğrenci, eğitici, sistem yöneticisi ders içerikleri, ödevler, değerlendirmeler, canlı görüntü, sohbet odaları, mesaj tahtaları gibi araçlarla öğrenci-materyal-öğretmen etkileşimini internet üzerinden yürütmektedir (Anderson, 2011).

Sınıf ortamında gerçekleştirilen, geleneksel eğitim faaliyetlerinin çevrimiçi olarak internet üzerinden yürütüldüğü ve öğrenen ile öğretmenin arasında etkileşimin sağlandığı etkinliklerin tümüne sanal sınıf

eğitimi denir (Gülbahar, 2009). Başka bir ifadeyle sanal sınıf, öğrenen grubun teknoloji sayesinde öğretim materyalleri ve eğitmenle iletişim kurduğu sanal ortamlardır (Kurbel, 2001).

Şekil 1. Sanal Sınıf Ortamı

Şekil 1’de ticari olan bir sanal sınıf yazılımı ile veri tabanı dersi yürütülmektedir. Dersin işleniş biçimi ve saatinin önceden öğretim elemanı tarafından planlanarak öğrencilere duyurulması gerekmektedir. Planlanan zaman dilimi içerisinde, sanal sınıfa giriş için kullanıcı adı ve parolaya sahip öğrenciler veya misafir kullanıcılar derse katılabilirler. Şekil 1’de dersin sanal sınıf eğitimi olarak yürütülmesi sırasında öğretim elemanı kendi ekranını tüm öğrencilere yansıtabilmekte ses, video, animasyon veya simülasyon ortamlarını kullanarak daha görsel ve etkileşimli bir ders işleyebilmektedir. Dersin işleniş sırasında öğretim elemanı izin verdiği takdirde öğrenciler el kaldır butonu ile söz isteyebilmekte ve söz hakkı verildiğinde soru soran öğrencinin sesini tüm öğrenciler duyabildiği gibi ekranında görebilmektedir.

Diğer bir uzaktan eğitim kavramı olan mobil öğrenme sayesinde, öğrenciler ders içeriklerine tablet, dizüstü bilgisayar, PDA, akıllı telefon vb. araçlarla ulaşabilir, bu derslerle ilgili bilgileri dinleyebilir ve değerlendirebilir, sınava girebilir ve bu yaptığı işlemler veritabanında saklandığı için öğrenen ile ilgili değerlendirme bilgileri alınabilir(Wang ve diğeleri, 2003).

2. HUZEM Kurulum ve Gelişim Aşamaları

Çalışmanın bu kısmında, HUZEM birimi kurulum aşamalarına, ortak derslerin ve sınavların yürütülmesi sürecine, personel ve öğrenci sayılarına, öğrencilerin takip ettiği materyal sayılarına yer verilmiştir.

2.1. HUZEM’in Kurulumu

Hitit Üniversitesi Mart 2016 tarihinde kurulmuş henüz yeni sayılabilecek bir üniversitedir. Hitit Üniversitesi 7 fakülte, 2 yüksekokul, 5 meslek yüksekokulu ve 3 enstitünde kayıtlı yaklaşık 15 bin

öğrencisi ile eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmektedir. Hitit Üniversitesi bünyesinde bir çok araştırma merkezi bulunmakta olup bu merkezlerden biriside Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi(HUZEM)'dir. HUZEM birimi 2013 yılında kurulmuştur. Kuruluş aşamasında uzaktan eğitim alanında deneyimli olan üniversitelere ziyaretler yapılarak bu üniversitelerin sahip oldukları teknik özellikler ve yürüttükleri faaliyetler incelenmiştir. Bu ziyaretler sırasında üç önemli faktörün; 1- donanım alt yapısı, 2- yazılım, 3- iyi yetişmiş yetenekli teknik personele sahip olmanın önemi ortaya çıkmıştır.

HUZEM donanım ve yazılım alt yapısı için Hitit Üniversitesi Bilimsel araştırma projeleri desteğine (BAP) başvurarak gerekli donanım ve yazılım gereksinimlerinin büyük çoğunluğunu karşılamıştır.

HUZEM biriminin oluşturmuş olduğu donanım alt yapısı şekil 2'de verilmiştir ve ana başlıklarıyla şöyledir; baskı makinası (2 adet), hibrit optik okuyucu, sınav için gerekli malzemeler, evrak rafları, profesyonel kamera, akıllı tahta ve ses yalıtımlı stüdyo.

Şekil 2. HUZEM Donanım Alt Yapısı

Uzaktan eğitim merkezinde ders içeriklerinin öğrencilere sunumu için açık kaynak kodlu moodle öğrenme yönetim sistemi tercih edilmiştir. Moodle yazılımına dönem başında dersi seçen tüm öğrenci bilgileri toplu olarak yüklenmektedir. Kayıtlı öğrenciler, dersleri PDF, video, sunu ve ses formatlarında çevrimiçi olarak takip etmektedir. Ayrıca canlı dersler için özel sanal sınıf yazılımı ve çevrimiçi ortam tasarımları için gerekli yazılımlar BAP projesiyle alınmıştır. HUZEM bünyesinde 100'er kişilik 10 adet sanal sınıf bulunmaktadır.

2.2. Ortak Dersleri Yürütme Süreci

HUZEM bünyesinde henüz 3 dersin içeriği ve sınav işlemleri yürütülmektedir. Bunlar ortak dersler (Türk Dili ve Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi) ve seçmeli (İnsan Hakları) dersidir. 2547 sayılı YÖK kanunu 1991 tarihli 5-i maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Türk Dili, Yabancı Dil zorunlu derslerdendir. Bu dersler en az iki yarı yıl olarak programlanır ve uygulanır(YÖK, 2016). Türkiye'deki üniversitelerin çoğunda bu dersler zorunlu ortak dersler olarak adlandırılmış ve dersleri yürütme görevi üniversite senatolarının kararlarıyla uzaktan eğitim merkezlerine verilmiştir.

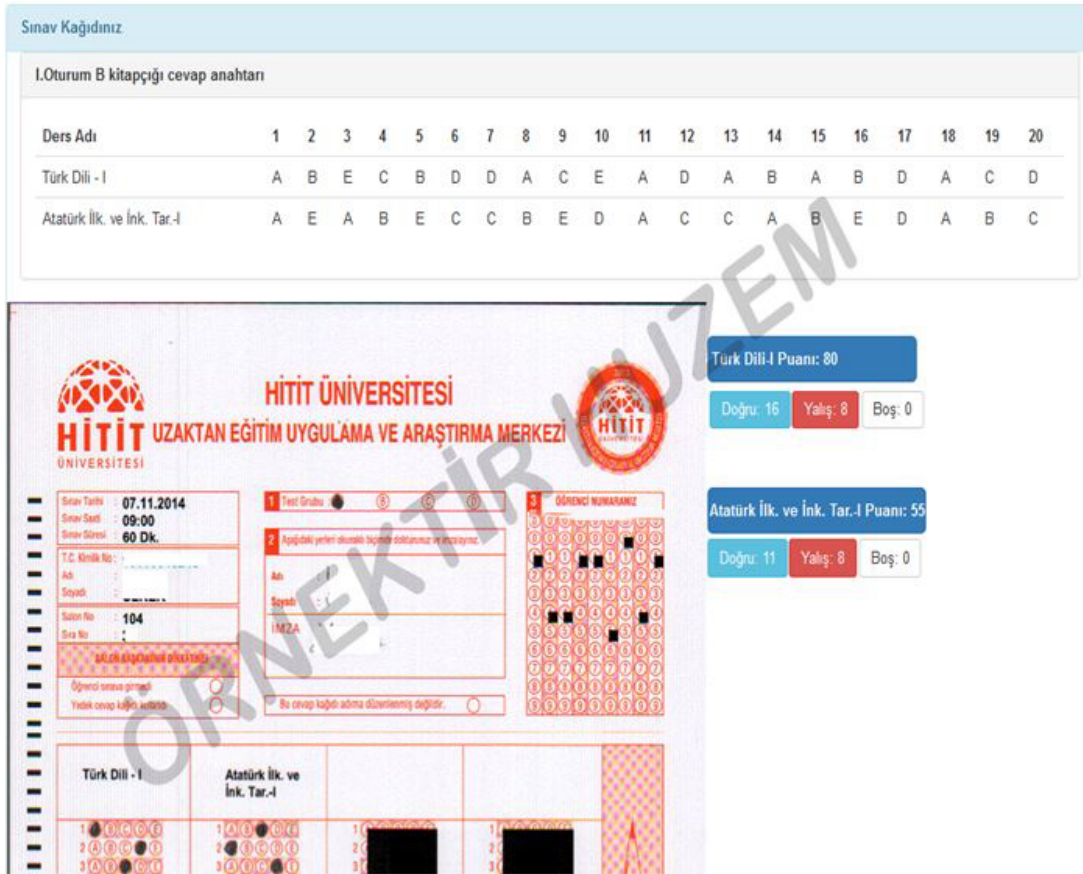
Hitit Üniversitesinde ortak dersler HUZEM birimi bünyesinde yürütülmektedir. Ders içerikleri ortak ders sorumlusu akademik personeller tarafından çevrimiçi ortama uygun ve farklı formatlarda hazırlanmaktadır. Öğrenciler, hazırlanan içeriklerin takibini moodle üzerinden yapabilmektedir.

2.3. Sınav Süreci ve Değerlendirilmesi

Hitit Üniversitesi uzaktan eğitim merkezi bünyesinde ortak ve seçmeli dersler kayıtlı yaklaşık 5 bin öğrencinin ara sınav ve dönem sonu sınavlarını yapılmaktadır. Ortalamaların hesaplanmasında ara sınavın % 40'ı, dönem sonu sınavının % 60'ı etkili olmaktadır. HUZEM birimi az sayıda personeliyle soruların hazırlanması, kitapçık ve optiklerin basılması ayrıca sınav evraklarının paketlenmesi işlemlerini yapmaktadır.

Sınav sonrasında tüm birimlerde geri toplanan evraklar hibrit özellikli optik okuyucuyla değerlendirilmektedir. Hibrit optik okuyucunun en temel özelliği öğrencilerin cevap kağıtlarını öğrenci numaralarını baz alarak bilgisayara resim formatında kaydetmektir. Örnek vermek gerekirse 123456789.jpg olarak optik formlar kaydedilmektedir. Taranan optik formlar cevap kağıdı görüntüleme sistemine yüklenmektedir.

Şekil 3'te cevap kağıdı görüntüleme sistemi görülmektedir. Bu servis üzerinden öğrenciler cevap anahtarı ve kendi işaretledikleri optik formu görebilmektedir. Bu sistemin kullanımı sonrasında öğrenciler sınav sonuçlarına neredeyse hiç itiraz etmemiştir.

Sınav Kağıdınız

I. Oturum B kitapçığı cevap anahtarı

Ders Adı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Türk Dili - I	A	B	E	C	B	D	D	A	C	E	A	D	A	B	A	B	D	A	C	D
Atatürk İlk. ve İnk. Tar.-I	A	E	A	B	E	C	C	B	E	D	A	C	C	A	B	E	D	A	B	C

HİTİT ÜNİVERSİTESİ
UZAKTAN EĞİTİM UYGULAMA VE ARAŞTIRMA MERKEZİ

Sınav Tarihi: 07.11.2014
Sınav Saati: 09:00
Sınav Süresi: 60 Dk.

T.C. Kimlik No: _____
Adı: _____
Soyadı: _____
Sınav No: 104
Sıra No: _____

1. Test Grubu

2. ÖĞRENCİ NUMARANIZ

Türk Dili - I Puanı: 80
Doğru: 16 Yalıs: 8 Boş: 0

Atatürk İlk. ve İnk. Tar.-I Puanı: 55
Doğru: 11 Yalıs: 8 Boş: 0

Şekil 3. Cevap Kağıdı Görüntüleme Servisi

2.4. Personel Sayısı

HUZEM biriminde çok farklı çeşitte ve miktarda iş yükü olmasına karşın 4 akademik ve 1 idari personel bulunmaktadır. Bunlar; müdür, müdür yardımcısı, Türk Dili dersi sorumlusu, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersi sorumlusu ve 1 idari personeldir.

2.5. Öğrenci Sayıları ve Materyal Takibi

Bu kısımda verilen tabloların bir kısmı yazar tarafından 10. Uluslararası Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Sempozyumunda sunulan bildiriden alınmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde, uzaktan eğitim merkezinde kayıtlı öğrenci sayılarında sürekli artış olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Yıllara Göre Öğrenci sayıları

Yıl / Dönem	Öğrenci Sayısı
2015-2016 Bahar	4927
2015-2016 Güz	5545
2014-2015 Bahar	3985
2014-2015 Güz	4686

Öğrencilerin Materyal Takip Sayıları

Tablo 2,3,4 ve 5' te HUZEM öğrencilerinin çevrimiçi öğrenme ortamı moodle üzerinden 7 hafta süreyle takip etikleri Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi dersine ait takip sayıları yer almaktadır (Kör, 2016).

Tablo 2. Öğrencilerin Haftalara Göre Başarı Oranları

Haftalar	Pdf	Video	Sunu	Ses	Ortalama Başarı Yüzdesi
1.Hafta	579	281	190	111	41.7
2.Hafta	402	106	103	40	62.7
3.Hafta	314	64	78	17	67.0
4.Hafta	330	60	81	10	70.4
5.Hafta	281	36	70	11	73.2
6.Hafta	272	30	68	20	70.1
7.Hafta	312	79	84	24	41.5

Tablo 2' ye bakıldığında, hafta bazında öğrencilerin sınav puanlarının başarı yüzdeleri görülmektedir. Tabloya göre, beşinci hafta puanının en yüksek olduğu, 7. Hafta puanının ise en düşük olduğu söylenebilir.

Tablo 3. Ders Materyallerinin Ortalama Tıklama Sayıları

Haftalar	Pdf	Video	Sunu	Ses	Başarı
1	1.17	0.57	0.38	0.22	41.7
2	0.81	0.21	0.21	0.08	62.7
3	0.63	0.13	0.16	0.03	67.0
4	0.67	0.12	0.16	0.02	70.4
5	0.57	0.07	0.14	0.02	73.2
6	0.55	0.06	0.14	0.04	70.1
7	0.57	0.16	0.17	0.05	41.5

Tablo 3 incelendiğinde, PDF materyal türünün en çok, ses formatındaki material türünün ise en az tıklama oranına sahip olduğu görülmektedir. Video ve Sunu dosyası formatları ise birbirlerine yakın tıklama oranlarının olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Diğer Etkinliklerin Başarı Puanları

Etkinlik	Öğrenci Sayısı	Başarı Puanı
Chat Uygulaması Kullanan	53	68
Sohbet Uygulaması Kullanan	44	65
Wiki	0	-

Tablo 4' te öğrencilerin ders materyalleri dışında diğer öğrencilerle iletişim içerisinde buldukları web 2.0 uygulamalarını kullanan öğrenci sayıları ve başarı puanları görülmektedir. Tabloya göre, Chat uygulaması kullanan öğrencilerin başarı ortalaması sohbet uygulaması kullananalardan fazladır. Ayrıca wiki uygulamasını öğrencilerin hiç kullanmadığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Çevrimiçi Etkinlikleri Takip Eden ve Takip Etmeyen Öğrenciler

Etkinlik	Öğrenci Sayısı	Başarı Puanı
Dersi Çevrimiçi Takip Etmeyenler	3526	63,3
Çevrimiçi Dersi Takip Edenler	462	57,56

Tablo 5'te dersleri çevrimiçi ortamda takip eden ve etmeyen öğrencilerin başarı puanı görülmekte olup takip eden öğrenci puanlarının daha fazla olduğu görülüyor.

2.6. Planlanan Çalışmalar

Önümüzdeki süreçte HUZEM birimi önlisans, tezsiz yüksek lisans ve sertifika programlarının açılması için gerekli şartlar üzerinde çalışmaktadır. Planan çalışmaların en önemlilerinden birisi YÖK program açma şartlarının eğitim birimlerine bildirilmesidir. YÖK program açma şartlarından en çok emek isteyen kısım ise açılmak istenen program derslerinin video, PDF, sunu, animasyon veya etkileşimli içerik materyallerinin hazırlanmasıdır. Birimlerden uzaktan eğitim yöntemiyle program açma isteği olması durumunda gerekli şartların sağlanarak YÖK'e başvurulması hedeflenmektedir.

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada, Çorum ilinde bulunan Hitit Üniversitesi Uzaktan Eğitim Merkezi kuruluş ve gelişim alamasında yaşanan deneyimler paylaşılmıştır. HUZEM sahip olduğu çevrimiçi ortamlar (sanal sınıf) ve stüdyo alt yapısıyla istek olduğu takdirde diğer kurumlara destek verecek hale gelmiştir. Kurum veya bireyler tarafından yeterli sayıda istek olması halinde uzaktan eğitim merkezi üzerinden hizmetçi eğitimler ve sertifika programları yürütülebilmektedir. HUZEM yürütmüş olduğu çalışmalarla üniversiteye ve Çorum'a bilişim adına olumlu katkılar sağlamaktadır.

Çalışmada, HUZEM biriminin donanım ve yazılı olarak yeterli imkanlara sahip olsada teknik ve akademik personel eksikliğinin bulunduğu ifade edilebilir. Diğer taraftan HUZEM'in ders içerikleri, içeriklerin öğrencilere sunulması, sınav süreci, sınav değerlendirme gibi işlemleri yürüttüğü gözlemlenmiştir. HUZEM birimine telefon , mail ve web sitesi aracılığıyla sürekli program (önlisans, lisans tamamlama, yüksek lisans) açma istekleri gelmektedir. Uzaktan eğitim birimine yapılan program açılması istekleri istatistikler haline dönüştürülerek birimlere öneri olarak sunulacaktır.

4. KAYNAKÇA

Alkan, C., Açıköğretim, Ankara üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi. (157), 209-229, 1987.

Anderson,T., Toward A Theory of Online Learning. Theory and Practice of Online Learning. Athabasca University, 2011.

Demirel, Ö., Eğitimde Yeni Yönelimler, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2011.

Gülbahar, Y., E-öğrenme, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2009.

Kör, H., Çataloğlu. E., Erbay. H., Uzaktan ve Örgün Eğitimin Öğrenci Başarısı Üzerine Etkisinin Araştırılması, ICITS, Ekim 2012, Gaziantep Üniversitesi.

Kör, H., Erbay. H., Engin, M., Çevrimiçi Öğrenme Ortamlarında Öğrencilerin Ders Takip Durumlarının Akademik Başarılarına Etkisi, ICITS, Mayıs 2016, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Kurbel, K., "Virtuality on the Students' and on the Teachers' sides: A Multimedia and Internet based International Master Program; ICEF Berlin GmbH", Proceedings on the 7th International Conference on Technology Supported Learning and Training – Online Educa, Kasım 2001 , Berlin- Almanya, 133-136, 2001.

Uluğ, F. ve Kaya, Z., Uzaktan Eğitim Yaklaşımıyla İlköğretim, Uzaktan Eğitim Vakfı, Ankara, 1997.

Uşun, S., Uzaktan Eğitim, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2006.

Wang, C., Liu, B., Horng,J., Chen, G., Using MobileTechniques in Improving Information Awareness to Promote Learning Performance, Third IEEE International Conference on Advanced Learning Technologies (ICALT'03), 106, 2003.

YÖK, İstatistik, <https://istatistik.yok.gov.tr/>, Erişim tarihi: 1 Mart 2016.

ÇORUM EKONOMİSİNDE ELEKTİRİK ENERJİSİ TÜKETİMİ İLE MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER ARASINDAKİ İLİŞKİ

Öğr. Gör. Eyyüp Ensari ŞAHİN¹

¹Hitit Üniversitesi, eyupensarisahin@hitit.edu.tr

ÖZET

Enerji verileri ile makroekonomik değişkenler arasında ilişki olduğu, literatürde farklı yöntemlerle birçok kez araştırılmış ve bölgelere göre farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Çalışmada ilgili değişkenler ile bir Panel Regresyon Modeli oluşturulmuş; enerji tüketimi ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma sonucuna göre Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimi ile %5 anlam seviyesinde Sanayi Sektörü Büyüme Hızı ile pozitif, Tarımsal Büyüme hızı ile negatif yönlü bir ilişki bulunmuştur. Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimi ile Gayri Safi Katma Değer arasında bir ilişki bulunamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Enerji tüketimi, Sanayi Büyüme Hızı, Tarımsal Büyüme Hızı, Panel Veri Analizi

ABSTRACT

The existence of a relationship between energy data and macroeconomic variables has been researched many times in literature using various methodologies and each region was observed to show different results. In this study, a panel regression model was generated using the relevant variables in order to examine the relationship between energy consumption and macroeconomic variables. As a result it was found that Electricity Consumption Per Capita had a positive correlation with Industrial Sector Growth and a negative correlation with Agricultural Growth Rate all at the 5% significance level. No correlation was found to exist between Electricity Consumption Per Capita and Gross Value Added.

Key Words: Energy Consumption, Industrial Sector Growth, Agricultural Growth rate, Panel Data Analysis

1. GİRİŞ

Nüfus ve sanayileşmeye bağlı olarak Türkiye’de enerji tüketimi, özellikle 1980 sonrasında hızlı bir artış sürecine girmiştir. Türkiye’de yıllar itibariyle yatırım ve sanayi sektöründeki gelişmelere paralel olarak elektrik enerjisi kullanımının artışının ekonomik büyümede artışa yol açtığı gözlenmektedir. Ülkenin genel yapısındaki söz konusu değişim daha fazla enerji kullanımını gerektirdiği için özellikle petrol, doğal gaz ve kömür türü fosil yakıtlara olan talep de yükselmiştir. Bu kapsamda günümüzün ulusal ve uluslararası ekonomik, siyasi ve sosyal dengeleri açısından son derece önem taşıyan enerjinin, Türkiye’de etkin ve verimli bir şekilde kullanılıp kullanılmadığı konusu da hala tartışılmaktadır(Mucuk

ve Uysal,2009). Elektrik enerjisi bir enerji kaynağı olmayıp, enerji kaynaklarının değişik teknolojiler kullanılarak elde edildiği bir enerji şeklidir(Çağıl vd.,2013). Günümüzde elektrik enerjisi sanayiden meskene kadar çok farklı kullanım alanlarına sahiptir.

Kullanımı yaygın olan elektrik enerjisinin ekonomiye etkisinin incelenmesi de kaçınılmaz bir durumdur. Makroekonomik değişkenlerin enerji sektörü arzındaki ani değişimlere olan tepkisini tahmin edebilmek amacıyla, söz konusu değişkenlerin enerji arzındaki beklenmeyen kesintilere, enerji arzındaki fiyatlara, enerji tasarrufu ve yeni enerji kaynaklarının keşfine karşı hassasiyetinin ortaya konulması oldukça önemlidir (Polat vd., 2011). Türkiye’de, elektrik enerjisinin sanayide kullanımı sonucu elektrik üretimindeki talep ancak karşılanabilmiştir ve yedek kapasiteye sahip olmaması nedeniyle sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Arz eksikliği sebebiyle elektrik fiyatları yükselmiş doğal bir sonuç olarak ülke ekonomisine ek yükler getirmiştir. Türkiye elektrik enerjisi brüt tüketimi (Türkiye brüt üretimi+dış alım–dış satım) 2010 yılında %8.4 artarak 210.4 Milyar kWh, 2011 yılında ise %9.4 artış ile 230.3 Milyar kWh olarak gerçekleşmiştir. Türkiye net tüketimi (iç tüketim, şebeke kaybı ve kaçaklar hariç) 2010 yılında 172 Milyar kWh, 2011 yılında ise 186 Milyar kWh olmuştur. Türkiye yıllar itibariyle ani puant talebi ve enerji gelişimi kısaca şu şekilde gerçekleşmiştir.

- 2010 yılında puant talep 33392 MW, Minimum Yük 13513 MW olarak gerçekleşmiş, minimum yükün maksimum yüke oranı %40.5 olmuştur.
- 2011 yılında ise puant talep 36122 MW, Minimum Yük 14822 MW olarak gerçekleşmiş, 2011 yılında ise minimum yükün maksimum yüke oranı %41 olmuştur (TEİAŞ,2011).

Çorum Orta Karadeniz bölgesinde yer alan ve KOBİ cenneti olarak adlandırılan TR83 bölgesinin önemli sanayi şehirlerinden biridir. Çorum sanayisinin belkemiği ve dinamiği olan sektör kiremit ve tuğla sektörüdür. Özellikle emek yoğun çalışmalar, sunmuş olduğu istihdam olanağı sayesinde bölgenin itici gücü durumundadır. 1980’li yıllarda un ve kiremit-tuğla sektörü gibi sektörlerle makine ve ekipmanlarının karşılanması için yerel taleplerin ön plana çıkması ilde makine sektörünün gelişmesinde etkili olmuştur. Bunun yanında ilde kâğıt, ambalaj, tıbbi malzeme, tekstil, radyatör, viyol, yumurta üretimi yapan kümes hayvancılığı gibi zamanla yeni üretim alanları oluşturulmuştur. Bu yapı enerji tüketimi ile çorum sanayisi büyüme hızı, tarımsal büyüme hızı ve kişi başı Gayri safi katma değer vb. konular üzerinde önemi bir hayli fazladır. 1990-2013 yılları arasında TÜİK verilerine bakıldığında Türkiye ile doğru orantılı olan Çorum ilinde elektrik tüketimi en fazla sanayi kuruluşları tarafından gerçekleştirilmiştir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Son yıllarda özellikle enerji tüketimi ile gayri safi yurtiçi hâsıla, istihdam, enerji fiyatları gibi makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkilerin incelendiği birçok çalışma yapılmaktadır. Çalışmalar incelendiğinde Granger nedensellik testi, VAR (Vector Autoregression), Panel Data, Eş Bütünleşme Analizi, Sınır Testi gibi yöntemlerin sıklıkla

kullanıldığı görülmüştür. Literatürde ortak bir sonuç olmayıp sonuçların uygulanan yöntem ve uygulandıkları bölgelere göre farklılıklar gösterdiği yapılan incelemelerden anlaşılmaktadır. Bu bağlamda yapılan bazı çalışmalar ve sonuçları şu şekildedir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çalışmaların ilki Kraft ve Kraft (1978) tarafından yapılmıştır. Granger nedensellik testi kullanılarak 1947-1974 yılları için gerçekleştirilen çalışmada ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hondroyiannis vd. (2002), Yunanistan'da enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1960-1996 dönemine ait verilerden hareketle vektör hata düzeltme modeli kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın sonucuna göre, ele alınan değişkenlerin uzun dönemde eş bütünleşik olduklarını ve ekonomik büyümenin belirlenmesinde enerji tüketiminin önemli olduğunu ortaya koymuştur. Jobert ve Karanfil (2007), Türkiye'de enerji tüketimi ile gelir arasındaki ilişkiyi 1960-2003 verilerini kullanarak hem genel hem de endüstri sektörü bazında ayrı ayrı analiz etmişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi, gerek reel GSMH ile enerji tüketimi arasında gerekse endüstriyel enerji tüketimi ile endüstriyel katma değer arasında uzun dönemde herhangi bir ilişkinin bulunmadığını göstermiştir. Erdal vd. (2008), yaptıkları çalışmalarında enerji tüketimi ile reel GSMH arasındaki nedensel ilişkiyi Türkiye için 1970-2006 dönemi verilerinden hareketle analiz etmişlerdir. Johansen eşbütünleşme ve Pair-wise Granger nedensellik testi sonuçları, ele alınan değişkenler arasında karşılıklı bir bağıntının bulunduğunu ortaya koymuştur. Kar ve Kınık (2008), 1975-2005 dönemi için toplam elektrik tüketimi, sanayi elektrik tüketimi ve mesken elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi zaman serileri analizindeki gelişmeleri dikkate alarak incelemişlerdir. Johansen eşbütünleşme testi uzun dönemde toplam, sanayi ve mesken elektrik tüketimleri ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin bulunduğunu, Vektör Hata Düzeltme Modeli de (VECM) nedenselliğin yönünün elektrik tüketimlerinden ekonomik büyümeye doğru gerçekleştiğini göstermiştir. Sadece mesken elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisinin var olduğu tespit edilmiştir. Odhiambo (2009), Tanzania'da yaptığı çalışmada ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi 1971-2006 verileri yardımıyla analiz etmiştir. Sınır testi bulguları değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini, Granger nedensellik testi de enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Paul ve Bhattacharya (2004), Hindistanda yaptıkları çalışmada, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi Engle-Granger eş bütünleşme ve Granger nedensellik testlerini kullanarak araştırmışlardır. 1950-1996 yıllarına ilişkin verilerin kullanıldığı çalışmada değişkenlerin karşılıklı ilişki içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Mucuk ve Uysal (2009) yılında yaptıkları çalışmada, Türkiye için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiyi eş bütünleşme ve Granger nedensellik testleri kullanarak incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ampirik bulgular değişkenlerin eş bütünleşik olduklarını ve Granger nedenselliğin enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru gerçekleştiğini göstermektedir. Polat vd. (2011) yılında yaptıkları çalışmada Türkiye'de ki elektrik tüketimi, istihdam ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1950-2006 yılları arasındaki gerçekleşen verileri kullanarak incelemişlerdir. Çalışmada ARDL sınır testi ve granger nedensellik testi kullanmışlar ve çalışmanın sonucunda istihdam düzeyinden elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu ortaya koymuşlardır.

3. YÖNTEM

Çalışmada, Çorum iline ait seçilmiş makroekonomik değişkenlerin çorum iline ait enerji tüketimi üzerindeki olası etkilerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda bağımlı değişken “Yıllık Kişi Başına Elektrik Enerjisi Tüketimi” olarak belirlenirken, bağımsız değişken olarak bölgesel Gayri Safi Katma Değer, Sanayi Sektörü Büyüme Hızı ve Tarım Sektörü Büyüme Hızı alınmıştır.

Çalışma kapsamında Çorum iline ait makroekonomik değişkenler ile enerji tüketimi üzerindeki olası etkilerin incelenmesinde bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait 20 yıllık zaman serileri ile Panel Regresyon modeli oluşturulmuştur. Çalışmada kullanılan veriler T.C. Enerji Bakanlığı ve TÜİK web sitelerinden temin edilmiştir. Analizde Eviews 8.0 programı kullanılmıştır. Panel veri analizi zaman boyutuna ait yatay kesit verilerinin kullanılmasıyla değişkenler arasındaki ilişkilerin tahmin edilmesi yöntemidir (Greene, 1993). Dolayısıyla bu analizin en önemli özelliği zaman serileri ile yatay kesit serilerini bir araya getirerek, hem zaman hem de kesit boyutuna sahip bir veri setinin oluşturulmasıdır. Ayrıca yapılan çalışmalarda çoğunlukla OLS ve 2SLS veya doğrusal olmayan modeller kullanılmış olup, bağımlı değişken ile bağımsız değişken arasındaki nedensellik ilişkisi aranmıştır. Ancak bu durum hata terimi ile açıklayıcı değişkenler arasında yüksek korelasyon ilişkisi doğurmuştur. Bu duruma içsellik problemi denilmektedir (Ünlü vd. 2011). Bu problemi ortadan kaldırmak amacıyla literatürde 2SLS veya sabit etkili modeller kullanılmıştır.

Model aşağıdaki şekildedir:

$$Y = \alpha_i + \beta_{i1}(x1) + \beta_{i2}(x2) + \beta_{i3}(x3) + \varepsilon_i$$

Burada;

ELEKTX (Y)	i Çorum ilinin kişi başı elektrik tüketimi
GSYHÇRM(X1)	i Çorum ilinin kişi başı Gayri Safi Katma Değer
SNYHÇRM(X2)	i Çorum ilinin Sanayi Sektörü Büyüme Hızı
TRMBHÇRM (X3)	i Çorum ilinin Tarımsal Büyüme Hızı
βi1-5	Değişkenlerin tahmin edilen beta katsayıları
εi	Hata terimi

3.1 ARAŞTIRMANIN KISITLARI

Çalışmada kullanılan değişkenlere ilişkin verilere sınırlı yıllarda ulaşılması bu çalışmanın en büyük kısıtını oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı çalışmada oluşması muhtemel kayıp gözlem sorununu gidermek için tüm değişkenlerin verilerine aynı anda ulaşılabilen 1990-2013 yılları arası veriler analizde kullanılmıştır.

3.2 ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Hem zaman hem de yatay kesit veri analizlerini birlikte gerçekleştiren panel veri analizlerinde değişkenler arasında sahte (düzmece) regresyona neden olunmaması için analizlerde kullanılan değişkenlerin durağan bir yapıda olması gerekmektedir. Son dönemde panel veri birim kök testi yapan çalışmalar arasında en yaygın olarak kullanılan testler ADF, PP ve IPSw testleridir(Ulaş vd. 2011). Bu çalışmada durağanlık ise ADF ve PP testi ile test edilmiştir. Verilerin birinci mertebeden farkları alınarak durağan hale getirilmiştir. Tablo-6'da ADF ve PP birim kök testinin sonuçları yer almaktadır. Birimlerden bağımsız serilerde durağanlığın analiz edilmesinde teste tabi tutulan değişkenlerin gecikme sayısı, Schwarz Bilgi Kriteri kullanılarak belirlenmiştir.

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Durağanlık Testleri

Değişkenler	Augmented Dickey- Fuller		Phillips – Perron	
	t istatistik	p değeri	t istatistik	p değeri
Y	-11.43538	0.0000	-10.43538	0.0000
X1	-14.59512	0.0000	-48.11749	0.0001
X2	-7.473928	0.0000	-55.96004	0.0001
X3	-8.045630	0.0000	-53.25926	0.0001

Tabloda görüldüğü üzere hiçbir değişkenin olasılık değeri 0,05'den büyük çıkmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer bir ifade ile verilerimiz durağandır. Sonuç olarak elektrik tüketimi ile makro değişkenler arası ilişkiyi incelemeyi amaçladığımız çalışmada verilerin durağan olması bu modelin kurulmasını elverişli hale getirdiği söylenebilir.

Tablo 2: Panel Veri Analiz Sonuçları

Bağımlı Değişken	Y			
Metot	Panel sabit etkili model			
Örnekleme yılı	1990-2012			
Örnekleme sayısı	800			
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	0.675019	0.038764	17.41339	0.0000
X1	-0.098109	0.007249	-13.53469	0.10000
X2	0.069418	0.003327	20.86482	0.0000
X3	0.017356	0.012885	1.347068	-0.0000
R ²	0.823123			
Adj. R ²	0.595991			
F-statistic	2.96624			
Prob(F-statistic)	0.000000			
Durbin-Watson	1.847270			

Sabit etkiler yöntemine göre 1990-2012 dönemi için bağımlı bağımsız değişkenler arasında ilişkinin araştırıldığı panel regresyon modelinde, bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkende meydana getirdiği değişimi açıklama oranı ($Adj. R^2$) %82 olduğu görülmektedir. Otokorelasyon, çoklu regresyon analizinde hata teriminin birbirini izleyen değerleri arasında ilişki bulunması durumudur. Söz konusu durum doğrusal regresyon modeli varsayımı gereği olarak hata terimleri arasında ilişkinin olmaması gerekmektedir. Durbin Watson test istatistiği de regresyon modeli tahmin edildikten sonra artık terimlerin korelasyon halinde olup olmadığını test etmeye yarayan bir sayıdır. Bu sayının 2 civarında olması otokorelasyon olmadığı anlamına gelmektedir. Ayrıca F (olasılık) 0,00 çıkmış ve değer %5'den küçük olduğu için kurulan modelin anlamlı olduğu söylenebilir.

Bağımlı değişken (Y) ile (X2) arasında pozitif, (X3) bağımsız değişkeni ile arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bağımlı değişken (Y) ile (X1) değişkeni arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

4. SONUÇ

Ekonomik kalkınma açısından özellikle elektrik enerjisi, günümüzün öncelikli konuları arasında yer almaktadır. Bu durum enerji kaynaklarının bölgeler itibarıyla dengesiz bir dağılım göstermesi ve rezervlerin sınırlı düzeyde olmasına karşılık, üretim sürecinde temel girdi olarak kullanılmaya devam etmesi ile açıklanabilir. Çalışmanın sonucunda Çorum ilinde kullanılan kişi başı elektrik tüketimi ile çorum ili kişi başı gayrisafi milli hâsıla arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum özellikle sanayi ve tarım alanında tüketilen elektrik miktarının kişilerin geliri kısa dönemde bir ilişki varlığından söz edemeyeceğimiz anlamına gelmektedir. Sanayi büyüme hızı ile kişi başı tüketilen elektrik miktarı arasında da pozitif bir ilişki bulunmuş sonuç olarak Çorum ilinde sanayi için tüketilen elektrik miktarı arttıkça sanayi büyüme hızının arttığı söylenebilir. Tarımsal büyüme hızı ile Kişi başı tüketilen elektrik miktarı arasında negatif yönlü bir ilişki bulunmuş olup, bu durum tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu Çorum ilinde elektrik tüketiminin, kullanılan farklı sulama sistemleri gibi birtakım nedenlerle arttığı sonucunu doğurur. Bu, elektrik tüketimi ile tarım sektörü büyüme hızı arasındaki negatif ilişkinin sebebi olabilir.

KAYNAKÇA

- Çağıl, G. - Türkmen S. Çakır, Ö. (2013), “Enerji ve Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişki: Türkiye Açısından Bir Uygulama” *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, ss. 162-163.
- Kraft, John - Kraft, Arthur (1978), “On the Relationship between Energy and GNP”, *The Journal of Energy and Development*, Vol. 3, No. 2, Spring, ss.401-403.
- Hondroyannis, G., S. Lolos ve E. Papapetrou (2002), “Energy Consumption and Economic Growth: Assessing The Evidence from Greece”, *Energy Economics*, 24, ss.319-336.
- Jobert, T. ve F. Karanfil (2007), “Sectoral Energy Consumption by Source and Economic Growth in Turkey”, *Energy Policy*, 35, ss. 5447-5456.
- Kar, M. ve E. Kınık (2008), “Türkiye’de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İ.İ.B.F. Dergisi*, X(II), ss. 333-353.
- Odhambo, N. M. (2009), “Energy Consumption and Economic Growth Nexus in Tanzania: An ARDL Bounds Testing Approach”, *Energy Policy*, 37, ss. 617-622.
- Paul, S. ve R. N. Bhattacharya (2004), “Causality Between Energy Consumption and Economic Growth in India: A Note on Conflicting Results”, *Energy Economics*, 26, ss. 977-983.
- Mucuk, Mehmet - Uysal, Doğan (2009), “Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme”, *Maliye Dergisi*, Sayı 157, Temmuz-Aralık, ss.105-115.
- Polat, Özgür - Uslu, Enes E. - San, Sayın (2011), “Türkiye’de Elektrik Tüketimi, İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 16, Sayı 1, ss.349-362.
- Türkiye Elektrik Üretim Anonim Şirketi (EÜAŞ), Elektrik Üretim Sektör Raporu, 2011-2020.
- Türkiye İstatistik Kurumu, Seçilmiş Göstergelerle Çorum, 2013.
- <http://www.enerji.gov.tr>, (11.04.2016).
- <http://www.tuik.gov.tr>, (11.04.2016).

TÜRKİSTAN HORASAN DİYAR-I RUM HATTINDA MARİFETİN SON DURAĞI ÇORUM VE ÇEVRESİ

Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN¹

¹NEÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi -Sosyoloji Bölümü
ahmetyt@hotmail.com

Bildiri, Çorum'un Rum diyarının bir parçası olarak Türkistan ve Horasan hattında inşa edilip taşınan marifetin son durağı olduğunu ele almaktadır. Türkistan ve Horasan'da fütüvvet esası etrafında şekillenen marifetin ilk durağı olarak Çorum bu çalışmada, Rum'a ulaşan marifetin Rum'dan el çekmesinin de son temsilciliğini üstlendiğine dikkat çekilmektedir. Bunun göstergeleri arasında sahabe, evliya türbeleri ile bunların buluşma noktalarında bulunan Hızır ile ilişkili mekânların bulunmasıdır.

Tarihi coğrafyada Müslümanlar ve Müslümanlar arasında Türkler, insanlık tarihi içinde birden fazla siyasi oluşum etrafında sosyal ve dini oluşuma neden olmuş veya içerisinde yer almıştır. Türkler, bir bakıma kendilerince takip edip geliştirdikleri medeniyetin temsilcisi ve bunun uygulayıcısı olmuşlardır. Geliştirilen programın merkezinde insan için bir mekân kurgu ve bu kurgunun icrası yer almaktadır. Türklerin Rum'a yolculuk ve bu yolculuk ardından Rum'da kurdukları mekân bu düşüncenin bir sonucudur. Bu bakımdan da Rum'da gerçekleşen siyasi, kültürel, iktisadi ve sosyal bütün parçalar yerinden oynatılır, çıkarılır veya parçalanırsa sistem bütünüyle bozulur. Çünkü geliştirilmiş programın çıkış noktası yaratılan insan ve yaratıcısının muhabbet ve merhametini izah ettiği “ahsen-i takvim” etrafında şekillenmiş olmasıdır. Bu durum güzel ve sefil ile hayat ve ölüm ile ilişkisi olan bir mekân kurma düşüncesi pratik alanlarda hayata ve ölüme dokunan bir mekânı gerçekleştirdikleri anlamına gelmektedir.

Bu konu doğrudan “Tarihi Coğrafya” bilim alanına işaret eder. Bu bakımdan da Türkistan, Horasan ve Rum'a yönelen Türkler, Rum'da yeni bir maya ile İslam medeniyetini Franklar karşısında kurduklarında yine bu mefkûre etrafında şekillenirler. Bu kuruluşu İstanbul'un fethetme müjdesinin teşvik ettiği arzu ve Frank saldırıyla şekillenen Haçlı Savaşları tetikler. Öğretinin geleneksel Türkistan, Horasan ve Fergana Vadisi etrafında şekillenen irfan ve hikmet alanı Mekân, Zaman, İhvan ve Sultan ile konuyu formüle etmiştir¹. Evvel emirde düşüncüyü biçimlendiren öğreti mekân ile başlamaktadır. Şimdi mekân ne anlama gelir, hangi kökenden gelir ve kevn ile olan ilişki gibi kısa bilgiler verilecektir.

Mekân, kevn ile aynı kökten gelir ve yer, mahal ve durulan yer, ikamet anlamları taşır. Kelime anlamı ve türediği “kevn” ile olan ilişkisi kavramsal ve terimsel bir izahı zorunlu kılar. Burada kısaca bu konuya değinilerek insanın yeryüzünde bulunuşu, bir varlık alanına işaret eder. Bunun için “ruhlar

¹ Ahmet Taşğın, “Menkıbelerin Kurduğu Zaman ve Mekan: Ahmed Yesevi ve Hacı Bektaş Örneği”, Uluslararası İpek Yolunda Türk Dünyası Ortak Kültür Mirası Bilgi Şöleni, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 2014, ss. 267-272.

âlemi” dünyayı anlama ve anlamlandırmayı kolaylaştırır. Hem mekân hem mana olarak ruhlar âlemi, dünyanın başlangıcıdır. Ruhlar âlemi, dünyayı işaret ederken geriye dönük bir bağlantı kurmayı insanı dünya serüveninde korkularından emin olacağı bir güveni de hatırlatır. Bunun için kevn bir terim olarak ana cevherden ayrılmak ve başka bir cevhere dönüşmek anlamına gelmektedir. “Kevn² kavramını bir cevherin kendisinden daha aşağı bir cevhere dönüşmesi anlamında kullanırlar. Kelamcıların çoğu ise, onu, yoktan var etme (yaratma) manasında kullanırlar.”³

Sonuç olarak mekân, zamanın yani insanın varoluşunun görüldüğü yerdir veya bunu görmeyi, konuşmayı ve anlamayı kolaylaştırır. Bunun için de mekân, bir fikrin ve dünya görüşünün dayalı, dōşeli haliyle burada gerçekleştirilmiştir. Varoluş, fikri insan hep sorduğu, sorguladığı ve kavrayacağı bir konu haline getirdiğinde de istikametini alabileceği bir yolculuğu güvende kılar. İnsan, bu fikri, inancı ve form sürekli aramak, elde etmek ve kavuşmak zorundadır. İnsan, kendisini anlamlandırmaya gayret ederken bu anlam içerisinde yer bulması gereklidir. Aksi halde anlam kaybı veya bulanıklığı yeryüzünde bulunuşunu kaybettirir, bu kayıp düştüğü aşağıda daha yüce olan ruhlar âlemini ve onun hatırlattığını da kaybettirir.

Çorum’un Türkistan ve Horasan’ın son durağı olmasının nedeni, Çorum Türkistan ve Horasan marifetinin varlığı ve marifetin varlığını görünür kılan kişilerin bulunmasıdır. Bir bakıma marifet, kevnidir. Eren ve evliya ise mekândır. Türkistan ve Horasan marifetinin temelini fütüvvet esası oluşturur. Bu esasın da dayanak noktası İnsan Suresidir. İnsan Suresinde neler hangi esaslar etrafında yapılacağı hususunda ayrıntılı olarak aktarılmaktadır.

İkinci olarak Hızır ve Hızır’ın Türkistan ve Horasan eren ve evliyasıyla olan bağlantısıdır. Hızır ile kurulan bu ilişki, Hızır’ın da fütüvvete esas olan başlıklarda hizmet etmesidir. Kefh Suresi 60-82 ayetlerde Musa ile karşılaşmasında üç konuya dikkat çekilmektedir. Salih ve mümin bir ebeveyn, miskin ve yetim çocuk olarak üç hususta müdahalede bulunan Hızır, bu müdahaleyi kendi kararıyla yapmadığını belirtmektedir. Yine Kehf Suresinde Hızır adı geçmemekte ve “Allah’ın kullarından bir kul” olarak tavsif edilmektedir. Adı geçmemesine rağmen kültürel olarak Hızır şeklinde isimlendirilip bütün bu vazifeleri yerine getiren olarak kabul edilmektedir. Hızır, kevniyata ilişkin dokunuşunu üç hususta toplarken bu üç husus onun mekânı olarak kabul edilmelidir. Çorum ve çevresinde Hızır / Hıdır şeklinde bulunan mekânlar da Türkistan ve Horasan marifetinin mekânı olarak anılmasını sağlamaktadır.

Kuran, Mekke’de ilk nazil olmaya başladığında Mekkelilere Yetim ve Miskin hususunda gereğini yapmadıklarını hatırlatmaktadır. Maun, Fecr ve Beled surelerinde bu husus ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bir bakıma yetim ve miskin meselesi, Kuran nazil oluşu veya Türkistan ve Horasan

² Kevn, sözcükte: “1-Oлма, hudüs, vuku. 2-Var olma, varlık, vücut, mevcudiyet: Kevn ü mekân: alem-i vücud, mevcudat, kainat; kevn ü fesad: alem-i cismani, bir taraftan vücuda gelip bir taraftan mahv olmaktan ibaret olan dünyayı fani, tabiat; kevneyn: iki alem, alem-i maddi ile alem-i manevi, dünya ve ahiret; seyyidü’l-kevneyn, seyyidü’l-sakaleyn: Fahri kainat (sav) efendimiz.” Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, İstanbul: Çağrı Yayınları, s. 1216.

³ Rağıb el-İsfahani, Müfredat, Çeviren Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu, İstanbul: Çıra Yayınları, s. 945.

marifetinin ana hususu veya nazil oluş sırrını izah etmektedir. Çünkü Allah Teâlâ kendi kullarına indirdiği kitabını yine kendi elçisi ve melekleriyle aktarmakta ve indirdiği ilk ayetler içerisinde de Mekkelilere yetim ve miskin konusunda yerine getirmeleri hakları yapmadıkları nedeniyle ikaz etmektedir. Bu hususta neler yapılacağı ya da kimlerin neyi nasıl yaptıklarını Kehf Suresinde Hızır ile Musa karşılaşması ve İnsan Suresinde Hazreti Ali ve Hazreti Fatıma örneği ile öğretilmektedir.

Çorum ve çevresinde fütüvvetin son temsilcisi ya da Türkistan ve Horasan marifetinin görüldüğü mekân, Koyun Baba ve onun temsil ettiği marifettir. Çünkü Koyun Baba, Rum diyarının irşadında bulunmak için Horasan'dan gönderilmiş büyük bir erendir ve rüyasında kendisine Hazreti Muhammet ve Hazreti Ali tarafından birbirini tamamlayan iki vazife verilmiştir. Rum ve Çorum'da Osmancık'a geliş yerleşme emri Risalet'in ve velayetin kaynağı tarafından verilmiştir. Böylece Koyun Baba, Osmancık'a uzun bir yolcuğun ardından yönelmiştir.

Koyun Baba'nın Rum diyarının havzası ve son durağı olarak Çorum ve Osmancık'a yerleşmiş olmasının bir başka hatırlattığı ve pratikte tuttuğu yer ise Koyun Baba Menakıbının bulunmasıdır. Menakıbın kendisi bizatihi ilgili erenin hangi imkân ve fırsatlar etrafında nerelere nasıl dokunduğunu izah etmektedir. Böylece Koyun Baba, Türkistan Horasan hattından Rum ve Balkanlara ulaşan Türklerin hangi aşamalarda nasıl bir daralma yaşadıklarını göstermektedir. Bu daralmaya yönelen veli, söyledikleri ve yaptıklarıyla işaret eder ve sonuç itibarıyla de çözüm üretir. Koyun Baba Menakıbı, Rum diyarında karşı karşıya kalınan bilgisizlik ve katılma karşısında nasıl bir yol izlendiği ve izlenmesi gerektiğini gösterir. Bu haliyle Koyun Baba ve onun eldeki derlenmiş hatta mensur nüshadan manzum nüshaya aktarılmış metni⁴, Rum diyarındaki son metindir. Son metin olmasını Türkistan ve Horasan hattından Rum ve Balkanlara ulaşan marifetin ve hakikatin aktarılmasını sağlanmasından kazanmaktadır. Bu durum Rum ve Balkanlarda aynı dönem itibarıyla Piri Baba, Otman Baba, Şücaaddin Veli ve Demir Baba ile tamamlanmıştır. Son halka içerisinde bulunan metinler arasında Koyun Baba ve onun menakıbı yer almaktadır. Koyun Baba, Piri Baba ve Otman Baba'nın da irşadında yer almaktadır.

Sonuç olarak Çorum ve çevresinde günümüze kadar isimleri ulaşan risalet ve velayet çeşmesinden kanmış kişilerin varlığına da bakıldığı zaman bu husus görülebilir. Çorum ve çevresinde sahabe mezarlarının varlığı risaletin ilk temsilcilerinin İstanbul fethi etrafında buraya kadar ulaştıklarını göstermektedir.

Baba, dede ve ahi adıyla sayıları burada aktarılmayacak kadar kurucu ve koruyucu şahıslar Çorum'da halen isimleri anılmaktadır⁵. Adları anılan bu şahısların iki ana hedefi İstanbul'un fethi ve Kudüs'ün kurtarılması yer almaktadır. İstanbul'un fethi amacıyla Çorum'a ulaşanların izleyicileri devam etmiş ve göçerlerin devamlı olarak Türkistan ve Horasan marifet kaynağı sürekli hale gelmiştir. Bu göçerlerin ikinci akımı Haçlı Seferleriyle başlamıştır. Haçlı Seferleri birinci kıbleyi ele geçirip büyük

⁴ Metin, güçlü kuvvetli ve güçlü kuvvetli hale gelmek anlamına gelmektedir. Rağıb el-İsfahani, Müfredât Kuran Kavramları Sözlüğü, Çeviren ve Notlandırılan Yusuf Türker, 3. Baskı, İstanbul: Pınar Yayınları, 2012, s. 1359.

⁵ Aysemin Çanak (Erten), Abdal Ata Zaviyesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Danışman Prof. Dr. Adnan Gürbüz, Sivas: 2013.

zulümlere neden olunca, Türkistan ve Horasan göçerleri ikinci kıbleyi korumak yani Kâbe'nin korunması için doğrudan "Hac Yolu" olarak bilinen Kudüs'e ulaşan yolları ve Kudüs'ü kurtarmak için hızlı bir şekilde Rum diyarına ulaştılar.

Üçüncü olarak Çorum'da doğup büyümüş ve Rum'un kendi içinden mevcut halini elde tutmaya çalışan üçüncü eren grubu yer almaktadır. Şeyh adıyla anılan bu zatların da isimleri anılmayacak kadar çoktur⁶.

Çorum, Rum'un ana parçası ve bu parçanın temsil ettiği marifetin kendisini refere ettiği Horasan hattın son durağıdır. Türkistan ve Horasan marifeti, kendisini yeni baştan Rum'da kurmuş ve sürdürmüştür. Kuruluş ve devam sürecinin de son durağı yine Çorum'dur. Çorum Abdal Ata ve Koyun Baba'yı kendi bünyesinde barındırmış ve bunu günümüze kadar da ulaştırmıştır.

⁶ Ali İzzet, Tekire-i Makâmat, Çeviren Ahmet Cahid Haksever, Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2015; Ethem Erkoç, Çorum'da Sahabe ve Evliya Makamları, Çorum: Çorum Belediyesi Yayınları, 2015.